
IHS
DOMINI AVDABILIS NON

NAZIONALE
BIBLIOTECA
VITT. EMANUELE
14
21 I
13

D. AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI

Τῶν πολεμικῶν pars prima, Hoc est Decertationes aduersus

HAERESES,

Præcipuè Iudæorum, Manichæorum, Priscillianistarum, Origenistarum, Arrianorum & Iouiniani

TOMVS SEXTVS.

Cum Indice rerum & sententiarum locupletissimo.

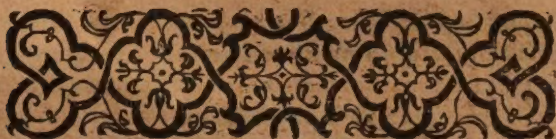

LVGDVNI,
APVD SEBASTIANVM HONORATVM.
M. D. LXII.

AD LECTOREM

Quemadmodum in præliis solet potissimum emicare virtus & ardor militum ducúmque, ita diuus Augustinus, quum nusquam non sit multis suspiciendus nominibus, haud alibi tamen magis eluxit, quantum valuerit acumine ingenij, subtilitate iudicij, vehementia copiáque disserendi, quàm in his libris, quibus pro tranquillitate domus Dei, quam vnice diligebat, pugnat aduersus hæreses: quas quum hoc odio maiore prosequeretur, quo impensius amabat Christi sponsam Ecclesiam, tamen vbique singulari charitate laborat: vt homines sanet potius quàm perdat. Lege fœliciter ac vale.

CATALOGVS

EPISTOLA

QVODVVLTDEI AD AVGVSTINVM, PETENTIS VT HAERESEON CATALOGVM CONSCRIBANT

DOMINO merito venerabili,& verè beatiſsimo patri Auguſtino Epiſcopo,Quoduultdeus diaconus. Diu trepidus fui,& auſus hos meos aliquoties diſtuli:ſed me principaliter, vt dici aſſolet, animauit beatitudinis tuæ beneuolentia omnibus comprobata. Quam dum conſidero, magis timui, ne non petendo ſuperbus, non quærendo deſidioſus, non pulſando piger à domino iudicarer. Sufficere autem mihi crederem huiuſmodi tantummodo voluntatem, ſi fructum adipiſci nō poſſem. Cùm autem pro certo nouerim, oſtium diuini ſermonis,quod venerationi tuæ cæleſtis gratia patefecit,paratam eſſe mentem tuam ſanctam, quam poſsidet Chriſtus, non ſolùm cunctis volentibus pandere, verumetiam nolentibus, vt introire non pigeat, perſuadere, occupationi reuerentiæ tuæ multiloquio ſuperfluo moram non faciam, ſed deſiderium obſecrationis meæ breuiter indicabo. Nonnullos in clero huiuſce etiam

amplissimæ ciuitatis esse imperitos, ex meipso conijcio: & quantum vniuerso illi ordini profuturum sit quod expecto, considerationi sanctitatis tuæ discutiendum offero. Priuilegio nanque cunctorum, qui hoc de spiritalibus tuis laboribus promerentur, etiam me indignum consecuturum esse præsumo, domine merito venerabilis, & verè beatissime pater. Precor igitur beatitudinem tuam, vt ex quo Christiana religio hæreditatis promissæ nomen accepit, quæ hæreses fuerint, sint: quos errores intulerint, inferant: quid aduersus catholicam Ecclesiam senserint, sentiant, de fide, de trinitate, de baptismo, de pœnitentia, de homine Christo, de Deo Christo, de resurrectione, de nouo & vetere testamento: & omnia omnino, quibus à veritate dissentiunt: quæ etiam baptismum habeant, quæve non habeant: & post quas baptizet, nec tamen rebaptizet † Ecclesia: qualiter suscipiat venientes, & quid singulis, lege, authoritate, atque ratione respondeat, digneris exponere. Nec me tantæ beatitudo tua credat ineptiæ, vt non inspiciam quantis & quàm ingentibus voluminibus opus sit, vt posſint ista dissolui. Verùm hoc ego fieri non expeto: id enim multipliciter factum esse non dubito: sed breuiter, perstrictè, atque summatim, & opiniones rogo cuiuslibet hæresis poni, & quid contrà teneat Ecclesia catholica, quantum instructioni satis est, subdi: vt velut quodam ex omnibus concepto commonitorio: si quis aliquam obiectionem, aut conuictionem vberius, plenius ac planius nosse voluerit, ad opulenta & magnifica volumina transmittatur: quibus à diuersis, & præcipuæ à

† al. aut nō baptizet.

Commentarium.

venerat

veneratione tua in hoc ipso constat elaboratum. Sufficiat autem & admonitio talis, vt puto doctis & imperitis, ociosis & occupatis, & ad cuiuslibet gradus ministerium Ecclesiæ vndecunque promotis: dum & ille qui multa legit, eadem, breuiter recordatur, & compendio ignarus instruitur: vt nouerit quid teneat, quid euitet: quid auersetur ne faciat, quid vt faciat assequatur. Fortaßis autem, si tamen quod arbitror verum est, etiam aduersus calumniantium malignas mentes, & dolosa labia opus hoc paruum inter cætera mirifica testimonio coronæ tuæ non deerit: vt quibus patet campus calumniandi profusior, validis & ex omni parte conclusis fidei limitibus coarctati, omnibúsque veritatis telorum generibus circumacti, etiam vno multiformi iaculo repente prostrati, morticinos spiritus non audeant anhelare. Video quàm onerosus existam meliora cogitanti, & disponenti maiora sancto seni, & querelas corporis sustinenti. Sed per Christum dominum rogo, qui te participem sapientiæ suæ sine inuidia esse concesit, vt hanc gratiam dones indoctis Ecclesię, qui te agnoscis sapientibus atque insipientibus debitorē, merito ac iure dicturus, Videre quoniā non mihi soli laboraui, sed omibus exquirētibus veritatē. Potui adhuc offerre supplices & multiplices preces & mecum imperitorum clasres ascisceré: sed malui iam gaudere dictantē, quàm adhuc occupare legentem.

Roma. 1.
Eccle. 24. & 33.

Augustinus Quoduuldeo.

DOmino dilectissimo filio & cõdiacono Quodvultdeo Augustinus. Acceptis literis charitatis tuæ, vbi à me ardentissimo studio postulasti, vt de omnibus hæresibus, quæ post Domini saluatoris aduentum aduersus eius doctrinam pullulauerunt, aliquid breuiter scriberem: quàm sit hoc difficile, continuo reperta occasione rescripsi per filium meum Hipponensium primarium Philocalum:mox autẽ etiam ista oblata est,qua nunc rescribo, & breuiter difficultatẽ operis eius ostẽdo. Philastrius quidam Brixiensis Episcopus, quem cum sancto Ambrosio Mediolani etiam ipse vidi,scripsit hinc librũ:nec illas hæreses prætermittens,quæ in populo Iudæo fuerũt ante aduentũ domini: eásq; XVIII. cõmemorauit: & post domini aduentũ CXXVIII. Scripsit hinc etiam Græcè Episcopus Cyprius Epiphanius, in doctrina catholicæ fidei laudabiliter diffamatus, sed ipse vtriusq; temporis hæreses colligẽs LXX. † cõplexus est. Cùm ergo ambo id vellent facere,quod à me petis,quantũ tamen inter se differant de numero interim sectarũ,vides: quod vtiq; non euenisset,nisi aliud vni eorum videretur esse hęresis, & aliud alteri. Neq; enim putandũ est aliquas ignorasse Epiphaniũ, quas nouerat Philastrius, cùm Epiphaniũ longe Philastrio doctiorem inuenerimus:ita vt Philastriũ potius dicere deberemus latuisse plurimas,si tamen plures esset ille cõplexus, & iste pauciores. Sed proculdubio in ea quęstione, vbi disceptatur quid sit hęresis,non idẽ videbatur ambobus:& reuera hoc omnino definire difficile est:& ideo cauendum,cum omnes in numerum redigere conamur,ne prętermittamus aliquas, quãuis hęreses sint:aut annumeremus aliquas,cùm hęreses nõ sint. Vide ergo ne forte librũ sancti Epiphanij tibi mittere debeã:ipsum enim arbitror Philastrio doctius hinc locutũ,qui possit apud Carthaginem in Latinam linguam verti facilius atq; cõmodius,vt tu potius pręstes nobis,quod quęris à nobis.Perlatorem multum commẽdo.Subdiaconus est de nostra diœcesi: de fundo autem viri spectabilis,nobísq; charissimi Orontij.Pro illo autẽ,&pro eius patre,à quo adoptatus est, etiã ad ipsum scripsi: quas literas cùm legerit Christiana benignitas tua,peto vt eas apud memoratum virum tua intercessione adiuuare digneris. Misi autem cum illo etiam hominẽ Ecclesię, ne ad tuam sanctitatem difficilis ei esset accessus:non enim parũ de illo solicitus sum,

Philastrius alibi Philaster.

Epiphanius.

† *aliàs LXXX.*

Hæresis quid,definire difficile.

à qua

à qua me ſolicitudine dominus,vt ſpero,per tuę charitatis inſtantiam liberabit. Peto etiam mihi reſcribere non graueris, quemadmodum ſit in fide catholica ille Theodoſius,per quem Manichęi nõnulli ſunt proditi:& ipſi quos ab eo proditos, putamus eſſe correctos.[Si etiam de perfectione ſanctorum Epiſcoporum fortaſſis audiſti,fac vt nouerim.Deo viuas.]

Quoduultdeus Auguſtino idem inſtantius petens.

DOmino merito venerabili, ac beatiſſimo ſancto patri Auguſtino Epiſcopo, Quodvultdeus diaconus. Vnum quidem reuerentiæ tuæ commonitorium, quod per Eccleſiaſticũ dignatus es deſtinare,ſuſcepi.Nam quod prius directum eſſe beatitudo tua ſignificauit, per virum honorabilem Philocalum, necdum ad me peruenit. Verum quamuis conſcius priorum ſemper fuerim peccatorum, nunc tamen euidenter agnoui aſpiciendo ad id quod exoraui † muneris,meam toti Eccceleſię impedimẽto eſſe perſonam.Sed omnino confido,quoniam qui per vnici ſui gratiam,humani generis dignatus eſt delere facinora, nec me in pernicie cunctorum præualere permittet: potiúſq; vbi abundauit peccatum,gratiam faciet redũdare. Domine merito venerabilis ac beatiſſime pater, difficultatem operis quod inſtruendis imperitiſſimis nobis per tuam beneficentiam præſtari ſublimiter † exoraui, nec ipſe ignorans ante prædixi, ſed de diuini fontis vbertate, quam tibi dominus tribuit, veraci corde præſumpſi:nam & Philaſtrius & Epiphanius venerandi Epiſcopi ſi tale aliquid ſcripſiſſe memorãtur, proculdubio me inter cætera, imò ſicut omnia latent: non tamen arbitror eos hanc curam diligentiámque adhibuiſſe,vt ſingulis quibúſque opinionibus contrarias etiam opiniones adiungant,irritáſq; † ſubiicerent:tunc deniq; opus illud vtriúſq; qualecunq; ſit,non habet fortaſſis eam quam deſidero veritatem.† Fruſtra etiam homini, qui Latina non didicit, Græca facundia delegatur: quia non ego tantummodo conſilium, ſed & auxilium poſtulaui.Quid autem venerationem tuam de interpretum non ſolùm difficultate,ſed etiam obſcuritate admoneo,cum ipſe hoc magis,ac plenè diiudices? Accedit ad cauſam, quòd nonnullæ etiam poſt illorum obitum hæreſes emerſiſſe doceantur,quarum nullam illi fecerint mentionem:quamobrem ad peculiare patrocinium pietatis tuæ confugio, & voce mea & vniuerſali deſiderio paratum ad miſericordiam ſacroſanctum pieta-

† aliàs in adipiſcendo illud quod exoraui.

Roma. 5.

† ſupplici-ter

† aliàs riſúſque.

† aliàs,breuitatem.

tis pectus appello, sequestratis saporibus peregrinis considerato textu prioris Epistolæ, panem à frumento, quod nostra † prouincia solet habere præcipuum, cælesti etiam manna conditum, sero pulsanti, & famem patienti non deneges. Profecto enim nec ego pulsare cessabo, donec ipse cócedas: vt quod non impetrat priuilegium, vbi nullum est meritum, saltem indefessa importunitas mereatur.

† al. panè Afrum quem nostra.

Augustinus Quodvultdeo.

Omino synceriter dilectissimo fratri & condiacono Quodvultdeo, Augustinus Episcopus. Cum mihi hæc scribendi offerretur occasio per Eusalensem presbyterum, quem commendo charitati tuæ, relegi Epistolam tuam, in qua petis, vt de hæresibus quæ oriri potuerunt, ex quo domini in carne nunciari cœpit aduentus, aliquid scriberem. Hoc autem feci, vt viderē vtrum iam videretur † opus ipsum aggredi, & inde tibi aliquid mittere: vbi consideraui † tanto esse difficilius, quāto vis esse breuius: sed ne hoc quidem potui, talibus curis superueniētibus impeditus, à quibus omnino dissimulare nō possem: nam me & ab eo quod habebam in manibus, auerterunt. Hoc autem est, vbi respondeo libris Iuliani, quos octo edidit post illos quatuor, quibus antè respōdi. Hoc enim cùm Romæ accepisset frater Alipius, nondum omnes descripserat, cùm oblatam occasionem noluit prætèrire, per quam mihi [quinq;] transmisit: promittēs alios tres cito esse missurum, & multū instans ne respondere differrem. Cuius instātia coactus sum remissius semper agere quod agebam, vt operi vtriq; non deessem: vni diebus, alteri noctibus: quantū mihi ab aliis occupationibus hinc atq; hinc venire non desistētibus parceretur. Agebam vero rem plurimum necessariam: nam retractabā opuscula mea, & si quid in eis me offenderet, [vel alios posset offendere,] partim reprehēdendo, partim defendendo quod legi possent & deberét, operabar: & duo volumina iam absoluerā, retractatis omnibus libris meis, quorum numerum nesciebā: eósq; CCXXXII. esse cognoui. Restabāt Epistolæ, & tractatus populares, quos Græci homilias vocant. [Et plurimas Epistolarū legebam, sed adhuc nihil inde dictaueram, cùm me etiam isti Iuliani libri occupare cœperunt, quorum nunc quarto respondere cœpi. Quando ego id explicauero, quartóq; respōdero, si tres non superuenerint, dispono, si Deus voluerit, & quod poscis incipere, simul agēs vtrunq;, &

† al. deberem.
† aliàs, vt cōsideres.

hoc

hoc ſcilicet,& illud de retractatione opuſculorum noſtrorum, nocturnis & diurnis tēporibus in ſingula diſtributis. Hoc ideo inſinuaui ſanctitati tuæ, vt quantum tibi deſideriū eſt ſumēdi quod poſcis, tanto flagrātius à domino mihi poſcas adiutoriū, quo ſeruiam laudabili ſtudio tuo, atq; vtilitati eorum, quibus exiſtimas profuturum. Domine ſynceriter dilectiſſime frater, cōmendo iterum perlatorem,& negociū propter quod eò perrexit, ſi cognoueris apud quem agēdū ſit, peto ne pigeat adiuuare. Non enim poſſumus neceſſitates hominū eiuſmodi deſerere, qui noſtri non coloni, ſed quod maius eſt fratres ſunt, & in charitate Chriſti ad curam noſtram pertinent. Deo viuas.]

DIVI AVRELII AVGVSTINI IN LIBRVM DE HÆreſibus ad Quodvultdeum.

PRÆFATIO.

Vod petis ſæpiſſime atq; inſtantiſſime ſancte fili Quodvultdeus, vt de hæreſibus aliquid ſcribam dignum lectione cupientium dogmata deuitare contraria fidei Chriſtianæ, & Chriſtani nominis obumbratione fallentia: ſcias me olim longe antequam peteres, facere cogitaſſe, atq; fuiſſe facturum, niſi diligenter conſiderans quale quantúmq; id eſſet, vltra vires meas eſſe ſentirem. Sed quoniam fateor nullum mihi vt te inſtitiſſe poſcendo, in ipſa tamen moleſta inſtantia tua etiam tuum nomen attendi,& dixi, Aggrediar & faciam Quodvultdeus. Hoc enim Deum velle cōfido, ſi me ad huius operis terminum miſericordi fauore perduxerit, vt per miniſterium linguæ meæ tanti huius rei difficultas aut oſtendatur tātummodo, aut ipſo etiam plenius adiuuante tollatur: quorum duorū, quod priore loco poſui, iam diu eſt quod animo voluo ac reuoluo, & quadam meditatione contueor. Quod autem poſtea dixi non me accepiſſe confiteor: & vtrum dum hoc ago, vt efficiam, dum peto, dum quæro, dum pulſo, ſim fortaſſe accepturus ignoro: ſcio me tamen nec petiturum, nec quæſiturum, nec pulſaturum quantum ſat eſt, niſi & hunc affectum munere diuinæ inſpirationis accepero. In hoc igitur opere, quod te vehementer vrgente in Dei voluntate ſuſcepi, cernis me vt id peragam non tam crebreſcentibus ad me tuis petitionibus eſſe

cogendum, quàm piis ad Deum non solùm tuis, verum & aliorum fratrum, quos tibi in hãc rem fideles socios potueris inuenire, orationibus adiuuandũ. Quod vt fiat, has ipsas primas huius laboris mei partes, vbi est & ista prælocutio, curaui tuę charitati in auxilio domini accelerare mittendas: vt propter illa quæ restant, noueritis quantũ pro me orare debeatis, quicũq; nosse potueritis, à me iam fuisse susceptũ hoc tam grande negocium, quod à me desideratis impleri. Petis ergo, quod tuæ indicant literæ, quas ad me dedisti, cum primum à me petere ista cæpisti, vt exponam breuiter, perstrictè atq; summatim, ex quo Christiana religio promissæ hæreditatis nomen accepit: quæ hæreses fuerint, sint: quos errores intulerint, inferant: quid aduersus catholicam Ecclesiã senserint, sentiant: dé fide, de trinitate, de baptismo, de pœnitẽtia, de homine Christo, de Deo Christo, de resurrectione, de nouo & veteri testamento. Istas autẽ inquisitiones tuas in immensum procedere cum videres, putasti cuiusdam generalitatis adhibendum esse cõpendium, atq; dixisti, Et omnia omnino, quibus à veritate dissentiunt. Deinde addidisti, Quæ etiam baptismũ habeant, quæve non habeant: & post quas baptizet, nec tamẽ rebaptizet Ecclesia: qualiter suscipiat veniẽtes: & quid singulis lege, authoritate, atq; ratione respondeat. Hæc omnia cũ quæris vt exponantur à me, miror luculentum ingenium tuum, tot tantarúmq; rerum & sitire veritatem, & fastidium iam timendô poscere breuitatem. Sed vidisti etiam ipse quid possem hoc loco tuæ huius Epistolæ cogitare: & quasi vigilanter occurristi cogitationi meæ, dicẽs, Nec me tantæ beatitudo tua credat ineptiæ, vt non inspiciã quantis & quàm ingentibus voluminibus opus sit, vt possint ista dissolui. Verùm hoc ego fieri non expeto: id enim multipliciter factum esse non dubito. Et tanquam consilium subiiciens, quo modo possit & seruari breuitas, & veritas pandi, adiungis ea verba, quæ paulò antè iam posui, & dicis, Sed breuiter, perstrictè, atque summatim, & opiniones rogo cuiuslibet hæresis poni: & quid contrà teneat Ecclesia catholica, quantum instructioni satis est subdi. Ecce iterum mittis in longum, non quia dici ista breuiter siue non valeant, siue non debeant: sed quia tam multa sunt, vt quamlibet breuiter dicenda, multas literas flagitent: tu autem, vt velut quodam, inquis, ex omnibus concepto commonitorio, si quis aliquam obiectionem aut conuictionem vberius, plenius ac planius nosse

nosse voluerit, ad opulenta & magnifica volumina trãsmittatur, quibus à diuersis, & præcipuè, inquis, à veneratione tua in hoc ipso constat esse elaboratũ. Quæ cũ dicis, vnum quasi commonitorium de his omnibus te desiderare significas. Audi ergo vnde commonearis, quid petas. Opiniones omnium Philosophorũ, qui sectas varias condiderunt, vsque ad tempora sua, (neque enim plus poterat) sex nõ paruis voluminibus quidam Celsus absoluit. Nec redarguit aliquẽ, sed tantum quid sentirent aperuit, ea breuitate sermonis, vt tantum adhiberet eloquij, quantũ rei nec laudandæ nec vituperandæ, nec affirmandæ aut defendendę, sed aperiendæ indicãdæq; sufficeret, cum fermè centum Philosophos nominasset: quorum non omnes instituerunt hæreses proprias: quoniam nec illos tacendos putauit, qui suos magistros sine vlla dissensione secuti sunt. Noster vero Epiphanius Cyprius Episcopus, ab hinc nõ longe humanis rebus exemptus, de octoginta hæresibus loquens, sex libros etiam conscripsit, historica narratione commemorans omnia, nulla disputatione aduersus falsitatem pro veritate desertans. Breues sanè sunt libelli, & si in vnum libellum redigantur, nec ipse erit nostris vel aliorum quibusdam libris longitudine comparandus. Huius breuitatem si fuero in commemorandis hæresibus imitatus, quid à me breuius postulare vel expectare debeas, non habebis. Sed non ibi huius mei laboris summa consistit, quod & tibi, vel me demonstrante, vel etiam te præcurrente poterit apparere, cum hoc fecero, videbis enim in eo, quod supradictus Episcopus fecit, quantũ desit operi quod ipse vis fieri, quanto magis quod ego? Tu nanque, quãuis breuiter, perstrictè atque summatim, tamen vis etiam responderi cõmemoratis hęresibus, quod ille non fecit. Ego vero hoc magis volo facere, si & Deus velit, vnde possit omnis hæresis, & quæ nota est, & quæ ignota, vitari: & vnde recte possit quęcunque innotuerit, iudicari. Non enim omnis error hęresis est, quanuis omnis hæresis, quæ in vicio ponitur, nisi errore aliquo hæresis esse non possit. Quid ergo faciat hæreticum, regulari quadã definitione comprehendi, sicut ego existimo, aut omnino non potest, aut difficillime potest: quod in processu huius operis declarabitur, si Deus rexerit, adq; id quod intendo perduxerit disputationem † meã. Quid autem prosit ipsa inquisitio, etiam si non potuerimus comprehendere, quo modo sit definiendus hæreticus, suo loco videndum atque

Celsus.

Error.

Hæresis.

† *dispositionem.*

atque dicendum eſt,nam ſi hoc comprehendi potuerit,quis non videat vtilitas quanta ſit?Erunt ergo primæ partes operis huius de hæreſibus,que poſt Chriſti aduetum atque aſcenſum aduerſus doctrinam ipſius extiterũt, & vtcunque nobis innoteſcere potuerunt. In poſterioribus autem partibus, quid faciat hæreticum,diſputabitur, Cum ergo Dominus aſcendiſſet in cælum, hi hæretici exorti ſunt:

1 Simoniani.
2 Menandriani.
3 Saturniniani.
4 Baſilidiani.
5 Nicolaitæ.
6 Gnoſtici.
7 Carpocratiani.
8 Cerinthiani,vel Merinthiani.
9 Nazaræi.
10 Hebionei.
11 Valentiniani.
22 Secundiani.
13 Ptolemæi.
14 Marcitæ.
15 Colarbaſij.
16 Heracleonitæ.
17 Ophitæ.
18 Caiani,aliâs Caini.
19 Sethiani.
20 Archontici.
21 Cerdoniani.
22 Marcionitæ.
23 Apellitæ.
24 Seueriani.
25 Taciani.
26 Cataphryges.
27 Pepuziani:aliâs Quitilliani.
28 Artotyritæ.
29 Teſſareſcædecatitæ.
30 Alogiani,aliâs Alogi.
31 Aditæ,aliâs Adamiani.
32 Elceſeitæ,& Samſeitæ.

Theo

Chri

73 Chriſti diuinitatem paſſibilem dicentes.
74 Triformem Deum putantes.
75 Aquam Deo coæternam dicentes.
76 Imaginem Dei non eſſe animam dicentes, Melitonij.
77 Innumerabiles mundos opinantes, Ophei.
78 Animas conuerti in dæmones & in quæcunque animalia exiſtimantes, Tertullij.
79 Liberationem omnium apud inferos factã Chriſti deſcenſione credentes.
80 Chriſti de patre natiuitati initium à tempore dantes.
81 Luciferiani.
82 Iouinianiſtæ.
83 Arabici.
84 Heluidiani.
85 Paterniani, vel Venuſtiani.
86 Tertullianitæ, vel Tertullianiſtæ,
87 Abeloitæ, vel Abeloini.
88 Pelagiani qui & Celeſtiani.
89 [Neſtoriani.
90 Euthiciani.]

FINIS.

CATALOGVS HAERESEON EX EPIPHANII

Eusebijque commentarijs collectus, additis alijs nonnullis. Obiter Augustinus distinguit errorem, hæresim, & schisma.

*

SIMONIANI à Simone mago, qui baptizatus à Philippo diacono, sicut in Actibus Apostolorum legitur, pecunia voluit emere à sanctis Apostolis, vt etiam per impositionem manus eius, daretur spiritus sanctus. Hic magicis fallaciis deceperat multos. Docebat autem detestandam turpitudinem, indifferenter vtendi fœminis. Nec Deum fecisse mundum. Negabat etiam carnis resurrectionem, & asserebat se esse Christum. Itémque Iouem se credi volebat, Mineruam verò meretricem quandam Selenen, quam sibi sociam scelerum fecerat: imaginésque & suam & eiusdem meretricis discipulis suis præbebat adorandas, quas & Romæ tanquam deorum simulachra authoritate publica constituerat. In qua vrbe Beatus Apostolus Petrus eum vera omnipotẽtis Dei virtute extinxit. Dixerat enim se in mõte Sina legẽ Moysi in patris persona dedisse Iudæis. Tempore Tyberij in filij persona putatiuè apparuisse, postea se in linguis igneis spiritum sanctũ super Apostolos venisse. Christum autẽ nec venisse, nec à Iudæis quicquam pertulisse. Menandriani à Menandro etiam ipso mago discipulo eius qui mundum asserebat non à Deo, sed ab angelis factũ. Saturniani, à quodam Saturnino, qui turpitudinem Simonianã in Syria confirmasse perhibetur: qui etiam mundum solos angelos septem præter

Margin notes: 1; *Actor. 8.*; *σελήνη.* *Luna.*; 2; 3

cons

Carpocratiani sunt à Carpocrate, qui docebat omnẽ turpẽ 7
operationem, omnémque adinuentionem peccati: nec aliter
euadi atque transiri principatus & potestates, quibus hæc pla
cent, vt possit ad cælum superius perueniri. Hic etiam Iesum
hominẽ tantummodo, & de vtroq; sexu natum putasse perhibetur, sed accepisse talẽ animã quæ sciret ea quæ superna essent atq; nunciaret. Resurrectionem corporis simul cum lege abiiciebat. Negabat mũdum à Deo factũ, sed nescio à quibus virtutibus. Sectæ ipsius fuisse traditur socia quædã Marcellina, quæ colebat imagines Iesu & Pauli & Homeri & Pythagoræ adorando incensúmq. ponendo. Cerinthiani à Cerin- 8
tho idémq; Merinthiani à Merintho, mundum ab angelis factum esse dicentes, & carne circũcidi oportere, atque alia huiusmodi legis præcepta seruari. Iesum hominem tantũmodo fuisse, nec resurrexisse, sed resurrecturum asseuerantes. Mille quoque annos post resurrectionem in terreno regno Christi, secundũ carnales ventris & libidinis voluptates, futuros fabulantur, vnde etiã Chiliastę sunt appellati. Nazarei cum Dei 9
filium confiteantur esse Christum, omnia tamẽ veteris legis obseruant, quæ Christiani per Apostolicam traditionem non obseruare carnaliter, sed spiritaliter intelligere didicerunt.

Hebionei Christum etiam tantummodo hominem dicũt. 10
Mandata carnalia legis obseruant, circuncisionẽ scilicet carnis, & cætera à quorum oneribus per nouum testamentũ liberati sumus. Huic hæresi Epiphanius Sãpseos & Elceseos ita copulat, vt sub eodẽ numero tanquã vna sit hæresis ponat, aliquid tamen interesse significans, Quanuis & in consequentibus loquatur de illis, ponẽs eos sub numero suo. Eusebius vero Elcesaitarum sectam commemorans, fidẽ in persecutione dicit negandam docuisse, & in corde seruandã. Valentiniani à Valentino qui de natura rerum multa fabulosa cõfinxit: Triginta αἰῶνας, id est, secula asserens extitisse, quorũ principium esse profundũ & silentiũ, quod profundum etiã patrem appellat. Ex quibus duobus velut ex coniugio processisse perhibet intellectum & veritatẽ, & protulisse in honorem patris æonas octo, De intellectu autem & veritate processisse verbũ & vitam, & protulisse æonas decẽ. Porrò de verbo & vita processisse hominem & Ecclesiam, & protulisse æonas duodecim. Itaque octo & decẽ & duodecim fieri triginta æonas, habentes, vt diximus, primum principium de profundo & silentio,

Lib.6. c.28 11

Christum autem à patre missum, id est, à profundo spiritale
vel cæleste corpus secum attulisse: nihilq; assumpsisse de vir-
† al.riuū. gine Maria, sed per illam tanquam per rimā, † aut per fistu-
lam sine vlla de illa assumpta carne transisse. De tricesimo se-
culo dicit diabolū genitum, & à diabolo alios natos qui fece-
rint hunc mundū. Et ideo malitiam non arbitrio tribuit, sed
naturæ mundi, id est, generi diabolico: carnis resurrectionem
negat, Animam tantum & spiritum affirmat per Christū sal-
12 uari. Secundiani † hoc à Valentinianis distare dicūtur, quòd
† al.Seuā addunt opera turpitudinis. Ptolemæus quoq; discipulus Va
driani. lentini hæresim nouam condere cupiens, quatuor æonas & a-
13 lias quatuor asserere maluit. Marcus etiam nescio quis hæ
14 resim condidit, negans resurrectionē carnis, & Christum nō
vere, sed putatiue passum asseuerās. Duo quoque opinatus est
ex aduerso sibi esse principia, quiddam tale etiā ipse de æoni-
15 bus sicut Valentinus affirmans. Colarbasus secutus est istos
non multum aliter sentiēs, Vitam omnium hominum & ge-
16 nerationem in septem syderibus consistere affirmās. Hera-
cleonitæ ab Heraclione discipulo superiorum, duo asserunt
principia, vnū ex altero, & ex his duobus alia plurima. Ferun-
tur autē suos morientes nouo modo quasi redimere, id est, per
oleum, balsamū & aquā, & inuocationes quas Hebraicis ver-
17 bis dicunt super capita eorum. Ophitæ à colubro nominati
sunt, coluber enim Græcè ophis dicitur. Hūc autē [colubrum
qui decepit Adam & Euam] Christum arbitrantur. Sed habēt
etiam verum colubrum quem nutriunt & venerātur. Qui &
incantante sacerdote egreditur de spelunca, & ascendit super
altare innixū speluncæ, & oblationes eorum lambit, & inuol-
uens se circa eas, regreditur ad speluncam: & ita confringunt
oblationes in eucharistiā, quasi à serpēte Christo vt illi putāt
sanctificatas. Tradunt huius serpentis cultū à Nicolaitis [siue
18 Gnosticis] ad istos deductū. Caiani propterea sic appellati,
quoniā Cain honorant, dicentes eum fortissimæ esse virtutis:
simul & Iudam traditorem diuinū aliquid putant esse, & sce-
lus eius beneficiū deputant: asserentes eum præscisse quātum
esset generi humano Christi passio profutura, & occidendum
Iudæis propterea tradidisse: illos etiam, qui schisma facientes
in primo populo Dei, terra dehiscente perierunt, Chore, Da-
Numer.16 than, & Abiron, & Sodomitas colere perhibētur. Blasphemāt
legem, & Deum legis authorem: carnisque resurrectionem
negant.

negant. Sethiani nomen acceperunt à filio Adæ, qui vocatus 19
est Seth: eum quippe honorant, sed fabulosa & hæretica vanitate. Dicunt enim eũ de superna matre natum, quam perhibent conuenisse cum superno patre: vnde diuinũ semen aliud nasceretur, tanquam filiorum Dei. Hi quoque multa de principatibus & potestatibus vanissima fabulãtur: quidam eos dicunt Sem filium Noë Christum putare. Archontici à prin- 20
cipibus appellati, vniuersitatem, quam Deus condidit, opera esse principum dicunt: operantur etiam quandam turpitudinem. Resurrectionem carnis negãt. Cerdoniani à Cerdone 21
nominati, qui duo principia sibi aduersantia dogmatizant: deúmq; legis ac Prophetarum nõ esse patrem Christi, nec bonum Deũ esse, sed † iustum, patrem vero Christi bonum: Chri- † al. nec.
stúmq; ipsum neque natũ ex fœmina, neque habuisse carnẽ: nec vere mortuũ, vel quicquam passum, sed simulasse passionem. Quidam vero in duobus principiis suis duos deos ita eũ dixisse perhibent, vt vnus eorũ esset bonus, alter autẽ malus: resurrectionem mortuorum negant. Spernunt etiã testamentum vetus. Marcion quoque, à quo Marcionistæ sunt, qui 22
Cerdonis secutus est dogmata de duobus principiis: quamuis Epiphanius eum tria dicat asseruisse principia: bonum, iustũ, prauum: sed Eusebius Synerum quendam, non Marcionem, trium principiorum atq; naturarum scribit authorẽ. Apel- 23
litæ sunt, quorũ Apelles est princeps, qui duos quidẽ introducit deos: vnum bonũ, alterum malum: nõ tamen in duobus diuersis atq; inter se aduersis esse principiis, sed vnum esse principiũ: Deum scilicet bonum, & ab illo factũ alterum: qui cum malignus esset, inuentus est in sua mundũ natiuitate † fecisse. † al. malignitate.
Hunc Apellẽ dicunt quidam etiam de Christo tã falsa sensisse, vt dicerent eũ, non quidem carnem duxisse de cælo, sed ex elementis mundi accepisse, quæ mundo reddidit, cum sine carne resurgens, in cælum ascendit. Seueriani à Seuero exorti, vi- 24
num non bibunt, eo quòd fabulosa vanitate de satana & terra germinasse asserunt vitem. Etiam ipsi non sanam doctrinã suam, quibus volunt inflant nominibus principum, Carnis resurrectionem cum veteri testamento respuentes. Hic præterea Philumenem quandam puellam dicebat inspiratam diuinitus ad prænuncianda futura, ad quam somnia atque æstus sui animi referens, diuinationibus seu præsagiis eius secretim erat solitus præmoneri, eodem phantasmate eidem Philu- φιλουμένη

menæ pueri habitu ſe demõſtrante, Qui puer apparens, Chri
ſtum ſe aliquando, aliquãdo eſſe aſſereret Paulũ. A quo phan-
taſmate ſciſcitans, ea ſoleret reſpondere quæ ſe audiẽtibus di-
ceret. Nõnulla quoque illam miracula operari ſolitam, inter
quæ illud præcipuum, quod in anguſtiſsimi oris ampullã vi-
tream, panem grandem immitteret, eúmq; extremis digitu-
lis leuare ſoleret illæſum, eóque ſolo quaſi diuinitus ſibi cibo
25 dato fuiſſet contenta. Taciani à Tacio quodã, inſtituti ſunt,
qui & Encratitæ appellati ſunt, nuptias damnãt, atq; omnino
pares eas fornicationibus aliíſq; corruptionibus faciunt: nec
recipiunt in ſuorum numerum coniugio vtentem, ſiue marẽ,
ſiue fœminam: non veſcuntur carnibus, eáſq; omnes abomi-
nantur: prolationes quaſdam fabuloſas ſeculorum etiam ipſi
ſapiunt: ſaluti primi hominis cõtradicũt. Epiphanius Tacia-
nos & Encratitas ita diſcernit, vt Encratitas Taciani ſchiſma
26 ticos dicant. Cataphryges ſunt, quorũ authores fuerũt, Mõ-
tanus tanquã paracletus, & duæ Prophetiſſæ ipſius, Priſca &
κατὰ φρύ- Maximilla. His nomẽ prouincia Phrygia dedit, quia ibi exti-
γας. terunt, ibiq; vixerunt: & etiã nunc in eiuſdẽ partibus populos
habẽt. Aduentũ ſpiritus ſancti à domino promiſſum, in ſe po-
tius quàm in Apoſtolis eis fuiſſe aſſerunt redditum. Secundas
nuptias pro fornicationibus habent: & ideo dicũt eas permi-
1. Corin 13. ſiſſe Apoſtolum Paulũ, quia ex parte ſciebat, & ex parte pro-
phetabat: Nondũ enim venerat quod perfectũ eſt. Hoc autem
perfectũ in Montanum & in eius prophetiſſas veniſſe delirãt.
Sacramenta perhibentur funeſta habere. Nã de infantis anni-
culi ſanguine, quẽ de toto eius corpore minutis punctionum
vulneribus extorquent, quaſi euchariſtiã ſuã conficere perhi-
bentur, miſcentes eũ farinæ, panémq; inde facientes: qui puer
ſi mortuus fuerit, habetur apud eos pro martyre: ſi autẽ vixe-
27 rit, pro magno ſacerdote. Pepuziani à loco quodã nominati
ſunt, quam ciuitatẽ deſertam dicit Epiphanius. Hanc autem
iſti diuinum aliquid eſſe arbitrantes, Hieruſalẽ vocant. Tan-
tum dãtes mulieribus principatũ, vt ſacerdotio quoque apud
eos honorentur. Dicũt enim Quintillæ & Priſcillæ in eadem
ciuitate Pepuza, Chriſtũ ſpecie fœminæ reuelatum. Vnde ab
hac Quintilliani etiam nũcupantur. Faciũt & ipſi de ſangui-
ne infantis quod Cataphryges facere ſuprà diximus. Nam &
ab eis perhibentur exorti. Denique alij hanc Pepuzã non eſſe
ciuitatẽ, ſed villam dicunt fuiſſe Montani & Prophetiſſarum

eius

eius Priscæ & Maximillæ: & quia ibi vixerunt, ideo locum meruisse appellari Hierusalē. Artotyritæ sunt, quibus obla- 28
tio eorum hoc nomen dedit: offerunt enim panem & caseum, dicentes à primis hominibus oblationes de fructibus terræ & ouium fuisse celebratas. Hos Pepuzianis iungit Epihanius.

Tessarescę decatitæ hinc appellati sunt, quòd nō nisi quar- 29
tadecima luna, mense Martio, Pascha celebrāt, quilibet septē dierum occurrat dies, & si dies dominicus occurrerit, ipso die ieiunant & vigilant. Alogiani propterea sic vocantur tan- 30
quam sine verbo: logos enim Græcè verbum dicitur, quia domini † verbum recipere noluerunt, Ioannis Euangelium re- †al. Deū.
spuentes, cuius nec Apocalypsin accipiunt, has videlicet scripturas negant esse ipsius. Adamiani ex Adā dicti, cuius imi- 31
tantur in paradiso nuditatē, quæ fuit ante peccatum: vnde & nuptias auersantur, quia nec priusquam peccasset Adam, nec priusquam dimissus esset de paradiso, cognouit vxorē. Credūt ergo quòd nuptiæ futuræ nō fuissent, si nemo peccasset. Nudi itaque mares fœminæq; conueniunt, nudi lectiones audiunt, nudi orant, nudi celebrant sacramenta, & ex hoc paradisum suam arbitrantur Ecclesiam. Elceseos & Samseos hic tan- 32
quam ordine suo cōmemorat Epiphanius, quos dicit à quodā pseudopropheta esse deceptos qui vocabatur Elci, ex cuius genere duas mulieres tanquam deas ab eis perhibet adoratas. Cætera Hebioneis tenere similia. Theodotiani à Theodo- 33
tione quodā instituti, hominem tantummodo Christum asseuerant. Quod dicitur quidē Theodotion propterea docuisse, quia in persecutione lapsus isto modo se casus sui deuitare putabat opprobriū, si nō deum negasse, sed hominem videretur.

Melchisedeciani, Melchisedech sacerdotem Dei excelsi, nō 34
hominem fuisse, sed virtutē Dei esse arbitrātur. Bardesani- 35
stæ, à quodā Bardesane, qui in doctrina Christi prius extitisse perhibetur insignis: quāuis postea per omnia in Valētini hæresim lapsus est, addēs de suo vt fato asscriberet conuersationes hominū. Noëtiani, à quodam Noëto, qui dicebat Chri- 36
stum eundē ipsum esse patrē & spiritum sanctum. Valesij 37
& seipsos castrāt, & hospites suos, hoc modo existimātes Deo se debere seruire. Alia quoq; hæretica docere dicuntur & turpia: sed quæ illa sint, nec ipse commemorauit Epiphanius, nec vspiā potui reperire. Cathari, qui seipsos isto nomine, quasi 38
propter mundiciam superbissimè atque odiosissimè nomināt:

secundas nuptias non admittunt, pœnitentiam denegãt, Nouatum sectantes hæreticum: vnde etiam Nouatiani appellantur.
39 Angelici, in angelorũ cultu inclinati, quos Epiphanius
40 iam omnino defecisse testatur. Apostolici, qui se isto nomine arrogãtissimè vocauerũt, eo quòd in suam communionem non reciperent vtentes coniugibus, & res proprias possidẽtes, quales habet catholica Ecclesia & monachos & clericos plurimos. Sed ideo isti hæretici sunt, quoniam se ab Ecclesia separantes, nullam spẽ putant eos habere qui vtuntur his rebus, quibus ipsi carent. Encratitis isti similes sunt, nã & Apotactitæ* appellãtur. Sed alia nescio quæ propria hæretica docere perhibentur. Sabelliani ab illo Noëto, quẽ supra memorauimus, defluxisse dicuntur. Nam & discipulum eius quidam
41 perhibent fuisse Sabelliũ. Sed qua causa duas hęreses Epiphanius cõputet, nescio: cum fieri potuisse videamus vt fuerit Sabellius iste famosior, & ideo ex illo celebrius hæc hæresis nomẽ acceperit. Noëtiani enim difficillimè ab aliquo sciuntur, Sabelliani autẽ sunt in ore multorũ. Nã & Praxeianos à Praxea quidã vocãt, & Hermogeniani vocari ab Hermogene potuerũt, qui Praxeas & Hermogenes eadẽ sentientes in Africa fuisse dicũtur. Nec tamẽ istæ plures sectæ sunt, sed vnius sectę plura nomina ex his hominibus qui in ea maxime innotuerunt, sicut Donatistæ, iidẽ Parmenianistæ: sicut Pelagiani iidẽ Celestiani. Vnde ergo sit factũ, vt Noëtianos & Sabellianos, non vnius hæresis duo nomina, sed tanquam duas hæreses supradictus Episcopus† poneret liquido inuenire nõ potui: quia si quid inter se differunt, tam obscure dixit studio forsitã breuitatis, vt non intelligã. Loco quippe isto, quo & nõ tam longe à Noëtianis Sabellianos cõmemorãs. Sabelliani, inquit, similia Noëto dogmatizantes pręter hoc quòd dicunt patrẽ nõ esse passum: quo modo de Sabellianis intelligi potest, cum sic innotuerint dicere patrẽ passum, vt Patripassiani quàm Sabelliani crebrius nũcupentur? Aut si forte in eo quod ait, præter hoc quod dicunt patrẽ non esse passum, Noëtianos hoc dicere intelligi voluit, quis eos in hac ambiguitate discernat? Vel quo modo possunt intelligi quilibet eorũ patrẽ passum fuisse non dicere, cum dicant eundẽ ipsum esse & patrem & filiũ & spiritũ sanctum? Philaster autẽ Brixianus Episcopus in prolixissimo libro quẽ de hæresibus condidit, & CXXVIII. hæreses arbitratus est cõputandas, Sabellianos continuo post Noëtianos

* id est, extraordinarij.

† al. Epiphanius.

rianos ponẽs,Sabellius,inquit,diſcipulus eius,qui ſimilitudinẽ ſui doctoris itidẽ ſecutus eſt,vnde & Sabelliani poſtea ſunt appellati,qui & Patripaſſiani & Praxeiani à Praxea ; & Hermogeniani ab Hermogene, qui fuerunt in Africa, qui & iſta ſentientes abiecti ſunt ab Eccleſia catholica. Certè iſte eoſdẽ poſtea Sabellianos dixit appellatos, qui ea quę Noëtus ſentiebant. Et alia nomina eiuſdẽ ſectæ commemorauit, & tamen Noëtianos & Sabellianos ſub duobus numeris tãquã duas hęreſes poſuit,qua cauſa, ipſe viderit. Origeniani à quodam 42
Origene dicti ſunt,nõ ab illo qui ferè omnibus notus eſt, ſed ab alio neſcio quo,de quo,vel ſectatoribus eius Epiphanius loquẽs,Origeniani,inquit,cuiuſdam Origenis diſcipuli,turpis autẽ ſunt operationis:iſti ſunt nefanda facientes, ſua corpora corruptioni tradentes. Alios autem Origenianos continuo 43
ſubiiciẽs,Origeniani, inquit,alij qui & Adamãtij tractatoris illius ſectatores qui & mortuorũ reſurrectionẽ negant,Chriſtum autem & ſpiritum ſanctum creaturã dicunt:paradiſum autem & cælos & alia non credũt eſſe ſecundũ literam: ſed in allegoria. Hæc quidẽ de Origene Epiphanius refert. Sed defenſores eius dicunt Origenem patrem & filium & ſpiritum ſanctum vnius eiuſdémq; ſubſtantiæ docuiſſe, neque reſurrectionem repuliſſe mortuorũ:ſed qui eius plura legerunt, contradicunt.Sunt & alia huius Origenis dogmata quæ catholica Eccleſia omnino nõ recepit : in quibus nec ipſum falſo arguit,nec poteſt ab eius defenſoribus excuſari,maxime de purgatione & liberatione:ac rurſus poſt longũ tempus ad eadem mala reuolutione rationalis vniuerſæ creaturæ. Quis enim catholicus Chriſtianus vel doctus vel indoctus nõ vehemẽter exhorreat,eam quã dicit purgationem malorum,id eſt,etiam eos qui hãc vitam in flagitiis & facinoribus & ſacrilegiis atque impietatibus quamlibet maximis finierunt:ipſum etiam poſtremò diabolum atque angelos eius, quãuis poſt longiſſima tempora purgatos atque liberatos regno dei lucíque reſtitui, & rurſus poſt longiſſima tempora omnes qui liberati ſunt,ad hæc mala denuo relabi & reuerti, & has vices alternantes beatitudinũ & miſeriarum rationalis creaturę ſemper fuiſſe,ſemper fore?De qua vaniſſima impietate aduerſus Philoſophos,à quibus iſta didicit Origenes, in libris de Ciuitate Dei diligentiſſime diſputaui. Dicit præterea ipſe Origenes, quòd filius Dei ſanctis hominibus cõparatus,veritas ſit,patri

collatus mendacium:& quantũ distant Apostoli Christo, tantum filius patri. Vnde nec orãdus est filius, cum patre, quia nõ
44 est author indulgẽdarum petitionum, sed supplicator. Pauliani à Paulo Samosateno. Christum non semper fuisse dicũt, sed eius initium, ex quo de Maria natus est asseuerant: nec eũ aliquid amplius quàm hominẽ putant. Ista hęresis aliquando cuiusdã Artemonij fuit, sed cũ defecisset, instaurata est à Paulo, & postea sic à Photino cõfirmata, vt Photiniani quàm Pauliani celebrius nuncupentur. Istos sanè Paulianos baptizãdos esse in Ecclesia catholica Niceno concilio cõstitutũ est. Vnde credendũ est eos regulam baptismatis non tenere quã secum multi hæretici cũ de catholica discederent abstulerunt, cámque custodiunt.
45 Photinus ab Epiphanio non continuo post Paulum siue pro † Paulo, sed aliis interpositis ponitur: nõ tacetur sanè similia credidisse, secundũ aliquid tamen aduersatus ei dicitur, sed quid sit ipsum aliquid, omnino non dicitur. Philaster autem cõtinuatim ponit ambos sub singulis & propriis numeris, quasi hæreses duas, cum dicat Photinũ in omnibus Pauli secutũ fuisse doctrinam.

† al. cum.

46 Manichæi à quodam Persa extiterunt, qui vocabatur Manin, quãuis & ipsum cum eius insana doctrina cœpisset nomen prædicari, nam antehac Vrbicus vocabatur. Sed in Græcia discipuli eius, vitantes nomen insaniæ, quasi doctiores & eo ipso mẽdaciores, geminata, n, litera, Mannichæum quasi manna fundẽtem, pro Manichæo, id est, insano appellauerunt. Iste duo principia inter se diuersa atque aduersa, eadémque æterna & coæterna, hoc est semper fuisse composuit. Duásque naturas atque substantias boni scilicet & mali, sequens alios antiquos hæreticos opinatus est: quarum inter se pugnam & commixtionem, & boni à malo purgationem, & boni quod purgari nõ poterit, cũ malo in æternum damnationem secundum sua dogmata asseuerãs multa fabulatur, quæ cuncta intexere huic operi nimis longũ est. Ex his autẽ suis fabulis vanis atque impiis cogũtur dicere, animas bonas, quas censent ab animarum malarũ naturæ scilicet contrariæ cõmixtione liberandas, eius cuius Deus est esse naturę. Proinde mũdũ à natura boni, hoc est, à natura Dei factũ, confitẽtur quidem, sed de cõmixtione boni & mali, quæ facta est, quãdo inter se vtraque natura pugnauit. Ipsam vero boni à malo purgationẽ ac liberationem, non solũ per totum mũdũ & de omnibus eius elemẽtis virtutẽ Dei facere dicũt, verum

verumetiam electos suos per alimenta quæ sumunt: & eis quippe alimentis sicuti vniuerso mundo Dei substãtiam perhibent esse cõmixtam: quam purgari putant in electis suis eo genere vitæ, quo viuunt electi Manichæorum, velut sanctius & excellentius auditoribus suis. Nam his duabus professionibus, hoc est, electorum & auditorum, Ecclesiam suam constare voluerunt. In cæteris autem hominibus, etiã in ipsis auditoribus suis, hanc partem boni diuinæq; substantiæ, quæ mixta & colligata in escis & potibus detinetur, maximæq; in eis qui generant filios, arctius & inquinatius colligari putãt. Quidquid vero vndiq; purgatur luminis, per quasdã naues, quas esse lunã & solẽ volunt, regno Dei, tanquã propriis sedibus reddi. Quas itidẽ naues de substantia Dei pura perhibent fabricatas. Lucémq; istã corpoream animantiũ mortaliũ oculis adiacentẽ, non solum in his nauibus, vbi eam purissimam credũt, verũetiam in aliis quibúsq; lucidis rebus vbi secundũ ipsos tenetur admixta, creditúrq; purgãda, Dei dicunt esse naturam. Quinq; enim elementa quę genuerũt principes proprios, genti tribuũt tenebrarũ, eáq; elementa his nominibus nuncupant, fumum, tenebras, ignẽ, aquã, ventũ. In fumo nata animalia bipedia, vnde homines ducere originẽ censent. In tenebris serpentia, in igne quadrupedia, in aquis natatilia, in vento volatilia. His quinque elementis malis debellandis, alia quinq; elementa de regno & substãtia Dei missa esse, & in illa pugna fuisse permixta, fumo aëra, tenebris lucẽ, igni malo, ignẽ bonum: aquæ malæ, aquam bonã: vento malo, ventum bonũ. Naues autẽ illas, id est, duo cæli luminaria ita distinguũt, vt lunã dicant factã ex bona aqua, solẽ vero ex igne bono. Esse autẽ in eis nauibus sanctas virtutes, quæ se in masculos transfigurãt, vt illiciãt fœminas gẽtis aduersæ, & per hanc illecebram commota eorum concupiscẽtia fugiat de illis lumen quod membris suis permixtum tenebant, & purgãdum suscipiatur ab angelis lucis, purgatũq; illis nauibus imponatur ad regna propria reportãdũ. Qua occasione, vel potius execrabilis superstitionis quadã necessitate, cogũtur electi eorũ, velut Eucharistiã conspersam cũ semine humano sumere, vt etiam inde, sicut de aliis cibis quos accipiunt, substantia illa diuina purgetur. Sed hoc se facere negant, & alios nescio quos sub nomine Manichæorum facere affirmant. Detecti sunt tamẽ in Ecclesia, sicuti scis apud Carthaginem,

Sol & luna, naues.

iam te ibi diacono constituto, quãdo instante Vrso tribuno, qui tũc domui regiæ præfuit, aliqui adducti sunt. Vbi puella illa nomine Margarita, istam nefariã turpitudinẽ prodidit. Quæ cum esset annorũ nondum duodecim, propter hoc scelestum mysteriũ se dicebat esse violatã. Tunc Eusebiam quandam Manichæam quasi sanctimonialẽ, idipsum propter hocipsum passam, vix cõpulit confiteri, cum primum illa se asseruisset integrã, atque ab obstetrice inspici postulasset: quæ inspecta & quid esset inuenta, totũ illud turpissimũ scelus, vbi ad excipiendum & cõmiscendum concũbentium semen farina substernitur, quod Margarita indicante absens non audierat, similiter indicauit: & recenti tẽpore nonnulli eorum reperti, & ad Ecclesiam ducti, sicut gesta episcopalia quæ nobis misisti ostendũt, hoc nõ sacramẽtum, sed execramẽtum sub diligẽti interrogatione cõfessi sunt: quorũ vnus nomine Viator, eos qui ista faciunt proprie catharistas, id est, mundatores vel purgatores vocari dicẽs, cum alias eiusdẹm Manichææ sectæ partes in Macarios, & specialiter Manichæos distribui perhiberet, omnes tamen has tres formas ab vno authore propagatas, & omnes generaliter Manichæos esse negare non potuit. Certè illi libri Manichæi sunt omnibus sine dubitatione cõmunes, in quibus libris illa portenta ad illiciendos, & per cõcupiscentiam dissoluendos vtriusq; sexus principes tenebrarum, vt liberata fugiat ab eis quæ captiuata tenebatur in eis diuina substantia, de masculorum in fœminas & fœminarum in masculos transfiguratione conscripta sunt, vnde ista eorũ, quãlibet negant ad se pertinere turpitudo defluxit. Diuinas enim virtutes quantũ possunt imitari se putant, vt purgent Dei sui partẽ: quam profecto sicut in omnibus corporibus cælestibus & terrestribus, atque in omniũ rerum seminibus, ita & in hominis semine teneri existimant inquinatã. Ac per hoc sequitur eos, vt sic eam etiã de semine humano, quemadmodum de aliis seminibus quæ in alimentis sumũt, debeant mãducando purgare. Vnde etiã Catharistę appellãtur. quasi purgatores, tanta eam purgãtes diligentia, vt se nec ab hac tam horrenda cibi turpitudine abstineãt. Nec vescuntur tamẽ carnibus, tanquam de mortuis vel occisis fugerit diuina substantia, tantúmque ac tale inde remanserit, quod iam dignum nõ sit in electorum ventre purgari, Nec oua saltem sumũt, quasi & ipsa cum franguntur expirent, nec oporteat vllis mortuis corpo

corporibus† vesci, & hoc solum viuat ex carne quod in farina † ne moriatur, excipitur. Sed nec alimonia lactis vtuntur, quã- *bus.* uis de corpore animantis viuente mulgeatur siue sugatur. nõ quia putant diuinę substantiæ nihil ibi esse permixtum, sed quia ipse sibi error non constat. Nam & vinum non bibunt, dicentes fel esse principum tenebrarum, cum vescantur vuis. Nec musti aliquid, vel recentissimi sorbẽt. Animas auditorũ suorum in electos reuolui arbitrantur, aut fœliciore compen dio in escas electorum suorũ, vt iã inde purgatæ in nulla cor pora reuertantur. Cæteras autem animas & in pecora redire putant, & in omnia quæ radicibus fixa sunt atque aluntur in terra. Herbas enim atque arbores sic putant viuere, vt vitam quæ illis inest, & sentire credant, & dolere cum lęduntur, nec aliquid inde sine cruciatu eorum quenquã posse vellere aut carpere. Propter quod agrum etiã spinis purgare nefas habẽt. Vnde agriculturã, quæ omnium artium est innocentissima, tanquam plurium homicidiorum ream dementes accusant: suisq; auditoribus ideo hæc arbitrantur ignosci, quia prębẽt inde alimenta electis suis, vt diuina illa substantia in eorum ventre purgata, impetret eis veniam, quorum traditur oblatione purgãda. Itaque ipsi electi, nec in agris operãtes, nec po ma carpẽtes, nec saltẽ folia vlla vellentes, expectant hæc afferri vsibus suis ab auditoribus suis, viuentes de tot ac tãtis se cundũ suã vanitatẽ homicidiis alienis, monent etiã eosdẽ auditores suos, vt si vescũtur carnibus, animalia nõ occidant, ne offendãt principes tenebrarũ in cælestibus colligatos, à quibus omnẽ carnẽ dicunt originẽ ducere. Et si vtuntur cõiugibus, conceptũ tamen generationẽq; deuitẽt, ne diuina substãtia, quæ in eos per alimẽta ingreditur, vinculis carneis ligetur in prole. Sic quippe id omnẽ carnẽ, id est, per escas & potus venire animas credũt. Vnde nuptias sine dubitatione condemnãt, & quantũ in ipsis est prohibẽt, quãdo generare prohibent, propter quod coniugia copulanda sunt. Adam & Euam ex parentibus principibus fumi asserunt natos, cum pater eorum nomine Saclas† sociorum fœtus omnium deuorasset, †*d.* & quidquid inde commixtum diuinæ substantiæ ceperat, cum vxore concumbens in carne prolis tanquam tenacissimo vinculo colligasset. Christum autem fuisse affirmant quem dicit nostra scriptura serpẽtem, à quo illuminatos eos asserunt, vt cognitionis oculos aperirent, & bonum ma-

lúmq;

lúmq; dignoſcerant. Eúmq; Chriſtum nouiſſimis tẽporibus veniſſe ad animas, nõ ad corpora liberandas. Nec fuiſſe in carne vera, ſed ſimulatã ſpeciẽ carnis ludificandis humanis ſenſibus præbuiſſe, vbi non ſolũ mortem, verũetiam reſurrectionem ſimiliter mentiretur. Deum qui legem per Moyſem dedit, & in Hebræis Prophetis locutus eſt, non eſſe verũ Deum, ſed vnum ex principibus tenebrarũ. Ipſiúsq; noui teſtamenti ſcripturas tanquã infalſatas ita legunt, vt quod voluerint inde accipiant, quod nolunt reiiciant, eísq; tanquã non totum

Ioan. 14. verũ habẽtibus nõnullas apocryphas anteponãt. Promiſſionẽ domini Ieſu Chriſti de paracleto ſpiritu ſancto in ſuo archi-

† al. hæreſiarcha Manichæo. manichæo † dicunt eſſe cõpletam. Vnde ſe in ſuis literis Ieſu Chriſti Apoſtolũ dicit, eo quòd Ieſus Chriſtus ſe miſſurum eſſe promiſerit, atq; in illo miſerit ſpiritum ſanctum. Propter quod etiam ipſe Manichæus duodecim diſcipulos habuit ad inſtar Apoſtolici numeri, quẽ numerũ Manichæi hodiéq; cuſtodiunt. Nam ex electis ſuis habẽt duodecim, quos appellant magiſtros, & tertiũdecimũ principẽ ipſorum. Epiſcopos autẽ ſeptuagintaduos, qui ordinantur à magiſtris: & presbyteros, qui ordinantur ab Epiſcopis. Habent etiã Epiſcopi diaconos. Iam cæteri tantũmodo electi vocantur. Sed mittuntur etiam ipſi qui videntur idonei, ad hunc errorẽ vel vbi eſt ſuſtentandum & augẽdum, vel vbi nõ eſt etiã ſeminandũ. Baptiſmũ in aqua nihil cuiquam perhibẽt ſalutis afferre, nec quenquam eorum quos decipiunt baptizandũ putant. Orationes faciũt ad ſolem per diẽ quaquauerſum circumit: ad lunã per noctẽ ſi apparet, ſi autẽ non apparet, ad Aquiloniam partem, quà ſol

Liberum arbitriũ. cum occiderit ad Orientem reuertitur: ſtant orantes. Peccatorum originem non libero arbitrio voluntatis, ſed ſubſtantiæ tribuunt gẽtis aduerſæ, quam dogmatizantes eſſe hominibus mixtã, omnem carnẽ non Dei, ſed malæ mentis perhibẽt eſſe opificium, quam à contrario principio Deo coæternã eſſe

Gala. 5. aiunt. Carnalem concupiſcentiam, qua caro cõcupiſcit aduerſus ſpiritum, nõ ex vitiata in primo homine natura nobis in eſſe infirmitatem, ſed ſubſtantiam volunt eſſe contrariam, ſic nobis adhærentem, vt quando liberamur atque purgamur, ſeparetur à nobis & in ſua natura etiam ipſa immortaliter

Animæ duæ. viuat. Eáſq; duas animas, vel duas mentes, vnam bonam, alteram malam in vno homine inter ſe habere conflictum, quando caro cõcupiſcit aduerſus ſpiritũ, & ſpiritus aduerſus car-

nem.

nem. Nec in nobis sanatum hoc vitiũ sicut nos dicimus, nunquam futurum: sed à nobis seiunctã atq; seclusam substantiã illam mali, & finito isto seculo post conflagrationẽ mundi in globo quodã, tãquam in carcere sempiterno, esse victurã. Cui globo affirmant accessurũ semper & adhæsurũ, quasi cooperitorium atque tectorium ex animabus: natura quidẽ bonis sed tamen quæ nõ potuerant à naturæ malæ contagione purgari. Hierarchitæ, quorũ author Hierarcha † nuncupatur, re- 47 † al. Hierax.
surrectionem carnis negant: monachos tantum & monachas & coniugia non habẽtes in communionem recipiunt. Ad regnum cælorum non pertinere paruulos dicunt, quia nõ sunt eis vlla merita certaminis, quo vitia superentur. Melitiani 48
à Melitio nũcupati, nolẽtes orare cum cõuersis: id est, eis, qui in persecutione ceciderũt, vel schisma fecerunt. Nunc autem dicuntur Arrianis esse coniuncti. Arriani ab Arrio, in eo 49
sunt notissimi errore, quo patrem & filiũ & spiritum sanctũ nolunt esse vnius eiusdémq; naturæ atque substantiæ, aut vt expressius dicatur essentiæ. quæ οὐσία Græcè appellatur: sed esse filiũ creaturam, spiritũ vero sanctum creaturam creaturæ, hoc est, ab ipso filio creatum volunt. In eo autẽ quòd Christum sine anima solam carnem suscepisse arbitrãtur, minus noti sunt. Nec aduersus eos ab aliquo inueni de hac re aliquãdo fuisse certatum. Sed hoc verum esse & Epiphanius non tacuit, & ego ex eorũ quibusdã scriptis & collocutionibus certissime cõperi. Rebaptizari quoq; ab his catholicos nouimus, vtrum & nõ catholicos, nescio. Vadianos, quos appellat & 50
Ephiphanius schismaticos, nõ hæreticos vult videri. Alij vocant Anthropomorphitas, quoniam Deũ sibi fingũt cogitatione carnali in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, quod rusticitati eorum tribuit Epiphanius, parcens eis ne dicãtur hæretici. Eos autem separasse se dicit à cõmunione nostra culpãdo Episcopos diuites, & Pascha cũ Iudæis celebrando. Quãuis sint qui eos in Aegypto Ecclesiæ catholicæ cõmunicare asseuerẽt. De Photinianis autẽ, quos isto loco Epiphanius cõmemorat iam superius satis locutus sum. Semiar- 51
rianos Epiphanius dicit, qui similis essentię dicunt [patrẽ &] filiũ, tanquam non plenos Arrianos, quasi Arriani nec similẽ velint, cum hoc Eunomiani dicere celebrẽtur. Macedoniani ὁμοιούσιον.
ni sunt à Macedonio Constantinopolitanæ Ecclesiæ Episcopo, quos & πνευματομάχους Græci dicunt, eo quòd de spiritu 52
sancto

ſancto litiget. Nā de patre & filio rectè ſentiunt, quòd vnius ſint eiuſdēq; ſubſtātiæ vel eſſentiæ, ſed de ſpiritu ſancto hoc nolunt credere, creaturā eum eſſe dicentes. Hos potius quidā Semiarrianos vocāt, quòd in hac quæſtione ex parte cum illis ſint, ex parte nobiſcū. Quāuis à nōnullis perhibeantur, non
53 Deū, ſed deitatem patris & filij dicere ſpiritū ſanctū, & nullā propriam habere ſubſtantiā. Aëriani ab Aërio quodā ſunt nominati, qui cū eſſet presbyter, doluiſſe fertur quòd Epiſcopus nō potuit ordinari, & in Arrianorū hæreſim lapſus, propria quoq; dogmata addidiſſe nōnulla, dicēs, orare vel offerre pro mortuis oblationē nō oportere, nec ſtatuta ſolenniter celebranda eſſe ieiunia, ſed cum quiſq; voluerit ieiunandū, ne videatur eſſe ſub lege. Dicebat etiā presbyterū ab Epiſcopo nulla differētia debere diſcerni. Quidam perhibēt iſtos ſicut Encratitas vel Apotacticas nō admittere ad cōmunionē ſuā, niſi continentes, & eos qui ſeculo ita renunciauerint, vt propria nulla poſſideāt, ab eſca tamen carniū non eos abſtinere dicit Epiphanius. Philaſter vero & hanc eis tribuit abſtinentiam. Aëtiani ab Aëtio ſunt vocati, idēq; Eunomiani ab Eu-
54 nomio Aëtij diſcipulo, quo nomine magis innotuerūt. Eunomius quippe in Dialectica prævalens, acutius & celebrius defendit hāc hæreſim, diſſimilē per oīa patri aſſerēs filium & fi-
[redacted] lio ſpiritum ſanctum. Fertur etiā vſque adeo fuiſſe bonis moribus inimicus, vt aſſeueraret, quòd nihil cuiq; obeſſet quorūlibet perpetratio ac perſeuerantia peccatorū, ſi huius quæ
55 ab illo docebatur fidei particeps eſſet. Apollinariſtas Apollinaris inſtituit, qui de anima Chriſti à catholica diſſenſerūt, dicentes ſicut Arriani, Deū Chriſtum carnem ſine anima ſuſcepiſſe. In quæſtione teſtimoniis Euāgelicis victi, mentē, qua rationalis eſt anima hominis, nō fuiſſe in anima Chriſti, ſed pro hac ipſum verbum in ea fuiſſe dixerunt. De ipſa vero eius carne ſic à recta fide diſſenſiſſe perhibentur, vt dicerent carnē illam & verbum vnius eiuſdemq; ſubſtantiæ, cōtentioſiſſime aſſeuerantes, verbum carne factum: hoc eſt, verbi aliquid in carnem fuiſſe conuerſum atque mutatum, non autem carnē
56 de Mariæ carne ſuſceptam. Antidicomarianitæ appellati ſunt hæretici, qui Mariæ virginitati vſque adeo contradicūt, vt affirmēt eā poſt Chriſtū natū viro ſuo fuiſſe commixtam.
57 Pſallianorum poſtremā ponit Epiphanius hæreſim, quod nomē ex lingua Syra eſt, Græcè autē dicūtur *ευχῖται* ab orādo,

ſic ap

sic appellati. Tantũ enim orãt, vt eis qui hoc de illis audiunt incredibile videatur. Nã cum dominus dixerit, Oportet semper orare & nõ deficere. Et Apostolus, Sine intermissione orate: quod sanissimè sic accipitur, vt nullo die intermittãtur certa tẽpora orãdi, isti ita nimis hoc faciũt, vt hinc iudicẽtur inter hæreticos nominandi. Quãuis nõnulli eos dicãt de purgatione animarũ nescio quã phantasticã & ridiculã fabulã narrare, porcã scilicet cũ porcellis suis videri exire de ore hominis quando purgatur, & in eũ visibili similiter specie ignem qui nõ cõburat intrare. His adiũgit Epiphanius Euphemitas Martyrianos, & Satamanos, & hos omnes cũ illis tanquã vnã hęresim ponit. Dicũtur Euchitæ opinari, monachis nõ licere sustẽtandæ vitæ suæ causa aliqd operari, atq; ita seipsos monachos profiteri, vt omninò ab operibus vacẽt. Vsq; ad istos ergo de hæresibus opus suũ perduxit supradictus Episcopus Cyprius apud Græcos inter magnos habitus, & à multis in catholicæ fidei sanitate laudatus. Cuius ego in cõmemorãdis hæreticis nõ modũ, sed ordinẽ sum secutus. Nã & aliqua ex aliis posui quæ ipse nõ posuit: & aliqua nõ posui, quæ ipse posuit: itaq; alia latius quàm ipse, alia etiam breuius explicaui, paręq; in nõnullis exhibui breuitatẽ, omnia moderãs sicut intẽtionis meæ ratio postulabat. Proinde ille de octuaginta hæresibus, separatis viginti, quas ante dñi aduentũ extitisse sicut ei visum est cõputauit, reliquas post dñi ascẽsum natas sexaginta, breuissimis libris quinq; cõprehẽdit, atq; omnes in sex libros totius eiusdẽ sui operis fecit cõcludi. Ego autẽ q secundũ petitionẽ tuã eas hęreses memorare institui, quę post glorificationẽ Christi se aduersus doctrinã Christi, etiã sub velamine Christiani nominis extulerũt: qnquagintaseptẽ ex Epiphanij ipsius opere in meũ trãstuli, duas in vnã referẽs, vbi nullã differẽtiã potui reperire: & rursus vbi ille ex duabus vnã facere voluit, sub numeris suis singulas posui. Sed adhuc cõmemorare debeo, siue quas apud alios repperi, siue quas ipse reminiscor. Nũc ergo addo quas Philaster posuit, nec posuit Epiphanius. Metãgismonitę dici possunt, q metãgismõ asserũt, dicẽtes sic esse in patre filiũ, quo modo vas in vase, quasi duo corpora carnaliter opinẽtes, ita vt filius intret in patrẽ tanquã vas min⁹ in vas maius. Vnde & tale nomẽ hic error accepit, vt μεταγγισμὸς Gręcè diceretur: ἀγγεῖον qppe illa lingua vas dicitur, sed introitus vnius vasis in alterũ, Latinè vno noĩe nõ potest dici

Lucæ 18. *1. Thess. 5.* [redacted] 58 *Transuasatio.*

59 dici sicut Grçcè potuit, μεταγγισμός. Seleuciani vel Hermiani ab authoribus Seleuco & Hermia, qui elemētorū materiā de qua factus est mūdus, nō à Deo factā dicunt, sed Deo coęternā. Nec animā Deo tribuūt creatori, sed creatores esse animarū angelos volunt de igne & spiritu. Malum autem asserunt esse aliquando à Deo, aliquando à materia. Negāt saluatorem in carne sedere ad dexterā patris, sed ea se exuisse perhibent, eámq. in sole posuisse, accipientes occasionem de Psalmo vbi
Psal. 18. legitur, In sole posuit tabernaculum suum. Negant etiā visibilem paradisum. Baptismum in aqua non accipiunt. Resurrectionem non putant futuram, sed quotidie fieri in genera-
60 tione filiorum. Proclianitæ secuti sunt istos, & addiderunt
61 Christum non in carne venisse. Patriciani à Patricio nuncupati, substantiam carnis humanæ non à Deo, sed à diabolo conditam dicunt, eámq; sic fugiendam & detestandam putant vt quidam eorum perhibeantur, etiam morte sibi illata
62 carere carne voluisse. Ascitæ ab vtre sic appellati sunt, ἀσκὸς enim Græce, Latinè vter dicitur: quem perhibentur inflatum & opertum circumire bacchātes, tanquam ipsi sint Euangelici vtres noui, vino nouo repleti. Pattalorinchitæ
63 intantum silentio student, vt naribus & labiis suis digitum opponant, ne vel ipsam taciturnitatem voce præripiant, quādo tacendum sibi esse arbitrantur, vnde etiam illis est nomen inditum: πάτταλος enim dicitur Græcè palus, & ῥύγχος nasus. Cur autem per palum digitum significare maluerint, à quibus hoc nomen compositum est, nescio: cum Græcè dicatur digitus δάκτυλος, & possint vtiq; dactylorinchitæ multo euidentius nuncupari. Aquarij ex hoc appellati sunt,
64 quòd aquā offerunt in poculo sacramēti, nō illud quod omnis
65 Ecclesia. Coluthiani à quodam Colutho, qui dicebant Deū
Esa. 45. non facere mala: contra illud quod scriptum est, Ego Deus
66 creans mala. Floriniani à Florino, qui econtrario, dicebat
Gene. 1. Deum creasse mala: contra id quod scriptum est, Fecit Deus omnia, & ecce bona valde. Ac per hoc quamuis contraria inter se dicentes, tamen ambo diuinis eloquiis resistebant. Creat enim Deus mala, pœnas iustissimas irrogando, quod
67 Coluthius non videbat: non autem malas creādo naturas atq;
De mūdi substantias, inquantū sunt naturæ atq; substātiæ, vbi Flori-
statu dis- nus errabat. Hæresim quandā sine authore & sine nomine
sentiētes. Philaster cōmemorat, quæ dicit, hunc mundū etiā post resur-

rectionem

re tionē mortuorū in eodē statu, in quo nūc est, esse mansurū: neque ita esse mutandū, vt sit cælum nouū & terra noua, sicut sancta scriptura promittit. *Apoc. 21* Est alia hæresis nudis pedibus 68 semper ambulantiū, in eo quòd Dominus dixerit ad Moysem *Exod. 3.* vel ad Iosue, Solue calciamentū de pedibus tuis. *Iosue 5.* Et quòd Propheta Esaias nudis pedib' iussus fuerit ambulare. *Esa. 20.* [Inde ergo hæresis est, quia nō propter corporis afflictionē sic ambulant, sed quia testimonia taliter intelligūt.] Donatiani vel Donatistæ sunt 69 qui primū propter Cæcilianū contra suam volūtatem ordinatū Ecclesiæ Carthaginēsis Episcopū, schisma fecerunt, obiiciētes ei crimina non probata, & maxime quòd à traditoribus diuinarū scripturarū fuerit ordinatus. Sed post causam cū eo dictam atq; finitā, falsitatis rei deprehēsi, pertinaci dissensione firmata, in hæresim schisma verterūt: tanquā Ecclesia Christi propter crimina Cæciliani, seu vera, seu, quod magis iudicibus apparuit, falsa, de toto terrarū orbe perierit, vbi futura promissa est, atq; in Africa Donati parte remanserit, in aliis terrarū partibus quasi cōtagione cōmunionis extincta. Audēt etiā rebaptizare catholicos, vbi se amplius hæreticos esse firmarūt, cū Ecclesiæ catholicæ vniuersæ placuerit, nec in ipsis hæreticis baptisma cōmune rescindere. † Huius *† al. refundere.* hæresis principē accipimus fuisse Donatū, qui de Numidia veniens, & cōtra Cæcilianū Christianam diuidens plebē, adiunctis sibi eiusdē factionis Episcopis, Maiorinū apud Carthaginē ordinauit Episcopū. Cui Maiorino Donatus [Episcopus] alius in eadē diuisione successit, qui eloquētia sua sic confirmauit hāc hæresim, vt multi existimēt propter ipsum potius eos Donatistas vocari. Extant scripta eius, vbi apparet eū etiā non catholicā de Trinitate habuisse sententiā: sed quāuis eiusdem substantiæ, minorē tamen patre filiū, & minorē filio putasse spiritū sanctū. Verum in hunc quem de Trinitate habuit eius errorē Donatistarū multitudo intēta nō fuit, nec facile in eis quisquā qui hoc illum sensisse nouerit, inuenitur. Isti hæretici in vrbe Roma Mōtēses vocantur, quibus hinc ex Africa solēt Episcopū mittere: aut hinc illuc Afri Episcopi eorū pergere, si forte ibi eū ordinare placuisset. Ad hāc hæresim in Africa & illi pertinēt, qui appellantur Circumcelliones, genus hominū *Circūcelliones.* agreste & famosissimæ audaciæ, nō solū in alios immania facinora perpetrādo sed nec sibi eadē insana feritate parcendo. Nam per mortes varias, maxime præcipitiorū & aquarum &

igniũ seipsos necare consuerunt, & in istũ furorem alios quos
potuerint sexus vtriusque seducere, aliquãdo vt occidãtur ab
aliis, mortẽ nisi fecerint cõminantes. Veruntamen plerisque
Donatistarũ displicent tales, nec eorũ communione contami-
nari se putãt, qui Christiano orbi terrarũ dementes obiiciunt
ignotorũ crimen Afrorũ. Multa & inter ipsos facta sunt schis-
mata, & ab eis se diuersi cœtibus alij atq; alij separarunt, quo-
rũ separationẽ cætera grandis multitudo non sensit. Sed apud
Carthaginẽ Maximianus contra Primianũ ab eiusdẽ erroris
centũ fermè Episcopis ordinatus, & à reliquis trecentis decẽ,
cum eis duodecim qui ordinationi eius etiã præsentia corpo-
rali interfuerũt, atrocissima criminatione dãnatus, compulit
eos nosse etiam extra Ecclesiã dari posse baptismũ Christi. Nã
quosdã ex eis, cum eis quos extra eorũ Ecclesiam baptizaue-
rant, in suis honoribus sine vlla in quoquã repetitione bapti-
smatis receperunt, nec eos vt corrigerẽt per publicas potesta-
tes agere destiterũt, nec eorũ criminibus per sui concilij sen-
tentiã vehementer exaggeratis cõmunionem suam cõtami-
70 nare timuerunt. Priscillianistę quos in Hispania Priscillia-
nus instituit, maximè Gnosticorũ & Manichæorũ dogmata
permixta sectãtur, Quãuis & ex aliis hæresibus in eas sordes,
tanquã in sentinam quandã horribili confusione cõfluxerint.
Propter occultãdas autẽ cõtaminationes & turpitudines suas,
„ habent in suis dogmatibus & hęc verba, Iura, periura, secretũ
prodere noli. Hi animas dicunt eiusdẽ naturæ atque substan-
tiæ, cuius est Deus, ad agonẽ quendam spontaneum in terris
exercendũ, per septẽ cælos, & per quosdam gradatim descen-
dere principatus, & in malignũ principem incurrere, à quo
istum mundũ factum volunt, atq; ab hoc principe per diuersa
carnis corpora seminari. Astruunt etiã fatalibus stellis homi-
nes colligatos, ipsũmq; corpus nostrũ secundum duodecim si-
gna cæli esse cõpositũ, sicut hi qui Mathematici vulgo appel-
lantur, Constituẽtes in capite arietẽ, taurum in ceruice, gemi
nos in humeris, cancrũ in pectore: & cætera nominatim signa
percurrẽtes, ad plantas vsq; perueniũt, quas piscibus tribuũt,
quod vltimũ signũ ab Astrologis nũcupatur. Hęc & alia fabu-
losa, vana, sacrilega, quæ persequi longũ est, hæresis ista cõte-
xit. Carnes tanquã immundas escas etiã ipsa deuitat, Cõiuges
quibus hoc malum potuerit persuadere disiungens, & viros à
nolentibus fœminis, & fœminas à nolẽtibus viris, Opificium
quippe

quippe omnis carnis non Deo bono & vero, sed malignis an-
gelis tribuũt:hoc versutiores etiã Manichęis,quòd nihil scri-
pturarũ canonicarũ repudiant,simul cũ apocryphis legentes
omnia & in authoritate sumentes, sed in suos sensus allegori-
zãdo vertẽtes, quicquid in sanctis libris est quod eorũ euertat
errorẽ. De Christo Sabellianã sectam tenẽt, eundẽ ipsum esse
dicentes,nõ solum filiũ,sed etiã patrem,& spiritum sanctum.
Dicit Philaster,esse alios hæreticos qui cum hominibus nõ 71
sumunt escas,sed vtrum cũ aliis qui eiusdem sectæ nõ sunt,an *Cum ho-*
etiã inter seipsos id faciant,non exprimit. Dicit etiam eos de *minibus*
patre & filio rectè, de spiritu autẽ sancto nõ catholicè sapere, *non man-*
sed quòd eũ opinentur esse creaturam. A Rhetorio quodam *ducantes.*
exortam hæresim dicit nimiũ mirabilis vanitatis,quæ omnes 72
hæreticos rectè ambulare,& vera dicere affirmat:quod ita est
absurdũ,vt mihi incredibile videatur. Alia est hæresis,quæ 73
dicit in Christo diuinitatẽ doluisse, cũ figeretur caro eius in
cruce. Est alia,quæ triformem sic asserit Deũ,vt quædã pars 74
eius sit pater,quędã filius,quędã spiritus sanctus:hoc est,quòd
Dei vnius partes sint,quæ istã faciũt trinitatẽ,velut ex his tri-
bus partibus cõpleatur Deus,nec sit perfectus in seipso,vel pa
ter,vel filius,vel spiritus sanctus. Alia est quæ dicit aquã nõ 75
à Deo creatã,sed ei semper fuisse coæternã. Alia dicit, cor- 76
pus hominis,non animã esse imaginẽ Dei. Alia dicit,innu- 77
merabiles mũdos,sicut opinati sunt quidã Philosophi gentiũ.
Alia,sceleratorum animas cõuerti in dæmones dicit, & in 78
quæq; animalia suis meritis cõgrua. Alia descẽdente ad in- 79
feros Christo credidisse incredulos, & omnes inde existimat
liberatos. Alia,sempiterne natũ non intelligens filiũ,putat 80
illã natiuitatẽ sumpsisse à tempore initiũ:& tamen volens co-
æternũ patri filiũ confiteri apud illũ fuisse antequàm de illo
nasceretur existimat: hoc est,semper eũ fuisse,verũtamẽ sem-
per eũ filium nõ fuisse, sed ex quo de illo natus est filium esse
cœpisse. Has hæreses,quæ absq; authorũ nominibus sunt, pu-
taui in hoc opus meũ de Philastri opere trãsferendas: & alias
quidẽ ipse cõmemorat,sed mihi appellãdæ hæreses nõ viden-
tur. Quascunq; autẽ sine nominibus posui,nec ipse earũ nomi
na cõmemorauit. Luciferianos à Lucifero Caralitano Epi- 81
scopo exortos,& celebriter nominatos, nec Epiphanius, nec
Philaster inter hęreticos posuit:credo tantũmodo schisma,nõ
hæresim eos cõdidisse,credentes. Apud quẽdam tamen, cuius

nomẽ in eo lẽ eius opuſculo nõ inueni, in hęreticis Luciferianos poſitos legi per hęc verba: Luciferiani, inquit, cũ teneant in omnibus catholicã veritatẽ, in hũc errorẽ ſtultiſſimũ prolabũtur, vt animã dicant ex trãsfuſione generari: eandémque dicũt & de carne, & carnis eſſe ſubſtantiã. Vtrũ ergo iſte propter hoc quod de anima iſta ſentiũt, ſi tamen vere ita ſentiũt, eos inter hęreticos ponẽdos eſſe crediderit, rectéq; crediderit: an etiã ſi id non ſentirent, ſiue nõ ſentiunt, ideo tamẽ ſint hæretici, quia diſſenſionẽ ſuam pertinaci animoſitate firmarũt,
82 alia quęſtio eſt, neq; hoc loco mihi videtur eſſe tractãda. Iouinianiſtas quoq; apud iſtũ reperi quos iam nouerã. A Iouiniano quodã monacho iſta hæreſis orta eſt ætate noſtra cũ adhuc iuuenes eſſemus. Hic omnia peccata, ſicut Stoici Philoſophi, paria eſſe dicebat, nec poſſe peccare hominẽ lauacro regenerationis accepto, nec aliquid prodeſſe ieiunia vel à cibis aliquibus abſtinentiã. Virginitatẽ Mariæ deſtruebat, dicẽs eam pariendo fuiſſe corruptã. Virginitatẽ etiam ſanctimonialiũ, & continentiã ſexus virilis in ſanctis eligẽtibus cœlibẽ vitã, coniugiorũ caſtorum atque fideliũ meritis adæquabat: ita vt
[redacted] quædã virgines ſacræ prouectæ iam ætatis in vrbe Roma, vbi hæc docebat, eo audito nupſiſſe dicantur. Nõ ſanè ipſe vel habebat vel habere volebat vxorem, quod non propter aliquod apud Deũ maius meritũ in regno vitæ perpetuæ profuturũ, ſed propter præſentẽ prodeſſe neceſſitatem, ne homo cõiugales patiatur moleſtias, diſputabat. Cito tamen iſta hæreſis oppreſſa & extincta eſt, nec vſq; ad deceptionẽ aliquorũ ſacerdo-
83 tũ potuit peruenire. Cum Euſebij hiſtoriã perſcrutatus eſſem, cui Rufinus, à ſe in Latinam linguã tranſlatæ, ſubſequentiũ etiam temporũ duos libros addidit, non inueni aliquã hæreſim quã nõ legerim apud iſtos, niſi quã in ſexto libro ponit Euſebius, narrans eã extitiſſe in Arabia. Itaque hos hęreticos, quoniã nullum eorũ ponit authorem, Arabicos poſſumus nũcupare, qui dixerũt animas cũ corporibus mori atq; diſſolui, & in fine ſeculi vtrũque reſurgere. Sed hos diſputatione Origenis pręſentis, & eos alloquẽtis, celerrimè dicit fuiſſe corre-
†al. à nobis, ctos. Iam nũc illæ cõmemorãdæ ſunt hæreſes quę apud nos, † non apud iſtos repertæ ſunt, ſed in recordationẽ noſtram quo-
84 modocunq; venerũt. Heluidiani exorti ab Heluidio, ita virginitati Mariæ contradicũt, vt eã poſt Chriſtum alios etiã fi-
† al. viro lios de vtero † ſuo Ioſeph peperiſſe cõtendãt: ſed mirũ ni iſtos

præ

prætermiſſo Heluidij nomine, Antidicomaritas Epiphanius appellauit. Paterniani, inferiores partes humani corporis 85
nõ à Deo, ſed à diabolo factas opinãtur, & omniũ ex illis partibus flagitiorũ licentiam tribuentes impuriſſime viuũt. Hos
etiam Venuſtianos quidã vocant. Tertullianiſtæ, à Tertul- 86
liano, cuius multa legũtur opuſcula eloquẽtiſſime ſcripta, vſque ad noſtrũ tempus paulatim deficientes, in extremis reliquiis durare potuerũt in vrbe Carthaginenſi: me autẽ ibi poſito ante aliquot annos, quod etiã te meminiſſe arbitror, omni ex parte conſumpti ſunt. Pauciſſimi etiã qui remanſerãt, in catholicã tranſierunt, ſuámq; baſilicam quæ nũc etiam notiſſima eſt, catholicæ tradiderũt. Tertullianus ergo ſicut ſcripta eius indicãt, animã dicit immortalem quidẽ, ſed eam effigiatum corpus eſſe contendit: neq; hanc tantũ, ſed ipſum etiam Deum corporeũ eſſe dicit, licet non effigiatũ. Nec tamen hinc hæreticus creditur factus. Poſſet enim quoquo modo putari ipſam naturã ſubſtantiámq; diuinam corpus vocare, non tale corpus cuius partes aliæ maiores, aliæ minores valeãt vel debeãt cogitari, qualia ſunt omnia quę proprie dicimus corpora: quamuis de anima tale aliquid ſentiat. Sed potuit, vt dixi, propterea putari corpus Deũ dicere, quia non eſt nihil, nõ eſt inanitas, non eſt corporis vel animæ qualitas, ſed vbiq; totus, & per locorũ ſpacia nulla partitus: in ſua tamẽ natura atque ſubſtãtia immutabiliter permanet. Nõ ergo ideo eſt Tertullianus factus hęreticus, ſed quia trãſiens ad Cataphryges, quos antè deſtruxerat, cœpit etiã ſecundas nuptias cõtra Apoſtolicam doctrinã tanquam ſtupra damnare, & poſtmodũ etiam ab ipſis diuiſus, ſua conuenticula propagauit. Dicit ſanè ipſe animas hominũ peſſimas poſt mortẽ in dæmones verti, ſtatũ autem animæ credit per traducẽ propagari. Eſt quædã hæ- 87
reſis ruſticana in cãpo noſtro: id eſt, Hipponẽſi, vel potius fuit: paulatim enim diminuta, in vna exigua villa remanſerat, in qua quidẽ pauciſſimi, ſed omnes hoc fuerũt. Qui omnes modo correcti & catholici facti ſunt, nec aliquid illius superſedit erroris. Abelonij vocabantur Punica declinatione nominis. Hos nonnulli dicunt ex filio Adæ nominatos, qui eſt vocatus Abel: vnde Abelianos vel Abeloitas eos nos poſſumus dicere. Non miſcebãtur vxoribus, & eis tamen ſine vxoribus viuere ſectæ ipſius dogmate nõ licebat. Mares ergo & fœminæ ſub continẽtiæ profeſſione ſimul habitantes, puerum & puellam

Deus quo modo corporeus dici poſſit.

1. Tim. 5

sibi adoptabāt in eiusdē coniunctionis pacto, successores suos futuros: morte præuentis quibusq; singulis alij surrogabātur: dū tamen duo duobus disparis sexus in illius domus societate succederent. Vtrolibet quippe parēte defuncto, vno remanēti, vsque ad eius quoq; obitum filij seruiebant. Post cuius mortē etiā ipsi puerum & puellā similiter adoptabāt: nec vnquā eis defuit vnde adoptarent, generantibus circūquaq; vicinis, & filios suos inopes ad spē hæreditatis alienæ dantibus libenter.

88 Pelagianorū est hæresis hoc tempore omniū recētissima à Pelagio monacho exorta, Quē magistrū Celestius sic secutus est, vt sectatores eorū Celestiani etiam nuncupentur. Hi Dei gratię, qua prędestinati sumus in adoptionē filiorū per Iesum Christū in ipsum, & qua eruimur de potestate tenebrarū, vt in eum credamus atq; in regnū ipsius transferamur, propter quod ait, Nemo venit ad me, nisi fuerit ei datū à patre meo. Et qua diffunditur charitas in cordibus nostris, vt fides per dilectionē operetur, intantum inimici sunt, vt sine hac posse hominē credant facere omnia diuina mandata: cū si hoc verum esset, frustra dominus dixisse videretur, Sine me nihil potestis facere. Deniq; Pelagius à fratribus increpatus, quòd nihil tribueret adiutorio gratiæ Dei ad eius mandata facienda, correptioni eorū hactenus cessit, vt non eam libero arbitrio prępponeret, sed infideli calliditate supponeret dicens, Ad hoc eam dari hominibus, vt quę facere per liberum iubentur arbitriū, facilius possint implere per gratiā. Dicendo vtique vt facilius possint, voluit credi, etiā si difficilius, tamen posse homines sine gratia diuina facere iussa. Illam vero gratiā Dei, sine qua nihil boni possumus facere, non esse dicunt nisi in libero arbitrio, quod nullis suis præcedentibus meritis ab illo accepit nostra natura, ad hoc tantum ipso adiuuante per suā legē atque doctrinam, vt discamus quæ facere & quæ sperare debeamus. Nos autē ad hoc per donū spiritus sancti, vt quæ didicerimus esse facienda faciamus. Ac per hoc diuinitus nobis dari scientiā confitentur, qua ignorātia pellitur, Charitatē autem dari negant qua piè viuitur: vt scilicet cū sit Dei donum, scientia quæ sine charitate inflat, nō sit Dei donū ipsa charitas, quæ vt scientia non inflet, ædificat. Destruunt etiā orationes quas facit Ecclesia, siue pro infidelibus & doctrinę Dei resistētibus, vt conuertātur ad Deū: siue pro fidelibus, vt augeatur eis fides & perseuerent in eo. Hæc quippe non ab ipso accipere, sed à

2. sentent. dist. 28. c. Pelagianorum. 1. Retrac. cap. 9. Ephes. 1. Coloss. 1. Ioan. 6. Rom. 5. Galat. 5. Ioan. 15. 1. Cor. 8.

seipsis

ſeipſis homines habere cõtendũt, gratiam Dei qua liberamur ab impietate dicẽtes ſecundũ merita noſtra dari, Quod quidẽ Pelagius in epiſcopali iudicio Palæſtino dãnari metuẽs, dãnare cõpulſus eſt, ſed in poſterioribus ſuis ſcriptis hoc inuenitur docere. In id etiá progrediũtur, vt dicant vitam iuſtorum in hoc ſeculo nullum omnino habere peccatũ, & ex his Eccleſiam Chriſti in hac mortalitate perfici, vt ſit omnino ſine macula & ruga, quaſi non ſit Chriſti Eccleſia, quæ in toto terrarũ orbe clamat ad Deum, Dimitte nobis debita noſtra: Paruulos *Matt.6.*
etiá negant ſecundũ Adam carnaliter natos, contagiũ mortis antiquę prima natiuitate cõtrahere. Sic enim eos ſine vllo peccati originalis vinculo aſſerũt naſci, vt prorſus nõ ſit, quod eis oporteat ſecunda natiuitate dimitti: ſed eos propterea baptizari, vt regeneratione adoptati admittãtur ad regnũ Dei, de bono in melius tranſlati, nõ iſta renouatione ab aliquo malo obligationis veteris abſoluti. Ná etiam ſi nõ baptizẽtur, promittunt eis extra regnũ quidẽ Dei, ſed tamen æternã & beatam quandam vitã ſuam. Ipſum quoque Adam dicũt etiam ſi non peccaſſet, fuiſſe corpore moriturũ, neque mortuum merito culpæ, ſed conditione naturæ. Obiiciũtur eis & alia nonnulla, ſed iſta ſunt maxime ex quibus intelligũtur etiam illa vel cũcta, vel penè cuncta pendere. [Neſtoriani à Neſtorio 89;
Epiſcopo patriarcha Cõſtantinopolitano, qui cõtra fidem catholicã dogmatizare auſus eſt, dominum noſtrũ Ieſum Chriſtum hominẽ tantum, nec id quod mediator Dei & hominũ factus eſt, in vtero virginis de ſpiritu ſancto fuiſſe cõceptum, ſed poſtea Deũ homini fuiſſe permixtum, nec Deũ hominem paſſum ſepultúmq; dicebat: euacuare cõtendens omne noſtrũ remediũ quo verbũ Dei ſic hominem ſuſcipere dignatũ eſt in vtero virginis, vt vna perſona fieret Dei & hominis, propterea ſic ſingulariter & mirabiliter natus, mortuus etiã pro peccatis noſtris, cum ea quæ nõ rapuerat ſolueret, Deus homo à mortuis reſurgens aſcendit in cælũ. Eutichiani ab Eutiche 90
quodam Conſtantinopolitanæ Eccleſiæ preſbytero monacho exorti ſunt, qui cũ videretur refutare Neſtoriũ, in Apollinarẽ Manichæúmq; trãſiuit, & humanitatis in Chriſto denegãs veritatẽ, quicquid à verbo noſtræ proprietatis receptũ eſt, diuinæ tantũmodo aſcribit eſſentię, vt ſacramentũ ſalutis humanæ, quod non niſi in vtraque ſubſtantia eſt, noſtrã in Chriſto naturam negando diſſolueret: ſtulta impietate non inſpiciens

vniuerso corpori auferri quod capiti defuisset.] Ecce quã multas cõmemorauimus hæreses, nec tamẽ modũ tuę postulatiõnis impleuim⁹. Ex quo enim Christiana religio, vt verbis tuis vtar, hæreditatis promissæ nomen accepit, quæ hæreses ortæ sint quo modo cõmemorare omnes potui, qui omnes nosse nõ potui? Quod ideo existimo, quia nullus eorũ quorũ de hęresi† scripta legi, omnes posuit: Quandoquidẽ inueni apud alium, quas apud aliũ non inueni, & rursus apud istũ quas ille nõ posuit. Ego autẽ propterea plures quàm ipsi posui, quia collegi ex omnibus quas oẽs apud singulos nõ inueni, additis etiã his quas ipse recolẽs apud vllũ illorũ inuenire nõ potui. Vnde merito credo nec me posuisse omnes, quia nec oẽs qui de hac re scripserũt legere potui, neque hoc quenquã eorũ video fecisse quos legi. Postremò etiã si omnes forsitã posui, quod nõ puto, verũ omnes sint vtiq; nescio. Et ideo quod vis me loquẽte finiri, nõ saltẽ potest me cognoscẽte cõprehendi. Audiui scripsisse de hæresibus sanctũ Hieronymũ, sed ipsum eius opusculũ nec in nostra bibliotheca inuenire potuim⁹, nec vnde possit accipi scimus. Quod si tu scieris, perueniat illud, & forsitan habebis melius aliquid quàm hoc nostrũ, quãuis nec ipsum, licet hominẽ doctissimum, omnes hæreses arbitrer indagare potuisse. Et certè Abeloitas nostrę regionis hęreticos quãtũ existimo, ille nesciuit. Sic forte & alibi alios in obscurissimis locis reconditos, eiúsq; notitiã ipsa locorũ obscuritate fugientes. Iã verò illud quod habẽt tuæ literæ, vt omnia omnino dicamus quibus hæretici à veritate dissentiunt, etiã si omnia scirẽ, facere non possim: quãto minus possim qui omnia scire nõ possim. Sunt enim hæretici, quod fatendum est qui singulis vel nõ multo amplius dogmatibus oppugnãt regulã veritatis, sicut Macedoniani vel Photiniani, atq; alij quicunq; ita sese habent. Illi autem vt ita dixerim fabulones, id est, qui fabulas vanas easdẽmq; longas perplexásq; contexuerunt, tam multis falsis dogmatibus pleni sunt, vt ipsi quoque illa numerare nõ possint, aut difficillimè possint. Nec vlli alieno vlla hæresis facile sic innotescit vt suis, vnde nec earum quas cõmemoraui omnia dogmata me dixisse vel didicisse profiteor. Quis enim non videat quantam res ista operam, & quàm multas literas flagitet? Nec ideo tamen parum prodest errores istos, quos huic operi intexuĩ, lectos cognitósque vitare. Quid enim contra ista sentiat catholica Ecclesia, quod à me dicendum putasti, super

Peroratio.

† hæreſi

superfluo quæritur, cũ propter hoc scire sufficiat eam cõtra ista sentire, nec aliquid horũ in fidem quẽquam debere recipere. Quo modo autem quæ contra hæc veritas habet, asserẽda ac defendẽda sint, modulũ operis huius excedit. Sed multũ » adiuuat cor fidele, nosse, quid credẽdum nõ sit, etiam si dispu- » tandi facultate id refutare nõ possit. Omnis itaq; Christianus » catholicus ista nõ debet credere, sed nõ omnis qui ista nõ credit, consequẽter debet se Christianũ catholicũ iam putare vel dicere. Possunt enim & hæreses aliæ quæ in hoc opere nostro cõmemoratæ non sunt, vel esse vel fieri, quarũ aliquam quisquis tenuerit, Christianus catholicus non erit. Quid ergo faciat hæreticũ deinceps requirendũ est, vt cũ hoc domino adiuuante vitamus, non solũ ea quæ scimus, verũetiã quæ nescimus, siue quæ iã orta sunt, siue quæ adhuc oriri poterũt hæretica venena vitemus. Huius autẽ sit iam voluminis finis, quẽ propterea vobis antequã totũ hoc opus perficerẽ, credidi esse mittendũ, vt eũ quicũque legeritis, ad id quod restat implendũ quod tam magnũ esse cernitis, me orationibus adiuuetis.

Finis Catalogi, quanquam quod hic pollicetur Augustinus non præstat.

CENSVRA.

Concio est hominis eruditi, arguti & facundi, multum habẽs alacritatis, actus & vitæ, ex interrogatiunculis, dialogismis, prosopopœiis, apostrophis, phantasiis poëticis, affectibus & allusiunculis argutis, repetitionibus, conuersionibus, traductionibus, annominationibus, comparibus, similiter cadentibus ac desinentibus, aliisq; schematibus quæ viuidam & iucundam reddunt dictionem, à quibus nec Augustinus abhorret: sed alioqui tantum est discrimen, vt vix illius videri possit, nisi fortè scripsit iuuenis.

DE QVINQVE HAERESIBVS ORATIO.

EBITOR sum fateor, non necessitate cogente, sed quod est vehementius, charitate. Ad compellendum non potest esse molestus exactor, quando ad reddendum dei opus est debitor. Sed vt impleam quod promisi, adiuuate me sanctis orationibus vestris, vt Deus *Caput 1.*

omnipotens det gratiã sermonibus meis, vt satisfaciam piis mentibus & auribus vestris. Si meminisse dignamini qui in tẽpore affuistis, quinq; hostiũ genera esse diximus: cõtra quæ expugnanda inducias postulauimus, vt necessaria arma præparare possemus. Promissus dies illuxit, nos quoque impigre ad certamẽ domino adiuuãte processimus. Adiutoriũ nostrũ

Psal.123. à domino qui fecit cælũ & terram. Donabit certanti victoriã, qui certandi dedit audaciam. Non nos hostiũ turba, non nos

1.Reg.1. bellantiũ reuocet forma, non quasi vitrea fulgentia terreant

† non quasi fulmen fulgens vitrea terreat armatura. arma. † Goliam magnũ, rubustũ, armis terribilem, ingentiq; turba munitũ, Dauid solus, puer, paruus, atq; inermis vno lapidis ictu prostrauit, totáque Allophylorum castra turbauit atque fugauit. Quid autẽ aliud petra contra Goliam [manu Dauid] missa, nisi Christum cõtra diabolũ ex semine Dauid venturũ significauit? Aggrediamur iam, & errorum quæ diximus quinque genera proponamus.

Pagani. Pagani dicunt. Quid est quod nos exhorretis atque abiicitis tãquam multos colentes Deos? Ecce & vos Deũ, quem prædicatis colendũ, filium habere dicitis, & sine alterius cõmixtione sexus natum esse confingitis.

Iudæi. Iudæi dicunt, Quo modo vnũ colitis Deum, quando & hominẽ quẽ patres nostri crucifixerũt dominũ dicẽtes, hominibus extorquetis, vt tanquã filiũ Dei vobiscũ venerẽtur & colãt.

Manichæi. Manichæi dicũt phantasma esse, quòd dicitur Deũ Iesum Christũ fœmineo potuisse nasci ex vtero, Non enim dignum est, inquiunt, vt tanta maiestas per sordes & squalores fœminæ transisse credatur.

Sabelliani. Sabelliani, iidẽ Patripassiani, dicunt, vnus est Deus pater & filius, quoniam qui pater, ipse est filius: Nam si aliter dixerimus, dicemur multicolæ.

Arriani. Arriani dicũt, Alius est pater, alius est filius, sed minor est filius: Quo modo enim fieri potest, vt genitori genitus existat æqualis?

Fiducia aduersus hæreticos. Caput. 11 Ecce sunt errorũ propositæ quæstiones, quasi hostiũ cõpositę acies. Cõtra istas acies pestiferas sanctissimi fratres, sumite arma Dei, vt possitis resistere in die malo, & in oĩbus perfecti stare. Accingimini lũbos in veritate, nemo trepidet, nemo formidet: est lorica iustitiæ, est scutũ fidei, in quo sagittę ma-

Ephe.6. lignorũ [ignitæ excipiãtur &] extinguãtur. Est galea salutis, est gladi⁹ spiritus qđ est verbũ Dei. Quisquis fideliũ Christi

† indutus. militũ his fuerit armis munit⁹, † nõ cuiusquã formidabit per

† corporis. sonam, nõ terrore tẽporis † à certamine reuocabitur. Eia fratres certamen in prõptu est, feruet opus, vrget aduersarius, spicula

cula parat, iacere tentat, nemo expauescat. Fratres, plures sunt nobiscũ quàm cũ illis. Nobiscũ est Moyses ille magnus amicus Dei, qui vt hostem vinceret præliantẽ, manus ad cælum extendit, iam tunc figurã crucis Christi ostendẽs, ipse diuino imperio, tumenti; ponti, voluentes flexuosis finibus vndas, vno ictu virgæ percussit, & traiiciendo populũ, aridos interim vertit in cãpos. Nobiscũ est Iesus post Moysem populi dux Israëlitici, fortissimus præliator, cuius etiam nomẽ indicat saluatorem: ipse potentia sui & diuina fiducia, diem, sui cursus metas ne perageret, statuit, & nocti ne accederet imperauit Ipse gentiũ reges nõ singillatim, sed gregatim superauit, captiuauit, humiliauit & occidit. Nobiscum est Dauid manu fortis, Quid dicã? Seruus Dei, electus Dei, amicus Dei, parens Dei: nouerat & bene nouerat, nõ solũ parcere subiectis & debellare superbos, verumetiam virtutes ostendere & patientiam custodire. Ipse inimicos suos cum persequeretur nõ perniciosus, & cũ vinceret non extitit impius. Nobiscũ sunt alij atque alij sancti viri, qui omnia futura præuiderũt & prædixerũt. Non est ergo quod nos terreat. Tãtum expectate, audite & orate, intentior & auctior circa me vestra sit oratio. Non diutius immoremur, iam quæ proposuimus prosequamur. Quid dicis Pagane? Deus, inquis, si delectatus est filio, indiguit coniugio: si horruit coniugium, solus est sine filio. Quid enim poterat inueniri simile Deo, quod coniũgeretur Deo, & pareret filiũ Deo? Deinde si vt dicitis, habet Deus filiũ, iam non vnum colitis Deum. Quid agimus? Ab Allophylo telum missum excepimus, quid remittimus? Quodlibet miserimus telũ, licet perueniat ad illum, nihil prodest. Quare? Quia durus est, quia lapideus est, idola colit: Et scriptum est, Similes illis fiant omnes qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis. Sanctas scripturas non accipit. Quæramus ergo lapidẽ quo percutiatur, vt percussus quassetur, quassatus comminuatur, cõminutus in puluerẽ cõuertatur, cõuersus in puluerem cõpluatur, complutus seratur, satus faciat fructum, nõ qui igne cõsumatur, sed qui in horreo recondatur. Hermes, qui Latinè Mercurius dicitur, scripsit librũ qui λόγος τέλειος appellatur, id est, verbum perfectum: magnum nomen libri huius, quia magnus est de quo scriptus est liber. Quid enim perfectius verbo, qui solus est inter mortuos liber? Audiamus quid loquatur Mercurius de verbo perfecto, Dominus, inquit,

4. Reg. 6. *Exod. 17.* *Exod. 14.* *Iosue 10.* *Aeneid. 6.* *Ex Hermete & Sibylla. Cap. III.* *Psal. 113.* *Psal. 87.*

quit, & omniũ factor Deorũ, secũdũ fecit dominũ. Et post pau-
ca vt ostéderet quid dixerit, repetiuit & dixit, Quoniá ergo
† verum. hunc fecit primũ & solum & vnum. † Bonus autẽ ei visus est
& plenissimus omniũ bonorũ. Quantũ plenissimus, Ioannes
Ioan. 1. Euágelista dicat, De plenitudine eius nos omnes accepimus,
gratiam pro gratia. Bonus autem ei visus est, & plenissimus
omniũ bonorũ. Et sequitur, Lætatus est. Cui, vel cum quo læ-
tatus est? [Dicat ipsa sapientia Dei, filius Dei, Ego eram cui
aggaudebat. Ergo lætatus est &] valde dilexit tanquá vnige-
nitum suũ. Quẽ primo factũ dixit, postea vnigenitũ appella-
uit. Itẽ alio loco sic dixit: Filius benedicti Dei atq; bonæ vo-
luntatis, cuius nomẽ nõ potest humano ore narrari. Quære-
bas Pagane coniugẽ Dei? Audi Mercuriũ, para frõtem, & ex-
cipe lapis lapidem, cade vt erigaris, frágere vt cõfirmeris, de
struere vt ædificeris, Ictus lapidis nõ cutem diuidat frontis,
non vená rumpat sanguinis, nõ aperiat foueá vulneris, sed si-
gnũ faciat crucis. Cõiugem Dei quæris? abiiciatur ex corde
† impura tuo rogo improba † prauitas. Coniunx Dei bona voluntas est.
Quo modo autẽ pater sit Deus, & filius Deus, nec tamẽ duo
Esa. 7. Dij, sed vnus sit Deus, tecũ disputare non debeo, quia nisi cre-
dideris intelligere nullatenus poteris. Et tamẽ filiũ Dei Deũ
fatetur Mercurius. Hoc lapide percussus, lapideus desinat esse
sacrilegus. Audiamus quid etiá Sibylla vates eorũ de eodem
dicat, Aliũ, inquit, dedit Deus filiis hominũ colẽdum. Quan-
tum apparet, in his sentẽtiis Mercurij & Sibyllæ, Sabellius
etiá iudicatur. Mercurius & patrẽ Deum dicit: & filiũ, & Si-
bylla dicit Deũ aliũ. Sabellius dicit nõ aliũ, quia eundẽ patrẽ
asserit esse quem filiũ. Optimũ valde est, si modo non ad vnũ
tantũ, sed etiá ad quantoscũq; missus peruenire potuerit, ad-
uersarios hoc ictu percutiamus. Item Sibylla dicit, Ipsum
tuum cognosce Deum Dei filiũ esse. Versus iste & paganum
increpat & Iudæum. Alio loco filiũ Dei σύμβουλον appellat, id
Esa. 9. est, consiliũ vel cõsiliariũ. Et Propheta dicit, Vocabitur nomẽ
eius admirabilis cõsiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi.
Hinc Arrianus arguitur, qui cùm dicit, minorẽ Dei filiũ, di-
cit aliquãdo Deũ non habuisse filiũ.] Et si fuit sine filio, fuit
sine consilio. Ecce ad quanta [pericula] prouocamur. Sed quia
Deus nunquam fuit sine consilio, etiam cõtradicente Arria-
no, nũquá pater potuit esse sine filio. Quid agis Pagane? Ape-
ri aures, noli esse sicut aspis surda, quæ obturat aurem ne au-
diat vo

diat vocē in cātantis. Nō tibi meos authores profero, tuus est Mercurius, cui inter Deos tātus honor cultúsq; á vobis allat⁹ est vt eius noīe diē dñi vocaretis. Ipsum audi. ipse te conuincat, ipse expugnet, vt cū te vicerit, illi credas, & mihi credas. Mercurius dixit, Dilexit Deus vnigenitū suum. Ipse dixit, Filius benedicti Dei atq; bonæ voluntatis. Et ne de eius nomine tædiū interrogationis sustineret, secutus adiūxit, Cuius nomē non potest humano ore narrari. Quid tu Mercuri, ab hominibus dicis nomē Dei filij narrari non posse? A te narretur qui nō homo, sed Deus ab hominibus æstimaris Loquitur autem ad filiū suum dicens. Est enim quis filij inenarrabilis sermo sapiētiæ spiritus sanctus, Nónne hoc est, In principio erat verbū? Dic Hermes, sermo iste sapientiæ habet matrē? Sequitur de solo Deo, Dominus est omniū domināte Deo mortalibus. Et quia ab hominibus indagari non potest, addit & dicit, Super homines est. Nomen filij Dei narrare non possum, quia Deus non sum: dicant homines quasi homines quod nō sum, ego agnosco quod sum. Sermo Sapientiæ de solo Deo est. Nō ergo ibi Pagane humanum suspiceris aut fingas fuisse cōiugium, de solo Deo est dominus Deus, & super homines est. Increpat te Sibylla dicēs, Ipsum tuū cognosce dominū Dei filium esse, Ipsum tuū cognosce Deum: Ipsum, non alium, non Martem, non Iouem, non Mercurium, sed quem confitetur Mercurius. Quid miraris Christiane, quòd talia isti de patre & filio dicant? Et dæmones credunt & contremiscunt. Nempe in Euangelio transeunte domino dicūt, Nouimus quòd sis filius Dei, venisti ante tēpus perdere nos. Vtinam quo modo dæmones iudicē, sic homines agnoscerēt Saluatorē. Quid dicit Iudæus? Vnus est nobis Deus pater, ipsum nō aliū nouimus. Illū vero quē dicitis Christū, patres nostri nō Deū sed hominē occiderūt. Nēpe hoc est quod dixi, Vtināquo modo dæmones iudicē, sic homines agnoscerēt Saluatorē. Ecce dæmones viderunt & tremuerūt: hoīes viderūt, & occiderunt. Dęmones cōfessi sunt, homines persecuti sunt. Quæ infœlicitas & quāta miseria, imparē etiā dæmonibus inueniri? Item homines credunt, dæmones pereunt: homines saluātur, dæmones puniuntur. Sed hæc immutatio est dexteræ excelsi, non præsumptio hominis de suis viribus confidentis. Contra istū Iudæum non laboro, pugnent contra illum codices sui, pugnent lex & Prophetæ: & aut victus & humiliatus saluabitur, aut superbus & pertinax

Psal. 57.
Ioan. 1.
Iaco. 2
Marci 1.
Ex vetere testamēto. Cap. IIII.
Psal. 76.

vt intellgatis me non falli, cũ duos tanquã vnum deprecor, videte vtrum duo,an vnus respondeat. Precibus petiit, vt in modica ciuitate & proxima refugiũ haberet & viueret. Respõdetur ei. Videamus quot sunt qui respondent. Verba libri subsequuntur, Dixitq; ad eum, Quasi responsio singularis est. Adhuc sequere, videamus. Ecce etiã in hoc suscepi preces tuas vt non subuertã vrbẽ, pro qua locutus es. Festina ergo, & saluare ibi: quia non potero facere quicquã, donec ingrediaris illuc. Vides Iudæe, & dici Angelum, & esse Deum. Audis Arriane duos patrẽ & filium [dicentẽ, nec tamen eundẽ patrem quẽ filiũ] propter Sabellianos: sed patrẽ & filium. Audis quod dictum est? Suscepi preces tuas. Audis quid dicit? Non subuertam vrbẽ. Audis. Non potero facere quicquam? Ergo Iudæus [legat] Angelũ, intelligat Deũ: Sabellianus legat duos venisse, Arrianus legat vnum respõdisse: & non contẽnant, sed errorẽ fugiãt, ne ad ignẽ æternum perueniant. Sed vt plenius ostendamus dictum Angelũ debere intelligi Deum, huius lectionis sequentia recitemus. Igitur, inquit, dominus pluit super Sodomã & Gomorrã sulphur & ignẽ à domino de cælo. *Ibidem.* Quid est dominus à domino, nisi filius à patre? Sicut & alio locõ, Dixit dominus domino meo: id est, pater filio suo, sede à dextris meis. Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum *Psal. 109* tuorum. Itẽ in Exodo, Apparuit, inquit, Moysi Angelus domini in flãma ignis de rubo, & vidit quoniã rubus ardebat igni, *Exod. 3* rubus autẽ non cremabatur, Et dixit Moyses, Vadã & videbo hoc grande visum, quare non crematur rubus. Cum vidisset autem dominus, quia accedit videre, vocauit eum dominus de rubo. Ecce Angelus ipse dominus. Et sequitur dicens, Moyses, Moyses. Et ille dixit, Quid est domine? Ait illi dominus: Ne accesseris huc, nisi solueris calciamenta de pedibus tuis, locus enim in quo stas, terra sancta est. Adhuc audi quid dixerit ei: Ego sum Deus patrum tuorum: Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob. Et ideo Iudæus sic legat † Angelum, vt intelligat dominum, & timeat Deum. Sabellianus sic *† aliàs, audiat.* cõfiteatur patrẽ, vt nõ neget filium, [Arrianus sic cõfiteatur patrem, vt non minuat filium.] Iesus etiam Naue, sicut liber dicit, qui eius nomine cõscriptus est, cũ cõtra hostes dimicaret, in ipso cõstitutus procinctu, vidit virum stantẽ cõtra se, & euaginatum tenentẽ gladium, perrexitq; ad eum, & ait, Noster es, an aduersariorũ? Quid respondit? Nequaquam, sed

sum

Iosue 5. sum princeps exercitus domini,& nunc adueni. Cecidit autẽ Iesus pronus in terram,& adorauit. Et nunc sequere Iudææ ducem tuum. Videt,interrogat,& adorat. Visio cõmunionẽ habet,videtur enim & quod agnoscitur. & quod non cognoscitur. Ergo visio cõmunionẽ habet, interrogatio ignorationẽ, adoratio fidẽ:quem vidit?hominẽ. Quis est homo iste?Ipse est cuius cõtrà inimicas gentes prænunciabatur, desiderabatur,expectabatur aduentus.[Et homo est, inquit, & quis cognoscet eũ?] Quis est iste princeps exercitus domini? Nónne ipse est,qui in Euãgelio interrogatus quis esset,respondit, Principium,qui & loquor vobis? Quid turbaris Iesu Naue? Quare fremuerũt gẽtes,& populi meditati sunt inania,aduersus dominũ,& aduersus Christũ eius?Vides armatũ,noli me-
*Ioan.*8. tuere:non contra te venio,sed pro te:quia nõ sum missus nisi
*Psal.*2. ad oues perditas domus Israël. Quid est Iesu quod vides,interrogas& adoras?Audi,Hominẽ video, interrogo quem video, audio non quẽ video:adoro non quod video, sed quod credo, Quia fides ex auditu,auditus autẽ per verbũ Christi. † Quid
*Roma.*10. ergo quæris?Aduerte & sequere,Hominẽ video sed prę filiis
†*dei.* hominũ est quod intelligo. Nescio quid mihi coruscat,& [tãquã] de latebris fulgidũ[aliquid] splendet. Vado ad eum quia venit ad me,scrutabor quod video †: hoc grãde visum quod
†*aliàs,per* video, [& homo est, & non est homo,imò & homo est, pro-
scrutabor pter Manichęũ,& plusquã homo est,propter Iudęũ. Perge Ie-
quẽ video. sus meus,dux meus perge. Quare,nisi quia cũ tu me inquiris, me acquiris? Ecce venio,hominẽ inuenio: intus nescio quid intelligo,obscurũ est,nondũ video,tecta est facies Moysi velamine,impedit acẽ†,latet veritas. Nõ cognosco quid sit,opus
Exod. 34. est interrogatione. Dictu homo,Noster es,an aduersariorũ?Si
† *al.vela-* aduersariorũ es & homo es,& inimic⁹ es:si noster es, & homo
men impe- es,& Saluator es. Post me venit,sed ante me factus est. Si Iesus
dit faciẽ. es,& Saluator es.[Interroget Iesus Iesum,] Interroget priorẽ
*Ioan.*1. posterior,sed tamẽ minor maiorẽ:interroget deficiẽs crescentẽ:figura interroget veritatẽ,[imò figura intelligat veritatẽ] vt lucescat dies,& remoueãtur tenebrę tẽporales. Ecce venio,
Lu. 24. scio† spiritus carnẽ & ossa nõ habet,[inquiro, palpo carnẽ:
†*sed quia* quæro,intueor armatũ.] Adhuc latet mysteriũ. Interrogo virũ,audio verbum,[credo verbũ, remoueo velum,adoro Deũ, In eo quod Iesus vidit,nec cognoscit furiosam gentẽ Iudęorũ significabat:quæ si vidẽs cognouisset,nunquã dominũ gloriæ

crucifi

crucifixisset. In eo autem quòd audiendo credidit & adorauit istum, significabat populũ, de quo scriptum est, Populus quẽ nõ cognoui, seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi. Audi adhuc, Quærebas † Deũ genuisse filium, audi quid dicit pater per Esaiam Prophetã, Nũquid ego, qui alios parere facio, ipse non pariã dicit dominus? Ergo ego, qui generationes cęteris tribuo, nunquid sterilis remanebo, dicit dominus Deus tuus? Cui dictũ est, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quid me stimulas Arriane, & rides, cum audis, hodie? Apud Deum nunquam crastinus, nunquam hesternus dies est, [sed semper hodie: non mensiũ circulis soluitur annus,] nõ succedentibus ac decedẽtibus transigitur mensis diebus, nõ horæ mutantur, non variãtur tẽpora vel momenta, vbi Deus est: nec † termino includitur, nec initio inchoatur. Audiat adhuc Iudæus quid per Prophetã dicat dominus, audiat Arrianus: audiant & omnes qui filiũ Dei aut non esse, aut esse minorẽ dicunt, Ego, inquit, Deus, & nõ est alius. Et quid de filio domine, si tu solus es Deus? Audi adhuc, quid festinas? In memetipso iuraui. Vbi est iuratio, nulla est dubitatio. In memetipso iuraui. Egredietur de ore meo iustitiæ verbum, Ecce habes filium, Egredietur de ore meo iustitiæ verbum, & non reuertetur. Quid est nõ reuertetur? Ne Sabellianus dicat, Ipse est pater qui filius, Egressum verbũ nõ reuertetur: quia pater, pater est: filius, filius est. Sileat aliquantulum hæreticorum loquacitas, nullã habentes verecundiã, impleant domini sententiã, & filio Dei aut nullus aduersabitur: aut qui aduersus extiterit, confundetur, Egredietur, inquit, de ore meo iustitię verbũ, & nõ reuertetur: quia mihi curuabitur omne genu, & per me iurabit † omnis lingua Deo. Et filius quid? Audi ergo in domino dici, Meæ sunt summæ iustitiæ & imperiũ. Age ergo. Et quid postea? Ad eum venient, & confundentur omnes qui repugnãt ei. Ite nũc omnes Pagani, hæretici, Iudæi, aduersamini, & repugnate filio Dei. Ad eũ venietis, & cõfundemini omnes qui repugnatis ei. Nõ parua de filio Dei secundũ diuinitatẽ locuti sumus, & resistentibus inquantum potuimus aduersariis nõ pepercimus. Nunc volo ad eius incarnationẽ accedere, & Manichæus insistit improbus † Quare? Quia Dei filiũ non vult dici etiã hominis filiũ. Et vbi est quod scriptũ est, Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustũ: aperiatur terra, & germinet Saluatorẽ, & iustitia oriatur simul, ego dominus creaui eum? Item, Ecce

1. Cor. 2. *Psal. 17.* *† Qui negas* *Esa. 66.* *Psal. 2.* *† al. momẽta, vbi dies nec, &c.* *Esaia 45.* *† genu, & confitebitur.* *Esaia 45.* *† obsistit impurus.* *Esaia 45.* *Esaia 9.*

paruulus natus est nobis,& filius datus est nobis: & factus est principatus eius super humerũ eius: & vocabitur nomen eius admirabilis,consiliarius,Deus fortis,pater futuri seculi,prin-
Esaiæ 7. ceps pacis. Itẽ,Ecce virgo concipiet in vtero,& pariet filiũ,&
Matt.1. vocabitur nomẽ eius Emanuel. Dicit aliquis,Cum Manichęo certare disposueras,nõ cum Iudæo. Contra Manichęum noua tela sunt necessaria,nõ antiqua: quia nouũ,non vetus accepit testamentum. Sed mihi, qui cõtra vtrosq; suscepit certamen, vndiq; arma sunt necessaria: maximè,quia ista noua ex veteribus fabricata sunt:ergo nec illa abiicienda, & ista portanda
† concidũt sunt. Diuersis enim telis diuersi cõciduntur † aduersarij. Ordo itaq; iste seruãdus est,vt loquens de Euangelio,non sileam de
Contra Manichæos. Cap. v. Prophetis. Sed ego, inquit Manichæus, nec Moysem accipio,nec Prophetas, Quid agis de Paulo Apostolo,qui in exordio Epistolæ suæ ad Romanos scribens,ait, Paulus seruus Iesu Christi vocatus Apostolus,segregatus in Euãgeliũ Dei,quod
Rom.1. ante promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo,qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnẽ? Audis,quia Euãgelium[per Apostolos]non exhiberetur,nisi per Prophetas antea promitteretur? Audis,quia Dei filius secundum diuinitatẽ factus est filius hominis secundum carnem?
Esa.45. Quid est enim,in quo Prophetæ contrarij sunt Euãgelio? Dixit enim Propheta: Rorate cæli desuper, & nubes pluãt iustũ. Veniat angelus,& prædicet verbũ,aperiatur terra,audiat Ma
Esaiæ 7. ria,germinet Saluatorem,pariat Iesum. Propheta dixit,Ecce
Matt.1. virgo in vtero concipiet,& pariet filium: & vocabitur nomẽ eius Emanuel. Hoc etiam Euãgelista cum diceret,secutus est,
Ibidem. & exposuit dicens, Nobiscũ Deus. Frustra Manichæe conaris
Rom.1. aduersari Prophetis. Ecce Apostolus dicit, De filio suo qui factus est ei de semine Dauid secundum carnẽ. Quod Prophetæ præuiderunt & prædixerunt,hoc Apostoli viderunt & prędicauerunt:qui erat,factus est. Quid erat? quid factus est? Deus
† Verbum erat, caro factum est. erat,homo factus est: † suscepit humanitatem, nõ amisit diuinitatẽ:factus humilis,mansit sublimis:natus est homo,nõ destitit esse Deus:natus est paruulus,latẽs magnus: qui libenter amplectitur Deum natum,nõ horreat virginis partum. Dicit tibi Deus creator hominis, filius hominis, Quid est quod te permouet in mea natiuitate? Non sum libidinis cõceptus cupiditate. Ego matrem,de qua nascerer, feci: ego viã meo itineri præparaui atq; mundaui. Hanc quã despicis Manichæe,

mater est mea, sed manu fabricata est mea. Si potui inquinari
cum ea facerem, potui [in illa] inquinari cum ex ea nascerer.
Sicut transitu meo illius nō est corrupta virginitas, sic & mea
nō est ibi maculata maiestas. Si Solis radius cloacarum sordi-
ciem desiccare nouit, eis inquinari non nouit: quanto magis
splendor lucis æternæ, in quo nihil inquinamenti incurrit,
quocunq; radiauerit, mundare potest, [ipse pollui nō potest?]
Stulte, vnde sordes in virgine matre, vbi non est concubitus
cum homine patre? Vnde sordes in ea, quæ nec concipiēdo li-
bidinē, nec pariendo est perpessa dolorem? Vnde sordes in do-
mó, ad quam nullus hospes † accesserit? Solus ad eam dominus † habita-
& fabricator eius venit, vestem quam non habebat, induit: tor.
eámque sicut inuenit, clausam reliquit. Sicut ille natus est so- Psal. 87.
lus inter mortuos liber: sic istius, ex qua natus est matris pu-
dor, solus est integer. Eua inobediens meruit pœnam, Maria Gene. 3.
obediendo consecuta est gratiā. Illa gustando prohibitū, ma- Luca 1.
ledicta: hæc credens angelo, est benedicta. Illa nobis mortem
contulit, hæc virgo vitā nobis peperit. Quid agis Manichæe?
Christianum premis, nō Christum defendis. Taceat immūda
vanitas, quia munda nata est diuinitas. † Vellem adhuc Ma † al. mūdo
nichæum persequi, sed infestum patior Arrianum, qui cōfidit nata est
in virtute sua, & in abundantia diuitiarum suarū gloriatur. † veritas.
Iam quidem cum aliis respōderemus, nec ipsi tacuimus. Sed Cōtra Ar
iam nunc seruato ipsius ordinis modo, videamus quæ spicula rianos.
iaciat. Nullius terreat persona potentis, omnis caro fœnum. Cap. vj.
Vides quotidie fœnū crescere, vides florere, quid expauescis? Psal. 48.
Tales fructus deserta germinat terra. Agricolas non accuso, † al. &
sed quęro. Vbi mihi estis ô boni agricolę? Quid agitis? Quare gloriatur
vacatis? Videtis quo malo ista plena sit terra? Hinc spinæ, hinc de poten-
tribuli, hinc fœnū surgit. Spinas incendite, tribulos eradicate, tia sua.
fœnum secate, noua † semina spargite, non terreat hyems: & si Esa. 40.
abundat iniquitas, vestra tamen ferueat charitas. Serite hye- † bona
me, quod metatis estate. Sed quibus dico? Vbi estis fontes la- Mat. 24.
chrymarum? Quibus agricolis loquor? Alij sunt mortui, alij Iob 9.
fugati: terra tradita est in manu impij, tribulatio & necessi- Psal. 59.
tas † inuenerunt nos domine. Da nobis auxiliū de tribulatio- † angu-
ne, vt salus hominis non sit vana, sed vera. Quid dicis Arria- stia.
ne? Interrogāti quæso respondeas. Nolo despicias paruulum,
non te grandis forma iuuabit, non magna protegunt arma, 1. Reg. 17.
vnius lapidis ictus frōtem penetrat galeatam. Dic mihi ergo

quod te interrogo, Credis in Deum patrem omnipotentem? Credo,inquis.Credis in filium eius Iesum Christum Deum & dominum nostrũ? Credo,inquis.Credis Deum & hominẽ Iesum Christum cõceptum de spiritu sancto, natum ex virgine Maria?Credo,inquis.Benefacis.Adhuc interrogo,Sicut pater Deus est,ita & filius Deus est,ita alius est pater,alius filius? Et maximè.Aequalis est patri filius? Aequalis,inquis. Quid restat? Ecce ad omnia quę interrogaui respõdit.In eo quòd credere se dicit Deum patrem & Deum filium,cõtrarius est mecum Pagano. In eo quòd Christum Deum & hominem cõceptum de spiritu sancto,natũ ex virgine Maria,mecum est cõtra Iudæũ & Manichęum.In eo quòd credit alium esse patrẽ, alium filium, mecum est cõtra Sabellianum. Age si mecũ est
Psal.132. in omnibus,quare litigamus?Si vna nobis est hęreditas,simul possideamus,[fratres sumus,] Ecce quàm bonũ, & quàm iocundum habitare fratres in vnum. Si bonum & iocũdum est habitare fratres in vnũ,quæ est noua fabrica ante murum?Si-
Psal.15. mul ad custodiã nostræ hæreditatis vigilemus.Ecce enim hęreditas nostra præclara [est nobis.] Habemus inuidos, habemus inimicos.Ipsi possidere volunt,non nobiscum,sed contra nos.Nemo sibi vsurpet aliquid, hæreditas ista sic est nobis dimissa,vt indiuisa possideatur, non partibus dissipetur. Simul colligamus,ne diuidẽdo perdamus: Paupertas solicitũ me fecit,rogo te noli foras præter me colligere:ne incipiamus spargere.Qui enim mecũ nõ colligit,spargit.Quasi oblitus sum, cũ quo agebã: sed nõ sum oblitus,interrogo Arrianum,quem desidero esse catholicũ Christianum. Dicit aliquis,Ad omnia quæ voluisti respõdit, in respõsionibus illius nihil inuenitur aduersum,Quid amplius quæris? Expecta frater, noli facile iudicare,habeo adhuc quod interrogẽ:noli cito te illi cõmittere,respõsio claret,virus latet:Quid dixisti? Aequalis est patri filius? Aequalis,inquis.Eia modo vigila,modo manifestabitur quod latebat.Quo modo dicis æqualẽ patri filium?Operatione,an origine?Potestate,an æternitate?An forte in vtroque? Absit inquis.Operatione & potestate æqualis est,nõ ęternitate: quo modo enim fieri potest, vt vnigenitus sit æqualis ingenito?En adest ille qui mecũ quasi cohęres ambulabat,dolus apparuit qui latebat.Mecũ possidere putabatur,vult diuidere,sed nõ permitto. Prorsus resisto,[leges habẽt] vt testatoris voluntati in omnibus pareatur.Si quis contra voluntatem

testato

testatoris facere voluerit, careat hæreditate. Sed nõ silēt leges *Cic. Silēt*
inter arma. Ad hoc prorsus laboratur, ad hoc pugnatur vt [le- *leges in-*
gibus] seruiatur. Testamentũ profero, verba testatoris recito: *ter arma.*
si est quod diuidatur, ibi inuenio: si non est quod diuidatur de
ipso testamento, ibi resisto. Audi quid habet testamentũ, Pacē
meā do vobis, pacē relinquo vobis. Hæc est hæreditas, & quis *Ioan. 14.*
est ipse saluator? † Lege testamentũ, & inuenies. Cũ Propheta *† testator.*
de domino loqueretur, ait, Magnificabitur vsq; ad terminos *Miche. 5.*
orbis terræ, & erit ipse pax. Gloria in excelsis Deo, & in terra *Luc. 2.*
pax hominibus bonæ volũtatis, nõ diuisoribus sanctę vnitatis
[sed hominibus bonæ volũtatis.] Ipse est hæreditas, ipse testa-
tor, ipsum quæris diuidere. Quid partiris vnũ? Si vnũ diuise-
ris, integrũ nihil habebis. O Arriana hæresis, ô crudelis & im-
pia. Meretrix [iudicāte Salomone] ne vnum viuũ, ne vndecũ- *3. Reg. 3.*
que conceptũ, iámq; partum perderet, nõ permisit diuidi filiũ
suum, & tu diuidis dominũ Deum tuũ? Illa & si meretrix, ta-
mē pia, quia mater: tu autē & meretrix & impia, nõ vt mater,
quod paris, præfocas: quod non paris, congregas. Quo modo
alienũ lactas quæ tuũ necas? Viscera tua duruerunt, illius tre-
muerunt. Quid dixit? Date illi puerũ, ne diuidatis eum: filius
enim meus est. Sed melius apud illā integrum gaudeo viuũ,
quā diuisum lugeā mortuum. Filius meus est, inquit, sed quid
prodero mater puero, si vitā quam non cõfero, affero: volo il-
lius crudelis à paruulo auferre vbera, sed magis cogor iudicis
timere machærā. Date illi filium meũ, meus est natus: sed mi-
gret ad illā totus, apud me maneat affectus. Date illi puerũ to
tum, veruntamen nõ auferatur vita mēbrorũ, non diuidatur
integritas, mihi nõ eripitur pietas. Quid dixit, Date illi pue-
rũ, nolite diuidere eũ? Ecce ego dico, totũ posside, & noli diui-
dere hæreditatē. † Nõ inquit, sed si vis habere pacē, sine præiu- *† Deum.*
dicio diuide hæreditatē. Et quo modo habeo diuidere, Pater
maior est, filius minor? O partes, ô iustitia, ô æqualitas. Vna
pars maior est, alia minor. Nõ consentio, nõ facio partē, quia
nõ diuido pacē. Si enim facta fuerit pax, iam non erit pax. Sed
quo modo apud te pax illibata esse potest, apud quē fides inte-
gra nõ est? Quare? Quia mecũ non vis possidere, & pacem vis
dimittere, hęreditatē nõ potes obtinere. Postremo si more tuo
nõ parcis, sed perfidię studes, vade interpella iudicē, videamus
quid tibi dicturus est. Habes iudicē ordinariũ, nolo mihi ad-
ducas ex diuersis partibus alias atq; alias potestates. Nõ mihi

armiger,sed legifer necessari' est. Et vbi,inquis,istũ inueniõ?
Esa.33. Vbi autẽ eum non inuenies? Audi Prohetã dicẽtem, Dominus iudex noster, dominus legifer noster. Nec cõtemnẽdum iudicem putes, audi quid sequitur, Dominus rex noster, dominus ipse saluabit nos. Ecce habes iudicẽ. Si parum est, & rex noster ante te est. Sic est in cælo, vt non deserat terrã. Cælum, inquit,
Hiere.23. & terram ego impleo. Vobiscum sum omnibus diebus vsq; ad
Mat. 28. consummationẽ seculi. Nobiscum est, & cum patre est: quia nec patrẽ dimisit, cum ad nos descendit: nec nos deseruit, cum
Luc.12. ad patrẽ ascẽdit. Ipsum interpella, ipsi dic: Domine, dic fratri meo vt diuidat mecum hæreditatẽ. Audi respõsum diuinum, audi iudicẽ iustum: audi pacẽ, fugientem litem, quid ait? Amice, quis me cõstituit iudicẽ, aut diuisorem inter vos? Vis diuidere pacẽ: & quæris adire iudicem pacẽ? Iudex tuus nolo esse, Ego pax sum, litigare nõ noui: consentiẽtibus assideo, litigantes fugio. Si tu cũ esses inimicus patri meo, recõciliaris te per me, quo modo ergo à patre meo separabis me? Ego cum esses longe, veni vt reducerẽ te: cum inter mõtes & syluas errares, quæsiui te: inter lapides & ligna inueni te: in lapidibus offendebas, ipsis adhærebas, quia ligna & lapides adorabas. Et ne lu
Mat.26. porũ ferarúmq; auido ore laniareris, collegi te, humeris meis
& 27. portaui te, patri meo reddidi te, laboraui, sudaui, caput meum spinis supposui, manus meas clauis obieci, lancea latus meum aperuit: quantis non dicã iniuriis, sed & asperitatibus laceratus sum, sanguinẽ meum fudi, animã meã posui, vt mihi coniungerẽ te, & tu diuidis me? Audi quid respõdeatur discipulo,
Ioan.14. qui filium nouerat, & patrẽ quærebat. Ait Philippus domino, Domine ostende nobis patrẽ, & sufficit nobis. Nunquid nõ & ipse filiũ separabat à patre? Iam te, inquit, nouimus, sed patrẽ tuũ non nouimus. Et quid vis? Ostende nobis patrẽ, & sufficit nobis. Et dominus ad eum, Si velis & tu Arriane audire, cum Apostolo errasti, redi cũ Apostolo. Sit illius obiurgatio etiam tua curatio. Quid ait dominus? Tanto tẽpore, inquit, vobiscũ sum, & non cognouistis me. Philippe, [qui videt me, videt & patrẽ:] ego veni patri meo te applicare, & tu noli me separare. Quid quæris quasi alterũ præter me? Qui me videt, videt & patrẽ: tanta in nobis est vnitas, tanta similitudo, tanta charitas: vt ego in patre sim, & pater in me. Sẽtio Sabelliane quid mussitas, aut in Arriano me cõcludere, aut ab Arriano auocare festinas. Sed in nomine patris & filij & spiritus sancti: non

trium,

triũ,sed vnius Dei:cũ illi respõdeo,te nõ prętereo. Quid dixit, dominus? Qui me videt,videt & patrẽ. Nunquid dixit, [Qui videt me,videt patrẽ:aut,] Ego sum filius[simul]& pater? Sed dixit,Ego in patre,& pater in me:qui me videt,videt& patrẽ. Vnius substantiæ qui dicit,& *patrẽ discernit & filium: téque demõstrat nec patrem habere,nec filiũ. Dic mihi Arriane, Patrẽ dicis Deum? Et maxime. Quid filium? Ipsum quoq; Deum profiteor. Bene,agnoscis,quia cũ pręnunciaretur in carne vẽturus,de ipso Propheta dixit,Dicite,Pusillanimes,cõfortamini: nolite timere,ecce Deus noster vltionem adducet retributionis,Deus ipse veniet & saluabit nos. Agnosce in eo quod te agnoscere dicis,si Prophetę nõ aduersaris. Quid ergo dicis de patre? Deus est. Quid filius? Deus est. Coætern' est patri filius? Non. Ergo erat tẽpus,quando nõ erat filius secundũ te. Si erat tempus,quando nõ erat filius, ergo fuit tempus quod nõ fecit filius. Si fuit tempus quod nõ fecit filius, nõ omnia per ipsum facta sunt: iam enim erat tẽpus,quando non erat filius. Si erat tempus,quãdo non erat filius,Ioãnes Euangelista non debuerat dicere,in principio erat verbũ:sed, In principio erat tempus. Ioãnes dicit,Omnia per ipsum facta sunt:& Arrianus cõtradicit. Dic Arriane,Vnde scis quia erat tempus,quando non erat filius? An forte dicturus es,Et Ioannes vnde scit, quia in principio erat verbũ? Quia super pectus domini discũbebat, & inde hauriebat quod in conuiuio Christi bibebat, quia in principio erat verbũ. Tamen dic mihi, Quando in principio erat verbũ, vel quando Ioãnes super pectus domini recumbebat,& à verbo domini discebat, quia verbũ erat in principio, & verbũ Deus erat: Arrius vbi erat? Nescio si audes dicere ibi erat. Notum est enim,& legitur quo tẽpore natus est, meritóq; sit damnatus. Notum est etiã[quo modo vixerit,]quo modo mortuus fuerit: & ideo non audes dicere de Arrio,sicut de verbo,& fuit,& est:quia nec tũc fuit Arrius,nec modo est. Sed vt in omnibus excludatur Arrianus, audi quid per Salomonẽ dicatur,Dominus fecit regiones & fines inhabitabiles sub cęlo. Cũ pararet cælum,aderã illi.& post pauca, Eram ego apud illũ cuncta disponẽs,Ego eram quando faciebat fortia fundamenta terræ. Ego eram cui aggaudebat. Sed dicis, de tẽpore agitur,vtrũ fuerit filius antequã esset tempus? Audi ipsum per Prophetã dicentem,Ex tẽpore. Ex tẽpore,inquit. Quid est ex tempore? Nũquid ex quo esse tẽpus cœpit? Non sic impie Ar-

*al. Interpositio vnius syllabæ qua dicitur, &

Esa. 35.

Ioan. 1.

Ioan. 13.

Prouer. 8.

riane, non sic: sed ex tēpore antequam fieret tempus, ibi erat. Quære iam, quando non erat, [qui ante tēpora erat:] In principio erat verbum. Melius & Græci dicūt λόγος. Logos quippe verbum significat & rationē. Vides ergo quia semper erat, de quo tu audes dicere, non erat. Aut si dicis Deum aliquando sine verbo, aut sine ratione fuisse, iam nō filio tantū, sed & patri aduersarius eris. Ego, inquit, ex ore altissimi prodij. Quis dicit? Verbum. [Et verbum hoc quod est, Ioannes dicit, Deus erat verbum.] Et verbum ergo, & cuius erat verbū, non duo, sed vnum sunt. Nō inquis, quia verbum posterius est eo, cuius est verbum: vnde apparet filium [patre] esse minorem. Negas itaque filium [Dei] esse Deum? Non nego, inquis, & patrem Deum dico, & filium Deum: sed patrem maiorem, filium minorem. Quandiu pater maior, filius minor? Dic mihi, quia video te calculari velle æternitatem: quot annis præcedit Deus pater filium suum? Vbi diem natiuitatis filij Dei legisti? Filij Dei dico, non dico filij Dei & hominis. Vbi ergo diē natiuitatis [ipsius ex patre] legisti? Cū quo Mathematico creationis† syderum constellationē quæsisti, atque tractasti? Quæ tēpora, quas horas, quæ momenta, quos numeros, quas minutas momētorū natiuitatis illius, qui ea†cōdidit, collegisti? Quiescat ergo hæretica, nō religio, sed superstitio: de Christi initio deficit calculatio. Quia cum auditur, sine initio æternitas, nulla ibi quęritur ætas. Si pater Deus, & filius Deus, Pater maior, filius minor: iā nō vnus Deus, sed duo dij. [Si duo dij sunt,] quid est ergo quod dicit dominus per Prophetā, Ante me nō est formator Deus, & post me nō erit? Quid dicis Arriane? Cui istas deputas voces? Si patris sunt, dicēdo, Ante me nō est formator Deus, & post me nō est alius: † aut ipse pater nō erit, aut filius non erit Deus. Si enim hoc diceret, Ante me non est formator Deus: nec adderet, post me nō erit: liberū tibi erat hæc verba patri tantūmodo applicare. Cū autē sequitur & dicit, Post me non erit: secundū te, vt dixi, & se patrem & filium negat Deū. Item si filij sunt hęc verba, patrē suum & Deū negat & patrē. Si enim non diceret, Ante me nō est formator Deus, sed tantū diceret: post me nō erit, posset forsitan dici filium illud fuisse locutum, Modo autem cum dicit, Ante me non est formator Deus, & post me non erit: patrē suum nec Deum dicit esse, nec patrē. Item si patris sunt hæc verba, quis dicit, cui dicit, Filius meus es tu, ego hodie genui te? An forte, quod absit, mendacij arguen

Marginal notes: *Eccl.24.* — †*creatoris* — † *omnia* — *Esa.43.* — †*non erit.* — *Psal.2.*

arguẽdus est Deus? Sed si filij verba sunt quis dicit, cui* dicit * *de qua.*
Pater meus vsq; modo operatur? An forte & iniuriosus patri *Ioan.5.*
iudicandus est & ingratus? Sed nunquid ingrato diceretur, *Psal.2.*
Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatẽ tuã & possessionem tuam terminos terræ? An fortè Propheta, aut quid dicere nesciuit, aut fallere voluit: aut vt mitius aliquid de propheta dicamus, finxisse credo sibi duos confabulantes, id est, patrẽ & filiũ, & patre dicente, Ante me nõ est formator Deus adiunxit filius dicendo, Et post me non erit. Humana sunt quæ* agimus an diuina? [O scelus] Prohdolor, parce, parce * *al. Mi-*
hæretica impietas. Cùm tu Deum nõ capias, nos quoque ad *mica sunt*
blasphemiã prouocas. Non hoc docet sancta Ecclesia, Pater, *& iocula-*
pater est: filius, filius est: & ille nũquam non fuit pater, & iste *ria quæ.*
nunquã non fuit filius: ambo æterni: nec cœperũt esse, nec desierunt: Quod pater loquitur, filius loquitur, quia verbum patris est: & quod filius loquitur, pater loquitur, quia pater verbi est. Ipsum verbum dicit, Verba quæ ego loquor, à meipso non loquor. Concedite quæso creatori, [quod ipse præstitit *Ioan.14.*
creaturæ,] & in creatura si potestis capite creatorem. Ecce ignis & splẽdor duo sunt, alter ex altero est, nec sine altero alter est. Ignis pater, splẽdor filius. Ipse si posset, diceret quòd luceo, nõ à me ipso luceo, sed qui me misit, ipse mihi dedit vt luceam. Ignis enim splendorẽ mittit. Et sicut filius de Deo pa- *Ioan.16.*
tre dicit, Pater mecũ est: ita & splendor diceret si dicere posset, ignis mecũ est. Extingue ignẽ, splẽdor nusquã parebit. Iste ergo ignis pater, & splẽdor filius, vnus sine cõiugẽ pater, alius sine matre filius. Nec diuidi alter ab altero potest: & cũ sit alter ex altero, initiũ tamẽ alterius esse nõ potest sine altero. Hoc enim posse, à creatore tributũ est creaturæ. Quid potest ipse creator? Accedat Paganus, accedat Sabellianus, videat Arrianus. [contẽplẽtur lucernã in ipsa] videant quod in Deo videre nõ possunt. Nõ facio iniuriã, si aliqua parte tanti creatoris cupiens ostendere potestatẽ, ignis siue lucernæ afferã ante illũ* similitudinẽ. Scriptũ est enim, Lucerna pedibus meis ver **aliàs, tã*
bum tuũ domine, & lumẽ semitis meis. Et de Deo dictum est, *tillam*
Ignis cõsumẽs. Accedite ergo, & lucernã diligenter cõsidera- *Psal.118.*
te, vestrásq; fatuas tenebras remouete. Paganus intueatur, & *Deut.4.*
illic sine cõiugio esse patrẽ discat & filiũ, & quomodo natus est filius: & si cæcus nõ es, ibi vide: inter ignẽ & splẽdorẽ quære mediũ, Si nullũ est mediũ, nullũ est cõiugiũ. Noli velle scru-

tari mediũ, ne magnũ patiaris incendiũ. Accedat Sabellianus, videat duos in vnũ, ignẽ & splendorẽ. Nunquid nõ rectè dicere potest spẽdor, ego in igne & ignis in me: sicut & filius di-
Ioan.14. cit, Ego in patre & pater in me? Accedat Arrianus, videat & ipse alterũ ex altero, nec tamen nasci posse alterũ sine altero, Nemo eorũ prior, nemo posterior. Coæui sunt pater & filius, splendor & ignis, Nec ignis sine splendore, nec splendor sine igne. Aut certè si placet mitte manũ, diuide alterũ ab altero, ostende mihi ignẽ sine splẽdore, vel splẽdorẽ sine igne. Absit, absit, ardere tantũmodo poteris, separare alterũ ab altero nõ peteris. Sicut enim ignis & splendor alter ex altero est vt esse alter sine altero non possit: [ita Deus pater & filius Deus alter ex altero est, nec esse alter sine altero potest.] Non illis ortus qui non est, sed æternitas vna est, vna substãtia. Ignis & splendor tẽporales sunt, pater autẽ & filius æterni sunt. Sunt dico, quia pater & filius: Deus dico, [quia vnũ.] Dualitas in prole, vnitas in deitate. Alterũ facit vnius natiuitas, sed vnũ ostendit esse diuinitas. Cùm dico filius, alter est: cũ dico Deus, vnus est: Alius est, quia filius est: aliud quidẽ nõ est, quia Deus est.
Ioan. 19. Erubescite Arriani, Tunicam hominis iam iudicati in cruce
** rũpetis.* pendẽtis carnifices Pilati non sunt ausi conscindere: & vos co
Esaie 45. namini charitatẽ Dei in cælo sedentis, imò Deum ipsam cha
Cõtra Sabellium. ritatẽ diuidere? Sed conamini quantũ potestis, conamini, vos iam in infernũ ruistis: nam illã tunicã nunquã rupisti*. Item
Cap. VII. per Prophetã dominus dicit, Nõ est vltra absq; me Deus. Deus
Esaie 42. iustus & saluãs nõ est præter me. Hic Sabellianus exultat,
Ioan. 8. Vt enim vnũ eundémq; patrẽ ostendat & filiũ, talibus se testimoniis credit muniri. Et cõtra Arriani, vt probẽt aliũ esse patrẽ, alterum filiũ, alia proferunt testimonia, in quibus dicant, Alter est pater, alter est filius: alter maior, alter minor: vt pater dicat filio, Dedi te in lucẽ gentiũ: & filius dicat, Pater misit me. Quantũ intelligo*, lucẽ istã gentiũ cõprehendere non valent atq; perspicere: vnde cæcati, non in eã possunt ambulare, sed potius oberrare. Arrianus aliud, Sabellianus aliud. Quale bellũ? Quid ad hæc catholicus? Arma, inquit, quæ portant, mea sunt, mihi militant ambo: contra se pugnãt, sed pro me: vtinã ambo deficiãt, & non alter ad alterũ traseat, sed ad me properent: & ego aliquid, vnde vtriq; percutiantur, proferã. Tu Arriane dicis, maiorẽ esse qui mittit, minorẽ qui mittitur. Interrogo te & ego, Quis est maior, [qui procedit, an qui

**lux ista gentiũ tã clara est atque perspicua, vt heretici eã comprehẽdere nõ valentes atque perspicere vnde cecati, &c.*

qui præceditur? Item quis est maior cui præparatur aliquid venienti, an qui præparat? Cui exhibetur officium, an qui exhibet? Vtique si hominũ genus interroges, respondebit illum esse maiorẽ, cui præparatur, [qui præceditur: vel cui officiũ exhibetur,] Tu autem inde vis probare minorẽ filium, quia missus est: & ego ostendam eum qui misit, præcedere illum quem misit: nec vnum dico eorum maiorẽ, quia non audeo dicere vel minorem. Esaias Propheta dicit, Hæc dicit dominus Christo domino meo, cuius apprehendi dexterã, vt subiiciam ante faciã eius gentes. Ecce iam filio misso, quo modo præcursor est pater. †Adhuc sequere me, Et dorsa regum vertam, & aperiã corã eo ianuas, & portæ non claudentur, Ecce ille qui miserat, præcursor factus est. Quis enim maior aut superior, ante minorẽ ianuas aperit? vel quomodo fiet, nisi paululùm præcesserit? Audi adhuc, Et portæ, inquit, non claudentur. Quo modo? Ego quoq; ante te ibo. Audis quia q miserat, & comitatur, & pręcedit, mittit, & nõ discedit, [parũ est quia nõ discedit, insuper & præcedit.] Iam tu discerne qui sit maior, qui potior: ego enim nullã discretionẽ video sed potius ęqualitatem cõspicio? Filius dicit de patre, Misit me. Pater filio dicit, Ego ante te ibo. Recedat de medio discordiosa calamitas: æqualitas hoc exhibet, non disparilitas. Adhuc sequere, vt clarius appareat quis cui dicat, Ego ante te ibo, & gloriosos terræ humiliabo. Hic esto & tu Pagane, Audi quid dicat Propheta, Non mihi ego quod volui scripsi. Codex, in quo hæc scripta leguntur, in armario Iudæi habetur. Inimicus meus testis est meus, ab ipso quære: aperi, lege, & crede. Dorsa inquit, regum vertã, & gloriosos terræ humiliabo. Nónne reges terræ vides, qui ante persequebantur Christianos, nunc integros esse Christianos? Nónne vides eos, qui humiliabant Ecclesiã, humiles introire in Ecclesiam? Nónne ipsos habere defensores, quos ante habuit persecutores? Ego, inquit, ante te ibo, & gloriosos terræ humiliabo: Portas æreas cõterã, & vectes ferreos cõfringã. Et dabo tibi thesauros abscõditos, & arcana secretorũ: vt scias quia ego sum Deus, qui voco nomen meũ †, quoniam Deus Israël. Audiat Sabellianus, Deus dicit, homo † dicit. [Ergo duo sunt, qui dicit, & cui dicit.] Audiat & Arrianus, Ego Deus, & non est alius extra me. Diu est, ex quo cõtra istas duas hæreses certando laboro, & penè sum fatigatus. Veni domine meus Iesu prælíator fortissime, princeps exercitus

Esa. 45.
†al comes est pater
†tuum.
†Deo.

domini

Psal. 34. domini,qui diabolũ vicisti,& seculum. Apprehende arma & scutum,& exurge in adiutorium mihi. Processurus ad prçliũ, & victurus in mundo mundũ,orauit:nõ tanquã virtutis omnipotens,sed vt nobis,propter quod venerat,humilitatis mini-
Ioan. 17. steriũ exhiberet. Et quid dixit,Pater clarifica filium tuũ. Modo Arrianus maledictus dicit,Vides quia minor est,& claritatem nõ haberet,nisi patrẽ petisset? Expecta homo, quid festinas? Tu hominẽ vides.in qua forma non solũ patre sed & Angelis minor est,Homo patet,Deus latet,Tu mihi ostẽdis hominẽ humilẽ,aperi oculos,& vide Deũ sublimẽ.non Angelis minorẽ,sed patri coæqualẽ. Pater, inquit, filiũ tuũ clarifica: ecce minorẽ. Adhuc sequere,Vt & filius tuus clarificet te. Ecce æqualẽ. Inuenimus filiũ agnoscentẽ patrẽ,atq; orantẽ,eíq; coniunctũ, non vt putabatur ingratũ. Videamus quid de filio
Mat. 17. dicat & pater. Assumpsit Iesus Petrum & Iacobũ & Ioannem fratrẽ eius,Euangelij verba sunt,& duxit illos in montem excelsum seorsum,& transfiguratus est ante eos, Et resplẽduit facies eius sicut Sol,vestimenta autẽ eius facta sunt alba sicut nix. Et ecce apparuit illis Moyses & Helias cum eo loquentes,Qui sunt Moyses & Helias,nisi lex & prophetæ? Loquebãtur cũ illo,quia loquuti erant de illo,ostendebant quæ prædixerant,manifestabant quẽ prophetauerant. Loquebantur. Putas,quid loquebatur? vt Iudæi conuincerentur,Pagani cõuerterẽtur,Manichæi confunderẽtur, hæretici cõprimerentur, catholici cõfirmarentur. Loquebatur lex & gratia,lenitas & asperitas,terror & mãsuetudo,præceptũ & adiutoriũ, ferramentũ & medicus,vmbra & lux,præco & iudex,sententia & misericordia. Et quid postea? Respondens Petrus dixit ad Iesum,Domine,bonũ est nobis hic esse. Si vis faciamus hic tria tabernacula,tibi vnum,Moysi vnũ,& Heliæ vnũ. Quid dicis sancte Petre? Mundus parturit & tu secretum petis? Vides tot gẽtes in vnũ conuenisse, & tu requiẽ quæris? Vides tenebras mundi,& tu lumen abscondis? Nemo accendit lucernã & ponit eam sub modio,sed super cãdelabrum vt luceat omnibus qui in domo sunt. Ista domus totus est mundus,lucernæ accẽsio,verbi est incarnatio,Cãdelabrum autem, crucis est lignũ,
Matth. 5. Lucerna in candelabro lucẽs,Christus in cruce pendens. Nemo accẽdit lucernam & ponit eam sub modio, sed super candelabrum vt luceat omnibus qui in domo sunt. Vides tu,videamus & nos. Tenebræ sunt,non offendamus in Paganis, non

erremus

erremus cum hæreticis, luceat nobis lucerna, doceat nos verbũ in carne. Videamus quid dicit Euangelista, videamus si admissum est cõsilium Petri. Adhuc, inquit, eo loquente, ecce nubes lucida obumbrauit eos. Et ecce vox de nube dicens, Omnes audiamus, nemo aures claudat. Audiant Pagani irrisores, audiant Iudæi persecutores, audiãt Manichęi phantasmatum somniatores, audiant hæretici erronei litigatores. audiant & maximè audiant etiam catholici fideles, Dei cultores. [Isti audiant vt instruantur, illi vt corrigantur, aut] isti audiant ne seducatur, illi vt puniantur, Quid dicit vox de nube? Hic est filius meus dilectus in quo mihi bene complacui, Vbi estis qui aduersamini filio Dei: Pater dicit, Hic est fili⁹ meus: & tu dicis, non habet filium Deus, Tu Pagane, quid stas foris & murmuras? Intra huc in scholã Dei, aperi aures cordis tui, audi vocẽ domini tui & disce filiũ Dei: Quò fugietis Iudæi q occidistis filiũ Dei? Quò fugietis, vbi vos abscõdetis? Qui mõtes, quæ petræ super vos casuræ sunt? Et si in cauernis petrarũ vos absconderitis, inde extrahã vos, dicit dominus. Sed & vos venite, intrate, consiliũ meũ audite, desperare nolite, quoniã sunt reliquiæ homini pacifico. Sæuistis, occidistis, sanguinem Christi fudistis, [filio Dei] increduli fuistis. in periculo positi estis, Quid facere nunc debetis, nisi vt credẽtes baptizemini & viuatis? Sanguinẽ quẽ fudistis†, nõ est quòd horreatis, Fusus est sanguis medici, & factus est medicamentum phrenetici. Quid dubitatis? Gustate & videte quoniã suauis est dominus. Quid tu Manichæe, quãdiu phãtasmata somniabis? Euigila, & vide. nubila tonant. Quid tonant? Hic est filius meus dilectus, Vide in terra hominẽ verũ, audi de cælo Deũ verum. Vide in terra hominis filiũ, audi de cælo Dei esse filiũ. Vtrũq; verũ esse cognosce, id est, Deũ & hominẽ, filiũ Dei & filiũ hominis vnũ eũdémq; esse Deũ & hominẽ. Agnosce hominẽ, & placabis Deũ, Caue ne offendas in petra, ne mortis patiaris ruinã: quia quod tu somnias, vanitas est: quorũ Deus tonat, veritas est. Audi tu Sabelliane, audi de cælo patrẽ, vide in terra filiũ, & noli dicere, idẽ pater qui filius. Audi & tu Arriane, & in patre & in filio noli errare, sed sequere vnitatẽ, & vide diuinitatem. Domine audiamus, quid dicis de filio tuo, Hic est, inquit, filius meus dilectus in quo mihi bene complacui. Et quid aliud? Ipsum audite. [Deo gratias. Intonuit præceptum Dei, & remotũ est cõsilium Petri,] Gratias tibi Deus æterna virtus.

Mat. 17.

Psal. 36.

† al. & bibatis sanguinẽ quẽ fudistis?

Psal. 33.

Mat. 17.

virtus, gratias tibi Deus pater omnipotẽs, qui & filiũ tuũ ostẽdisti, & mihi doctorem dedisti. Recedat Sabellianus, recedat Arrianus, recedãt cæteræ pestes, recedat omnis iniqua doctrina. Doceat Deus, non iniquus Arrius: doceat Dei filius, nõ filij aduersarius. Dic domine meus Iesu, doce, vt discã quod doceã. Sabellianus dicit, ipse est pater qui filius. Arrianus dicit, alius est pater, alius filius: pater maior, filius minor, Aduersatur, clamat, litigat, [pugnat, turbas congregat,] contra Christum dimicat, Ille sanguinẽ fudit, vt redimat, iste pecuniam

Ioan. 13. spargit, vt perimat: Speluncã fabricat, illic catholicũ præfocat, Christianũ vocat Paganũ, baptizato ingerit baptismum, contra id quod scriptũ est, Qui semel lotus est, nõ indiget denuo lauari. Clamat homo Christianus sum: quid me dicis esse quod nõ sum? Clamat, fidelis sum: & ille dicit, [Accipe à me pecuniã. Clamat, Redẽptus sum: & ille dicit,] Accipe à me aurum. Quid das, aut quid aufers? Das pecuniã, vt auferas gratiã: [das pecuniã, vt auferas vitã:] das pretiũ, vt auferas quod emptus sum. Quid emis ab empto? Preciũ meũ non aurum sed sanguis Christi est: nõ me seducis non me decipis: quantũ-

Actor. 8. cunq; mihi cõferas, nõ mihi tollis precium meũ. Pecunia tua

†pretium. tecũ sit in perditionẽ: nam preciũ meũ non habet æstimatio-

†aliàs, & tu exufflas. nẽ†. Clamat homo fidelis sum, & exufflatur: clamat in nomine patris & filij baptizatus sum, & tu irritũ facis†. Quid ergo Christiano reseruas, in quo patrẽ & filiũ & spiritũ sanctũ exufflas? An fortè nouã fidẽ, nouũ baptisma, nouũ Deũ de transmarinis partibus aduexisti? Dic meus sancte Paule, doce diuini iuris perite, spõsi amice homo iste modo venit, mundũ subuertit, & fidei vnitatẽ scindit, trinitatẽ diuidit, sibi nõ consentientem

1. Cor. 4. tem rebaptizare contendit. Quid facio? In Christo Iesu per

Ephe. 4. Euangeliũ tuũ me genuisti, in ipso baptizatus sum. An fortè est alia fides, aut aliud baptisma? [Absit, inquit,] Vna fides, vnũ baptisma, vnus Deus & pater omnium. Si ergo vna fides, imò quia & vna fides, vnum baptisma, vnus Deus & pater omniũ:

Psal. 44. iam credidi, iam baptizatus sum, iam Deũ habeo patrẽ: quare homicidam patior Arrianum? Subueni domine meus Iesu, & accingere gladium tuum circa femur potentissime. Omniũ potentissime egredere occide eos in se, vt viuant in te, & desinãt persequi me. Sabelliani te subtrahunt, Arriani te minuũt: tu quid dicis de te? Pater dixit vt te audiamus. Cùm te audimus, ipsum audimus: vno ictu vtrosque percute aduersarios.

Pereant

Pereant,inquit,vaniloqui,& mentis seductores, Arrianus & Sabellianus,[Nam ego & pater vnũ sumus.] Non dixit, ego *Ioan*. 10.
& pater vnus sum:sed,ego & pater vnum sumus.Quod dico, vnum:audiat Arrianus:quod dico,sumus: audiat Sabellianus. Non diuidat Arrianus,vnum:nõ deleat Sabellianus, sumus: sed ambo veniant,& sint etiã ipsi in nobis vnum,sicuti ego & *Ioan*. 17.
pater vnum sumus.Ergo si pater & filius vnũ sunt, imò quia indubitanter vnũ sunt,non duo dij,sed vnus Deus:non iniquũ *Esaie* 43.
aliquid Propheta scribit,sed verũ dixit Deũ dicentẽ, Ante me non est formator Deus,& post me non erit.Docuit veritas ve- † *bis*.
ritatẽ,& gladio sic † acuto omnẽ perimit errorem. Si adhuc hæretici reluctantur,audiant catholici definitiuã sentẽtiam *Conclusio*.
quã sequantur. Audistis patrẽ quid dixerit de filio,audistis *Cap*. VIII.
filium quid de patre dixerit vel de se.Si quis vobis euangeliza *Gala*. 1.
uerit præter id quod accepistis anathema sit.Diximus de patre & filio quod potuimus,& quantũ potuimus,si tamen aliquid dignè potuimus.De spiritu sancto tacuimus, sed non eũ † *al*. *sepa*-
prętériuimus †:quicquid enim de patre & filio diximus, etiã *rauimus*.
de spiritu sancto diximus. Est enim in illis,& cùm illis[ęqualis]vnus & verus Deus:nõ minor,aut tertius Deus. Quid adhuc dicã fatigatis,fatigatus?Qui spiritũ sanctũ à patre & filio æternitate & substantia,vel cõmunione separat,eũ qui negat spiritũ sanctũ nõ esse patris & filij,plenus est spiritu im- 1.*Ioan*. 4.
mũdo,vacuus est spiritu sancto.Ideo enim dicitur Deus charitas, quia partibus nõ diuidit vnitatẽ, sed ineffabiliter coagu *Psal*. 60.
lat trinitatem.Ipsa est enim trinitas vnus Deus turris fortitudinis à facie inimici,qui in se credentes custodit in secula seculorum, Amen.

Finis.

AD LECTOREM.

Hic sequebatur opusculum ad Deogratias de sex quæstionibus, expositis contra paganos. Hoc reperies inter Epistolas, Epistola quadragesimanona.

CENSVRA.

Sciebant hanc esse concionem siue tractatum popularem: & ferebatur in libris Lutetiæ excusis inter homilias de tempore Pag. 338. Verùm quoniam in editione Basilien. habebatur inter libros iusta propemodum voluminis magnitudine, multáque tractat aduersus Iudæos & Paganos, quæ huic ordini congruebant, visum est hic inserere.

CONC

CONCIO AD CATHECVMENOS, contra Iudæos, Paganos, & Arrianos.

Christiana vigilia.
Cap. j.
Mat. 25.
Rom. 13.

INter pressuras atq; angustias pręsentis temporis & nostræ officia seruitutis cogimur dilectissimi non tacere, cũ potius expediat flere magis quàm aliquid dicere: verũtamen ne quid minus lucri, arcæ dominicæ accedens, dicatur nobis, Serue nequã & piger, tu errogares pecuniã meã, & ego veniẽs cum vsuris exigerẽ eam: peto charitatẽ vestram, vt quę ipse paterfamiliàs per nos vobis ministrauerit, libentes accipere dignemini. Apostoli Pauli verba sunt, Nox pręcessit, dies autẽ appropinquauit. Deponẽtes ergo opera tenebrarũ, induite arma lucis. Expulsa itaq; noctis calligine, effugatísq; tenebris peccatorũ radiꝰ veri luminis fulgeat in cordibus vestris. Exigit enim à nobis ratio huiꝰ tãtę cõgregationis, & noctis transactæ, vobis reddere rationẽ, & istius diei de tanto sacramento percepto verã sempiternámq; demonstrare salutẽ. Si enim dilectissimi opera tenebrarũ trãsactæ noctis consideremus, & quid egerimus domino donãte explicare valuerimus, inueniemus nos in nocte, nõ opera noctis, sed diei peregisse. Neque enim delectatione somni sopitos sensus nostros agnouimus, neque vanis phantasmatibus animas nostras illusas, nec ipsa corpora nostra stramentorum calore depressa in alto sopore reqes inclinauit: sed vigilando, orãdo, psallendo, contra aduersarium diabolum dimicando, & magnam lucem infusam cordibus nostris sensimus, & in nocte opera Dei peregimus †. Quid enim egimus in hac nocte? Captiuatorẽ captiuauimus. Quid egimus in hac nocte? Tenebras diabolicas à cordibus vestris excussimus, lumen verum hauriendum esse demonstrauimus. Quid enim actum est in hac nocte? Veniens vera fortitudo alligauit fortem, & vasa domus eius diripuit. Quid actum est in hac nocte? Extirpata est superbia, introducta est humilitas. Quid actum est in hac nocte? Princeps omnium viciorum expulsus est, fons omnium bonorum susceptus est. Videtis dilectissimi quæ bona habeatis præparata, & ex quo onere, vel ex quibus sarcinis peccatorum releuamini, ab isto qui vos vocat vt suscipiatis

† aliàs, & in nocte diabolum fugauimꝰ Christũ induximus.
Mat. 12.

piatis iugum eius suaue, & sarcinam eius leuem. Deponentes itaque opera tenebrarũ, induite vos arma lucis. Quid sit hoc, ex verbis symboli quod modo accepistis, vobis expositum esse cognoscitur. Quid est deponere opera tenebrarum, nisi renũciare diaboli pompis, & angelis eius? Et quid est, Induite vos arma lucis: nisi credite in Deum patrẽ omnipotentẽ? Prius tamẽ dilectissimi discutiamus, qui sit, vel quid sit diabolus, vel quæ sint pompæ eius, quibus renunciantes, opera deponimus tenebrarũ, tunc demũ de Deo patre omnipotente qui est vera lux quantũ ipse donauerit charitati vestræ dicemus. Quid est diabolus? Angelus per superbiã separatus à Deo, qui in veritate nõ stetit, author mẽdacij, à semetipso deceptus, qui alterũ decipere concupiuit. Iste aduersarius, effectus aduersarius humani generis, inuentor mortis, superbiæ institutor, radix malitiæ, scelerũ caput, princeps omnium vitiorum, persuasor etiã turpium cogitationũ. Hic dum illum primum hominem à Deo factum, Adã scilicet patrẽ omnium nostrũ intueretur, videretq; hominem ex limo terrę ad imaginẽ Dei factum, pudicitia ornatum, tẽperantia compositũ, charitate circundatũ, immortalitate vestitũ, æmulus atq; inuidus hoc hominẽ terrenum accepisse quod ipse dum esset angelus per superbiã cognoscitur amisisse, inuidit statim insatiabilis homicida, eóq; nostros primos parentes illis donis ac tãtis bonis expoliauit, insuper & peremit. Namq; dilectissimi cũ tanta bona homini diabolus abstulisset, pudicitiã, continentiam, charitatem, immortalitatem, eúmq; turpem ac nudũ reddidisset, obsitũ suis pãnis deridens eũ, suo dominio obstrinxit, atq; ex illo vinculo omnem prolem eius sibimet obligauit. Turpes enim pannos suscepit Adã, quãdo à diabolo expoliatus pudicitia, accinctus est impudicitia: amissa tẽperãtia, intemperãs effectus est: perdita charitate, malus inuentus est: expoliatus immortalitate, morti propinatus est. Quid perdidit, & quid accepit? Ad hoc enim per turpissimos pãnos suos posteros obligauit. Renũciemus huic dãnosæ hęreditati, pupilli effecti sumus: antequã exactor veniat, tam pessimæ hæreditati renunciemus. Si quis itaq; huic hæreditati, in qua sunt panni diaboli, põpæ scilicet & angelis eius renũciare neglexerit, cum iudex venerit, sicut Euãgelium loquitur, tradetur debitor exactori, exactor autẽ debitorem in carcerẽ trudet, Amẽ dico vobis, ait dominus, nõ exies inde, donec reddas nouissimũ quadrantem. Omne itaq;

Matt. 11. *Rom. 13.* *Diabolus qui vir. Cap. ij.* *Diabolus.* *De pœnis distinc 2. cap. Princeps.* *Renũtiare satanæ quid. Cap. iij.* *Matt. 5.*

genus humanum tanquã pauperẽ & pupillum cõmẽdat scri-
Psal. 9. ptura diuina, dicẽs Deo, Tibi derelictus est pauper, pupillo tu
eris adiutor. Eiúsq; aduersarium diabolũ demonstrãs, secutus
adiunxit, Cõteres brachiũ peccatoris & maligni. Assit itaque
aliquis pius homo, & aliquã misericordiã huic pupillo & pau
peri exhibeat. Ferocẽ enim atq; callidum aduersarium pati-
tur, & hic pupillus in causa sua defecit: quoniã eũ suus aduer-
sarius prauis actibus obligauit. Adhibeamus huic pupillo ido
neos defensores, & Apostolorũ tanquã iurisperitorũ cælestiũ
ei patrocinium subrogemus. Quid est agendũ apud tales pro
tali? Apud vos itaq; Petre, Paule, Ioannes, cæteriq; sancti con-
siliarij veri iudicis, amici summæ potestatis, causam exponi-
mus, quã optime nostis, huius pauperis & pupilli, generis sci-
licet humani qui ex paterno chirographo debitor inuẽtus est
reus, atq; obstrictus ab aduersario detinetur, nõ est aliud quẽ-
admodum huic subueniatur, nisi ex vestro consilio. Quid itaq;
in hoc negotio serenitati vestræ videatur pro huius miseri li-
† al. vnitã bertate ex cõmuni tractatu, vtinam † pro eo dignemini pro-
ferre sententiã. Et vos enim astrinxerat hæc obligatio, nisi vo
bis gratia Christi subueniret. Liberati liberate, consiliũ quod
à iudice accepistis, promite: vt hoc sequatur qui captiuus de-
tinetur, atq; ex mala seruitute per vestrã defensionem ad ve-
ram perueniat libertatem. Hæc est vox omniũ: quod fecimus
faciat. Quid obsecro facturus est? Renunciet diabolo, põpis &
angelis eius. Hæc est illa damnosa hæreditas, cui renunciare
compellimur. Videtis dilectissimi quam sententiã protulerũt
Rel. ipsus nostri defensores. Vigilet itaque vnusquisq;, ne non ex toto
à bapti- renũcians post professionem, apud eum diabolus suos pannos
smo. recognoscat: & incipiat semper reus detineri, quem Christus
Cap. iij. voluit sua gratia liberare. Nec sibi male blandiãtur, qui post
gratiam acceptã corrigi nolunt, atq; rursus ad illas suas pri-
Rom. 2. stinas redeant volũtates. Expectatur enim dies iudicij, aderit
ille æquissimus iudex, qui nullius potẽtis personã accipiet, cu-
ius palatiũ auro vel argento nemo corrũpet. Astabunt omnes
2. Cor. 5. animæ, vt referat vnaquæq; secundũ ea quę per corpus gessit,
siue bonũ, siue malum. Præsto enim erit aduersarius diabolus,
recitabũtur verba professionis nostrę. Et si talis [inuẽtus] fue-
rit quisq;, vt debitor ex hac vita migret, exultabit ille aduer-
sarius in conspectu serenissimi iudicis, superiorẽ se esse decla-
mãs, agẽnsq; talem causam apud talem iudicem. Aequissime,
inquit,

inquit, iudex,iudica, Iustitia & iudiciũ præparatio sedis tuæ. Iudica meũ esse,qui tuus esse noluit:meus est,mecũ dãnandus est. Post renũtiationẽ vt quid inuasit pãnos meos? Quid apud eum impudicitia faciebat,cui ipse renũtiauerat? Quid intemperantia, quid auaritia,quid ira, quid superbia', quid cætera mea?Postremò æquissime fugientẽ à me,confugientem ad te, postea cum meis quibus renuntiauerat apprehendi, inuasorẽ detinui.In ipsa quodã modo mea possessione à me apprehẽsus est.Quid enim in circo faciebat,atque ibi furias,lites,insanas voces,inanésq; victorias,cum iam à se alienus sibimet videbatur? Quid in theatro faciebat renũtiator turpium voluptatũ? Quid in amphitheatro crudelitates sæuas oculis suis intuendo? Thesaurizauit sibi irã in die iræ. Hæc omnia mea post renuntiationẽ inuasit,meus esse voluit,& mea cõcupiuit. Iudica,iudica æquissime, quoniã quem tu nõ dedignatus es tanto pretio liberare,ipse mihi se postmodũ voluit obligare. Poterit ne os aperire is qui post professionẽ suã talis inuenitur, vt iuste diabolo addicatur? Videte quid agatis filij mei, fratres mei,[Videte quid agatis] quo modo hãc professionẽ vestram custodiatis. Cõtestamur vobis ipsum iudicẽ omnésq; potestates cælestes,quę & nos audiunt admonentes,& vos excipiunt profitentes,ne inuacuum gratiã accipiatis,sed corde integro, tota virtute, perfecta fide renuntiantes atque spernentes tam damnosam diaboli hæreditatẽ ne pupilli vel pauperes remaneatis. *Psal.88.* *Roma.2.* *2.Cor 6.*

Credite in Deum patrem omnipotentem.Mutantes patrẽ, mutate hæreditatem.Quis est iste pater omnipotẽs?Patrem quidẽ omnium quẽ credimus,omnium nostrum atq; totius mundi cognoscimus esse per gratiã:sed & proprium eius filium quærimus per substantiam,quoniam & antequã ab illo mundus formaretur, pater erat. [Si pater erat, cuius pater erat?]erat ei vtique filius ex ipso cum ipso,hoc quod ipse,sed non ipse,quoniam ille pater,hic filius: quoniam omnipotens pater omnipotentẽ filium genuit de se, talem qualẽ se nouit: vt totus maneret in se,& esset pater filij,& filius patris: Deus ex Deo:dies ex die,lumẽ de lumine:nõ tamen duo dij,aut duo dies,aut duo luminaria sed vnus Deus,vnus dies,vnũ lumen. Non capis videndo,intellige credendo: munda oculos cordis, imò potius ipsa lux quam desideras videre, mundet cor tuũ, vt sit à peccatorum tenebris mundatũ.Beati enim,ait Dominus,mũdo corde,quia ipsi Deum videbunt. Ecce extẽde aciem *Triadis vnitas. Cap.v.* *Matt. 5.*

oculi cordis & vide, & aures cordis accommoda & audi. Pater
Ioan. 14. enim & filius duo sonant: sed cum ipse filius dicit, Ego in patre, & pater in me est. Verbum enim patris est filius. Pater autem nunquam fuit sine verbo, quoniam in principio erat verbum,
Ioan. 1. & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbũ: hoc erat in principio apud Deum. Hoc ergo verbum filius cum est in patre, & pater in filio suo verbo suo. Nõ ergo duo dij, sed vnus Deus. Dies ex die, duos videntur significare dies: sed cum ipse
Ioan. 8. filius in Euãgelio dicit Iudæis, Abrahã pater vester exultauit
Gene. 18. vt videret † diem meũ, & vidit & lætatus est. Abraham autem
† cupiuit videre. tres viros vidẽs sub quercu Mãbre, non tres appellauit dominos, sed vnum appellauit dominũ, tanquã tres dies vnum. Vn-
Ioan. 14. de ipse dominus in Euangelio vnũ volens intelligi diem patrem & filium, Philippo requirẽti patrem tanquam alterum diem, qui iã filium videbat diẽ, ostendens quo oculo quærere deberet videre Dei vnitatẽ, quia oculum carnis fixerat in humanitatem, Philippe, inquit, qui me videt, videt & patrẽ. Ego enim & pater nõ duo dies, sed vnus. Si potes capere, cape sem-
Trinitas incomprehensibilis. Cap. vj. piternum diem. Lumen de lumine duo sonare videntur luminaria, sed absit à nobis ne nos error Manichæorum cõprehendat, qui tantum solem æstimant esse Christum: sed nos solem iustitiæ credimus, verbũ patris inseparabile, æqualẽ cum patre manentem, & omnia cum illo disponẽtem: patrem per filium omnia facientem, fabricam mundi per verbum suum construentem: filium ad nos venientem, nec patrem deserentem semper cum illo, nusquã vsquam esse sine illo: illuminantem, & de se & de illo splendentẽ, radiantem, coruscãtem, non
Ioan. 10. duo luminaria, sed vnũ lumen. Ego enim, ait, & pater vnum
Psal. 61. sumus. De ipso verbo vnigenito ait Propheta Dauid, Semel locutus est Deus, duo hæc audiui. Quo modo semel locutus est Deus, & secundo sonuit, nisi quia verbum intransgressibile procedẽs de corde patris, suscepit carnẽ, vt esset homo ex vtero matris: venit & mãsit, ad nos venit, à patre non recessit. Ecce per hoc quòd semel locutus est Deus, surrexit omnis fabrica nostra. Per hoc quòd secũdo sonuit, factus est pax nostra, vt
Ephe. 2. solueret inimicitias in carne sua. Hoc verbum, hoc lumẽ non respiciens Arrianus, audet dicere filium minorem, quem nos confitemur æqualem: & insana contumacia vult de verbo in corde patris manente disputare, cum semetipsum non valeat intelligere. Insane hæretice prius redi ad te, considera te totũ

si po

si potes cõprehendere te, & tũc disputa de illo qui fecit & me & te. Vide quàm non altũ sapiebat, sed in simplicitate cordis Deum nosse quærebat ille humilis Dauid, qui in vno lapide superbã frontem deiecit Goliæ. Vide quàm non alte sapiebat, *1. Reg. 17.* cõsiderauit enim quid in seipso ageretur: considerauit animã suam, inspexit fabricam, discussit se intus quid esset, & ex qua parte istã tam pulchram molem gubernaret: atq; in vasculo luteo quo modo habitaret anima plena tãtis thesauris sapientiæ & sciẽtiæ & prudentiæ: vbi illic essent tanta, tã pretiosa, tam grãdia: quę loca anima obtineret, in qua nullus est locus: atq; ex vno fonte quo modo procederent singulę virtutes sine diminutione & exeuntis & profundentis. Vidit hęc, cõsiderauit hæc, voluit nec valuit cõprehendere se, & exclamauit Deo *Psal. 138.* dicẽs, Mirificata est scientia tua ex me, inualuit, & nõ potero ad illam. Hoc fuit dicere, Quando te possum comprehendere tam magnum, qui meipsum non valeo explicare extremũ & paruum? Vide & alium humilem requirentem modulum suę infirmitatis, & nõ excedentem, superbos ad humilitatem inclinantem, Arenam inquit maris, & pluuiæ guttas, & dies se- *Eccl. 1.* culi quis dinumerauit? Altitudinem cæli, & latitudinẽ terræ, & profunditatem abyssi quis mensus est? Sapientiam Dei præcedentem omnia quis inuestigauit? Ecce Propheta dicit, imò ipse dominus qui loquebatur per Prophetã, quòd sapientiam Dei nullus inuestigauit. Christus est enim Dei virtus, & Dei *1. Cor. 1.* sapientia. Nullus secundũ diuinitatem potuit inuestigare sapientiam, quia secundum id quod filius natus est de patre sine aliqua matre, natiuitatẽ eius quis enarrabit? Dic mihi hæ- *Cõtra Arrianos.* retice, qui audes dicere, quòd minor sit Dei sapiẽtia: dic mihi, altitudo cęli quãta sit, latitudo terrę, profundũ abyssi? Nume- *Cap. vij.* ra si potes pluuiæ guttas, arenã maris, & dies seculi: tuos etiã *Mat. 10.* numera capillos, quoniã omnes capilli capitis vestri numerati sunt. Demonstra mihi atq; explica parua ista inferiora, & tũc tibi credam posse te inuestigare superiora. Sed non potes, non vales. Spiritus Dei te conuincat, qui vos hæreticos ante præuidit. Qui enim ista quæ superius diximus, conscripserũt atque senserunt spiritu agebãtur veritatis, nõ erroris. Tu autem hæretice, cum hæc nõ vales explicare, audes de ipsa, quæ inuestigari non potest, Dei sapiẽtia disputare, & magnus tibi videris, quia disputas nullo altercante tecũ, nullo iudice præsidente. Et dum suffragatur tempus errori tuo, existimas te

aliquid esse, cum sis nihil:& seductus multos seducere cupis, alios pecunia, alios potentia: tales tibi congregas quos plurimos tecũ perdas Non est tibi labor hic vtilis ad salutẽ, sed potius ad perniciẽ. Talia enim docendo, imò non docendo, sed potius blasphemando, nõ cuilibet potẽti, sed ipsi Deo patri in eius filio facere demonstraris iniuriã. Maior est pater, minor est filius: melior est pater, inferior filius. Has contumelias nec homo quilibet sapiens libenter accipiat, qui filium meliorem seipso, aut parẽ habere contendit. Vnde etiam illud dictũ prophe-

Eccl 30. ticum, Lætatus est pater in filio sapiente, in vita sua viuit, & in obitu nõ est contristatus. Mortuus enim est pater, & tãquam non sit mortuus. Quare non est mortuus? Similẽ enim reliquit pro se. Ecce Propheta dicit, sapientẽ filium hominis esse similẽ patri, & tu hæretice audes dicere ipsam sapiẽtiam Dei filiũ patri esse dissimilem. Propheta dicit, mortuũ hominem patrẽ in eo, quòd filium similem reliquit, viuere in filio: & tu audes ipsam sempiternã vitam, quod est Dei filius, separare ab illo qui nunquam moritur patre? Et quid, inquit, facturus sum? Ipse dixit, Pater maior me est. Quia nõ intelligis, ideo tibi male sonat quod bene dixit. Nam ipse dixit, imo & confirmauit. Prorsus ipse dixit, Pater maior me est: ipse filius dixit. Vide quando hoc dixit, In susceptione humanæ naturæ positus hoc dixit. Tunc dixit, Pater maior me est: quãdo dixit, Tristis est anima mea vsque ad mortẽ. Tunc dixit, Pater maior me est: quando fleuit, quando lassatus est, quando esuriuit, quando sitiuit. Tunc dixit, Pater maior est: quãdo & dicit scriptura, minoratũ paulominus ab angelis. Nunquid etiã insana superbia ita irreuerẽs progreditur vestra, vt verbum Dei manens apud patrẽ, audeatis dicere in illa diuinitate angelis esse minorem? Si non audes hęretice hoc dicere, serua hos gradus, & periet error tuus: Filius apud patrẽ, æqualis cum patre, quoniam sempiternus cum sempiterno, semper manens cũ sempiterno, manet æqualis, missus, & veniẽs: in susceptione hominis minor, non solũ patre, verumetiã angelis, æqualis in forma Dei, minor in forma serui. Aequalis cum patre creans angelos, æqualis cum patre homines faciens, æqualis cum patre nouum constituens mundum: minor patre, perditum reparãs mundũ. Aequalis cum patre, vitam largiens æternam: minor patre, mortem suscipiens nostram. Hunc itaque filium credimus in susceptione hominis minorem, in diuinitate patri æqua

Aequalitas personarum. Cap. viij.

Ioan. 14.

Mat. 26.

Psal. 8.

Christi natiuitas. Cap. ix.

Rom. 8.

æqualem factum,ſicut Apoſtolus dicit,ex ſemine Dauid.Quē virgo Maria de ſpiritu ſancto cōcipiens, & in cuius vtero verbū carnem ſuſcepit, nobis factus eſt mediator homo totus & Deus, verbū, anima & caro vnus Chriſtus. Hoc quippe nobis etiā ordo huius ſacramēti declarat,quòd poſteaquā credimus in Deum patrē omnipotentem,credimus & in Ieſum Chriſtū filium eius conceptū de ſpiritu ſancto,natū ex virgine Maria. Et hæc natiuitas perturbat omnem cogitationem humanam, quoniam virtus eſt eam operata diuina.Nam quādo admittet ratio noſtræ generationis,vt virgo cōcipiens, virgo poſt partum permanēs,filius videatur, integritas inuiolata ſeruetur? Et hoc non poteſt implere quilibet natus homo: ille autē potuit,quia nō erat ſolus homo,ſed Deus & homo:qui propterea voluit naſci homo,quia perierat omnis homo. Primum itaq; miraculum magnū huius mediatoris ac ſingulare fuit, quòd ſic natus eſt: vt ille qui veniebat multos docere, facere miracula,quia ipſe per ſe & per illos faciebat, haberet tamen aliquid propriū qui nihil vſurpauerat alienū.Solus enim de virgine natus eſt,quia ſolus ſine amplexu viri & fœminæ de ſpiritu ſancto cōceptus eſt:ſolus ſine corruptione impleuit vterū matris,quia ſolus pro nobis ſuper cælos aſcendit vt ſederet ad dexterā patris.Acceperunt ab illo diſcipuli vt facerent multa & magna miracula,& fecerūt: nec tamen quiſpiam prædicatur aut creditur de virgine natus, aut de ſpiritu ſancto cōceptus:niſi ille vnus qui creator temporū inuentus, in tempore eſt etiā ipſe creatus,ſuſcipiens quam integrā formauerat humanam naturam,vt per ipſam quodam modo redemptor noſtram repararet ruinā.Et hic Dei filius,& hominis filius: Dei filius de corde patris: hominis filius ex vtero matris. Idē ipſe vnus Chriſtus qui proceſſit ex vtero virginali tanquā ſponſus de thalamo ſuo.In quo vtero ſpiritales nuptię celebratę,Deus coniūctus eſt carni,& caro adhæſit Deo, vt eſſet vnus Chriſtus & totus homo. Hic ergo procedēs velut ſpōſus de thalamo ſuo, ad cuius nuptias cōmota vniuerſa exultare viſa eſt creatura.Nanq; angelorum chorus ex his nuptiis pacem deſignat hominibus bonæ volūtatis:quia qui erat Dei filius, factus eſt hominis filius, ſuſcipiens quod non erat, non amittens quod erat.His nuptiis cæli nouā ſtellam,nouum atque ſplendidum lumen illo ipſo ſponſo operante producunt:vt lumen verū ſedentibus in vmbra mortis nunciarent natū,& velut in lingua

1.Timo.2.

Pſal.18.

Crudelitas Herodis.

Cap.2.

Luc.2.

Matt.2.

ſua laudarent hũc ſponſum procedentem, quẽ ſciebant ad hoc ſuſcepiſſe hominem mortalẽ vt faceret immortalem. Ad hũc ſponſum Magi ab extremo terrę veniunt, [commoniti requirunt,] vocati munera offerunt, infantem natũ necdum quidẽ videntes, ſed ſtella indice regẽ adorare cupientes. Ex his nuptiis regis nati, turbatur Herodes, perturbati & Iudæi, regem totius creaturæ non intelligentes: quærit Herodes quẽ audit regem natũ infantem perdere, ne illo creſcẽte poſſet regnum amittere. Iudæi nolentes habere Dei filiũ regem, vbi Chriſtus naſceretur, Herodi prodũt, atque de vnius infantis nece vtrorunq; voluntas aſtringitur. Poſtquam enim Herodes Iudæis narrãtibus didicit, vbi Chriſtus occidẽdus poſſet inueniri, vocans ad ſe Magos, tẽpus ab eis inquiſiuit ſtellæ, miſsíſque in Bethleẽ ait, Ite, diligẽter inquirite de puero, vt & ego veniẽs adorem eũ. Labia doloſa, quid in ore & corde loqueris mala? Aliud enim habet tua lingua, aliud clamat cõſciẽtia. Te ipſũ decipis talia cogitãdo, erras, falleris & fallis. Fruſtra in malo vigilat falſitas, non à te ſicut de te inquiritur veritas. Ecce audiunt te Magi, aliud quidem foris dicentẽ, ſed neſciunt te intus aliud cogitantem, & pergunt ita vt amplius ad te non reuertantur. Ille enim eos admonebat, qui ſapientiã tuam deridens hoc Magos facere præcepit quod rex iuſſerat verus, non quod ſub dolo perſuaſerat falſus. Per aliã, inquit Euangeliſta, viam regreſſi ſunt in regionem ſuam. Verum cũ te à Magis deluſum ſenſiſſes Herodes, voluiſti omnes infantes terræ illius perdere, vt vnum quem quærebas poſſis occidere. Sed ille ſpõſus noſter qui proceſſit de thalamo ſuo, vt ex ore infantiũ & lactentiũ perficeret laudẽ, ſiniuit implere te voluntatẽ tuã: vt ætas quę lingua propria Chriſtũ non poterat cõfiteri, teſtimonio mortis ſuæ cõfiteretur, & crudelitas immanis demonſtraretur tua, & ad nuptias cæleſtis ſpõſi infantium cõgregaretur turba. Dic Herodes, ſi te Chriſtus ideo offẽdit, quia eius Magis annuntiantibus audiſti regnũ, quid te offenderunt ij qui tecum aduerſus Chriſtum ſentiebant principes Iudæorũ, quorũ filios interficiens ipſos magis atrociſſima pœna in ſuis filiis afflixiſti? Nam Chriſtum minime inuenire potuiſti. Sed quid tecũ diutius agam? Ipſos conueniam Iudæos, qui dũ infantem Chriſtum noluerunt agnoſcere, filios ſuos pro illo cõpulſi ſunt amittere: quos quidem occidit mortiq; propinauit Herodes veſter amicus: ſed his immortalitatem æternámque vitam

Ibidem.

Pſal. 18.

Pſal. 8.

vitam donauit Christus, quẽ vestrum etiã nunc dicitis inimicum. Vos inquã cõuenio ô Iudæi, qui vsq; in hodiernũ diẽ negatis filium Dei. Nónne vox vestra illa est quando eum videbatis miracula facientẽ, atq; tentãtes dicebatis, Quousque animas nostras suspẽdis? Si tu es Christus, dic nobis palàm. Ille autẽ ad considerationẽ miraculorum vos mittebat dicens, Opera quæ ego facio ipsa testimoniũ de me perhibẽt: vt Christo testimoniũ dicerent non verba, sed facta. Vos autem non agnoscentes saluatorẽ, qui operabatur salutem in medio terræ vestræ, adiicientes in malo aistis, Tu de teipso testimoniũ dicis, testimoniũ tuum nõ est verũ. Sed adhuc ille, quid vobis responderit, aduertere noluistis. Nónne scriptũ est in lege vestra, quòd duorum hominũ verũ sit testimoniũ? Præuaricatores legis, intendite legẽ. Testimonium quæritis de Christo, & in lege vestra scriptũ est, quòd duorũ hominũ testimoniũ verum sit. Procedant de lege vestra, nõ tantùm duo sed etiam plures testes christi, & cõuincãt auditores legis, nec factores. Dic Esaia testimoniũ Christo, Ecce, inquit, virgo in vtero cõcipiet & pariet filium, & vocabis nomen eius Emanuel, quod est interpretatum, nobiscũ Deus. Accedat & alius testis. Dic & tu Hieremia testimoniũ Christo, Hic est, inquit, Deus noster, & nõ æstimabitur alius absque illo, qui inuenit omnẽ viam scientiæ, & dedit eã Iacob puero suo, & Israël dilecto suo: Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est. Ecce duos testes idonei ex lege vestra, ex quorum testimonio nõ sunt cõpuncta corda vestra. Sed alij atq; alij ex lege Christi testes introducantur, vt frontes durissimæ inimicorũ conterãtur. Veniat & ille Daniel sanctus, iuuenis quidẽ ætate, senior verò sciẽtia ac mansuetudine, cõuincat oẽs falsos testes: sicut cõuincit seniores impudicos, ita suo testimonio Christi cõterat inimicos. Dic sancte Daniel, dic de Christo quod nosti, Cũ venerit, inquit, sanctus sanctorũ, cessabit vnctio. Quare illo præsente cui insultãtes dicebatis, Tu de teipso testimonium dicis, testimoniũ tuum nõ est verum, cessauit vnctio vestra, nisi quia ipse est qui venerat sanctus sanctorũ? Si vt vos dicitis, nõdum venit, sed expectatur vt veniat sanctus sanctorũ, demõstrate vnctionem. Si autẽ quod verum est, cessauit vnctio vestra, agnoscite venisse sanctũ sanctorũ. ipse est enim & lapis ille abscisus de monte sine manibus cõcidentium, id est, Christus natus de virgine sine manibus complectentium, qui

Contra Iudæos. *Cap. XI.* *Ioan. 10.* *Psal. 73.* *Ioan. 8.* *Deut. 17.* *Esa. 7.* *Baruch 3.* *Ex Daniele.* *Cap. XII.* *Danie. 9.* *Ioan. 8.* *Danie. 2.*

tantum creuit, vt mōs magnus fieret, & impleret, vniuersam
Esa.2. faciē terræ. De quo monte dicit Propheta, Venite ascēdamus
Psal. 67. ad mōtem domini. Et de quo Dauid dicit, Mons Dei, mons vberrimus: vt quid suspicamini montes incaseatos, montē in quo placuit Deo habitare in eo? Cū enim ipse dominus Christus discipulos suos interrogaret, quē dicerēt esse homines filium hominis. Responderunt, Alij Heliā, alij Hieremiā, aut
Mat.16. vnū ex Prophetis. Et ille, Vt quid suspicamini montes incaseatos, monté in quo placuit Deo habitare in ipso? Hunc cognouit Petrus dicēs, Tu es Christus filius Dei. Agnouit montem, & ascendit in montē. Testimonium dixit veritati, & di-
Mat.26. lectus est à veritate. Supra petrā fundatus est Petrus, vt mortem susciperet illum amando, quem ter negauerat timendo.

Item testimonia ex lege & prophetis reliquis. Dic & tu Moyses legis dator, dux populi Israël, testimoniū Christo, Prophetā vobis excitabit Deus de fratribus vestris. Omnis anima quæ non audierit Prophetā illū, exterminabitur de populo suo. Prophetā autē dictum Christū, ipsum audi in Euangelio Christum, Non est, inquit, Propheta sine ho-
Cap.xiii. nore, nisi in patria sua. Accedat autē Dauid sanctus, testis fide-
Matt.13. lis, ex cuius semine processit ille, cui lex & Prophetæ testimo
Mar.6. nium reddunt, Dicat & ipse testimoniū Christo, Adorabunt,
Roma.1. inquit, eū omnes reges terræ, omnes gentes seruient illi. Cui
Psal.71. seruiēt? Dic, cui seruiēt? Vis audire cui seruiēt? Dixit dominus domino meo, sede ad dexterā meā, donec ponā inimicos tuos
Psal.2. scabellum pedum tuorū. Et expressius atq; nominatim, Quare, inquit, tumultuatæ sunt gentes, & populi meditati sunt inania? Astiterūt reges terræ, & principes conuenerūt in vnū, aduersus dominū, & aduersus Christū eius. Accedat & alius
Abac.3. testis. Dic & tu Abacuc propheta testimoniū Christo, Domine, inquit, audiui auditū tuum & timui, cōsideraui opera tua Deus & expaui. Quæ opera Dei iste miratus expauit? Nunquid fabricam mundi iste miratus expauit? Absit, sed audi ad quid expauit. In medio, inquit, duūm animaliū innotesces o-
Ioan.1. pera tua Deus, Verbū caro factum est. In medio duum animalium cognosceris. Qui quousq; descēdisti, expauescere me fe
Luca 2. cisti, quia verbū per quod facta sunt omnia, in præsepio iacui-
Esa.1. sti. Agnouit possessorē bos suum, & asinus præsepe domini sui. In medio duûm animalium cognosceris. Quid est in medio duûm animalium cognosceris? nisi aut in medio duûm testa-
Luca. 23. mētorum, aut in medio duorū latronū, aut in medio Moysi & Heliæ

Heliæ cũ eo in monte sermocinãtium? Ambulauit, inquit, ver bum: & exiuit in cãpos. verbũ caro factum est, & habitauit in nobis. Hoc & Hieremias ait, Post hæc in terris visus est, & cũ hominibus cõuersatus est. Ecce quo modo conueniunt sibi te stes veritatis: ecce quo modo conuincunt filios falsitatis. Sufficiunt vobis ista à Iudæi, An adhuc ad vestrã cõfusionẽ ex lege & ex gente vestra alios introducemus testes, vt illi testimoniũ perhibeãt, cui perdita mente insultantes dicebatis, Tu de teipso testimoniũ perhibes, testimoniũ tuũ nõ est verũ? Quòd si velim ex lege & ex Prophetis oĩa quę de Christo dicta sunt, colligere, facilius me tẽpus quàm copia deserit. Verũtamẽ senẽ illũ ex gente vestra natũ, sed in errore vestro nõ relictũ, Simeon sanctum in medium introducã: qui meruit decrepitus teneri in hac luce, quoadusq; videret verã lucẽ. Quẽ quidam iã ætas cõpellebat ire, sed expectabat suscipere quẽ sciebat venire. Cùm iste senex admonitus esset à sancto spiritu, quòd non ante moreretur quàm videret Christũ Dei natum, quẽ cognoscẽs venit ad tẽplum. Vbi vero eum portari manibus matris vidit, & diuinã infantiã pia senectus agnouit, tulit infantẽ in manibus suis. Ille quidẽ Christũ ferebat, sed senẽ Christ' regebat. Regebat q portabat, ne ille ante ꝑmissum à corpore solueretur. Quid tamẽ dixerit, quẽ cõfessus fuerit, aduertite inimici, nõ Christi, sed vestri. Benedicẽs Deũ exclamauit senex ille & dixit, Nunc dimittis domine seruũ tuum secundũ verbũ tuũ in pace, Quia viderũt oculi mei salutare tuum. Illi etiã parẽtes Ioãnis, Zacharias & Helisabeth, iuuenes steriles, in senecta fœcũdi, dicãt etiã ipsi testimoniũ Christo. Dicãt de Christo quid sentiãt, & testẽ idoneum Christo nutriãt. Aiunt enim suo paruulo nato, Tu puer Propheta altissimi vocaberis, Præibis enim ante faciem domini parare vias eius. Ipsiq; matri & virgini Helisabeth ait, Vnde mihi, vt veniat mater domini mei ad me? Ecce enim vt facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultauit in gaudio infans in vtero meo. Intelligẽs enim Ioãnes matrẽ domini sui venisse ad suã matrẽ, inter ipsas angustias vteri adhuc positus, motu salutauit, quẽ voce nõ poterat. Qui postea ipse Ioãnes præcursor & amicus, humilis & fidelissimus seruus, testis idoneus factus, tanto maior in natis mulierum, quãto existimabatur esse quod non erat. Christum enim eum esse Iudæi credebant, sed ille non se esse clamabat dicens, Quem me suspicamini

Matt.17. *Baruch 3.* *Ioan.8.* *Simeonis & Zacharia testimonium.* *Cap.xiiij.* *Luca 2.* *Ibidem.* *Luca 1.* *Luca 3.*

esse, nõ sum ego,sed ecce venit post me,de cuius pedibus nõ sum ego dignus soluere corrigiã calceaméti eius.O fidelis testis & amice veri sponsi,quantum te humiliauisses,si ad corrigiã calciamenti eius soluendã dignum te esse dixisses. Sed dũ hoc non te dignũ dicis,Iudæis falsis testibus contradicis. Et hæc à te dicta sunt antequã Christum videres: qui cum ad te ipse venit excelsus & humilis implendæ dispensationis suæ gratia,vt à te baptizaretur,qui nullum habebat omnino pec-
Ioan.1. catum,quid responderis,quẽ cognoueris,quale testimonium protuleris,audiant inimici qui audire nolunt, Ecce, inquit, agnus Dei,ecce qui tollit peccata mundi, Et adiecit, Tu ad me venis baptizari,Ego à te debeo baptizari.Agnouit seruus dominũ,agnouit peccati originalis vinculis obligatus, ab omni nexu peccati liberũ.Agnouit præco iudicẽ,agnouit creatura creatorẽ,agnouit paranymphus sponsum.Nã & hęc vox
Ioan.3. Ioãnis est.Qui habet sponsam sponsus est. Amicus autẽ sponsi stat & audit eum,& gaudio gaudet propter vocem sponsi.

Ex libris Ethnicor. Cap.xv. Sufficiunt vobis ista ô Iudæi,sufficiũt vobis tãti testes & testimõia ex lege vestra & ex gẽte vestra? An adhuc impudẽtia nimia † audebitis dicere, quòd alterius gentis vel nationis homines Christo deberẽt testimoniũ perhibere?Sed si hoc dicitis,respõdet quidẽ ille vobis, Non sum missus, nisi ad oues quæ perierunt domus Israël.Sed sicut vos in actibus Aposto-
Mat.15. lorum increpat.Paulus, Vobis primũ oportuerat annunciari verbum Dei,sed quia repulistis illud,nec vos dignos vitæ
Acto.13. æternæ iudicastis,ecce, inquit,cõuertimus nos ad gentes:demonstremus etiã nos ex gentibus testimonium Christo fuisse prolatum,quoniã veritas non tacuit clamãdo etiã per linguas inimicorũ suorum.Nónne quãdo Poëta ille facundissimus inter sua carmina,Iam noua progenies cælo dimittitur
Eclog.4. alto, dicebat:Christo testimoniũ perhibebat? In dubium hoc veniet nisi alios ex gentibus idoneos testes pleráq; dicẽtes in mediũ introducã, Illum regẽ qui vestrã superbiã captiuãdo perdomuit,Nabuchodonosor regẽ scilicet Babylonis nõ prætermittã.Dic Nabuchodonosor qd in fornace,quo tres viros iustos iniustè immiseras:dic,dic quid tibi fuerit relatũ? Nón-
Danie.3. ne,inquit,tres viros misimus in fornacem ligatos? Et aiunt ei, Verè rex. Ecce,inquit,ego video quatuor viros solutos deambulantes in medio ignis, & corruptio nulla est in eis, & aspectus quarti similis est filio Dei.† O alienigena, vnde tibi hoc:

† al. impudenti animo.

† similitudo est filij Dei,

hoc? Quis tibi annuntiauit filium Dei? Quæ lex, quis Propheta annuntiauit tibi filium Dei:? Nōdum quidē mundo nascitur, & similitudo nascentis à te cognoscitur. Vnde tibi hoc? Quis tibi istud annūtiauit, nisi quia sic te diuinus ignis intus illuminauit, vt cū illic apud te captiui tenerētur inimici Iudæi, sic diceres testimoniū filio Dei. Sed quia in ore duorū vel triū testiū stat omne verbum, sicut ipse dominus cōfutans vestrū cōtumaciam. In lege, inquit, vestra scriptum est, quòd duorum hominū testimoniū verum sit, etiā ex gētibus tertius testis introducatur, vt testimoniū veritatis omni ex parte roboretur. Quid Sibylla vaticinādo etiā de Christo clamauerit, in medium proferamus, vt ex vno lapide vtrorunq; frontes pertutiantur, Iudæorum scilicet atq; Paganorum, atque suo gladio, sicut Golias. Christi omnes percutiantur inimici. Audite quid Sibylla dixerit,

Deut. 17. *De Sibyllinis vaticiniis. Cap. xvj.* *Ioan. 8.* *1. Reg. 17.* *Vaticiniū Sibyllæ.*

Iudicij signum, tellus sudore madescet.
E cælo rex adueniet per secla futurus.
Scilicet in carne præsens, vt iudicet orbem.
Vnde Deum cernent, incredulus atque fidelis
Celsum cum sanctis, æui iam termino in ipso.
Sic animæ cum carne aderunt quas iudicat ipse.
Cum iacet incultus densis in vepribus orbis.
Reiicient simulacra viri cunctam quoque gazam.
Exuret terras ignis pontúmque polúmque
Inquirens, tetri portas effringet auerni.
Sanctorum sed enim cuncta lux libera carni
Tradetur, sontes æternáque flamma cremabit.
Occultos actus retegens, tunc quisque loquetur
Secreta, atque Deus reserabit pectora luci.
Tunc erit & luctus, stridebunt dentibus omnes.
Eripitur solis iubar, & chorus interit astris
Voluetur cælum, lunaris splendor obibit.
Deiiciet colles, valles extollet ab imo.
Non erit in rebus hominum sublime vel altum.
Iam æquantur campis montes & cærula ponti.
Omnia cessabunt, tellus confracta peribit.
Sic pariter fontes torrentur flumináque igni.
Et tuba tunc sonitum tristem demittet ab alto
Orbe gemens facinus miserum variósque labores,
Tartareúmque chaos monstrabit terra dehiscens.

Et cor

Et coram domino reges ſiſtentur ad vnum.
Decidet è cælo, ignísque & ſulphuris amnis.

Hæc de Chriſti natiuitate, paſſione & reſurrectione, atque ſecundo eius aduētu ita dicta ſunt, vt ſi quis in Græco capita horum verſuum diſcernere voluerit, inueniat ἰησοῦ χρειστὸς ὑιὸς θεοῦ σωτὴρ, Id eſt Ieſus Chriſt' filius Dei ſaluator. Quod & in Latinū tranſlatis eiſdem verſibus apparet, præter quàm quòd Græcarum literarum proprietas non adeo potuit obſeruari.

Alios verſus Sibyllinos Chriſti paſſionem apertius demonſtrantes intentiſſimè audiamus,

In manus iniquas & infidelium poſtea veniet.
Dabunt Deo alapas manibus inceſtis.
Et oribus immundis expuent ſaliuas venenoſas.†
Dabit autem in verbera omnino innocens dorſum.
Et colaphos accipiens tacebit, ne quis agnoſcat
Quod verbum & vnde venit, vt mortuis† loquatur.
Et coronam portabit ſpineam,
In cibum autem fel & ad ſitim acetum dederunt,
Inhoſpitalitatis hanc monſtrabant menſam.
Ipſa enim ſtulta, Deum tuum non cognouiſti
Ludentem mortalibus mentibus, ſed & ſpinis
Coronaſti corona, horridúmque fel miſcuiſti.
Templi vero velum ſcindetur, & die
Media nox tenebroſa nimis tribus horis.
Et mortis fatum finiet trium dierum ſomno ſuſcepto,
Et nunc à mortuis regreſſus in lucem venit.†
Primus reſurrectionis initium reuocatus oſtendit.

†al. Et impurato ore expuēt venenoſos ſputus.

†inferis.

†al. Et tūc ab inferis regreſſus ad litē veniet.

Credo iam vos ô inimici Iudæi tātis teſtibus ita obrutos confutatósq; eſſe ipſa veritate, vt nihil vltra repugnarē, nihil quęrere debeatis. Qui etſi ipſa veritate, cui nimia inſipientia, vel potius amētia, cum omnia noſſetis quæ de Chriſto eſſent dicta atq; cōſcripta, inuerecunda etiā fronte dicebatis, Tū de teipſo teſtimoniū dicis, teſtimoniū tuum nō eſt verū.* Verūtamen vt diuinæ maieſtatis veritas luceſcat, ſupra tot teſtiū præclaras voces, [ſuo creatori.] vniuerſa creatura teſtimoniū Chriſto dixiſſe viſa proclamat. Nónne cælū teſtimonium dixit, quādo nouum ſydus in noua hominis progenie velut lingua & digito, quo potuit natū Deum hominē gētibus demōſtrauit? Nónne mare teſtimoniū dicit, quādo oblitus quodam modo naturæ ſuæ liquidus humor, ſoliditate ſuſcepta, ſui dom

Ioan. 8.

**ſitieſtis conuicti.*

Tale quiddam videtur deeſſe.

domini portauit impressa vestigia: vt impleretur illud quod † *quod ele*
dictum est, In mari enim vita tua. & semitæ tuę in aquis mul- *mentum.*
tis: quando eleuatum † seruũ Christi supra se sapientem, † vt *Psal. 76.*
demõstraret quãtum interesset inter creaturã & creatorem, † *al supra*
lymphis vnda Petrũ absorbuisset, nisi dominus rerũ mergen- *se ambu-*
ti Petro manũ porrexisset? Nónne terra testimoniũ dixit, quã- *lare cupiẽ-*
do eius conspersa saliua, ex ea cæci nati oculos inungens, lu- *tem.*
men nõ videnti restituit, & fabrica quod minus habuit è li- *Mat. 14.*
mo terræ artifex reparauit, qui totũ hominẽ de terra ante for *Ioan. 9.*
mauit? Nónne inferna Christo testimoniũ perhibuerũt, quã-
do vita † sua perdita Lazarum quẽ dissoluẽdum acceperãt, in *† iura*
tegrũ per quatriduum reseruauerunt, vt incolumẽ redderẽt, *Gene. 1.*
cum vocẽ domini sui iubẽtis audirẽt? Quid in ipsa eius pas-
sione actum est? Nónne cõtra vestrã impudentiã ferocémque
amentiã ipsam quodã modo publicã lucẽ testẽ citabo? Sicut
putabitis homo tãtũ à vobis interficiebatur Christus. Quod *Ioan. 11.*
& si tantũ esset, vobis parcere debuistis, vt manus vestras alie
nas redderetis à sanguine innocentis. Quæ cæcitas infusa est
in cordibus vestris, vt nec illa vos tãta terreret medio die so-
lis obscuritas, & inter eius radios claros amputata lux, nox re
condita in diẽ: imò nox vsurpauit diẽ, nec cursum ordinis ser
uauit: & obtenebratur cęlum, luget terra, velum tẽpli cõscin
ditur, petræ scinduntur, inferna reserãtur, omnis penè creatu
ra expauescit mortem Christi. Nec tamen in his tãtis aperti *Mar. 1.*
sunt oculi vestri? O Iudæi, dæmones qui vestra corda possede- *Ioan. 8.*
runt dixerunt, Scimus qui scis, quid venisti ante tẽpus perde *Ex euẽtis.*
re nos? Et vos dixistis, Tu de teipso testimoniũ dicis, testimo- *Ca. xviij.*
niũ tuum nõ est verũ. Sed nõ intelligentes actiones vestras,
egistis causas vestras. Denique nostræ saluti militabat vestra
malicia: ille enim qui ad hoc venerat vt pro nobis moreretur,
insanas voces, Crucifige crucifige clamãtium vt homo nõ ex *Lucæ 23.*
pauit: ita vt Deus ante eas prędixit. Quãtũ laborastis, vt disci *Mat. 26.*
pulũ Iudã pecunia corrũperetis, & à malo vẽditore mali em-
ptores Christũ non possidẽdum cõpararetis, nundinas malas
agẽtes animæ vestræ quãdo fundebatis pretiũ salutis nostræ.
Quantũ laborastis, vt iudicẽ à vestro scelere manus lauãtem,
calumniis, Cæsaris nomine opposito, opprimeretis: vt id im- *Mat. 27.*
pleret quod fieri volebatis. Quantum laborastis, vt Christus
occideretur & latro dimitteretur, quantum laborastis vt
Christus contumeliã pateretur, spinis coronaretur, in ligno
susp

suspenderetur, lancea perforaretur: quãtum clamastis, quantum sudastis, quantum laborastis, sed omnis iste labor vester fructus est noster. Denique à vobis Christus occiditur, nobis resurgit. A vobis in ligno suspenditur, clauis confixus in cruce detinetur, & à ducibus nostris discipulis suis in medio eorũ clausis ianuis inuenitur. Pecunia milites corrumpendo Christi resurrectionẽ opprimere voluistis, & ecce eius resurrectio toto mundo iã celebratur, & quod dedistis, iã perdidistis. Implere nõ potuistis quod voluistis, audite iam quod audire nõ vultis. Die tertio à mortuis resurgẽs, assumptus in cælũ, sedet ad dexterã patris: dispersit vos per nos per vniuersas terras, vt vbiq; prophetias de eius natiuitate, passione, [resurrectione, ascensione,] quæcũq; dicta sunt vos perferatis, atq; lucernã legis, tãquã lignea cãdelabra sensu carẽtia, gẽtibus ministretis. Quod propterea factum esse cognoscite, ne gẽtes hæc omnia quæ aguntur, dum prædicantur à nobis, dicerent fuisse conficta. Hanc etiã ipsam vestrã dispersionẽ fuisse prædictã, Da-
Psal. 58. uid propheta declarat dicẽs, Ne occideris eos, ne quando obliuiscãtur legẽ tuam: sed disperge eos in virtute tua. Dispersio hęc ergo vestra testimonium perhibet Christo cui dixistis, Tu
Ioan. 8. de teipso testimoniũ dicis, testimonium tuum nõ est verũ: & cætera. Vt ex vestro testimonio inimicorum, alij inimici confundantur, qui Christũ magicis artibus fecisse dicunt quæcũque fecit miracula. Nã & hoc quòd mortuus colitur magicæ potẽtiæ deputãdum esse cõtendunt. Proferte codices propheticos ò Iudæi Christi inimici, vt ex ipsis alij Pagani cõuincãtur inimici, Prophetas longè antequã nasceretur ante se præmisit, qui omnia quæ superius diximus prædixerunt. Hinc iã iudicate qui recta sapitis. Nunquid si magicis artibus fecit vt coleretur mortuus, Magos miserat antequã natus? Cõfundimini, corrigimini qui talia de Christo vel sentitis vel creditis vel dicitis. Confundimini & vos Iudæi, qui lucenam legis in manibus habentes, aliis lumen præbetis, & vos in san-
†al. in eã. ctis †intendere non curastis, sed expectatis quidem & vos vt veniat qui venturus est. Et veniet, sed non sicut vultis veniet: veniet excelsus. Ille qui à vobis interfectus est nullius criminis reus: manifestus veniet Deus, & videbitis iudicantẽ quem contempsistis miracula facientem. Qualis erit tunc & vestra conscientia, cum vobis ille nudam iam exhibet patientiam, quia vos inuenit in anima mortuos, qui venturus est iudicare

viuos

viuos & mortuos. Credimus in spiritũ sanctum, quem nos credimus Deũ, æqualem patri & filio; manẽtem in patre & filio, [inseparabilem patri & filio,] regnantem cum patre & filio: trinitas vna, & tertia in vnitate persona spiritus sanctus, qui operatur omnia in omnibus. Hũc & Arriani blasphemãt, patre filióq; esse minorem. Hunc eorũ errorem ille Euangelista reuocat dicẽs, Si quis dixerit verbũ in filium [hominis,] remittetur illi: si quis dixerit verbũ in spiritum sanctum, non remittetur illi, nec in seculo isto, nec in futuro seculo. Quid est Arriane, quò progressa fuit immanitas tua? Dicis verbum in filiũ hominis, quia secundum diuinitatẽ filium Dei asseris esse minorem. Dicis verbum in spiritum sanctum, in ipsa illa indiuidua vnitate etiã filio esse minorẽ, Dicendo tale verbum de verbo, tale verbũ de spiritu sancto, non remittũtur nec hic nec in futuro seculo peccata tua, & tu rebaptizãdo polliceris dimittere aliena? Donũ spiritus sancti agnoscimus esse remissionem omniũ peccatorum, suffragante nobis ipsa veritate, quæ post resurrectionem suã ait discipulis suis, Accipite spiritum sanctum, si cui remiseritis peccata, remittũtur illi. Vos autẽ sacrilego ausu, quibus iã Christi dono & spiritus sancti, per baptismũ & originalia & propria cuncta dimisit omnino peccata, in iam baptizatis exufflastis Christũ, respuistis spiritum sanctum: & renatum non abluere, sed sordidare: nõ liberare, sed obligare: non viuificare, sed mortificare contenditis. Nec mirũ si has ruinas quotidie fabricatis, qui petrã integrã Christum in fundamento habere noluistis: qui à vestro errore separat veritatis filios, quos sic fouet vt nutriat, non sic vt tu blandiendo decipit vt occidat. Apud catholicã fidem dilectissimi noueritis tantũ esse veram fidem, germanam pacem, perpetuã salutem. Non enim in angulo est, sed vbiq; tota est. Si quis ab ea discesserit, atq; in hæreticorum errorẽ se tradiderit, vt fugitiuus seruus iudicabitur, nõ vt filius adoptiuus: nec ad vitam æternã resurget, sed potius ad damnationẽ quoniam bonis malisq; promittitur resurrectio. Omnes quidem resurgemus ait Apostolus, sed non omnes immutabimur. Et quid prodest fratres mei resurgere, & non immutari? Qui enim in illa vita nõ fuerit immutatus, à iusto iudice inuenitur esse dãnatus. Damnatus autem æternã non cõsequitur vitam, qui de aduersario diabolo victricẽ nõ valuit accipere palmã. Quid enim prodest dilectissimi, † illius vinculis in idolorum

Cõtra Arrianos. Cap. xix.

Mat. 12.

Ioan. 20.

Resurrectio. Cap. xx.

† al. quòd nõ illis vinculis in idolorũ cultu quẽpiã diabolus tenet, & viscoharetticorũ captũ detentúmq; possidet? &c.

cultu non inhærere, quos diabolus hæreticorũ caput iuste decentérq; possidet. Qui vult ad æternam vitã peruenire, cõtra omnes diaboli laqueos debet fortiter inuigilare. Non enim qualis est ista vita, ita inuenietur & illa. Quantũ autẽ distat inter hanc & illã, debet nosse charitas vestra. Hic falsitas, ibi veritas. Hic perturbatio, illic fida possessio. Hic pessima amaritudo, illic sempiterna dilectio. Hic periculosa elatio, illic est secura exultatio. Hic timetur ne qui erat amicus, efficiatur subito inimicus: illic semper manet amicus, quia nullus illuc admittitur inimicus. Hic quicquid est bonũ, timetur ne pereat: illic quicquid acceperis, ab illo seruabitur qui fecit vt ne tu transeas, & quod acceperis non amittas. Hic mors, ibi vita. Hic omnia quę creauit Deus, illic ipse pro omnibus & in omnibus Deus, & quæ digna dicũtur, si tamẽ aliqua dicũtur. Nõ enim sufficit humana lingua laudare, quod sensus mortalium non valet cõprehendere. Veniemus illuc fratres mei, vnde & ibi videbimus quod oculus hic non vidit, Ibi audiemus quod auris hic nõ audiuit, Ibi intelligemus quod cor humanũ comprehẽdere hic nõ valebit, vidẽtes scientésq; † exultabimus inenarrabili gaudio. Et quale gaudiũ erit vbi nullus timor erit? Quale gaudiũ erit cum te videris esse socium angelorũ, participẽ regni cælorum, regnare cum rege, nihil cõcupiscendo omnia possidere, sine auaritia diuitẽ, sine pecunia administrãtẽ, sine successore iudicantẽ, sine metu Barbarorũ regnantem, sine morte æterna vita viuentẽ? Sed vt ad ista veniamus, viã tutissimã quæ illuc ducit non amittamus. Quæ est via: Christus ex toto, ex capite, ex corpore. Ex capite æqualis filius, in manente manẽs. Ex corpore minor, viã istam vt gigas velociter trãsiens. Caput & corpus, Christus & Ecclesia. Nec ab illo separemur, † aliquid aliud de illo, sicut hæretici credẽdo: nec ab ista, prauis nostris moribus declinãdo. Hæc est mater vera, pia mater & casta, intrinsecus sui viri dignitate ornata, nõ forinsecus mẽdacio fallẽte turpiter colorata. Nõ nos ab ista matre & nomen confictũ seducat alienũ, non nos Ecclesię species aliena decipiat. Sponsa non est quæ virũ suum non cognoscit: turpis est quæ tãti viri speciẽ suis sermonibus fuscare cõtendit. Frustra tũc Ecclesiæ nomẽ imponet Iudæa specie subdola decipiens, quia decepta. Video quidẽ quòd captes formã tuam sub specie aliena, Quid te componis, quid tantum te exornas, quid fimbrias tuas expãdis, cur te cõtra verã sponsam æquare conten

Differẽtia temporalis vitæ et æternæ. Cap. xxj.

1. Cor. 15.

1. Cor. 2.

† *fruẽtésque*

1. Petr. 1.

De via ad patriã Cap. xxij.

Psal. 18.

† *sapiamus.*

contendis? Non te respicit sponsus, quia nõ es sponsa. Sed pulchram te dicis esse, & de auro atq; ornamentis plurimis gloriaris: respõdet tibi spetiosus forma præ filiis hominũ: species fornicariæ facta est tibi, irreuerẽs facta es † in omnibus. Quòd si dixeris, quare? respõdet, quia sub specie [sponsæ] cõponis te, & mentiris spõsum tuum esse me. Species fornicariæ facta est tibi, irreuerens facta es † in omnibus, nõ sicut patrem appellas me, [Ego enim & pater vnum sumus. Nõ sicut patrem appellasti me,] & principẽ virginitatis tuæ. Verba sunt Christi per prophetã, Si ego essem princeps virginitatis tuæ, seruares integritatem tuã, sicut integram seruaui matrem meam. Quia ergo nec principem virginitatis tuæ, nec patrẽ agnoscis, nec æqualẽ, nec ego te agnosco virginem. Noli te amplius iactare esse quod non es, agnosce turpitudinem tuã: [Arrius abstulit integritatem tuã:] Non es igitur sponsa, quia non es integra. Frustra enim illum sponsum vocas qui non est tuus. Turpem enim viduam nõ accipit Christus. Redi, redi, repudiata redi, cõfusa redi, serpentinis fraudibus violata redi, non diuinitate cęlesti composita, sed humanis assertionibus reconuenta redi, fallere temetipsam potes, illum † non potes. Nouit enim ille quã quærat, agnoscit quam vocat: semper enim viuit mater, Nouerca, quid te supponis? Nõ potes excludere pulchrã. Nam cum turpis sis ancilla, species fornicariæ facta est tibi. Non enim seruas vni viro fidẽ, quæ catholicã non tenes vnitatem. Ille enim sponsus matrem quærit veram, quæ piè filios suos nutriat, non turpem quæ alienos fraudulenter occidat. Vide quæ sit hæc mater vera, quæ adhuc tolerat suos filios [præfocantem, suo viro iniuriam faciẽtem. Tolerat, quia] patientiam exhibet sui sponsi & expectat auras libertatis, vt vindicetur ab eo eius humilitas, quoniam eam viri sui obtinet charitas. Ipse est enim qui viuit & regnat cum Deo patre & cum spiritu sancto in secula seculorum. Amen.

Hiere. 3. *Psal. 44.* *† irreuerens facies.* *† al. fallere sponsum.*

Diui Aurelij Augustini Hipponensis Episcopi orationis contra Iudæos, Paganos, & Arrianos, Finis.

CENSVRA.

Eodem consilio & hunc tractatum adiecimus.

DIVI AVRELII AVGVSTIni Hipponensis Episcopi, oratio aduersus Iudæos.

Cap. j.

Eatus Apostolus Paulus, doctor gentiũ, in fide & veritate exhortãs nos, vt in eadem fide cuius idoneus minister effectus est, stabiles firmíque maneamus præcepto admonet, terret exẽplo,
Rom. 11. Vides, inquit, bonitatem & seueritatem Dei. In eos quidem qui ceciderunt, seueritatẽ: in te autem bonitatem Dei, si permanseris in bonitate. Hoc dixit vtiq; de Iudæis, qui tanquam rami ex illa olea, quæ in sanctis Patriarchis, tãquam in radice fructifera, propter incredulitatem fracti sunt: vt gẽtium propter fidẽ insereretur oleaster, & fieret particeps pinguedinis oleæ, ramis naturalibus amputatis. Sed noli, inquit, gloriari aduersum ramos: nam si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. Et quoniam saluantur aliqui ex illis, continuo subiunxit Alioquin & tu excideris: sed & illi si nõ permanserint in infidelitate, inserentur, Potẽs est enim Deus iterum inserere eos. Illi ergo qui permanẽt in infidelitate, ad illam sententiam domini pertinent vbi ait, Filij autem regni
Matt. 8. huius ibunt in tenebras exteriores: ibi erit fletus & stridor dentium. Gentes autẽ permanentes in bonitate, ad illud quod superius ait, Multi ab Oriente & Occidente venient, & recũbent cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cælorum. Itaque illis Patriarchis in radice viuẽtibus, & infidelis superbia naturalium ramorum, iusta Dei seueritate cõfringitur, & fidelis humilitas oleastri, gratia diuinę bonitatis inseritur. Sed quando Iudæis ista dicuntur, Euangelium Apostolúmq; contemnunt, & quod dicimus non audiunt, quoniam quod legũt non intelligunt. Nam vtiq; si intelligerent de quo prędixerit
Esa. 49. Propheta, quem legunt, Dedi te in lucem gẽtium, ita vt sis salus mea vsque in fines terrę: non sic cæci essent, non sic ęgroti,
Psal. 18. vt in domino Christo nec lucẽ agnoscerẽt, nec salutem. Item
Quatenus nos seruamus legẽ Moysi. si intelligerent, quod infructuosè atque inaniter cantant, de quibus sit prænuntiatum, In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum: ad sonum Apostolorum vigilarent, & verba eorum diuina esse sentirent. De
Cap. ij. sanctis ergo scripturis, quarum & apud ipsos magna habetur

autho

authoritas, sumẽda sunt testimonia, quorum etsi nolint oblata vtilitate sanari, aperta possint veritate conuinci. Sed primò eorum ille redarguẽdus est error, quo putant ad nos ideo non pertinere instrumenti veteris libros, quia iam non vetera, sed noua sacramenta seruamus. Dicunt enim nobis, Quid apud vos facit lectio legis & Prophetarum, cuius præcepta seruare non vultis? Eo quòd carnem præputij non circũcidimus masculinam, & vescimur carnibus quas lex dicit immundas, nec sabbata, & neomenias, & dies festos eorum carnaliter obseruamus, nec victimis pecorum sacrificamus Deo, nec pascha in oue & azymis similiter celebramus: & si qua sunt alia vetera sacramẽta, quæ generali vocabulo vmbras futurorum appellat Apostolus, quia ea significabant suo tempore reuelanda, quæ nos reuelata suscepimus, vt remota vmbra Iudæorum, luce frueremur. De quibus singillatim nimis longum est disputare, quemadmodum exuendo veterem hominem circuncidimur non in expoliatione corporis carnis; & quos cibos vitant in pecoribus, vitamus in moribus, & exhibemus corpora nostra hostiam viuam, sanctam, Deo placentem, cui & animas nostras in desideriis sanctis pro sanguine intelligenter effundimus, & Christi velut agni immaculati sanguine ab omni iniquitate mundamur. Qui propter similitudinem carnis peccati, etiam caprino pecore in veteribus sacrificiis figuratus est, nec eum negat in crucis cornibus taurum, qui in illo agnoscit maximam victimã. In illo requiem cum inuenimus, vere sabbatizamus: & lunæ nouæ obseruatio, vitæ nouæ est sanctificatio. Et Pascha nostrum immolatus est Christus, & azyma nostrum est synceritas veritatis, fermentũ non habens vetustatis: & si qua alia sunt, in quibus nunc immorari opus non est, quæ illis veteribus adumbrata sunt signis, in isto habent finem, cuius regni non erit finis. In illo quippe omnia oportebat impleri, qui venit legẽ & Prophetas non soluere, sed implere. Proinde illa vetera signa rerum non euacuauit arguendo, sed implendo mutauit: vt alia essent quę nũtiarent venisse iam Christum, quàm fuerant illa quæ prænũtiabant esse venturum. Quid sibi autem vult, quòd sic prænotantur quidam Psalmi, quos & ipsi legunt, & habent in literarum authoritate sanctarum, vt in eorum titulis scriptũ sit, Pro iis qui immutabuntur: textus verò eorũdem Psalmorum prędicat Christum: nisi quia eorum mutatio per illũm futura

Coloss. 2. *Ibidem.* *Rom. 12.* *Gene. 22.* *1. Cor. 5.* *Matt. 5.* *Christus legem non aboleuit, sed impleuit.* *Cap. iij.*

prædicta est, per quem nunc apparet impleta: vt populus Dei, qui nunc est populus Christianus iam nõ cogatur obseruare, quę propheticis temporibus obseruabantur: non quia damnata, sed quia mutata sunt, non vt res ipsæ quæ significabantur perirent, sed vt rerum signa suis quæque temporibus conuenirent. Denique in Psalmo quadragesimoquarto, Nam ipse primus est eorum qui huiusmodi titulum præferunt, Pro iis qui immutabuntur, vbi etiam legitur, canticum pro dilecto, apertissimè Christus ostenditur, Speciosus forma præ filiis hominum. Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo. Ibi ei dicitur, Accingere gladio tuo iuxta femur: quod in carne esset hominibus locuturus. Per gladiũ quippe sermo, per femur caro significatur: quia semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, vt ille per diuinitatem speciosus forma præ filiis hominum, etiam illud fieret per infirmitatem quod de illo alius Propheta, Vidimus eum, & non habebat speciem, neq; decorẽ: sed vultus eius abiectus, & deformis positio eius. Nam in eodẽ Psalmo, quòd non tantum homo, sed etiã Deus sit Christus, apertissimè ostenditur, cum dicitur, Thronus tuus Deus in seculũ seculi, virga æquitatis † virga regni tui. Dilexisti iustitiã & odisti iniquitatem, propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. Ab vnctione quippe quod Græcè χρίσμα dicitur, Christus est appellatus, ipse est Deus vnctus a Deo, qui & ipsam cum cæteris sacramentis carnalem in spiritalẽ mutauit vnctionẽ. Ibi ei de Ecclesia dicitur, Astitit regina à dextris tuis in vestitu deaurato, circũamicta varietate. Vbi significatur linguarum varietas in omnibus gentibus: quarum tamen vna & simplex fides est intus: Omnis enim pulchritudo filiæ regis intrinsecus, Quam Psalmus alloquitur dicens, Audi filia & vide. Audi promissum, vide completum, & obliuiscere populum tuum & domum patris tui. Sic noua implentur, sic vetera commutantur. Quoniam concupiuit rex speciẽ tuam. Speciem quam fecit ipse per se, non inuenit in te. Quo modo enim speciosa esses eius oculis, quando eras tuis fœdata peccatis? Ne tamen spem tuã arbitreris esse in hominibus, sequitur & dicit, Quoniam ipse est dominus Deus tuus. Ne formã serui spernas, ne potentis infirmitatem excelsique humilitatem derideas, ipse est Deus tuus. In eo quòd paruus apparet, magnus latet, in vmbra mortis sol iustitiæ, in contumelia crucis

De Psalmo 44. Cap. iiij.

Psal. 44.

Philip. 2.

Esa. 53.

† directionis.

crucis, dominus gloriæ. Quamuis eum persecutores necent, infideles negēt, ipse est dominus Deus tuus. per huius corpus immutantur, quæ antea per vmbras figurabantur. Psalmus quoque sexagesimus octauus habet in titulo, Pro iis qui commutabuntur. Et cantatur ibi passio domini nostri Iesu Christi, transfigurantis in se quasdam etiam voces membrorū: hoc est, fidelium suorum. Nō enim ipse vlla delicta habuit, sed nostra portauit. Vnde dicit, Et delicta mea à te non sunt abscondita. Ibi scriptum est & prænuntiatum, quod in Euangelio legimus factum, Dederūt in escam meam fel, & in siti mea potauerunt me aceto. Per hunc ergo immutata sunt vetera, quæ titulus Psalmi prædixerat immutanda. Quod Iudæi legentes & non intelligentes, aliquid se dicere existimant, cum requirunt à nobis quo modo accipiamus authoritatē legis & Prophetarum, cum sacramenta nō obseruemus quæ ibi præcepta sunt. Non obseruamus quia mutata sunt. Mutata sunt autem quæ mutanda prænūciata sunt, & in eum credimus cuius reuelatione mutata sunt. Nō ergo obseruamus sacramenta quæ ibi præcepta sunt, quia intelligimus quæ ibi prædicta sunt, & tenemus quæ ibi promissa sunt. Isti autem qui hæc nobis obiiciunt, adhuc amari sunt ex parentibus suis, qui dederunt in escam domino fel, & adhuc veteres ex aceto, quod ei potandum obtulerunt: & ideo non intelligunt quia in eis impletur quod sequitur, Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueū, & in retributionem, & scandalum. Ipsi enim fel & acetum † facti sunt, felleas & acidas pani viuo epulas ministrando. Quo modo enim hæc videant, de quibus ibi prædictum est, Obscurentur oculi eorum ne videant. Et quo modo sint recti vt sursum corda habeant, de quibus prædictum est, Et dorsum eorū semper incurua? Nec de omnibus hæc dicta sunt, imò vero de omnibus ad quos pertinent quæ prædicta sunt. Ad eos enim qui vel tunc ex illis crediderunt in Christum, vel nunc vsque credunt, vel deinceps vsque in finem seculi credituri sunt, ista nō pertinēt aduersum Israël, scilicet qui videbit dominum facie ad faciem. Neque enim omnes qui ex Israël sunt, hi Israël, neque quia semē sunt Abraham, omnes filij, sed in Isaac, inquit, vocabitur tibi semē: hoc est, non ij qui filij carnis, hi filij Dei, sed filij promissionis deputantur in semine. Sed hi pertinent ad spiritalem Sion & ciuitatem Iudææ: id est, Ecclesiæ, de quibus Apostolus dicit, Eram autē ignotus facie Ecclesiis Iudææ

Ex Psal. 68. Cap. 7. *Psal. 68.* *Ioan. 19.* *Psal. 68.* *† al. fellei & acidi.* *Rom. 9.* *Galat. 1.*

quæ sunt in Christo: quoniam, sicut in eodem Psalmo paulo post ponitur, Deus saluam faciet Sion, & ædificabuntur ciuitates Iudæ. Et inhabitabunt eam, & hæreditate acquirēt eam. Et semen seruorum eius possidebit eam, & qui diligunt nomen eius, habitabunt in ea. Sed cum hæc audiunt Iudæi, carnaliter accipiunt, & terrenam Hierusalem cogitant, quæ seruit
Galat. 4. cum filiis suis: non matrem nostram æternam in cælis.
Ex Psalmo 79. Cap. vj. Item Psalmus septuagesimus nonus similiter prænotatur, Pro iis qui immutabuntur. In quo Psalmo inter cætera scriptum est, Respice de cælo & vide, & visita vineam istam. Et perfice eam quam plātauit dextera tua, & super filium hominis, quem confirmasti tibi. Ipsa est enim vinea, de qua dicitur, Vineam ex Aegypto transtulisti. Non enim Christus aliam plantauit, sed ipsam veniendo in melius commutauit. Sic &
Mat. 21. in Euangelio legitur, Malos male perdet, & vineā suam locabit aliis agricolis. Non enim ait, Eradicabit, aliámq; plantabit: sed eandem ipsam locabit aliis agricolis. Eadem nanque est sanctorum societate ciuitas Dei, & congregatio filiorum promissionis, mortalium decessione ac successione complenda: atque in fine seculi simul in omnibus immortalitatem de-
Psal. 51. bitam receptura: quæ alio modo in alio Psalmo per oliuam fructiferam significatur, & dicit, Ego autem sicut oliua fructifera in domo Dei, speraui in misericordia Dei in ęternum, & in seculum seculi. Neque enim quia fracti sunt infideles & superbi, ac per hoc infructuosi rami, vt insereretur oleaster
Rom. 11. gentium: ideo perire potuit radix Patriarcharum & Prophe-
Esaiæ 10. tarum. Quia etsi fuerit, inquit Esaias, numerus filiorum Israël sicut arena maris, reliquiæ saluæ fient: sed per eum, de quo dicitur, Et super filium hominis, quē confirmasti tibi: & de quo
Psal. 79. reperitur, Fiat manus tua super virum dexteræ tuæ, & super filium hominis, quem confirmasti tibi. Et non discedimus à te. Per hunc filium hominis, id est Christum Iesum: & de suis reliquiis, hoc est Apostolis, & aliis multis, qui ex Israëlitis in Christum dominum crediderunt, accedente plenitudine gentium, vinea sancta perficitur: vt remotione veterū, atque institutione nouorum sacramentorū titulus eius Psalmi, Pro his qui commutabuntur, impleatur. Apertioribus itaque testimoniis cum eis agendum est, quæ siue dissentiant, siue
Hiere. 31. consentiant, tamen sentiāt. Ecce dies veniunt dicit dominus, & confirmabo super domum Iacob testamētum nouum: non

secun

ſecundum teſtamētum, quod cōſtitui patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, vt educerē eos de terra Aegypti. Iſta certè prædicta mutatio, non per Pſalmorum titulos intelligentibus paucis ſignificatur, ſed manifeſto præconio propheticæ vocis exprimitur. Aperte promiſſum eſt teſtamētum nouū, nō ſecundū teſtamētum quod factum eſt ad populum, quādo eductus eſt de Aegypto. Cum ergo in illo veteri teſtamento pręcepta ſint iſta, quæ nos ad nouum pertinentes obſeruare non cogimur, cur non Iudæi ſe potius in vetuſtate ſuperuacua remanſiſſe nō cognoſcunt, quàm nobis noua promiſſa tenentibus, quòd vetera nō obſeruemus, obiiciūt? Quoniam ergo ſicut ſcriptum eſt in Cantico Canticorum, Aſpirauit dies, remoueātur vmbræ: ſpiritualis ſignificatio luceſcat, carnalis celebratio iam requieſcat, Deus Deorumdominus locutus eſt, & vocauit terram à ſolis ortu vſque ad occaſum: vtique omnem terram ad teſtamentum nouum, cui dicitur in alio Pſalmo, Cantate domino canticum nouum, cantate domino omnis terra. Nō ergo ſicut antea ex mōte Sina locutus eſt vni populo, quem vocauit ex Aegypto Deus Deorū: ſed ſic locutus eſt, vt vocaret terram, à ſolis ortu vſque ad occaſum. Quam ſi Iudæus vellet intelligere locutionem, audiret hanc vocationem: & in eis eſſet quibus in eodem Pſalmo dicitur, Audi populus meus, & loquar tibi Iſraël, & teſtificabor tibi: Deus Deus tuus ego ſum. Nō ſuper ſacrificia tua arguam te, holocauſta autē tua in conſpectu meo ſunt ſemper. Nō accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos: Quoniam meæ ſunt omnes beſtiæ ſyluæ, pecora in montibus, & boues. Cognoui omnia volatilia cæli, & ſpecies agri mecū eſt. Si eſuriero, nō dicā tibi: meus eſt enim orbis terrę & plenitudo eius. Nunquid manducabo carnes taurorum, & ſanguinem hircorum potabo? Immola Deo ſacrificium laudis, & redde altiſſimo vota tua. Inuoca me in die tribulationis, & eruam te, & glorificabis me. Certè & hic ſacrificiorum veterum aperta mutatio eſt. Illa enim Deus accepturum ſe non fuiſſe prædixit, cultoribus ſuis ſacrificium laudis indixit: & hoc non quòd à nobis tāquam indigens expectat laudem, ſed vt in ea nobis conſulat ad ſalutem: nam eundē Pſalmum ita concluſit, Sacrificium laudis glorificauit me, & ibi via eſt, vbi oſtendam illi ſalutare Dei. Quid eſt ſalutare Dei, niſi filius Dei, ſaluator mundi: dies filius ex die patre, hoc eſt lu-

Canti. 2.

Pſal. 49.

Pſal. 95.

Pſal. 49.

men de lumine: cuius aduentus reuelauit testamẽtum nouũ. Vnde etiã ibi dicitur, Cantate domino canticũ nouum, cãtate
Psal. 95. domino omnis terra. Cãtate domino, benedicite nomini eius. Statim euangelizandus ipse monstratur, atque additur, Bene nuntiate diem ex die salutare eius. Ipse igitur sacerdos & victima sacrificium laudis impleuit, malorũ operum tribuens indulgentiam, & bene operãdi largiens gratiã. Ad hoc enim
Hiere. 9. domino sacrificium laudis ab eius cultoribus immolatur, vt
1. Cor. 1. qui gloriatur in domino glorietur. Sed hoc Iudæi cũ audiũt,
Veri Israelitæ qui. erecta ceruice respõdent, Nos sumus, de nobis hoc dictum est: nos enim sumus Israël populus Dei. Nos in verbis dicentis agnoscimus, Audi populus meus, & loquar tibi Israël, & te-
Psal. 49. stificabor tibi. Quid sumus ad ista dicturi? Nouimus quidem
Cap. vij. Israël spiritalẽ, de quo dicit Apostolus, Et quicunque hanc re-
Gala. 6. gulam sequuntur, pax super illos, & misericordia & super Israël Dei. Istum autẽ Israël scimus esse carnalẽ, de quo idem dicit, Videte Israël secundũ carnem. Sed ista isti non capiunt, & eoipso seipsos carnales esse cõuincunt. Quos paululũ quasi præsentes alloqui libet, Itáne vos ad eum populũ pertinetis, quẽ vocauit Deus Deorũ à solis ortu vsq; ad occasum? Nonne vos ex Aegypto in terrã Chanaan translati estis? Non illuc vocati à solis ortu vsq; ad occasum, sed inde dispersi in solis
Psal. 58. ortũ & in occasum. Nõne vos ad eius inimicos potius pertinetis, qui dicit in Psalmo, Deus meus misericordia eius præueniet me, Deus meus demonstra mihi inter inimicos meos, ne occideris eos, ne quãdo obliuiscantur legis tuę. Disperge illos
† virtute. in veritate † tua? Vnde nõ obliuiscentes legem Dei, sed eandẽ circunferentes, gẽtibus ad testimoniũ, vobis ad opprobrium, nesciẽtes eam populo ministratis, qui vocatus est à solis ortu vsque ad occasum. An verò negabitis & ea quæ tanta authoritate prædicta, tanta manifestatione cõpleta sunt? Aut maiore cæcitate non intuemini, aut mirabili impudentia non fa-
Esa. 2. temini? Quid ergo ad illud responsuri estis, quod Esaias Propheta proclamat, Erit in nouissimis temporibus manifestus mons domus domini paratus in cacumine montium, & exaltabitur super colles, & venient ad eum vniuersæ gentes, & dicent, Venite ascendamus in montem domini, & in domum Dei Iacob, & annuntiabit nobis viam salutis, & ingrediemur in eam: Ex Sion enim lex prodiet, & verbum domini ex Hierusalem? An & hic dicturi estis, Nos sumus: quoniam audistis

dom

domum Iacob & Sion & Hierusalem: quasi nos negemus de semine Iacob esse Christum dominũ secundum carnem, qui significatus est vocabulo montis parati super cacumen montium, quòd omnes celsitudines eorum eius celsitudo trãscendit: aut negemus Apostolos & illas Ecclesias Iudeæ, quæ post Christi resurrectionẽ in eum cõtinuo crediderunt, ad domũ Iacob pertinere: aut verò alius intelligendus sit spiritaliter Iacob, quàm ipse populus Christianus: qui cũ sit minor natu, quàm populus Iudæorum, tamen eum crescẽdo superauit, & subdidit: vt impleretur quod de duobus illis fratribus in figura prædictum est, Et maior seruiet minori. Sion autem & Hierusalem, quãuis spiritaliter intelligatur Ecclesia: magis tamẽ aduersus istos idoneũ testimonium est, quòd ex isto loco, vbi Christũ crucifixerunt, & lex & verbum domini processit ad gentes. Lex enim, quæ illis per Moysem data est, de qua superbius extolluntur, & de qua melius cõuincuntur, non intelligitur prodisse de Sion & Hierusalẽ, sed de mõte Sina. Ad terrã quippe promissionis, vbi est quæ appellatur etiã Hierusalẽ, post quadraginta annos cũ ipsa lege venerũt: nõ autẽ ibi eam vel inde acceperunt. Euangeliũ vero Christi, & lex fidei, quod certũ est, inde processit. Sicut etiã ipse dominus, posteaquam resurrexit, loquẽs discipulis suis, & ostendens prædicta diuinorũ eloquiorũ in se esse cõpleta. Quoniam sicut scriptũ est, inquit, & sic oportet Christum pati, & resurgere à mortuis die tertio, & prædicari in nomine eius pœnitentiã & remissionem peccatorũ per omnes gentes, incipientibus ab Hierusalem. Ecce quod prophetauit Esaias dicẽs, Ex Sion enim lex prodiet, & verbum domini ex Hierusalem: ibi enim veniens desuper secũdum domini promissionem spiritus sanctus, eos quos tunc vna domus continebat, impleuit, & loqui linguis omnium gentium fecit: & inde exierunt prædicare Euangelium in noticiam omnium gentium. Sicut enim lex illa quæ processit de monte Sina, quinquagesimo die post celebratum Pascha cõscripta est digito Dei, quo significatur spiritus sanctus: ita lex ista, quæ processit de Sion & Hierusalem, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis sanctorum Euangelistarum scripta est per spiritũ sanctum, quinquagesimo die post verum Pascha passionis & resurrectionis domini Christi: quo die spiritus sanctus est missus, q fideliter fuerat ante promissus. Ite nunc ô Israëlitæ secundũ carnem, non secundum spiritum

Marginal notes: Gene. 25. / Luc. 24. / Esa. 2. / Acto. 2. / 1. Cor. 3.

ritum. Ite nunc, & adhuc contradicite apertissimæ veritati:
Esa.2. & cum auditis, Venite ascendamus in montẽ domini, & in do
mum Dei Iacob: dicite, Nos sumus, vt cæci offendatis in mõ-
tem, vbi collisa facie peius perdatis frontem. Si vere vultis di
Esa.53. cere, Nos sumus: ibi hoc dicite, vbi auditis, Ob iniquitatem
populi mei ductus est, ad mortem. De Christo enim dictum
est, quem vos in parentibus vestris duxistis ad mortem: qui
sicut ouis ad immolandum ductus est, vt pascha, quod nesciẽ
1.Cor.5. tes in pecude celebratis, nobis per Christũ, qui est agnus Dei,
cõsecraretur: nã pascha nostrũ immolatus est Christus. Si verè
vultis dicere, Nos sumus: tunc dicite quãdo auditis, Incrassa
Esaie 6. cor populi huius, & aures eorũ oppila, & oculos eorũ grauia.
Esa.65. Tũc dicite, Nos sumus: quãdo auditis, Tota die expãdi manus
meas ad populũ non credentẽ, & cõtradicentem. Tũc dicite:
Psal.68. Nos sumus: quando auditis, Excæcentur oculi eorum ne vi-
deant, & dorsa eorum semper incurua. In his atque huiusmo-
di propheticis vocibus dicite, Nos sumus: vbi sine vlla dubita
tione vos estis: sed sic cæci estis, vt esse vos dicatis, vbi non
Vocatio gentium. Cap. vij. estis: & non vos agnoscatis vbi estis. Sed in hęc manifestio-
ra quæ dicturus sum: paulisper attendite. Certè cum auditis
in bono Israël, dicitis, Nos sumus. Et cum auditis in bono
Iacob, dicitis, Nos sumus: Et cum nobis causa requiritur, re-
spondetis, Quoniam Iacob ipse est & Israël, ex quo patriar-
cha propagati sumus, vnde merito patris nostri appellatio-
ne censemur. Non ergo vos alto & graui somno dormien-
tes, ad spiritualia quæ non capitis excitamus: neque nunc
quo modo spiritaliter accipienda sint ista vocabula, vobis
in auditu & visu spirituali surdis & cæcis persuadere cona-
mur. Nempe & vos fatemini, & lectio libri Geneseos mani-
Esa.2. feste declarat, Vnus homo erat Iacob & Israël: & vnde glo-
riamini, ipsa est domus Iacob, quæ domus est Israël. Quid er-
go est quod idẽ ipse Propheta, cum prænũtiasset montem fu-
turum paratum in cacumine montiũ, ad quẽ venturæ essent
vniuersæ gentes: quia non de monte Sina [vnigenti,] sed de
Sion & Ierusalem lex & verbum domini processurum esset
omnibus gẽtibus: quod manifestissimè in Christo, & Christia-
nis videmus impletum, Paulopost dicit, Et nunc tu domus Ia
cob, venite ambulemus in lucem domini? Hic profecto dici-
tis, vt soletis, Nos sumus. Sed quod sequitur, paulisper attẽdite
vt cũ dixeritis quod vultis, etiã quod nõ vultis audiatis. Nam
Proph

Propheta coniungit & dicit, Dimisit enim plebem suam domum Israël. Hic dicite, Nos sumus: hic vos agnoscite, & nobis quia ista commemoramus, ignoscite. Si enim libenter auditis, ad vestrum dicuntur alloquiũ: si vero indignanter auditis, ad vestrũ dicuntur opprobriũ. Dicantur tamẽ oportet, siue volẽtibus, siue nolẽtibus vobis. Ecce nõ ego, sed Propheta quẽ legitis, per quẽ Deum locutũ non potestis negare, quẽ de authoritate diuinarũ scripturarũ nõ potestis auferre, quẽadmodũ illi dominus imperauit, exclamat vehemẽter: & sicut tuba exaltat vocẽ suã, vósq; increpat dicẽs, Et nunc tu domus Iacob, venite ambulemus in lucẽ domini. Occidistis Christũ in parentibus vestris. Tandiu non credidistis, & cõtradixistis: sed nondum peristis, quia nondum de corpore existis: & nunc habetis spaciũ pœnitendi, & nunc venite, Olim quidem debuistis, sed & nunc venite: nondũ finiti sunt dies, cui nõ venit vltimus dies. Aut si vos tanquã domum Iacob Prophetam secutos, iam in lucem domini creditis ambulare, quæ sit domus Israël quam dimisit, ostendite. Nos enim vtrosque monstramus, & quos ex illa domo vocando discreuerit, & quos illic remanentes dimiserit. Vocauit enim inde, nõ solum Apostolos, sed etiam post Christi resurrectionem populum magnũ: vnde superius iam dicimus, Dimisit autem illos, quos etiam vos non credendo imitamini: & vosipsos, qui eos imitando in eadẽ pernicie demoramini. Aut si vos estis quos inde vocauit, vbi sunt quos dimisit? Non enim potestis dicere quòd nescio quam aliam gentem dimiserit, cum Propheta clamet, Dimisit enim plebem suam domum Israël. Ecce quod estis, non quod vos esse iactatis. Dimisit enim & vineam, de qua expectauit vt faceret vuas, facit autem spinas: & mandauit nubibus suis ne pluerent super eam imbrem: sed etiam inde eos vocauit quibus dicit, Iudicate inter me & vineam meam: De quibus & dominus ait, Si ego in Beelzebub eiicio dæmonia, filij vestri in quo eiiciunt? Ideo ipsi iudices erunt vestri. Quibus hoc promittẽs, Sedebitis, inquit, super duodecim sedes, iudicãtes duodecim tribus Israël. Sedebit itaq; domus Iacob, quæ in lucẽ domini vocata ambulauit, iudicare domũ Israël, hoc est plebem ipsius quam dimisit. Quo modo enim iusta eandem † Prophetam, Lapis quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli: nisi quòd ex circũcisione & præputio populi tanquam parietes de diuerso venientes, in angulo

Esa.58. *Esa.2.* *Esa.5.* *Mat.12.* *Mat.19* *† alium.* *Psal.117.*

angulo sibimet tanquã in pacis osculo copulátur? Vnde dicit
Ephe.2. Apostolus, Ipse est enim pax nostra, qui fecit vtraque vnum. Qui ergo ex domo Iacob, siue Israël vocantẽ secuti sunt, ipsi sunt lapidi angulari cohærẽtes, & in domini luce ambulãtes: Quos vero ibi dimisit, ipsi sunt ruinam ædificantes, & angularem lapidẽ reprobãtes.
Ex alio Propheta Cap.ix. Postremò si hæc verba prophetica secundum cor vestrũ in alium sensum detorquere conamini ò Iudæi, contra salutem vestram resistentes filio Dei, Si hæc, inquam, verba sic vultis accipere, vt eadẽ sit plebs & domus Iacob vel Israël, & vocata & dimissa: non in aliis vocata, in aliis dimissa, sed vniuersa propterea vocata, vt ambularet in lucẽ domini: quoniã propterea erat dimissa, quòd nõ ambulat in lucẽ domini: Aut certe sic in aliis vocata, in aliis dimissa, vt nulla facta separatione mensæ dominicæ, ad Christi sacrificium pertinẽtis, sub eisdem veteribus sacramẽtis essent vtriq; scilicet qui in luce domini ambulantes, eius præcepta seruarũt: & hi qui iustitiã respuentes, ab eo deseri meruerunt. Si hæc ergo sic intelligere vultis, quid dicturi estis & quomodo alium Prophetam intellecturi, qui vobis omnino hanc
Malac.1. amputat vocẽ, tanta manifestatione clamãtem, Nõ est mihi voluntas in vobis, dicit dominus omnipotẽs, & sacrificiũ non accipiam de manibus vestris: quia ab Oriente sole vsque in Occidentẽ nomẽ meum clarum factum est in gentibus: & in omni loco sacrificiũ offertur nomini meo, sacrificiũ mundũ: quoniã magnum est nomẽ meum in gentibus, dicit dominus omnipotens. Qua tandẽ voce tantę rerũ euidentiæ reclamatis? Quid vos amplius nimis impudẽter extollitis, vt grauiore ruina miserabilius pereatis? Non est mihi voluntas in vobis, dicit, nõ quicunq;, sed dominus omnipotẽs. Quid tantum de Abrahæ semine gloriamini, qui vbicũq; auditis Iacob aut Israël aut domũ Iacob, aut domũ Israël cũ aliqua laude dici, cõtenditis hoc nõ potuisse dici, nisi de vobis: cũ dominus om-
†al. omnipotens. nibus† dicat, Non est mihi voluntas in vobis, & sacrificiũ non accipiã de manibus vestris? Certè hic negare non potestis, nõ solũ illũ nõ accipere sacrificiũ de manibus vestris, sed nec vos illi offerre manibus vestris. Sed quare hoc illi offerri de manibus vestris non vult? Locus enim vnus est lege domini constitutus, vbi manibus vestris sacrificia iussit offerri, præter quem locum omnino prohibuit. Hunc ergo locum quoniam vestris meritis amisistis, etiam sacrificium quod ibi tantum

liceb

licebat offerri, in locis offerre aliis non audetis. Ecce omni modo impletum est, quod ait Propheta, Et sacrificium non accipiam de manibus vestris. Nam si in terrena Hierusalem maneret vobis templum & altare, possetis dicere in eis hoc esse completum, quorum iniquorum inter vos constitutorũ sacrificia dominus non acceptat: aliorum verò ex vobis atque in vobis acceptare sacrificia, qui Dei præcepta custodiunt: hoc non est cur possit dici, vbi nullus omnino vestrum est, qui secundum legem, quæ de monte Sina processit, manibus suis sacrificium possit offerre. Neque hoc ita prædictum & impletum est, vt vos propheticæ sententiæ † respondere permittat, quia manibus non offerimus carnem, sed corde & ore offerimus laudem, secundũ illud in Psalmo, Immola Deo sacrificiũ laudis. Etiam hinc contradicit vobis, qui dicit, Non est mihi voluntas in vobis. Deinde ne existimetis non offerẽtibus vobis, nec illo accipiente de manibus vestris, Deo sacrificiũ non offerri, quo quidem ille non eget, qui bonorum nostrorum nullius indiget: tamen quod sine sacrificio non est, quod non illi, sed vobis vtile est, adiungit & dicit, Quia ab oriente sole vsque in Occidentẽ nomen meum clarum est factũ in omnibus gentibus: & in omni loco sacrificiũ offertur nomini meo, sacrificium mundum: quoniam magnum nomen meum in gentibus, dicit dominus omnipotens. Quid ad hæc respondetis? Aperite oculos tandem aliquando, & videte, ab Oriente sole vsque in Occidentem: non in vno sicut vobis fuerat constitutum, sed in omni loco offerri sacrificium Christianorũ: non cuilibet Deo, sed ei qui ista prædixit, Deo Israël. Vnde & alibi dicit Ecclesiæ suæ, Et qui eruerit te, ipse Deus Israël vniuersæ terræ vocabitur. Scrutamini scripturas, in quibus putatis vos habere vitam æternam. Et profectò haberetis, si Christum in eis intelligeretis & teneretis. Sed perscrutamini eas, ipsæ testimonium perhibent de hoc sacrificio mundo, quod offertur Deo Israël: non ab vna gente vestra, de cuius manibus non se accepturum prædixit, sed ab omnibus gentibus, quæ dicunt, Venite ascendamus in montem domini. Nec in vno loco, sicut vobis præceptum erat in terrena Hierusalem, sed in omni loco, vsque in ipsam Hierusalem. Nec secundum ordinem Aaron, sed secundum ordinem Melchisedech. Christo enim dictum est, & de Christo tanto ante prædictum est, Iurauit dominus, & non pœnitebit eum: tu es sacerdos

† Prophetica sentẽtia

Psal. 49.

Psal. 15.

Esa. 45.

Ioan. 5.

Esa. 2.

Psal. 109.

dos in ęternū,secundū ordinē Melchisedech. Quid est, iurauit dominus, nisi inconcussa veritate firmauit? Et quid est, non pœnitebit eum: nisi hoc sacerdotium nulla omnino ratione mutabit? Neq; enim sicut hominem, pœnitet Deum: sed Dei dicitur pœnitētia, quāuis ab illo institutæ rei cuiusque mutatio, quæ credebatur esse mansura. Proinde cum dicit, Non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternū secundum ordinem Melchisedech, satis ostēdit eum pœnituisse: hoc est eum mutare voluisse sacerdotiū, quod cōstituerat secundum ordinem Aaron: sicut de vtroque videmus impletū. Nam & Aaron sacerdotium iam nullū est in aliquo templo, & Christi sacerdotium in æternū perseuerat in cælo. Ad hanc ergo lucem domini vocat nos Propheta, cum dicit, Et nunc tu Iacob domus venite ambulemus in lucem domini. Tu domus Iacob, quam vocauit & elegit, non tu quam dimisit. Dimisit enim plebem suam domū Israël. Quicunq; inde venire vultis, ad hanc pertinebitis, quā vocabit, illa carebitis, quā dimisit. Lux quippe domini, in qua ambulant gētes, illa est de qua idem Propheta dicit, Dedi te in lucem gentiū, vt sis salus vsque in fines terrę. Cui hoc dictum est, nisi Christo? De quo impletum est, nisi de Christo? Non est ista lux in vobis, de quibus identidē dictum est, Dedit illis Deus spiritum cōpunctionis, oculos, vt non videant: & aures, vt non audiant, vsq; in hodiernum diem. Non est, inquā, in vobis hæc lux: ideo omni †cæcitate lapidē reprobatis, qui factus est caput anguli. Ergo accedite ad eum, & illuminamini. Quid est, accedite, nisi credite? Quò enim eatis, vt ad eum accedatis, cū ille sit lapis, de quo Daniel Propheta dicit, quòd crescēdo tam magnus mons factus sit, vt impleret vniuersam faciē terræ? Sic enim & gentes quæ dicunt, Venite ascendamus in montem domini, nusquā terrarū pergere, & peruenire contendunt. Vbi sunt, ibi ascendunt: quia in omni loco sacrificiū offertur secundū ordinē Melchisedech. Et sicut alius Propheta dicit, Exterminat Deus omnes Deos gentium terræ, & adorāt eum vnusquisq; de loco suo. Cum ergo vobis dicitur, Accedite ad eum, nō vobis dicitur, naues aut iumēta præparate, & vestris victimis onerate: & de tā lōginqua terra pergite ad locum, vbi Deus sacrificia vestræ deuotionis acceptet: sed accedite ad eum, qui in vestris auribus prædicatur, Accedite ad eum, qui ante oculos vestros glorificatur, Ambulando non laborabitis, ibi enim acceditis vbi creditis.

Esa. 2. *Esa. 49.* *Roma. 11.* †*nimia.* *Psal. 117.* *Psal. 33.* *Dan. 2.* *Esa. 2.*

Hæc

Hęc fratres chariſſimi, ſiue gratanter, ſiue indignanter audiant Iudæi, nos tamen vbi poſſumus, cum eorum dilectione prędicemus. Nec ſuperbè gloriemur aduerſus ramos fractos, ſed potius cogitemus, cuius gratia & quanta miſericordia, & in qua radice inſerti ſumus, vt non alta ſapiamus, ſed humilibus conſentientes, non eis cum præſumptione inſultando, ſed cum tremore exultando dicamus, Venite ambulemus in lucem domini, quoniam magnum eſt nomen eius in gentibus. Si enim audierint, & obaudierint, erunt inter eos, de quibus dictum eſt, Accedite ad eum, & illuminamini: & vultus veſtri non erubeſcent. Si autem audiunt & non obaudiunt, vident & inuident, inter eos ſunt, de quibus dictum eſt, Peccator videbit, & iraſcetur: dentibus ſuis frendet, & tabeſcet. Ego autem, dicit Eccleſia Chriſto, velut oliua fructifera in domo domini, ſperaui in miſericordia Dei in æternum, & in ſeculum ſeculi.

Qualiter cũ Iudæis diſſerendum ſit. Cap. x. Rom. 11. Pſal. 33. Pſal. 111. Pſal. 51.

Finis.

CENSVRA.

Libellus elegans, ſed qui nihil habeat phraſeos Auguſtinianæ. Videtur aulicus aut Iureconſultus quiſpiam fuiſſe.

DE ALTERCATIONE ECCLEſiæ & Synagogæ Dialogus.

Duarum matronarum vobis cenſoribus cauſam videor ſuſcepiſſe, vtraque negotia magis lateribus pāditurus, vt quicquid ex iudicio veſtro veritas expoſtulata diremerit, id vna de duabus obſeruet. Idcirco in hoc cœtu veſtro ius recito, tabulas offero. Lege agatur; quia de poſſeſſione cõtentio eſt: & reuoluere imperiali ſanctione ſentẽtias nō morabor: vt quicquid veritatis ordo perſpexerit, iuxta legem diuinitus datam, concẽtus veſtri ſententia promulgetur. Vna quibuſdā temporibus adulterio deprehenſa poſſeſſionis noſtræ pręco, qua perſuaſione iura temerauerat: alia merito caſtitatis per ſententiā donatoris, poſſidẽtem illā quæ auribus veſtris videtur exacta, nonnulla apud ſeculū prius clādeſtina fraude priuauerat: redhibitione cõpellitur quotidie reddere: & adhuc quantū reddiderat debet. Totum enim quicquid poſſeſſioni defenderat,

abiuramus. Ergo si causæ faciem, si frontẽ parabolę vultis au-
Psal. II. dire, Gentes hæreditatem nostrã possessionẽ, & terminos ter-
ræ nobis augustali iure concessam, potens quondã, diues auro
mulier synagoga persuasit. Mox supplicauimus, preces reti-
nemus in manibus, introductio protinus fundi habita posses-
sio in nostro iure cõsistit. Resolui nolumus tamẽ, quicquid or-
namentorũ mulier inquieta persuasit. Quę cum postularetur
vt redderet, lentius quàm deberet exoluit. Nũc ergo ad hanc
matremfamiliàs & viduã, nostra materfamiliàs, hoc est ad sy-
nagogam ECCLESIA dixit, Recita quid merueris, & ego
quid meruero, recitabo. SYNAGOGA respõdit, Prophetæ ad
me omnes venerunt, quod tu diffiteri non poteris. ECCLES.
dixit, Certũ est quòd Prophetæ, dum ad te veniunt, remoran-
di pro tẽpore velut ad hospitam cucurrerunt: nam probo eos-
dem sponsi mei iuuenes metatores, scilicet Christi gerulos li-
terarũ, mandatorum etiã portitores, inuidiæ causa à te fuisse
interfectos. Nunquid si ad te venissent, à te quispiam eorũ po-
tuisset occidi? Sed quia ad me veniebant, causa zeli homines
meos recipi cũ non sustineres, gladio & fustibus affecisti. SY-
NAGOGA respondit, Etiã si istud quod asseris feci, recte &
honeste peccaui: quia ego regẽ nouerã, cuius literas frequen-
ter acceperam: & tu syluicola quærebaris, quę Barbarorũ ritu
rure collibus intra inuia, vel secreta, agresti quodam tugurio
commonebas. Nã quid te aliquando rusticius fuit? Tu cũ gen-
tibus, cum quibus ego sæpe pugnaui, pastorali more balantia
credo pecora sequebaris: ego sceptro & legionibus fulta, a-
pud Hierosolymã purpureo amictu regnabam: ego Romanũ
possidebã imperium: ego reges, milites, & alienigenarum gẽ-
tium duces occidi: mihi Persa & Indus aurum, gemmas, ebur,
argentũ & sericum, totásq; opes aduexit: tu montana, rustica,
apta pecoribus, tu pressis in vallibus tantũ diuersabare solici-
† Forte cõ ta: tu ex vasta rupe condensior †, cui rimosus lapis timidum
densáque quondã præstabat hospitium, lac de caseo, vaccinia cũ glande
aut con- mandebas: ego Pharaonem suis curribus, ego Aegyptios, ego
temptior. Chananęos, Hiebusæos, & Cethęos, & Pheresæos reges occidi.
ECCLES. dixit, Recognosco quæ loqueris, & laudes tuas diffi-
teri non possum. Scio quia vrbis tuæ & ambitiosa fora, & ca-
pitolia celsa vidisti: armorum tuorum impressio, & fulgentia
clypeorũ signa, spicula, enses, iacula missorũ telorum, expres-
sus equestriũ exercituum gemitus magnos ornatus duces &
tyran

tyrannos ſtrauit. Scio potentiam tuã, quam Hieroſolyma illa põpatili faſtu ructuabat. Scio enim quia tibi quõdam Romanus orbis intremuit, & terra gentium palpitauit: ſed memor eſſe debes quid propter vnam mulierem Dinam feceris in Sichem. Imbelles homines, & innocentiæ ſuæ honore fulgẽtes, latronum ritu vaſtaſti. SYNAGO. reſpondit, Poteſtas regni permiſſæ libertatis accepit audaciam. Nũquid in eo peccaſſe me credis, ſi ſub imperio meo maculaui quos volui, aut meos forſitan rebelles occidi? Qui poteſtatem regnandi dederat, faciendi vtiq; quicquid vellem indulſerat dignitati. Aut dic mihi, ſi legẽ non habet qui proprio regnat imperio, & qui poſſidet totũ, neceſſe eſt vt regni potentiam quocunque volet extendat. ECCLES. dixit, In eo me gaudeo ſublimatam, quòd celſis celſior ſum facta, & regna regnantiũ diſieci: & ecce ſub pedibus meis purpurata quondam regina verſaris. Ille eſt enim rex regum, qui eidem imperare cœperit, quæ ſe viderit aliquãdo regnaſſe, Regnaſti fateor, Romana tibi terra ſubiacuit, reges & principes ceciderunt: & ſi quando conflixeras, captiuus hoſtis ſuccubuit. Noli iraſci, ſi tu quæ fueras domina, mihi facta videaris ancilla. SYNA. reſpõdit, Quia te tanto præconio declaraſti, proba ancillam, & dominam recognoſco. ECCLE. dixit, Habeo tabulas, recito teſtamentum, quod ſcriba quondam tuus vates ſcripſit, & Aaron magiſtratu præſente ſignauit. SYNAG. reſpondit, Scio teſtamentum ſub regno meo conſcriptum, ſed volo diſcere vbi me dictator voluminis ſeruire mandauit. ECCLE. dixit, Lege quid Rebeccæ ſit dictum cum pareret, Duæ gentes in vtero tuo ſunt, & duo populi de ventre tuo diuidentur, & populus populũ ſuperabit, & maior ſeruiet minori. Certè maiorem te paulò ante dixiſti regnaſſe, triumphaſſe, ſceptrum tenuiſſe, purpurã poſſediſſe: me minuſculam vallibus delituiſſe quondam, vel in collibus habitaſſe ſaxorum: te auro, ornamento, byſſo, ſerico, gemmis claruiſſe nobilibus, me minorem pecorum lacte vixiſſe. Ego oues & pecora, tu militẽ poſſidebas. Inde eſt quod ego minor atq; pauperior, tu maior & diues ſubiugata mihi, eligas† populo ſeruitura minori. SYNAG. reſpondit, Recognoſco titulum teſtamenti, video literas quas ipſa in theſauro meo & in bibliotheca ſeruaui. Sed dicito mihi, quo modo tibi ſeruio, quæ adhuc filios meos liberos eſſe recognoſco, Vacant negotiis, nauigandi poteſtas eſt libera, compedes neſciunt, nullus

Gene. 34.

Gene. 25.

†*forte degas.*

vineam laboriosæ necessitatis fossura discerpit, nescio an tibi sim seruitute subiecta. ECCLE. dixit. Testamentum recolis, apices recognoscis, & adhuc non recipis seruitutem. SYNA. respondit. Dic tu mihi quod asseris, recognosco Moysem, audio, & refugere non possum, sed qualiter tibi seruiā scire non possum. ECCLE. dixit, Mutare te non potes, semper negas & fallis, semper de falsitate contendis. Certè regnasse te ante dixisti, cum populus Israël locū tenuisset imperij †. Si adhuc regnas, liberam te esse cognosco, & necdum mihi seruitute subiectam. Alioquin si recte populo Israël Christianus populus regnat, constat te ancillam esse non liberam, quam video seruituti subiectā. Respice in legionibus signa, nomen saluatoris intende, Christicolas imperatores aduerte, & cōsidera te de regno esse discussam: & nobis iuxta testamenti fidem quod seruas, confitere tributum mihi soluis, ad imperium nō accedis, habere nō potes præfecturam. Iudæum esse Comitem non licet, senatum tibi introire prohibetur: præfecturam nescis, ad militiam non admitteris: mensas diuitum non attingis, charismatis ordinem perdidisti: totum tibi non licet, cui etiā ad manducandū, vt vel male viueres paucula condonamus. Ergo si his quæ summa quæ prima sunt caruisti, lege quid Rebeccæ sit dictū, cum geminos pareret, Duæ gentes in vtero tuo sunt, & duo populi de ventre tuo diuidentur, & populus populum superabit, & maior seruiet minori. SYNA. respondit, Quid tamen feceram, vt me diuinitas de regno discuteret, & priuaret imperio? ECCLE. dixit, Si tu vt grauiter peccasti, tam grauis pœna sit seruitutis sub interitu mortis debitum, nec ancilla potes esse nec libera. Nam cum primum Moyses in mōte Sina charaxatas decalogo duplices tabulas accepisset, vos contra Deū idola poposcistis, dicētes ad Aarō, Fac nobis Deos qui nos antecedant. SYNA. respondit, Hic me miseram errasse cognosco, sed mox eos qui idola poposcerunt, vsque ad vltimam mortem damnationis peruasit interitus. Quid ergo posteri fecerunt, si mox illi seniores, qui istud admiserāt, pœnæ suæ merita susceperunt? ECCL. dixit, Certū habeo quòd legisti, sed quæ legeris retinere non poteris, & ipsum agnosco. Sed recole scriptum, Et annuntient filij filiorum suorum, quoniam peccata parentum eorum in filiis creuerunt, & non laxabo illis dicit dominus. Et alibi ait, Parentes vuas acerbas manducauerunt, & filiis dentes stupuerunt. SYNA. respōdit,

† al. latū tenuisset imperiū.

Comes hic dignitatu nomē est

χαράττω

Gene. 32.

Ezech. 18.

In quo

In quo tibi plaudis? sub cuius regno imperium tenes? Prius ad me, vel in populo meo Christus aduenit. ECCLE. dixit, Sic erat dignum, vt totum quicquid fuerat astruendum, diuina sapientia præueniret. Si enim ad me Christus principaliter aduenisset, & te sub aduentu ipso primæ natiuitatis repudiare voluisset, hodie diceres, Non venit ad me, nesciui quid colerem: nā si & in populo meo dignatus fuisset accedere, quem Prophetæ Deū dixerant, confiterer. Ad te venit, mortuos tuos virtutum imperio suscitauit, loquaces præstitit mutos, gressibus reddidit claudos, cæcos oculauit, paralyticos absolutis artubus expediuit, leprosos sanitati restituit: & non esse Deum, quem Deum legeras, profana mente dixisti. Idcirco, quia dixisti Saluatorem & Dominū prius ad te venisse recolo, & elogio tuo rursus cōtendo. Lege quid tibi Esdras ex persona Saluatoris scripsit, Ad meos veni, & me mei non receperūt. Quid tibi faciam Iacob? Noluit me audire Iuda, transferam me ad alteram gentem. Vnde vides te nō debere gloriari quòd videris Christū. Maior enim causa criminis est videre cui seruias, & contemnere cui debeas seruitutem. Defenderes forsitan te, si diceres, Non noui Dominum, nesciui Prophetas fuisse mentitos. Attamen & Prophetæ dixerunt, & ipsum dominum, quē Prophetę cecinerant, cum suis mirabilibus agnouisses, & miserabili refutatiuncula blasphemasses, vides te sub tanti criminis reatu excusare non posse. SYNA. respondit, Dixerant quidē Prophetæ esse venturum, sed vnctum Dei, sed puerum sanctū de virgine. Vnde an ipse dominus venire velit, penitus ignorabam. ECCLE. dixit, Recte ergo Esaias ait, Vade, & dic populo isti, Aure audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & nō cognoscetis. Incrassauit enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos suos clauserunt, ne forte videant oculis, & auribus audiāt, & corde intelligant, & reuertantur, & curem illos. Nam & Hieremias ait, Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, effoderunt sibi lacus detritos, & non potuerūt aquam potare. Et quid adiecit idem Propheta? Miluus cognouit tempus suū, turtur & hirundo, grues, passeres custodierunt tempora introitus sui: populus autem meus me non cognouit. Nā & in Salomone credo quòd legeris, qui ait, Quærent me mali, & non inueniunt: odio enim habuerūt sapientiam, sermonem autem domini non receperunt. Vides ergo te Deum Dei filiū blasphemis oculis, & profano pectore

Esaia 6.
Hiere. 2.
Hiere. 8.
Prouer. 1.

reiecisse. Ergo si legis Esaiam, legis Prophetas, Deũ Christum
Esa.7. frequẽter audisti: sic enim ait, vt tibi & de virgine & de filio, sicuti ipsa dixisti, respondeã, Pariet virgo filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel, quod interpretatur, nobiscum Deus.
Psal. 44. Et Dauid ait, Propterea vnxit te Deus, Deus tuus. Et in Genesi
Gene.1. sic ait, Et fecit Deus hominem ad imaginem suam. SYN. respõdit, Nolo te in tanto plausu efferant lectiones, sed ad illud conuertere, quod mihi arbitror profuturũ. Respice te nec legem accepisse, nec circuncisionẽ meruisse, in quo signo gentilitas segregatur. Inde est quòd & signum meũ habeo, & legem quam Moyses protulit, non amitto. ECCL. dixit, Legẽ te accepisse testaris, sed legem veteris testamenti, Ego autem euangeliorũ nouam legem accepi. Et vt scias veterem noui-
Esa.42. tate compressam, lege Esaiam qui tibi ait, Illa vetera transierunt, ecce facta sunt noua, nunc orientur. Nã quod dicis te in salutem populi, circũcisionis signaculũ accepisse, hodie probo stultitiam tuam fuisse deceptam. Si ergo per circuncisionẽ æternitas donabatur, vides te caput accepisse, non pedes, & vno oculo, vel vna manu fuisse truncatam: mediam vixisse, & mediam fuisse emortuam. Nam si dicis populũ tuum in signo tuæ passionis esse saluandũ, quid facient virgines tuæ, quid facient viduæ, quid matres etiam synagogæ, si circuncisionis signum populo ad æternam vitam profecisse testaris? Ergo Iudæas fœminas habere non decet, viri enim circũciduntur, mulieres autem præputium non admittunt: ergo saluæ esse non possunt, si circuncisione saluamini. Vides ergo te viros, hoc est circuncisos habere posse Iudæos: mulieres autem, quę circuncidi non possunt, nec Iudęas, nec Christianas, sed Paganas esse profiteor. Audi, doceo te clarissime circũcisionis insignia, quã circuncisionem si accipere potuisses, nunquam prodigium de
Hiere.4. regno perpeti cecidisses. Respice quod Hieremias ait: Hęc dicit dominus viris Iudæis qui habitatis in Hierusalẽ, Renouamini inter vos nouitate, & ne seminaueritis in spinis, Circuncidite vos Deo vestro, & circũcidite præputium cordis vestri. Quod & ipse Moyses ait, quem tu similiter sequebaris, licet
Deut.30. mihi mandata portaret, Erit, inquit, in nouissimis diebus, circumcidet Deus cor tuum, & cor seminis tui ad dominũ Deum
Coloss.2. tuum amandum. Et Apostolus Paulus ait, Circuncisi estis circuncisione non manufacta, non in expoliatione carnis, sed in circuncisione Christi. Quid ad hæc dicimus synagoga? Ecce

non

non carnis, sed cordis circũcisio mandabatur, scilicet vt vitia cordis incideres, vt libidinem desecares, vt idololatriæ caput auferres, vt tunicã fornicationis scinderes, Quia ait Propheta, In lapide mœchata es & in ligno. Vides ergo te non accepisse in signũ salutis circuncisionem, sed in signum potius pudoris & turpitudinis. Nam putas signũ esse quod vestitu tegitur, quod pręverecundia non profertur, quod vxori tantũmodo debitũ esse cognoscitur, quia officina & mulieres tuas depilato capite ac decaluato in asinis sæpe vidi damnatas. Vtiq; si signũ salutis est illud quod adulteram stuprauit, quòd virginem vitiando compressit, mulier quæ de circuncisionis salute sibi turpiter lusit, damnari nõ debet: nec ille puniri, qui adulterã de salutifero circũcisionis signo compressam, vel in mortem reiecit. Nescio an illic signum salutis esse potuisset, vnde facinoris admissa damnantur. Populus autem meus signũ salutis in fronte gestando, totum hominẽ viros ac mulieres, de alto signaculi, casta de sublimibus & publica libertate defendit. SYNA. respondit, Vellem addiscere vbi signum frontis acceperis, vel quis Propheta signũ istud quod dicis, hoc est signum frontis signaculo sanctificationis inciderit. ECCLES. dixit, Habes Ezechielem Prophetam, qui ex præsentia maiestatis exclamat, Ite & cædite, & nolite parcere oculis vestris, Nolite misereri senioribus, iuuenes, virgines, paruulos & mulieres interficite vsq; ad internitionem: omnem autem super quem signum scriptũ est in fronte, ne tetigeritis. Idẽ quoque ipse Propheta sic ait, Vade per mediam Hierusalẽ, & notabis signum super frontem virorũ, qui ingemiscunt & mœrent ob iniquitates quę fiunt in medio ipsorũ. Item in Apocalypsi, Vidi agnum stantem in monte Sion, & cum eo centum quadraginta quatuor milia, & habebant nomen eius & nomẽ patris eius scriptum in frõtibus suis. Vides ergo signũ mihi datum, & insigne crucis, quam dimissa te atq; derelicta, passio saluatoris ornauit. SYNAG. respondit, De signo frontis interrogata crucis signaculũ proposuisti, quasi vero antequam Saluator venerit, vates antiquissimi insignia prædicauerint: & ideo dicito mihi si legisti quòd Christus passurus esset & in cruce pẽderet. ECCLE. dixit, Audi synagoga, & nõ vt docearis, sed vt puniaris, aduerte legẽ, & inuenies vbi Saluator manibus expensis crucẽ figuraliter prophetauit: Et sic enim Esaias ex persona Saluatoris ait, Expandi manus meas tota die ad plebem

Hier. 3. *Ezech. 9.* *Apoc. 14.* *Esa. 65.*

contumacẽ & contradicentem mihi, quæ ambulauit vias non
Hiere.11. bonas, sed post peccata sua. Nã & Hieremias ait, Venite mittamus lignum in panem eius. Et in Deuteronomio, quia pen-
Deut.28. tateucho vtebaris, Et erit, inquit, vita tua pẽdens ante oculos
Psal.87. tuos die & nocte. Sic & Psalmidicus refert, Exclamaui ad te domine, tota die expandi ad te manus meas. Nã in Numeris, hoc est in lege tua, quã tu prior acceperas, quòd Christus suspẽsus esset, & in cruce pẽderet, sic ait, Non quasi homo Deus suspenditur, neq; quasi filius hominis minas patitur. Et alibi
Num.23. Propheta ait, Dominus regnauit à ligno. Ecce miracula passionis, ecce speculum lucis, ecce populi tui iniqua commenta, vt Deũ Dei filium in crucem suspenderent. SYNA. respondit, Facta recolo, & dicta similiter recognosco, sed quæ tu es quæ me increpare videaris, Tu rustica, Tu aliquando montana, tu Dei legibus aliena, quæ gentilico more viuebas: ego in lege versabar, ad me Prophetæ venerunt, mihiq; iussa & præcepta portabant. ECCLE. dixit, Audi synagoga, audi vidua, audi derelicta: ego sum quod tu esse non potuisti, ego sum regina quæ te de regno deposui, ego sum sponsa quæ derelictis idolis
Gen.27. de sylua & de monte descendi: vt ait Patriarcha tuus, Ecce odor filij mei sicut odor agri pleni quem benedixit dominus, Vnde venis virgo cum lacte, cum floribus intemerata iuuencula, opaco de nemore, cuius simplex, læta pallio niuali cõposita? Sponsus meus speciosus præ filiis hominũ, rex regum, qui caput meũ mitra composuit: ac me protinus purpurauit, venientem excepit. SYN. respondit, Qualiter istud poteris cõprobare, quòd & tu spõsa sis & Christus in lege videatur spõsus. ECCL. dixit, Si ad me principaliter Prophetæ cucurrissent, hodie diceres ignorasse legẽ, nõ habuisse Prophetas, nescire te quid esset scriptũ. De tuis igitur Prophetis reuincẽdã te recognosce. Audi ergo quid Prophetæ de sponso & sponsa
Ioel.2. mandauerint. Nã sic Ioël Propheta ait, Canite tuba in Siõ, sanctificate ieiunium, & indicite orationem, aggregate pupillũ, sanctificate ecclesiã, excipite maiores natu, colligite paruulos & lactentes: procedat sponsus de cubiculo suo, & spõsa de thalamo suo. Nam certũ habeo quòd tu illa es Hierusalẽ, de quã
Psal.18. & sponsus & sponsa, vt ait David, Et ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo, Exultauit vt gigas ad currendam viam, à summo cælo egressio eius, Et occursus eius vsque ad
Apoc.21. summũ eius, nec est qui se abscõdat à calore eius. Et in Apoca-

lypsi

lypsi Ioannes ait, Veni ostendā tibi nouam nuptam, sponsam agni. Et eduxit me in spiritu in montē magnum, & ostendit mihi ciuitatem sanctam Hierusalem descendentem de cælo, habentē claritatem Dei. Sic etiam ipse Ioannes ait, Regnabit dominus Deus omnipotens, exultemus & lætemur, demus ei claritatē: quoniam venerunt agni nuptiæ & vxor eius se præparauit. Vides ergo & sponsam & vxorē dictam fuisse per legem: sponsam, quòd spōdeo fidē me redditurā domino saluatori: vxorem, quòd per conceptū baptismi spiritu maritante, filios vteri mei lauacro surgente producā. In quo puerperio generationis gratioris, spiritus & anima nuptiali societate iunguntur. SYNAGOGA respōdit, Illud scire desidero, ne forte putes me oblitam fuisse quod dixeris, totum vt videar scrutari, quid est quod Prophetam dixisse contendis, quid est quod ait in Deuteronomio, Et erit pēdēs vita tua ante oculos tuos die & nocte? ECCLE. dixit. Nō quod te doceam, eloqui vel effari contendo, sed nec taciturnitas dubitationis lineam ducat: ac per hoc de tuo te testamēto cōuinco. Saluator enim die & nocte pependit in cruce: hoc est sexta feria per diem, & huius diei per noctem vsque ad sabbatum, quo dixistis iuxta legem hominē in ligno non licere pendere. Hęc tibi interim, vt fecisti, dicta esse videantur: nam ad causam veritatis, & ad dogmatis nondum illud cōtemplare quod dicimus, Et erit, inquit, vita tua pendens ante oculos tuos die ac nocte. In vna enim die fuit dies & nox. Lucem diei subito tenebrarum horrore nocturna caligo distinxit: sicut saluator cum suspenderetur in ligno, ab hora diei sexta vsque ad horā nonā tenebræ factæ sunt, nox lumē abstulit, & totā diem feralis & luctuosa caligo cæcauit. Vides ergo in vno die & diem fuisse & noctē. Merito propter hanc idem passionē in Deuteronomio ait, Et erit vita tua pendens ante oculos tuos die & nocte. SYNAG. respondit, Ergo si in cruce suspensus est, si pependit, si occisus est, quo modo resurrexit? Quo modo tu illū asseris viuere, resurrexisse, & in cęlis in dextera patris residere? Doce ergo me, si mortem vicit, si resurrexit, qui videtur occisus: ita tamen vt mihi quæ dicis, de Prophetis assignes. ECCLE. dixit, Audi misera, audi infœlicissima audi mulier parricida, quæ adhuc de Christi morte, de resurrectione subdubitas. Lege quid dixerit ex persona saluatoris Dauid in Psalmo quintodecimo, Nō derelinquens animā meam in inferno, nec dabis sanctū tuum Apoc.19. Deut.28.

videre corruptionem. Quis est sanctus nisi Christus? Quis est incorruptus, nisi filius Dei? Sicut ait in Psalmo vicesimonono, Domine deduxisti ab inferis animã meam. Item in Psalmo tertio, Ego dormiui & somnum cepi, & exurrexi, quoniam
Psal. 56. dominus suscepit me. Et idem rursus Dauid ex persona patris ad filium ait, Exurge gloria mea, exurge: exurgam diluculo. Nam diluculo quod ait, hoc est post diẽ tertiã calcata morte inferísque dãnatis, reciduat viuus ex mortuis venturus, vt ait
Psal. 29. Propheta, Ad vesperũ demorabitur fletus, & ad matutinũ lætitia. SYNAG. respõdit, Aliud interrogaueram, & aliud immisisti: de resurrectione cognoui, & quòd inferos superauit, addidici. Sed quoniã dixisti die tertia resurrexisse dominum Saluatorẽ, quod an fuerit factum ignoro. ECCLE. dixit, Scio quia memor es, sed pœnitentiæ causa non vis confiteri quod nosti, Error macerat conscientiã, & crimẽ memoriam tollit. Audi ergo Christũ ab inferis vt nos viuificaret die tertia re-
Osee 6. surrexisse. Lege Osee Prophetam, qui ait, Viuificauit nos die tertia. Et in Deuteronomio sic ait, Dixit dominus ad Moy-
Exod. 19. sem, Descẽde & sanctifica populũ meum, sanctifica illos hodie & cras, & lauent vestẽ suam, & sint parati in perendinũ diem, id est, in diem vltra crastinũ. Die enim tertia descendit domi-
Luc. 11. nus in monte Sina. Et in Euangelio sic ait, Progenies nequam & adultera signum petit, & signum non dabitur ei, nisi signũ Ionæ Prophetæ. Quo modo enim Ionas fuit in vẽtre ceti tribus diebus & tribus noctibus, ita erit filius hominis tribus diebus & tribus noctibus in corde terræ. SYNAG. respondit, Recognosco, vera sunt quæ mihi teste prophetia narrantur, Nunc scire desidero vbi sit, vbi lateat Christus qui de terra resurrexit: volo enim videre, si postea per Prophetas aliquid post passionẽ, vel post resurrectionem habeat potestatis. Legi enim ad saluandũ populum venturũ esse Heliã vnctum Dei. ECCLE. dixit, Ergo misera quod negare nõ potes, confitere: & audi omnia quæ veritas celare non potest: tota se vsque ad
Daniel. 7. cælos claritatis libertas extẽdit. Lege Danielẽ qui ait, Videbã in visione noctis, & ecce in nubibus cæli quasi filius hominis veniẽs, venit vsque ad veterẽ dierũ, & stetit in cõspectu eius, & qui assistebãt obtulerunt eum, Et data est ei potestas regia, & omnes reges terræ per genus, & omnis claritas seruiens ei: & potestas eius æterna, quæ nõ auferetur, & regnũ eius æternum quod nõ corrũpetur. SYNAG. respondit, Gloriã habere

Vnctum Dei: hoc est Christũ negare nõ possum, Sed hoc mihi dicito, si posteaquam passus est & resurrexit. gloriam istam adipisci potuit & tenere. ECCLE. dixit, Lege Esaiã Prophetam, qui ex persona Saluatoris ait, Nunc exurgã dicit dominus, nunc clarificabor & exaltabor, nunc videbitis, nũc intelligetis, nunc cõfundemini, vana erit fortitudo spiritus vestri, ignis vos cõsumet. Sed & Dauid ait, Dixit dominus domino *Psa. 109.*
meo, Sede à dextris meis. Donec ponã inimicos tuos, scabellũ pedum tuorũ: Virgã virtutis tuæ emittet dominus ex Sion, & dominaberis in medio inimicorũ tuorũ. SYNAG. respondit, Ergo & Deus & filius Dei. ECCLE. dixit, Vtique stulta. Qui de homine gignitur, homo est: ita & qui de Deo oritur, Deus profectò signatur. SYNAG. respondit, Non assertionibus credo, sed lege reuinci desidero. Non enim te, sed Prophetas audire contendo. ECCLE. dixit, Respice quod Psalmidicus *Psal. 67.*
ait, & scies dominũ Deum esse Saluatorem, Exurgat, inquit, Deus & dissipentur inimici eius, & effugiant qui oderunt eũ à facie eius. Sicut deficit fumus deficiãt, & sicut tabescit cera à facie ignis, sic pereant peccatores à facie Dei. Cãtate Deo, psallite nomini eius, viã facite ei qui ascendit super occasum, dominus nomẽ est illi. Qui producit vinctos in fortitudine, qui habitant in monumentis. Et rursus idem Dauid, Exurge domine & iudica terram, quoniã tu hæreditabis in omnibus *Psal. 49.*
gentibus. Et alibi, Deus deorũ dominus locutus est. Et, Pariet *Matt. 1.*
virgo filiũ, & vocabitur nomẽ eius Emanuel, quod est inter- *Psal. 44.*
pretatũ, nobiscũ Deus. Et Propterea vnxit te Deus Deus tuus. Habes ergo & Deum & dominũ & regem. SYNAG. respondit, Et Deum & dominũ recognosco, sed regem mihi probari desidero. ECCLE. dixit, Stultissima mulierũ, si Deum confiteris, regem fateri non debes? Aut nunquid Deus potest esse, nisi regnauerit? Omne regnũ sub pedibus Dei iacet, Et quicquid regna tenent, maiestas possidet Dei. Ergo regẽ dubitas, quem Deum profectò cognoscis? SYNAG. respondit, Non quidem dubito, sed volo mihi Israël veritate signari: ECCLE. dixit, Lege Dauid & inuenies in Psalmo septuagesimoprimo, Deus iudicium tuum regi da, & iustitiã tuam filio regis. Et in Psalmo lxxiij. sic ait, Deus autem rex noster ante secula, operatus est salutem in medio terræ. Et in Psalmo ij. Ego autem cõstitutus sum rex ab eo super Sion mõtem sanctũ eius, annũtians *Mala. 1.*
imperium eius. Et apud Malachiam sic ait, Rex magnus sum

ego

ego, dicit dominus, & nomen meum illustrabo apud gentes. Et in Psalmo nonagesimosexto, Dominus regnauit, exultet
Psal. 44. terra, lætentur insulæ multæ. Et alibi, Eructauit cor meum verbum bonum, dico ego opera mea regi. SYNAG. respondit, Præuenisti me, respondere nihil possum: non assertione verborũ, sed lege videor esse damnata. ECCLE. dixit, Interroga quæcunque volueris, & ego de tuo testamẽto reuincã. SYNAG. respondit, Certè dicis te diffiteri non posse, quòd Christus Deus sit Abrahæ, Deus Isaac, & Deus Iacob. Vtique Abraham Iudæus fuit, quo modo ergo me dicis damnandam? ECCLE. dixit, Bene, quòd iam cœpisti reciprocare sermones, & de obliquitate verborũ per flexuras parabolarũ membra palpare: nam & Petrus & Paulus prædicatores mei, Iudæi fuerunt: sed derelicta te, ad fontem vitæ, æternámque gratiã conuenerunt. Nam Abrahã, quem nominasti, cum paganus esset, & idola confringeret, sic ad diuinæ maiestatis amicitias cõuolauit: inde incolumis iam Dei amicus, ad te rursus accessit: sed & postmodum à te ad gentes, hoc est ad nos, iterum redire mandauit. Sic enim in Genesi ait, Dixit, inquit, dominus
Gene. 12. Deus Abrahæ, Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & vade in illam terram, quam tibi ostẽdero: & faciam te in gentẽ magnã; & benedicã te, & magnificabo nomen tuum. Vides ergo Abrahæ prçceptũ, vt exiret de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui: & veniret ad terram gentiũ, & princeps fieret super gentes, & magnũ nomen acciperet. Nã & in figura Saluatoris bene dixit Isaac Ia-
Gene. 27. cob, Seruient tibi, inquit gentes, & adorabunt te principes, & eris dominus fratribus tuis, & adorabunt te filij matris tuæ. SYNAG. respondit, Ergo omnes ad te venerunt, & ego, quæ tot & tantos filios habui, & filiorũ multitudine gloriata sum, vt derelicta despicior, quç fui mater populis: aut si tibi vt plures filios habeas in lege mandatũ est, probare debes ex lege. ECCLE. dixit, Nunc flecteris, nunc te antiquus rigor extollit
Esa. 54. mox, & ad malitiã replicaris. Dicit enim dominus, Dilata locum tabernaculi tui, & aulæorum tuorũ lõgas fac mensuras, & palos tuos confirma. Adhuc in dexterã tuam, & in sinistrã extende: & semẽ tuum gentes possidebit, & ciuitates desertas inhabitabis. Noli timere quia deuicta es: neque verearis, quia maledicta es: quoniã confusionem æternam obliuisceris. Fui vtique maledicta cum idola sequerer: fui cõfusa, cum diuinitatis

tatis mandata nescirē: fui sterilis, quia baptismū non habebā, quo imperio maiestatis filios enutrirem: nunc exaltata sum in filios, & per dominum Christū æterna regna suscepi. Merito & in βασιλειῶν, id est, regnorū, ait, Sterilis peperit septem, & quæ plurimos filios habebat infirmata est. Et Apostolus ad septē Ecclesias epistolas mittit. Et Iacob accepit vxores duas, maiorē Liam, oculis infirmioribus, typum Synagogæ: & minorem speciosam Rachel, typum ecclesiæ: quæ & sterilis diu mãsit, & postea peperit, & benedicta est. Merito ait in Genesi, Et dixit dominus ad Rebeccā, Duæ gentes in vtero tuo sunt, & duo populi de ventre tuo diuidentur: & populus populum superabit, & maior seruiet minori. Itē apud Osee Prophetam, Vocabo, inquit, non populū meum populū meū, & non dilectā dilectam. Erit enim, quo loco dicetur non populus meus, illo loco dicētur filij Dei viui. Nam & in Esaia legis, terra vestra deserta ciuitates vestræ exustæ: regionē vestram in cōspectu vestro alij comedent, & ecce deserta est, & subuersa populis alienis. Derelinquetur filia Siō sicut casa in vinea, & sicut custodiarium in cucumerario, & quasi ciuitas quæ expugnatur. Nunc ergo si iuxta legē derelicta es & desolata, & quid ego feci, quæ quia credidi dotalibus tabulis, regnū magnū accepi: quod & tu proculdubio habere potuisses, si nō te criminis furore & profano parricidio prædãnasses: nam memor es quid ex persona tua Esdras ille Propheta tuus exclamet, vbi filiis tuis miserabilē seruitutē indixisti Ite filij, quia vidua sum, & derelicta: educaui vos cum lætitia, amisi vos cum luctu & tristitia SYNAG. respōdit, Ergo homicidiū feci? ECCLESIA dixit, Video, si apud te, humani sanguinis persecutrix, homicidij crimen admiseris, nã negare non potes, quin iustos Dei Prophetas occideris. SYNAG. respondit, Quis mihi probat, quòd maculauerim manus meas sanguine Prophetarū. ECCLE. dixit, Gladius tuus per apicē mucronis madido adhuc cruore distilat, & reuinci desiderat? Audi ergo quid Helias testatur, Aemulando, inquit, æmulatus sum domino meo omnipotenti, quoniam dereliquerunt te filij Israël, & altaria tua demolierunt, & Prophetas tuos interfecerunt gladio & remansi ego solitarius, & quærunt animā meam vt auferãt eam. Vide etiam quid Esdras prædixerit, Discesserunt à te & abierunt post legē tuam, & Prophetas tuos interfecerunt, qui obtestabantur eos vt reuerterētur ad te. Sic etiã & Hieremias scrip

1. Reg. 2. *Gene. 25.* *Osee 1.* *Roma. 9.* *Esa. 1.* *3. Reg. 19.* *Hiere. 7.*

scripsit, Misi ad vos seruos meos Prophetas ante lucem mittebam & non exaudiebatis me, neq; intendebatis auribus vestris ne ambularetis post deos alienos, vt seruiretis eis, & præcepta mea audire noluistis. SYNAG. respondit, Nūc recolo, nunc recognosco. Sed quid diceretur ante, nesciui, quia prophetas istos negligenter audiui. ECCLE. dixit, Non quod loqueris, sed quod intellexeris in lege etiā videtur esse testamentum, vt ait Esaias, Erunt hi omnes sermones, sicut sermones libri qui signatus est, quem si dederis homini nescienti literas ad legendū, dicet, Nō possum legere, signatus est enim. Sed in illa die audient surdi sermonē libri, & qui in tenebris, & qui in nebula sunt, oculi cæcorū videbunt. Et vt Hieremias ait, In nouissimo die cognoscetis eū vos. Sic & Daniel scripsit, Muni sermones, signa librum vsque ad tempus consummationis, quo adducantur multi, & impleatur cognitio quoniā quū fit dispersio cognoscēt omnia. Hæc cognita sunt omnia, & in suo ordine cuncta fœliciter cucurrerunt. Et ideo tuo te gladio scito esse damnatā, tuo te testamento percussam, tuorum Prophetarum, hoc est omnium Iudæorum eloquiis. Ad hoc protuli quæ monstraui. Euangelia & Apostolos mihi meísq; seruando, quæ si legisses amplius immugisses. Gaudete populi, gaudete Christicolæ, sterilis peperit, & quæ filio habebat, cum filiis suis ante defecit.

Esa. 29. *Hiere. 23.* *Dan. 12.*

Finis.

DIVI AVRELII AVGVSTINI Hipponensis episcopi, De vtilitate credendi ad Honoratum Liber.

Quis sit hæreticus et quomodo per Manichæos Augustinus deceptus euaserit.

SI mihi Honorate, vnum atque idem videretur esse, hæreticus, & credens hæreticis homo, tam lingua quàm stylo in hac causa conquiescendū mihi esse arbitrarer. Nunc verò cum inter duo plurimum intersit: quādoquidem hæreticus est, vt mea refert opinio, qui alicuius temporalis commodi, & maxime gloriæ principatúsque sui gratia, falsas ac nouas opiniones vel gignit vel sequitur: ille autē qui huiusmodi hominibus credit, homo est imaginatione quadam veritatis ac pietatis

tatis illusus. Cum hæc ergo ita sint, non putaui apud te silendum esse, quid mihi de inuenienda ac retinenda veritate videatur, cuius vt scis ab ineunte adolescentia magno amore flagrauimus: sed res est longè remota à vanorum hominum mentibus, qui nimis in hæc corporalia progressi atque lapsi, nihil aliud putant esse, quàm quod istis quinque notissimis nunciis corporis sentiũt: & quas ab his plagas atq; imagines acceperunt, eas secum volunt etiam cum conantur recedere à sensibus: & ex earum mortifera & fallacissima regula, ineffabilia penetralia veritatis rectissime se metiri putant. Nihil est facilius mi charissime, quàm non solum se dicere, sed etiã opinari verum inuenisse: sed quàm re ipsa difficillimum sit, agnosces, vt confido his literis meis. Quæ vt tibi prosint, aut certe nihil obsint, omnibúsq; omnino, quorum in manus forte deuenerint, & rogaui Deum & rogo. & spero ita fore: si bene mihi conscius sum, quòd ad hunc stylum pio & officioso animo, non vani nominis appetitione, ac nugatoriæ ostentationis accessi Est igitur mihi propositum, vt probem tibi si possim, quòd Manichæi sacrilege ac temere inuehantur in eos, qui catholicæ fidei authoritatẽ sequẽtes, antequàm illud verum quod pura mente conspicitur intueri queant, credendo præmuniuntur, & illuminaturo præparantur Deo. Nosti enim Honorate, nõ aliã ob causam nos in tales hoĩes incidisse, nisi quòd se dicebant, terribili authoritate separata, mira & simplici ratione eos qui se audire vellent introducturos ad Deũ, & errore omni liberaturos. Quid enim me aliud cogebat annos ferè nouẽ spreta religione, quę mihi puerulo à parentibus insita erat, homines illos sequi ac diligenter audire, nisi quòd nos superstitione terreri, & fidẽ nobis ante rationẽ imperari dicerẽt: se autem nullũ premere ad fidẽ, nisi prius discussa & enodata veritate? Quis nõ his pollicitationibus illiceretur, præsertim adolescẽtis animus cupidus veri, etiã nonnullorũ in schola doctorũ hominũ disputationibus superbus & garrulus: qualẽ me tunc illic inuenerũt, spernentẽ scilicet quasi aniles fabulas, & ab his promissum, apertũ & syncerũ verũ tenere atq; aurire cupientẽ? Sed quæ rursum ratio reuocabat ne apud eos penitus hærerẽ, vt me in illo gradu quẽ vocant auditorũ tenerẽ, vt huius mundi spẽ atq; negotia nõ dimitterem: nisi quòd ipsos quoq; animaduertebam, plus in refellendis aliis desertos & copiosos esse, quàm in suis probandis fir

Cap. j. 24. q. 3. ca. Hæreticus est. 4. sen. dist. 13. ca. ne autem.

li. 3. Cõfes. ca. 6. & 11. Et li. 5. ca. 6.

dis firmos & certos manere? Sed de me quid dicam, qui iam catholicus Christianus erã: qui nũc vbera ecclesiæ, post longissimam sitim penè exhaustus atq; auidus, tota auiditate repetiui, eáq; altius flens & gemens concussi & expressi, vt id maneret quod mihi sic affecto ad recreationẽ satis esse posset, & ad spem reducendã vitæ ac salutis? Quid ergo de meipso dicam? Tu nondum Christianus, qui hortatu meo cum eos vehementer execrareris vix adductus es, vt audiendi tibi atq; explorandi viderentur, qua quæso alia re delectatus es, recordare obsecro te, nisi magna quadam præsumptione ac pollicitatione rationũ? Sed quia diu multúmq; de imperitorũ erroribus latissimè ac vehementissimè disputabãt, quod cuiuis mediocriter erudito esset facillimũ, sero didici. Si quid etiã suorum nobis inserebant, necessitate retinendũ, cum alia nõ occurrerẽt, in quib' acquiesceremus, arbitrabamur. Itaq; nobis faciebãt quod insidiosi aucupes solent, qui viscatos surculos prope aquã defigunt, vt sitiẽtes aues decipiãt. Obruunt enim, & quoquo modo cooperiunt alias quæ circa sunt aquas: vel inde etiã formidolosis molitionibus deterrẽt, vt in eorum dolos non electione, sed inopia decidatur. Sed cur non ipse mihi respõdeo, quòd istæ lautæ ac lepidæ similitudines, atq; huiusmodi reprehẽsiones, in omnes qui aliquid docent, à quouis aduersario effundi vrbanissime ac dicacissime possunt. Sed ob hoc putaui aliquid tale inserendũ literis meis, vt eos admoneam, desinãt talibus agere: vt quẽadmodũ ille ait, separatis nugis locorũ cõmuniũ, res cũ re, causa cum causa, ratio cum ratione cõfligat. Quare desinant dicere illud quod in ore habent quasi necessariũ, cum eos quisq; deserit qui diutius audisset, lumẽ per illũ transitũ fecit. Vides enim tu mea maxima cura, nam de illis nõ nimis æstuo, qua hoc mane & facillimũ ad reprehendendũ cuiuis esse possit. Itaque hoc discutiendũ dimitto prudentiæ tuæ. Non enim vereor ne me arbitreris inhabitatum lumine, cum vitæ huius mundi eram implicatus, tenebrosam spem gerẽs de pulchritudine vxoris, de pompa diuitiarũ, de inanitate honorũ, ceterísq; noxiis & perniciosis voluptatibus. Hæc enim omnia, quod te nõ latet, cũ studiose illos audirẽt, cupere & sperare non desinebã. Neq; hoc eorũ doctrinæ tribuo, Fateor enim & illos sedulò monere, vt ista caueantur: sed modo me dicere desertum lumine, cum ab his omnibus vmbris rerũ me auerterim, solóq; victu ad valetudinem

dinem corporis necessariò cōtentus esse decreuerim: illustratum autem atque fulgentem fuisse cum ista diligerem, & his innolutus tenerer, hominis est, vt mitissime dicā, minus acute cōsiderantis res, de quibus loqui multum amat. Sed veniamus ad causam si placet. Nam bene nosti quòd reprehendentes Manichæi catholicā fidem, & maxime vetus testamentū discerpētes & dilaniantes, commouent imperitos: qui profectò nesciunt quatenus sint accipiēda illa, & quemadmodū hausta vtiliter in venas quasi vagientium adhuc animarū medullásque descendant. Et quia sunt ibi quędā quæ suboffendant animos ignaros & negligentes sui, quę maxima turba est, populariter accusari possunt: defendi autem populariter, propter mysteria quæ his continentur, non à multis admodū possunt. Qui verò pauci hoc facere nouerunt, non amant propatula & famigerula quædam in disputatione certamina, & ob hoc minime noti sunt, nisi his qui eos instantissime requirunt. De hac igitur Manichæorum temeritate qua vetus testamētum & catholicam fidē reprehendunt, accipe obsecro quæ me moueant. Opto autem ac spero te hoc animo accepturū, quo à me dicuntur. Scit autem Deus, cui nota sunt arcana conscientiæ meæ, nihil me in hoc sermone malitiosè agere, sed vt existimo accipiendū esse, veri probādi causa: cui vni rei viuere iam diu statuimus, & incredibili solicitudine: ne mihi errare vobiscum facillimum fuerit, iter autem rectū tenere vobiscum sit, ne durius loquar, difficillimum. Sed præsumo quòd & in hac spe, qua spero vos viam sapientiæ mecū obtenturos, non me deseret ille cui sacratus sum: quem dies noctésque intueri conor: & quoniā propter peccata mea, proptérque cōsuetudinem plagis veternosarum opinionū sauciatum oculū animæ gerens, inualidum me esse cognosco, sæpe rogo cū lacrymis. Et quemadmodū post longam cęcitatem ac tenebras luminibus vix apertis, & adhuc lucē palpitādo atq; auersando, quam tamen desiderant, recusantibus, præsertim si eis solem istum quispiā conetur ostendere: ita mihi nunc euenit, non neganti esse ineffabile quoddā & singulare animæ bonū, quod mente videatur, & mę ad contemplandū nondum esse idoneum cum fletu & gemitu cōfitenti. Non me ergo deseret, si nihil fingo, si officio ducor, si veritatem amo, si amicitiā diligo, si multum metuo ne fallaris. Omnis igitur scriptura, quæ testamētum vetus vocatur, diligenter eā nosse cupientibus quadrifariam

Manichæi damnāt vetus testamentum. Cap. v.

Comparatio.

Quadruplex scripturarum intellect⁹. Cap. iij.

traditur, secundum historiam, secūdum ætiologiā, secundum analogiam, secundum allegoriam. Ne me ineptū putes, Græcis nominibus vtentem. Primum quia sic accepi, nec tibi hoc aliter audeo intimare quàm accepi. Deinde tu quoq; animaduerteris, non esse harum rerum apud nos vsitata nomina: quæ si fabricassem interpretando, essem profecto ineptior: si autem circūloquerer, minus essem in disserendo expeditus. Id tātum oro credas, quoquo modo errē, nihil à me inflato ac tumido fieri. Secundū historiā ergo traditur cum docetur quid scriptum aut quid gestum sit: quid non gestum, sed tantummodo scriptum quasi gestū sit. Secundum ætiologiam, cum ostenditur quid, qua de causa vel factum vel dictum sit. Secundū allegoriam, cum docetur non ad literam esse accipienda quędam quæ scripta sunt, sed figurate intelligēda. His omnibus modis dominus noster Iesus Christus & Apostoli vsi sunt. Nā de historia illud sumptū est, cum obiectum esset, quòd die sabbati
Matt.12. discipuli eius spicas euulsissent: Nō legistis, inquit, quod fecit
1.Reg.21. Dauid cum esuriret & qui cum eo erāt, quo modo intrauit in domum Dei, & panes propositionis manducauit, quos non licebat ei manducare, neque eis qui cū eo erant, nisi solis sacer-
Mat.19. dotibus? Ad ætiologiam verò illud pertinet, quòd cū Christus prohibuisset vxorem abiici, nisi fornicationis causa, relatúmque esset ab interrogātibus, Moysem libello dato repudij permisisse licentiam: Hoc, inquit, Moyses fecit propter duritiam cordis vestri. Hic enim causa reddita est, cur illud à Moyse pro tempore bene permissum sit, vt hoc quod Christus præcipiebat, alia iam tempora demonstrare videretur. Horū autem temporum vices atque ordinem, mira quadam diuinę prouidentiæ dispositione digestum atque compositum, longum est explanare. Iam porrò analogia, qua vtriusq; testamenti congruentia perspicitur, quid ego dicam vsos fuisse omnes quorum authoritati illi cedunt: cum secum ipsi considerare pos-
† immissa sint, quàm multa soleāt dicere immixta † esse scripturis diuinis, à nescio quibus corruptoribus veritatis? Quæ vox mihi semper quidem etiā cum eos audirem inualidissima visa est: nec mihi soli, sed etiam tibi: nam bene memini, & nobis omnibus, qui paulò maiorem diligentiam in iudicando habere conabamur, quàm turba credentium. Nūc verò posteaquam mihi sunt exposita atque enodata multa quæ me maxime mouebāt, ea scilicet in quibus illorum plerūque se iactat, & quo

secu

ſecurius ſine aduerſario eo effuſius exultat oratio: nihil mihi videtur ab eis impudentius dici, vel vt mitius loquar, incurioſius & imbecillius, quã ſcripturas diuinas eſſe corruptas: cum id nullis in tam recẽti memoria extantibus exẽplaribus poſſint conuincere. Si enim dicerent, eas ſibi penitus accipiendas non putaſſe, quòd ab eis eſſent conſcriptæ: quos verũ ſcripſiſſe non arbitrarentur, eſſet vtcumque tergiuerſatio eorũ tectior, vel error humanior. Hoc enim de illo libro fecerũt, qui Actus Apoſtolorum inſcribitur, quod eorum cõſilium, cum mecum ipſe pertracto, nequeo ſatis mirari. Nõ enim ſapientiã hominum in hac re, ſed cor mediocre deſidero. Tãta enim liber iſte habet quæ ſimilia ſint his quæ accipiunt, vt magnæ ſtultitiæ mihi videatur, nõ & hunc accipere, & ſi quid ibi eos offendit, falſum atque immiſſum dicere. Aut ſi talis oratio impudens eſt, ſicuti eſt, cur in Pauli epiſtolis, cur in quatuor Euangelij libris ea valere aliquid putent, in quibus haud ſcio an multo plura ſint proportione, quàm in illo libro eſſe potuerunt, quæ à corruptoribus interiecta credi volũt? Sed nimirum illud eſt quod mihi videtur, quod peto placidiſſimo & sereniſſimo iudicio mecum cõſideres. Noſti enim quòd authoris ſui Manichæi perſonam in Apoſtolorũ numerum inducere molientes dicũt ſpiritum ſanctũ, quem dominus diſcipulis ſe miſſurum eſſe promiſit, per ipſum ad nos veniſſe. Itaque ſi illos Actus Apoſtolorum acciperent, in quibus euidenter aduentus ſancti ſpiritus prædicatur, non inuenirent, quo modo id immiſſum eſſe dicerent. Volunt enim neſcio quos corruptores diuinorũ librorum ante ipſius Manichæi tẽpora fuiſſe. Corrupiſſe autem illos, qui Iudæorum legem Euangelio miſcere cupiebãt. Hoc autem de ſpiritu ſancto dicere nequeunt, niſi forte diuinaſſe illos aſſerant, & poſuiſſe in ſuis libris quod contra futurum aliquando Manichæum, qui ſpiritum ſanctũ per ſe miſſum eſſe diceret, proferretur. Verũ de ſpiritu ſancto aliàs planius aliquid eloquemur. Nunc ad hoc quò intenderam redeamus. Nam & hiſtoriam veteris teſtamenti, & ætiologiam & analogiam in nouo teſtamento inueniri ſatis, vt puto eſt demonſtratum: de allegoria reſtat oſtendere. Ipſe liberator noſter in Euangelio allegoria vtitur ex veteri teſtamẽto, Generatio, inquit, hæc ſignum quærit, & nõ dabitur ei niſi ſignum Ionæ Prophetæ. Sicut enim Ionas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus fuit, ſic & filius hominis tribus diebus & tri

Acto. 2.

Matt. 12.

tribus noctibus erit in corde terræ. Nã quid ego de Apostolo Paulo dicam? qui etiam ipsam Exodi historiam futuræ Chri-
1. Cor. 10. stianæ plebis allegoriã fuisse significat ad Corinthios epistola prima, Nolo autẽ vos ignorare fratres, quia patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes per mare transierũt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube & in mari: & omnes eũdem cibum spiritalem manducauerunt, & omnes eundem potum spiritalem biberunt. Bibebant autem de spiritali consequẽte eos petra, petra autem erat Christus. Sed non in pluribus eorũ beneplacuit Deo, Prostrati sunt enim in deserto. Hæc autem figuræ nostræ fuerunt, vt non simus cupidi malorum, sicut &
Exod 32. illi concupierunt. Neque idola colamus, sicut quidam ex illis, sicut scriptum est, Sedit populus mãducare & bibere, & surre-
Num. 25. xerunt ludere. Neq; fornicemur, sicut quidam ex illis fornicati sunt, & ceciderunt vna die vigintitria milia hominum.
Num. 21. Neque tentemus Christũ, sicut quidam eorum tentauerunt, &
Iudith 8. à serpentibus interierũt. Neque murmuremus, sicut quidam ex illis murmurauerunt, & perierũt ab exterminatore. Omnia autem ista in figura contingebant illis. Scripta autẽ sunt ad correptionem nostram, in quos fines seculorũ deuenerunt. Est item apud Apostolum allegoria quædam sanè ad causam maxime pertinens, ideo quòd iidem ipsi eam in disputando
Galat. 4. proferre atq; ostentare consueuerunt. Idem enim Paulus dicit
Gene. 21. ad Galatas. Scriptum est enim quòd Abraham duos filios habuit, vnũ de ancilla, & vnum de libera: sed is qui de ancilla secũdum carnem natus est: qui autem de libera, per promissionem, quæ sunt per allegoriam dicta. Nam hæc sunt duo testamenta, vnum quidem de monte Sina in seruitutẽ generans, quod est Agar. Sina enim mons est in Arabia, qui confinis ei quæ nũc est Hierusalem, & seruit cum filiis suis, Quæ autem sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater omnium nostrum. Hic igitur illi homines nimium mali, dum frustrare legem conantur, eas scripturas approbare nos cogunt. Attendunt enim quod dictum est, in seruitute esse eos qui sub lege sunt, & id vltimum præ cæteris ventilant, Euacuati estis à
Galat. 5. Christo qui in lege iustificamini, à gratia excidistis. Nos hæc omnia vera esse cõcedimus, nec illam legem necessariam esse dicimus, nisi eis quibus est adhuc vtilis seruitus: ideoque vtiliter esse latam, quòd homines qui reuocari à peccatis ratione non poterant, tali lege coërcẽdi erant, pœnarum scilicet istarum,

rum, quæ videri ab stultis possunt, minis atque terroribus: à quibus gratia Christi cum liberat, non legem illam damnat, sed aliquando nos obtẽperare suæ charitati, nõ seruire timori legis inuitat. Ipsa est gratia: id est, beneficiũ, quod non intelligũt sibi venisse diuinitus, qui adhuc esse cupiunt sub vinculis legis. Quos merito Paulus obiurgat tanquã infideles, quia à seruitute cui certo tẽpore iustissima Dei dispositione subiecti erant, iam per dominum nostrum Iesum se liberatos esse nõ credunt. Hinc est illud eiusdẽ apostoli, Lex enim pædagogus noster erat in Christo. Ille igitur pædagogũ dedit hominibus quẽ timerent, qui magistrum postea, quem diligerent. *Galat. 3.* In quibus tamen legis præceptis atq; mandatis, quibus nunc *1. Retr. 14.* Christianos vti fas est, quale vel sabbatũ est, vel circumcisio, vel sacrificia & si quid huiusmodi est: tanta mysteria conti- *Exod. 20.* nentur, vt omnis pius intelligat nihil esse perniciosius, quàm *Gene. 17.* quicquid ibi est accipi ad literã: id est, ad verbũ: nihil autem salubrius quàm spiritu reuelari. Inde est, Litera occidit, spiritus autem viuificat. Inde est, Idipsum velamen in lectione ve- *2. Cor. 3.* teris testamenti manet, quod non reuelatur, quoniã in Christo euacuatur. Euacuatur namque in Christo non vetus testamentum, sed velamen eius, vt per Christum intelligatur, & quasi denudetur, quod sine Christo obscurum atq; adopertum est. Statim quippe idẽ Apostolus subiicit, Cum autẽ transieris *Vbi supra* ad Christũ auferetur velamẽ. Non enim ait, auferetur lex, aut testamẽtum vetus: Non igitur per domini gratiam tanquam inutilia ibi tegerentur, ablata sunt, sed tegmẽ potius quo vtilia tegebantur. Hoc modo agitur cum his qui studiose ac pie, non turbide atque improbè scripturarum illarum sensum requirunt, demonstrantúrq; sedulò & ordo rerum, & causæ factorum atq; dictorum, & veteris testamenti ad nouum tanta congruentia, vt apex nullus, qui non consonet relinquatur: & figurarũ tanta secreta, vt omnia quæ interpretando eruũtur, *Trifariã* miseros esse cogant fateri, qui hæc volunt antè condemnare *errari.* quàm discere. Sed vt omissa interim altitudine scientiæ, sic *Cap. iiij.* agam tecum quo modo agendũ arbitror cum familiari meo: *Tria gene-* id est, sicut ego possum, nõ sicut doctissimos viros posse mira- *ra erroris* tus sum, Tria genera sunt erroris, quibus homines errãt cum *circa le-* aliquid legunt. De singulis dicam. Primũ genus est in quo id *ctionem* quod falsum est verũ putatur, cum aliud qui scripsit putaue- *scriptura-* rit. Alterum est quamuis non tam latè patẽs, non tamẽ minus *rum.*

noxium, cum id quod falsum est, verum putatur, id tamē putatur, quod etiā ille qui scripsit putauit. Tertium est, cum ex alieno scripto intelligitur aliquid veri, cum hoc ille qui scripsit nō intellexerit. In quo genere non parū est vtilitatis, imò si diligentius consideres, totus legendi fructus est integer. Primi generis exēplum est, vt si quisquam, verbi gratia, dicat & credat Radamanthum apud inferos audire ac diiudicare causas mortuorum, eo quòd Maronis in carmine id legerit. Hic enim errat duobus modis, quòd & rē non credendam credit, neque id putādus est credidisse ille quē legit. Alterum genus animaduerti sic potest, si quis quia Lucretius animam ex atomis esse scribit, eámq; post mortem in easdē atomos solui atque interire, id verum ac sibi credendum arbitretur. Nam & hic non minus miser est, si de re tanta id quod falsum est pro certo sibi persuasit: quāquā id Lucretius, cuius libris deceptus est, opinatus sit. Quid enim huic prodest de authoris sentētia certū esse, quando sibi eum non per quē erraret, sed cum quo erraret elegerit? Tertio generi est illud accōmodatum, si quis Epicurū lecto eius in libris aliquo loco, vbi continētiam laudat, in virtute illum summū bonum posuisse asseueret, & ideo non esse culpandū. Huic enim quid obest error Epicuri, si summum bonum hominis, voluptatē ille corporis credit, cum iste non se dederit tam turpi noxiæq; sententiæ, neque ob aliam causam ei placeat Epicurus, nisi quòd eum sensisse non putat, quod sentiri nō oporteat? Hic error nō modo humanus est, sed sæpe etiam homine dignissimus. Quid enim si mihi de aliquo quē diligerē nunciaretur, quòd sibi cum esset barbatus pueritiam atq; infantiam ita placere multis audiētibus dixerit, vt etiā iurauerit se similiter velle viuere, idq; ita mihi probaretur, vt impudēter negarē, num reprehendēdus viderer, si eum existimarē cū hoc diceret significare voluisse, sibi placere innocentiā, & ab eis, quibus hominum genus inuolueretur cupiditatibus animum alienum, & ex eo illum magis magísq; diligerē, quàm antea diligebam, etiam si fortasse ille in puerorum ætatibus libertatem quandam in ludendo & cibando, atque ignauū ocium stultus adamasset? Fac enim eum esse defunctum postquam hoc mihi nunciatum est, nec interrogari à me potuisse quicquam vt aperiret sententiam suam: esset ne quisquam tam improbus qui mihi succenseret, cum hominis laudarem propositum & voluntatem per illa ipsa verba quæ

Aeneid. 6

acce

acceperã? Quid quòd etiã iustus rerum existimator non dubitaret fortasse laudare opinionẽ ac voluntatem meam, cum & innocẽtia mihi placeret, & homo de homine in re dubia bene potius existimarẽ, cum etiam male diceret? Quæ cum ita sint, audi etiam earundẽ scripturarum totidem cõditiones & differentias. Nam necesse est totidẽ occurrant. Aut enim vtiliter scripsit quispiã, & nõ vtiliter ab aliquo intelligitur. Aut vtrunq; inutiliter fit, aut vtiliter intelligit lector, cũ ille contrà qui legitur scripserit. Horũ trium primum non improbo, vltimum nõ curo. Nam neq; possum reprehendere hominẽ, qui nulla sua culpa male intellectus est: nec moleste habere quẽquam legi, qui verum non viderit, cum obesse legentibus nihil videam. Vnum igitur genus est probatissimum, & quasi purgatissimum, cum & bona scripta sunt, & in bonam partẽ accipiuntur à legẽtibus. Id quoq; tamen adhuc in duo diuiditur, non enim penitus excludit errorẽ. Nam euenit plerunque, vt cum bene senserit scriptor, bene etiã lector sentiat, sed aliud quàm ille, & sæpe melius, sæpe inferius, vtiliter tamen. Cum autẽ & hoc sentimus quod ille quem legimus, & id est, vitæ bene agendę accõmodatissimũ, cumulatissime sese habet veritas, nec aliunde aperitur falsitatis locus. Quod genus cum de rebus obscurissimis lectio est, rarissimũ omnino est, neq; id mea sentẽtia liquido sciri, sed tantummodo credi potest. Quibus enim argumẽtis absentis vel mortui hominis volũtatem ita colligam, vt de illa iurare possim: cum etiam si præsens interrogaretur, multa esse possent, quæ si malus nõ esset officiosissime absconderet? Illud autẽ nihil ad rem cognoscẽdam valere arbitror, qualis fuerit ille qui scripsit: honestissime tamẽ bonus creditur, cuius literis generi humano posteritatíque consultum est. Quamobrẽ vellẽ mihi isti dicerent, in quo genere ponant, ecclesiæ catholicę quẽ putant errorem. Si in primo, graue omnino crimẽ, sed defensionẽ longinquam non requirit, satis est enim negare, ita nos intelligere, vt illi cum inuehuntur existimant. Si in secundo, non minus graue est, sed eadem voce refellentur: Si in tertio, nullum crimẽ est. Age, ac deinde scripturas ipsas cõsidera. Quid enim in libris obiiciũt veteris, quod dicitur testamenti? Nunquid nam quòd boni sunt, sed male intelligũtur, à nobis? At eos ipsi non accipiunt. An quia nec boni sunt, nec bene accipiuntur? At hoc superior defensio satis expugnat. An illud dicẽt, quamuis bene à vobis

Scripturæ veritas. Cap. v.

accipiantur, mali sunt tamen? Quid est aliud viuos cum quibus res agitur aduersarios absoluere, atq; olim mortuos cum quibus nulla contentio est accusare? Ego quidem illos viros & omnia vtiliter memoriæ mandasse, & magnos ac diuinos fuisse, & illam legem Dei iussu ac voluntate promulgatam esse & conditam credo: & id quamquam perpauca eius generis librorum sciam, persuadere tamen facilè possum, si mihi ęquus & minime pertinax animus adhibeatur: atque id faciã, cum copia nobis data fuerit beneuolarum aurium, ac mentis tuæ: sed hoc cum potero. Nunc autem nónne mihi satis est, quoquo modo se ista res habeat, deceptum non fuisse? Testor Honorate conscientiam meam, & puris animis inhabitantem Deum, nihil me existimare prudentius, castius, religiosius, quàm sunt illæ scripturæ omnes, quas testamenti veteris nomine catholica Ecclesia retinet. miraris, noui. Non enim dissimulare possum longe aliter nobis fuisse persuasum. Sed nihil est profectò temeritatis plenius, quæ nobis tunc pueris inerat, quàm quorumcunque librorum expositores deserere, qui eos se tenere ac discipulis tradere posse profitentur, & eorum sententiam requirere ab his qui conditoribus illorum atque authoribus acerbissimum, nescio qua cogẽte causa, bellum indixerunt. Quis enim sibi vnquam libros Aristotelis reconditos, & obscuros ab eius inimico exponendos putauit, vt de his loquar disciplinis, in quibus lector fortasse sine sacrilegio labi potest? Quis deniq; geometricas literas Archimedis legere, magistro Epicuro, aut discere voluit: Contra quas ille multum pertinaciter, nihil earum quantum arbitror intelligẽs, disserebat? An istę scripturę legis planissimæ sunt, in quas isti quasi vulgo expositas impetum faciũt frustra & inaniter? Qui mihi similes videntur illi mulierculæ, quam iidem ipsi solent deridere, quæ irata quòd ei sol iste laudaretur, & à Manichæa quadam fœmina colendus commendaretur, vt erat religiose simplex, concita exiliuit: & eũ locum quẽ sol per fenestram illustrauerat, crebro pede percutiens, ecce solẽ Deúmq; tuũ calco clamare cœpit: stulte omnino atq; muliebriter, quis negat? Sed nónne tibi tales videntur isti, qui ea quę non intelligunt, aut cur, aut omnino qualia sunt, quamuis iacẽtibus similia, subtilia tamẽ intelligentibus atque diuina, magno impetu orationis male dictísq; lacerãtes, quia eis imperiti plaudunt, aliquid se proficere existimant? Quicquid est, mihi crede,

Sacra scriptura priùs amanda quàm discenda. Cap. vj.

de,

de, in scripturis illis, altũ & diuinũ est: inest omnino veritas & reficiẽdis instaurãdisq; animis accõmodatissima disciplina: & planè ita modificata, vt nemo inde haurire non possit quod sibi satis est, si modo ad hauriendũ deuote ac pie, vt vera religio poscit, accedat. Quod vt tibi probẽ, multis rationibus & longiore oratione opus est, Agendũ enim tecũ prius est vt authores ipsos nõ oderis, deinde vt ames: & hoc agendũ quouis alio modo potius, quã exponẽdis eorũ sententiis & literis. Propterea quia si Virgiliũ odissemus, imò si nõ eum priusquã intellectus esset maiorũ nostrorũ cõmendatione diligeremus, nunquã nobis satisfieret de illis eius quæstionibus innumerabilibus, quibus Grãmatici agitari & perturbari solent. Nec audiremus libẽter, qui cũ eius laude illas expediret, sed ei faueremus qui per eas illũ errasse ac delirasse conaretur ostẽdere. Nunc verò cum eas multi ac varie pro suo quisq; captu aperire conentur, his potissimum plauditur, per quorũ expositionẽ melior inuenitur poëta, qui nõ solũ nihil peccasse, sed nihil nõ laudabiliter cecinisse, ab eis etiã qui illum non intelligunt, creditur. Itaq; in quæstiuncula magistro deficienti, & quid respõdeat nõ habẽti, succensemus potius, quã illum mutũ vitio Maronis putamus. Iam si ad defensionem suam peccatũ tanti authoris asserere voluerit, vix apud eum discipuli vel datis mercedibus remanebunt. Quantũ erat vt similẽ beneuolẽtiã prẹberemus eis, per quos locutum esse spiritũ sanctum tam diuturna vetustate firmatũ est? Sed scilicet intelligentissimi adolescentes & miri rationũ exploratores, non euolutis saltem illis literis, non quæsitis magistris, non aliquantum nostra tarditate accusata, non deniq; vel mediocri corde concesso, eis qui eiusmodi literas per totum orbem tam longo tempore legi custodiri tractarique voluerunt, nihil apud illos credendum putauimus, eorum qui istis inimici infestiq; sunt, voce cõmoti, apud quos falsa pollicitatione rationis, inaudita milia fabularũ credere & collere cogeremur. Sed nũc quod institui peragã si possum, & sic apud te agam, vt fidem catholicam non interim aperiã, sed ad scrutãda eius magna mysteria, eis quorũ animæ sibi curæ sunt, spem diuini fructus & inueniendæ veritatis ostendam. Nemo dubitat eum, qui verum religionem requirit, aut iam credere immortalem esse animam cui prosit illa religio, aut etiam idipsum in eadem religione velle inuenire. Animæ igitur

De scripturis nõ temere iudicandũ. Cap. vij.

h 5 causa

causa omnis religio. Nam corporis natura quoquo modo se habeat, nullam curam ac solicitudiné incutit ei, præsertim post mortem, cuius anima tenuerit quo beata sit. Animæ igitur causa vel solius, vel maximè vera, si qua est, religio constituta est. Hæc autem anima, videro quam ob causam, & obscurissimum esse confiteor, errat tamen ac stulta est vt videmus, donec adipiscatur percipiátq; sapiétiam, & fortasse ipsa est vera religio. Nunc te ad fabulas mitto? nõ aliquid quoquo te [temere] credere? Animã nostrã dico errore ac stultitia irretitã & demersam, viã si qua est, quærere veritatis. Si hoc in te non est, da veniã, & participare mecũ, quæso, sapientiam tuã, sin id quod dico agnoscis, in te simul obsecro quæramus verũ. Puta nos adhuc neminem audisse cuiuspiã religionis insinuatorem? Ecce res noua est a nobis, negotiúmq; susceptũ. Quærendi sunt, credo, huius rei, si vlla est, professores. Fac nos reperisse alios aliud opinantes, & diuersitate opinionũ ad quẽq; trahere cupientes. Sed inter hos excellere famæ interim celebritate quosdam, atq; omniũ penè occupatione populorum. Vtrum isti verũ teneát, magna quæstio est. Sed nónne prius sunt explorandi, vt quãdiu erramus, siquidé homines sumus, cum ipso genere humano errare videamur? At enim apud paucos quosdam est veritas. Scis ergo iam quæ sit, si scis apud quos sit. Nónne dixerã pauloantè, vt quasi rudes quæreremus? Sed si ex ipsa vi veritatis paucos eã tenere coniectas, qui verò sint, nescis: quid si ita pauci sunt, qui verũ sciunt, vt authoritate sua multitudinem teneant, vnde se in illa secreta expedire, & quasi eliquare paucitas possit? Nónne videmus quàm pauci summam eloquentiã consequantur, cum per totum orbem rhetorum scholæ adolescentium gregibus perstrepant? Nunquid nam imperitorum perterriti multitudine, quicunque boni oratores euadere volunt, Cæcilij sibi potius, aut Erucij orationibus, quã Tullianis nauandã operam existimant? Hæc appetunt omnes, quæ maiorum authoritate firmata sunt. Eadem imperitorũ turbæ discere moliuntur, quæ à paucis doctis discenda recepta sunt. Assequuntur autem perpauci, agũt pauciores, clarescunt paucissimi. Quid si tale quiddam est vera religio? Quid si multitudo imperitorũ frequétat ecclesias, sed nullum augmentũ est, ideo neminé illius mysteriis factũ esse perfectum? & tamen si tam pauci studerant eloquentiæ, quàm pauci sunt eloquentes, nunquã nos parentes nostri magistris

gistris talibus cõmendãdos putarent. Cũ igitur ad hæc studia nos multitudo inuitauerit, quę imperitorũ parte copiosa est, vt id, quod pauci adipisci possunt, adamaremus: cur nobis esse similẽ in religione nolumus causam, quã cũ magno animę discrimine fortasse cõtemnimus? Si enim verissimus & syncerissimus Dei cultus, quãuis sit apud paucos, apud eos tamen est quibus multitudo, quãquã cupiditatibus inuoluta, & à puritate intelligẽtiæ remota, cõsentit, quod fieri posse quis dubitet? quæro, si quis temeritatẽ vecordiámq; nostrã arguat, quòd nõ apud eius magistros eã diligenter inuestigamus, cuius inueniendæ nobis magna cura inest, quid respondere possimus? Deterruit me multitudo. Cur ab studio artium liberaliũ, vix huic præsenti vitæ aliquid cõmodi afferẽtium, cur ab inquirenda pecunia, cur ab honore adipiscendo, cur denıq; à comparãda & retinẽda bona valetudine, postremo cur ab ipsa beatæ vitæ appetitione, cum hi omnes occupentur, pauci excellant, nulla deterruit multitudo? At absurda ibi dici videbantur. Quibus asserẽtibus? Nẽpe inimicis, qualibet causa, qualibet ratione, non enim hoc nunc quæritur, tamen inimicis. Cum legerem, per me ipse cognoui. Itáne est? Nulla imbutus poëtica disciplina, Terẽtianum Maurũ sine magistro attingere nõ auderes. Asper, Cornutus, Donatus & alij innumerabiles requiruntur, vt quilibet Poëta possit intelligi, cuius carmina, & theatri plausus vidẽtur captare: tu in eos libros q quoquo modo se habeant, sancti tamen, diuinarúmq; rerum pleni propè totius generis humani confessione diffamantur, sine duce irruis, & de his sine præceptore audes ferre sentẽtiã: nec si tibi aliqua occurrunt quæ videantur absurda, tarditatem tuã & putrefactũ tabe huius mundi animũ, qualis omniũ stultorũ est, accusas potius quàm eos qui fortasse à talibus intelligi nequeunt. Quæreres aliquẽ pium simul & doctum, vel qui tales esse multis cõsentientibus diceretur, cuius & præceptis melior, & doctrina peritior fieres. Nõ facile reperiebatur, cũ labore inuestigaretur. Deerat in ea terra quam incolebas. Quæ causa vtilius cogeret peregrinari? Incontinenti prorsus latebat, aut nõ erat, nauigaretur: si in propinquo trãs mare nõ inueniebatur, progredieris vsque ad illas terras, in quibus ea quæ illis libris cõtinentur, gesta esse dicũtur. Quid tale fecimus Honorate? & tamen religionem fortasse sanctissimã, adhuc enim quasi dubitãdũ sit loquor, cuius opinio totum

tum

tum iam terrarũ orbem occupauit, miserrimi pueri pro nostro arbitrio iudicióq; dánauimus. Quid si illa quæ nonnullos imperitos in eisdẽ scripturis videntur offendere, eò sunt ita posita, vt cum res abhorrentes à sensu qualiũcunq; hominum, nedum prudentium atque sanctorum legerẽtur, secretá significationẽ multò studiosius quæreremus? Nónne cernis vt catamitũ bucolicum, cui pastor durus effluxit, conentur homines interpretari, & Alexim puerum, in quem Plato etiam carmẽ amatoriũ fecisse dicitur, nescio quid magnũ significare, sed imperitorũ iudicium fugere affirmant, cum sine vllo sacrilegio Poëta vberrimus videri possit libidinosas cantiunculas edidisse? Sed reuera reuocabat nos atque prohibebat à quærendo, aut alicuius legis sanctio, aut aduersantiũ potẽtia, aut sacratorũ persona vilis, aut fama turpis, aut institutionis nouitas, aut occulta professio. Nihil horũ est, omnia diuina & humana iura permittũt quærere catholicá fidem. Tenere autem & colere per humanũ certè ius licet, si de diuino quádiu erramus, incertum est. Nemo imbecillitatem nostram terret inimicus: quanquam veritas atque animæ salus si diligenter quæsita vbi tutissime licet, inuenta non fuerit, cum quouis discrimine quæri debeat: omnium dignitatum & potestatum gradus, huic diuino cultui deuotissimè inseruiunt, honestissimum est religionis nomen & præclarissimum. Quid impedit tandem perscrutari atq; discutere pia & sedula inuestigatione, vtrum hic sit illud quod syncerissimè nosse, & custodire paucos necesse est, etiá si omniũ in id gentium voluntas fauórq; conspiret? Quæ cum ita sint, fac nos, vt dixi, nunc primùm quærere, cuínam religioni animas nostras purgandas instaurádásq; tradamus. Proculdubio à catholica ecclesia sumendũ exordiũ. Plures enim iá Christiani sunt, quá si Iudæi simulacrorũ cultoribus adiungantur. Eorúdem autẽ Christianorum cum sint hæreses plures, atque omnes se catholicos velint videri, alióśque præter se hæreticos nominent, vna est ecclesia, vt omnes concedunt, si totũ orbẽ cõsideres, refertior multitudine: vt autem qui nouerunt affirmant, etiam veritate syncerior cæteris omnibus, sed de veritate alia quæstio est. Quod autem quærentibus satis est, catholica, cui hæreses aliæ diuersa nomina imponũt, cũ ipsæ singulæ propriis vocabulis quę negare non audeant appellẽtur. Ex quo intelligi datur iudicátibus arbitris, quos nulla impedit gratia, cui[+] sit catholic

†al. quòd ei.

tholicum nomẽ,ad quod omnes ambiunt tribuendũ. Sed ne id loquacissime aut superfluò quispiã disserẽdum putet, vna est certè,in qua ipse quodã modo etiã humanæ leges Christianæ sunt. Nullum ergo hinc præiudiciũ fieri volo,sed exordiũ quærẽdi opportunissimum iudico, Nõ enim metuendum est, ne verus Dei cultus nullo proprio robore innixus, ab is quos fulcire debeat fulciendus esse videatur:sed certè perfectæ fœlicitatis est,si potuerit ibi verũ inueniri,vbi & inquisitio eius & retentio securissima est:si non potuerit,tũ demũ alio quocunq; periculo adeundum atq; rimandum. His igitur constitutis,quæ vt opinor ita iusta sunt,vt obtinere apud te istam causam quouis aduersario debeam,edam tibi vt possum, cuiusmodi via vsus fuerim,cũ eo animo quærerẽ verã religionẽ, quo nunc exposui esse quærẽdam. Vt enim à vobis trãs mare abscessi,iam cunctabundus atque hæsitans, quid mihi tenendum,quid dimittendum esset:quæ mihi cunctatio in dies maior oboriebatur,ex quo illum hominẽ,cuius nobis aduentus vt nosti ad explicãda omnia quæ nos mouebãt, quasi de cælo promittebatur,audiui,eúmq; excepta quadã eloquẽtia talem quales cæteros esse cognoui: rationem ipse mecum habui, magnámq; deliberationẽ iam in Italia cõstitutus,non vtrum manerem in illa secta, in quam me incidisse pœnitebat, sed quónam modo verũ inueniẽdũ esset, in cuius amorẽ suspiria mea nulli melius quã tibi nota sunt. Sæpe mihi videbatur nõ posse inueniri,magníq; fluctus cogitationũ mearũ in Academicorũ suffragium ferebatur. Sæpe rursus intuẽs quantũ poteram,mentem humanã tam viuacem,tam sagacem,tam perspicacem,non putabam latere veritatem,nisi quòd in ea quærendi modus lateret,eũdémq; ipsum modũ, ab aliqua diuina authoritate esse sumendum. Restabat quærere quænam illa esset authoritas,cũ in tantis dissensionibus se quisque illam traditurum polliceretur. Occurrebat igitur inexplicabilis sylua,cui demũ inseri multum pigebat,atq; inter hæc sine vlla requie,cupiditate reperiendi veri animus agitabatur. Dissuebam me tamen magis magísque ab istis quos iã deserere proposuerã. Restabat autẽ aliud nihil in tãtis periculis,quàm vt diuinã prouidentiã lacrymosis & miserabilibus vocibus, vt opem mihi ferret deprecarer. Atq; id sedulò faciebã. & iã ferè me cõmouerãt nõnullæ disputationes Mediolanẽsis episcopi,vt non sine spe aliqua de ipso veteri testamento multa

Qua via ad disciplinã putatis.

Cap. viij.

Li.5. Confessio.c.8. di.5. cõfessio.c.5. & 6.

Li.5. Confessio.cap. 10. & li. 6.c.11.

Li.5. Confessio.c.13.

quære

quærere cuperem, quæ vt scis male nobis commẽdata execrabamur. Decreuerámq; tamdiu esse catechumenus in ecclesia, cui traditus à parẽtibus eram, donec aut inuenirẽ quod vellẽ, aut mihi persuaderẽ non esse quærẽdum. Opportunissimum ergo me ac valde docilẽ tunc inuenire posset, [si fuisset] qui posset docere. Hoc ergo modo & simili animæ tuę cura sit, diu te quoque affectũ vides, & si iam satis tibi iactatus videris, finémq; huiusmodi laboribus vis imponere sequere viam catholicæ disciplinæ, quæ ab ipso Christo per Apostolos ad nos vsq; manauit, & ab hinc ad posteros manatura est. Ridiculum, inquis, istud est, cum omnes hanc se profiteantur tenere, ac docere. Profitentur hoc omnes hæretici, negare non possum, sed ita vt eis quos illectant rationem se de obscurissimis rebus polliceantur redditutos: eóque catholicã maximè criminantur, quòd illis qui ad eam veniunt præcipitur vt credant: se autẽ non iugum credẽdi imponere, sed docẽdi fontẽ aperire gloriantur. Quid, inquis, dici potuit, quod ad eorum laudem magis pertineret? Non ita est. Hoc enim faciunt nullo robore præditi, sed vt aliquã concilient multitudinem nomine rationis. Qua promissa naturaliter anima gaudet humana, nec vires suas, valetudinémque considerans, sanorum escas appetendo, quæ male committuntur nisi valentibus, irruit in venena fallẽtium. Nam vera religio nisi credantur ea quæ quisque postea si se bene gesserit, dignúsque fuerit, assequatur atq; percipiat, omnino sine quodã graui authoritatis imperio iniri recte nnullo pacto potest. Sed quæris fortasse, vel de hoc ipso aliquam accipere rationem, qua tibi persuadeatur, non prius ratione, quã fide te esse docẽdũ. Quod facile potes, si modo æquũ te præbeas: Sed vt commode fiat, volo quasi respõdeas interrogãti. Et primo dicas mihi, quare tibi videatur nõ esse credẽdum. Quòd ipsa, inquis, credulitas, à qua creduli nominãtur, vitium quoddam mihi videtur esse, alioquin hoc nomen non pro conuicio obiectare soleremus. Nam si suspiciosus in vicio est, eo quòd non cõperta suspicatur: quãto magis credulus, qui hoc à suspitioso differt, quòd ille incognitis aliquã, iste nullã tribuit dubitationẽ: Interim accipio hanc opinionẽ ac distinctionẽ. Sed scis etiam curiosum nõ nos solere appellare sine cõuicio: studiosum verò etiã cum laude. Quamobrẽ attende, si placet, etiam inter hæc duo quid tibi distare videatur. Id certè respondes, quòd quamuis

Li. 5. Confessio. cap. 14.

Credulus an sonet in viciũ. Cap. ix.

Quo modo differunt suspiciosus & credulus.

Quo modo differunt curiosus & studiosus.

vterq;

vterq; agatur magna cupiditate noscendi, curiosus tamen ea requirit, quæ nihil ad se attinent: studiosus autem contra, quæ ad sese attinent requirit. Sed quia non negamus ad hominem pertinere coniugē ac liberos, & eorū salutem, si quispiam peregrè positus, quemadmodum valeant ac sese agant sua coniunx ac liberi, omnes aduenientes sedulò percōtetur, magna vtiq; ducitur cupiditate noscēdi: & tamē hunc studiosum non vocamus, qui & magnopere scire vult, & ea quæ ad se maxime pertinēt. Quare iam intelligis eò vaxillare istam difinitionē studiosi quòd omnis quidē studiosus ea nosse vult quæ ad se pertinēt: Non tamē omnis qui id agit studiosus vocandus est, sed qui ea quæ ad animum nutriēdum liberaliter atque ornandum pertinēt, impensissimè requirit, eum studentem rectè appellamus, præsertim addētes, quid studeat audire. Nam etiam suorum studiosum possumus appellare, si suos tantum diligit: non tamē adiunctione nulla, communi nomine studiosorum dignum putamus. Audiēdi autem cupidum, quēadmodum se sui haberēt, non appellarent studiosum audiēdi, nisi gaudens fama bona, idipsum sæpe vellet audire, studētem verò etiam si semel. Refer nunc animum ad curiosum, & dic mihi, vtrum si quis fabellam libēter audiret, nihil sibi omnino profuturam, id est, rerum ad se nō pertinētium, neq; id odiose atq; crebro, sed rarissimè ac modestissimè, vel in conuiuio, vel in aliquo circulo, vllóve cōcessu, videretúrne tibi curiosus? Non opinor, sed certè habens illius rei curam, quam libenter audiret, profectò videretur. Quapropter etiā curiosi definitio, ea regula qua studiosi emendanda est. Vide igitur vtrum & illa superiora emēdanda sint. Cur enim non & suspiciosi nomine indignus † sit, qui aliquando aliquid suspicatur, & creduli, qui aliquando aliquid credit? Itaque vt inter studentem alicuius rei, & omnino studiosum, rursúmq; inter curam habentem atque curiosum, ita inter credentem & credulum plurimum interest. Sed nunc vide, inquies, vtrum in religione credere debeamus. Neque enim si concedimus aliud esse credere, aliud credulum esse, sequitur vt nulla culpa sit in religionibus credere. Quid enim si & credere & credulum esse vitiosum est, quēadmodum & ebrium & ebriosum esse? Quod qui certum existimat, nullū mihi habere posse amicum videtur. Si enim turpe est aliquid credere, aut turpiter facit qui amico credit, aut nihil amico

cred

† *dignus.*

Quare credulitas via est ad religionē. Cap. x.

credens, quo modo amicum vel ipsum, vel se appellet non video. Hic fortasse dicas, Cócedo aliquid aliquando esse credendum: nunc expedi quo modo in religione turpe non sit credere, antequã scire. Faciã si potero. Quocirca ex te quæro, quid existimes in grauiore culpa esse religioné tradere indigno, an id quod ab eis qui illã tradũt, dicitur credere? Si quẽ dicam indignũ, non intelligis, eũ dico, qui ficto pectore accedit. Concedis, vt arbitror, magis culpãdum esse, tali homini pandere, si qua sunt sancta secreta, quã religiosis viris, de ipsa religione aliquid affirmantibus, credere. Neq; enim te aliud respõdere docuerit. Quare nũc fac putes eũ adesse, qui tibi religioné sit traditurus: quónã modo illi fidé facturus es, vero animo te accedere, neq; quicquam in te quod ad hanc ré attinet doli atq; simulationis esse? Dices, bona tua cõscientia nihil te fingere, quãtis poterit idipsum asserens verbis, sed tamen verbis. Non enim animi tui latebras, ita vt intime sciaris, homo homini aperire possis. At ille si dixerit, Ecce credo tibi: sed nónne est æquius vt etiã tu credas mihi, cũ tu beneficium si aliquid veri teneo sis accepturus, daturus ego? quid respondebimus, nisi esse credendum? Sed inquis, Nónne erat melius rationem mihi reddere vt ea quocũque me duceret, sine vlla sequerer temeritate? Erat fortasse: sed cum res tanta sit, vt Deus tibi ratione cognoscendus sit, omnésne putas idoneos esse percipiédis rationibus, quibus ad diuinam intelligẽtiã més ducitur humana, an plures, an paucos? Paucos ais, existimo. Horúmne in numero esse te credis? Non est meum, inquis, hoc respondere. Illius ergo putas, etiam hoc tibi credere, quod quidem facit. Tu tantum memento, iam eum bis credidisse tibi incerta dicenti: te illi religiose admonẽti, ne semel quidem velle credere. Verùm fac ita esse, & vero animo te ad accipiédam religioné accedere: & ita paucorum te esse hominum, vt rationes, quibus ad certam cognitionem vis diuina perducitur capere possis: quid cæteris hominibus, qui tã sereno ingenio prędit nõ sunt, negandã religioné putas? An eos pedetentim quibusdam gradibus ad illa summa penetralia esse ducédos? Vides planè quid sit religiosius. Neque enim tibi quiuis homo in rei tantæ cupiditate vllo modo deserendus aut respuendus videri potest. Sed nónne censes, nisi primò credat se ad id quod instituit peruenturum, mentémque supplicem præbeat, & quibusdam magnis necessariisque præceptis obtemperans

perans quadam vitæ actione perpurgetur, non eum esse aliter illa quæ purè vera sunt adepturum? Censes profectò. Quid ergo istis, quorum de genere te esse iam credo, qui facillime diuina secreta, ratione certa capere possunt, si hac via veniant, qua illi qui primitus credũt, nunquid tandẽ oberit? Non arbitror. Sed tamen ait, Quid eos morari opus est? Quia etsi facto sibi nihil nocebunt, nocebunt tamẽ exemplo cæteris, Vix enim est qui de se tantũ sentiat, quãtum potest. Sed qui minus excitandus est, qui amplius reprimendus: vt neq; ille desperatione frãgatur, neq; iste præcipitetur audacia. Quod facile fit, si etiam hi qui valẽt volare, ne cui sit periculo inuitamẽtum, paulisper cogantur incedere, qua etiã cæteris tutum est. Hæc est prouidentia veræ religionis. Hoc iussum diuinitus, hoc à beatis maioribus traditũ, hoc ad nos vsq; seruatum: hoc perturbare velle atq; peruertere, nihil est aliud quàm ad verã religionem, sacrilegã viam quærere. Quod qui faciũt, nec si eis concedatur quod volũt, possunt quò intẽdunt peruenire. Cuiusmodi enim libet excellãt ingenio, nisi Deus assit, humi repunt. Tunc autẽ adest, si societatis humanæ in Deum tẽdentibus cura sit. Quo gradu nihil firmius in cælũ reperiri potest. Ego quidẽ huic rationi non possum resistere, Nam nihil sine cognitione esse credẽdũ, qui possum dicere? cum & amicitia, nisi aliquid credatur quod certa ratione demonstrari non potest, omnino nulla sit, & sæpe dispensatoribus seruis sine vlla culpa dominorũ credatur. In religione verò quid iniquius fieri potest, quàm vt Dei antistites nobis non fictũ animum pollicẽtibus credant, nos eis præcipiẽtibus nolimus credere? Postremo quæ potest esse via salubrior, quàm idoneũ primo fieri percipiẽdæ veritatis, adhibendo his fidem, quæ ad præcolendum & ad præcurandum animum sunt diuinitus constituta? Aut si iam prorsus idoneus sis, circumire potius aliquantum quà tutissimum est ingredi, quàm & tibi esse authorẽ periculi, & cæteris temeritatis exemplũ. Quare iam superest vt considerемus, quo pacto hi sequẽdi non sint, qui se pollicẽtur ratione ducturos. Nã quo modo sine culpa possimus sequi eos qui credere iubent, iam dictum est: ad hos autẽ sponsores rationis, non modo sine vituperatione, sed etiam cũ aliqua laude se venire, nonnulli putant, sed non ita est. Duæ enim personæ in religione sunt laudabiles. Vna eorum qui iam inuenerunt, quos etiam beatissimos iudicare necesse est: Alia eorum

Intelligere, credere, opinari
Cap. xj.
1. Retrac. cap. 14.

qui ſtudioſiſſime & rectiſſime inquirunt. Primi ergo ſunt etiã in ipſa poſſeſſione, alteri in via, qua tamẽ certiſſime peruenitur. Tria ſunt alia hominum genera, profecto improbanda ac deteſtanda. Vnum eſt opinantium, id eſt, eorũ qui ſe arbitrantur ſcire quod neſciunt. Alterum eorum qui ſentiunt quidẽ ſe neſcire, ſed non ita quærunt vt inuenire poſſint. Tertium eorum, qui neque ſe ſcire exiſtimant, nec quærere volunt. Tria ſunt item velut finitima ſibimet in animis hominum diſtinctione digniſſima, intelligere, credere, opinari. Quæ ſi per ſeipſa conſiderentur, primum ſemper ſine vitio eſt, ſecundum aliquando cum vitio, tertium nunquam ſine vitio, & hoc ad eandem beatitudinẽ referre debemus. In hac enim vita quantumcunq; id ſciatur, nondum eſt beatiſſimum, quoniam in-
1. Retrac. comparabiliter longe eſt amplius, quod inde neſcitur. Nam
cap. 14. intelligere magna & honeſta, vel etiam diuina, beatiſſimum eſt. Intelligere autẽ ſuperflua, nihil nocet, ſed fortaſſe diſcere nocuit, cum tempus neceſſariorum occuparẽt. Ipſa enim noxia non intelligere, ſed facere aut pati, miſerum eſt. Nõ enim
Quomodo ſi quis intelligat quo modo poſſit inimicus ſine ſuo periculo
differunt occidi, intelligentia ipſa, ac non cupiditate reus eſt: quæ ſi ab-
intellige- ſit, quid innocentius dici poteſt? Credere autẽ tunc eſt culpan-
re, crede- dum, cum vel de Deo indignum aliquid creditur, vel de ho-
re, & opi- mine facile creditur. In cæteris vero rebus ſi quis quid credit,
nari. ſi ſe id neſcire intelligat, nulla culpa eſt. Credo enim ſceleratiſſimos coniuratos virtute Ciceronis quondã interfectos: atqui id non ſolum neſcio, ſed etiam nullo pacto me ſcire poſſe certe ſcio. Opinari autem duas ob res turpiſſimum eſt: quòd diſcere non poteſt qui ſibi iam ſe ſcire perſuaſit, ſi modo illud diſci poteſt: & per ſeipſa temeritas non bene affecti animi ſignum eſt. Nam etiã ſi hoc ipſum quod de Cicerone dixi ſcire
1. Retrac. ſe quiſquã arbitratur, quanquam nihil eum impediat à diſcẽ-
cap. 14. do, quia res ipſa nulla ſcientia teneri poteſt: tamen quod non intelligit multum intereſſe, vtrũ aliquid mẽtis certa ratione teneatur, quod intelligere dicimus: an famæ vel literis credẽdum poſteris vtiliter commendetur: profecto errat, neq; quiſquam error turpitudine caret. Quod intelligimus igitur, debemus rationi: quod credimus, authoritati: quod opinamur,
Vbi ſupra errori. Sed intelligẽs omnis etiam credit: credit omnis & qui opinatur: nõ omnis qui credit intelligit: nullus qui opinatur intelligit. Hæc ergo tria ſi ad illa quinque hominum genera,

quæ

quæ paulò ante commemorauimus, referãtur, id est, duo probanda quę priora posuimus, & tria reliqua vitiosa: inuenimus primũ beatorum genus ipsi veritati credere. Secũdum autem studiosorũ amatorúmq; veritatis, authoritati. In quibus duobus generibus laudabiliter creditur. In primo autem vitiosorum: id est, eorũ qui opinantur se scire quod nesciant, est profecto vitiosa credulitas. Cætera duo improbanda genera nihil credunt, & illi qui verũ quęrunt cum desperatione inueniendi, & illi qui omnino non quærunt, & hoc dũtaxat in rebus ad aliquã pertinẽtibus disciplinam. Nam in alio vitæ actu, prorsus nescio quo pacto possit homo nihil credere. Quanquam in illis etiam, qui se in agendo probabilia sequi dicunt, scire potius nihil posse quàm nihil credere, volunt videri. Quis enim quod probat nõ credit: aut quo modo est illud quod sequũtur si non probatur probabile? Quare duo genera possunt esse aduersantium veritati: vnum eorum, qui scientiam tantũ oppugnant, non fidẽ: alterum eorum, qui vtrunq; condẽnant. Qui tamen verum in rebus humanis inueniri possint, rursus ignoro. Hæc dicta sunt, vt intelligeremus nos retenta fide, illarum etiam rerum quas nondũ comprehendimus, à temeritate opinantiũ vindicari. Nam qui dicunt nihil esse credendum, nisi quod scimus, id vnum cauẽt nomen opinationis, quod fatendum est turpe ac miserrimũ, sed si quis diligenter consideret plurimum interesse, vtrum se scire quis putet, an quod nescire se intelligit, credat aliqua authoritate cõmotus: profecto erroris & inhumanitatis atq; superbiæ crimẽ vitabit. Quęro enim, si quod nescitur, credendum non est, quo modo seruiant parẽtibus liberi, eósq; mutua pietate diligant, quos parentes suos esse non credãt. Non enim ratione vllo pacto sciri potest, sed interposita matris authoritate de patre creditur, de ipsa vero matre plerúnq; nec matri, sed obstetricibus, nutricibus, famulis. Nam cui furari filius potest, aliúsque supponi, nónne potest decepta decipere? Credimus tamen, & sine vlla dubitatione credimus, quod scire nõ posse confitemur. Quis enim non videat pietatẽ, nisi ita sit, sanctissimum generis humani vinculũ, superbissimo scelere violari? Nam quis vel insanus eum culpandum putet, qui eis officia debita impẽderit, quos parentes esse crediderit, etiam si non essent? Quis cõtra non exterminandum iudicauerit, qui veros fortasse parentes minime dilexerit, dũ ne falsos diligat, metuit? Multa possunt

Tutißimũ credere sapientibus. Cap. xij.

afferri,quibus ostẽdatur nihil omnino humanæ societatis incolume remanere,si nihil credere statuerimus,quod nõ possumus tenere perceptũ.Sed nunc accipe,quod iã facilius me tibi persuasurũ esse confido.Cum de religione : id est,cũ de colẽdo atq; intelligendo Deo agitur,hi minus sequendi sunt,qui nos credere vetant,rationẽ prõptissime pollicẽtes.Nã nemini dubiũ est,omnes homines,aut stultos,aut sapiẽtes esse.Nũc autẽ sapiẽtes voco,nõ cordatos & ingeniosos homines,sed eos quibus inest,quãta inesse homini potest,ipsius hominis Deíq; firmissimè percepta cognitio, atq; huic cognitioni vita morésq; congruẽtes: cæteros autẽ cuiusq; modi artibus inertiisq; affecti sint:quolibet victu probãdi siue improbãdi,stultorũ in numero deputauerim.Quæ cũ ita sint,quis mediocriter intelligẽs , nõ planè viderit stultis vtilius atq; salubrius esse præceptis obtẽperare sapientiũ, quã suo iudicio vitã degere ? Nam omne factũ,si recte factũ non est,peccatũ est. Nec rectè factum esse vllo modo potest , quod non à recta ratione proficiscitur. Porrò recta ratio est ipsa virtus. Cui autẽ hominũ virtus, nisi sapiẽtis animo præsto est?Solus igitur sapiẽs non peccat,Stultus ergo omnis peccat,nisi in his factis,in quibus sapienti obtẽperauerit:à recta enim ratione talia facta proficiscũtur,nec, vt ita dicã,dominus sui facti stultus existimãdus est, cũ est tan quã instrumentũ ministeriúmque sapiẽtis. Quare si omnibus hominibus nõ peccare, quã peccare melius est , melius profectò stulti omnes viuerent,si serui possent esse sapientiũ.Atque hoc si in rebus minoribus,vt in mercando vel colẽdo agro, in vxore ducenda,in suscipiendis educandísq; liberis,in ipsa deniq; re familiari administranda expedire nemo ambigit,multò magis in religione. Nam & res humanæ prõptiores ad dignoscendũ sunt,quàm diuinæ:& in quibuscunq; sanctioribus & prẹstãtioribus,quo maius eis obsequiũ cultúmq; debemus, eò sceleratius periculosiúsq; peccatur. Nihil igitur nobis restare amodo vides,quãdiu stulti sumus,si nobis vita optime & religiosa cordi est,nisi vt quæramus sapiẽtes , quibus obtẽperando dominationẽ stultitiæ,neq; ita multum sentire,dum in est nobis,& euadere aliquando possimus. Hic rursus oritur difficillima quẹstio,quonã enim modo stulti sapientem inuenire poterimus,cũ hoc nomen , tametsi nemo ferè audeat palàm,plerique tamen ex obliquo sibi vendicant, cum de rebus ipsis, quarũ cognitione constat sapiẽtia, ita inter se dissentiãt:

1. Retrac. 14.

Sapiẽs nõ peccat, sed stultus.

Initiũ religionis à fide. Cap.xiij.

vt

vt aut nullum eorũ, aut certum vnum necesse sit esse sapientem. Sed quinam iste sit, cum ab stulto requiratur, quo pacto queat dignosci planè atque percipi, omnino non video: neque enim signis quibuslibet cognoscere aliquid potest, nisi illud ipsum, cuius ea signa sunt, nouerit. Atqui sapientiam stultus ignorat. Non enim vt aurũ & argentum, cæteráque id genus, & cognoscere cum videas, & non habere concessum est: ita sapientiam mentis eius oculo, qui ea careat, videri fas est. Sensu enim corporis quæcũque attingimus, forinsecus nobis offeruntur. Et ideo licet quoque res alienas oculis cernere, cũ earum vel eius generis nos nihil habeamus. Quod autẽ intellectu capitur, intus apud animum est: nec id habere quicquã est aliud, quàm videre. Caret autem stultus sapientia: non igitur nouit sapientiã, non enim oculis eam posset videre. Non autẽ potest videre & non habere: neque habere ac stultus esse. Nescit hanc igitur, & dum nescit, in alio loco cognoscere nõ potest. Nõ ergo potest, quandiu stultus est quisquam, certissima cognitione inuenire sapientem, cui obtemperando tãto stultitiæ malo liberetur. Huic igitur tã immani difficultati quoniam de religione quærimus, Deus solus mederi potest: quem nisi & esse, & humanis mentibus opitulari credimus, nec quęrere quidem ipsam veram religionem debemus. Quid enim tandem tãto molimine inuestigare cupimus? Quid optamus attingere? Quò peruenire desideramus? Eóne quod esse, aut ad nos pertinere non credimus? Nihil est tali mẽte peruersius. Tú ne cum beneficium à me petere nõ auderes, aut certe impudẽter auderes inuentionẽ religionis postulatum venis, cum Deum neque esse, neque si sit, curare nos putes? Quid si tanta res est, quæ nisi sedulò atq; omnibus viribus quæsita nequeat reperiri? Quid si ipsa difficillima inuentio ad capiẽdum, quod inuentum erit, mentem quęrentis exercet? Quid enim oculis nostris hac luce iocundius & familiarius? Quam tamen perpeti atque tolerare post diuturnas tenebras nequeunt. Quid exhausto ægrotatione corpori accõmodatius, quàm cibus & potio? Videmus tamen conualescẽtes refrenari atque cohiberi, ne saturitati valentium committere sese audeant: cibísque ipsis agere, vt ad illum morbum, qui eos repudiabat, reuertãtur. De conualescẽtibus loquor. Quid ipsos ægrotantes? Nónne vrgemus vt aliquid sumãt? In quo profecto nobis cum tanta molestia non obtemperarent, si se illum morbum euasuros

esse non crederent. Quando ergo tu te operosissimæ ac laboriosissimæ inquisitioni dabis: quando tantam, quãtum ipsa res digna est, curam negotiúmque tibi audebis imponere, cum id quod quæris, esse non potes† ? Rectè igitur catholicæ disciplinæ maiestate institutum est, vt accedentibus ad religionẽ, fides persuadeatur ante omnia. Itaque illi hæreticus, siquidem de his nobis sermo est, qui se Christianos dici volunt, quã mihi rationem afferat quæso te? Quid est, vnde me à credendo veluti à temeritate reuocet? Si nihil me credere iubet, hãc ipsam veram religionẽ vllam in rebus humanis esse non credo: quam cũ esse non credo, non quæro. At ille, vt opinor, quærenti monstraturus est, ita enim scriptum est, Quærens inueniet. Ad eum igitur, qui me vetat credere, non venirẽ, nisi aliquid crederem. Est ne vlla maior dementia, quàm vt eis sola, quæ nulla scientia subnixa est, fide displiceam, quæ ad eum ipsum me sola perduxit? Quid quòd omnes hæretici Christo nos credere hortãtur? Possũnt ne magis sibi aduersari? In quo dupliciter vrgendi sunt. Primum quærendum ab his, vbi sit ratio quã pollicebantur, vbi obiurgatio temeritatis, vbi præsumptio scientiæ. Si enim turpe est sine ratione cuiquam credere, quid expectas, quid satagis, vt alicui sine ratione credã, quò facilius tua ratione duci possim? An firmum aliquid superædificabit ratio tua fundamento temeritatis? Secundum illos loquor, quibus credendo displicemus. Nam ego credere ante rationem, cum percipiendæ rationi non sis idoneus, & ipsa fide animũ excolere excipiendis seminibus veritatis, non solum saluberrimum iudico, sed tale omnino, sine quo ægris animis salus redire non possit. Quod illis cum deridendum & plenum temeritatis videatur, profectò vt Christo credamus, agunt impudenter. Deinde fateor me iam Christo credidisse, & in animum induxisse, id esse verũ quod ille dixerit, etiam si nulla ratione fulciatur. Hoc hæretice principio me docturus es. Sine paululum mecum ipse cõsiderẽ Christum ipsum, quo modo apparere hominibus voluit, qui istis etiam vulgaribus oculis visus esse prædicatur. ego non vidi: quibus de illo crediderim, vt ad te iam tali fide præstructus accedam, nullis me video credidisse, nisi populorum atque gẽtium confirmatæ opinioni, ac famæ admodum celeberrimæ: hos autem populos ecclesiæ catholicæ mysteria vsquequaq; occupasse. Cur non igitur apud eos potissimũ diligentissimè requiram, quid

† credas.

Christus ipse maxime exegit fidem.

Cap. xiiij.

Chri

Christus præceperit, quorũ authoritate commotus, Christum aliquid vtile præcipisse iam credidi? Tú ne mihi melius expositurus es quid ille dixerit? Quẽ fuisse aut esse non putarem, si abs te mihi hoc cõmendaretur esse credendũ. Hoc ergo credidi, vt dixi, famæ celebritate, consensione, vetustate roboratæ. Vos autẽ & tam pauci, & tã turbulẽti, & tam noui, nemini dubium est, quin nihil dignũ authoritate proferatis. Quæ igitur ista tanta dementia est? Illis crede, Christo esse credendũ: & à nobis disce quid dixerit. Cur obsecro te? Nam si illi deficerẽt, nec me quicquã docere possent: multò facilius mihi persuaderem, Christo non esse credendũ, quàm de illo cuiquam, nisi ab iis, per quos ei credidissem discendũ. O ingentem confidentiam, vel potius ineptiã! ego te doceo, quid Christus præceperit, cui credis. Quid si non ei crederẽ, num aliquid de illo me docere posses? Sed oportet, inquit, vt credas. Num vobis eum commẽdantibus? Non, inquit, nã nos illos, qui ei credunt, ratione ducimus. Cur igitur illi credã? Quia fama fundata est. Verum per vos, an per alios? Per alios, inquit. Illis ergo credã, vt tu me doceas? Deberem fortasse, nisi me hoc illi præcipue monerent, vt omnino ad te non accederem: dicunt enim perniciosas vos habere doctrinas. Respõdebis, Mentiuntur. Quomodo igitur eis de Christo credam, quem non viderunt: de te non credã, quem nolũt videre? Scriptis, ait, crede. At scriptura omnis, si noua & inaudita proferatur, vel cõmendetur à paucis, nulla confirmante ratione, non ei, sed illis, qui eam proferunt, creditur. Quamobrẽ scripturas istas si vos profertis tam pauci & incogniti, non libet credere: simul etiam contra promissum facitis, fidẽ potius imperando, quàm reddendo rationem. Rursus me ad multitudinẽ famámque reuocabis. Cohibe tandem pertinaciam, & nescio quam indomitã propagandi nominis libidinem: & mone potius vt huius multitudinis primates quæram: & quæram diligẽtissime ac laboriosissime, vt ab his potius de his literis aliquid discam. Qui si nõ essent, discendum omnino esse nescirem. Tu vero in latebras tuas redi, nec quicquã insidiare sub nomine veritatis, quam conaris eis adimere, quibus authoritatem ipse concedis. Si autẽ Christo etiam credendum negãt, nisi indubitata ratio reddita fuerit, Christiani non sunt. Nam id aduersus nos Pagani quidem dicunt, stulte quidẽ, sed non sibi aduersi, nec repugnantes. Hos vero quis ferat ad Christum se pertinere profiteri, qui nisi

apertissimam rationẽ stultis de Deo protulerint, nihil credendum esse contendunt? At ipsum videmus quantum illa, cui & ipsi credunt, docet historia, nihil prius, neq; fortius, quàm credi sibi voluisse: cum illi nondum essent idonei, cum quibus ei res esset ad diuina percipienda secreta. Quid enim aliud agũt tanta & tam multa miracula, ipso etiam dicente illa fieri nõ ob aliud, nisi vt sibi crederetur? Fide ille stultos ducebat, vos ratione ducitis. Clamabat ille vt crederetur, vos reclamatis. Laudabat credentes ille, vos obiurgatis. Nisi vero, aut in vinũ aquam conuerteret, vt alia omittam, si nihil tale facientem, sed docentem homines sequi possent: aut nihili pendenda vox illa est, Credite Deo, & mihi credite: aut temeritatis ille culpandus est, qui eum in domum suam venire noluit, solo eius imperio pueri sui morbum credens esse cessurum. Ergo ille afferẽs medicinam, quæ corruptissimos mores sanatura esset, miraculis conciliauit authoritatem †, fidem fide contraxit, multitudinem multitudine obtinuit, vetustatem vetustate roborauit: religionem statuens, quam non solum hæreticorum ineptissima nouitas fraudibus agẽs, sed nec gentium quidem veternosus error violenter aduersans, aliqua ex parte conuelleret. Quamobrẽ tametsi docere non valeo, monere tamen non desino: vt quoniam multi sapientes videri volunt, neque vtrum sint stulti, dignoscere facile est: omni intentione, votísque omnibus, gemitibus denique, vel etiam, si fieri potest, fletibus Deũ deprecare, vt te ab erroris malo liberet, si tibi beata vita cordi est. Quod facilius fiet, si præceptis eius, quæ tãta ecclesiæ catholicæ authoritate firmata esse voluit, libẽs obtemperes. Cum enim sapiens sit Deo ita mente cõiunctus, vt nihil interponatur quod separet, Deus enim est veritas: nec vllo pacto sapiens quisquam est, si non veritatem mente contingat: negare non possumus inter stultitiam hominis, & syncerissimam Dei veritatẽ medium quiddam interpositam esse hominis sapientiã. Sapiens enim, quãtum datum est, imitatur Deũ: homini autẽ stulto ad imitãdum salubriter, nihil est homine sapiente propinquius: quẽ quoniam, vt dictum est, intelligere ratione nõ facile est, oportebat quædam miracula ipsis oculis admoueri, quibus vtũtur stulti multò quàm mẽte cõmodius, vt commotorũ authoritate hominũ prius vita moréśque purgarentur, & ita rationi accipiẽdæ habiles fierent. Cum igitur & homo esset imitandus, & non in homine spes ponenda: quid potuit

† al. authoritate meruit fidẽ, fide cõtraxit multitudinem, multitudine obtinuit vetustatẽ, vetustate roborauit religionem quã, &c.

Via ad religionẽ cõmodissima Cap. xv.

1. Retrac. cap. 14. Lib. 3. de libe. arbit. cap. 24.

potuit indulgētius & liberalius diuinitus fieri, quàm vt ipsa Dei syncera, æterna, incōmutabilísq; sapiētia, cui nos hærere oportet, suscipere hominē dignaretur? Qui nō modo illa face ret quibus ad sequēdū Deū imitaremur, sed etiá illa pateretur, quibus à sequēdo Deo deterrebamur. Nam cum adipisci certissimū ac summum bonū nemo possit, nisi id plenè perfectéque dilexerit: quod nullo pacto fiet quādiu mala corporis atq; fortuita formidātur. Ille nascēdo mirabiliter, & operando cōciliauit charitatē: moriēdo autē & resurgēdo exclusit timorē. Iam verò talē se in cæteris rebus omnibus præbuit, quas persequi lōgū est, & vt diuina clemētia quò porrigi, & humana infirmitas quò possit euehi sentiremus. Hæc est, crede saluberrima authoritas: hæc prius mētis nostræ à terrena inhabitatione suspēsio: hæc in Deum verū ab huius mūdi amore conuersio. Sola est authoritas, quæ cōmouet stultos, vt ad sapiētiam festinēt. Quamdiu intelligere syncera nō possumus, authoritate quidē decipi miserum est: sed certè miserius nō moueri. Si enim Dei prouidētia nō præsidet rebus humanis, nihil est de religione satagēdū. Sin verò & species rerum omnium, quam profectò ex aliquo verissimæ pulchritudinis fonte manare credēdum est, & interiori nescio qua consciētia Deum quærēdum, Deóque seruiēdum, meliores quosque animos quasi publicè priuatímq; hortatur: nō est desperandū ab eodē ipso Deo authoritatem aliquam constitutam, qua velut gradu certo innitētes, attollamur in Deum. Hæc autē seposita ratione, quam syncerā intelligere, vt sæpe diximus, difficillimū stultis est, dupliciter nos mouet: partim miraculis, partim sequētium multitudine. Nihil horum est necessariū sapiēti, quis negat? Sed id nunc agitur, vt sapiētes esse possimus: id est, inhærere veritati: quod profectò sordidus animus nō potest. Sunt autē sordes animi, vt breui explicē, amor quarumlibet rerū, præter animū & Deū: à quibus sordibus quātò est quis purgatior, tantò verum facilius intuetur. Verū igitur videre velle, vt animū purges, cum ideo purgetur vt videas, peruersum certè atq; præposterū est. Homini ergo non valēti verum intueri, vt ad id fiat idoneus, purgaríq; se sinat, authoritas præsto est, quā vt paulò antè dixi, partim miraculis, partim multitudine valere nemo ambigit. Miraculum voco, quicquid arduum aut insolitum supra spē vel facultatem mirantis apparet. In quo genere nihil est populis aptius, &

Miracula conciliant fidē.

Cap. xvj.

Quæ sunt sordes animi.

Miraculum quid sit.

omnino stultis hominibus, quã id quod sensibus admouetur.

Miracula duplicia. Sed rursus hæc in duo diuidũtur: quædam enim sunt quæ solam faciunt admirationẽ, quædã vero magnã etiã gratiã beneuolẽtiámq; conciliãt. Nam si quis volantẽ hominẽ cernat, cum ea res nihil spectatori afferat cõmodi præter ipsum spectaculũ, miratur tantummodo. Si quis autẽ graui & desperato morbo affectus, mox vt iussum fuerit conualescat, admirationẽ sanitatis suæ, sanantis etiam charitate superabit. Talia facta sunt in illo tempore, quo Deus in vero homine, quantum sat erat hominibus, apparebat. *Mat. 11.* Sanati languidi, mundati leprosi, incessus claudis, cæcis visus, surdis auditus est redditus. *Ioan. 2.* Homines illius temporis aquam in vinum conuersam, *Mat. 14.* saturata quinq; milia quinque panibus, transita pedibus Maria, *Ioan. 11.* mortuos resurgentes viderunt: ita quædam corpori manifestiore beneficio, quædam vero menti occultiore signo, & omnia hominibus maiestatis testimonio consulebant: sic in se tunc animas errantes mortalium, diuina commouebat authoritas. *1. Retrac. cap. 14.* Cur inquis, ista modo non fiunt? Quia non mouerent, nisi mira essent. At si solita essent, mira non essent. Nam diei & noctis vices, & constantissimum ordinem rerum cælestium, annorum quadrifariam conuersionem, decedẽtes redeuntésque frondes arboribus, infinitã vim seminum, pulchritudinẽ lucis, colorum, sonorum, odorum, saporúmq; varietates da: qui primum videat atque sentiat, cum quo tamen loqui possimus, hebescit, obruitúrque miraculis: nos vero hæc omnia, non cognoscẽdi facilitate, quid enim causis horum obscurius? sed certè sentiẽdi assiduitate contẽnimus. Facta sunt igitur illa opportunissime, vt his multitudine credẽtium congregata atque propagata, in ipsos mores vtilis conuerteretur authoritas.

Consensus gentiũ in Christũ. Cap. xvij. Mores autem quilibet tantum valent ad obtinendas hominum mentes, vt etiam quæ in his praua sunt, quod ferè superantibus libidinibus euenit, improbare citius & detestari, quã deserere aut mutare possimus. Parúmne consultum rebus humanis arbitraris, quod nihil terrenum, nihil igneum, nihil denique quod corporis sensus attingit, pro Deo colẽdum esse ad quem solo intellectu ambiẽdum est, non pauci doctissimi disputãt: sed imperitũ etiã vulgus mariũ fœminarúmq; in tam multis diuersisq; gentibus & credit & prædicat, quòd continẽtia vsq; ad tenuissimum victum panis & aquæ: & non quotidiana solum, sed etiam per contextos plu-

res

tres dies perpetuata ieiunia: quòd castitas vsque ad côiugij prolisq; contẽtum: † quòd patiẽtia vsq; ad cruces flammásq; neglectas: quòd liberalitas vsque ad patrimonia distributa pauperibus: quòd deniq; totius huius mundi aspernatio vsque ad desiderium mortis intenditur? Pauci hoc faciunt, pauciores bene prudẽtérq; faciunt: sed populi probant, populi audiunt, populi fauent. Diligũt postremò populi. [Populi] suam imbecillitatem, quòd ista non possunt, nec sine prouectu mentis in Deum, nec sine quibusdam scintilis virtutis accusant. Hoc factum est diuina prouidẽtia per Prophetarum vaticinia, per humanitatem doctrinámque Christi, per Apostolorum itinera, per martyrum contumelias, cruces, sanguinem, mortes: per sanctorum prædicabilem vitam, atque in his vniuersis digna rebus tantis atque virtutibus pro temporum opportunitate miracula. Cum igitur tantum auxilium Dei, tantum profectum fructúmq; videamus, dubitabimus nos eius Ecclesiæ condere gremio, quæ vsque ad confessionem generis humani ab apostolica sede per successiones Episcoporum, frustra hæreticis circunlatrantibus: & partim plebis ipsius iudicio, partim côciliorum grauitate, partim etiam miraculorũ maiestate damnatis culmen autoritatis obtinuit? Cui nolle primitias † dare, vel summæ profectò impietatis est, vel præcipitis arrogantiæ. Nam si nulla certa ad sapiẽtiam salutémque animis via est, nisi cum eos rationi præcolit fides, quid est aliud ingratum esse opi atque auxilio diuino, quàm tanto labore præditæ authoritati velle resistere? Et si vnaquæque disciplina, quãquam vilis & facilis, vt percipi possit, doctorem aut magistrum requirit: quid temerariæ superbiæ plenius, quàm diuinorũ sacramentorũ libros, & ab interpretibus suis nolle cognoscere, & incognitas velle dãnare? Quãobrẽ si quid te vel ratio, vel oratio nostra cômouit: & si verã, vt credo, curã tui geris, velim me audias & bonis præceptoribus catholicę Christianitatis te pia fide, alacri spe, simplici charitate cômittas: Deúmq; ipsum, cuius vnius & bonitate facti sumus, & iustitia pœnas luimus, & clemẽtia liberamur, orare nô cesses. ita tibi neq; pręcepta & disputationes doctissimorũ hominũ, & verè Christianorũ, neq; libri, neq; serenæ ipsæ cogitationes defuerint, quibus facilè quod quęris inuenias. Nã istos verbosos & miseros, quid enim aliud mitius dixerim? penitus desere: qui dũ nimis quærũt vnde sit malũ, nihil reperiunt nisi malum

† al. contemptum.

† primas partes.

Conclusio per exhortationem.

Ca. xviij.

malum: in qua quæstione sæpe auditores erigunt ad quærendum. Sed ea docét excitatos, vt vel dormire semper satius sit, quàm illo modo euigilare. De lethargicis enim phreneticos faciunt. Inter quos morbos cum sit vterque plerunque mortiferus, hoc tamen interest, quòd lethargici sine aliena vexatione moriuntur: phreneticus autem multis, & eis potissimũ, qui volunt subuenire, metuendus est. Nam neque Deus mali author est, nec vnquam eum quicquam fecisse pœnituit, nec vllius commotionis animi tempestate turbatur, nec terræ particula regnum eius est: nulla flagitia vel scelera probat aut imperat, nunquam mentitur. Hæc enim atque huiusmodi nos mouebant, cum ea magis inuectionibus quaterent, & hanc esse veteris testamenti disciplinam insimularent: quod omnino falsum est. Itaque illos rectè reprehendere ista concedo. Quid ergo didici? Quid putas, nisi cum ista reprehendũtur, disciplinam catholicam non reprehendi? Ita quod apud eos verum didiceram, teneo: quod falsum putaueram, respuo. Sed & alia multa me docuit Ecclesia catholica, quò illi homines exangues corporibus sed crassi mentibus aspirare nõ possunt, Deum scilicet non esse corporeum, nullam eius partem corporeis oculis posse sentiri, nihil de substantia eius atque natura vllo modo esse violabile, aut commutabile, aut compositum, aut factum. Quæ si nihil concedis, non enim aliter de Deo sentiendum est, omnia illorum machinamenta subuersa sunt. Illud verò quo modo sit, vt nec Deus malum genuerit aut fecerit, nec vlla sit fuerítve vnquam natura atque substantia, quam non Deus aut genuerit aut fecerit, & tamen à malo nos liberet: tam necessariis rationibus approbatur, vt dubitari omnino non possit: præsertim tibi atque talibus, si tamen bono ingenio pietas & pax quædam mentis accedat, sine qua de tantis rebus nihil prorsus intelligi potest. Et non hic fama de fumo est, & nescio qua fabella Persica, cui satis est aurem acommodare, & animum non subtilem, sed planè puerilem. Longè omnino, longè se aliter, quàm vt Manichæi desipiunt, veritas habet. Sed quoniam iste sermo noster multò processit longius quàm putabam, hic finem libro faciamus: in quo memineris volo, nondum me Manichæos cœpisse refellere, & illas nugas nondum inuasisse: neque de ipsa catholica magnum aliquid aperuisse, sed voluisse tantummodo eruere tibi, si possem, falsam opinionẽ de ver-

Persicæ nugæ.

1 Retrac. cap. 14.

de veris Christianis malitiosè aut imperitè nobis insinuatam,& erigere ad magna quædam & diuina discenda. Quare hoc volumen ita sese habeat: placatiorę autem animo tuo facto,ero fortasse in cæteris promptior.

Finis.

DIVI AVRELII AVGVSTINI Hipponensis episcopi, contra epistolam Manichæi, quam vocant Fundamenti, Liber vnus.

Num verum Deum omnipotentē, ex quo omnia, per quē omnia, in quo omnia, & rogaui & rogo, vt in refellēda & reuincenda hęresi vestra Manichæi, cui & vos fortasse imprudentius quàm malitiosius adhæsistis, det mihi mentem pacatam atque tranquillam, & magis de vestra correctione, quàm de subuersione cogitantē. Quanquã enim dominus per seruos suos regna subuertat erroris, ipsos tamen homines, inquantum homines sunt, emendandos esse potius, quàm perdendos iubet. Et quicquid diuinitus ante vltimum illud iudicium vindicatur, siue per improbos siue per iustos, siue per nescientes, siue per scientes, siue occultè, siue palàm: non ad interitum hominum, sed ad medicinam valere credendum est: quam qui respuerint, extremo supplicio præparantur. Quapropter cum in hac vniuersitate rerum, alia sint quæ valent ad corporalem vindictam, sicut ignis, venenum, & morbus, & cætera huiusmodi: alia quibus apud semetipsum non molestiis corporis sui, sed cupiditatum suarum laqueis animus puniatur, sicuti est damnum, exilium, orbitas, contumelia, & his similia: quædam verò non sunt cruciamenta, sed quasi fomenta languentium, vt sunt consolationes, cohortationes, disputationes, & quæcunque sunt talia. Horum omnium quædam etiam per malos nescientes operatur summa Dei iustitia, quædam per scientes bonos. Nostrum igitur fuit eligere & optare meliora, vt ad vestram correctionem aditũ haberemus: non in contentione & æmulatione & persecutionibus, sed mansuete consolendo, beneuole hortando, leniter dispu

Hæretici sanandi magis, quã perdendi. *Cap. j.*

Rom. 13.

2.Tim.2. disputando: sicut scriptum est, Seruum autem domini non oportet litigare, sed mitem esse ad omnes, docibilem, patientem, in modestia corripientem diuersa sentientes. Nostrum ergo fuit velle has partes expetere: Dei est volentibus & petentibus donare quod bonū est. Illi in vos sæuiant, qui nesciunt cum quo labore verum inueniatur, & quàm difficilè caueantur errores. Illi in vos sæuiant, qui nesciunt quàm rarum & arduum sit carnalia phantasmata piæ mentis serenitate superare. Illi in vos sæuiant, qui nesciunt cum quanta difficultate sanetur oculus interioris hominis, vt possit intueri solem suum: num istum quem vos colitis cælesti corpore, oculis carneis & hominum & pecorum fulgentem atque radiantem: sed illum de quo scriptum est per Prophetam, Ortus est mihi iustitiæ sol. Et de quo dictum est in Euangelio, Erat lumen verum quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Illi in vos sæuiant, qui nesciunt quibus suspiriis & gemitibus fiat, vt ex quantulacunque parte possit intelligi Deus. Postremò illi in vos sæuiant, qui nullo tali errore decepti sunt, quali vos deceptos vident. Ego autem qui diu multúmque iactatus tandem perspicere potui, quid sit illa synceritas, quæ sine inanis fabulæ narratione percipitur, qui vanas imaginationes animi mei variis opinionibus erroribúsque collectas vix miser merui domino opitulāte conuincere, qui me ad detergendā calliginē mentis tā tarde clementissimo medico vocanti blandientiq; subieci, qui diu fleui, vt incōmutabilis & immaculabilis substantia concinētibus diuinis libris sese mihi persuadere intrinsecus dignaretur, qui deniq; omnia illa figmēta, quæ vos diuturna cō suetudine implicatos & cōstrictos tenēt, & quæsiui curiose, & attente audiui, & temere credidi, & instanter quibus potui persuasi, & aduersus alios pertinaciter animoséque defendi, sæuire in vos omnino non possum, quos sicut meipsum illo tempore, ita nunc debeo sustinere, & tanta patientia vobiscum agere, quanta mecum egerunt proximi mei, cum in vestro dogmate rabiosus & cæcus errarem. Vt autem facilius mitescatis, & non inimico [animo] vobísque pernicioso mihi aduersemini, quouis iudice me impetrare à vobis oportet, vt ex vtraque parte omnis arrogantia deponatur. Nemo nostrum dicat iam se inuenisse veritatem: sic eam quæramus quasi ab vtrisque nesciatur. Ita enim diligenter & concorditer

Cur sæcur mitius agendū cū Manichæis. Cap. ij.

Malach. 4. *Ioan. 1.*

Augustinus quōdam Manichæus. Cap. iij.

ter quæri poterit, ſi nulla temeraria præſumptione inuenta & cognita eſſe credatur. Aut ſi & hoc à vobis impetrare non poſſumus, ſaltem illud concedite, vt vos tanquam incognitos nunc primum audiam, nunc primum diſcutiam. Iuſtum puto eſſe quod poſtulo, hac ſanè lege ſeruata, vt vobiſcũ non orem, non conuenticula celebrem, nõ Manichæi nomen accipiam, ſi non mihi de omnibus rebus ad ſalutem animæ pertinentibus ſine vlla calligine rationem perſpicuam dederitis. In catholica enim Eccleſia, vt omittam ſynceriſſimã ſapientiã, ad cuius cognitionem pauci ſpiritales in hac vita perueniunt vt eam ex minima quidem parte, quia homines ſunt, ſed tamen ſine dubitatione cognoſcant: cæteram quippe turbam non intelligendi viuacitas, ſed credendi ſimplicitas tutiſſimam facit. Vt ergo hanc omittam ſapientiam, quam in Eccleſia eſſe catholica non creditis, multa ſunt alia quæ in eius gremio me iuſtiſſimè teneant. Tenet conſenſio populorum atque gentium, tenet authoritas miraculis inchoata, ſpe nutrita, charitate aucta, vetuſtate firmata: Tenet ab ipſa ſede Petri Apoſtoli cui paſcendas oues ſuas poſt reſurrectionem Dominus commendauit, vſque ad præſentem Epiſcopatum ſucceſſio ſacerdotum: Tenet poſtremò ipſum catholicę nomẽ, quod non ſine cauſa inter tam multas hæreſes ſic iſta Eccleſia ſola obtinuit, vt cum omnes hæretici ſe catholicos dici velint: quærenti tamen peregrino alicui, vbi ad catholicam cõueniatur, nullus hæreticorum vel Baſilicam ſuam vel domũ audeat oſtendere. Iſta ergo tot & tanta Chriſtiani nominis chariſſima vincula rectè hominem tenent credentem in catholica Eccleſia, etiam ſi propter noſtrę intelligentię tarditatem vel vitæ meritũ veritas nondũ ſe apertiſſimè oſtendat. Apud vos autẽ vbi nihil horũ eſt quod me inuitet ac teneat, ſola perſonat veritatis pollicitatio, quæ quidem ſi tam manifeſta monſtratur, vt in dubiũ venire non poſſit, præponẽda eſt omnibus illis rebus, quibus in catholica teneor. Si autem tantummodo promittitur, & non exhibetur, nemo me mouebit ab ea fide, quæ animum meum tot & tantis nexibus Chriſtianæ religioni aſtringit. Videamus igitur quid me doceat Manichæus, & potiſſimum illum conſideremus librum, quem Fundamenti epiſtolam dicitis, vbi totum penè quod creditis, continetur. Ipſa enim nobis illo tempore miſeris quando lecta eſt, inclinati dicebamus, Amen. Certè ſic ine

Infra ca. 16.
Infra c. 9.
Infra ca. 10.
Infra ca. 14.
Argumẽta fidei catholicæ.
Cap. iiij.
Infra c. 5.
Contra titulũ epiſtolæ Manichæi.
Cap. v.

Mõstrũ. Manichæi epistolæ principium.

sic incipit, Manichæus Apostolus Iesu Christi prouidentiã Dei patris. Hæc sunt salubria verba deperenni ac viuo fonte. Iam cum bona patientia si placet attendite quid quæram. Non credo istũ esse Apostolum Christi, quæso ne succẽseatis, & maledicere incipiatis. Nostis enim me statuisse, nihil à vobis prolatum temere credere. Quæro ergo quis sit ille Manichæus? Respondebitis, Apostolus Christi. Non credo. Iam quid dicas aut facias, non habebis: promittebas enim scientiã veritatis: & nunc quod nescio cogis vt credam. Euangelium fortè mihi lecturus es, & inde Manichæi personam tentabis asserere. Si ergo inuenires aliquem, qui Euangelio nondum credit, quid faceres dicenti tibi, Non credo? Ego verò Euangelio non crederem, nisi me catholicæ Ecclesiæ commoueret authoritas. Quibus ergo obtemperaui dicentibus, Credite Euãgelio, cur eis non obtemperam dicẽtibus mihi, Noli credere Manichæo? Elige quid velis. Si dixeris, Crede catholicis, ipsi me monent vt nullam fidem accommodem vobis. Quapropter non possum illis credens, nisi tibi non credere. Si dixeris, Noli catholicis credere: non rectè facies per Euangelium me cogere ad Manichæi fidem, quia ipsi Euangelio catholicis prædicantibus credidi. Si autem dixeris, Rectè credidisti catholicis laudantibus Euangelium: sed non rectè illis credidisti vituperãtibus Manichæum, vsqueadeò me stultum putas, vt nulla reddita ratione, quod vis credam, quod non vis non credam? Multò quippe iustius & cautius facio, si catholicis: quoniam semel credidi, ad te non transeo, nisi me non credere iusseris, sed manifestissimè ac apertissimè scire aliquid feceris, Quocirca si mihi rationem redditurus es, dimitte Euangelium, Si ad Euangelium te tenes, ego ad eos me teneam, quibus pręcipientibus Euangelio credidi: & his iubentibus tibi omnino non credam. Quòd si fortè in Euangelio aliquid apertissimum de Manichæi Apostolatu inuenire potueris, infirmabis mihi catholicorum authoritatem, qui iubent vt tibi non credam. Qua infirmata, iam nec Euãgelio credere potero, quia per eos illi crediderã, ita nihil apud me valebit, quicquid inde protuleris. Quapropter si nihil manifestum de Manichæi Apostolatu in Euangelio reperitur, catholicis potius credam quàm tibi. Si autem inde aliquid manifestum pro Manichæo legeris, nec illis, nec tibi: illis, quia de te mihi mentiti sunt: tibi autem, quia eam scripturam

pturam mihi profers,cui per illos credideram, qui mihi mẽ-
titi ſunt.Sed abſit vt Euãgelio ego non credam.Illi enim cre-
dens, non inuenio quo modo poſſim etiam tibi credere. Apo-
ſtolorum enim nomina,quæ ibi leguntur,non inter ſe conti-
nent nomẽ Manichæi.In locum autem traditoris Chriſti qui *Ma*
ſucceſſerit,in Apoſtolorum actibus legimus:cui libro neceſſe *Acto.*
eſt me credere,ſi credo Euangelio:quoniam vtranque ſcriptu-
ram ſimiliter mihi catholica commendat authoritas.In eodẽ
etiam libro de vocatione atque Apoſtolatu Pauli vulgatiſſi-
mam tenemus hiſtoriam. Lege mihi iam,ſi potes,in Euange-
lio, vbi Manichæus Apoſtolus dictus eſt : vel in aliquo alio li- *Ioan.14.*
bro,cui me iam credidiſſe confiteor.Iam illud lecturus es,vbi
ſpiritum ſanctũ paracletum dominus promiſit Apoſtolis. De
quo loco vide quot & quanta ſint, quæ me reuocent & deter-
reant ne Manichæo credam. Quæro enim,cur epiſtolæ hu- *Cur Apo-*
ius principium ſit,Manichæus Apoſtolus Ieſu Chriſti, & non *ſtolum ſe*
ſit,Paracletus Apoſtolus Ieſu Chriſti? Si autẽ miſſus à Chriſto *ſcripſerit.*
paracletus Manichæũ miſit, cur lego, Manichæus Apoſtolus *Cap.vj.*
Ieſu Chriſti,& non potius,Manichæus Apoſtolus paracleti?Si
dicis ipſum eſſe Chriſtum,qui eſt etiam ſpiritus ſanctus, con-
tradicis ipſi ſcripturæ,vbi dominus ait, Et alium paracletum *Ioan.14.*
mittam vobis.Si autem Chriſti nomẽ ideo rectè poſitum pu-
tas,non quia ipſe eſt Chriſtus qui & paracletus, ſed quia eiuſ-
dem ſunt ambo ſubſtantiæ, id eſt, quia non vnus eſt , ſed quia
vnũ ſunt. Poterat & Paulus dicere, Paulus Apoſtolus Dei pa-
tris,quia dixit dominus,Ego & pater vnum ſumus.Nuſquam *Ioan.10.*
hoc dicit : ſed nec quiſquã Apoſtolorum patris ſe Apoſtolum
ſcribit.Quid ſibi ergo vult iſta nouitas?Nónne vobis videtur
neſcio quã redolere fallaciam?Certè ſi nihil intereſſe arbitra-
tus eſt,cur nõ varie in aliis epiſtolis Apoſtolum Chriſti ſe no-
minat,in aliis paracleti ? Sed Chriſti ſemper audiui,quotieſ-
cunque audiui,paracleti autẽ nec ſemel. Quid hoc eſſe cauſæ
arbitramur,niſi quia illa ſuperbia mater omniũ hæreticorum
impulit hominẽ , vt non miſſum ſe à paracleto vellet videri:
ſed ita ſuſceptũ,vt ipſe paracletus diceretur. Sicut Ieſus Chri-
ſtus homo,non à Dei filio , id eſt virtute & ſapientia Dei , per
quem facta ſunt omnia,miſſus eſt:ſed ita ſuſceptus ſecundum
catholicam fidem,vt ipſe eſſet Dei filius:id eſt,in illo ipſo Dei
ſapientia ſanandis pectoribus appareret. Sic ſe ille voluit à
ſpiritu ſancto,quem Chriſtus promiſit videri eſſe ſuſceptum,

vt cum iam audiamus Manichæum spiritum sanctum, intelligamus Apostolum Iesu Christi: id est, missum à Iesu Christo qui eum se missurum esse promisit. Singularis audacia ista & ineffabile sacrilegium. Sed tamē quæro, cum pater & filius & spiritus sanctus vobis etiā confitentibus, non dispari natura copulentur, cur hominem susceptum à spiritu sancto Manichæum, non putatis turpe natum ex vtroque sexu prædicare: hominē autem susceptum ab vnigenita sapientia Dei, natum de virgine credere formidatis? Si caro humana, si concubitus viri, si vterus mulieris non potuit inquinare spiritum sanctū, quo modo potuit vterus virginis inquinare Dei sapientiam? Manichæus ergo iste qui de spiritu sancto & Euangelica lectione gloriatur, necesse est vt nobis concedat, aut missum se esse à spiritu sancto, aut susceptum. Si missus est, paracleti se Apostolum dicat: si susceptus est, concedat ei homini matrem quem suscepit vnigenitus filius, si ei quē suscepit spiritus sanctus concedit & patrem. Credat virginitate Mariæ verbū Dei non esse pollutum, si concubitu parentum suorū spiritum sanctum nō potuisse pollui vt credamus hortatur. Quod si dixeritis, non in vtero vel ante vterum, sed iam natum Manichæū à spiritu sancto esse susceptū, sufficit vt fateamini habuisse carnem de viro & fœmina procreatam. Cum enim vos non timeatis viscera & sanguinem Manichæi de humano cōcubitu venientem, & intestina fimo plena, quæ illa caro gestabat, & his omnibus non credatis cōtaminatū esse spiritum sanctum, à quo illum hominē susceptum esse creditis: cur ego vterum virginalem & intacta genitalia reformidē, & non potius credam sapientiam Dei in ipsis maternis visceribus homine suscepto immaculatam syncerámq; mansisse? Quapropter quoniam siue missum siue susceptum à paracleto se Manichæus vester affirmet, nihil horū poterit obtinere. Ego iam cautior neque missum eum credo, neque susceptum. Nam quod addidit dicens, Prouidētia Dei patris. Quid aliud ambiuit Iesu Christo nominato, cuius se dicit Apostolum: & Deo patre, cuius prouidētia missum se dicit à filio, nisi vt spiritum sanctum ipsum tertium esse crederemus? Sic enim scribit, Manichæus Apostolus Iesu Christi prouidētia Dei patris: Spiritus sanctus nominatus non est, qui maxime debuit ab eo nominari, qui nobis Apostolatū suum paracleti promissione commendat, vt Euāgelica authoritate imperitos premat. Quod cum à vobis quæri

Manichæus spiritus sanctus quo modo.
Cap. vij.

Natalis Manichæi.
Cap. viij.

quæritur, respondetis vtique Manichæo Apostolo nominato, spiritum sanctum paracletum nominari, quia in ipso venire dignatus est. Quæro ergo, sicut superius dicebam, quare exhorreatis cũ dicit catholica Ecclesia, eum in quo venit diuina sapiẽtia, natum esse de virgine: cum vos eum in quo spiritum sanctum venisse prædicatis, natum de fœmina viro mixta nihil horreatis? Quid ergo aliud suspicer nescio, nisi quia iste Manichæus, qui per Christi nomen ad imperitorum animos aditum quærit, pro Christo isto ipso se coli voluit? Hoc vnde coniiciam, breuiter dicam. Cum sæpe à vobis quærerem illo tempore quo vos audiebã, quæ causa esset, quòd Pascha domini plerunque nulla, interdum à paucis tepidissima celebritate frequẽtaretur, nullis vigiliis, nullo prolixiore ieiunio indicto auditoribus vestris, nullo denique festiuiore apparatu, cũ vestrum bema: id est, diem quo Manichæus occisus est, quinque gradibus instructo tribunali & pretiosis linteis adornato, ac in promptu posito & obiecto adorantibus, magnis honoribus persequamini. Hæc ego cum quærerem, respondebatur eius diem passionis celebrãdum esse qui vere passus est: Christum autem qui natus non esset, neque verã, sed simulatam carnem humanis oculis ostendisset, non pertulisse, sed finxisse passionem. Quis non ingemiscat homines, qui se Christianos dici volunt, timere ne polluatur veritas de virginis vtero, & de mendacio non timere? Sed vt ad rem redeam, quis non suspicetur, qui diligenter attẽderit ideo negari à Manichæo Christum natum esse de fœmina, & humanum corpus habuisse, ne passio eius quod totius iam orbis festissimum tẽpus est, ab eis qui sibi credidissent, celebraretur, & non tanta deuotione diẽ mortis suæ desiderata solennitas honoraret? Hoc enim nobis erat in illa bematis celebritate gratissimũ, quod per Pascha frequentabatur: quoniam vehementius desiderabamus illum diem festũ, subtracto alio qui solebat esse dulcissimus. Fortasse dices mihi, Quando ergo venit à domino promissus paracletus? Hic ego si non haberẽ aliud quod crederem, facilius eum adhuc venturum expectarẽ, quàm per Manichæum venisse concederem. Nunc vero cum in Actibus Apostolorum manifestissime sancti spiritus prædicetur aduentus, quæ me necessitas cogit hæreticis tam periculose & tam facile credere? In libro enim memorato sic scriptum est, Primum quidem sermonẽ feci de omnibus ô Theophile, quæ cœpit Iesus facere

Βῆμα, id est grad'.

Spiritus sanctus quando missus.

Cap. ix.

Acto. 1.

& docere in die, qua Apostolos elegit per spiritum sanctum, & præcepit prædicare Euãgelium. Quibus præbuit seipsum viuum post passionẽ in multis argumentis dierum, visus est eis per dies quadraginta, & docens de regno Dei, & quo modo conuersatus est cũ illis: & præcepit eis ne discederent ab Hierosolymis, sed sustinerent pollicitationem patris, quam audistis, inquit, ex ore meo. Quoniam Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autem spiritu sancto incipietis baptizare: quem & accepturi estis non post multos istos dies vsque ad Pentecosten. Illi quidem conuenientes, interrogabant eum, dicentes, Domine, si hoc in tempore repræsentabis regnum Israël?* Ille autem dixit, Nemo potest cognoscere tempus, quod pater posuit in sua potestate, sed accipietis virtutem spiritus sancti superuenientem in vos, & eritis mihi testes apud Hierusalem, & in tota Iudæa & Samaria, & vsq; in totam terram. Ecce habes vt cõmemorauit discipulos pollicitationis paternæ, quam ex ore eius audierant de spiritu sancto venturo: Nunc videamus quando sit missus. Paulo enim pòst sequitur, & dicit, In illo tẽpore, quo suppletus est dies Pentecostes, fuerũt omnes eadem animatione simul in vnum: & factus est subitò de cælo sonus, tanquam ferretur flatus vehemens, & impleuit totum illum locum, in quo erant sedentes: & visæ sunt illis linguæ diuisæ quasi ignis, qui & insedit super vnumquenque illorum. Et impleti sunt omnes spiritu sancto, & cœperũt loqui linguis, quo modo spiritus dabat eis pronũciare. Hierosolymis autẽ erant habitantes Iudæi homines ex omni natione, quæ est sub cælo. Et cum facta esset vox, collecta est turba, & confusa est: quoniam audiebat vnusquisque suo sermone & suis linguis loquentes eos. Stupebant autem & mirabantur ad inuicẽ dicentes, Nónne omnes qui loquũtur, natione sunt Galilæi? Et q̃ omodo agnoscimus in illis sermonem in quo nati sumus? Parthi, Medi, Elamitæ, & qui habitant Mesopotamiam, Armeniã & Cappadociam, Pontum, Asiam & Phrygiam & Pamphyliã: Aegyptum, & regionem Africæ, quæ est ad Cyrenen: & qui aduenerant Romani, & Iudæi, & incolæ, & Cretenses, & Arabes, audiebant loquentes illos suis linguis magnalia Dei. Stupebant autem & hæsitabant ob id quod factum est, dicentes, Quidnam hoc vult esse? Alij autem irridebant, dicentes. Hi musto omnes onerati sunt. Ecce vbi venit spiritus sanctus. Quid vultis amplius? Si scripturis credendum est, cur non his

al. Domine, si in hoc tẽpore repræsentaberis: et quãdo regnum Israël?

Acto. 1.

potius

potius credã, quæ robustissima authoritate firmatæ sunt, quæ cum ipso Euãgelio vbi promissum spiritum sanctum pariter credimus, innotescere populis, & commendari posteris, prædicaríque meruerunt? Hos ergo actus Apostolorũ Euangelio pari authoritate coniunctos cum lego, inuenio nõ solum esse promissum illis veris Apostolis spiritum sanctum, sed etiam tam manifeste missum, vt nullus de hac re locus relinquatur erroribus. Clarificatio enim domini nostri Iesu Christi apud homines, resurrectio est à mortuis, & in cælum ascensio. Scriptum est enim in ipso Euangelio κατὰ ἰωάννην, Spiritus autem nondum erat datus, quia Iesus nondũ erat clarificatus. Si ergo propterea nondum erat datus, quia Iesus nõdum erat clarificatus, clarificato Iesu necessariò statim datus est. Et propter ipsam geminam clarificationem, secũdum hominem & secundum Deum, bis etiam datus est spiritus sanctus. Semel postquam resurrexit à mortuis, cum insufflauit in faciem discipulorum, dicens, Accipite spiritum sanctum. Et iterũ postquam ascendit in cælum, decem diebus transactis, qui numerus perfectionem significat: cum septenario numero, quo cõdita vniuersa consistunt, additur Trinitas conditoris. De quibus rebus inter spiritales viros pie cautéque mulcta tractantur. Sed ego à proposito non discedam: suscepi enim prius vobiscum sic agere, vt non ego vos doceam, quod superbum fortasse arbitramini, sed tanquam ipse à vobis discere studeam, quod nouem annis non potui. Quapropter habeo quibus literis credã de aduentu spiritus sancti, quibus me credere si prohibetis, ne temere credam quod nescio, sic enim soletis monere, multò minus vestris literis credã. Quare aut vestros libros omnes auferte de medio, & disputando pandite veritatem de qua dubitare non possim: aut tales proferte libros, quibus non mihi cum arrogãtia imponatur quod credam, sed exhibeatur sine fraude quod discam. Fortasse, inquis, & hæc Epistola talis est: Nolo ergo in eius limine vlterius immorari, interiora videamus. Hæc sunt, inquit, salubria verba ex perenni ac viuo fonte, quæ qui audierit & eisdem primum crediderit, deinde quæ insinuant custodierit, nunquam erit morti obnoxius, verumetiam ęterna & gloriosa vita fruetur. Nam profectò beatus est iudicandus qui hac diuina instructus cognitione fuerit, per quam liberatus in sempiterna vita permanebit. Et hæc vt videtis pollicitatio est, nondum exhibitio veritatis, &

De spiritu dando. Cap. x.

Ioan. 7.

Ioan. 20.

Act. 2.

Exordiũ Epistolæ. Cap. xj.

vos quoque animaduertere facillimè poteſtis, iſto velamine quoſlibet errores fucari poſſe, vt imperitorum animis per ornatam ianuam latenter irrepant. Si enim diceret, Hæc ſunt peſtifera verba ex venenoſo fonte, quæ qui audierit & eiſdem primũ crediderit, deinde quę inſinuant cuſtodierit, nunquam erit vitę reſtituendus, verum pœnali & ærumnoſa morte afficietur. Nam profectò miſer eſt iudicandus, qui hac inferna* implicatus imperitia fuerit, per quam [demerſus] in ſempiternis cruciatibus permanebit. Si ergo hoc diceret, verum diceret: ſed libro huic non ſolum nullum conciliaret lectorem, ſed etiam omnes, in quorũ manus incidiſſet, in maxima odia concitaret. Quam ob rẽ ad conſequentia tranſeamus, nec nos iſta decipiant, quæ poſſunt eſſe bonis & malis, doctis & indoctis verba communia. Quid igitur ſequitur? Pax, inquit, Dei inuiſibilis & veritatis notitia ſit cum fratribus ſanctis & chariſſimis, qui mandatis credunt cæleſtibus pariter atque deſeruiunt. Ita ſit vt dicit: Nã & iſta benigna & acceptiſſima optatio eſt: tantum meminerimus hæc & à bonis doctoribus & à deceptoribus dici poſſe. Itaq; ſi nulla niſi talia diceret, omnibus legendum & amplectendum eſſe concederẽ. Nec illa quæ adhuc ſequuntur improbauerim: adiungit enim, Sed & dextera luminis tueatur, & eripiat vos ab omni incurſatione maligna, atque à laqueis mũdi. Omnino quippe quicquid in huius Epiſtolæ principio ſcriptum eſt, donec veniatur ad cauſam, nolo reprehendere, ne in rebus minoribus multũ operæ conſumamus. Iam ergo euidẽtiſſimam pollicitationem hominis videamus. De eo igitur, inquit, dilectiſſime frater audiſti, de quo mihi ſignificaſti dicens, Noſſe te cupere cuiuſmodi eſt natiuitas Adæ & Euæ, vtrum verbo ſint prolati, an progeniti ex corpore. Reſpondebitur tibi vt congruit. Nam de his à pleriſque in variis ſcripturis reuelationibúſque * † diſſimili modo inſertum atque commemoratum eſt. Quapropter vt veritas iſtius rei ſeſe habet, ab vniuerſis ferè gẽtibus ignoratur, & ab omnibus qui etiam de hoc diu multúmque diſputauerunt. Si enim illis ſuper Adæ & Euę generatione proueniſſet manifeſte cognoſcere, nunquam corruptioni & morti ſubiacerent. Manifeſtam ergo cognitionem huius rei nobis pollicetur, ne corruptioni ac morti ſubiiciamur. Et ſi adhuc parum eſt, vide quid ſequatur. Neceſſario ergo, inquit, plura ſunt antè cõmemoranda, vt ad illud myſterium ſine vlla poſſit dubitatione & ambi

al. infirma.

Lib. 1. contra Fœlicem Manichæum. cap. 16.

Adã & Eua quomodo nati. Cap. xij.

*† * aliàs, relationibúſque.*

ambiguitate perueniri. Hoc est quod dicebã, sic mihi demonstrari debere veritatem, vt ad eam sine vlla ambiguitate perueniam. Quod si ipse non polliceretur, me tamẽ hoc exigere & flagitare oportebat, vt tanta mercede cognitionis euidentissimæ atque certissimæ ex catholico Christiano quibuslibet contradicentibus Manichęũ me fieri non puderet. Iam igitur audiamus quid afferat. Vnde si tibi videtur, inquit, ausculta prius quæ fuerint ante constitutionẽ mundi, & quo pacto sit prælium agitatum, vt possis luminis seiũgere naturã ac tenebrarum. Iam incredibilia & falsa omnino proposuit. Quis enim credat ante constitutionẽ mundi prælium vllum fuisse cõmissum? Et tamen si est credibile, modo nos nõ credere, sed cognoscere venimus. Nã qui dicit Persas & Scythas ante multos annos secum bellasse, rem dicit credibilẽ: eam tamẽ quam auditã vel lectam possimus credere, non expertã comprehensámq; cognoscere. Cum ergo istum repudiarem, si tale aliquid diceret, nõ enim ea promisit, quæ cogeret credere, sed quæ possem sine vlla ambiguitate cognoscere: quo modo eum nõ repudiabo, quando non modo incerta dicit, sed etiam incredibilia? Sed quid si aliquibus rationibus ea perspicua & cognita faciet? Audiamus ergo, si possumus, cum tota patiẽtia & lenitate quod sequitur. Hæc quippe, inquit, in exordio fuerunt duæ substãtiæ, à sese diuisæ: & luminis quidẽ imperium tenebat Deus pater, in sua sancta stirpe perpetuus, in virtute magnificus, natura ipsa verus, æternitate propria exultans, semper continens apud se sapientiam & sensus vitales: per quos etiam duodecim membra luminis sui comprehẽdit, regni videlicet proprij diuitias afluẽtes. In vnoquoque autem membrorum eius sunt recondita milia innumerabiliũ. & immensorum thesaurorũ. Ipse vero pater in sua laude pręcipuus magnitudine incõprehensibilis, copulata habet sibi beata & gloriosa secula: neque numero, neque prolixitate æstimãda, cum quibus idem sanctus atq; illustris pater & genitor degit: nullo etiam in regnis eius insignibus, aut indigente, aut infirmo constituto. Ita autem fundata sunt eiusdem splẽdidissima regna super lucidam & beatam terram, vt à nullo vnquam aut moueri aut concuti possint. Hæc mihi vnde probaturus est, aut hæc ipse vnde cognouit? Noli me terrere paracleti nomine: primò, quia non credere incognita, sed certa cognoscere accessi, à vobisipsis factus timidior. Vos enim nostis, temere

Duo principia. Cap. xiij.

αἰῶνες.

credentibus quàm vehementer insultare soleatis: præsertim cũ ipse, qui iam cœpit incerta narrare, plenã ac firmam scientiam paulò ante promiserit. Deinde quoniam si mihi fides imperãda est, magis me teneret illa scriptura, vbi lego, venisse spiritum sanctũ, & Apostolos inspirasse, quibus eũ dominus se missurum promiserat. Quapropter aut ea quæ dicis, proba mihi vera esse, vt ostendas quæ non possum credere aut eum, qui dicit, proba mihi spiritum sanctum esse, vt credam quæ non potes ostendere. Ego nãque catholicã fidem profiteor, & per illam me ad certam scientiam peruenturum præsumo: tu vero, qui fidem meam labefactare conaris, certam scientiam trade, si potes: vt id quod credidi, temere me credidisse cõuincas. Duo sunt quæ mihi profers: vnum, cũ dicis spiritum sanctum esse qui loquitur: & alterum cũ dicis, manifesta esse quę loquitur. Vtrunq; abs te sine vlla dubitatione cognoscere debui: sed non sum auarus, vnum horum doce. Ostẽde hunc esse spiritum sanctũ, & credam vera esse quæ dicis, etiam si nesciã: aut ostende vera esse quæ dicis, & credam spiritum sanctum esse, etiam si nesciam. Nunquid æquius aut beneuolentius tecum agi potest? Sed tu nec hoc, nec illud vales ostẽdere. Nihil aliud elegisti, nisi laudare quod credis, & irridere quod credo. Cum igitur etiã ego vicissim laudauero quod credo, & quod credis irrisero, quid putas nobis esse iudicandũ, quídve faciendum, nisi vt eos relinquamus, qui nos inuitãt certa cognoscere, & postea imperant vt incerta credamus: & eos sequamur, qui nos inuitant prius credere, quod nõdum valemus intueri, vt ipsa fide valẽtiores facti, quod credimus intelligere mereamur: non iam hominibus, sed ipso Deo intrinsecus mentẽ nostram firmante atque illuminante? Et quoniam quæsiui vnde mihi probet, nunc quæro vnde ipse cognouerit. Si dicit sibi à spiritu sancto esse reuelatum, suámq; mentem diuinitus illustratam, vt ea quę dicit, certa & manifesta cognosceret: ipse significat quid intersit inter cognoscere & credere. Ipse enim cognoscit cui apertissime ista monstrantur: eis autem, quibus hæc narrat, non cognitionem insinuat, sed credulitatẽ suadet. Cui quisquis temere consenserit, Manichæus efficitur: nõ certa cognoscendo, sed incerta credendo: quales nos imperitos adulescentulos aliquando decepit. Debuit ergo non nobis polliceri scientiam, neque manifestam cognitionem, neque ad id quod quæritur, sine vlla ambiguitate peruentionem: sed dicere

Manichæi stulta pollicitatio.
Cap. xiiij.
Acto. 2.
Ioan. 14.

dicere potius ſibi iſta eſſe monſtrata:illos autem quibus narrantur credere ſibi debere quæ neſciunt. Sed ſi hoc diceret, quis non ei reſponderet, Si ergo incognita crediturus ſum, cur non ea potius credã, quæ iam conſentione doctorũ indoctorúmq; celebrantur,& per omnes populos grauiſſima authoritate firmata ſunt? Hoc ille timens ne ſibi diceretur, offundit nebulas imperitis: primum pollicẽs rerum certarum cognitionem,& poſtea incertarum imperans fidem. Cui tamen ſi hoc dicatur, vt ſaltẽ vel ſibi hęc doceat eſſe monſtrata, ſimiliter deficit,& hæc quoq; vt credamus iubet. Quis ferat tantã fallaciã tãtámq; ſuperbiã? Quid ſi nõ ſolum incerta, ſed etiã falſa eſſe quæ dicit, Deo & domino noſtro mihi opitulãte mõſtrauero? Quid infœlicius iſta ſuperſtitione inueniri poteſt, quę nõ modo nõ exhibet ſcientiã quam promittit atq; veritatẽ, ſed ea dicit quæ vehemẽter ſunt ſcientiæ veritatíq; cõtraria? Quod in ſequẽtibus manifeſtius apparebit: Ita enim dicit. Iuxta verò vnam partem ac latus illuſtris illius ac ſanctæ terræ, erat tenebrarum terra profunda & immẽſa magnitudine, in qua habitant ignea corpora, genera ſcilicet peſtifera. Hinc infinitæ tenebræ ex eadem manentes natura inæſtimabiles cum propriis fœtibus, vltra quas erant aquæ cœnoſæ ac turbidæ cum ſuis inhabitatoribus, quarum interius vẽti horribiles ac vehemẽter cum ſuo principe & genitoribus. Rurſum regio ignea & corruptibilis cũ ſuis ducibus & nationibus. Pari more introrſum gens caliginis ac fumi plena, in qua morabatur immanis princeps omniũ & dux, habens circa ſe innumerabiles principes, quorũ omnium ipſe erat mẽs atque origo, hæq; fuerunt naturæ quinque terræ peſtiferæ.

Oſtendit Auguſtinus falſa dicta Manichæi ex ſuis prius verbis. Cap. xv.

Si aëreum vel etiam æthereum corpus diceret eſſe naturã Dei, profectò irrideretur ab omnibus qui ſapientiæ veritatíſque naturam per nulla locorum ſpacia diſtentam atque diffuſam, ſine mole magnam & magnificam, nec in parte minorem,& in parte maiorẽ, ſed per omnia æqualem ſummo patri, nec aliud habentem hic,& aliud alibi, ſed vbique integram, vbique præſentem qualicunque acie ſerenioris mentis intueri valent. Sed quid dicam de veritate atque ſapientia, quæ omnes animæ potentias ſuperat, cum ipſius animæ natura quæ mutabilis inuenitur, nullo modo locorum ſpacia mole ſua occupet? Quicquid enim qualibet craſſitudine diſtenditur, non poteſt niſi minui per partem habendo aliud

Deum loco includit Manicheus. Cap. xvj.

hic & aliud alibi. Minor est enim digitus quàm tota manus, & minor est digitus vnus quàm duo, & alibi est iste digitus, alibi ille, alibi cætera manus. Quod non solum in mobilibus corporum articulis videmus, sed etiam terræ pars ista non est ibi vbi illa, quia suum locum quæq; obtinet: & pars humoris minor minore, & maior maiore loco est, & alia pars est circa fundũ, alia circa oras poculi. Similiter aëris partes suos quæque implent locos, nec fieri potest vt aër quo impletur hæc domus, simul secum in eadem domo habere possit etiam illum aërem quem vicini habent: lucísque ipsius alia pars infunditur per hanc fenestram, alia per aliam, & maior per maiorem, per minorem autem minor. Nec omnino potest esse aliquod corpus, siue cæleste siue terrestre, siue aëreum, siue humidum, quod non minus sit in parte quàm in toto, neq; vllo modo possit in loco huius partis simul habere aliam partem: sed aliud hic & aliud alibi habens per quælibet spacia locorũ distãtia & diuidua, vel potius, vt ita dicam, sectili mole distenditur. Animæ verò natura, etiam si non illa eius potentia consideretur qua intelligit veritatem, sed illa inferior qua continet corpus & sentit in corpore, nullo modo inuenitur locorũ spaciis aliqua mole distendi. Nã singulis sui corporis particulis tota præsto est, cũ tota sentit in singulis: nec minor est pars eius in digito, & maior in brachio, sicut ipse digitus brachio minor est: sed vbiq; tãta, quia & vbiq; tota est. Cũ enim tãgitur digitus, nõ per totũ corpus sentit, & tamẽ tota sentit. Totam enim tactus ille non latet, quod non fieret nisi tota præsto esset. Nec si tota præsto est cum tangitur digitus & sentit in digito, vt cæterum deserat corpus, & sese ad vnum illum locum in quo sentit agglomeret. Sed cum tota sentit in digito manus, si alius locus tangatur in pede, nec ibi desinit tota sentire: atque ita in singulis distantibus locis tota simul adest, non vnum deserens vt in altero tota sit, neque ita vtrunque tenens vt aliam partem hic habeat, & alibi aliam: sed sufficiẽs exhibere se singulis locis simul totam, quoniam tota sentit in singulis, satis ostendit se locorũ spatiis non teneri. Quòd si eius memoriã cogitemus, non rerũ intelligibilium, sed harum corporearum, quam & bestiæ habere sentiuntur: nam & per loca nota sint errore iumenta pergunt, & cubicula sua bestiæ repetunt, & canes dominorum suorum corpora recognoscũt, & dormientes plerunque murmurant, & in latratũ

Imaginatio & in brutis. *Cap. xvij.*

aliquando erumpunt, quod nullo modo poſſent, niſi in earum memoria viſarum rerum vel per corpus vtcunque ſenſarum verſarentur imagines: quis digne cogitet, vbi capiantur iſtæ imagines, vbi geſtentur, vel vbi formentur? Si enim non poſſent eſſe maiores quàm noſtri corporis quātitas tenet, diceret fortè aliquis, intra ipſa ſui corporis ſpacia quibus & illa concludit, has imagines animam figurare atq; ſeruare. Nunc verò cū perexiguam terræ partem occupet corpus, immenſarū regionū & cæli ac terræ imagines animus volui, quibus cateruatim diſcedentibus ac ſuccedentibus nō fit anguſtus? atq; hinc ſe oſtendit nō diffuſum eſſe per locos, quia maximorum locorū imaginibus nō quaſi capitur, ſed potius eas capit: non ſinu aliquo, ſed vi potentiáque ineffabili, qua licet eis & addere, quodlibet & detrahere, & in anguſtum eas contrahere & per immenſa expandere, & ordinare vt velit, & perturbare, & multiplicare, & ad paucitatem ſingularitatémve redigere. Quid iam de illa loquar potentia, qua intelligitur veritas, qua iſtis ipſis, quæ de corporis ſenſu hauſtæ figurantur, imaginibus ſeſe pro veritate opponentibus magna viuacitate reſiſtitur? Qua videtur aliam, verbi gratia, veram eſſe Carthaginem, aliam quam cogitans fingit & pro ſuo arbitrio tota facilitate commutat: ex eadem facilitate innumerabiles venire mundos, in quibus Epicuri cogitatio innumerabiliter peregrinata eſt. Et ne multa conſecter, ex eadem venire facillitate iſtam terram lucis per ſpacia infinita diffuſam, & quinque antra gentis tenebrarum cum habitatoribus ſuis, in quibus Manichæi phantaſmata veritatis ſibi nomen auſa ſunt vſurpare. Quid ergo eſt iſta potentia quæ hæc diſcernit? Quæ profectò quantacunque ſit, & his omnibus maior eſt, & ſine vlla tali rerū imaginatione cogitatur. Huic inueni ſpacia ſi potes, hāc diffunde per locos, hāc infinitæ molis tumore diſtende. Profectò ſi bene cogitas, non potes. Quicquid enim tibi tale occurrerit, iudicas ipſa cogitatione ſecari poſſe per partes, facíſque ibi aliam partem minorem, aliam maiorem quantum placet. Illud autem ipſum quo iſta iudicas, cernis eſſe ſupra iſta, non loci altitudine, ſed potentiæ dignitate. Quare animam ſi totiens mutabilem, ſiue variarum volūtatum turba, ſiue affectibus pro rerum copia & inopia ſeſe flectentibus, ſiue ipſis innumerabilibus ludis phantaſmatum, ſiue obliuione & memoria, ſiue doctrina & impe

Dei nulla eſt imaginatio.
Ca. xviij.
Deus immenſus.
Cap. xix.

& impetitia. Si ergo animam, vt dixi, his atque huiusmodi motionibus totiens mutabilem, sentis non diffundi extendique per locos, sed omnia talia spacia potentiæ viuacitate superare: quid de ipso Deo cogitandum aut existimandum est, qui super omnes rationales mentes inconcussus atque incommutabilis manens, tribuit quod cuique tribuendum est. Quem facilius eloqui audet anima quàm videre: & quem tanto minus eloquitur, quantò syncerius videre potuerit Qui tamen si, vt Manichæorum phantasmata perstrepunt, locorum ex vna parte determinato, ex aliis immenso spacio tenderetur, quãtælibet in eo particulę & innumerabilia frusta essent, alia maiora, alia minora pro cogitantis arbitrio metirentur: vt bipedalis in eo, verbi gratia, pars, octo partibus minor esset quã decempedalis. Id enim necesse est cõtingat omnibus naturis, quæ per talia spacia diffusæ vbiq; totæ esse non possint, quod in ipsa anima non inuenitur, sed ab eis qui considerare hæc non valent, deformiter de illa & turpiter creditur.

Deus finitus Manichæus. Cap. xx.

Verumtamen cum carnalibus animis fortasse nõ sic agendum est, sed descendendum est potius ad eorũ cogitationes, qui naturã incorporeã & spiritalem cogitando potius sequi, vel nõ audent, vel nondum valent: ita vt nec ipsam cogitationem suam eadem cogitatione cõsiderẽt, & inueniant eam locorum spacia de ipsis locorũ spaciis iudicantẽ. Descendamus ergo ad eorum sensus, & quæramus ab eis, iuxta quã partem & iuxta quod latus, sicut Manichæus dicit, illustris illius ac sanctæ terræ erat tenebrarum terra. Dicit enim, iuxta vnam partem ac latus, nec dicit quã partem vel quod latus, dextrũ an sinistrum. Sed quodlibet eligant, illud certè manifestũ est, nõ dici vnum latus, nisi vbi est & alterum latus. Vbi autẽ vel tria vel plura sunt latera, aut figuræ ambitus intelligitur vndique terminatus, aut si ex aliqua parte in immensum patet, ex iis tamen quæ latera dicuntur, necesse est, finiatur. Dicant ergo, ex alio latere, vel ex aliis lateribus, quid adiungebatur terræ lucis, si ex vno latere erat gens tenebrarum? Non dicũt, Sed cum premuntur vt dicãt, infinita dicũt esse alia latera terræ illius quam lucis vocant: id est, per infinita spacia distendi, nullo fine cohiberi. Nec intelligunt iam non esse latera, quod quibusuis tardis etiam ingeniis apertissimum est. Tunc enim essent latera si finibus suis terminarentur. Quid ad me, inquit, si non sint latera? Sed cum diceres, iuxta vnam partem ac la

Lib. 1. cõtra Felicẽ Manichæum cap. 19.

ac latus, aliā quoq; partē siue partes, vel aliud latus siue latera cogebas intelligi. Nam si vnum tantū latus erat, tantū iuxta latus dici debuit, nō iuxta vnum latus. Sicut in corpore nostro dicimus esse aliquid iuxta vnū oculū, quia est alter oculus: aut iuxta vnā maxillā, quia est altera. Si autē dicamus iuxta vnū nasum, aut iuxta vnum vmblicū, cū alius non sit, à doctis & ab indoctis ridebimur. Sed nō te verbis premo. Fortasse enim vnū quasi vnicum appellare voluisti. Quid ergo erat iuxta aliud latus terræ, quàm illustrē ac sanctā vocas? Terra, inquis tenebrarū. Quid de ista terra saltē cōcedis? Quòd corporea erat? Necesse est te hoc dicere, quandoquidē omnia corpora inde asseris originē ducere. Quid ergo quæso, quamuis tardi, quāuis carnales homines, ne hoc quidem aliquādo animaduertitis, quòd lateribus sibi iungi vtraq; ista terra nō possit, nisi esset vtraq; corporea? Cur ergo nobis dicebatur à nescio qua cæcitate peruersis, tenebrarū tantū terram fuisse vel esse corpoream: illā verò quæ terra luminis diceretur, incorporeā & spiritalē credi oportere? Expergiscamur aliquādo homines boni, & saltē admoniti quod facillimū est attēdamus, duas terras sibi lateribus nō posse cōiungi, nisi vtraq; sit corpus. Aut si ad istam etiā possit cōiungi, grossi & tardi, quæro, vtrū & ipsa terra tenebrarū vnū latus habuerit, & cætera infinita sicut terra lucis? Non ita credūt, timēt enim ne Deo videatur æqualis. Dicunt ergo illā per profundū immensam, & per longū sursum versus, aut supra illā spacia infinitæ inanitatis affirmant: Et ne ipsa vel simplū, terra autē luminis duplum tenere videatur, angustāt eā à duobus etiam lateribus. Tanquā si vnus panis, sic enim quod dicitur facilius videri potest, in quadras quatuor decussatim formetur, in quibus tres sint candidæ, vna nigra: modo de tribus candidis tolle distinctionē, & fac illas etiā sursum versus, & deorsum versus, & vndiq; retro infinitas: sic ab eis esse creditur terra lucis. Illā verò nigrā quadram fac deorsum versus, & retro infinitā, supra se autem immēsam inanitatē habere. Sic opinantur terram tenebrarum, sic ab eis esse creditur. Sed hæc nimis attente, & studiose inquirentibus, quasi secreta demonstrant. Verūtamen si ita est, apparet terrā tenebrarum à terra lucis duobus lateribus tangi & vtiq; si duobus tāgitur, duobus etiam tāgit, certè iuxta vnū latus erat, terra tenebrarū. Deinde quā fœda figura lucis apparet, tanquā fissa vngula, nigro quodam

Deliramentū de duplici terra. Cap. xxj.

De lateribus & figura terrarum. Cap. xxij.

cuneo

cuneo subter arctato, illac tantum finita qua funditur, hians etiā & patēs desuper interposito inani quicquid à superficie terræ tenebrarum sursum versus immensum est: quā deinde melior ipsius terræ tenebrarum figura ostenditur. Siquidem illa findit, hæc finditur, illa inseritur, hæc interpatet: illa in se nulli inanitati dat locū, hæc ab inferiori tantū parte laxa, nō est, qua hostili cuneo subimpletur. Indocti ergo homines & auari cum maiorē honorē tribuūt multitudini partium quā vnitati vt sex partes darent terræ lucis, tres deorsum versus, tres sursum versus, maluerūt penetrari terrā lucis quā penetrare. Talem enim figurā etsi cōmixtam negant, penetratam tamen negare nō possunt. Cōfer nunc nō spiritales catholicæ fidei viros, in quibus quantū in hac vita animus potest, cernit substātiam naturámq; diuinā nullis locorū spatiis tēdi: id est, nullis liniamentorū dimensionibus figurari: sed cōfer carnales & paruulos nostros, qui solent auditis in allegoria mēbris quibusdā corporis nostri, velut cum dicuntur oculi Dei, & aures Dei, solēt Deū sibi libertate phantasmatis corporis humani specie figurare. Hos cōfer iam illis Manichæis, qui solent istas nugas intentis & curiosis hominibus quasi magna secreta describere. Et considera qui rationalius & honestius de Deo sentiāt: vtrum ij qui eum forma humana, sua dignitate in suo genere prædita, cogitant, an ij qui eum infinita mole diffusum, non tamen vndiq;, sed tribus quadris infinitū atque cōdensum: ex vna verò fissum patētem, hiautem, laxum superius inanitate, cuneatum inferius terra tenebrarum: vel si ita melius est dicere, apertū superius natura propria, inarctatum inferius aliena. Ecce ego tecum derideo carnales homines, qui nondum possunt spiritalia cogitare, humana forma Deū æstimantes. Deride & tu mecum, si potes, eos qui tam deformem turpémque fissuram vel scissuram Dei, tam inaniter suprà hiulcam, tam inhoneste infrà obturatā, multum miserabili cogitatione imaginātur. Cùm etiam intersit, quòd isti carnales qui humana Deum forma cogitant, si Ecclesiæ catholicæ gremio contēti, cū lacte nutriēdi sunt, non se in temerarias opiniones præcipitent, sed ibi studium pium quærendi nutriant, ibi petant vt accipiant, ibi pulsent, vt eis aperiatur: incipiunt spiritaliter allegorias parabolásque scripturarum intelligere, & paulatim sapere diuinas sapientias, congruenter alibi aurium, alibi oculorum, alibi manuum vel pedum, vel

Leuius peccant Manichæis ἀνθρωπομορφῖται. Ca. xxiij.

1. Cor. 3.

Matt. 7.

vel etiam alarum atque pēnarum,ſcuti quoq; & gladij & ga leæ cæterarúmq; talium innumerabilium rerū nomine enū-tiari. Quia intelligētia quanto magis proficiunt, tanto magis catholici eſſe firmantur. Manichæi vero quando figuræ illius imaginationem reliquerint, Manichæi eſſe non potuerunt. Hoc enim quaſi propriū atque præcipuum authoris ſui laudibus tribuunt,quòd dicunt illa quæ ab antiquis figurate in libris de diuinis myſteriis poſita ſunt,huic qui vltimis vēturus erat, ſoluenda & demōſtrāda eſſe ſeruata. Et propterea poſt illum iam neminem doctorē diuinitus eſſe vēturum quia nihil iſte per allegorias & figuras dixerit, cum & antiquorū quæ talia fuerāt aperiret, & ſua enodaret manifeſtéq; mōſtraret. Non habent ergo iſti interpretationes ad quas reuertātur,cum illis de authore ſuo legitur, Iuxta vnā verò partem ac latus, illuſtris illius ac ſanctæ terræ,erat tenebrarum terra: quocunq; ſe verterint,neceſſe eſt vt phantaſmatū ſuorū miſeria coarctati,in ſciſſuras,aut abruptas præciſiones & iūcturas,aut fiſſuras turpiſſimas incidāt, quas non dicant de incōmutabili natura Dei, ſed de omni natura incorporea, quāuis mutabili,ſicuti eſt anima,miſerrimū eſt credere. Et tamē ſi nō poſſem me intendere ad ſuperiora, neque cogitationes meas à falſis imaginationibus,quas per ſenſus corporeos memoria fixas gero,in libertatē ac ſynceritatem naturæ ſpiritalis euoluere: quāto melius humani corporis forma Deū cogitarem, quàm illū nigrū cuneum ſciſſuræ inferiori eius effigerem,ſuperiorémq; vaſtiſſimā laxitatē,nō inueniens vnde oppilarē,ſic immēſa inanitate patētem & hiantē relinquerem. Quid iſta opinione fœdius? quid tenebroſius hoc errore dici aut fingi potuit? Deinde volo mihi dicatur, quando lego, Deū patrē,& ſuprà lucidam beatámque terram fundata regna eius,vtrum vnius & eiuſdē ſubſtantiæ atq; naturæ ſint, & pater,& regna eius,& terra? Quod ſi ita eſt, iam non quaſi aliam naturā,quæ quaſi corpus ſit Dei,cuneus ille gētis tenebrarū diffundit & penetrat,quod quidem ipſum eſſet ineffabili deformitate turpiſſimum: ſed ipſam omnino naturā Dei, cuneus ille terræ tenebrarum diffindit & penetrat. Rogo cogitate iſta, homines eſtis: Rogo cogitate iſta, & fugite taliúmq; phantaſmatum ſacrilegia dilaniatis, ſi fieri poteſt, pectoribus, de fide veſtra eradicate atque propellite. An dicturi eſtis, non vnius eiuſdémque naturæ illa tria eſſe, ſed alterius patr

De numerō naturarum.
Ca. xxiiij

patrem, alterius regna, alterius terram: vt suas naturas atque substantias habeant singula diuersas, excellentiæ gradibus ordinatas? Quod si verum est, non duas, sed quatuor naturas Manichæus prædicare debuerat. Si autem vnam naturam habet pater & regna, terra verò sola diuersam, tres naturæ fuerant prædicandæ. Aut si propterea duas dicere maluit, quia terra tenebrarum pertinet ad Deum, quæro quomodo ad Deum lucis pertineat terra? Si enim & naturam habet diuersam, & nõ eam genuit neque fecit, non ad eum pertinet, & in alieno regna eius locata sunt. Aut si propterea pertinet quia vicina est, pertineat & terra tenebrarum, quæ terram lucis non modo vicinitate contingit, sed etiam penetratione dissulcat. Si autem genuit eam, non eam credi oportet diuersam habere naturam. Quod enim genuit Deus, hoc oportet credi esse quod Deus est, sicut de vnigenito filio in catholica creditur. Itaque ad illam fugiendam & detestandam turpitudinem nos necessitas reuocat, vt non terram quasi aliam, atque diuersam, sed ipsam Dei naturam niger ille cuneus diffindat. Quod si non genuit, sed fecit eam Deus, quæro vnde fecerit. Si de seipso quid aliud est quàm genuisse? Si de aliena aliqua natura, quæro vtrum bona an mala. Si bona, erat ergo aliqua natura bona, quæ non pertinebat ad Deum, quod nullo modo dicere audebitis. Si autem mala, non ergo illa gens tenebrarum sola natura mala erat. An fortè iam inde assumpserat partem aliquam Deus, quàm in terram lucis conuerteret, & super illam sua regna stabiliret? De tota ergo id fecisset, vt iã olim mala natura nulla esset. Quòd si non de aliqua substãtia fecit terrã lucis, restat vt eã de nihilo fecerit. Quare si vobis iam persuadetur posse aliquid boni omnipotẽtẽ Deũ de nihilo facere, venite in catholicam, & discite omnes naturas, quas fecit Deus & condidit, excellentiæ gradibus ordinatas à summis vsque ad infimas, omnes bonas, sed alias aliis esse potiores: eásque factas esse de nihilo, cum Deus artifex per sapientiam suam potentialiter, vt ita dicã operaretur, vt possit esse quod nõ erat & inquãtum esset, bonum esset, inquantum autem deficeret, se non de Deo genitum, sed ab ipso de nihilo factum ostenderet. Quid enim vos teneat, si consideretis, non inuenietis: cum terram luminis quàm describitis, neque hoc esse quod Deus est possitis dicere, ne ipsam Dei naturam fœditas quadræ illius inarctet: neque de illo genitam, ne nihilominus

Ordo bonorum ab vno Deo Ca. xxv.

minus

minùs hoc quod Deus est cogatur intelligi, & ad eandem deformitatem redeat: nec alienam ab illo, ne in alieno regna eũ posuisse, & non duas sed tres naturas dicere vrgeamini: neque ab eodem de aliena factam substantia, ne aut bonũ aliud fuerit præter Deum, aut malum præter gentem tenebrarũ. Remanet igitur vobis, vt de nihilo terram luminis Deum fecisse fateamini: & non vultis credere, quòd si aliquod magnũ bonum, quod tamẽ illo ipso esset inferius, Deus ex nihilo facere potuit: potuit etiã, quia bonus est & nulli bono inuidet, facere alterum bonũ, quod illo priore esset inferius: potuit & tertiũ cui secundum præponeretur, & deinde vsque ad infimum bonum naturarũ factarum ordinem ducere, donec vniuersitas earum, nõ numero indefinito incerta difflueret, sed certo terminata consisteret. Aut si nec de nihilo istam luminis terram Deũ fecisse vultis fateri, non erit exitus quo tantas turpitudines & tã sacrilegas opiniones euadatis. Aut videte certe, quoniam liberum est carnali cogitationi phantasmata qualia libuerit opinari, ne forte possitis aliam formam quamcunque huic coniunctioni duarũ terrarum inuenire: ne tam detestabilis & auersanda rerum facies animo occurrat, terrã scilicet Dei, siue sit eiusdem naturæ qua† est Deus, siue diuersæ, in qua tamen Dei regna fundata sint, ita ingenti mole per immẽsam iacere, vt per infinitum porrectis & apertis membris iaceat, quibus fœdissime atq; turpissime ab inferiori parte recipiat etiam ipsum immẽsæ magnitudinis inarctatũ illum cuneum terræ tenebrarum. Sed quicquid aliud inueneritis figurę qua duæ istæ terræ sibi coniunguntur, delere profectò Manichæi literas non potestis: nõ dico alias quibus expressius ista descripsit. Fortassis enim quia paucioribus notę sunt, minus periculi habere videantur: sed istas ipsas de quibus nunc agitur, epistolæ fundamenti, quæ ferè omnibus qui apud vos illuminati vocantur, solet esse notissima. Hic quippe ita scribitur, Iuxta vnam vero partem ac latus illius illustris ac sanctæ terrę, erat tenebrarũ terra profunda & immensa magnitudine. Quid expectamus amplius? Tenemus enim quod iuxta latus erat. Quomodolibet iã fingite figuras, & qualia habeat liniamẽta describite, moles certe illa immẽsæ terrę tenebrarum, aut recto latere adiũgebatur terræ lucis, aut curuo, aut tortuoso. Sed si tortuoso, & illa sancta terra tortuosum habet latus: nã si ipsa rectũ habeat latus & tortuoso huius latere tangitur, interpa-

† enim

Terrarũ cõiunctio.

Ca xxvj.

tent cauernæ quædã profundæ per infinitum inane, nec supra terram tantũ tenebrarum inanitas erat, sicut audire solebamus. Quod si ita est, quãto melius erat vt se aliquãto longius terra luminis remoueret, atque illa inanitas tanta interesset, ne omnino posset à tenebrarum terra ex vlla parte contingi: imò etiam tantum spacium pateret inanis profunditatis, vt si qua gentis illius oriretur improbitas, etiã si temere in illam transilire vellent principes tenebrarum, quoniam nec volare possunt corpora nisi aëre corporeo supportẽtur, per illud inane præcipitati, & quia infinitũ deorsum versum esset, ad nullum aliquando fundum peruenientes, etiam si semper possent viuere, nunquam tamen dum deorsum semper feruntur, possent nocere. Si autem curuo latere adiũgebatur, terra quoque lucis curuo eã sinu deformiter recipiebat. Aut si introrsus ista quasi specie theatri curua erat, curuam terræ luminis partem tali sinu receptam, nõ minus deformi copulatione amplectebatur. Aut si ista curuum habebat latus, & illa rectum, non ex toto eam latere attingebat. Et vtique melius erat, sicut supra dixi, vt nulla ex parte contingeret, tantúmq; inane interesset, vt & iusto interuallo vtranq; terram seiungeret, & temerarios improbos per infinitum præcipites nihil nocere permitteret. Quòd si recto latere latus rectum attingebat, nõ video quidem aliqua vel receptacula vel hiatus: sed planè video tantam pacem tantámq; secum terræ vtriusque concordiam, vt maior coniunctio esse non possit. Quid enim speciosius, quid conuenientius, quàm rectũ recto ita copulari, vt nulla ex parte sinus vel flexus dirumpat aut dirimat naturalẽ ac stabilem per infinitum spacium loci, & ab infinita æternitate iuncturam? Quæ recta latera vtriusque terræ, etiã si interposito inani separarentur, nõ solum per seipsa pulchra essent, quia tam recta essent: sed interiecto quoque interuallo ita sibi congruerent, vt hinc atque inde pariles rectitudines etiã sine vlla coniunctione, ipsa tamen similitudine conuenirent. Cum autẽ accedit ista coniunctio, quid concordius ac pacatius hac vtraq; terra? Quid vero etiam ipsa copulatione duorum rectorũ laterum pulchrius dici aut cogitari possit, non inuenio. Quid faciam cum errore tanto peruersis & cõsuetudine implicatis miserrimis animis? Nõ enim sciũt isti homines quid loquantur cum hæc loquuntur. Non enim attendunt. Rogo, nemo enim vos vrget, nemo in certamen premit, nemo præteritis insultat

Ex rectitudine laterum cõcludit bonitatem creaturarũ à Deo.

Caput xxvij.

sultat erroribus, nisi qui diuinam misericordiam expertus nō est, vt careret erroribus, tantū id agamus vt aliquando finiantur. Intuemini paululū sine animositate & amaritudine. Omnes homines sumus: non vos, sed errores & falsitates odimus. Quæso intuemini paululum. Deus misericordiarum adiuua intuentes & verum quærētibus interius lumen accēde. Quid enim intelligimus, si nō intelligimus rectū melius esse quàm prauum? Quæro ergo à vobis si placide modestéq; accipitis, rectum latus terræ tenebrarum, quod recto lateri terræ lucis adiungitur, si quispiam deprauaret, nullám ne illi pulchritudinem adimeret? Necesse est fateamini, si latrare nolitis, non solum & si deprauetur pulchritudinē auferri, sed eam etiam pulchritudinem quam cum recto latere terræ luminis potuit habere communem. Hanc ergo auferens, & de recto prauum faciens, vt discordaret quod concordabat, & abhorreret quod congruebat, nunquid aliquam inde auferret substantiam? Sic ergo discite, non substantiam malum esse. sed sicut in corpore commutatione formæ in deterius, amitti speciem vel potius minui, & fœdum dici quod pulchrū antea dicebatur, & displicere corpus quod antea placuerat. Sic in animo rectæ voluntatis decus, quo pie iustéq; viuitur, commutata in deterius voluntate deprauari: quo peccato effici animam miserā, quæ honestate rectæ voluntatis beatitatē obtinebat, nulla addita detractáve substantia. Deinde etiam illud cogitate, quia etsi cōcedamus aliis caussis latus terræ tenebrarū malum esse, quòd obscurū, quòd tenebrosum, vel si aliquid aliud dici potest, non tamen in eo quod rectum est, malum est. Sicut ergo concedo in eius colore esse aliquid mali, sic necesse est & vos cōcedatis esse in eius rectitudine aliquid boni. Nefas est itaq; hoc quantumcunq; bonum est, alienare ab artifice Deo, à quo esse omne bonum quod in quacunque natura est, nisi credamus, perniciosissime erramus. Quo modo ergo ille & summū malum esse dicit hanc terrā, in cuius lateris rectitudine inuenio quātum ad corpus attinet, nō paruæ pulchritudinis bonum: & ab omnipotente atque optimo Deo eam vult esse penitus alienā, cum id ipsum bonū quod in illa inuenimus, cui alij tribuendum sit, nisi authori bonorum omnium, non inueniamus? Sed malum erat, inquit, etiam illud latus. Puta malum esse, deterius esset certe si non rectum, sed distortum esset. Quo modo igitur est summū malū quo potest aliquid cogitari deterius?

Deinde necesse est aliquid boni sit, quo carendo fit res quæcũque deterior. Carendo autem rectitudine fieret latus illud deterius. Inest ergo illi boni aliqua rectitudo: Et nunquã mihi dicis, vnde inest, nisi ad eum te contuleris à quo siue magna siue parua, omnia tamen bona esse fateamur. Sed iam à lateris huius cõsideratione transeamus ad alia. Habitabant, inquit, in illa terra ignea corpora: genera scilicet pestifera. Cum dicit, habitabant: animata vtique atque viuentia vult intelligi. Sed ne de verbo calumniari velle videamur, attendamus istos omnes habitatores terræ illius, quemadmodum in quinq; genera viua distribuerat. Hinc infinitæ, inquit, tenebræ ex eadẽ manantes natura, inæstimabiles cum propriis fœtibus: vltra quas erãt aquæ cœnosæ ac turbidæ cum suis inhabitatoribus: quarũ interius venti horribiles & vehementes cum suo principe & genitoribus: Rursum regio ignea & corruptibilis cũ suis ducibus & nationibus: pari more introrsum gens caliginis ac fumi plena, in qua morabatur immanis princeps omnium & dux, habens circa se innumerabiles principes, quorũ omnium ipse erat mens & origo, hæque fuerũt naturæ quinque terræ pestiferæ. Animaduertimus quinque naturas quasi partes vnius naturæ, quam vocat terram pestiferam. Hæ sunt autem: tenebræ, aquæ, venti, ignis, fumus, quas quinque naturas sic ordinat, vt exteriores cæteris sint tenebræ, à quibus numerare incipit. Intra tenebras aquas constituit, intra aquas ventos, intra ventos ignem, intra ignem fumum. Et habebãt istæ quinque naturæ sua quæque genera inhabitatorum suorum, quæ nihilominus quinque sunt. Quæro nanque, vtrum genus vnum habitãtium fuerit in omnibus quinque naturis, an diuersa genera, sicut naturæ ipsæ diuersæ sunt? Diuersa fuisse respondẽt, & de aliis libris ita docent, quòd tenebras habitauerunt serpentes: aquas natantes, sicut sunt pisces: ventos volantes, sicut sunt aues: ignes quadrupedes, sicut sunt equi, leones, & cætera huiusmodi: fumum bipedes, sicut sunt homines. Quis igitur ista ordinauit, quis distribuit atq; distinxit, quis numerum, qualitates, formas, vitã dedit? Hæc enim omnia per seipsa bona sunt, nec inuenitur vnde cuiq; naturæ nisi ab omnium bonorũ Deo authore tribuantur. Non enim sicut chaos describeremus, quo modo etiam insinuare Poëtæ solent, informem quandam materiem sine specie, sine qualitate, sine mensura, sine numero & pondere, sine ordine ac distinctione, confu

Distinguit Manichæus quinq; naturas terræ tenebrarum. Caput xxviij.

Ex quinque naturis illis terræ tenebrarũ probat Manichæorũ falsitatẽ. Ca. xxix.

confusum nescio quid atque omnino expers omni qualitate. Vnde illud quidam doctores Græci Poëton vocant: Non ergo sic isti hanc quam vocant terram tenebrarum insinuare conantur, sed omnino aliter longéq; diuerse atque contrarie latus lateri adiungunt atque collinunt: naturas quinque numerant, distinguunt, ordinant, qualitatibus propriis enunciant, nec eas desertas ac infœcundas esse permittunt, sed suis inhabitatoribus complent: eisdémq; ipsis formas congruas & suis inhabitationibus accommodas tribuunt, & quod antecellit omnibus vitã. Hæc tanta bona enumerare, & ab authore omnium bonorum Deo aliena esse dicere, hoc est nec in rebus agnoscere tantum ordinis bonum, nec in se tantum erroris malum. Sed ista, inquit, genera quinque illas naturas inhabitantia, sæua erant atque pestifera, quasi ego in eis sęuiciam, pestémque laudauerim. Ecce ego tecum vitupero, quæ in illis mala esse criminaris, lauda tu mecum quæ in illis bona ipse commemoras: ita videbis bona malis permixta te velle constituere pro summo & extremo malo. Vitupero ibi tecum pestem, lauda ibi mecum salutem. Non enim genera illa vel gigni, vel nutriri, vel inhabitare terram illam sine salute aliqua potuissent. Vitupero ibi tecum tenebras, lauda ibi mecum fœcunditatem. Tenebras enim dicis inæstimabiles, & addis tamen, cum propriis fœtibus: quanquam tenebræ non sint corporeæ, totúmque hoc nomen lucis absentia est: sicut nuditas, carere vestitu: & inanitas, vacare corporis plenitudine: ac propterea tenebrę nihil gignere potuerũt, quamuis terra potuerit tenebrosa, id est, carens luce, aliquid gignere. Sed interim hæc omittamus, fœdus aptum saluti & quædã concordia numerosa, ordinat atque in vnitatem coædificat mẽbra nascentium, sibi inuicem moderationis pace congruentia. Quæ omnia, quis non intelligat maiori laude, quàm tenebras vituperatione dignanda? Vitupero ibi tecum cœnum turbidũ aquarum, lauda ibi mecum & ipsam speciem qualitatémque aquarum, & inhabitatorum natantium membra congruentia, vitam corpus continentem & regẽtem, & omne temperamentum sui generis valetudini accommodatum: quantũuis enim aquas cœnosas turbidásq; reprehendas, eo tamen quòd tales aquas dicis, vt animantia sua possint & gignere & continere, speciem illius qualiscũque corporis & partiũ similitudinem, qua in vnam formantur pacantúrq; qualitatem, auferre non

ποιητόν.

Infra ca. 30.

Ostendit non esse summum malum in quibus dicit Manichæus. Cap. xxx 2. sent. di. 12. cap. secũdũ hãc, in fine. Et cap. Attende.

potes, quia si abstuleris, nullum erit corpus: quæ omnia si es homo sentis esse laudanda. Et quantumuis illorum inhabitatorum sæuiciam, & inter impetus, dilacerationes & vastationes exaggeres, non eis tamen adimis numerosos formarum terminos, quibus sibi singula eorum corpora membrorũ parilitate pacata sunt, & temperamentum salutis & moderamẽ formæ, partes sui corporis in vnitatem amicitiæ concordiæq; redigentis: quæ si humano sensu intueris, vides plus esse laudanda quàm vituperanda quæ displicent. Vitupero ibi tecum horrorem ventorum, lauda ibi mecum eorundem ventorum spirabilem nutricémque naturam, & speciem corporis, congruentia partium continuati atque diffusi quibus rebus omnibus illos inhabitatores suos poterant & gignere & alere, & salubriter continere: eorúmque inhabitatorum, cum cætera quæ in omnibus animantibus superiori ratione laudata sunt, tum proprie impigros & faciles vnde velint & quò velint transitus, & alarum in volatu cócordem nisum & non imparem motum. Vitupero ibi tecum corruptionem ignis, lauda ibi mecum genitalem ignem & vigentem, opportunámque eius temperationem nascentibus, & vt calescerẽt, † & vt suis numeris liniamentísque perficerentur, & vt viuere atque habitare ibi possent: quæ omnia non solum in ignis habitatione, sed in ipsis quoque habitantibus miranda & laudanda esse cognoscis. Vitupero ibi tecum obscuritatem fumi, & immanitatem principis qui in eo sicut dicis, morabatur: lauda ibi mecum, quòd vel in ipso fumo nullam partem inuenis dissimilem cæteris: ex quo in genere suo partium inter se suarum congruentiam modúmque custodit, vt quadã vnitate sit quod est, quæ nemo sobrie considerat, & non mirabiliter laudat. Quid quòd etiam fumo addis vim potentiámque generandi, quando eidẽ quoque inhabitatores principes tribuis: vt quod hic nunquam vidimus, ibi fumus fœcundus sit, & salubrem suis habitatoribus tribuat mansionem? Quod etiam in ipso fumi principe immanitatem solam aduertisti quam vituperares, nónne debuisti attendere cætera quæ te in eius naturæ laudem cogerent? Habebat enim animam & corpus, illam viuificantem, hoc vita inspiratum: cum illa regeret hoc obtemperaret: illa præiret, hoc subsequeretur: illa contineret, hoc non deflueret: illa moueret in numeros, hoc numerosa membrorum compagine stabiliretur. Nónne te ad laudem mouet

† coalescerent.

Non statim malũ quod minus bonũ est. Caput xxxj.

mouet in hoc vno principe, vel pax ordinata, vel ordo pacatus? Quod autem de vno dictum est, hoc de cæteris intelligi licet. Sed enim erat in alios seuerus & immanis: non hoc laudo, sed illa quæ non vis attendere. Quæ si vel admonitus intuetur atque considerat quisquis Manichæo temere credidit, sine dubitatione cognoscit, cum de istis naturis loquitur, de bonis quibusdam se loqui: sed non summis & infabricatis, sicuti est Deus vna trinitas, neque de his fabricatis quæ sublimiter ordinata sunt, sicuti sunt angeli sancti & beatissimę potestates: sed de infimis, & pro sui generis modulo in imo rerum ordinatis bonis: quæ dum comparantur superioribus, vituperandæ ab imperitis existimantur: & dum considerantur quantum his desit boni, quod illis adest, eiusdem boni absentia mali nomen tenet. Et ego quidem propterea sic de istis naturis disputo, quoniam ea nominantur quę in hoc mundo nota sunt nobis. Nouimus enim tenebras, aquas, ventos, ignem, fumum: nouimus etiam animalia serpentia, natantia, volantia, quadrupedia, bipedia, In quibus omnibus, exceptis tenebris, quę vt dixi nihil sunt aliud quàm lucis absentia, quæ oculis non videndo discernuntur, sicut silentium auribus non audiendo, non quia tenebræ sunt aliquid, sed quia lux non est: sicut dicimur auribus percipere silentium, nõ quia est aliquid, sed quia sonus non est. Exceptis ergo tenebris in hac enumeratione, cæteræ naturæ sunt etiam omnibus notæ: quarũ speciem quia in quantumcunque est, laudabilis & bona est, nemo prudens abalienat ab authore omnium bonorum Deo.

Nam ille Manichæus sicut voluit naturas quas hic dicit ordinare in phantasmatibus suis velut in gente tenebrarũ, omnino falsus esse conuincitur. Primo, quia tenebræ nihil possunt gignere, vt dictum est, Sed non tales, inquit, erant illæ tenebræ, quales hic nosti. Vnde ergo me de illis doces? An forte tam verbosus doctrinæ pollicitator cogis vt credam? Sed fac me credere. Illud tamen scio, quòd si non habebant aliquam faciem sicut istæ non habent, nihil generare potuerunt: si autem habebant, meliores erant. Tu autem cum dicis, non fuisse tales, quasi peiores aliquas credi cupis. Posses dicere etiam silentium, quod sic est auribus, vt tenebrę oculis, aliqua ibi surda vel muta animalia genuisse: vt cum tibi diceretur, nõ esse aliquam naturam silentium: responderes, sed non tale silentium erat quale hic nosti: vt omnino quod velles diceres eis,

Meliora nostris, quæ Manichæi volunt esse summa mala. *Caput xxxij.*

quos semel vt tibi crederent decepisses: quanquã id quod eum induxit, vt in tenebris serpentia nata esse confingeret, in ipsis quidem primordiis nascẽtium potuit bene animaduerti. Sed sunt serpentes qui tam acute vidẽt, & sic præsentia lucis exultant, vt grauissimum testimonium contra eum dicere videantur. Deinde in aquis natantia facile fuit hic dicere, & ad illa transire phantasmata: sic & in ventis volantia, quoniam huius crassioris aëris impulsus, in quo aues volant, ventus dicitur. In igne vero quadrupedia, vnde illi fingere in mentem venerit nescio. Et tamen frustra hoc non dixit, sed parum attendit, & errauit nimis. Hanc enim rationem solent reddere, quòd quadrupedes edaces sint, & in concubitum multum ferueant. Sed multi homines edacitate sua superant quamlibet quadrupedem, qui certe bipedes sunt, quos non ignis, sed fumi esse filios dicit. Anseribus vero non facile quicquam edacius inuenitur: quos siue in fumo ponat, quia bipedes sunt: siue in aquis, quia natare amant: siue in ventis, quia pennati sunt, & interdum volant: ad ignem certe secundum eius distinctionem non pertinent. Quod autem attinet ad feruorem concubitus, credo eum animaduertisse hinniẽtes equos, & sæpe morsis frænis raptos in fœminas quod animaduersum dum vult cito scribere, non attendit passerem parietinum, in cuius comparatione quiuis admissarius frigidissimus inuenitur. Bipedes vero in fumo cum ab eis quæritur quare ordinauerit, respondent elatum & superbum esse bipedum genus. Hinc enim homines originem trahere dicũt: & quoniam fumus globosus & quasi tumidus in auras erigitur, superbis esse similem non absurde attenderũt. Quæ animaduersio sufficere debuit ad aliquam similitudinem dandam de superbis hominibus, siue allegoriam vel formandam vel intelligendam: non tamen vt ideo bipedes animantes in fumo & de fumo nati esse credãtur. Nam & in puluere nasci debuerũt, quia sæpe non minore ambitu & elatione surgit in cælum: & in nebulis, quia plerunque de terra ita exhalantur, vt longe intuentibus incertum etiam faciant, fumúsne an illæ sint. Postremo cur in aquis & ventis de habitandi patientia ad habitatores ductum est argumentum, quia videmus & natãtia in aquis & volantia in ventis viuere. Ignis vero & fumus nõ deterruit hominem mentientem, vt puderet eum tales ibi habitatores cõstituere, quibus nihil cõstitueretur absurdius? Nam

quad

quadrupedem ignis incēdit atq; corrūpit, & bipedes fumus effocat atq; necat. Vel hinc certè cogitur fateri, se meliores dicere in gēte tenebrarū istas fuisse naturas, vbi vult omnia peiora credi. Siquidem ibi gignebat ignis quadrupedem & nutriebat & continebat innoxie vel etiā cōmodissimè. Similiter & fumus bipedes suos clementissimo sinu editos, nō solū sine molestia, sed vitaliter atq; indulgēter vsq; in illū principatum educabat & cōtinebat. Ita ostenduntur ista mēdacia, animaduersione rerum quæ vidētur in mūdo, minus diligenti minúsq; solerti, carnali sensu cōcepta, & phantasmate parturita, & temeritate edita atq; cōscripta, hæreticorū numerū auxisse. Sed illo genere magis vrgendi sunt, vt intelligant si possunt, quàm verè in catholica dicatur omnium naturarū esse authorem Deum, quo de genere superius agebam cum dicerem, Vitupero tecum pestem, cæcitatem, cœnositatem turbidam, horribilem vehementiam, corruptibilitatem, immanitatem principū, & his similia. Lauda tu mecum speciē, distinctionē, ordinationē, pacē, vnitatē formarū, mēbrorū congruentias, & numerosas parilitates, vitalia spiramenta & nutrimenta, temperamētū salutis, regimen & moderamen animæ, famulatúsq; corporum similitudinem, concordiámque partium in singulis naturis, vel quæ habitabant, vel quæ habitabantur, & cætera huiusmodi, Sic enim intelligent, si tamen sine pertinacia velint attendere, iam & bona & mala se miscere cum loquuntur de illa terra, vbi solum & summum malum fuisse crediderunt. Itaque si tollantur illa quæ mala enumerata sunt, bona illa quæ laudata sunt, sine vlla vituperatione remanere, si autem bona ipsa tollantur, nullam remanere naturam: ex quo iam videt qui potest videre, omnem naturam inquantum natura est, bonum esse: quia ex vna eadémque re in qua & ego quod laudarem, & ille quod vituperaret inuenit, si tollantur ea quæ bona sunt, natura nulla erit: si autem tollantur ea quæ displicent, incorrupta natura remanebit. Tolle aquis vt nō sint cœnosæ & turpidæ, remanent aquæ puræ atque tranquillæ: tolle de aquis partium cōcordiā, non erunt aquæ. Si ergo malo isto adempto, manet naturæ purgatio: bono autem detracto, non manet vlla natura. Hoc ibi facit natura quod bonum habet: quod autē malum, nō natura sed contra naturam est. Tolle de ventis horrorem & nimium impetum qui tibi displicet, potes cogitare ventos lenes

Malum esse naturæ accidit

Ca. xxxiij.

lenes atque moderatos. Tolle de ventis partium similitudinem, qua eorum corpus in vnitatem continuatur, & sibi pacatur vt corpus sit, nulla suberit natura quàm cogites. Longum est cætera persequi, sed manifestum est eis qui nullo studio partium iudicant, cum istæ naturæ commemorantur, adiungi eis quædam quibus displiceat, quæ cum detrahimus naturæ meliores manent. Vnde intelligitur eas inquantum naturæ sunt, bonas esse, quia cum eis vicissim omne quod bonum habent detraxeris, naturæ nullæ erunt. Animaduertite etiam qui rectè vultis iudicare, illum quoque principem immanem: cui si auferatur immanitas, attendite quanta laudabilia remanebunt. Compago corporis, membrorum hinc atque inde congruentia, formę vnitas & pax contestarum inter se partium, animæ regentis ac vegetantis, famulantísque & vegetati corporis ordo & dispositio. Quæ omnia bona si auferantur, & si qua fortè minus enumeraui, nulla prorsus natura subsistit. Sed fortasse dicetis, illa mala de talibus naturis non posse auferri, & ideo naturalia debere accipi. Non nunc quæritur quid possit, vel non possit auferri sed certè nō paruum lumen est ad intelligendum, omnes naturas inquantum naturæ sunt bonas esse: quòd sine illis malis cogitare bona illa possint: sine bonis autem illis nulla natura cogitari potest. Nam sine turbatione cœni possum aquas cogitare: sine pace autem continuatarum partium, nulla species corporis animo occurrit, aut vllo modo sentiri potest: ac per hoc nec illæ aquæ cœnosæ sine isto bono esse potuerunt, quo bono fiebat, vt aliqua natura corporea posset esse. Nam quid dicitis, quòd illa mala de naturis talibus non possunt auferri, Respōdetur, quòd & illa bona de naturis talibus non possunt auferri. Cur ergo istas res propter mala quæ auferri non posse arbitramini, mala naturalia vocare vultis propter bona verò quę auferri non posse conuincimini, bona naturalia vocare non vultis? Restat vt quæratis, nam ipsa solet esse vos vltima, vnde sint illa mala quæ mihi quoque displicere dicebam. Respondebo fortasse, si vos prius dixeritis, vnde sint illa bona, quæ vos quoq; laudare cogimini, si absurdissimi cordis esse non vultis. Sed quid ego istud quæram, cum vtriq; fateamur omnia quæcunque & quantacunque bona sunt, ab vno Deo esse qui summe bonus est? Resistite ergo vosipsi Manichæo, qui tot & tāta bona quæ commemorauimus iustéq; laudauimus,

Sola mala cōsiderāt Manichai.

Ca. xxxiiij.

mus, pacem cõcordiámque partium in vnaquaque natura, salutem valétiámque animãtium, & cætera, quæ repetere iam piget, ita in terra commẽtitia tenebrarum esse arbitratus est, vt ab illo Deo quem bonorum omnium fatetur authorem, alienare conaretur. Non enim ea bona vidit, dum hoc solum attendit quod displiceret: tãquam si quispiam leonis fremitu exterritus, & eum intuens trahẽtem ac dilaniãtem pecorum aut hominum corpora quæcũque apprehẽdisset, puerili quadam infirmitate animi tãto timore percelleretur, vt solam feritatem leonis intuens atque sæuiciam, cætera eius negligens omnino atque prætēriẽs naturam illius animãtis, non tãtum malum sed magnum etiam malum esse clamaret, tãto scilicet exaggeratius, quãto timidius. At si edomita feritate dulcem leonem mansuetũmque videret, præsertim si nunquam antea fuisset de illa bestia territus, tunc vacaret securo atque intrepido leonis pulchritudinem cõsiderare atque laudare. De quo ego nihil dicam nisi quod ad rem maximè pertinet, fieri posse, vt aliqua natura offendat ex aliquo, & in totum nascatur odium: cũ manifestum sit multo meliorem esse speciem veræ ac viuæ bestiæ, etiam cum terret in syluis, quã imitatæ atque simulatæ cum in pariete picta laudatur. Hoc ergo errore ille nos nõ decipiat, nec cæcos faciat ad cõsiderãdas naturarum species, cũ quædam in eis ita reprehendit, vt omni ex parte cogat displicere, quod omni ex parte reprehendere non potest: atque hoc modo animum ad æquum iudiciũ componẽtes, quæramus iam vnde sint cum illis bonis mala, quæ me quoque improbaturum dicebam. Quod facilius videbimus, si in vnum nomen potuerimus cuncta conferre.

Quis enim dubitet totum illud quod dicitur malum, nihil esse aliud quàm corruptionem? Possunt quidem aliis atq; aliis vocabulis atque alia mala nominari, sed quod omnium rerum malum sit, in quibus mali aliquid animaduerti potest, corruptio est. Sed corruptio peritæ animę imperitia vocatur, corruptio prudẽtis imprudẽtia, corruptio iustitiæ iniustitia, corruptio fortitudinis ignauia, corruptio quietis atque tranquillitatis cupiditas vel metus vel tristitia vel iactãtia. Deinde in corpore animato, corruptio sanitatis dolor & morbus, corruptio virium lassitudo, corruptio quietis labor. Deinde in ipso loco corporis, corruptio pulchritudinis fœditas, corruptio rectitudinis prauitas, corruptio ordinis peruersitas,

Vbicũque corruptio, ibi bonũ fuit.

Ca. xxxv

corr

corruptio integritatis discissio aut fractura aut diminutio. Longum est & difficilè & harum rerum quas commemoraui & aliarum innumerabilium omnes corruptiones nominatim enũciare, cum etiam multæ que dicuntur in corpore possint & in anima dici, & innumerabilia sunt, in quibus propria vocabula corruptio teneat. Verũtamẽ videre iam facilè est nihil nocere corruptionẽ, nisi quod labefacit naturalẽ statũ, & ideo eã nõ esse naturã, sed cõtranaturã. Quòd si nõ inuenitur in rebus malũ nisi corruptio, & corruptio nõ est natura, nulla vtique natura malum est. Sed si hoc fortè intelligere nõ valetis, illud attendite quòd omne quod corrumpitur bono aliquo minuitur: quia si non corrumperetur, in corruptum esset: si verò etiam non posset omnino corrumpi, incorruptibile esset. Necesse est autem vt siue incorruptio, siue incorruptibilitas bonum sit, si malum est corruptio. Sed nũc de natura incorruptibili nulla quæstio est, de his agitur quæ possunt corrumpi, quæ dum nõ corrumpuntur incorrupta dici possunt, incorruptibilia nõ possunt. Illud enim solum incorruptibile proprie dicitur, quod nõ tantum non corrumpitur, sed etiam nulla ex parte corrumpi potest. Incorrupta ergo quæcũque sunt & tamen corrumpi possunt, cum corrumpi cœperint, eo ipso bono minuuntur quo incorrupta erant: & magno quidem bono, quia magnum malum est corruptio: & quandiu in eis augeri corruptio potest, tandiu habent bonum quo minuantur. Quaproper naturæ illæ, quas in tenebrarum terra fuisse confingit, aut poterant corrumpi, aut nõ poterant. Si non poterãt, incorruptibiles erant, quo bono superius nihil est. Si poterant, aut corrumpebãtur, aut nõ corrumpebantur. Si nõ corrumpebantur, incorruptæ erant, quod videmus sine magna laude dici non posse. Si autẽ corrumpebãtur, minuebantur illo tam magno bono. Si minuebãtur bono, habebãt bonum quo minuerentur. Quòd si habebãt bonum, nõ erant naturæ illæ summum malum, & omnis Manichæi fabula falsa est. Sed quoniam quæsiuimus quid esset malum, neque hoc naturam, sed cõtranaturam esse cognouimus, cõsequẽter quærẽdum est, vnde fit, quod ille si fecisset minus fortasse in has tãti erroris angustias laberetur. Præpropere quippe ac præpostere quæsiuit vnde esset, quod primo non quæsierat quid esset. Et ideo nullo modo poterãt quærẽti occurrere nisi vana phãtasmata, quibus difficilè animos

De natura boni. ca. 30.

2. sen. dist. 34. ca. ostensa.

Vnde corruptio boni. Ca. xxxvj.

mus carnalibus sensibus multũ pastus exuitur. Dicet ergo aliquis, nõ iam certare, sed nõ errare desiderans: vnde est ista corruptio quòd quasi generale malum rerum bonarum, sed tamen corruptibilium esse comperimus? Qui tales quærit, cito inueniet magno ardore verum petens, & cõstanti perseuerantia pie pulsans. Per homines enim commemoratio aliqua signis verborum fieri potest. Docet autem vnus verus magister, ipsa incorruptibilis veritas, solus magister interior: qui etiã exterior factus est, vt nos ab exterioribus ad interiora reuocaret: & formam serui accipiens, vt eius sublimitas surgẽtibus innotesceret, iacẽtibus humilis apparere dignatus est. In eius nomine supplices sumus, & per eum misericordiã patris implorãtes ista quæramus. Primo enim breuissimè respõderi potest quærẽtibus vnde corruptio est, cum dicitur. Ex eò quòd hæ naturæ quæ corrumpi possunt, non de Deo genitæ, sed ab eo de nihilo factæ sunt: quas quoniam bonas ratio superior demõstrauit, nemo potest rectè dicere, nõ Deum bona fecisse. Si autem dixerit summe bona fecisse, oportet intelligat summum bonum ipsum esse qui fecit hæc bona. Quid mali, inquis, fieret, si & illa fierent summe bona? Et tamen si quis ea nobis quereret accepto & credito Deo patre summo bono si esset aliud summe bonum, vnde esse pie nobis videretur, nullo modo rectè responderemus, nisi de Deo patre qui summe bonus est. Quod ergo de illo est, meminerimus natum de illo esse, non ab eo factum de nihilo, & ideo & hoc summe, id est, incorruptibiliter bonum esse: videmúsq; iniustè flagitari, vt tam summe bona sint quæ fecit de nihilo, quàm summe bonus est quem de se genuit, quem nisi vnum genuisset, non id quod ipse est genuisset, quia ipse vnus est. Quapropter de vnico quidẽ filio per quem facta sunt à patre omnia bona de nihilo, imperite atq; impie fratres querũtur, nisi ex eo quòd in nomine apparere dignatus est. Nam ideo & vnigenitus in scripturis & primogenitus dicitur. Vnigenitus à patre, primogenitus ex mortuis. Et vidimus, inquit, gloriã eius tanquã vnigeniti à patre plenũ gratia & veritate. Et Paulus dicit, Vt sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quòd si dixerimus, nõ iam esse ista bona quæ de nihilo facta sunt, sed tantum Dei naturã bonã esse, inuidemus tantis bonis: & vox impia est, iniuriam putare, nõ hoc esse quod Deus est. & ideo nolle esse aliquod bonũ, quoniã ei præponitur Deus. Quæso

Matt. 7. *Mat. 23.* *Philip. 2.* *Solus Deus summe bonus. Ca. xxxvij.* *Ioan 1.* *Ibidem.* *Roma. 8.*

pate

patere naturã animę rationalis aliquãto minus esse quã Deus est, & tanto minus, vt post istũ te melius aliquid nõ sit. Patere, inquã, & mitesce illi, ne te adhuc repellat in infima, vbi per angustias pœnales etiã atq; etiã bonũ quod es, vilescat tibi. Superba es in Deũ, si indignaris quòd te antecedit: & nimis contumeliose de illo sentis, si nõ ineffabiliter gratularis tã magnũ bonũ esse te, vt solus sit ille pręstãtior. Quo cõstituto atq; firmato, illud ne dixeris ô anima humana. Me solã naturam Deus facere debuit, nollẽ vt post me aliquid boni fieret. Non enim quod bonum est post Deum, iam debuit esse nouissimũ. Et hinc maximè apparet quãtam tibi tribuerit dignitatem, quòd Deus qui solus tibi naturaliter dominatur, fecit alia bona quibus tu quoque dominareris. Nec mireris quòd nunc tibi non omnimodo seruiunt, & te aliquando etiam cruciẽt, quia dominus tuus maiorem potestatem habet in ea quę tibi seruiunt, quàm tu in ipsa, tanquam in seruos seruorum suorum. Quid ergo mirum si tibi peccanti, id est, non obtemperanti domino tuo, pœnalia quibus dominabaris effecta sunt. Quid enim tam iustum, & quid iustius Deo? Hoc nanque humana natura in Adam meruit, de quo non est hic disputandi locus: sed tamen dominator iustus & iustis præmiis & iustis suppliciis approbatur, beatitate rectè viuẽtium, pœnáque peccantium. Nec tamen sine misericordia derelicta es, quæ certis rerum temporúmque mensuris vocaris vt redeas: ita recto moderamine altissimi conditoris, quousque ab bona terrena peruentum est, quæ corrumpuntur & reformantur, haberes supplicio mixta solatia, & vt laudares Deũ delectata ordine bonorum, & refugeres in eum exercitata experimentis malorum. Ita inquantum tibi terrena seruiunt, docent te esse dominam suam: inquantum autem molesta sunt docent vt seruias domino tuo. Quapropter quamuis sit malum corruptio, & quamuis non sit à conditore naturarum, sed ex eo sit, quòd de nihilo factæ sunt: tamẽ etiam ipsa illo regente & gubernante omnia quæ fecit, sic ordinata est, vt non noceat, nisi naturis infimis ad supplicium damnatorum, & exercitationem admonitionémque redeuntium, vt inhærendo Deo incorruptibili maneant incorrupti, quod vnum est bonum nostrum: sicut per Prophetam dicitur, Mihi autem inhærere Deo, bonum est. Neque illud dixeris. Non faceret Deus naturas corruptibiles: inquantum enim natu

Natura à Deo, corruptio ex nihilo.

Ca. xxxviij.

Psal. 72.

naturæ sunt, fecit Deus: inquantum autē corruptibiles, non Deus fecit. Non enim est ab illo corruptio, qui solus est incorruptibilis. Si hoc capis, gratias age Deo: si non capis, quiesce, & noli temere nondum intellecta damnare: supplexque illi, qui lumen mentis accendit, attende vt intelligas. Cum enim dicitur, natura corruptibilis: non vnum, sed duo nomina dicuntur. Item cum dicitur, Deus fecit ex nihilo: non vnum, sed duo nomina audiuimus. Redde ergo istis singulis illa singula: vt cum audis naturam, ad Deum pertineat: cum audis corruptibilem, ad nihilum: ita tamen vt ipsæ corruptiones, quãuis nō sint ex Dei arte, in eius tamen potestate sint disponēdæ pro rerū ordine & meritis animarū. Ideo rectè dicimus ab illo esse præmiū atq; suppliciū. Ita enim fecit corruptionem, vt possit corruptioni eum dare, qui corrumpi meruit, id est, qui seipsum cœperit peccādo corrūpere, vt cruciātem sentiat corruptionē inuitus, qui blandientem illicita oblectatione concupiscentiam volens commisit. Non enim in veteri testamento tantum scriptum est. Ego facio bona, & cōdo mala: sed euidētius in nouo, vbi dominus dicit. Nolite timere eos qui corpus occidūt, & amplius nō habent quid faciant: sed eum timere, qui cum corpus occiderit, habet potestatem animam mittere in gehēnam. Volūtariæ autē corruptioni addi iudicio diuino pœnalem corruptionē, manifestissimè Paulus Apostolus attestatur, cum dicit, Tēplum enim Dei sanctū est, quod estis vos: quisquis tēplum Dei corruperit, corrūpet eū Deus. Quod si in veteri lege dictū esset, quibus inuectionibus isti impetum facerēt accusantes quasi corruptorē Deum. Quod verbum metuentes multi Latini interpretes, noluerunt dicere corrumpet, sed disperdet illum Deus: & nō deuiantes à re ipsa, offensionem vocabuli deuitarunt. Quanquam isti nō minus inueherētur in perditorem Deum, si hoc in veteri lege, aut in prophetis inuenirēt. Sed Græcis exēplaribus cōuincūtur, in quibus apertissimè scriptum est. Quisquis tēplum Dei corruperit, corrumpet illum Deus. Quòd si quis ab eis quærat, quo modo dictum sit, ne corruptor putetur Deus, exponūt statim. Corrūpet dictū esse, corruptioni tradet: vel si quo alio modo possunt. Quo animo si essent in veterem legem, & multa ibi miranda intelligerent: & nōdum intellecta non cum odio lacerarent, sed cum honore deferrent.

Mala quo modo sint à Deo.
Ca. xxxix.
Esa. 45.
Mat. 10.
1. Cor. 3.

Quisquis autem nondum credit ex nihilo esse corruptionem,

Corruptio

tendit ad non esse. Cap. xl.

nem proponat sibi hæc duo, esse & nõ esse, quasi ex diuersis partibus intellgendi gratia, vt cum tardis tardius ambulemus: deinde velut in medio constituat aliquid, vt pote corpus animantis, & quærat hoc secundum formatur illud corpus, & nascitur: dum augetur eius species, nutritur, cõualescit, roboratur, decoratur, firmatur inquantum manet, & in quantum stabilitur, in quam partem tendat, vtrum ad esse, an nõ esse: nõ dubitabit quidem esse aliquid in ipsis etiam primordiis: sed quantò magis forma & specie & valentia constabilitur atque formatur, tantò magis fieri, vt sit, & in eam partem tẽdat, qua positum est esse. Nũc ergo incipiat corrũpi, debilitetur omnis ille status, lãguescant illæ vires, marcescat robur, forma fœdetur, discliat cõpago mẽbrorũ, cõtabescat & defluat concordia partiũ: quærat etiã nũc per istam corruptionẽ quò tẽdat, vtrum ad esse, an nõ esse? Nõ puto vsqueadeo cæcum & tardum, vt dubitet quid ipse respondeat, & non sentiat quantò magis quódque corrumpitur, tantò magis ad interitum tendere. Omne autem quod ad interitum tendit, ad non esse tẽdit. Cum ergo Deum incommutabiliter & incorruptibiliter esse credendum sit, id autem quod dicitur nihil, penitus nõ esse manifestum sit: & cum ista proposueris esse & nõ esse, atque cognoueris quantò augetur species, tãtò quídque tendere vt sit quãtò autem magis augetur corruptio, tãtò magis tẽdere vt nõ sit, quid dubites dicere in vnaquaque natura corruptibili quid in ea sit ex nihilo, cum species secundum naturam sit corruptio, cõtra naturam: quia species aucta cogit esse, & Deum fatemur summe esse: corruptio verò aucta cogit non esse, & constat quod non est, nihil esse. Quid, inquam, dubitas dicere in natura corruptibili quam & naturam dicis & corruptibilem dicis, dicere quid sit ex Deo, quid ex nihilo? Et quid quæris Deo naturam contrariam, quem si confiteris summe esse, vides ei non esse contrarium.

Corruptio permissu Dei à nobis est. Cap. xlj.

Cur ergo inquis, quod naturæ Deus dedit, tollit corruptio? Nõ tollit, nisi vbi permittit Deus: ibi autem permittit, vbi ordinatissimum & iustissimum iudicat pro rerũ gradibus, & pro meritis animarum. Nam & species vocis emissæ præterit, & silentio perimitur: & tamen sermo noster ex præeuntium verborum decessione ac successione peragitur, & moderatis silẽtiorum interuallis decenter suauitérque distinguitur: ita sese habet etiam temporalium naturarũ infima

ma pulchritudo, vt rerum tranſitu peragatur & diſtinguatur morte naſcentium. Cuius pulchritudinis ordinē & modos ſi poſſet capere ſenſus noſter atque memoria, ita nobis placeret, vt defectus quibus diſtinguitur, nec corruptiones vocare auderemus. Quod autem in eius pulchritudinis parte laboramus, cum nos fluentia deſerunt temporalia, quæ diligimus & peccatorum pœnas luimus, & ſempiterna diligere cōmonemur. Non ergo in hac pulchritudine quæramus quod non accepit: quæ ideo infima eſt, quia quod quærimus, non accepit: & in eo quod accepit, laudemus Deum, qui tantū ſpeciei bonum etiam huic quanuis infimæ dedit. Nec ei tamen vt amatores eius inhæreamus, ſed vt Dei laudatores eam tranſgrediamur, vt ſupra eā collocati de ea iudicemus, non ei connexi in illa iudicemur. Feſtinemus itaque ad illud bonum, quod nec locis graſſatur, nec tempore voluitur, & vnde ſpeciē formámque accipiunt omnes locales temporaléſque naturæ. Ad quod videndum mundemus cor per fidem domini noſtri Ieſu Chriſti, qui ait, Beati mundo corde, quoniā ipſi Deū videbunt. Non enim eos oculos ad illud bonum cernendum præparari oportet, quibus cernitur lux iſta diffuſa per locos, & nō vbiq; integra, ſed aliam partem hic habens alibi aliā. Verum illum aſpectum aciémque purgemus, quo cernitur quantum in hac vita licet, quid ſit iuſtū, quid pium, quæ ſit ſapientiæ pulchritudo, quæ quiſquis cernit, præponit longè omnium localium ſpaciorū plenitudini, & ſentit vt iſta cernat, non per locorum ſpacia diffundi aciē mentis ſuæ, ſed incorporea potentia ſtabiliri. Cui aſpectui quoniam multum inimica ſunt phantaſmata, quę de carnali ſenſu tracta imaginarie cogitatio noſtra verſat & cōtinet, deteſtamur iſtam hæreſim, quæ ſuorum phantaſmatum fidem ſecuta, & diuinam ſubſtantiam per locorum ſpacia, quanuis infinita velut informem molē diſiecit atque diffudit, & eam ex vna parte truncauit, vt inueniret locum malo: quod videre non potuit non eſſe naturam, ſed contra naturam: & ipſum malum tanta ſpecie & formis & pace partium in ſingulis naturis vigente decorauit, quæ ſine his bonis nullam poterat cogitare naturam, vt ea mala, quæ ibi reprehendit innumerabiliū bonorum copia ſepeliantur. Sed huius voluminis iſte ſit terminus, in cæteris cætera eius deliramenta Deo permittente atque adiuuante arguantur.

Hortatur ad ſummū bonū. Cap. xlij. Matt 5.

Quod ſpiritali cognitioni, quæ ſpiritalia vidētur, inimica ſunt carnalia phantaſmata. Cap. xliij.

Finis.

DIVI AVRELII AVGVSTINI Hipponensis Episcopi, de duabus animabus contra Manichæos, Liber vnus.

Omnis vita à Christo. Cap. j.

Opitulante Dei misericordia, diruptis & derelictis Manichæorum laqueis tandem catholicæ gremio restitutũ, libet considerare nunc saltem ac deplorare illam meã miseriam. Multa enim erant, quę facere debui, ne tam facilè ac diebus paucis religionis verissimę semina mihi à pueritia salubriter insita, errore vel fraude falsorũ fallaciúmve hominum effossa ex animo pellerẽtur. Nam primò animarum illa duo genera, quibus ita singulas naturas propriásq; tribuerunt, vt alterum de ipsa Dei esse substãtia: alterius vero Deum nec conditorem quidem velint accipi, si mecum sobrie diligentérque considerassem, mente in Deum supplici & pia, fortasse mihi satagẽti apparuisse, nullã esse qualemlibet vitam, quæ non eoipso, qui vita est & inquantum omnino vita est, ad summum vitæ fontem principiúmq; pertineat: quod nihil aliud quàm summũ & solum, verúmq; Deum possumus cõfiteri. Quapropter illas animas, quæ à Manichæis vocantur malæ, aut carere vita, & animas non esse: neque quicquam velle seu nolle, appetere vel fugere: aut si viuerent, vt & animæ esse possent, & aliquid tale agere quale illi opinarẽtur, nullo modo eas nisi vita viuere:* ac si Christũ dixisse constaret, vt constat, Ego sum vita: nihil esse causæ cur nõ omnes animas, cum animæ nisi viuendo esse non possint, per Christum, id est, per vitam creatas & cõditas fateremur. Quod si tempore illo quæstionem de ipsa vita, & de participatione vitæ mea cogitatio ferre* ac consentire nõ posset, quæ profectò magna est, & multũ serenæ disputationis inter doctissimos indigens, illud inspicere fortasse valuissem, quòd omni homini sese sine studio partiũ bene consideranti manifestissimè apparet, omne quod scire & nosse dicimur, aut sensu corporis, aut intelligentia nos habere comprehensum. Sensus autem corporis etiã vulgo quinque numerari, visum, auditum, odoratum, gustum, atq; tactum, quibus omnibus intelligentiam longè latéq; præstare & excellere, quis mihi nõ vel ingratus impiúsque concederet? Quo constituto atq; firmato

1. Retrac. cap. 15.

**al. viuere. Aut si Christum &c.*

Veri' sunt quæ intellectu percipiuntur Cap. ij.

**al. às, sustin re*

Quinque sensus corporis.

mato

mato illud consequi,& cuncta quæ tactu & visu, vel quolibet alio modo corporaliter sentirentur,tantò essent inferiora his quæ intelligendo assequeremur, quantò ipsos sensus intelligentiæ cedere videremus.Quam ob rem cũ omnis vita,& ob hoc omnis anima nullo corporis sensu, sed solo intellectu percipi queat:sol autem iste atq; luna omnísque lux,quæ mortalibus his oculis cernitur,ab ipsis quoq; Manichęis,vero & bono Deo tribuenda esse dicatur,summá esse dementiam id prędicare pertinere ad Deum,quod per corpus intuemur:quódq; non solùm animo,sed ipsa sublimitate animi, mente scilicet atque intelligẽtia caperemus,id est,vitam, qualiscunque illa diceretur,tamen vitam eodem Deo authore priuandam & viduandá putare. Num enim quid sit viuere, quámq; secretum ab omni corporis sensu,quámq; omnino incorporeum,si meipsum inuocato Deo interrogarẽ,respondere non possim?Aut non illi quoq; fateantur,non solùm viuere illas, quas detestátur animas,sed etiam immortaliter viuere? Quódq; à Christo dictũ est,Dimitte mortuos sepelire mortuos suos:non omnino de non viuentibus, sed de peccantibus dictum, quæ immortalis animæ sola mors est,scribente Paulo,Mortua est vidua quæ in deliciis viuit:simul enim & mortuam esse dixit & viuere. Quare non ego quanto decoloratius viuat peccatrix anima,sed illud ipsum tantum quod viuat attẽderem. Quod si percipere nisi intelligendo nõ possem,credo veniret in mẽtem,tantò esse quamlibet animá luci,quam per hos sentimus oculos præferendam, quãtò intelligentiá ipsis oculis præferremus. Lucem autem illam illi quoque à patre Christi esse confirmant,egóne tandem, quòd ab eo esset quęcunq; anima, dubitarem?Ego vero nõ modo de anima,sed de quouis etiam corpore,quin ab ipso esset nihil omnino,ne tum quidem hoc scilicet illius imperitiæ atq; ætatis ambigerem,si forma quid esset,quídve formatum:quid species,& quid indutum specie: deinde quid horum,cui causa esset,piè cautéq; cogitarem.Sed de corpore interim taceo,de anima conqueror,de spõtaneo & viuido motu,de actu, de vita,de immortalitate. Deniq; conqueror,quòd aliquá rem ista omnia sine Dei bonitate habere posse miserrimus credidi:quòd quanta essent,negligenter attendi,hoc mihi gemendum, hoc deflendum puto. Voluerem mecum hæc,loquerer mecum,deferrem ad alios,quę vis esset intelligendi,quoniam nihil esset in homine quod huic excel-

Matt.8. *1.Tim.5.* *Collectio à minore. Cap.iv.*

lentiæ possemus conferre, præponerem: vbi mihi hoc homines, si modo essent homines, cōcessissent, quærerem vtrum his oculis viderent, id est, intelligerent? Vbi negauissent, colligerem primò longè esse sensui oculorum istorum intelligentiá mentis anteponendam: deinde subiungerem, id quod re meliore perciperemus, necessariò melius iudicandum. Quis hoc non daret? Ergo pergerem quęrere, Anima illa, quam malam dicerent, oculis ne sentiretur istis, an mente intelligeretur? Mente faterentur. Quibus omnibus inter nos cōuenientibus atque confirmatis, quid conficeretur ostenderem, animam illam scilicet, quam execrarentur, luce ista quam venerarentur esse meliorem: quandoquidem illa intellectu mentis, hæc sensu corporis innotescit. Hic vero hærerent fortasse, ducémque rationem sequi recusarent: tāta est vis veternosarum opinionum, & diu defensæ atque creditæ falsitatis. Sed ego instarem magis hærentibus non aspere, non pueriliter, non peruicaciter, repeterem quæ concessa sunt: & quæ essent concedenda, monstrarem. Hortarer vt in commune consulerent, viderent certè quid nobis negandum esset, vtrum intellectum istis carneis luminibus præferēdum, an excellentius esse, quod animi excellētia, quàm quod vili sensu corporis cognoscitur, falsum putarent: an illas animas, quas alienigenas crederent, tantum intelligendo, id est ipsa animæ excellētia sciri posse nolent fateri: an Solem ac Lunam non nisi istis oculis notos fieri vellēt abnuere. Quòd si nihil horum nisi absurdissimè atque impudentissimè negari posse animaduerterent, suaderem non eos oportere dubitare istam lucem, quam colendam prędicarent, esse anima illa viliorem, quam fugiendam monerent. Atque hic si forte turbati à me quærerent, Num etiam muscæ animam huic luci præstare censerem, responderem etiam: nec me terreret musca, quòd parua est, sed quòd viua firmaret.† Quæritur enim, quid illa membra tam exigua vegetet, quid huc atque illuc pro naturali appetitu tantillum corpusculum ducat, quid currentes pedes in numerum moueat, quid volantis pennulas moderetur ac vibret? Quod qualecunque est bene considerantibus, in tam paruo tam magnum eminet, vt cuiuis fulgori perstringenti oculos præferatur. Certè quod nemo dubitat, quicquid intelligibile est omni sensibili, & ob hoc huic etiam luci diuinis legibus antecellit. Quid enim cognitione percipimus quæso, si hoc non percipimus aliud esse mente

Musca Sole præstantior. Cap. iiij.

† formatio.

In suo quidque genere bonum est. Cap. v.

mente intelligere aliud sentire per corpus: & prius illud ab hoc posteriore incomparabili sublimitate distare, ideóque non posse intelligibilia sensibilibus præferri, cum ipse intellectus tantum sensibus præferatur. Hinc illud etiam fortasse cognoscerem, quod consequens esse manifestum est, cum iniustitia & intemperantia, cęteráque animi vitia non sentiantur, sed intelligantur: quo modo fiat vt etiam ista, quę detestamur & damnanda censemus: tamen quoniam intelligibilia sunt, anteire hanc lucem queant, cum in suo genere ista laudanda sit. Suggeritur enim animo bene sese Deo subiicienti, primò nõ omne quod laudamus omni quod vituperamus esse anteponendum. Neq; enim quia laudo purgatissimum plumbũ, ob hoc illud vituperando, auro pluris æstimo: in suo enim genere quidque considerandum est. Improbo iurisconsultum multas leges ignorãtem, sed eum tamen probatissimo sutori sic præfero, vt ne comparãdum quidem putem. At istum laudo, quòd suæ artis peritissimus sit: illum autẽ, quòd suam professionem minus impleat, iure reprehendo. Ex quo reperire deberem lucem istam, quòd in genere proprio perfecta esset iure laudari: tamen quia sensibilium rerum numero includitur, quod genus intelligibilium generi cedat necesse est, infra iniustas & intemperantes animas, quoniam sunt intelligibiles, esse deputandam: quamuis istas non iniuria damnatione dignissimas iudicemus. Quærimus namque in his quod concilietur Deo, non quod isti fulgori præferatur. Quapropter quisquis hoc lumen ex Deo esse contenderet, non repugnarẽ: sed magis animas dicerem vitiosas, etiam non inquantum vitiosæ, sed inquãtum animæ sunt, Deum sibi esse creatorem fateri oportere. Hoc loco si quisquam illorum cautus & vigilans, iam etiam studiosior, quàm pertinacior me admoneret, non de vitiosis animis, sed de ipsis animæ vitiis esse quærendum: quæ quoniam sensu corporis non cognoscerentur, & tamen cognoscerẽtur, non nisi intelligibilia posse accipi: quæ si sensibilibus omnibus antecellunt, cur lucem Deo authori esse tribuendam inter nos conueniret: vitiorum vero authorem Deum nemo nisi sacrilegus diceret, Responderem homini, si aut statim & repente, vt bonis Dei cultoribus solet, diuinitus infulsisset huius solutio quęstionis, aut fuisset antea præparata: quorum si neutrum meruissem atque potuissem, cœpta differrem: quódque esset propositum, difficile esse ad

Etiã malũ quatenus est, bonũ est, & à Deo Cap. vj.

dignoſcendum atque arduum confiterer. Recurrerem in mē, proſternerer Deo, altè ingemiſcerem, quærens ne me in medio ſpacio, quò certis rationibus promouiſſem, hærere pateretur, ne ancipiti quæſtione cogerer aut intelligibilia ſenſibilibus ſubmittere ac ſubdere, aut ipſum vitiorum dicere authorem, cum eſſet vtrumuis horum falſitatis impietatiſque pleniſſimum, nullo modo poſſem exiſtimare quòd me ſic affectum ille deſereret. Admoneret potius ſuis illis ineffabilibus modis, vt cōſiderarem etiam atque etiam vtrum animi vitia, de quibus æſtuarem, inter intelligibilia numeranda eſſent. Quod vt reperirem, propter imbecillitatem interioris oculi mei, quæ mihi peccatis meis iure accidiſſet, aliquem mihi ad inuiſibilia contuēda in ipſis viſibilibus machinarer gradum: quorum eſſet nobis nullo modo certior cognitio, ſed conſuetudo fidentior. Itaque ſtatim quærerem quid ad ſenſum propriè pertineret oculorum: inuenirem colores, quorum principatum lux iſta obtineret. Hæc enim ſunt, quæ nullus alius ſenſus attingit: nam motus corporum, & magnitudines, & interualla, & figuras quamuis & oculis, non tamen propriè, ſed tactu etiam poſſe ſentiri. Vnde colligerem tantò cæteris corporeis & ſenſibilibus præſtare lucem, quantò aliis ſenſibus aſpectus eſſet illuſtrior. Electa igitur ex omnibus quæ corpore ſentiuntur iſta luce qua niterer, & in qua gradum illum inquiſitionis meæ neceſſariò collocarem, pergerem attendere quid ageretur hoc modo, mecúmque ita ſermocinarer, Si ſol iſte tanta claritate conſpicuus, & diei luce ſufficiens vſque ad lunæ ſimilitudinem in conſpectu noſtro paulatim deficeret, num aliud quicquam oculis ſentiremus, quàm lucem vtcunque fulgentem: lucem tamen quærentes, quod fuerat non videndo, & haurientes videndo quod aderat? Non ergo illum defectum videremus, ſed lucem quę defectui remaneret. Cum autem non videremus, non ſentiremus: quicquid enim ſentimus aſpectu, non poteſt non videri, quare ſi defectus ille neque viſu, neque alio ſenſu ſentiretur, non poſſet inter ſenſibilia numerari. Nihil enim ſenſibile eſt, quod ſentiri non poteſt. Referamus nunc conſiderationem ad virtutem, cuius intelligibili luce ſplendere animum conuenientiſſime dicimus. Porrò ab hac luce virtutis defectus quidam non perimens animam, ſed obſcurans, vitium vocatur. Poteſt igitur rectè vitium quoque animæ nequaquam inter intelligibilia numerari,

merari, vt lucis ille defectus rectè de sensibilium numero eximitur: illud tamen quod remanet animæ, id est, hoc ipsum quod viuit, atque anima est, tam est intelligibile, quàm sensibile illud, quod in hoc visibili lumine post defectum quātumcunque fulget: & ideo animam inquātum anima esset, & vitæ participaret, sine qua nullo pacto anima esse potest, rectissimè omnibus sensibilibus anteferri. Quam ob rem maximi erroris esse vllam animam dicere nō esse ex Deo, ex quo esse solem lunámq; gloriaris. Quòd si iam placeret omnia sensibilia nominare, non modò ea quæ sentiremus, sed etiam ea quæ non sentiendo, tamen per corpus iudicaremus: sicut per oculos tenebras, & per aures silentium: & illas enim non videndo, & hoc non audiendo cognoscimus. Rursúsq; intelligibilia non ea tantum, quę illustrata mente conspicimus, sicuti est ipsa sapientia, sed etiā illa, quę ipsius illustrationis priuatione auersamur: vt est insipientia, quam tenebras animi congrue dixerim, nullam de verbo facerem controuersiam, sed totam quæstionem facili diuisione dissoluerem: statímque approbarem bene attendentibus substantias intelligibiles sensibilibus substantiis diuina & incorrupta veritatis lege præponi; non earum substantiarum defectus, quamuis hos intelligibiles, illos sensibiles appellare vellemus. Quapropter qui & hæc lumina visibilia, & illas intelligibiles animas substātias esse faterentur, omnimodo eos cogi sublimiores partes animis concedere atque tribuere, defectus vero vtriusque generis non posse alteros alteris anteponi: priuant enim tantum, & non esse indicant quod vsquequaque eandem vim habent, sicut ipsæ negationes. Nam cùm dicimus, Non est aurum, & nō est virtus, quamuis inter aurum & virtutem sit plurimum, nihil tamen inter negationes, quas eis adiunximus, distat. Verum enim vero peius est non esse virtutem, quàm non esse aurum: nemo sanus hinc ambigit, quod non propter ipsas negationes, sed propter res, quibus adiunguntur, accidere quis nō intelligat? Auro enim virtus quanto præstat, quanto est virtute quàm auro carere miserius. Quā ob rem cum res intelligibiles sensibilibus rebus antecellunt, defectum in intelligibilibus quā in sensibilibus meritò ægrius toleramus, non eos defectus, sed ea quæ deficiunt, carius & vilius æstimantes. Ex quo iam illud apparet defectum vitæ, quæ intelligibilis est, multo miserabiliorem esse quàm huius sensibilis lucis, quod scilicet

multò est carior intellecta vita, quàm lux ista conspecta. Quæ cum ita sint, audebit ne quisquam cum solem aut lunam, & quicquid in syderibus, quicquid denique in hoc igni nostro atq; terreno luce visibili effulget, Deo tribuat animas quaslibet, quæ profecto nisi viuendo animæ non sunt, cum tantum hoc lumen vita præcedat, nolle concedere ex Deo esse: & cum ille verum dicat, qui dicit, inquãtum nitet, ex Deo est: egóne tandem, Deus magne, mentiar, si dicam, inquantum viuit, ex Deo est? Non vsqueadeo quęso cæcitas mentis, suppliciáq; augeantur animorum, vt hæc homines non intelligãt. Sed quoquo modo illorum error aut pertinacia sese haberet, his ergo fretus armatúsq; rationibus, credo cum ad eos rem ita consideratam perfectámq; detulissem, & cum his placidè contulissem, vererer ne mihi quisquam eorum alicuius momenti esse videretur, si aut intellectum, aut ea quę intellectu nondũ perfecte perciperentur, sensui conaretur præferre, aut saltem cõparare corporeo, vel his rebus, quæ ad eãdem sensum noscendę similiter pertinerent. Quo constituto, quando illi mihi vel quisquã negare auderet, animas quantum velit malas, tamen quoniam animæ essent, intelligibilium rerum numero cõtineri, neque illas per defectũ intelligi? Si quidem animæ non alio essent, nisi quo viuerent, licet enim per defectum intelligerentur vitiosæ, quia virtutis egestate sunt vitiosæ, non tamen per defectum animæ, quia viuendo animæ. Nec fieri potest, vt vitæ præsentia sit causa deficiendi, cũ tantò quídq; deficiat, quãto deseritur à vita. Omnimodo igitur cũ pateret nõ posse vllas animas ab eo authore separari, à quo lux ista nõ separaretur, iam quicquid afferrẽt, non acciperẽ: monerémque potius, vt eos mecũ sequi mallẽt, qui omne quicquid esset quoniã esset, inquantúmq; esset, ex vno Deo esse prædicarẽt. Recitarẽt aduersus me voces illas Euãgelicas, Vos propterea nõ auditis, quia ex Deo non estis. vos ex patre diabolo estis. Ego quoq; contra recitarẽ, Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factũ est nihil: & illud Apostoli, Vnus Deus, ex quo omnia: & vnus Dominus Iesus Christus per quem omnia. Et iterũ eiusdem Apostoli, Ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, ipsi gloria in secula: hortarérq; homines, si tamẽ homines inuenirẽ, nihil nos iam quasi cõperisse præsumeremus, sed quęreremus potius magistros, qui sententiarum istarum, quę nobis inter se pugnare viderentur, pacem concordiámq; mon-

Mali quomodo ex Deo et nõ ex Deo. Cap. vij. Ioan. 8. Ioan. 1. 1. Cor. 8. Rom. 11.

stra

ſtrarẽt. Nam in vna atq; eadẽ authoritate ſcripturarũ, cũ alibi ſonaret, Omnia ex Deo: & alibi, Vos nõ eſtis ex Deo: quoniã libros temere cõdemnare nefas eſſet, quis nõ videret peritũ doctorẽ, cui quæſtionis huius ſolutio nota eſſet, inueniendum fuiſſe? qui profectò ſi eſſet bonus intellector, & , vt diuinitus dicitur, homo ſpiritualis, quoniã, neceſſariò faueret veris rationibus, quas de intelligibili ſenſibiliq; natura quãtũ potui tractaui atq; diſſerui: imò ſi eas ipſe multò melius, & ad docendũ aptius aperiret, nihil ab eo aliud de hac quæſtione audiremus, niſi quẽadmodũ fieri poſſet, vt & nullũ animarũ genus nõ eſſet ex Deo: & rectè tamẽ peccatoribus & infidelibus diceretur. Non eſtis ex Deo. Nam & nos fortaſſe implorato in auxiliũ Deo facilè videre poſſemus, aliud eſſe viuere, aliud peccare: & quãquam vitã in peccatis cõparatione iuſtæ vitæ mors appellata ſit, vtrũq; tamẽ in homine vno poſſe inueniri, vt ſimul ſit viuus atq; peccator: ſed quòd viuus, ex Deo: quòd peccator, nõ ex Deo. In qua diuiſione vtimur ea parte de duabus, quæ noſtræ ſentẽtiæ cõpetit: vt cũ Dei cõditoris omnipotẽtiam inſinuare volumus, etiã peccatoribus dicamus, quòd ex Deo ſint. Dicimus enim his qui aliqua ſpecie cõtinẽtur, dicimus animãtibus, dicimus rationalibus, dicimus poſtremò, quod ad rẽ maximè attinet, viuẽtibus, quæ omnia per ſeipſa diuina ſunt munera. Cũ autẽ malos arguere propoſitũ eſt, rectè dicimus. Nõ eſtis ex Deo. Dicimus enim ſe à veritate auertẽtibus infidelibus, facinoroſis, flagitioſis, & quod nomine vno totũ cõtinet, peccatoribus, quæ rurſus omnia ex Deo non eſſe quis dubitet? Itaq; Chriſtus peccatoribus idipſum, quòd peccatores erãt, & ſibi nõ credebãt, coarguẽs, quid mirum ſi ait, Nõ eſtis ex Deo, ex alia parte illa ſalua manẽte ſentẽtia, quòd omnia per ipſum facta ſunt, & omnia ex Deo? Nam ſi Chriſto nõ crederẽ, Chriſti aduẽtũ repudiarẽ, Chriſtũ nõ reciperẽ, certũ iudiciũ eſt animarũ, quæ nõ ſunt Dei. & ideo dictũ eſt. Vos propterea nõ auditis, quia nõ eſtis ex Deo: quo modo vera eſt vox illa Apoſtoli, in ipſo Euangelij memorabili principio qua dictum eſt. In ſua propria venit. & ſui eũ nõ receperunt. Vnde ſui ſi nõ receperunt: aut vnde ideo nõ ſui, quia non receperũt, niſi quia homines peccatores eo quòd ſunt homines, ad Deum: eo verò quòd peccatores, ad diabolum pertinent? Hic ergo partẽ naturæ tenuit qui ait. Sui eũ non receperunt: ille verò voluntatis, qui ait, Non eſtis ex Deo. Euan

Ioan. 1. *Ioan. 8.* *1. Cor. 2.* *Ioan. 8.* *1. Tim. 5.* *Ioan. 8.* *Ioan 1.* *Summum ma ...*

intelligitur nisi cognito summo bono. gelista enim Dei opera commendabat, Christus hominum peccata coërcebat. Hic fortasse quis dicat, Vnde ipsa peccata, & omnino vnde malū? Si ab homine, vnde homo? Si ab Angelo, vnde Angelus? quos ex Deo esse cum dicitur, quamuis re-

Cap. viij. ctè veréque dicatur, videtur tamen imperitis & minus valentibus acriter res abditas intueri, quasi per quādam catenā ad Deum mala & peccata cōnecti. Hac quæstione illi regnare se putēt quasi verò interrogare sit scire. Vtinā id esset, nemo me sciētior reperiretur. Sed nescio quo modo sæpe in altercando magnæ quæstionis propositor personam magni doctoris ostētat, plerunque ipso quem terret in eo, de quo terret indoctior. Itaque isti multitudini se præferēdos arbitrantur quia priores interrogant quod cum multitudine ignorāt. Sed si eo tempore, quo cum eis me non sicut iam diu ago, egisse nūc pœnitet, mihi has rationes depromenti hoc obiecissent, dicerē, Quæso interim mecum cognoscite quod facillimum est, si nihil potest sine Deo fulgere, multò minus posse aliquid viuere sine Deo, ne in tantis mōstris opinionum remaneamus, vt nescio quas animas vitam nō ex Deo habere prædicemus. Sic enim fortasse continget, vt id quod mecum ignoratis, id est, vnde sit malum, vel simul, vel quolibet ordine aliquando discamus. Quid enim si cognitio summi mali sine cognitione summi boni cōtingere homini nō potest? Nō enim nossemus tenebras, si in tenebris semper essemus, sed lucis notitia cōtrarium suum nō sinit incognitum. Summūautem bonū, id est, quo superius esse nihil potest, Deus autem bonū, & Deo superius nihil esse potest: Deus igitur summū bonū. Cognoscamus ergo Deum, atq; ita nos illud quod præpropere quærimus nō latebit. Mediocris negotij tādem vel meriti cognitionem Dei esse arbitramini? Quod enim nobis aliud præmium, quàm vita æterna promittitur, quæ Dei cognitio est? Ait enim magister Deus. Hæc est autem vita æterna vt cogno-

Iohn. 17. scant te solum & verū Deū, & quem misisti Iesum Christum. Etenim anima quamuis sit immortalis, tamē quia mors eius rectè dicitur à Dei cognitione auersio, cū se cōuertit ad Deū, meritū est æternæ vitæ consequēdæ, vt sit æterna vita, sicut dictū est, ipsa cognitio: cōuerti autē ad Deū nemo, nisi qui ab hoc mūdo se auertat, pōt. Hoc ego mihi arduū & difficilimū sentio, vobis si facile est, ipse Deus viderit. Ego vellē credere nisi me moueret, quòd cū iste mūdus, à quo auerti iubemur,

visibilis sit, dixerítque Apostolus, ea quæ videntur, temporalia sunt, quę autem nõ vidētur, æterna sunt, Vos plus istorum oculorum quàm mentis iudicio tribuistis, apud quos nullam esse fulgētem pēnam † quæ non ex Deo fulgeat, & esse viuē- tem animā, quæ nõ ex Deo viuat prędicatur & creditur. Hæc & his similia vel illis etiā dicerem vel mecum reputare possem. Nanque Deum omnibus vt dicitur visceribus deprecās & scripturis quantum licebat, intentus etiam tunc fortasse talia vel dicerem: vel quod salutis aderat cogitarem. Sed me duo quædam maximè quæ incautam illam ætatem facilè capiunt, per amicabiles attriuere circumitus, quorum est vnū familiaritas, nescio quo modo repēs quadam imagine bonitatis tanquam sinuosum aliquod vinculum multipliciter collo inuolutum, Alterum quòd quædam noxia victoria penè mihi semper in disputationibus proueniebat disserēti cum Christianis imperitis, sed tamen fidem suam certatim vt quisque posset defendere moliētibus. Quo successu creberrimo gliscebat adolescentis animositas, & impetu suo in peruicaciæ magnum malum imprudenter vergebat. Quod altercandi genus quia post eorum auditionem aggressus eram, quicquid vel & qualicunque ingenio vel aliis lectionibus poteram, solis illis libentissimè tribuebam. Ita ex illorum sermonibus ardor in certamina, ex certaminum prouentu amor in illos quotidie mouebatur †. Ex quo accidebat, vt quicquid dicerent, miris quibusdam modis, non quia sciebam, sed quia optabam verum esse pro vero approbarem. Ita factum est vt quamuis pedetētim atque cautè, tamē diu sequerer homines nitidam stipulā viuēti animæ pręferētes: verū nõ poterā illo tempore sensibilia ab intelligibilibus, carnalia scilicet ab spiritalibus diiudicare atq; discernere. Non erat ætatis, non disciplinæ nõ cuiusdam etiam cõsuetudinis, nullorū denique meritorum: nõ enim parui gaudij fœlicitatísque res est. Ita tandem ne illud quidē arripere poteram, quod in omnium hominum iudicio summi Dei legibus natura ipsa constituit.

2. Cor. 4.

† potestatem.

Quare hæserint Manichæi. Cap. ix.

† al. nectabatur.

Quiuis enim homines, quos modo à communi sensu generis humani nulla dirupisset amētia, quæ vellēt ad iudicādum studia detulissent, quālibet imperitiā, quātamcūq; etiā tarditatem. Velim experiri quid mihi respōderēt rogāti, vtrū eis peccasse videretur, de cuius dormiētis manu scripsisset alius aliquid flagitiosum? Omnes qui dubitet ita fuisse negaturos

Peccatū à volūtate. Cap. x.

ros illud esse peccatum, ita reclamaturos, vt etiam succẽserẽt fortasse, quòd tali eos rogatione dignos putarem? A quibus ego quoquo modo poteram, recõciliatis & in cõsilium restitutis peterem, vt me aliud tam manifestum, & in omnium cognitione positum, interrogãtem nõ molestè ferrẽt: tũc quærerem, si nõ dormiẽtis sed scientis manu, qui membris tamẽ cæteris vinctus atque cõstrictus esset, quisquam valentior aliquid similiter fecisset mali, vtrum quia id nocet, quamuis id omnino noluisset, vllo peccati nomine teneretur? Et hic mihi omnes mirantes, quòd talia sciscitarer, sine cunctatione responderent, nihil etiam istum omnino peccasse. Quid ita? Quia de quo nesciẽte, vel resistere non valente quisquã quippiam mali fecerit, iuste damnari nullo modo potest. Atque idipsum cur ita esset, si in illis omnibus naturã ipsam percontarer humanã facilè peruenirem ad id quod cuperem, isto modo quærens. Quid si dormiens ille iã sciret, quid alius de manu eius facturus esset, & de industria se, plus potus etiámne expergisceretur, somno dederet, vt aliquem iurando falleret, num ei quicquã somnus ad innoscẽtiam suffragaretur? Quid aliud illi quàm nocentẽ hominẽ pronuntiarent? Quod si & ille volens vinctus est, vt aliquem similiter prætenta defensione deciperet, quid ei tandem, vt peccato careat, illa vincula profuerunt? Quanquam his obstrictus, reuera resistere nõ valeret, sicut ille dormiens, quid tunc fieret omnino nesciret. Nunquid nam igitur dubitandũ est, quin peccasse ambo iudicarentur? Quibus cõcessis colligerẽ: nusquã scilicet nisi in voluntate esse peccatum, cũ mihi auxliatetur etiam illud, quòd iustitia peccantes tenet? sola mala voluntate: quamuis quod voluerint, implere nequiuerint. Quisquam ne me ista tractantem posset dicere, in rebus obscuris abditísque versari, vbi propter intelligentiam paucitatem vel fraudis vel ostentationis suspicio nasci solet? Secedat paulisper illa intelligibilium sensibiliúmq; distinctio, Nulla mihi fiat inuidia, quòd tardas animas subtilium disputationum stimulis persequor. Liceat mihi me scire viuere, liceat mihi scire me velle viuere: in quæ si consentit genus humanum, tam nobis cognita est voluntas nostra, quàm vita. Neque enim cum istam scientiã profitemur metuendum est, ne nos quisquam falli posse conuincat: hoc ipsum enim falli nemo potest, si aut nõ viuat, aut nihil velit. Nõ me arbitror quicquam obscurum attulisse, &

1. Retrac. ca. 15. 2. sen. dis. 14. ca. Illius etiã.

vere

vereor ne cuiquã magis, quòd hæc nimium manifesta sunt, videar esse culpandus, sed quorsum hæc tendant cõsideremus. Non igitur nisi voluntate peccatur. Nobis autem volũtas nostra notissima est: neque enim scirẽ me velle, si quid sit voluntas ipsa nescirẽ. Definitur itaq; isto modo. Volũtas est animi motus, cogente nullo ad aliquid, vel nõ amittẽdum, vel adipiscẽdum. Cur ergo ita tunc definire non possem? An erat difficile videre inuitũ volẽti esse cõtrarium, ita vt cõtrarium sinistrum dextero esse dicimus, non vt nigrum albo? Nam eadem res simul & nigra & alba esse non potest: duorũ autem in medio quisq; positus, ad alterũ sinister est ad alterũ dexter: simul quidẽ vtrunq; vnus homo potest, sed simul vtrũq; vnũ hominem nullo modo potest. Ita inuitus & volẽs simul esse quidẽ vnus animus potest, sed vnũ atque idẽ nolle simul vt velle nõ potest. Cum enim quisq; inuitus aliquid facit, si eũ roges vtrũ id facere velit, nolle se dicet: itẽ si roges vtrũ id velit nõ facere, velle respondet. Ita inuitum ad faciedũ, ad nõ faciendũ autem volẽtem reperies: id est enim vnũ animũ vno tẽpore habentem vtrunque, sed aliud atque aliud ad singula referẽtem. Cur hæc dico? Quia si rursum quæramus quam ob causam id inuitus faciat, cogi se dicet. Nam & omnis inuitus faciens cogitur, & omnis qui cogitur si facit, nõ nisi inuitus facit. Restat vt volens à cogẽte sit liber, etiã si se quispiam cogi putet. Et hoc enim modo omnis qui volens facit nõ cogitur, & omnis, qui non cogitur, aut volẽs facit, aut nõ facit: hæc cum in omnibus hominibus, quos interrogare nõ absurde possumus, à puero vsq; ad senem, à ludo literario vsque ad soliũ sapientis natura ipsa proclamet, cur ergo nõ viderẽt tũc in definitione volũtatis ponẽdum esse, cogẽte nullo, quod nũc quasi experiẽtia maiore cautissimus posui? At si hoc vbiq; manifestum est, & non doctrina sed natura omnibus promptum: quid restat quod videatur obscurũ, nisi fortè vllũ lateat, aliquid nos velle cum volumus, & ad hoc moueri animũ nostrũ, ídq; aut habere nos aut nõ habere: & si haberemus retinere velle, si nõ habemus acquirere? Quare aut nõ amittere, aut adipisci aliquid vult omnis qui vult. Quamobrem si omnia ista luce clariora sunt, sicuti sunt, neque meæ tantũ, sed notitiæ generis humani veritatis ipsius liberalitate donata, cur illo etiam tempore dicere non possem, Voluntas est motus animi cogente nullo ad aliquid, vel non amittendum, vel adipiscendum? Dicet

1. Retrac. Cap. 15.

Voluntas quid sit.

15. q. 1. c. 1. 2. sen. dis. 41. ca. Illius etiã. Et 26. ca. Volũtatẽ ipsum. Et 35. ca. 1.

Quid sit peccatum. Cap. xj. Dicet aliquis, Et hoc te aduersum Manichæos quid adiuuaret? Expecta, sine prius etiam peccatum definiamus, quod sine voluntate esse non posse omnis mens apud se diuinitus conscriptum legit. Ergo peccatum est voluntas retinendi vel cōsequēdi quod iustitia vetat, & vnde liberum est abstinere, quanquam si liberum nō sit, non est voluntas. Sed malui grossius quàm scrupulosius definire eam rem. Nec hi libri obscuri mihi scrutandi erant vnde discerem, neminem vituperatione supplicióve dignum, qui aut id velit quod iustitia velle non prohibet, aut id non faciat quod facere non potest. Nónne ista cantent & in montibus pastores, & in theatris poëtæ, & indocti in circulis, & docti in bibliothecis, & magistri in scholis, & antistites in sacris locis, & in orbe terrarū genus humanum? Quòd sine modo vituperatione vel damnatione dignus est, aut non contra vetitum iustitiæ faciens, aut quod non potest non faciens: omne autem peccatum vel vituperādum est vel damnādum, quis dubitet tunc esse peccatū, cum & velle iniustum est, & liberum nolle: & ideo definitionem illam & veram & ad intelligēdum esse facillimā, & nō modò nunc, sed tunc quoque à me potuisse dici, Peccatum est voluntas retinendi vel consequendi quod iustitia vetat, & vnde liberum est abstinere.

1. Retrac. cap. 15. 2. sen. dis. 35. ca. 1.

De malis ac bonis animabus. Cap. xij. Age nunc videamus quid nos hæc adiuuarent. Primum omnium, vt nihil amplius desiderarē: totā causam quippe finirēt. Nam quisquis secreta cōscientiæ suæ legésque diuinas penitus naturæ inditas apud animū, intus vbi expressiores certiorésq; sunt, cōsulēs, has duas definitiones voluntatis atq; peccati veras esse cōcedit, totam Manichæorū hæresim paucissimis & breuissimis, sed planè inuictissimis ratiunculis sine vlla cunctatione condemnat. Quod sic cōsiderari potest, Duo animarum genera esse dicunt, Vnum bonum, quod ita ex Deo sit, vt nō ex aliqua materia, vel ex nihilo ab eo factū, sed de ipsa eius omnino substantia pars quędam processisse dicatur: Alterum autem malum, quod nulla prorsus ex parte ad Deum pertinere credunt credēdúmq; cōmendāt. Et ideo illud summū bonū, hoc verò summū malum esse prædicāt: atque ista duo genera fuisse aliquando discreta, nunc esse commixta. Genus quidem commixtionis huius, & causam nōdū audierā, sed tamē iā quærere cœperā, verū illud malū genus animarū antequā bono misceretur, habuisset aliquā volūtatē. Si enim nō habebat, sine peccato atq; innocēs

Error Manichæorū de duabus animabus.

1. Retrac. cap. 15.

erat,

erat,& ideo nullo modo malum. Si autẽ ideo malum, quia licet esset sine volũtate, tãquã ignis: tamẽ si bonũ attigisset, violaret atq; corrumperet, quantũ est nefas, & naturã mali tantũ valere ad cõmutãdam vllã Dei partẽ, & summũ illud bonũ corruptibile & violabile credere? Quod si volũtas inerat, profectò inerat cogente nullo motu animi ad aliquid, vel nõ amittendum, vel adipiscendum. Hoc autẽ aliquid, aũt bonum erat, aut bonum putabatur. Non enim aliter appeti posset. Sed in summo malo ante cõmixtionem, quam prædicant, nullum vnquam bonum fuit. Vnde igitur ibi vel scientia vel opinio boni esse potuit? An nihil volebant quod apud se esset, atque illud bonũ verũ, quod extrà erat, appetebãt? Ista verò præclara & magna laude prędicanda volũtas est, qua summũ appetitur & verũ bonũ. Vnde igitur in summo malo motus animi tãta laude dignissimus? An studio nocẽdi appetebãt? Primò eodem reuoluitur ratio, Qui enim nocere vult, bono aliquo vult priuare alium propter aliquod bonum suum. Erat igitur in eis vel scientia boni, vel opinio, quæ in summo malo nullo modo esse debebat. Deinde bonum illud extra se positum cui nocere studebant, vtrum omnino vnde esset cognouerãt? Si intellexerant, quid tali mente præclarius? An quicquam est aliud, quo magnis laboribus omnis bonorum porrigatur intentio, nisi vt summum illud & syncerum bonum intelligatur? Quod ergo nunc vix paucis bonis iustisque cõceditur, id tunc illud merum malum nullo bono adiuuante iam poterat? Si autẽ illæ animæ corpora gerebant, & id oculis viderant, quæ linguæ, quæ pectora, quæ ingenia laudãdis istis oculis prædicãdisque sufficiũt, quibus vix possunt mentes iustorum adæquari, quanta bona inuenimus in summo malo? Si enim videre Deum malum est, non est bonum Deus: bonum est autem Deus: bonum est igitur Deum videre, & nescio quid huic tanto bono comparari queat. Porrò quòd videre bonũ est, vnde fieri potest vt posse videre sit malũ? Quapropter quicquid vel in illis oculis vel in istis mẽtibus fecit, vt ab his possit videri diuina substãtia, magnum & ineffabili laude dignissimum bonum fecit. Si autẽ nõ factum, sed ipsum per se tale ac sempiternum erat, difficile hoc malo quicquam melius inuenitur. Postremò vt nihil borum laudandorum habeant illæ animæ, quæ illorum rationibus habere cogũtur, quęrerem, vtrum aliquas an nullas animas Deus dãnet? Si *Rursus cõfutat Manichæos.*

nul

nullas, nullum meritorum iudicium est, nulla prouidentia: & casu potius quàm ratione mundus administratur, vel potius non administratur: non enim administratio casibus dāda est. Hoc autem si omnibus qualibet religione deuinctis credere nefas est, restat vt aut sit aliquarum animarum damnatio, aut nulla peccata sint. Sed si nulla sunt, etiam nullum bonum. Quod isti si dixerint, hæresim suam vno ictu interficiunt. Conuenit igitur mihi cum illis animas aliquas diuina lege iudicióque damnari. At hæ si bonæ sunt, quæ illa iustitia est? Si malæ, natura, an voluntate? Sed natura esse malæ animæ nullo modo queunt. Vnde hoc docemus? De superioribus definitionibus voluntatis atque peccati. Quia dicere animas & esse malas, & nihil peccare, plenum est dementiæ: dicere autem peccare sine voluntate, magnum deliramentum est: & peccati reum teneri quenquam, quia non fecit quod facere nō potuit, summæ iniquitatis est, & insaniæ. Quam ob rem illæ animæ quicquid faciunt, si natura nō voluntate faciunt, id est, si libero ad faciendum & ad non faciendum motu animi carent: si denique his abstinendi ab opere suo potestas nulla conceditur, peccato earum teneri non possumus. At omnes fatemur & malas animas iuste: & eas quæ non peccauerunt, iniuste damnari. Fatentur igitur eas malas esse, quæ peccāt: illæ autem, sicut ratio docuit, nō peccāt. Animarum ergo malarū genus nescio quod extra illud, quod à Manichæis inducitur, nullum est. Nunc bonum illud genus videamus, quod rursus ita laudant, vt ipsam Dei substantiam dicant esse. Quantò autem melius est, vt suum ordinem meritúmq; quisque cognoscat, nec ita sacrilega superbia ventiletur: vt cum se totiés commutari sentiat, summi illius boni, quod incommutabile pia ratio profitetur & docet, credat esse substātiam. Ecce enim cū manifestum sit nō peccare animas in eo quòd nō sunt tales, quales esse nō possunt. Vnde cōstat iam nescio quas illas inductitias nullo modo peccare, & propterea illas nō esse omnino: relinquitur, vt quoniam cōcedūt esse peccata, nō inueniāt quibus ea tribuāt, nisi bono generi animarū & substātiæ Dei. Maximè autē vrgētur authoritate Christiana: nūquam enim negauerunt dari veniam peccatorū, cū fuerit ad Deum quisque cōuersus: nūquam dixerūt, vt alia multa, quòd scripturis diuinis hoc quispiam corruptor inseruerit. Quibus ergo peccata donantur? Si alieni generis illis malis, possunt

1. Retr. 15.
2. sen. dist. 28. c. Simi liter.
1. Re. trac. cap. 15.
2. sen. dist. 27. cap. Si igitur gratia.

possunt & bonæ fieri, possunt Dei regnum possidere cũ Christo. Quod isti quia negant, nec habent alterum genus, nisi earum, quas de substantia Dei esse perhibent, restat vt non solum etiam ipsas, sed ipsas solas peccare fateantur. Ego autem nihil pugno, ne solæ peccent: peccant tamen, etenim mali commixtione coguntur. Si ita coguntur vt resistendi potestas nulla sit, non peccant: si est in potestate sua resistere, & propria voluntate consentiunt, cur tanta bona in summo malo? Cur hoc malum in summo bono per doctrinam illorum cogimur inuenire, nisi quia neque illud malum est, quod suspicione inducunt, neque hoc summum bonum quod superstitione peruertunt? At si de duobus istis generibus animarum delirare illos & errare docuissem, aut certe ipse didicissem quod remanere non poterat, cur mihi iam de vlla re audiendi aut consulendi viderentur? An vt discerem hinc ostendi animarum duo esse genera, quòd in deliberãdo nunc in malam partem, nunc in bonam mutat assensio? Cur non magis hoc signũ est vnius animæ, quæ libera illa voluntate huc & illuc ferri, hinc atque hinc referri potest? Nam mihi cum accidit, vnum me esse sentio vtrunque considerantem, alterutrum eligentẽ, sed plerunque illud libet, hoc decet, quorũ nos in medio positi fluctuamus: Nec mirũ, Ita enim nunc constituti sumus, vt & per carnem voluptate affici, & per spiritũ honestate possimus, quare non duas animas hinc fateri cogor. Possumus enim melius & multò expeditius intelligere duo genera rerum bonarum, quorum tamen neutrum ab authore Deo sit alienum, vnam animam ex diuersis efficere partibus, inferiore ac superiore, vel quod recte ita dici potest, exteriore atque interiore, Ita sunt duo genera quę sensibilium & intelligibilium nomine paulò ante tractauimus, quæ carnalia & spiritalia libẽtius & familiarius nos vocamus. Sed factũ est nobis difficile à carnalibus abstinere, cum panis verissimus noster spiritalis sit. Cum labore nanq; nunc edimus panem, Neque enim nullo in supplicio sumus peccato transgressionis mortales ex immortalibus facti. Id eo contingit, vt cum ad meliora conantibus nobis consuetudo facta cum carne, & peccata nostra quodam modo militare cõtra nos, & difficultatem nobis facere cœperint, nonnulli stulti aliud genus animarum quod non sit ex Deo, superstitione obtusissima suspicentur. Quanquam etiam si eis cõcedatur inferiore alio genere animarum nos illici ad

Vera de animabus opinio. Cap. xiiij.

turpia, non inde conficiunt, aut illas naturas malas esse, aut istas summũ bonum. Fieri enim potest vt proprio illæ voluntate appetendo quod non licebat, hoc est peccando ex bonis factæ sint malæ, rursúsque fieri bonæ possint, sed sic vt quádiu manent in peccato, ad sese alias occulta quadam suasione traducant. Deinde vt omnino malæ non sint, sed in suo genere quamuis inferiore opus proprium sine vllo peccato exerceát: istæ autem superiores quibus actionem longe præstantiorem rerum moderatrix iustitia summa tribuerit, si illas inferiores sequi & imitari voluerint, peccando fiunt malæ, non quia malas, sed quia malæ imitantur. Ab illis enim agitur proprium, ab istis appetitur alienũ: vnde illæ in suo gradu manent, istæ ad inferiora merguntur, Velut cum homines formam sectantur *, pulchrè nanque incedit quadrupedans equus, at si hoc homo pedibus manibúsque imitetur, quis eum vel palearum cibo dignum putet? Rectè igitur plerũque improbamus imitantem, cùm eum quẽ imitatur probemus. Improbamus autẽ, non quia non sit assecutus, sed quia omnino assequi voluit. In equo enim probamus illud, cui quantum præponimus hominem, tãtum offendimur quòd inferiora sectatur. Quid inter ipsos homines? In emittenda voce nónne quod prӕco bene facit, etiam si clarius ac melius id faciat senator insanus est? Cœlestia suspice, lucens luna laudatur, suóq; cursu atque vicibus bene considerantibus satis placet: tamen si eam sol velit imitari, fingamus enim eũ posse habere huiusmodi voluntates, cui nõ summe ac iure displiceat? Ex quibus illud est, quod intelligi volo, Etiam si sunt animæ, quod interim incertũ est, corporeis officiis non peccato sed natura deditæ, nósq; quanquam sint inferiores, aliqua tamen inferiore vicinitate contingant, non illas ideo malas habere oportere, quia & nos quũ eas sequimur & corporea diligimus mali sumus. Propterea enim corporea diligendo peccamus, quia spiritalia diligere & iustitia iubemur & natura possumus, & tunc in nostro genere optimi & beatissimi sumus. Quamobrẽ quid habeat argumenti æstuans in vtranq; partem deliberatio, modo in peccatum prona, modo in recte factũ subuecta: vt duo animarum genera, quorum alterius natura ex Deo sit, alterius non sit, cogamur accipere, cum alias tot causas alternãtes cogitationes coniicere liceat. Sed hæc obscura esse, & incassum ab animis lippientibus quӕri, quisquis bonus rerũ existimator est, videt.

al. ferina sectantur. Pulchre nanque.

1. Retrac. cap. 15.

1. Retrac. cap. 15.

Qua

Quare illa potius, quæ de voluntate atque peccato dicta sunt, illa inquam, quæ summa iustitia est, neminẽ ratione vtentem ignorare permittit: illa, quæ si auferãtur nobis, nihil aliud est vnde disciplina virtutis inchoëtur, nihil vnde à vitiorũ mole surgatur, etiam atque etiam cõsiderata, satis clare ac dilucide Manichæorum hæresim falsam esse conuincunt. Horum simile est, quod de pœnitendo nunc dicã: nam vt inter omnes sanos constat, & quod ipsi Manichæi non solum fatentur, sed & præcipiunt, vtile est pœnitere peccati. Quid ego nunc in hãc rem diuinarum scripturarũ testimonia, quæ vsquequaq; diffusa sunt, colligã? Vox est etiam ista naturæ, Neminẽ stultum rei huius notitia deseruit. Hoc nobis nisi etiam penitus insitũ esset, periremus. Potest aliquis dicere, nõ se peccare: non autẽ sibi esse si peccauerit pœnitendum, nulla barbaries hoc dicere audebit. Quæ cũ ita sint, quæro ex duobus illis generibus animarũ, cuius sit pœnitere peccati? Scio quidem neq; illius esse posse, qui malè facere: neq; illius qui bene facere non potest: quare & eorũ verbis vtar, si animã tenebrarum peccati pœnitet, non est de substantia summi mali: si animam lucis, non est de substantia summi boni. Pœnitendi enim affectio illa, quæ prodit male fecisse pœnitentem, & bene facere potuisse testatur. Quo modo igitur nihil ex me mali est, si ego perperã feci? Aut quo modo me recte pœnitet, si ego non feci? Audi partem alterã, Quo modo ex me nihil boni est, cui bona volũtas inest? Aut quo modo me recte pœnitet, si nõ inest? Quamobrẽ aut negent isti esse pœnitendi magnã vtilitatem, vt non solũ à Christiano nomine, sed ab omni etiã vel imaginaria ratione pellantur: aut animarum illa duo genera, vnũ ex quo nihil mali, alterum ex quo nihil boni sit, discere atq; docere iã desinant: quod si faciant, Manichæi esse vtique iam desinent: nam tota illa secta ista bicipiti, vel potius pręcipiti animarũ varietate fulcitur. Ac mihi quidẽ satis est sic scire, quòd Manichæi errent: vt scio pœnitendum esse peccati: & tamen si nunc amicorum meorum aliquẽ, qui vsq; adhuc illos audiendos putat, compellem iure amicitiæ, & ei dicam, Scís ne vtile esse cum quisq; peccauerit pœnitere? sine dubitatione se scire iurabit. Si ergo te fecero ita scire falsam esse Manichæorum hęresim, desiderabísne amplius? Quid amplius esse posset in hac re desiderandũ, respondeat, Bene quidem hucúsque. Sed cum ostendere cœpero certas necessariásque rationes, quæ illã proposition

De pœnitentia. Cap. xiiij.

tionem adamantinis, vt dicitur, catenis innexæ consequūtur, rémq; totam ad conclusionē, qua illa vertitur secta, perduxero, negabit se forsitā scire vtilitatem illā pœnitendi: quam nemo doctus, nemo indoctus ignorat, & potuisse † * scire cōtendet: cum dubitamus & deliberamus duas in nobis animas, patrocinia propria singulis quęstionis partibus adhibere. O cōsuetudo peccati, ô comes pœna peccati, vos me tunc à rerum tam manifestarum consideratione auertistis: sed non sentiēti nocebatis, nunc in familiarissimis meis similiter non sentientibus me iam vulneratis, torquetisq; sentientem. Attendite ista quæso charissimi, vestra ingenia bene noui. Si mihi nunc vos qualiscunque hominis mentem rationémque conceditis, multò certiora sunt, quàm quæ ibi vel videbamur discere, vel magis credere cogebamur. Deus magne, Deus omnipotens, Deus summæ bonitatis, quem inuiolabilem atq; incommutabilem credi atq; intelligi fas est, trina vnitas, quam catholica ecclesia colit, supplex oro expertus in me misericordiā tuam, ne homines, cū quibus mihi à pueritia in hominum victu fuit summa cōsensio, in tuo cultu à me dissentire permittas. Video maximè expectari hoc loco, quo modo etiā catholicas scripturas à Manichæis accusatas vel tūc defenderē, si vt dico, cautus essem: vel nunc defendi posse demonstrē. Sed in aliis voluminibus Deus adiuuabit propositum meū: nam huius iam, quantum arbitror, immoderata * parci sibi postulat longitudo.

*† * al. potius sc.*

Orat pro amicis, quos habuit erroris socios.

Cap. xv. 1. Retrac. cap. 15.

** al. moderata.*

Finis.

DIVI AVRELII AVGVSTINI Hipponensis Episcopi, contra Fortunatum quendam Manichæorum presbyterum, Liber.

Vinto calēdas Septembris Arcadio Augusto bis, & Rufino viris clarissimis cōsulibus, actis habita est disputatio aduersus Fortunatum Manichæorum presbyterū in vrbe Hipponensiū regionum in balneis Sossij sub præsentia populi. AVGVSTINVS dixit, Ego iam errorem puto, quam antea veritatē putabam, verum rectè existimem, à te præsente audire cupio.

In

In primis ſummum errorem puto omnipotentem Deum, in quo vna nobis ſpes eſt, ex aliqua parte violabilem aut corruptibilem, aut coinquinabilem credere. Hoc veſtram hæreſim affirmare ſcio, non quidẽ iis verbis, quibus nunc vſus ſum. Nã & vos interrogati confitemini Deum eſſe incorruptibilem & omnino inuiolabilẽ & incoinquinabilem. Sed cum cœperitis cętera exponere, cogimini eum corruptibilem, penetrabilem, & coinquinabilem profiteri. Dicitis enim aliam neſcio quam gentẽ tenebrarum aduerſus Dei regnũ rebellaſſe. Deum autem omnipotentem, cum videret quanta labes & vaſtitas immineret regnis ſuis, niſi aliquid aduerſę genti opponeret & ei reſiſteret, miſiſſe hãc virtutem, de cuius cõmixtione cum malo & tenebrarum gẽte mundus ſit fabricatus. Hinc eſſe quòd hic animæ bonæ laborant, ſeruiunt, errant, corrumpuntur: vt neceſſarium haberent liberatorẽ, qui eas ab errore purgaret, & à cõmixtione ſolueret, & à ſeruitute liberaret. Hoc ego nefas puto credere, Deum omnipotentẽ aliquam aduerſam gentem timuiſſe, aut neceſſitatem eſſe paſſum, vt nos in ærumnas pręcipitaret. FORTVNATVS dixit, Quia te medium fuiſſe noſtrum ſcio, id eſt, inter Manichæos adminiſtraſſe, iſta ſunt principalia fidei noſtræ. De conuerſatione hic agitur, de quibus falſis criminibus pulſamur. Ex te ergo præſentes audiant boni viri, vtrũ ſint vera ſuper quibus criminamur & appetimur, an ſint falſa. Etenim ex tua doctrina, & ex tua expoſitione & oſtẽſione poterunt verius ſcire noſtrã conuerſationem, ſi à te fuerit prodita, Interfuiſti orationi? AVG. Interfui, Sed alia quæſtio eſt de fide, alia de moribus, Ego de fide propoſui, ſed ſi illi qui aſſunt, vt dicis, malunt audire de moribus, nec ipſam quæſtionẽ defugio. FOR. Purgare me prius volo penes cõſcientiã veſtram, penes quam polluimur, ex idonei viri teſtimonio, qui mihi & nũc idoneus eſt, & in futura iuſti iudicis Chriſti examinatione, ſi ea quæ iactantur vidit in nobis, vel cõſecutus eſt. AVG. Ad aliud vocas, cũ ego de fide propoſuerim. De moribus autẽ veſtris plenè ſcire poſſunt, qui electi veſtri ſunt, Noſtis autẽ me non electum veſtrum, ſed auditorem fuiſſe. Itaq; quamuis & orationi veſtræ interfuerim, vt interrogaſti, vtrum ſeparatim vobiſcũ habeatis aliquã orationem, Deus ſolus poteſt noſſe & vos. Ego tamen in oratione in qua interfui, nihil turpe fieri vidi, ſed ſolũ contra fidẽ animaduerti, quam poſtea didici & probaui, quòd contra ſolẽ facitis oratio

De vtilitate credẽdi, ca. 1. & 2.

tionē. Præter hoc in illa oratione vestra nihil noui comperi. Quisquis autē vobis opponit quæstionē aliquam de moribus, electis vestris opponat. Quid autē inter vos agatis qui electi estis, ego scire non possum. Nam & eucharistiā audiui à vobis sæpe quòd accipiatis: tempus autē accipiendi cū me lateret, quid accipiatis, vnde nosse potui? Itaq; serua si placet quæstionem de moribus, vt inter electos vestros discutiatis, si discuti potest. Mihi fides data est à vobis quā hodie improbo. De ipsa proposui, Ad propositum meum mihi respondeatur. FOR. Et nostra professio ipsa est, quòd incorruptibilis sit Deus, quòd lucidus, quòd inadibilis, intenibilis, impassibilis, quòd æternam lucē & propriam habitet: quòd nihil ex sese corruptibile proferat, nec tenebras, nec dæmones, nec Satanam, nec aliquid aduersum in regno eius reperiri possit. Sui autē similem Saluatorem direxisse, verbum natū à constitutione mundi cū mundum fabricaret, post mundi fabricā inter homines venisse: dignas sibi animas elegisse sanctæ suæ voluntati, mandatis suis cælestibus sanctificatas, fide ac ratione imbutas cælestiū rerū, ipso ductore: hinc iterum easdē animas ad regnū Dei reuersuras esse, secundū sanctam ipsius pollicitationē qui dixit, Ego sum via, veritas, & ianua. Et, Nemo potest ad patrē peruenire nisi per me. His rebus nos credimus, quia aliæ sunt animæ: id est, alio mediante non poterunt ad regnū Dei reuerti, nisi per ipsum repererint veritatē, viam, & ianuam. Ipse enim dixit, Qui me vidit, vidit & patrem meū. Et, Qui in me crediderit, mortem nō gustabit in æternū, sed transitum faciet de morte ad vitam, & in iudicium non veniet. His rebus credimus, & hæc ratio fidei nostræ, & pro viribus animi nostri mandatis eius obtemperare, vnā fidem sectantes, huius trinitatis patris & filij & spiritus sancti. AVG. Has animas quas de morte ad vitam per Christū venire fatemini, quæ causa præcipitauit in mortē? FOR. Hinc iam dignare prosequi & contraire. Si nihil præter Deum? AVG. Imò tu dignare respondere id quod interrogaris, has animas quę causa morti dederit. FOR. Imò tu dignare dicere, vtrum aliquid sit præter Deum, an omnia in Deo sint. AVG. Illud ego respondere possum quod me dominus nosse voluit, Deum necessitatē nullam pati posse, neq; ex aliqua parte violari atque corrumpi. Quod cum tu quoque fatearis, quæro qua necessitate huc miserit animas, quas dicis per Christum redire? FOR. Quod tu dixisti, quia hucusque tibi

Ioan. 14.

Ioann. 5. & 8.

tibi Deus reuelauit, quòd incorruptibilis sit, & mihi ratio quærenda est, quemadmodū animę & ob quam causam istum in mundum venerint, vt merito nunc eas per vnigenitum filium suum, ac sui similē de hoc mundo liberaret, si nihil præter ipsum. AVG. Non debemus frustrare tantos qui præsentes sunt, & de quæstione proposita ire ad aliud. Si confitemur ambo, si nobis concedimus esse incorruptibilem & inuiolabilem Deum & nihil pati potuisse: ex quo est consequens vt falsa sit hæresis vestra, quæ dicit Deum, cum videret imminere vastitatem ac labem regnis suis, misisse virtutem quę cum tenebrarum gēte pugnaret, & ex ea commixtione hinc nostras animas liberaret. Breuis est ergo ratio mea, & quātum existimo lucis plenissima. Si Deus nihil pati potuit à gēte tenebrarum, quia inuiolabilis est, sine causa huc nos misit, vt nos hic ærumnas patiamur. Si autē aliquid pati potuit, non est inuiolabilis, & decipitis eos, quibus dicitis esse inuiolabilē Deum. Hoc enim vestra hæresis negat cum cætera exponitis. FOR. Hoc sentimus quod nos instruit beatus Apostolus Paulus, qui *Philip. 2.* dicit, Hoc sentite in vobis quod & in Christo Iesu, Qui cum in forma Dei esset constitutus, nō rapinam arbitratus est esse se ęqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiēs: in similitudinem hominum factus est, & habitu inuentus vt homo: humiliauit semetipsum, & factus est subditus vsque ad mortem. Hoc ergo sentimus de nobis quod & de Christo, qui cum in forma Dei esset constitutus, factus est subditus vsque ad mortem, vt similitudinem animarum nostrarum ostenderet. Et quemadmodum in se mortis similitudinē ostendit, Et se à patre esse medio mortuorum resuscitatum: eo modo sentimus & de animabus nostris futurum, quod per ipsum poterimus de hac morte liberari: quę aut aliena est à Deo, aut si propria est Dei, & misericordia eius cessat, & liberatoris nomen, & opera liberantis. AVG. Ego quæro quemadmodum in mortem venerimus, & tu dicis quemadmodum de morte liberemur. FOR. Ita Apostolus dixit quo modo sentire debeamus de animabus nostris, quod Christus nobis ostēdit, Si fuit Christus in passione & morte, & nos: si voluntate patris descendit in passionem & mortem, & nos. AVG. Notum est omnibus catholicam fidem ita se habere, quòd dominus noster: id est, virtus & sapientia Dei, & verbum per quod facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil, ad liberationem no-

ſtram hominem ſuſcepit. In ipſo homine quem ſuſcepit demonſtrauit illa quæ dicis. Nos autē nunc de ipſius Dei & ineffabilis maieſtatis ſubſtātia quærimus, vtrum ei aliquid nocere poſſit, an non poſſit? Si enim poteſt ei aliquid nocere, non eſt inuiolabilis. Si nō poteſt ei aliquid nocere, quid ei factura erat gens tenebrarum, contra quam dicitis bellum geſtū eſſe à Deo ante conſtitutionem mūdi, in quo bello nos, id eſt, animas quas modo indigere liberatore manifeſtum eſt, cōmixtas eſſe omni malo, & morti implicitas aſſeritis? Redeo enim ad iſtud breuiſſimum, Si poterat ei nocere, non eſt inuiolabilis: Si nō poterat, crudeliter huc nos miſit, vt iſta patiamur. FOR.
† aliàs, Dei. Anima Deus † eſt, an non? AVG. Si iuſtum eſt vt non interrogatis meis reſpondeatur, & ego interroger, reſpondebo. FOR. Si in proprio agit anima? Hoc à te quæro. AVG. Ego quidem quod interrogaſti dicam, tantum illud memineris, te noluiſſe reſpondere interrogatis meis, me autem tuis reſpondere. Si quæris vtrum à Deo deſcenderit anima, magna quidem quæſtio eſt. Sed ſiue à Deo deſcendit, ſiue non, illud de anima reſpondeo, non eſſe Deum, aliud eſſe Deum, aliud animam. Deum eſſe inuiolabilem, incorruptibilem, & impenetrabilem, & incoinquinabilem, & qui ex nulla parte corrumpi poſſit, & cui nulla ex parte noceri poteſt. Animam vero videmus & peccatricē eſſe, & in ærumna verſari, & veritatem quærere, & liberatore indigere. Hæc mutatio animæ oſtendit mihi, quòd anima non ſit Deus, nam ſi anima ſubſtantia Dei eſt, ſubſtantia Dei errat ſubſtantia Dei corrumpitur, ſubſtantia Dei violatur, ſubſtantia Dei decipitur, quod nefas eſt dicere. FOR. Ergo negaſti animam ex Deo eſſe, quandiu peccatis & viciis & mundanis rebus deſeruit & errore ducitur, quòd fieri non poteſt, vt aut Deus hoc patiatur, aut ſubſtantia eius. Eſt enim Deus incorruptibilis, & ſubſtantia eius immaculata eſt & ſancta. Hic vero quæritur à nobis, vtrum anima ex Deo ſit, nec ne? Quod nos fatemur & oſtendimus, ex Saluatoris aduentu, ex ipſius ſancta prædicatione, ex ipſius lectione, dū animabus miſeretur, & ſecundum eius arbitrium anima veniſſe dicitur, vt eandem de morte liberaret, & perduceret eam ad æternam gloriā, & reſtitueret patri. Quid verò de anima tu ipſe dicis aut ſperas, vtrum ſit à Deo, nec ne: ſubſtantiam Dei, ex qua negas eſſe animam, nullis paſſionibus poſſe ſubiacere? AVG. Animam ſic negauit eſſe ſubſtantiam Dei, vt negem illam

illam esse Deum, sed tamen ex Deo authore esse, quia facta est à Deo. Aliud est qui fecit, aliud quod fecit. Qui fecit, corruptibilis esse omnino non potest: quod autem fecit, omnino non potest æquale esse illi qui fecit. FOR. Nec ego dixi animam esse Deo. Sed quia dixisti facturam † * esse animam, & nihil præter Deum, quæro vndénā Deus animæ substātiam adinuenit? AVG. Tantū memēto me respōdere ad ea quæ interrogas: te autem ad ea quæ interrogo non respondere. Animam dico esse factam à Deo, vt cætera omnia quæ à Deo facta sunt, & inter illa quæ Deus omnipotens fecit principalem locum datum esse animæ. Si autem quæris, vnde Deus animam fecit, memento me cōfiteri tecum, esse Deum omnipotētem. Omnipotēs autem non est, qui quærit adiuuari aliqua materia vnde faciat quod velit. Ex quo est consequens, vt secūdum fidem nostrā omnia quę Deus fecit, per verbum & sapientiā suam de nihilo fecerit. Sic enim legimus, Ipse iussit & facta sunt, ipse mandauit, & cōstituta sunt. FOR. Et iussione constant vniuersa? AVG. Ita credo, sed vniuersa quæ facta sunt. FOR. Facta consonant, sed quia inconuenientia sibi sunt, ac per hoc ergo constat non esse vnam substantiam, licet ex vnius iussione eadem ad compositionem mundi huius & faciem venerint. Cæterùm rebus ipsis patet, quia nihil simile tenebræ & lux, nihil simile veritas & mendacium, nihil simile mors & vita, nihil simile anima & corpus, & cætera iis similia, quæ & nominibus & speciebus distant ab inuicem. Et merito dixisse dominum nostrum, Arbor quam non plantauit pater meus cælestis, eradicabitur, & in ignem mittetur, quia non affert fructus bonos, & esse arborem radicandam. Hinc verè constat ex ratione rerum, quòd duæ sunt substantiæ in hoc mundo, quæ speciebus & nominibus constant, quarum est vna corporis, alia veró æterna patris omnipotentis, quam esse credimus. AVG. Contraria ista quæ te mouēt vt aduersa sentiamus, propter peccatum nostrum id est, propter peccatum hominum contigerunt. Nam omnia Deus & bona fecit & bene ordinauit, peccatum autem non fecit: & hoc solum quod dicitur malum, est volūtarium nostrum peccatum: & aliud genus mali, quod est pœna peccati. Cum ergo duo sint genera malorum, peccatum & pœna peccati: peccatum ad Deum nō pertinet, pœna peccati ad vindicem pertinet. Et enim vt bonus est Deus qui omnia cōstituit: sic iustus

Li. 83. Quæstio. q. 2.

† * al. facticiam.

1. Retrac. cap. 16.

Psal. 33.

Matt. 15.

est vt vindicet in peccatum. Cum ergo omnia optime sint ordinata quæ videntur nobis nunc aduersa esse, merito cõtingit hominis lapsi, qui legẽ Dei seruare noluit. Animæ enim rationali quæ est in homine, dedit Deus liberum arbitrium. Sic enim posset habere merita, si voluntate, non necessitate boni essemus. Cum ergo oporteat non necessitate, sed voluntate bonũ esse, oportebat vt Deus animæ daret liberum arbitrium. Huic autẽ animæ obtẽperanti legibus suis, omnia subiecit sine aduersitate, vt ei cætera quæ Deus cõdidit seruirẽt, si & ipsa Deo seruire voluisset. Si autẽ ipsa noluisset seruire Deo, ea quæ illi seruiebant, in pœnam eius cõuerterentur. Quare si rectè omnia à Deo ordinata sunt, & bona sunt, & Deus nõ patitur malũ. FOR. Non patitur, sed Deus malum præuenit. AVG. A quo nihil passurus erat? FOR. Hoc meũ est quia præuenire voluit, & non temere, sed virtute & præsciẽtia. Cęterũ nega malũ pręter Deũ esse, cũ per pręcepta ostẽdit, quæ sunt alia quæ præter volũtatẽ ipsius fiunt? Præceptũ non intercedit, nisi vbi est & contrarietas: libera facultas viuendi nõ datur, nisi vbi est lapsus, secũdum Apostoli rationẽ,

Ephe. 2. qui dicit, Et vos cùm essetis mortui delictis & peccatis vestris, in quibus aliquando ambulastis, secũdum magisterium huius mũdi, secũdum principem potestatis aëris huius spiritus qui nunc operatur in filiis diffidẽtiæ, in quibus & nos & omnes aliquãdo cõuersati sumus in desideriis carnis nostræ, facientes volũtates cõsiliorũ carnis, & eramus naturaliter filij iræ sicut & cæteri. Deus autem qui diues est in omni misericordia, misertus est nobis. Et cũ mortui essemus in peccatis, cõuiuificauit nos in Christo, cuius gratia estis salui facti, simul & suscitauit, & cũ eo collocauit in cælestibus cũ Christo Iesu, vt ostenderet in seculis superueniẽtibus abũdantes diuitias gratiæ suæ in bonitate super nos in Christo Iesu. Gratia enim estis saluati per fidẽ, & hoc nõ ex vobis, Dei enim donũ est, nõ ex operibus, vt ne quis glorietur, Ipsius enim sumus factura creati in Christo Iesu in operibus bonis, quæ præparauit Deus vt in illis ambulemus. Propter quod memores estote, quòd aliquãdo vos eratis gentes in carne, qui dicebamini præpuciũ, ab ea quæ dicitur circũcisio in carne manu facta, quia eratis illo tempore sine Christo, alienati à cõuersatione Israël, & hospites testamẽtorũ, promissionis spem nõ habẽtes & sine Deo in hoc mondo. Nunc autem in Christo Iesu vos

qui

qui aliquãdo eratis longè, facti estis propè in sanguine Christi. Ipse enim est pax nostra qui fecit vtraq; vnum, & mediũ parietẽ maceriæ soluens inimicitias in carne sua, legẽ mãdatorũ decretis euacuãs, vt duos condat in semetipsum in vnũ nouũ hominẽ, faciẽs pacẽ, vt recõciliet ambos in vno corpore Deo, per crucẽ, interficiẽs inimicitias in semetipso. Et veniẽs euangelizauit pacẽ vobis qui longe, & pacem iis qui prope. Quoniã per ipsum habemus vtrique in vno spiritu accessum ad patrẽ. AVG. Ista Apostoli lectio quã recitare voluisti, si non fallor, pro mea plurimũ & contra tuam fidem facit. Primò quia ipsum liberum arbitrium, quo ego dixi fieri vt anima peccet, satis hic expressum est cum peccata nominauit, & cum recõciliationẽ nostram dixit fieri cum Deo per Iesum Christum. Peccando enim auersi eramus à Deo: tenendo autẽ præcepta Christi reconciliamur Deo: vt qui peccatis mortui eramus seruantes præcepta eius viuificemur, & pacem habeamus cũ illo in vno spiritu, à quo alienati eramus, nõ seruantes mãdata eius: sicuti de homine qui primus est cõstitutus in fide nostra prædicatur. Ergo nũc quæro abs te secundũ eã lectionem quæ lecta est, quo modo habeamus peccata, si natura cõtraria nos cogit facere quod facimus? Qui enim cogitur necessitate aliquid facere, nõ peccat. Qui autẽ peccat, libero arbitrio peccat. [Nihil mali fecit, qui nihil sua voluntate fecit.] Quare sit nobis pœnitentia imperata, si nos nihil mali fecimus, sed gens tenebrarũ? Quæro item, Indulgentia peccatorum cui detur, nobis, an genti tenebrarum? Sed si genti tenebrarum datur indulgentia peccatorum, regnabit & ipsa cũ Deo, accipiens indulgentiam peccatorum. Si autem nobis datur indulgentia peccatorum, manifestũ est quia volũtate peccauimus. Satis enim stultũ est ignoscere ei qui nihil mali fecit. Nihil autẽ mali fecit, qui nihil sua volũtate fecit. Hodie ergo anima pollicẽte sibi Deo indulgentiã peccatorũ & recõciliationẽ, si peccare destiterit, & de peccatis pœnitẽtiã gesserit, respõdeat secũdũ fidẽ vestrã & dicat. Quid enim peccaui, quid cõmerui? qd me expulisti de regnis tuis, vt cõtra nescio quã gentẽ pugnarẽ? Depressa sum, permixta sum, corrupta sum, defecta sum, nõ est mihi seruatũ liberũ arbitriũ, tu nosti necessitatem qua pressa sum, Cur mihi imputas vulnera quæ suscepi? Quare me cogis ad pœnitentiam, cum tu sis causa vulnerũm meorum, cum tu scias quæ passa sum gentem tene-

bra

brarum in me fecisse te authore, qui violari non poteras, & tamen volens cauere regnis tuis, quibus nihil noceri possit, me in miserias præcipitasti? Si rectè ergo pars tua ego sum quę de visceribus tuis processi, si de regno tuo & de ore tuo, in hac gente tenebrarum aliquid pati non debui, vt me incorrupta illa subiiceretur, si pars etiam domini: nunc autem cum illa temperari non possit nisi mea corruptione quomodo aut pars tua dicor, aut tu inuiolabilis manes, aut non es crudelis, qui me pati voluisti pro his regnis quibus nihil noceri poterat ab illa gente tenebrarum? Ad hoc responde, si placet, & dignare mihi etiã illud exponere, quo modo dictum est à Paulo Apostolo, Eramus naturaliter filij iræ. Quo modo dicis naturaliter animam filiam esse Dei & portionem Dei? FOR. Si secũdum animam dixisset Apostolus, quòd simus naturaliter filij iræ, alienata esset anima ore Apostoli à Deo. Et hoc modo tu ratione ostendis, quòd anima non sit Dei, qua naturaliter, inquit Apostolus, sumus iræ filij. Si verò secũdum quòd lege tenebatur idem Apostolus ex semine Abrahæ, vt ipse contestatur, descẽdens, cõstat eũ corporaliter dixisse nos fuisse filios iræ sicut & cęteros. Animę verò substantiã ostendit quòd sit ex Deo, & animã aliter non posse reconciliari Deo, nisi per magistrum, qui est Christus Iesus. Interfecta enim inimicitia, videbatur anima indigna extitisse Deo. Sed quia missa est, hoc confitemur, à Deo tamen omnipotente, & originem trahens, & missa ad ipsius voluntatem consignandã. Quẽadmodum & Saluatorem Christum credimus de cælo venisse, voluntatem patris complere. Quæ voluntas patris hæc erat, animas nostras de eadem inimicitia liberare, interfecta eadẽ inimicitia. Quæ si aduersa Deo non fuisset, nec inimicitia vocaretur vbi erat vnitas, nec interfectio diceretur aut fieret vbi vita erat. AVG. Memento quòd Apostolus dixerit, conuersatione nos alienatos à Deo esse. FOR. Trado ego duas substantias fuisse, In lucis substantia haberi Deum, vt superius diximus, incorruptibilem: fuisse verò contrariam naturam tenebrarum, eam quam virtute Dei vinci hodie quoque confiteor & ad meum regressum Saluatorem esse Christum emissum, vt ante idem Apostolus ait. AVG. Rationibus vt discuteremus duarum naturarum fidem impositum est ab iis qui nos audiunt. Sed quoniam ad scripturas iterum confugisti, ad eas ego descendo, ac nihil prætermittendum esse postulo, ne

Ephe. 2.

lo, ne quibusdam capitibus vtentes, nebulas afferamus eis, quibus notæ scripturæ non sunt. A capite igitur quod habet Apostolus in epistola sua ad Romanos consideremus. In prima enim pagina est quod vehementer contra vos est. Dixit enim, Paulus seruus Christi Iesu, vocatus Apostolus, separatus in Euangelium Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis, de filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem, qui prædestinatus est filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Iesu Christi domini nostri. Videmus Apostolum de domino nostro nos docere, vt & virtute Dei ante carnẽ prædestinatus fuerit, & secundum carnẽ factus sit ei ex semine Dauid. Hoc vos cum semper negaueritis & negetis, quo modo scripturas flagitatis, vt secundum eas potius disseramus? FOR. Secundum carnem asseritis ex semine Dauid, cum prædicetur ex virgine esse natus, & filius Dei magnificetur. Fieri enim nõ potest, nisi vt quod de spiritu est, spiritus habeatur: & quod de carne est, caro intelligatur. Contra quod est ipsa authoritas Euangelij qua dicitur, quòd caro & sanguis regnũ Dei non possidebũt, neq; corruptio incorruptelam possidebit. Hic strepitus factus est à considentibus qui rationibus potius agi volebant, quia videbant eum nõ omnia quæ in Apostoli codice scripta sunt velle accipere. Deinde passim sermocinatio ab omnibus haberi cœpit, quousq; dicere sermonem Dei legatũ esse in gente tenebrarum. Quod cũ exhorruissent qui aderant, discessum est. Postera die adhibito iterum notario, res acta sic est. FOR. Quòd nihil mali ex se proferat Deus omnipotens, & quòd quæ sua sunt incorrupta maneant, vno ex fonte inuiolabili orta & genita. Cætera verò quæ in hoc mundo versantur contraria, non ex Deo manare, nec principi Deo patuisse in hoc seculo, id est, quòd non ex ipso originẽ trahant. Hæc ergo in fide suscepimus, quòd aliena sint mala à Deo. AVG. Et nostra fides hæc est, quòd malorũ genitor nõ sit Deus, neq; vllam naturã fecerit malã. Sed cum vterq; nostrum cõsentiat incorruptibilem, Deum & incoinquinabilem, prudentium est æstimare & fideliũ, quæ sit fides purior, & maiestate Dei dignior. Illa vbi asseritur, vel virtus Dei, vel pars aliqua Dei, vel sermo Dei posse cõmutari, violari, corrumpi, ligari. An ea vbi dicitur & omnipotentem Deũ & omnem ipsius naturam & substantiam nulla parte vnquã posse

Rom.1. *Ioan.3.* *1.Cor.15.* *Disputatio secunda.*

posse corrumpi, sed mala esse volũtario peccato animæ, cui dedit Deus liberum arbitrium. Quod liberũ arbitriũ, si non dedisset Deus, iudicium puniendi nullũ iustũ esse posset, nec meritum rectè faciendi, nec præceptum diuinũ, vt ageretur pœnitentia de peccatis: nec ipsa indulgẽtia peccatorum, quã nobis Deus per dominũ nostrũ Iesum Christũ donauit. Quia qui non volũtate peccant, nõ peccant. Hoc arbitror omnibus apertum esse atq; perspicuum. Quapropter nõ nos mouere debet, si aliqua in iis quæ Deus fecit molesta patimur pro meritis nostris. Sicut enim ille bonus est vt cõstitueret omnia, sic iustus est vt peccatis nõ parcat. Quæ peccata vt dixi, nisi libera voluntas esset in nobis, peccata non essent. Si quis enim verbi causa ligaretur ab aliquo cæteris mẽbris, & de manu eius falsum scriberetur sine eius propria volũtate, quæro si hoc iudici patefieret, possit hunc hominem falsitatis crimine cõdẽnare? Quare si manifestũ est, peccatum nõ esse vbi nõ est liberum volũtatis arbitriũ, volo audire, anima, quã dicitis aut partem, aut virtutẽ, aut sermonẽ, aut aliud quodlibet Dei, quid mali fecerit, vt à Deo puniatur, aut pœnitentiã agat peccati, aut veniam mereatur, cum ipsa peccauerit. FOR. De substantiis proposui, quòd bonorũ Deus tantũmodo creator, vltor verò malorum habeatur, eo quòd mala ex ipso non sint. Merito ergo hoc sentio, & vlcisci Deum mala, quia ex ipso non sunt. Cæterũ si ex ipso essent, aut daret licẽtiam peccãdi, quòd dicis liberũ arbitrium dedisse Deum, cõsensor iam inueniebatur delicti mei, eo quòd author delicti mei esset: aut ignorãs quid futurus essem, delinqueret, quem ipse non se dignum institueret. Hoc ergo propositum est à me, & quod interrogo nunc, vtrum Deus mala instituerit, nec ne: & vtrum ipse finem malorum instituerit. Etenim quæ ab ipso diximus facta esse, vti opifice Deo, vti ab ipso creata et genita incorruptibilia haberi, his rebus apparet, & fides Euãgelica docet. Hæc ego & proposui quæ sunt credulitatis nostræ, & quæ à te possunt in ista professione nostra firmari, ita tamen vt non desit authoritas fidei Christianæ. Et quia nullo genere rectè me credere ostẽdere possum, nisi eandẽ fidem scripturarũ authoritate firmauerim, idẽ ergo est quod insinuaui, quod dixi. Aut si mala authore Deo in mundum prouenerunt, hoc ipse dicere dignare. Aut si rectè creditur mala ex Deo non esse, hoc etiam præsentium contemplatio prosequi debet & suscipere. De

subst

ſubſtantiis dixi, non de peccato quod in nobis verſatur. Si enim originem nõ haberet quod cogitamus delicta facere,nõ cogeremur ad peccatũ venire,vel ad delictũ. Nam quia inuiti peccamus,& cogimur à cõtraria & inimica nobis ſubſtantia,idcirco ſequimur ſcientiã rerum. Qua ſcientia amonita anima & memoriæ priſtinæ reddita, recognoſcit ex quo originẽ trahat,in quo malo verſetur,quibus bonis iterum emendans quòd nolens peccauit,poſſit per emẽdationẽ delictorum ſuorũ bonorũ operũ gratia,meritũ ſibi recõciliationis apud Deũ collocare,authore Saluatore noſtro qui nos docet & bona exercere,& mala fugere.Propoſitum eſt enim nobis,quòd nõ ab aliqua cõtraria natura,ſed ſua ſpõte homo aut iuſtitiæ ſeruiat,aut peccatis ſe obnoxiũ faciat:cum nulla exiſtẽte contraria gente,ſi ſola verſatur anima in corpore conſtituta, cui Deus vt dicis liberũ arbitriũ dedit,ſine peccato eſſet,nec peccatis ſe obnoxiũ faceret. AVG. Ego dico peccatũ nõ eſſe ſi nõ *1. Retrac.* propria volũtate peccetur:hinc eſſe & præmiũ quia propria *cap.16.* voluntate recta facimus. Aut ſi pœnã meretur qui peccat inuitus,debet & præmiũ mereri qui bene facit inuitus. Quis autẽ dubitet nõ deferri præmiũ,niſi ei qui bona volũtate aliquid fecerit? Ex quo intelligimus & pœnã inferri ei,qui volũtate mala aliquid fecerit. Sed quoniã me ad priores naturas & ſubſtantias reuocas, fides mea eſt, omnipotentem Deum, quod maximè animaduertendũ eſt & animo figendũ, bonũ, iuſtum,feciſſe bona:ſed ea quæ ab illo facta ſunt,non poſſunt eſſe talia,qualis eſt ipſe qui fecit.Iniuſtum eſt enim & ſtultũ credere, quòd opera paria ſint artifici & condita conditori. Quapropter,ſi pia fides eſt, vt omnia bona Deus fecerit, quibus tamẽ ipſe eſt multò excellẽtior longéq; pręſtãtior,origo & caput mali eſt peccatum,ſicut Apoſtolus dixit, Radix *1. Tim. 6.* omnium malorũ eſt cupiditas:quam quidem ſequentes naufragauerũt à fide,& inſeruerunt ſe doloribus multis. Si enim radicem omnium malorum quæris,babes Apoſtolum dicentem radicem omnium malorum eſſe cupiditatem, Radicem radicis quærere nõ poſſum. Atſi eſt aliud malum,cuius radix non eſt cupiditas non erit omnium malorũ radix cupiditas. Si autem verum eſt omnium malorum radicem eſſe cupiditatem,fruſtra aliud aliquod mali genus quærimus. Tua verò natura cõtraria quã inducis,quoniã iam reſpõdi obiectis tuis, quæro vt tu mihi dicere digneris,ſi illa natura contraria eſt

totum

totum malum, neq; peccatum potest esse nisi ex illa, pœnam ipsa sola debet mereri, non anima à qua non est peccatum. Aut si dicis ipsam solã mereri pœnam, & animam non mereri, quæro cui data sit pœnitentia, quæ sit iussa pœnitere? Si anima iussa est pœnitere, ab illa peccatum, & ipsa voluntate peccauit. Nam si cogitur anima facere malum, neq; illa est quæ malũ facit, nónne stultũ est & plenum dementiæ vt gens tenebrarum peccauerit, & me pœniteat de peccatis? Nónne plenũ dementiæ est, vt gens tenebrarũ peccauerit, & mihi detur indulgentia peccatorum, qui possum dicere secundũ fidem vestram, quid feci, quid commisi? Apud te fui, integer fui, nulla labe cõtaminatus fui: tu me huc misisti, tu necessitatem passus es, tu cauisti regnis tuis, cũ magna eis labes & vastitas immineret. Cum ergo noueris necessitatem qua hic oppressus sum, qua respirare nõ potui, cui resistere nõ potui, quid me accusas quasi peccantem? aut quid promittis indulgentiam peccatorum? Ad hoc sine ambagibus responde si placet, sicut ego tibi sine ambagibus respondi. FOR. Hoc nos dicimus, quòd à cõtraria natura anima cogatur delinquere: cui non vis esse radicem, nisi hoc tantum, quòd in nobis malũ versatur, cum cõstet exceptis nostris corporibus mala in omni mũdo versari: nõ ista quæ in corporibus solũ habemus in toto mundo versantur, & in omnibus vniuersaliter mala radix hæret. Nã dixit dignatio tua quòd hæc sit radix malorũ, cupiditas quæ in nostris corporibus versatur: cũ quando non est cupiditas mali ex nostris corporibus, ex principali illi cõtraria natura versatur in toto mũdo. Apostolus etenim nominauit id radicẽ esse malorũ cupiditatem, nõ vnum malũ, quam dixisti radicem omnium malorum. Cupiditas verò nõ vno modo intelligitur, quam dixisti radicem esse omnium malorum, quasi quæ in cordibus nostris solum versetur: cum constet hoc quod in nobis versatur malum ex authore malo descendere, & portiunculam esse mali hanc radicem quam tu esse dicis: vt non sit ipsa radix, sed sit portiũcula mali, eius mali quod vbique versatur. Quam radicem & arborem malam dominus noster appellauit, nunquã fructus bonos afferentem, quã nõ plantauit pater suus, ac meritò eradicari & in ignẽ mitti. Nã quòd
Matt. 7. & 15. dicis cõtrariæ naturæ peccatum debere imputari: illa natura mali est: & id esse peccatum animæ, si post commonitionẽ Saluatoris nostri, & sanam doctrinam eius à contraria &

inim

inimica sui stirpe se segregauerit anima & purioribus se adornans anima: aliter non posse substantiæ suæ reddi. Dictum est enim, Si nõ venissem, & locutus eis non fuissem, peccatum non haberent, Nunc vero quia veni & locutus sum, & noluerunt mihi credere, veniam de peccato non habebũt. Vnde patet† rectè pœnitẽtiam esse datam post aduentum Saluatoris, & post hanc scientiam rerũ, qua possit anima, ac si diuino fonte lota, de sordibus & vitiis tam mundi potius quàm corporũ, in quibus eadẽ anima versatur, regno Dei, vnde progressa est, repræsentari. Nam dictum est ab Apostolo, quòd prudentia carnis inimica sit Deo: legi enim Dei nõ est subiecta, nec enim potest. Patet ergo his rebus, quòd anima bona factione illius quæ legi Dei non est subiecta, peccare videtur non sua spõte. Nanque idem sequitur, quòd caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, vt non quæcũque vultis illa faciatis. Dicit iterum, Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuum me ducẽtem in legem peccati & mortis. Ergo miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius, nisi gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum, per quem mihi mundus crucifixus est & ego mundo? AVG. Agnosco & amplector testimonia diuinarum scripturarum, & fidei meæ quemadmodum congruant, sicut Deus donare dignabitur, paucis exponam. Liberum voluntatis arbitrium in illo homine fuisse dico, qui primus formatus est. Ille sic factus est, vt nihil omnino voluntati eius resisteret, si vellet Dei præcepta seruare. Postquam autem libera ipse voluntate peccauit, nos in necessitatem præcipitati sumus, qui ab eius stirpe descẽdimus. Potest autem vnusquisque nostrum mediocri consideratione inuenire verum esse quod dico. Hodie nanque in nostris actionibus antequã consuetudine aliqua implicemur, liberum habemus arbitriũ faciendi aliquid, vel non faciendi. Cum autem ista libertate fecerimus aliquid, & facti ipsius tenuerit animam perniciosa dulcedo & voluptas, eadem ipsa sua consuetudine sic implicatur, vt postea vincere non possit, quod sibi ipsa peccando fabricata est. Videmus multos iurare nolle, sed quia iam cõsuetudinem lingua tenuit, non posse refrænare, cum ea exeãt de ore ipsorum, quæ non possumus dicere ad mali stirpem non pertinere. Vt enim vobiscum his verbis agam, quę vtinam sicut de ore vestro non recedunt, ita & corde intelligantur, per

Ioan. 15.
† al. pareat
Rom. 8.
Galat. 5.
Roma. 7.
Galat. 6.

paracletum iuratis. Si ergo vultis experiri verum esse quod dico, instituite non iurare. Videbitis illam consuetudinē ferri quò solet: & hoc est quòd aduersus animā pugnat consuetudo facta in carne. Ipsa est nimirum carnis prudentia, quæ quādiu ita est, legi Dei subiici non potest, quandiu prudentia carnis est: sed illuminata anima, desinit illa esse carnis prudētia. Sic enim dictum est prudentiā carnis non posse legi Dei esse subiectam, quemadmodū si diceretur glacialem niuem calidam esse non posse. Nullo enim pacto quandiu nix est, calida esse potest. Sed quemadmodū illa nix calore resoluitur, & desinit nix esse, vt possit calescere: sic illa carnis prudentia, id est, consuetudo facta cum carne, cum fuerit mens nostra illuminata, & ad arbitriū diuinæ legis totum hominem sibi Deus subiecerit, pro illa consuetudine animæ mala facit consuetudinem bonā. Ex quo illę duæ arbores, bona arbor & mala arbor, quas enumerasti, verissimè dictum est à domino, quòd fructus suos habeant: id est, neque bonam posse dare malos fructus, neque malam bonos quandiu mala est. Accipiamus duos homines, bonum hominem & malum hominem, Quandiu bonus est, malos fructus dare non potest. Quandiu malus est, fructus bonos dare non potest. Sed vt intelligas istas duas arbores sic esse à domino positas, vt ibi significaretur liberum arbitrium, non naturas esse istas arbores, sed voluntates nostras: ipse ait in
Mat. 12. Euangelio, Aut facite arborem bonam, aut facite arborē malam. Quis est qui possit facere naturam? Si ergo imperatum est nobis vt faciamus arborem aut bonam aut malā, nostrum est eligere quod velimus. De isto ergo peccato hominis, & de
1. Tim. 4. ista cōsuetudine animæ facta in carne Apostolus dicit, Nemo vos seducat, Omnis creatura quæ à Deo facta est, bona est. Di-
Rom. 5. cit idem Apostolus quem tu ipse commemorasti, Sicut per vnius inobedientiā peccatores constituti sunt multi, sic & per vnius obedientiam iusti constituentur multi, Quoniā per ho-
1. Cor. 15. minem mors, & per hominem resurrectio mortuorū. Quandiu ergo portamus imaginem hominis terreni, id est, quādiu
Ibidem. secundum carnē viuimus, qui vetus etiam homo nominatur, habemus necessitatem consuetudinis nostræ, vt non quod volumus faciamus. Cum autem gratia Dei amorem nobis diuinum inspirauerit, & nos suæ volūtati subditos fecerit, quibus
Galat. 5. dictū est, Vos in libertatē vocati estis, & gratia Dei liberauit me à lege peccati & mortis: Lex autē peccati est, vt quicūque

pecca

peccauerit, moriatur: ab ista lege liberamur, cum iusti esse cœpimus. Lex mortis est qua dictum est homini, Terra es, & in terram ibis. Ex ipsa enim homines sic nascimur, quia terra sumus, & in terram ibimus propter meritum peccati primi hominis: propter autẽ gratiam Dei quæ liberat nos à lege peccati & mortis, ad iustitiã conuersi liberamur: vt postea eadem ipsa caro quæ nos in pœnis torsit in peccatis manentes, subiiciatur nobis in resurrectione, & nulla aduersitate nos quatiat, quo minus legẽ Dei & diuina præcepta seruemus. Vnde quoniam ego respõdi tuis, dignare tu respondere illud quod desidero, quemadmodum fieri possit, vt si est Deo natura cõtraria, nobis imputetur peccatũ, qui in illam naturam non voluntate, sed ab ipso Deo, cui noceri nihil poterat, missi sumus. FOR. Hoc genere quemadmodũ & Dominus dixit discipulis suis, Ecce ego mitto vos sicut oues in medio luporum. Hinc sciendum est quòd non inimica mente Saluator noster agnos suos, id est, discipulos suos in medio luporum dirigere voluit, nisi esset aliqua contrarietas, quæ in similitudine luporum eã deponeret, vbi & discipulos suos miserat, vt quæ forte medio luporum animæ possent decipi, ad propriã substantiam reuocarentur. Hinc ergo apparet antiquitas temporum nostrorum quam repetimus, & animorũ nostrorum, ante mundi constitutionem hoc more missas esse animas contra contrariam naturam, vt eandem sua passione subiicientes, victoria Deo redderetur. Nam dixit idẽ Apostolus, quod non solũ esset luctatio contra carnem & sanguinem, sed & contra principes & potestates, & spiritalia nequitię, & dominationem tenebrarum. Si ergo vtrobique mala conuersantur & nequitiæ habẽtur, iam non solum est malum in nostris corporibus, sed in toto mundo, vbi videntur versari animæ quæ sub cælo isto versantur & implicatæ sunt. AVG. Agnos suos dominus noster in medio luporum misit, id est, homines iustos in medio hominũ peccatorum, ad prædicationẽ Euangelij tempore hominis suscepti ab inæstimabili diuina sapientia, vt nos ad iustitiã à peccato vocaret. Quòd autem ait Apostolus, nobis colluctationem nõ esse aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, & cætera quę sunt cõmemorata: hoc significat diabolum & angelos eius, sicut etiam nos peccato cecidisse & lapsos esse, & obtinuisse terrena, id est, homines peccatores. Qui quandiu peccatores sumus, sub iugo eorum sumus: quemad-

Gene.3. *1. Retrac. cap.16.* *Mat.10.* *Solœcismus.* *Ephe.6.*

modum cum iusti erimus, erimus sub iugo iustitiæ: & contra illos luctam habemus, vt migrantes ad iustitiam, ab eorũ dominatione liberemur. Ergo & tu dignare mihi breuiter ad vnum quod interrogo respondere. Noceri Deo nõ poterat, an poterat? Sed quæso mihi vt non poterat respõdeas. FOR. Nõ poterat noceri. AVG. Quare ergo huc nos misit secundũ vestram fidẽ? FOR. Professio mea hæc est, quia non poterat noceri Deo, & quòd Deus huc nos direxit. Sed quia id tibi cõtrarium est, tu dic qua ratione hic apparuit anima, quã nunc cupit Deus noster, & mandatis & proprio filio directo liberare? AVG. Quoniã video te interrogatis meis respõdere non posse, & me aliquid interrogare voluisse, ecce satisfacio tibi, dũmodo memineris te ad id quod interrogaui non respondisse. Anima quare hic sit in mundo inuoluta miseriis, non modo sed paulò ante nescio quoties à me dictũ est. Peccauit anima, & ideo misera est, Liberum arbitrium accepit, vsa est libero arbitrio, quemadmodũ voluit, lapsa est, eiecta de beatitudine, implicata miseriis. Ad hoc tibi recitaui testimonium Apostoli dicentis, Sicut per vnum hominẽ mors, ita per vnum hominem resurrectio mortuorum. Quid quæris amplius? Vnde tu responde, cui noceri non poterat, quare huc nos misit? FOR. Causa hæc quærẽda est, cur huc venerit anima, aut quare eandem Deus hinc cupit liberare, quę medio malorũ viuit. AVG. Hanc causam abs te quæro: id est, si Deo noceri non poterat, quare huc nos misit? FOR. Quæritur à nobis, si Deo malum nocere nõ possit, quare huc anima missa fuerit, aut qua ratione mundo permixta sit. Quod in eo manifestum est quod ait Apostolus, Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, cur me ita formaueris? Si ergo causanda est res hæc, interrogãdus est qui animã direxit nulla cogẽte se necessitate. Si autem necessitas fuit mittendi animam, merito est & voluntas liberandi eam. AVG. Premitur ergo Deus necessitate? FOR. Iã hoc est, noli ad inuidiam excitare id quod dictum est, quòd nõ necessitate facimus subditum esse Deum, sed volũtarie misisse animam. AVG. Recita quod supra dictum est, & recitatum est. Si autem necessitas fuit mittendi animã, merito est & voluntas liberandi eam. AVG. Audiuimus. Si autem necessitas fuit mittendi animam, merito est & voluntas liberandi eam, Tu autem dixisti fuisse necessitatẽ mittendi animam. Sed si modo voluntatem vis dicere, & hoc addo, Cui noceri nihil poterat, crudelis

(margin: 1. Cor 15. — Rom. 9.)

crudelis voluntas fuerat mittendi animã ad tantas miserias. Quod refellendi causa quia loquor, veniã peto ab illius vnius misericordia, in quo spem liberationis habemus ab omnibus erroribus hæreticorũ. FOR. Nos dicere asseueras crudelem esse Deum mittendo animã: fecisse vero Deum hominem, & insufflasse in eum animam, quam vtiq; pro sua scientia animã futuram inuolui, & beneficio malorum non posse hæreditati suæ repræsentari: hoc aut ignorantis est, aut dantis animã ad hæc mala quæ supra memorata sunt. Id cõmemoraui quia dixisti ante tempus non multũ, quòd adoptauerit sibi Deus animam, non quòd ab ipso sit, aliud est enim adoptare. AVG. De adoptione nostra memini me ante dies dixisse, secundum testimonium Apostoli qui dixit nos vocatos in adoptionẽ filiorum. Non ergo meũ fuit illud, sed Apostolicum respõsum. De Roma. 8. qua re, id est, de ista adoptione suo tempore, si placet, inquiramus: & de illa sine dilatione respondebo, cũ tu meis obiectionibus responderis. FOR. Progressum fuisse animæ contra cõtrariam naturam. AVG. Cum natura Deo nihil nocere poterat, quid opus erat isto progressu, vbi nihil habebat deus quod caueret, cui nocere nihil poterat? FOR. Cõstat apud cõscientiam vestram, à Deo venisse Christum? AVG. Iterum me interrogas? Ad interrogata responde. FOR. Sic accepi in fide, quòd voluntate Dei ipsa huc venerit. AVG. Et ego dico, Deus omnipotens, inuiolabilis, incommutabilis, cui noceri nihil possit, quare huc animam ad miserias, ad errorem, ad ista quæ patimur, misit? FOR. Dictum est enim, Potestatem habeo po- Ioan. 10. nendi animam meã, & potestatem accipiendi eam. Non dixit quod voluntate Dei progressa est anima. AVG. Ego autem causam quæro, quare, cum Deo nihil noceri possit? FOR. Nihil noceri Deo iam diximus, & in contraria natura esse animam diximus, ideo vt contrariæ naturæ modum imponeret: Modo imposito contrariæ naturæ sumit eandem Deus. Ipse enim dixit, Potestatem habeo ponendi animam meam, & potestatem habeo sumendi eã. [Hanc pater mihi dedit potestatem ponendi animam meã, & sumendi eam.] Deus ergo qui loquebatur in filio, de qua anima diceret? Constat esse animã nostram quæ in his corporibus habetur, quòd de volũtate venerit, & de voluntate ipsius iterum assumatur. AVG. Vnde dixerit dominus noster, Potestatem habeo ponendi animam meam, & potestatem habeo sumendi eam: omnibus notũ est,

quia passurus erat & resurrecturus. Ego autem abs te iterum atque iterum quæro, si Deo nihil noceri poterat, cur huc animas misit? FOR. Naturæ cõtrariæ modum imponere. AVG. Et omnipotens Deus, misericors & omnium summus, vt modum imponeret cõtrariæ naturæ, ideo illam moderatam esse voluit, vt nos immoderatos efficeret? FOR. Sed ideo ad se reuocat. AVG. Si ad se reuocat ab immoderatione, si à peccato, ab errore, à miseria, quid opus erat tanta mala animam pati per tantum tempus donec mundus finiatur: cum Deo, à quo eam dicitis missam, noceri nihil possit? FOR. Quid ergo dicturus sum? AVG. Et ego noui non te habere quid dicas, & mecum vos audirem in hac quæstione nunquã inuenisse quod dicerem, & inde fuisse admonitum diuinitus, vt illum errorem derelinquerem, & ad fidem catholicam me cõuerterem, vel potius reuocarem ipsius indulgentia, qui me huic fallaciæ semper inhęrere non finit. Sed si confiteris non habere te quod respondeas omnibus audientibus & recognoscentibus, quoniam fideles sunt, catholicam fidem si permittunt & volunt, exponam. FOR. Sine præiudicio professionis meæ dixerim, illa quæ à te opponuntur cum retractauero meis cum maioribus, si minus responderint interrogationi huic meæ, quæ similiter à te nunc mihi offertur, erit in mea contemplatione, quia & ego animam meam cupio certa fide liberari, venire ad huius rei inquisitionem, quæ à te mihi offertur, & ostensurum te polliceris. AVG. Deo gratias.

Finis.

AD LECTOREM.

IN superiore disputatione Fortunato tribuebantur quædam verba nihil omnino significantia, nimirum hæc: In toto mundo versantur & nominibus valent bona, mala radix habet. Quæ nos ex diuinatione restituimus hoc pacto, Et in omnibus vniuersaliter mala radix hæret. Probabile est autem scribam deceptum fuisse ex decurtata scriptura. Forte scriptum erat vałit cum adiectitiis lineis, pro quo scriba mutauit valent: & hēt, pro quo habet. Cæterùm bona quispiam asscripsit, quasi corrigens quod dixerat Fortunatus, in omnibus hærere radicem mali, quod in omnibus sint semina boni potius quàm mali. Si cui hæc diuinatio non placet, inueniat meliorem.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI Hipponensis Episcopi, contra Adimantum Manichæi discipulum Liber vnus.

E eo quod scriptum est, In principio fecit Deus cælum & terram: vsque ad id quod scriptum est, Et factum est vespere & factum est mane dies vnus. Hoc capitulum legis aduersum esse Euangelio stultissimi Manichæi arbitrantur, dicentes in Genesi scriptum esse, quòd Deus per seipsum fecerit cælum & terram & lucem: in Euangelio autem scriptum esse per Dominum nostrum Iesum Christum fabricatum esse mundum, vbi dictum est, Et mundus per ipsum factus est, & mundus illum non cognouit. Tribus enim modis refelluntur: Primò, quia cum dicitur, In principio fecit Deus cælum & terram: trinitatem ipsam Christianus accipit, vbi non solum pater, sed & filius & spiritus sanctus intelligitur. Non enim tres Deos, sed vnum Deum credimus, patrem & filium & spiritum sanctum, quamuis pater pater, & filius filius sit, & spiritus sanctus spiritus sanctus. De qua vnitate trinitatis hoc loco longum est disputare: Deinde, quia vbi dicitur, Dixit Deus, fiat, & factum est: ibi necesse est intelligatur per verbum eum fecisse quod fecit, verbum autem patris est filius. Non ergo repugnat hoc capitulum Geneseos vbi scriptum est, Et dixit Deus, Fiat, & factum est: illi loco Euangelij vbi dicitur, Et mundus per eum factus est: id est, per dominum nostrum, quia ipse est verbũ patris per quod facta sunt omnia. Postremò si propterea in Genesi non intelligitur filius, quia non est dictum quòd per filium Deus fecerit: nec in Euangelio per filium Deus, & aues pascit, & lilia vestit, & cætera innumerabilia quæ ipse dominus dicit Deum facere patrem, quamuis nõ dicat quòd ea ea per filium faciat. Quod autem etiam testimonium Apostoli adiungunt, quo ait de Domino nostro Iesu Christo, Ipse est primogenitus totius creaturæ, & omnia per ipsum facta sunt in cœlo & in terra, visibilia & inuisibilia: & hoc capitulum aduersum esse dicunt Genesi, vbi Deus ita dicitur fecisse mundum, vt specialiter filius ibi non sit nominatus, vehementer errant: & non

Omnia per patrẽ, æquè per filium.
Caput j.
Gene.1.
Ioan.1.
Matt.6.
Coloss.1.

vident, si ita est, ipsum Apostolum sibi esse contrarium, cum
Rom.8. alio loco unum dicit, Ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia: & filium non nominat. Quo modo autem hic filius nominatus non est, intelligitur tamen, ita & in Genesi Et quo modo sibi hæc duo capitula Pauli non aduersantur, ita nec
Sabbata Genesis Euangelio. De eo quod scriptum est, Et consum-
Dei & mauit Deus die sexto omnia opera sua quæ fecit, & in septi-
nostrum. mo requieuit ab omnibus operibus eisdem quæ fecerat. Huic
Cap.ij. etiam loco Manichæi calumniam mouent: & dicunt nouo te-
Gene.2. stamento aduersari, quod in Genesi scriptum est Deum septimo die requieuisse ab omnibus operibus suis quæ fecit, quo-
Ioan.5. niam Dominus in Euangelio dicit, Pater meus usque nunc operatur. Quod nullo modo contrarium est. Dominus enim Iudæorum refellit errorem, qui putabant Deũ sic requieuisse die septimo, ut ex illo prorsus nihil operaretur. Requieuit autem ab omnibus operibus suis quæ fecit, ut iam ultra non faceret mundum cum omnibus quæ in eo sunt: non tamen ut etiam à mundi administratione requiesceret. Non enim scriptum est, requieuit Deus ab omnibus operibus suis ut deinceps non operaretur, sed scriptum est, Requieuit ab omnibus operibus suis quæ fecit: ut deinde non in faciendo mundo, à quo opere post perfectionem cessauerat, sed in administrando operaretur, in quo opere eum esse dominus intimauit. Nec illa requies, quasi post laborem Deum pausam quæsisse, sed ab instituendis rerum naturis post earum rerum perfectionem cessasse significat, quamuis usque adhuc in administrandis operetur. Sabbati autem obseruationes non intelligebant Iudæi, qui putabant ab iis etiam operibus, quæ ad salutem hominum valent, oportere cessari. Unde illos dominus etiam
Luc.14. aliis locis de boue qui in puteum cecidit, & iumento quod
& 15. soluendum est ut ad aquam ducatur, mirifica comparatione redarguit. Sabbatum autem non repudiatum, sed intellectum à Christianis destitit quidem carnaliter obseruari, sed spiritaliter retinetur à sanctis, qui intelligunt vocem domini vo-
Matt.11. cantis ad requiem & dicentis, Venite ad me qui laboratis & ego vos reficiam, Tollite iugum meum super vos, & discite à me quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris, Iugum enim meum leue est & sarcina mea leuis est. Hoc sabbatum, id est, hanc requiem scriptura illa significat quam Iudæi non intelligebant, & pro temporum

dispen

dispẽsatione carnaliter sequebãtur vmbrã, cuius vmbræ quasi corpus, id est, veritas nobis dãda erat. Sed queãdmodũ illa requies Dei post fabricatũ mundũ insinuatur sic requiẽ quæ nobis promittitur, post opera quæ in hoc mundo habemus, si iusta fuerint, cõsequemur: septima scilicet eadémq; vltima parte seculi, de qua longũ est disputare. Nõ ergo dominus rescindit scripturã veteris testamẽti, sed cogit intelligi: nec sabbatũ soluit vt pereat quod figurabatur, sed aperit potius vt appareat quę tegebatur. De eo quod scriptũ est in Genesi, Et dixit Deus. Non est bonum solum hominum esse, faciamus ei adiutorium. Et immisit Deus Adæ somnum & odormiuit, & sumpsit vnam de costis eius, ex qua formauit Euam quam adduxit ad Adam, & ait, Ideo relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ. Huic rursus loco Manichæi calumniãtur dicentes contra nouum testamentum esse istam sentẽtiam, quia Deus scribitur & formasse mulierem & viro coniunxisse: propterea, quia in Euangelio dicit Dominus, Omnis qui reliquerit domum, aut vxorem, aut parentes, aut fratres, aut filios propter regnum cælorum, centies† tantum accipiet in hoc tempore, & in futuro seculo possidebit vitam æternam. In qua calumnia miror eos sic esse cæcatos, vel potius nõ miror, Excæcauit enim illos, sicut scriptum est, malitia eorum. Sed tamen quis non videt tanta in nouo testamento præcepta de vxore diligenda? Cur enim potius vetus testamentum dicunt aduersari huic sententiæ domini, qua dicit relinquẽdam esse vxorem propter regnum cælorũ, & non ipsum nouum sibi aduersari? Quod nefas est dicere. Intelligenda enim sunt, nón temere accusanda quæ imperitis videntur esse contraria. Nam & Dominus interrogatus à Iudæis, vtrum ei placeret dato libello repudij dimittere vxorem, Respondit eis dicens, Non legistis, quoniam qui fecit ab initio masculum & fœminam fecit eos, & dixit, Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna: itaque iam non sunt duo, sed vna caro. Quod ergo Deus coniunxit in vnum, homo non separet. Dicunt illi, Quid ergo Moyses mandauit dari libellum repudij & dimittere? Dicit illis Iesus, Quia ad duritiam cordis vestri permisit vobis Moyses dimittere vxores vestras. Ab initio autem non fuit sic. Dico autem vobis, Quicunque dimiserit vxorem suam, nisi ob causam

Consilia loca quæ videntur pugnare.
Cap. iij.
Gene. 2.
Mat. 19.
Luca 18.
† *alias septies.*
Sapien. 2.
Mat. 19. & Mar. 10.

fornicationis, facit ea mœchari. Et ipse si alteram duxerit, adulterium committit. Ecce habent confirmatam sententiã veteris testamenti ab ipso domino aduersus imperitiam Iudæorum. Simul etiam Moysi perhibuit testimonium, quòd propter duritiam cordis eorum repudium dari permisit. Nũquid etiam Euangelium Euangelio dicunt esse contrarium? Quòd si dicunt, hoc capitulum falsum esse & à corruptoribus scripturarum esse additum: nam hoc solent, quando non inueniunt quid respondeant, dicere, quid si alius dicat illud esse immissum & falsum, quod ipsi proferunt dicente domino, Omnis qui reliquerit domum aut vxorem aut parentes aut filios propter regnum cælorum: & cætera? Non intelligunt miseri quemadmodum omnem fidem Christianam cum ista dicunt conentur euertere. Fides autem vera & Ecclesiæ catholicæ disciplina vtrunque verum & à domino dictum esse confirmat, & nullo modo esse contrarium: quia & coniunctio mariti & vxoris à domino est, & relictio vxoris propter regnum cælorum est à domino. Non enim quia suscitauit Deus Mortuos, & dedit eis vitam, propterea ipsa vita non est relinquenda propter regnum cælorum. Sic ergo quamuis dominus dederit vxorem viro, relinquenda est tamen, si opus est propter regnum cælorum. Nõ enim hoc semper necesse est,

1. Cor. 7. sicut Apostolus dicit, Si quis fidelis habet vxorem infidelem, & hæc consentit habitare cũ illo, non dimittat eam. Significat vtique, quòd si non consentit habitare cum illo, id est, si execratur in illo fidem Christi. & non eum patitur, quòd Christianus est. relinquenda est propter regnum cælorum: sicut idem Apostolus in sequentibus dicit, Quòd si infidelis discedit, discedat: non est enim subiectus seruituti frater aut soror in huiusmodi Si quis ergo relinquit regnum cælorum, dum non vult relinquere vxorem non ferentẽ Christianum virũ, improbatur à domino. Et item si quis vir relinquit vxorem dato libello repudij, cum causa non existat aut fornicationis, aut obtinẽdi regnũ cælorum, similiter improbatur à domino. Ita nec ista capitula Euangelica inueniuntur sibi esse contraria, nec Euangelium veteri testamento: quia ibi vxor, coniungitur viro, vt simul mereantur regnũ cælorum: & ita vxor relinquenda esse præcipitur, si virũ impediat ad possidendum regnum cælorũ. Et ideo quando Christianos vtrosque Apostolus monet, id est, maritos & vxores, nónne ita di-

citur, Diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam & tradidit seipsum pro ea: & mulieres viris suis subditæ sint quasi domino, quia & Ecclesia subdita est Christo? Nónne illud quod isti miseri irrident in veteri testamento, *Gene.2.* quod scriptum est, Propterea relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erũt duo in carne vna: in magno sacramẽto idem Apostolus accipit, cum dicit, Sacramentum hoc magnum est: ego autẽ dico in Christo & in Ecclesia: *Ephe.5.* Deinde subiũgit, Verũtamẽ vnusquisque vxorẽ suam diligat, mulier autẽ vt timeat virũ suũ? Nónne alio loco euidẽtissimè ostẽdit vtriusq; sexus & naturã & cõiunctionẽ à domino Deo cõditore atq; ordinatore consistere, cũ dicit, Verũtamen neq; *1.Cor. 11.* mulier sine viro, neq; vir sine muliere in domino: Sicut enim mulier ex viro, ita & vir per mulierem: omnia autẽ ex Deo? Quod isti si cõsiderare vellent, non quibusdã capitulis separatis, & aduersus seinuicẽ magna fraude collatis caliginẽ facerẽt imperitis, sed omnia tam in veteri quàm in nouo testamento vno sancto spiritu conscripta & cõmentata esse sentirent. Nam & in veteri testamento habent apud Esaiam Prophetam quãta promittãtur spadonibus, ne in nouo solo arbitrentur esse laudatos à domino, vbi dicit esse quosdã, qui seipsos castrauerũt propter regnũ cælorum: & addidit, Qui potest capere capiat. *Matt.19* Nã & Esaias ita dicit, Hæc dicit dominus *Esa.56.* spadonibus eis, qui custodierint præcepta mea, & elegerint sibi quæ ego volo, & capaces fuerint testamenti mei, dabo illis in domo mea, & in muro meo locum nominatissimũ, meliorem multò filiorum atq; filiarum: nomen æternum dabo illis, nec vnquã deerit. Certis enim quibusdã vmbris & figuris rerum ante domini aduentum secundum mirabilem atque ordinatissimam distributionem temporum populus ille *1. Retrac. cap.22.* tenebatur, qui testamẽtũ vetus accepit tamẽ: in eo tãta prædicatio & prænuntiatio noui testamenti est, vt nulla in euangelica atque apostolica disciplina reperiantur: quãuis ardua & diuina præcepta & promissa, quæ illis etiam libris veteribus desint, sed sanctæ scripturæ non temerarios & superbos accusatores sed diligẽtes & pios lectores desiderant. De eo quod *Conciliat. alia loca.* scriptum est in Genesi, Et dixit dominus ad Cain, Quid *Cap.iiij.* fecisti? Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra, Nunc maledictus eris à facie terræ, quæ absorbuit & rece- *Gene.4.* pit sanguinem fratris tui ex cæde manus tuæ: te enim operati

necess

necesse est terram, quæ steriles tibi fructus dabit. Huic capitulo Geneseos, quo maledictionē accepit Cain, vt terræ sterilitate punirētur calūniātes Manichæi, & Euāgelio contrariū demonstrare cupiētes, non sanè mihi videntur cogitare cum hominibus se agere, sed prorsus quasi pecora forent, qui eos audirēt, vel eorum scripta legerēt; sic abusi sunt imperitia eorum, & tarditate ingenij, vel potius animi cæcitate. Quippe dixerūt huic capitulo illud in Euangelio esse contrariū quod

Mat. 6. dominus ait discipulis suis, Nolite cogitare de crastino, nam crastinus dies ipse cogitabit sibi. Respicite volatilia cæli, quia nō seminant, neq; metūt, neq; colligūt in horrea. Quasi verò Cain parricida discipulis cōparādus sit, vt quoniā ille meruit pœnā sterilitatis terræ, cōsequēs esset vt eandem sterilitatem isti etiā paterētur, qui dominū Iesum Christū secuti prædicādo Euāgelio parabātur. Imò etiam in istis duobus capitulis, quorū vnū de Genesi, alterū de Euangelio tanquā sibi inimica posuerunt, tanta inuenitur amicitia atq; concordia, vt nulla maior desiderāda sit. Quid enim cōgruētius, quàm vt illum, cuius erat scelere frater occisus, etiā in terra laborantē sterilitas sequeretur: illis autem, per quorum ministerium in prædicando Dei verbo fratres liberabantur, etiam de crastino minimè cogitātibus fructuosa terra seruiret? Quod si in veteri testamento exhorrescunt maledicto Dei terram sterilē factā

Mat. 21. esse peccatori: cur nō in nouo testamento exhorrescunt maledicto domini nostri Iesu Christi arborē fici aridā factā, nul-

Mat. 6. lo peccato domini sui? Item si domini sententia delectantur, quòd discipulis dicit, ne de crastino cogitent, quòd de victu

Psal. 54. eorū Deus curam gerat: cur non & prophetica sententia delectantur, qua cecinit dicens, Abiice in Dominum solicitudinem tuam, & ipse te pascet? Vt hoc modo si possint, miseri intelligant: & illa quæ detestantur in veteri testamento de Deo dicta, vsqueadeo recta esse, vt etiā in nouo inueniantur: & illa quæ in nouo laudant & prædicant, etiam in veteri reperiri: vnde clarescat bene intelligētibus vtriusq; testamēti manife-

Homo quatenus imago Dei, aut secus. Cap. 7. Ioan. 8. sta cōcordia. De eo quod scriptū est in Genesi, Faciamus hominē ad imaginē & similitudinē nostram. Hunc locum Manichæi, quo scriptum est in Genesi, hominem factum esse ad imaginem & similitudinem Dei, propterea dicunt nouo testamento esse contrarium, quia dominus in Euangelio dicit Iudæis, Vos ex patre diabolo estis, & desideria patris

vestri

vestri facere vultis: ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit, quia veritas in eo non est. Et quod alio loco Iudæi serpẽtium genimina et viperarum appellantur, non intelligunt illud dictum esse de homine antequam peccaret, quòd factus est ad imaginem & similitudinem Dei, hoc autem quod in Euangelio est, Vos ex patre diabolo estis: peccatoribus & infidelibus dici. Tribus enim modis in scripturis sanctis filiorum nomen accipitur. Vno secundum naturam, quo modo Isaac filius Abrahæ, vel etiam cæteri Iudæi, qui ex eadem virgine veniunt. Alio secundum doctrinam, vt filius eius in ea re quisque appelletur, à quo aliquid didicit: sicut filios suos appellat Apostolus, qui ab illo didicerunt Euãgelium. Tertio secundum imitationẽ, sicut filios Abrahæ nos vocat Apostolus, qui eius fidem imitamur. Duobus ergo modis peccatores infideles Iudæi filij diaboli vocantur à domino, vel quòd ab ipso impietatẽ didicerũt, sicut de ipso diabolo Apostolus dicit, Qui nunc operatur in filios diffidentiæ: vel quòd eum imitantur, quod magis pertinet ad id, quod de illo dictum est, Et in veritate non stetit: quia & ipsi Iudæi in veritate legis, quæ sibi data est, non steterũt, eo quòd domino attestante & dicẽte, Si crederetis Moysi, crederitis & mihi: ille enim de me scripsit, Secundũ eorundem peccatorum venena etiã serpentum & viperarum genimina vocantur. Ad imaginẽ autem Dei factũ hominem, non tantùm Genesis, sed etiam Apostolus clamat, cum dicit, Vir quidem non debet velare caput, cum sit imago & gloria Dei, mulier autem gloria viri. Et vt manifestè intelligatur non secundũ vetustatem peccati quæ corrumpitur, sed secundũ spiritalem conformationem factum esse hominem ad imaginem Dei, idem Apostolus monet, vt exuti consuetudine peccatorum: id est, veteri homine, induamur noua vita Christi, quẽ nouum hominem appellat. Et vt doceat hoc nos aliquando amisisse, renouationem illam vocat. Nam ita loquitur, expoliantes vos veterem hominem cum actibus eius, induite nouum, qui renouatur in agnitionem Dei secundum imaginem eius, qui creauit eũ. Filij ergo Dei sunt homines renouati ad eius imaginẽ, & ei similes facti vsque ad dilectionẽ inimici. Sicut Dominus dicit, diligere nos debere inimicos nostros, vt similes simus patri nostro qui in cælis est. Quod in potestate nostra ab ipso Deo esse positum docet scriptura, cum dicit, Dedit eis

Luc. 3.
1. Retrac. cap. 22.
Gene. 21.
Ioan. 8.
1. Cor. 4.
Gala. 4.
Ephe. 2.
Ioan. 8.
Ioan. 5.
1. Cor. 11.
Coloss. 3.
Matt. 5.

Ioan.1. potestatem filios Dei fieri. Filij autem diaboli dicuntur homines, cum imitantur eius impiam superbiam, & à luce atque celsitudine decidunt sapientiæ, & non credunt veritati: quales dominus arguit, cum dicit. Vos ex patre diabolo estis &c. *Ioan.8.* Cui loco Euangelico Propheta cõsonat dicens, Ego dixi Dij estis, & filij altissimi omnes: vos autem vt homines moriemini, & sicut vnus ex principibus cadetis. *Psal. 81.* De eo quod scriptũ est in Exodo, Honora patrem tuum & matrem tuam. Huic etiam loco vbi de honorandis parentibus Deus præcepit, illum Euangelij locum Manichæi dicunt esse contrarium, vbi Dominus, cuidam dicenti, Ibo primùm vt sepeliam patrem meum, respondit, Sine vt mortui mortuos sepeliant, tu autẽ veni & annũcia regnum Dei. Quod eodẽ modo soluitur quo illud superius vbi de vxore relinquẽda dictum est, propter regnum cælorum: quia & parẽtes honorare debemus, & eos tamẽ propter annũciationẽ regni Dei nulla impietate contẽnimus. Nã & si veteri testamento contrarium est Euãgeliũ propter istam sententiã, incipit etiam Apostolo esse contrarium, qui & filios monet vt honorent parentes, & parentes vt diligant filios. Non solum autem, sed etiam Dominus videbitur sibi ipsi esse contrarius, quod credere nefas est, quia loco alio dicit homini quærenti vitam æternam, Si vis venire ad vitã, serua mandata. In quibus etiam illud commemorat, Honora patrem & matrẽ. Quibus mãdatis perfectis etiam ad dilectionem Dei crescitur, in qua est tota perfectio, Nam dilectio proximi, certus gradus est ad dilectionem Dei. Et ideo respõdenti quod omnia mandata illa seruauit, dicit vnũ ei deesse si vult esse perfectus, vt vendat omnia quæ habet & det pauperibus, & sequatur eũ. Ex quo manifestum est, & honorem parentum in gradu suo esse seruandum, & eos tamen in diuini amoris comparatione, præsertim si impedimento sunt, nulla dubitatione oportere cõtẽni. Nam & in scripturis veteribus habes positum, Qui dicit patri aut matri, Non noui vos, & qui filios suos non agnoscit, ipse autẽ cognouit testamentum tuum, ergo si & in nouo testamẽto cõmendatur parẽtum dilectio, & in veteri commendatur parentum contemptus, ex vtroque capite duo sibi testamenta consentiunt. De eo quod in Exodo scriptum est, Ego sum Deus zelans, tribuẽs filiis tertiæ & quartæ generationis parentum peccata, qui me oderunt. Huic loco Manichæi illud de Euangelio dicunt esse

Parentes quo modo honorãdi & cõtemnendi. *Cap. vj.* *Exod. 20.* *Luc. 9.* *Coloss. 3.* *Mat. 19.* *Deut. 33.* *Deus vltor & clemens.* *Cap. vij.* *Exo. 20.*

esse contrarium quod dominus dicit, Estote benigni sicut pater vester cælestis, qui solem suũ oriri facit super bonos & malos. Et illud aliud quod idem dominus ait, Non solum septies peccãti fratri dimittendũ, sed etiã septuagies septies. A quibus tamẽ si quæram, vtrũ Deus non puniat inimicos suos, sine dubio turbabuntur. Ipsi enim dicunt Deum genti tenebrarũ æternũ carcerẽ præparare, quam dicunt esse inimicam Deo. Et parum est, sed eum etiam sua mẽbra simul cum ipsa gente puniturum esse non dubitant dicere Sed cũ ad capitula veteris & noui testamenti veniunt, vt imperitos decipiant, & ea sibi aduersa esse criminentur: fingũt se nimis bonos. Sed dicãt nobis quibus dicturus est dominus, Ite in ignẽ æternũ qui pręparatus est diabolo & Angelis eius: si omnibus parcit & neminẽ dãnat? Quare intelligendũ est & illud rectum esse quod Deus retribuit parentũ peccata filiis qui eum oderunt. Ex eo enim quod addidit, qui me oderũt: intelligitur eos puniri peccatis parẽtum qui in eadẽ peruersitate parẽtũ perseuerare voluerunt. Talis enim nõ sæuitia, sed potius iustitia Dei, & sua iniquitate puniũtur, sicut Propheta ait, Sanctus enim spiritus disciplinæ effugiet fictũ, & auferet se à cogitationibus quæ sunt sine intellectu, & corripietur à superueniẽte iniquitate: id est, corripietur homo superueniẽte sibi iniquitate sua, cũ ab eo recesserit spiritus sanctus. Et alio loco, Hæc cogitauerunt & errauerũt, excæcauit enim illos malitia eorũ. Et alio loco, Criniculis † peccatorum suorum vnusquisque constringitur. Quibus testimoniis veteris testamenti de nouo consentit Apostolus dicens, Tradidit illos Deus in concupiscentias cordis eorum. Qua concordia vtriusque testamenti satis ostenditur non esse sæuum Deum, sed vnumquenque in se sæuire peccando. Quod autem in tertiam & quartam scriptum est generationem vindictam procedere, non aliud significari arbitror, nisi quod ab ipso Abrahã, qui pater esse incipit populi Iudæorũ, quatuor ætates sunt cum ista quæ nunc agitur, quas Matthęus Euãgelista distinguit. Vna est ab Abraham vsq; ad Dauid: alia à Dauid vsq; ad trãsmigrationẽ in Babyloniã: tertia à transmigratione in Babyloniã vsq; ad domini aduentũ: Inde vsq; ad finẽ quarta deputatur tantũ, quãtum senectus seculi cæteris ætatibus longior. Quas ętates pro generationibus positas credimus, quamuis singulæ pluribus generationibus constent. Et quoniam tertia incipit à transmigr

Mat. 5.
Mat. 18.
Mat. 25.
Sapien. 1.
Sapien. 2.
Prouer. 5.
* † *al. funiculis.*
Roma. 1.
Deut. 5.
Matt. 1.

migratione Babyloniæ, quando Iudæorũ est facta captiuitas: in quarta verò, id est, post aduentum Domini nostri, gens Iudæorum à solo proprio penitus eradicata est: hoc datur intelligi quod dictũ est, tertiæ & quartæ generationis peccata parẽtum redditurum Deum: his vtiq; legitime atq; debitè, qui parentum peccata perseuerantes tenere, quàm Dei iustitiam sequi maluerunt. Nã non pertinere patris peccata ad filium

Ezech. 8 iustè viuentem, propheta Ezechiel apertissimè ostẽdit. Quod

Matt. 5. autem in Euangelio dicitur, Estote benigni quemadmodum pater vester cælestis, qui solem suum oriri facit super bonos & malos: non est veteri testamento contrarium. Hoc enim facit Deus vt inuitet ad pœnitentiam, sicut dicit Apostolus,

Roma. 2. Ignoras quia patientia Dei ad pœnitentiam te inuitat? Nec tamen ideo credendum est non puniturum Deum eos, qui, vt dicit idem Apostolus, thesaurizant sibi iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet vnicuique secũdum ope-

Sapię. 11. ra sua. Nãque istam Dei patientiam & bonitatem etiam Propheta prædicat dicens, Parcis autem omnibus, quoniam tua sunt omnia qui animas amas: & cætera innumerabilia qui-

Exo. 20. bus intelligitur & in bonitate & in seueritate misericodiam & iustitiam Dei testamentum vtrunque prædicare. Si autem mouentur quod dictum est, Ego sum zelans: moueantur etiã

2. Cor. 11. illo, quod dicit Apostolus Paulus, Zelo Dei vos zelo, desponsaui enim vos vni viro virginem castam exhibere Christo. Sancta enim scriptura verbis nostris loquens, etiam per hæc verba demonstrat, nihil digne de Deo posse dici. Cur enim non etiam verba ista dicantur de illa maiestate, de qua quicquid dictum fuerit, indigne dicitur: quia omnes opes linguarum omnium ineffabili sublimitate præcedit? Nam quoniã zelando solent mariti vxorum pudicitiam custodire, potestatem & disciplinam Dei, qua fornicari animam impune non sinit, zelũ Dei scripturæ vocauerũt. Est autẽ animæ fornicatio auersio à fœcũditate sapiẽtiæ, & ad cõceptũ tẽporaliũ illecebrarũ corruptionũmq; cõuersio. Illud verò quod dimittendũ esse dicit fratri, nõ solũ septies, sed & septuagies septies, pœni-

Mat. 18. tenti vtiq; dicit. Deus autẽ illis se dicit tribuere peccata, qui eũ oderũt, nõ qui ei per pœnitẽtiã reconciliãtur. Nã & apud

Ezec. 18 Prophetã dominus dicit, Nolo mortẽ peccatoris, tantũ vt re-

& 33. uertatur & viuat. Ex quo facilè apparet, & in ea patiẽtia, quæ inuitat ad pœnitẽtiã: & in ea indulgẽtia, quę ignoscit pœnitẽtibus

tibus: & in ea iustitia, quę punit eos qui corrigi nolunt, vtrunque testamentum conuenire atque congruere, tanquã ab vno Deo vtrunq; conscriptum. De eo quòd scriptũ est in Exodo, Oculum pro oculo, dentẽ pro dente: & cætera talia. Huic loco Manichæi, quod in veteri lege par vindicta permittitur, & dicitur oculum pro oculo, dentẽ pro dente esse perdendum, sic calũniantur, quasi & ipse dominus hæc duo sibi veluti aduersantia atq; contraria in Euangelio demonstrauerit. Ipse enim ait, Audistis quia dictũ est antiquis, Oculum pro oculo, & dentem pro dente, Ego autẽ dico vobis, non resistere malo: sed si quis te percusserit in maxillam, præbe illi & alteram: & quicunque voluerit tecum iudicio contendere, & tunicam tuam auferre, dimitte illi & pallium. In quibus duabus sentẽtiis reuera duorum testamentorum differentia demonstratur, sed amborum tamen ab vno Deo constitutorum. Nam quoniam primo carnales homines ardebant multo amplius se vindicare, quàm erat illa iniuria, de qua querebantur, constitutus est eis primus lenitatis gradus, vt iniuriæ acceptæ mensurã nullo modo dolor vindicantis excederet. Sic enim & donare aliquando posset iniuriã, qui eam primo nõ superare didicisset, Vnde Dominus iam per Euangelij gratiam ad summam pacem populum deducẽs, huic gradui superædificauit alterum: vt qui iam audierat non ampliorem vindictam, quàm quisq; læsus esset, reddere, placata mente totum se donare gauderet. Quod etiã in illis veteribus libris Propheta prædicat, dicens, Domine Deus meus, si feci istud, si est iniquitas in manibus meis, si reddidi retribuentibus mihi mala. Et alius Propheta dicit de huiusmodi viro patiẽte iniurias, & lenissime tolerante, Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis. Ex quo intelligitur & mensurã vindicandi recte carnalibus constitutam, & omnimodã iniuriæ remissionem, non tantum in nouo testamento esse præceptã, sed longe antè in veteri prænunciatam. De eo quod scriptum est, quòd locutus est Deus cum Adam & Eua, & cum serpẽte, & cum Cain, & cæteris antiquis: inter quos etiam & nõnullis apparuisse scribitur, & ab eis visus, non vno, sed multis scripturarum locis, in quibus & locutus esse cũ hominibus inuenitur, & nonnullis apparuisse: insidiantur Manichæi, & dicunt omnia contraria esse nouo testamento, quoniam Dominus dicit, Deũ nemo vidit vnquam, nisi vnicus filius, qui est in sinu patris, ille annunciauit nobis

Vltio permissa & vetita. Cap. viij. Exod. 21.

Matt. 5.

Psal. 7.

Thren. 3.

Deus quomodo audiatur & nõ audiatur. Cap. ix. Genes. 3. & 4. Ioan. 1.

Ioan.5. de eo. Et iterum quod dicit Iudæis, Nec vocem illius aliquãdo audiſtis, nec faciẽ eius vidiſtis, nec verbum eius habetis in vobis manens: quia ei quem ille miſit, non credidiſtis. Quibus reſpondemus eo ipſo, quod in Euangelio ſcriptum eſt, Deũ nemo vidit vnquam, niſi vnicus filius, qui eſt in ſinu patris, ipſe annuntiauit nobis de eo, totam ipſam ſolui poſſe quęſtionem: quia ipſe filius, qui eſt verbum Dei, nõ ſolum nouiſſimis temporibus, cum in carne apparere dignatus eſt, ſed etiã prius à conſtitutione mundi, cui voluit de patre annuntiauit, ſiue loquendo, ſiue apparendo, vel per angelicam aliquã poteſtatem, vel per quamlibet creaturã: quia ipſe eſt in omnibus veritas, & omnia illi conſtant, & omnia illi ad nutum ſeruiunt atque ſubiecta ſunt: vt etiã oculis per viſibilem creaturam cui vult, quando dignatur appareat: cum ipſe tamen ſecundum diuinitatem ſuam, & ſecundum id quod verbum eſt patris, coæternum patri, & incommutabile, per quod facta ſunt omnia, non niſi purgatiſſimo & ſimpliciſſimo corde videatur. Et ideo quibuſdam locis etiam ſcriptura ipſa teſtatur angelũ viſum, vbi
Gene.32. dicit Deum viſum. Sicut in illa luctatione Iacob, & Angelus
Exo.3. dictus eſt ille qui apparuit. Et cum apparuit in rubo Moyſi. Et
Exo.19. iterum in eremo, cum iam eduxiſſet populum de terra Aegypti, quando legem accepit, Deus ei locutus eſt. Sed ſiue in rubo, cum eum miſit: ſiue poſtea, cum ei legem dedit, angelum
Acto.7. dicit Stephanus in actibus Apoſtolorum ei apparuiſſe. Quod ideo dicimus, ne quis arbitretur verbum Dei, per quod facta ſunt omnia, quaſi per loca poſſe definiri, & alicui viſibiliter apparere, niſi per aliquam viſibilem creaturã. Sicut enim verbũ Dei eſt in Propheta, & recte dicitur, Dixit Dominus, quia verbũ Dei, quod eſt Chriſtus, in Propheta loquitur veritatẽ: ſic & in angelo ipſe loquitur, quando veritatem angelus annunciat: & recte dicitur, Deus dixit: & Deus apparuit: & item recte, Angelus dixit, & angelus apparuit: cũ illud dicatur ex perſona inhabitantis Dei, illud ex perſona ſeruiẽtis creaturæ.
2.Cor 13. Ex hac regula etiã Apoſtolus ait, An vultis experimentũ eius accipere, qui in me loquitur Chriſti? Si autẽ hoc mouet, quòd in veteri teſtamẽto etiã peccatoribus Deus loquitur, vel Adæ vel Euæ, vel ſerpẽti, attendant etiã in nouo, cuiuſmodi exemplum Deus poſuit de homine ſtulto & cupido, quo modo ei lo
Luc.12. cutus eſt Dominus, cũ ait, Stulte, hac nocte auferetur à te anima tua, hæc quæ præparaſti cuius erunt: Cũ enim veritas etiã

pecca

peccatoribus dicatur, per quamlibet creaturam dicatur, non nisi ab illo dicitur, qui vnus est verax. Quod autẽ Iudęis dicit, *Ioan.5.*
Nec vocem eius aliquando audistis: ideo dicit, quia non obtẽperauerunt, isti duntaxat, cũ quibus loquebatur. Quibus dicit etiam, Nec faciẽ eius vidistis, quia non potest. Quod autem dicit, Neq; verbum eius habetis in vobis manens: quia in quo manet verbũ Dei, Christus in illo manet, quem isti respuerũt.
Nam cũ ipse Dominus dixisset, Pater clarifica me ea claritate *Ioan.12.*
qua fui apud te priusquã mundus fieret: sonuit vox de cælo, Et *& 17.*
clarificaui & clarificabo. Quam vocẽ multi Iudæorum præsentes audierũt, nec ideo tamẽ audisse dicendi sunt, quia non obtemperauerunt vt crederent. Quapropter si nõ est mirandum quòd verbũ Dei: id est, vnicus filius Dei, qui de patre annuntiat, cui vult per seipsum, cui vult per aliquam creaturã manifestatur vel sonando vel apparendo, cum tamen ipse per seipsum mũdo corde videatur, & per illum pater, Beati enim *Matt.5.*
mundicordes, quia ipsi Deum videbunt: non est mirãdum ex vtroque testamento ista omnia testimonia consonare. De eo *Deus in*
quod locutus est Deus Moysi, & dixit illi, Loquere ad filios Is- *templo, cũ*
raël. Sumite primitias ab omni homine, quod mihi destine- *in loco nõ*
tis: hoc est, aurum, argentũ, æramentum, purpuram, byssum, *sit. Cap.xx.*
coccum, pilos caprinos, pelles rubeas agnorũ, ligna integra, *Exod.25.*
oleum ad illuminationẽ, thymiamata, lapides pretiosos: hoc est, berillos: & constituite tabernaculũ, in quo commorari vobiscum possim. Cõmouent etiã hinc Manichæi quæstionem, & huic scripturarum loco illud in Euangelio dicunt esse contrarium, quod ait Dominus, Non iurabis, neque per cęlũ, quia *Matt.5.*
sedes Dei est: neq: per terram, quia scabellum pedum eius est. Disputant enim, & magnum aliquid sibi vidẽtur dicere, cum dicũt, Quo modo ille Deus, cuius cælũ sedes, & terra scabellũ pedũ eius est, in tabernaculo habitat, quod ex auro & argẽto, & ære, & purpura, & pilis pecorũ, pellibúsq; constructum est? Adhibentes etiam testem Apostolum Paulũ, quia dicit Deum *1.Timo.6.*
lucem habitare inaccessibilẽ. Quibus nos parem quæstionem referimus, & quod de nouo testamento protulerunt, de veteri testamento proferimus. Ibi enim inuenitur prius scriptũ, Cælum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum. *Esa.66.*
Quam domũ ædificabitis mihi, aut quis locus requiei meæ? Nõnne manus mea fecit omnia? Ecce habẽt vbi libri veteris testamẽti prædicant Deũ in templis manufactis nõ habitare,

P 2 &

Ioan.1. & tamen filius Dei nostri in flagello de restibus facto expulit de templo eos, qui boues & columbas vendebant, & nũmulariorum euertit mẽsas, & ait, Domus patris mei domus orationis vocabitur, vos autẽ fecistis illam speluncam latronum. *Matt.21.* Si ergo aliquis istis duobus ex aduerso capitulis cõstitutis, velit imperitos decipere, & dicere in veteri testamẽto magnificari Deũ, cuius dicitur sedes cælum, & terra scabellũ pedum eius, & negatur habitare in domo manufacta: in nouo autem testamẽto domus eius dicitur templũ constructum ab hominibus: nonne Manichæi vel sero fatebuntur & habitaculum Dei per manus hominũ factum, ad aliquã significationem in vtroque testamento accipi: & Deũ non habitare in locis ab hominibus fabricatis, in vtroque testamento prædicari? *Exo.20.* De eo quod in Exodo scriptum est, Ne adoraueritis Deos alienos. Et iterum, Deus vester zelans appellatur: zelãs enim zelauit. Huic capitulo quod scriptũ est, Ne adoraueritis Deos alienos: cum calumniantur Manichæi, satis ostendunt placere sibi adorari multos Deos. Nec mirũ, quandoquidem in secta sua numerosissimam deorum familiam cõmemorant atque commendãt: quippe qui etiam ad ista visibilia venerũt, quæ pro istius veritatis luce venerãtur & adorãt: & ideo displicet eis quod scriptũ est in Exodo, Ne adoraueritis Deos alienos. Addunt etiam illud propter hoc dictum esse, Deus vester zelans appellatur: zelans enim zelauit: vt tanquam Deũ zelantem nõ amemus, cuius zelo Deos alienos adorare non sinimur. Et ideo dicunt ista Euangelio esse contraria, quoniam Dominus dicit, Pater iuste, mundus te non cognouit: quasi nõ sit dicendus Deus iustus, nisi nos Deos alienos adorare permittat. Iustũ enim Deũ & zelantem Deum tanquam contraria sibi esse dissertant, & decipiunt miseros, non intelligentes totã spem salutis nostræ esse zelum Dei. Hoc enim nomine illa eius significatur prouidentia, qua nullam à se animã fornicari impune permittit: sicut Propheta dicit, Perdes omnes qui fornicantur abs te. Sicut enim ea, quæ dicitur ira Dei, non perturbatio mentis est, sed potentia vindicandi: sic zelum Dei non cruciatum animi, quo maritus aduersus vxorẽ, vel vxor aduersus maritum torqueri solent, sed tranquillissimam syncerissimámq; iustitiam, qua nulla anima beata esse sinitur falsis opinionibus, prauísq; cupiditatibus corrupta, & quodã modo grauidata. Illi enim hęc verba exhorrescunt, qui nondum viderunt ineffabili maiestati

Zelus & ira impropriè Deo tribuuntur.

Cap. xj.

Ioan.17.

Zel' Dei qualis dicatur.

Psal.72.

iestati nulla verba congruere. Sic enim ab istiusmodi verbis temperandum putant, quasi aliquid dignum Deo putent, cum ista non dicunt. Sanctus enim spiritus hoc ipsum hominibus intelligẽtibus insinuans, quàm sint ineffabilia summa diuina, his etiam verbis vti voluit, quæ apud homines in vitio poni solent: vt inde admonerentur, etiam illa, quæ cum aliqua dignitate Dei se putãt homines dicere, indigna esse illius maiestate, cui honorificum potius silentiũ, quàm vlla vox humana competeret. Quæro zelũ hominis, & inuenio perturbationẽ cruciantẽ cor. Tamen cum quæro causam, nil aliud inuenio, nisi quod non patitur coniugis adulterium. Maxime enim & propriè inter coniugia zelotypia dici solet. Itaque si maritus esset per se ipsum beatus, & omnipotẽs, & iustus sine vllo cruciatu & tota facilitate, & nulla iniquitate peccatum coniugis vindicaret. Quam tamen eius actionẽ humano loquendi modo etiam si non propriè, translate tamen & recte zelum vocarem. Quis enim Tullio calũniatus est, qui certe nouerat Latinè loqui, cum ait Cæsari, Nulla de virtutibus tuis, nec admirabilior, nec gratior misericordia est, Et tamen ex eo appellatam misericordiam dicunt, quòd miserum cor faciat dolentis aliena miseria. Nunquid ergo virtus miserũ cor facit? Quid ergo calũniosis Tullius responderet, nisi misericordiæ nomine clementiã se appellare voluisse? Quoniam recte solemus loqui, non solum verba propria, sed etiam vicina vsurpantes. Cuius authoris mentionem facere volui, quoniam non de re quæstio hic, sed de verbo est. Sicut enim nostri authores diuinarum scilicet literarum de rebus maxime cogitauerunt: sic mundanorum autorum prope omnis cura de verbis est. Sed habeo Euangeliũ, & omnes noui testamenti libros, in quibus misericordia Dei frequentissime cõmendatur; Si audent ergo isti miseri, etiam inde faciant quæstionem, & negent esse misericordẽ Deum, ne miserũ cor habere intelligatur. Sicut ergo potest esse in Deo misericordia sine cordis miseria: sic etiã sine tabe atq; cruciatu animi zelum Dei non dedignemur accipere, & humani conditionem sermonis feramus, vt ad diuinum perueniamus silentiũ. Sed si contraria dicunt esse zelantem Deum, & iustum Deum, quid dicturi sunt cum & in nouo testamento inuenio, Zelo Dei vos zelo: vel adhibitum etiã de veteribus in Euãgelio testimonium, Zelus domus tuæ comedit me? Rursus in veteri cũ legũt, Iustus Dominus, & iustitias dilexit

Zelotypia propriè vbi sit.

2. Cor. 11.
Psal. 68.
Psal. 10.

dilexit, æquitatem vidit vultus eius: nónne fatebuntur etiam hoc modo imperitis duo testamenta videri posse contraria, vt in nouo inueniamus zelum Dei, in vetere iustitiam? Bene autem intelligentibus vtrunque in vtroque magna sancti spiritus vnitate & pace concinere?

Quo modo anima dicitur sanguis.

Cap. xij. De eo quod scriptum est, non esse manducãdum sanguinem, quòd anima sit carnis sanguis. Huic sententiæ veteris legis Manichæi ex Euãgelio illud opponunt, quod Dominus dicit, Non esse timendos eos qui occidunt corpus, animæ autẽ nocere non possunt: & disputant dicẽtes, Si sanguis anima est, quo modo homines potestatem in eam non habent, cũ de sanguine multa faciant, siue excipientes & canibus volucribúsq; in escam proponentes, siue effundentes, aut cœno lutóque miscentes? Hæc enim & alia innumerabilia sine difficultate homines de sanguine possunt facere. Ideo isti quærunt insultantes, Quo modo si sanguis est anima, non possit hominis interfector nocere animæ, cum tãtam in eius sanguinem habeat potestatem? Addũt etiam quod ait Apostolus Paulus, Quia caro & sanguis regnum Dei nõ possidebunt. Et dicunt, Si sanguis est anima, sicut Moyses dicit, nulla inuenietur anima posse regnum Dei adipisci. Cui calumniæ primo ita respondendum est, vt ipsi cogantur ostendere vbi scriptũ sit in libris veteris legis, quòd anima humana sanguis sit. Nusquam enim hoc inuenient in illa scriptura, quam lacerare miseri quandiu conãtur, nullo modo permittuntur intelligere. Quòd si de anima humana nihil tale ibi dictum est, quid ad nos pertinet si anima pecoris aut lædi ab interfectore potest, aut possidere Dei regnum non potest? Sed quia de animis pecorũ nimis sunt isti soliciti, cum enim sint hominum animæ rationales, reuolui tamen eas in pecora existimant, clausa sibi esse arbitrantur regna cælorum, si pecorũ animis clausa esse consentiãt. Quid quòd etiam insultare ausus est populo Israel Adimãtus vnus ex discipulis Manichæi, quem magnum doctorem illius sectæ fuisse commemorant? Insultare ergo ausus est populo Iudæorum, quòd secundum eorum intellectum quo existimant sanguinem esse animam, parentum ipsorũ animæ, partim à serpentibus deuoratæ, partim igne consumptæ, partim in desertis atq; asperrimis montium locis arefactæ sunt. Quod si verum esse quisquam concederet, sine scelere tamen eorum, quibus iste insultare voluit, factum esse conuinceret. Non enim parentũ suorum animas,

Deut. 12.
Mat. 10.
1. Cor. 15.
Deut. 12.

quibus

quibus illa omnia secundum horum intellectũ accidisse, idem dixit, ipsi aliqua ex parte læserunt: quapropter luctũ inde possunt habere, non reatum. Quid autem ipse Adimantus faciet secundum opinionem suam, qua credidit etiam rationales, id est, hominũ animas in beluina corpora posse contrudi? Quid ergo faciet de tanto scelere, si quando tardum iumentum plagis, aut concitatum fræno fatigauit, in quo forte patris eius anima fuerit: vt non dicã quòd etiam occidere parentes suos inter pediculos & pulices potuerit, à quorũ isti interfectione non temperant? Quid enim eis prodest, quòd aliquando negant vsq; ad ista minutissima animantia reuolui animas humanas posse? Hæc enim negant, ne tam multarũ interfectionum rei teneantur, aut cogantur parcere pediculis & pulicibus & cimicibus: & tantas ab eis molestias sine vlla cædis eorum licentia sustinere. Nam vehemẽter vrgentur, cur in vulpeculam reuolui anima humana possit, & nõ possit in mustelam, cum catulus vulpeculæ fortasse etiã minor sit, quàm magna mustela. Deinde si in mustelam potest, cur in murem non potest? Et si in istum potest, cur in stellionẽ non potest? Et si in eum potest, cur in locustã non potest? Deinde in apem, deinde in muscã, deinde in cimicẽ, atq; inde vsq; in pulicẽ, & si quid est aliud multo minutius, peruenire. Vbi enim terminũ constituant, non inueniunt: atq; ita per istam nugatoriam credulitatem conscientiæ illorũ innumerabilibus homicidiorum sceleribus obruũtur. Nam ex eo quòd scriptũ est, Sanguinem pecoris animã eius esse, præter id quod suprà dixi, non ad me pertinere quid agatur de pecoris anima, possum etiam interpretari præceptũ illud in signo esse positũ. Non enim Dominus dubitauit dicere, Hoc est corpus meum: cum signũ daret corporis sui. Quod autẽ ait Apostolus, Caro & sanguis regnũ Dei non possidebunt, etiam in lege dictũ est, Non permanebit in istis Spiritus meus, quoniã caro sunt. Et toties in veteribus libris iustorũ animis præmium futurum promittitur. Sed tamen Apostolus volens insinuare quale corpus iustorũ per immutationẽ in resurrectione futurũ sit, quia non nubent, neq; vxores ducent, sed erunt sicut angeli in cælis. Hanc ergo immutationẽ futuram corporũ sanctorũ volens insinuare, dixit Apostolus, Dico enim vobis fratres, quia caro & sanguis regnum Dei non possidebũt. Quod non vna separata, & ad fraudem commemorata sententia, sed toto ipso epistolæ loco per-

Error Adimãti cum refutatione.

Deut. 12.

Mat. 26.

1. Cor. 15.

Genes. 6.

Mat. 22.

tractato vel potius lecto, nõ enim res obscura est, inueniri potest. Sic enim dicit Apost. Oportet corruptibile hoc induere incorruptionẽ, & mortale hoc induere immortalitatẽ: quod eum de corpore dicere, de superioribus manifeste inuenitur, cum ait, Non omnis caro eadem caro: alia quidem hominũ, alia autem pecorũ, alia caro volucrum, alia piscium: & corpora cælestia, & corpora terrestria: sed alia est cælestium gloria, alia terrestrium: alia gloria solis, alia gloria lunæ, & alia gloria stellarũ. Stella enim ab stella differt in gloria, sic & resurrectio mortuorũ. Seminatur in corruptione, surget in incorruptione: seminatur in contumelia, surget in gloria: seminatur in infirmitate, surget in virtute: seminatur corpus animale, surget corpus spiritale: sicut scriptũ est, Factus est primus homo Adam in animam viuentẽ, nouissimus Adam in spiritum viuificantẽ. Sed non primũ quod spiritale, sed quod animale, postea quod spiritale. Primus homo de terra terrenus secundus homo de cœlo cælestis. Qualis terrenus, tales & terreni: & qualis cælestis, tales & cælestes. Et quo modo induimus imaginẽ terreni, induamus & imaginẽ eius qui de cælo est. Hoc autẽ dico fratres, quia caro & sanguis regnũ Dei hereditate possidere non possũt: neq; corruptio incorruptionem hæreditate possidebit. Certe iam clarũ est quare hoc Apostolus dixerit. Quid ergo iste tam turpi fraude non cõmemorat, nisi hoc vltimũ, & tacet illa superiora, quibus hoc quod male interpretatur, bene possit intelligi? Nam quoniã Domini nostri corpus post resurrectionẽ sic leuatum est in cælum, vt pro ipsa cælesti habitatione, cœlestem acceperit mutationẽ, & hoc sperare in die vltimo iussi sumus: ideo dixit Apostolus, Qualis terrenus, tales & terreni: id est, mortales: & qualis cælestis tales & cælestes: id est, immortales: non solũ animis sed etiam corporibus. Vnde & supra dixerat, aliam esse cælestiũ corporum gloriam, & aliam terrestrium. Quod autẽ spiritale dixit corpus in resurrectione futurũ, non propterea putandum est quòd non corpus, sed spiritus erit: sed spiritale corpus omnimodo spiritui subditũ dicit sine aliqua corruptione vel morte. Non enim quia quod modo habemus corpus animale appellat, ideo putandum est non illud esse corpus sed animam. Ergo quemadmodum corpus animale nunc dicitur, quia subditum est animæ: spiritale autẽ nondum dici potest quia nondum spiritui plenè subiectũ est quandiu corrumpi potest: sic

1. Cor. 15.

Genes. 2.

& tunc

& tunc ſpiritale vocabitur, cum ſpiritui atq; æternitati nulla corruptione reſiſtere poterit. Aut ſi adhuc parum videtur eſſe monſtratũ, quòd ſententiam iſtam propter immutationem quæ futura eſt Apoſtolus dixerit cum ait, Caro & ſanguis regnum Dei hæreditate poſſidere non poſſunt, neque corruptio incorruptionẽ hæreditate poſſidebit: attendite quid continuo ſubiiciat & adiungat, Ecce myſteriũ vobis dico, Omnes quidem reſurgemus, non tamẽ omnes immutabimur, in atomo, in ictu oculi, in nouiſſima tuba. Canet enim tuba, & mortui reſurgent incorrupti, & nos immutabimur. Deinde contexit & dicit etiam illud quod pauloantè cõmemoraui, vt oſtendat qualis futura ſit ipſa immutatio. Statim quippe dicit, Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionẽ, & mortale hoc induere immortalitatem. Hinc ergo apparet quia caro & ſanguis regnũ Dei non poſſidebunt: quia cum induerit incorruptionem & immortalitatem, iam non caro & ſanguis erit, ſed in corpus cæleſte mutabitur. Quod quidem ex occaſione tractauimus, quia huic quoq; ſententię multũ inſidiari ſolent negantes corporum reſurrectionẽ. Nam iſta quæſtio non de corpore, ſed de anima propoſita eſt, quam putant ſic accipi in lege, vt ſanguis eſſe exiſtimetur, quod nos nullo modo ſic intelligimus. Sed quamuis de pecorũ animis non curemus cum quibus non habemus rationis aliquam ſocietatẽ: tamen illud quod lex dixit, fundendum eſſe ſanguinem, nec in eſcam aſſumendũ, quia ſanguis eſt anima, eſſe poſitũ dicimus ſicut alia multa, & penè omnia ſcripturarũ illarum ſacramenta ſignis & figuris plena ſunt futuræ prædicationis, quæ iam per dominum noſtrũ Ieſum Chriſtũ declarata eſt. Sic eſt enim ſanguis anima, quo modo petra erat Chriſtus, ſicut dicit Apoſtolus, Bibebãt enim de ſpiritali ſequente eos petra, petra autem erat Chriſtus. Notũ eſt autem filios Iſraël petra percuſſa bibiſſe aquã in eremo, De quibus [loquebatur] Apoſtolus cum hæc diceret, nec tamen ait, petra ſignificabat Chriſtũ: ſed ait, petra erat Chriſtus. Quæ rurſus ne carnaliter acciperetur, ſpiritalem illam vocat: id eſt, eam ſpiritaliter intelligi docet. Longũ eſt, & nunc non neceſſarium, ſacramẽta eiuſdem legis exponere, niſi cum breuiter poſſint. Sufficit autẽ vt nouerint illi qui de his calumniantur, non ea nos ita intelligere vt illas ſolent irridere, ſed quemadmodũ Apoſtoli omnia intelligentes pauca expoſuerunt, vt ad eaſdem regulas cætera poſteris intel

1. Cor. 15.

1. Retracta. 22.

Deut. 12.

1. Cor. 10.

Exod. 17.

Quo sensu Deus ignis edax intelligenda relinquerent. De eo quod scriptum est in Deuteronomio, Videte ne obliuiscamini testamentũ Dei vestri quod conscripsit, & faciatis vobis effigies & imagines. Addit etiam
Cap. xiij. dicens, Deus vester ignis est edax, & Deus zelans. Hæc verba
Deut. 4. de scripturis hoc modo ille Adimantus proposuit, Eius enim calumnias refutandas refellendásque suscepimus. Sed & iam superius de zelo Dei cum calũniaretur puto satis esse responsum. Memineris tamẽ non solum ibi, sed etiam hic, sic eum de zelo Dei criminatũ scripturas, vt adiungeret etiam quod de simulachris non colendis in illis libris præcipitur à domino Deo nostro quasi non ob aliud reprehẽdat zelũ Dei, nisi quod illo ipso zelo à cultu simulachrorum prohibemur. Vult ergo videri fauere se simulachris. Quod propterea faciũt vt miserrimæ & vesanæ suæ sectæ etiam Paganorũ cõcilient beneuolentiam. Huic autẽ legis capitulo illud Euãgelicum opponit, Vbi quidam accessit ad dominũ & ait illi, Magister bone quid
Lucæ 18. faciens vitam æternam possidebo? Cui respondit Iesus, Quid me interrogas de bono? Nemo bonus nisi vnus Deus. Vt ex hoc videlicet contraria ista esse arbitremur, quia in lege dicitur, Deus ignis edax, & Deus zelans: in Euangelio autem, Nemo bonus nisi vnus Deus. Et de zelo quidem ita respõsum est, non sic esse ista verba in scripturis posita vt aliquam Dei perturbationem cruciatúmve significent, sed quia nihil dignum de Deo dici potest, Propterea vsq; ad ista peruentum est, quæ cũm homines indigna esse putauerint, cogãtur discere, etiam illa quæ cõuenienter de ineffabili diuina excellentia se dicere existimãt, indigna esse maiestate Dei: cuius sapientia cum descensura esset vsq; ad corpus humanũ, prius vsq; ad humana verba descendit. Ecce dixit, descendit: quod verbum si discutere cœpero, proprie me dixisse non video: non enim potest descendere, nisi quod etiam de loco in locum moueri potest. Nam qui descendit, locum superiorem deserere, & inferiorem petere videtur. Dei autem sapientia cum tota vbique præsto sit, nullo pacto migrare de loco in locũ potest. De qua Ioannes in Euangelio dicit, tanquam dominici pectoris par-
Ioan. 1. ticeps: ait enim, In hoc mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. Et tamen etiam ipse adiungit & dicit, In sua propria venit, & sui eum non receperunt. Quo modo hic erat, & quo modo venit, nisi quia illa sublimitas ineffabilis, vt hominibus congruat, humanis sonis significe-

ſignificanda eſt: vt autem deos homines faciat, diuino eſt intelligenda ſilentio? Poteſt ergo reddi ratio, quare ita dictum ſit: non tamen poteſt aliquid de Deo digne dici quod ideo iam indignum eſt, quia potuit dici. Tolle de zelo errorem & dolorem, quid remanebit aliud, niſi voluntas cuſtodiens caſtitatem, & corruptionem vindicans coniugalem? Quo igitur verbo, niſi zelo Dei melius poſſet inſinuari? Quo vocamur ad coniugium Dei, & non vult nos turpi amore corrũpi, & punit impudicitiam noſtram, & diligit caſtitatem. Non enim fruſtra etiam vulgo dici ſolet, Qui non zelat, non amat. Ad hoc etiam pertinet quod dictum eſt, edax ignis: de quo diſputare non de[b]eo, ſed potius ipſos interrogare, quem ignem dixerit Dominus ſe veniſſe mittere in hunc mũdum. Hoc enim dictũ eſt in Euangelio, quod illi accuſare non poſſunt, vt non Chriſtum honoreut, ſed vt decipiant Chriſtianos. Quod cum eis commemoratum fuerit, queamadmodum Dominus dixerit, Ignem veni mittere in terram: miſeri dicunt, Sed illud aliud eſt. Quibus reſpondemus, Et hoc aliud eſt, Noli metuere. Nam ipſe Chriſtus loquitur etiam in veteri teſtamento, cum dicit, Ego ſum ignis edax: qui loquitur in Euangelio, quòd ignem venerit in hunc mũdum mittere: id eſt, verbum Dei, quod eſt ipſe. Nam veteres vtique ſcripturas expoſuit poſt reſurrectionem diſcipulis, incipiens à Moyſe & Prophetis omnibus, quando ipſi diſcipuli ignem ſe accipiſſe confeſſi ſunt, dicentes, Nonne cor noſtrum ardens erat in nobis in via, cum aperiret nobis ſcripturas? Ipſe eſt ignis edax: conſumit enim veterem vitam diuinus amor, & innouat hominem, vt ex eo quòd Deus ignis eſt edax, faciat vt eum nos amemus: ex eo autem quòd Deus zelans eſt, ipſe nos amet. Nolite ergo timere ignem, qui eſt Deus: ſed timete ignem, quem parauit hæreticis Deus. Quod enim Adimantus elegit de Euangelio locum, quem huic legis capitulo tanquam contrarium apud imperitos obiiceret, vbi ait Dominus, Nemo bonus, niſi vnus Deus, quoties inuenitur bonitas Dei in veteri teſtamẽto, quis numerare ſufficiat? Vnum tamen ponã, quod quotidie in Eccleſiã cantatur, Confitemini domino, quoniã bonus, quoniam in ſeculum miſericordia eius. Certe & hoc zelanti Deo, ſicut Manichæi, exiſtimant, videtur eſſe contrarium, & tamen in libris veteris teſtamenti cantatur. Item rex ille qui cum filio ſuo nuptias faceret, inuenit inter diſcumbentes hominẽ non habent

Luce 12. *Deut.* 4. *Luce* 24. *Marc.* 10 *Pſal.* 117. *Mat.* 22.

habentem vestem nuptialem: & eum primò amici nomine appellans, manibus & pedibus colligatis mitti iussit in tenebras exteriores: moleste intelligentibus non videtur bonus. Et si ipsum quisquam capitulum Euãgelij proponeret, & sicut facit Adimãtus de veteri testamento, ita Euangelium calumniose accusaret, laudans potius veteris testamenti libros, vbi scriptum est, Confitemini domino quoniã bonus, quoniã in seculũ misericordia eius. & reprehendens in nouo quòd vocatus conuiua in tantum suppliciũ propter vestem mittitur: & hoc frauduléta peruersitate assidue faceret, vt omnia loca lenitatis de veteri testaméto colligeret, & loca seueritatis de nouo. & hæc sibi aduersa esse contenderet, laudans vetus, & reprehendens nouum: similiter inueniret imperitos, & diuinarum scripturarũ miserabiliter ignaros, quibus persuaderet vetus potius testamentum quã nouum esse retinendum. Quod cũ isti ex alia parte faciunt, id est, vetus reprehendentes quasi contrariũ nouo miror quòd non cogitant posse aliquẽ aliquãdo vtrunq; legere, & diuina ope intellectũ vtrũq; laudare: fraudémque istorum atque malitiam vel dolere tanquam hominum, vel cauere tanquam hæreticorum, vel irridere tanquã imperitorũ & superborum.

Cap. xiiij. De eo quòd scriptũ est in Deuteronomio, Secundum desiderium animæ occide & manduca omnem carnẽ, iuxta voluptatem *quam dedit tibi Dominus: Caue autem ne sanguinem mãduces, sed effunde tanquam aquam super terram. His verbis legis Adimantus contrarium esse arbitratur quod in Euangelio Dominus ait, Ne grauẽtur corda vestra cruditate & vinoléntia, & curis secularibus. Et quod ait Apostolus, Bonũ est non manducare carnem neque bibere vinum. Et iterũ, Non potestis mensæ Domini cõmunicare & mensæ dæmoniorum. Nos autem omnia hæc, siue quæ in veteri, siue quæ in nouo testamento scripta sunt, & suis causis exigẽtibus posita dicimus, & sibi aduersa non esse monstramus. Quanquam & ipse in his verbis quę posuit de veteri testamento animaduertere potuit, nõ ad immoderatam voracitatem pertinere quod dictum est, Secundum desiderium animæ tuæ occide & manduca omnẽ carnẽ quãdo sequitur, iuxta voluptatem quam dedit tibi dominus: immoderatam enim voluptatẽ non dedit tibi dominus, sed quanta sustẽtationi naturæ salutique sufficiat. Quisquis autẽ sequitur immoderatam veracitatem, suum vitium sequitur non

[Margin notes: Deu. 11. — *al. volũtatem. — Luca 21. — Rom. 14. — 1 Cor. 10.]

non eam voluptatem quam dedit dominus:& ideo non est contrarium quod in Euangelio positum est, Non grauentur corda vestra crudítate & vinolentia & curis secularibus. Cum enim quisque nō replet nisi eam voluptatem, quam dominus dedit:id est, modestam atque naturalem, non grauatur cor eius crudítate & vinolentia & curis secularibus. De carne autem non manducanda & non bibendo vino, quod ait Apostolus, non quia illa immunda arbitratus est, hoc præcepit sicut isti existimant, & errantes in errorem præcipitãt, quibus talia persuaserũt:sed cũ ipse posuerit causam, cur hoc dixerit, nõ est nobis hæc interpretãda vel exponẽda sentẽtia. Sufficit enim ipsum de Apostoli epistola totum locũ huic sermoni cõtexere, vt & causa manifestius appareat, cur hoc Apostolus dixerit, & istorũ fraus, qui particulas quasdẽ de scripturis eligũt qbus decipiãt, imperitos nõ cõnectẽtes quę suprà & infrà scripta sunt, ex quibus volũtas & intẽtio scriptoris possit intelligi. Sic ergo Apostolus ait, Infirmũ autẽ in fide recipite, nõ in disceptationibus† cogitationũ. Alius quidẽ credit mãducare se omnia, Qui autẽ infirmus est, olera manducet. Qui manducat, non manducantem nõ spernat:& qui nõ mãducat, manducantẽ nõ iudicet. Deus enim illum recepit. Tu quis es qui iudicas alienum seruũ? Suo Domino stat, aut cadit, Stabit autẽ, Potens est enim Dominus statuere illũ. Alius quidem iudicat alternos dies, alius autẽ iudicat omnem diem. Vnusquisque suo sensu abundet. Qui sapit diem, Domino sapit:& qui manducat, Domino manducat, gratias enim agit Deo, & qui non manducat, Domino non manducat, & gratias agit Deo. Nemo enim nostrum sibi viuit, & nemo sibi moritur. Siue enim viuimus, Domino viuimus: siue morimur, Domino morimur. Siue enim viuimus siue morimur, Domini sumus. Ad hoc enim Christus mortuus est, vt mortuorũ & viuorũ dominetur. Tu autẽ quare iudicas fratrẽ tuum: aut tu quare spernis fratrẽ tuũ? Omnes enim stabimus ante tribunal dominĩ: Scriptum est enim, Viuo ego dicit Dominus, quia mihi curuabitur omne genu, & cõfitebitur omnis lingua Deo. Igitur vnusquisque nostrum pro se rationem reddet. Non ergo amplius inuicẽ iudicemus: Sed hoc magis iudicate ne ponatis offendiculum aut scandalum fratribus. Scio & certus sum in Domino Iesu quia nihil commune per illũ nisi ei qui putat aliquid esse cõmune, illi cõmune est. Nã si prop

Lucæ 21.

Rom. 14.

† *al. diiudicationibus*

Esa. 45.

si propter escã frater tuus contristatur, iam non secundũ charitatẽ ambulas. Noli in esca tua illũ perdere pro quo Christus mortuus est. Non ergo blasphemetur bonũ nostrũ. Nõ est enim regnũ Dei esca & potus, sed iustitia, & pax, & gaudiũ in spiritu sancto. Qui enim in hoc seruit Christo, placet Deo, & probatus est hominibus. Itaq; quæ pacis sunt sectemur, & quę ad ædificationẽ sunt in inuicẽ. Noli propter escã destruere opus Dei. Omnia quidẽ mũda, sed malũ est homini qui per offensionẽ manducat. Bonũ est non manducare carnem, neq; bibere vinum, neq; in quo frater tuus offenditur. Tu fidem quam habes penes temetipsum, habe coram Deo. Beatus qui nõ iudicat semetipsum in eo quod probat. Qui autẽ discernit si mãducauerit, dãnatus est: quia nõ ex fide. Omne autẽ quod non est ex fide, peccatũ est. Nunquid eget cuiusquã interpretatione, vt intelligatur cur hoc Apostolus dixerit: & quanta illi malitia de scripturis certa quæque discerpunt, quibus circunueniãt imperitos? Nã & munda esse omnia dixit Apostolus secundũ fidem: & ei esse immunda, qui putat immunda: & tunc esse ab eis tẽperandũ, cum per offensionẽ accipiuntur: id est, cũ aliquis infirmus putat sibi ab omnibus carnibus temperandum, ne incidat in carnem immolaticiã: & ideo eum qui mãducat, potest arbitrari in honorẽ idolorum id facere: & ex eo grauiter offendi, cum ipsa immolaticia caro, si ex fide à
1. Cor. 10. nesciente accipiatur, neminem maculet. Vnde alio loco idem Apostolus interrogare vetat, cũ quid de macello emitur, vel ab aliquo infideli quisquã vocatus, in mensa eius exhiberi sibi carnes videt, quas isti immundas arbitrantur, non propter immolationem sed quia carnes sunt, cum Apostolus clamet
Rom. 14. omnia munda esse, & omnem creaturam Dei bonam esse, & omnia sanctificari per verbum & orationem: & tamẽ tempe
1. Tim. 4. randum ab eis, si quis fortè infirmus offenditur. Et quodam loco apertissimè istos significauit, cũ dicit, In nouissimis temporibus futuros quosdam prohibẽtes nubere, abstinentes à cibis quos Deus creauit. Hos enim propriè designat, qui non propterea temperant à cibis talibus, vt aut concupiscentiam suã refrænent, aut infirmitati alterius parcant: sed quia ipsas carnes immundas putant, & earum creatorẽ Deũ esse negãt.
Titum 1. Nos autem teneamus Apostolicam disciplinam dicentẽ, quòd omnia munda sint mundis, seruata moderatione Euangelica, vt non grauentur corda nostra cruditate & vinolentia &

euris ſecularibus. Nam idem illud quod Apoſtolus ait, Nõ poteſtis menſæ domini communicare,& menſę dæmoniorũ: non video cur opponendum huic loco legis, & quaſi contrarium Manichæi eſſe crediderunt. Non enim de immolationibus lex loquimur, cum in Deuteronomio dicitur, Secundum deſiderium animæ tuæ occide,& manduca omnem carnem, iuxta voluptatem quam dedit tibi Dominus: ſed de cibis, qui pertinent ad hominis alimentum. Sed quoniam Manichæi etiam, cum ad hominis cœnam quæq; animalia præparantur, immolationem eſſe dicunt, ſecundum ſuum intellectum iſta contraria eſſe putauerunt. Propterea & illum commemorauerunt locum, vbi Apoſtolus ait, Quæ immolant gentes, dæmoniis immolant,& non Deo: cum Apoſtolus apertiſſimè de victimis loqueretur, quæ in templo offeruntur dæmonibus: non de eſcis quas ſibi homines præparant. Sic enim dicit, Quid ergo dico quia idolis immolatum eſt aliquid, aut idolum eſt aliquid? Sed quia quæ immolant dæmoniis & nõ Deo immolant, Nolo vos ſocios dęmoniorum fieri. Non poteſtis calicem Domini habere, & calicem dæmoniorum. Non poteſtis menſæ Domini participare & menſæ dæmoniorum. An æmulamur dominum? Nunquid fortiores illo ſumus? Omnia licita ſunt, ſed non omnia expediunt: omnia licita ſunt ſed non omnia ædificant. Nemo quod ſuum eſt quærat ſed id quod alterius. Omne quod in macello venit manducate, nihil interrogantes propter conſcientiam. Domini enim eſt terra & plenitudo eius. Si quis vos vocauerit ex infidelibus, & volueritis ire, omnia quæ apponuntur vobis manducate, nihil diiudicantes propter conſcientiam. Si quis autem vobis dixerit, quia hoc immolatum eſt nolite manducare, propter illum qui indicauit,& propter conſcientiam. Conſcientiam autem dico, non tuam, ſed alterius: Quare enim libertas mea iudicetur ab aliena conſcientia? Si ego cum gratia participio, vt quid blaſphemor, pro quo gratias ago? Siue igitur manducatis ſiue bibitis, ſiue quodcunque facitis, omnia in gloriam Dei facitis, hæc attendant Manichæi, & videant quo modo dictum ſit in Deuteronomio, Secundum deſiderium animæ tuæ occide, & manduca omnem carnem iuxta voluptatem quam Dominus dedit tibi. Quod enim de quibuſdam carnibus non manducandis Iudæis præceptum eſt, & immundæ ſunt dictæ, ad ſignificationem valet hominum

Lucæ 21. *1.Cor. 10.* *Deu. 12.* *1.Cor. 10.* *Deu. 12.* *1.Cor. 10.* *Pſal. 23.* *Deu. 12.*

num immundorum, qui per figuras in veteribus scripturis
Deu. 25. sunt designati. Sicut enim bos ille, cui trituranti vetat hos alligari, Euangelistam significat sicut Apostolus apertissimè
1. Cor. 9. exponit sic & illa quæ prohibita sunt, quasdam hominum immundicias significant. quæ in societatem corporis Christi, id est, in Ecclesiam stabilem & sempiternam non recipiuntur. Nam quod ad cibos attinet, omnino nihil immundum esse, sed malum esse homini qui per offensionem manducat, manifestissimè apparet. De eo quod in Leuitico scriptum
Iugulat Adimãtum suo gladio. Cap. xv. est, Separate à mundo immundum, & nemo manducet carnem cameli, asini, & leporis. & porci, & aquilæ, & milui, & corui, & vulturis, & reliquorum. Nusquam manifestius, plenissima dolis & fraudibus anima huius hominis deprehendi potest, qui tanquam sibi aduersa atque contraria de vtroque
Leuit. 11. testamento capitula obiecit, quàm in hoc loco vbi cõmemorauit in Leuitico scriptum esse vt à nõnullis animalium carnibus temperetur. Nanq; huic sentẽtiæ illud ex Euãgelio credidit
Mat. 25. opponendũ vbi Dominus dicit, Nihil est ingrediens in hominem coinquinans eũ, sed ea quæ procedũt ex eo coinquinant. Hoc si imprudens fecit, nihil cæcius: si autem sciens, nihil sceleratius. Nónne ipse pauloantè posuerat Apostoli testi
Rom. 14. moniũ dicentis, Bonum est fratres non manducare carnem, neque bibere vinum, dum cupit de nouo testamento veteri aduersari vbi dictũ est, Secundũ desiderium animæ tuæ occi-
Deu. 12. de & manduca omnem carnem? Quo modo ergo nunc placet ei sentẽtia Domini, qua dicit, Nihil esse ingrediẽs in hominẽ quod coinquinet eũ, sed ea coinquinare quæ de homine procedunt? Vbi se iste abscondet ab hac sententia? Quò fugiet, dicat mihi, quãdo immundiciã carniũ fugiendã, & à cibis sanctorum separandam, peruersa & superstitiosa imaginatione continentiæ præcipit? Certè enim si verum est, non coinquinare illa quæ ingrediuntur in hominem, cum magno errore immundas esse dicunt escas Manichæi, cum homines carne vescuntur. Si autem immundæ sunt tales escæ, quid de isto testimonio facient quod Euãgelica & diuina authoritate prolatum est, vbi Dominus dicit, non coinquinari hominem iis quæ ingrediuntur in eum, sed iis quæ procedunt de illo? An fortè dicturi sunt sicut solent dicere, cum scripturarum eos vrget autoritas: hoc capitulum à corruptoribus scripturarum insertum esse Euangelio? Cur ergo Adimãtus hoc capitulo

tulo teste vtitur, & inde conatur vetus testamentũ oppugnare, vnde ipse prosternitur? Cum enim quispiã catholicus Christianus vtriusq; scripturæ venator † & intellector ei responderit, hæc non esse contraria: quòd illa de quorundam carnibus animalium, quibus non esse vescendum, populo adhuc carnali præceptum est, ad significationem posita sunt humanorũ morum: quos Ecclesia quę corpus est Domini, in suę vnitatis vinculum stabile & sempiternum recipere non potest, tanquam immundas escas respuens, & in sua viscera nõ conuertens: vt omnia illa præcepta carnali populo imposita futurã disciplinam spiritalis populi prophetarent. Et ideo nõ ea repugnare sententię Domini, qua verissime dicit, non coinquinari hominem iis quæ per escam ingrediuntur in eũ. Illa enim sententia seruis onera imponit, ista vero liberis iugum excutit seruitutis. Et illa tamen sic dicta est vt seruorum onera, fidẽ prænuncient liberorum. Omnia enim sicut dicit Apostolus, in figura contingebant illis: scripta sunt autẽ propter nos, in quos finis seculorũ obuenit. Si ergo in figuram contingebant quæ patiebantur, in figuram accipiebant quæ monebantur. Cum ergo ista respondero, & hoc modo non esse contraria duo ista capitula de singulis testamẽtis collata monstrauero, quid iste facturus est, cõtra quem dicit grauissimum testimoniũ testis, quem contra aduersarium ipse produxit? Ipse enim cõmemorauit de Euãgelio testimoniũ Domino dicente, non coinquinari hominẽ iis escis quæ ingrediũtur in eum: & ipse à carnibus abstinendũ tanquam ab immũdis escis monere & docere non cessat: & tamen sensit quantam plagam sibi infligeret, & quanto ictu repercussus se ipse sauciaret. Ne quis enim eũ interrogaret & diceret, Quo modo ergo prohibetis carnibus vesci, si Dominus dicit, sicut tu ipse cõmemoras, nihil est ingrediens hominem coinquinans eum, sed ea quæ procedũt de eo coinquinant: voluit quasi adhibere medicinã sine causa in mortifero vulnere. Sic enim posuit ipsum Euãgelicum testimonium, In Euangelio, inquit, dicit ad turbam Dominus, Audite & intelligite, Nihil est ingrediens in hominẽ coinquinãs eum: & cætera. Quòd ergo commemorauit Dominum hoc ad turbam dixisse, nihil aliud ostendit, nisi non se ignorantia, sed malitia fecisse quod fecit: vt postea diceret auditoribus suis, ad turbã Dominum ista locutum esse, non ad paucos sanctos, quales se ipsi videri volunt: vt quoniã suos auditores tãquam

† *aliàs, venerator.*

1. Cor. 10.

Matt. 15. Marc. 7.

adhuc immundos permittunt carnibus vesci, sibi autem quasi iam mundis cum sceleratum atq; nefarium esse arbitrantur, hoc etiam Dominũ sensisse videatur, quòd nõ paucos sanctos, sed turbas ista docuerit. O hominẽ pessimum, securum de negligentia generis humani ad occultãdas deceptiones suas. Nõ enim credebat aliquem existere qui arriperet Euãgelium, & cum scientia legeret, & inueniret hominẽ in ipsis pratis, quibus greges suos Dominus pascit, laqueos incautis & minus prouidis abscondentẽ. Nam de his verbis commoti discipuli, & non credentes proprie, sed potius figurate Dominum locutum fuisse cum diceret non coinquinari hominem iis quę per cibos ingrediuntur in eũ, quoniam Iudæi erant etiam ipsi discipuli, qui fugiendos quarundam carniũ cibos à pueritia institutum acceperant, accedentes ad eum dixerunt ei, Scis quia
Matt.15. Pharisæi audito hoc verbo scandalizati sunt? At ille respondens ait, Omnis plantatio quam nõ plantauit pater meus cælestis, eradicabitur. Sinite illos, cæci sunt, & duces cæcorum. Cæcus autem si cæco ducatũ præstet, ambo in foueã cadunt. Cum ergo infidelitatẽ Iudæorum plantationem appellaret, quam non plantauit pater cælestis, tamen adhuc Petrus putãs esse illam parabolã, & propterea reprehensos Iudæos & cęcos dictos, quòd eã intelligere non potuerint, respondens dixit ei, Edissere nobis parabolã istam. Et ille manifestissime ostẽdens non esse parabolã, sed propriam locutionem: dixit ad eos, Adhuc & vos sine intellectu estis? Non intelligitis, quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit, & in secessum emittitur? Quæ autẽ procedunt de ore, de corde exeũt, & ea coinquinãt hominẽ. De corde enim exeũt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ, hæc sunt quę coinquinant hominẽ, Non lotis autem manibus manducare, non coinquinant hominẽ. De non lotis autẽ manibus Iudæi mouerant quæstionẽ, cuius occasione Dominus generaliter de iis quæ in os intrant, & in ventrẽ vadunt, & in secessum emittuntur, hoc est de alimentis nostris dixit sententiam. Quanquã ergo conuocatis ad se turbis eum dixisse scriptum sit, Non quod intrat in os coinquinat hominẽ, sed quod procedit ex ore: tamen iste quod timore hoc addiderit, verbis suis quibus huiusmodi testimoniũ commemorauit satis apparet, sicut paulò ante dictũ est, vt haberet quod responderet eis qui sibi quæstionem mouissent, Cur primates Manichæorum nefas

nefas sibi esse existimāt carnibus vesci: videlicet vt illud quod Dominus ait, turbis tantū, non electis cōcessisse videretur. Sed cum ex consequentibus declaratū sit etiam. Petro seorsum interroganti, audientibúsq; discipulis, quos vtique ad culmem Ecclesiæ producebat, ita respondisse Dominū, vt neq; per parabolā se illa dixisse testatus sit, & ad omnes pertinere monstrauerit, non habent isti vnde auferant cibos de faucibus hominū, & eos laqueo superstitionis astringant. Fortassis aliquis eorū dicat, Edissere ergo quid significet caro porci, & cameli, & leporis, & milui, & corui, & cæterorū, à quibus abstinendū in lege præcipitur. Nolo, quia longū est. Sed fac me non posse, nūquid propterea nullus potest? Et sunt iam volumina innumerabilia in quibus ista exposita sunt. Nobis tamē ad eos refellendos satis est, quòd eas obseruationes vmbram esse futurorum, non ego, sed Apostolus dicit, cū etiam seruiliter obseruari, sed tamen aliquid significare declarat dicēs, Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorū, quod est vmbra futurorum. Illa itaque futura quæ illis obseruationibus significabantur, posteaquam per Dominum Iesum Christum venerūt, ablatæ sunt seruiles obseruationes: sed earum interpretationes tenentur à liberis. Quicquid enim futuram Ecclesiā significauit, Prophetia est. Habes autem eundem Apostolum dicentem, Spiritum nolite spernere, Prophetiam nolite extinguere: omnia legite, quæ bona sunt tenete. Legēda est ergo scriptura diuina, & spiritus sancti dispensatio cognoscēda, & intuenda Prophetia: & reiicienda carnalis seruitus, & liberalis intelligentia retinenda.

Colos. 2.

1. Thess. 5.

De eo quod scriptum est in Deuteronomio, Obserua & sanctifica diem quem præcepit tibi Dominus. Sex diebus laborabis, & facies omne opus tuū, septima vero die sabbati epulare Domino Deo tuo, nullum faciens opus ipse tu, aut filius tuus, aut filia tua, au puer tuus, aut puella tua, bos tuus, aut asinus tuus, omnia iumenta tua, & colonus tuus. Sic autem quiescet seruus tuus & ancilla tua, quemadmodū & tu. Memento quoniam seruus fuisti in Aegypto, & eruit te Dominus Deus tuus in manu potenti & brachio excelso. Idcirco præcepit tibi Dominus custodire diem septimū. Et iterum in Genesi scriptum est, quemadmodum Abrahæ de circuncisione loquitur, Testamentum meum custodi, inquit, tu & semen tuum, quod erit post te: hoc est Testamentū meum quod seruabis inter me &

Proselyt⁹ quo modo duplo filius gehēnæ.

Cap. xvj.

Deut. 5.

Gene. 17.

te & semen tuum. Omne masculinum circuncides in carne præputij ipsorũ;& sit hoc signum testamenti inter me & vos. Octaua autem die circuncides omnes masculos in gente vestra, vt etiam dominatum & cóparatum circuncidatis præter alienigenam,& hoc erit testamentum in gente vestra. Et omnis masculus qui non circuncidet præputium suum, perdet animam suam de media plebe, quia testamentum meum dissoluit. Hæc omnia verba veteris testamenti vt eis de nouo testamento aduersetur proponit Adimãtus,& contraria esse af-
Mat. 23. firmat ea quæ Dominus dicit in Euangelio de proselyto, Væ vobis scribæ & pharisæi hypocritæ, qui circumitis mare & terram, vt faciatis vnum proselytũ,& cum feceritis, erit filius gehennæ, multo plus quàm estis vos. Quasi vero propterea Dominus proselytũ dicat filium gehennæ, quia circunciditur & sabbatum obseruat, & non potius quia Iudæorum prauam conuersationem cogitur imitari, non qua obseruant præcepta legis, sed qua faciunt contra legẽ. Quod alio loco de his aper-
Matt. 15. tissime dicit, vbi ait, quòd reiiciunt mandatum Dei, vt suam constitutionem confirment: quia cum lex præceperit honorari patrem & matrem, instituerunt ipsi quo modo exhono-
Mat. 23. rentur parentes. Et item cũ eis dicit, Væ vobis Scribæ & Pharisæi qui habetis clauem regni cælorum, nec ipsi intratis, nec alios permittitis intrare. Vel cum alio loco præceperit audiẽtibus, vt dictis pharisæorum & scribarum obtemperarent, facta vero eorum non imitarentur. Ait enim, Super cathedram
Mat. 23. Moysi sedent, quæ dicunt facite, sed quæ faciunt, facere nolite: dicunt enim & non faciunt. Quo loco & autoritatem legis, quæ per Moysem data est, confirmat Dominus, & tamen cauendos, & fugiendos esse mores eorum qui legi quam acceperant non obtemperabant, apertissime ostẽdit. Istis autem peruersitatibus suis faciebant, vt cum aliquis gentilis ad legem eorũ transisset, id est, factus esset proselytus, haberet mores eorũ & fieret filius gehennæ, multo plus quàm ipsi essent. Dabant enim magnam operã vt Iudæus fieret aliquis ex gentibus, & Iudæum factum cogebant suos mores pessimos imitari. Neque illud quod de Apostolo tanquam contrarium cõmemorat, potuit aduertere Adimantus Manichæus, omnino non esse contrarium, quia totus eius oculus non ad inquisitionem, sed ad reprehensionem scripturæ intentus erat. Com-
1. Cor. 7. memorat enim dicentem Apostolum, Circuncisus aliquis

vocatus

vocatus eſt, non adducat præputiũ. In præputio quis vocatus eſt, non circuncidatur: quia præputium nihil eſt, & circũciſio nihil eſt, ſed obſeruatio præceptorum Dei. Quid enim manifeſtius quàm hoc Apoſtolũ præcipere, vt vnuſquiſque ſicut vocatus erat ſic maneret? Aduenientibus enim rebus quarũ erãt vmbræ illæ obſeruationes, id actum eſt, vt oſtẽderetur in ipſis vmbris non eſſe ſpem ponendam, ſed in ipſis rebus quas illæ vmbræ ſignificabant eſſe venturas, id eſt, Chriſtũ & Eccleſiã. Et propterea illa iam omnia inania erant: nec tamen ea tanquam noxia remouenda, ſed tanquam ſuperflua contemnẽda Apoſtolus præcepit: vt ſi quis Iudæus Chriſto credidiſſet, propter offenſionem ſuorum non prohiberetur in ipſis ſuperfluis remanere, nec tamen in eis ſalutem ſuam conſtitutã putaret: non enim ſigna illa, ſed ea quæ his ſignificantur in ſalutẽ introducunt. Ideóq; præpucium nihil eſt, & circũciſio nihil eſt, ſed obſeruatio mandatorum Dei. Et quod alio loco ait, Vtinã & abſcindantur qui vos conturbant, non quia circunciſio cõtraria eſt Euãgelio dicit Apoſtolus, ſicut Manichęi putant: ſed illud eſt Euangelio contrariũ, vt quiſq; rem deſerens, quæ per illam vmbram figuratur, ipſius vmbræ ſequatur inanitatem. Quod volebant qui gentibus in Chriſtum credẽtibus iugum circunciſionis imponebant quaſi ad ſalutem neceſſariũ, cum iam non eſſet vmbra in corpore figurãda, ſed res ipſa in corde geſtãda. Et quod dicit, Dies obſeruatis, & ſabbata, & ſolennitates, timeo vos ne fruſtra laborauerim in vobis: nõ ſic ſcriptũ eſt vt Adimantus ponit. Non enim nominat ibi ſabbatũ Apoſtolus, dicit enim, Dies obſeruatis & annos, & tempora, timeo vos, ne fruſtra laborauerim in vobis. Sed putet eſſet de ſabbato dictũ, nunquid & nos non dicimus iſta non eſſe obſeruãda, ſed illa potius quæ his ſignificãtur? Illi enim ea ſeruiliter obſeruabant, non intelligentes ad quarum rerũ ſignificationem & prænunciationem pertinerent. Hoc in eis culpat Apoſtolus, & in omnibus qui ſeruiunt creaturæ potius quàm creatori. Nam nos quoque & Dominicum diem & Paſcha ſolenniter celebramus, & quaſlibet alias Chriſtianas dierũ feſtiuitates. Sed quia intelligimus quò pertineant, non tempora obſeruamus, ſed quæ illis ſignificantur temporibus. Manichæi autem ſic ea reprehendunt, quaſi nullos dies & tempora obſeruent. Sed cum de his interrogantur ſecundum opinionem ſectæ ſuæ, omnia conantur exponere, vt non ipſa tempora, ſed res,

Galat. 5.

Galat. 4.

quarum illa signa sunt, obseruare videátur. Quas quidem res fabulosas esse atque falsissimas aliis locis ostenditur. Nunc ad hoc dictũ est, vt ore suo cogantur fateri, posse talia rationabiliter celebrari: & ideo circuncisionẽ carnis & recte impositam seruis, & recte à liberis intellectã esse manifestum est. Repudiamus ergo eam carnalẽ cum Apostolo, & approbamus eam spiritalem cum Apostolo, qui sabbati quietẽ non obseruamus in tempore, sed signũ temporale intelligimus, & ad æternam quietẽ, quæ illo signo significatur aciem mentis intendimus. Repudiamus itaq; temporum obseruationẽ cum Apostolo, & temporalium signorũ intelligentiam tenemus cum Apostolo, Duorúmq; testamentorũ differentiam sic probamus, vt in illo sint onera seruorum, in isto gloria liberorũ. In illo cognoscatur præfiguratio possessionis nostræ, in isto teneatur ipsa

Hebr. 4. possessio. Interpretatur Apostolus sabbatum ad Hebræos cum dicit, Remanet igitur sabbatismus populo Dei. Interpretatur

Rom. 4. etiam circuncisionẽ cum dicit de Abrahã, Et signum accepit circuncisionis signaculum iustitiæ fidei. Apostolicã itaq; interpretationem spiritaliter teneo: carnalem seruitutis obseruationem libertate contemno, vtriusque testamenti autorem Deum venerãs: qui & veteri homini fugienti tanquã Dominus apposuit quod timeret, & nouo redeunti tanquam pater

Vltio quatenus permissa. *Cap xvij.* *Exod. 23.* aperuit quod amaret. De eo quod in Exodo scriptũ est, Si autem audieris vocem meã, & facies quæcunq; præcipio tibi, odero odientes te, & contristabo contristantes te: præcedet te angelus meus, & adducet te ad Amorræũ, & Pherezæũ, & Chananæum, & Hiebusæũ, & Gergesæũ, & occidetis illos. Deos eorum ne adoraueritis, neq; feceritis opera eorũ, sed euersione euertite illos, & delete eorum memoriam. His verbis de veteribus libris ita cõmemoratis, tanquam contrarium opponit

Luca 6. Adimantus quod in Euãgelio scriptum est dicente Domino, Ego autem dico vobis, Diligite inimicos vestros, benefacite

† Benedicite † his qui vobis maledicunt, & benedicite iis qui vos oderunt, & orate pro iis qui vos persequuntur. Quo loco primo illud videndum est, quòd satis esse debuerit homini volenti quasi cõtraria monstrare, quod de occidendis inimicis in veteri lege scriptum esse cõmonuit. Dominus enim de inimicis diligendis, vtiq; de hominibus præcepit, quos per nostrã patientiam & charitatẽ ad salutem posse conuerti, & quiuis intelligit, & exemplis sæpissime demonstratum est. Quid ergo sibi

vult

vult quod adiungenda consequentia putauit, vbi scriptũ est, Deos eorum ne adoraueritis, neq; feceritis opera ipsorũ, sed euersione euertite illos, & delete eorum memoriã: nisi quia & deos gentium Manichæi cogũt diligere. Et quod in Euangelio Dominus ait, Diligite inimicos vestros non solũ ad homines sed ad dæmonia quoq;, vel etiã ad simulachra pertinere arbitrantur, Quod si ita est, quis non istã detestatur amentiam? Si autem non hoc arbitrantur, iste plurimũ errauit, qui superstitiones gentium euertẽdas esse præceptas in veteri testamento cõmemorare voluit, cum in nouo quod scriptũ est, de inimicis diligendis, tanquam cõtrarium vellet opponere. Nos autẽ neq; illud quod de hostibus occidendis in veteribus libris illi populo dictum est, contrariũ esse dicimus huic præcepto euãgelico, quo nobis vt inimicos nostros diligamus Dominus iubet: quãdoquidem illa inimicorũ interfectio carnali adhuc populo congruebat, cui lex tanquam pædagogus data
erat sicut Apostolus dicit. Hi vero qui tunc in illo populo san- *Galat. 3.*
cti & spiritales homines erant paucissimi, sicut Moyses, sicut Prophetæ, quo animo facerent illam inimicorũ interfectionem, & vtrum eos quos interficiebãt, diligerent: multũ latet indoctos & impios, qui diligunt cæcitatẽ suam, qui quoniam non sunt idonei videre ista. mole potius autoritatis vrgendi
sunt. Quid enim est quod dicit Apostolus, Ego quidẽ absens *1. Cor. 5.*
corpore, præsens autẽ spiritu, iam iudicaui quasi præsens, eum qui sic operatus est, in nomine dõmini nostri Iesu Christi cõgregatis vobis & meo spiritu cum potentia domini Iesu, tradere eiusmodi satanæ in interitũ carnis, vt spiritus saluus sit in die dñi Iesu. Quid enim habet illa interfectio, quam multum isti exaggerãt & inuidiose ventilant, nisi interitum carnis? Sed quia exposuit Apostolus quo animo faceret, satis declarauit in aliquem inimicũ vindictam cum charitate posse procedere, Et tamẽ hic etiã alio modo fortasse interitus carnis qui fit per pœnitentiam potest intelligi. Ipsi autem legũt scripturas apocryphas, quas etiam incorruptissimas esse di-
cunt, vbi scriptũ est Apostolum Thomã maledixisse homini, *Dist. 15.*
à quo per imprudentiam palma percussus est, ignorante quis *cap San-*
esset, maledictúmq; illud continuo venisse ad effectum. Nam *cta Roma*
cum ille homo, quoniam minister cõuiuij erat, vt apportaret *na et Eua*
aquam exisset ad fontẽ, à leone occisus & dilaniatus est. Quod *vero.*
vt manifestaretur, ad aliorum terrorẽ, canis manum eius in-

tulit mensis vbi conuiuabatur Apostolus: atque ita cum causa quæreretur à nescientibus, eisq; panderetur, in magnũ timorem, & magnum honorẽ Apostoli eos esse cõuersos: atq; hinc Euangelij exordium commendandi extitisse. Si vellet aliquis dentes Manichæorũ in ipsos conuertere, quã mordaciter ista reprehenderet. Sed quia & ibi tacitum non est quo animo factum sit, videtur dilectio vindicãtis. Sic & enim illa scriptura legitur, quòd deprecatus fuerit Apostolus pro illo in quẽ temporaliter vindicatũ est, vt ei parceretur in futuro iudicio. Si ergo tempore noui testamenti, quo maxime charitas cõmendatur, de pœnis visibilibus diuinitus iniectus est carnalibus timor, quanto magis tẽpore veteris testamenti hoc congruit, Sed illi populo intelligendum est, quem timor legis tanquam pædagogi coërcebat. Nam hæc est breuissima & apertissima differentia duorũ testamentorũ, timor & amor: illud ad veterem, hoc ad nouum hominẽ pertinet, vtrunq; tamen vnius Dei misericordissima dispensatione ploratũ atq; coniunctum. Et in veteri scriptura tacetur animus vindicãtium, quia paucissimi spiritales diuinis reuelationibus quid facerent, nouerant, vt populus cui terror vtilis erat, seuerissimo imperio domaretur: & quemadmodũ videbant dari in manus suas interficiendos inimicos impios cultorésq; simulachrorum: sic ipsi formidarent in manus inimicorũ suorũ dari, si Dei veri iussa contemnerent, & ad cultum idolorũ atq; impietatẽ gentium laberentur. Nam & in ipsos similiter peccantes non dissimiliter vindicatũ est. Sed omnis hæc temporalis vindicta infirmos animos terret, vt enutritos sub disciplina erudiat, & à sempiternis atq; ineffabilibus suppliciis possit auertere: quia plus timent carnales homines, quod in præsenti Deus vindicat, quàm illud quod futurum minatur. Potest ergo esse dilectio in vindicante. Quod vnusquisq; in filio suo probat, cum eum in mores pessimos defluentem, seuerissima coërcitione constringit, & tanto magis, quanto magis eum diligit, atque hoc modo corrigi posse arbitratur. Non autem occidũt filios quos diligũt homines quãdo eos corrigere volunt: quia multi hanc vitam pro magno bono habent, & totum quare volunt educare filios suos, in hac vita sperant. Fideles autem atq; sapientes homines qui credunt esse aliam vitam meliorem, & quanta possunt ex parte nouerũt: nec ipsi vindicant occidendo cum filios suos volunt corrigere, quia in hac vita eos posse

corrig

corrigi credunt. Deus autem qui nouit quid vnicuiq; tribuat, vindicat occidẽdo in quos voluerit, siue per homines siue occulto rerũ ordine: non quia eos odit inquãtum homines sunt, sed inquantum peccatores sunt. Nam in ipsis veteribus libris legimus dictũ Deo, Et nihil odisti eorum quæ fecisti: sed omnia, siue per pœnas, siue per præmia iustitia moderãte disponit. Nónne Apostolus Paulus Christianis fidelibus loquebatũ, cum diceret, Probet autem se homo & sic de pane illo edat, & de calice illo bibat? Qui enim mãducat & bibit indigne, iudicium sibi manducat & bibit, non diiudicãs corpus Domini. Propterea in vobis multi infirmi & ægri & dormiunt sufficientes. Si autẽ nosipsos diiudicaremus, non vtiq; diiudicaremur Dum iudicamur autẽ, à domino corripimur ne cum hoc mundo damnemur. Ecce manifestũ est Deum cum dilectione corrigere, non solũ infirmitatibus & ægritudinibus, sed etiã mortibus tẽporalibus, eos quos non vult damnare cum mundo. Attendãt hæc isti, & videãt quo modo potuerint & impiæ gentes dari in manus populi, quamuis adhuc carnalis, tamen vnum Deũ colentis, vt ab eo interficerentur. cum in eo tamen populo si qui essent spiritales, sine alicuius odio intelligerent dispensationẽ Dei: & quo modo non sit contrarium quod dominus nobis in Euangelio præcepit, vt diligamus inimicos nostros: de quibus tamen promittit ipse vindictã, cum de illo iudice similitudinẽ inducit, qui quotidianas interpellationes viduæ mulieris petentis vt se vindicaret, quamuis esset iniustus, nec Deum timens, nec homines reuerẽs, tamen sustinere non potuit, & audiuit eam, ne vlterius tædium pateretur. Ex cuius cõparatione multo magis Deum qui est benignissimus atq; iustissimus dixit vindicare electos suos de inimicis suis. Huic isti audeãt obiicere quæstionẽ, & dicant si possunt, Quid est quod iussisti, vt inimicos nostros diligamus, & de illis nos vindicare disponis? An forte contra voluntatẽ suorum sanctorum facturus est, eos quos illi diligunt, puniendo atq; damnãdo? Imò ipsi potius ab ista calumniosa cæcitate conuertantur ad Deum, & in vtroq; testamento intelligant eius voluntatẽ, ne in sinistra parte inueniantur inter eos quibus dicturus est Dominus, Ite in ignem æternũ, qui paratus est diabolo & angelis eius. Esuriui enim & non dedistis mihi mãducare: & cætera talia. Displicet enim istis miseris quòd Deus populo suo interficiendos tradidit inimicos, & ipsi panẽ mendicanti dari

Sapien. 11
1. *Cor.* 11.
illeaui.
Luca 6.
Luca 18.
Mat. 25.

prohibent, non inimico, sed supplici. Intelligant potius sine odio esse posse vindictam, quam pauci intelligunt: & tamen quandiu non intelligitur, tandiu necesse est, vt lector in libris vtriusq; testamenti magno labore aut errore iactetur, & putet contrarias sibi esse scripturas. Quam vindictam sine odio nondum Apostoli animo ceperant, quando irati eis à quibus
Luce 9. non recipiebantur hospitio, quæsierũt de domino vtrum vel-
4. Reg. 1. let eos petere ignẽ de cælo, sicut Helias fecerat, quo igne homines inhospitales consumerentur. Tunc respõdit eis Dominus, dicens eos nescire cuius spiritus filij essent, & quòd ipse liberare venisset, non perdere: quoniã illi animo inimico perdere cupiebant eos quos volebant igne consumi. Postea vero cum impleti essent Spiritu sancto, & perfecti facti essent, qui iam possent etiam inimicos diligere, acceperunt potestatem vindicandi, quia iam sine odio poterant vindicare. Qua pote-
Act. 5. state Petrus Apostolus vsus est in libro quẽ isti non accipiunt, quoniam manifeste continet paracleti aduentũ, id est, consolatoris sancti Spiritus, quẽ lugentibus misit cum ab eorũ oculis ipse ascẽdisset in cælũ. Consolator enim tristibus mittitur
Matt. 5. secundum illam eiusdem domini sententiam, Beati lugentes,
Matt. 9. quoniam ipsi consolabuntur. Ipse etiam dicit, Tunc lugebunt filij sponsi, cum ablatus fuerit ab eis spõsus. In illo ergo libro vbi apertissime Spiritus sanctus, quem dominus cõsolatorem
Act. 5. promiserat, venisse declaratur, legimus ad sententiã Petri cecidisse homines & mortuos esse virũ & vxorẽ, qui mentiri ausi erant Spiritui sancto. Quod isti magna cæcitate vituperant, cum in apocryphis pro magno legãt, & illud quod de Apostolo Thoma cõmemoraui, & ipsius Petri filiam paralyticã factam precibus patris, & hortulani filiam ad precẽ ipsius Petri esse mortuã: & respondent, quòd hoc eis expediebat, vt & illa solueretur paralysi, & illa moreretur: tamẽ ad preces Apostoli factum esse non negãt. Quis autẽ illis dixit, Non expediebat gẽtibus impiis interfici, quas traditas esse diuinitus in manus populi Iudæorũ irridentes mirari se fingunt? Cùm autem illa non odio, sed bono animo Apostoli fecerint, vnde isti conuincunt animos virorũ spiritaliũ, qui in illo populo fuerũt, quòd eos oderãt, qui per ipsos diuina iustitia de hac vita iubebãtur auferri? Compescãt potius temeritatẽ suam, & non decipiant imperitos, quibus aut non vacat legere, aut nolũt legere, aut peruerso animo legũt, & non attendunt & misericordiam &

seueris

seueritatē Dei vtriusq; testamenti literis cōmendari. Nam de inimici dilectione, vt non reddatur malū pro malo, in veteribus libris legitur, Dñe Deus meus si feci istud, si est iniquitas in manibus meis, Si reddidi retribuentibus mihi mala, decidā merito ab inimicis meis inanis. Quis hoc diceret, nisi qui sciret hoc Deo placere, vt malū pro malo nemo reddat? Sed hoc perfectorū est, vt nō oderint in peccatoribus nisi peccata: ipsos autē homines diligant, & cum vindicant, non vindicent acerbitate sæuitię, sed moderatione iustitię: ne ipsa relaxatio peccati plus noceat peccatori, quā pœna vindictæ. Nec tamē hoc fecerunt iusti homines nisi autoritate diuina, ne quis arbitretur passim sibi esse permissū necare quē velit, aut iudicio persequi, aut pœnis quibuslibet affligere. Aliquando autē aperte ponitur in scripturis ipsa diuina autoritas, aliquādo autē occultatur, vt & manifestis lector instruat, & exerceatur obscuris. Certe inimicū & persecutorē suum, nimis ingratū & nimis infestū, Saül regē accepit Dauid in potestatē, vt ei faceret quod vellet, & elegit parcere potius quā occidere. Non enim erat iussus occidere sed neq; prohibitus: imò etiam diuinitus audierat se impune facere quicquid vellet inimico: & tamen tantā potestatē ad mansuetudinē cōtulit. Dicatur mihi quem timuit, cū interficere noluit? Nec hominē possumus dicere timuisse, quē acceperat in potestatē, nec Deū qui dederat. Vbi ergo nec difficultas fuit occidēdi, nec timor, dilectio profecit inimico, Ecce Dauid ille bellator impleuit præceptū Christi, quod accepimus, vt diligamus inimicos. Atq; vtinā hoc imitarentur isti, qui humanū affectū misericordiæ, ad nescio quæ crudelia deliramenta torserūt. Dum enim credunt panē plorare, quod fieri nō potest, non eum porrigūt homini quē plorantem vident. Fortassis dicāt, sicut solent cæci iactare insana conuicia, meliorem fuisse Dauid qui pepercit inimico, quàm Deū qui dederit ei occidēdi potestatē: quasi vero Deus nesciret cui dederit hanc potestatē. Nouerat vtiq; voluntatē serui sui, sed vt cæteris etiam hominibus ad imitandū innotesceret, ea quæ in corde Dauid iam Deo nota erat inimici dilectio, dedit in potestatem inimicū, quem nōdum volebat occidi, propter certam rerum dispensationē, quàm per illum impleri oportebat. Ita & Dauid bonitas cōmendata est, vt haberent homines quod amarent: & Saülis regis malicia ad exitum digniorem dilata est, vt haberent homines quod timerent. De eo quòd in Deut

Psal. 7. 1. Reg. 24

Possessio quomodo permissa & vetita. Ca.xviij. in Deuteronomio scriptum est, Si aure audieris vocē Domini Dei tui, benedictus es in agro tuo, benedictus es in prato tuo, benedictus fructus ventris tui, & fructus terræ tuæ, & generationes iumentorum tuorum, & armentum boum tuorum, & grex ouium tuarum, benedictus es in introitu tuo & egressu. *Deu.28.* Huic capitulo illud dicunt in Euangelio esse contrarium, *Mat.16. Marci 8.* Si quis vult me sequi, abneget semetipsum sibi, & tollat crucem suam & sequatur me. Quid enim prodest homini, si totum mundum lucretur, animæ autem suæ detrimentum patiatur? Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua? Sed ex illa regula ostenditur non esse contrarium, qua notum esse iam debet, carnali adhuc populo congruenter carnalia & temporalia præmia fuisse promissa, sed tamē ab vno Deo, cuius est creatura omnis & superior & inferior. Certè enim ipse Adimantus posuit testimonium de Euangelio *Mat.5.* vbi Dominus ait, Nolite iurare neque per cælum, quia thronus eius est, neque per terram, quia scabellum est pedum *Esa.66.* eius. Quod quidem & in veteribus libris scriptū est, Cælum mihi thronus est, terra scabellum pedum meorum. Quid ergo mirum si bona throni sui dat spiritaliter sibi seruientibus, & bona scabelli pedū suorū dat carnaliter sibi seruiētibus, cū spiritus superior sit & caro inferior, sicut superiora sunt cælestia, & inferiora terrestria? Quanquam illa omnia, id est, ager & pratum, & fructus ventris & fructus terræ & iumentorum, & armētum boum & grex ouium possint etiam spiritaliter intelligi. Sed nūc ad rem non pertinet ista tractatio. Si autē *Mar.10.* in ipso nouo testamento, cuius præmiū & hæreditas ad nouū *Hieronymus in prologo Bibliæ ca.8.* hominem pertinet cum & Dominus iisdē ipsis quos vult esse rerum temporaliū contemptores, vt in Euāgelio sibi seruiāt, promittit multiplicationē earum rerū in hoc seculo dicens, quòd accipient in hoc seculo centies tantū, in seculo autem *2.Cor.6.* futuro vitā æternā: sicut etiā in veteri scriptura dicitur, Fideli homini totus mundus diuitiarum est. Vnde exultat Apostolus dicens, Quasi nihil habentes & omnia possidentes. Si ergo in nouo testamento præter ęternā possessionem quæ promittitur sanctis huius quoq; possessionis quæ transitura est, multiplicatio nō subtrahitur, & tanto fit vberior, quāto contēptius possidetur: quāto magis in veteri testamēto carnalis populi præmia talia esse debuerunt, ipso tamen vno & vero Deo gubernatore omniū tēporū omnia pro tēpore moderante &

te & administrante? Sed ne in solis noui testamenti libris isti arbitrentur hęc esse contēpta, audiāt Prophetam abiicientē talem fœlicitatē, & ad vnū Dominū Deum confugiendū esse, cātentē: ita enim dicit, De gladio maligno erue me, & exime me de manu filiorū alienorū, quorum os locutū est vanitatē, & dextera eorū dextera iniquitatis. Quorū filij ipsorū velut nouellæ constabilitæ in iuuentute sua, Filiæ eorum circumpositæ † & ornatæ velut similitudo templi. Cellaria eorum plena, eructantia ex hoc in hoc. Oues eorū fœcundæ multiplicantes in exitibus suis, boues eorum crassæ. Non est ruina sepis, nec exitus, neque clamor in plateis eorum. Beatum dixerunt populum cui hæc sunt, beatus populus cuius Dominus Deus eius. Attendant ergo quo modo irrideatur ista fœlicitas in hominibus impiis, & tota beatitudo in Deo solo inconcussa figatur. Illi enim dicunt, Beatum populum cui hęc sunt, sed beatus populus cuius est Dominus Deus ipsius. Quod autem etiā illud contrariū esse putauerūt huic loco veteris testamenti quod Dominus ait, Omnis qui cōfusus fuerit me aut verba mea in gēte ista adultera & peccatrice, & filius hominis cōfundetur illū cū venerit in gloria patris sui & laude sanctorū, quid pertineat ad contēptum rerū temporaliū non video. Quod si propterea pertinet, ne aliquis territus de taliū rerum damnis, Christum confiteri, aut erubescat, aut timeat, Quid habent quod dicāt? Dicimus ita esse ista munera Dei, vt tamē sint infima, & in cōparatione salutaris confessionis, non solū admittēda, sed vltro etiā proiicienda: carnalibus tamen hæc amantibus, & nondū capientibus promissa cęlestia, ne ab idolis & dæmonibus ista peterent, vtiliter à Domino Deo esse pollicita. De eo quod scriptum est in lege, Ego sum qui diuitias do amicis meis, & paupertatem inimicis meis. Huic sententiæ illud opponunt quod Dominus dicit, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnū cælorū. Et. Væ vobis diuitibus, quia percepistis consolationē vestrā. Sed cur nolunt & alia in Euangelio cōtueri? Vbi enim scriptum est, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorū est regnū cælorū: ibi sequitur, Beati mites, quoniā ipsi hæreditate possidebunt terram. Ecce habent amicos Dei hæreditate terræ diuites fieri, Cum autem ad tantā egestatem diues ille redigitur, vt ab eo paupere quem neglexerat, digito breui in aquam tincto arenti linguæ suæ humorem stillari deprecetur, intelligant

Psal. 143.
† cōpositæ.
Marc. 8.
Diuitiæ quo modo piis dātur à Christo. Cap. xix.
Mat. 5.
Luca 6.
Luca 16.

quo modo fiant pauperes inimici Dei,& id esse cognoscant quod in lege scriptum est, Ego sum qui diuitias do amicis meis,& paupertatē inimicis meis:nā istas diuitias temporales,& in veteri scriptura esse contēptas & superius docui,
Psal. 36. & innumerabilibus locis qui legere voluerit inueniet. Vnde
Psal. 118. est etiam illud, Melius est modicum iusto, super diuitias peccatorum multas, Et illud, Bonū mihi lex oris tui super milia
Psal. 8. auri & argēti. Et illud, Iudicia Dei vera iustificata in semet-
Prouer. 3. ipsa, desiderabilia super aurum & lapidē preciosum multū. Et illud, Beatus vir qui inuenit sapientiā,& immortalis qui videt prudētiā, Melius est enim illā mercari, quā auri & argenti thesauros, Preciosior est enim lapidibus optimis, nō resistit illi vllū malū, bene nota est omnibus appropinquātibus ei,& eis qui cōsiderāt eā diligēter. Omne autē preciosum nō est illi dignū. Et illud, Propter hoc optaui, & datus est mihi sensus,& inuocaui,& venit in me spiritus sapiētiæ. Et præpo-
Sapien. 7. sui illam regnis & sedibus; & honestatem nihil esse dixi ad cōparationem ipsius, Nec cōparaui illi lapidem preciosum, quoniā omne aurū in cōparatione ipsius arena est exigua, & tanquā lutum æstimabitur argentū ad illā. Hæc isti si aut legerēt aut nō impie legerēt, viderēt omnia in vtriusq; testamēti scripturis,& ad expetendū,& ad fugiendū, & ad sumendū, & ad reiiciendū sibi concordātia & suis gradibus ordinata.
De nō habendo æs in zonis. Cap. xx. De eo quod scriptū est in lege, Si ambulaueritis in lege & precepta mea custodieritis, dabo pluuias tēpore suo,& producet terra fructus suos, & arbores poma, & vindemiæ tuæ messibus succedēt,& satio vindemiis,& saturabimini,& sedebitis
Leui. 26. in pace in terra vestra,& dormietis,& nō erit qui vos terreat. Et perdam omnem beluam ex terra vestra,& persequemini inimicos vestros,& cadent ante vos in gladio:& insequentur quinque ex vobis centum, & centum ex vobis persequentur decem milia,& concidēt inimici vestri ante vos in gladio: & veniā & benedicā vos,& multiplicabo vos,& disponā vos. Mā ducabitis vetus quod inueterauit, & proiicietis vetus ante nouū. iā neminē oportet postulare à nobis vt hæc ostēdamus, quā cōgruēter illi populo Deus promiserit. Multa enim de hac re diximus,& cui parua sunt, nimis tardus est. Sed tamen
Mat. 10. quod etiam huic loco de nouo testamento dicunt esse contrarium, illud videlicet quod Dominus ait, Nolite portare aurum neq; argentum, neq; nummos in zonis vestris, nō perā

in via

in via neq; duas tunicas.neq; calciamenta,neq; virgã:dignus est enim operarius mercede sua:quid mirũ si hæc Euangelistis donauerat? Nunquid in hoc ministeriũ populus Iudaicus vocabatur? Quæ tamen omnia spiritaliter perscrutãda sunt, ne ipse Dominus hominibus impiis cõtra sua præcepta fecisse videatur,qui etiam loculos habebat, quibus ad necessariũ victũ pecunia portabatur. Nisi fortè dicturi sunt in zonis habere pecuniã.peccatum esse:in loculis autẽ,non esse peccatũ. *Ioan.12.*
Non autẽ ista iussa sed permissa esse Apostolis ex hoc intelligitur.quod Apostolus Paulus manibus suis operatus victum quærebat.nõ abusus ea potestate sicut ipse loquitur,quã Dominus Euangelistis dedit. Quod enim permittitur à Domino,etiã facere non licet:quod autẽ iubetur,nisi fiat peccatum est. Addunt etiã de illo diuite cui Deus dixerat, Stulte,hac nocte animã tuã expetã,quæ autẽ præparasti cuius erunt? Et dicunt non minus huic capitulo legis esse cõtrariũ, cum in isto inanitas irrisa sit vanæ lætitiæ,qui incerta illa pro certis habuit,populo autẽ Israël certã faciebat illã pollicitationẽ omnipotẽtia pollicẽtis, Vnde Apostolus Paulus scribẽs ad Timotheũ,diuitibus seculi huius quos nouerat in Ecclesiæ mẽbris habere suũ locũ,ita loquitur, Diuitibus huius seculi præcipe, non superbe sapere,neque sperare in incerto diuitiarũ, sed in Deo viuo qui præstat nobis omnia abundãter ad fruendum: benefaciãt,diuites sint in operibus bonis.facilè tribuant,cõmunicẽt,thesaurizẽt sibi fundamentũ bonũ in futurum,vt apprehẽdãt veram vitã. Quis hic non intelligat nõ esse culpabile habere ista,sed amare & spem in eis ponere,& ea preferre, aut etiã cõferre veritati,iustitiæ,sapiẽtiæ,fidei,bonæ cõscientiæ,charitati Dei & proximi,quibus omnibus anima pia diues est in secretis suis coram oculis Dei? Sed vt diligatur Deus, qui diligentibus se ista cuncta & inuisibilia & æterna largitur, id est, seipsum his omnibus plenum donat dilectoribus suis, Vt ergo ipse diligatur,illo etiam tempore quo carnalis anima, carnis videlicet affectibus implicata, nisi tẽporalia desiderare non nouit,persuadendum illi est,quod etiã ista Deus dat homini: quia & verum est, & vtilissimè creditur hoc populo Israël factum esse per illas pollicitationes quas imperitissimè miseri derident,vt etiã in ipsis infimis rebus quomodo possent Deum diligere assuescerent, quamuis prius * ibi operetur timor, Quæ tamen omnia dona tẽporalia

Act.18.
1.Cor.10.
Luca 12.
1.Timo.6.
al. plus.

lia figuræ sunt donorũ æternorũ, & illa de inimicis victoria præsignat victoriã de diabolo & angelis eius. Et quod isti adiecerunt quasi contrarium veteri testamento quod Aposto-
1.Cor.14. lus loquitur, Deum non pugna & dissensione, sed pace delectari: sciant talem Deum prædicari in scripturis illis, cui pacẽ suã nemo possit auferre: nõ qualẽ ipsi prædicant, qui timens ne irrueret bellũ regionibus suis, mẽbra sua longe misit, vt peregrina bella tolerarẽt, & postea liberari atq; purgari victa & inquinata non possent. In natura verò humana, quæ peccato in inferiora defluxit ita Deus pace delectatur, vt non relinquat libramenta iustitiæ nec pacem quam diligit velit calcari à peccantibus, sed amari à certantibus, apprehendi à victoribus. & ea carnalibus figurata promittere, spiritalibus aperta monstrare.
Christus quo modo maledictus. De eo quod scriptum est in Deuteronomio, Maledictus omnis qui in ligno pepẽderit: Licet sæpe à Manichæis ista quæstio ventilata sit, non video tamen quid habeat huic sententiæ contrarium quod ex Euangelio Adimãtus op-
Cap.xxj. ponendum putauit vbi Dominus ait, Si vis perfectus esse, ven-
Deu.21 de omnia quæcũq; possides & diuide pauperibus & tolle cru-
Mat.19. cem tuã & sequere me. Hic præter quàm quòd crucem nominat, nihil addit esse contrariũ ei quod dictũ est, Maledictus omnis qui in ligno pepẽderit, quasi verò talẽ crucẽ possit quisque tollere & sequi Dominũ. Sed illa tollitur cum sequimur
Gala.5. Dominũ de qua dicit Apostulus Qui autẽ Iesu Christi sunt, carnẽ suã crucifixerũt cũ passionibus & cõcupiscentiis. Tali enim cruce vetus homo, id est, vetus vita perimitur, quã de Adã traximus, vt quod in illo fuit voluntariũ, in nobis fieret
Ephe.2. naturale. Quod ostendit Apostolus dicens, Fuimus & nos aliquando natura filij iræ sicut & cæteri. Si ergo vetus vita de Adã, vnde & nomine veteris hominis vetus vita significatur, quid absurdũ habet quòd in veterẽ hominẽ maledictũ prolatum est, quẽ Dominus suspẽdit in ligno? Quia ex ipsa succes-
Rom.8. sione mortalitatem gestauit, de virgine Maria mortaliter natus, habens carnẽ non peccatricẽ, sed tamen similitudinẽ gerentem peccati, quia mori poterat & mors de peccato est. Vn-
Roma.6. de est etiã illud, Scientes quia vetus homo noster simul cõfixus est cruci cum illo, vt euacuetur corpus peccati. Non ergo Dominus per linguam Moysi famuli Dei, sed mors ipsa me-
Numeri 21. ruit maledictum, quam Dominus noster suspiciendo euacuauit. Mors itaque illa pependit in ligno, quæ per mulierem ad hom

ad hominem serpentina persuasione peruenit. Vnde etiã serpentẽ, ad significationẽ ipsius mortis, Moyses in eremo exaltauit in ligno. Et quoniã à mortiferis cupiditatibus per fidẽ sanamur crucis Domini, qua cruce mors ligno suspensa est: propterea qui serpentũ morsibus venenabãtur, conspecto serpente qui fixus erat atq; exaltatus in ligno, cõtinuo sanabantur. Huic sacramento ipse Dominus attestatus est dicẽs, Sicut enim Moyses exaltauit serpẽtẽ in eremo, ita exaltari oportet filium hominis. Suscipiendo autem ignominiosissimum apud homines mortis genus Dominus noster Iesus Christus, hoc est mortem crucis, cõmendauit nobis dilectionẽ suam, vt merito Apostolus diceret, accendens nos in eius charitatem, Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictũ, Scriptũ est enim, Maledictus omnis qui pendet in ligno: vt nõ solum nullã mortem, sed etiam nullũ mortis genus Christiana libertas sicut Iudaica seruitus formidaret. De homine quẽ lapidari Deus iussit, qui sabbato inuẽtus est ligna colligere: dominus in Euangelio vbi hominis manũ aridam sanauit die sabbati, diuinũ opus fecit, non humanum: nec ab ocio recessit qui iussit & factũ est. Et ideo nõ est simile hoc factum ligna colligenti, quod facere cũ inuentus esset homo die sabbati, iussu Dei lapidatus est. De seruili autẽ obseruatione sabbati, & de vindicta tẽporalis mortis, iam multa dicta sunt. Sicut enim tẽpore charitatis bonitas, sic tempore timoris seueritas Dei maxime commẽdatur. Et cum adhuc non oporteret ante aduentum Domini nudare populo legitimarũ sacramenta figurarũ, non inuitabantur significata intelligere, sed iussa cogebantur implere: nondũ enim Deo inhærebãt per spiritum, sed per carnẽ legi seruiebant. Miror autem quòd isti plãgunt lapidatum hominẽ Dei præcepto, quia cõtra iussa legis ligna collegit: & non plangunt arefactam ficulneam verbo Christi, quæ contra nullũ pręceptum fecerat, cum talem animã arboris esse credant, qualẽ hominis. De eo quod scriptũ est, Mulier tua sicut vinea frõdescens, & filij tui vt nouella oliuarum in circumitu mensæ tuæ, & videbis filios filiorum tuorum, & scies quia hoc modo benedicitur homo qui timet Dominum. Hoc per Prophetã figurate dictum, & ad significationẽ Ecclesiæ pertinere Manichæi nõ intelligunt, & putant contrarium esse quod in Euãgelio Dominus de spadonibus ait, qui seipsos castrant propter regnũ cælorum. Sed nos iam & de viro & de

Ioan. 3. *Galat. 3.* *Deut. 21.* *Sabbati obseruatio Cap. xxij.* *Num. 15.* *Mat. 12.* *Matt. 21.* *Eunuchi fœcundi. Ca. xxiij.* *Psal. 127.* *Mat. 19.*

vxore & de spadonibus quantum satis fuit in tertio capitulo
Formicarum exemplum. disseruimus. De eo quod scriptum est apud Salomonē, Imitare formicā, & intuere diligentiam eius, quia ab ęstatis tempore vsq; ad hyemem colligit sibi alimonias. Neq; hoc intelligunt Manichæi spiritaliter esse accipiendū, & putant
Caput xxiiii. præceptum esse vt thesaurizemus in terra, vt etiam curemus hæc
Prouer. 6 horrea, quæ sine vllo præcepto multū homines implere festināt. Et ideo illud Adimantus ex Euāgelio dicit aduersum esse
Matt. 6. huic sententiæ, vbi Dominus ait, Nolite cogitare de crastino. Sed neq; hoc intelligunt ad id pertinere, vt tēporalia nō amemus, neq; timeamus ne nobis desint necessaria, & propter ipsa conquirēda vel Deo vel hominibus seruiamus. Nā si hoc ideo dictū est, vt non seruetur panis in crastinū, magis hoc implent
Paßiui. vagi Romanorū, quos passiuos appellāt, qui annona quotidiana satiato ventre, aut donāt statim quod restat, aut proiiciūt: quàm vel Domini discipuli, qui etiā cum ipso Domino cęli & terræ in terra ambulantes loculos habebant: vel Paulus Apostolus qui omniū terrenorum contemptor, sic tamē gubernauit ea quæ præsenti vitę erāt necessaria, vt etiā de viduis præ-
1. Timo. 5. ceperit dicēs, Si quis fidelis habet viduas, sufficienter tribuat illis, vt non grauetur Ecclesia, quo veris viduis sufficere possit. Sed tamen illud de formica ita positū est, vt quemadmodū illa æstate colligit vnde in hyeme pascatur, sic vnusquisque Christianus in rerum trāquillitate, quam significat æstas, colligat verbum Dei, vt in aduersitate & tribulationibus, quæ hyemis nomine significātur, habeat vnde spiritaliter viuat. Nō enim
Deut. 8. in pane solo viuit homo, sed in omni verbo Dei. Si autem hoc eos mouet, quòd in terra cōdit formica quod colligit, irascantur etiā illi thesauro quem Dominus in agro dicit inuentum.
Matt. 13. De eo quod scriptū est in Osee, Da illis ventrem vacuum, &
Sterilitatis allegoria. vbera arida: mortifica semen ventris ipsorū ne pariāt. Et hæc prophetica locutio est vtiq; figurata. Nam & ventrē non carneū intelligunt in Euāgelio cum legunt, Flumina aquæ viuæ
Ca. xxv. fluent de ventre eius: & vbera quędā habebat Apostolus cum
Osee 9. diceret, Lac vobis potum dedi, nō escam. Et iterū, Factus sum
Ioan. 7. paruulus in medio vestrū, tanquam si nutrix fouēs filios suos.
1. Cor. 3. Et Galatas ad carnalia declinantes iterū parturit donec Chri-
1. Thess. 2. stus in eis formetur. Et ideo huic propheticæ sententiæ nō re-
Galat. 4. pugnat quod Adimantus posuit ex Euāgelio, quod in resurrectione à mortuis, neque nubent, neque vxores ducent, neque

morien

morientur,sed sunt vt angeli Dei. Nã hoc est vtiq; quod accipiunt etiã spadones,de quibus Esaias loquitur, Locũ nominatum multo meliorẽ filiorum & filiarum,nomen æternũ dabo eis inquit.Ne ergo isti arbitrentur in solo Euãgelio tale præmium promitti sanctis, ventrémq; vacuum & vbera arida, & mortificatũ semen ne pariant, intelligant de his esse dictũ de quibus dicit Apostolus,Sicut enim Iambres & Mãbres restiterunt Moysi.sic & isti resistunt veritati,homines mente corrupti,reprobi circa fidẽ,sed vltrà non proficiẽt : dementia enim eorũ manifesta erit omnibus sicut & illorũ fuit.Cum ergo vltrà non proficiẽt,tunc habebunt ventrẽ vacuum,& vbera arida.& mortificatũ semen,In qua sententia se isti tanquã in speculo dignentur inspicere. De eo quod scriptum est in Amos Propheta, Si fieri potest vt ambulantes duo in via minime se agnoscant.& leo sine præda ad catulũ suum reuertatur : si decidet auis sine aucupe in terrã,si tendunt muscipulã sine causa vt nihil capiant:si dabit sonũ tuba in ciuitate vt plebs non terreatur: ita etiã malũ aliquod in ciuitate nõ perpetratur quod Dominus non faciet.Malũ hoc loco non peccatum, sed pœna intelligẽda est. Dupliciter enim appellatur malũ,vnum quod homo facit.alterũ quod patitur pœna. De pœnis ergo loquebatur Propheta cũ hoc diceret. Diuina enim prouidẽtia cuncta moderãte & gubernãte, ita homo male fecit quod vult,vt male patiatur quod nõ vult, Sic autẽ isti accusant Prophetam ista dicentẽ,quasi in Euangelio nõ legerint,Nónne duo passeres asse veneunt,& vnus ex his non cadit in terram sine patris vestri voluntate? Ita ergo Deus malũ facit quod non ipsi Deo malum est,sed eis in quos vindicat.Itaque ipse quantum ad se pertinet bonũ facit,quia omne iustum bonũ est,& iusta est illa vindicta:& ideo non est contrariũ quod Adimantus obiicit dixisse Dominũ,Arbor bona fructus bonos facit, mala autem arbor malos fructus facit, Quanuis enim malum sit gehenna dãnato,iustitia tamẽ Dei bona est,& ipse fructus est ex arbore bona. Ille autẽ malis peccatorum suorũ thesaurizat sibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet vnicuique secundũ opera sua.Quanquam istæ duæ arbores manifestissime in similitudine duorũ hominũ positæ sint : id est,iusti & iniusti:quia nisi quisque voluntatem mutauit,bonũ operari non potest. Quod in nostra potestate esse positum alio loco docet vbi ait: Aut facite arborẽ bonam & fructum eius bonũ:

Matt.12. *Esa.56.* *2.Tim.3.* *Exod.7.* *Deus quomodo facit mala. Ca.xxvj.* *Amos 3.* *Mat.10.* *Matt.7* *Roma.2.* *1.Retr.22.*

Mat. 12. aut facite arborem malam & fructũ eius malum, Illis enim
2. sen. dist. hoc dicit qui putabant se bona loqui posse cũ essent mali, hoc
28. cap. est, bonos fructus facere cum essent arbores malę, Sic enim &
Alibi. subiungit, Hypocritæ, quo modo potestis bona loqui cũ mali sitis? Mala ergo arbor fructus bonos facere non potest, sed ex mala fieri bona potest, vt bonos fructus ferat. Fuistis enim aliquando tenebræ, inquit Apostolus, nunc autẽ lux in Domino.
Ephe. 5. Tanquã si diceret, fuistis aliquãdo arbores malæ, & ideo non poteratis tũc nisi malos fructus facere: nũc autẽ lux in Domino, id est, etiã facti estis arbores bonę, date fructus bonos: quod sequitur dicẽs, Sicut filij lucis ambulate. Fructus enim luminis est in omni iustitia & veritate, probãtes quid sit beneplacitũ Domino. Nã in ipso Euangelij capitulo si nõ studio malevolentiæ fugeret Adimãtus, posset aduertere quo modo dicatur Deus malũ facere, Ibi enim ait Dominus, quòd est iam
Matt. 7. iste cõmemorauit, Omnis arbor quæ non facit fructus bonos, excidetur & in ignẽ mittetur. Hæc sunt mala quę Deus facit, id est, peccatoribus pœnas, quòd in ignem mittet arbores quæ in malitia perseuerantes fieri bonæ noluerunt, cũ hoc ipsis arboribus malum sit. Deus autẽ, vt sæpe dixi, nõ dat fructus malos, quia iustitiæ fructus est vindicta peccati.

De eodẽ. Caput xxvij. De eo quod in Esaia Propheta scriptũ est, Ego sum Deus qui facio pacẽ & cõstituo mala. Etiã hoc eadem regula soluitur. Nõ enim reprehendit Adimãtus quòd dixit Deus, facio pacẽ: sed quòd dixit,
Esaiæ 45. cõstituo mala: cũ Paulus Apostolus hæc duo similiter vno in
Rom. 11. loco etiã latius tractauerit dicẽs, Vides ergo bonitatẽ & seueritatẽ Dei, In eos quidẽ qui ceciderunt, seueritatẽ in te autem bonitatẽ, si permanseris in bonitate: alioquin & tu excideris, & illi si non permãserint in incredulitate inserentur, Potens est enim Deus iterũ inserere illos. In hoc sermone Apostolico satis apparet bonitas Dei, secundũ quam dixit Esaias, Ego sum
2. Retr. 22. Deus qui facio pacem: & seueritas, secundũ quam dixit, cõstituo mala. Simul etiã ostẽdit in nostra potestate esse, vt vel inseri bonitati ipsius, vel excidi seueritate mereamur. Nõ ergo est Esaiæ contrarium Euangeliũ, sicut putat vel potius putari
Matt. 5. cupit Adimãtus, vbi Dominus ait, Beati pacifici, quia filij Dei vocabuntur. Vel ex ipsa enim parte debuit agnoscere, etiam Esaiã scire filios Dei esse pacificos quia per eũ dixit Deus, Ego sum qui facio pacẽ. Sed cum alia parte ad male intelligẽdum oculum fixit, in altera se ipse excæcauit. Quod si vellet alius

simil

ſimiliter cæcus dicere bonum eſſe vetus teſtamentũ, vbi dicit Deus, Nolo mortẽ peccatoris, quãtum vt reuertatur & viuat: malum autẽ eſſe nouum teſtamentũ, vbi dicit Chriſtus, Ite in ignem æternum, qui præparatus eſt diabolo & angelis eius: nónne in foueã cadens omnes qui ſequerẽtur indoctos & ſcripturarũ ignaros in imperitiæ cæcitatem germinãte† malitia ſecũ pariter pręcipitaret? Qui autẽ oculo pio legit, & in nouo teſtamento inuenit quod iſti accuſant in vetere: & in vetere quod laudãt in nouo. De eo quod ſcriptum eſt in Eſaia, Et factũ eſt eo anno quo mortuus eſt Ozias rex, vidi Dominũ ſedentem in ſede altiſſima, & plena erat domus gloriæ ipſius, & in circumitu ſeraphin ſtabãt, ſenas alas habentes: & binis quidẽ operiebãt faciem ipſius, binis vero pedes. Huic loco illud opponit Adimantus quod ait Apoſtolus, Regi autem ſeculorum inuiſibili honor & laus in ſecula. In qua quæſtione quærendum eſt, quid ei viſum fuerit: vel in illa viſione Eſaiæ binas alas prætermittere quibus volabãt ſeraphin, dicentes, Sãctus, ſanctus, ſanctus Dominus Deus ſabaoth: vel in Apoſtoli verbis non totũ dicere. Nam ita dicit Apoſtolus, Regi autem ſeculorũ inuiſibili, incorruptibili, ſoli Deo honor & gloria in ſecula ſeculorũ. An forte timuit ne Trinitatis cõmemoratio commendaret Prophetã lectori, & aliquid magnũ ibi latere ſuſpicaretur? Ter enim dicitur ſanctus, ſanctus, ſanctus Dominus Deus ſabaoth. In Apoſtolo autẽ forte vidit, quòd ſi dixiſſet, incorruptibili Deo: reſponderetur illi, quod nunc iſtis dicimus. Quid ergo incorruptibili Deo factura erat gens tenebrarum ſi cum ea pugnare noluiſſet? Aut ſi forte mendoſos codices legerat, aut iſte mendoſus eſt vbi nos ipſum Adimantum legimus, non eſt diutius de re dubia diſſerendum: ſed iam quærendum eſt quo modo & Propheta dixerit vidiſſe ſe Deum in ſede altiſſima: & Apoſtolus Paulus verum dixerit, inuiſibilem Deum. Interrogo itaq; iſtos vtrum inuiſibilia poſſint cõſpici: Si dicunt poſſe, quid ergo calumniantur ſi Deum inuiſibilem Propheta conſpexit? Si autẽ dicunt nõ poſſe, ipſi Apoſtolo potius calũnientur ſi audẽt, qui ait, Inuiſibilia enim Dei à cõſtitutione mũdi per ea quę facta ſunt intellecta cõſpiciũtur. Ipſe enim dixit eſſe inuiſibilia, & ipſe rurſus dicit, conſpiciuntur. Nónne hic cogũtur fateri oculis corporeis eſſe inuiſibilia, mẽti vero eſſe viſibilia? Sic igitur & Propheta Deũ qui corporaliter inuiſibilis eſt, nõ corporaliter ſed ſpiritaliter vidit. Nam

Exech.18. & 33.
Matt.25.
† germinãte.
Deus quo modo viſibilis & inuiſibilis. Caput xxviij.
Eſaia 6.
1. Tim. 1.
Roma. 1.

multa genera visionis in scripturis sanctis inueniũtur: Vnum secũdum oculos corporis, sicut vidit Abrahã tres viros sub ilice Mambre, & Moyses ignem in rubo, & discipuli transfiguratum dominũ in monte inter Moysem & Heliam, & cætera huiusmodi. Alterum secũdum quod imaginamur ea quæ per corpus sentimus: nam & pars ipsa nostra cum diuinitus assumitur, multa reuelantur, non per oculos corporis, aut aures, aliúmve sensum carnalẽ, sed tamen his similia, sicut vidit Petrus discum illum submitti è cælo cum variis animalibus. Ex hoc genere est etiã Esaiæ, quod imperitissime impij reprehẽdunt. Non enim Deũ forma corporea circũterminat, sed quẽadmodũ figurate non proprie multa dicũtur: ita etiã figurate multa monstrãtur. Tertium autẽ genus visionis est secundum mentis intuitum, quo intellecta cõspiciuntur veritas atq; sapiẽtia, sine quo genere illa duo quæ prius posui, vel infructuosa sunt, vel etiã in errorẽ mittunt. Cum enim ea quæ siue corporeis sensibus, siue illi parti animæ quæ corporalium rerum imagines capit diuinitus demonstrãtur, non solum sentiũtur his modis, sed etiã mente intelligũtur, tunc est perfecta reuelatio. Ex hoc tertio genere est visio illa quã cõmemoraui dicente Apostolo, Inuisibilia enim Dei à cõstitutione mũdi per ea quę facta sunt intellecta cõspiciuntur. Hac visione videtur Deus, cum per pietatẽ fidei & per agnitionẽ Dei, morũ optimorũ corda mundantur. Quid enim profuit Balthasari regi, quod manum scribentẽ ante oculos suos in pariete cõspexit? Cui visioni quia non potuit adiungere mentis aspectũ, quærebat adhuc videre quod viderat. Tali autẽ acie luminis qua ista intelliguntur, Daniël præditus, mente vidit, quod ille viderat corpore. Rursus illa parte animi, quę imagines corporum capit, vidit somniũ Nabuchodonosor rex, & quoniã non habebat idoneũ oculum mentis ad melius videndũ quod viderat, idest, ad intelligendum quod viderat, ideo ad interpretãdum visum suum, aspectũ quæsiuit alienũ, eiusdẽ scilicet Danielis, Cui tamen aperienti, vt certã accõmodaret fidem, etiã ipsum somniũ vt si [illegible]ceretur exegit. Daniel autẽ reuelante sancto Dei spiritu, & quid ille vidisset in somnis ea parte vidit qua corporũ capiuntur imagines, & quid significaret mente conspexit. Non est autẽ Propheta veri Dei & summi, qui oblata diuinitus visa, vel solo corpore, vel etiã illa parte spiritus videt qua corporũ capiuntur imagines & mente non videt. Sed

Varia genera visionum.

Genes.19. *Exod.3.* *Matt.17* *Act.10.* *Rom.1.* *Danie.5.* *Danie.2.*

plerunq

plerunq; in scripturis sic posita inueniũtur quemadmodũ visa sunt, non etiã quemadmodũ intellecta sunt, vt mentis visio in qua totus fructus est exercendis lectoribus seruaretur. Sed ex multis quæ aperte sunt scripta, manifestatur nobis quo modo illa intellexerint quæ sic in libris posuerũt quo modo figurate illis demõstrata sunt. Ad duo enim genera illa visionis pertinent figuratæ demonstrationes: ad mentis autẽ, id est, ad intelligentię visionẽ simplex & propria pertinet reuelatio rerũ intellectarũ atq; certarũ. Omnia tamen hæc genera mirificis & ineffabilibus distributionibus exhibet atq; moderatur spiritus sanctus summę incõmutabilisq; sapiẽtiæ. Sed illi miseri sunt qui calũniantur Prophetę dicenti quòd Deũ viderit, obiicientes Apostolicã sententiam, vbi inuisibilem dixit. Si enim alter obiiciat huic Apostolico verbo Euangelicũ verbum quo Dominus ait, Beati mũdicordes, quoniam ipsi Deum videbũt: quo modo respondebũt posse inuisibilem videri? Verbo enim premũt imperitos, & quatenus inuisibilis Deus dictus sit, & si cognoscũt cognosci timent. Tanta est pernicies animorũ, qui cum vincere homines volunt, ab errore conuincũtur. Finis. *Matt. 5.*

DIVI AVRELII AVGVSTINI, HIPPONENSIS EPISCOPI, ADVERSUS *Faustum Manichæum*,

LIBER PRIMVS.

AVSTVS quidam fuit gente Afer, ciuitate Mileuitanus, eloquio suauis, ingenio callidus, secta Manichæus, ac per hoc nefando errore peruersus, noueram ipse hominẽ quemadmodum eum cõmemoraui in libris Confessionum mearum. Hic quoddam volumen edidit aduersus rectam Christianam fidem & catholicam veritatem. Quod cum venisset in manus nostras, lectúmq; esset à fratribus, desiderauerũt, & iure charitatis, per quam eis seruimus, flagitauerũt, vt ei responderemus. Hoc aggrediar nunc in nomine atq; adiutorio domini & saluatoris nostri Iesu Christi, vt omnes qui hæc legent, intelligant quàm nihil sit acutum ingenium & lingua expolita, nisi à domino gressus hominis dirigantur. Quod multis

Prologus. Cap. j. *Libro 5. Confessio. ca. iij. cum sequen.* *Psal. 36.*

etiam tardioribus & inualidioribus, occulta æquitate diuinæ misericordiæ præstitum est, cum multi acerrimi & facundissimi, deserti adiutorio Dei, ad hoc velociter & pertinaciter currerent, vt à veritatis via longius aberrarent. Commodum autẽ arbitror, sub eius nomine verba eius ponere, & sub meo

Cap. ij. responsionem meam. Faustus dixit, Satis superque in lucem iam traductis erroribus, ac Iudaicę superstitionis, simul & semichristianorũ abunde detecta fallacia, à doctissimo, scilicet & solo nobis post beatum patrem nostrum Manichæum studendo * Adimanto, non ab re visum est patres charissimi hæc quoque breuia vobis & concinna responsa propter callidas & astutas cõferentium nobiscũ propositiones scribere, quo cum iidem vos ex more parentis sui serpentis captiosis circumuenire quæstiumculis voluerint, & ipsi ad respondendum vigilanter eis sitis instructi. Ita enim fiet vt ad ea ipsa quæ proposuerint religati, vlterius huc atq; illuc vagari non possint. Ac ne profusa confusáve oratione legentium inũdarentur ingenia, tam breuiter quàm distinctè ex aduerso sibi ipsorum atq;

1. Retra. cap. 21.

* aliàs, stupendo.

Cap. iij. nostrorũ [verba] constitui. Augustinus respondit, Tu semichristianos cauendos putas, quod nos esse dicis: nos autẽ pseudochristianos cauemus, quod vos esse ostendimus. Nam quod semis est, ex quadam parte imperfectũ, ex nulla tamen falsum est. Quid ergo si aliquid deest fidei eorũ quos circumuenire conamini, nunquid ideo id quod eis adest destruendũ, ac non potius id quod deest astruendum est? Sicut ad quosdã imper-

Coloss. 2. fectos loquens Apostolus ait, Gaudens & videns vestram conuersationem, & id quod deest fidei vestræ. In Christo cernebat

1. Cor. 3. vtiq; quandam fabricam spiritalem, sicut alibi dicit, Dei ædificatio estis: & in ea cernebat vtrunque, & vnde gauderet, & vnde satageret. Gauderet ex eo quod iam ędificatum videbat: satagebat ex eo quod vsq; ad culmen perfectionis adhuc ædificandum esse sentiebat. Itaq; nos reuera catholicos nondum perfectos, sed quodam modo, vt dixisti, semichristianos quos fallatis & seducatis vestra peruersitate insectamini. Sed si qui adhuc etiam tales sunt, si vos pseudochristianos esse intellexerint, quamuis captiosis quæstionum vestrarum propositionibus, propter id quod eorum fidei deest, respõdere non possint: non tamen sequendos, sed deuitandos vos esse cognoscunt. Sicut ergo vestra intentio est semichristianos quos decipiatis inquirere, sic nostra intentio est pseudochristianos vos ostendere,

dere, vt non solum christiani peritiores vos cõuincendo prodant, sed & imperitiores vos cauendo proficiant. Cur autem serpentem patrem nostrum dixisti? An excidit tibi quemadmodum soleatis vituperare Deum qui homini præceptum in paradiso dedit, & laudare serpentem quòd ei per suum consilium oculos aperuit? Puto iustum esse vt serpentem illum diabolum à vobis laudatum, tu potius agnoscas parentem tuum. Nam ille te filium etiam modo vituperatus agnoscit. *Genes. 2. & 3.*

Primi libri finis.

LIBER SECVNDVS.

FAVSTVS dixit, Accipis Euãgelium? Et maxime. Proinde ergo & natum accipis Christum? Non ita est. Neq; enim sequitur, vt si Euangelium accipio, idcirco & natum accipiam Christum. Cur? Quia Euangelium quidem à prædicatione Christi & esse cœpit & nominari: in quo tamen ipse nusquã se natum ex hominibus dicit. At vero genealogia adeo non est Euãgelium, vt nec ipse eius scriptor ausus fuerit eam Euangelium nominare. Quid enim scripsit? Liber generationis Iesu Christi filij Dauid. Non ergo liber Euãgelij Iesu Christi, sed liber generationis. Quippe ibi & stella inducitur quæ confirmat Genesin, vt recte Genesidium hoc magis nuncupari possit quàm Euangelium. At denique Marcus qui generationem scribere non curauit, sed prædicationem tantum filij Dei, quod est Euangelium, vide quàm sit competenter exorsus. Euãgelium, inquit, Iesu Christi filij Dei: vt hinc satis abundéq; appareat genealogiam non esse Euangelium. Nam & in ipso Matthæo post inclusum Ioannem in carcerem: tunc legitur Iesum cœpisse prædicare Euangelium regni. Ergo quicquid ante hoc narratum est, genealogiam esse constat non Euangelium. Alioquin quid impediebat & Matthæũ ponere Euangelium Iesu Christi filij Dei: nisi quia improbum putauit genealogiam vocare Euãgelium? Quapropter si iam tibi distinctum satis est quod vsq; nunc ignorasti, longe aliud esse Euangelium quàm genealogiam, scias me vt dixi accipere Euangelium id est, prædicationẽ Christi. De quo quicquid iam perrogare *volueris, omissis generationibus quære. Aut si & de ipsis conferre est animus, non equidẽ recuso, cùm sit mihi magna & de hic ad respõdendum copia. Sed tu disce interrogare quod primũ est. *Cap. j.* *Matt. 1.* *Matt. 2.* *Marc. 1.* * *aliàs, prærogare.*

Videris enim mihi nunc scire velle non vtrum Euangelium
Cap.ij. accipiam, sed vtrũ generationes. Augustinus respõdit, Certe interrogasti teipsum velut ex persona nostra, vtrũ acciperes Euangeliũ: & respondisti, maxime. Rursúsq; interrogasti, vtrum acciperes Christum natum: & respondisti, Non ita est: Hanc scilicet causam subiiciens, quia generatio Christi non
2. Tim. 2. pertinet ad Euangeliũ, Quid ergo respondebis Apostolo dicẽti, Memor esto Christũ Iesum resurrexisse à mortuis ex semine Dauid secundum Euangelium meũ? Vides certe quàm nescias, vel te nescire fingas, quid sit Euãgelium: nec ex doctrina Apostolica, sed ex vestro errore nomines Euangelium. Aut si hoc appellas Euãgelium quod Apostoli appellauerunt, aberras ab Euangelio qui non credis Christum ex semine Dauid: quòd Apostolus secũdum suum Euãgelium prædicari testatus est. Quod autẽ erat Apostoli Pauli Euãgelium, hoc etiam cæterorum Apostolorũ, & omnium fidelium dispensatorũ tanti
1. Cor. 15. sacramẽti. Hoc enim alibi dicit, Siue ergo ego, siue illi sic prędicamus, & sic credidistis, Non enim oẽs illi Euãgelium conscripserũt, sed tamen omnes Euãgelium prędicauerunt. Narratores quippe originis, factorũ, dictorũ, passionũ Domini nostri Iesu Christi, propriè dicti sunt Euãgelistæ. Nam & ipsum nomẽ si quæramus quid Latinè interpretetur, bonũ nuncium dicitur Euãgelium, vel bona annũciatio. Quod quidem cum aliquid bonũ annunciatur, semper dici potest: propriè tamen hoc vocabulum obtinuit illa quam dixit annũciatio Saluatoris. Si autẽ alia vos annunciatis, extra Euangeliũ vos esse manifestum est. Vtiq; sunt aduersus vos paruuli quos appellatis semichristianos, si matris charitatis vocẽ sibi ex ore Apostoli-
Galat. 1. co personantem audiant, Si quis vobis annunciauerit, præterquã quod annunciauimus vobis, anathema sit. Cum ergo ipse Paulus secundum Euangeliũ suum annunciauerit Christum ex semine Dauid, vos qui hoc negatis, & aliud annunciatis,
Matt. 8. anathema sitis. Quis non autem videat quanta cæcitate dicatur, quòd nusquã se Christus natum ex hominibus dicat, cum
Cap. iij. penè nunquã se filium hominis taceat? Sed videlicet doctissimi homines, profertis nobis ex armario vestro, nescio quem primum hominem qui ad gentem tenebrarũ debellandam, de lucis gente descendit, armatum aquis suis, contra inimicorum aquas: & igne suo, contra inimicorum ignem: & ventis suis, contra inimicorũ ventos. Cur non ergo & fumo suo, contra

tra

tra inimicorum fumum:& tenebris suis, contra inimicorum trenebras: sed contra fumum aëre, vt dicitis, armabatur, & cõtra tenebras luce? An quia mala sunt fumus & tenebræ, non ea potuit habere bonitas eius? Bona ergo sunt illa tria, aqua, ventus, ignis. Cur ergo ea potuit habere malitia gentis aduersæ? Hic respondetis, Sec aqua illa gẽtis tenebrarũ mala erat: quã verò primus homo attulit bona erat, & ventus illius malus, huius autem bonus. Ita & huius ignis bonus, cõtra malũ ignem illius dimicauit, Cur ergo & cõtra malũ fumũ nõ potuit afferre summũ bonũ? An in fumo vestra mẽdacia tanquã fumus ipse euanescũt atq; deficiunt? Certe primus homo vester cõtra naturã cõtrariã bellũ gessit, Cur quinq; illis elemẽtis, quæ in cõtraria gente cõfingitis, vnũ allatũ est de diuinis regnis cõtrarium lux cõtra tenebras? Cætera enim quatuor nõ sunt cõtraria. Nam nec aër fumo est cõtrarius, multominus aquæ aqua, & vẽtus vẽto, & ignis igni. Iam verò illa sacrilega deliramẽta quis audiat, quòd primũ hominẽ vestrum dicitis secundũ hostiũ volũtatẽ, quo eos caperet elemẽta quæ portabat mutasse atq; vertisse, vt regnũ quod dicitis falsitatis, in sua natura manẽs, nõ fallaciter dimicaret, & substãtia veritatis mutabilis appareret, vt falleret? Huius primi hominis filiũ, credi vultis dominũ Iesum Christũ. Huius cõmenticię fabulæ, filiã dicitis veritatẽ. Hunc primũ hominẽ, quem laudatis, quia mutabilibus & mendacibus formis cũ aduersa gente pugnauit: si verũ dicitis, non imitamini: si autẽ imitamini, & vos mẽtimini. Quaproter Dominus & Saluator noster Iesus Christus, verus & verax Dei filius, verus & verax hominis filius, quod vtrunque de se ipse testatur, & de verò Deo diuinitatis æternitatem, & de verò homine carnis originẽ duxit, Non nouit Apostolica doctrina primum hominem vestrum, audite Apostolum Paulum, Primus homo, inquit, de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis. Qualis terrenus, tales & terreni: qualis cælestis, tales & cælestes, Sicut portauimus imaginẽ terreni, portemus & imaginẽ eius qui de cælo est. Primus itaque homo de terra terrenus, ille Adã de limo formatus. Secundus autẽ homo de cælo cælestis, Dominus Iesus Christus, quia filius Dei, venit ad carnẽ, qua suscepta & homo exterius fieret, & Deus interius permaneret, vt & filius Dei verus esset, per quẽ facti sumus: & hominis filius verus fieret, per quem refecti sumus. Cur ergo primum hominem vestrum

Cap. iiij. *1. Cor. 15.* *Gene. 2.*

strum cõmenticiũ, nescio vnde producitis, & primũ hominẽ quem doctrina Apostolica docet, nõ vultis agnoscere? An vt compleatur in vobis quod ipse Apostolus ait, A veritate qui-
2.Tim.4. dem auditum suum auertentes, ad fabulas autẽ cõuertentur. Paulus anũnciat primũ hominẽ de terra terrenũ, Manichæus annunciat primũ hominẽ nõ terrenum, nescio quibus falla-
Gala.1. cibus elemẽtis quinq; vestitũ. Et Paulus dicit, Si quis vobis anũciauerit pręterquã quod annunciauimus vobis anathema
Cap.v. sit. Ergo ne Paulus mẽdax sit Manichæ' anathema sit. Quod autẽ etiã stellæ calũniamini, qua Magi ad Christũ infantem adorandũ perducti sunt, non erubescitis cum vos cõmenticiũ Christum vestrum filium commẽticij primi hominis vestri, non sub stellæ testificatione ponatis, sed in stellis omnibus colligatũ esse dicatis, quia videlicet principibus tenebrarum cõmixtũ esse creditis in illo bello, quo ipse primus homo vester cũ tenebrarũ gente pugnauit, vt de ipsis principibus tenebrarũ tali cõmixtione captis mundus fabricaretur. Vnde ista sacrilega deliramenta vos cogunt, nõ solum in cælo, atq; in omnibus stellis, sed etiã in terræ atq; in omnibus quæ nascũtur in ea cõfixum & colligatum atque cõcretũ Christum dicere, non iam Saluatorem vestrum, sed à vobis saluandum, cũ
De natura boni. ca.44.& 45. Et de fide cõtra Manichaos. ca. xj.& xij. eũ mãducatis atq; ructatis. Nã & ista impia vanitate seducti, seducitis auditores vestros, vt vobis cibos afferãt, quo possit ligato in eis Christo subueniri per vestros dentes & ventres. Talibus enim auxiliis eum solui & liberari prædicatis, nec saltẽ totum, sed adhuc licet exiguas sordidásq; reliquias eius in stercoribus remanere contenditis, vt in aliis atq; aliis rerum corporalium formis iterum atque iterum implexæ implicatæq; teneãtur. Et si mundo stante solui & purgari non
2.Petri 3. potuerint, iam illo igne vltimo quo ipse mundus ardebit, soluantur atque purgentur. Nec tamen etiam tunc totum Christum dicitis posse liberari, sed eius bonæ diuinæque naturæ nouissimas residuásq; particulas, quæ ita sordidatæ sunt, vt nullo modo dilui valeant, damnari in æternũ confixas globo horrido tenebrarum. Ecce qui se fingunt indignari, quòd filio Dei fiat iniuria, quia eum natum stella dẽmonstrasse dicatur, tanquam genesis eius sub fatali cõstellatione sit constituta, cum eum ipsi non tantum sub stellarum connexione, sed in vinculis omnium terrenorum, & in succis omnium herbarum, & in putredine omniũ carnium, & corruptione

omnium

omnium ciborum, ita ligatum pollutúmq; constituant vt ex magna non tamen ex tota parte solui purgaríque non possit, nisi vt ab hominibus electis videlicet Manichæorũ, etiam in porris radiculísque ructetur. Et nos quidẽ sub fato stellarum nullius hominis genesim ponimus, vt liberum arbitriũ volũtatis quo vel bene vel male viuitur, propter iustum iudiciũ Dei ab omni necessitatis vinculo vindicemus: quanto minus illius temporalẽ generationem sub astrorũ conditione credimus factam, qui est æternus vniuersorum creator, & dominus. Itaq; illa stella quã viderunt Magi, Christo secundũ carnem nato nõ ad decretum dominabatur, sed ad testimonium famulabatur, nec eũ subiiciebat imperio, sed indicabat obsequio. Proinde non ex illis erat hæc stellis, quæ ab initio creaturę itinerũ suorũ ordinẽ sub creatoris lege custodiũt, sed nouo virginis partu, nouum sydus apparuit, quod ministeriũ officij sui etiã ipsis Magis quærentibus Christũ cũ ante faciem præiret exhibuit, donec eos vsq; ad ipsum locũ vbi Dei verbum infans erat, præeundo perduceret. Qui tãdem astrologi ita cõstituerunt hominũ nascentiũ fata sub stellis, vt aliquam stellarũ homine aliquo nato circuitus sui ordinẽ reliquisse, & ad eum qui natus est perrexisse asseuerant? Sortẽ quippe nascentis astrorum ordini colligari arbitrantur, nõ astrorũ ordinẽ ob hominis nati diẽ posse mutari. Quapropter si stella illa ex iis erat quæ in cælo peragunt ordines suos, quo modo poterat decernere quod natus Christus acturus erat, quę nato Christo iussa est relinquere quod agebat? Si autem vt probabilius creditur, ad demõstrandũ Christũ quæ nõ erat exorta est, nõ ideo Christus natus est, quia illa extitit: sed ideo illa noua exorta est, quia Christus natus est. Vnde si dici oporteret, nõ stellam Christo, sed Christũ stellę fatum fuisse diceremus. Ipse quippe illi, non illa huic nascendi attulit causam. Si ergo sunt fata quæ à fando, id est, à dicendo appellata sunt, quoniam Christus verbum Dei est, in quo antequam essent dicta sunt omnia, nõ cõsortiũ syderum fatum Christi est, sed fatum etiã syderũ Christus est. qui & ipsam carnẽ sub cælo creatam ea voluntate assumpsit, qua etiam cælum creauit, ea potestate deposuit & recepit qua etiam syderibus imperauit. Cur ergo nõ sit Euangelium quod de ista generatione narratur, cum tam bona nobis annuncientur, vt per ipsam nostra sanetur infirmitas? An quia Matthæus non est ita exorsus, vt diceret

Mat. 2.

De Gene. ad literã lib. 2. cap. xvij. In medio. Super Io. Tract. 8.

Cap. 3j.

Mat. 1. ret, Initium Euangelij Iesu Christi, sicut ait Marcus, sed Liber generationis Iesu Christi? Hoc modo nec Ioánes Euágelium scripsisse dicatur, quia nec ipse ait, Initiũ Euágelij: aut, Liber Euangelij: sed, In principio erat verbum. Nisi fortè tá elegans vocabulorum fabricator Faustus fuit, vt & hoc Ioannis exordium Verbidiũ nominauerit, propter verbum, sicut illud propter genesim Genesidiũ ausus est appellare?, Sed cur non potius cogitatis, quáta impudentia prolixas illas & impias† fabulas vestras Euangelium nominetis? Quid enim illic boni annunciatur, vbi dicitur, Deus aduersus rebellẽ nescio quam cõtrariá alienámque naturá, non aliter regno suo potuisse prospicere atque consulere, nisi partẽ suæ naturæ in illius auidas fauces deuorandá mitteret, atque ita polluendá, vt post tantos labores, atque cruciatus non posset saltem tota purgari? Itáne tam malus nuncius Euangelium est? Certè omnes qui Græcè vel tenuiter nouerunt, Euágelium bonum nuncium, aut boná annunciationẽ interpretantur. Quo modo est autem iste bonus nuncius, quandoquidẽ ipse Deus vobis velo sibi opposito lugere nunciatus est, donec sua membra ab illa vastatione & contaminatione reparẽtur atque purgẽtur? Quid si aliquádo luctũ finierit, crudelis erit. Quid enim de illo male meruit pars illa eius, quæ in globo ligabitur, quæ vtiq; in æternum lugenda est, quæ in æternum damnabitur? Sed euasimus, quòd istum nuncium quisquis diligenter aduerterit, non cogitur lugere, quia malus est, sed ridere, quia falsus est.

Ioan. 1.

† *Imperitas.*

Euangelium.

Libri secundi Finis.

LIBER TERTIVS.

Cap. j. FAustus dixit, Accipitis ergo generationem? Equidem conatus diu sum hoc ipsum qualecunq; est persuadere mihi quia sit natus Deus, sed offensus duorum maximè Euangelistarum dissensione, qui Genealogiam eius scribũt, Lucæ & Matthæi, hæsi incertus quẽ nam potissimũ sequerer. Fieri enim posse putabá, vt quia præscius non sum quẽ mentiri existimarẽ, ipse diceret verũ: & quẽ vera loqui, ipse forsitá mẽtiretur. Infinita ergo eorũ prætermissa lite, & interminabili mihi, ad Ioannem Marcúmq; me contuli, nec impariter à duabus ad duos

Mat. 1. *Luca* 3.

duos.&.ab Euangeliſtis ad eiuſdẽ nominis profeſſores, Quorum mihi principia interim nõ immerito placuerunt, quia nec Dauid nec Mariã inducũt, nec Ioſephũ: ſed Ioãnes quidem in principio fuiſſe verbum dicit, & verbum fuiſſe apud Deũ, & Deũ fuiſſe verbũ. Chriſtum ſignificãs: Marcus verò, Euangeliũ, inquit, Ieſu Chriſti filij Dei, tanquã Matthæum exprobrans, qui poſuerit filiũ Dauid. Niſi fortè alterũ hic, & alterũ ille annunciat Ieſum. Hæc ergo ratio eſt qua ego nõ accipio Chriſtũ natũ, Tu verò ſi tantus es, vt hãc mihi adimas offenſionem, effice vt inter ſe ipſi cõueniant, & vtcunq; ſuccumbã, quãuis nec ſic quidẽ dignũ erit ex vtero credere Deũ & Deũ Chriſtianorũ. Auguſtinus reſpõdit, O ſi pio ſtudio legiſſes Euãgelium, & ea quæ te in Euãgeliſtis tanquã repugnantia mouiſſent, diligẽter quærere quã temere dãnare maluiſſes, vt ſaltẽ propter ipſam quæ quaſi prima fronte occurrit apertiſſimã repugnantiã cogitares, niſi aliquid illic magnum lateret, difficilè fieri potuiſſe, vt tanta eis autoritas in terrarũ orbe præberetur, qua ſibi tot hominum doctiſſimorum ingenia ſubiugarẽt. *Quid enim magnũ eſt videre quod viſiſtis, alios Chriſti ſecundũ carnẽ progeneratores commemorari à Luca, alios à Matthęo, cũ ambo Ioſeph cõſtituãt. Matthæus ad quẽ terminet, Lucas à quo incipiat, qui propter quoddã cũ eius matre ſanctũ & virginale coniugiũ etiã ipſe parẽs Chriſti meruit appellari vt propter virilem dignitatẽ ab ipſo vel vſq; ad ipſum generationes cõtexerentur? Quid ergo magnũ eſt quod vidiſtis, quòd alium patrẽ habeat Ioſeph ſecundum Matthæũ, aliũ ſecundũ Lucã, & aliũ auum ſecundum iſtum, alium ſecundum illum, & deinceps ſurſum verſus vſque ad Dauid per tam multas generationes alios parentes eius ab iſto, alios ab illo enumerari. Itáne tam apertam manifeſtámque diuerſitatẽ, tot acuti & docti viri diuinarũ ſcripturarum pertractatores diligentiſſimi nõ viderunt, qui quidẽ in Latina lingua perpauci ſunt: eos autẽ in Græca quis numeret? Viderunt eã planè. Quid enim facilius, aut quis paululum intuens iſta non videat? Sed pie cogitantes tantæ autoritatis eminẽtiam, latere ibi aliquid crediderũt, quod petentibus daretur, oblatrantibus negaretur, à quærẽtibus inueniretur, reprehendentibus ſubtraheretur, pulſantibus aperiretur, oppugnãtibus clauderetur, petierunt, quæſierunt, pulſauerunt, acceperunt, inuenerunt, intrauerunt. Nempe tota in hoc quæſt

Ioan. 1. *Marci 1.* *Cap. ij.* **al. ſubigerent.* *Mat. 1.* *Luca 3.* *Mat. 7.* *Cap. iij.*

quæstio est, quo modo potuerit duos patres habere Ioseph. Hoc enim si potuisse fieri demóstratur, nulla omnino causa est, cur quisquã istorũ Euangelistarũ in diuersis generationibus enumerandis falsum dixisse credatur. A duobus enim patribus iam nõ erit mirũ neq; cõtrariũ, quòd aut duo ataui & proataui esse potuerũt, & quicquid supra est vsque ad Dauid, cuius erãt ambo filij, & Salomon qui pertinet ad ordinẽ quẽ Matthæus secutus est, & Nathan qui est in serie quã Lucas ex
2. Retrac. posuit. Attendũt enim ista nõnulli. & vidẽt nõ posse à duobus
cap. 7. 12. viris percõmixtionẽ carnis hominẽ gigni, & ideo putãt istã
16. & 55. quæstionẽ nõ posse dissolui: nec intuẽtur quod vsitatissimum atq; facillimũ est, patrẽ cuiusquã nõ eũ tantũ dici à quo genitus, sed etiã eũ à quo fuerit adoptatus. Neq; enim adoptionis vinculũ apud antiquos alienum ab eorum moribus fuit, cũ etiã fœminas inueniamus adoptasse sibi filios, nõ ex vtero suo
Gene. 16. natos, sicut Sara ex Agar, & Lia ex ancilla sua, & filia Pharao-
Gen. 30. nis Moysem adoptauit, Ipse autẽ Iacob nepotes suos, filios
Exod. 2. Ioseph adoptauit. Ipsum verò adoptionis nomen plurimum
Gene. 48. valere in nostrę fidei sacramẽto, Apostolica doctrina testatur.
Roma. 9. Vnde Apostolus Paulus cum de Iudęorũ meritis loqueretur. Quorũ est, inquit, adoptio & gloria & testamentũ & legislatio, quorũ patres ex quibus Christus secũdũ carnẽ, qui est su-
Roma. 8. per omnia Deus benedictus in secula. Itẽ dicit, Et ipsi in nobis metipsis ingemiscimus, adoptionẽ expectãtes redẽptionẽ cor
Gala. 4. poris nostri. Item alio loco, Cũ autẽ venit plenitudo tẽporis, misit Deus filiũ suũ factũ ex muliere, factũ sub lege, vt eos qui sub lege erãt redimeret, vt adoptionem filiorũ reciperemus. Hæc igitur adoptio quãti sacramẽti sit, his atq; huiusmodi testimoniis, satis apparet. Vnicũ enim filiũ Deus habet quẽ ge-
Philip. 2. nuit de substãtia sua, de quo dicitur, Cũ in forma Dei esset nõ rapinã arbitratus est esse æqualis Deo. Nos autẽ nõ de substãtia sua genuit: creatura enim sumus, quã nõ genuit sed fecit,
† al. suũ. & ideo vt fratres Christi secũdũ modũ nostrũ † faceret, adoptauit. iste itaq; modus quo nos Deus cũ iã essemus ab ipso nõ nati, sed cõditi & instituti verbo suo & gratia sua genuit, vt filij
Ioan. 1. eius essem⁹, adoptio vocatur. Vnde Ioãnes dicit, Dedit eis potestatẽ filios Dei fieri. Cũ igitur ius adoptionis filiorũ apud patres nostros, & in scripturis sanctis vsitatũ sit, quę impietatis demẽtia pręcipitat prius Euãgelistas falsitatis arguere, ꝙ diuersas generationes cõmemorauerunt, tanquã vtraque vera

esse

esse non possint, quàm cogitare & attendere & videre quod facillimum est, quàm crebra consuetudine generis humani vnus homo duos patres habere potuerit, vnum cuius carne homo sit genitus, alterũ cuius voluntate cũ iam homo esset filius sit adoptatus? Qui si nõ recte dicit̃ pater, nec nos recte dicimus, Pater noster q̃ es in cœlis, ei de cuius substãtia nati non sumus, sed cuius gratia & misericordissima volũtate adoptati secũdum doctrinam Apostolicam & fidelissimã veritatem. Ipsum quippe habemus & Deũ & dominum, & patrẽ. Deum, quòd ab ipso etiam ex hominibus parentibus conditi sumus. Dominum, quòd ei subditi sumus. Patrem, q̃ eius adoptione renati sumus. Facile fuit ergo religiosis perscrutatoribus diuinarum literarum aliquantulum considerare & videre in diuersis Christi generationibus à duobus Euangelistis commemoratis, quomodo duos patres potuit habere Ioseph, quorum progeneratores diuersi enumerentur. Hoc & vos si studiũ contentionis nõ excæcaret, facile videre possetis. Sed ab illis viris alia etiam quæsita & inuenta sunt, cum omnes harum narrationum partes pertractarent. Hæc autem à vestro intellectu longissime remota sunt. Itaq; etiam in Manichæi errore constituti, id quod in rebus humanis fieri solet, vt alius carne generet filiũ, alius cum volũtate adoptet, ac sic vnus duos patres habeat, si non aduerso animo legeretis, cogitando videre possetis. Cur autẽ Mathæus ab Abraham cœperit, descendens vsque ad Ioseph, Lucas autem à Iosehp cœperit ascendẽs, non vsque ad Abraham, sed vsque ad Deum qui fecit hominem, & dato præcepto, potestatem dedit vt credens filius Dei fieret, & cur ille in capite libri generationes ipsas enumeraret: ille autem cũ dominus Saluator à Ioanne baptizatus fuisset, & quid sibi velit numerus generationum secundũ Matthæum, vt ter quatuordecim digerantur, quibus in summã computatis, tamen vna minus appareat: numerus autem generationum secundum Lucã, qui in baptismo domini cõmemoratur, ad septuaginta & septem perueniat, quẽ numerum ipse dominus in peccatorũ remissionem cõmendat, dicens, Non tantum septies, sed vsq; septuagies septies, nullo pacto indagare possetis nisi aut ab aliquo catholico id audiretis: nõ quolibet, sed quodam diuinarum scripturarũ studioso, & quantũ posset perito, aut ipsi ab errore correcti pietate catholica peteretis vt acciperetis, quæreretis vt inueniretis, pulsaretis vt intraretis.

Matt. 6. *Cap. iiij.* *Matt. 1.* *Luce 3.* *Lib. 2. de consensu Euangel. cap. 4.* *Mat. 18.* *Caput v.*

quæstio est, quo modo potuerit duos patres habere Ioseph. Hoc enim si potuisse fieri demõstratur, nulla omnino causa est, cur quisquã istorũ Euangelistarũ in diuersis generationibus enumerandis falsum dixisse credatur. A duobus enim patribus iam nõ erit mirũ neq; cõtrariũ, quòd aut duo ataui & proataui esse potuerũt, & quicquid supra est vsque ad Dauid, cuius erãt ambo filij, & Salomon qui pertinet ad ordinẽ quẽ Matthæus secutus est, & Nathan qui est in serie quã Lucas exposuit. Attendũt enim ista nõnulli, & vidẽt nõ posse à duobus viris percõmixtionẽ carnis hominẽ gigni, & ideo putãt istã quæstionẽ nõ posse dissolui: nec intuẽtur quod vsitatissimum atq; facillimũ est, patrẽ cuiusquã nõ eũ tantũ dici à quo genitus, sed etiã eũ à quo fuerit adoptatus. Neq; enim adoptionis vinculũ apud antiquos alienum ab eorum moribus fuit, cũ etiã fœminas inueniamus adoptasse sibi filios, nõ ex vtero suo natos, sicut Sara ex Agar, & Lia ex ancilla sua, & filia Pharaonis Moysem adoptauit, Ipse autẽ Iacob nepotes suos, filios Ioseph adoptauit. Ipsum verò adoptionis nomen plurimum valere in nostrę fidei sacramẽto, Apostolica doctrina testatur. Vnde Apostolus Paulus cum de Iudęorũ meritis loqueretur. Quorũ est, inquit, adoptio & gloria & testamentũ & legislatio, quorũ patres ex quibus Christus secũdũ carnẽ, qui est super omnia Deus benedictus in secula. Itẽ dicit, Et ipsi in nobismetipsis ingemiscimus, adoptionẽ expectãtes redẽptionẽ corporis nostri. Item alio loco, Cũ autẽ venit plenitudo tẽporis, misit Deus filiũ suũ factũ ex muliere, factũ sub lege, vt eos qui sub lege erãt redimeret, vt adoptionem filiorũ reciperemus. Hæc igitur adoptio quãti sacramẽti sit, his atq; huiusmodi testimoniis, satis apparet. Vnicũ enim filiũ Deus habet quẽ genuit de substãtia sua, de quo dicitur, Cũ in forma Dei esset nõ rapinã arbitratus est esse æqualis Deo. Nos autẽ nõ de substãtia sua genuit: creatura enim sumus, quã nõ genuit sed fecit, & ideo vt fratres Christi secũdũ modũ nostrũ † faceret, adoptauit. iste itaq; modus quo nos Deus cũ iã essemus ab ipso nõ nati, sed cõditi & instituti verbo suo & gratia sua genuit, vt filij eius essem⁹, adoptio vocatur. Vnde Ioãnes dicit, Dedit eis potestatẽ filios Dei fieri. Cũ igitur ius adoptionis filiorũ apud patres nostros, & in scripturis sanctis vsitatũ sit, quę impietatis demẽtia pręcipitat prius Euãgelistas falsitatis arguere, ꝙ diuersas generationes cõmemorauerunt, tanquã vtraque vera esse

1. Retrac. cap. 7. 12. 16. & 55.

Gene. 16.

Gen. 30.

Exod. 2.

Gene. 48.

Roma. 9.

Roma. 8.

Gala. 4.

Philip. 2.

† al. suũ.

Ioan. 1.

esse non possint, quàm cogitare & attendere & videre quod facillimum est, quàm crebra consuetudine generis humani vnus homo duos patres habere potuerit, vnum cuius carne homo sit genitus, alterū cuius voluntate cū iam homo esset filius sit adoptatus? Qui si nō recte dicit pater, nec nos recte dicimus, Pater noster q es in cælis, ei de cuius substātia nati non sumus, sed cuius gratia & misericordissima volūtate adoptati secūdum doctrinam Apostolicam & fidelissimā veritatem. Ipsum quippe habemus & Deū & dominum, & patrē. Deum, quòd ab ipso etiam ex hominibus parentibus conditi sumus. Dominum, quòd ei subditi sumus. Patrem, quod eius adoptione renati sumus. Facile fuit ergo religiosis perscrutatoribus diuinarum literarum aliquantulum considerare & videre in diuersis Christi generationibus à duobus Euangelistis commemoratis, quomodo duos patres potuit habere Ioseph, quorum progeneratores diuersi enumerentur. Hoc & vos si studiū contentionis nō excæcaret, facile videre possetis. Sed ab illis viris alia etiam quæsita & inuenta sunt, cum omnes harum narrationum partes pertractarent. Hæc autem à vestro intellectu longissime remota sunt. Itaq; etiam in Manichæi errore constituti, id quod in rebus humanis fieri solet, vt alius carne generet filiū, alius eum volūtate adoptet, ac sic vnus duos patres habeat, si non aduerso animo legeretis, cogitando videre possetis. Cur autē Mathæus ab Abraham cœperit, descendens vsque ad Ioseph, Lucas autem à Iosehp cœperit ascendēs, non vsque ad Abraham, sed vsque ad Deum qui fecit hominem, & dato præcepto, potestatem dedit vt credens filius Dei fieret, & cur ille in capite libri generationes ipsas enumeraret: ille autem cū dominus Saluator à Ioanne baptizatus fuisset, & quid sibi velit numerus generationum secundū Matthæum, vt ter quatuordecim digerantur, quibus in summā computatis, tamen vna minus appareat: numerus autem generationum secundum Lucā, qui in baptismo domini commemoratur, ad septuaginta & septem perueniat, quē numerum ipse dominus in peccatorū remissionem cōmendat, dicens, Non tantum septies, sed vsq; septuagies septies, nullo pacto indagare possetis nisi aut ab aliquo catholico id audiretis: nō quolibet, sed quodam diuinarum scripturarū studioso, & quantū posset perito, aut ipsi ab errore correcti pietate catholica peteretis vt acciperetis, quæreretis vt inueniretis, pulsaretis vt intraretis.

Matt. 6. *Cap. iiij.* *Matt. 1.* *Luce 3.* *Lib. 2. de consensu Euangel. cap. 4.* *Mat. 18.* *Caput v.*

Quapropter, quoniam id quod Faustum de generationum diuersitate permouit, quia in duobus patribus intelligendis hic nodus erat, intellecta natura & adoptione, solutum est, frustra se voluit ad duos Euangelistas conferre, & ab aliis duobus auferre, magis offensurus ad quos se contulisset, quàm eos à quibus abstulisset. Non enim amãt sancti suos electores, si suorũ sociorum eos inuenerint desertores. Vnitate enim gaudent, & in Christo vnũ sunt, & si alius aliquid, & alius aliud, aut alius aliter, & alius aliter, vera tamẽ omnes dicũt, nec sibi vllo modo contraria, si pius lector accedat, si mitis legat, si non hæretico animo vnde rixetur, sed fideli corde vnde ædificetur inquirat. Iã ergo in singulorũ patrũ generationes, quos vt vnus homo duos haberet, nõ est ab humano genere alienũ, singulos Euangelistas narrandas suscepisse credidimus, non est à veritate nostra fides aliena. Quocirca inter se iã Euangelistis conuenientibus, sicut Faustus promisit, vtcunque succumbite. An illud quod adiunxit, vos mouet adhuc, Quanuis nec sic quidem, inquit, dignum erit, ex vtero credere Deum & Deum Christianorũ: quasi nos ipsam diuinã naturã ex fœminæ vtero extitisse credamus? Nónne modo cõmemoraui Apostoli testimonium, vbi ait de Iudæis, Quorũ patres, & ex quibus Christus secundum carnẽ qui est super omnia Deus benedictus in secula? Christus ergo dominus & saluator noster, filius Dei verus secundum diuinitatẽ, & filius hominis verus secundum carnẽ, nõ ex eo ꝙ est super omnia Deus benedictus in secula, ex fœmina natus est, sed ex illa infirmitate quam suscepit ex nobis, vt in ea moreret̃ pro nobis & eã sanaret in nobis. Non ex forma Dei, in qua cum esset, non rapinã arbitratus est esse æqualis Deo, natus ex fœmina est, sed ex forma serui quã accipiẽdo semetipsum exinaniuit. Neq; enim ob aliud exinanisse se dictus est, nisi accipiendo formã serui, nõ amittendo formã Dei. Illa enim natura qua in forma Dei æqualis est patri incommutabiliter permanente, suscepit mutabilem nostrã, per quam de virgine nasceretur. Vos autẽ, qui cum carnẽ Christi virginali vtero cõmittere horretis, ipsam diuinitatẽ Dei non tantum hominũ, sed & canũ pecorúmq; † vteris commisistis, semel conceptã in vtero virginis Christi carnem non vultis credere, in quo non solum non ligatus, sed nec mutatus est Deus, & ipsam Dei partem diuinámque naturam in omnium hominum, ac bestiarum masculinis seminibus, & fœmininis

Lib. 2. de consensu Euang. cap. 12.

Cap 1.

Rom. 9.

† porcorúmque.

nis veteris in omnibus conceptibus per omnes terras & per omnes aquas & per omnes horas ligari, opprimi, coinquinari, & nec totam postea liberari posse prædicatis.

Libri Tertij finis.

LIBER QVARTVS

AVSTVS dixit, Accipis testamentū vetus? Si est mihi in eo hæreditas accipio, Si non est, non accipio. Improbitas enim hæc quidem nimia est vsurpare tabulas quæ testentur exhæredatum. An ignoras testamentum vetus Chananæorum terram repromittere: sed eam tamen Iudæis, id est, circuncisis & sacrificantibus & abstinentibus à porcina, ac reliquis carnibus, quas immundas Moyses appellat, sabbata obseruantibus, & azymorū solennitatē, ac reliqua huiusmodi, quæ eius ipse testator ei obseruāda mandauit? Quæ quia Christianorū placuere nemini: neque enim quisquam nostrorū ea custodit, dignum est vt cū refusa hæreditate reddamus & tabulas. Hæc ergo prima causa est, cur ego testamētum vetus abiiciendum puto, nisi tu me prudētius aliquid doceas. Secunda vero causa est, ꝙ tam etiam misera eius & corporalis ac longe ab animæ commodis hæreditas est, vt post beatā illam noui testamenti pollicitationem, quæ cælorum mihi regnum & vitam perpetuam repromittit, etiā si gratis eam mihi testator suus ingereret fastidissem. Augustinus respondit, Temporalium quidem rerum promissiones testamento veteri contineri, & ideo vetus testamentum appellari, nemo nostrum ambigit, & quòd æternæ vitę promissio regnúmque cælorum ad nouum pertinet testamentum, sed in illis temporalibus figuras fuisse futurorum, quę implerentur in nobis, in quos finis seculorum obuenit, non suspicio mea, sed Apostolicus intellectus est, dicente Paulo cum de talibus loqueretur, Hæc omnia figuræ nostri fuerunt. Et iterum, Hæc omnia in figura contingebant illis, scripta sunt autem propter nos, in quos finis seculorum obuenit. Non ergo vetus testamentum ad consequendas illas promissiones, sed ad intelligendas in eis noui testamenti prænunciationes accipimus, Veteris quippe testificatio fidem nouo conciliat. Vnde Dominus postea quàm resurrexit à mortuis, séque non solum intuendum discipulorum oculis,

Caput j. *Gene. 15. & 17.* *Leui. 11.* *Exod. 12. & 20.* *Matt. 5.* *Caput. 11. Contra Adimantum ca. 3. in fine.* *1. Cor. 10*

sed etiam contrectãdum manibus obtulit: ne quid tamen cum suis mortalibus & carnalibus sensibus fallaciter agi arbitrarentur, magis eos de veterum librorũ testificatione firmauit, dicens, Oportebat impleri omnia quæ scripta sunt in lege
Luca.24 Moysi & Prophetis, & Psalmis de me. Non itaque spes nostra
Contra Adimantũ. ca. 18. & 20. in temporalium rerum promissione defixa est, quãdoquidem nec ipsos illius tẽporis sanctos & spiritales viros Patriarchas & Prophetas his terrenis rebus fuisse deditos credimus: intelligebant enim reuelante sibi spiritu Dei, quid tẽpori illi congrueret, & quibus modis Deus per illas omnes res gestas & dictas, futura figuranda & prænuncianda decerneret, magísq; desiderium eorum de nouo testamento erat, sed præsens functio corporalis ad significãda noua ventura pollicitationibus veteribus præbebatur. Ita illorum hominum non tantũ lingua, sed & vita prophetica fuit. Carnalis autem populus, pro-
Esaie. 7. missis vitæ præsentis inhærebat. De quo tamen etiam populo nihilominus significabantur futura. Sed vos ista non intelligitis, quia sicut Propheta dixit, Nisi credideritis non intelligetis. Non enim estis eruditi in regno cælorum: id est, in ecclesia Christi vera catholica. Quòd si essetis de diuitiis sanctarum scripturarum, non solùm noua, sed etiam vetera profer-
Mat. 13. retis. Ipse quippe dominus dicit, Propterea omnis scriba eru-
† doctus ditus † in regno cælorũ similis est homini patrifamiliâs proferenti de thesauro suo noua & vetera. Et ideo dum sola promissa Dei noua tenere vos arbitramini, remansistis in vetu-
2.Tim.2. state carnis, & nouitatem induxistis erroris, De qua nouitate Apostolus dicit, Prophanas autem verborum nouitates euita: multum enim proficiũt ad impietatem, & sermo eorum sicut cancer serpit. Ex quibus est Hymeneus & Philetus, qui circa veritatẽ aberrauerunt, dicẽtes resurrectionẽ iam factam esse,
De fide cõtra manich. 40. & fidem quorundã subuertunt. Ex qua vena falsitatis vos manare cognoscite, qui dicitis nũc esse resurrectionẽ tantũmodo animarum per prędicationem veritatis, corporum autẽ quam
2. Cor. 4. prædicauerunt Apostoli futuram negatis. Quid autẽ spiritaliter secundum hominem interiorem, qui renouatur in agnitione Dei, potestis cogitare, cum per vetustatem carnis, & per carnalium rerum imagines, quibus totus error vester inuoluitur, res corporeas non possessione teneatis, sed phãtasmate sapiatis? Terram enim Chananæorum, quæ manifesta erat, & manifeste illi populo data est, cõtemnere vos & fastidire glo-

riamini

riamini, quasi non ita terram luminis describatis ex vna parte à terra gentis tenebrarum tanquã cuneo coarctato discissam, vt neque in rerum veritate inueniatur, & in cogitationũ vestrarum falsitate credatur, & ideo nec vitam vestram datam sustineat, & mentem vestram desiderata corrumpat.

Libri quarti finis.

LIBER QVINTVS

FAVSTVS dixit, Accipis Euãgeliũ? Tu me interrogas vtrum accipiam, in quo idipsum accipere apparet, quia quæ iubet obseruo. An ego de te quærere debeo, vtrum accipias, in quo nulla accipiẽtis Euangelium videntur indicia? Ego patrem dimisi & matrem, vxorem, filios, & cætera quæ Euangelium iubet, & interrogas vtrum accipiam Euangelium? Nisi adhuc nescis quid sit quod Euangeliũ nuncupatur. Est enim nihil aliud quàm prædicatio & mandatũ Christi. Ego argentũ & aurum reieci, & æs in zonis habere destiti, quotidiano contentus cibo: nec de crastino curãs, nec vnde venter impleatur, aut corpus operiatur solicitudinẽ gerens, & quęris à me vtrũ accipiã Euangelium? Vides in me Christi beatitudines illas quæ Euangelium faciũt, & interrogas vtrum illud accipiam? Vides pauperem, vides mitem, vides pacificũ, puro corde, lugentem, esurientem, sitientẽ, persecutiones & odia sustinentẽ propter iustitiam, & dubitas vtrum accipiam Euangelium? Non ergo iam mirũ est Ioannem Baptistam viso Iesu, & eius item auditis operibus, quærere adhuc vtrum ipse esset Christus, cui digne & merito Iesus nec dignatus quidẽ est renunciare ꝙ ipse esset, sed opera rursus eadem illi quæ iamdudum audierat remandauit, Cæci vident, surdi audiunt, mortui resurgunt: &c. Quod ego quoque circa te nõ immerito fecerim, si perroganti vtrum accipiam Euangeliũ dixero, Omnia mea dimisi, patrem, matrem, vxorem, filios, aurum, argentũ, manducare, bibere, delicias, voluptates: hoc tibi ad interrogata satis responsum puta, & beatum te futurum, si in me nõ fueris scandalizatus. Sed nõ, inquis, accipere Euangelium hoc solum est si quod præcepit facias, sed vt etiam credas omnibus quæ in eodem scripta sunt, quorum primum est illud, quia sit natus Iesus. Sed nec item est solũ illud Euangelium accipere, vt credas quia natus est Iesus: sed vt facias etiã quod præcepit. At si me idcirco Euangelium nõ accipere putas, quia generationem

Caput j. *Mat. 19.* *Mat. 10.* *Matt. 6.* *Mat. 11.* *Mat. 19.* *Caput ij.*

tionem prætermitto,nec tu ergo accipis,& multo magis non accipis, quia præcepta contemnis. Ac per hoc interim pares sumus,donec discutiamus & partes:aut si tibi non præiudicat præceptorum ista contemptio ad profitendum quin accipias Euangelium,mihi quare ad hoc præiudicet genealogia damnata? Quod si Euangelium accipere in duobus his constat, vt dicis,genealogias credere,& seruare mandata, quid ergo imperfectus imperfectũ iudicas? Vterq; nostrum eget alterutrò. Sin quod certius est,accipere Euangeliũ in sola obseruatione constat cælestium mandatorum, duplici modo improbus es, qui,vt dici solet,desertor arguas militem. Et tamẽ age, Ponamus quia ita vis,duo hæc partes esse fidei perfectæ, quarũ vna quidem cõstet in verbo:id est fateri Christũ natũ:altera vero in opere, quod est obseruatio præceptorum. Vide ergo quàm arduã ego & difficiliorẽ mihi partẽ elegerim, tu vide quàm leuissimam & faciliorem:nec immerito plebs ad te cõfluit, à me refugit,nesciens vtique quia regnum Dei nõ est in verbo,
1.Cor.4. sed in virtute. Quid ergo est quòd me lacessis,si difficiliorem fidei aggressus partem,tibi vt infirmo reliqui faciliorem? Sed ego ad tribuendam,inquit, salutem animis hanc partem fidei efficaciorem puto, ac magis idoneam,quã tu reliquisti:id est,
Caput iij. Christũ fateri natum. Age ergo ipsum eundẽ interrogemus Christum, & vnde potissimũ nobis salutis oriatur occasio, ex eius ore discamus. Quis hominum intrabit in regnum tuum
Matt. 7. Christe? Qui fecerit,inquit,voluntatẽ patris mei qui in cœlis
Mat.28. est. Non dixit,qui me professus fuerit natum. Et alibi ad discipulos,Ite docete omnes gentes, baptizãtes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti,& docẽtes eos seruare omnia quæ mandaui vobis. Non dixit,docentes eos quia sim natus:sed,vt
Ioan.15. mandata cõseruent. Item alibi,Amici mei eritis si feceritis ea quæ præcipio vobis,Non dixit,si natum me credideritis. Rursum,Si feceritis mandata mea,manebitis in mea charitate. Et
Matt.5. alia multa. Necnon & in monte cum doceret, Beati pauperes spiritu,dicẽs,Beati mites,beati pacifici,beati puro corde,beati qui lugent, beati qui esuriunt, beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiã:nusquam dixit, beati qui me confessi fuerint natum. Et in discretione agnorũ ab hædis in iudicio dicturum se dicit iis qui ad dexteram sunt,Esuriui & cibastis
Mat.25. me,sitiui & potastis me:& cętera,propterea percipite regnũ: nõ dixit,quia natum me credidistis, regnũ percipite. Necnon
&

& diuiti quærenti vitā æternā, Vade, inquit, vende omnia quæ habes & sequere me: Non dixit, crede me natū vt in æternum viuas. Ecce igitur portioni meę, quā mihi de gemina vt vultis fide delegi, vbique regnū, vita, beatitudo promittitur, vestræ vero nusquam. Aut docete sicubi scriptum est, beatum esse, regnúmve percepturum, aut æternam habiturū vitam, qui eum confessus fuerit natū ex fœmina. Interim tamen si & hęc pars est fidei beatitudinē non habet. Cum vero eam nec partē fidei probauerimus quid fiet? Nempe eritis vos inanes, quod & ipsum vtiq; monstrabitur. Sed interim hoc satis nobis est ad propositū, quia portio hæc nostra beatitudinibus coronata sit. Cui tamen accedit & illa alia beatitudo, ex confessione quoq; sermonis quia Iesum confitemur esse Christum filiū Dei viui, quod æquē ipse ore suo testatur Iesus, dicens ad Petrū, Beatus es Simon Bariona, quia nō tibi hoc caro & sanguis reuelauit, sed pater meus qui in cælis est. Quapropter nō iā vt putabitis vnā, sed duas easdémq; ratas fidei partes tenemus, & in vtráq; pariter beati appellamur à Christo, quia alterā earū operibus exercentes, alterā sine blasphemia prędicamus. Augustinus respondit: Iā supra cōmemoraui, quàm sępe se dominus Iesus Christus filiū hominis dicat, & quanta vanitate Manichæi fabulam nefandi sui erroris inducāt, de nescio quo cōmenticio primo homine, quem nō terrenū sed fallacibus elementis indutum, contra Apostolū prædicant dicentē, Primus homo de terra terrenus: & quanta cura nos idē monuerit Apostolus, dicens, Si quis vobis annunciauerit præterquā quod annunciauimus vobis, anathema sit. Quapropter restat, vt filiū hominis Christum ita credamus, sicut Apostolica veritate prædicatur, non sicut Manichæorū falsitate confingitur. Cum igitur eum Euangelistę annuncient natū ex fœmina, de domo Dauid, hoc est de familia Dauid Paulúsq; ad Timotheum scribat, dicens, Memor esto Christū Iesum resurrexisse à mortuis, ex semine Dauid, secundum Euangelium meum: satis apparet quemadmodum Christum filiū hominis credere debeamus, qui filius Dei per quem facti sumus, etiā filius hominis per assumptionem carnis factus est, vt moreretur propter delicta nostra, & resurgeret propter iustificationem nostram: Ideóq; vtrunq; se dicit & filiū Dei, & filiū hominis. Vnde ne pergā per plurima, vno loco in Euangelio secundū Ioannē ita scriptum est, Amen àmen dico vobis, quia venit hora & nunc est, quando mortui audient

Mat. 19. Mat. 16. Cap. iiii. 1. Cor. 15. Galat. 1. 2. Tim. 2. Rom. 4. Ioan. 5.

audient vocem filij Dei,& qui audierint viuēt. Sicut enim pater habet vitam in semetipso: sic dedit & filio vitam habere in semetipso, & potestatem dedit ei & iudiciū facere, quia filius hominis est. Dixit, Vocē filij Dei audient:& dixit, Quia filius hominis est. Secundum hoc enim quod dixit, Filius hominis est:accepit potestatem iudicium faciendi, Quia in ipsa forma venturus est ad iudicium, vt & à bonis & à malis videatur, In qua forma etiā ascēdit in cœlum, & vox illa discipulis sonuit. Sic veniet quemadmodum eū vidistis euntē in cœlum. Nam

Actor.1. secundū id quod filius Dei, Deus æqualis est patri, & cū patre

Matt.5. vnum, non videbitur à malis, Beati enim mundo corde, quia ipsi Deū videbūt. Cum ergo credētibus in se promittat vitam æternam, nec aliud sit credere in eum, quàm credere in verum Christum, qualē se ipse prædicat, & ab Apostolis prædicatur, hoc est, & verum Dei filium & verum hominis filiū: vos Manichæi qui creditis in falsū & fallacē, falsi & fallacis hominis filium, cū & ipsum Deū gentis aduersæ tumultu perterritum, mēbra sua misisse crucianda, nec postea tota purgáda docetis, videtis quàm sitis alieni à vita æterna, quam promittit Chri-

Mat.16. stus illis qui credunt in eum. At enim dixit Petro confitenti eum filium Dei, Beatus es Simon Bariona. Nunquid ideo nihil promisit eis, qui in eum filium hominis crederent, cum idem ipse sit & filius Dei & filius hominis? Habes etiā aperte vitam æternam promissam credentibus in filium hominis.

Ioan.3. Sicut exaltauit, inquit, Moyses serpentē in eremo, sic oportet exaltari filium hominis, vt omnis qui crediderit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. Quid vultis amplius? Credite ergo in filium hominis, vt habeatis vitam æternam, quia ipse est & filius Dei qui potest dare vitam æternam, quia ipse est verus Deus & vita æterna. sicut idem Ioánes ait in Epistola

1.Ioan.4. sua. Vbi etiam dicit Antichristum esse qui negat Christum in

Caput v. carne venisse. Quid ergo vos tanquam de mandatorum eius perfectione iactatis, quod ea quæ in Euangelio præcepta sunt operamini? Quid enim illa prodessent vbi non est fides vera, etiam si vere implerentur à vobis? Nónne audistis Apostolum

1.Cor.13. dicentem, Si distribuam omnia mea pauperibus, & tradam corpus meum vt ardeam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest? Quid ergo vos tanquam de Christiana paupertate iactatis, cum Christiana charitate careatis? Habent enim inter se quam charitatem vocant etiam latrones, sibi

debentes

debentes facinorosam flagitiosámque conscientiam: sed non charitatem quam commẽdat Apostolus vt eam à cæteris improbandísque secerneret, ait alio loco, Finis autem præcepti est charitas, de corde puro, & cõscientia bona, & fide non ficta. Vnde ergo habere potestis veram charitatem ex [non] fide ficta surgentem? Aut quando vos pigebit fidem vestram pugnare cum mendaciis, † quando & primum hominem vestrum, cum suis hostibus, in suæ naturæ veritate manentibus, mutabili fallacia dimicasse prædicatis, & ipsum Christũ qui dicit, Ego sum veritas, speciem carnis, mortẽ crucis, vulnera passionis, cicatrices resurrectionis, mentitum esse suadetis? Proinde vos Christo vestro anteponi vultis, si illo mentiente, vos annunciatis veritatẽ. Si autem Christum vestrum sectari vultis, quis non in vobis caueat falsitatem, vt in his quoque mandatis quæ vos implere dicitis, non sit nisi sola fallacia? Quippe, cum ausus sit Faustus dicere, quòd æs in zonis non portetis, nisi forte ideo verum dixit, quia non æs in zonis, sed & aurum in arcellis & in sacculis habeatis: nec reprehenderentur ista in vobis, nisi quia profitemini aliud & aliter viuitis. Adhuc in rebus humanis est ille Constantius, modo iam frater noster catholicus Christianus, qui multos vestrum Romæ in domum suam congregauerat, propter implenda præcepta Manichæi, satis quidem vana & inepta: sed tamen quæ magna existimatis. Quibus cum vestra infirmitas cederet, dispersi estis quisque in viam suam. Vnde illi qui in eis perdurare voluerunt, à vestra societate schisma fecerunt, Et quia in mattis dormiunt mattarij appellantur, à quorum stratis longe dissimiles fuerunt plumæ Fausti, & caprinæ lodices qua deliciarum affluentia non solum mattarios fastidiebat, sed etiam domũ patris sui hominis pauperis Mileuitani. Auferte ergo perditam simulationem, si de moribus non vultis, saltem de literis vestris: ne lingua vestra cum vita vestra, tãquam ille primus homo, cum gente tenebrarũm mendacibus, non elementis, sed verbis pugnare videatur. Sed ne in homines potius non implentes ea quæ sibi præcipiuntur, quàm in ipsam sectam vanissimi erroris me ista dicere quisquam reprehendat, hoc dico, talia sunt ipsa præcepta Manichæi, vt si ea non faciatis, deceptores: si autem faciatis, decepti sitis. Neq; enim Christus vobis præcepit vt herbam non euellatis, sed ne homicidium perpetretis, qui discipulos suos per segetem trans-

1. Timo. 1.
† al. fusca remendacijs,
Ioan. 14.
Mat. 10.
Caput vj.

euntes & esuriẽtes, vellere spicas sabbato nõ prohibuit, vnde
Mat.12. conuinceret & præsentes Iudæos,& futuros Manichæos. Illos quia sabbato fiebat, istos quia fiebat. Sed planè Manichæus pręcepit,vt ociosis manibus vestris de homicidiis viuatis alienis:& illa quidẽ falsa sunt homicidia,sed vęstra sunt vera,cum
Cap.vij. tali dæmoniorum doctrina miseras animas trucidatis. Inest
Matt.5. tamen ille hæreticus typhus,intolerabilisque superbia. Vides, inquit,in me Christi beatitudines illas,quę Euangeliũ faciũt, & interrogas, vtrũ illud accipiam? Vides pauperẽ,vides mitẽ, vides pacificũ,puro corde,lugentem, esurientẽ,sitientem,persecutionem & odia sustinentẽ propter iustitiã, & dubitas vtrũ accipiã Euangeliũ? Si hoc esset iustũ esse, iustificare seipsum, verbis suis volasset in cælũ homo iste, cũ hæc loqueretur. Sed ego in delicias Fausti nõ inuehor notas omnibus auditoribus Manichæorũ,& eis maxime qui sunt Romæ: talem propono Manichæum,qualẽ Constãtius requirebat, cum illa præcepta exigebat impleri,non qualẽ videri nolebat. Et illũ tamen quo modo video pauperẽ spiritu,qui tam superbus est,vt animam suam Deum credat,nec captiuus erubescat? Quo modo mitẽ, qui tantæ autoritati Euangelicæ mauult insultare,quàm credere? Quo modo pacificũ,qui naturã ipsam diuinã,qua Deus est quicquid est,qui solus vere est,perpetuã pacem habere potuisse non putat? Quo modo puro corde,in quo tumultuantur tam sacrilega,& tam multa figmẽta? Quo modo lugentẽ, nisi Deum captum & ligatũ,donec soluatur & euadat,ex quadam tamen parte decurtatus, quæ in globo tenebrarũ à patre ligabitur,lugebit? Quo modo esurientẽ & sitiẽtem iustitiã, quam Faustus in scriptis suis nõ addidit:credo ne sibi deesse videretur,si eam se adhuc esurire ac sitire fateretur? Sed quã iustitiã isti esuriunt & sitiunt, quibus perfecta iustitia erit dãnatis in globo fratribus,qui nihil suo vitio peccauerũt,sed hostili tabe quò eos pater misit,inexpiabiliter infecti sunt,insuper trium-
Cap.viij. phare? Quo modo persecutiones & odia sustinetis propter iustitiã,quibus hæc sacrilegia prædicare & persuadere iustitia est:pro qua impia peruersitate propter Christianorũ temporũ mansuetudinẽ,quàm parua,& propè nulla patiamini,cur non cogitatis, sed tanquã cæcis fatuísq; loquimini, iustitiæ vestræ velut magnũ esse vultis indicium,quòd opprobria sustinetis, persecutionémq; patimini? Porrò si tãto est quisq; iustior,quãto grauiora perpetitur, omitto dicere, quòd videre facillimũ est

est, quàm multo grauiora vobis patiātur, aliis atq; aliis quibusq; facinoribus flagitiísq; polluti. Illud dico, si pro nomine Christi quoquo modo vsurpato atq; suscepto quisquis patitur persecutionē, iam etiā verā fidē iustitiámq; tenere dicēdus est: cōcedite vt ille sit fidei verioris maiorísq; iustitiæ, quē multo vobis grauiora perpessum potuerimus ostēdere, & milia iam vobis nostrorū martyrū occurrāt: atq; ipse pręcipue Cyprianus cuius etiā literis edocetur, quòd in Christū crediderit natū ex virgine Maria: pro hac ille fide, quā vos detestamini, vsque ad gladiū mortémq; peruenit, cū gregib⁹ Christianorū tunc ita credētibus: atq; ita grauiúsq; moriētibus. Faustus autē conuictus vel confessus, ꝙ Manichæus esset, cū aliis nōnullis secū ad iudiciū proconsulare perductis, eis ipsis Christianis, à quibus perducti sunt, intercedētibus leuissima pœna, si tamē illa pœna dicēda est, in insulā relegatus est: quod sua sponte quotidie serui Dei faciunt, se à turbulēto strepitu populorū remouere cupiētes, & vnde publica terrenorū principū vota per indulgentiam solent relaxare dānatos. Deniq; non multo post inde omnes eadē solēni sorte dimissi sunt. Fatemini ergo illos fidē tenuisse veriorē, iustiorémq; vitā, qui pro ea multo quàm vos atrociora sustinere meruerunt: aut desinite vos inde iactare, ꝙ multis detestabiles sitis: sed discernite quid sit persecutionem pati pro blasphemia, & persecutionē pati pro iustitia, & pro qua istarū patiamini, in vestris libris etiā atque etiā diligēter aduertite. Quàm multi autē in nostra cōmunione veraciter faciunt ista sublimiora præcepta Euangelica, de quorū specie fallitis imperitos: quā multi homines vtriusq; sexus ab omni concubitu puri atq; integri, quā multi experti, & postea cōtinentes, quàm multi rerū suarū distributores & relictores, quā multi ieiuniis vel crebris vel quotidianis, vel etiā incredibiliter cōtinuatis, corpus seruituti subiiciētes: quā multę fraternę congregationes, nihil habētes propriū, sed omnia cōmunia, & hęc nō nihil ad victū & tegumētū necessaria: vnā animā & cor vnū in Deū charitatis igne cōflantes: atq; in his omnibus professionibus quā multi fallaces & perditi deprehēduntur, quā multi etiam latent, quàm multi primò rectè ambulantes, peruersa voluntate cito deficiunt, quàm multi in tētationibus inueniuntur, quòd alio animo talem vitam adumbrata specie susceperūt: & quàm multi humiliter & fideliter sanctū custodientes propositum vsque ad finem perseuerant, & salui fiunt?

Cyprian. martyr.

Caput ix.

1. Cor. 6. Actuū 2. & 4. 1. Tim. 6.

In

Mat.10. & 24. 1. Cor.7. In quorum societate quasi dispares apparēt, sed tamen eadem charitate copulantur, qui propter aliquam necessitudinem secundum Apostoli exhortationem habēt vxores tanquam non habētes, & emunt tanquā non tenentes, & vtuntur hoc mundo tanquam non vtentes. His subiunguntur secundū abundantes diuitias misericordiæ Dei, etiam illi quibus dicitur, Nolite fraudare inuicem, nisi ex consensu ad tempus, vt vacetis orationi: & iterum ad ipsum estote, ne vos tentet Satanas propter intemperantiam vestram: hoc autē dico secūdum veniam, non

1. Cor.6. secundum imperium. Qualibus etiam idem Apostolus dicit, Iam quidem omnino delictū est in vobis, quia iudicia habetis vobiscum. Et eorum portans infirmitatē. paulopost dicit, Secularia igitur iudicia si habueritis, eos qui cōtemptibiles sunt

Mat.19. in Ecclesia hos collocate. Neque enim illi soli, qui vt sint perfecti, vendunt vel dimittūt omnia sua, & sequūtur dominum, pertinent ad regnum cælorū: sed huic militiæ Christianę propter quoddam quasi cōmercium charitatis subiūgitur etiam

Mat.25. Coloss.3. quædam stipendiaria multitudo, cui dicetur in fine, Esuriui, & dedistis mihi mādúcare: &c. Alioquin dānandi erunt illi, quorum domos tam diligenti & solicita cura cōponit Apostolus, monēs mulieres subditas esse viris suis, viros diligere vxores suas: filios obtēperare parētibus, parētes filios nutrire in disciplina & correptione domini: seruos obedire cū metu dominis carnalibus, dominos quod iustū est & æquum, seruis præstare. Sed absit vt istos à mādatis Euāgelicis alienos, & à vita æter-

Mat.10. na separādos iudicet: quia vbi ait dominus, Si quis non tulerit crucem suam, & secutus me fuerit, non potest esse discipulus meus: exhortans firmiores ad perfectionem, ibi statim & istos consolatus est dicēs, Qui receperit iustū in nomine iusti, mercedē iusti accipiet: & qui receperit Prophetā in nomine Prophetæ, mercedē Prophetæ accipiet. Vnde non tantū qui modi-

1. Timo.5. cum vini Timotheo dedit propter stomachū, & frequentes infirmitates eius, sed etiam qui saniori atq; fortiori calicē aquæ

Mat.10. frigidę porrexerit tantū in nomine discipuli, sicut ibi sequitur

Caput x. non perdet mercedē suam. Quid autē fallitis auditores vestros, qui cum suis vxoribus, & filiis, & familiis, & domibus, & agris vobis seruiūt, si qui ista omnia nō dimiserit, nō accipiet

Mat.10. Euangelium? Sed quia eis non resurrectionē, sed reuolutionē ad istā mortalitatē promittitis: vt rursus nascātur, & vita electorum vestrorū viuant, tam vana & inepta & sacrilega, quàm

vos

vos viuitis, quando valde laudamini: aut si melioris meriti sunt in melones & cucumeres: vel in aliquos alios cibos veniát, quos vos mãducaturi estis, vt vestris ructatibus cito purgentur: merito eos à mãdatis Euãgelicis alienatis, sed & vosipsos talia sentiẽtes atq; suadẽtes maxime inde separare debetis. Si enim hæc vanitas ad fidẽ Euangelicã pertineret, non debuit dicere dominus, Esuriui, & dedistis mihi manducare: sed, esuristis & mãducastis me: aut, esuriui & mãducaui vos. Neq; enim ex illo iam ministrationis merito, secũdum vestra deliramenta, quisquã recipietur in regnũ Dei, quia mãducare sanctis dedit, sed quia vel mãducauit quos anhelaret, vel manducatus est à quibus anhelaretur in cælũ. Nec illi dicerẽt, Domine, quãdo te vidimus esurientẽ, & dedimus tibi mãducare? Sed dicerent, Quãdo te vidimus esurientẽ, & mãducasti nos? Quibus ille non responderet, Cum vni ex minimis meis dedistis, mihi dedistis: sed, cum vnus ex minimis meis vos mãducauit, ego vos manducaui. *Mat. 25.* Hæc portẽta sentiẽtes & docẽtes, & secundum hæc viuẽtes, audietis vos dicere Euãgelica præcepta seruare & catholicæ Ecclesiæ derogare: in qua sunt tam multi pusilli cum magnis, quos vtrosq; dominus benedicit: pro suis gradibus Euãgelica mandata seruãtes, & Euãgelica promissa sperantes. *Caput xj.* Sed vestrum oculũ maleuolus error in solã paleam nostræ segetis ducit: nam & triticũ ibi cito videretis, si & esse velletis. In vobis autẽ & qui Manichæi ficti sunt, mali sunt: & qui ficti non sunt vani sunt. Vbi enim fides ipsa ficta est, & qui ea simulate vtitur, fallit: & qui eam veram existimat, fallitur: nec ex ea potest existere bona vita, quia ex amore suo quisque viuit, vel bene vel male. Vos autem si spiritalis atque intelligibilis boni charitate, ac non corporalium phãtasmatum cupiditate arderetis, vt cito dicã, quod de vobis notissimum est, est, solem istum corporeum, non pro diuina substantia, & pro sapientiæ luce coleretis.

Libri Quinti finis.

LIBER SEXTVS.

FAVSTVS dixit, Accipis vetus testamentum? *Caput j.* Quo modo, cuius præcepta non seruo? Puto quidem quia nec tu: nam peritomen ego vt pudendam despui, ac si non fallor & tu. *Genes. 17.* Cessationem sabbatorum vt superuacuam credo, quod & tu.

Sacrifi

Exod.20. Sacrificia vt idololatriã, non dubito quòd & tu. Porcina certe
Deute.5. non ego sola abstineo,tu item non solam comedis. Ego quidẽ
Leuiti.11. quia omnẽ carnem immundã existimẽ,tu vero quia nihil immundum,quo vtroq; ab vtroque nostrũ vetus dest. uitur testamentum.
Exod.12. Azyma facta † hebdomadas, scenopegiam vterq; no-
† al. Azymopegia. strum tanquã inutilia & vana cõtempsit. Lineis vestibus non inserere purpuras. In adulteriis ponere vestem linistemã. Bo-
Leuit.22. uem & asinum iungere, si necesse sit, in sacrilegiis numerare:
Deut.21. Caluum aut reburrũ & similis notæ hominẽ non constituere
Leuit.21. sacerdotem, quia sunt huiusmodi apud Deum immũdi,vterq;
† aliàs, risimus. contẽpsimus:risum † nec in secũdis habuimus nec in primis, quæ omnia pręcepta sunt & iustificationes veteris testamenti. Quod ergo obiicis,tibi mecum cõmune est:siue crimẽ putandum, siue recte factum:vterq; enim nostrũ vetus respuit testamẽtum. Ergo si quid intersit inter meã fidem,quæris & tuam: hoc quia tibi mẽtiri libet, & illiberaliter agere, vt quod mẽte oderis,verbo collaudes:ego fallere non didici, quod sentio loquor: tam turpium odisse me fateor præceptores, quàm ipsa
put ij. præcepta. AVGVSTINVS respondit,Quemadmodum & quare accipiatur testamentũ vetus ab hæredibus testamẽti noui,iam supra diximus.Sed quia pauloante de promissis eius Faustus egit, nunc autem de præceptis agere voluit: respondeo istos omnino nescire quid intersit inter præcepta vitæ
o. 20. agendæ, & præcepta vitæ significandæ. Exempli gratia, Non
nes.17. concupisces:præceptũ est agẽdæ vitæ. Circuncides omnẽ masculum octauo die:præceptũ est significãdæ vitæ. Ex hac quippe imperitia Manichæi,& omnes quibus displicẽt literæ veteris testamenti, quicquid Deus mãdauit priorĩ populo ad celebrandum,vmbram futurorũ non intelligẽtes,& ea modo non obseruari animaduertẽtes, ex more præsentis tẽporis illa reprehẽdunt, quæ vtiq; illi tẽpori congruebãt, quo ista quæ nũc manifestata sunt, ventura significarẽtur.Sed quid dicturi sunt
r.12. aduersus Apostolũ, qui ait, Hæc omnia in figura cõtingebant illis, scripta sunt autẽ propter nos, in quos finis seculorũ obuenit? Ecce ipse aperuit cur illæ literæ accipiantur à nobis,& cur illa rerũ signa iam necesse non sit vt obseruentur à nobis. Cũ enim dicit, Scripta sunt propter nos:proculdubio demonstrat,quanta nobis cura legenda & intelligenda, & in quanta autoritate habenda sint:quia propter nos vtique scripta sunt. Cum vero dicit, Figuræ nostri fuerunt, & in figura contingebant

bant illis: ostendit iam non opus esse, vt cum res ipsas manifestatas agimus, figurarũ prænunciantium celebrationi seruiamus. Vnde dicit alio loco, Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorum, quæ sunt vmbra futurorum. Hinc etiam cum dicit, Nemo vos in eis iudicet: declarat quàm non sit necesse vt iam hæc obseruentur. Cum autem dicit, Quæ sunt vmbra futurorũ: ostendit quàm oportuerit vt illo tempore obseruarentur, quo ista quæ nobis iam manifestata eluxerunt, per tales vmbras figurarum futura prædicebãtur. Proinde si Manichæi resurrectione domini iustificarentur, cuius resurrectionis dies, ex die quidem passionis tertius, post diem tamẽ sabbati, hoc est post septimũ octauus fuit: profecto spoliarentur carnali velamento mortalium desideriorum: & cordis circuncisione gaudẽtes, non eam in carne adumbratam figuratámq; deriderent tempore veteris testamenti: quamuis iam tempore noui testamẽti fieri obseruarique non cogerent. In quo enim membro cõgruentius expoliatio carnalis & mortalis cõcupiscentię figuratur, quàm vnde carnalis & mortalis fœtus exoritur? Sed sicut dicit Apostolus, Omnia munda mundis, immundis autẽ & infidelibus nihil est mundũ, sed polluta sunt eorũ & mens & conscientia, Itaque isti, qui nimis mũdi sibi videntur, quia illa mẽbra tanquam immũda auersantur, aut auersari se fingunt, in eas infidelitatis & erroris immundicias inciderũt, vt cum detestantur circuncisionem carnis, quam dixit Apostolus, signaculũ iustitiæ fidei, in ipsis tamẽ carnalibus mẽbris diuina Dei sui membra credant colligata & inquinata detineri, vt cum carnẽ immundã dicunt, & Deum illic ex parte, qua ibi tenetur, immũdum factum dicere cõpellantur: quippe quem mundari oportere asserunt: quod donec fiat, quantum fieri potuerit, interim nunc eum perpeti omnia quæ carnes patiuntur: non tãtum in labore & dolore afflictionũ, sed etiã in voluptate corruptelarum. Ei namq; se dicũt parcere, quod non concũbunt, ne nodis carneis arctius implicetur, & sordidius inquinetur. Cũ ergo Apostolus dicat, Omnia munda mundis: vtiq; hominibus qui possunt in deterius volũtatis peruersitate mutari: quãto magis omnia mũda sunt Deo, qui semper incõmutabilis & incontaminabilis permanet. De cuius sapiẽtia diuina dictum est in eis libris, quos reprehẽdendo vehemẽtius inquinamini, quòd nihil inquinatũ in eam incurrit, & attingit vbiq; propter suam

Coloss. 2.
Cap. iij.
Contra Adimantum, cap. 16. circa finem.
ad Titũ 1.
Roma. 4.
ad Titũ 1.
Sapien. 7.

mundi

mundiciam. Quapropter ô immundissima vanitas, itáne displicet tibi in mēbro humano, vnde humana generatio propagatur, signū regenerationis humanæ, illum cui munda sunt omnia Deū iussisse cōstitui: & placet tibi etiā in flagitiis, quæ illo mēbro ab impudicis hominibus perpetrātur, ipsum Deū vestrum, cui nihil est mundū ex parte sua naturæ cōmaculari atque corrūpi? Quid enim patitur in variis turpibus corruptelis, quē coniugali quoq; concubitu creditis inquinari? Audete etiā dicere quod soletis, Ergóne deerat, vbi Deus præfiguraret signaculū iustitiæ fidei, nisi in illo mēbro? Respōdetur, Cur enim non & ibi? primo, quia omnia mūda mūdis, quāto magis Deo? deinde quia hoc Apostolus dixit, signaculum datum Abrahæ iustitiæ fidei, in tali circūcisione. Vos autē nolite erubescere si potestis, cū vobis dicitur, Ergóne deerat Deo vestro quid ageret, ne suæ naturæ partē istis mēbris, quæ sic despuitis, implicaret? Pudenda quidē ista dicūtur hominibus, ꝓpter nostræ mortalitatis corruptibilē pœnalémque propaginē, quę inde subsistit: quibus casti adhibēt verecundiā, impudici petulantiam Deus iustitiam.

Cap. iiij. Cessationē verò sabbatorū iam quidem superuacuā ducimus ad obseruandū, ex quo spes reuelata est nostræ quietis æternæ: non tamē ad legendū & intelligendum, quia Propheticis temporibus, cum essent ista, quæ nobis hoc tēpore patefacta sunt non tātum sermonibus, sed & actibus præfiguranda & prænūtianda, illo signo quo legimus, res ista prænotata est quam tenemus. Vos autē volo mihi dicatis, cur vestram cessationē nolitis implere? Iudæi quippe sabbato suo, quod adhuc carnaliter sapiunt, non solū in agro fructum nullum decerpunt, sed nec in domo concidunt aut coquunt. Vos autē cessantes quidē expectatis quis auditorū vestrorum propter vos pascendos, cultello vel falcicula armatus in ortum prosiliat, homicida cucurbitarum quarum vobis afferat, mirum dictu, viua cadauera. Nam si non eas occidit, quid vos in tali facto metuitis? Si autem occidūtur cum decerpuntur, quo modo eis inest vita, cui purgandæ atque recreandæ manducando atque ructando, vos asseritis subuenire? Accipitis ergo viuentes cucurbitas, quas si possetis, deglutire deberetis: vt post illud vnum vulnus, in quo eas cum decerpsit vester auditor, reus factus est, vestra indulgentia liberandus, saltem deinceps ad officinam aqualiculi vestri, vbi Deum vestrū illo prælio confractum, reformare possetis, illæsæ atque integræ

peruenirent. Nunc autem antequam eis conterẽdis dentes incumbant, minutatim si hoc palato placuerit, cõciduntur à vobis, quibus tam crebris vulneribus earum, quo modo vos non estis rei? Videte queẽadmodum vobis expediret, vt quod vno die in septem faciũt Iudæi, vos quotidie faceretis, & à tali etiã domestico opere cessaretis. Iam quid in igne patiuntur, vbi certe non reformatur vita quæ in eis non est? Non enim feruẽs olla sancto ventri cõparari potest, & tamen irrideretis, tanquã superfluam sabbati cessationẽ. Quanto vtiq; sanius, non solum eam non reprehenderetis in patribus, quãdo superflua non fuit: sed etiam nunc, quãdo iam superflua est, ipsam potius teneretis, quàm istam vestrã non significatione acceptabilem, sed errore damnabilẽ: quam etiã non implendo rei estis secundũ opinionem vestræ vanitatis, & vani secũdum iudiciũ veritatis? Dicitis enim dolorẽ sentire fructũ, cum de arbore carpitur: sentire cum cõciditur, cum cõteritur, cum coquitur, cum mãducatur. Non ergo debuistis vesci, nisi eis quæ cruda & illæsa possunt transuorari: vt vnũ saltem dolorẽ cum decerpũtur, non à vobis sed à vestris auditoribus paterent. Sed dicitis, Quo modo subuenimus tãtæ vitæ si ea tantũ absumimus, quæ incocta & mollia possunt absorberi? Si ergo ista compensatione tam multos cibis vestris dolores infligitis, cur ab illo abstinetis, ad quem maxime ista necessitas cogit? Nã fructus potest & crudus comedi, sicut se nonnulli vestri exercuerunt: vt hoc non tantũ de pomis, verumetiã de omnibus oleribus facerent. Si autem non vellatur, aut decidatur, aut quoquo modo dematur ex terra vel arbore, venire ad escã nullo pacto potest. Hoc ergo facile debuit esse veniale, sine quo ei subuenire non valeretis: non illi tam multi cruciatus, quos in præparãdis escis mẽbris Dei vestri non dubitatis inferre. At enim plorat arbor, cum fructus carpitur. Hoc quipe dicere non erubescitis: certe nouit omnia vita quæ ibi est, & præsentit qui ad eam conueniant. Venientibus ergo electis, & poma carpentibus, gaudere debuit non plorare, illum trãsitorium dolorem tanta fœlicitate compensans, & tantam euadens miseriam, si in alios incidisset. Cur itaque pomum non decerpitis, cum decerpto tam multas plagas doloréſq; ingeratis? respondete si potestis. Nec ipsa ieiunia vobis competunt: non enim oportet vacare fornacem, in qua spiritale aurum de stercoris commixtione purgatur, & à miserandis nexibus diuina membra soluuntur. Quapropter

ille est misericordior inter vos, qui se potuerit ita exercere, vt nihil eius valetudini obsit, sæpe crudos cibos sumere, & multa consumere. Vos autem & tantas pœnas escæ vestræ irrogãdo crudeliter mãducatis, & à membrorum diuinorũ purgatione
Caput v. cessando crudeliter ieiunatis. Et audetis tamen etiam sacrificia testamenti veteris execrari, & idololatriam nominare, & in huiusmodi sacrilegium nos quoq; sociare. Vnde pro nobis prius respondemus, sic illa iam non esse in operibus nostris, vt ea tamen in mysteriis diuinarum scripturarũ, ad intelligenda quæ his prænũtiata sunt, amplectamur: quia & ipsa figuræ nostræ fuerunt, & omnia talia multis & variis modis vnũ sacrificium, cuius nunc memoriã celebramus significauerũt. Vnde isto reuelato, & suo tempore oblato, illa de agendi celebritate sublata sunt: sed in significãdi autoritate manserunt. Scripta
1. Cor. 10. sunt enim propter nos, in quos finis seculorum obuenit. Sed in eis videlicet interfectio vos mouet animaliũ, cum ista omnis creatura vsibus hominũ quodã modo conditionaliter seruiat. Sed vos, qui homini mẽdico esurienti panem non porrigitis, misericordes estis in pecora, quibus animas humanas inesse
Matt. 8. creditis. Dominus etiã Iesus in ea crudelis fuit, cũ dæmones in gregẽ porcorũ, cum id ab eo peterẽt, ire parmisit? Qui etiã nondum demonstrato per passionẽ sacrificio corporis sui, cui-
Luca 5. dam leproso, quem mũdauerat, ait, Vade, ostende te sacerdoti,
Leui. 14. & offer pro te quod præcepit Moyses in testimoniũ illis. Ma-
Psal. 39. gis enim quia & per Prophetas Deus sæpe testatur, nullius se talis muneris indigere, & facile est ratione perspicere, ꝙ nec eius rei egeat, qui nullius eget, cõpellitur animus humanus inquirere, quid nos per hæc docere voluerit, qui vtiq; non frustra ea, quibus non indiget, sibi iuberet offerri, nisi aliquid in eis ostenderet, quod nobis & nosse prodesset, & talibus signis præfigurari oporteret. Vos autẽ quanto melius & honestius istis, quãuis iam nostro tẽpori non necessariis, tamẽ significantibus aliquid & docentibus, sacrificiis subderemini, quã vobis ab auditoribus vestris viuas sanctarum animarum victimas
† al. viuas escarũ victimas. † offerri iuberetis & crederetis? Nam cum Apostolus Paulus de quibusdam propter epulas Euangelium prædicãtibus congruentissimè dixerit, Quorum Deus venter est: quãto vos ar-
Philip. 3. rogãtiore impietate iactatis, qui vẽtrem vestrum non Deum, sed quòd sceleratioris audatiæ est, Dei mũdatorem dicere non timetis? Cuius porrò dementiæ est, pios se videri velle, quòd ab ani

ab animaliũ interfectione se temperãt, cum omnes suas escas easdẽ animas habere dicant, quibus vt putãt viuentibus tanta vulnera & manibus & dentibus ingerunt? Cur autem si carnibus vesci non vultis, non ipsa animalia Deo vestro oblata mactatis, vt animæ illæ, quas non solum putatis humanas, sed ita diuinas, vt ipsa Dei mẽbra esse credatis, à carnis carcere dimittantur, & ne iterũ redeant, vestris orationibus cõmendentur? An amplius eas adiuuatis ventre quã mente, & illa potius Dei natura saluatur, quę vestris visceribus exhalari meruerit, quàm quæ vestris precibus cõmendari? Propterea ergo ventri vestro pecora non sacrificatis, quia ea viua absumere nõ potestis, vt eorum animas intercessione vestri stomachi liberetis. O beata olera, quibus & manu euulsis, & ferro cõcisis, & igne cruciatis, & dente cõtritis, concessum est tamẽ, vt ad vestrorũ intestinorũ aras viua perueniãt: & misera pecora, quæ cum citius de corpore suo exeunt, in vestra corpora intrare non possunt. Ita delirãtes adhuc putatis, ꝙ ideo sumus inimici veteris testamẽti, quia nullam carnẽ immundã ducimus, tenẽtes Apostoli sentẽtiam, dicẽtis, Omnia munda mũdis. Et illud vbi dominus ait, Non quod intrat in os vestrum, vos coinquinat, sed quod exit. Quod nõ ad solas turbas dominus dixit, sicut vester Adimantus, quẽ post Manichæũ Faustus præcipue laudat, cum veteri testamẽto calũniaretur, voluit intelligi: sed etiã remotus à turbis, hoc idẽ discipulis suis euidẽtius & expressius elocutus est. Cum enim hanc domini sentẽtiam testamẽto veteri opposuisset Adimãtus, quia in illo scripta sunt quędã immunda carniũ, à quibus ille populus iussus est abstinere, timuit ne sibi diceretur, Cur ergo vos non quasdã, sed omnes carnes immundas existimatis, atque ab edendis omnibus tẽperatis: cum tu ipse proferas Euãgelicũ testimoniũ, non coinquinari hominem ex iis, quæ in os ingrediuntur, & in ventrẽ vadunt, atq; in latrinã emittũtur? Itaq; has arctissimas, & fallaciã suã manifestissima veritate præfocãtes angustias, conatus euadere, ait hoc dominũ ad turbas dixisse, quasi paucis ille in secreto vera diceret, in turbas autẽ falsa iactaret: cũ & hoc de domino credere sacrilegũ sit, & omnes qui legũt, nouerint hoc & remotis turbis eum planius dixisse discipulis. Quapropter quia in exordio harum literarũ suarum Faustus sic miratur Adimantũ, vt ei solum præferat Manichæum, compendio requiro, vtrum ista domini sententia, qua dixit, Non inquinari hominem iis,

Caput vj.

Titum 1.

Matt. 15.

Contra Adimantum. cap. 14. & 15. Et de Ecclesiasti. dogma. capit. 31.

Leuiti. 11.

Deut. 14.

quæ in os eius intrãt:vera an falsa sit. Si falsam dicũt, cur eam tantus eorum doctor Adimantus à Christo prolatã dicens, ad expugnandum testamentũ vetus obiecit? Si autẽ vera est, cur aduersus eam credunt se coinquinari, si quacunque carne vescantur: nisi forte verum respondere velint, & dicere, Apostolũ non dixisse omnia mũda hęreticis, sed omnia munda mundis. Cur enim non sint istis hæc mũda, idem Apostolus sequitur & *Titum 1.* dicit, Immundis autẽ & infidelibus nihil est mũdum, sed polluta sunt eorũ & mens & cõscientia. Vnde reuera Manichæis omnino nihil est mũdum, quandoquidẽ etiam ipsam Dei substantiam vel naturã, non solũ coinquinari potuisse, sed etiã ex parte coinquinatã esse contẽdunt: nec solum coinquinatã esse, verumetiam ex omni parte recuperari mundaríq; non posse. Vnde mirũ est, quòd ita se dicunt immũdas omnes carnes existimare, & ob hoc ab eis abstinere, quasi aliquid existimẽt esse mundum, non solum escarũ, sed omnium creaturarũ. Nam & ipsa olera & poma & omnes fruges & totam terrã & cælum commixtione gentis tenebrarũ perhibent inquinata. Vtinam ergo & in cæteris cibis errori suo cõgruerent, atq; ab iis, quæ immunda dicũt, omnibus abstinẽdo, fame potius morerẽtur, quàm tales blasphemias pertinaciter loquerẽtur: nam se corrigere atq; emendare nolẽtibus, hoc esse vtilius quis non intelligat?

Cap. vij. Testamento autẽ veteri, vbi quidã cibi carnium prohibẽtur, cur non sit cõtraria ista sentẽtia, qua dicit Apostolus, *Titum 1.* Omnia munda mũdis: &, Omnis creatura Dei bona est: si pos- *1. Tim. 4.* sunt, intelligant hoc Apostolũ de ipsis dixisse naturis: illas autem literas propter quasdã præfigurationes tẽpori congruentes, animalia quædam, non natura, sed significatione immũda dixisse. Itaq; verbi gratia, si de porco & agno requiratur, vtrũque natura mũdum est, quia omnis creatura Dei bona est: quadam verò significatione agnus mundus, porcus immũdus est: tanquam si stultum & sapientẽ diceres, vtrunq; hoc verbũ natura vocis & literarum & syllabarum, quibus constat, vtique mundum est: significatione autem vnum horum verbum, quo dicitur stultus, immũdum dici potest: non natura sui, sed quoniam quiddam immundum significat. Et fortasse quod est in rerum figuris porcus: hoc est, in rerum genere stultus, & tam illud animal quã istæ duæ syllabæ, quòd dicitur stultus, quid- *Leuiti. 11.* dam idẽmque significat. Immundum quippe illud animal in lege positum est, eo quòd non ruminet: non autem hoc eius

vitium

vitium, sed natura est. Sunt autẽ homines, qui per hoc animal significantur immundi, proprio vitio, non natura: qui cum libenter audiant verba sapientiæ, postea de his omnino non cogitãt. Quod enim vtile audieris, velut ab intestino memoriæ, tanquam ad os cogitationis recordandi dulcedine reuocare, quid est aliud, quã spiritaliter quodã modo ruminare? Quod qui non faciunt, illorum animalium genere figurãtur. Vnde & ipsa à talibus carnibus abstinẽtia, tale vitiũ nos cauere præmonuit. Cum enim thesaurus desiderabilis sit ipsa sapiẽtia, de hac munditia ruminandi, & immunditia non ruminandi alio loco scriptũ est, Thesaurus desiderabilis requiescit in ore sapientis, vir autẽ stultus glutit illum. Hæ autẽ similitudines rerum in locutionibus & obseruationib⁹ figuratis, propter quærendi & comparãdi exercitationem, rationales mẽtes vtiliter & suauiter mouent. Sed priori populo multa talia non tãtum audienda, verumetiam obseruãda præcepta sunt. Tẽpus enim erat, quo non tantum dictis, sed etiam factis prophetari oporteret ea, quæ posteriori tempore fuerant reuelãda. Quibus per Christum atque in Christo reuelatis, fidei gentium onera obseruationum non sunt imposita, Prophetiæ tamen autoritas commendata. Ecce nos diximus qua causa, cum secũdum domini Apostoliq; sententiam: nullas animaliũ carnes immundas habeamus, veteri tamen testamento, vbi quædã immundę dictæ sunt, non aduersemur: vos iam dicite, quare immundas carnes existimetis. Si secundum errorem vestrum, propter commixtionem gentis tenebrarum: non carnes, sed ipse Deus vester immũdus est in ea parte, quam velut debellandis & captiuãdis hostibus absorbendã & inquinandã misit & miscuit: deinde propter ipsam cõmixtionem, etiã quicquid aliud manducatis, immundum est. Sed dicitis. Multo amplius immũdæ sunt carnes. Et quare amplius immũdæ sint carnes, lõgum est eorum de hac re deliramenta cõmemorare: sed breuiter attingam quod sat est, vt inspiciantur reprehensores veteris testamenti, tanta stultitiæ vetustate confecti, vt carnis accusatores, sine vlla spiritali veritate solam carnem sapere cõuincantur. Fortasis enim paulo prolixior ista responsio, sic aduersus eos lectorem instruet, vt in cæteris respõsionibus non à nobis tam multa verba requirãtur. Dicunt enim isti vaniloqui, & mentis seductores, in illa pugna, quando primus homo eorũ tenebrarum gentem elemẽtis falacibus irretiuit, vtriusq; sexus prin-

Prou. 21.

Cap. viij.

cipibus ibidem captis, cum ex eis mundus construeretur, plerósq; eorum in cælestibus fabricis colligatos, in quibus ęrant etiam fœminę aliquæ prægnátes, Quæ cum cęlum rotari cœpisset, eandem vertiginē ferre non valentes, cōceptus suos abortu excussisse, eosdémq; abortiuos fœtus & masculos & fœminas de cælo in terram cecidisse, vixisse, creuisse, cōcubuisse, genuisse. Hinc esse dicunt originē carnium omnium, quę mouentur in terra, in aqua, in aëre. Ergo si de cælo est origo carnium, absurdissimum est propter hoc eas immundiores putare: præsertim quia in ipsa structura mundi eosdem principes tenebrarum, ita per omnes contextiones à summis vsq; ad ima colligatos dicunt: vt quanto quique amplius haberent commixti boni, tanto sublimius collocari mererentur: ac per hoc mundiores carnes esse deberent, quarū origo de cælo est, quàm fruges quæ oriūtur ex terra. Deinde quid tam insanum dici potest, quàm conceptos fœtus ante vitæ commixtionem tanto viuatiores fuisse, vt & abortiui, & de cælo in terrá ruentes viuerent: commixta autem vita nisi tēpore maturo editi, viuere non possint: & si de paulo altiore loco cadant, continuo moriantur: vtique si regnum vitæ contra regnum mortis belligerauit, commixta vita viuatiores facere debuit, non corruptibiliores. Quòd si in sua natura quæque res magis suam retinet incorruptionem, non duas naturas bonas & malas, sed duas bonas, quarum sit vna melior, prædicare debuerūt. Vnde igitur asserunt immundiores carnes, quas de cælo genus ducere affirmāt, istas duntaxat omnibus notas? Nam ipsa prima corpora principum tenebrarū, ex arboribus ibidem natis tanquam vermiculos opinantur exorta, ipsas autem arbores ex quinque illis elementis. Proinde si animalium corpora primam originem habent ex arboribus, secundam de cælo, quid causæ est vt immūdiora quàm fructus arborū existimentur? Si propterea, quia cum moriuntur, amittunt animam, vt iam immundum sit quicquid vita deserente manserit, cur eodem pacto non sunt immunda olera vel poma, quæ vtique, sicut suprà dictum est, cum decerpuntur vel auelluntur, moriuntur? Horum quippe homicidiorum rei esse nolunt, dum nihil ex terra vel ex arbore decerpunt. Deinde cum duas animas esse in vno animantis corpore affirmant, vnam bonam de gente lucis, alteram malam de gente tenebrarum: nunquid cum occiditur animal, bona anima fugit, & mala remanet?

Si enim hoc esset, si viueret animal occisum, quo modo viuebat in gente tenebrarũ, quando solam suæ gentis habebat animã, qua etiã rebellauerat aduersum regna diuina. Cũ ergo in morte cuiuslibet animalis vtraque anima & bona & mala deserat carnẽ, cur immunda caro dicitur, quasi sola bona anima deseratur? Quia, etsi aliquæ vitæ reliquiæ remanent, ex vtraque remanẽt. Nec ipsum quippe fimũ dicunt remanere sine aliquibus exiguis reliquiis membrorũ Dei. Nullam igitur causam reperiũt, cur asseuerent carnes frugibus immundiores: sed videlicet fallacem castitatẽ suam ostẽtare conantes, eo putant immundiorẽ carnem, quod de concubitu existat: quasi nõ tanto vehemẽtius cogantur membro illo diuino manducando succurrere, quanto illic arctius colligatum putant. Postremo si ista causa est maioris immundiciæ carniũ, ea comedant animalium corpora, quæ nõ de concubitu oriuntur, sicut sunt innumerabilia genera vermiũ, quorũ nonnullos vulgò edunt quædam Venetiæ regiones ex arboribus natos Ranas etiam, *Veneti.* quas repente ex vna pluuia terra germinat, †in escam isti assumere debuerũt: vt Dei sui membra talibus formis commixta liberarent, si eam carnem detestantur, quæ concubitu propagatur: & genus humanum erroris arguerent, quòd gallinis columbísq; vescantur, ex masculorum fœminarúmq; coitu procreatis, & mundiores cæli & terræ filias ranas abiiciant. Nam secundum istorũ fabulam mundiores sunt primi principes tenebrarũ, quorum parentes arbores fuerũt, quàm ipse Manichæus, quẽ pater & mater concumbedo genuerũt. Mundiores etiam pediculi eorũ, qui sine concubitu, sudore corporis, vel exhalatione nascuntur, quàm isti ipsi miseri, qui de parentibus concumbentibus nati sunt. Aut si iam quicquid ex carne etiã sine concubitu nascitur, propterea putant immundum, quia ipsa caro ex concubitu est, immunda erunt olera & fruges, quæ de stercoribus fertilius vberiúsq; surrexerint: vbi videãt quid faciãt vel quid respondeãt qui fruges dicũt mundiores esse quàm carnes. Nam stercore quid immundius ex carne proiicitur, & quid frugibus feracius adhibetur? Certe ipsi dicũt per attritiones & digestiones ciborum fugere inde vitam, & exiguum quiddam in stercore remanere. Cur ergo vbi exigua vita remanet, inde cibi vestri, hoc est, fructus terræ de stercore & meliores & maiores & plures existũt? Caro non purgamẽtis terræ sed fœtibus pascitur, terra vero purgamẽtis

†*generat,*

carnis non fœtibus fœcundatur. Eligant quid sit mundius, aut iam correcti desinant esse immundi & infideles, quibus nihil sit mundum, & nobiscũ amplectantur Apostolum dicentem,
Titum 1. Omnia munda mundis. Domini est terra, & plenitudo eius.
Psal. 23. Omnis creatura Dei bona est. Omnia quippe, quæ naturaliter
1.*Timo.*2. sunt, in ordine suo bona sunt: & nemo in eis peccat, nisi qui ordinem suũ in Dei obedientia non custodiens, eorum quoq; ordinem, malè vtẽdo perturbat. Patres autẽ nostri, qui Deo placuerunt, tenuerunt ordinem suum in ipsa obedientia, vt quicquid Deus tẽporibus congruis iubendo distribuit, sic obseruarent, quemadmodũ ille distribuit. Itaq; non solũ carnes ad cibum datas, cùm omnes natura mundæ essent, quasdam tamen nonnulla significatione immũdas illo tempore non ederunt, quòd eas non edi præceptum erat, vt talibus significationibus
Cap. ix. futura rerum manifestatio præfiguraretur. Sed & azymum panem & cætera huiusmodi, in quibus fuisse vmbram futurorum dicit Apostolus, tam rei essent illius tẽporis & illius populi homines, si obseruare contẽnerent, quando sic illa fieri, & ista, quæ nunc reuelata sunt, tunc sic prænuntiari oportebat: quàm nos desipiẽtes essemus, si nũc iam manifestato nouo testamento, illas prænuntiatiuas obseruationes, aliquid nobis prodesse putaremus. Sicut sacrilegi & impij, si eosdem libros, qui propter nos scripti sunt: vt ea, quæ iam nobis reuelata & in manifestatione annũtiata sunt, tantò antè illis figuris prænuntiata cognoscẽtes, fideliter & firmiter teneremus, ideo putaremus abiiciẽdos: q̃a ea, quæ ibi scripta sunt, nõ iam obseruare corporaliter, sed intelligere & facere spiritaliter nos dñs
1.*Cor.* 10. iubet, Scripta sunt enim propter nos, in quos finis seculorum
*Roma.*15. obuenit: sicut item dicit idem Apostolus, Omnia enim quę an-
Exod. 12. tè scripta sunt, vt nos doceremur scripta sunt. Quapropter nõ manducare azymum per statutos septem dies, tempore veteris testamenti peccatũ fuit: tẽpore autem noui testamenti non est peccatum: sed in spe futuri seculi, quã habemus in Christo: qui & animam nostram induẽs iustitia, & corpus nostrum induẽs immortalitate, totos nos innouat. Credere aliquid ex veteris corruptionis necessitate atq; indigẽtia nos passuros vel acturos, semper peccatũ est, quandiu voluũtur isti septẽ dies, quibus peragitur tẽpus: sed hoc veteris testamẽti tẽporibus in figura occultatũ à quibusdã sanctis intelligebatur: tẽpore autem noui testamẽti, in manifestatione reuelatũ populis prędicatur

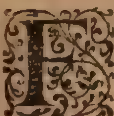
catur. Vnde scriptura ipsa tunc erat præceptum, nunc testimonium. Scenopegia nõ celebrare aliquando peccatum fuit, nunc non est peccatũ. Tabernaculum autẽ Dei quod est ecclesia nõ compaginari, semper peccatum est. Sed tunc agebatur sub præcepto figurato, nunc legitur in testimonio reuelato. Nam & illud quod tunc factũ est, nõ diceretur tabernaculum testimonij, nisi alicui veritati quę suo tẽpore declaranda erat, quadã congruẽtia significationis attestaretur. Lineis vestibus miscere purpurã, & linistema † veste indui aliquãdo peccatũ fuit, nunc nõ est peccatũ: sed inordinate viuere, & diuersi generis professiones velle miscere, vt vel sanctimonialis habeat ornamenta nuptarũ, vel ea quæ se non continens nupsit, speciem virginis gerat, omni modo peccatũ est: & si quid inconuenienter ex diuerso genere in vita cuiusque contexitur. Verum illud tunc figurabatur in vestibus, quod nunc declaratur in moribus. Illud enim erat tempus significandi, hoc manifestandi. Ergo ipsa scriptura, quæ tunc fuit exactrix operum significantium, nunc testis est rerum significatarũ: & quæ tunc obseruabatur ad prænuntiationẽ, nunc recitatur ad confirmationem. Bouem & asinum ad operandũ iungere tunc non licebat, nunc licet. Declaratũ est enim per Apostolum, cum de boue triturante nõ infrænando, scripturam recoleret dicentem, Nunquid de bobus cura est Deo? Quare ergo nunc legitur, quando id quod prohibuit iam licet? Quia idem ipse ibi secutus Apostolus ait, Propter nos scriptura dicit, Et vtique impium est, vt non legamus nos, quod scriptũ est propter nos. Magis enim propter nos, quibus manifestatur, quàm propter illos, in quibus figurabatur. Bouẽ quippe & asinũ si necesse sit, vnusquisq; sine detrimẽto operis iungit. Sapientẽ vero & stultum, nõ vt vnus præcipiat, & alter obtemperet, sed pariter ex æquali potestate, vt annunciẽt verbũ Dei, nõ sine scãdalo quisquam comites facit. Itaq; eandẽ scripturã tenemus, & tunc potestate præcipientẽ vmbris tegendũ, quod nunc aperiretur: & nunc autoritate attestantẽ luce apertũ, quod tunc tegebatur. De caluo autẽ & reburro, quod eos immundos lex dixerit, parum Faustus attenderat, aut in mendosum codicem inciderat. Sed vtinã ipse caluam frontẽ habere voluisset, atque in ea crucem Christi figere nõ erubuisset, profecto Christũ clamantẽ, Ego sum veritas: nec cũ falsis vulneribus occubuisse, nec cum falsis cicatricibus resurrexisse credidisset. Quin etiam dicit,

Leuit. 23.
Deut. 22.
† al. Linostima.
1. Cor. 9.
Leuit. 21.
Ioan. 14.

Ego fallere non dedici, quod sentio loquor. Non est ergo discipulus Christi sui, quem falsas cicatrices dubitantibus discipulis demonstrasse insanus opinatur, & non solum de cæteris vanitatibus suis, sed etiam de ipsa Christi fallacia sibi tanquam non fallenti vult credi, vtrum Christo melior, quo fallente ipse non fallit: an eo ipso non veracis Christi, sed fallacis Manichæi discipulus, cum & in hoc fallit, in quo se non didicisse fallere gloriatur.

Libri Sexti finis.

LIBER SEPTIMVS.

Cap.j. AVSTVS dixit, Quare nõ credis in genealogiá Iesu? Multæ quidẽ sunt causæ, sed palmaris illa, quia nec ipse ore suo vsquã se fatetur patrẽ habere, aut genus in terra: sed econtra, quia non sit de
Ioan. 8. hoc mũdo: quia à patre Deo processerit, quia de-
& 6. scẽderit de cęlo, quia nõ sibi sint mater & fratres, nisi qui fece-
Mat. 12. rint voluntatẽ patris sui, qui in cælis est. Et adhuc illi ipsi, qui has eius genealogias ascribũt, non eũ ante natiuitatẽ cogno-
Luce 3. uisse vidẽtur: sed neque statim vt natus est, quo crederẽtur ea scripsisse: quæ erga eum oculis suis viderint gesta: sed iuueni iam & maturo cõiuncti sunt ei: id est, annorũ fermè triginta, siquidẽ & ætas ascribi diuinis potest sine blasphemia. Quare cum in omni testimonio veritatis hoc semper quæri soleat, vtrúmne quis audierit an viderit: isti verò nec audisse se fateantur ab ipso generationis hunc ordinem, aut quia omnino sit natus: nec vidisse oculis, quia longo post tempore, id est, post baptismum cognouerunt eum: mihi & omni recte iudicanti, tam stultum videtur hoc credere, quàm si quis cæcum
Cap.ij. & surdum testem in iudicium vocet. AVGVSTINVS respondit, Quam dicit palmarem causam, cur non accipiat genealogiam Iesu Christi, ibi apertissime victus ostenditur legentibus, quæ suprà diximus de filio hominis, quod tam crebro
Matt. 8. se Christus esse testatur, & de filio Dei, quo modo idem ipse sit & filius hominis: quo modo secundum diuinitatẽ non ha-
Roma. 1. beat genus in terra, secundum carnem autem sit ex semi-
2. *Tim.* 2. ne Dauid, secundum quod Apostolica doctrina testatur. Vnde oportet eum credi & intelligi, & à patre exisse, & de cælo ve-
Ioan. 10. nisse, & hic tamen verbum carnem factum inter homines ha-
Ioan. 1. bitasse. Quod si propterea putant non habuisse in terra ma-

trem

trem vel genus, quia dixit, Quæ mihi mater, vel qui fratres? superest vt etiã discipulos eius, quibus hoc exemplũ in seipso præbuit, vt terreni generis necessitudinẽ propter regnũ cælorum contemnerent, affirment non habuisse patres, quia dixit eis, Ne vobis dicatis patrem in terra, vnus est enim pater vester Deus. Quod ergo istos de patribus docuit, hoc ipse de matre & fratribus prior fecit: sicut & alia multa in quibus se nobis vt eum imitaremur, præbere, & vt sequeremur præire dignatus est. Quapropter iste qui in eo quod putat palmare, sic vincitur, quàm iaceat & inuoluatur in cæteris animaduertendum est. Quippe qui propterea dicit nõ credendum Apostolis, qui eius non solum diuinam, sed etiam humanam natiuitatẽ annunciauerũt, quia postea iuueni adhæserũt, & nec viderunt eum natum, nec se hoc ab illo audisse dixerũt. Cur ergo credunt Ioanni dicenti, In principio erat verbũ, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum, hoc erat in principio apud Deum, Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil: & cætera quæ illis, quamuis nõ intelligẽtibus, tamen placent. Dicant vbi hoc Ioannes viderit, aut vbi se hoc ab ipso domino audisse dixerit. Quicquid enim dixerint, vnde hoc Ioannes scire potuerit, inde credimus etiã omnes annunciatores natiuitatis Christi, id quod annunciauerunt scire potuisse. Deinde quæro, vnde credant dixisse dominũ, Quæ mihi mater, aut qui fratres, nisi quia hoc Euangelista narrauit? Cur ei non credunt & illud, Quia mater eius & fratres quærebant eum? Si autem hoc mentitus est quod nolunt credere, quo modo ei credunt, Christũ dixisse quod nolunt intelligere? Deinde si Christũ natũ, quia iam iuueni adhæserat, nõ potuit nosse Matthæus, vnde potuit Christũ non natum, post tot annos natus nosse Manichæus? Dicturi sunt, Spiritus sanctus hoc sciebat qui erat in Manichæo. Ille sanè si Spiritus sanctus esset, vera dixisset. Sed cur non potius de Christo discipulis eius, qui etiã corporaliter ei adhæserunt credimus, qui non solum [per spiritũ sanctũ] ab ipso impertitũ scire potuerunt, si quid lateret in rebus humanis, sed tam recẽti & pręsenti memoria etiã solo humano sensu, genus Christi secundũ carnem, & totam originem collegerunt? Et tamen cæci & surdi testes dicuntur Apostoli, Vtinam tu non tantũ cæcus & surdus fuisses, ne tam vana & sacrilega disceres, †sed etiã mutus, ne talia doceres.† † † aliàs, diceres.

Mat. 12. *Mat. 23.* *Ioan. 1.* *Mat. 12.* *De fide cõtra Manicheos. cap. 24.*

Libri Septimi finis.

LIB

LIBER OCTAVVS.

Caput j. AVSTVS dixit, Quare non accipis testamentum vetus? Quia iam præuentus sum nouo. Veteri autem & nouo non conuenit, vt scriptura
Matt. 11. testatur, Nam pannum, inquit, nouum nemo assuit vestimento veteri, alioquin maior scissura fiet. Quia ergo maiorem sicuti vos scissuram facere caueo, Christianam nouitatem Hebraicæ vetustati nō misceo. Quis enim non etiam sordidum iudicet, nouis vestimentis indutis, non donare inferioribus veteres? Quapropter ergo etiam si natus essem Iudæus, vt fuerunt Apostoli, dignum tamen erat me nouo accepto testamento vetus repudiare, vt fecerunt ipsi: Nunc verò & naturę beneficio consecutus vt sub seruitutis iugo non nascerer, Christo mihi protinus occurrente cum pleno munere libertatis, quàm miser & stultus & insuper ingratus ero, si me vltrò addixero seruituti? Quippe Paulus inde
Galat. 4. Galatas arguit, quòd in circuncisionem relabētes, ad infirma repedarent & egena elementa, quibus denuo seruire vellent. Quomodo ergo id ego admittam, in quo alium videam reprehendi? Turpe est redire in seruitutem, sed turpius ire.

Caput ij. AVGVSTINVS respondit, Iam quidē satis superius ostendimus, quare & quomodo teneamus autoritatem veteris testamenti, nō ad Iudaicæ seruitutis imitationē, sed ad Christia-
1. Cor. 10. næ libertatis testificationē. Neq; enim mea, sed Apostoli vox est, quia omnia hæc in figura contingebāt illis: scripta autem sunt propter nos, in quos finis seculorū obuenit. Quapropter nos in seruitute facimus quæ iussa sunt ad nos prænūtiandos, sed in libertate legimus quæ scripta sunt ad nos cōfirmandos.
Galat. 4. Quis itaq; iam nō intelligat, vnde Galatas reuocat Apostolus non religiosè scripturā circuncisionis legētes, sed iam super-
Matt. 9. stitiosè circūcidi volētes? Vnde non pannū nouum vestimēto veteri assuimus, sed erudimur in regno cælorū, ad similitudinem illius patrisfamiliâs, quē commemorat dn̄s, proferētem
Mat. 13. de thesauro suo noua & vetera. Ille autē assuit pannū nouum vestimēto veteri, qui cōtinentiā vult habere spiritalē, & nondū deposuit spem carnalē. Nam legite diligēter, & videte de ieiunio dn̄m interrogatū respondisse, Nemo assuit pannū nouum vestimēto veteri. Adhuc enim discipuli dn̄m carnaliter diligebant, quādoquidem etiā ne occisum amitterēt, formidabant.

Vnde

Vnde Petrum reuocantem se à passione, satanã appellat, quòd non saperet quæ Dei sunt, sed quæ hominũ. Proinde attendite in illa phantasia vestra de regno Dei, vnde istam lucem solis carni conspicuam, tanquam ad exẽplum vobis propositam diligitis & adoratis, quàm carnalẽ spem geratis: & inuenietis ieiunia vestra quo modo prudentiæ carnis, tanquam vestimento veteri assuantur. Veruntamen cum pannus nouus vestimento veteri non cõueniat, vnde potuerunt principibus tenebrarum membra Dei vestri non adiuncta atq; consuta, sed quod est vehementius, cõmixta & concreta cohærere? An vtrunque vetus est, quia vtrunque falsum, & vtrunq; de prudentia carnis est? Nisi forte inde vultis probare vnum fuisse nouum, alterum vetus: quia maior scissura facta est, vt miserabilis pannus de regno lucis abscideretur, & globo tenebrarum æterna pœna conficeretur. † Et tamen argute sibi videtur velut acu linguæ diuinarum scripturarum firmamenta compingere, † talium fabularum sordidus sarctor, aut mendicus indutor. *Mat. 16.* *† confige-rent.* *† compun-gere,*

Libri octaui finis.

LIBER NONVS.

FAVSTVS dixit, Quare non accipis vetus testamentum? Si Apostolis licuit sub eodem natis ab eo discedere, mihi quare nõ liceat in quo natus non sum non vsurpare? Omnes quippe gentiles nascimur, nõ Iudæi, non deniq; Christiani: sed alios ad se ex eadẽ gentilitate testamẽtum vetus adducit, facítque Iudæos: alios nouum, & initiat Christianos: tanquam si duæ arbores, dulcis & amara, radicibus suis vnius terræ in se vim transferant, immutandam qualitatibus suis. Apostolis ergo in dulcẽ transeuntibus ex amaro, quàm demens ero ego, si in amaram cõuertar ex dulci. *Caput j.*

AVGVSTINVS dixit, Cur ergo Apostol⁹, quẽ dicis relicto Iudaismo ex amaritudine transisse in dulcedinẽ, magis inde fractos ramos dicit, qui ex ipso populo in Christũ credere noluerũt: & in ipsa oleæ radice, id est, origine sanctorũ Hebræorum, tanquam oleastrum gentes insertas, vt fierent participes pinguedinis oleæ? Nam cum de Iudæorum lapsu admoneret gentes ne superbirent: ita locutus est, Vobis enim, inquit, dico gentes: quandoquidem ego sum Gentium Apostolus, ministerium meum glorifico, si quo modo ad æmulationem prouocare potero carnem meam, vt saluos *Caput ij.* *Roma. 11*

ſaluos faciã aliquos ex illis. Si reiectio illorum recõciliatio eſt mundi, quæ erit aſſumptio, niſi vita ex mortuis? Si autẽ delibatio ſancta eſt, & conſperſio: & ſi radix ſancta eſt, & rami: quod ſi aliqui ex ramis fracti ſunt, tu autẽ cum eſſes oleaſter, inſertus es in illis, & ſocius radicis factus es pinguedinis oleę, noli gloriari aduerſus ramos. Quod ſi gloriaris, non tu radicem portas, ſed radix te. Dicis ergo, Fracti ſunt rami vt ego inſerar. Bene. Incredulitate fracti ſunt, tu autẽ fide ſtas. † Noli altum ſapere, ſed time: nam ſi deus naturalibus ramis non pepercit, neque tibi parcet. Vides ergo bonitatẽ & ſeueritatem dei, in eos quidem qui ceciderunt ſeueritatem: in te autem bonitatem, ſi permanſeris in bonitate: alioquin & tu excideris. Et illi ſi non permanſerint in incredulitate, inſerentur: potẽs eſt enim deus iterum inſerere illos. Nam ſi tu ex naturali exciſus oleaſtro, & contra naturam inſertus es in bonam oliuam, quanto magis illi, qui ſecundum naturam ſunt, inſerentur ſuæ oliuæ? Nolo enim vos ignorare fratres ſacramentũ hoc, vt non ſitis vobis ſapientes: quia cæcitas ex parte Iſraël facta eſt, donec plenitudo gẽtium intraret, & ſic omnis Iſraël ſaluus fieret. Videtis ergo vos, qui in iſta inſeri radice non vultis, non quidẽ fractis ramis eſſe ſimiles, ſicut eſt carnalis & impius populus Iudæorũ, ſed in oleaſtri amaritudine remãſiſſe. Nam quid niſi oleaſtrũ gentium ſapit, adorare ſolem & lunam? Niſi forte propterea vos iam non putitatis eſſe in oleaſtro gentium, quia ſpinas noui generis addidiſtis, & falſum Chriſtum, quem cum ſole & luna coleretis, non manu fabrili, ſed peruerſo corde finxiſtis? Inſerimini ergo in radicem oleæ, quo ſe redditum gaudet Apoſtolus, qui inter fractos ramos per incredulitatem fuit. Inde ſe quippe liberatum dicit, cum ſe à Iudaiſmo ad Chriſtum tranſiſſe lætatur: quia Chriſtus ſemper in illa radice atque in illa arbore prædicatus eſt, in quem venientem qui non crediderunt, fracti ſunt inde, & qui crediderunt, inſerti ſunt ibi: Quibus ne ſuperbiant, dicitur, Noli altum ſapere, ſed time: nam ſi deus naturalibus ramis non pepercit, neque tibi parcet. Sed ne de ipſis fractis deſperetur, paulo poſt dicit, Et ipſi ſi non permanſerint in incredulitate, inſerentur: potens eſt enim deus inſerere illos. Nam ſi tu ex naturali exciſus oleaſtro, & contra naturam inſertus es in bonam oliuam, quanto magis illi, qui ſecundum naturam ſunt, inſerentur ſuæ oliuæ? Ecce vnde etiam ipſe gloriatur, à fractura liberatus, &

radicis

radicis pinguedini redditus. Qui ergo in vobis sunt, quos inde fregit impietas, redeant, & rursus inserantur. Qui autem nunquam ibi fuerunt, veniant à naturali sterilitate præcisi, participes fœcunditatis futuri.

Libri noni Finis.

LIBER DECIMVS.

AVSTVS dixit, Cur non acceptas testamẽtum vetus? Quia & ab ipso hoc, & ex nouo didicimus, aliena non concupiscere. Quid autem, inquis, alienum habet testamentum vetus? Imò quid habet non alienum? Diuitias promittit, & ventris saturitatem & filios & nepotes vitámque longam, & cum his Chananitidis regnum: sed omnia hæc circuncisis & obseruantibus sabbata, & immolantibus sibi, & abstinentibus à porcina, & huiusmodi cæteris: quæ quia ego negligo, & Christianus omnis, vt inepta scilicet, & ad salutem animi minime pertinentia, idcirco nec quæ promittit, ad meiam spectare cognosco: memórque quia ibi sit mandatum, Non concupisces aliena: Iudæis bona sua habere, libens voléńsque permisi, solo scilicet Euangelio, & regni cælorum splendida hæreditate contentus: nam vt Iudæo si sibi Euangelium vsurparet, iure increpitans dicerem, Improbe, quid tibi cum eo est, cuius præcepta non seruas? sic vereor ne mihi eadem Iudæus increpitet, tenenti testamentum vetus, cuius mandata contemnam. AVGVSTINVS respondit, Eadem sæpe vana repetere, istum non pudet: sed eadem sæpe, quanuis vera respõdere me piget. Quisquis itaq; etiam aduersus ista responsionem quærit, quæ superius à nobis dicta sunt, legat. Iudæo autem dicenti mihi, Cur tenes vetus testamentum, cuius præcepta non seruas? respondeo, Seruari à Christianis etiam ex ipsis libris præcepta vitæ agendæ: præcepta vero vitæ significandæ tunc recte obseruata, cum prænunciabantur ista, quæ nunc reuelata sunt. Quapropter etiam ipsa sic non obseruo ad religionem, vt teneam tamen ad testificationem: sicut & promissa carnalia, quæ ibi continentur, vnde proprie vetus dicitur testamentum: quamuis mihi æterna speranda reuelata sint. Et illa tamen attestantia lego, quæ in figura contingebant illis: scripta sunt autem propter nos, in quos finis seculorũ obuenit. Itaque si audistis quid respondeamus Iudæis, audite & quod

Cap. i. Exo. 20. Rom. 7. Genes. 15. & 17. Exo. 20. Leui. 11. Exo. 20. Cap. ij. Suprà li. 4. c. 2. & li. 6. ca. 2. 1. Cor. 10.

Cap.iij. quod obiiciamus Manichæis. Certe Faustus dixit, turbari nos posse, si nobis Iudæi dixerint, Quare tenetis vetus testamentum, cuius pręcepta non obseruatis? Quibus nos eiusdem scripturæ venerata atq; seruata autoritate respondemus, Vos quid respondetis cũ vobis dicitur, Quare tenetis Euangelicos libros, quorũ vos ad decipiẽdos imperitos confingitis sectatores: & quę ibi scripta sunt, non solũ non creditis, sed etiã quantis potestis viribus oppugnatis? Certe videtis vos potius de nouo testamento, quàm nos de vetere obiectis respondere non posse. Omnia enim quæ in vetere scripta sunt, nos & vera esse dicimus, & diuinitus mã data, & cõgruis tẽporibus distributa. Vos autẽ cum vobis obiecta fuerint, quæ in libris noui testamenti scripta sunt, nec accipiũtur à vobis, deficiẽtes in respondendo, & manifesta veritate faucibus pressis, anhelitu saucio dicitis esse falsata. Quid aliud possent expirare præfocata ora falaciũ, vel potius quid aliud possent putere cõfossa cadauera

Rom.7. mortuorũ? Et tamẽ cõfessus est Faustus, nõ cõcupiscere aliena

Exo.20. non solũ se ex nouo testamẽto, sed etiã ex vetere didicisse: q̃d certe à suo Deo nõ posset discere. Ille quippe, si non cõcupiuit aliena, quare super terrã tenebrarũ, vbi nunquam fuerũt noua secula, cõstruit? An dicturus est, prior ipsa gens tenebrarũ regnum meũ concupiuit, quod ab illa erat alienũ. Ergo imitatus est gentẽ tenebrarũ, vt & ipse cõcupisceret aliena? An angustũ antea fuerat regnũ lucis? O tandũ igitur erat bellũ, vt acquireretur de victoria latitudo regnãdi. Quod si bonũ est, & antè potuit cõcupisci. Sed expectabatur vt gens hostilis in bellum prior erũperet, quo quasi iustius expugnaretur. Si autẽ non est bonũ, quare inimico victo, super alienã terrã crescere voluit regnũ suum, cum prius contẽtus suis finibus, plena fœlicitate vixisset? Sed vtinã vere isti hæc ipsa præcepta vitę agẽdæ, quorum est vnũ, ne cõcupiscas alienũ: vellẽt ex illis literis discere: profecto mansuescerent, & mites intelligerent etiã illa præcepta vitæ significandę, quibus eorũ oblatrat offensio, & illi tunc tempori obseruanda congruisse, & huic nunc tempori intelligenda congruere. Nos autem quo modo vetus testamentum

1.Cor.10. tanquam alienum concupiscimus, cum ea legamus, quæ in figura contingebant illis, scripta sunt autem propter nos, in quos finis seculorum obuenit? Puto quòd non cõcupiscit alienum, qui hoc legit, quod scriptum est propter ipsum.

Libri decimi finis.

LIBER

LIBER VNDECIMVS

FAVSTVS dixit, Apostolũ accipis? Et maxime. Cur ergo non credis filiũ Dei ex semine Dauid natum secundum carnem? Non equidẽ crediderim Apostolum Dei contraria sibi scribere potuisse, & modo hanc, modo illam de domino nostro habuisse sentẽtiam. Sed quia vobis ita placet, qui nunquã sine stomacho auditis aliquid esse in Apostolo cauponatũ, ne hoc quidem nobis scias esse contrarium. Siquidem hæc vetus videatur esse, & antiqua opinio Pauli de Iesu, cum eum & ipse Dauid filium putaret vt cæteri: quod tamẽ vbi falsum didicit, interpolat & infirmat, scribénsque ad Corinthios, Nos, inquit, neminem nouimus secũdum carnem, & si cognouimus secundum carnẽ Christum, sed nunc iam non nouimus. Quare consideres oportet, quantũ intersit inter hęc duo capitula, è quibus vnum perhibet Iesum filium Dauid secundũ carnem, alterum vero iam se neminem nosse secũdum carnem. Quæ si vtraque sunt Pauli, aut hac ratione erunt, qua dixi: aut vnum ipsorum non erit Pauli. Prosequitur denique, Itaque, inquit, si qua est in Christo noua creatura, vetera transierũt: ecce facta sunt omnia noua. Vides ergo eum veterẽ appellare, & transitoriã fidem illam priorẽ: id est, Iesum credidisse ex semine Dauid secũdum carnem: nouam vero hanc secũdam & permanentem, quia neminem iam nouerit secundum carnem. Quapropter & alibi, Cum essem, inquit, paruulus, vt paruulus loquebar, vt paruulus sapiebam: cum autem factus sum vir, quæ paruuli erant [deposui &] euacuaui. Quod si ita est, quid ergo & nos indignum facimus, si nouam & meliorẽ Pauli tenentes confessionem, veterẽ illam ac deteriorẽ proiicimus? Aut si vobis secundum quod ad Romanos scribit, credere cordi est, nobis quare licitum non sit, secundum quod ad Corinthios dogmatizare? Quamuis & hoc ad duritiã vestram ita respõderim. Alioquin absit Apostolũ Dei, quod ædificauit, vnquã destruere, ne se ipse præuaricatorem constituat, vt contestatus est. Veruntamen si eius est & prior illa sentẽtia, nunc emendata est: sin fas non est, Paulum inemendatum dixisse aliquid vnquam, ipsius non est.

Caput j. *Roma. 1.* *2. Cor. 5.* *1. Cor. 13.* *Roma. 10.* *Galat. 2.*

AVGVSTINVS respondit, Hoc est quod pauloãte dixi, quia vbi sic manifesta veritate isti præfocantur, vt obsessi dilucidis verbis sanctarum scripturarum, exitum in eis fallaciæ *Caput ij.*

suæ reperire non posſint, id teſtimonium, quod prolatum eſt, falſum eſſe reſpondent. O vocem à veritate fugacẽ, in amentia pertinacẽ. Vſqueadeo inuicta ſunt, quæ aduerſus vos de diuinis codicibus proferuntur, vt nõ ſit aliud quod dicatis, niſi eos eſſe falſatos. Quæ autoritas literarum aperiri, quis ſacer liber euolui, quod documentũ cuiuſlibet ſcripturæ ad conuincẽdos errores exeri poteſt, ſi hæc vox admittitur, ſi alicuius ponderis æſtimatur? Aliud eſt ipſos libros non accipere, & nullo eorum vinculo detineri: quod Pagani de omnibus libris noſtris, quod Iudæi de nouo teſtamẽto faciũt, quod deniq; noſipſi de veſtris & aliorũ hæreticorũ, ſi quos ſuos & proprios habent, vel de iis qui appellãtur apocryphi: non ꝙ habẽdi ſint in aliqua autoritate ſecreta, ſed quia nulla teſtificationis luce declarati de neſcio quo ſecreto, neſcio quorum præſumptione prolati ſunt. Aliud eſt ergo autoritate aliquorũ vel librorum vel hominũ nõ teneri, & aliud eſt dicere, Iſte quidẽ vir ſanctus omnia vera ſcripſit, & iſta epiſtola ipſius eſt, ſed in eaipſa, hoc eius eſt, hoc non eſt eius. Vbi cũ ex aduerſo audieris proba: non confugias ad exemplaria veriora, vel plurium codicũ, vel antiquorũ, vel linguæ præcedentis, vnde hoc in aliam linguã interpretatum eſt: ſed dicas, Inde probo hoc illius eſſe, illud non eſſe, quia hoc pro me ſonat, illud contra me. Huius ergo † regula veritatis, quicquid contra te fuerit, non eſt verum. Quid ſi alius ſimili inſania, ſed tamen qua tua duricia confringatur, exiſtat & dicat, Imò illud, quod pro te ſonat, falſum eſt: hoc autem, quod contra te eſt, verum eſt: quid acturus es, niſi forte aliũ librum prolaturus, vbi quicquid legeris, ſecundum tuam ſententiam poſsit intelligi? Hoc ſi feceris, non de aliqua eius particula, ſed de toto audies contradicentem & clamantem, Falſus eſt. Quid ages? quò te conuertes? Quam libri à te prolati originem, quam vetuſtatem, quam ſeriem ſucceſsionis teſtem citabis? Nam ſi hoc facere conaberis: & nihil valebis: & vides in hac re quid Eccleſiæ catholicæ valeat autoritas, quæ ab ipſis fundatiſsimis ſedibus Apoſtolorũ vſq; ad hodiernũ diem ſuccedentiũ ſibimet Epiſcoporum ſerie, & tot populorũ conſenſione firmatur. Ita ſi de fide exemplariũ quæſtio verteretur, ſicut in nonnullis, quæ & paucæ ſunt, & ſacrarũ literarũ ſtudioſis notiſsimæ ſententiarum varietates, vel ex aliarum regionum codicibus, vnde ipſa doctrina commeauit, noſtra dubitatio diiudicaretur: vel ſi ibi quoque codices variarent, plures

Apocrypha.

† al. Tu es ergo

Diſt. 11. c. palam.

plures paucioribuss, aut vetustiores recentioribus præferrentur: & si adhuc esset incerta varietas, præcedens lingua, vnde illud interpretatum est, consuleretur. Hoc modo quærunt, qui quod eos mouet in scripturis sanctis, tãta autoritate firmatis, inuenire volunt, vt habeãt vnde instruãtur, non vnde rixentur.

Hoc autem quod aduersus impietatẽ vestram ex Apostoli Pauli epistola profertur, filiũ Dei ex semine Dauid esse secundum carnem, omnes codices & noui & veteres habent, omnes Ecclesiæ legunt, omnes linguę cõsentiunt. Exuimini ergo pallio fallacię, quo Faustus indutus, cum sibi proposuisset tanquã interrogantem & dicẽtem, Accipis Apostolũ Paulum? Respondit, Et maxime. Cur enim non potius respõdit, Et minime: nisi quia fallax aliud, quàm id quod falsum erat, respõdere non potuit? Quid enim accipit Apostoli Pauli? Non primum hominẽ quem ille dicit de terra terrenum, De quo item dicit, Factus est primus homo Adam in animã viuentem. Ille autẽ annunciat, nescioquem primum hominem: nec de terra terrenum, nec factum in animam viuentẽ: sed de substãtia Dei, id ipsum existentem quod Deus est, membra sua vel vestimenta sua vel arma sua: id est, quinq; elemẽta, cum & ipsa nihil aliud essent, quàm substantia Dei, in tenebrarum gente mersisse, vt inquinata caperentur. Non secũdum hominem, quem Paulus dicit de cælo, quem dicit etiam nouissimum Adam in spiritu viuificantem, quem dicit factum ex semine Dauid secũdum carnẽ, factum ex muliere, factum sub lege, vt eos, qui sub lege erant, redimeret. De quo ad Timotheũ dicit, Memor esto Christum Iesum resurrexisse à mortuis ex semine Dauid, secundũ Euangelium meum. In cuius exẽplo etiam resurrectionem nostrã prædicat dicens, Tradidi enim vobis in primis quod & accepistis, † quia Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum scripturas, & quia sepultus, & quia resurrexit tertia die secundum scripturas. Et paulopost infert quare hoc dixerit: Si autẽ Christus prædicatur, quia resurrexit à mortuis, quo modo dicũt quidã in vobis, q̃a resurrectio mortuorũ non est? Iste autẽ qui interrogatus verũ accipiat Apostolũ Paulũ, respõdet, & maxime: hæc omnia negat: nec Iesum ex semine Dauid vult accipere, nec factũ ex muliere: quam non quòd fuerit vel concumbendo vel pariendo corrupta, mulierem Paulus appellat, sed more scripturarũ loquitur, quę ipsum sexum sic appellare consueuerunt. Sicut in Genesi de Eua scriptum est, Formauit

Caput iij. Roma. 1. 1. Cor. 15. Ibidem. 2. Timo. 2. 1. Cor. 15. † accepi. Lite. 2. de cons. euãg. capit. 28. Et de Symbolo Apostol. cap. 5. in fine.

Genes.2. eam in mulierem: cum commixta viro non fuisset. Nec ipsam mortem Christi & sepulturã & resurrectionẽ accipit, quandoquidem Christum dicit nec mortale corpus habuisse, vbi illa
Ioan.19. vera mors esset: nec illas cicatrices veras fuisse, quas post resur
& 20. rectionẽ discipulis ostẽdit, cum eis, quod & Paulus cõmemorat, viuus apparuit: nec ipsam carnem nostram resurrecturã in corpus spiritale mutatã: sicut apertissime idem Apostolus di-
1.Cor.15. cit, Seminatur corpus animale, surgit corpus spiritale. Vnde discernens inter corpus animale & spiritale, cõtexit quod iam cõmemoraui de primo Adam, & de nouissimo Adam. Deinde intulit, Hoc autem dico fratres, quoniam caro & sanguis re-
Contra gnum Dei possidere non possunt. Et ne quisquam ipsam spe-
Adimantum c.12. ciem carnis, & ipsam substãtiam non posse resurgere credidisset, & exprimere volens quid nunc appellauerit carnem & sanguinem: quia ipsam corruptionẽ intelligi voluit, quæ tunc in
1.Cor.15. resurrectione iustorum non erit, cõtinuo contexuit, Neq; corruptio incorruptelã possidebit. Et ne adhuc quisquã putaret, non illud quod sepultũ fuerit resurrecturum, sed tãquam alia tunica ponatur, & alia melior accipiatur, volens apertissime declarare, quia hoc ipsum in melius cõmutabitur: sicut vesti-
Mat.17. menta Christi in mõte non sunt posita, & alia sumpta, sed ipsa quæ fuerãt, in melius clarificata sunt, sequitur, & contexit di-
1. Cor.15. cens, Ecce mysterium vobis dico, Omnes quidẽ resurgemus, non tamẽ omnes immutabimur. Et ne adhuc esset incertum, qui sint qui immutabuntur, In atomo, inquit, in ictu oculi, in nouissima tuba: Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Adhuc forte dicant, non secũdum hoc mortale & corruptibile corpus nos in resurrectione immutari, sed secũdum animam, cum Apostolus hoc non proposuerit vnde diceret, sed de corpore ab ipsius quæstionis initio locutus fuerit, sicut ipsa eius indicat propositio. Sed dicet aliquis, inquit, Quo modo resurgũt mortui, quo autẽ corpore veniunt? Hic iam consequẽter tanquam digito ostendit vnde loqueretur, & subiecit dicẽs, Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptelam, & mortale hoc induere immortalitatẽ. Hæc ergo cum iste neget, cúmq; ipsum Deũ, de quo Paulus di-
1.Timo.1. cit, Immortali, incorruptibili soli Deo honor & gloria, Amen, iste corruptibilẽ prædicet, quãdoquidem substãtiam eius atq; naturam & totã timuisse, ne à tenebrarũ gente corrũperetur, & vt cæterę consuleretur ex parte corruptã, detestanda & abo-

minanda eorũ fabula somniat: q̃d est quòd etiã in hoc conatur fallere imperitos, & in diuinis scripturis minus eruditos, vt interrogatus vtrũ accipiat Apostolũ Paulũ, respõdeat, maxime, & inueniatur minime. Sed certa, inquit, ratio est, qua ostendam Paulum Apostolum, aut proficiẽdo mutasse sentẽtiam, & scribentẽ ad Corinthios emendasse, quod scripserat ad Romanos, aut omnino non scripsisse, quod tanquam eius profertur, filium Dei ex semine Dauid secũdum carnem. Qua tandem ratione id ostendit? Quia non potest, inquit, vtrunq; verũ esse: & quod in epistola est ad Romanos, de filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secũdum carnẽ: & quod ait ad Corinthios, Itaque nos amodo neminem nouimus secundum carnem, etsi noueramus secũdum carnem Christum, sed nunc iam non nouimus. Restat ergo vt nos demõstremus quàm possit vtrunq; verum esse, & quã sibi hæc duo non sint cõtraria. Vnum quippe eorum non esse Pauli, nullo modo possumus dicere, quia nulla in eo variat codicum autoritas. Etsi enim in quibusdã Latinis exemplaribus non legitur factus, sed natus ex semine Dauid, cum Græca factus habeant, vnde non ad verbum, sed ad sentẽtiam transferre voluit dicẽdo, natum, Latinus interpres: tamen Christum ex semine Dauid esse secũdum carnem, omnium librorum atq; linguarum cõcordat autoritas. In hoc autem Paulum aliquando errasse, & proficiendo mutasse sententiam, absit vt dicamus. Quod etiam ipse Faustus sensit, quàm improbe atq; impie diceretur: maluitq; dicere, Pauli Epistolam aliorum falsitate corruptã, quàm ipsius errore vitiosam. *Cap. iiij.* *Roma. 1.* *2. Cor. 5.*

De his enim libris dici potest, aliquid eos habere non consonum fortasse occultiori, & ad dignoscẽdum difficiliori veritati, quod aut sic remãserit, aut in posterioribus correctum sit, qui non præcipiendi autoritate, sed proficiendi exercitatione scribuntur à nobis. Inter hos enim sumus, quibus idẽ Apostolus dicit, Et si quid aliter sapitis, id quoque vobis Deus reuelauit. Quod genus literarum non cum credendi necessitate, sed cum iudicãdi libertate legendum est. Cui tamen ne intercluderetur locus, & adimeretur posteris ad quæstiones difficiles tractandas atque versandas, linguæ ac styli saluberrimus labor, distincta est à posteriorum libris, excellẽtia canonicæ autoritatis veteris & noui testamenti, quæ Apostolorum confirmatã tẽporib⁹ per successiones Episcoporũ, & propagationes ecclesiarum, tanquam in sede quadam sublimiter constituta *Capus v.* *Phil. 3.* *Distin. 1. ca. palam.*

 est, cui

est,cui seruiat omnis fidelis & pius intellectus. Ibi si quid velut absurdũ mouerit, non licet dicere, Autor huius libri non tenuit veritatẽ: sed aut codex mendosus est,aut interpres errauit,aut tu non intelligis. In opusculis autẽ posteriorũ,quæ libris innumerabilibus continentur, sed nullo modo illi sacratissimæ canonicarũ scripturarũ excellẽtiæ coæquantur,etiam in quibuscũque eorũ inuenitur eadẽ veritas, longe tamen est impar autoritas.Itaque in eis,si qua forte propterea dissonare putantur à vero,quia non vt dicta sunt intelliguntur, tamen liberum ibi habet lector auditórve iudiciũ,quo vel approbet quod placuerit, vel improbet quod offenderit : & ideo cuncta eiusmodi,nisi vel certa ratione, vel ex illa canonica autoritate defendantur,vt demonstretur,siue omnino ita esse,siue fieri potuisse,quod vel disputatũ ibi est,vel narratum : si cui displicuerit,aut credere noluerit,nõ repræhenditur.In illa verò canonica eminentia sacrarũ literarũ,etiam si vnus Propheta,seu Apostolus,aut Euangelista aliquid in suis literis posuisse,ipsa canonis cõfirmatione declaratur, nõ licet dubitare quod verũ sit:alioquin nulla erit pagina,qua humanæ imperitiæ regatur infirmitas, si librorum saluberrima autoritas,aut contempta penitus aboletur,aut interminata* confunditur.Quapropter quisquis es,quem velut repugnantia ista mouerũt,quòd alibi scriptũ est,Filium Dei ex semine Dauid: alibi autem,Et si noueramus Christũ secundum carnẽ,sed iam nunc nõ nouimus: etsi non vtrũque ex vnius Apostoli literis proferretur,sed vnũ eorũ Paulus dixisset,alterũ Petrus,aut Esaias,aut alius quisquam Apostolorum,siue Prophetarum: quia ita sibi omnia in canonica autoritate cõcordant,vt tanquam vno ore dicta,iustissima & prudẽtissima pietate credantur,& serenissimo intellectu inueniantur,& solertissima diligẽtia demonstrentur, non liceret de alterutro dubitare. Proinde, quia ex Apostoli Pauli canonicis,id est, verè Pauli epistolis,vtrũque profertur: & non possumus dicere, aut mendosum esse codicem, omnes enim Latini emendati sic habẽt:aut interpretem errasse, omnes enim Græci emendati sic habent : restat vt tu non intelligas : à me autem ratio flagitetur,quo modo neutrum ab altero dissonet,sed in eadem sanæ fidei regula vtrũque concordet: Si enim tu quoque pie quæreres, posses inuenire quo modo ista perscrutata dilucescant. Nam quòd filius Dei ex semine Dauid homo factus est,nec idem Apostolus vno loco dicit, & aliæ

*al. interminata, quod minio deleantur, quæ nõ placẽt.
Cap. vj.
Roma. 1.
2.Cor.5.
Cap. vij.

& aliæ sanctæ scripturæ apertissime prędicant. Quod vero dicit, Etsi noueramus Christum secũdum carnem, sed iam nunc non nouimus: eaipsa circunstantia scripturæ loci eius satis ostendit quid loquatur Apostolus. Suo quippe more vitã nostram futuram, quæ iam in ipso homine mediatore Christo Iesu capite nostro resurgente completa est, ita spe certa meditatur, tanquam iam assit, præsénsq; teneatur: quæ vtiq; vita non erit secũdum carnem, sicut Christi vita non est secũdum carnem. Carnem nanque hoc loco non ipsam corporis nostri substantiam, quam dominus etiam post resurrectionem suam carnem appellat, dicens, Palpate & videte, quia spiritus ossa & carnem non habet, sicut me videtis habere: sed corruptionem mortalitatémq; carnis vult intelligi, quæ tunc non erit in nobis, sicut iam in Christo non est. Hanc enim proprie carnem nominabat, etiam cum de ipsa resurrectione satis euidẽter loqueretur, & diceret, quod iam supra commemoraui, Caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt, neq; corruptio incorruptionem possidebit. Cum ergo factum fuerit, quod ibi consequẽter dicit, Ecce mysterium vobis dico, omnes quidem resurgemus, non tamẽ omnes immutabimur: in atomo, id est, in momento, in ictu oculi, in nouissima tuba: canet enim tuba & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur: oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionẽ, & mortale hoc induere immortalitatem: iam secundum id quod carnem non ipsam corporis substãtiam, sed ipsam corruptionẽ mortalitatis appellat, non erit vtiq; caro: quia corruptionẽ mortalitatis mutata non habebit: secũdum autem ipsius substantiæ corporisque originẽ eadem caro erit, quia ipsa resurget & ipsa mutabitur, quia & illud verum est quod ait dominus posteaquam resurrexit, Palpate & videte, quia spiritus ossa & carnẽ non habet, sicut me videtis habere: & hoc verum est quod ait Apostolus, Caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt. Illud enim dictum est secũdum ipsam substantiam, quæ etiam tunc erit, quia ipsa mutabitur: hoc autem dictũ est secundum carnalem corruptionis qualitatem, quæ tunc iam non erit, quia mutata caro non corrumpetur. Noueramus ergo Christum secundum carnem, id est, secundum carnis mortalitatem antequam resurgeret, sed nunc iam non nouimus: quia sicut idem dicit Apostolus, Christus resurgens à mortuis, iam non moritur, & mors ei vltrà non dominabitur. Nam si te ad

Luc.24. *1. Retrac cap.16.* *1.Cor.15.* *Luca 24.* *1.Cor.15.* *1. Cor.5.* *Roma.6.*

verborum proprietatem teneas, mentitus est quod ait, Noueramus Christũ secundum carnẽ: si Christus nunquam fuit secundum carnem: nemo enim nouerat quod non erat. Non autem dixit, Putabamus Christũ secundum carnem: sed, noueramus. Veruntamen vt verbo nõ premam, ne quis affirmet per abusionem locutũ Apostolum, vt pro eo quod est, putabamus: diceret, noueramus: illud miror nõ attendere homines cæcos, vel potius nõ miror non videre cæcos, quia si Christus ideo nõ habuit carnẽ, quia dixit Apostolus, nunc iam nõ se nosse Christum secundũ carnem, nec illi habuerunt carnem, de quibus in eodem loco dicit, Itaque nos amodo neminem nouimus secundum carnẽ: neque enim de solo Christo id volens intelligi, posset dicere, Neminem nouimus secundum carnem: sed quia illorũ secum vitam futuram tanquam præsentem meditabatur, qui resurgentes commutabuntur, Amodo, inquit, neminem nouimus secundum carnem: id est, tam certam spem tenemus futuræ nostræ incorruptionis & immortalitatis, vt amodo iam in ipsa notitia gaudeamus. Vnde alio loco dicit, Si autem resurrexistis cũ Christo, quę sursum sunt quęrite, vbi Christus est ad dexteram Dei sedens: quæ sursum sunt sapite, non quę super terrã. Nondum vtique resurreximus sicut Christus, sed tamen secundum spem, quæ nobis in illo est, iam nos cum illo resurrexisse testatus est. Vnde etiam dicit, Secundum suam misericordiam saluos nos fecit per lauacrũ regenerationis. Quis autem non intelligat in lauacro regenerationis spem nobis datam salutis futuræ, non iam salutem ipsam, quę promittitur: & tamen quia certa spes est, tanquam iam data esset eadem salus, saluos nos, inquit, fecit. Alio quippe loco dilucidissime dicit, Nos in nobisipsis ingemiscimus adoptionẽ expectantes, redemptionem corporis nostri. Spe enim salui facti sumus: spes autem quæ videtur, non est spes: quod enim videt quis, quid sperat? Si autẽ quod non videmus, speramus, per patientiam expectamus. Sicut ergo hic non dixit, salui futuri sumus: sed, amodo iam salui facti sumus: nondum in re, sed in spe. Spe enim, inquit, salui facti sumus: sic & quod ibi dictum est. Amodo neminem nouimus secundũ carnem: nondum in re, sed in spe intelligitur: quia spes nobis in Christo est, quia in illo iam completum est, quod nobis promissum speramus. Ille quippe iam resurrexit, & mors ei vltra non dominabitur. Quem & si noueramus secundum carnem, cum

2. Cor. 5. *Coloss. 3.* *Titum 3.* *Rom. 8.* *2. Cor. 5.* *Roma. 6.*

adhuc

adhuc moriturus esset. inerat quippe in eius corpore illa mortalitas, quam proprie carnē appellat Apostolus, sed iam nunc non nouimus: illud enim eius mortale, iam induit immortalitatem, vnde secundum pristinam mortalitatem iam caro appellari non possit. Itaque ipsius loci contextionem, vbi hæc sententia est, de qua isti calumniantur, consideremus, vt hoc quod dico, magis eluceat. Charitas, inquit, Christi compellit nos, iudicantes hoc, quoniā si vnus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt: & pro omnibus mortuus est, vt qui viuunt, iam nō sibi viuāt, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit. Itaq; nos amodo nemīnē nouimus secundū carnem, & si noueramus secundū carnem Christū, sed iam nunc nō nouimus. Certe iam nūc cuiuis apparet propter resurrectionem Christi hoc dixisse Apostolū, quandoquidem ista verba illud præcessit, vt qui viuunt, iam nō sibi viuāt, sed ei qui pro omnibus mortuus est, & resurrexit. Quid est enim aliud, nō sibi, sed illi viuāt: nisi vt secundū carnem nō viuant in spe terrenorum & corruptibiliū bonorum, sed secundū spiritum in spe resurrectionis, quæ iam ex ipsis in Christo facta est? Itaque eorum, pro quibus Christus mortuus est, & resurrexit, & qui iam nō sibi, sed illi viuūt, neminem secundū carnem Apostolus nouerat, propter spem futuræ immortalitatis, in cuius expectatione viuebāt, quæ in Christo iam non spes, sed res erat: quem & si nouerat secundū carnem, cū adhuc moriturus esset, iam tamen non nouerat: quia eum resurrexisse nouerat, & vltra ei mortem dominaturam. Et quia omnes in illo, & si nondum in re, iam tamen spe hoc sumus, sequitur & dicit, Si qua igitur in Christo noua creatura, vetera transierunt, ecce facta sunt omnia noua. Omnia autem ex Deo, qui reconciliauit nos sibi per Christū. Omnis ergo noua creatura, id est, populus innouatus per fidē, vt habeat interim in spe, quod in re postea perficiatur, in Christo habet etiā † quod in se sperat. Itaque nunc vetera transierūt secundum spem, quia modo iam nō est tempus veteris testamēti, quo tēporale atque carnale regnum expectetur à Deo: & facta sunt omnia noua secundū eandē spem, vt regnum cælorū, vbi nulla erit mors atque corruptio, promissum teneamus. In resurrectione autē mortuorum nō iam secundum spem, sed secundum rem & vetera transibunt, cum inimica nouissima destruetur mors, & fient omnia noua: cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit

Cap. viij. *2. Cor. 5.* *Roma. 6.* *2. Cor. 6.* *† al. habet iam.* *1. Cor. 15.*

duerit immortalitatem: quod iam factũ est in Christo, quem secundum rem iam non nouerat Paulus secundũ carnem: eorum verò, pro quibus mortuus est, & resurrexit, nondũ secundum rem, sed secundũ spem, neminem nouerat secũdum carnem: quia illius gratia, sicut idẽ ad Ephesios dicit, sumus salui facti. Nam & ipse locus huic sententiæ sic attestatur, Deus autem, inquit, qui diues est in misericordia, propter multã dilectionẽ qua dilexi nos, & cùm essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos Christo, cuius gratia sumus salui facti. Quod enim hic dixit, Conuiuificauit nos Christo: hoc dixit ad Corinthios, vt qui viuunt, iam non sibi viuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit. Et quod hic dicit, Cuius gratia salui sumus facti: iam velut perfectũ sit, loquitur quod in spe tenet. Nam quod paulò antè cõmemoraui, apertissimè alibi dicit, Spe enim salui facti sumus. Ideoq; & hic sequitur, & tanquam perfectum enumerat quod futurũ est, Et simul, inquit, excitauit, & simul sedere fecit in cælestibus in Christo Iesu. Certe enim in cælestibus Christus iam sedet, nondum autẽ nos: sed quia spe certa, quod futurũ est, iam tenemus, simul sedere nos dixit in cælestibus nondum in nobis, sed iam in illo. Nanque ne putares iam nunc esse perfectum, quod in spe ita dicitur, tanquam perfectũ sit: atque vt intelligas adhuc futurũ, sequitur & dicit, Vt ostenderet in superuenientibus seculis superabundantes diuitias gratiæ suæ in benignitate super nos in Christo Iesu. Hinc est & illud, Cùm enim essemus in carne, passiones peccatorũ, quæ per legẽ sunt, operabantur in membris nostris, vt fructum ferrẽt morti. Ita enim dixit. Cùm essemus in carne: quasi iam non essent in carne: quod ita intelligitur, Cùm essemus in spe rerum carnalium: quãdo lex, quæ impleri non potest nisi per charitatem spiritalem, ad hoc super eos erat, vt per præuaricationẽ abundaret delictum, vt posteà reuelato nouo testamento, per indulgentiam superabundaret gratia. Hinc similiter alibi dicit, Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt. Et ne putaret quisquam eos dictos, qui nondum mortui sunt, statim subiecit, Vos autem non estis in carne, sed in spiritu: id est, qui in spe carnalium bonorum sunt, Deo placere non possunt: vos autem non estis in spe carnalium, sed in spe spiritalium: id est, regni cælorũ: vbi & ipsum corpus per illam mutationem in suo quodam genere spiritale erit, quod modo animale est. Seminatur enim

corpus

Marginal notes: Ephes. 2. — 2. Cor. 5. — Roma. 8. — Ephes. 2. — Roma. 8. — Roma. 5. — Roma. 8.

corpus animale, sicut ad Corinthios idem dicit, Resurget corpus spiritale. Si ergo neminem eorum iam nouerat secundum carnem Apostolus, qui propterea dicebantur non esse in carne, quia non erant in spe rerum carnalium, quamuis adhuc corruptibilem carnem mortalémque portarent: quanto expressius de Christo diceret, quòd eum iam non nouerat secundum carnem, in cuius corpore etiam re ipsa iam perfectum erat, quod illi in spe promissum tenebant? Quanto ergo melius, quanto religiosius diuinæ scripturæ ita pertractantur, vt discussis omnibus concordare inueniantur, quàm deficiente homine in quæstione, quam soluere non potest, tanquam veræ in parte acceptentur, & tanquam falsæ in parte damnentur: quia & cum esset paruulus Apostolus, & ea quæ paruuli erant, saperet, quanquam hoc ad similitudinem dixerit, nõdum erat tamen spiritalis, qualis iam erat, cum scriberet quæ ad Ecclesiarum ædificationem, non proficiendi exercitatione in studiosorum manibus versarentur, sed præcipiendi autoritate in ecclesiastico canone legerentur.

1. Cor. 15.

1. Cor. 13.

Libri vndecimi finis.

LIBER DVODECIMVS.

FAVSTVS dixit. Cur non accipitis Prophetas? Imò tu dic potius, si quid habes cur debeamus Prophetas accipere. Propter testimonia, inquit, quæ de Christo præfati sunt: ego quidem nulla inueni, quamuis attentius eos & curiosissime legerim. Sed tamen & hoc inertis † fidei confessio est; in Christum sine teste & argumento non credere. Nempe ipsi vos docere soletis, idcirco nihil esse curiosius exquirendum, quia simplex sit & absoluta Christiana credulitas. Quo modo ergo nunc fidei simplicitatem destruitis, indiciis eam ac testibus fulciendo, & hoc Iudæis? Aut si prima vobis sententia displicet, idcircóque transitis in alteram, quis fidelior vobis esse testis debet, quàm Deus ipse de filio suo, qui non per vatem, nec per interpretem, sed vltro cælitus erupta voce, cum eum mitteret ad terram, dixit, Hic est filius meus dilectissimus, credite illi. Necnon & ipse de se, A patre meo processi, & veni in hunc mundũ: atque multa alia huiusmodi. Ad quæ respondentes †* Iudæi, Tu de te testificaris, dicebant, testimonium tuum non est verum. Quibus

Caput j.

† eneruis.

Matt. 3. & 17.

Ioan. 8.

†* al. ringentes.

bus ipse, Et si ego testificor de me, testimonium meum verum est, quia non sum solus. Nam & in lege vestra scriptum est,
Deut. 17. Duorum hominum testimonium verum est. Ego sum qui te-
Ioan. 8. stificor de me, & testificatur de me qui me misit pater: non dixit, Prophetę. Ad hæc & opera ipsa sua sibi in testimonium vo
Ioan. 10. cat. Si mihi non creditis, dicens, operibus credite: non dixit, Si mihi non creditis, Prophetis credite. Quapropter nos testimoniis de Saluatore nostro nullis egemus, exempla tantum vitæ honestæ, & prudentiam ac virtutem in Prophetis quærimus: quorum nihil in Iudæorum fuisse vatibus, quia te non latuerit sentio: siquidem cõsulente me, cur eos accipiendos putares non improuide, nec inurbaniter silentio eorum mãdatis operibus, in sola transiluisti præsagia: oblitus vtique scriptum esse,
Matt. 7. Nunquam vindemiari vuam de spinis, nec de tribulis ficus. Quapropter hæc strictim interim, & castigate ad interrogationem tuam responderim, quia quæris, cur non accipiamus Prophetas: alioquin nihil eos de Christo prophetasse, abunde iam parentum nostrorum libris ostensum est. Ego vero illud adiiciam, quia si Hebraici vates Christum scientes & prædicantes, tam flagitiose vixerunt, iure & in ipsos dici poterit,
Roma. 1. id quod Paulus de gentium sapientibus cõtestatur, Quia cum cognouissent Deũ, non vt Deum clarificauerunt, aut gratias egerunt: sed euanuerunt in cogitationibus suis, & in tenebratum est insipiens cor eorum. Vides ergo non esse magnum magna cognouisse, nisi ex eorum vixeris dignitate.
Cap. ij. AVGVSTINVS respondit, Nempe his omnibus verbis id agit Faustus, vt Prophetas Hebræos neque quicquam de Christo prænunciauisse, neque si prænunciarunt, eorum testimonia nobis prodesse, neq; illos ipsos ex eorũdem testimoniorũ dignitate vixisse credamus. Nos itaq; demõstrabimus & eorum de Christo præsagia, & quantum per ea nobis ad fidei veritatem firmitatémque consultum sit, & eos suæ prophetiæ congruenter aptéq; vixisse. In hac tripartita disputatione, illud quod primo posui, longum est sic probare, vt de illis omnibus libris testimonia proferam, quibus ostendam Christum esse prædictum: sed huius hominis leuitatem grauissimo autoritatis pondere cõteram. Ita quippe nõ accipit Prophetas Hebræos, vt accipere se tamen profiteatur Apostolos. Apostolus autem Paulus de quo cum se ipse tanquã ex aduersa voce interrogasset, verũ eum acciperet, respondit, & maxime, quid de illorum prophetia di

tia dicat, audiamus. Paulus, inquit, seruus Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem. *Roma. 1.* Quid volunt amplius? Nisi forte hoc de aliis aliquibus Prophetis, non de nostris Hebræis dictum volunt intelligi? Sed quanquam per quoslibet dictũ sit, de illo tamen filio dei promissum est Euangelium, qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnẽ: in quod Euangelium segregatum se dicit Apostolus: Istorum autem perfidiæ hoc sit contrarium, quod secundum hoc Euangelium credimus filium Dei factum ex semine Dauid secũdum carnem: tamen apertiora cognoscant, quibus euidentissimum Prophetis Hebræis testimonium perhibetur, per eum Apostolum, cuius autoritate superborum istorum colla frangantur.

Cap. iij. Veritatem, inquit, dico in Christo, non mentior, contestante mihi conscientia mea in spiritu sancto, quia tristitia est mihi magna, & continuus dolor cordi meo. *Roma. 9.* Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, cognatis secundum carnem, qui sunt Israelitę, quorum est adoptio & gloria & testamenta & legis constitutio & obsequium & promissiones: quorum patres, & ex quibus Christus secundũ carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula. Quid potest abundãtius dici, quid expressius declarari, quid sanctius commendari? Quæ est enim adoptio Israelitarum, nisi per filium Dei? Vnde ad Galatas dicit, Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege: vt eos qui sub lege erant, redimeret, vt adoptionem filiorum reciperemus. *Galat. 4.* Et quæ gloria eorum nisi præcipua illa, de qua idem Apostolus ad eosdẽ Romanos dicit, Quid ergo amplius est Iudæo, aut quæ vtilitas circuncisionis? *Roma. 3* Multum per omnem modũ. Primum quidẽ, quia credita sunt illis eloquia Dei. Quærant isti quæ sint eloquia dei credita Iudæis, & ostendant nobis alia præter Hebræorum Prophetarum. Iam vero testimonia cur dixit ad Israëlitas præcipue pertinere, nisi quia & vetus testamentum illis datum est, & nouum in vetere figuratum: legis autem cõstitutionem, quæ Israëlitis data est, non intelligẽtes eius dispẽsationẽ, quia iam nõ vult nos Deus esse sub lege, sed sub gratia, reprehendere isti solent imperitia furiosa. Cedant ergo autoritati Apostolicæ, quæ laudans atque cõmendans Israëlitarum excellẽtiam, etiam hoc enumerauit,

quod

quòd eorũ sit legis cõstitutio. Quæ si mala esset, nõ vtiq; in eorum laude poneretur. Si autẽ Christũ non prædicaret, nõ ipse
Ioan.5. dominus diceret, Si crederetis Moysi, crederetis & mihi: de me enim ille scripsit. Nec post resurrectionem sic eis attestaretur,
Lucæ 24. dicẽs, Oportebat impleri omnia quæ scripta sunt in lege
Cap.iiij. Moysi & Prophetis & Psalmis de me. Sed quia Manichæi aliũ Christũ prædicãt, nõ eum quẽ prædicauerunt Apostoli, sed suũ propriũ fallacẽ, fallaciter huius falsitatis sectatores cõgruenter & ipsi mẽtiuntur, nisi quòd impudenter sibi credi volunt, cum se mẽtientis discipulos esse profiteantur: cõtigit eis quod
2. Cor. 3. de ipsis infidelibus Iudæis dicit Apostolus, Cum legitur Moyses, velamen est super cor eorum: neque enim aufertur hoc velamen, per quod non intelligunt Moysem, nisi transierint ad Christum: non qualem ipsi finxerunt, sed qualem patres He-
Ibidem. bræi prophetauerunt. Sic enim idem Apostolus ait, Cum autem transieris ad dominum, auferetur velamen. Neque enim
Lucæ 24. mirum est, quòd resurgenti Christo, & dicenti, Oportebat impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me: nolunt isti credere: quandoquidẽ Christus ipse narrauit, quid Abraham dixerit immisericordi cuidam diuiti, cũ apud inferos torqueretur, & peteret inde mitti aliquem ad fratres suos, à quo docerentur ne & ipsi venirent in illum
Lucæ 16. locum tormentorum, Hoc enim ei dictũ est, Habent ibi Moysem & Prophetas. Et cum ille dixisset, non eos credituros, nisi aliquis resurrexisset à mortuis: verissimè responsum est, Si Moysem & Prophetas non audiunt, neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent. Quapropter isti non audientes Moysem & Prophetas, non solum à mortuis resurgenti Christo, sed omnino Christum à mortuis resurrexisse nõ credunt. Quo modo enim resurrexisse credunt, quem mortuum fuisse non credunt: Nam quo modo mortuum fuisse credunt, quem mortale
Cap.v. corpus habuisse non credunt? Nos autem illis nõ tanquam eius Christi, qui fallax fuit, sed eius qui omnino non fuit, fallacibus prædicatoribus non credimus. Habemus enim Christum verum atque veracem, prædictum à Prophetis, prædicatum ab Apostolis, prædicationis suæ testimonia ex lege & Prophetis adhibentibus, sicut innumerabilibus locis ostendunt. Quod Paulus breuissimè verissiméque complexus est, dicẽs,
Roma.3. Nunc autẽ sine lege iustitia Dei manifestata est, testificata per legẽ & Prophetas. Quos Prophetas, nisi Israëlitas? Quorũ esse

apert-

ertissimè dixit,& testamenta & legis cõstitutionem & pro- *Rom.9.*
issiones. De quo promissiones,nisi de Christo? Quod breui-
r alio loco determinat, cum de Christo loquitur, dicens. *2. Cor.1.*
uotquot enim sunt promissiones Dei, in illo etiam. Dicit
ihi Paulus, Israëlitarũ esse legis constitutionẽ. Dicit etiam,
inis enim legis Christus,ad iustitiã omni credenti. Dicit etiã *Rom.10.*
e Christo loquẽs, Quotquot enim sunt promissiones Dei, in
lo sunt etiã. Et tu mihi dicis, Israelitas de Christo nihil præ-
ixisse Prophetas? Quid igitur restat,nisi vt eligam vtrũ Ma-
ichæo credam, fabulam vanã & longam contra Paulum nar-
anti,an Paulo præmonenti, Si quis vobis euãgelizauerit præ- *Gala.1.*
er quàm quod euangelizauimus vobis, anathema sit. Hic *Cap.7j.*
orte dicant, Ostende nobis vbi sit Christus ab Israëlitis Pro-
hetis prænunciatus: quasi parua sit ista autoritas, qua dicunt
Apostoli ea quæ in Hebræorum Prophetarũ literis legimus,
n Christo esse cõpleta: vel quod dicit ipse dominus de se, illa
esse conscripta: proinde quisquis hoc ostendere non potuerit,
pse non intelligit, nõ Apostoli aut Christus aut sancti codices
mentiuntur: veruntamen vt multa nõ colligam, & hoc vnum
cõmemorẽ, quod eodem loco Apostolus cõsequẽter dicit, Nõ *Rom. 9.*
potest autẽ excidere verbũ Dei: nõ enim omnes qui ex Israël,
hi sunt Israëlitæ: neq; qui sunt semẽ Abrahæ, omnes filij, sed
in Isaac vocabitur tibi semen, hoc est, nõ hi qui filij carnis, hi
filij Dei, sed filij promissionis deputãtur in semẽ. Quid ad hæc
respõsuri sunt, cũ aperte alio loco de hoc semine ad Abrahã di *Genes.26.*
catur, In semine tuo benedicẽtur omnes gẽtes terræ? Nã si eo
tẽpore hinc disputaremus, quo tẽpore hoc exponebat Aposto- *Galat. 3.*
lus dicẽs, Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius, non
dicit & seminibus, tanquã in multis, sed tãquam in vno, & se-
mini tuo, quod est Christus: fortasse aliquis nõ tam impuden-
ter nollet hoc credere antequã videret omnes gentes credere
in Christũ, qui prædicatur ex semine Abrahã. Nũc vero cum
hoc impleri videamus, quod tãto ante prænunciatũ legimus,
cum omnes gentes iam benedicãtur in semine Abrahæ, cui di
ctum est ante annorũ milia, In semine tuo benedicẽtur omnes
gentes, quis tam pertinaciter insaniat, vt vel aliũ Christũ, qui
non sit ex semine Abrahæ, conetur inducere: vel de isto vero
Christo prophetias Hebræas, cuius gentis pater est Abraham,
nihil existimet prænunciasse? Quis autẽ potest, non dico vna *Cap.vij.*
breui respõsione, quales in hoc opere habere coarctamur, sed
quolib

quolibet ingenti volumine omnia commemorare præconia Prophetarum Hebræorum, de domino & saluatore nostro Iesu Christo: quandoquidem omnia quæ illis continentur libris vel de ipso dicta sunt, vel propter ipsum: sed propter exercitationem quærentis, & delectationem inuenientis, multo plura ibi per allegorias & ænigmata, partim verbis solis insinuantur, partim etiam facta narrantur. Veruntamen nisi aliqua ibi manifesta essent, non comprehenderetur sensus, quo etiam obscura clarescerent: quanquam & ex illis quæ figuris inuoluta sunt, si quædam velut sub vno aspectu quasi contexta ponantur, ita coniungunt in contestatione Christi voces suas, vt cu-

Cap. viij. iusuis obtusi surditas erubescat. Sex diebus in Genesi consummauit Deus omnia opera sua, & septimo requieuit. Sex ætatibus humanũ genus hoc seculo per successiones temporum Dei opera insigniunt: quarum prima est ab Adam vsque ad Noë, secũda à Noë vsque ad Abraham, tertia ab Abraham vsque ad Dauid, quarta à Dauid vsque ad transmigrationẽ in Babyloniam, quinta inde vsque ad humilem aduentum domini nostri Iesu Christi: sexta, quæ nunc agitur, donec excelsus veniat ad iudiciũ: septima verò intelligitur in requie san-

Luca 16. ctorum, non in hac vita, sed in alia, vbi vidit requiescentem pauperem diues ille, cum apud inferos torqueretur: vbi nõ fit

Gene. 1. vespera, quia nullus ibi rerum defectus est. Sexto die in Genesi formatur homo ad imaginẽ Dei, sexta ætate seculi manifesta-

Coloss. 3. tur reformatio nostra in nouitate mentis, secũdũ imaginem

Gene. 2. eius qui creauit nos, sicut dicit Apostolus. Fit viro dormienti coniunx de latere, fit Christo moriẽte Ecclesia de sacramento sanguinis, qui de latere mortui profluxit. Vocatur Eua vita &

Ioan. 6. mater viuorũ, quæ de viri sui latere facta est. Et dicit dominus in Euãgelio, Si quis non mãducauerit carnẽ meam, & biberit sanguinẽ meum, non habebit in se vitã. Et omnia quæ illic intelligunt, enucleate minutatímq; tractáda, Christũ & Ecclesiã

Roma. 5. præloquuntur, siue in bonis Christianis, siue in malis. Neque

Ephes. 5. enim frustra dixit Apostolus, Adã q est forma futuri: & illud, Relinquet homo patrem & matrẽ, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna. Sacramẽtum, inquit, hoc magnum est,

Genes. 2. ego autẽ dico in Christo & in ecclesia. Quis enim non agno-

** al. qui.* scat Christum eo modo reliquisse patrem, quo * cum in forma

Philip. 2. Dei esset, non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo, sed semetipsum exinaniuit, formã serui accipiens: reliquisse etiam

matrem

matrem synagogā Iudæorū, veteri testamento carnaliter inhærentē, & adhæsisse vxori suæ sanctæ ecclesiæ, vt pace noui testamēti essent duo in carne vna: quia cum sit Deus apud patrem, per quē facti sumus, factus est per carnem particeps nostri, vt illius capitis corpus esse possemus. Sicut Cain sacrificium ex terræ fructibus reprobatur, Abel autē sacrificium ex ouibus & earū adipe suscipitur, ita noui testamēti fides ex innocentia gratię Deū laudans, veteris testamenti terrenis operibus anteponitur. quia etsi Iudæi ante recte illa fecerūt, in eo tamen infidelitatis rei sunt, quia Christo veniente iam tēpus noui testamenti, à tēpore veteris testamenti nō distinxerunt. Dixit enim Deus ad Cain, Si recte offeras, recte autē non diuidas, peccasti: Qui si obtemperasset Deo dicenti, Quiesce, ad te enim conuersio eius, & tu dominaberis illius: ad se cōuertisset peccatū suum, sibi hoc tribuens, & confitens Deo: ac si adiutus indulgētiæ gratia, ipse peccato suo dominaretur: non illo sibi dominante seruus peccati, fratrē occideret innocentem. Sic & Iudæi, in quorum hæc figura gerebantur, si quiescerent à sua perturbatione, & tempus salutis per gratiam in peccatorum remissione agnoscentes, audirent Christū dicentem, Non est opus sanis medicus, sed male habentibus: Nō veni vocare iustos, sed peccatores in pœnitentiam: Et omnis qui facit peccatum, seruus est peccati: Et si vos filius liberauerit, tunc vere liberi eritis: ad se conuertissent peccatum suum in confessione, sicut in Psalmo scriptū est, medico dicentes, Ego dixi Domine miserere mei, sana animam meam, quoniam peccaui tibi: Eidem peccato, quandiu esset adhuc in eorum mortali corpore, per spem gratiæ liberi dominarētur. Nunc autem ignorantes Dei iustitiam, & suam volentes cōstituere, elati Deo operibus legis, non humiliati de peccatis suis, non quieuerunt: & regnante peccato in eorū mortali corpore ad obediendum desideriis eius, offenderunt in lapidem offensionis, & exarserunt odio aduersus eum, cuius opera videntes Deo accepta esse, doluerunt, illo, qui cæcus natus videbat, sibi dicēte, Scimus quia peccatores Deus nō exaudit, sed qui eum coluerit, & voluntatem eius fecerit, hūc exaudit. Tanquam hoc eis diceret, Super sacrificium Cain non respicit, sed super sacrificium Abel respicit. Itaq; occiditur Abel minor natu à fratre maiore natu. Occiditur Christus caput populi minoris natu à populo Iudæorū maiore natu. Ille in cāpo, iste in Caluariæ loco. Interrogat

Cap.ix. *Gene.4.* *De Ciuit. Dei li.15. ca.7. in fine.* *Matt. 9.* *Ioan.8.* *Psal. 40.* *Roma.10.* *Rom.6. & 9.* *Ioan.9.* *Gene.4.* *Mat.27.* *Cap.x.*

rogat Deus Cain, non tanquam ignarus eum à quo discat, sed
Gene.4. tanquam iudex reum quem puniat, vbi sit frater eius. Respõdit ille nescire se, nec eius se esse custodem. Vsque adhuc quid nobis respondent Iudæi, cum eos Dei voce, hoc est, sanctarum scripturarum voce interrogamus de Christo, nisi nescire se Christum quem dicimus? Fallax enim Cain ignoratio, Iudęorum est falsa negatio. Essent autem quodã modo Christi custodes, si Christianam fidem accipere & custodire voluissent. Nam qui custodit in corde suo Christum, nõ dicit quod Cain, Nũquid ego custos sum fratris mei? Dicit Deus ad Cain, Quid fecisti? Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Sic arguit in scripturis sanctis vox diuina Iudæos. Habet enim magnam vocem Christi sanguis in terra, cum eo accepto ab omnibus gentibus respondetur, amen. Hæc est clara vox sanguinis, quam sanguis ipse exprimit ex ore fidelium eodem sanguine redemptorum.

Cap.xj. *Gene.4.* Dicit Deus ad Cain, Et nunc maledictus tu à terra, quæ aperuit os suum accipere sanguinem fratris tui de manu tua, quoniam operaberis terram, & nõ adiiciet virtutem suam dare tibi: Gemens & tremens eris in terra. Nõ dixit, Maledicta terra: sed, Maledictus tu à terra, quæ aperuit os suum accipere sanguinẽ fratris tui de manu tua. Maledictus est enim populus Iudaicus infidelis à terra: id est, ab ecclesia: quæ aperuit os suum in confessione peccatorũ accipere sanguinem Christi, qui fusus est in remissionem peccatorum, de manu peccatoris nolẽtis esse sub gratia, sed sub lege, vt esset ab ecclesia maledictus, id est, vt eum intelligeret, & ostẽderet
Galat.3. ecclesia maledictũ, dicente Apostolo, Quicũque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt legis. Deinde cũ dixisset, Maledictus tu à terra, quæ aperuit os suum accipere sanguinẽ fratris tui de manu tua, Nõ dixit, Quoniam operaberis eam: sed ait, Quoniam operaberis terram, & nõ adiiciet virtutem suam dare tibi. Vnde necesse est eandem † terram intelligere operari Cain, quæ aperuit os accipere sanguinẽ fratris de manu eius: sed ideo maledictus intelligitur ab hac terra, quoniã operatur terram, quę nondum adiiciet virtutẽ suam dare illi: id est, ideo populum Iudæorum maledictum agnoscit & ostẽdit ecclesia, quoniam occiso Christo adhuc operatur terrenam circũcisionem, terrenum sabbatum, terrenum azymum, terrenum Pascha: quæ omnis terrena operatio habet occultam virtutem intelligendæ gratiæ Christi: quæ non datur Iudæis

† al. Vnde non est necesse eandem &c.

in imp

in impietate & infidelitate perseuerantibus, quia nouo testamento reuelata est: Et non transeuntibus ad Dominum, nõ eis auferetur velamen, quod in lectione veteris testamẽti manet: quia in solo Christo euacuatur, nõ ipsa lectio veteris testamẽti, quæ habet absconditã virtutem, sed velamen quo abscõditur. Vnde Christo in cruce passo, velum templi cõscissum est, vt per Christi passionem reuelentur secreta sacramentorũ fidelibus, ad bibendum eius sanguinem ore aperto in cõfessione transeũtibus. Propterea populus ille sicut Cain adhuc operatur terrã, adhuc exercet operationem legis carnaliter, quæ non ei dat virtutem suã, quia in ea non intelligit gratiã Christi. Propterea & in ipsa terra, quã Christus portauit, id est, in eius carne, ipsi operati sunt salutẽ nostram crucifigẽdo Christũ, qui mortuus est propter delicta nostra. Nec eis dedit eãdẽ terra virtutẽ suã: quia non iustificati sunt virtute resurrectionis eius, qui resurrexit propter iustificationẽ nostrã: quia etsi crucifixus est ex infirmitate, sed viuit ex† virtute Dei, sicut dicit Apostolus. Hęc ergo est virtus terræ illius, quã non ostẽdit impiis & incredulis, Vnde nec resurgẽs eis, à quibus erat crucifixus, apparuit tanquã Cain operanti terram: vt granũ illud seminaretur, nõ ostendens eadem terra fructum virtutis suæ: quoniã operaberis, inquit, terrã, & non adiiciet virtutẽ suam dare tibi, Gemens & tremens eris in terra. 2. Cor. 3. Mat. 27. Rom. 4. † in 1. Cor. 13. Gene. 4.

Nunc ecce quis non videat, quis nõ agnoscat in tota terra, quacunq; dispersus est ille populus, quo modo gemat mœrore amissi regni, & tremat timore sub innumerabilib⁹ populis Christiãnis. Ideóque respondit Cain & dixit, Maior est causa mea, si eiicis me hodie à facie terræ, & à facie tua abscondar, & ero gemens & tremens super terrã, & erit, omnis qui inuenerit me, occidet me. Vere inde gemit & tremit, ne regno etiã terreno perdito, ista visibili morte occidatur. Hanc dicit maiorẽ causam quàm illam, quòd ei terra non dat virtutem suã, ne spiritaliter moriatur. Carnaliter enim sapit & abscõdi à facie Dei: id est, iratum habere Deũ graue non putat, nisi ne inueniatur & occidatur. Carnaliter sapit tanquã operans terrã, cuius virtutem non accipit. Sapere autẽ secundum carnẽ, mors est. Quam ille nõ intelligens, amisso regno gemit, & corporalẽ mortem tremit. Sed quid ei respõdit Deus? Non sic, inquit. Omnis qui occiderit Cain, septem vindictas exoluet: id est, nõ sic quo modo dicis, nõ corporali morte interibit genus impium carnalium Cap. xij. Gene. 4. Rom. 8. Gene. 4.

Iudæorum. Quicunq; enim eos ita perdiderit, septẽ vindictas exoluet: id est, auferet ab eis septem vindictas, quibus alligati sunt propter reatum occisi Christi: vt hoc toto tempore quod septenario dierũ numero voluitur, magis quia nõ interit gẽs Iudæa satis appareat fidelibus Christianis, quã subiectionem meruerint, qui superbo regno Dominum interfecerunt. Et posuit Dominus Deus in Cain signum, ne eum occidat omnis qui inuenerit. Hoc reuera multũ mirabile est, quẽadmodum omnes gentes, quæ à Romanis subiectæ†* sunt, in ritum Romanorũ sacrorum transierint, eáq; sacrilegia obseruanda & celebranda susceperint: gens autẽ Iudæa, siue sub Paganis regibus, siue sub Christianis non amiserit signũ legis suæ, quò à cæteris gentibus populísq; distinguitur, & omnis imperator vel rex qui eos in regno suo inuenit, cũ ipso signo eos inuenit, nec occidit: id est, non efficit vt non sint Iudæi, certo quodã & proprio suæ obseruationis signo à cęterarũ gentium communione discreti: nisi quicunq; eorum ad Christum transierit, vt iam nõ inueniatur Cain, nec exeat à facie Dei, nec habitet in terra Naid, quod dicitur interpretari commotio. Cõtra quod malum, Deus rogatur in Psalmo, Ne dederis in motum pedes meos, & manus peccatorũ non moueant me: & qui tribulant me exultabunt si motus fuero, & Dominus à dextris est mihi ne commouear, & innumera talia, quod patiuntur omnes qui exeunt à facie Dei, id est, à misericordia dilectionis eius. Vnde dicitur in quodam Psalmo, Ego dixi in abundantia mea, non mouebor in æternum. Sed vide quid sequitur, Domine in voluntate tua præstitisti decori meo virtutem, auertisti autẽ faciem tuã à me, & factus sum conturbatus. Vnde intelligitur omnem animã participatione lucis Dei, non per seipsam esse pulchrã & decoram & virtute pollentem. Quod & isti Manichæi si considerarent & intelligerent, non in tantam blasphemiam caderent, putãdo se esse natura substantiã Dei. Sed ideo non possunt, quia nõ quiescunt. Sabbatũ enim cordis non intelligunt: nã si quiescerent, sicut dictũ est ad Cain, peccatum suum ad se conuerterẽt, id est, sibi tribuerent, non gẽti nescio cui tenebrarum, atq; ita per gratiam Dei eidẽ peccato dominarentur. Nunc vero & ipsi & omnes qui diuersis erroribus contumaces resistẽdo veritati exeũt à facie Dei, sicut Cain, sicut Iudæi perditi, habitãt in terra commotionis, id est, in perturbatione carnali, cõtra iucunditatẽ Dei, hoc est, contra Edẽ,

Cap. xiii. *In expositione Psal. 39.* *†* al. subiugatæ.* *Psal. 35. & 65.* *Psal. 12. & 15.* *Psal. 29.*

quod

quod interpretatur epulatio, vbi est plantatus paradisus. Iam cætera pauca de multis breuitérq; perstringã, ne propositum operis huius & responsionis meæ, nimia lõgitudine sermonis impediã. Quem enim non moueat ad quærendum & intelligendum Christum in illis libris, vt ea omittam, quę quamuis tanto suauius contẽplantur, quãto ex abditioribus locis enucleantur, tamen exigũt prolixitatem dissertationis, quia pluribus attestationibus indigent. Vt omittam ergo talia, quem non moueãt ad salubrẽ fidem, quòd Enoch septimus ab Adam Deo placuit, & trãslatus est: & septima requies prædicatur, ad quã transfertur omnis qui tanquã sexto die sexta ætate seculi Christi aduentu formatur? Quòd Noë cum suis per aquam & lignum liberatur, sicut familia Christi per baptismum crucis passione signatur. Quòd de lignis quadratis eadẽ arca fabricatur, sicut ecclesia de sanctis construitur, ad omne opus bonũ semper paratis. Quadratum enim quacunq; verteris firmiter stat. Quòd sexies lõga ad latitudinem suam, & decies ad altitudinẽ suam, humani corporis instar ostendit, quia in corpore humano Christus apparuit. Quòd cubitis quinquaginta latitudo eius expanditur, sicut dicit Apostolus, Cor nostrũ dilatatum est. Vnde? nisi charitate spiritali, propter quod ipse itẽ dicit, Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per spiritũ sanctũ qui datus est nobis. Quinquagesimo enim die post resurrectionẽ suam, Christus sanctum spiritũ misit, quo corda credentium dilatauit. Quòd trecentis cubitis longa est, vt sexies quinquaginta cõpleantur, sicut sex ętatibus omne huius seculi tempus extenditur, in quibus omnibus Christus nunquam destitit prædicari, in quinta per Prophetiam pręnunciatus: in sexta per Euãgelium diffamatus? Quòd eius altitudo triginta cubitis surgit, quem numerum decies habet in trecẽtis cubitis longitudo, quia Christus est altitudo nostra, qui triginta annorum ætatem gerens, doctrinam Euãgelicam cõsecrauit, contestans legem nõ se venisse soluere, sed implere. Legis autem cor in decem præceptis agnoscitur. Vnde decies tricenis arcæ lõgitudo perficitur, vnde & ipse Noë ab Adam decimus computatur. Quòd bitumine glutinãtur arcæ ligna intrinsecus & extrinsecus, vt in compage vnitatis significetur tolerãtia charitatis, ne scandalis ecclesiam tentantibus, siue ab eis qui intus, siue ab eis qui foris sunt, cedat fraterna iunctura, & soluatur vinculum pacis. Est enim bitumen feruentissimum

Cap. xiiij. Gene. 5. Gen. 6. 2. Tim. 2. De ci. dei. li. 15. c. 26. Gene. 6. 2. Cor. 6. Rom. 5. Acto. 2. Matt. 5. Exod. 14. Gene. 5.

& violentissimum gluten, significans dilectionis ardorem, in
† Aliàs vimagna fortitudinis magna fortitudine † ad tenendum societatẽ spiritalem omnia tolerantẽ. Quòd cuncta animalium genera in arca clauduntur, sicut omnes gentes quas etiam Petro demonstratus discus ille significat, ecclesia continet. Quòd & munda & immunda
Cap. xv. ibi sunt animalia, sicut in ecclesiæ sacramẽtis & boni & mali
Act. 10. versantur. Quòd septena sunt munda & bina immunda, non
Genes. 7. quia pauciores sunt mali quã boni, sed quia boni seruant vni-
Esaiæ 11. tatem spiritus in vinculo pacis, Sanctum autem spiritũ diuina scriptura in septiformi operatione cõmendat: sapientiæ & intellectus, cõsilij & fortitudinis, scientiæ & pietatis, & timoris Dei. Vnde & ille numerus quinquaginta dierũ ad aduentum sancti spiritus pertinẽs, in septies septenis, qui fiunt quadragintanouem, vno addito consummatur, propter quod di-
Ephes. 4. ctum est, Studentes seruare vnitatẽ spiritus in vinculo pacis. Mali autẽ in binario numero ad schismata faciles, & quodam modo diuisibiles ostendunt. Quòd ipse Noë cum suis octauus
Marc. 16 enumeratur, quia in Christo spes resurrectionis nostræ apparuit, qui octauo die, id est, post sabbati septimũ primo à mortuis resurrexit. Qui dies à passione tertius, in numero autem dierũ, qui per omne tempus voluuntur, & octauus & primus
Cap. xvj. est. Quòd arca collecta ad vnum cubitũ desuper consumma-
Genes. 6. tur, sicut Ecclesia corpus Christi in vnitatẽ collecta sublima-
Matt. 12 tur, & perficitur. Vnde dicit in Euãgelio, Qui mecũ non colligit, spargit. Quòd aditus ei fit à latere, nemo quippe intrat in Ecclesiam, nisi per sacramentũ remissionis peccatorũ: hoc
Ioan. 19. autẽ de Christi latere aperto manauit. Quòd inferiora arcæ
Genes. 6. bicamerata, & tricamerata construũtur: sicut ex omnibus gẽtibus, vel bipartitam multitudinẽ congregat ecclesia propter circuncisionẽ & præpucium: vel tripartitã propter tres filios Noë, quorũ progenie repletus est orbis. Et ideo arcæ inferiora ista dicta sunt, quia in hac terrena vita est diuersitas gentium, in summo autẽ omnes in vnum cõsummamur. Et non est ista
Coloss. 3. varietas, quia omnia & in omnibus Christus est, tanquã nos
Cap. xvij. vno cubito desuper cælesti vnitate consummans. Quòd post septẽ dies ex quo ingressus est Noë in arcam, factũ est diluuiũ, quia spe futuræ quietis, quæ septimo die significata est, baptizamur. Quòd prẹter arcã omnis caro quam terra sustentabat diluuio cõsummata est: quia præter Ecclesiæ societatẽ, aqua baptismi quãuis eadem sit, non solum non valet ad salutẽ, sed

valet

valet potius ad perniciem. Quòd quadraginta diebus & quadraginta noctibus pluit: quia omnis reatus peccatorũ, qui decem præceptis legis, admittitur per vniuersum orbẽ terrarũ, qui quatuor partibus cõtinetur, Decem quippe quater ducta, quadraginta fiunt, siue ille reatus quod ad dies pertinet, ex rerum prosperitate: siue quod ad noctes, ex rerũ aduersitate contractus sit, sacramẽto baptismi cælestis abluitur. Quòd Noë quingentorũ erat annorũ cum ei locutus est dñs vt arcam sibi faceret, & sexcentos agebat annos cum in eam esset ingressus, vnde intelligitur per centũ annos arca fabricata, quid aliud hic videntur centũ anni significare, nisi ætates singulas seculi? Vnde ista sexta ætas, quæ cõpletis quingentis vsq; ad sexcentos significatur, in manifestatione euangelica Ecclesiam construit: & ideo qui sibi ad vitam consulit, si velut quadratũ lignum, paratũ ad omne opus bonum, & intret in fabricá sanctam: quia & secundus mensis anni sexcentesimi, quo intrat Noë in arcam, eãdem senariam ætatem significat. Duo enim menses sexagenario numero cõcluduntur, à senario autẽ numero & sexaginta cognominãtur, & sexcenti & sex milia & sexaginta milia & sexcẽta milia & sexcenties, & quicquid deinceps in maioribus summis per eundẽ articulis numerus in infinita incrementa consurgit. Et quòd vicesimus & septimus dies mensis cõmemoratur, ad eiusdem quadraturæ significationem pertinet, quæ iam in quadratis lignis exposita est. Sed hic euidẽtius, quia nos ad omne opus bonũ paratos: id est, quodam modo cõquadratos trinitas perficit, in memoria qua Deũ recolimus: in intelligẽtia qua cognoscimus: in voluntatę qua diligimus. Tria enim ter, & hoc ter, fiunt vigintiseptem, qui est numeri ternarij quadratus. Quod septimo mense arca sedit, hoc est, requieuit, ad illam septimá requiem significatio recurrit. Et quia perfecti requiescunt, ibi quoq; illius quadraturę numerus iteratur: nam vicesima septima die secũdi mensis cõmendatum est hoc sacramentũ, & rursus vicesima & septima die septimi mensis, eadem cõmendatio confirmata est cũ arca requieuit: quod enim promittitur in spe, hoc exhibetur in re. Porrò quia ipsa septima requies cũ octaua resurrectione cõiungitur: neq; enim reddito corpore finitur requies, quę post hanc vitá excipit sanctos, sed potius totum hominem non ad spem, sed iam rem ipsam, omni ex parte, & spiritus & corporis perfecta immortalitatis salute renouatũ, in æternæ

Genes. 7.
Ca. xviij.
Genes. 6. & 7.
Cap. xix.
Genes. 8.

vitæ munus assumit. Quia ergo septima requies cum octaua resurrectione cõiungitur, & hoc in sacramento regenerationis nostræ, id est, in baptismo, altũ profundúmq; mysteriũ est. Quindecim cubitis supercreuit aqua excedens altitudinem montiũ: id est, hoc sacramentũ transcendit omnẽ sapientiam
Genes.7. superborũ. Septẽ quippe & octo coniuncti quindecim fiũt. Et quia septuaginta à septẽ, & octoginta ab octo denominantur, cõiuncto vtroq; numero, centũ quinquaginta diebus exaltata est aqua, eandẽ cõmendans nobis atq; confirmãs altitudinem baptismi, in consecrando nouo homine ad tenendam quietis
Cap.xx. & resurrectionis fidem. Quòd post dies quadraginta emissus
Genes.8. coruus, nõ est reuersus, aut aquis vtiq; interceptus, aut aliquo
Super supernatãte cadauere illectus: significat homines in immun-
Ioã. Tra- dicia cupiditatis teterrimos, & ob hoc ad ea quæ foris sunt in
cta.2.et 6 hoc mundo nimis intentos, aut rebaptizari, aut ab his quos præter arcã: id est, præter ecclesiã baptismus occidit, seduci &
Genes.8. teneri. Quòd columba [emissa] non inuẽta requie reuersa est, ostendit per nouum testamentũ requiem sanctis in hoc mũdo non esse promissã: post quadraginta enim dies emissa est, qui numerus vitã quæ in hoc mũdo agitur significat. Deniq; post septẽ dies dimissa, propter illam septenariam operationẽ spiritalẽ, oliuæ fructuosum surculũ retulit: quo significaret nonnullos etiam extra ecclesiã baptizatos, si eis pinguedo non defuerit charitatis, posteriore tẽpore quasi vespere, in ore colũbæ tanquã in osculo pacis, ad vnitatis societatẽ posse perduci. Quòd post alios septẽ dies dimissa, reuersa non est, significat finem seculi, quãdo erit sanctorũ requies: non adhuc in sacramento spei, quo in hoc tẽpore consociatur ecclesia, quãdiu bibitur quod de Christi latere manauit: sed iã in ipsa perfectio-
1.Cor.15. ne salutis æternæ, cùm traditur regnũ Deo & patri, vt in illa perspicua cõtemplatione incõmutabilis veritatis, nullis my-
Cap. xxj. steriis corporalibus egeamus. Nimis longũ est, vt vel tam breuiter quàm hæc cucurri, cũcta contingã, cur sexcentesimo
Genes.8. & vno anno vitæ Noẽ, id est, peractis sexcentis annis aperitur arcæ tectum, & tanquã reuelatur quod erat absconditũ sacramentũ. Cur vicesima septima die secũdi mensis dicitur siccasse terrã, tanquã finita esset iam baptizãdi necessitas in numero dierũ quinquagesimo & septimo. Ipse est enim dies secũdi mensis vicesimus septimus, qui numerus ex illa coniunctione spiritus & corporis septies octonos habet, vno addito propter

vnitat

vnitatis vinculum. Cur de arca coniuncti exeát, qui disiuncti *Genes.7.*
intrauerant:sic enim dictũ erat, quòd intrauerit in arcã Noë,
& filij eius, & vxor eius, & vxores filiorũ eius. Seorsum viri,
seorsum fœminæ cõmemoratæ sunt: In hoc enim tẽpore hu- *Galat.5.*
ius sacramenti, caro cõcupiscit aduersus spiritum, & spiritus
aduersus carnẽ. Exeunt autẽ Noë & vxor eius, & filij eius. & *Genes. 11.*
vxores filiorũ eius, nunc cõiunctè cõmemorati masculi & fœminæ: quia in fine seculi atq; in resurrectione iustorũ, omnimoda & perfecta pace spiritui corpus adhærebit, nulla mortalitatis indigentia, vel cõcupiscentia resistẽte. Cur animalia quãuis & mũda & immũda in arca fuerint, tamẽ post egressũ
de arca non offerũtur Deo in sacrificio nisi mũda. Quid de- *Ca. xxij.*
inde sibi velit Deo loquente ad Noë, & tanquã rursus ab exor- *Genes.9.*
dio, quia multis modis eadẽ significari oportebat, figurã Ecclesiæ cõmendante, ꝙ progenies eius benedicitur ad implendam terrã, quòd dantur eis in escã cuncta animalia: sicut in il-
lo disco Petro dicitur, Macta & mãduca. Quòd eiecto sangui- *Act.10.*
ne iubentur mãducare, ne vita pristina quasi suffocata in cõ- *Genes.9.*
scientia teneatur, sed habeat tanquã effusionẽ per confessionem: Quod testamentũ posuit Deus inter se & homines, atq; omnẽ animã viuam, ne perdat eam diluuio, arcũ qui apparet in nubibus, qui nũquam nisi de sole resplendet: illi enim non pereũt diluuio separati ab Ecclesia, qui in Prophetis, & in omnibus diuinis scripturis tanquã in Dei nubibus agnoscũt Christi gloriã, non quærũt suam: Verùm ne adoratores huius solis
amplius tumescãt, sciant ita significari Christũ aliquãdo per *Apoc.5.*
solem, sicut per leonẽ, per agnũ, per lapidem cuiusdã similitu- *Ephes.2.*
dinis causa, non proprietatis substãtia. Iam vero illud, quod *Ca. xxiij.*
de vinea, quam plãtauit inebriatus Noë, nudatus est in domo *Genes.9.*
sua, cui non appareat Christus passus in gente sua? Tunc enim
nudata est mortalitas carnis eius, Iudæis scandalum, gentibus *1.Cor.1.*
stultitia: ipsis autẽ [vocatis] Iudæis & gentibus tanquã Sem & Iaphet, Dei virtus & Dei sapientia: quia quod stultũ est Dei, sapientius est quã homines: & quod infirmũ est Dei, fortius est quàm homines. Proinde in duobus filiis, maximo & minimo, duo populi figurati, vnã vestem à tergo portantes, sacramentum scilicet iam præteritæ atq; trãsactæ dominicæ passionis, nuditatẽ patris neq; intuentur, quia in Christi necẽ non consentiunt, & tamen honorant velamento, tanquã scientes vnde
sint nati. Medius autem filius, id est, populus Iudæorum, ideo *Genes. 9.*

medius, quia nec primatum apostolorũ tenuit nec vltimus in gentibus credidit, vidit nuditatẽ patris, quia consensit in necem Christi, & nũciauit foras fratribus. Per eum quippe manifestatum est, & quodam modo publicatũ, quod erat in prophetia secretũ, ideóq; fit seruus fratrum suorũ. Quid est enim aliud hodiéq; gens ipsa, nisi quædam scriniaria Christianorũ, baiulans legẽ & Prophetas ad testimoniũ assertionis ecclesiæ, vt nos honoremus per sacramentũ, quod nunciat illa per literam?

Ca. xxiiij Quem autem non excitet, quem non vel informet, vel confirmet in fide, quòd ita benedicuntur duo illi, qui nuditatem patris honorauerũt, quamuis auersi, velut quibus factum sceleratę vineę displicuerit? Benedictus, inquit, dominus Deus Sem. *Genes. 9.* Quanquã enim sit Deus omnium gentiũ, quodam modo tamen proprio vocabulo, & in ipsis iam gentibus dicitur Deus Israël. Et vnde hoc factũ est, nisi ex benedictione Iaphet? In populo enim gentium totum orbem terrarũ occupauit ecclesia. Hoc prorsus hoc prænunciabatur. cum diceretur: Lætificet † Deus Iaphet, & habitet in domibus Sem. *† Aliàs, Latificet.* Videte Manichæi, videte, ecce in cõspectu vestro est orbis terrarũ: hoc stupetis, hoc doletis in populis nostris, quia lætificat † Deus Iaphet: *† Latificat.* videte si non habitet in domibus Sem, id est, in ecclesiis, quas filij Prophetarũ Apostoli construxerunt. Audite quid dicat Paulus iam fidelibus gentibus, Qui eratis, inquit, illo in tẽpore sine Christo, alienati à societate Israël & peregrini testamentorum, & promissionis spem non habentes, & sine Deo in hoc mũdo. *Ephes. 2.* Per hæc verba ostenditur quod nondum habitabat Iaphet in domibus Sem. Sed paulopòst quemadmodũ concludat aduertite. Igitur iam, inquit, non estis peregrini & inquilini, sed estis ciues sanctorũ, & domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarum, ipso summo angulari lapide existente Christo Iesu. Ecce quo modo dilatatur Iaphet, & habitat in domibus Sem: & tamen epistolas Apostolorũ, quibus hæc omnia contestantur, tenetis, legitis, prædicatis. Vbi & vosipsos deputauerim, nisi in illa maledicta medietate, cui non est lapis angularis Christus: quia nec in illo pariete vos agnoscimus, qui ex circuncisione credidit in Christũ, vnde erant & Apostoli: nec in isto qui est ex præpucio, vnde sunt omnes ex cæteris gentibus in eandẽ vnitatem fidei, tanquam in pace anguli cõcurrentes: sed & omnes, qui quoslibet nostri canonis libros accipiunt & legũt, vbi

Christ

Christus mortaliter natus & passus ostenditur: nec tamē eandem mortalitatē in passione nudatam, consociato vnitatis sacramento honorifice velant, sed sine scientia pietatis & charitatis nunciant illud, vnde omnes nati sumus: quāuis inter se dissentiant, & Iudæi ab hæreticis, & ipsi hæretici alij ab aliis: vna tamen cōditione seruitutis: vel ad aliquam attestationē, vel ad aliquam probationem vtiles sunt Ecclesiæ. Nam & de hæreticis dictū est, Oportet hæreses esse, vt probati manifesti fiant inter vos. Ite nunc, & obiectate calumnias veteribus literis sacris, hoc agite serui Cham, ite quibus viluit nudata caro, ex qua nati estis: neque enim esset vnde vos quoquomodo Christianos appellare possetis, nisi Christus, sicut à Prophetis prænunciatus est, venisset in mūdum, bibisset de vinea sua calicem illum, qui trāsire non potuit, dormisset in passione sua, tanquā in ebrietate stultitiæ, quæ sapientior est hominibus: atq; ita nudaretur mortalis carnis infirmitas per occultū Dei consilium fortior hominibus, quam nisi Dei verbū suscepisset, nomē omnino Christianū, quo & vos gloriamini, non esset in terris. Verū hoc agite, irridenter prodite, quod nos reuerēter honoremus: vtatur vobis ecclesia tanquā subditis sibi, vt probati manifesti fiant in ea. Vsqueadeo nihil, quod vel habitura vel passura erat, Prophetæ illi tacuerunt, vt & vos ibi locis vestris inueniamus, in vanitate perniciosa ad reprobos capiendos, vtiles autē ad probatos manifestandos, Christū ab Israëlitis Prophetis non esse prædictum, cui prædicendo omnes illæ paginæ vigilant, si eas perscrutari pietate, quā exagitare leuitate malletis. Quis alius in Abrahā exit de terra sua, & de cognatione sua, vt apud exteros ditetur & locupletetur, nisi qui relicta terra & cognatione Iudæorū, vnde secundum carnem natus est, apud gentes ita præpollet & præualet, vt videmus? Quis alius in Isaac lignum sibi portabat ad victimam, nisi qui crucem sibi ad passionē ipse portabat? Quis alius aries immolandus in vepre cornibus adhærebat, nisi qui crucis patibulo pro nobis offerendus affigebatur? Quis alius in angelo cū Iacob luctatus, eum sibi præualentē, quasi fortiorē infirmior, victúsq; victorem partim benedicit, partim latitudinē femoris eius claudā reddit, nisi qui præualere aduersus se passus populum Israël, quosdā qui crediderunt, benedixit in eis? Latitudo autē femoris Iacob, in multitudine carnalis populi claudicauit. Quis alius lapis posit⁹ ad caput Iacob, vt nominatim quodam

1 Cor. 11. *1. Retrac. cap. vij.* *cap. xxv.* *Genes. 12.* *Genes. 22.* *Ca. xxvj.* *Genes. 32.* *Genes. 28*

dam modo exprimeretur, etiā vnctus, nisi caput viri Christus?
Ioan.1. Quis enim Christū nescit ab vnctione appellari? qui etiā hoc ipsum in Euāgelio cōmemorans, & se figuratū apertissimè testificans, cū quendā Nathanaëlem dixisset verè Israëlitam, in quo dolus non esset: & cū ille tanquā lapidē illū habens ad caput, confessus eū esset filium Dei, & regē Israël ista cōfessione quodam modo vngens lapidē, id est, ipsum esse cōfitens Christum, ibi opportune Dominus etiā illud cōmemorauit, quod tunc vidit Iacob, qui per benedictionē appellatus est Israël,
Vbi supra Amē dico vobis, inquit, videbitis cælū apertū, & Angelos Dei
Gene. 28. ascēdētes & descēdentes super filiū hominis. Hoc enim Israël viderat, cum illum lapidē ad caput habebat, à terra in cælū scalas, per quas ascendebant & descendebant Angeli Dei. In quibus significati sunt Euāgelistæ prædicatores Christi: ascēdentes vtiq;, cum ad intelligendā eius supereminentissimam diuinitatē excedunt vniuersam creaturā, vt eum inueniāt in principio Deū apud Deum, per quē facta sunt omnia: descen-
Ioan.1. dentes autem, vt eum inueniant factū ex muliere, factum sub
Gala.4. lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret. In illo enim scalæ
Gene. 28. à terra vsque ad cælum, à carne vsque ad spiritum, quia in illo carnales proficiendo velut ascendendo spiritales fiunt, ad
1.Cor.3. quos lacte nutriendos, etiā ipsi spiritales descendunt quodam modo, cum eis non possunt loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus. Sic & ascenditur & descenditur super filiū hominis: filius enim hominis sursum in capite nostro, quod est ipse Saluator: & filius hominis deorsum in corpore suo, quod est
Ioan.14. ecclesia. Ipsum & scalas intelligimus, quia ipse dixit, Ego sum via. Ad ipsum ergo ascenditur, vt in excelsis intelligatur: & ad ipsum descenditur, vt in mēbris suis paruuli nutriantur. Et per illum ascenditur & descenditur: exemplum quippe eius sequentes prædicatores eius, non solum se erigunt vt eā sub-
*† *al. spe-* limiter expectent † *, sed etiam humiliant, vt eū temperan-
ctent ter annuncient. Videte Apostolū ascendentē, Siue, inquit, mēte excessimus, Deo. Videte & descendentē, Siue, inquit, tempe-
2.Cor.5. rantes sumus, vobis. Dicat & per quē ascenderit & descenderit. Charitas enim, inquit, Christi compellit nos, iudicantes hoc, quoniam si vnus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt: & pro omnibus mortuus est, vt qui viuunt, iam
Ca.xxvij non sibi viuant, sed ei, qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit.
2.Tim.4. Hæc in scripturis sanctis sancta spectacula quem non delectant,

ctant, sanam doctrinam non sustinens, ad fabulas conuertitur. Et illæ quidẽ fabulæ animas in qualibet corporis ætate pueriles, varia quadam delectatione solicitant. Sed nos iã corpus Christi agnoscamus in Psalmo vocem nostram, & dicamus ei, Narrauerunt mihi iniusti delectationes, sed nõ sicut lex tua Domine. Christus mihi vbiq; illorũ librorũ, vbiq; illarum scripturarum peragrãti & anhelãti, in sudore illo dãnationis humanæ, siue ex aperto, siue ex occulto occurrit, & reficit: ipse mihi & ex nõnulla difficultate inuentionis suæ desiderium inflammat, quo id quod inuenero, auide sorbeam, medullisque reconditum salubriter teneam. Ipse mihi in Ioseph innuit, qui persequentibus & vendentibus fratribus in Aegypto post labores honoratur. Didicimus enim labores Christi in orbe gentium, quẽ significabat Aegytus, per varias passiones martyrum: & nunc videmus honorẽ Christi in eodem orbe terrarum, erogatione frumẽti sui sibi omnia subiugantis. Ipse mihi innuit in virga Moysi, quę in terra serpens effecta, eius mortẽ figurauit à serpẽte veniẽtem: sed quod apprehensa cauda eius rursus virga redditur, significat posterius peractis iam omnibus in fine actionis, ad id quod fuerat, resurgẽdo reuertitur, vbi per vitæ reparationem morte consumpta, nihil serpentis apparet. Nos quoq; corpus eius in eadem mortalitate per lubrica temporum voluimur: sed fine nouissimo velut cauda seculi, per manum, id est per potestatẽ iudicij, ne vltra prolabatur, apprehensa reparabimur, & nouissima inimica morte destructa, resurgẽtes in dextera Dei, virga regni erimus. Iam de exitu Israël ex Aegypto non ego, sed Apostolus loquitur, Nolo autẽ vos ignorare fratres, quia patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes per mare trãsierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube & in mare: & omnes eandẽ escam spiritalẽ manducauerunt, & oẽs eundẽ potũ spiritalẽ biberũt. Bibebãt enim de spiritali, cõsequẽte eos petra: petra autẽ erat Christus. Exponẽdo vnũ, in cętera introduxit intellectũ. Si enim petra Christus propter firmitatem, cur nõ & manna Christus tanquã panis viuus, qui de cælo descẽdit? Quo vere qui vescũtur, spiritaliter viuunt. Nã illi veterẽ figurã carnaliter accipientes, mortui sunt. Sed cũ dicit Apostolus, Eundẽ cibũ spiritalẽ mãducauerunt: ostendit & illud spiritaliter intelligi in Christo: sicut & potum cur spiritalem dixisset, aperuit cum subiunxit, Petra autem erat Christ

Psal. 118.
Cap. xxviij.
Gene. 37. & 41.
Exod. 4.
1. Cor. 15.
Cap. xxix.
1. Cor. 10.
Ioan. 6.

Exod.14. Christus. Quo aperto cuncta fulserunt. Cur ergo non & nubes Christus & colūna, quia rectus & firmus, & fulciens infirmitatē nostrā: per noctē lucens, per diē nō lucens: vt qui non
Ioan.9. vident, videant: & qui vident, cæci fiant? Nubes & mare rubrū, baptismus vtiq; Christi sanguine consecratus: hostes se-
Ca. xxx. quentes à tergo moriuntur peccata præterita. Ducitur populus per desertū, baptizati omnes, nondum perfruentes promissa patria, sed quod nō vident, sperādo & per patientiā ex-
Exod.15. pectando, tanquā in deserto sunt. Et illic laboriosæ & pericu-
Rom.8. losæ tentationes, ne reuertātur corde in Aegyptū: nec ibi tamen Christus deserit, nā & illa colūna non recedit, & amaræ aquæ ligno dulcescunt, quoniam inimici populi signo crucis
Exod.15. Christi honorificato māsuescunt: & duodecim fontes, septuaginta palmæ arbores irrigātes, Apostolicā gratiā præfigurāt populos in septenario numero decuplato rigantē, vt per septiforme spiritus donū legis decalogus impleatur: & hostis
Exod.17. intercludere molitus viam, extensis Moysi manibus signo cru
Num.21. cis dominicæ superatur: & morsus mortiferi serpentum exaltato & respecto æneo serpente sanantur: quod verbis ipsius
Ioan.3. Domini declaratur, Sicut exaltauit, inquit, Moyses serpentem in eremo, sic oportet exaltari filium hominis, vt omnis qui crediderit in eum non pereat, sed habeat vitam æternā.
Exod.12. Itáne etiam ista non clamant? Tantáne est surditas in cordibus duris? Fit Pascha in occisione ouis, Occiditur Christus,
Ioan.1. de quo in Euangelio dicitur, Ecce agnus Dei, ecce qui tollit
Exod.12. peccata mundi. Prohibentur qui pascha faciunt, ossa frangere: non franguntur in cruce ossa Domini: Attestatur Euange-
Ioan.19. lista hinc esse dictum, Os eius non comminuetis. Sanguine
Exod.12. illiniuntur postes, vt pernicies depellatur: signantur signo do
Exo. 20. minicæ passionis in frōtibus populi ad tutelam salutis. Datur
Act.2. ibi lex quinquagesimo die post actum pascha: venit spiritus
Exod.31. sanctus quinquagesimo die post Domini passionem. Dicitur
Luca 11. illic scripta lex digito Dei: dicit Dominus de spiritu sancto, In digito Dei eiicio dæmonia. Et clamat Faustus oculis clausis, nihil se in literis illis inuenisse, quod ad prænunciationē Christi pertineat, Quid autē mirū, si oculos habet ad legendū, & cor ad intelligendū nō habet, qui positus ante ostiū clau
Mat.7. sum diuini secreti, nō fide pietatis pulsat, sed elatione impie-
Psal. 24. tatis insultat? Planè ita sit, ita fiat. Iustū enim est claudatur superbis ianua salutis, veniat mansuetus, quem docet Dominus vias

vias suas, videat & hæc in illis libris, & cætera, vel omnia, vel quædã, qualia credat in omnibus. Videat Iesum introducentem populũ in terrã promissionis: neque enim hoc temere ab initio vocabatur, sed ex ipsa dispensatione nomine mutato Iesus appellatus est. Videat botrũ de terra promissionis in ligno pendentẽ. Videat in Hiericho tanquã in hoc mortali seculo meretricẽ, de qualibus ait Dominus, quòd præcedãt superbos in regnũ cælorũ, per fenestrã domus suæ tanquã per os corporis sui coccũ mittentẽ: quod est vtiq; sanguinis signũ, propter remissionẽ peccatorũ cõfiteri ad salutẽ. Videat muros ipsius ciuitatis, tãquã munitiones mortales seculi, septies circũacta testamẽti arca cecidisse. sicut nũc per tẽpora, quæ septem dierũ vicissitudine dilabũtur, testamentũ Dei circumit toto orbe terrarũ, vt in fine tẽporum mors nouissima inimica destruatur, & ex impiorum perditione vnica domus tanquã vnica ecclesia liberetur, mũdata à turpitudine fornicationis, per fenestrã cõfessionis in sanguine remissionis. Videat tẽpora, primo iudicũ, postea regũ: sicut erit primo iudiciũ, deinde postea regnũ: inq; ipsis tẽporibus iudicũ, & regũ iterũ atque iterũ multis & variis modis Christũ & Ecclesiã figurari. Quis erat in Sãpson obuiũ leonẽ necãs, cum petẽdæ vxoris causa ad alienigenas tẽderet, nisi qui ecclesiã vocaturus ex gẽtibus dixit: Gaudete, quia ego vici seculũ? Quid sibi vult in ore ipsius leonis occisi fauus extructus, nisi quia ecce cõspicimus leges ipsas regni terreni, quæ aduersus Christũ ante fremuerãt: nũc iam perẽpta feritate dulcedini Euãgelicæ prædicãdæ etiam munimẽta præbere? Quæ est illa mulier plena fiduciæ, hostis tẽpora ligno trãsfigens, nisi fides Ecclesię cruce Christi regna diaboli perimens? Quid vellus cõplutum area sicca, & postea compluta area sicco vellere, nisi primo vna gens Hebræorũ, habẽs occulte in sanctis mysterium Dei, quod est Christus, quo mysterio totus orbis vacuus erat: nunc autem in manifestatione totus orbis id habet, illa vacuata est? Quid iam regum tẽporibus, vt & inde pauca cõmemorẽ, nónne ab ipso exordio cõmutatũ sacerdotium in Samuẽlẽ, reprobato Heli, & commutatum regnum in Dauid, reprobato Saüle, clamat prænunciari nouũ sacerdotium, nouúmque regnũ, reprobato vetere quod vmbra erat futuri, in domino nostro Iesu Christo venturum? Nónne ipse Dauid, cum panes propositionis manducauit, quos non licebat mãducare, nisi solis sacerdotibus, in vna

Ca. xxxj.
Num. 13.
Iosue 2.
Mat. 21
Iosue 6.
1. Cor. 15.
Ca. xxxij
Iudicũ. 14
Ioan. 16.
Iudicũ 4.
Iudicũ 6.
Capu xxxiij.
1. Reg. 2. & 16.
1. Reg. 21.

vna persona vtrũq; futurum:id est,in vno Domino Iesu Chri
3.Reg.12. sto regnũ & sacerdotium figurauit? Nónne cum decem tribus à tẽplo separatæ sunt,& duæ derelictæ,satis indicat quòd
Roma.11. de tota ipsa gẽte Apostolus ait,Reliquiæ per electionẽ gratiæ
Caput saluæ factæ sunt? Pascitur Helias tẽpore famis, coruis mane
xxxiiij. afferentibus panẽ,& ad vesperã carnes:& Manichæi non in-
3.Re. 17. telligunt in illis libris Christum,cui quodã modo salutẽ nostrã esurienti cõfitentur peccatores fidem, primicias spiritus nunc habentes,in fine autẽ,velut ad vesperã seculi,etiã carnis
3.Re. 17. resurrectionẽ? Mittitur Helias pascendus ad alienigenã viduam,quæ volebat duo ligna colligere, priusquã moreretur: non hic solo ligni nomine, sed etiã numero lignorum signũ crucis exprimitur. Benedicitur farina eius & oleum, fructus
2.Cor.9. & hilaritas charitatis,quæ cum impenditur,non deficit,Hila
Caput rem enim datorẽ diligit Deus. Helisæo pueros insultãtes &
xxxv. clamãtes,Calue,calue,bestiæ comedunt:puerili stultitia deri
4.Reg.2. dentes Christum,in loco Caluariæ crucifixum,inuasi à dæmonibus pereunt. Mittit Helisæus per seruum baculum super mortuum,& nõ reuiuiscit:venit ipse, cõiungit & coaptat se
4.Reg.4. morti eius,& reuiuiscit. Misit sermo Dei legem per seruum suum,nec profuit in peccatis mortuo generi humano, quæ tamen non sine causa missa est:ille enim misit, qui sciret eam prius esse mittendã,vt venit ipse cõformauit se nobis, factus
4.Reg.6. particeps mortis nostræ, & viuificati sumus, Cùm securibus ligna cæderentur,de ligno ferrum exiliens in profundũ fluminis mersum est,atq; in lignũ desuper ab Helisæo proiectũ, reuersum est:Ita cũ impios Iudæos per corpus operata præsentia Christi,tanquã infructuosas arbores cęderet,quia de il
Mat.3. lo Ioãnes dixerat,Ecce securis ad radices arborũ posita est: ab eis interueniente passione, corpus ipsum deserui in inferni profunda descẽdẽs:quo in sepultura desuper posito, tãquã ad manubrium suum spiritu redeunte resurrexit. Quàm multa
prætereà breuitatis necessitate cõstrictus, norunt qui legũt.
Caput Iam ipsa in Babyloniam transmigratio, quò etiam spiri-
xxxvj. tus Dei per Hieremiã Prophetã iubet vt pergãt, & orent pro
Hiere.29. eisipsis,in quorum regno peregrinantur, quòd in illorũ pace etiam pax esset istorum:& ædificarent domos,& nouellarent vineas, & plantarent hortos, quis non agnoscat quid præfi-
Ioan.1. gurauerit, qui attenderit veros Israëlitas, in quibus dolus non est,per Apostolicã dispensationẽ cum Euangelico sacra-

mento

mento ad regnũ gentiũ transmigrasse? Vnde nobis Apostolus, tanquã Hieremias replicans, dicit, Volo ergo primo omnium fieri deprecationes, adorationes, interpellationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, & his qui in sublimitate sunt, vt quietam & tranquillam vitã agamus, in omni pietate & charitate: hoc enim bonum & acceptũ est corã saluatore nostro Deo, qui omnes homines vult saluos fieri, & in agnitionẽ veritatis venire. Ex hoc quippe etiam illis credentibus cõstructa sunt domicilia pacis, basilicæ Christianarũ congregationum, nouellatæ vineæ populi fidelium, & plãtati horti, vbi etiã inter omnia olera granũ illud sinapis regnat, sub cuius vmbraculis, longe lateq; porrectis, etiam altipetax superbia gentium tanquã in cæli volatilibus confugiendo requiescit. Nã quòd etiam post septuaginta annos, secundũ eiusdẽ Hieremiæ prophetiã, reditur ex captiuitate, & tẽplum renouatur: quis fidelis Christi nõ intelligat, post euoluta tẽpora, quæ septenarij dierũ numeri repetitione transcurrũt, etiã nobis, id est, ecclesiæ Dei, ad illã cælestem Hierusalẽ ex huius seculi peregrinatione redeundũ? Per quẽ nisi per Iesum Christũ vere sacerdotẽ magnũ, cuius figurã gerebat ille Iesus sacerdos magnus illius tẽporis, quo tẽplũ ędificatũ est post captiuitatẽ, quẽ Propheta Zacharias vidit in sordido habitu, deuictóq; diabolo, qui ad eius accusationẽ stabat, ablatã illi sordidã vestẽ, & datũ indumentũ honoris & glorię: sicut corpus Iesu Christi, quod est Ecclesia, aduersario in fine temporũ per iudicium superato, à luctu peregrinationis in gloriã sempiternæ salutis assumitur. Quod etiã in Psalmo dedicationis domus apertissime canitur, Conuertisti luctũ† in gaudiũ mihi, concidisti saccum meũ, & accinxisti me lætitia, vt cantet tibi gloria mea, & non cõpungar. Quis potest ex occasione alterius operis, omnia quæ in illis veteribus legis & Prophetarũ libris figurate Christũ annunciant, quantalibet breuitate perstringere, nisi forte quis putat ingenio fieri, vt ea quæ rerum ordine per sua tempora cucurrerunt, ad Christi significationes interpretãdo vertantur? Hoc forte Iudæi possunt dicere, siue Pagani, eis autẽ qui se Christianos putari volunt, premit ceruicẽ Apostolica autoritas, dicẽs, Omnia hæc in figura contingebãt illis, & hęc omnia figuræ nostri fuerunt. Nã si Hismaël & Isaac homines nati, duo testamenta significãt, quid credendũ est de tot factis, quæ nullo naturali vsu, nulla negotij necessitate facta sunt?

1. Tim. 2. *Matt. 13.* *Hier. 29.* *1. Esdr. 1.* *Zach. 3.* *Psal. 29.* *† planctũ* *Caput xxxvij.* *1. Cor. 10.* *Gala. 4.*

Nihílne significát? Si quis nostrũ, qui Hebræas literas ignoramus, id est, ipsos vocũ characteres, videret eas in pariete conscriptas, honorato aliquo loco: quis esset tã excors, vt eo modo pictum parietẽ putaret, ac nõ potius intelligeret scriptum: vt si legere nõ valeret, non tamen illos apices aliquid significare dubitaret? Ita prius illa omnia, quæ sunt in vetere instrumẽto scripturarũ sanctarũ, quisquis non peruerso animo legerit, sic oportet moueatur, vt aliquid ea significare nõ ambigat. Verbi enim gratia, nũquid si oportebat adiutorium viro fœminã fieri, etiam hoc necessitas vlla cogebat, vel vlla suadebat vtilitas, vt de dormiẽtis latere fieret? Si causa euadẽdi diluuij opus erat fabricari arcã, quid opus erat mẽsuras eius, aut ipsas potissimũ fieri, aut etiã scriptis ad religionem posteritati propagandis cõmemorari? Si propter genus reparandum animalia includi oportebat, quid opus erat illo potissimũ numero septena de mũdis, bina de immũdis? Aditum ad arcã fieri necessitas vtiq; cogebat. In latere autem fieri, vel etiã memoriæ cõmendari per literas, quid cogebat? Immolari filiũ iubetur Abrahã, iussus hoc fuerit, vt eius obediẽtia tali etiã examine probata, posteris innotesceret: cõuenientius ligna portauerit filius, ne pater senéxq; portaret. Non sit postea filiũ ferire permissus, ne orbitate grauissima se feriret: nũquid etiã si nullo effuso sanguine rediretur, minus esset probatus Abrahã? Aut si iã opus erat perfici sacrificiũ, etiam ne vt ille aries in vepre adhærẽs cornibus appareret, ad vllum augmentũ victimæ pertinebat? Sic omnia cum cõsiderantur, & quasi superflua necessariis cõtexta inueniuntur, admonent humanũ animũ: id est, animum rationalẽ prius aliquid significare, deinde quid significẽt quęrere. Itaq; etiam ipsi Iudæi, qui Christum, cuius passionẽ nos agnouimus, illi derident, nolunt talibus rerũ, non tantum dictarum, sed etiã gestarum figuris prænunciatũ videri, coguntur à nobis discere quid illa significẽt, quę nobis aliquid significare concedunt: tamen diuinæ autoritatis libros ab ineptarũ fabularum ignominia non defendunt. Vidit hoc Philo quidã, vir liberaliter eruditus, vnus eorũ, cuius eloquiũ Gręci Platoni æquare nõ dubitant: & conatus est aliqua interpretari, non ad Christum intelligẽdum, in quẽ non crediderat, sed vt inde magis appareret quantũ intersit, vtrum ad Christum referas omnia, propter quẽ vere sic dicta sunt, an præter illũ quaslibet coniecturas quolibet mentis acumine persequaris: quãtúmq;

Caput xxxviij. *Gene. 2.* *Gene. 6.* *De ci. dei. li. 15. c. 26.* *Gene. 7.* *Gene. 22.* *Caput xxxix.* *Philo.*

valeat

valeat quod Apostolus ait, Cũ transieris ad Dominũ, auferetur velamen. Vt enim quidã eiusdem Philonis cõmemorem, arcam diluuij secũdum rationem humani corporis fabricatam volens intelligi, tanquã membratim omnia pertractabat. Cui subtilissime numerorum etiã regulas cõsulenti, congruenter occurrebãt omnia, quę ad intelligendũ Christum nihil impedirent: quoniã in corpore humano etiam ille humani generis Saluator apparuit: nec tamen cogerẽt, quia corpus humanum est vtiq; & hominum cæterorum. At vbi ventum est ad ostiũ, quod in arcę latere factũ est, omnis humani ingenij cõiectura defecit. Vt tamen aliquid diceret, inferiores corporis partes, quibus vrina & fimus egerũtur, illo ostio significari ausus est credere, ausus & dicere, ausus & scribere. Non mirum, si ostio non inuẽto sic errauit. Quòd si ad Christũ transisset ablato velamine, sacramẽta Ecclesiæ manãtia ex latere hominis illius inuenisset: nã quia prædictũ est, Erunt duo in carne vna, propterea in arca quædã ibi ad Christũ, quædam vero ad Ecclesiã referuntur, quod totũ Christus est. Sic & in cęteris interpretationibus figurarũ per vniuersum textũ diuinæ scripturæ licet considerare, & cõparare sensus eorum, qui Christũ ibi intelligunt: & eorũ qui præter Christũ ad alia quęlibet ea detorquere conãtur. Nec Pagani nobis in hoc obstrepunt: neq; enim audent cõtradicere, ne illa non solũ dicta, sed etiam facta figurate accepta interpretemur ad Christũ intelligẽdum: præsertim quia ea quę prænunciata intelligimus, etiã demõstramus impleta: cũ fabulas suas vt aliquo modo cõmendent, ad nescio quas physiologias vel theologias, id est, rationes naturales, vel diuinas, interpretãdo referre conẽtur: ex parte planè satis indicantes qualia sint, ex parte autẽ dissimulantes, dum ea ridẽt in theatris, quæ venerãtur in templis, in turpitudine nimium liberi, in superstitione nimium serui. Nobis autem quisquis dixerit, nõ ideo illa vel gesta, vel scripta, vt Christus in eis intelligatur: excepta ipsa tanta cõsonantia rerum præfiguratarum, & nũc impletarũ, aliis præsagiis Propheticis apertis manifestisq; ferietur: sicuti est illud, In semine tuo benedicentur omnes gentes. Hoc dictum est ad Abrahã, hoc ad Isaac, hoc ad Iacob. Vnde non immerito dicit, Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob: completurus vtiq; in benedictione omnium gentiũ, quod ex eorũ semine promisit. Nec immerito ipse Abrahã, cũ eius seruus ei iurasset, sub femore suo iussit

2. Cor. 3. *2. Cor. 3.* *Ioan. 19.* *Gene. 2.* *Cap. xl.* *Cap. xlj.* *Gene. 22. 26. et 28.* *Exod. 3.* *Gene. 24.*

eum ponere manũ, sciens inde venturã carnem Christi, in quo benedici omnes gẽtes, non nunc prænunciamus, sed quod tũc
Cap. xlij. prænunciatum est, nũc videmus. Vellẽ scire, imò melius nescierim qua cęcitate animę legerit Faustus, vbi vocauit Iacob
Gene. 49. filios suos, & dixit, Congregamini vt annunciẽ vobis quæ occursura sunt vobis in nouissimis diebus: congregamini & audite filij Iacob, audite Israël patrẽ vestrũ. Hic certe nemo dubitat prophetãtis personam esse dilucidatam. Audiamus ergo quid dicat filio suo Iudę, de cuius tribu Christus venit ex semine Dauid secundum carnẽ, sicut Apostolica doctrina testatur, Iuda, inquit, te laudabunt fratres tui, manus tuæ super dorsa inimicorũ tuorum, adorabũt te filij patris tui. Catulus leonis
aliàs, fili mi Iuda de germinatione filius meus ascendisti, recumbẽs dormisti vt leo, & vt catulus leonis, quis suscitabit eũ? Nõ deerit princeps ex Iuda, & dux de femoribus eius, donec veniãt quæ reposita sunt ei: & ipse expectatio gentium, alligãs ad vineam
al. funiculo pullum suum, & cilicio pullum asinæ: lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuæ amictũ suum: fulgentes oculi eius à
de ci. Dei. li. 16. c. 41. vino, & dentes cãdidiores lacte. Falsa sint ista, obscura sint ista, si non in Christo euidentissima luce claruerunt: si non eũ laudãt fratres eius Apostoli, & omnes cohæredes eius, non suam gloriã quærentes, sed ipsius: si nõ sunt manus eius super dorsa inimicorum eius: si non deprimuntur atq; curuantur ad terram crescentibus populis Christianis, quicunq; illi adhuc aduersantur: si nõ eum adorauerunt filij Iacob in reliquiis, quæ per electionem gratiæ saluæ factæ sunt: si non ipse catulus est leonis, qui nascendo paruulus factus est, propter hoc additum, de germinatione filius meus, Causa quippe reddita est quare
Prou. 30. catulus, in cuius laude alibi scriptũ est, Catulus leonis fortior iumẽtis: hoc est, etiã paruulus fortior maioribus: si non ascen-
Ioan. 19. dit in cruce recumbẽs, cùm inclinato capite reddidit spiritũ: si non dormiuit vt leo, quia & in ipsa morte non est victus, sed vicit: & vt catulus leonis, inde enim mortuus, vnde & natus: si non ille eum suscitauit à mortuis, quẽ nemo hominum vidit,
1. Tim. 6. nec videre potest. Eo enim quod dictũ est, Quis suscitabit eũ? satis expressa est tãquam ignoti significatio. Si defuit princeps ex Iuda, & dux de femoribus eius, donec venirent opportuno tempore, quæ promissa tanquã reposita fuerant. Sunt enim literæ certissimæ historiæ ipsorum quoque Iudæorum, quibus
Matt. 2. ostẽditur primum alienigenã Herodem regem fuisse in gẽte Iudæor

Iudæorum, quo tempore natus Christus est. Ita nõ defuit rex de semine Iuda, donec venirēt quæ reposita erant illi. Sed quia non solis Iudæis fidelibus profuit quod promissum est, vide quid sequatur, Et ipse expectatio gētium. Ipse alligauit ad vineam pullum suum, id est, populum suum in cilicio prædicās & clamās, Agite pœnitētiam, appropinquauit enim regnum cælorum. Populum autem gentium illi subditum cognoscimus, pullo asinæ comparatum, in quo etiam sedit ducens eum in Hierusalem, id est, in visionem pacis, docens māsuetos vias suas. Si non lauit in vino stolam suam, ipsa est enim gloriosa Ecclesia, quam sibi exhibet, nõ habentem maculā aut rugam. Cui dicitur etiam per Esaiam, Si fuerint peccata vestra sicut phœnicium, tanquam niuem dealbabo. Vnde nisi de dimissis peccatis? In quo ergo vino nisi illo de quo dicitur, quod pro multis effundetur in remissionem peccatorum? Ipse est enim botrus ille qui pependit in ligno. Propterea & hic vide quid adiūgat, Et in sanguine vuæ amictum suum. Iam vero fulgere oculos eius à vino, illa in corpore eius membra cognoscūt, quibus donatum est sancta quadam ebrietate alienatæ mētis ab infra labentibus temporalibus, æternā lucem sapiētię contueri. Vnde quiddā paulò ante commemorauimus dicēte Paulo, Siue enim mente excessimus, Deo. Hi sunt fulgētes oculi à vino. Sed tamen quia sequitur, Siue temperātes sumus, vobis: nec paruuli relinquuntur adhuc lacte nutriēdi, quia & hic sequitur, Et dentes candidiores lacte. Quid ad hæc respondetis insani? Nempe ista manifesta sunt, nempe omnes, non dico calumnias cõtradictionis, sed etiam nebulas dubitationis expellūt. Talia quærite primo in illis libris, talibus primo credite, quæ nūc à me nec omnia commemorari possunt quia nimium est: nec multa, quia lõgum est: nec pauca vellem, ne sola existimentur ab eis qui illa non legunt. Et ne fidelis ac diligens lector me reprehēdat, cum plura euidentiora repererit, quòd ista potissimum posuerim quæ mihi occurrere in præsentia potuerunt: inuenietis enim multa quæ omnino nec tali saltem indigeāt admonitione, quali modo vsus sum in verbis Iacob. Quis enim iam quærat expositorem dum legit, Velut ouis ad victimam ductus est: & omnia quæ illic multipliciter & euidenter dicūtur, Quia liuore eius sanati sumus: & peccata nostra ipse portauit? Quis non quasi Euāgelium cantari arbitretur, Foderunt manus meas & pedes, dinumerauerūt omnia

Matt. 4. *Matt. 21.* *Ephe. 5.* *Esa. 1.* *Mat. 26.* *Nume. 13.* *1. Cor. 5.* *1. Cor. 3.* *Heb. 5.* *Cap. xliij.* *Esa. 53.* *Psal. 21.*

ossa mea. Ipsi vero cõsiderauerunt & conspexerunt me, diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestimentũ meum miserũt sortem? Quis nisi nimium cæcus iam impleri non cernat, Cõmemorabuntur & conuertentur ad Dominum vniuersi fines terræ, & adorabũt in conspectu eius vniuersæ patriæ gẽtium?

Mat.26. Quid illud in Euãgelio, Tristis est anima mea vsque ad mor-
Ioan.12. tẽ: &, Nũc anima mea turbata est? Nónne prius in Psalmo so-
Psal.56. nuit, Dormiui cõturbatus? Et vnde factũ est vt dormiret? Quo
Luca 23. rum vocibus acclamatũ est, Crucifige, crucifige? Nónne & in
Psal.56. Psalmo secutus prænũciat, Filij hominum dẽtes eorum arma & sagittę, & lingua eorũ gladius acutus? Quid autẽ fecerunt, quid nocuerũt resurrecturo, & super cælos ascensuro, & totũ orbem terrarũ gloria sui nominis possessuro? Vide vtrum hoc Psalmus tacuerit: sequitur enim, Exaltare super cęlos Deus, &
Psalm.2. super omnem terrã gloria tua. Quis vnquam de Christo dictũ dubitauit, Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te: postula à me, & dabo tibi gentes hęreditatem tuam, & possessionem tuã terminos terrę? Quis aliũ intelligere per-
Baruch 2. missus est, vbi Hieremias dicit, nimirũ de sapientia, Tradidit illã Iacob puero suo, & Israël electo suo: Post hæc in terris vi-
Ca. xliiij. sus est, & cum hominibus conuersatus est? Quis non eũdem
Dan.7. saluatorem agnoscat apud Danielem, cũ antiquo dierũ offertur filius hominis, & accipit regnũ sine fine, vt seruiãt ei omnes gentes? Iam vero si locũ illum quem cõmemorauit Domi-
Dan.9. nus ex eiusdẽ Danielis prophetia, Cũ videritis abominationẽ
Mat.24. vastationis† quæ dicta est à Daniele, stãtem in loco sancto, qui
†desola- legit intelligat, & si supputatis etiam temporibus hebdoma-
tionis, dum, ille numerus pertractetur, nõ solum Christus, sed etiam tempus reperitur, quo eum oportuit venire passurum. Quanquam & sine computatione temporũ, manifestis rerum effectibus Iudęos vrgere soleamus, cũ quibus nobis non vtrum in Christo sit salus nostra: sed vtrum iam venerit passúsq; fuerit disceptatio est. Conuincuntur autem rebus ipsis apertissimis, non solum de fide omnium gẽtium, quas ei seruituras eadem
†al. crede- cui cedere† coguntur, scriptura prædixit, quæ ita clarescit to-
re to orbe terrarum, vt omnium tergiuersantium oculos feriat: verumetiã de his quæ in ipsa Iudęorum gente iam facta sunt, quòd sacrarium euersum est, quòd cessauit hostia, & sacerdos,
Dan.9. & vnctio pristina, quæ omnia Daniel tunc prænunciauit futura, quando vngi sanctum sanctorum liquide prophetauit.

Cum

Cum igitur illa omnia iam facta sint, exigitur ab eis etiã vnctus sanctus sanctorũ,& quid respondeãt non inueniunt. Quo modo autem nobiscũ, non de Christo,sed tantum de aduentu eius disceptarent,nisi bene nossent eum in suis libris prophetatum? Cur à Ioanne quærunt, vtrum ipse sit Christus? Cur *Ioan.1.* ipsi domino dicunt, Quandiu animam nostram tollis,si tu es *Ioan.10.* Christus dic nobis palàm? Cur Petrus & Andreas & Philippus dicunt Nathanaëli, Inuenimus Messiam: quod interpretatur *Ioan.1.* Christus, nisi quia hoc nomẽ in illa gente per illas literas,& sciebatur,& expectabatur? Nam nulla alia gens reges *1. reg.10.* & sacerdotes suos Christos habuit & vocauit quorum significatiuam *Exod.29.* vnctionem cessare fas non fuit,nisi cum ille venisset, qui in eis prænũciabatur. Sic enim Iudęi nouerant illos Christos suos,vt tamen vnum sperarent, per quem demum liberarentur:sed excæcati occulta iustitia Dei, dum solam eius virtutem cogitant, infirmitatem, in qua pro nobis mortuus est, non intellexerunt. Hinc illa verba in libro Sapientiæ de illis *Sapien.2.* prædicta cognoscimus,Morte turpissima condẽnemus illum: erit enim respectus in sermonibus illius,si vere filius Dei est, suscipiet illum,& liberabit illum de manibus contrariorum. Hæc cogitauerũt & errauerunt excæcauit enim illos malitia illorũ. Quod etiam de istis verissime dici potest, qui in tanta multitudine testimoniorũ,in tanta dispositione prænunciatarum rerũ, in tanta manifestatione completarũ, adhuc dicunt scripturis illis Christum non esse prophetatũ,Quod si iterum atq; iterum dicant,nos iterum atq; iterũ possumus documenta proferre,adiuuante illo qui tanta [in copiam] præbuit aduersus calumnias erroris humani,vt ea quæ iam cõmemorauimus,non repetamus. Iam porrò aliã Fausti tergiuersationem *Cap. xlv.* quã credo cum & ipse præclarissima prophetię luce percuteretur,callidissimã se inuenisse arbitratus est,etiam refellere piget,ne propterea putetur aliquid dixisse quia ei respõderi dignum habitum est. Quis enim dementissimus diceret, inertis † esse fidei,de Christo sine teste non credere? Vellẽ mi- *† eneruis.* hi isti responderẽt,cui nam de Christo ipsi credidissent, an il- *Matt. 3.* lam vocẽ de cælo audierunt,Hic est filius meus:Ei quippe vo- *& 17.* ci potius Faustus nos iubet credere,qui de Christo nõ vult testibus hominibus credi, quasi ad nos etiam eiusdẽ vocis notitia sine homine teste peruenerit, cum & manifestũ sit sic eam peruenisse,& Apostolus dicat,Quo modo autẽ inuocabunt,in *Rom 10.*

quem non crediderunt? Aut quo modo credent ei, quem non audierunt, Quo modo auté audient sine prædicante? Aut quo modo prædicabunt, si non mittantur? Sicut scriptũ est: Quàm speciosi eorũ pedes qui annunciant pacẽ, qui annunciant bona. Videtis certe quemadmodum prædicationẽ doctrinę Apostolicæ, propheticũ testimonium comitetur. Vt enim non cõtemnerentur, neq; fabulosa ducerentur quæ Apostoli annunciabant, demonstrabantur hæc à Prophetis ante fuisse prædicta: quia etsi attestabãtur miracula, non defuissent, sicut etiam nunc adhuc quidã mussitant, qui magicæ potentiæ cuncta illa tribuerent, nisi talis eorũ cogitatio, contestatione prophetica vinceretur. Magicis enim artibus longe antequã nasceretur, Prophetas sibi cõstituere à quibus prænũciaretur, nemo vtiq; diceret. Sed videlicet vetat nos Faustus de vero Christo Hebræis Prophetis testibus credere, qui de falso Christo Persarũ

Ca.xlvj. erroribus credidit. Verũ disciplina catholica propterea simplici fide prius nutriri oportere docet mentem Christianã, vt eam capacem faciat ad intelligenda superna & ęterna. Sic et-

Esaie 7. enim & Propheta dicit, Nisi credideritis, non intelligetis. At

Ephes.3. ea ipsa est simplex fides, qua credimus antequã cognoscamus supereminentẽ scientiam charitatis Christi, vt impleamur in omnem plenitudinẽ Dei, non sine causa dispensationẽ humilitatis eius, qua humanitus natus & passus est, à Prophetis per propheticam gentem, per propheticũ populum, per prophe-

1.Cor.1. ticum regnum tanto ante prædictã: nisi quia in illa stultitia quæ sapientior est hominibus, & in illa infirmitate, quæ fortior est hominibus, magnũ aliquid latet ad iustificationem &

Coloss.2. glorificationẽ nostram. Et ibi sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi, qui nulli aperiuntur, si sibi per maternam carnem traiectũ cibum: id est, per Apostolica & prophetica vbera lactis alimenta contempserit: & tanquam infantilem victum quasi prægrandi ætate fastidiens, prius in venena hæreticorũ, quàm in sapientiæ cibum, cui se idoneum temere arbitrabatur, irruerit: Non ergo quod dicimus necessariam simplicẽ fidem, contrarium est ei quod dicimus, vt Prophetis credatur: magis enim ad hoc pertinet, vt Prophetis credatur, priusquã purgata & roborata mente possit intelligi, qui per

Ca.xlvij. Prophetas sic loquebatur. At enim si Christum prophetauerunt, non digne, neq; congruenter sua prophetatione vixerũt. Vnde hoc scitis? An quid sit vel bene, vel male viuere, iudicare

vos

vos potestis, quorũ iustitia est, potius succurrendum esse meloni non sentienti, vt eum vos mãducetis, quàm mendico esurienti, vt manducandum aliquid detis? Catholicis autem paruulis, antequam sciant quæ sit animæ humanæ perfecta iustitia, & quantũ intersit inter ipsam, cui suspiratur & istam qua hic viuitur, sufficit de illis viris hoc existimare, quod cõmendat Apostolicæ doctrinæ sanitas, quia iustus ex fide viuit. Credidit autem Abraham Deo, & deputatũ est illi ad iustitiam. Præuidens enim scriptura, quia ex fide iustificat gentes Deus, prænunciauit Abrahæ, dicẽs, Quia in semine tuo benedicentur omnes gentes. Apostoli verba sunt. Ad cuius tam claram, támq; omnibus notissimã vocem, si à vestris fallacissimis somniis euigilaretis, sequeremini vestigia patris vestri † Abrahã, & in eius semine benediceremini cum omnibus gẽtibus. Ipse enim accepit, sicut dicit Apostolus, signum circuncisionis, signaculum iustitiæ fidei, quæ est in præpucio, vt sit pater omnium credentium per præpucium, vt deputetur illis ad iustitiam: vt sit pater circuncisionis, non his solum qui ex circuncisione sunt, sed & iis qui sequuntur vestigia, quæ est in præpucio fidei patris nostri Abrahã. Cuius ergo iustitia fidei nobis ad exẽplum imitanda proposita est, vt & nos iustificati ex fide, pacem habeamus ad Deũ, intelligere debemus quẽmadmodum vixerit, non reprehendere: ne ante per abortum labamur ex vtero matris Ecclesiæ, quàm per stabilem conceptum formati perfecti nascamur. Hoc Fausto pro moribus Patriarcharum & Prophetarũ ex voce paruulorum nostrorum breuiter responderim: inter quos & meipsum deputauerim, dum tamẽ non reprehendam vitam sanctorum antiquorum, etiam si non intelligã quàm mystice vixerint: quorum vitam nobis laudabiliter Apostoli Euangelio suo prædicauerunt, sicut illi sua prophetia futuros Apostolos prædixerunt, vt clament ad se inuicem duo testamenta, sicut duo Seraphin, Sanctus, sanctus, sanctus dominus Deus sabaoth. Cum vero cœperit Faustus Patriarchas & Prophetas non generali atq; indefinita reprehensione, sicut hic fecit, sed proprie facta eorum commemorando criminari, adiuuabit me dominus Deus eorum, qui est etiam noster, vt ad singula cõgruenter aptéq; respondeã. Nunc vero illos homines Faustus Manichæus vituperat, Paulus autẽ Apostolus laudat, eligat quisq; cui credat.

Rom. 1. Genes. 15. Genes. 3. Genes. 16. † aliàs, nostri Rom. 4. Ca. xlviij Esaiæ 6. Infrà, libro 22.

Libri duodecimi finis.

LIBER DECIMVSTERTIVS.

Cap. j. AVSTVS dixit, Quo modo Christum colitis, Prophetas repudiantes, quorum ex præsagiis accipitur fuisse venturus? Christum quidem nostrum, id est, filium Dei, Hebræorũ aliquos annunciasse Prophetas, nescio an probare quis possit, cum res cœperit examinari. Verumtamen etiam si hoc ita se habeat, quid ad nos? Illos manet hæc reprehensio, qui ex Iudaismo forte ad Christianismum conuersi sub testimonii s, vt perhibes Prophetarũ, postea neglexerint eos, vt beneficiorum

Ephes. 2. ingrati. Porrò autẽ nos natura gentiles sumus, id est quod Paulus præpucium vocat, sub alia nati lege, & pręfatoribus aliis, quos gẽtilitas vates appellat: atq; ex his postea sumus ad Christianismũ conuersi: non ante effecti Iudæi, vt merito Hebraicorum Prophetarũ sequeremur fidem, euntes ad Christianismum, sed sola exciti fama, & virtutũ opinione, atq; sapientia liberatoris nostri Iesu. Vnde si mihi adhuc in paterna religione moranti, prædicator aduenieus, Christũ vellet ex Prophetis insinuare, hunc ergo protinus dementẽ putarem, qui gentili mihi, & lõge alterius religionis homini de magis dubiis dubiã conareẽ astruere. Quid ergo opus erat, nisi vt ante Prophetis mihi credendum esse persuaderet, & tunc per Prophetis Christo? Quod ipsum vt fieret, opus itẽ erat aliis Prophetis, qui pro istis facerent fidem, Quapropter si tu Christũ per Prophetas accipiendũ putas, Prophetas per quem accipies? An dicturus eris per Christum, vt vicissim, id est, vt alter alterum cõmendet, Christus Prophetas & Prophetæ Christũ? Sed Paganus vtriusq; eorum cõditione liber, nec Prophetis de Christo dicentibus crederet, nec Christo de Prophetis. Ita totum nulli alij, quàm suæ fidei debet, quicũq; fit ex gentibus Christianus. Atq; vt exemplo fiat id, quod dicimus, apertius, ponamus aliquẽ nunc à nobis catechizari gentilem, cui assidentes dicamus, Crede Christo, quia Deus est. Ille vero, Vnde hoc mihi probatis dicat: & nos respondentes dicamus, ex Prophetis. Rursum illo quærente, Quibus Prophetis: nos respondeamus, Hebræis. Atq; ille subridẽs dicat, Sed his minime credo. Nos autẽ respondeamus Quid quòd eos Christus confirmat? Idem verò multo magis ridẽs, dicat, Quid quod ego nec ipsi credo? Quid erit, his ita transactis, nónne hærebimus, & ille risis nobis

bis tanquam imprudentibus, remeabit ad sua? Ita nihil, vt dixi, Ecclesiæ Christianæ Hebræorũ testimonia conferunt, quæ magis constat ex gentibus quã ex Iudæis. Sanè si sunt aliqua, vt fama est, Sibyllæ de Christo præsagia, aut Hermetis, quem dicunt trimegistũ, aut Orphei, aliorúmq; in gentilitate vatũ, hæc nos aliquando ad fidem iuuare poterunt, qui ex gentibus efficimur Christiani. Hebræorũ vero testimonia nobis etiam si sint vera, ante fidẽ inutilia sunt, post fidem superuacua: quia ante quidẽ eis credere non poteramus, nunc vero ex superfluo credimus. Augustinus respõdit, Prosit hoc nobis loco ad breuitatem respõdendi superior tam prolixa respõsio. Puto enim iam qui illam legerit, ridet istum talia delirantẽ, & adhuc dicentẽ, Christũ filium Dei Hebræos non prenunciasse Prophetas: in qua sola gente nomen ipsum quod dicitur Christus, & in rege, & in sacerdote sacratissimũ fuit: nec inde sublatũ, antequam ipse venisset, qui in illis figurabatur. Respondeãt autem ipsi, Christi nomẽ vnde didicerint? Si à Manichęo, quęro, ipsi Manichæo quo modo crediderint, vt alios taceã, homines Afri, homini Persæ: cũ Faustus reprehẽdat Romanos, & Græcos, vel alias gentes, si Hebræis Prophetis tanquã alienigenis de Christo crediderint: dicátq; illis accõmodatiora esse vaticinia Sibyllæ & Orphei, vel si qua forte alia sunt vatũ gentilium, vt credatur in Christũ: nec attẽdat in nullis Ecclesiis illa recitari, cum Hebræi Prophetæ in omnibus gentibus clareãt, atq; ad Christianã salutem tanta fidelium examina adducant. Dicere autẽ non esse aptam gentibus Hebræã prophetiam, vt credant in Christũ, cum videat omnes gentes per Hebræam prophetiã credere in Christũ, ridicula insania est. Displicet vobis talis Christus, qualis per Hebræos prænunciatus est: & tamen omnes populi gentium, apud quos Hebræam prophetiam nullum põdus autoritatis habere arbitramini, in talem Christũ credunt, qualis per Hebræos prænunciatus est: accipiendo scilicet Euangelium, quod Deus ante promiserat, sicut apostolus cõmemorat, per Prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem. Vnde Propheta Esaias dixit, Erit radix Iesse, qui exurget regnare in gentibus: in eum gentes sperabunt; &, Ecce virgo concipiet, & pariet filiũ, & vocabunt nomen eius Emmanuel, quod interpretatur, nobiscum Deus: ne putent isti hominem tantummodo Christum ab Hebræis Prophetis prænunciatum

Cap. ij. Exod. 29. 1. Reg. 10. Danie. 9. Cap. iij. Rom. 1. Esaie 11. Rom. 15. Esaia 7. Matt. 1.

tum:hoc enim videtur tetigisse Faustus,cũ ait Christum quidẽ nostrũ filiũ Dei, quasi Hebræi Christum suũ nõ filiũ Dei dicerent. Ecce nos ostẽdimus Deũ Christũ virginis filium ex Hebræa prophetia:nã vtiq; & Iudæi carnales,ne hoc solũ putarẽ esse Christũ,quod propter nos factus est homo ex semine Dauid admonet eos ipse Dominus ex prophetia eiusdẽ Dauid, quærẽs ab eis,quid eis videretur de Christo,cuius eũ esse dice-
Mat. 22. rent filiũ,Qui cum respõdissent,Dauid:ne hoc solũ, vt dixi, putaretur,& nõ respicerẽt ad Emmanuel,quod est intepretatum,nobiscũ Deus: Et quo modo,inquit,ipse Dauid, in spiri-
Psal. 109. tu dicit eum Dominum,Dixit dominus domino meo,sede ad dexterã meã,donec ponam inimicos tuos[sub pedibus tuis] scabellũ pedum tuorum? Ecce,inquã,nos ostẽdimus Hebræa prophetia Christũ Deum, vos ostẽdite aliquã prophetiã ve-
Cap. iiij. strã,vnde nomẽ Christi didiceritis. Manichæus enim vester non fuit Propheta venturi Christi,Apostolũ quippe eius se dicit,impudentissima quidẽ fallacia, nã constat non solum post Tertullianũ,verũetiam post Cyprianũ hãc hęresim exortam. Omnes tamẽ eius Epistolæ ita exordiũtur,Manichæus Apostolus Iesu Christi. Huic vos de Christo quare credidistis?
Cõtra epistolã Manich. c. 5. Quémnã testẽ vobis sui apostolatus adduxit,noménq; ipsum Christi,quod nõ scimus nisi in regno Iudæorũ in sacerdotibus & regibus institutũ:vt non solũ ille aut ille homo sed vniuersa ipsa gens,totúmq; regnũ Propheta fieret Christi,Christianique regni:cur iste inuasit,cur vsurpauit,qui Prophetis Hebræis vos vetat credere,vt vos falsi Christi fallaces discipulos, falsus & fallax Apostolus faciat? Postremo ne diceretur ei, Mẽtiris:protulerit vobis aliquos & Prophetas,secundũ assertionẽ suã Christũ prænunciantes:quid facietis ei,qualẽ Faustus catechizandum sub exẽplo proposuit,qui neq; ipsis neq; illi credere voluerit? An Apostolos nostros pro se testes vocabit? Nõ opinor homines producet,sed libros aperiet: quos nõ pro se,sed cõtra se apertos reperiet. Ibi enim Christũ natum ex Maria virgine,ibi filiũ Dei factũ ex semine Dauid secundum carnẽ legimus & docemus. Quod si eos infalsatos dixerit ipse testiũ suorũ fidem oppugnabit:si autem alios, quos dicat Apostolorũ nostrorum,codices protulerit,quo modo eis ipse autoritatẽ dabit quã per Ecclesias Christi ab ipsis Apostolis cõstitutas nõ accepit, vt inde ad posteros firmata cõmendatione trãscurreret? Quo modo ille,cui nõ credo,profert mihi

scrip

scripturas, quibus de illo credam: & eis ipse conatur dare autoritatẽ, cum ego ipsi non credã? Si autẽ famæ de Christo credidistis, hoc enim & Faustus magnis angustiis coarctatus, transeũtes attigit: ne scilicet aut eos libros proferre cogeretur, quorũ autoritas nulla est. aut ad eos ligaretur quorũ autoritas ei contraria est, ergo si de Christo famæ credidistis, videte vtrũ fama idonea testis sit, diligẽter cõsiderate quò vos præcipitetis. Mala enim multa de vobis fama disseminat, cui nos credere nõ vultis. Quæ igitur ratio est, hanc de Christo velle veracem, quam de vobis vultis esse mẽdacẽ? Quid quòd etiã famæ Christi cõtradicitis? Ea quippe clarior, ea præpollẽtior aures & mẽtes & linguas omniũ gentiũ tenet, quæ Christo ex semine Dauid secundũ scripturas Hebræas disseminato implet: quod ibi scriptũ est, promissum Abrahæ, & Isaac, & Iacob, In semine tuo benedicẽtur omnes gentes: Quid ergo respondetis? Cui nã de Christo credideritis, quibus testes alienigenæ nõ placẽt? Nostrorũ porrò librorũ autoritas, tot gentiũ cõsensione, per successiones Apostolorũ, Episcoporũ, conciliorúmq; roborata, vobis aduersa est: vestrorũ autẽ nulla est, quę & à tam paucis profertur, & ab iis qui Deũ & Christum mendacem colunt. Vnde contra eorum mendacem doctrinam fit, nisi & ipsi tanquã imitatores Dei & Christi sui mendaces habeantur, Fama verò, etiã ipsa consulta, & vos pessimos iactat, & Christũ ex semine Dauid cõtra vos prædicare non cessat. Vocẽ patris de cælo nõ auditis. opera Christi, quibus de ipso testificabatur, non vidistis: codices, in quibus hæc scripta sunt, vt specie Christiana fallatis, velut accipitis: ne tamen contra vos legantur. infalsatos dicitis: profertis inde Christum dicentem, Si mihi non creditis, operibus credite: &, Ego sum qui testimonium perhibeo de me, & testimoniũ perhibet de me qui misit me pater: & non vultis cõtra vos inde proferri, Scrutamini scripturas, in quibus putatis vos vitã æternã habere, ipsæ testimoniũ perhibẽt de me &, Si crederetis Moysi, crederetis & mihi: de me enim ille scripsit: &, Habent ibi Moysem & Prophetas, audiant eos: &, Si Moysem & Prophetas nõ audiunt, nec si quis à mortuis resurrexerit, credent ei. Vnde huc existis. vnde cõfiditis? Scripturas tanta autoritate firmatas, cõmendatásq; respuitis, miracula non facitis: quę si faceretis, etiã ipsa in vobis caueremus per instruẽtem nos dominũ, & dicentẽ, Exurgẽt multi pseudochristi & pseudoprophetæ,

Cap. v. *Rom. 1.* *2. Tim. 2.* *Gene. 12. 26. & 28.* *Matt. 3. & 17.* *Ioan. 10.* *Ioan. 8.* *Ioan. 5.* *Luc. 16.* *Mat. 24.*

&

& facient signa & prodigia multa, vt fallát, si fieri potest, etiã electos: ecce prædixi vobis. Vsq; adeò nihil credi voluit aduersus confirmatã scripturarũ autoritatẽ, quę fidẽ suam in rebus ipsis probat, quæ per tẽporum successiones hæc impleri & effici ostendit, quæ tanto antequã fierent, prænunciauit.
Cap.vj. Restat vt rationẽ à vobis exhiberi dicatis, tam certã & inuictam vt per se ipsam declarata veritate, nullã testis autoritatẽ, nullam miraculi veritatẽ requirat. Quid dicitis, quid profertis, quam rationẽ, quam veritatẽ? Fabula illa est longa & vana, puerile ludibrium, & muliebre iocamentũ †, & aniculare deliramentum cõtinẽs: initium truncum, & mediũ putridum; & finem ruinosum. Cum enim vobis ex eius initio dictum fuerit, Immortali, inuisibili, incorruptibili Deo: quid factura erat gens tenebrarũ, si cum ea pugnare noluisset? Et de medio eius, quomodo est incorruptibilis & incontaminabilis Deus, cuius mẽbra in pomis & oleribus manducando & digerendo conteritis vt purgetis? Et de fine eius, quid fecit anima misera, vt in globo tenebrarum perpetuo vinculo puniatur: quæ non suo vitio, sed alieno maculata, Deo suo deficiente mundari non potuit, quo mittente polluta est? hæsitantibus vobis, & quid respondeatis non inueniẽtibus, conspuũtur † tam multi, & tã grandes, & tã preciosi codices vestri: & multũ dolent labores antiquariorum, & sacculi miserorum, & panis deceptorũ. Si ergo nec scripturarum autoritatis antiquitas, nec miraculorum potestas, nec morum sanitas, nec rationis veritas, vos asserit: abite confusi, & redite confessi, ipsum esse Christũ omnium in se credentium Saluatorem: cuius nomen & cuius Ecclesiam ita exhibent præsentia tempora sicut præterita nunciarunt: non per quemlibet de cauernosis latebris procedentem, sed quadam gente, & quodam regno ad hoc propagato & instituto, vt ibi de illo cuncta figuris prænotarentur, quæ nunc expressa rebus agnoscerentur: & ibi per Prophetas prædicta scriberentur, quæ nunc per Apostolos prædicta præstarentur.
Cap.vij. Proinde constituite nobis aliquem catechizandũ gentilẽ, in quo Faustus defecisse nos risit, vbi nõ ridentes, sed plangendus ipse defecit. Si enim dixerimus homini gentili, Crede Christo, quia Deus est, & responderit, Vnde credo? prolatáque autoritate Prophetarum, eis se nõ credere dixerit, eo quòd illi Hebræi sint, ipse Paganus: ostendimus fidem Prophetarum, ex iis quæ ventura cecinerunt, & venisse cernuntur

Marginal notes: † al. auocamentũ — 1. Timo. 1. — † al. cõspiciuntur.

tur. Credo enim quòd eũ non lateret, quantas à regibus huius seculi persecutiones prius pertulerit Christiana religio: aut si lateret, per ipsam historiã gentium, & imperiales leges literis memoriæq; mãdatas, facilè probaretur: quod cũ tãto ante prædictũ ex Propheta cognosceret, dicente, Vt quid fremuerunt gẽtes, & populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ & principes, cõuenerũt in vnũ, aduersus dominũ & aduersum Christum eius. Quod nõ de ipso Dauid fuisse dictũ, in eodẽ ipso Psalmo facilè apparet: ibi enim dicitur etiã illud, quòd homines quãlibet pertinacissimos, ipsa rerũ manifestatione cõfundit, Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te: postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatẽ tuã, & possessionẽ tuã terminos terræ. Quod genti Iudæorum, in qua regnauit Dauid nõ esse cõcessum: Christi autem nomine lõge latéq; omnes gẽtes occupãte, nemo dubitat esse cõpletũ. Credo moueretur, cũ hinc & alia multa ex Prophetis audiret, quæ nũc persequi longum est. Videret etiã ipsos reges terræ Christi imperio iã salubriter subiugatos, omnésq; gẽtes eidẽ seruientes: & legeretur ei de Psalmo tãto antè prædictũ, Adorabũt eũ omnes reges terræ, omnes gẽtes seruient ei: totúmq; Psalmũ ipsum, qui figuratè tanquã in Salomonem dicitur, si legere vellet, inueniret Christum verè regem pacificũ: hoc enim Salomonis nomẽ interpretatur: in quo cognosceret cõpleta omnia quæ ibi dicuntur, longè remotissima ab illo homine Salomone rege Israël. Illũ itidem Psalmum, vbi Deus vnctus à Deo dicitur, & vtiq; Christus ipsa vnctione declaratur: idémq; Christus Deus apertissime ostẽditur, cũ Deus vnctus insinuatur: si considerare vellet quæ ibi de Christo, quæ de ipsa Ecclesia dicta sunt: quæ ibi quidem prædicta legeret, in orbe autem terrarum impleta conspiceret: videret quoq; ipsa simulacra gentium per Christi nomen sic perire de orbe terrarum, ídque ipsum à Prophetis prædictum esse disceret, audiret Hieremiã dicẽtem, Sic dicetis illis, Dij, qui cælum & terrã nõ fecerũt, pereant à terra, & de sub cælo. Itẽ alio loco, cum eundem Prophetam dicentẽ audiret, Domine fortitudo mea, & adiutorium meum, & refugium meum in die malorum, Ad te gentes venient ab extremo terræ, & dicent, Quàm falsa possederunt patres nostri simulacra, & non est in eis vtilitas: si faciet homo Deos, & ipsi nõ sunt Dij. Propterea ecce ego ostendam illis in tempore illo, manũ meam ostend

Psal. 2.

Psal. 71.

Hier. 10.

Hier. 16.

ostendã illis,& scient:& virtutẽ meam,quoniã ego Dominus. Hæc audiens de scriptura prophetica,& cernens in vniuersa terra,quid dicam quẽadmodũ moueretur ad fidẽ, quando & hoc rebus ipsis probamus,cũ per prophetiã ante tẽpora con-
Cap. viij. scriptã & his tẽporibus impletã corda fideliũ sic firmari cognoscimus? Iam verò ne hominẽ,sicut magni quidã homines fuerũt,Christũ putaret,idẽ Propheta hoc illi de cogita-
Hiere. 17. tione excuteret. Ibi enim sequitur & dicit. Maledictus homo, qui spem habet in homine & firmat carnem brachij sui, & à Domino discedit cor eius:& erit sicut tamarix quæ in deserto est,nõ videbit cũ venient bona,& habitabit inter iniquos in terra deserta,in terra salsa,quę nõ inhabitabitur, Et benedictus homo qui cõfidit in Domino,& erit Dominus spes eius: eritq; tanquã lignum fructiferũ secus aquam, & in humore mittet radices suas:non timebit cũ venerit æstus, & erunt in eo propagines nemorosæ:in anno siccitatis nõ timebit, & nõ deficiet faciẽdo fructum. Hic certe cum maledictũ diceret eũ, qui spem ponit in homine, eámq; maledictionẽ Propheticis similitudinibus explicaret:& benedictũ qui in Domino confideret,eáq. benedictionẽ congruis itidẽ similitudinibus texeret,turbaretur fortasse ille,quo modo ei ne spem suã in hominem poneret,Deũ Christũ annunciaremus:& rursum eum nõ ex propria natura,sed ex nostra mortalitate suscepta hominẽ diceremus. Sic enim quidẽ Deum credendo Christũ,& hominem negãdo errauerunt,& rursus,quidã hominẽ putando,& Deum negãdo,aut contẽpserunt, aut in homine spem suam ponentes,in illud maledictum inciderunt. Hic ergo iste gentilis si turbaretur,& diceret,contra fidẽ nostrã istũ Prophetam locutũ fuisse, quia nõ secundũ Apostolicã doctrinã non
1. Tim. 2. tantummodo Deum Christum diceremus, vt in eo spes securissime ponatur,sed etiam mediatorem Dei & hominum,hominem Iesum Christum:istum autem Deum tantum dixisse, de natura verò humana nullam fecisse mentionem, ibidem eiusdem Prophetæ vocem audiret se admonẽtis & corrigen-
Hiere. 17. tis,Graue cor per omnia,& homo est,& quis agnoscet eum? Ideo quippe homo,vt graues corde per formã serui ex fide sanarentur:& eum agnoscerent Deũ,qui propter eos factus est homo,ne in homine spes eorum esset, sed in homine Deo, & tamen graue cor per omnia.& homo est, formam serui acci-
Phil. 2. piens,& quis agnoscit eum? Qui cum in forma Dei esset,non rap

rapinam arbitratus est esse ęqualis Deo. Et homo est, quia verbum caro factũ est, & habitauit in nobis. Et quis agnoscet eũ? *Ioan.1.*
Quia in principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Et vere graue cor per omnia, nam & in discipulis eius ipsum graue cor fuit, cum eis dicebat, Tanto tẽpore vobiscum sum, & non cognouistis me? Quid enim est, *Ioan.14.*
Tanto tempore vobiscum sum: nisi quod hic dicitur, & homo est? Quid est autẽ illud, Et non cognouistis me: nisi quod hic dicitur, Et quis agnoscet eum? Quẽ, nisi eũ qui dicit, Qui me videt, videt & patrẽ? Vt spes nostra non sit in homine, propter illud per Prophetã edictum, maledictũ: sed sit in homine Deo, id est, in filio Dei saluatore Iesu Christo, mediatore Dei & hominũ: & quo pater maior est propter formã serui, & qui patri ęqualis est propter formã Dei. Dicit & Esaias, Humiliabitur, *Cap.ix.*
& cadet cõtumelia† hominum, & exaltabitur Deus† solus in *Esa.2.*
illa die: & manibus fabricata omnia abscondent in speluncis, *† contumacia.*
& in scissuris petrarũ, & in cauernis terræ à facie timoris Domini, & à maiestate virtutis eius, cum surrexerit confringere *† Dominus*
terrã: illa enim die proiiciet homo abominationes aureas & argenteas, quæ fecerũt vt adorarẽt superuacanea & noxia. Et forte iste gentilis, quem catechizamus, quẽ dixit Faustus cum risu dicturũ, Nõ credo Prophetis Hebręis, aliqua manu fabricata idola abscõdit in spelunca, aut in scissura petrę, aut in cauerna terræ, aut aliquẽ amicum suũ scit hoc fecisse, aut in ciuitate, vel in fundo suo scit hoc factũ esse à facie timoris Domini: qui per reges terræ secundum eandẽ prophetiã, iam sibi seruiẽtes, séq; adorantes, verissimis† legibus terrã confringit, *† seuerissimis.*
id est, terreni cordis frangit audaciã. Quo modo ergo dicat, nõ credo Prophetis Hebræis, cum & in seipso cõpletum forte cognoscat, quod olim prædictũ est à Prophetis Hebręis? Magis verendũ erat, ne tanta rerũ euidentia circunfusus, fortasse *Cap.x.*
diceret, Posteaquã ista per mundum fieri cœperunt, Christianos has literas cõposuisse, vt ante diuinitus prędicta putarentur, ne quasi temere humanitus facta cõtemnerentur. Hoc verendũ erat, nisi esset late sparsus, latéq; notus populus Iudæorum. Cain illo signo accepto, ne ab aliquo interficiatur, & ille *Gene.4.* *Gene.9.*
Cham seruus fratrum suorum portãdo libros, quibus illi erudiãtur, ipse oneretur: per eorũ quippe codices probamus, non *2.Retrac. cap.7.*
à nobis tanquã de rerum euentu commonitis, ista esse cõscripta, sed olim in illo regno prædicata atq; seruata, nunc autem

manifestata & impleta: in quibus & ea, quæ ibi minus perspi-
Rom.15. cua sunt, quia in figura contingebāt illis, scripta sunt autem
1. Cor.10. propter nos, in quos finis seculorum obuenit, iā nunc illustra-
ta soluuntur, & quæ vmbris futurarum adhuc rerum opaca-
Cap.xj. bantur, iam factarū luce manifestantur. Forte etiam hinc se
diceret permoueri, quòd ipsi, in quorum libris hæc inueniun-
tur esse prænunciata, quæ nunc cernuntur impleta, non nobi-
scum tenēt eisdē euangelij societatem. Cum vero doceretur
etiam hoc ab eisdē Prophetis esse prędictum, quantum moue-
retur ad fidem, quis tā demens est, vt non videat? quis tam im-
pudēs, vt se videre dissimulet? quis enim dubitet hoc de Iudęis
Esa.1. fuisse prophetatū, cum Esaias dicat, Agnouit bos possessorem
suum, & asinus præsepe Domini sui: Israël autem me non co-
Rom.10. gnouit, & populus meus me non intellexit. Aut illud quod A-
Esa.65. postolus commemorat, Tota die expandi manus meas ad po-
Esa.6. pulum nō credentē & contradicentem. Et maxime illud, De-
Rom.11. dit illis Deus spiritum compunctionis, oculos vt non videant,
aures vt non audiant, & non intelligant: & multa huiusmodi.
Quòd si diceret, quid ergo peccauerūt Iudæi, si Deus illos ex-
cæcauit ne agnoscerent Christum? quantū possemus imbuen-
do, rudi homini ostenderemus, ex aliis occultis peccatis Deo
cognitis, venire iustā pœnam huius cæcitatis: quod nō solum
Rom.1. dixisse Apostolū de quibusdā, Propter hoc tradidit illos Deus
in concupiscentiā cordis eorum, vel in reprobum sensum, vt
faciant quæ non conueniunt: volentem ostendere quædā pec-
cata manifesta, ex pœna venire quorundā occultorum, sed nec
ipsos hoc tacuisse Prophetas demonstraremus. Nā ne pergam
Hier.17. longius, idem Hieremias eo ipso loco, vbi ait, Et homo est, &
quis agnoscet eū? ne quasi hoc ipso excusati essent Iudæi, quia
1.Cor.2. non cognouerūt: Si enim cognouissent, sicut Apostolus dicit,
nunquā Dominum glorię crucifixissent. Sequitur, & ostendit
occulti eorum meriti fuisse, vt non cognoscerent. Ait enim,
Hier.17. Ego Dominus, interrogans corda, & probans renes: vt dē vni-
cuique secundum vias eius, & secundum fructum studiorum
Cap.xij. eius. Porrò si hoc gentilis ille moueretur, cur etiam ipsi, qui
appellantur Christiani, in multas hæreses, variásq; discedunt:
neq; hoc à Prophetis Hebræis prætermissum esse doceremus,
tanquam enim esset consequens, vt Iudæis in sua cæcitate de-
monstratis, hoc illi veniret in mentem, quòd etiam multi sub
Hiere.17. nomine Christiano ab ipsa Christiana societate deuiarēt, ipse
Hier

Hieremias velut catechizandi ordinem nobis insinuãs, continuo subiecit, Clamauit perdix, cõgregauit quæ non peperit: faciens diuitias suas nõ cum iudicio. Perdix enim nimis contentiosum animal, notũ est quãta auiditate ipsius cõtentionis currat in laqueũ. Non enim disputare amãt hæretici sed quoquo modo superare impudẽtissima peruicacia, vt cõgregent, sicut hic dixit, quæ nõ pepererũt. Christianos enim, quos maxime Christi nomine seducunt, iam per ipsius Christi euãgelium natos inueniunt, & faciunt illos diuitias suas: non sanè cum iudicio, sed cũ temeritate incõsiderata. Non enim intelligunt ibi esse verã & salubrem, & quodã modo germanam atq; radicalem Christianã societatem, vnde istas separauerũt, quos ad suas diuitias congregarunt. Et quia de talibus dicit Apostolus, Sicut enim Iamnes & Mambres restiterũt Moysi, sic & isti resistunt veritati: homines mente corrupti, reprobi circa fidem, sed vltra non proficient: dementia enim eorũ manifesta erit omnibus, sicut & illorum fuit: sequitur & hic propheta, & dicit, de perdice quia congregauit, quę nõ peperit, In dimidio dierũ eius derelinquẽt eum, & in nouissimis suis erit insipiẽs, id est, qui primo tanquã per pollicitationem & ostentationem excellentis sapientiæ seducebat, erit insipiens: id est, apparebit insipiens. Eis quippe, quibus primo sapiẽs erat, tũc erit insipiens, cũ apparebit, quia demẽtia eius nota erit omnibus. Et tanquã ille, quem catechizamus, quęreret & diceret, Quo ergo signo manifesto adhuc paruulus, & nondum valẽs liquidã discernere à tot erroribus veritatẽ: quo manifesto indicio tenebo ecclesiã Christi, in quem iam credere tãta rerum antea prędictarum manifestatione compellor? sequitur idem Propheta, & tanquã motus animi eius ordinatissime excipiẽs, docet eum Ecclesiã Christi ipsam esse prædictam, quæ omnibus eminet & apparet. Ipsa est enim sedes gloriæ, de qua dicit Apostolus: Templũ enim Dei sanctum est, quod estis vos. Vnde iste dicit, Sedes autem glorię exaltata est, sanctificatio nostra. Propter hos enim motus paruulorũ, qui possunt seduci ab hominibus à manifestatione claritatis Ecclesiæ, Dominus quoq; prouidẽs, ait, Non potest ciuitas abscondi supra montem constituta: quia vtiq; sedes glorię exaltata est sanctificatio nostra, vt nõ audiantur illi, qui ad religionum scissuras traducũt, dicẽtes, Ecce hic est Christus, ecce illic. Partes enim ostendũt, dicẽtes. Ecce hic, ecce illic: Cũ illa ciuitas super montẽ sit, quem

2. Tim. 3.
Hier. 17.
Cap. xiij.
1. Cor. 3.
Hiere. 17.
Matt. 5.
Mat. 24.

Dan.2. montẽ nisi eum qui secundum prophetiã Danielis ex paruulo lapide creuit,& factus est mons magnus, ita vt impleret vniuersam terrã? Nec illi audiantur,qui nomine quasi secretæ & apocryphæ veritatis,& hominũ paucitatis dicunt,Ecce in cubiculis,ecce in deserto:quia non potest abscondi ciuitas super montẽ constituta, quia sedes gloriæ exaltata est sanctificatio

Cap.xiiij. nostra. Cum ergo gentilis iste his atq; huiusmodi aliis testimoniis Prophetarum de persecutione regum & populorũ, de fide regum & populorum, de abolitione idolorũ, de cæcitate Iudæorum, de probatione codicum ab ipsis custoditorum, de amentia hæreticorum, de excellẽtia sanctæ ecclesiæ verorum & germanorum Christianorũ,ante prędicta,& nunc impleta cõspiceret:quid inueniret fide dignius,quàm illos Prophetas, quibus de diuinitate Christi eligeret credere? Et enim si antequam ista fierent,ingererẽ gentili Prophetas Hebręos,quibus ea futura crederet,quæ facta nondum videret:merito fortasse diceret,Quid mihi est cum istis Prophetis, quos vnde veraces probem,non mihi ostẽditur:cum vero tam magna & tã multa quæ prædixerũt , iam ad effectum manifestationémq; perducta sunt,planè ille,si peruersus esse nollet, nec ista vllo modo contẽneret,quæ tanto ante,& tãto apparatu præuidẽdo & pręnunciando cõmendari meruerunt,nec illos à quibus præuideri & prænunciari potuerũt. Nullis enim prudentius credimus,vel de præteritis, quæ olim facta sunt : vel de futuris, quæ nondum facta sunt,quàm eis qui nobis fidẽ verborũ suorum in tam multis támq; magnis,quę ab eis prædicta iam facta sunt,probauerunt.

Cap.xv. Sibylla porrò,vel Sibyllæ & Orpheus, & nescio quis Hermes, & si qui alij vates vel theologi vel sapiẽtes,vel philosophi gentiũ de filio Dei,aut de patre Deo vera prædixisse seu dixisse perhibẽtur:valet quidẽ aliquid ad paganorum vanitatẽ reuincendam,non tamen ad istorũ autoritatem amplectendã,cum illum Deum nos colere ostendimus, de quo nec illi tacere potuerunt, qui suos cõgentiles populos, ad idola & dæmonia colenda,partim docere ausi sunt, partim prohibere ausi non sunt. At illi sancti autores nostri eũ populum, eam rempublicam, tale regnum imperãte & adiuuante Deo,propagauerunt atq; rexerũt, vbi sacrilegium esset, quod istis religio fuit. Itaq; si qui illic in cultum simulacrorum & dæmonũ laberentur,aut pœna plectebãtur,ipsis suę reipublicę legibus,aut liberrime coërcebantur† Propheticis vocibus.

De ci.dei. li.18.c.23. Et lib. 8. cap.23. Di.37.c. Si quid veri.

† al.liberrimo tonitruo coërcebantur

Vnus

Vnus enim ab eisdẽ colebatur Deus, qui fecit cælũ & terram, Prophetico sanè ritu,hoc est,significatiuo futurorũ: qui ritus *Dan.9.* aboleretur,cum illa venissent,quę per eum significabãtur esse *Exod.29.* ventura:quandoquidẽ ipsum regnum magnus quidã Prophe- *1.Reg.10.* ta fuit,vbi rex & sacerdos mystica significatione vngebantur: *Psal.44.* quòd non ante ipsis quoq; Iudæis ignorantibus,ac per hoc inuitis ablatum est,nisi cum venisset ille gratia spiritali vnctus Deus præ participibus suis ille sanctus sanctorum : idẽ verus rex cõsulendo nobis,& idem verus sacerdos seipsum offerẽdo pro nobis.Quã ob rem quantum distat de Christi aduentu inter prædicationem angelorum , & confessionẽ dæmoniorum: tantum inter autoritatẽ Prophetarum, & curiositatem sacrilegorum. His & talibus , quæ nunc breuiter tangimus,tunc *Dist. 37.* fortè pro necessitate depellendi veternosi erroris aliquãdo la- *c. Si quid* tius disputatis,& robore vberioris probationis assertis,ille gẽ *veri.* tilis,quem nobis catechizãdum Faustus proposuit, si salutem *Luc.2.* suam peccatis suis præponeret, profectò moueretur ad fidem: *Marc.1.* qua imbutus & in Ecclesiæ catholicæ gremio fouẽdus collo- *Cap. xvj.* catus,consequenter etiã moneretur,quos mores tenere deberet:neq; perturbaretur eorum multitudine, in quibus ea non inueniret,quæ obseruare iuberetur:quãuis cum eo corporaliter congregarentur in ecclesiã,& eadem sacramenta perciperent:sciret cum paucis hęreditatẽ Dei,cum multis autẽ signacula eius participãda.Cum paucis communicare sanctitatem vitæ, & donũ charitatis diffusum in cordibus nostris per spiritum sanctum,qui datus est nobis:ad quem fontẽ interiorem nullus alienus accedit.Cum multis autem sanctitatem sacra- *1.Cor.11.* menti,quod qui manducat & bibit indigne,iudiciũ sibi manducat & bibit:qui autem manducare contemnit,non habebit in se vitam,& ideo non perueniet ad vitam æternã. Eosdémque paucos in comparatione multitudinis malorum , paucos dici:esse autẽ per seipsos consideratos in magno numero, diffuso toto orbe terrarũ,crescentes inter zizania , & cum palea vsq; ad diem messis & ventilationis : hoc in Euãgelio dictum, *Matt.3.* hoc à Prophetis ante prædictũ. Ante enim prædictum est, Si- *& 13.* cut lilium in medio spinarũ, ita proxima mea in medio filia- *Cant.2.* rum. Ante prædictũ est, Inhabitaui cum tabernaculis Cedar, *Psal.119.* cum his qui oderunt pacem,eram pacificus. Ante prædictum est , Signa in fronte eos, qui gemunt & mœrent ob iniquita- *Ezech. 9.* tes populi mei,quę fiunt in medio eorum.Itaque iste gentilis,

z 3 quem

quem tali alloquio firmaremus, iam factus ciuis sanctorũ, &
Ephes.2. domesticus Dei: nec iam alienus ab Israel, sed verus Israëlita,
Ioan.1. in quo dolus non esset: disceret etiam ista verba ex corde sim-
Hiere.17. plici dicere, quæ subsequenter cõtexit idem ipse Hieremias, Patientia Israël domine, vniuersi qui te derelinquunt, terreãtur. Cũ enim de perdice dixisset, quia clamat & cõgregat quæ non peperit, cõmendauit excellentiã ciuitatis super montem positæ, quæ abscõdi non potest, vt ab Ecclesia catholica hæreticum hominem non separaret, dicens, Sedes autem gloriæ exaltata est sanctificatio nostra. Deinde quasi veniret in mentem quid ergo facimus de tã multis malis, qui tanto amplius vbiq; permixti sunt, quanto excellentior est Christi gloria in vnitate omnium gentiũ, subiecit statim, Patientia Israël, do-
Mat.13. mine. Patienter enim ferẽdum est quod ait, Sinite vtraq; crescere vsque ad messem, ne impatientia tolerandi malos relinquãtur boni, qui proprie sunt corpus Christi: & ideo cum ipsi
Hiere.17. relinquũtur, ille relinquitur. Vnde subiecit, atq; addidit, Vniuersi qui te derelinquunt, terreãtur: confundantur qui recesserunt in terram. Terra est enim homo de se præsumens, atq; alios vt de seipso præsumatur inducẽs: & ideo sequitur, Euertentur, quoniam dereliquerunt fontem vit[illegible] dominum. Quid enim aliud clamat perdix, nisi apud se esse, & à se dari fontẽ vitę ad quẽ congregati recedant à Christo, Christi promissione decepti, cuius nomine iam tenebantur imbuti? Non enim quos peperit congregat: sed vt cõgreget quos non peperit, dicit, Salus quam Christus promisit, apud me est, ego dabo. Sed
Ibidem. vide quid iste dicat, Sana me domine & sanabor: saluum me
1.Cor.1. fac, & saluus ero. Vnde Apostolus dicit, Ne no glorietur in homine: & iste subiungit, Quoniã gloriatio mea tu es. His modis nos instruimus hominem ex Apostolica Propheticáq; do-
Ephes.1. ctrina, vt ædificetur super fundamenta Apostolorum & Pro-
Cap.xvij. phetarum. Faustus autẽ quo modo persuaderet diuinitatem Christi homini gentili, quem constituit dicentem, Nec Prophetis credo de Christo, nec Christo de Prophetis. An Christo crederet de seipso dicenti, cui non crederet de aliis testifi-
De ciuit. canti? Vere ridiculum est hoc putare. Quem semel enim di-
Dei.libro gnum fide non duceret, aut omnino nihil ei crederet, aut po-
8.cap.23. tius pro aliis quàm pro seipso testificanti crederet. Hic forte
& lib.18. Faustus irrisus, Sibyllas homini legeret, & Orpheũ, & cæte-
cap.23. ros huiusmodi, si quos alios gentilium reperiret de Christo aliquid

aliquid prænunciasse: sed non faceret, eos quippe sibi incognitos fassus est, dicens, Sane si sunt aliqua, vt fama est, Sibyllæ de Christo præsagia, aut Hermetis, quem dicunt Trimegistum, aut Orphei, aliorúmq; in gentilitate vatum: horũ ergo istas literas nesciens, quandoquidem per famam putat esse aliquos tales, non eas vtique legeret, illi dicenti, Nec Prophetis credo, nec Christo. Quid igitur faceret? An proferret Manichæum, & ex illo cõmendaret Christum? Nunquid hoc fecerunt. sed potius de Christo, cuius iam nomen vbique dulciter clarum est, Manichæũ semper cõmendare conati sunt, vt hoc melle scilicet venenati sui poculi labra perũgerẽt. Cum enim Christus promiserit suis, missurum se paracletũ, id est, consolatorem vel aduocatũ spiritum veritatis: per hanc promissionis occasionem, hunc paracletũ dicentes esse Manichæum vel in Manichæo, surrepunt in hominum mentes ignorantes ille à Christo promissus quando sit missus. Qui autẽ legerunt canonicum librum, qui Actus Apostolorũ inscribitur, vident illam Christi professionem †illic rursus cõmemoratam, & illic manifestissime impletã. Sed modo quærimus, vnde illi gentili fidem faceret de Christo? Puto enim neminẽ esse tam cæcum, qui velit dicere, Manichæo credo: cum dicat, Christo non credo. Deinde si non ridens, saltem stomachãs diceret, Itáne perficis libris me iubes credere, qui Hebræis me dixi non credere? Quo modo ergo capturus es hæretice istum hominem, nisi iam nomine Christi aliquo modo subditũ inueneris: vt quia ille iam Christo credendum esse non dubitat, tãquam melius prædicanti Christũ, Manichæo deceptus acquiescat. Ecce ille perdix congregans, quæ non peperit. Itáne eum nondum derelinquitis vos, quos congregat: & nondum vobis apparet insipiens, qui dicit Hebræorum testimonia vobis, etiam si vera sint, ante fidẽ inutilia esse, post fidem superuacua? Abiiciant ergo omnes qui crediderũt, omnes libros per quos factum est vt crederent. Nam si hoc verum est, cur vel ipsum Euãgelium Christi à fidelibus legatur non video. Ante fidẽ quippe inutile est, quia ille gentilis, quem ridentem ridendus, vel potius flendus Faustus inducit, non credit Christo. Post fidem autem superuacuum, si etiam veris de Christo præconiis iam superfluo creditur, cum in eum creditum fuerit. Hic forte dicetis, Sed Euangeliũ debet legere iam fidelis, ne obliuiscatur quod credidit. Sic ergo insani, etiam Prophetarũ vera testimonia,

Ioan. 15.
Act. 2.
† promissionem
Hiere. 17.
Ca. xviij.

ne obliuiscatur quare crediderit. Quod si oblitus fuerit, firmum apud eum non poterit esse quod credidit. Aut proiicite iam libros Manichæi, quibus testibus credidistis lucem pugnasse cum tenebris, quæ lux ipse Deus erat:& vt posset ligare lux tenebras, prius esse lucem à tenebris deuoratam, & ligatam, & inquinatam, & dilaniatam: quam vos manducando recreatis & soluitis, & purgatis, & sanatis: vt vobis merces retribuatur, ne cum illa quæ liberari non potuerit, in globo æterno damnemini. Hanc fabellam quotidie & moribus & vocibus cãtatis, cur adhuc in eam quæritis testimonia librorum, vt in rebus superfluis, & conficiendis codicibus vestris aliena substantia consumatur, & Dei vestri ligata teneatur. Incendite omnes illas membranas, elegantésq; tecturas decoris pellibus exquisitas, vt nec res superflua vos oneret, & Deus vester inde soluatur, qui tanquã pœna seruili etiam in codice ligatus tenetur. Nam si possetis libros vestros, vel elixatos comedere, quantũ membris Dei vestri beneficium præstaretis? An etsi fieri posset, carnis immundicia prohiberet paginas ab epulis vestris? Imputet ergo sibi incausti immũdicia, quæ corio inhæsit agnino. Sed & hoc vos fecistis, qui tanquam primo bello vestro, id quod mundum erat in calamo, immundiciæ membranarum scribendo affixistis, nisi quod colores contrario testimonio vos arguunt. Vos enim potius ad lucem candidarum paginarum, cum tenebris atramenti venistis. Nobis debetis irasci talia dicentibus, an vobis talia credentibus, vt velitis nolitis, ista consequantur? Nos autem & ad cõmemorationem fidei nostræ, & ad consolationem spei nostræ, & ad exhortationẽ charitatis nostræ, libros Propheticos & Apostolicos legimus alterutris vocibus sibimet concinentes: & ea concinentia, tanquam cœlesti tuba, & à torpore mortalis vitæ nos excitantes, & ad palmam supernæ vocationis extendentes. De libris enim Propheticis quiddam cum cõmemorasset

Psal. 68. Apostolus, sicut scriptum est, Opprobria opprobrantium tibi ceciderunt super me: continuo subiungit vtilitatem diuinæ

Rom. 15. lectionis. Quæcunq; enim ante scripta sunt, inquit, vt nos doceremur scripta sunt: vt per patientiam & consolationẽ scripturarum spem habeamus ad Deum. Sed contradicit Faustus.

Galat. 1. Fiat ergo illi quod dicit Paulus, Si quis vobis euangelizauerit præter quàm quod accepistis, anathema sit.

Libri Tertiidecimi finis.

LIBER QVARTVSDECIMVS.

FAVSTVS dixit, Quare Moysem non accipitis? Amoris pietatísque causa qua colimus Christum. Quis enim irreligiosus adeo est, vt eum libenter aspiciat, qui suo maledixerit patri? Quapropter & nos Moysem, quanquam humanorum nulli vnquam, diuinorúmq; pepercerit blasphemãdo: plus tamen hinc execramur, quòd Christũ filium Dei, qui nostræ salutis causa pependit in ligno, diro deuotionis conuicio lacessiuit: vtrũ volens, an casu, tu videris. Neutro enim horum excusatus erit, vt cõmendatus debeat accipi. Ait enim maledictũ esse omnem, qui pependit in ligno. Hunc ergo tu vis vt accipiam, huic vt credam: cùm si diuinus fuit, constet eum scientem volentémq; maledixisse Christo: si vero nolens nesciénsq; maledixerit, constet eum non fuisse diuinũ. Tu ergo elige vtrum vis, aut Moysem Prophetã non fuisse, & imprudentia peccasse, vt dum aliis ex more suo maledicit, nesciens blasphemauerit & Deum: aut fuisse quidem diuinum, nec futura hæc ignorauisse, sed inuidentem tamen nostræ saluti, quæ futura erat ex ligno, in eius autorẽ maledici oris sui venena prompsisse. Et quis ergo credat hunc vidisse aut cognouisse patrẽ, qui sic lacerauerit filiũ: hunc aduentum filij potuisse prædicere, qui ascensionis eius ignorauerit exitũ? Huc accedit, quòd illud etiam considero, quàm late hoc sit sparsum cõuicium, quámq; multa comprehendat & violet: vt omnes etiam tangat iustos & martyres, quotquot simili passionis exitu defuncti sunt vita, vt Petrus & Andreas, ac reliqui eiusdẽ sortis. Quos nisi Moyses aut vt non Propheta nescisset, aut vt malignus odisset, si fuit Propheta, non tam crudæ deuotionis † cõtumelia lacerasset. Neq; enim vulgo saltem eos maledictos dicit, id est, apud homines tantũ, sed maledictos Deo. Quod si ita est, vnde iam benedictionis relinquetur spes, vel Christo, vel Apostolis, vel ipsis nobis, si nominis eius causa crucifigi contingat? Quàm deniq; imprudens erat, & vacans inspiratione diuina, vt cogitare nequiuerit diuersis ex causis homines in ligno suspendi: alios quidem ob iniquum facinus, quosdam vero iustitiæ causa: & propter Deum: idcircóque confuse omnes, & sine discretione vlla sub idem coniecit maledictum: cum esset dicendum, si ei prudentia inesset vlla, non dicam diuinatio, & si adeo crux offende-

Cap. j.

Deut. 21.

† Aliàs, crudelis deuotionis

rat eum, vt sola excepta abdicatáq; esset, ex omni genere punitionum, maledictum esse sceleratũ & impium omnem qui pependisset in ligno, vt esset discretio aliqua inter iustos & iniustos: quanquam ne sic quidem vera dixisset cum latronem
Lucæ 23. Christus de ligno secũ introduxerit in paradisum patris sui.
Deut.21. Vbi est ergo maledictus omnis qui pendet in ligno? An Bar-
Mat.27. rabas latro ille insignis, qui non solum in ligno suspensus minime est, sed etiam Iudæorũ rogatu emissus è carcere, magis fuit benedictus, quàm ille qui cum Christo de cruce ascendit in cælum? Quid deniq;, quòd etiam eum maledictum vocat,
Deut.17. qui Solem adorauerit, aut Lunam? Si ergo sub gentili positus rege, Solem adorare cogar, & cum restitero, maledictum hoc metuens, iubear crucifigi, in aliud eius incurrã maledictum, quod aduersus eum deprompsit qui pendet in ligno? An ipsi quidem bonis omnibus maledicere consuetum est? Nos vero
† Aliàs, deuotatio nes tanti deuotiones † eius æstimare debemus, quanti sunt stomachantium vetularũ. Sic enim & Dei omnes pueros ac virgines pari deuotione † prosequitur, dicens maledictũ esse omnẽ, qui
† denotatione non suscitauerit semen in Israël. Quod æque cõuicium principaliter quidem Iesum tangit, qui ortus & ipse, vt dicitis, ex
Exod.23. Iudæis, nullam tamen inter eos seruãdæ posteritatis causa so-
Deute. 7. bolem suscitauit. Deinde & discipulos eius, quorũ nonnullos quidẽ ab vxoribus seiunxit, quos copulatos inuenerat: quosdam vero & coniungi vetuit, quos deprehendit intactos. Qua de re Moseos impunitam hanc linguam, maledictorũ iaculis Christum lumen, sanctimoniam, diuina omnia petentẽ: iure nos cognoueris execratos. Ac ne forte multũ interesse putes inter suspensum & crucifixũ, nam & hoc in præsidium vobis
Galat.3. defensionis soletis assumere, commentis hisce vestris Paulum audias præscribentem, Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictũ: quia scriptum est, Maledictus
Cap.ij. omnis qui pendet in ligno. Augustinus respondit, Pius homo Faustus dolet Christum esse maledictũ à Moyse. & ob hoc odit Moysem, quia diligit Christum. Interim antequam aperiam in quàm magno sacramento, & quàm pie dictũ sit, Ma-
Deut.21. ledictus omnis qui in ligno pependerit: istos pios homines interrogo, cur irascantur Moysi, quandoquidem maledictũ eius ad Christũ istorum non peruenerit: Si enim Christus pependit in ligno, clauis vtiq; affixus est. Vnde etiã ipsas cicatrices
Ioan. 20. post resurrectionem discipulo minus credulo demonstrauit.

Quòd

Quòd si ita est, vtiq; vulnerabile atq; mortale corpus habuit, quod isti nolunt fateri. Si ergo & illa vulnera, & illæ cicatrices falsę erant, falsum est quòd pependit in ligno. Nõ itaq; potuit ad eũ illa maledictio perueni e, nõ est quod succẽseant ei, à cuius ore processit. Itaq; si ipsi irasci se fingũt ei, qui maledixerit falsæ morti Christi quod secundum ipsos dixerim, quo modo fugiẽdi sunt qui nõ maledicũt Christum, sed quod est execrabilius criminantur: Si enim nõ est accipiẽdus, qui maledictũ ingerit mortalitati, quo modo est detestãdus qui fallaciã obiicit veritati? Sed iam videamus ex occasione calũniantium hæreticorũ, quomodo illud sacramentũ fidelibus exponatur. Mors hominis ex pœna peccati est, vnde & ipsa peccatũ dicitur: nõ quia peccat homo dũ moritur, sed quia ex peccato factũ est vt moriatur. Sicut alio modo dicitur lingua propriè caro, quæ intra dentes sub palato mouetur, & alio modo dicitur lingua, quod per linguã fit: secundũ quem modũ dicitur, Lingua Græca, alia Latina: & manus alio modo dicitur, ipsum propriè corporis mẽbrum, quod mouemus ad operandũ: & alio modo manus dicitur scriptura, quę fit per manũ, Dicimus enim, Prolata est manus eius: Lecta est aduersus eũ manus eius: Habeo manũ tuã: Recipe manũ tuã. Manus vtique propriè mẽbrũ est hominis: nõ autẽ opinor illã scripturã mẽbrum esse hominis, & tamen dicitur manus, eo quòd manu facta sit. Sic & peccatũ, nõ tantũ ipsum opus malũ, quod pœna dignũ est, sed etiã ipsa mors quæ peccato facta est, peccatum appellatũ sit. Illud itaq; peccatũ, quo reus esset mortis, non cõmisit Christus, illud autẽ alterũ, id est, mortẽ, quę peccato inflicta est humanæ naturæ, suscepit pro nobis. Hoc suspẽdit in ligno, hoc maledictũ est per Moysem: ibi mors dãnata est ne regnaret, & maledicta est vt periret. Quapropter per Christi tale peccatum dãnatum est & nostrũ peccatũ, vt nos liberaremur, ne regnante peccato nos dãnati remaneremus. Quid ergo miratur Faustus maledictũ esse peccatũ, maledictã esse mortem, maledictã esse mortalitatẽ carnis sine peccato Christi, ex peccato tamen hominis etiã in Christo factã? ex Adam quippe corpus assumpsit, quia ex Adã virgo Maria, quæ peperit Christũ. Dixerat autem Deus in paradiso, Qua die tetigeritis, morte moriemini: hoc est maledictum, quod pependit in ligno. Ille neget Christum maledictum, qui negat & mortuum: qui autem cõfitetur mortuũ, & negare nõ potest mortem

Cap. iij.
Rom. 5.
Cap. iiij.
Gene. 2. & 3.

tem

tem de peccato esse: & ob hoc etiã ipsum peccatũ vocari, audiat Apostolum dicentẽ, Quoniam vetus homo noster simul cum illo crucifixus est: & intelligat quẽ maledictũ Moyses dixerit. Ideoq; secutus Apostolus ait de Christo, Factus est pro nobis maledictũ: sicut non timuit dicere, Pro omnibus mortuus est: hoc est enim, mortuus est, quod maledictus: quoniam mors ipsa ex maledicto est, & maledictũ est omne peccatum: siue ipsum quod fit, vt sequatur supplicium, siue ipsum supplicium, quod alio modo vocatur peccatũ quia fit ex peccato. Suscepit autẽ Christus sine reatu suppliciũ nostrũ, vt inde solueret reatũ nostrũ, & finiret etiam supplicium nostrũ. Ex ingenio meo ista dixerim, si non Apostolus toties hoc inculcat, vt & dormientes excitet, & calũniantes suffocet. Misit, inquit, Deus filium suũ in similitudinem carnis peccati, vt de peccato dãnaret peccatum in carne. Nõ erat ergo illa caro peccati, quia non de traduce mortalitatis in Maria per masculũ venerat: sed tamen quia de peccato est mors, illa autẽ caro quãuis ex virgine, tamẽ mortalis fuit, eo ipso quo mortalis erat, similitudinem habebat carnis peccati. Hoc appellat etiam peccatum, consequenter dicens, Vt de peccato damnaret peccatũ in carne. Item alio loco, Eum, inquit, qui non nouerat peccatum, peccatũ pro nobis fecit, vt nos simus iustitia Dei in ipso. Cur ergo timeret Moyses dicere, maledictũ, quod Paulus nõ timuit dicere, peccatum? Planè hoc Propheta & prȩuidere debuit, & prædicere, paratus ab hæreticis cum Apostolo reprehendi. Quisquis enim reprehenderit Prophetam dixisse, maledictum: cogitur reprehendere Apostolum dixisse, peccatũ: nã vtique maledictũ comes peccati est. Nec ideo maior inuidia est, quòd addiderit, Deo: vt diceret, Maledictus Deo omnis qui pependerit in ligno. Nisi enim Deus odisset peccatum, & mortem nostram, non ad eam suscipiendam atq; delẽdam filium suum mitteret. Quid ergo mirũ, si maledictum est Deo, quod odit Deus? Tãto enim libẽtius nobis donat immortalitatem, quæ futura est Christo veniente, quanto misericordius odit mortem nostram, quæ in ligno pependit Christo moriente. Quòd autem additum est, Omnis: vt diceretur, Maledictus omnis qui in ligno pependerit: non sanè Moyses minus præuidit etiam iustos in cruce futuros, sed bene præuidit hæreticos veram mortem domini negaturos: & ideo volentes ab hoc maledicto Christum seiungere, vt à mortis

Rom. 6. *Gal. 3.* *2. Cor. 5.* *Cap. v.* *Rom. 8.* *1. Cor. 5.* *Deu. 21.* *Cap. vj.* *Deu. 21.* *Ibidem.* *Gala. 3.*

etiam veritate seiungerent. Si enim vera illa mors non erat, nullum maledictum Christum cruxifixo pependit in ligno, quia nec vere crucifixus est. Sed cōtra longe futuros hæreticos, quā de longe clamat Moyses: sine causa tergiuersamini, quibus displicet veritas mortis Christi, Maledictus omnis qui pendet in ligno: non ille aut ille, sed omnis omnino. Etiámne & filius Dei? Etiam prorsus. Nam hoc est quod non vultis. Inde satagitis, inde seducitis. Displicet enim vobis maledictus pro nobis, quia displicet mortuus pro nobis. Tunc enim extra maledictū illius Adā, si extra illius mortē. Cū verò ex homine, & pro homine mortē suscepit, ex illo & pro illo, etiā maledictum, quod mortē comitatur, suscipere nō dedignatus est etiam ille: prorsus etiam ille filius Dei semper viuus in sua iustitia, mortuus autē propter delicta nostra, in carne suscepta ex pœna nostra. Sic & semper benedictus in sua iustitia, maledictus autē propter delicta nostra, in morte suscepta ex pœna nostra: ac per hoc additū est, omnis: ne Christus ad veram mortē non pertinere diceretur, si à maledicto, quod morti coniunctum est, incipienti honorificentia separaretur. *Rom.4.* Qui autem ex veritate Euangelica fidelis est, intelligit tam non esse contumeliam Christi ex ore Moysi, cum eum dixit maledictum non ex diuinitate maiestatis suæ, sed ex conditione pœnæ nostræ, ex qua in ligno suspēsus est, quā non est laus Christi ex ore Manichæorū, cum eū negant carnem habuisse mortalē, in qua veram mortem pateretur: quia ex illo prophetico maledicto, laus intelligitur humilitatis: ex isto hæretico quasi honore, crimen obiicitur falsitatis. Si ergo negas maledictum, nega mortuum: si negas mortuum, non iam contra Moysem, sed contra Apostolos dimicas. Si autem cōfiteris mortuum, cōfitere suscepisse pœnam peccati nostri sine peccato nostro. Iam vero vbi audis pœnam peccati, aut ex benedictione crede venientem, aut ex maledictione. Si ex benedictione venit pœna peccati, opta esse semper in pœna peccati. Si autem optas inde liberari, crede per diuinæ sententiæ iustitiam ex maledictione venisse. Confitere ergo maledictum suscepisse pro nobis, quem cōfiteris mortuum esse pro nobis: nec aliud significare voluisse Moysem, cum diceret, Maledictus omnis qui in ligno pepēderit: nisi mortalis omnis, & moriens omnis qui in ligno pependerit. Poterat enim dicere, Maledictus omnis qui mortalis: aut, maledictus omnis mor *Cap.vij.*

moriens. Sed hoc est quod asserit Propheta, quia sciebat Christi mortẽ in cruce pensurã, & futuros hæreticos, qui dicerent, Pependit quidẽ in ligno, sed specie quadã, non vt vere moreretur. Clamando ergo, maledictus: nihil aliud clamauit, nisi
Gene. 2. quia vere mortuus sciẽs mortẽ hominis peccatoris, quã sine
& 3. peccato ipse suscepit, de illo maledicto venientẽ, quo dictum est, Si tetigeritis, morte moriemini. Ad hoc pertinet, & ser-
Num. 21. pens ille in ligno suspẽsus quo significaretur nõ falsam mortem Christũ finxisse, sed illã verã in ligno passionis suæ suspẽ-
Ioan. 3. disse, in quã serpens ille hominẽ male suadẽdo deiecit. Quã verã mortẽ nolũt isti conspicere, & ideo nõ sanãtur à veneno serpentis: sicut in eremo, quicunq; illã attenderẽt, sanabãtur.
Cap. viij. Itaq; fatemur ab imperitis dici, aliud esse affigi ligno, aliud in ligno pẽdere. Sic enim quidã putãt soluendã esse istã quæstionem, vt Iudam dicant à Moyse maledictum, qui laqueo se suspendit, quasi primum nouerint vtrũ ex ligno an ex lapide se illi suspenderit. Sed verum est quod & Faustus cõmemorauit, Apostolum nõ sinere aliud intelligere, quàm de Christo esse prædictũ. Sed talis imperitia nonnullorũ catholicorũ, ve-
li. 3. Cõfes. natio Manichæorũ est. Tales enim solẽt insectari, tales suis fal
cap. 6. laciis irretire, tales in eos cecideramus, tales hæseramus, tales
Cap. ix. non viribus nostris, sed Dei misericordia eruti sumus. Quæ autem diuina Moyses lacessiuit, sicut Faustus criminatur, dicens, quòd humanorum nulli vnquam diuinorúmq; pepercerit. Dixit enim, & abiit: nihil sategit probare, nihil curauit ostendere. Nos autẽ scimus Moysem omnia vera diuina pie laudasse, & pro sui tẽporis cõgruentia, suæq; dispensationis gratia, iuste humana rexisse. Exigant isti vt hoc doceã cũ & ipsi docere conati fuerint, quod Faustus obiicit, cautè quidẽ vt erat acutus, sed hoc incautus, quia suo acumine se perimebat. Felix enim cor acutũ ad veritatẽ, infœlix cõtra veritatẽ. Non dixit, hominũ nulli vnquã deorúmque pepercerit: sed humanorũ, inquit, & diuinorũ. Si enim diceret eum Deo nõ pepercisse, facilè conuinceretur falsæ criminationis, cũ Moyses inueniretur vbique honorare ac prędicare Deum verum, qui fecit cœlũ & terram. Si autem diceret, nulli deorum pepercisse, proderet se Christianis illos Deos colere, à quibus adorandis Moyses prohibet: atque ita sub alas catholicæ matris pullis fugientibus non congregaret quæ nõ peperit. Vt ergo insidias tenderet paruulis, dixit, diuinorũ, nulli pepercisse

Moys

Moysem, quo possent neq; Christiani aperto Deorũ cultu fugere impietatẽ istorũ nimis abhorrentẽ à religione Christiana, & Pagani eis fauere aduersum nos, qui Moysem scirẽt cõtra idola, & contra Deos gentiũ, quæ sunt dæmonia, multa vera & digna dixisse. Quod si istis displicet, apertè se fateantur idolorũ, vel dæmoniorũ esse cultores, quod quidem ignorãter essent, eo ipso solo quod essent hæretici. De talibus enim dixit Apostolus, Quia in nouissimis tẽporibus recedent quidẽ à fide, intendẽtes spiritibus seductoribus, doctrinis dæmoniorũ in hypocrisi mẽdaciloquorũ. Qui enim nisi dæmones quibus est amica fallacia, istis persuaderent, quod Christus fallaciter passus fallaciter mortuus sit, fallaciter cicatrices ostẽderit: id est, non vere passus, nec vere mortuus sit, nec illæ verę fuerint ex veris vulneribus cicatrices? Quæ sunt euidẽtiores doctrinæ mendaciloquorũ dæmoniorũ, quàm istæ, quibus persuadetur filiũ Dei: id est, ipsam veritatẽ esse mendacẽ? Sed isti in doctrina sua habẽt & apertã, non quidẽ dæmoniorũ sed tamen creaturæ culturã, quam dãnat Apostolus dicens, Et coluerunt & seruierunt creaturæ potius quàm creatori. Proinde isti in phantasmatibus fabularũ suarum idola, & dæmonia nesciẽtes colunt: in sole autem & luna nouerunt se seruire creaturæ, & quòd putant se etiam creatori seruire, multum falluntur: phantasmati enim suo seruiunt, creatori autẽ nullo modo seruiunt, quando ea negant Deum creasse, quę aperte Apostolus ad Dei craturã pertinere demonstrat, dicens, cũ de cibis & carnibus ageret, Omnis enim creatura Dei bona est, & nihil abiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur. Videte quid sit sana doctrina, quam non ferẽtes vos, ad fabulas conuertistis. Quo modo Apostolus & creaturã Dei laudat, & ei tamẽ cultũ religionis exhiberi vetat. Sic & Moyses, qui vobis videtur nulli diuinorum pepercisse, non ob aliud suspicor, nisi quia solem & lunã vetuit adorari, ad quorũ circumitũ vos per omnes angulos vertitis, vt eos adoretis, solem & lunam vera laude laudauit, cum eos factos à Deo, & in cælesti ordine ad peragenda sua opera collocatos, sicut est, ita narrauit, Solem in potestate diei, lunam in potestate noctis. Falsis autem vestris laudibus sol & luna non gaudent, Diabolus nouit falsa laude gaudere, præuaricatrix creatura. Potestates verò cælorum, quæ peccato non lapsæ sunt, artificem suum in se laudari volunt: quarũ illa vera laus est, qua creatori

Cap. x. 2. Tim. 4. Ioan. 20. Luc. 24. Rom. 1. Cap. xj. 1. Tim. 4. Deu. 17. Psal. 115.

tori illarum nõ sit iniuria. Fit autẽ cum dicitur, quòd partes eius sint, aut mẽbra eius, aut aliquid substãtię ipsius. Ille enim perfectus, & nullius indigens, & nusquã defluens, neq; discissus, neq; per loca distentus, apud se totus incommutabilis, sibiq; sufficiens, seipso beatus, propter abundantiã bonitatis per verbum suũ dixit, & facta sunt, mandauit, & creata sunt.
*Psal.*132. *&* 148. Proinde si terrestria corpora: de quibus loquebatur Apostolus, cum cibũ nullum immũdum diceret, bona sunt, quia om-
1. *Tim.* 4. nis creatura Dei bona est: quãto magis cælestia, in quibus excellunt sol & luna: cũ ipse Apostolus dicat corpora cælestia &
1. *Cor.* 15. corpora terrestria: sed alia est cælestiũ gloria, alia terrestriũ. Non ergo cõuiciatur Moyses soli & lunæ, cum eos vetat adorari, sed eos laudat tanquã creaturã cælestem: Deum autẽ laudat tanquã creatorẽ cælestium & terrestrium: nec vult offendi Deum cũ illi pro illo adorantur, qui propter illum & ex
Cap. xij. illo laudantur. At quàm sibi Faustus argute reprehendere visus est, quòd etiam maledictum vocat Moyses, qui solẽ adorauerit ac lunã. Si ergo, inquit, sub gentili positus rege, solẽ cogar adorare, & cum restitero, maledictũ hoc metuens, iu-
Deut. 21. bear crucifigi, in aliud eius incurrã maledictũ, quod aduersus eũ deprõpsit, qui pẽdet in ligno. Vos quidẽ nullus rex gentilis cogit adorare solẽ quod nec ipse sol cogeret, si in terra re-
2. *Retrac.* 7. *cap.* gnaret, quia nec nunc à vobis hoc vult fieri: sed sicut creator ipse impios blasphematores suos vsq; ad iudiciũ sustinet, sic & ipsa cælestia tolerant vanos adoratores suos vsq; ad iudicium creatoris sui. Tamẽ mementote Christianũ regẽ nõ posse cogere, vt sol adoretur: de gentili enim rege exẽplum Faustus proposuit, sciens profecto ad gentiles pertinere, quod facitis cum solem adoratis. Non est hoc ergo Christianum, sed
Hiere. 17. vbique iam perdix nomen Christi ponit, vt congreget quæ non peperit. Videte tamen quàm facilè respondeat veritas, & sana doctrina quã facilè dirumpat hunc vestræ quæstionis tanquã ineuitabilem & bicipitem laqueum. Ecce faciamus aliquem armatum regia potestate comminari homini Christiano, vt si solem adorare noluerit, suspẽdatur in ligno. Si declinauero, inquis; maledictum, quod lex prompsit in solis adoratorẽ, incidam in illud, quod eadem lex prompsit in
Deu. 21. eum, qui pependerit in ligno. Ita verò turbaberis. Sed tu, Imò nec tu, qui & nullo cogente adoras solẽ. At verò Chri-
Ephe. 2. stianus ædificatus super fundamentum Apostolorum & Prophet

phetarum, attēdit singulas causas, & singula maledicta: videt vnum pertinere ad corpus mortale, quod ligno suspenditur: alterum ad animam, quo sol adoratur: & si enim corpus inclinatur in adorando, animus tamen aut colit quod adorat, aut fingit: vtrunque autē perniciosum est. Quapropter quoniam maledictum in vtroque mors meruit, sicut mors est corporis in ligno pendere, ita mors animi est solem adorare. Eligēdum est igitur maledictum in corporis morte, quo maledicto & ipsum corpus in resurrectione liberabitur: deuitandum autem maledictum in animæ morte, ne cū suo corpore in æterno igne damnetur. Hanc enim quæstionem nobis dominus soluit, dicens, Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non possūnt occidere: sed eum timete, qui habet potestatem & animā & corpus occidere in gehennam ignis. Tanquā diceret, Nolite timere maledictū corporalis mortis, quod temporaliter soluitur: sed timete maledictum spiritalis mortis, per quod anima in æternū cum suo corpore cruciatur. Ecce non est anicularis maledictio, sed prophetica prædictio, Maledictus omnis qui pendet in ligno. Sic enim auferet Christus de maledicto maledictum, quo modo de morte mortem, de peccato peccatū. Si ergo blasphemauit† Moyses dicendo, Maledictus omnis qui pendet in ligno, quo modo nō blasphemauerunt Apostoli dicendo, Mortuus est, & vetus homo noster confixus cruci cū illo, Et de peccato damnauit peccatum, Et eum qui nō nouerat peccatum, peccatum pro nobis fecit: & multa huiusmodi? Vos autē cum horretis maledictū Christum, fatemini vos horrere mortem Christi. Vbi apparet vestra non anicularis maledictio, sed diabolica simulatio, qui mortem Christi corporis, animæ vestræ mortem nō creditis. Quam tamen mortē Christi nō veram sed simulatā suadetis: quasi nō audeatis per nomen Christianū homines fallere, nisi ipsum Christum magistrū fallaciæ faciatis. Quòd autē inuidus continentiæ vel virginitati Fausto visus est, quia dixit, Maledictus omnis qui non suscitauerit semen in Israël: legāt Esaiam clamātem, Hæc dicit dominus spadonibus omnibus, qui obseruauerint pręcepta mea, & elegerint quæ ego volo, & custodierint testamētum meum: dabo illis in domo mea & in muro meo locū nominatū, meliorem filiorū & filiarū: nomen æternum dabo illis. & nō deerit illis. Aut si contrariū putant Esaiā Moysi, is eis placeat, si ille displicet: nō est parū aduersus

Mat. 10.
Deut. 21.
† al. Sic ergo nō blasphemauit
Roma. 6.
Roma. 8.
2. Cor. 5.
Cap. xiij.
Exod. 23.
Deut. 25.
Esaiæ 56.

istos, nobis enim sufficit scire vnum Deum locutum & per Moysem & per Esaiam: & maledictum esse omnem, qui non suscitauerit semen in Israël: siue tunc cum populo secundum carnem propagando, etiam carnalis prolis operatio in coniugali castitate ad officium ciuium pertinebat: siue nũc, ne quisquam spiritaliter natus, putet sibi debere sufficere, nec instet dominicis lucris, quibus quisque pro modulo suo prædicando Christum, debet generare Christianos. Ita illa diuina sentẽtia, tempora vtriusque testamenti mira breuitate complectitur, Maledictus omnis, qui non suscitauerit semen in Israël.

Libri Quartidecimi finis.

LIBER QVINTVSDECIMVS.

Caput j.

AVSTVS dixit, Quare non accipitis testamentum vetus? Quia & omne vas plenum superfusa non recipit, sed effundit: & stomachus saturus reiicit ingesta. Proinde & Iudæi ex præoccupatione Moseos testamento veteri satiati, respuerunt nouum: & nos ex Christi præuentione nouo referti, respuimus vetus. Vos ideo vtrunque accipitis, quia in neutro estis pleni, sed semi: alterúmq; ex altero in vobis non tam repletur, quàm corrumpitur: quia & semia vasa nunquam de dissimili implentur materia, sed de eadem ac sibi simili: vt vini vino, mellis melle, & aceti aceto: quibus si dissimilia, & non sui generis superfundas, vt melli fel, & aquam vino, & aceto garos, non repletio vocabitur hæc, sed adulteriũ. Hæc ergo causa est, vnde nos parum accipimus testamẽtum vetus: & quia Ecclesia nostra, sponsa Christi, pauperior quidem ei nupta, sed diuiti, contenta sit bonis mariti sui, humilium amatorum dedignatur opes, sordent ei testamenti veteris, & eius autoris munera, famaq; suę custos diligentissima, nisi sponsi sui non accipit literas. Vestra sanè Ecclesia vsurpet testamentum vetus, quæ vt lasciua virgo immemor pudoris, alieni viri & muneribus gaudet & literis. Amator denique ille vester, & pudoris corruptor Hebræorum Deus, diptychio lapideo suo, aurum vobis promittit & argentum, ventris saturitatem, & terram Chananæorum. Hi vos delectauerunt tam sordidi quæstus, vt libeat peccare post Christum, vt sitis ingrati tam immẽsis dotibus eius. Hæc vos illiciunt, vt in Hebræorum depereatis Deo post nuptias Christi. Discite ergo iam nunc etiam falli vos, & decipi falsis

Exod. 31.
Deute. 8.

falsis promissionibus eius. Pauper & egenus est, nec ea quidē præstare potest quæ promittit: nam si suæ propriæ cōiugi, dico autem synagogæ, nihil horum præstat quæ pollicetur, & quidem morem gerenti sibi per omnia, & seruienti summissius quàm ancilla: vobis præstare quid poterit alienis ab se, & mandatorum suorum detrectantibus iugum superba ceruice? Sed vos quidem pergite agere vt cœpistis, rudem pannum veteri testamēto † committite, nouum vinū veternosis vtribus credite, duobus maritis nulli placituri seruite, Christianā deniq; fidem Hippocentaurum facite, nec equum perfectum nec hominem, nobis soli Christo seruire permittite: eius tantum immortali dote contentis, & imitantibus Apostolum qui dicit, Sufficientia nostra ex Deo est, qui nos idoneos probauit ministros noui testamēti. Hebræorum Dei & nostra admodum diuersa conditio est, quia nec ipse quæ promittit implere potest, & nos ea fastidimus accipere. Superbos nos aduersus blanditias eius, Christi liberalitas fecit. Ac ne incongrue me hæc cōparasse existimes, Paulus in nos hanc coniugalis disciplinæ similitudinem prior cōtulit, dicens, Quæ sub viro est mulier, viuente viro alligata est legi viri: si autem mortuus fuerit vir eius, soluta est à lege viri. Ergo viuente viro vocabitur, inquit, adultera, si iuncta fuerit alteri viro. Quòd si mortuus fuerit vir eius, non erit adultera alij coniuncta: per hoc ostendens, spiritu mœchari eos, qui non ante repudiantes, & in mortuis quodam modo ponentes legis autorem, tum demum se copulauerint Christo. Quod dictum ad eos præcipue spectat, qui crediderint ex Iudæis, videlicet, vt ipsi sint primæ superstitionis obliti. Nobis vero in hoc quid opus est vel præcepto, quibus ex gentilitate conuersis ad Christum, Hebræorum Deus non mortuus debet videri, sed nec natus? Sanè Iudęo, si credat, Adoneus debet videri defunctus, gentili vero idolum: & vnicuique quod est veneratus ante cognitum Christum. Nam si post idololatriæ diuortia Hebræorum quis Deum & Christū pariter colat, nihil ille quidem à detriti pudoris fœmina discrepauit, quæ post vnius mariti obitum duobus nupserit.

Matt. 9. † *vestimenta.* *2. Cor. 3.* *Roma. 7.* *1. Cor. 7.*

AVGVSTINVS respondit, Audite hæc, quorū corda possidet Christus, & videte si toleratis, nisi quia ipse est vestra patientia. Faustus nouo melle plenus, respuit acetū vetus: & Paulus aceto vetere plenus, effudit dimidiū, quo caperet infusum mel nouū: non seruandū, sed corrūpendū. Vides enim, quod ait *Caput ij.*

Roma.1. Apostolus Paulus, Seruus Christi Iesu, vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei; ex melle nouo est. Illud autem quod sequitur, Quod ante promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secũdum carnem: ex aceto vetere. Quis hoc sustineret audire, 1.Cor.11. nisi nos consolaretur idem dicens, Oportet & hæreses esse, vt probati manifesti fiant in vobis? Sed quid opus est eadem iam superius satis dicta repetere? Nam pannum nouum & vestimentum vetus, & vinum nouum & vtres veteres, non duo testamenta significare, sed duas vitas, & spes duas; ad duo vero testamenta intelligenda, illam datam esse à domino similitudinem. Propterea scriba eruditus, in regno Dei similis est patrifamiliâs proferenti de thesauro suo noua & vetera: ex his quæ ante diximus, recordetur qui potuerit, vel certe recenseat qui voluerit: Duas enim spes si quis habendas putauerit, vt & propter fœlicitatem terrenam, & propter regnum cælorum Deo seruiat, hæc illam non capit, & cum hæc aliqua tribulatione fuerit perturbata, deficiens homo amittit etiam illam. Inde est & illud, Nemo potest duobus dominis seruire: quod exposuit dicens, Non potestis Deo seruire & mammonæ. Vetus autem testamentum recte intelligentibus Prophetia est noui testamẽti. Itaque & in illo primo populo sancti Patriarchæ & Prophetæ, qui intelligebant quod agebant, vel quod per eos agebatur, in nouo testamẽto habentes iam spem † salutis æternæ, ad illud pertinebant, quod intelligebant & diligebant: quia etsi nondum reuelabantur, iam tamen figurabantur. Ad vetus autem illi pertinebant, qui non illic amplius, quàm promissa temporalia cogitata concupiscebãt, in quibus æterna figurata & prophetata, non intelligebant. Sed hæc iam satis superque prioribus responsionibus nostris dicta sunt.

Matt.9. Matt.13. Matt.6.

† al. habebãt istam spem

Cap.iij. Illa vero est mirabilis impudentia, cum Manichæorum sacrilega & immũda societas, etiam castam sponsam Christi se iactare non dubitat: in quo aduersus sanctæ Ecclesię vere casta membra quid proficit, nisi vt veniat in mẽtem aduersus tales 2.Cor.11. Apostolica illa admonitio, aptaui vos vni viro, virginẽ castam exhibere Christo. Timeo autẽ, ne sicut serpens Euam fefellit astutia sua sic & vestræ mentes corrumpantur à castitate, quæ est in Christo. Quid enim agunt isti euangelizãtes nobis præ- Galat.1. ter quod accepimus, nisi vt nos à castitate corrumpant, quam Christo seruamus, quando legem Dei culpant nomine vetustatis

statis,& errorem suum laudant nomine nouitatis,quasi omnis vetustas fugienda sit, aut omnis nouitas appetenda: cum & mandatũ vetus in laude ponat Apostolus Ioannes,& profanas verborum nouitates euitari iubeat Apostolus Paulus? Te ergo vera sponsa veri Christi Ecclesia catholica, alloquar & ego te pro modulo meo,qualiscunque filius & seruus tuus,positus in te dispensare cibaria cõseruis meis:caue semper vt caues Manichæorum impiam vanitatem, iam tuorum periculo expertam & liberatione conuictã Ille me quondam de gremio tuo error excusserat, expertus fugi, quod experiri non debui. Sed tibi profecerint etiam pericula mea, cui nunc seruit liberatio mea. Quia nisi mihi verus & verax sponsus tuus, de cuius latere facta es,in vero sanguine suo remisionẽ peccatorum posuisset,absorbuisset me vorago fallaciæ,& terram factum serpens irreparabiliter deuorasset. Noli decipi nomine veritatis, hanc sola tu habes & in lacte tuo & in pane tuo: in hac autem tantum nomẽ eius est, ipsa non est. Et in tuis quidem grandibus secura es.Sed appello interim paruulos tuos, fratres filios dominos meos, quos vel tanquam oua solicitis alis foues, vel tanquã infantes lacte nutris, sine corruptione fœcunda virgo mater.Hos in te appello teneros fœtus tuos, ne garrula curiositate seducantur abs te:sed potius anathemẽt,si quis eis euangelizauerit præter id, quod acceperunt in te. Nec relinquant verum veracémque Christum,in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientię absconditi:& magnam multitudinem dulcedinis eius, quam abscondit metuentibus se, perfecit autem sperãtibus in se.Ibi vero quo modo possunt esse verba veracis, in prædicatore Christi fallacis? Contemne insultationes eorum, quia bene tibi es conscia, promissionem vitæ æternæ te adamasse in muneribus sponsi tui, id est,ipsum spõsum tuum: quia ipse est vita æterna. Non autem, sicut illi decipiunt, † ad alienum Deum seducta es, promittentem saturitatem ventris,& terram Chananæorum.Intelligis quippe,in ipsis etiam promissionibus te iam tunc figuratam & prophetatam, præscientiam parturisse sanctorum. Nec lapideo diptychio miserabili dicacitate reprehenso mouearis: quia non habes lapideum cor, quod illæ tabulæ in populo priore significabant. Es enim Epistola Apostolorum,scripta non atramẽto,sed spiritu Dei viui:non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Ad quæ verba illi vani gaudent, putantes Apostolum re-

1. Ioan. 2. *1. Tim. 6.* *Ioan. 19.* *Genes. 3.* *Galat. 1.* *Colos. 2.* *Psal. 30.* *Caput iiij.* *† decipiũt.* *2. Cor. 3.*

reprehendisse dispensationem illi tempori congruam veteris testamenti, non intelligentes hoc eum ex Propheta dixisse. Hæc enim verba, quæ imperite amplectuntur, longè antequã per Apostolos dicerētur & implerentur, à Prophetis, quos respuunt, prænuntiata sunt. Propheta enim dixerat: Auferam eis cor lapideum, & dabo eis cor carneum. Videant si non hoc est, non in tabulis lapideis; sed in tabulis cordis carnalibus. Nam neque ibi, quod dictum est cor carneum, neque hic tabulæ carnales, hoc volunt vt carnaliter sapiamus: sed quia in comparatione lapidis, qui sine sensu est, caro sentit, per lapidis insensualitatem significatum est cor non intelligens, & per carnis sensualitatem significatum est cor intelligens. Tu potius istos irride, qui dicũt, & terram & ligna & lapides habere sensum, & intelligentiore vita viuere, carnes autem stolidiore & obtusiore. Vnde non à veritate, sed à sua vanitate coguntur fateri, mundius esse legem conscriptam in tabulis lapideis, quàm suum thesaurũ in pellibus morticinis. An fortè, quia in tabella sua etiam lapides dicunt esse ossa principum, non eis dubitant coria præponere agnorum? Nempè ergo illa testamenti arca mundius tegebat lapideas tabulas, quàm caprina pellis codicem istorum. Hæc tu misericorditer irride, vt eis irridenda & fugiēda commendes: nam in illo diptychio lapideo, iam tu nõ corde lapideo intelligis, quid duro illi populo congruebat: & in eo tamen agnoscis petram, ipsum sponsum tuum, illum quem Petrus loquitur, lapidem viuum ab hominibus reprobatum, à Deo autem electum & honorificatum. Illis ergo erat lapis offensionis, & petra scãdali: tibi autem lapis, quem reprobauerũt ædificantes, factus est in caput anguli. Quod totum idem Petrus Apostolus explicat, & totum à Prophetis, à quibus isti damnati alienantur, prædictũ esse cõmemorat. Lege sanè etiam illud diptychium, ne timeas, planè spõsi tui est. Aliis lapis ille significauit duram stoliditatem, tibi autem firmam stabilitatem. Digito enim Dei scriptæ sunt tabulæ illæ, digito Dei sponsus tuus eiicit dæmonia: digito Dei expelle tu doctrinas dæmoniorũ mendaciloquorum cauteriantium conscientiam. Ex hoc diptychio repellis adulterum, qui se paracletũ dicit, vt sancto nomine te seducat. Quinquagesimo enim die post Pascha datæ sunt illæ tabulæ: & quinquagesimo die post passionẽ spõsi tui, quod Pascha illud præfigurabat, datus est digitus Dei, spiritus sanctus promissus paracletus. Noli ergo for

Ezech.11. & 36. *1.Pet.2.* *Psal.117.* *Exod.31.* *Luce 11.* *1.Tim.4.* *Exod. 19 & 20.* *Act.2.*

go formidare diptychium, quo tibi scripta olim, quæ nunc agnosceres, mittebantur: tantum noli esse sub lege, ne illam timore non impleas, sed sub gratia, vt sit in te plenitudo legis charitas, Non enim aliud diptychium recensebat sponsi tui amicus, cùm diceret, Nam nō adulterabis, non homicidiū facies, non concupisces, & si quod est aliud mandatū, in hoc sermone recapitulatur, &, Diliges proximum tuum tanquam teipsum. Dilectio proximi malum nō operatur, Plenitudo enim legis est charitas. Ibi enim sunt duo illa præcepta, dilectionis Dei, & dilectionis proximi singulis tabulis explicata. Hoc ergo diptychium ille promisit, qui tibi hęc duo præcepta veniēs cōmendauit, in quibus tota lex pendēt & Prophetæ. In primo præcepto est castitas nuptiarū tuarum, in secūdo vnitas membrorum tuorū: illo amplecteris diuinitatē, isto congregas societatē. Quæ duo præcepta, ipsa sunt decem: tria pertinent ad Deū, & septem ad proximū. O pudicum diptychium, in quo veteris figuræ ille dilector & dilectus tuus prænuntiauit tibi canticum nouum, in decachordo psalterio: tanquam pro te etiam neruos suos, extensurus in ligno, vt de peccato peccatū damnaret in carne, & iustitia legis impleretur in te. O diptychium coniugale, quod non sine causa odit adultera. Iam enim mihi ad te est sermo, Manichæa congregatio, fallax, & fallaciis inuoluta. Itáne multinuba tot elementis, vel potius meretrix prostituta, dæmoniis & sacrílegis vanitatibus imprægnata audes matrimoniū catholicum domini tui, crimine impudicitiæ lacerare? Ostende nobis mœchos tuos, splendide tenentem †ponderatorē, & Atlantem laturarium. Illum enim dicis capita elementorū tenere, mundúmq; suspendere: istum autē genu flexo, † scapulis validis subbaiulare tantam molem, vtique ne ille deficiat. Vbi sunt isti? Qui si vere essent quādo ad te venirēt occupati tanto negotio, quādo ad te intrarent, vt blanda manu tua, & ocioso pane delicata, post tantum laborem, alteri digitos, alteri humeros confricares? sed fallūt te mala dæmonia, quę tecum scortantur, vt concipias mendacia, & parias phantasmata. Cur ergo non respuas diptychium veri Dei, tuis membranis inimicū, quibus tot falsos Deos adamasti mente vagabūda per figmēta cogitationū tuarum, quibus omnia poëtica mēdacia grauiora & honestiora reperirentur? vel hoc certe, quod apud poëtas neminē decipit ipsa professio falsitatis: in libris autem tuis tanta fallaciarum turba,

Roma.13.
Exo. 20.
Roma.13.
Mat.22.
Psal.91.
Roma.8.
Caput 7.
† al splendidetenentē.
† fixo.

pueriles & in senibus animas, nomine veritatis illectas, miserabilibus corrumpit erroribus, cum prurientes auribus, sicut Apostolus dicit, & à veritate auditum suum auertentes, ad fabulas cōuertuntur. Quo modo ergo sanam doctrinam ferres illarum tabularū, vbi primū præceptum est, Audi Israël, dominus Deus tuus Deus vnus est, cùm tot Deorū nominibus delectata turpissimi cordis fornicatione volueris? An non recordaris amatoriū canticum tuum, vbi describis maximum regnātium regem, sceptrigerū perennem floreis coronis cinctum, & facie rutilantem? Quem si solum talem amares, erubescendū tibi esset: nam etiā vir vnus floreis coronis cinctus, pudicę coniugi displiceret. Neque enim potes dicere hoc aliqua mystica significatione ita dictū vel ita demōstratum, cum tibi pręcipuè laudari Manichęus nō ob aliud soleat, nisi quòd remotis figurarum integumētis, ipse tibi veritatē nudam & propriam loqueretur. Propriè igitur cantas Deum regem sceptrigerum, floribus coronatū. Ponat saltem sceptrum, quando coronis floreis cingitur: nō decet regię virgę seueritatem illa luxuriæ mollitudo Huc accedit, quia non à te solus adamatus est: sequeris enim cantando, & adiungis duodecim secula floribus conuestita, & canoribus plena, & in faciem patris flores suos iactantia. Vbi & ipsos duodecim magnos quosdam Deos profiteris, ternos per quatuor tractus, quibus ille vnus circuncingitur. Quem quo modo immensum faciatis, quem sic circuncidatum dicitis, nunquam inuenire potuistis. Adiungis etiam innumerabiles regnicolas, & Deorū agmina, & angelorum cohortes quæ omnia nō condidisse dicis Deū, sed de sua substantia genuisse. Ita conuinceris innumerabiles Deos colere, nō ferendo sanam doctrinā, qua docetur vnus de vno Deo natus filius, & vtriusq; spiritus sanctus. Quos tamen non solū innumerabiles, sed nec tres Deos fas est dicere: quorū est non solū vna eadémq; substantia, sed etiā vna eadémq; operatio, per ipsam propriā vnam eandémq; substantiā: per creaturam verò corporalem etiā demonstratio singulorū. Hæc tu nō intelligis, nō capis: noui plena es, inebriata es, ingurgitata es fabuloso sacrilegio. Digeras aliquando quod exalas, & te iam obruere talibus desinas: interim canta quod cantas, & inspice, si potes, dedecus fornicationis tuæ. Inuitauit enim te doctrina dæmoniorū mendaciloquorū ad fictas domos angelorū, vbi flat aura salubris: & ad campos vbi scatent aromata: cuius arbores

2. Tim. 4.
Deute. 6.
Cap. vj.

bores & mõtes, maria & flumina dulce nectar fluunt per cuncta secula. Et credidisti & finxisti hæc in corde tuo, vbi vanis recordationibus luxuriata & dissoluta iacteris. Cùm enim quædã talia dicũtur de ineffabili affluentia spiritaliũ deliciarum, vtique in ænigmate dicuntur, ita vt nouerit animus, qui talibus exercetur, esse aliud quod ibi quærendũ & intelligendum sit: siue corporeis sensibus in veritate corporali tale quid demonstretur: sicut ignis in rubo, & de virga serpẽs: & de serpente virga: & tunica Domini à persecutoribus non diuisa, & obsequium mulieris, vnctio pedũ, aut capitis eius, & frondes multitudinis præcedẽtis & consequẽtis asellũ eius: siue in spiritu per imagines corporũ, vel in somnio, vel in ecstasi figuratæ ostendantur: sicut Iacob scalæ, & Danieli lapis præcisus sine manibus, & auctus in montẽ, & Petro ille discus, & Ioãni tam multa: siue sola locutione ad eundẽ modũ figurẽtur, sicut Cantica canticorũ, & cùm in Euãgelio fecit paterfamiliâs nuptias filio suo: & homo quidam duos filios habuit, frugi & luxuriosum: & homo quidã nouellauit vineam, & locauit agricolis. Tu verò præcipuè Manichæum ob hoc prædicas, ꝙ non ad talia dicenda, sed potius ad soluenda vltimus venerit, vt & figuris antiquorũ apertis, & suis narrationibus, ac disputationibus, euidenti luce prolatis, nullo se occultaret ænigmate. Addis, eam præsumptionis huius causam, ꝙ videlicet antiqui, vt figuras huiusmodi, vel viderẽt, vel agerẽt, vel dicerẽt, sciebant istum posteà venturũ, per quem cuncta manifestarentur: iste autem, qui sciret post se neminem affuturum, sententias suas nullis allegoricis ambagibus texeret. Quid ergo facit affectus tuus desideriis carnalibus sordidus, in campis & montibus nemorosis, & coronis floreis, & scatentibus aromatibus? Si non sunt ægnimata rationis, phantasmata sunt cogitationis, aut vecordia furoris. Si verò ænigmata esse dicuntur, cur non fugis adulterũ, apertam veritatẽ vt illiciat promittẽtem, & fabulosa fallacia quos illexerit illudentem? Nónne ministri eius, & ipsi miseri talibus vanitatibus venerati, in hamo suo solent hanc escam de Paulo Apostolo ponere, vbi ait, Ex parte enim scimus, & ex parte prophetamus: cùm autem venerit quod perfectum est, quod ex parte est, auferetur: & videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem? Vt scilicet Apostolus Paulus ex parte scierit, & ex parte prophetauerit, per speculum & in ænigmate videns, quod

Exo. 3. & 4.
Ioan. 19.
Mat. 26.
Mat. 21.
Gene. 28.
Danie. 2.
Act. 10.
Canti. 1.
Mat. 22.
Luce 15.
Mat. 21.
1. Cor. 13.

totum auferendum est veniente Manichæo,& adferente quod perfectum est,vbi facie ad faciem veritas videatur.O lasciua, immunda, sine fronte adhuc ista garris,adhuc pascis ventos, adhuc amplecteris idola cordis tui? Iráne tu facie ad faciem vidisti regnantē regem sceptrigerū, floreis coronis cinctum, & Deorum agmina,& splendentem agnum,sex vultus & ora ferentem,micantémq; lumine:& alterum regem honoris angelorum exercitibus circundatum:& alterū adamantem heroëm belligerum, dextra hastam tenentem, & sinistra clypeum:& alterū gloriosum regē tres rotas †impellentem, ignis, aquę & venti:& maximum Atlantem mundum ferentem humeris,& eum genu flexo † brachiis vtrinque secus † fulcientem? Hæc & alia mille portenta tu facie ad faciem vidisti, an hæc tibi doctrina dæmoniorū mendaciloquorum,per ora deceptorum cantat,& nescis? Væ tibi infœlix,ecce quibus phantasmatibus constupraris, ecce quas vanitates pro veritate lambis, & serpentini poculi ebria,de diptychio lapideo audes insultare matronali verecundiæ coniugis vnici filij Dei: quia illa iam non sub pædagogo legis, sed sub magisterio gratiæ, nec superba operibus,nec fracta terroribus, viuit ex fide & spe & charitate, facta Israël, in quo dolus nō est,& audiens quod ibi scriptum est,Dominus deus tuus,Dominus † vnus est:quod tu non audiens, in tam multos fictos deos fornicationē tuam diffudisti. Quo modo non sint tibi inimicæ illæ tabulæ, in quibus secundum præceptum est,Non accipies in vanum nomen domini Dei tui:quandoquidē tu etiam ipsum Christum, qui propter carnales à carnali vanitate mundandos,etiam carneis oculis verus in veritate carnis exortus est, in fallaciæ vanitate posuisti? Quo modo tibi nō sit aduersum tertiū præceptum de sabbati requie,quæ tot figmētorum illusionibus inquieta anima ventilaris? Hæc tria præcepta quo modo pertineant ad dilectionem Dei,quando capies,quādo sapies,quando amabis? Immoderata es & fœda & contentiosa: tumuisti, euanuisti,viluisti,excessisti modum tuum, turpasti decorem tuum,turbasti ordinem tuum. Talis apud te fui,noui te. Quo pacto ergo te nunc doceam,hæc tria præcepta ad dilectionem Dei pertinere, ex quo & per quem & in quo sunt omnia? Vnde hæc intelligis,quando nec illa septem, quæ ad dilectionem proximi pertinent, qua humanæ vitæ societas continetur,erroris tui detestanda peruersitate nosse, atque obseruare permit

Margin notes: † impellentem. † al. fixo † al. flexis — *Galat.3.* — *Ioan.1.* — *Deute.6.* — † *Deus.* — *Cap.vij.* — *Exo.20.* — *Deute.5.* — *Roma.11.*

permitteris? In quibus mandatum primum est, Honora patrem tuum & matrem tuam: quod & Paulus commemorat mandatum primum in promissione, eadem atque itidem etiam ipse præcipiens. Tu autem doctrina dæmoniaca didicisti, inimicos deputare parentes tuos, quod te per cõcubitum in carne ligauerint, & hoc modo vtique Deo tuo immundas compedes imposuerint. Hinc etiam considerandum est, quia consequens præceptum, quod est, Non mœchaberis: ita violatis, vt hoc maxime in coniugio detestemini, quòd filij procreantur: ac sic auditores vestros, dum cauent ne fœminæ quibus miscentur concipiant, etiam vxorum adulteros faciatis. Ducunt enim eas ex lege matrimonij, tabulis proclamantibus, liberorum procreandorum causa: ex vestra lege metuentes ne particulam Dei sui sordibus carnis afficiant, ad explendam tantum libidinem fœminis impudica coniunctione miscentur. Filios autem inuiti suscipiunt, propter quod solum coniugia copulanda sunt. Quo modo ergo non prohibes nubere, quod de te tanto ante prædixit Apostolus, quando id conaris auferre de nuptiis, vnde sunt nuptiæ? Quo ablato, mariti erunt turpiter amatores, meretrices vxores, thalami fornices, soceri lenones. Ac per hoc etiam illud præceptum, quod est, Non occides: ex eiusdem erroris peruersitate non seruas. Dum enim times, ne Dei tui membrum ligetur in carnem, non das esurienti panem. Hîc formidans homicidium falsum, illic perpetras verum. Itaque si incurras in eum famelicum, qui mori possit, nisi cibum porrigendo subuenias, iam tu homicida teneberis: aut lege Dei, si nõ dederis: aut lege Manichæi, si dederis. Quid cætera decalogi præcepta, quo modo seruabis? An à furto abstineas, vt nescio quis panem, seu quamlibet escam in suis visceribus trucidandam, deuoret potius, quàm tu, si possis, ei surripias, atque ad officinam ventris electorum tuorum curras, vt furto tuo Deus tuus nec ingrauius incidat vinculum, & quò inciderat, eruatur? Porrò, si in eodem furto comprehendaris, non per ipsum Deum tuum non te abstulisse iurabis? Quid enim tibi facturus est talis Deus, cui dicis, falsum iuraui per te, sed pro te, nisi velles vt exitium tibi inferrem, dum honorem deferrem? Ita & illud mandatum legis, Ne falsum testimonium dicas, propter membra Dei tui sic contemnis, vt ea non solum testimonio, sed & iuramento falso de cõpedibus liberes. Iam vero quod sequitur, Non concupisces

Exod. 20. Deut. 5. Mat. 15. Ephe. 6.

1. Tim. 4.

Exo. 20. Deut. 5.

cupisces vxorẽ proximi tui, debet apud te impleri: & hoc vnũ video, quod nulla tui erroris necessitate violare cogaris. Sed si nefas est coniugem concupiscere alienam, considera quid sit concupiscendum se præponere alienis: & recordare deos tuos formosos & deas formosas, præbentes se vt ardenter concupiscantur: illi à fœminis principibus tenebrarum, & illæ à masculis: quibus excæcatis, in fruendã libidinem, & in suos am-

†al. eruãt plexus inhianter æstuantibus, seruant † ab eis illũ Deũ tuum

Exod. 20. vbiq; compeditum, & tanta suorũ turpitudine, vt solui valeat,

Deut. 5. indigentem. Nam rẽ proximi non concupiscere, quod est vltimum decalogi mandatũ, vnde potes misera? nónne tibi Deus ipse tuus in terra aliena se fabricare mentitur secula noua, vbi post falsam victoriam falso triumpho tumescas? Quod cum modo insana vanitate desideras, & eandem terrã gentis tenebrarum summa vicinitate substãtiæ tuæ coniungi credis, vtique rem proximi cõcupiscis. Meritò tibi est inimicum diptychium, continens tam bona mandata, multum errori tuo contraria: Nam illa tria, quæ ad dilectionem Dei pertinẽt, omnino ignoras, omnino non seruas: hæc autem septem, quibus societas humana non læditur, si quando custodis, aut pudore reprimeris, ne inter homines contundaris: aut timore frãgeris, ne publicis legibus puniaris: aut malum factum bona aliqua consuetudine horrescis: aut ipsa naturali lege, quàm iniuste

Tobiæ 4. alteri facias, quod tibi ab altero fieri non vis, aduertis: error

Matt. 7. tamen tuus, quàm te in contrariũ ire compellat, & dũ sequeris & dum non sequeris, sentis: cum vel hoc facis quod pati nõ vis

Cap. viij. vel ideo non facis, quia pati nõ vis. At ista vera sponsa Christi, cui de diptychio lapideo fronte impudentissima insultas, intelligit quid distet inter literam & spiritum, quę duo dicun-

1. Cor. 3. tur alio modo lex & gratia: & non iã in vetustate literæ, sed in

Rom. 7. nouitate spiritus Deo seruiens, non est iam sub lege, sed sub gratia. Neq; enim litigiosa cæcatur, sed mitis intendit verbis Apostoli, vt intelligat quid appellet legem, sub qua nos iã non

Galat. 3. vult esse, quia transgressionis gratia posita est, donec veniret

Rom. 5. semen, cui promissum est. Et quia ideo subintrauit, vt abundaret delictum, vbi autẽ abundauit delictũ, superabundauit gratia: nec ideo tamẽ eandẽ legem peccatũ vocat, quia sine gratia non viuificat: auget enim potius reatũ prçuaricatione addita, Vbi enim lex nõ est, nec prçuaricatio: & ideo per seipsam cum

Rom 4. sola litera est, sine spiritu, id est, lex sine gratia tantummodo

re os facit: sed proponit sibi quod putare minus intelligentes possent, & aperit quid dicat cum ait, Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum nō cognoui nisi per legem: nā concupiscentiā nesciebā, nisi lex diceret, Non concupisces. Occasione itaq; accepta, peccatum per mandatū fefellit me, & per illud occidit. Itaq; lex quidē sancta, & mādatum sanctum & iustū & bonum. Quod ergo bonū est, factū est mihi mors? Absit. Sed peccatum vt appareat peccatū, per bonū mihi operatum est mortem. Hęc ista, cui tu insultas, intelligit, quia gemens petit, quia humilis quærit, quia mitis pulsat: & sic videt non reprehendi legē, cū dicitur, Litera occidit, spiritus autem viuificat: sicut non reprehenditur scientia, cū dicitur, Scientia inflat, charitas vero ædificat. Nam vtiq; ipse dixerat, Scimus quia omnes scientiam habemus: & tunc adiungit, Scientia inflat, charitas vero ædificat. Vt quid ergo habebat ipse quo inflaretur, nisi quia cū charitate non solum nō inflat scientia, sed etiam firmat? Ita litera cum spiritu, & lex cum gratia, iā non eo modo litera & lex appellatur, sicut per seipsam cū occidit abundāte delicto. Ita enim lex & virtus peccati dicta est, cum auget eius noxiam delectationem, per seuerā prohibitionem. Nec tamen etiam sic mala est, sed peccatum vt appareat peccatum, per bonū operatum est mortem. ita multa quibusdam sunt noxia, quanuis non sint mala. Nam & vos cum oculos doletis, etiam contra Deū vestrum solē fenestras clauditis. Hæc igitur spōsa Christi, iam mortua legi. id est, peccato quod legis prohibitione fit abundantius, cū lex sine gratia iubet, non iuuat. Tali ergo legi mortua, vt sit alterius, qui ex mortuis resurrexit, discernit ista sine legis iniuria, ne sacrilegium committat in eius autorem: quod tu facis in eum, quē non intelligis autorem boni, cum audias Apostolū dicentem, Itaq; lex quidem sancta, & mandatū sanctum, & iustū & bonum. Ecce autor boni est, qui tibi videtur vnus ex principibus tenebrarū. Attēde veritatē, ferit tibi oculos. Ecce Paulus Apostolus dicit, Lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & iustum & bonum. Ecce cuius autor est, qui diptychium illud, quod stulta irrides, in magni sacramenti dispensationem præmisit. Eadem quippe lex, quæ per Moysem data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est, cū accessit literæ spiritus, vt inciperet impleri iustitia legis, quæ nō impleta, reos etiam præuaricatione faciebat. Neque enim alia lex est sancta & iusta

Rom. 7. *Matt. 7.* *2. Cor. 3.* *1. Cor. 8.* *Rom. 7.* *Rom. 7.* *Ioan. 1.*

iusta & bona, & alia per quam peccatum mortē operatur, cui mori nos oportet, vt simus alterius, qui ex mortuis resurrexit,
Rom. 7. sed eadē ipsa est. Ecce sequere: lege, Sed peccatū, inquit, vt appareat peccatum, per bonum mihi est operatum mortē, vt fiat supra modum peccator, aut peccatum per mandatum. Surda, cæca, audi, vide. Per bonum, inquit, mihi operatū est mortem. Ergo lex semper est bona, siue obsit inanibus gratia, siue prosit plenis gratia, semper est bona: sicut sol semper est bonus, quia omnis creatura Dei bona est, siue dolētibus oculis noceat, siue sanos mulceat. Proinde quod est oculis sanitas ad videndū so-
1. Tim. 4. lem, hoc est gratia mētibus ad implendā legem. Et sicut oculi sani non solis delectationi moriuntur, sed illis ictibus asperis radiorū, quibus reuerberati in densiores tenebras pellebātur: sic anima, quæ per charitatē spiritus salua facta est, nō iustitiæ legis mortua dicitur, sed illi reatui & præuaricationi, quā lex per literam, cū gratia defuit, faciebat. Itaq; de illa vtrunq; di-
1. Tim. 1. citur, Et bona est lex, si quis ea legitime vtatur. & quod sequitur, Sciens hoc quia, iusto lex non est posita, quia non opus ha-
Cap. ix. bet terrente litera, quem delectat ipsa iustitia. Hæc sponsa Christi gaudens in spe plenæ salutis suæ, & tibi optat bonam
† cōuersionem conuersationem † à fabulis ad veritatem, ne adonai † * quasi adulterum reformidans, cū versutissimo adultero serpente re
*i. † * aliàs adoneum.* maneas. Adonai enim verbū Hebræū est, & interpretatur dominus, eo modo quo solus Deus dicitur dominus: sicut latria, quod verbū Græcū est, & interpretatur seruitus, nō quæcūq;, sed illa, qua tantūmodo Deo seruitur: sicut amē interpretatur verum, nō vbicunq;, & quomodocunq;, sed mystica religione. Quòd si à te quæratur, vnde tu quoq; habeas, præter Hebræas literas, vel quæ ex Hebræo sunt, non inuenis. Non ergo timet Ecclesia Christi istorū nominū obiectionē, intelligit & amat nec curat imperitum insultatorem: & quę nondum intelligit, credit esse talia, qualia nonnulla experta est, quæ nondū intellecta sic erant. Obiiciat ei quisq;, quòd Emanuel adamauerit, irridet inscitiam illius hominis, amplectitur veritatem huius nominis. Obiiciat quòd amauerit Messiā, repellit extinctum aduersariū, tenet vnctū magistrum. Ita te quoq; cupit sanari à vanis erroribus, & ædificari super fundamētum Apostolorum & Prophetarum. Quem dicis Hippocentaurum, nesciens quid loquaris, nec attendis quid tibi tua fabula confecerit, cum ex

parte Dei tui, & ex parte terræ tenebrarum falsum mundum fabricat in corde tuo, Itáne ille nõ est Hippocentaurus, semiferus & semideus? Vere, quia nec Hippocẽtaurus dicendus est. Quid autẽ sit, tu attende, & erubesce & mitesce, vt corruptionem tuam à serpente adultero perhorrescas, cuius astutiam si apud Moysem credẽdam nõ putasti, apud Paulum cauere debuisti: qui veram Ecclesiã volens virginem castam exhibere Christo, Timeo, inquit, ne sicut serpẽs Euã fefellit in versutia sua, ita corrũpantur mentes vestræ à simplicitate & castitate, quæ est in Christo. Hoc tu cum audires, vsqueadeo tamen desipuisti, & venenatis incantationibus eius amens facta es, vt aliis multis hæresibus aliud atque aliud idem serpens, tibi autem etiam se Christum esse persuaserit. Porrò si errant multæ fallaciis eius variis & multiformibus irretitæ, quę tamen hãc admonitionem Apostoli veram fatentur, tu quantum adulterata es, quàm in longinquo prostituta, quæ ipsum pro Christo habes, à quo Apostolus Christi seductam Euam atque corruptam clamat, vt ab eo virginẽ sponsam Christi tali admonitione custodiat? Tenebrauit cor tuum, qui tecum in phantasmatibus lucidorum nemorum volutatur. Quæ sunt, vbi sunt, vnde sunt fidelia promissa eius? O ebria, non à vino. Nempe conuiciata es impudentia sacrilega Deo Prophetarum, quod ipsis Iudæis sibi deseruientibus nõ exhibuerit quod promisit. Nec sanè dixisti quid promiserit, & nõ exhibuerit: ne ibi conuincereris, aut iã exhibitũ quod non intelligis, aut adhuc futurũ quod nõ credis. Tibi quid promissum est & pręsentatum, vnde tibi fides fieret te accepturã triumphos nouorũ seculorũ super terram tenebrarum? Si aliquos Prophetas protuleris in quibus legamus cũ laude prædictos futuros Manichæos, vnde iam tibi aliquid exhibitum putes, hoc ipso, quia esse vos videmus: prius probatura es quod non ipse Manichæus tibi Prophetas finxerit: qui sibi vt crederes voluit. Neque enim putat turpe mendacium, aut vero potest dubitare falsos Prophetas ostendere in pellibus ouinis, qui Christum laudans, asseuerat falsas cicatrices ostendisse in membris suis. At ego vos planè prædictos lego, non solum à Prophetis aliquanto obscurius, verùm & ab Apostolo expressius. Sed videte quemadmodum, Spiritus, inquit, manifeste dicit, quia in nouissimis temporibus recedent quidam à fide intendentes spiritibus seductoribus, & doctrinis dæmoniorum in hypocr

2.Cor.11.

Cap. x.

Matt. 7.

Ioan. 20.

1.Tim. 4.

hypocrisi mendaciloquorum, cauteriatam habentium conscientiam suam, prohibentiũ nubere, abstinentes à cibis, quos Deus creauit ad percipiendũ cum gratiarũ actione fidelibus, & iis qui cognouerũt veritatẽ: quia omnis creatura Dei bona est, & nihil abiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur. Hæc quemadmodum in vobis impleta sint, & luce clarius omniũ qui vos nouerunt, oculos tangit, & supra pro tempore ostendimus.
Cap. xi. Ista autem, quã doctrina Apostolica virginem castã vni viro exibens Christo à fallacia serpentis, qua
2. Cor. 11. tu corrupta es, monet vt caueat: agnoscit Deũ Prophetarum, Deum verũ, Deum suum: huius vltimæ pollicitationi secura credit, cuius tãta promissa completa iam tenet: nec quisquam dicit, ad præsens tempus ei confictos esse Prophetas, quos in Iudæorũ codicibus asserit. Quid enim incredibilius promit-
Genes. 22. tebatur, quàm id quod Abrahæ dictũ est, In semine tuo benedicentur omnes gentes? Et quid certius iam tenemus exhibitum? Illa certe est vltima eius promissio, quam Propheta bre-
Psal. 83. uiter ita cõmemorat, Beati qui habitãt in domo tua, in secula seculorum laudabunt te. Finita quippe omni indigẽtia, & no-
1. Cor. 15. uissima inimica morte destructa, perpetua Dei laus erit ociosorum negotiũ, quo iam nemo accedet, vnde iam nemo disce-
Psal. 147 det. Quod alibi Propheta ita commemorat, Collauda Hierusalem dominum, lauda Deum tuum Sion, quoniam cõfirmat seras portarũ tuarum, benedixit filiis tuis in te. Clausis portis nullus intrabit, nullus exibit. Quod & ipse sponsus in Euangelio dicit fatuis virginibus, etiam pulsantibus se non aper-
Mat. 25. turum. Hæc Hierusalem, sancta Ecclesia, sponsa Christi, in
Apoc. 21. Apocalypsi Ioannis copiosius vberiúsq; describitur. Non credat huic propheticæ promissioni virgo casta, si non iam tenet quod ei per eandem prophetiam hoc tempore futurum pro-
Psal 44. missum est, Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum, & domum patris tui: quoniam concupiuit rex speciem tuam, quia ipse est Deus tuus, & adorabunt eum filiæ Tyri in muneribus: vultum tuum deprecabuntur omnes diuites plebis, omnis gloria eius filię regis intrinsecus in fimbriis aureis, circumamicta varietatibus: afferentur regi virgines post eam, proximæ eius afferentur tibi: in lætitia & exultatione adducentur in templum regis: pro patribus tuis nati sunt tibi filij, cõstitues eos principes super omnẽ terram: memores erũt nominis tui in omni progenie & generatione,

propter

propterea populi cõfitebuntur tibi in æternum & in seculum seculi. Sed tu infœlix à serpente corrupta, quando vel cogitare conaris quæ sit pulchritudo filiæ regis intrinsecus? Ipsa est enim castitas mentis, vbi tu vitiata es, vt aperirẽtur tibi oculi ad amandum & adorandum solem & lunam, ac si per iustum iudicium Dei te alienares à ligno vitæ, quod est æterna & interna sapientia: nihilque aliud vocares putarésque veritatem atque sapientiam, nisi lucẽ istam, quam per male apertos oculos tractam, & in immensum auctam, multipliciterque variatam, per imagines fabulosas impudica mente cõuolueres. Hæ sunt fornicationes tuæ nimis abominãdæ. Et tamen patienter cogita eas, & reuertere ad me dicit veritas. Reuertere ad me & mundaberis, reparaberis: si confundaris tibi, & refundaris mihi. Hoc audi, hoc dicit vera veritas, quę nec fallacib⁹ formis cũ tenebrarũ gente pugnauit, nec fallaci sanguine te redemit. *Hiere. 3.*

Libri Quintidecimi finis.

LIBER SEXTVSDECIMVS.

FAVSTVS dixit, Quare Moysem non accipitis, cùm Christus dicat, Moyses de me scripsit, & si crederetis Moysi, crederetis & mihi? Ego vero non solum Moysem de Christo scripsisse velim, sed omnes etiam Prophetas Iudæorum & Gentium. Quid enim hoc nostræ fidei noceret, aut quid non potius prodesset, si cõgrua & conueniẽtia vndiq; in Deum nostrum testimonia caperemus? Siquidẽ esset etiam tum liberũ nobis, odio manẽte, atq; execratione superstitionis eorũ, solas ab hisdẽ de Christo excerpere prophetias: adeo mihi contrarium non potest esse, si & Moyses, quãuis sit alienus à Christo, nonnihil tamen videatur scripsisse de Christo. An quisquã hominũ non optauerit de spinis omnibus florẽ legere, de omni herba frugẽ, de muscis omnibus mel: quãuis nec muscas, nec gramen in cibum, nec spinas in coronæ vsurpemus ornatũ? An quisquã nollet in omni profundo margaritã nasci, in omnibus terris gẽmas, in syluis omnib⁹ poma? At si piscẽ de mari edere non nocet, aquã bibere nocet, sciũtq; homines vtilibus sumptis inimica respuere: nobis liberũ non esset religionis cuiusq; ritu dãnato, si esset inutilis nobis, solas inde de Christo prophetias accipere: neque hoc prodesset erroribus ad capiendos nosmet, ad redigendos in propriam seruitutẽ, quia nec spiritibus *Caput 1.* *Ioan. 5.*

Marci 1. immundis, cùm iidem Iesum esse filiũ Dei exerte indissimulantérque confiterentur, profuit, vt minime sint nobis exosi. Quare si & Moyses secundum hoc testimonium de Christo aliquid scripsit, accipiam: ita tamen, vt ipsi hoc minime prosit ad captiuandum me in propriam legem, quam nihil videam à paganismo distare. Quapropter nihil omnino est quod arbitreris, si probatum hoc fuerit, me minime gauisurũ, spiritum

Caput ij. omnem prophetasse de Christo. Tibi sanè insufficientes referam gratias, si quẽadmodum ostendis, quia Christus Moysem de se scripsisse testatus sit, ita etiam illud doceas, quænam sint ea quæ scripsit. Nam ego quidẽ scripturas eius perscrutatus, vt iustum est, nullas ibidem de Christo prophetias inueni: siue quia nullæ sunt, siue quia intelligere ipse non potui. Vnde in ingenti positus æstu, ratione cogebar in alterum è duobus: vt aut falsum pronuntiarem capitulum hoc, aut mendacem Iesum. Sed id quidem alienum pietatis erat, Deum existimare mentitum. Rectius ergo visum est scriptoribus ascribere fal-

Ioan.10. sitatem, quàm veritatis autori mendacium. Quippe cùm & ipsum dicentẽ audirem, fures fuisse & latrones omnes qui venerunt ante se: qua sentẽtia primo omnium video feriri Moysem. Ad hæc, & cum maiestatem suam loquenti eidem, vbi se mundi lumen appellat, Iudæi indignantes reclamarent, Quia

Ioan.8. tu de te testificaris, testimoniũ tuum non est verũ: non eum video prosecutum, vbi maxime locus exigebat, vt diceret de se prophetasse Moysem: sed tanquã reuera alienus, & nullius habens ex eorum patribus testimoniũ, respondit, Nempe in lege

Ioan.8. vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium ve-

Deut.17. rum est. Ego sum qui testificor de me, & testificatur de me qui me misit pater. Illud eis commemorans, quod de cælo dictum

Matt.3. omnes audierant, Hic est filius meus dilectissimus, credite illi.

& 17. Nec non & illud mihi verisimile nõ videtur, Iudæos potuisse

Ioan.5. tacere, cum Christus diceret de se scripsisse Moysem, quin statim, vtpote maligni & astuti, quærerent quidnam illud esset, quod de se à Moyse scriptum putaret. Sed & hęc eorum omnifaria taciturnitas nõ minus Iesum nihil tale dixisse significat.

Caput iij. Quamuis ergo & hæc non parua videantur ad confirmandã suspicionem falsi de capitulo isto, plus tamen illo teneor, quia omnem, vt dixi, Moseos scripturam scrutatus, nullas ibi de Christo prophetias inueni. Nunc tamen te compertus melioris intelligentiæ lectorem, consecuturum me aliquid credo,

actur

acturúmq; fateor gratias, si spem profectus ac doctrinæ, quam mihi obiurgationis tuæ fiducia promittit, nulla frustreris inuidia: sed doceas si quid est quod me forte legentē præterierit de Deo, ac de domino nostro memoratum in scriptura Moysi. Nec dixeris quæso, vt imperiti solent, hoc ipsum satis esse debere ad fidem, quia Christus dixerit de se scripsisse Moysem: nolo enim nunc ad me respicias, quem ad credendū professio mea fecit obnoxium, vt non possim non credere ei quem sequor: sed puta nos cum Iudæo tractare, puta cum gentili: cum eis dixerimus, Moyses de Christo scripsit: quæsituri erant probationes, quid offeremus? Nunquid num dicere poterimus, Christus hoc dixit, cui adhuc illi minime credunt? Nēpe opus erit nos ipsis ostendere quid scripserit. Quid ergo ostēdemus?

An illud, quod vos soletis, vbi Deus suus loquitur, ad Moysem dicens, Suscitabo illis Prophetam de fratribus ipsorum similem tibi? Sed hoc quidē ad Christum minime spectare, nec Iudæum latet, nec nobis sic credere conducibile est: quia non Propheta Christus, nec Moysi similis Propheta: siquidem ille fuerit homo, hic Deus: ille peccator, hic sanctus: ille ex coitu natus, hic secūdum te ex virgine, secūdum me verò nec ex virgine: ille offenso Deo suo occiditur in monte, hic patri perplacens patitur propria voluntate: quo modo ergo ipse erit Propheta similis Moysi? Nempe statim nos Iudæus aut vt imperitos ridebit, aut coarguet vt mendaces. An illud offeremus ei, quod perinde soletis inducere, Videbunt vitam suam pendentem, & non credent? Cui vos quidem adiicitis in ligno, nam non habet. Sed hoc quoq; probare, quòd ad Christum minime pertineat, nihil tam in promptu est. Inter maledictorū enim sæua, quæ prompsit in populū suum, si à lege sua descißcerent, etiam hoc adiecit, futuros eosdē dicens in captiuitate hostium suorum, finémque sui meditaturos diebus ac noctibus, vt nec vitæ ipsius suæ fiduciam gererent, quæ sibi esset à victoribus condonata: quia eadem ex incerto penderet pauens ac solicita semper sub imminentia gladiorum. Ne hoc quidem ergo ad Christum pertinet, quærenda sunt alia: nam illud quidem vix crediderim de Christo vos dictum putare, maledictum esse omnem qui pendet in ligno: aut illud aliud, interficiendum esse Prophetam siue principem populi, qui eos à Deo suo vellet auertere, aliquídve infringere mandatorum. Quod ego quidem Christum fecisse planè negare non possum. Sed tu

Caput iiij.
Deut. 18.
Luce 1.
Num. 20.
Deu. 24.
Caput v.
Deut. 28.
Dute. 21.
Deut. 13.

contra de ipso hæc esse scripta planè fateri non poteris, ne si hoc sit, quærere rursus incipiamus, etiam in quó nam spiritu Moyses prophetauerit, vt aut malediceret Christo, aut eum iuberet occidi. Si enim spiritum Dei habuit, hæc de Christo non dixit: si hęc de Christo dixit, spiritum Dei non habuit. Neque enim diuinus spiritus aut malediceret Christo, aut eum iuberet interfici. Vt ergo Moysem ab hoc crimine vindicetis, fateamini necesse est, ne hæc quidē eum scripsisse de Christo. Quod si hæc de Christo minime scripsit, aut alia dabitis, aut nulla erunt: Si nulla fuerint, nec Christus potuit asseuerare quod nusquam est. Ita si Christus hoc minime asseuerauit, capitulum illud falsum esse constiterit.

Caput vj. *Ioan. 5.* Sed ne illud quidem verisimile est, quod prosequitur, Si crederetis Moysi, crederetis & mihi: quia dissimilis admodum traditio est, & longe altera Moseos & Christi, vt si eorum alteri Iudæi crederent, alteri necessario repugnarēt. *Exod. 31.* Nam Moyses quidem præ cæteris ab omni opere abstinendum docet in sabbato, causámque inducit religionis huius hanc esse: quia Deus cum mundum & quæ in eo sunt omnia fabricaret, sex diebus indulserit operi: *Genes. 2.* septima vero cessauerit, quod est sabbatum: idcirco benedixerit: id est, sanctificauerit, tanquam suæ tranquillitatis portum, legémque dederit insuper, vt qui idem solueret, occideretur. Hoc igitur Iudæi vehementer credebant, docente Moyse, idcirco Christo ne aures quidem accōmodandas putabant, asseueranti Deum semper operari, nec vllum sibi cessationis statuisse diem, quia sit iugis & infatigabilis virtus: séque adeo *Io. 5. et 9.* idcirco nunquā debere cessare, ne sabbatis quidē. Pater enim, inquit, meus semper operatur, & me oportet operari. Item Moyses carnis peritomen in sacris & Deo amabilibus numerat, *Genes. 7.* iubétque circuncidi masculinū, omnē carnē præpucij ipsorum: esséq; hoc docet necessariū signum testamēti illius, quod Deus suus disposuerit ad Abraham, affirmátq; quòd virorum virorum* quisquis non hoc gestauerit, exterminabitur ille de tribu sua: & hæreditatis, quæ Abrahæ repromissa sit ac semini eius, non veniet in cōsortium. Et hoc ergo Iudæi valde crediderant, asseuerāte Moyse: idcircóq; fidem Christo habere non poterant, infirmanti ea, & insuper asseueranti quòd dupliciter *Mat. 23.* gehennæ filius fieret, qui esset circūcisus. Item Moyses carna- *Deut. 14.* lium ciborū solicitam facit discretionē, & inter pisces ac volucres & quadrupedia helluonis in modū disceptator sedet: iubétque

** Hebraicè pro quorumcūque virorum.*

bétque alia quidem abliguriri pro mundis, alia vero pro immundis ne cõtingi quidem: quorum in parte porcum taxat & leporem, & si quid in piscibus caret squama, aut in quadrupedibus vngulã fissam non habet nec ruminat. Hæc ergo Iudæi fortiter crediderũt, scribente Moyse: idcirco Christo iam credere non poterant, indifferẽtiam docenti ciborũ, & à suis quidem discipulis omnia penitus remouẽti: secularibus vero vulgo concedenti omnia quæ possent edi, atque asseueranti quòd eos nihil in os intrans, pollueret: quia quæ de ore impudenter *Mat. 15.*
* † procedant, ea sola sint quæ polluant hominẽ. Hæc atq; alia multa, Moysi cõtraria, Iesum dogmatizare, nemo qui nesciat. ** † aliâs, imprudenter*

Quæ quia singula percurrere longũ est, vnum pro multis ostendam: id est, quia Christianarũ hæresum pars maxima, & quod est in prõptu, catholici nihil eorum seruare curant, quæ Moyses scribit. *Cap. vij.* Quod ipsum, si non de errore descẽdit aliquo, sed ex vera illa Christi & discipulorum eius traditione, vos omnino fateamini necesse est, cõtraria inuicem sibi Iesum docuisse atq; Moysem: idcircóq; nec creditum Christũ à Iudæis, quia fidem vellent exhibere Moysi. Quare ergo falsum non erit illud Iesum dixisse ad eos, Si crederetis Moysi, crederetis & mihi: *Ioan. 5.* cum sit longe manifestum, idcirco magis eos non credidisse Iesu, quia Moysi crederent: potuisse autẽ fidem Christo habere, si Moysi credere destitissent. Tu tamẽ, vt dixi, vbi nam Moyses de Christo aliquid scripserit, quæso nos doceas. Aliâs, inquit, Si Christianus es, crede dicẽti Christo, quia de se scripsit Moyses, *Cap. viij. Ioan. 5.* Quòd si non credis, Christianus non es. Inepta hæc semper & imbecilla responsio est, nihil habentium quod ostendant. Quanto igitur melius fecisses, si idem confitereris simpliciter: & tamen hoc mihi quidem dicere potuisti, quem scias necesse habere, vt credam causa religionis, qua famulor Christo, licet hoc ipsum adhuc quærat̃, verũ sit & hoc Christi testimonium, vt credi debeat absolute, an scriptoris, vt examinari solicite: nec si nos credimus † falsis, Christum hinc offendimus, sed falsatores: tamen vtcunq; hoc fieri † poterit Christianis oppositum. *† al. nec si nos nõ credimus* *† ferri.* Quid autem de illis agemus, quos retuli, Iudæo scilicet atque Gentili, quibus dicere non possumus, Si Christianus es, crede: si non credis, Christianus non es: quanquam ne Christiano quidẽ hoc rectissime dixeris, cum Christus Thomam Apostolum dubitãtem de se aspernatus non sit, *Ioan. 20.* sed quò animi eius vulneribus mederetur, corporis sui cica-

trices ostendit: nec dixit, si discipulus es, crede: si non credis, discipulus non es. Tu mihi hoc dicas, non de Christo dubitanti, sed de sententia, vtrum sit eius, an subinducta. At, inquis, beatiores appellat, qui nõ viderunt & crediderũt. Hoc si ideo dictum putas, vt sine ratione & iudicio quicquam credamus, esto tu beatior sine sensu, ego mihi contentus ero cum ratione beatus audisse.

Caput ix. Augustinus respondit, Astutè quidem paratum te dicis, si quas in libris Moysi de Christo prophetias inueneris, ita percipere, ac si piscem de mari, cũ aquam ipsam, vnde piscis capitur, respuas. Sed quia Moyses omne quod scripsit de Christo est, id est, ad Christũ omnino pertinet: siue quòd eum figuris rerum vel gestarũ, vel dictarum prænuntiet: siue quòd eius gratiam, gloriámq; cõmendet: tu qui cõmentitium fallacémq; Christũ de Manichæi literis credidisti, ita Moysi nõ vis credere, sicut nec piscem vis edere. Verum hoc interest, quòd Moysem hostiliter insectaris, piscem autem fallaciter laudas. Si enim piscem de mari edere non nocet, sicut ipse dixisti, cur ita eum vos noxium prędicatis, vt si alia esca non occurrat, prius famæ cõsumamini, quàm pisce vescamini? Quid quòd si omnis caro immunda est, vt dicitis, & in omni aqua omníq; herba vita illa misera Dei vestri retinetur, quæ per vestra alimenta purganda est, detestabilis superstitio tua & piscem te cogit proiicere, quem laudasti: & aquam marinam bibere, ac spinas edere, quas vituperasti. Quod vero etiam dęmonibus Dei famulum cõparasti, vt quales illi fuerunt, cum *Marci 1.* Christum confiterẽtur, talis & iste accipiatur, si aliquid in eius libris reperiri potuerit, quod prædicet Christum, ille quidem non dedignatur opprobrium domini sui. Si enim paterfami-*Mat. 10.* liâs Beelzebub appellatus est, quanto magis domestici eius? Sed vos videte à quibus ista didiceritis, profectò sceleratiores, quàm illi qui domino ita conuitiati sunt. Illi enim non eum Christum esse credebant, & ideo fallacem putabant, vos autem doctrinam nõ putatis esse veracem, nisi quæ Christum audet prædicare fallacem.

Caput x. Vnde autem tibi videtur legem Moysi nihil à Paganismo distare? An quia templũ, sacrificiũ, altare, sacerdotémq; cõmendat? At hæc omnia nomina & in nouo testamẽto reperiuntur. Soluite, inquit, templũ hoc, & in *Ioan. 2.* triduo resuscitabo illud: &, Cum offers munus tuũ ad altare: *Matt. 5.* &, Vade ostende te sacerdoti, & offer pro te sacrificium, quod *Matt. 8.* præcepit Moyses in testimoniũ illis. Quorum autem figuræ

fuer

fuerint istæ partim dominus ipse demonstrat, cum templum corporis sui tēplo illi comparat: partim Apostolica doctrina cognoscimus, Templum enim Dei sanctum est, ait Apostolus, *1. Cor. 3.*
quod estis vos: &, Obsecro itaque vos per misericordiam Dei, *Rom. 12.*
vt exhibeatis corpora vestra hostiā viuam, sanctam, Deo placentem: & cætera huiusmodi. Proinde illa omnia figuræ nostri *1. Cor. 10.*
fuerūt: sicut idem dicit. Et sæpè cōmemorandum est, quia non dæmoniis exhibebantur, sed vni vero Deo, qui fecit cælum & terram: nō tanquam indigenti talibus, sed tēpora distinguenti, & iubenti præsentia, per quæ significaret futura. Vos autem, qui vt seducatis & decipiatis idiotas, imperfectósq; Christianos, Paganismum vos fingitis detestari, edite nobis autoritatem Christianorum librorū, in quibus vobis solem, ac lunam colere, atque adorare præceptum sit. Vester ergo potius error Paganismo similis est: quandoquidem nec Christū colitis, sed Christi nomine nescio quid, quod vobis mentiendo finxistis: & Deos vel in isto conspicuo cælo visibiles, vel alios innumerabiles cōmentitios adoratis. Quibus phantasmatibus quasi vanis, atque inanibus simulachris, nō ædiculas fabricatis, sed corda vestra, templa fecistis. Exigis à me, vt ostendam quænam scripserit de Christo Moyses. Iam quidem superius multa demonstrata sunt, sed quis possit omnia demonstrare? Præsertim, quia si quædam cōmemorem, paratus videtur iste peruersus, vel in alium sensum ea conari peruertere: vel si fuerit euidentia clarioris veritatis oppressus, dicere se illa tanquam de mari salso suauem piscem capere: nec ideo se ad totam scripturam Moseos, velut ad aquam marinam bibendam cogi oportere. Quapropter sufficere arbitror huic operi, vt ea ipsa, quæ repræhendenda decerpsit de scriptura legis Hebræorum, ad Christum prædicandum pertinere, si rectè intelligantur ostendam: ex quo satis appareat multò magis cætera, vel statim pronunciata, vel diligēter, ac veraciter perscrutata, Christianæ fidei conuenire: si ea quæ deridenda, atque damnanda obiicit inimicus, eisipsis conuincatur, Christiana veritate damnandus. Quapropter, ô plene omni fallacia, cùm dominus in Euangelio dixerit, Si crederetis Moysi, crederetis & *Ioan. 5.*
mihi: de me enim ille scripsit: nihil est, quòd te in ingenti æstu positum fingas, & cogi videaris in alterum è duobus, vt aut falsum pronunties capitulum hoc, aut mendacem Iesum. Sicut enim hoc capitulum verum est, ita & verax est Iesus.

Cap. xj. (margin, beside "Exigis à me")

Rectius visum est, inquit, scriptoribus adscribere falsitatem, quàm veritati autori mendacium. Itá ne tu Christũ credis veritati autorem, quem prædicas carnis & mortis, & vulnerũ & cicatricum simulatorem? Volo mihi ostendas, vnde autorem veritatis didiceris Christũ, si eis, qui de illo scripserunt, quorũ autoritas recenti memoria cõmendata, atque firmata in posteros emanauit, audes adscribere falsitaté. Non enim vidisti Christũ, aut quemadmodũ cum Apostolis, locutus est tecum, aut de cælo te, sicut Saulũ vocauit. Quid de illo sentire, quid credere possumus, nisi quod scriptura testatur? Porrò, si mendax est Euangelium disseminatum & notum omnibus gentibus, & ab initio prædicationis nominis Christi in ecclesiis omnibus in tanto sanctitatis culmine collocatũ, quæ scriptura proferre potest: cui de Christo fides habenda sit? Quid poteris proferri scriptũ, quod non ille, qui hoc non vult credere, dicat esse confictum, si tanta Euangelium notitia venit in dubium.

Act. 9.

Cap. xij. Deinde subiungis, ipsum te audisse dicentem, fures fuisse & latrones omnes, qui venerunt ante se. Vnde illũ audisti hoc dicentem, nisi ex Euangelio? At si hoc, quod ita credis, ex Euangelio, vt tanquam ex ore domini audisse te dicas, alius falsum esse contendat, atque hoc dixisse Christũ neget, quò ibis, quid facies? Nónne Euangelicam autoritatem quantis potueris viribus prædicabis? Miser, illic scriptũ est, quod nõ vis credere, vbi didicisti quòd ita credis, vt hoc te ab ipso Christo dicas audisse. Ecce nos vtrunque credimus, quia Euangelio sancto credimus, vbi vtrũq; scriptũ est, & de Christo scripsisse Moysem, & omnes qui ante Christũ venerunt, fures fuisse & latrones. Venisse quippe ita vult intelligi, quia missi non sint: nam qui missi sunt, sicut Moyses & sancti Prophetę, nõ ante ipsum, sed cum ipso venerũt: quia nõ eum per superbiam præcedere voluerunt, sed eum per ipsos loquentem humiliter portauerunt. Vos autem, qui hæc verba domini sic intelligitis, secundum vestrum intellectum satis confitemini nullos vos habere Prophetas, qui venturum Christũ prophetauerunt: & ideo vobis eum sicut voluistis, ita finxistis. Nam si aliqui sunt vestrũ, quibus quidem propterea fides habenda non est, quia non nisi à vobis proferuntur: tamen si aliqui sunt, quos dicere audeatis prophetasse Christum falsa carne venturum, falsa morte passurum, falsas cicatrices dubitantibus discipulis oblaturum, non dico, ex hoc ipso quàm sint detestandi, atque fugiendi, quámque

Ioan. 10. *Ioan. 5. & 10.* *Ioan. 20.*

quámque non poßint esse veraces, quibus de mendacio Christus placet: vt hoc non dicam, certe vt dicere cœperam, secundum istum intellectum vestrum fures fuerũt & latrones, quoniam ante Christum venerunt, qui eum venturũ quoquomodo prædicauerunt. Porrò si ille intellectus est verus, vt ipsi ante Christum venisse dicãtur, qui cum Christo, id est, cum verbo Dei venire noluerunt, sed cum eos nõ miserit Deus, mendacia sua hominibus attulerũt: vos quoque ipsi, quamuis post Christi paßionem & resurrectionem in hoc mundo nati fueritis, fures & latrones estis: quia priusquam vos ipse illuminaret, vt veritatem ipsius prędicaretis, eum anteuenire voluistis, vt vestram fallaciam iactaretis. Illic autem, vbi ei dictum est à Iudæis, Tu de te testificaris, testimonium tuum nõ est verum: nõ mirum est, non te videre prosecutum eum, vt diceret de se prophetasse Moysem: nõ enim habes pium oculum, quo id poßis videre: nam ecce idipsum quod eis respõdit, Nempè in lege vestra scriptum est, quia duorũ testimonium verum est: ego sum qui testificor de me, & testificatur de me qui me misit pater: quid aliud sonat rectè intelligentibus, nisi illum testium numerum in lege prophetico spiritu consecratum & commendatum, vt etiam sic prænuntiaretur futura reuelatio patris & filij, quorum spiritus est in illa inseparabili trinitate spiritus sanctus? Ideo scriptum est, In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum. Alioquin & vnus testis plerunque verum dicit, & plures plerunque mentiuntur, potiúsque creditum est in exordio fidei gentium vni Apostolo euangelizanti, quàm populis errantibus, à quibus persecutionem patiebatur. Non igitur frustra quodammodo consecratus est iste numerus testium, & cum hoc dominus respõdit, eo quoque ipso intelligi voluit de se prophetasse Moysem. An fortè inde calumniamini, quia nõ ait, In lege Dei: sed in lege vestra scriptũ est: vbi vsitatam locutionẽ scripturarum quis non agnoscat? In lege enim vestra dixit, vobis data, sicut dicit Apostolus, Euangelium suum: quod se tamen accepisse testatur, non ab homine, sed per reuelationem Iesu Christi. An & Christum dicitis negasse habere patrem Deum, vbicunque non ait, Pater noster: sed, Pater vester? Iam verò vocem illam, quam commemorasti cælo delatam, Hic est filius meus dilectißimus, credite illi: quia vos non audistis, nolite illi credere. Si autem ideo creditis, quia eam in scripturis sanctis

Cap xiij. Ioan. 8. *Deut. 17.* *Ioan. 8.* *Galat. 1.* *Matt. 3. & 17.*

inuenistis ibi est & ista, cui credere non vultis, de Christo scripsisse Moysem, ibi aliæ multæ, quibus pariter fidem derogatis: nec timetis miseri, ne ita prophanus aliquis dicat, istam vocem omnino non sonuisse de cælo, & sicut vos contra salutem generis humani, quæ omnibus gentibus Euangelista autoritate cōfertur, etiam in vestram perniciem argumentamini, cùm dicitis, propterea non esse credendum, quod dixerit Christus de se scripsisse Moysem, quia si hoc ille dixisset, nec Iudæi tacere potuissent, quin statim vtpote maligni & astuti quærerent, quid nam illud esset, quod de se à Moyse scriptum putaret: sic & ille vanus & perditus dicat, Si de cælo vox illa sonuisset, omnes Iudæi, qui audierāt, credidissent. Cur ergo nō consideratis insani, sicut fieri potuit, vt & post illam cælestem vocem dura Iudæorū infidelitas permaneret: ita fieri potuisse: vt cū Christus diceret de se scripsisse Moysem, hoc magis maligna astutia timētes vnde conuincerētur, audire omnino non quærerent quid de illo scripserit Moyses. *Cap. xiiij.* Sed hanc non solum sacrilegam aduersus euangelicam sanctitatē, verumetiā eneruem, ac debilem esse argumētationem sentit & Faustus: atque intentionē suam in illud potius confert, eóque se plus teneri dicit, quia omnem Moseos scripturam scrutatus, nullas ibi de Christo prophetias inuenit. Cui cito respōdeo, quia non intelligit: & si cur non intelligat quisquam quæsierit, respondebo, quia inimico, quia auerso † animo legit, quia non ideo scrutatur vt sciat, sed quod nescit, scire se putat. *† al. ad uerso* Hęc pręsumptio tumidæ arrogantiæ, oculū cordis vel claudit, vt omnino non videat: vel distôrquet, vt peruerse videat, & aliud pro alio probet aut improbet. Tu me, inquit, doce, quid est quod me fortè legentem præterierit de Deo ac domino nostro memoratum in scriptura Moysi. & hic cito respondeam, totum te præteriit, quia totū illud de Christo scripsit. Sed quia totum discutere & pertractare non possumus, hoc tibi in isto opere, si potero domino adiuuante, seruabo, quod superius dixi: vt ea ipsa, quæ ad repræhendendū eligis, ostendam de Christo esse conscriptà. Quinetiam petis, ne dixerim, vt imperiti solent, hoc ipsum satis esse debere ad fidem, quia Christus dixerit de se scripsisse Moysem. Quod quidem si dico, non vt imperitus, *Ioan. 5.* sed vt fidelis dico: non valere autem hoc ad conuincendum gentilem vel Iudæum, & ego fateor: sed aduersus vos, qui quoquo modo nomine Christiano gloriamini, satis esse ido-

neum ac præualidum, tu quoque etsi diu tergiuersatus, tamen coactus es confiteri, dicens, Nolo enim nunc ad me respicias, quem ad credendum professio mea fecit obnoxium, vt non possim non credere ei quem sequor, Sed puta nos cum Iudæo tractare, puta cùm gentili. Quibus verbis ostendisti, te interim, cùm quo mihi nunc res est, quia te ad credendum professio tua fecit obnoxium, satis esse conuictum de Christo scripsisse Moysem: quia ipsum Christum hoc dixisse in Euangelio scriptum est, cuius tam præclaram sanctámque autoritatem labefactare nõ audes: quia & cum id ex obliquo audes, difficultatis tuæ pressus angustiis: & cernens quanta ruina te obruat, cùm tibi dicitur, nullam esse scripturam, cui de factis & dictis Christi flagites esse credẽdum, si Euangelio tam sanctè latéque notissimo credendum esse non putas: & timens ne amisso Christiani nominis pallio, nuda vanitas vestra omnibus conspuenda & detestanda remaneat: rursus te saucium colligere conaris, & dicis quòd istis Euangelij verbis iam te ad credendum professio tua fecit obnoxium. Sic ergo te interim, cum quo nunc ago, teneo, ferio, perimo: id est, errorem tuum atque fallaciam, & cogo fateri de Christo scripsisse Moysem: quia hoc Christum dixisse in Euangelio legitur, cui te ad credendum professio tua fecit obnoxium. Cùm Iudæo vero, vel gentili, si mihi necesse fuerit disputare, iam suprà ostendi, quibus modis pro meis paruulis viribus me agere oportere existimem. Nec illud nego de Christo esse prædictum, quod tu tanquam facile refellendum elegisti, vbi Deus loquitur ad Moysem, dicens, Suscitabo illis Prophetam de fratribus ipsorum similem tibi. Nec me tua lauta & lepida antitheta, quibus luteum sermonem quasi colorare ac pingere voluisti, vllo modo ab hac fidei veritate deterrent. Comparans enim Christum atque Moysem, & cupiens demonstrare dissimiles, vt ob hoc non de Christo videatur intelligendum esse, quod scriptum est, Suscitabo illis Prophetam similem tibi: opposuisti tibimet ex aduerso multa contraria, quòd ille homo, hic Deus: ille peccator, hic sanctus: ille ex coitu natus, hic secundum nos ex virgine, secundum vos vero nec ex virgine: ille offenso Deo occiditur in monte: hic patri perplacens, patitur propria volũtate: quasi vero cum simile aliquid dicitur, ex omni parte atq; ex omni modo simile intelligatur: quia nõ ea

Cap. xv.
Deut. 18.

tantum

tantum, quæ vnius eiusdémque naturæ sunt, dicuntur inter se esse similia: sicut gemini homines, vel filij parentibus, vel omnes homines omnibus hominibus, inquantũ homines sunt similes vtique sunt: quod & in cæteris animalibus intueri facillimũ est, vel arboribus, velut olea oleæ, laurus lauro similis dicitur: verumetiam naturæ disparis sunt & dicũtur multa similia, vt oliuę oleaster, & far tritico. De rebus adhuc proximis & attingẽtibus loquor: nam quid tam longe distás à filio Dei, per quem facta sunt omnia, quàm pecus & lapis: & tamen in Euãgelio legitur, Ecce agnus Dei. Et in Apostolo, Petra autẽ erat Christus: quæ nullo modo quisquá recte diceret, si eorum aliquá similitudinem nullo modo ille susciperet. Quid ergo mirũ, si nõ est dedignatus Christus fieri similis ipsi Moysi, qui similis factus est oui, quá † in eius prænunciatione per ipsum Moysem præcipit Deus mãctucari à populo suo, eiúsq; sanguinẽ ad tutelá salutis adhiberi, & Pascha appellari, quod nunc in Christo esse cõpletũ, nemo dissimulare permittitur? Quapropter de scripturis agnosco dissimilẽ, de scripturis mecũ agnosce & tu similẽ: non inde dissimilẽ vnde similẽ, sed alia causa illud, alia illud, dũ tamen vtrunq; demonstrem? Dissimilis homini Christus, quia Deus: scriptũ est enim de illo, Qui est super omnia Deus benedictus in secula. Et similis homini Christus, quia homo, quia de illo itidẽ scriptũ est, Mediator Dei & hominũ, homo Christus Iesus. Dissimilis peccatori Christus, quia semper sanctus: & similis peccatori Christus, quia Deus fiiũ suũ misit in similitudinẽ carnis peccati, vt de peccato damnaret peccatũ in carne. Homini ex coitu nato dissimilis Christus, inquantũ ex virgine natus est: sed homini nato similis Christus, inquãtum & ipse ex fœmina natus est, cui dictũ est Quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei. Homini propter peccatum suum mortuo dissimilis Christus, inquantum sine peccato & propria potestate mortuus est: sed rursus homini mortuo similis Christus, inquãtum & ipse vera morte corporis mortuus est. Nec ideo Moysi famulo Dei derogaueris, quia eũ peccatorẽ fuisse, & offenso Deo suo in mõte occisum esse dixisti. Nouerat enim & ipse in domino gloriari vt ab eo saluus fieret, à quo & ille qui dicit, Christus Iesus venit in hũc mundũ peccatores saluos facere, quorũ primus ego sum. Arguitur enim Moyses voce diuina, ꝙ eius fides ad aquá de petra eliciendá aliquantulũ titubauerit, quod ei cum peccato

Marginalia: Ioan. 1. — Ioan. 1. — 1. Cor. 10. — † agno, quem — Rom. 9. — 1. Tim. 2. — Rom. 8. — Luca. 1. — Cap. xvi. — Deut. 32. — 1. Tim. 1. — Num. 20 — Mat. 14.

cato Petri potest esse commune, qui in mediis fluctibus simili fidei defectu dubitauit. Verũ absit vt credamus hinc eum esse alienatum ab ęterna societate sanctorum, qui cũ sancto Helia, sicut Euangelium loquitur, meruit clarificato in monte Domino assistere. Nã & in veteribus legis libris, etiã post ipsum peccatũ, quantũ sit apud Deum meritũ eius, apparet. Sed quid causæ fuerit, vt de peccato eius tali morte vindicãdo Deus loqueretur? Qoniã pollicitus sum ea ipsa demonstrare ad prænunciandũ Christũ pertinere, quæ tu reprehendẽda delegeris: faciam sicut possum, domino adiuuante, vt hoc etiã, quod in Moysi morte reprehendisti prophetiã fuisse de Christo recte intelligentibus, doceã. Sicut enim mos est diuinorũ in scripturis sanctis mysteriorũ, vt idem homo aliã atq; aliã pro re aliqua significanda personã gerat: tunc Moyses populi Iudæorum sub lege positi personã gerebat, eúmq; in prophetica prænunciatione figurabat, Sicut ergo moyses petrã virga percutiẽs de Dei virtute dubitauit: ita ille populus, qui sub lege per Moysem data tenebatur: Christũ ligno crucis affigens, eũ virtutem Dei esse non credidit. Sed sicut percussa petra manauit aqua sitientibus, sic plaga dominicæ passionis effecta est vita credẽtibus. Habemus enim de hac re præclarissimã & fidelissimam vocẽ Apostoli, cũ inde loqueretur, dicẽtis, Petra autem erat Christus. Hanc ergo carnalẽ de Christi diuinitate desperationẽ in ipsius Christi altitudine Deus mori iubet, cũ mortẽ carnis Moysi in mõte imperat fieri. Sicut enim Petra Christus, ita & mons Christus: petra humilis fortitudo, mons eminens magnitudo: quia sicut Apostolus ait, Petra erat Christus: ita ipse dominus, Non potest ciuitas abscõdi supra montẽ constituta: se scilicet mõtẽ, fideles autẽ suos in sui nominis gloria fundatos asserens ciuitatẽ. Prudentia carnis viuit, cũ tanquam petra percussa Christi humilitas in cruce contẽnitur. Christus enim crucifixus, Iudæis scandalũ est, gẽtibus autẽ stulticia. Et prudentia carnis moritur, cum tanquam montis eminentia Christus excelsus agnoscitur. Ipsis enim vocatis Iudæis & Græcis, Christus Dei virtus & Dei sapientia est. Ascendit itaque Moyses in montem, vt carne mortua viuo spiritu reciperetur: quò Faustus nõ ascenderat, vt carnales calumnias mẽte mortua loqueretur. Nónne ipsam petrã Petrus per prudentiã carnis percuti exhorruit, cùm domino passionem suam prænuncianti ait, Absit Domine: nõ fiet istud, propitius esto tibi.

Neque

Marginal notes: Mat. 17. — Cap. xvij. — Num. 20. — 1. Cor. 10. — Deu. 34. — 1. Cor. 10. — Matt. 5. — 1. Cor. 1.

Mat. 16. Neque enim pepercit huic peccato Dominus, cum ei retulit, Redi retro Satana, scandalũ mihi es: non enim sapis quæ Dei sunt, sed quę sunt hominũ. Aut vbi mortua est illa carnalis diffidentia, nisi in Christi glorificatione, tanquã in montis altitudine? *Acto.* 8. Nam vtiq; viuebat, cũ eum timide negaret: & vtiq; mortua erat, cum eum libere prædicaret. Hæc viuebat in Saulo, cum scãdalo crucis detestãs, vastabat Christianã fidem: & vbi *Galat.* 2. nisi in illo monte mortua erat, cũ iã Paulus diceret, Viuo au- *Ca. xviij.* tem iam non ego, viuit vero in me Christus? Quid habes igitur hæretica vanitas, vnde putes posse conuincere, non de Christo esse prædictum, Suscitabo illis prophetã de fratribus ipsorum similẽ tibi: quãdo ne hinc quidẽ potes, ꝙ dissimilem ostendis? Aliis enim causis nos similẽ ostẽdimus. An quia Propheta dictus est, qui & homo esse dignatus est, & tã multa fu- *Matt.* 13. tura prædixit. nisi forte aliud est Propheta quàm homo vltra humanas cõiecturas futura prænũcians? Vnde & ipse de seipso ait, Nõ est Propheta sine honore, nisi in patria sua. Sed de te videro, qui te conuictũ pauloante confessus es, cũ dixisti, ꝙ te ad credendũ Euangelio professio tua fecit obnoxiũ: Iudæus ipse procedat in mediũ, qui ceruicẽ à iugo Christi male liberam tollit: & ideo sibi adhuc fas putat dicere, Mẽtitus est Christus *Cap. xix.* vester, nihil de illo scripsit Moyses. Dicat mihi quẽ Prophe- *Deut.* 8. tam promiserit Deus, cũ ait Moysi, Suscitabo illis Prophetam de fratribus eorũ, sicut te vel similẽ tibi? Multi enim Prophetæ postea fuerunt, sed vtiq; vnum quendã intelligi voluit. Hic ei credo, facillime occurreret successor ille Moysi, qui populum ex Aegypto liberatum, in terram promissionis induxit. Quem cogitans, me adhuc fortasse ridebit quærentem de quo dictum sit, Suscitabo illis Prophetam similem tibi: cum legam quis in eodem munere populi illius regendi atque ducendi Moysi defuncto successerit: qui cum me velut imperitum riserit. talis enim & à Fausto describitur, nõ desinam hominem adhuc etiam compellere, † & à securo risu ad curam respondendi reuocare, quærendo atque flagitando: cur eidem ipsi futuro suo successori, in cuius comparatione improbatus est, vt nõ ipse introduceret populum in terram promissionis: ne videlicet lex per Moysem non ad saluandum, sed ad conuincendum peccatorem data, in regnum cœlorum introducere putaretur, sed gratia & veritas per Iesum Christum fa- *Ioan.* 1. cta: quæram ergo à Iudæo, cur eidem ipsi futuro suo successori Moyses

† compellare,

Moyses nomen mutauerit, Vocabatur enim Osee, *† & appellauit eum Iesum. Cur deniq; tunc appellauerit, quãdo ex conualle Pharan præmisit ad eandem terram, quò erat populus ipso duce venturus? Dicit enim verus ipse Iesus, Etsi iero, & præparauero vobis locum iterum veniam, & assumam vos ad me. Quæram etiam, vtrum non huic figuræ attestetur Propheta, dicens: Deus ex † Africo veniet, & sanctus de Pharan: tanquam diceret, Eius nominis veniet Deus sanctus, cuius nominis erat ille, qui venit ab Africo de Pharã, id est, Iesus. Huc accedit, quod idem ipsum Dei verbum intelligitur loqui, vbi promittit eundem ipsi Moysi successorẽ, per quem populus in terram promissionis mitteretur, nomine angeli eũ appellans: sicut etiã homines aliquid nunciãtes, in scriptura diuina solẽt appellari: & ita dicit, Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, vt seruet te in via, & inducat te in terram, quam iuraui tibi: attende tibi, & obaudi eum, ne nõ credas illi: nihil enim subtrahit tibi, nomen enim meũ est in eo. Quid est hoc? Perscrutetur scripturas illas, non iã Manichęus, sed ipse etiam Iudæus, & videat vtrum de aliquo angelo Deus dixerit, Nomen meũ est in illo: nisi de hoc, quem introductorem in promissionis terrã pollicetur. Deinde quærat in hominibus quis Moysi successor introduxerit populũ, & inueniet Iesum, non hoc ab initio vitæ suæ, sed nomine mutato appellatum. Qui ergo dixit, Nomen meum est in illo Iesu: Ipse est verus Iesus, rector & ductor populi in hæreditatem vitæ æternæ, secundum testamentum nouum, cuius figura erat testamentum vetus: ita quantum attinet ad propheticum apparatum, nec geri, nec dici aliquid posset insignius, quandoquidem res perducta est vsque ad nominis expressionem. Superest vt Iudęus ille, si vult & in abscondito Iudæus esse, non litera, sed spiritu: si vult reputari verus Israëlita, in quo dolus non est, recordetur in figura illum mortuum Iesum, qui introduxit in terram morientium: & agnoscat in veritate viuum Iesum, quo duce intret in terram viuentium. Talis enim iam non acerbus resistet tam perspicuæ prophetiæ, sed ex commemoratione Iesu, qui introduxit in illam promissionis terram mitis effectus: audiet iam ipsum, cuius nomen ille habebat, verius introducentem & dicentẽ, Beati mites, quoniam ipsi hæreditate possidebunt terram. Hic etiam ille gentilis, si non nimis lapideũ cor haberet, aut si ex illis esset lapidibus, de quibus suscitat

Deus

*† *aliàs* *Ause*, *Num.* 13. *Ioan.* 14. *Abac.* 3. † *ab* *Exod.* 13. *Cap.xx.* *Rom.* 2. *Ioan.* 1. *Mat.* 5.

Mat. 3. Deus filios Abrahæ, nónne miraretur in libris antiquis eiusdem gentis, ex qua natus perhiberetur Iesus, tam euidentẽ de illo conscriptam esse prophetiam, vt etiam nomen eius exprimeretur, simúlque ibi aduerteret, non quemlibet hominem prædictum fuisse Iesum, sed vtiq; Deum, cum in homine illo, qui regendo & introducendo in regnum populo constitutus, mutato nomine Iesus appellatus est, suum nomen inesse Deus diceret, eúmq; angelũ nominaret, eoipso quòd mutato nomine mittebatur, magnum aliquid diuinúmq; nunciantẽ? Nuncium quippe Græcè angelũ dici, quis illa lingua vel tenuiter tinctus ignoret? Quamobrem quilibet gentilis, si peruersus & peruicax esse nollet, non ideo libros illos contẽneret, quia essent Hebræi cuius gentis lege non teneretur: sed cuiuslibet gentis libros ideo magnipenderet, quia in eis tanto antè conscripta inueniret, quæ suis iam temporibus impleta cognosceret: ipsúmque Christum Iesum non propterea sperneret, quia Hebraicis literis prænunciatum videret, sed potius eum, qui literis quibuslibet, antequã inter homines nasceretur per tot volumina seculorũ, partim apertioribus testimoniis, partim rerum gestarũ & sermonũ figuris & sacramentis ita prænuntiari cõmendariq; meruisset, cum ingenti admiratione & de- *† alias, debita* uota * † religione sectandũ venerandúmq; censeret. Ita illi ex rerum Christianarũ iam præsentatis effectibus librorum prophetia vera probaretur, ex librorum verò prophetia Christus *† alias, loqui deputer,* colendus agnosceretur. Vana loqui me putet, † si non ita factũ est, si nõ ita fit, si non in eam fidem per vniuersum orbem terrarum, eorundem librorũ recitatione cõcurritur. Vnde mi- *Cap. xxj.* rabiliter istorum est ridenda vecordia, qui tanquam impossibile à nobis quærunt, quo modo per Iudæorum libros fidem Christianam velit discere homo gẽtilis, cùm tanta deuotione & tanta celebritate omnes gentes istorum librorum fieri discipulas cernant: eo ipso nimirum fortius atque firmius, quod ex manibus inimicorũ tanta de Christo testimonia proferuntur: in quibus ideo gentes quæ credũt, nihil de illo ad tempus possunt putare confictũ: quia in eis libris inueniunt Christum, quibus à tot seculis seruiũt, qui crucifixerunt Christũ, & quos in tanto apice autoritatis habent, qui quotidie blasphemant Christum. Si enim ab eis proferrentur prophetiæ de Christo, qui prædicant Christum, ab eis ipsis confictæ putarentur: nunc vero idem exponit qui prędicat, quod recitat qui blasphemat.

Ad ali

Ad aliquem nanque vsum sanctorum ordinatur omnis cæcitas impiorum à summo Deo, qui pro sui regiminis æquitate, bene vtitur etiam malis: vt qui suo arbitrio iniuste viuunt, illius iudicio iuste disponantur. Ergo ne testimonia prophetiæ Christi nascituri, mira facturi, indigna passuri, morituri, resurrecturi, ascensuri, per omnes gentes Euãgelium vitæ æternæ disseminaturi, illi finxisse crederentur, qui eum populis annuntiarent, magnum aliquid actum est in vsum nostrum de infidelitate Iudæorum: vt idemipsi, qui hæc propter se non haberent in cordibus, propter nos haberent in codicibus. Nec inde autoritas illis libris minuitur, quòd à Iudæis non intelligũtur, imò & augetur: nam & ipsa eorum cæcitas ibi prædicta est. Vnde magis non intelligendo veritatem, perhibent testimonium veritati: quia cum eos libros non intelligunt, à quibus non intellecturi prædicti sunt, etiam hinc eos veraces ostendunt. Hinc est & illud, cuius ambiguitate Faustus fallitur. Videbis vitam tuam pendentem, & non credes vitæ tuæ. Quæ verba & aliter posse intelligi potest aliquis dicere, de Christo autem non posse intelligi, nec Faustus ausus est dicere, nec quisquam prorsus audebit, nisi qui negauerit aut Christum esse vitam, aut Iudæis visum non esse pendentem, aut eos illi non credidisse. Cum vero & ipse dicat, Ego sum vita: & eum pependisse constet ante oculos non ei credentium Iudæorum, non video cur dubitare debeamus id etiam de Christo scripsisse illum, de quo Christus ait, Ille enim de me scripsit. Proinde si quod scriptum est, Suscitabo eis Prophetam de fratribus illorum similem tibi: ostendere conatus est Faustus, non posse de Christo intelligi, quia Christus Moysi similis non est, & tamen ex omni parte conuictus est, quid opus est in hoc testimonio laborare? Aut certe sicut dixit Christum similem non esse Moysi, vt illam refelleret prophetiam, sicut etiam vt hanc refellat, dicat Christum non esse vitam, vel in conspectu Iudæorum non ei credentium non pependisse. Cum autẽ hoc ille non dixerit, nec hodie quisquam eorum audeat dicere, nihil est, cur moremur hanc quoque de domino & saluatore nostro Iesu Christo, famuli eius amplecti prophetiam. At enim inter cætera maledicta & hoc positum est. Num ideo non est prophetia, cum & cætera inter quæ positum est, nihil sint aliud quàm prophetiæ? Aut ideo non est de Christo prophetia, quia illa, quæ in ea lectione vel pręcedentia

Cap. xxij. *Deut. 28.* *Ioan. 14.* *Ioan. 5.* *Deut. 18.*

Mat. 3. Deus filios Abrahæ, nónne miraretur in libris antiquis eiusdem gentis, ex qua natus perhiberetur Iesus, tam euidentẽ de illo conscriptam esse prophetiam, vt etiam nomen eius exprimeretur, simúlque ibi aduerteret, non quemlibet hominem prædictum fuisse Iesum, sed vtiq; Deum, cum in homine illo, qui regendo & introducendo in regnum populo constitutus, mutato nomine Iesus appellatus est, suum nomen inesse Deus diceret, eúmq; angelũ nominaret, eo ipso quòd mutato nomine mittebatur, magnum aliquid diuinúmq; nunciantẽ? Nuncium quippe Græcè angelũ dici, quis illa lingua vel tenuiter tinctus ignoret? Quamobrem quilibet gentilis, si peruersus & peruicax esse nollet, non ideo libros illos contẽneret, quia essent Hebræi cuius gentis lege non teneretur: sed cuiuslibet gentis libros ideo magnipenderet, quia in eis tanto antè conscripta inueniret, quæ suis iam temporibus impleta cognosceret: ipsúmque Christum Iesum non propterea sperneret, quia Hebraicis literis prænunciatum videret, sed potius eum, qui literis quibuslibet, antequã inter homines nasceretur per tot volumina seculorũ, partim apertioribus testimoniis, partim rerum gestarũ & sermonũ figuris & sacramentis ita prænuntiari cõmendariq; meruisset, cum ingenti admiratione & deuota * † religione sectandũ venerandúmq; censeret. Ita illi ex rerum Christianarũ iam presentatis effectibus librorum prophetia vera probaretur, ex librorum verò prophetia Christus colendus agnosceretur. Vana loqui me putet, † si non ita factũ est, si nõ ita fit, si non in eam fidem per vniuersum orbem terrarum, eorundem librorũ recitatione cõcurritur. Vnde mirabiliter istorum est ridenda vecordia, qui tanquam impossibile à nobis quærunt, quo modo per Iudæorum libros fidem Christianam velit discere homo gẽtilis, cùm tanta deuotione & tanta celebritate omnes gentes istorum librorum fieri discipulas cernant: eo ipso nimirum fortius atque firmius, quod ex manibus inimicorũ tanta de Christo testimonia proferuntur: in quibus ideo gentes quæ credũt, nihil de illo ad tempus possunt putare confictũ: quia in eis libris inueniunt Christum, quibus à tot seculis seruiũt, qui crucifixerunt Christũ, & quos in tanto apice autoritatis habent, qui quotidie blasphemant Christum. Si enim ab eis proferrentur propheriæ de Christo, qui prædicant Christum, ab eis ipsis confictæ putarentur: nunc vero idem exponit qui prędicat, quod recitat qui blasphemat.

† alias, debita

† alias, loqui deputer,

Cap. xxj.

Ad ali

Ad aliquem nanque vsum sanctorum ordinatur omnis cæcitas impiorum à summo Deo, qui pro sui regiminis æquitate, bene vtitur etiam malis: vt qui suo arbitrio iniuste viuunt, illius iudicio iuste disponantur. Ergo ne testimonia prophetiæ Christi nasciturі, mira facturi, indigna passuri, morituri, resurrecturi, ascensuri, per omnes gentes Euãgelium vitæ æternæ disseminaturi, illi finxisse crederentur, qui eum populis annuntiarent, magnum aliquid actum est in vsum nostrum de infidelitate Iudæorum: vt idem ipsi, qui hæc propter se non haberent in cordibus, propter nos haberent in codicibus. Nec inde autoritas illis libris minuitur, quòd à Iudæis non intelligũtur, imò & augetur: nam & ipsa eorum cæcitas ibi prædicta est. Vnde magis non intelligendo veritatem, perhibent testimonium veritati: quia cum eos libros non intelligunt, à quibus non intellecturi prædicti sunt, etiam hinc eos veraces ostendunt. Hinc est & illud, cuius ambiguitate Faustus fallitur. Videbis vitam tuam pendentem, & non credes vitæ tuæ. Quæ verba & aliter posse intelligi potest aliquis dicere, de Christo autem non posse intelligi, nec Faustus ausus est dicere, nec quisquam prorsus audebit, nisi qui negauerit aut Christum esse vitam, aut Iudæis visum non esse pendentem, aut eos illi non credidisse. Cum vero & ipse dicat, Ego sum vita: & eum pependisse constet ante oculos non ei credentium Iudæorum, non video cur dubitare debeamus id etiam de Christo scripsisse illum, de quo Christus ait, Ille enim de me scripsit. Proinde si quod scriptum est, Suscitabo eis Prophetam de fratribus illorum similem tibi: ostendere conatus est Faustus, non posse de Christo intelligi, quia Christus Moysi similis non est, & tamen ex omni parte conuictus est, quid opus est in hoc testimonio laborare? Aut certe sicut dixit Christum similem non esse Moysi, vt illam refelleret prophetiam, sicut etiam vt hanc refellat, dicat Christum non esse vitam, vel in conspectu Iudæorum non ei credentium non pependisse. Cum autẽ hoc ille non dixerit, nec hodie quisquam eorum audeat dicere, nihil est, cur moremur hanc quoque de domino & saluatore nostro Iesu Christo, famuli eius amplecti prophetiam. At enim inter cætera maledicta & hoc positum est. Num ideo non est prophetia, cum & cætera inter quæ positum est, nihil sint aliud quàm prophetiæ? Aut ideo non est de Christo prophetia, quia illa, quæ in ea lectione vel precedentia

Cap.xxij. Deut.28. Ioan.14. Ioan.5. Deut.18.

vel consequentia consequuntur, nihil pertinere videntur ad Christum? quasi vero quicquam sit peius inter maledicta, quæ Iudæis pro merito superbiæ & impietatis acciderunt, quàm videre vitam suam: id est, filium Dei pendentẽ, & non credere vitæ suę. Maledicta enim, cum ex prophetia dicuntur, non sunt de malo voto imprecãtis, sed de præscio spiritu denuntiantis. Nam illa, quæ de malo voto sunt, prohibentur, cum dicitur,

Rom.12. Benedicite, & nolite maledicere. Hæc autem sæpe inueniun-

2. Tim.4. tur in sermone sanctorum, sicut Apostolus Paulus, Alexander, inquit, ærarius multa mala mihi ostendit, reddet illi dominus secundum opera sua. Nam illud tanquam stomachatus & in-

Galat.5. dignatus, etiã male optasse videtur Apostolus. Vtinam & abscindantur qui vos cõturbant: Quod vtique si consideres personam scribentis, magis eum elegantissimo ambiguo bene

Mat.19. optasse intelliges, Sunt enim spadones, qui seipsos absciderũt propter regnum cęlorum. Quod in his quoque verbis Faustus

Deut.28. sapuisset, si pium palatum ad escas dominicas attulisset. Sic enim sonuit fortasse Iudæis, quod dictum est, Videbis vitam tuam pendentẽ, & non credes vitæ tuæ: vt inter minas & dolos hostium suorum vitam suam videntes ex incerto pendere, vi-

Ioan.5. cturos se esse non crederent. Sed filius Euangelij cum audit, Ille enim de me scripsit: in hac ipsa ambiguitate sententiæ videt, quid Prophetæ porcis proiiciant, quid hominibus innuant: statímq; illi occurrit vita hominum Christus pendens, eíque non credentes Iudæi, ob hocipsum quia pendentem vident. Et alius quidem aliquis cito diceret, inter cætera maledicta, quia in illa lectione ad aliquid de Christo intelligẽdum non pertinent, hoc solum ibi esse de Christo, quod scriptum est, Videbis vitam tuam pendentem, & non credes vitæ tuæ. Neque enim fieri non posset, vt inter diuersa maledicta, quæ impio populo prophetice prænuntiabantur. hoc quoque poneretur. Sed ego, & qui mecum aliquanto attentius cogitant euangelicam illam, dominicámque sententiam, qua non ait, Ille enim & de me scripsit: vt & alia, quæ ad Christum non pertinẽt, scripsisse crederetur: sed ait, De me enim ille scripsit, vt omnem scripturæ illius intentionẽ non nisi ad intelligendam Christi gratiam perscrutando consuleremus, etiam cætera in illa lectione maledicta propter Christum prædicta cognoscimus: quod nunc ostendere si velim, nimis longum erit.

Ca. xxiij. Vnde tantum abest, vt hoc quod Faustus commemorauit,

propter

propterea non pertineat ad Christum, quia inter cætera maledicta positum est, vt nec ipsa cætera rectum habeant intellectum, nisi ad Christi gloriam, qua generi humano cõsulitur, prophetata referatur, quanto magis hoc? Quod & si talis fuisset Moyses, vt aliud corde intuens, id ore funderet, facilius eum dicerem prophetasse nesciẽtem, quàm cum audirem populo Iudæorum dictum, Videbis vitam tuam pendentẽ, & non credes vitæ tuæ: de Christo prophetatũ negarem. Neque enim hoc intuebatur animo Caiphas, quod ex verbis eius intellectũ est, cum Christum vt inimicum persequens, ait expedire, vt vnus homo moreretur, ne periret tota gens. Vbi Euangelista subiecit, hoc eum non à se dixisse, sed cum esset pontifex, prophetasse. Sed Moyses non erat Caiphas, quare illud quod populo Hebræo dixit, Videbis vitam tuam pendentem, & non credes vitæ tuæ: non solum de Christo dixit, quod etsi nesciens dixisset, de nullo alio dixisse deberet intelligi, verumetiam sciens dixit. Erat enim fidelissimus dispensator prophetici sacramenti: id est, illius sacerdotalis chrismatis, vnde Christi nomen agnoscimus: in quo sacramento quamuis homo pessimus Caiphas, etiam nesciens potuit prophetare. Hoc quippe in eo egit propheticum chrisma, vt prophetaret: hoc autẽ vita impia, vt nesciens prophetaret. Quo itaque ore dicitur nihil de Christo prophetasse Moyses, à quo illud chrisma cœpit, vnde Christi nomen innotuit: & vnde Christum etiam persecutor Christi vel nesciens prophetauit? Nam de maledicto pendentis in ligno, iam quantum satis visum est supra diximus. Interficiẽdum autem esse Prophetam siue principem populi, qui filios Israël à Deo suo vellet auertere, aliquódve infringere mandatorũ, non aduersus Christum pręcepisse Moysem: & ex his, quæ iam multa egimus, satis clarũ est: & magis magísq; considerãti dicta & facta domini Iesu Christi, magis magísque clarebit, quia nec à suo Deo voluit quenquã eorum Christus auertere. Deus quippe, quẽ illis Moyses diligẽdũ colendúmq; pręceperat, ipse est certe Deus Abrahã & Deus Isaac & Deus Iacob, quem dñs Iesus Christus eadẽ commẽdatione cõmemorat, eiusdémq; autoritate Saducæorũ refellit errorẽ resurrectionẽ negantium, vbi ait, De resurrectione autẽ mortuorum non legistis, quid Deus locutus sit de rubo ad Moysem, Ego sum Deus Abraham & Deus Isaac & Deus Iacob. Non est Deus mortuorũ, sed viuorum. Omnes enim illi viuũt.

Deut.28. *Ioan.11.* *Ca.xxiiij.* *Exod.3.* *Mat.22.*

Opportune itaq; eadem voce nunc conuincuntur Manichæi, qua tunc conuicti sunt Saducæi: nam & ipsam resurrectionem alio quidem modo, sed tamẽ etiam isti negant. Ille cum fidem
Matt. 8. Centurionis laudãs diceret, Amen dico vobis, non inueni tantam fidem in Israël: adiecit & ait, Dico autem vobis, quoniam multi ab Oriente & occidente venient & recumbent cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cælorum: filij autẽ regni ibunt in tenebras exteriores. Si ergo quod negare Faustus non potest, non commendauit Moyses populo Israël Deum nisi Deum Abraham & Isaac & Iacob, eúmq; ipsum Christum ex his & aliis testimoniis sine dubitatione commendat, non est conatus illum populum auertere à Deo suo: sed ideo minatus est eos ituros in tenebras exteriores, quòd auersos videret à Deo suo, in cuius regno gentes vocatas ex toto orbe terrarum recubituras dicit cum Abrahã & Isaac & Iacob: non ob aliud, quàm quòd fidem tenuissent Dei Abraham & Isaac & Iacob.
Galat. 3. Vnde & Apostolus dicit, Prouidens autẽ scriptura, quia ex fide iustificat gentes Deus, prænuntiauit Abrahæ dicens, In semine tuo benedicẽtur omnes gẽtes, vt illi scilicet in semine Abrahæ benedicerentur, qui Abrahæ fidem imitarentur. Non igitur Christus Israëlitas à Deo suo volebat auertere, sed eos potius, quòd ab illo auerterentur, arguebat. Mandatorum autem aliquod eorum, quæ per Moysem data sunt, infregisse dominũ, qui arbitrabatur, non mirum si hoc putat quod Iudæi: sed ideo errat, quia in hoc errauerunt & Iudæi. Vbi autẽ Faustus commemorat ipsum mandatũ, quod dominũ infregisse vult credi, ibi opus est vt ostẽdamus quo modo fallatur: sicut iam supra, vbi oportebat, ostendimus. Nunc illud dico, quia si aliquod illorum mandatorũ dominus infregisset, non etiam de hoc ipso Iudæos arguisset, quibus calumniantibus, quòd discipuli eius illotis manibus manducarent, & ob hoc excederent non man-
Matt. 15. datũ Dei, sed traditiones seniorũ, ait illis, Vt quid & vos transgredimini mãdatũ Dei, vt traditiones vestras statuatis: ipsúmque Dei mãdatum cõmemorat, quod per Moysem mandatum esse nouimus. Secutus quippe ait, Deus enim dixit, Honora patrem & matrẽ: & qui maledixerit patri aut matri, morte mo-
Matt. 15. riatur: Vos autem dicitis, Quicunque dixerit patri vel matri,
Exod. 20. munus, quod est ex me, tibi prosit, non honorauerit patrem
Deute. 5. suum: & irritum fecistis verbum Dei propter vestram traditionem. Qua in re videte quàm multa nos doceat, & Iudæos

à Deo

à Deo suo se non auertere, & eius mandata non tantum se non infringere, verumetiã illos à quibus infringerentur, arguere, & non nisi Deum per Moysem ista mandasse. Quamobrem quoniam nos credimus omnia, quę scripsit Moyses, ad Christi commendationẽ pertinere, quod isto opere, quia demonstrare non possumus, polliciti sumus in iis hoc ostẽdere, quæ Faustus de illa scriptura refellenda vel vituperanda delegerit: rectè à nobis debitum exigitur, vt hoc etiam, quod præcepit Moyses interficiendum esse Prophetam siue principem, qui eos à Deo suo vellet auertere, aliquódve infringere mandatorum, ostendamus ad custodiendam fidem, quæ in Ecclesia Christi dicitur pertinere. Videbat quippe ille spiritu prophetico, & Deo sibi loquente, multos exurrecturos hæreticos diuersorũ errorum magistros aduersum doctrinã Christi, qui non eum Christum prædicarent, qui verus est Christus. Ille enim verus est, qui per prophetias, per eundem Moysem, cæterósq; sanctos eius gentis editas, prænuntiatus est. Quisquis itaque alium docere vellet, ipsum interficiendum Moyses præcipiebat. Quid autem nũc aliud agit lingua catholica, nisi vt spiritali gladio, vtriusque testamenti acie bis acuto, interficiantur omnes, qui nos à Deo nostro volunt auertere aliquódve infringere mandatorum? Inter quos præcipue cadit ipse Manichæus, cum eius error asserta legis & Prophetarum veritate, perimitur, volentis nos auertere à Deo nostro, Deo Abraham & Isaac, & Iacob, quem Christus commendat: & volentis infringere mandata legis, in quorum etiam figuris Christum prophetatum esse cognoscimus. *Cap. xxv.*

Iam vero illam complexionem, vtrum obtusissimam an fraudulentissimã dicam, nescio: erat enim Fausto ingenium, vnde magis arbitror eum nebulã iniicere voluisse minus attẽto lectori, quàm non vidisse quod dicam: ait enim, Quod si hæc de Christo minimè scripsit, aut alia dabitis, aut nulla erunt. Hæc propositio vera est, sed consequens erat, vt ostenderet & hæc de Christo minimè scripta esse, & alia dari non posse. Nihil autem horum fecit, quia & hæc nos ostendimus, quo modo de Christo accipi possint: & superius alia multa dedimus, quæ nisi de Christo intellectum habere non possint. Non est ergo, cur concludas Fauste, nulla esse à Moyse scripta de Christo. Attende enim quid dicas, Quòd si hæc, inquis, minime de Christo scripsit, aut alia dabitis, aut nulla erunt. Verum dicis. Proinde, quia & hæc de Christo, vel pro- *Ca. xxvj.*

pter Christum scripta docuimus,& alia multa dedimus,argumentatio tua potius nulla erit. Et hæc quidem,quæ commemorasti,quamuis nō obtinueris, saltem conatus es ostendere non esse scripta de Christo, Quòd autem subdidisti, Aut alia dabitis, aut nulla erunt: prius demonstrare debuisti,alia nos date non posse,vt securus inferres,nulla esse. Nunc verò tanquam libellus tuus tam surdos auditores, vel cæcos lectores esset habiturus, vt nullus aduerteret quod prætermiseris,cucurristi dicere,Si nulla fuerint,nec Christus potuit asseuerare quod nusquam est:ita si Christus hoc minime asseuerauit,capitulum hoc falsum esse constiterit.O hominem cogitantem dictorem,& alium nō cogitare *†contradictorē, Vbi est acumen tuum?An in mala causa nō posses aliter? Sed mala causa te vana loqui coëgit,malam vero habere causam nemo te cogit. Quid si enim alia dabimus?Certe vtique nō erunt nulla, quia erūt aliqua. Et si erūt aliqua, potuit Christus asseuerare quod est.Ita si Christus hoc asseuerare potuit,capitulum illud Euangelicū falsum esse nō constat. Redi ergo ad propositionē tuam,qua dixisti,Aut alia dabitis,aut nulla erūt:& vide nō te ostendisse nulla nos alia daturos: vide etiam nos quàm multa alia iam supra dixerimus, † & quid hinc conficiatur aduerte, scilicet nō esse falsum,quod in Euangelio Christū dixisse legimus,Si crederetis Moysi,crederetis & mihi:de me enim ille scripsit. Et Euangelij quidem tam eminens est autoritas,& tam fundata veritas,vt etiā si nos propter tarditatē intelligentiæ nostrę nulla inueniremus à Moyse scripta de Christo,non solum esse aliqua,sed ad Christū omnia pertinere quę scripsit, quia nō ait,Et de me scripsit: sed, De me ille scripsit: credere deberemus.Nunc autem & si de isto Euangelij capitulo,quod absit,dubitandū esset,cōpertis tam multis in scriptura Moysi de Christo testimoniis,omnis illa dubitatio tolleretur:& quia de capitulo Euangelij dubitandū non est,etiam si illa comperta nō essent,esse tamen credi oporteret. Nam illud quod adiungit,dissimilem fuisse traditionē Christi,atque Moseos,& ideo non fuisse verisimile, vt si crederent Moysi, crederent & Christo:imò illud potius esse consequēs,vt si alteri Iudæi crederent,alteri necessariò repugnarēt:non vtique diceres,si considerationis oculum paululū attolleres,orbémq; terrarū sine contentionis cæcitate conspiceres in hominibus doctis,atque indoctis,Græcis & Barbaris,sapientibus & insipientibus,quibus

Margin notes: * † al. cogitantem. — † dederimus. — Ioan. 5. — Caput xxvij. — Roma. 1.

bus se debitorem dicebat Apostolus & Moysi & Christo simul credentem. Si ergo nō erat verisimile, vt Iudæi Moysi & Christo pariter crederent, multo minus verisimile est, vt orbis terrarum Moysi & Christo pariter credat. Cùm verò videamus omnes gentes vtrique credere, & illius prophetiam cū Euangelio huius conuenientem, fide robustissima & celeberrima retinere, non ad aliquid impossibile gens vna vocabatur, cum ei diceretur, Si crederetis Moysi, crederetis & mihi: potiúsque est miranda & vehementius arguenda duritia Iudæorum, qui hoc non fecerunt, quod totum mundum fecisse conspicimus. *Ioan. 5.*

Nam quicquid dicis de sabbato & de circuncisione carnis, & de differentia ciborum, aliam fuisse traditionem Moysi, aliud per Christū dedicisse Christianos, iam suprà ostendimus: quia sicut dicit Apostolus, Hæc omnia figuræ nostræ fuerunt. Non ergo diuersa doctrina est, sed diuersum tempus. Aliud enim erat, quo hęc oportebat per figuratas prophetias prænuntiari: & aliud est, quo hæc iam oportet per manifestam veritatem redditámq; impleri. Sed quid mirum, si Iudæi carnaliter intelligentes sabbatū, Christo, qui iam hoc spiritaliter insinuabat, repugnauerunt? Tu Apostolo responde, si potes, qui vacationem ipsius diei vmbram futuri esse testatur. Sed si illi restiterunt Christo, non intelligentes verum sabbatum, vos ei nolite resistere, & intelligite veram innocētiam. Nam eoipso loco, vbi præcipuè destructor sabbati putatur Iesus, cum discipuli eius per segetem transeuntes, & esurientes vellerent spicas & ederent, innocentes eos dixit, respondens Iudæis, Si sciretis quid sit, misericordiam volo, quàm sacrificiū: nunquam condemnassetis innocētes. Magis enim esurientium misereri debuerunt, quia hoc illi coacti fame fecerunt. A vobis autē quisquis vulserit spicas, non ex traditione Christi, qui hanc innocentiam vocat, sed ex traditione Manichæi homicida deputatur. Hanc † fortè misericordiam eisdem spicis exhibuerunt Apostoli, vt inde membra Dei manducando purgarent, sicut vestra fabula est? Vos ergo crudeles, qui hoc nō facitis. Sed videlicet nouit Faustus destruere sabbatum, quia scit virtutem Dei semper atque infatigabiliter operari. Illi hoc dicant, qui intelligunt Deum sine temporali voluntate vniuersa tempora facientem. Hoc ad vos multum est, qui Dei vestri requiem rebellatione gentis tenebrarū perhibetis excussam, & hostium repentino impetu perturbatam. An ex æterno præuidens *Caput xxviij.* *1. Cor. 10.* *Coloss. 2.* *Mat. 12.* *† An.*

hoc futuram, nunquam habuit requiem, quia nunquam securus fuit, qui se cogitabat tam graue bellū tanta membrorum

Ca.xxix. suorū labe damnóq; gesturum? Cæterum illud sabbatū, quod imperite, atq; impie deridetis, nisi & ipsum inter prophetias, quæ de Christo scriptæ sunt, haberet intellectū, nō ei Christus sic attestaretur: qui cū propria voluntate, sicut ipse in eius laude posuisti, pateretur, ideoq; tēpora passionis & resurrectionis suæ haberet in potestate, id egit, vt caro eius in sepultura sabbato requiesceret ab omnibus operibus suis: vt tertio die resurgens, quē dominicū dicimus, qui post sabbatū numeratur octauus, etiá circuncisionē octaui diei ad se prophetandū pertinere declararet. Quid enim significat circūcisio carnis? quid nisi expoliationē mortalitatis, quam de carnali generatione

Coloss.2. portamus? Propter quod dicit Apostolus, Exuens se carnem, principatus & potestates exēplauit, fiducialiter triūphans eos in semetipso. Quod enim dicit exuisse se carnē: eo loco carnē, mortalitatē carnis intelligimus, secundū quam propriè corpus hoc caro nominatur, quæ mortalitas proprie caro appellata est, quia in illa resurrectionis immortalitate nō erit. Pro-

1.Cor.15. pterea scriptū est, Caro & sanguis regnū Dei non possidebūt. De quibus verbis soletis calumniari fidei nostræ, qua credimus huius corporis futuram resurrectionē, quæ in ipso Deo iam præcessit, dissimulantes ea quæ sequūtur, in quibus aper-

1.Retrac. cap.16. te Apostolus quid dicat, exponit. Volens enim ostendere quid eo loco dixerit, carnē: continuo subiecit, Neque corruptio incorruptionē possidebit. Hoc enim corpus, quod propter mortalitatē propriè caro nominatur, mutari dicit in resurrectione, vt iam nō sit corruptibile, atque mortale. Quod ne putetur nostra suspitione dici, ipsa eius quæ sequūtur, verba consulite.

1.Cor. 15. Ecce, inquit, mysteriū dico, omnes quidē resurgemus, non tamen oēs immutabimur. In atomo, in ictu oculi, in nouissima tuba: canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere in-

Gene. 17. corruptionē, & mortale hoc induere immortalitatē, Vt ergo induatur immortalitate, exuitur mortalitate: hoc est circuncisionis mysteriū quæ octauo die fieri iussa est: & octauo die, id est, dominica post sabbatum iam in veritate à domino impleta. Vnde dicitur, Exuens se carnē principatus & potestates

Coloss.2. exemplauit. Per hanc enim mortalitatem nobis inuidæ diabolicæ potestates dominabantur, quas exemplasse dictus est:

quia

quia in seipso capite nostro præbuit exemplum, quod in toto eius corpore: id est, ecclesia ex diaboli potestate liberanda, in vltima resurrectione complebitur: hęc est fides nostra. Et quoniam sicut testimoniũ propheticum Paulus cõmemorat, Iustus ex fide viuit, hæc est iustificatio nostra. Mortuum quippe Christum, & Pagani credunt: resurrexisse autẽ Christum, propria fides est Christianorũ. Si enim confitearis, ait Apostolus, in ore tuo, quia dominus est Iesus, & credideris in corde tuo, quia Deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris. Quia ergo ex ista resurrectionis fide iustificamur, ideo & illud de Christo Apostolicum est, Quia mortuus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram. Et quia ista resurrectio, quæ credita nos iustificat, illa octauæ diei circuncisione figurata est: propterea de ipso Abraham, cui primũ tradita est, dicit Apostolus, Et signũ accepit circuncisionis signaculum iustitiæ fidei. Ergo & istam circuncisionem inter alias figuras propheticas de Christo scripsit Moyses. De quo ipse dicit, De me enim ille scripsit. Quòd autem dicit dominus, Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, qui circumitis mare & aridam facere vnũ proselytum: & cùm feceritis eum, facitis eum filium gehennæ duplo, quàm vos estis, Non quia circunciditur, dixit, sed quòd eorũ mores imitatur, à quibus imitandis cohibet suos, dicens, Super cathedram Moysi sedent Scribæ & Pharisæi, quæ dicunt facite: quæ autem faciunt, facere nolite: dicunt enim & non faciunt. In quibus dominicis verbis vtrunque debetis aduertere, & quantus honor delatus sit doctrinæ Moysi, in cuius cathedra etiã mali sedentes, bona docere cogebantur: & vnde fieret proselytus filius gehennæ, non scilicet à Pharisæis verba legis audiendo, sed eorum facta sectando. Hoc ergo dici posset tunc proselyto circunciso, quod Paulus dicit, Circuncisio quidem prodest, si legem custodias. Quia vero ille in non custodiẽda lege Pharisæos imitabatur, fiebat filius gehennæ: Propterea quantũ arbitror, duplo quàm illi, quia hoc negligebat implere, quod propria voluntate susceperat: nõ ex Iudæis natus, sed sponte Iudæus factus. Quid autem dicere voluisti, sine respectu iniuriose, quod Moyses helluonis in modũ disceptator sedet: iubétq; alia quidẽ abliguriri pro mũdis, alia verò pro immundis ne contingi quidẽ, cum ad helluonem hoc magis pertineat, vt aut nulla discernat, aut si discernit, suauiora eligas. An hoc ideo dicis, vt imperitis

Abac. 3. *Roma. 1.* *Rom. 10.* *Roma. 4.* *Roma. 4.* *Ioan. 5.* *Mat. 23.* *Roma. 2.* *Cap. xxx.* *Deut. 14.*

continéctia tua velut ab incunte ætate miranda videatur, quasi nescientis, vel iam obliti, quanto iucundius sapiat porcina, quàm veruecina? Sed quia & ista Moyses figuris propheticis de Christo scripsit, in animalium carnibus significans homines, vel in comparandos Christi corpori, quod est ecclesia, vel respuendos, vos quoque inter immūda figurauit: qui propterea fidei catholicæ nō conuenitis, quia nec ruminatis verbum sapientiæ, & duo testaméta vetus & nouum nō corcorditer distinguentes, tanquam geminam vngulam non habetis. Quis autem ferat te quoque Adimanti vestri fallaciam nō puduisse

Ca.xxxj. sectari? Dicis enim & tu Christū sic docuisse ciborum indifferentiam, vt à suis discipulis quidē omnes carnes penitus remoueret, secularibus verò vulgò concederet, omnia quæ pos-

Mat. 15. sent edi, atque asseueraret ꝙ eos nihil in os intrans pollueret, quia quæ de ore impudenter procedunt, ea sola sunt, quæ polluant hominē. Hæc verba tua sunt, tanto impudentiore, quanto apertiore mendacio deprompta: vt expressa primo, quia secundum Christi sententiam, si ea sola polluunt hominē, quæ mala ex ore procedūt, cur & discipulos Christi nō ea sola polluerunt, vt eos tanquam ab immundis carnibus esset necesse prohiberi? An seculares homines nō polluuntur his quæ in os intrant, sed his quæ ex ore exeunt? Ergo mundiores sunt aduersus immunditiā quàm sancti, si sanctos & ea quæ intrant, & ea quæ exeunt, possunt inquinare. Vellem autē mihi isti dicerent, quid manducabat & bibebat Christus, qui in comparatione Ioannis non manducantis, neque bibentis, se dixit manducantem & bibentem? Cùm enim argueret peruersita-

Matt. 11. tem hominuum, vtrobique calumnias inquirentium, Venit, inquit, Ioannes, non manducans, neque bibens, & dicunt Dæmonium habet. venit filius hominis, manducans & bibens: &

†al. vinarius. dicunt, Ecce homo vorax & vinauria, †amicus publicanorum & peccatorū. Et Ioannis quidē escam & potum nouimus: non enim dictum est, ꝙ omnino non biberet, sed ꝙ vinum & sice-

Luca 1. ram nō biberet, bibebat ergo aquā. Cibus autē eius nō omnino nullus erat, sed locustæ & mel syluestre. Vnde ergo dictus

Matt. 3. est, nō manducans neque bibēs, nisi quia illo victu, quo Iudæi vtebantur, ille nō vtebatur? Hoc ergo dominus nisi vteretur, nō in eius cōparatione manducās bibénsq; diceretur. An forte ideo, quia pane & oleribus dominus vescebatur, quibus Ioannes nō vescebatur? Mirum si nō manducans dicitur, qui locu-

stas

stas & mel comedit: & manducans dicitur, qui pane atq; olere contentus est. Sed de cibis suspicamini quicquid vultis, certè bibens & vinauria *† nõ diceretur, nisi vinũ biberet: cur ergo & hoc vos immundum putatis? Neq; enim hæc propter continentiam disciplinámq; domãdi corporis tangere prohibetis, sed ꝙ immunda sint: nam ea sordes & fel gentis tenebrarum esse perhibetis contra Apostolũ dicentem, Omnia mũda mundis. Ecce qui audent dicere Christũ indifferentiæ ciborũ magistrum, discipulos tamen suos ab iis prohibuisse, quæ immũda ipsi putant. Ostendite vbi ista discipulis suis remouerit, fallaces, improbi: veruntamen Dei vindicis prouidentia ita cæcati, vt etiam cõmoneatis nos vnde conuincamini. Nam vim patior ab animo meo, nisi totũ ipsum Euangelij capitulum, quod iste aduersum Moysem opponere voluit, inspiciendũ inseruero: vt ibi videamus quàm falsum sit, ꝙ prior Adimantus, & modò Faustus dixit, dominũ Iesum à discipulis suis carnes vescẽdas remouisse, eásq; vulgò secularibus concessisse. Nempe cũ respondisset calũniantibus, ꝙ non lotis manibus mãducarent, ita sequitur Euangeliũ, Et conuocatis turbis, ait illis, Audite & intelligite, Non quod intrat in os, cõmunicat hominem: sed quod procedit de ore, cõmunicat hominem. Tũc accedentes discipuli, dixerunt ad eũ, Scis ꝙ Pharisæi audito verbo, scandalizati sunt? Hic certè à discipulis cõpellatus debuit eos, sicuti isti volũt, propriè docere ab omnibus carnibus abstinendum, vt illud quod suprà dixit, Non quod intrat in os, cõmunicat hominem, sed quod procedit de ore, turbis dixisse videretur. Sequatur ergo Euangelista & dicat, quid iam nõ turbis, sed discipulis responderit dominus, At ille respondens ait, Omnis plantatio, quã non plantauit pater meus cælestis eradicabitur. Sinite illos, cæci sunt duces cæcorũ. Cæcus autem si cæcum ducat, ambo in foueam cadũt. Hoc vtiq; ideo, quia traditiones suas volentes statuere, mandata Dei non intelligebãt. Sed nondum quæsierant discipuli à magistro, quo modo ipsi, quod turbis dixerat, accipere deberẽt. Ecce & hoc fit, nam contexit Euangelista, & dicit: Respondens autem Petrus, ait illi, Narra nobis parabolam istam. Hinc intelligimus Petrum putasse, non propriè nec apertè dominum locutum fuisse, cùm diceret, Non quod intrat in os, communicat hominem, sed quod procedit de ore: sed vt solet obscuritate parabolæ aliquid significare voluisse. Videamus ergo verum iam secretius discip

*† aliàs vinarius

Titum 1.

Mat. 15.

discipulis interrogantibus hoc dicat,quod Manichæi volunt, immūdas esse omnes carnes, nec eos aliquid earū debere contingere. Quid quod exprobrat, ꝙ apertā suam locutionē nondum intellexerint,& proprie dictū,parabolā putent? Sic enim
Matt.15. sequitur, At ille dixit, Adhuc & vos insipiētes estis,& nō intelligitis,quia omne quod in os intrat in ventrem vadit, & in latrinam emittitur:quę autē procedunt ex ore,de corde exeunt, & illa communicant hominem. Nā de corde exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia,blasphemiæ,hæc sunt quæ communicāt homines: non lotis autē manibus manducare, non communicat hominem.
Caput xxxij. Certe iā manifestata fallatia conuicta discedit, certe iam clarum est,non aliud de hac re turbas,aliud secreto discipulos dominū docuisse:certe sine dubitatione perspicitur Manichæos potius esse mendaces atq; fallaces,non Moysem, non Christum,nō testamenti vtriusq; doctrinā:ibi figuratam, hîc reuelatam:ibi prophetatam, hîc præsentatā. Quo modo ergo nihil eorū catholicos seruare putant,quę Moyses scripsit,cum omnia prorsus obseruent:non iam in figuris, sed in eis rebus, quas illæ figuræ significando prænunciarunt? Neque enim, si aliud tēpus esset scribendi,aliud legendi,recte diceremus scripturam illā non obseruare lectorem, quia & ipse characteres illos non faceret:cum ille fuissent figuræ sonorū,ille autē iam sonos ipsos exprimeret,illarum tamen figurarum nō formatione occupatus, sed inspectione cōmonitus. Ideo autē Iudæi Christo non credebant,quia nec illa quæ Moyses nō figurate,
Mat.23. sed aperte præceperat,obseruabāt.Vnde illis dicit, Decimatis mentham & cyminum, & relinquitis grauiora legis, misericordiam & iudicium : liquantes culicem, camelū autem glu-
Matt.15. tientes.hæc oportebat facere, illa autē non omittere. Vnde est & illud,ꝙ traditionibus suis docebāt,quo modo infirmaretur præceptum Dei, quo deferri honorē parentibus iusserat, propter quā superbiam & iniquitatem excæcari meruerunt, vt cætera non intelligerent:quia ea quæ intelligebāt,impie contemnebant.
Caput xxxiij. Vides,nequaquam tibi nunc dicam, si Christianus es, crede dicēti Christo,quia de se scripsit Moyses, Quod
Ioan.5. si non credis, Christianus non es. Ipse quippe videris quid de te sentias. qui te vt gentilem vel Iudæum doceri de Christo expetis:ego tamen neque hoc defugi, & omnes tibi aditus erroris quantū potui clausi. Nec illud tibi patere pręcipitiū,qua

vos cęci mittitis, dicentes falsa esse in Euangelio, sicubi vestra hæresis exitum nō inuenerit: vt vobis nihil remaneat, quò redire possitis, vnde Christo credatis, vbi vobis hęc vox pestilentiæ non possit opponi: quinetiam sic te doceri cupis, vt Christianum Thomam quem Christus de se dubitantem non est aspernatus, sed quo animi eius vulneribus mederetur, corporis sui cicatrices ostendit. Hęc verba tua sunt. Bene ꝙ sic te doceri exigis. Quàm enim verebar, ne hoc quoq; in Euangelio falsum esse contenderes. Crede ergo cicatricibus Christi: quia si cicatrices illæ veræ erant, vera etiā illa vulnera fuerant: nec vera vulnera, nisi vera caro habere potuisset, hoc verū totum vestrum euertit errorē. Porrò si Christus falsas cicatrices dubitanti discipulo demōstrauit, & ipsum fallacem dicis ita docentem, & te falli cupis ita discentem. Sed quia falli nemo est qui velit, fallere autem multi volunt, magis te velle intelligo, quasi exemplo Christi fallaciter docere, quàm exēplo Thomæ fallaciter discere. Proinde si credis ꝙ falsis cicatricibus Christus fefellerit dubitantem, te quis velit credere docentem, ac non potius cauere fallētem? At si ille discipulus veras cicatrices tetigit Christi, veram confiteri cogeris & carnem Christi. Ita Manichæus non permanebis, si sic credis vt Thomas: infidelis autem remanebis, si nec sic credis vt Thomas. *Ioan. 20.*

Libri Sextidecimi finis.

LIBER DECIMVSSEPTIMVS.

Avstvs dixit, Cur legē non accipitis & Prophetas, cùm Christus eos non se venisse soluere dixerit, sed adimplere? Quis hoc testatur dixisse Iesum? Matthæus. Vbi dixisse? In mōte. Quibus pręsentibus? Petro, Andrea, Iacobo & Ioanne, quatuor his tantū: cæteros enim necdū elegerat, nec ipsum Matthæum. Ex his ergo quatuor vnus, id est, Ioannes Euangelium scripsit? Ita Alicubi hoc ipse commemorat? Nusquam. Quo modo ergo quòd Ioannes non testatur, qui fuit in monte, Matthæus hoc scripsit, qui lōgo interuallo, postquàm Iesus de monte descēdit, secutus est eum? Ac per hoc de hocipso primo ambigitur, vtrū Iesus tale aliquid dixerit: quia testis idoneus tacet, loquitur autem minus idoneus: vt interim permiserimus nobis iniuriam fecisse Matthæo, donec & ipsum probemus hæc non scripsisse, sed alium nescio quem sub nomine eius *Caput 1. Matth. 5. Mat. 17.*

eius: quódque docet & ipsa lectionis eiusdem Matthæi obliqua narratio. Quid enim dicit? Et cùm trãsiret Iesus, vidit hominem sedentem ad teloniũ, nomine Matthęũ, & vocauit eũ. At ille cõfestim surgẽs, secutus est eum. Et quis ergo de se scribens, dicat, Vidit hominẽ, & vocauit eũ, & secutus est eũ: ac non potius dicat, Vidit me, & vocauit me, & secutus sum eũ: nisi quia constat hæc Matthæum non scripsisse, sed alium nescio quem sub eius nomine? Cùm ergo ne quidem si & Matthęus hoc scriberet, verũ foret: quia præsens non erat, cùm Iesus hæc loquebatur in monte: quanto magis credendum non erit, quia nec Matthæus eadem scripsit, sed alius sub nominibus & Iesu & Matthæi? Quid quod etiã ex ipso sermone, quo præcepit non putare, quia venerit legem soluere, magis intelligi detur quia soluerit? Neq; enim nihil eo tale faciente, Iudæi suspicari hoc possent, Sed nolite, inquit, putare, quia veni soluere legẽ. Agedum ergo, si ei & Iudæi dixissent, quid porrò tu tale agis, vnde hoc suspicari possimus? An quia circũcisionẽ derides, sabbatũ violas, sacrificia respuis, confundis cibos? Hoc est ergo, Nolite putare. Et quid hoc amplius, quídve manifestius fieri potuit in destructionem legis ac Prophetarũ? Aut si hoc adimplere est legem, quid erit soluere? Quid quod etiã lex & Prophetæ ne adimpletione quidem gaudent, adeò sibi pleni videntur & consummati, quorũ autor ac pater non minus eis adiici indignatur, quàm detrahi, vt scribens in Deuteronomio dicat, Hæc præcepta, quæ mando tibi hodie Israël obseruabis, & caue ne declines ab eisdem, neq; in sinistram, neq; in dexteram: nec addas quicquam eis, nec minuas, sed in eisdem perseuerabis, vt benedicat te dominus Deus tuus? Quapropter siue adimplẽdi causa Iesus legi aliquid & Prophetis adiecit, in dexterã videtur lapsus: siue dempsit, vt destrueret, in sinistrã, vtrunq; certè offendit legis autorem: idcircóque aut aliud aliquid significat istud, aut falsum est. Augustinus respõdit, O mirabilem insaniam de Christo aliquid narranti, nolle credi Matthæo, & velle credi Manichæo! Si Matthęus non interfuit, cũ Christus dixisset, Non veni soluere legem aut Prophetas, sed adimplere: & propterea nõ est ei credendũ, nunquid Manichæus interfuit, aut iam vel natus fuit, cùm Christus inter homines appareret? Secundũ hanc ergo si lei vestr e legẽ, nihil ei de Christo testificãti credere debuistis. Nos autẽ non propterea dicimus, non credẽdum esse Manichæo, quia dictis factísq; Christi non

Mat. 9. *Caput ij.* *Genes. 17.* *Exo. 31.* *Deut. 14.* *Deute. 5.* *Caput iij.* *Matt. 5.*

interfuit, & longè pòst natus est: sed quia de Christo contra Christi discipulos loquitur, & contra Euangelium, quod illorum autoritate firmatū est. Habemus enim Apostoli vocem, qui in spiritu sancto tales venturos esse cernebat. Vnde fidelibus dicebat, Si quis vobis Euangelizauerit, præterquàm quod accepistis, anathema sit. Nam si nemo de Christo vera dicit, nisi qui eum præsens vidit & audiuit, hodie de illo nemo vera dicit. Porrò si hodie propterea de illo fidelibus eius vera dicuntur: quia illi, qui viderunt & audierunt, vel prędicando vel scribendo ea disseminauerunt, cur ex ore Ioannis condiscipuli sui non posset vera Matthæus audire de Christo, vbi ille affuit, & ipse non affuit, si ex libro Ioannis possumus vera loqui de Christo, non solùm nos tantò pòst nati, sed etiam post nos alij nascituri? Hinc enim non solùm Matthæi, verumetiam Lucæ ac Marci Euangelium, qui eosdē discipulos secuti sunt, in non imparem autoritatem receptum est. Huc accedit, quia & ipse dominus potuit narrare Matthęo, quòd antequàm eum vocasset, cum iis egerat, quos prius vocauerat. At enim hoc ipse Ioannes in Euangelio suo ponere debuit, si hoc dictum à domino audierat, qui cùm diceretur, præsens erat: quasi fieri non potuerit, vt cùm omnia, quæ à domino audierat, scribere non posset, inter alia quæ prætermisit, & hoc prætermiserit, cùm in alia scribenda esset intentus. Nónne Euangelium suum ita ipse conclusit, dicens, Et alia quidem multa fecit Iesus, quæ si scriberentur singula, nec ipsum existimo capere mundum, qui scriberentur libros? Hic vtiq; ostendit se scientem multa prætermisisse. Sed si de lege & prophetis vos delectat Ioannis autoritas, Ioanni credite attestanti legi & Prophetis: ipse scripsit quòd Esaias viderit Christi gloriam, in eius habetis Euangelio, vnde iam pauloantè tractauimus, Si crederetis Moysi, crederetis & mihi: de me enim ille scripsit. Vndique tergiuersatio vestra contunditur, apertè dicite non vos credere Christi Euangelio: nam qui in Euangelio quod vultis creditis, quod vultis non creditis, vobis potius quàm Euangelio creditis. At quàm elegantem rem sibi visus est Faustus dicere, vbi propterea voluit non credi hæc scripsisse Matthæum, quia cùm de sua electione diceret, non ait, Vidit me, & dixit mihi, sequere me: sed, Vidit Matthæum, & dixit ei, sequere me: quod nescio vtrum de errore imperitiæ dixerit, an de more fallaciæ: sed non vsqueadeò imperitum putauerim

Galat. 1.
Ioan. 21.
Ioan. 12.
Ioan. 5.
Cap. iiij.
Mat. 9.
De cōsen. Euāg. lib.

2. cap. 12. in fine. Et 18. tauerim, vt nec legerit, nec audierit, ſolere ſcriptores rerum geſtarum, cum in ſuam perſonam venerint, ita ſe contexere, tanquam de alio narrent quod de ſe narrant. Magis ergo hunc arbitror non vt imperitum, ſed vt imperitis nebulas obtendere voluiſſe, ſperantem ſe plures eſſe capturum, qui iſtum non poſſent. Et in hiſtoria quidem rerum ſecularium talis narrationis reperiuntur exempla: ſed non opus eſt, vt ex alio genere literarũ, vel noſtros admoneam, vel iſtum refellam: ipſe certe paulò antè de libris Moyſi quædam teſtimonia ita proferebat, vt nõ ea negaret ſcripſiſſe Moyſem, imò & affirmaret, ſed ad Chriſtũ non pertinere cõtenderet. Legat ergo in eiſdem libris, quæ de ſe ſcripſit Moyſes, vtrum ita ſcripſerit, Dixi aut feci hoc, vel illud: & nõ potius, Dixit Moyſes, & fecit Moyſes: aut, Vocauit me Dominus: vel, Dixit ad me Dominus: & non potius, Vocauit Dominus Moyſem: &, Dixit Dominus ad Moyſem: & omnia cætera in eundem modum. Ita ergo & Matthæus de ſe tanquã de alio ſcripſit, quod & Ioannes fecit:

Ioan. 21. nam circa finẽ libri ſui etiam ipſe ſic loquitur, Conuerſus Petrus, vidit diſcipulũ quem diligebat Ieſus, qui & recumbebat in cœna ſuper pectus eius, & dixerat Domino, Quis eſt qui te tradet? Nunquid & hic dixit, Cõuerſus Petrus vidit me? an forte propterea nec iſtũ putant hoc Euangelium ſcripſiſſe? Sed paulopoſt dicit, Hic eſt diſcipulus qui teſtificatur de Ieſu, & qui hæc ſcripſit: & ſcimus quia verũ eſt teſtimoniũ eius. Nunquid ait, Ego ſum diſcipulus, qui teſtificor de Ieſu, & qui hæc ſcripſi, & ſcimus quia verũ eſt teſtimonium meum? Certè manifeſtum eſt hunc morem fuiſſe ſcriptorũ cùm geſta narrarẽt: quàm multa & ipſe dominus eadem locutione de ſe dicit, quis enumerare ſufficiat? Cum venerit, inquit, filius hominis, putas

Lucæ 18. inueniet fidem in terra? non dixit, Cum venero, putas inue-

Matt. 11. niam? &, Venit filius hominis manducans & bibens: non dixit,

Ioan. 5. Veni. &, Veniet hora, & nunc eſt, cum mortui audient vocem filij Dei, & qui audierint, viuent: non dixit, vocem meam: & multa huiuſmodi. Vnde iam puto ſufficere, quæ dicta ſunt, & ad ſtudioſos commonendos, & ad calumnioſos conuincendos.

Caput v. Iam illud quàm ſit infirmum, qui non videt, quod ait, non

Matt. 5. eum dicere potuiſſe, Nolite putare, quia veni ſoluere legem aut Prophetas, non veni ſoluere, ſed adimplere: niſi aliquid tale iam feciſſet, vt in hanc ſuſpicionẽ poſſet venire: quaſi nos negemus Iudæis non intelligẽtibus videri potuiſſe Chriſtum

deſtru

destructorem legis & Prophetarũ: sed hoc ipsum est, cur ille verax & veritas nõ potuerit de alia lege & de aliis Prophetis dicere, quòd eos non solueret, nisi de iis, quos illi eum soluere suspicabãtur. Quod hinc etiã satis cõfirmatur, quia ibi sequitur & dicit, Amen amẽ dico vobis, donec trãseat cælũ & terra, iota vnũ, aut vnus apex nõ transiet de lege, donec omnia fiant. Quicunque ergo soluerit vnum ex mãdatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cælorum: quicunq; autem fecerit, & sic docuerit, magnus vocabitur in regno cælorũ. Pharisæos enim cogitabat, cum ista diceret: qui soluebant legẽ factis, & docebant verbis. De quibus alio loco dicit, Quæ dicunt, facite, quæ autẽ faciunt, facere nolite: dicũt enim, & nõ faciunt. Propterea & hic ita sequitur, Dico enim vobis, nisi abundauerit iustitia vestra plus quàm Scribarũ & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorũ: id est, nisi vos feceritis, & ita docueritis, quod illi nõ faciunt, & sic docẽt, nõ intrabitis in regnũ cælorum. Quã ergo legem docebant Pharisæi, & non faciebant, ipsam dicit Christus nõ se venisse soluere, sed adimplere: quia ipsa pertinet ad cathedrã Moysi, in qua sedẽtes Pharisæi, & dicentes, nec facientes, audiendi sunt, non imitandi. Nec intelligit Faustus, aut forte se fingit non intelligere quid sit implere legẽ, cum hoc de verborum adiectione putat accipiendum, quia scriptum est, ne quid addatur scripturæ Dei, vel detrahatur: vnde dicit non debuisse adimpleri, quod ita perfectum cõmendatur, vt nihil addẽdum minuendúmq; sit. Nesciũt ergo isti quo modo adimpleat legem, qui sic viuit vt lex præcepit. Plenitudo enim legis charitas, sicut dicit Apostolus. Istam charitatẽ Dominus exhibere & donare dignatus est, mittẽdo fidelibus suis spiritũ sanctum. Vnde item dicit idẽ Apostolus, Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per spiritũ sanctum, qui datus est nobis. Et ipse Dominus, In hoc sciẽt omnes quia discipuli mei estis, si vos inuicem diligatis. Impletur ergo lex, vel cũ fiũt quæ ibi præcepta sunt, vel cũ exhibẽtur quæ ibi prophetata sunt. Lex enim per Moysem data est, gratia & veritas per Iesum Christũ facta est. Ipsa lex cũ impleta est, gratia & veritas facta est. Gratia pertinet ad charitatis plenitudinẽ, veritas ad prophetiarum impletionem. Et quia vtrunq; per Christum, ideo non venit soluere legem aut Prophetas, sed adimplere: non vt legi adderẽtur quæ deerant, sed vt fierent quæ scripta erant: quod ipsa eius verba

Matt. 5. *Mat. 23.* *Mat. 5.* *Cap. vj.* *Deut. 5. & 12.* *Roma. 13.* *Rom. 5.* *Ioan. 13.* *Ioan. 1.*

testantur. Non enim ait, Iota vnum, aut vnus apex nõ transiet à lege, donec addantur quæ desunt: sed, donec omnia fiant.

Libri septimidecimi finis.

LIBER DECIMVSOCTAVVS.

Cap j. Matt. 5.

Faustus dixit, Nõ veni legem soluere, sed adimplere. Sed enim hoc, nisi aliud forte significat, à Christo dictum credere, non minus tibi contrariũ scias esse, quàm mihi: vterq; enim nostrum sub hac opinione Christianus est, quia Christũ in destructionẽ legis ac Prophetarũ venisse putauimus. Quod si tu verbo interim fateri nõ vis, attamen id operibus indicas. Inde enim est, quòd legis ac Prophetarũ præcepta & ipse contemnis, inde quod nouũ testamentum Iesum condidisse vterq; fatemur: Quo quid aliud, quàm destructionẽ fatemur veteris testamẽti? Quæ cum ita sint, quo modo Christum illud dixisse credemus, nisi ante nosmetipsos damnemus stultæ in præteritum opinionis, & ad pœnitudinẽ recurramus, obsequamúrq; legi de integro ac Prophetis, atq; eorum curemus qualiacunque sunt obseruare mandata? Quod cum fecerimus, tũc denique vere crediderimus dixisse Iesum, quia nõ venerit legem soluere, sed adimplere. Nunc autem falsum est, quia nec tu id

Cap. ij. credis, de quo me solum incusas. Sed esto, licuerit in præteri-

Luc. 12. tum errasse, Quid nunc tandem, placet ne ire sub legẽ, si eam Christus non tam soluit, sed adimpleuit? Placet circuncidi, id est, pudẽdis insignire pudenda, & Deum credere sacramentis

Exod. 31. talibus delectari? Placet suscipere sabbatorũ ocium, & Saturniacis manus insertare catenis? Placet ingluuiem Iudæorum dęmoniis: neq; enim Deo, nunc tauros, nunc arietes, nunc etiã hircos, vt non & homines dicam, cultris sternere: ac propter quod idola simus exosi, id nunc exercere crudelius sub Pro-

Luc. 11. phetis ac lege? Placet deniq; feralium ciborum quædam exi-

Deut. 14. stimare munda, quædam in immundis & contaminatis habere? ex quibus inquinatiorem porcinam lex asserũt & Prophe-

Esaie 65. tæ. Negabis profecto horum quicquam faciendum nobis volentibus perseuerare esse quod sumus: quoniã quidẽ Christum dicentẽ audias: dupliciter filium gehennæ fieri eum, qui fuerit circuncisus. Sabbatum vero nec ipsum seruasse videas, nec

Matt 15. vsquã mandasse seruandum. De cibis itẽ ipsum asseuerantem

audias

audias, nullo eorum inquinari hominẽ, quæ in os ingrediuntur, sed ea potius, quæ de ore procedũt, polluere. De sacrificiis item frequẽtem ipsius esse sermonem, Deum misericordiam velle, non sacrificium. Hæc igitur si ita sunt, vbi illud erit, nõ eum venisse soluere legẽ & Prophetas, sed adimplere? Quod si dixit, aut aliud significans dixit, aut, quod absit, mentiens dixit, aut omnino nec dixit. Sed Iesum quidem mentitum esse nullus dicat, duntaxat Christianus: ac per hoc aut aliter dictũ est, aut omnino nec dictum. Et tamẽ me quidem iam aduersus capituli huius necessitudinem Manichæa fides reddidit tutum, quæ principio mihi, non cunctis quę ex Saluatoris nomine scripta leguntur, passim credere persuasit: sed probare si sint eadem vera, si sana, si incorrupta: esse enim permixta zizania, quæ in contagium boni seminis scripturis penè omnibus noctiuagus quidam seminator insperserit: idcircóque me ne hic quidem terruerit sermo, quamuis reuerendi nominis præ se ferat inscriptionem, quia probare mihi adhuc ex proposito licet, verúmne & hic, tritici † satoris & boni sit, an nocturni illius, & pessimi: tu vero qui temere omnia credis, qui naturæ beneficium rationẽ ex hominibus damnas, cui inter verum falsúmq; iudicare religio est, cuíque bonum à contrario separare, non minus formidini est, quàm infantibus Lamiæ: quid facturus eris, cum te in capituli huius angustiã necessitas coget? Dico autem, cum te Iudæus, seu quis alter sermonis istius nõ inscius interpellabit, quid ita legis & Prophetarum præcepta non serues, cum Christus eadẽ non se venisse soluere dicat, sed adimplere? Nẽpe cogeris aut vanæ superstitioni succumbere, aut capitulũ profiteri falsum, aut te Christi negare discipulum. Augustinus respondit, Iam toties explosa atque conuicta quia repetis, nos quoque, quibus ea conuincimus, repetere non pigebit: ea Christiani ex lege & Prophetis nõ faciunt, quibus significata sunt ista quę faciunt. Illæ quippe erant figurę futurorum, quas rebus istis per Christum reuelatis & præsentatis auferri oportebat, vt eo quoque ipso, quòd hæc ablata sunt, lex & Prophetæ implerẽtur. Ibi quippe & hoc scriptum est, daturum Deum testamẽtum nouum, non quale dedi, inquit, patribus eorum. Populus enim ille pro suo corde lapideo, multa præcepta magis sibi cõgrua quàm bona acceperat, quibus tamen figurarentur & prophetarẽtur futura: sed à non intelligentibus celebrabantur. Cum autem vene-

Marginalia: Osee 6. | Matt. 6. & 12. | Matt. 5. | Cap. iij. | Matt. 13. | † aliàs, interdiani | Cap. iiij. | Hier. 31. | Hebræ. 8.

runt & patefacta sunt, quæ illis significabantur, non iam illa iubentur facienda, sed leguntur intelligenda. Vnde ibi de hac
Ezech.11. etiam re futura dicitur, Auferã eis cor lapideum, & dabo eis cor carneum: id est, non cor sine sensu, sed cor cum sensu. Vnde
2.Cor.3. traxit Apostolus cum ait, Nõ in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Quid enim aliud dixit, quàm cor carneũ? Quia ergo & hoc prædictum erat, magis si ista de nostra celebratione non auferrentur, nõ implerentur lex & Prophetæ, quia non fieret quod prædixerant. Cũ vero & hoc fit, inde potius intelliguntur adimpleri, vnde vobis videntur non adimpleri.
Cap.v. Nec nos terret insultatio tua, quòd sabbatorũ ocium, catenas Saturniacas appellas. Vana est enim & inepta, nec tibi hoc dicere venisset in mentẽ, nisi quia vos in die, quem dicunt Solis, Solem colitis. Sicut autem nos eundem diem dominicum dicimus, in eo quòd nõ istum solem, sed resurrectionem Domini veneramur: sic ocium sabbatorum sine Saturni veneratione à patribus obseruatum est, cũ sic illud obseruari oportebat.
Coloss.2. Erat enim vmbra futurorum, sicut Apostolus testis est. Diebus quippe istis, quorum septenarius numerus in orbẽ redit, deorum suorum nomina gentes imposuerunt. De quibus
Rom.1. ait Apostolus, quòd coluerunt & seruierunt creaturæ potius quàm creatori: quos in hac parte etiã vos imitamini, nisi quòd cum eis lucidiora duo lumina, cætera vero sydera nõ cum eis adoratis: sed & mensibus imposuerunt nomina deorũ suorum. Propter honorem quippe Romuli, quia eum Martis filiũ crediderunt, primum mensem Marti dicãtes, Martium vocauerũt. Et inde Aprilem nullo Dei sui nomine, sed à re ipsa, quasi aperilem, quòd tunc primum germen aperiatur in florẽ. Inde tertium mensem Maium, quòd Maiam Mercurij matrem deam colant. Inde quartum Iunium à Iunone. Inde cæteros vsq; ad Decembrem à numeris nominarunt. Sed ex eis. Quintilis atq; Sextilis nominibus hominum, quibus diuinos honores decreuerant, appellati sunt, Iulius & Augustus: nam septimus September & cæteri, vt dixi, vsq; ad Decembrem numerorum ex ordine nominibus enunciantur. Porrò Ianuarius à Iano appellatus est, Februarius à Februis sacris Lupercorum. Vultis ergo vt vos dicamini in mẽse Martio Martem colere? Illo enim mense bema vestrum cum magna festiuitate celebratis. Si autẽ vobis in mẽse Martio licere arbitramini, aliud considerare non Martem, cur ex die septimo, quod sabbatum à requie

à requie nominatum eſt diuinis ſcripturis, Saturnum importare conamini, quia eum Diem Saturni gẽtes appellauerunt: nempe iam videtis cum quãta impietate deliretis. De ſacrificiis autem animalium quis noſtrum neſciat, magis ea peruerſo populo congruenter impoſita, quàm Deo deſideranti oblata? Sed tamen etiam in his figuræ noſtrę fuerunt, quia noſtra mũdatio, & Dei propiciatio nobis ſine ſanguine nulla eſt: ſed illarum figurarum veritas Chriſtus eſt, cuius ſanguine redempti & mundati ſumus: nã in figuris eloquiorum diuinorum, & taurus dictus eſt propter virtutem crucis, cuius cornibus impios ventilauit: & aries, propter innocentiæ principatum: & hircus, propter ſimilitudinẽ carnis peccati, vt de peccato damnaret peccatum: & ſi quod aliud ſacrificij genus expreſſius commemoraueris, in eo quoque tibi Chriſtũ prophetatum eſſe monſtrabo. Quocirca ſiue circuncifio, ſiue ſabbatum, ſiue differentia ciborum, ſiue immolatio ſacrificiorum, omnia hæc figuræ noſtri fuerunt & prophetiæ: quas Chriſtus non ſoluere, ſed adimplere venit, cum ea quæ his prænunciabantur, impleuit: attende cui contradicas, cum Apoſtolo ex Apoſtolo dico, Omnia hæc figurę noſtræ fuerunt. Nam ſicut te Manichæus impiam docuit peruerſitatem, vt ex Euangelio, quod hæreſim tuam non impedit, hoc accipias: hoc autem impedit, non accipias: ſic nos Apoſtolus docuit piam prouiſionem, vt quiſquis nobis annunciauerit præter id quod accepimus, anathema ſit. Vnde Chriſtiani catholici & vos inter zizania numerant, quia Dominus expoſuit quid ſit zizania, non aliqua falſa veris ſcripturis immiſſa, ſicut tu interpretaris, ſed homines filios maligni, id eſt, imitatores diabolicę falſitatis. Nec omnia temere credunt, & ideo Manichęo, cæteríſque hęreticis non vtique credunt. Nec rationem ex hominibus damnant, ſed quam vos dicitis eſſe rationẽ, errorem eſſe conuincunt. Nec verum falſúmq; iudicare impium putant: ideo veſtram ſectam falſiſſimam, fidem autem catholicam veriſſimam iudicant. Nec bonum à contrario ſeparare formidant, ſed malum non eſſe naturam, quia cõtra naturam eſt, intelligunt: nõ gentem neſcio quam tenebrarum, aduerſum diuina regna à ſuo principio naſcentẽ & rebellantem, quæ vere ampliorem formidinem intulit Deo veſtro, quàm infantibus Lamiæ: quippe quem dicitis, ne ſua membra illius impetu capta & vaſtata conſpiciat, velum contra ſe poſuiſſe. Proinde nullas

Cap. vj.
Rom. 8.
Matt. 5.
1. Cor. 10.
Cap. vij.
Gala. 1.
Matt. 13.

ex hoc capitulo patiuntur angustias, quòd quasi legis & Prophetarum præcepta non seruent: quia & ex gratia Christi habent legitimam charitatem Dei & proximi, in quibus duobus præceptis tota lex pendet & Prophetæ: & quæcunque ibi vel rebus gestis, vel sacramentorum celebrationibus, vel locutionũ modis figurate prophetata sunt, in Christo & in Ecclesia impleri cognoscunt. Vnde nec vanæ superstitioni succumbimus, nec illud Euangelij capitulum falsum esse dicimus, nec Christi discipulos nos negamus: quia ea ratione veritatis, quàm pro meis viribus toties exposui, non aliam legem, nec alios Prophetas, quàm eos, quos catholica tenet autoritas, non venit soluere, sed adimplere.

Matt. 22

Libri decimioctaui finis.

LIBER DECIMVSNONVS.

Cap. j. *Matt. 5.*

FAVSTVS dixit, Non veni soluere legẽ & Prophetas, sed adimplere. Ecce iam consentio dictũ. Quærendum tamen est, cur hoc dixerit Iesus, vtrúmne compalpandi Iudæorum furoris causa, quia iidem sacrosancta sua ab eodem conculcari videntes, indignarentur: eúmq; ac si impium ac male sanum, nec audiendum quidem existimarent, nedum sequendum: an vt nos, qui ei credebamus ex gentibus, institueret atq; informaret, patienter ac morigere mandatorũ subire iugum, quod ceruicibus nostris Iudæorum lex imponeret ac prophetæ. Sed hoc quidẽ nec teipsum putare credo, quòd Iesus hoc verbum protulerit, vt nos Hebræorum legi addiceret, aut Prophetis. Ac per hoc, si hæc non fuit causa dicendi, illa alia debet esse, quam dixi. Iudæos enim verbis semper, atq; operibus Christi vehementer insidiatos esse, nemo qui nesciat. Ex quibus cum idem colligerent legem ac Prophetas suos ab eodem solui, indignarentur necesse est, ac per hoc reprimẽdi furoris eorum gratia non ab re fuerit dixisse, vt reputarent quia non venisset legẽ soluere, sed adimplere. Nec hoc ipsum mentitus est, nec fefellit: indifferenter enim & absolute nominauit legẽ.

Cap. ij. Sunt autem legum genera tria: vnum quidem Hebræorũ, quod peccati & mortis Paulus appellat: aliud vero gentium, *Rom. 2.* quod naturale vocat. Gentes enim, inquit, naturaliter quæ legis sunt, faciunt: & eiusmodi legẽ non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendũt opus legis scriptũ in cordibus suis. Tertium

vero

vero genus legis est veritas, quod perinde significans Apostolus dicit, Lex enim spiritus vitæ in Christo Iesu liberauit me à lege peccati & mortis. Tribus ergo existentibus legibus,& Iesu asseuerante nobis,quia non venit soluere legē, sed adimplere:non parua cura ac diligentia opus est,de qua earū dixerit intelligere. Itē Prophetæ,alij sunt Iudæorū,alij gentium, alij veritatis. Sed de Iudæorū quidem nullus quæsiuerit, notum est enim. De gentiū vero si quis ambigit, audiat Paulum, qui scribens ad Titū de Cretensibus, dicit, Dixit quidam proprius eorum Propheta. Cretenses semper mendaces malæ bestię, ventres pigri: ac per hoc dubitandū non est & gentes suos habere Prophetas. Nécnon & veritatē habere Prophetas suos, tam idem Paulus significat quàm etiā Iesus. Et Iesus quidem, vbi dicit, Ecce mitto ad vos sapientes & Prophetas, & ex ipsis interficietis in singulis locis. Paulus vero cum dicit, Ipse dñs constituit primū Apostolos, deinde Prophetas. Lege ergo tripartita, & tripertitis Prophetis, de quónam eorū Iesus dixerit, non satis liquet, est tamen coniicere ex cōsequentibus. Etenim si circuncisionē statim nominaret, & sabbata & sacrificia & obseruationes Hebraicas, ínq; eas aliquid adimpletionis gratia protulisset, dubium non erat quin de Iudæorū lege dixisset & Prophetis, quia eos non soluere venerit, sed adimplere. Vbi vero horū quidem nihil memorat, sola vero recenset antiquiora præcepta: id est, Non occides, nō mœchaberis, non peierabis: hæc autē erant antiquitus in nationibus, vt est in próptu probare, olim promulgata per Enoch & Seth & cęteros eorū similes iustos, quibus eadē illustres tradiderint angeli tēperandæ in hominibus gratia veritatis, cui non videatur hoc eum de veritatis dixisse lege, & eius Prophetis. Denique etiam adimpletio probatur eius circa hæc eadē, quæ promisit. Quid enim dicit? Audistis dictū esse antiquis, Non occides: ego autē dico vobis, ne irascamini quidē: adimpletio est. Audistis dictū esse, Non mœchaberis: ego autē dico vobis, ne concupiscatis quidē: adimpletio est. Dictū est, Non peierabis: ego autē dico, ne iuretis quidem: æque adimpletio est. In his enim & priora roborat, & quod defuit, adiicit. Vbi vero Iudæorum quædam visus est nominasse, illa quidē nec adimpleuit, sed etiam penitus eradicauit præceptione contrariorum. Quid enim sequitur? Audistis dictum esse oculum pro oculo, dentem pro dente: ego autem dico vobis, qui te percusserit in

Rom.8.
Matt.5.
Titum 1.
Mat.23.
1 Cor.12.
Cap.iij.
Leuit.12.
Exod.31.
Exod.20.
Exod.20.
Matt.5.
Exod.21.
Matt.5.

maxillam, præbe illi & alterã: hoc iam destructio est. Dictum
Leuit. 19 est, inquit, Amabis amicũ tuum, & oderis inimicũ tuum, ego
Matt. 5. autem dico vobis, Amate inimicos vestros, & pro persecutori-
Deut. 24 bus vestris orate: ęquè destructio est. Dictum est, Qui voluerit
Matt. 5. vxorem dimittere, det ei repudium: ego autẽ dico, quicunq; vxorem suam dimiserit, excepta causa fornicationis, & ipsam mœchari faciet, & is erit mœchus, si postea alteram duxerit. Hæc igitur sunt de manifesto Moseos præcepta, idcircóq; destructa illa veterum iustorũ, & ob hoc adimpleta. Quod si & tibi ita intelligere placet, nõ ab re erit & illud dixisse Iesum, quia non venit soluere legẽ, sed adimplere. Sin hęc nostra tibi displicet expositio, aliam quęre: tantũ ne Iesum mentitũ dicere cogaris, aut te necesse sit Iudæũ fieri: ne etiam nunc legem
Cap. iiij. soluere perseueres, quã ipse non soluit. Et tamen hoc si mihi Nazaræorũ obiiceret quisquã, quos alij Simmacianos appellant, quòd Iesus dixerit, non se venisse soluere legẽ: aliquantisper hæsissem incertus quid ei responderem. Nec immerito, veniebat enim corpore atq; animo simul, lege obsitus ac Pro-
Leuit. 12. phetis: nam huiusmodi, quos aio, & circuncisionẽ portant, &
Exod. 31. obseruant sabbatũ, & porcina ac reliquis abstinent huiusmo-
Deut. 14. di, quæ præcepit lex, sub Christiani quáuis nominis professione, decepti etiam ipsi, vt intelligi datur, hocipso capitulo, quo & tu, quia Christus non ad soluendam legẽ se venisse dixerit, sed adimplendã. Quare cum talibus esset mihi non pusillum, vt dixi, cer tamẽ, donec capituli huius à me molestiam demolirer: tibi vero nequaquã congredi metuã, nullis confiso viribus, & impudẽtia potius lacessenti, vt facilius tentari me putem abs te, quàm cogi, vt credam dixisse Christũ, quod nec te videã credidisse. Nec enim quicquã eorum præferens, quibus lex & Prophetæ non solui videãtur, sed adimpleri, me tanquã desidem abiurgas ad pręuaricatorẽ, ex huius obiectione capituli. An & tu iam detruncatorũ inguinũ obscœno illo signaculo gloriaris, tanquã Iudæus aut Nazaræus? An supercilium de obseruatione erigis sabbatorũ? An de porcinæ abstinentia tibi conscius gaudes? An deniq; de victimarũ sanguine, & holocaustorum nidoribus Iudæorũ te exaturasse Deum exultas? Quòd si horum fecisti nihil, quid ita Christũ non venisse le-
Cap. v. gem soluere, sed adimplere contendis? Quare indeficientes ego præceptori meo refero gratias, qui me similiter labãtem retinuit, vt essem vel hodie Christianus. Nam egò quoq;, cum

capit

capitulum hoc imprudens legerem, quemadmodum tu, penè ieram in consilium Iudæus fieri. Nec immerito. Etenim si Christus legem non venit soluere, sed adimplere: adimpletio autem nunquam in vase inani dicitur, sed in semo, solus mihi videbatur Israëlita posse Christianus fieri, qui refertus maxima ex parte lege ac Prophetis, ad Christũ veniret, replendus eo, cuius adhuc videretur esse capacior, si tamen & ipse priora non solueret: alioquin nec circa eum adimpletio hæc esset, sed exhaustio. At ego ex gentibus veniens, incassum me accessisse putabam ad Christum, quia nihil tale afferrẽ, quod in me de suis posset adiectionibus adimpleri. Quærens ergo quæ nam esset prior illa mensura, inuenio sabbata, peritomẽ, sacrificia, neomenias, ac baptismata, azymophagias, ciborum discretiones, potuum, vestimentorum, & alia quæ percurrere longum est. Arbitratus ergo sum hoc esse, nec aliud quicquam, quòd se Christus non venisse soluere dixerit, sed adimplere. Nec immerito. Quid enim lex sine mãdatis? quid Prophetę sine præsatibus? Adhæc inuenio etiam amarũ illic indictum maledictum aduersus eos, qui non permãserint in omnibus, quę scripta sunt in libro legis illius, vt faciant ea. Et illinc ergo maledictum metuens tanquam Dei, & hinc Christum tanquam eius filium dicentem, audiens, quòd non venerit eadem soluere, sed adimplere: vide si quid impedire iam poterat, quin factus essem Iudæus. Sed huic periculo me Manichæi veneranda fides eripuit. Tu tamen quid fiduciæ gerens, hæc obiicias quæro, aut quare contra me id esse putes solum, quòd tibi non minus videatur esse contrarium. Si Christi non est legẽ soluere & Prophetas, vtiq; nec Christianorũ. Cur ergo eadem vos soluitis? An sensim fatemini vos non esse Christianos? Quid legi & Prophetis omnibus sacrosanctum illum sabbatorum diem, in quo & mundi ipsum opificem Deum requieuisse testantur, vos omni opere profanatis, nec pœnam mortis, quam aduersum violatores eius statuit, nec maledicti pertimescentes infamiam? Quid & à circũcisionis dedecoroso illo signaculo, legi ac Prophetis omnibus honorato, & maxime Abrahæ, post opinatã suam fidem sinus defenditis vestros: præsertim cum & periturũ omnem de plebe sua perhibeat Iudæorum Deus, quicunq; non hac fuerit ignominia præsignatus? Cur & sacrificiorum legitima, quæ nec Moyses ac Prophetæ sub lege, nec sub fide sua in secundis habuit Abrahã, vos spernitis

Exod. 31.
Genes. 17.
Leuit. 12.
Deut. 14
Deut. 27
Cap. vj.
Deut. 14

nitis? Cur vero & ciborum indifferentia animas polluitis ve-
Matt.5. stras, si hæc, vt creditis, omnia Christus non venit soluere, sed
Exod.12. adimplere? Cur & azymorum anniuersale ius, & mactationis
Leuit.23 agninæ sacrum, quod in æternũ seruare lex & Prophetæ præcipiunt, vos impiatis? Cur deniq; neomenias, & baptismata, & scenopegia, ac reliqua huiusmodi legis atq; Prophetarum sacramenta carnalia, parum deuitatis irrũpere, si eadem Christus minime destruxit? Quare non immerito dixerim, quia si vultis vt ratio vobis cõtemptus istius constet, oportet aut vos negare Christi esse discipulos, aut tãdem fateri ipsum omnia hæc destruxisse priorem. Quod cum fueritis confessi, tunc &
Matt.5. illud consequitur, vt aut falso fateamini scriptum esse, tanquam idem dixerit, non se venisse soluere legẽ, sed adimplere: aut nescio quid hoc longe aliud, quàm vos putatis significasse.
Cap.vij. Augustinus respondit. Quia iam cõsentis dixisse Christum, Non veni soluere legem vel Prophetas, sed adimplere: durum enim tibi videtur aduersus Euãgelicam autoritatem
1 Cor.10. venire: durũ etiam tibi videatur venire aduersus Apostolum,
2.Cor.1. dicentem, Omnia hæc figuræ nostræ fuerunt. Item dicentem de Christo, Quia non fuit etiam & non, sed etiam in illo erat. Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo etiam: id est in illo exhibitæ, in illo adimpletæ: & sine caligine videbis, & quàm legem adimplere venerit, & eam quo pacto adimplere venit. Nec perges extẽdi per tria genera legis, & tria genera Prophetarum, quærens quà exeas, & non inueniens. Manifestum est enim, & luce clarius hoc etiam noui testamenti scri-
Ioan.1. ptura sæpe testatur, quam legem & quos Prophetas Christus non venerit soluere, sed adimplere. Ipsa est enim lex, quæ per
Ioan.5. Moysem data, gratia & veritas per Iesum Christum facta est.
Rom.5. Ipsa est inquam lex per Moysem data, de quo Christus ait, De me enim ille scripsit. Certe enim ipsa est lex quę subintrauit, vt abundaret delictũ, quod ad eius reprehensionẽ, nihil intel-
Rom.7. ligentes, in ore habere consueuistis. Ibi ergo lege & vide, quia ipsa est de qua dicitur, Itaq; lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & iustum & bonum. Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit. Sed peccatũ vt appareat peccatũ, per bonum mihi operatũ est mortem. Neq; enim lex iubebat delictum, vt illa subintrante abundaret delictũ: sed superbos multum sibi tribuentes, mandati sancti & iusti & boni adiectio reos etiam præuaricationis effecerat: vt eo modo humiliati,

discerent, ad gratiā pertinere per fidem, vt iam non essent legi subditi per reatū, sed legi sociati per iustitiam. Idem quippe Apostolus dicit, Quia priusquā veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem, quæ postea reuelata est. Itaque lex, inquit, pædagogus noster erat in Christo Iesu: sed posteaquā venit fides, iam non sumus sub pædagogo: quia nos reatus legis non obligat, iam per gratiā liberatos. Nanq; antequam spiritalē gratiam humiliati reciperemus, nihil nisi mortificabat nos litera, iubens quod non possemus implere. Vnde idem dicit, Litera occidit, spiritus autē viuificat. Rursus eiusdem Apostoli verba sunt, Si enim data est lex, quæ posset viuificare, omnino ex lege esset iustitia: sed cōclusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. Item ipsius verba sunt, Quod enim impossibile erat legis, in quo infirmabatur per carnem, Deus filium suum misit in similitudinē carnis peccati, vt de peccato damnaret peccatū in carne, vt iustitia legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Ecce quod est, Non veni legem soluere, sed adimplere. Quia lex enim superbos etiam præuaricationis reatu deuinxit augendo peccatū, cum iubet quod implere non possunt: ipsius legis impletur iustitia per gratiā spiritus in eis qui discunt à Christo mites esse, atq; humiles corde: qui venit non legem soluere, sed adimplere. Deinde quia etiam sub gratia positis, in hac mortali vita difficile est omnimodo implere quod in lege scriptum est, Non concupisces: ille per carnis suæ sacrificium sacerdos effectus, impetrat nobis indulgentiam, etiam hinc adimplēs legem: vt quod per nostram infirmitatē minus possumus, per illius perfectionē recuperetur, cuius capitis membra effecti sumus. Vnde Ioannes dicit, Filioli, hæc scribo vobis, vt non peccetis: & si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem Iesum Christū iustum: ipse est exoratio pro peccatis nostris. Prophetias autem sic adimpleuit, cum in eo veritas facta est promissio Dei. Hoc pauloantè ex Apostolo commemoraui dicente, Quotquot enim promissiones Dei, in illo est. * † Idem rursus dicit, Dico enim Christum ministrum fuisse circuncisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrū. Quod ergo in Prophetis, siue aperte siue per figuras, vel locutionum vel actionum promittebatur, in illo adimpletum est, qui non venit soluere legem & Prophetas, sed

Galat. 3. *2. Cor. 3.* *Galat. 3.* *Rom. 8.* *Matt. 5.* *1. Ioan. 2.* *Cap. viij.* † * *aliàs, etiam.* *Rom. 15.* *Matt. 5.*

sed adimplere. Hoc autẽ vos nõ intelligitis, quia si quædã facta & celebrationes, quæ figuræ erant ventura prænũtiantes adhuc à Christianis fierent, nihil significaretur, nisi nondũ venisse, quæ tunc figuris † prænũtiabantur. Quod enim adhuc venturũ prenũciatur, aut nondũ venit, aut si iam venit, superfluo vel fallaciter prænunciatur. Quapropter vnde nobis videtur Christus non implesse Prophetas, quia nõ fiunt à Christianis quædã, quæ per Prophetas ab Hebræis vt fierent, instituta sunt, inde potius probatur implesse. Vsqueadeo enim, quicquid per huiusmodi figuras prophetabatur, impletũ est vt iam per illas nõ prophetetur. Ad hoc pertinet etiam quod ipse Dominus ait, Lex & Prophetæ vsq; ad Ioannẽ. Lex enim, quæ præuaricatores abundãti reatu cõcludebat in eam fidẽ, quæ postea reuelata est. gratia facta est per Iesum Christum, per quem superabundauit gratia: ac per hoc impleta est per gratiã liberantẽ, quæ non implebatur per literã iubentẽ. Itẽ in ipsa lege vniuersa Prophetia, que non tantũ verbis, sed etiã quarundã actionũ figuris Saluatoris promittebat aduentum, veritas facta est per Iesum Christũ. Lex enim per Moysem data est, gratia autẽ & veritas per Iesum Christũ facta est. Ex cuius aduentu iam regnũ Dei cœpit annunciari, quia lex & Prophetæ vsq; ad Ioannẽ, Lex vt reos faceret, qui desiderarẽt salutẽ: Prophetæ, vt promitterent Saluatorẽ. Cæterũ Prophetas alios extitisse iam in Ecclesia post ascensionẽ Christi, quis nesciat? De quibus Paulus dicit, Et quosdã cõstituit in Ecclesia, primũ Apostolos, deinde Prophetas, tertio doctores: & cætera. Non itaq; de illis dictũ est. Lex & Prophetæ vsq; ad Ioannem: sed de iis qui primũ Christi aduentũ prophetauerunt. Quia aduentus impletus, non vtiq; adhuc posset prophetari.

† al. quæ dudũ illis figuris. *Mat. 11.* *Gala. 3.* *Ioan. 1.* *1. Cor. 12.*

Cap. ix. Proinde cũ quæris: cur iã non circundatur carne Christianus, si Christus nõ venit legẽ soluere, sed adimplere? Respondeo, imò ideo iã nõ circũciditur Christianus, quia id quod eadem circũcisione prophetabatur, iam Christus adimpleuit. Expoliatio enim carnalis generationis, quæ in illo facto figurabatur, iam Christi resurrectione adimpleta est: & quod in nostra resurrectione futurum est, sacramento baptismi commendatur. Nam neque penitus auferri debuit nouæ vitæ sacramentum, quia restat adhuc in nobis futura resurrectio mortuorũ: & in melius tamen. id est, succedẽte baptismo, debuit cõmutari: quia iam factũ est, quod nunquam factum

Leui. 12. *Mat. 5.*

erat

erat, vt futuræ vitæ æternæ in resurrectione Christi nobis præberetur exẽplũ. Cùm quæris, sabbati ociũ cur non obseruat Christianus, si Christus non venit legẽ soluere, sed adimplere? Respondeo, imò id propterea nõ obseruat Christianus, quia quod ea figura profitebatur,† iam Christus impleuit. In illo quippe habemus sabbatũ qui dixit, Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego vos reficiã: tollite iugum meũ super vos, & discite à me, quomiã mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiẽ animabus vestris. Cũ quæris, quare Christianus nõ obseruat differentiã ciborum, quæ in lege pręcipitur, si Christus nõ venit legẽ soluere sed adimplere? Respõdeo, imò propterea id nõ obseruat Christianus, qa quod illis figuris prophetabatur, iã Christus impleuit, nõ admittẽs ad corpus suũ, quod corpus in sanctis suis ad vitã ęternã prędestinauit, quicquid per illa animalia in moribus hominũ significatũ est. Cũ quæris, quare Christianus non animalibus immolatis, carnis & sanguinis sacrificia offerat Deo, si Christus nõ venit legẽ soluere, sed adimplere Respondeo, imò propterea magis hæc Christianus iã offerre nõ debet, quia ea quæ talibus rerũ figuris illi prophetabãt, immolatione carnis & sanguinis sui Christus impleuit. Cũ quæris, cur azyma sicut Iudæi non obseruet Christianus, si Christus non venit legẽ soluere, sed adimplere. Respondeo, imò propterea magis hoc nõ obseruat Christianus, quia quod illa figura prophetabatur, expurgato veteris vitæ fermento, nouã vitã demonstrans, Christus impleuit. Cum quæris, cur de carne agni Christianus Pascha non celebret, si Christus non venit legem soluere, sed adimplere: Respondeo, imò propterea Christianus iam sic Pascha nõ celebrat, quia id, quod illa figura prænunciabatur, agnus immaculatus† sua passione Christus impleuit. Cum quæris quã ob causam neomenias in lege mandatas nõ celebret Christianus, si Christus nõ venit legẽ soluere, sed adimplere: Respõdeo, imò propterea iam Christianus ista nõ celebrat, quia propter quod pręnũciandũ celebrabãtur, iã Christus impleuit. Celebratio enim nouæ lunę prænũciabat nouã creaturã: de qua dicit Apostolus, Si qua igitur in Christo noua creatura, vetera trãsierũt, ecce facta sunt noua. Cũ quęris, cur illa singularũ quarũmq; immũditiarũ baptismata quę in lege pręcipiũtur, nõ obseruet Christianus, si Christus nõ venit legẽ soluere, sed adimplere. Respondeo, inde potius hæc nõ obser-

uate

Exod. 31. † prophetabatur. Matt. 11. Caput x. Deu. 14. Exo. 12. Mat. 5. 1. Cor. 5. † immolatus Leui. 23 Mat. 5. 2. Cor. 5. Leuit. 23. Mat. 5.

uare Christianũ, quia figuræ futurorum erant quas Christus impleuit. Venit enim cõsepelire nos sibi per baptismũ in mor
Rom. 26. tem, vt quẽadmodũ Christus resurrexit à mortuis, sic & nos in nouitate vitæ ambulemus. Cũ quæris, quid causæ est, vt scenopegia nõ sit solẽnitas Christianorũ, si lex à Christo adimpleta est non soluta: Respõde, tabernaculũ Dei fideles eius esse, in quibus charitate societatis: & quodam modo cõpactis habitare dignatur: & ideo magis illud non obseruari à Christianis, quia iã Christus in Ecclesia sua, quod illa figura Prophetice promittebat, impleuit. Et nunc quidẽ ista pro suscepto
Cap. xj. negotio, ne silẽtio præterirentur, quanta potuimus breuitate perstrinximus. Cæterũ mẽbratim articulatímque discussa, libros magnos multósq; fecerunt, nihil aliud in eis quàm Christum prophetatũ ostẽdentes: ita fit vt omnia, quæ ex illa scriptura propterea putatis non obseruari à Christianis, quòd ea Christus soluerit: propterea potius reperiantur nõ obseruari à Christianis, quòd ea Christus impleuerit. Ipsa quippe taliũ figurarũ obseruatio, prænũciatio Christi fuit. Vnde quid mirũ est, quid absurdũ, imò quid nõ congruũ & cõsentaneũ, si post eius cessauit aduentũ, quicquid ideo fiebat, vt eius prænũciaret aduentũ? figuræ igitur rerũ, quæ ad hoc obseruabãtur, vt ipsa earũ obseruatione venturus Christus prophetaretur, vsqueadeo nõ debent propterea putari per Christi aduentũ nõ impletæ, quia illo veniente, non obseruabãtur, vt nisi iam per aduentũ Christi implerentur, adhuc obseruarentur. In nullũ autẽ nomen religionis seu verũ seu falsum coagulari homines possunt, nisi aliquo signaculorũ vel sacramẽtorũ visibiliũ consortio colligẽtur: quorũ sacramẽtorũ vis inenarrabiliter valet plurimũ, & ideo contẽpta sacrilegos facit, Impie quippe contẽnitur, sine qua non potest perfici pietas. Verũtamen
Cap. xij. quia visibilia sacramenta pietatis inesse possunt etiam impiis sicut habuisse sanctum baptismũ etiam magũ Simonẽ legi-
Act. 8. mus, fiunt tales, quales Apostolus ait, Habentes formam pieta
2. Timo. 3. tis, virtutem autem eius abnegantes. Virtus autem pietatis
1. Tim. 1. est finis præcepti: id est, charitatis, de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. Vnde Apostolus Petrus, cum de sacramento arcæ, in qua Noë domus à diluuio liberata est, lo-
1. Petri. 3. queretur. Sic & vos, inquit, simili forma baptisma saluos facit. Et ne sibi sufficere putarent visibile sacramentum, per quod habebant formã pietatis: & per malos mores perditè

viuend

viuendo, virtutem eius abnegarent, continuo subiecit, Non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio [in Deũ.] Proinde prima sacramenta, quæ obseruabãtur & celebrabantur ex lege, prænunciatiua erant Christi venturi, quæ cùm suo aduentu Christus impleuisset, ablata sunt, & ideo ablata, quia impleta: non enim venit soluere legem, sed adimplere: & alia sunt instituta virtute maiora, vtilitate meliora, actu faciliora, numero pauciora, tanquã iustitia fidei reuelata, & in libertatẽ vocatis filiis Dei, iugo seruitutis ablato, quod duro & carni dedito populo cõgruebat. Verũtamen si antiqui iusti, qui sacramentis illis intelligebãt venturã prænunciari reuelationẽ fidei, ex qua licet adhuc operta & abscondita, munere tamen pietatis intellecta, etiã tunc ipsi viuebant: quia in hac vita nemo esse potest iustus, nisi qui ex fide viuit. Si ergo antiqui iusti pro illis prænunciatiuis sacramentis & rerũ nondũ impletarũ figuris, omnia dura & horrenda perpeti parati fuerũt, & plerique perpessi sunt. Si tres pueros, Danielémq; prædicamus quia de mẽsa regis cõtaminari noluerunt, quod erat cõtra illius tẽporis sacramẽtũ. Si Machabæos cũ ingẽti admiratione præferimus, quia escas, quibus nunc Christiani licite vtũtur attingere noluerunt, quia tũc pro tẽpore Prophetico nõ licebat: quanto magis nunc pro baptismo Christi, pro eucharistia Christi, pro signo Christi ad omnia perferenda paratior debet esse Christianus, cũ illæ fuerint promissiones rerũ cõplẽdarũ, hæc sint indicia cõpletarũ? Quod enim adhuc promittitur ecclesiæ, id est, corpori Christi, & in manifestatione prædicatur, & in ipso capite corporis saluatore: id est, in ipso mediatore Dei & hominum, homine Christo Iesu, iam vtique completum est. Quid enim promittitur, nisi vita æterna ex resurrectione à mortuis? Hoc iam completum est in illa carne, quod verbũ caro factum est, & habitauit in nobis. Tunc ergo & occulta erat fides, nam eadẽ credebant, eadémque sperabant omnes iusti & sancti etiam temporum illorum, & promissiua erant illa omnia sacramenta, omnísque ritus ille sacrorum: nunc autem reuelata est fides, in quam conclusus erat populus, quando sub lege custodiebatur: & quod fidelibus promittitur in iudicio, iam completum est in exemplo, per eum qui legem & Prophetas non venit soluere, sed adimplere. Quapropter quæritur quidẽ inter scrutatores sanctarũ scripturarũ, vtrũ tan-

Cap. xiij. *Mat. 5.* *Cap. xiiij.* *Dan. 1.* *2. Macc. 7.* *1. Tim. 2.* *Ioan. 1.* *Gala. 3.* *Mat. 5.* *Cap. xv.*

tantum profuerit antiquis iuſtis fides paſſuri & reſurrecturi Chriſti, quã vel reuelationibus diſcebant, vel in Prophetis in-
Exod.21. telligebant, quantũ nunc prodeſt fides paſſi & reſuſcitati: an
Mat.27. ipſa effuſio ſanguinis agni Dei, quæ facta eſt, ſicut ipſe dicit pro multis in remiſſionẽ peccatorũ, aliquid vtilitatis & purgationis vel dederit vel addiderit, etiã iis, qui hoc futurũ credentes, antequã fieret ex hac vita emigrauerant: & vtrũ mors eius ad liberationẽ etiã mortuos viſitauerit. Sed nunc iſtam quæſtionẽ vel pertractãdo diſcutere, vel aliquid in ea repertũ, etiã cõfirmãdo definire, & longũ eſt, & huic operi nõ neceſſarium. Interim aduerſus calũnioſam imperitiã Fauſti demõ-
Cap. xvj. ſtrare ſuffecerit, quanto errore delirent, qui putant ſignis ſacramentiſque mutatis, etiam res ipſas eſſe diuerſas, quas ritus Propheticus prænunciauit promiſſas, & quas ritus Euangelicus annũciauit impletas: aut qui cenſent, cũ res eædẽ ſint: non eas aliis ſacramentis annũciari debuiſſe cõpletas, quàm iis, quibus adhuc cõplendæ prænunciabãtur. Si enim ſoni verborum, quibus loquimur, pro tẽpore commutantur, eadémq; res aliter enunciatur facienda aliter facta: ſicut iſta ipſa duo verba, quæ dixi, Facienda & Facta, nec paribus morarũ interuallis, nec iiſdem vel totidem literis ſyllabíſve ſonuerunt: quid mirum ſi aliis myſteriorum ſignaculis paſſio & reſurrectio Chriſti futura promiſſa eſt, aliis iam facta annunciatur, quandoquidem ipſa verba, futurum & factum, paſſurus & paſſus, reſurrecturus & reſurrexit, nec tendi æqualiter, nec ſimiliter ſonare potuerũt. Quid enim ſunt aliud quæque corporalia ſacramenta, niſi quædam quaſi verba viſibilia, ſacroſancta quidem, veruntamen mutabilia & temporalia? Deus enim æternus eſt, nec tamen aqua & omnis illa actio corporalis, quę agitur cum baptizamus & fit, & tranſit, æterna eſt: vbi rurſus etiam illæ ſyllabæ celeriter ſonantes & tranſeuntes, cum dicitur Deus, niſi dicantur, non conſecratur. Hæc omnia fiunt & tranſeũt, ſonant & tranſeũt: virtus tamen, quæ per iſta operatur, iugiter manet: & donũ ſpiritale, quod per iſta inſinuatur, æternũ eſt. Qui ergo dicit, Si Chriſtus legem & Prophetas nõ ſoluiſſet, illa ſacramenta legis & Prophetarum in Chriſtianorum cõgregationibus & celebrationibus permanerent: poteſt dicere, Si Chriſtus legẽ & Prophetas non ſoluiſſet, adhuc promeretur naſciturus, paſſurus, & reſurrecturus: cum ideo magis hæc non ſoluerit, ſed ad-

impleuerit, quia iam non promittitur nasciturus, passurus, & resurrecturus, quod illa sacramenta quodam modo† personabãt: sed annũciatur quòd natus sit, passus sit, resurrexerit, quod hæc sacramenta quæ à Christianis aguntur iã personant. Qui ergo venit legẽ & Prophetas non soluere, sed adimplere, ipsa adimpletione abstulit ea, per quæ adhuc promittebatur implendum, quod iam constat impletum: tanquã si verba ista tolleret, nasciturus, passurus, resurrecturus, quę cum adhuc futura essent, recte dicebãtur: & institueret dici, natus est, passus est, resurrexit, quæ illis completis, & ob hoc ablatis, recte dicuntur. Sicut ergo ista verba, ita illa prioris populi sacramenta, quia per eum qui non venit legem & Prophetas soluere, sed adimplere, iam impleta sunt, ideo tolli mutaríque debuerũt: quod primis Christianis, qui ex Iudæis crediderant, donec cõtra tam diuturnam consuetudinem paulatim persuaderetur, atq; ad intellectum perfectum perducerentur, & quia ita nati erant atq; instituti, siuerunt eos Apostoli patrium ritum traditionémq; seruare: & eos quibus hoc opus erat, vt congruerent illorum tarditati moribúsque, monuerũt. Inde est quòd Timotheum Iudæa matre & Græco patre natũ, propter illos, ad quos tales cum eo venerat, etiam circuncidit Apostolus: atque ipse inter eos morem huiusmodi custodiuit, non simulatione fallaci, sed consilio prudenti. Neq; enim ita natis & ita institutis noxia erant ista, quamuis iam non essent significandis futuris necessaria: magis quippe noxium erat ea tanquam noxia prohibere in his hominibus, vsq; ad quos durare debuerunt: quoniã Christus, qui omnes illas prophetias implere venerat, sic eos initiatos inuenerat: vt iã de cætero, qui nulla tali necessitudine tenerentur, sed ex diuerso veluti pariete, id est, ex præpucio, ad illum angularem lapidem, qui est Christus, conuenirent, ad nulla talia cogerentur. Si autem iis, qui ex circuncisione venerant, talibúsq; sacramentis adhuc dediti erãt, vltro vellent, sicut Timotheus, conferre congruentiam, non prohiberentur: verum si in huiusmodi legis operibus putarẽt suam spem salutémq; contineri, tanquam à certa pernicie vetarentur. Vnde est illud Apostoli, Ecce ego Paulus dico vobis, quia si circuncidamini, Christus vobis nihil proderit. Circuncidamini scilicet sicut ipsi volebant, sicut eis à quibusdam deprauatis persuasum erat, quòd sine his legis operibus salui esse non possent. Nã cum gentes ad Christi fidem ita venirent,

† quondã

Cap. xvij.

Acto. 16.

Matt. 5.

Ephe. 2.

Galat. 5.
Acto. 15.

maxime per Pauli Apostoli prædicationẽ, sicut venire debuerunt, vt nullis eiusmodi obseruationibus onerarentur: quia & insolita ista circuncisione, maxime grandes ætate, reformidãtes deterrerentur à fide, & non ita nati, vt talibus sacramẽtis imbuerentur, si more pristino proselyti fierẽt, tanquam Christus per illa mysteria venturus adhuc promitteretur. Cum ergo sic venirent ad fidẽ, vt iam ex gentibus venire oportebat, non intelligentes qui ex circuncisione venerant, cur sibi illa permissa essent, & cur gentibus imponenda nõ essent, quibusdam carnalibus seditionibus cœperãt ecclesiam perturbare, quòd Gentiles ad Dei populũ accedentes, non solenniter proselyti fierent in carnis circuncisione, & cæteris huiuscemodi obseruationibus legis: atq; in his erant, qui hoc ideo fieri magnopere insistebant: quia timebant Iudæos, inter quos versabantur. Contra hos Apostolus Paulus multa scripsit: nam in horum simulationem etiã Petrum adductum, fraterna obiurgatione correxit. Sed posteaquã in vnum Apostoli cõgregati, etiã concilio suo censuerunt gentes ad huiusmodi opera legis non esse cogendas, displicuit quibusdã ex circuncisione Christianis, nõ valentibus mẽte discernere, illos solos ab huiusmodi obseruationibus nõ fuisse prohibendos, quos fides, quæ reuelata est his, iam imbutos inuenerat: vt in eis iam cõsummaretur ipsa actio prophetica, quos ante adimpletionẽ prophetiæ iam tenuerat: ne si & ab ipsis remoueretur, improbata potius quàm terminata videretur: Si autẽ & gẽtibus imponeretur, aut nõ Christi promittendi causa instituta esse, aut adhuc Christum promittere putaretur. Primus itaque populus Dei, antequã Christus veniret legem Prophetásq; adimplere, illa omnia, quæ hunc promittebãt, obseruare iubebatur: liber in eis, qui hæc quò pertinerent, intelligebant: seruus autẽ in eis, qui hoc non intelligebant. Posterior vero populus accedẽs ad fidẽ, qua iam Christus venisse, passus esse, ac resurrexisse prædicabatur, in his quidẽ hominibus, quos iam talibus sacramẽtis institutos eadem fides inuenerat, nec cogebatur ista obseruare, nec prohibebatur. In iis autẽ, qui talibus vacui, nulla generis, nulla consuetudinis vel cõgruentię necessitudine retẽti crediderant, etiã prohibebatur: vt per eos iam inciperet apparere, illa omnia propter promittendũ Christũ fuisse instituta, quo veniẽte, atq; hæc promissa adimplente, iam oportere cessare. Hoc igitur temperamentum moderaménque spiritus sancti

Gala. 2. *Acto. 15.* *Matt. 5.* *Ca. xviij.*

ſancti per Apoſtolos operantis, cum diſplicuiſſet quibuſdam ex circunciſione credentibus, qui hæc nõ intelligebant, in ea peruerſitate manſerunt, vt & gentes cogerẽt iudaizare. Ij ſunt quos Fauſtus Symmachianorum vel Nazarenorum nomine commemorauit, qui vſque ad noſtra tempora iam quidem in exigua, ſed adhuc tamen vel in ipſa paucitate perdurãt. Quid habent ergo iſti, vnde legi & Prophetis calumnientur, quòd eos Chriſtus ſoluere venerit potius, quàm adimplere, quia Chriſtiani non obſeruant quæ ibi præcepta ſunt, cum ea ſola non obſeruent, per quæ Chriſtus promittebatur: & ideo non obſeruent magis, quia eadẽ promiſſa iam Chriſtus impleuit: nec adhuc promittũtur, quia iam impleta ſunt: eorúmq; promiſſiua ſigna in eis terminari debuerũt, quos fides Chriſti hęc adimplendis iam talibus imbutos inuenerat? Nunquid enim non obſeruant Chriſtiani, quod in illa ſcriptura eſt, Audi Iſraël, Dominus Deus tuus Deus vnus eſt, Non facies tibi idolũ: & cętera huiuſmodi? Nunquid non obſeruãt Chriſtiani, quod ibi dicitur, Non accipies nomẽ Domini Dei in vanum? Nunquid ipſum ſabbatũ, quod ad intelligendam veram requiem pertinet, nõ obſeruant Chriſtiani? Nunquid honorem parentibus Chriſtiani non deferunt, quod ibi præceptum eſt? Nunquid à fornicationibus, aut homicidiis, aut furtis, aut falſis teſtimoniis, aut à cõcupiſcenda vxore proximi, non ſe temperãt Chriſtiani: quæ omnia in illa lege cõſcripta ſunt? Hæc præcepta ſunt morum, illa ſacramẽta ſunt promiſſorũ: hęc implentur per adiuuantem gratiam, illa per redditam veritatẽ: vtraque per Chriſtum & illam ſemper gratiam donantem, nunc etiam reuelantem, & hanc veritatem tunc promittentẽ, nunc exhibentẽ: quia lex per Moyſem data eſt, gratia autem & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt. Denique iſta, quæ in rectè viuente conſcientia conſeruantur, fide per dilectionẽ operante cõplentur: illa vero, quæ in promittẽte ſignificatione verſata ſunt, rebus redditis tranſierunt. Ita & ipſa non ſoluta, ſed adimpleta ſunt: quia ea nõ irrita, nec fallacia Chriſtus oſtendit, cum id, quod eorũ ſignificatione promittebatur, exhibuit.

Actor. 15 · *Deut. 6.* · *Exod. 20.* · *Deut. 5.* · *Ioan. 1.* · *Galat. 5.*

Non itaq; ſicut Fauſtus opinatur, quædam Dominus Ieſus Chriſtus adimpleuit, quæ ab antiquis iuſtis iam dicta erant ante legẽ Moſeos, ſicuti eſt, Non occides: quod non contrario redarguit, ſed magis firmauit, cum & ab ira & à conuicio reuocauit: quædam vero ſoluit, quæ propria videbantur legis

Cap. xix. · *Matt. 5.* · *Exod. 20.*

Exod.21. Hebræorum, sicuti est, Oculum pro oculo, dentem pro dente: quod videtur potius abstulisse quàm cõfirmasse, cum ait, Ego
Matt.5. autem dico vobis, non resistere malo, sed si quis te percusserit in maxillam tuã dexteram, præbe illi & alterã: & cætera. Nos enim dicimus etiã hæc, quæ isti putant soluisse Christum, velut contraria referendo, & tunc pro tempore bene fuisse insti-
Cap.xx. tuta, & nũc à Christo non soluta, sed adimpleta. Proinde primum ab his quęro, vtrum illi antiqui iusti, Enoch & Seth, hos enim potissimum Faustus commemorat, & si qui alij, non solum ante Moysem, sed & si qui ante Abrahã fuerunt, irati sint fratri sine causa, aut dixerunt fratri, fatue. Si enim nõ dixerũt, cur non & talia docuerũt? Quòd si & talia docuerunt, quæro quemadmodum vel eorum iustitiam doctrinámque Christus
Matt.5. adimpleuerit, addẽdo, Ego autem dico vobis, si quis irascitur fratri suo, aut si quis dicit racha, aut si quis dicit fatue, reus erit vel iudicij, vel concilij, vel gehennæ ignis, quandoquidem & illi eodem modo viuebant, eodẽ modo viuendum monebant? An ignorabãt illi iusti frænandam esse iracundiam, nec petulanti conuicio fratrem lacessendum: aut nouerãt quidem, sed ab his se abstinere non poterant? Ergo rei erant gehennę: quo modo igitur iusti? Profecto enim nec imperitiã rerũ ad suum officium pertinentium, nec intemperantem aures dicere eorũ fuisse iustitiam, intantum vt eos faceret reos gehennę. Cur ergo illam legem, secundum quã viuebant antiqui iusti, hęc addendo Christus impleret, cum eorum quoq; iustitia sine istis esse non posset? An dicturus es, quòd præceps iracundia, & lingua improba, ex quo venit Christus, cœpit ad iniquitatẽ pertinere, antea vero nõ erat iniquum vel corde vel ore ista committere? Sicut in quibusdam rebus pro temporum proprietatibus institutis, inuenimus nunc aliquid non licere, quod antè licuerit: vel quod antè non licuerit, nunc licere. Nõ vsqueadeo desipis vt hoc dicas, sed etiam si dicas, respondebitur tibi, quòd secundum istum intellectum Christus nõ adimplere venerit, quod legi antiquæ defuit, sed legem instituere quæ nõ fuit: si dicere fratri fatue, cum apud antiquos iustos non fuisset iniustum, nũc ita iniustum esse Christus voluit, vt quisquis hoc dixerit, reus sit gehẽnę. Proinde nondum inuenisti, cui nam legi hæc aliquando defuerunt, quibus nunc additis, eam Christus
Cap.xxj. impleret. An forte lex non mœchandi apud illos iustos antiquos semiplena erat, donec à Domino impleretur: addente ne quis

quis ad concupiscendum videat mulierem? Sic enim commemorasti ipsam sententiam, Audistis dictum esse, Non mœchaberis: ego autem dico vobis, ne concupiscatis quidem. Adimpletio est, inquis. Explica planè ipsa verba Euãgelica, noli tuis extenuare, quod dictum est, & vide quid de illis antiquissimis iustis senseris. Audistis, inquit, quia dictũ est, Non mœchaberis, Ego autem dico vobis, si quis viderit mulierem ad concupiscẽdum eam, iam mœchatus est eam in corde suo. Itáne vero illi iusti, Seth vel Enoch, vel si qui eis similes fuerunt, mœchabantur in cordibus suis: & aut non erat cor eorũ templum Dei, aut mœchabantur in templo Dei? Quod si non audes dicere, quo modo etiam de hac re legem illorum, quę apud illos iam tunc plena erat, modo veniens Christus impleuit? De non iurando autem, quia & hic illorum legem à Christo adimpletam esse dixisti, non possum affirmare antiquos iustos non iurasse: nam & Paulum Apostolum iurasse inuenimus. De vestro autem ore non tollitur crebra iuratio, cum iuretis per lumen, quod amatis cum muscis: neque enim lumen illud mentium ab istis oculis penitus alienum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, nostis aliqua ex parte cogitare: & per Dominum vestrum Manichæum, qui Manes lingua patria vocabatur: sed vos vt apud Græcos nomen insaniæ vitaretis, velut declinato & prolongato nomine, quasi fusionem addidistis, vbi amplius laberemini. Sic enim mihi quidã vestrum exposuit, cur appellatus sit Manichæus, vt scilicet in Græca lingua tanquam manna fundere videretur: quia Græcè, fundit, χέει, dicitur: vbi quid egeritis nescio, nisi vt expressius nobis somniare videremini insaniam. Neq; enim addidistis in parte priore nominis vnam literã, vt agnosceretur manna: sed addidistis in posteriore duas syllabas, non appellantes Mannichęum, sed Manichęum, vt nihil aliud vobis tam prolixis & vanis sermonibus suis, nisi insaniam fundere sonaret. Sæpissime iuratis & per paracletum, non sanè illum, quem Christus discipulis promisit & misit: sed per eum ipsum, vt Latinè nomẽ eius interpreter, insani fusorem. Cum ergo iurare nunquam desinatis, vellem scire quo modo intelligatis hãc quoque legis partem, quam vultis antiquissimam intelligi, quòd vobis Dominus adimpleuerit, & magis propter iurationes Apostoli. Nã vestra quæ autoritas est vel vobisipsis, nedum mihi aut cuiquam homini: vnde puto iam cla-

Matt. 5. *Exod. 20.* *Cap. xxij.* *Leuit. 19.* *Matt. 5.* *Rom. 1.* *Philip. 1.* *Ioan. 1.* *Ioan. 14.*

rere, quàm sit aliter accipiendum, quod ait Christus, Nō veni
Matt.5. legem soluere, sed adimplere, non his videlicet additamētis, q ię vel ad expositionem pertinent propositarum antiquarum sententiarum, vel ad conuersationem, non adimpletionem.
C.a. xxiiij. Quia enim non intelligebant homicidium, nisi peremptio-
Exod.20. nem corporis humani, per quam vita priuaretur, aperuit Do-
Matt.5. minus omnē iniquum motum ad nocendum fratri in homi-
1.Ioan.3. cidij genere deputari. Vnde & Ioānes dicit, Qui odit fratrem suum, homicida est. Et quoniam putabant tantummodo corporalem cum fœmina illicitam commixtionem vocari mœ-
Cōcor.22. chiam, demonstrauit magister etiam talem concupiscentiam
quæst.1.c. nihil esse aliud. Item quia peierare graue peccatum est, nō iu-
in nouo. rare autem, sicut verum iurare, nullum peccatum est: sed lon-
& cap. gius remotus est à falsum iurando, qui nec iurare consueuit,
Ita. quàm qui † verum iurare procliuis est, maluerit nos Dominus
† al. verū & non iurantes non recedere à vero, quàm verū iurantes pro-
iurare. pinquare periurio. Itaq; & Apostolus in sermonibus, quos ha-
Nā iura- buisse narratur, nunquā iurauit, ne iurandi consuetudine ali-
re procliue quando vel nescius in periurium laberetur. In scripturis au-
est ad per- tem, vbi est consideratio maior atq; perpensior, pluribus locis
iuriū, ma- iurasse inuenitur, ne quisquam putaret etiam verum iurando
luit nos peccari, sed potius intelligeret, humanę fragilitatis corda, nō
&c. iurando tutius à periurio conseruari. Quibus perspectis, inue-
Rom.1. nimus nec illa esse destructa, sicut Faustus putat, quæ velut
Philip.1. proprie vult ad Moysem pertinere. Nam & hic quæro ab
Caput istis, cur propriū velint esse legis Moysi, quod dictū est anti-
xxiiij. quis, Diliges proximum tuum, & oderis inimicum tuum. An
Leuit.19. & Apostolus Paulus non dixit homines quosdā Deo odibiles?
Deut.23. Et vtiq; in hac admonitione ipse Dominus ad hoc nos horta-
Rom.1. tur, vt imitemur Deū, Vt sitis, inquit, filij patris vestri qui in
Mat.5. cælis est, qui facit solē suū oriri super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Quærendum itaq; est, quo modo intelligatur, exemplo Dei, cui dixit quosdam odibiles Paulus, odio habendos inimicos: & rursus exēplo Dei, qui facit solem suum oriri super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos, diligēdos inimicos: sic apparebit, Dominum male intelligentibus id quod dictū est, oderis inimicum tuum, inferre voluisse, quod omnino non norant, vt diligerent inimicos suos: Vtrunque autem quo modo seruandum sit, longum & disputare. Sed ad istos interim, quibus generaliter displicet, si quis

oderit inimicum suum, est nobis sermo, qui eorum frontem premat, cum eos interrogamus, vtrum diligat Deus eorũ gentem tenebrarũ: aut si propterea nunc inimici diligendi sunt, quòd habeãt partem boni, cur non ob hoc eos & odisse debemus, quòd habeant partẽ mali? Ea quippe regula & hoc soluitur, docetúrq; non esse contrarium, quod in antiqua scriptura dictum est, Oderis inimicum tuum. & in Euangelio, Diligite inimicos vestros: quòd vnusquisq; iniquus homo, inquantum iniquus est, odio habendus est: inquantũ autem homo est, diligendus est: vt illud quod in eo recte odimus, arguamus, id est, vicium, quo possit illud, quod in eo recte diligimus, id est, humana natura ipsa emẽdato vicio liberari. Hæc inquam regula est, qua & oderimus inimicũ propter id, quod in eo malum est, id est, iniquitatẽ: & diligamus inimicum propter id, quod in eo bonum est, id est, socialem rationalémq; creaturam: nisi quòd nos non eum per naturam vel suam vel alienam, sed per propriam voluntatẽ malum esse conuincimus. Illi autem per naturam gentis tenebrarũ putant esse hominẽ malum, quam secundum ipsos Deus totus timuit, antequã in parte vinceretur: & in parte ab ea sic victus est, vt nec totus liberaretur. Audito igitur, & non intellecto, quòd antiquis dictũ erat, Oderis inimicum tuum, ferebãtur homines in hominis odium, cum deberent non odisse nisi vicium. Hos corrigit Dominus, dicẽdo, Diligite inimicos vestros, vt qui iam dixerat, Non veni legem soluere, sed adimplere: ideóq; de odio inimici quod scriptum est in lege, non soluerat, præcipiẽdo vtiq; vt diligamus inimicos, cogeret nos intelligere, quónam modo possemus vnum eundémq; hominẽ & odisse propter culpam, & diligere propter naturã. Sed hoc ad peruersas eorum mentes intelligere multũ est. Vrgendi sunt tantum, vt secundum calumniæ suæ perditam rationem, vel potius amentiam defendant Deum suum, quem non possunt dicere dilectorẽ gentis tenebrarum: ideóq; ad eius exemplũ non habent quemadmodum hortentur, vt suum quisq; diligat inimicũ. Potius enim genti ipsi tenebrarum dilectionẽ inimici tribuere potuerunt, quàm Deo suo. Illa quippe, sicut delirant, vicinã sibi lucem atq; contiguam cõcupiuit, eáq; frui voluit, atq; vt frueretur inuadere cogitauit. Neq; ista culpa est, cum verum & beatificũ bonum appetitur. Vnde & dominus dicit, Regnum cælorũ vim patitur, & qui vim fecerint, diripiũt illud. Ecce gens tenebrarum

Deut. 23.
Matt. 5.
Deut. 23.
Matt. 5.
Matt. 11.

ſecundum eorum vanitatẽ, vim facere ac diripere voluit bonũ quod amauerat, eius claritate & ſpecie delectata: nec eam viciſſim Deus dilexit, ſed odio deteſtás frui ſe volentem, funditus eradicare molitus eſt. Si ergo mali amant bonum quo fruantur, boni autẽ oderunt malum ne polluantur, reſpondete Manichæi, qui nam eorũ impleant, quod Dominus ait, Diligite inimicos veſtros. Ecce ſi has ſingulas repugnãtésq; ſententias eſſe vultis, Deus veſter fecit quod ſcriptum eſt in lege

Deut. 23. Moyſi, Oderis inimicum tuum, & gens tenebrarũ quod ſcri-
Matt. 5. ptum eſt in Euangelio, Diligite inimicos veſtros: quanquam nec fingendo inuenire potuiſtis, quo pacto dirimatis quæſtionem inter muſcas lucipetas, & blattas lucifugas: vtráq; enim prolem gentis tenebrarũ eſſe cõtenditis. Vnde ergo illæ amãt à ſe alienã lucem, illæ autem hanc auerſando, ſua potius origine delectantur. An mũdius naſcũtur muſcæ in fœtidis cloa-
Ca. xxv. cis, quàm blattæ in obſcuris cubiculis? Iam vero illud, quod
Exod. 21. antiquis dictum eſt, Oculum pro oculo, dentẽ pro dente: quo
Matt. 5. modo contrarium habet quod ait Dominus, Ego autem dico vobis, nõ reſiſtere malo, ſed ſi quis percuſſerit te in maxillam tuam dexterã, præbe illi & alteram, &c. Quandoquidem & illud antiquũ ad reprimendas flammas odiorũ, ſæuientiúmq;
† ita præceptũ eſt. immoderatos animos refrænãdos, à præcepto eſt. † Quis enim tandem † facile contentus eſt *θ* tantũ *θ* reponere vindictæ, quã-
† tantundem. tum accepit iniuriæ? Nónne videmus homines leuiter læſos moliri cædem, ſitire ſanguinẽ: víxq; inuenire in malis inimici vnde ſatientur? Quis pugno percuſſus, non aut iudicia concitat in damnationẽ eius qui percuſſerit, aut ſi ipſe repercutere velit, totum hominẽ, ſi non etiam telo aliquo arrepto, pugnis calcibúſque contundit? Huic igitur immoderatæ, ac per hoc iniuſtæ vltioni, lex iuſtum modum figens, pœnã talionis inſtituit: hoc eſt, vt qualem quiſq; intulit iniuriã, tale ſupplicium pendat. Proinde oculum pro oculo, dentẽ pro dente, non fomes, ſed limes furoris eſt, non vt id quod ſopitum erat, hinc accenderetur, ſed ne id quod ardebat vltra extenderetur, impoſitus. Eſt enim quædam iuſta vindicta, iuſtéq; debetur ei, qui
Matt. 6. fuerit paſſus iniuriam: vnde vtiq; cum ignoſcimus, de noſtro
14. quæſt. 1. capitulo Quod debetur. quodã modo iure largimur. Vnde etiam debita dicuntur, quæ in oratione dominica humanitus dimittere monemur, vt nobis & noſtra diuinitus dimittantur. Quod autem debetur, etſi benigne dimittitur, non tamen inique repetitur: ſed ſicut in

iurand

iurando, etiam qui verũ iurat, propinquat periurio, vnde longe abest, qui omnino non iurat: & quãuis non peccet qui verum iurat, remotior tamen à peccato est qui non iurat: vnde admonitio non iurandi, conseruatio est à peccato periurij. Ita cum peccet, qui per immoderationem iniuste vult vindicari, non peccet autem, qui modum adhibens, iuste vult vindicari, remotior est à peccato iniustæ vindictæ, qui non vult omnino vindicari. Peccat enim, qui exigit vltra debitum, non peccat autem qui exigit debitũ: sed tutior longe est à peccato iniusti exactoris, qui omnino non exigit debitũ, præsertim ne cogatur & ipse reddere debitũ ab eo, qui nullum habet debitũ. Possem ergo & ego sic ista ponere, Dictũ est antiquis, Non iniuste vindicabis: ego autem dico, ne vindicetis quidem: adimpletio est: sicut de iurando Faustus ait, Dictũ est, Non peierabis: ego autem dico, ne iuretis quidẽ: æquè adimpletio est. Poterã ergo & ego ita dicere, si mihi per hæc adiecta verba, quod legi defuit, à Christo additum videretur: ac non potius id, quod lex volebat efficere, ne iniuste se quisquam vindicando peccaret, conseruari tutius, si omnino se non vindicaret: sicut id quod volebat efficere, ne quisquã peierando peccaret, conseruari tutius si non iuraret. Nam si contrarium est, Oculum pro oculo: &, Qui te percusserit in maxillam, præbe illi & alteram: cur non sit cõtrarium, Reddes domino iusiurãdum tuum: &, Noli iurare omnino? Et tamẽ illam non destructionẽ, sed adimpletionem Faustus arbitratur quod & hic debuit arbitrari. Nam si verum iurat, adimpletur dicendo, Ne iures: cur non & iustè vindica, adimpletur dicendo, Ne vindices? Sicut ego in vtroq; conseruationem esse arbitror à peccato quo vel falsum iuratur, vel iniuste vindicatur: quãquam hoc te donanda omnino vindicta valeat, etiã ad illud vt dimittendo huiusmodi debita, etiã nobis dimitti mereamur. Sed duro populo modus prius adhibendus fuit, quo discerent non egredi debitũ: vt edomita ira, quæ ad immoderatã vindictam rapit, iam qui vellet tranquillus attenderet quid ipse deberet, quod sibi relaxari à domino cuperet, vt hac cõsideratione conseruo debitum relaxaret. Nam & illud de vxore non dimittenda, quod dominus præcepit, cum antiquis dictũ sit, Quicunq; dimiserit vxorem suam, det illi libellum repudij: si diligenter intueamur, videbimus non esse contrarium. Exposuit enim dominus quid lex voluerit, cum passim dimittenti vxorem, iusserit libellum re- *Ca. xxvj.* *Deut. 24* *Matt. 5.* *Infrà capit. 19.*

pudij dare. Neque enim ait, Qui voluerit, dimittat vxorem suam: cui esset cõtrarium non dimittere: sed vtiq; nolebat dimitti vxorẽ à viro, qui hanc interposuit morã, vt in dissidium animus præceps, libelli conscriptione refractus absisteret, & quid mali esset vxorẽ dimittere, cogitaret: præsertim quia, vt perhibent, apud Hebræos scribere literas Hebræas, nulli fas erat nisi scribis solis, cum & excellentiorem profiterentur sapientiam, & si qui eorũ essent æquitate ac pietate prędíti, non tantum profiterentur, verũ etiam sectarentur. Ad hos igitur, quos oporteret esse prudentes legis interpretes, & iustos dissidij dissuasores, lex mittere voluit eum, quem iussit libellum repudij dare, si dimisisset vxorẽ. Non enim ei poterat scribi libellus, nisi ab ipsis, qui per hanc occasionẽ & necessitatem venientem quodam modo in manus suas bono cõsilio regerent: atq; inter ipsum & vxorẽ pacifice agendo, dilectionẽ concordiámq; suaderent. Quod si tantum intercederet odium, vt extingui emendaríq; non posset, tunc vtiq; scriberetur libellus: quia frustra non dimitteret quam sic odisset, vt ad debitã coniugij charitatẽ nulla prudentium persuasione reuocaretur. Si enim non diligitur vxor, dimittenda est. Quia ergo dimittẽda non est, diligenda est. Dilectio autẽ monendo atq; suadendo componi, non autem inuitũ cogendo imponi potest. Hoc facere scriba debebat, iustus & sapiens, qualem in illa professione esse oportebat, Ad quem vt veniret discordia, marito libellus conscribendus præceptus est. Quẽ vir bonus prudénsq; non scriberet, nisi in animo nimis auerso atq; peruerso consilium cõcordiæ non valeret. Veruntamen à vobis ex vestri erroris sacrilega vanitate, quæro, cur displiceat dimittere vxorem, quam non ad matrimonij fidem, sed ad concupiscentiæ crimen habendam esse censetis? Matrimoniũ quippe ex hoc appellatũ est, quòd nõ ob aliud debeat fœmina nubere quàm vt mater fiat, quod vobis odiosum est. Eo modo enim putatis partem Dei vestri, gentis tenebrarũ prælio deuictam & subactam, etiam carneis cõpedibus colligari. Sed vt potius quod nunc agitur explicẽ, Si Christus, vbi quibusdam antiquis sententiis propositis adiunxit, Ego autẽ dico vobis, neq; primorum hominum legem hoc verborũ additamento adimpleuit, neq; illam, quæ per Moysem data est, quasi contrariorũ oppositione destruxit: sed potius omnia ex Hebræorum lege commemorata, ita commendauit, vt quicquid ex persona sua insuper

super loqueretur, vel ad expositionem requirendam valeret, si quid illa obscure posuisset, vel ad tutius conseruãdum, quod illa voluisset. Vides quàm sit aliter intelligendum, quod ait, Non se venisse legem soluere, sed adimplere: scilicet vt non quasi semiplena istis verbis integraretur, sed vt quod litera iubente propter superborum præsumptionem non poterat, suadente gratia propter humilium confessionem impleretur, opere factorum, non adiectione verborũ. Fides enim, sicut Apostolus ait, per dilectionem operatur. Vnde idem dicit, Qui enim diligit alterum, legem impleuit. Istam charitatem quia veniens Christus, per spiritum sanctum, quem promissum misit, in manifestatione donauit, qua sola charitate iustitia legis posset impleri: propterea dixit, Non veni soluere legem, sed adimplere. Hoc est nouum testamentum, quòd huic dilectioni hæreditas regni cælorum promittitur, quod in figuris veteris testamenti pro temporum distributione tegebatur, Vnde idem dicit, Mandatum nouum do vobis, vt vos inuicem diligatis. Itaque vel omnia, vel penè omnia, quæ monuit seu præcepit, vbi adiungebat, Ego autem dico vobis, inueniuntur & in illis veteribus libris. Ibi contra iram dictum est, Turbatus est præ ira oculus meus: &, Melior est qui vincit iram, quàm qui capit ciuitatem. Ibi contra verbum durum in Iesu filij Sirach, Plaga flagelli liuorem faciet, plaga autẽ linguæ confringet ossa. Ibi contra mœchiam cordis, Ne cõcupiscas vxorẽ proximi tui. Non enim ait, Ne adulteres: sed, Ne concupiscas. Vnde Apostolus hoc ex lege cõmemorat, dicens, Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces. Ibi de patientia non resistendi laudatur vir, præbens percutienti se maxillam & saturatus opprobriis. Ibi de inimico diligendo dicitur, Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi. Hinc enim hoc commemorauit Apostolus. Et illud in Psalmo, Cum iis qui oderant pacem, eram pacificus. Et alia multa. Quod autem temperãdo à vindicta, & diligendo etiam malos, Deum imitemur, habes ibi de ipso Deo id agente copiosum locum: ibi nanq; scriptum est, Multum enim valere tibi soli supererat semper, & virtuti brachij tui quis contrà stabit? Quoniam tanquã momentum stateræ, sic ante te est orbis terrarum: & tanquã gutta roris antelucani, quæ descendit in terrã: sed misereris omnium, quoniam omnia potes, & dissimulas peccata hominum,

propt

[Margin notes: Ca. xxvij — Galat. 5. — Rom. 13. — Matt. 5. — Ioan. 13. — ca. xxviij — Psal. 6. — Prou. 16. — Eccle. 28. — Exod. 20. — Rom. 7. — Threno. 3. — Prou. 25. — Rom. 12. — Psal. 119. — Sapiẽ. 11.]

propter pœnitentiam. Diligis enim omnia quæ sunt, & nihil odisti horum quæ fecisti: nec enim odio habens aliquid constituisses. Quo modo ergo posset aliquid permanere, nisi tu voluisses, aut quod à te vocatũ non esset, conseruaretur? Parcis autem omnibus, quoniam tua sunt domine, qui animas amas. Bonus enim spiritus tuus est in omnibus, propter quod eos qui exerrant partibus corripis: & de quibus peccant admonens, alloqueris, vt relicta malitia, credant in te domine.
Mat. 5. Ad hanc benignam patientiam Dei, qui facit solẽ suum oriri super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos, nos imitandã Christus hortatur: vt vindicare nostras iniurias negligamus, & benefaciamus his, qui nos oderũt, vt simus perfecti, sicut pater noster cælestis perfectus est. Valere autem nobis & ad remittenda debita peccatorũ nostrorum, quod aliis ista vltionum debita relaxamus: & cauendum esse, ne si hoc non fecerimus, nec nobis deprecantibus peccati obligatio re-
Eccle. 28. mittatur, sic in illis libris veteribus scriptum est, Qui vindicari vult, inueniet vindictam à Deo, & peccato illius confirmans confirmabit. Relinque proximo tuo noscenti te, & tũc deprecanti tibi, peccata soluentur. Homo homini reseruat iram, & à domino quærit medelam carnis? in hominem similem sibi non habet misericordiam, & pro peccatis suis deprecatur Dominum: & ipse dum caro sit, reseruat iram, & repropiciationem petit à Domino, & quis exorabit pro pecca-
Cap. xxix. tis illius? Iam verò de vxore non dimittenda, quid aliud vel quid opportunius ex illis libris commemorem, quàm id vnde Iudæis de hac re interrogantibus Dominus ipse respondit. Cum enim quærerent, vtrum liceret quacunque ex
Mat. 19. causa dimittere vxorem, ait illis, Non legistis, quia qui fecit hominem ab initio, masculum & fœminam fecit eos, & di-
Gene. 2. xit, Propter hoc dimittet homo patrem, & matrẽ, & adhære-
Cõtra adimantum Manichæũ. c. 3. bit vxori suæ, & erunt duo in carne vna. Itaque iam non sunt duo, sed vna caro. Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet. Ecce Iudæi ex libris Moysi conuincuntur non esse vxorem dimittendã, qui secundum voluntatem legis Moysi arbitrabãtur se facere, cũ dimitterent. Simul & illud hic, ipso Christo attestante, cognoscimus, Deum fecisse & coniunxisse masculum & feminam: quod Manichæi negando damnant, non iam Moseos libro, sed Christi Euangelio resistentes. Porrò autem, si quod ipsi opinantur & prædicant, verum est, diabol

bolum fecisse atque iunxisse masculum & fœminam, qua calliditate diabolica Faustus reprehendit Moysem, tanquam coniugia dirimentem per libellum repudij: & laudat Christum, tanquam illud eiusmodi vinculum confirmantem ex præcepto Euangelij: cum vtique secundum suam stultam sacrilegámque sententiam Moysem laudare debuerit separãtem, quod fecerat & coniunxerat diabolus: & Christum vituperare, diaboli figmentum & ligamẽtum solidantem? Iam illud quo modo aperit magister bonus, cur ipse Moyses, ex cuius libro prolata est, de prima coniunctione masculi & fœminæ, tam sancta & nulla separatione violãda castitas coniugalis, postea permiserit dimittere vxorem? Nam cum illi respõdissent, Quid ergo Moyses mandauit dari libellum repudij & dimittere? Ait illis, Quoniam Moyses ad duritiam cordis vestri, permisit vobis dimittere vxores vestras, Hoc est, quod pauloante exposuimus. Quanta enim duricia erat, quæ nec per libelli interpositionẽ, vbi dissuadendi locus iustis & prudendibus tribuebatur, solui & flecti posset ad recipiendã vel reuocandã cõiugij charitatem: ita Dominus, quid lex & bonis præciperet, & duris permitteret, eiusdem legis testimonio declarauit, cum & non dimittendã vxorem ex eadem scriptura commemorata coniunctione masculi & fœminæ, monuit, diuinámq; autoritatem eiusdem coniunctionis exposuit: & dandũ libellum repudij propter duritiam, vel domandi vel indomiti cordis ostendit. Quapropter cum omnia illa excellentia præcepta Domini quæ veteribus Hebræorum libris contraria Faustus volebat ostendere, in eisdem quoque libris inueniantur, vnde venit Dominus legem non soluere, sed adimplere: nisi vt perceptis promissorum figuris, quæ reddita veritate adimpletæ atque sublatæ sunt, ipsa quoque præcepta, per quæ lex illa sancta & iuxta & bona est, non per vetustatem literæ iubentis, & delicta superborum, reatu etiam præuaricationis augentis, sed per nouitatem spiritus adiuuãtis, & humilium confessionem salutis gratia liberantis, implerentur in nobis? Quia reuera sicut omnia ista præcepta sublimia, nec in illis libris veteribus desunt, ita illic finis quò referantur, occultus est: quãuis secundũ eum viuerẽt sancti, qui futuram eius reuelationem videbãt, & pro tẽporũ proprietate vel prophetice tegebant, vel prophetice rectum sapienter intelligebant. Denique quod non temere dixerim, nescio vtrum

Mat. 19. *Deu. 24.* *Supra. 26* *Ca. xxx.* *Mat. 5.* *Rom. 7.* *Ca. xxxj.*

vtrum quisquam in illis libris inuenit nomen regni cælo-
Sapiē. 6. rum quod tā crebro nominat Dominus. Dicitur quidē ibi, Di
ligite sapientiā, vt in æternum regnetis. Et ipsa vita æterna, si
Ioan. 5. nō illic in manifesto prædicaretur, nō diceret Dominus etiā
malis Iudæis, Scrutamini scripturas, in quibus putatis vos vi-
tam æternā habere, ipsæ testimonium perhibent de me: quò
Psal. 117. enim nisi ad hoc pertinet, quod ibi scriptum est, Nō moriar,
Psal. 12. sed viuam, & enarrabo opera Domini. &, Illumina oculos
Sapien. 3. meos, ne vnquā obdormiā in morte† &, Iustorū animæ in ma
†al. obdormiant in mortem. nu Dei sunt, & nō tanget illos tormentū malitiæ? Et paulo-
post, Illi autē sunt in pace, etsi corā hominibus tormēta passi
sunt, spes illorū immortalitate plena est: & in paucis vexati,
in multis bene disponētur. Et alio loco, Iusti autē in perpe-
tuum viuent, & apud Dominū est merces eorū, & cogitatio
Sapien. 5. eorū apud altissimū: ideo accipiēt regnum decoris, & diadema
speciei de manu Domini. Hæc & alia multa, siue apertissima,
siue obscura inueniūtur illic testimonia vitæ æternæ. Et de
ipsa corporū resurrectione nō tacuerūt Prophetæ. Vnde Phari
sæi aduersum Saducæos eā nō credētes, acerrime cōfligebāt:
Act. 23. quod non solū in Actibus Apostolorū canonicis, quos isti non
accipiūt, ne de aduētu veri paracleti, quē promisit Dominus,
conuincātur, euidēter apparet: verūetiā in Euāgelio, vbi ei
proponunt Saducæi quæstionē de muliere, quę septē fratribus
Mat. 22. sigillatim nupserat, cū in eius coniugiū alter alteri morienti
succederet, cuiusnā eorū in resurrectione vxor esset futura.
Proinde testimoniis vitæ æternæ, & resurrectionis mortuo-
rū abundat illa scriptura, sed hoc nomē: id est, regnū cælorū,
de nullo inde loco mihi occurrit: hoc enim propriè pertinet
1. *Cor.* 15. ad reuelationē noui testamēti, quia ea corpora quæ terrena
fuerant, mutatione illa, quā Paulus apertius cōmemorat, in
resurrectione fient spiritualia, ac per hoc cælestia, in quibus
possideamus regnū cælorū, Quod ori eius etiā nominādū ser
uabatur, quē regē ad regēdos, & sacerdotē ad sanctificādos fi-
deles suos vniuersus ille apparatus veteris instrumēti in gene-
rationib⁹, factis, dictis sacrificiis, obseruationibus, festiuitati-
Ioan. 1. bus, omnibúsq; eloquiorū prçconiis, & rebus gestis, & rerum
figuris parturiebat esse vēturū: q plenus gratia & veritate, &
ad præcepta faciēda, adiuuādo per gratiā, & promissa implen
Matt. 5. da curādo per veritatē, venit legē nō soluere, sed adimplere.

Libri deciminoni finis.

Liber

LIBER VICESIMVS.

FAVSTVS dixit, Cur solẽ colitis, nisi quia estis Pagani & gentiũ schisma, nõ secta? Igitur nõ ab re fuerit & hoc ipsum quærere, quo manifestius videre possimus, vter nostrũ hoc nomine debeat appellari. Et quidẽ si tibi fidẽ meã nunc simpliciter, vt in amicis referã, videar fortasse excusationis causa id fingere, aut diuinorũ, quod absit, luminũ erubescere culturã. Sed tu quidẽ vtcunq; volueris accipe, me tamen dixisse non pœnitebit, vel propter aliquos, qui hactenus scire habebũt, religionẽ nostram nihil cũ gentibus habere cõmune. Igitur nos patris quidẽ Dei omnipotentis, & Christi filij eius, & spiritus sancti vnũ idẽmq; sub triplici appellatione colimus numen: sed patrẽ quidẽ ipsum lucem incolere credimus summã ac principalẽ, quã Paulus aliàs inaccessibilẽ vocat, filium verò in hac secunda ac visibili luce consistere: qui quoniã sit & ipse geminus, vt eum Apostolus nouit Christũ dicẽs esse Dei virtutem & Dei sapientiã: virtutem quidem eius in sole habitare credimus, sapientiam verò in luna: necnon & spiritus sancti, qui est maiestas tertia, aëris hunc omnem ambitum sedem fatemur ac diuersoriũ: cuius ex viribus ac spiritali profusione, terram quoque concipientem, gignere patibilem Iesum, qui est vita ac salus hominum, omni suspensus ex ligno. Quapropter & nobis circa vniuersa, & vobis similiter erga panem & calicem par religio est, quãuis eorũ acerrime oderitis autores. Hæc nostra fides est, de qua si quærendum aliàs putaueris audies: quamuis nec illud ad præsens minus firmum sit argumentum, quod vel tu, vel quilibet alius rogatus, vbi nam Deum suum credat habitare, respondere non dubitabit, in lumine: ex quo cultus hic meus omnium penè testimonio confirmatur. Sed nunc ad illud, quia nos nõ sectam sed schisma gentium nuncupasti. Schisma nisi fallor, est eadẽ opinantem, atque eodẽ ritu colentem, quo cæteri, solo congregationis delectari dissidio. Secta verò, est longe alia opinantem quàm cæteri, alio etiam sibi ac longe dissimili ritu, diuinitatis instituisse culturam. Quæ si ita sunt, mea interim & opinio & cultus longe alia sunt, quàm Paganorum. De tuis postea videbimus. Pagani bona & mala, tetra & splendida, perpetua & caduca, mutabilia & certa, corp

Cap. j.
Cap. ij.
2. Tim. 6.
1. Cor. 1.
Cap. iij.

ta.corporalia & diuina vnum habere principium dogmatizant. His ego valde cõtraria sentio, qui bonis omnibus principium fateor Deum, contrariis vero Hylen: sic enim mali principium ac naturã theologus noster appellat. Itẽ Pagani, aris, delubris, simulacris, victimis, atque incenso Deum colendum putant. Ego ab his in hoc quoque multum diuersus incedo, qui ipsum me, si modo sim dignus, rationabile Dei tẽplum puto viuum viuæ maiestatis: simulacrum, Christum filium eius accipio: aram, mentem bonis artibus & disciplinis imbutam: honores quoq; diuinos ac sacrificia in solis orationibus, & ipsis puris ac simplicibus pono: quo modo ergo schisma sum Paganorum? Cap. iiij. Hactenus enim & Iudæorũ me poteras dicere schisma quia & omnipotentem Deum colam, quod sibi & Iudæus omnis audaciter assumit, cũ nõ considerares rituum diuersitatem, qua à me coleretur omnipotens & à Iudæis: si tamen omnipotentẽ Iudæi colunt. Sed interim de opinione tractamus quæ sic & Paganos de solis cultura fefellit, vt de omnipotentis Iudęos. Sed nec vestrũ quidẽ schisma si me dixeris verũ est. quãuis Christum venerer & colã, quia alio cũ ritu colo, & alia fide quàm vos. Schisma verò aut nihil immutari debet ab eo, vnde factũ est, aut non multum: vt puta vos, qui desciscẽtes à gentibus, monarchiæ opinionẽ primo vobiscum diuulsistis: id est, vt omnia credatis ex Deo: sacrificia verò eorum vertistis in agapas, idola in martyres, quos votis similibus colitis: defunctorum vmbras vino placatis & dapibus: solennes gentiũ dies cũ ipsis celebratis, vt calendas, & solstitia: de vita certè mutastis nihil, estis sanè schisma, à matrice sua diuersum nihil habens nisi conuentũ. Nec non & priores vestri Iudæi, segregati etiam ipsi à gentibus sculpturas solum dimiserunt: templa verò, & immolationes, & aras, & sacerdotia, atque omne sacrorum ministerium eodem ritu exercuerunt, ac multo superstitiosius quàm gentes. De opinione verò monarchiæ in nullo etiam ipsi dissentiunt à Paganis: quare constat vos atque Iudæos schismata esse gentilitatis cuius fidem tenẽtes & ritus modice quãuis immutatos, de sola conuentuum diuisione putatis vos esse sectas. Porrò autem sectas si quæras, non plus erunt quàm duæ: id est: gentium & nostra, qui eis longe diuersa sentimus. Ita quidẽ oppositi inuicem nobis, vt est veritas & mendacium, vt dies & nox, vt egestas & copia, vt morbus & sanitas: vos verò nec

erroris ſecta eſtis,nec veritatis,ſed ſchiſma tãtum: nec ipſum veritatis ſaltem,ſed erroris. Auguſtinus reſpondit,O impe- *Cap.v.*
rita peſtis, & vanitas verſipellis, vt quid tibi obiicis, quod ſi quis tibi obiicit,neſcit cum quo agat? Neque enim vos Paganos dicimus,aut ſchiſma Paganorũ,ſed habere cum eis quandam ſimilitudinem,eo quòd multos colatis Deos. Verum vos eis eſſe longe deteriores,quòd illi ea colunt quæ ſunt, ſed pro diis colenda non ſunt:ſunt enim & idola, ſed ad ſalutem nihil ſunt. Et qui colit arborem,non quidem arando,ſed adorando, non id colit quod nuſquam eſt, ſed quod ita colendum nõ eſt. Ipſa etiam dæmonia, vnde dicit Apoſtolus, Quæ immolant *1. Cor.10.*
gentes,dæmoniis immolant,& non Deo:vtiq; ſunt quibus illos immolare dicit,& quorũ nos ſocios eſſe non vult. Iam vero cęlum & terra & mare & aër,ſol & luna & cætera ſydera,omnia hæc manifeſta oculis apparent,atque ipſis ſenſibus præſto ſunt. Quæ cum Pagani tanquam deos colunt,vel tanquã partes vnius magni Dei,nam vniuerſum mundum quidã eorum putant maximum Deũ,ea colunt quę ſunt. Cum quibus quando agimus, vt ea non colant, non eis dicimus quòd nulla ſint, ſed quòd colenda non ſint: eiſque colendum horum omnium conditorem,Deum inuiſibilem ſuademus, cuius ſolius participatione beatus homo fieri poteſt quod omnes velle nemo ambigit. Sed quia nonnulli eorum inuiſibilem & incorporeã creaturam colunt,quod eſt anima,ménſq; humana:tamẽ quia nec eiuſmodi creaturæ participatione fit homo beatus,ille nõ ſolum inuiſibilis, verumetiam incommutabilis Deus: id eſt, Deus verus colendus eſt:quia ſolus ille colendus eſt, quo ſolo fruens, beatus fit cultor eius: & quo ſolo non fruens, omnis mens miſera eſt,qualibet re alia perfruatur. Vos autem cum ea colatis,quæ omnino non ſunt, ſed veſtrarum fallacium fabularum vanitate finguntur, propinquiores eſſetis veræ pietati ac religioni,ſi ſaltem Pagani eſſetis, vel in eorum genere qui corpora colunt:etſi non colenda,ſed tamen vera. Vnde vos verius dixerim nec ſolem iſtum colere,ad cuius gyrum veſtra oratio circumuoluitur. Nam & de ipſo tam falſa,& tam de- *Cap.vj.*
teſtanda iactatis, vt ſi ſuas vindicaret iniurias, iam flammis *Quid de*
eius viui arderetiș. Nam primo eum nauim quandam eſſe di- *ſole ſen-*
citis:ita non tantum,vt dicitur,toto cælo erratis, ſed & nata- *tiãt Ma-*
tis. Deinde,cum omnium oculis rotundus effulgeat, eáq; illi *nichæi.*
figura pro ſui ordinis poſitione perfecta ſit, vos eum triangu-

lum perhibetis: id est, per quandam triangulam cæli fenestram lucem istam mundo terrisque radiare. Ita fit, vt ad istum quidem solem dorsum ceruicémq; curuetis: nõ autem ipsum tam clara rotunditate conspicuum, sed nescio quam nauim per foramen triangulum micantem atque lucentem, quam confictam cogitatis, adoretis. Quam profecto faber ille nõ faceret, si quemadmodum emuntur ligna, quibus nauigiorum tabulæ compinguntur, sic emerentur & verba, quibus hæreticorum fabulæ confinguntur. Verum hæc tolerabilius vel ridẽtur vel flentur in vobis, illud est intolerabiliter sceleratum, quòd de ipsa naui puellas pulchras & pueros proponi dicitis: quorum formosissimis corporibus inardescant principes tenebrarum, ad fœminas masculi, & ad masculos fœminæ: vt in ipsa flagranti libidine, & inhianti concupiscentia de membris eorum tanquam de tetris sordidisq; compedibus Dei vestri mẽbra soluantur: & his obscœnissimis pannis vestris conamini assuere ineffabilẽ trinitatem, dicentes patrem in secreto quodam lumine habitare: filij autem in sole virtutem, in luna sapientiam, spiritum vero sanctum in aëre. In qua tripertita vestra, vel potius iam quadripertita fabula de patris quidem secreto lumine, quid vobis dicã, nisi quia lumen cogitare non potestis, nisi quale videre consuestis? Hoc enim conspicuum & omni carni, non tantum hominum, verumetiam bestiarum & vermiculorum notissimum lumen intuentes: ex illo conceptam corde phantasiam, in immensum soletis augere, & eam lucem dicere, vbi Deus pater habitat cũ regnicolis suis. Quãdo enim discreuistis lucem quam cernimus, ab ea luce qua intelligimus, cum aliud nihil vnquam putaueritis esse, intelligere veritatem, nisi formas corporeas cogitare siue finitas, siue ex aliquibus partibus infinitas? Quæ inania phantasmata esse nescitis. Proinde cum tãtum intersit inter cogitationem, qua cogito terram luminis vestri, quæ omnino nusquam est: & cogitationem, qua cogito Alexandriam, quam nũquam vidi, sed tamen est: rursúsque tantum intersit inter istam, qua cogito Alexandriam incognitam, & eam, qua cogito Carthaginem cognitam: ab hac quoque cogitatione, qua certa & nota corpora cogito, longe incomparabiliter distat cogitatio, qua intelligo iustitiam, castitatem, fidem, veritatem, charitatem, bonitatem, & quicquid eiusmodi est: quæ cogitatio dicite, si potestis, quale lumen sit, quo illa omnia, quæ hoc non sunt, & inter

De natura boni. ca. 24.

Cap. vij.

inter se discernuntur,& quantum ab hoc distent,fida manifestatione cognoscitur:& tamen etiã hoc lumen,non est lumen illud quod Deus est:hoc enim creatura est,creator est ille: hoc factum,ille qui fecit,hoc deniq; mutabile,dum vult quod nolebat,& scit quod nesciebat,& reminiscitur quod oblitũ erat: illud autem incõmutabili voluntate,veritate,æternitate persistit:& inde nobis est initium existẽdi,ratio cognoscendi,lex amandi:inde omnibus & irrationabilibus animantibus natura,qua viuunt:vigor,quo sentiunt:motus,quo appetunt: inde etiam omnibus corporibus mensura,vt subsistant:numerus,vt ornentur:pondus,vt ordinentur.Itaq; lumẽ illud trinitas inseparabilis, vnus Deus est, cuius vos nullo corpore adiuncto, per seipsam incorpoream,spiritalem, incõmutabilémq; substantiam etiam locis diuiditis. Nec saltem trinitati loca tria datis,sed quatuor:patri vnum:id est,lumen inaccessibile,quod prorsus non intelligitis: filio duo,solem scilicet atque lunam: spiritui sancto rursus vnum: id est,aëris hũc omnẽ ambitum. De patris ergo inaccessibili lumine,quia veram fidem tenentibus non inde separatur filius & spiritus sanctus,hactenus in præsentia dixerim. Vestrę autem vanitati quid placuit in sole ponere virtutem filij,& in luna sapientiam? Cum enim in ipso patre filius inseparabilis maneat,quo modo potest sapientia eius ab eius virtute separari,vt illa sit in sole, hæc in luna, cum per eiusmodi loca nisi corpora diuidi separariq; non possint? Quod si sciretis,nunquam stulto insanóque phantasmate tantas fabulas texeretis. At in eaipsa falsitate atque fallacia, quàm incongrue,quàm peruerse sedẽ sapientiæ minus lucere dicitis, quàm sedem virtutis, cum ad virtutem pertinere videatur operari & efficere,ad sapientiam vero docere & ostendere:ac per hoc si calor in sole,lux autem pręolleret in luna, vtcunq; inuenissent ista figmẽta verisimilitudinis nebulam, hominibus carnalibus & animalibus decipiẽdis,qui nihil putant esse, nisi quod corporale cogitauerint. Caloris enim violentia,operatio est ad mouẽdum,vnde virtuti tribueretur:lucis autem clarus fulgor ad demonstrandum,vnde hãc sapientiæ darent. Cum vero lux longe in sole præcellat, quo modo ibi virtus,hic autem quod tanto minus lucet,sapientia est? O sacrilega ineptia,& cum sit vnus Christus Dei virtus, & Dei sapientia,spiritus autẽ sanctus non ipse sit Christus,quo modo separatur à se ipse Christus,eum ab eo non separetur spiritus

Cap. viij. (margin, beside "præsentia dixerim")

1. Cor. 1. (margin, beside "sacrilega ineptia")

ff 2 sanct

ſanctus? Aërem quippe, quem ſedem ſpiritui ſancto veſtra fabula tribuit, totam mũdi fabricam implere perhibetis. Vnde ſol & luna circumitus ſuos peragentes, ſemper cum illo ſunt: à ſole autem luna diſcedit, & ad ſolem rurſus accedit. Ita vobis autoribus, vel potius deceptoribus, per dimidiam partem circuli recedit à virtute ſapientia, & ad eam per aliam dimidiam rurſus accedit & cum plena eſt, tum longe eſt à virtute ſapientia: tunc enim tam longo interuallo à ſe diſiuncta ſunt hæc duo lumina, vt cum ſol vergit ad Occidentem, tunc luna ſurgat ab Oriente: ex quo fit, vt quoniam infirmantur omnia quę virtute deſeruntur, eo ſapientia ſit infirmior, quo eſt luna plenior. Si autem, quod veritas habet, & ſapientia Dei ſemper tantundẽ valet, & virtus Dei ſemper tantundem ſapit, cur hęc ſic duo dicitis, vt ea locorum ſedibus interuallíſque ſeparetis, cum & ipſas ſedes eiuſdem ſubſtantiæ dicatis, homines cæca & inſana mente, non recedentes à phantaſmate corporum: & virtute ac ſapientia ita carentes, vt nec ſapere poſſitis aliquid fortiter, nec valere ſapienter. Itáne vero deteſtanda & anathematizanda ſtultitia, Christus per ſolem lunámque diſtentus: hic virtute habitans, hic ſapiẽtia: nec hic perfectus & plenus, nec in ſole ſapiens, nec in luna præpotens, vtrobiq; pulchros pueros ſubornat concupiſcendos fœminis principibus tenebrarum, & maſculis puellas? Hæc legitis, hæc creditis, hęc docetis, ex hac fide doctrináq; viuitis, & miramini, quia ſic abominamini.

Cap. ix. Verum ſi in iſtis tam eminentibus notiſſimiſque luminibus ſic erratis, vt in eis non quod ſunt, ſed quod vobis dementiſſime fingitis, adoretis, quid de cæteris veſtris fabulis dicam? Quis enim ſplenditenens ſuſpendit mundum, & quis Atlas cum illo ſupportat? Hęc & innumerabilia, quę ſimiliter deliratis, omnino non ſunt, & colitis ea. Hinc vos Paganis dicimus deteriores, eo tãtum ſimiles, quòd multos Deos colitis: eo vero in peiorem partem diſſimiles, quòd illi pro diis ea colunt quæ ſunt, ſed dij non ſunt: vos autẽ colitis ea, quæ nec dij, nec aliquid ſunt, quoniam prorſus nulla ſunt. Habẽt quidem & illi quædam fabuloſa figmenta, ſed eſſe illas fabulas norũt: & vel à poëtis delectandi cauſa fictas eſſe aſſerunt, vel eas ad naturam rerum vel mores hominum interpretari conantur: ſicut Vulcanum claudum, quia ignis terreni motus eiuſmodi eſt: & Fortunam cæcam, quòd ex incerto accidant, quæ fortuita dicuntur: & tria fata in colo & fuſo digitiſque filum ex lana

De Ciuit. Dei. li. 4. ca. 18. Et li. 5. c. 1.

lana torquentibus, propter tria tempora: præteritum, quod in fuso iam netum atque inuolutum est: præsens, quod inter digitos nentis traiicitur: futurũ in lana, quæ colo implicata est, quod adhuc per digitos nentis ad fusum, tãquam per præsens ad præteritum traiiciẽdum est: & Venerem Vulcani vxorem, quia ex calore voluptas naturaliter nascitur: & Martis adulteram, quia belligerantibus incongrua est: & Cupidinẽ puerum volitantem ac sagittantẽ, quòd irrationabilis & instabilis amor corda vulneret miserorum: & alia permulta in hunc modũ. Quocirca hoc in eis irridemus, quod interpretata sic adorant, quę non intellecta, quamuis damnabiliter, tamen excusabiliter adorarent. Ipsis quippe interpretationibus cõuincuntur, non se illum Deum colere, cuius solius participatione mens beata fit, sed ab illo conditam creaturam. Nec solas virtutes ipsius creaturæ, sicut Mineruam, cuius fabulam, quòd de Iouis capite nata sit, ad prudentiam consiliorum interpretantur, quę rationis est propria, cui sedem capitis etiam Plato dedit: sed etiam vicia, sicut de cupidine diximus. Vnde quidam eorum Tragicus ait. Deum esse amorem turpis & vicio fauẽs " finxit libido. Nam & corporalium viciorum simulacra Ro" mani cõsecrauerũt, sicut Palloris & Febris. Vt ergo omittam quòd simulacrorum adoratores circa ipsas corporum figuras habent affectum, vt eas ipsas formas in locis honorabilibus sublimatas, quibus tantum obsequium exhiberi vident, tanquã Deos timeãt, illæ ipsæ interpretationes, quibus hæc muta & surda & cęca & exanima defenduntur, dignius accusantur: verumtamen & ista quoquo modo sunt, quamuis, vt iam dixi, ad salutem vel aliquam vtilitatẽ nihil sint, & quę ex his interpretantur, in rebus inueniuntur. Vos autem primũ hominem cum quinque elementis belligerantem, & spiritum potẽtem de captiuis corporibus gentis tenebrarum, aut potius de mẽbris Dei vestri victis atq; subiectis, mundum fabricantem: & splenditenẽtem reliquias eorundem membrorum Dei vestri habentẽ in manu, & cætera omnia capta, oppressa, inquinata plangẽtem: & Atlantem maximum super† humeris suis cum eo ferentem, ne totũ ille fatigatus abiiciat, atq; ita tabula vestra velut in tapete theatrico ad illius vltimi globi catastoliũ peruenire nõ possit: & alia innumerabilia pariter inepta & insana, nec pingendo aut sculpendo, nec interpretando demonstratis: & ea cũ omnino nulla sint, creditis & colitis: & insuper

De Ciuit. Dei. li. 4. cap. 10.

† *subter*

Christianis fide non ficta pias mentes mundantibus, tanquam temere credulis insultatis. Vt enim multa non quærã, quibus hæc ostendantur omnino non esse, quia subtilius sublimiúsq; tractare de mũdi fabrica, & si mihi difficile non esset, certè nimis longũ est: hoc dico, si ista vera sunt, Dei substantia cõmutabilis est, corruptibilis, coinquinabilis. Hoc autem credere, plenũ est sacrilegæ insaniæ. Illa igitur omnia vana sunt, falsa sunt, nulla sunt. Proinde vos Paganis istis, qui vulgo noti sunt, & antiquitus fuerunt, & in reliquiis suis iam nunc erubescũt, prorsus deteriores estis, quòd illi colunt ea quæ dij non sunt, vos autẽ omnino quæ non sunt. *Cap. x.* Itaq; si propterea vos putatis tenere veritatem, quia & errori Paganorũ longe dissimiles estis: nos autem propterea esse in errore, quia longius à vobis, quã à Paganis forte distamus: dicatur & mortuus ideo sanus, quia iam nec ægrotus est: & ideo reprehendatur qui sanus est, quia vicinior est ægroto, quàm mortuus. Aut si pleriq; Pagani non velut ægri, sed velut mortui deputandi sunt, laudetur in sepulcro cinis informis, quia iam nec formam cadaueris tenet: & membra viua culpentur, quia cadaueri sunt similiora, quàm cineri. Sic & nos ideo isti culpandos putant, quia nos similiores esse dicunt funeri Paganorũ, quàm fauillæ † Manichæorum: quãquam per multas differentias aliter atq; aliter quæque res ad discernendum diuidi soleãt, vt quod in hac erat parte, per alias differentias in alia parte inueniatur vbi ante non erat. Velut, verbi gratia, si quis omnẽ carnem diuidat in volatilia, & ea quę volare non possunt: per hanc differentiam quadrupedia hominibus sunt similiora, quàm auibus: pariter enim volare non possunt. Rursus si quis per aliã differentiam diuidat, vt dicat alia esse rationalia, alia irrationalia, iam quadrupedes auibus sunt similiores, quã hominibus: pariter enim sunt rationis expertes. Hoc Faustus non cogitãs, ait, Porrò autem sectas si quæras, non plus erũt quàm duæ: id est, gentium & nostra, qui eis longe diuersa sentimus. Videlicet quoniã dixerat eo maxime distare gẽtes à Manichæis, quòd ab vno principio dicũt esse omnia, quod Manichæi negãt, addentes principium gentis tenebrarũ. In hac differentia, quod fatendum est, pleriq; Pagani nobiscũ sentiunt: sed non vidit, quia item si quis ita diuidat, vt dicat eorum qui aliqua religione detinentur, aliis placere vnum Deum colendũ, aliis multos: per hanc differentiã & Pagani à nobis remoti sunt, & isti cum Paganis

† *cineri*

deput

deputantur, nos autem cum Iudæis. Potest ergo aliquis secundum hanc differentiam hoc etiam modo duas solas sectas putare. Hic forte si dicatis, quòd vos multos deos vestros ex vna substātia perhibetis, quasi Pagani multos suos non ex vna asserant, quāuis diuersa illis officia & opera & potestates attribuant: sicut etiam apud vos alius expugnat gentem tenebrarum, alius ex ea capta fabricat mūdum, alius desuper suspendit, alius subter portat: alius rotas ignium, ventorū, & aquarum in imo versat: alius in cælo circuiens radiis suis, etiam de cloacis membra Dei vestri colligit. Et quis numeret omnia omnium deorum vestrorū officia fabulosa, nulla veritate manifesta, nullis ænigmatibus figurata? Porrò si alius ita diuidat omnes homines, vt alios esse dicat, qui credūt Deum humana curare, alios qui hoc omnino non credunt: in hac parte & Pagani nobiscū sentiunt & Iudæi, & vos & omnes hæretici, qui quoquo modo Christiani appellantur: in illa vero Epicurei reperiuntur, & si qui alij sunt qui ita senserunt. Paruáne ista differentia est? Cur ergo non & secundū istam duę solæ sectæ esse dicantur, vt in vna earū nobiscū sitis? An audebitis in hac differentia discedere à nobis, qui Deum prędicamus humana curare, & esse cum Epicureis qui hoc negāt? Hi profecto illos repudiantes ad nos curritis. Sic per alias & alias differentias, nunc hic, nunc illic reperiūtur, aliunde iuncti, aliunde disiuncti, vicissim omnes nobiscū, & nos cū omnibus: & rursus nulli eorum nobiscū, nec nos cum aliquibus eorū. Quod si Faustus cogitaret, non tam diserte deliraret. Quid autē hinc dicam, *Cap. xj.* quòd ait ex viribus sancti spiritus, ac spiritali profusione terram quoq; concipientē gignere patibilem Iesum, qui est vita ac salus hominū omni suspensus ex ligno? O demens, vt interim non discutiam de hac re vestra vaniloqua, potéstne terra de spiritu sancto concipere patibilem Iesum, & Maria virgo non potuit? Cōpara, si audes, virginalia viscera, tanta castitate sanctificata, cum omnibus terrę locis vbi arbores herbæq; gignuntur. Itáne in illa fœmina exhorrescis, aut horrescere te fingis vterū pudicitiæ dedicatū: & in hortis omnibus circum quasq; vrbes ex cloacinis aquis Iesum gigni non exhorrescis? Quis enim quamlibet cœnulētus humor non innumerabilia germina edit & nutrit? Sic prędicatis nasci patibilem Iesum, quem credere natum esse de virgine clamatis indignū. Si carnem putatis immundam, cur vobis non videtur immundius,

 quòd

quòd à suæ salutis tēperamento, ipsa natura carnis expurgat? An caro immūda est, & fimus, qui carne egeritur, mundus est? Non ergo attēditis, non videtis stercoribus lætari agros, quo fertilius fœcundentur? Nempe ad id redit vestra dementia, vt de spiritu sancto, quem carnem Mariæ dicitis dedignatū, tanto vberius & lætius terra concipiat, quanto studiosius fuerit carnis sordibus & squaloribus pinguefacta. An vt hoc defendatis, dicitis spiritum sanctum incontaminabili vbiq; pollere præsentia? Respōdetur vobis, Cur non ergo & in vtero virginali? Sed vt de cōceptu iam taceā, partum ipsum deinde respicite. Concipienté de spiritu sancto dicitis terram gignere patibilem Iesum, quem tamen ita contaminatū omni ex ligno pendere perhibetis in frugibus & pomis, vt innumerabilibus animalium vescentium carnibus amplius cōtaminetur, ex ea sola parte purgandus cui fames vestra subuenerit. Itaque nos Christum filium Dei, verbum Dei, incontaminabiliter carne indutum, corde credimus, ore confitemur: quia illa substantia contaminari nec carne potest, quæ nulla re potest: vos autem secundum vestram fabulam, adhuc in arbore pendentē Iesum iam contaminatum dicitis, antequā carnem ingrediatur cuiusq; vescentis: aut si non est cōtaminatus, quo modo vos eum manducādo purgatis? Deinde cum omnes arbores crucē ipsius esse dicatis, vnde à Fausto prædicatur omni suspēsus ex ligno,
Ioan 19. cur non sicut illum verum Iesum, bonum opus faciens Ioseph ille ab Arimathia de cruce deposuit, vt sepeliret: ita & vos poma decerpitis, vt Iesum de ligni suspensione depositū, vestro ventre sepeliatis? Aut vnde pium est, Christū sepulchro condere, impium autem de ligno deponere? An vt de vobis etiam
Rom. 3. concinat, quod de propheta ponit Apostolus, Sepulcrū patens
Psalm. 5. & guttur eorū: ore aperto expectatis quis inferat Christum,
& 13. tanquam optimæ sepulturæ, faucibus vestris? Postremò dicite nobis, quot Christos esse dicatis. Aliúsne est, quem de spiritu sancto cōcipiens terra, patibilem gignit, omni non solum suspensus ex ligno, sed etiam iacens in herba: & ille alius, quem
Luce 23. Iudæi crucifixerūt sub Pontio Pilato: & tertius ille per solem lunámq; distentus? An vnus atq; idem, ex quadam sui parte ligatus in arboribus, ex quadam vero parte liber, eidem ligatæ captæq; subueniens? Quod si ita est, ille quem sub Pontio Pilato passum esse conceditis, cum eum sine carne fuisse narretis, nondum dico quemadmodum talem mortem sine carne

perpet

perpeti potuerit, sed quæro cui naues illas reliquerit, vt inde descendens, talia pateretur, qualia sine quocunq; corpore fieri non possent. Secundum præsentiam quippe spiritalem nullo modo illa pati posset: secundum præsentiam vero corporalem simul & in sole, & in luna, & in cruce esse non posset. Proinde si corpus non habuit, non est crucifixus: si autem habuit, quæro vnde habuerit, cum omnia corpora ex tenebrarũ gente esse dicatis, quamuis substantiam diuinã cogitare, nisi corpoream nũquam valueritis. Vnde cogimini aut sine corpore dicere crucifixum, quo absurdius & dementius dici nihil potest: aut in phantasmate potius, quàm in veritate visum fuisse crucifigi, qua rursus impietate quid peius est? Aut non omnia corpora de gente esse tenebrarũ, sed esse etiam corpus diuinæ substantiæ: quod tamen immortale non sit, sed possit ligno affigi & occidi, quod nihilominus plenum est dementiæ: aut ex gente tenebrarũ mortale corpus habuisse Christum, atq; ita qui eius corporis matrem Mariam virginẽ credere timetis, gentem dæmonũ non timetis. Postremò cum secundũ sententiam Fausti, quam quidẽ ex illa longissima fabula vestra decerptam, quanta potuit breuitate perstrinxit, de spiritu sancto terra concipiens, gignat patibilem Iesum qui est vita & salus hominũ, omni suspensus ex ligno: cur ille saluator pendenti pendendo congruit, & nascenti nascendo non cõgruit? Si autem propterea Iesum dicitis esse in arboribus, & Iesum crucifixum sub Pontio Pilato, & Iesum per solẽ lunámq; distentũ, quia totũ hoc ex vna eadémq; substantia est, cur non & cætera milia numinum vestrorum hac appellatione cõcluditis? Cur enim non sit Iesus, & ille splenditenés, & ille Atlas, & ille rex honoris, & ille spiritus potens, & ille primus homo, & quicquid aliud innumerabiliter per diuersa nomina, & diuersa officia prædicatis? Ipse deniq; spiritus sanctus, cur in tertia persona ponitur, cũ sit inter numerabiles? † Aut cur non sit etiam ipse Iesus? Et quid sibi iam vult in scriptis Fausti fallax textura verborum, vbi conatus velut congruere veris Christianis à quibus longe nimiúmque secluditur? Ait igitur, Nos patris quidẽ Dei omnipotentis, & Christi filij eius, & spiritus sancti, vnum idémq; sub triplici appellatione colimus numen. Cur enim sub triplici, ac non potius sub multiplici, nõ appellatione tantũ, sed etiam re, si quot nomina, tot personæ sunt? Neq; enim sicut in armis vna res est sub triplici appellatione ensis,

Cap. xij.

† *innumerabiles*

mucro, gladius: sicut vnam rem dicitis, & lunã, & nauem minorem, & luminatorẽ nocturnũ, & si quid aliud vocabuli eidẽ rei tribuitis: ita potestis dicere eundem primũ hominẽ, quem spiritum potentẽ, & quem splenditenentẽ, & quem Atlantem maximũ: sed alius est ille, alius atq; alius ille & ille, & neminem istorum Christũ dicere soletis, aut quomodo vnum nomen, † si diuersa opera? Aut cur non totũ simul vnus Christus, si propter vnam substantiã & in arboribus Christus, & in persecutione Iudęorũ Christus, & in sole ac luna Christus? Nempe vias omnes vestra phantasmata perdiderunt, nempe nihil aliud sunt, quàm visa furentium. Cur autẽ arbitretur Faustus parem nobis esse religionẽ circa panem & calicẽ, nescio, cum Manichæis vinũ gustare non religio, sed sacrilegiũ sit. In vua enim agnoscũt Deum suum, in cupa nolunt, quasi aliquid eos calcatus & inclusus offenderit. Noster autẽ panis & calix non quilibet quasi propter Christũ in spicis & in sarmentis ligatum, sicut illi desipiunt, sed certa consecratione mysticus fit nobis, non nascitur. Proinde quod non ita fit, quãuis sit panis & calix, alimentũ est refectionis, non sacramentũ religionis, nisi quòd benedicimus, gratiásque agimus domino in omni eius munere: non solum spiritali, verũetiam corporali. Vobis autem per fabulam vestrã in escis omnibus Christus ligatus apponitur: adhuc ligandus vestris visceribus, soluendúsq; ructatibus. Nam & cum mãducatis, Dei vestri defectione vos reficitis: & cum digeritis, illius refectione deficitis. Cum enim vos plenos reddit, resumptio vestra ipsum premit. Quod quidẽ misericordiæ deputaretur, quãdo aliquid pro vobis patitur in vobis: nisi vos rursus inanes relinqueret, vt à vobis liberatus effugeret. Quo modo ergo cõparas panem & calicẽ nostrum, & parem religionẽ dicis, errorem longe à veritate distetum: peius desipiens quàm nonnulli, qui nos propter panẽ & calicem Cererẽ ac Liberum colere existimant? Quod ideo commemorandum putaui, vt aduertatis ex qua vanitate veniat etiam illud vestrum, quod propter sabbatum, Saturno dicatos fuisse patres nostros putatis. Sicut enim à Cerere & Libero Paganorũ diis longe absumus, quãuis panis & calicis sacramentum, quod ita laudastis, vt in eo nobis pares esse volueritis, nostro ritu amplectamur: ita patres nostri longe fuerunt à Saturniacis catenis, quãuis pro tempore prophetiæ sabbati vocationem obseruauerint. Sed cur non etiam propter Hylen, quæ

† *Aliàs, numen* (margin note at "nomen")

Cap. xiij. (margin, at "aliud sunt, quàm visa furentium")

Cap. xiiij. (margin, at "cationem obseruauerint")

quæ in nõnullis libris Paganorũ frequẽtatur, parẽ vos cum Paganis religionẽ habere dixistis? Quinimò propter hoc imparẽ longéque dissimilẽ voluistis intelligi, quia hoc nomine mali principium ac naturã theologus vester appellat. In quo quidẽ imperitia vestra magna deprǽhẽditur: quia nec quid sit Hyle scitis, & hoc rei vocabulo, quã penitus ignoratis, etiã inflari velut docti affectatis. Hylen nãque Græci, cum de natura disserunt, materiã quandã rerũ definiunt, nullo prorsus modo formatã, sed omniũ corporaliũ formarũ capacẽ: quæ quidẽ in corporũ mutabilitate vtcunque cognoscitur, nã per seipsam nec sentiri nec intelligi potest. Verũ in hoc errãt qui dam gentiliũ, quòd eã tanquã coæternã Deo coniungunt: vt hæc ab illo non sit quãuis ab illo formetur. Quod alienũ esse à veritate, ipsa veritas docet. Ecce tamẽ quibus Paganis de hac ipsa Hyle inuenimini esse cõsimiles, quod eã vos quoq; suum habere principiũ, nec ex Deo esse perhibetis: & in hoc vos dispares esse dicebatis, nesciẽtes quid dicatis. in illo verò, quòd nulla est huic Hyle forma propria, nec nisi à Deo formari potest: nostræ illi veritati cõsentiũt, à vestra autẽ falsitate dissentiunt: qui nesciẽtes quid sit Hyle: id est, quid sit rerũ materies, gentẽ tenebrarũ eã dicitis, vbi non solũ distinctas quinq; generibus innumerabiles corporum formas, verũetiã mentem constituitis horum corporum formatricem: & quod est imperitius, vel potius dementius, ipsam magis mentem dicitis Hylen, quam non formari sed formare perhibetis: nam si esset ibi mens quædam formans, & elementa corporea quæ formarentur, illa elementa dicenda essẽt Hyle, id est, materies quam formaret eadem mens, quam mentem principium mali esse vultis. Hoc si diceretis, non quidẽ multum erraretis in eo, quod est Hyle, nisi quòd ipsa quoq; elementa, quamuis in alias formas formanda, tamen quia iam elementa essent, & speciebus propriis distinguerentur, Hyle non essent, quia est illa prorsus informis. Verũtamẽ tolerabilis esset imperitia vestra, quia eã quæ formaretur, nõ eã quæ formaret, Hylen diceretis: sed tamẽ etiã sic eo teneremini vani atq; sacrilegi, quia nescientes omnẽ modũ naturarum, numerũmq; formarum, & ordinem ponderum non esse posse, nisi à patre & filio & spiritu sancto, principio mali tantum bonum tribueretis. Nunc verò cum & quid sit Hyle, & quid sit malum, ignoratis, ô si possem vobis persuadere, vt à seducẽdis imperitioribus

De natura boni. c. 18.

Cap.xv. ribus vos cõpesceretis. Iam verò quòd etiã inde vos Paganis vultis esse meliores, quòd illi aris, delubris, simulacris, victimis, atq; incenso Deũ colendũ putant, vos autẽ nihil horũ facitis, quis non irrideat: quasi verò non satius sit vel lapidi qui quoquo modo est, aram cõstituere, & victimã offerre, quàm id quod omnino nõ est, in deliramento phãtasmatis adorare? Verum tu, qui rationabile Dei tẽplum te esse dixisti quo modo hoc explicabis? Placétne tibi, vt tẽplum Deus habeat, cuius aliquã partẽ diabolus fabricauerit? An vos non estis, qui dicitis omnia mẽbra vestra, totúmque corpus à maligna mente, quam Hylen dicitis fabricatũ, eiúsque ipsius fabricatricis partẽ illic habitare simul cũ parte Dei vestri? Quæ cum ibi teneatur, vt perhibetis, concatenata, & inclusa, verũ Dei templum, an Dei carcerẽ te dicere debuisti, nisi fortè animã tuam templũ Dei dicis, quã ex terra luminis habes? At illam partẽ Dei, vel mẽbrum Dei soletis dicere, non tẽplum Dei. Restat ergo, vt templum Dei non te dixeris, nisi ex corpore, quod secundũ te diabolus fabricauit. Ecce quo modo tẽplũ Dei blasphematis, vt non solũ sanctũ nõ esse dicatis, verũetiã machi-
1.Cor.3. namentum diaboli, & ergastulum Dei. At verò Apostolus, Templum enim Dei sanctum est, inquit, quod estis vos. Et ne putes tantummodo ad animam pertinere, quod dictum est,
1.Cor.6. audi expressius, Nescitis, inquit, quia corpora vestra templũ est in vobis spiritus sancti, quem habetis à Deo? Vos autem fabricam dęmonum Dei tẽplum dicitis, & ibi vnum, sicut Faustus ait, viuæ maiestatis simulacrum, Christũ filiũ Dei collocatis. Planè Christus vester phantasmaticus habitet in tali tẽplo sacrilegæ vanitatis. Ille quippe nõ à similitudine, sed à si-
Cap.xvj. mulatione simulacrum vocari potest. Ita & mentem tuam aram fecisti, sed vide cuius. Ex ipsis enim artibus & disciplinis tuis apparet, quibus eam imbutam esse dixisti. Illæ artes & disciplinæ vetant panẽ porrigere mendicanti homini, vt in ara vestra cum sacrificio crudelitatis ardeatis: talẽ aram Domino destruente, qui ex lege cõmemorat quali odore de-
Osee 6. lectatur Deus, dicens, Misericordiam volo quàm sacrificium. Vbi autẽ hoc Dominus commemorauerit, attendite, cum scilicet transiret per segetẽ, & esurientes discipuli eius vellerẽt
Mat. 12. spicas: quod homicidium esse vos dicitis, ex disciplina vestra,
1.Tim. 4. qua imbuistis mentem vestram: aram sanè non Dei, sed dæmoniorũ mendaciloquorũ, ex quorum doctrinis inusta cauteria

teriatur maligna conscientia, homicidium appellans, quam veritas innocentiam dicit. Ita enim Iudæis ait, vbi vos quoq; *Mat. 12.* futuros percussit atque destruxit. Si sciretis quid sit, Misericordiam volo quàm sacrificiũ, nunquàm condẽnassetis innocentes. Quas autem habere simplices & puras orationes, *Cap. xvij.* tanquam diuinos honores ac sacrificia poteritis, cũ de ipsa natura atque substantia diuina tanta indigna & turpia sentiatis, vt non solum vestris sacrificiis Deus verus non propicietur, sed in sacrificiis Paganorũ Deus vester immoletur? Neq; enim in lignis solum, & in herbis, aut in membris humanis, sed etiam in pecorum carnibus eum contaminantibus & polluentibus, vinculis colligatũ esse censetis. Ipsa verò anima vestra, cui Deo laudem dicat, cuius particulam seipsam in tenebrarũ gente captam teneri cõclamans, quid aliud quàm vituperat Deum, quem sibi alio pacto aduersus hostes suos consulere non potuisse testatur, nisi partium suarum tanta corruptione, & tam turpi captiuitate? Vnde vestræ etiã preces ad Deum vestrum nõ possunt esse religiosæ sed inuidiosæ. Quid enim mali apud illum cõmiseratis, vt in pœna ista nunc ad eũ gematis, quem non propria voluntate peccando deseruistis, sed ab illo dati estis hostibus ipsius, vt pax regno eius compararetur? Nec saltem sicut obsides dari solent, cũ honore custodiendi, nec sicut pastor ad capiendam bestiam tendit insidias. Pecus enim suum solet ponere in illa captoria tendicula, non membrũ suum: & plerunq; ita, vt antè bestia capiatur, quàm pecus lędatur. Vos autẽ mẽbra Dei dati estis hostibus, nõ valentes eorũ à Deo vestro cõpescere feritatem, nisi eorũ contaminati fœditate, nõ habentes peccatum proprium, sed hostili veneno tabefacti. Vnde non potestis dicere in precibus vestris, Propter gloriam nominis tui Domine libera nos, & propicius este peccatis nostris propter nomẽ tuũ: sed dicitis, Libera nos arte tua, quia vt modo in regno tuo securus lugeas, nos hîc premimur, dilaniamur, inquinamur. Hæc vox accusatoria est, non deprecatoria. Nec illud potestis dicere, quod magister veritatis docuit, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Qui sunt enim debitores vestri qui in vos peccauerunt? Si gens tenebrarum, nũquid ei dimittitis debita, quam vsque in finem eradicatam, æterno carcere includitis? Quæ autem debita vobis potest ille dimittere, quando ille potius in vos peccauit, cum ad ista vos

Psal. 78.

Mat. 6.

vos misit, quàm vos in illũ, qui mittenti obtemperastis? Aut si propterea ille nõ peccauit, quia hoc necessitate fecit: maior est vestra necessitas, cũ iam in pugna prostrati iaceatis, quàm fuit illius antequã pugnaretis. Iã enim vos patimini cõmixtum malũ, nihil tale ille patiebatur, cũ tamen necessitatem, vt vos mitteret, pateretur. Itaq; aut ipse potius vobis debet, quod ei dimittatis: aut si nec ipse vobis, multo magis nec vos illi. Vbi sunt ergo sacrificia vestra, simplices ac puræ oratio-
Ca. xviij. nes vestræ, cum sint fallaces & impuræ blasphemiæ? Et tamen volo mihi dicatis, vnde ista omnia, quæ laudatis in vobis, his nominibus appelletis, vt dicatis templum, aram, sacrificium. Si enim vero Deo ista vera non debentur cur laudabiliter in vera religione prædicantur? Si autẽ Deo vero verum sacrificiũ rite debetur, vnde etiã diuini honores rectè appellãtur: cætera quæ dicuntur sacrificia, ad similitudinẽ fiũt cuiusdam veri sacrificij. Hæc autẽ partim sunt imitamenta falsorũ & fallaciũ deorũ, hoc est dæmoniorũ, superbe sibi ab eis quos deceperint diuinos honores exigentiũ, sicut sunt vel erãt omnia in templis idolísq; gentiliũ: partim prædicamẽta venturi vnius verissimi sacrificij, quod pro peccatis omniũ credentiũ offerri oporteret: qualia erant præcepta diuinitus antiquis patribus nostris, vbi erat & illa mystica vnctio, qua Christus præfigurabatur: vnde & ipsum nomen à chrismate ducitur. Proinde verũ sacrificiũ, quod vni vero debetur Deo, quo eius altare solus Christus impleuit, in victimis pecorum imitata
1. Cor. 10. dæmoni sibi arrogãter exposcũt. Vnde dicit Apostolus, Quæ immolant gentes, dæmoniis immolant, & nõ Deo: non quòd offerebatur culpãs, sed quia illis offerebatur. Hebræi autẽ in victimis pecorũ, quas offerebant Deo, multis & variis modis, sicut re tanta dignũ erat, Prophetiã celebrabãt futuræ victimæ, quam Christus obtulit. Vnde iam Christiani, peracti eiusdem sacrificij memoriam celebrant, sacrosancta oblatione & participatione corporis & sanguinis Christi. Manichæi verò nescientes quid damnandũ in sacrificiis gentiũ, & quid intel-
1. Tim. 4. ligendũ in sacrificijs Hebræorum, & quid tenendũ vel obseruandum in sacrificio Christianorum, vanitatẽ suam sacrum offerunt diabolo, qui eos decepit, recedentes à fide, intendẽtes spiritibus seductoribus, & doctrinis dæmoniorum in hypo-
Cap. xix. crisi mendaciloquorum. Discat ergo Faustus, vel potius illi, qui eius literis dilectantur, monarchiæ opinionem non ex

gen

gentibus nos habere: sed gentes nō vsqueadeo ad falsos Deos esse delapsas, vt opinionē admitterent vnius veri Dei, ex quo est omnis qualiscunque natura. Sapientes enim eorum, quia sicut dicit Apostolus, inuisibilia Dei à constitutione mundi per ea quæ facta sunt intellecta cōspiciūtur, sempiterna quoque virtus eius ac diuinitas, vt sint inexcusabiles, cognoscētes Dominum, † non sicut Deū honorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum: dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, & immutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium. Hæc sunt enim simulacra gentium, in quibus interpretandis non habent exitum, nisi ad creaturam quā condidit Deus: vt in ipsa quoque interpretatione simulacrorum, de qua se peritiores eorū iactare atque inflare cōsueuerunt, hoc in eis fiat quod paulopost idē Apostolus dicit, Coluerunt & seruierūt creaturæ potius, quā creatori, qui est benedictus in secula. Vos autē & in eo quòd eis similes estis, vani estis: & in eo quòd eis similes non estis, peiores estis. Ad hoc enim nō cum ipsis creditis monarchiā, quòd illi verum credūt, vt ipsius vnius Dei substātiam expugnabilem corruptibilémq; credatis, quod est impiæ vanitatis: in pluribus autē diis colendis, doctrina dæmoniorum mendaciloquorum illis persuasit multa idola, vobis multa phantasmata. † *Deum.*

Nec sacrificia eorum vertimus in agapes, sed sacrificium illud, quod pauloantè commemoraui, intelleximus, dicente domino, Misericordiā volo quàm sacrificium. Agapes enim nostræ pauperes pascunt, siue frugibus siue carnibus. Pascitur enim creatura Dei de creatura Dei quæ hominis dapibus congrua est. Vobis autem quia dæmonia mendaciloqua persuaserunt, non ad regendā carnem, sed ad exercēdam blasphemiam abstinere à cibis, quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & his qui cognouerunt veritatem: quoniam omnis creatura Dei bona est & nihil abiiciendū, quod cum gratiarum actione percipitur: ingrati creatori, & pro largis eius beneficiis sacrilegas retribuentes iniurias, quoniam plerunque in agapibus etiam carnes pauperibus erogantur, misericordiam Christianorum similem dicitis sacrificiis Paganorum, quorum nonnullis in hoc quoque similes estis. Propterea enim nefas habetis pecora occidi; quia *Cap xx.* *Mat. 12.* *Osee 6.* *1.Tim. 4.* *Quum ἀγάπη, dicatur cōuiuiū, Augustinus dixit, agapibus.*

di; quia

tanto deuotius, quanto securius post incerta omnia superata: quantò etiã fidentiore laude prędicamus, iam in vita fœliciore victores, quàm in ista adhuc vsq; pugnantes. At illo cultu, quæ Græcè latria dicitur, Latinè vno verbo dici non potest, cum sit quædã propriè diuinitati debita seruitus, nec colimus, nec colendum docemus, nisi vnũ Deum. Cum autẽ ad hunc cultum pertineat oblatio sacrificij, vnde idololatria dicitur eorũ, qui hoc etiã idolis exhibẽt: nullo modo tale aliquid offerimus, aut offerẽdum præcipimus, vel cuiquã martyri, vel cuiquã sanctæ animæ, vel cuiquã angelo: & quisquis in hunc errorẽ delabitur, corripitur per sanam doctrinam, siue vt corrigatur, siue vt caueatur. Ipsi enim sancti, vel homines, vel angeli exhiberi sibi nolunt, quod vni Deo deberi norũt. Apparuit hoc in Paulo & Barnaba, cum commoti miraculis, quæ per eos facta sunt, Lycaonij tanquam diis immolare voluerunt: conscissis enim vestimentis suis, confitentes & persuadentes se Deos non esse, ista sibi fieri vetuerunt. Apparuit & in angelis, sicut in Apocalypsi legimus, angelum se adorari prohibentem, ac dicentem adoratori suo, Conseruus tuus sum, & fratrum tuorũ. Ista sibi planè superbi spiritus exigũt, diabolus & angeli eius, sicut per omnia tẽpla & sacra gentiliũ. Quorum similitudo in quibusdam etiã superbis hominibus expressa est: sicut de Babyloniæ quibusdam regibus memoriæ commẽdatum tenemus. Vnde sanctus Daniel accusatores ac persecutores pertulit, quod regis edicto proposito, vt nihil à quoquam Deo peteretur, nisi à rege solo, Deum suũ, hoc est vnum & verũ Deum adorare, deprecarique deprehensus est. Qui autẽ se in memoriis martyrũ inebriãt, quo modo à nobis approbari possunt, cum eos, etiam si in domibus suis id faciant, sana doctrina condẽnet? Sed aliud est quod docemus, aliud quod sustinemus: aliud quod præcipere iubemur, aliud quod emendare præcipimur, & donec emendemus, tolerare compellimur. Alia est disciplina Christianorum, alia luxuria vinolentorum, vel error infirmorum. Veruntamen & in hoc ipso distant plurimũ culpæ vinolentorum & sacrilegorũ. Longe quippe minoris peccati est, ebrium derideri † à martyribus, quàm vel ieiunum sacrificare martyribus. Sacrificare martyribus dixi, non dixi sacrificare Deo in memoriis martyrum: quòd frequentissime facimus, illo duntaxat ritu, quo sibi sacrificari noui testamenti manifestatione præcepit: quod pertinet ad illum cultum, quæ latria

Acto. 14.

Apoc. 19. & 22.

Danie. 6.

† *redire.*

dicitur, & vni Deo debetur. Sed quid agam, & tantæ cæcitati istorum hæreticorũ quando demonstrabo, quam vim habeat
Psal.49. quod in Psalmis canitur, Sacrificium laudis glorificabit me, & illic via est, vbi ostendã illi salutare meum? huius sacrificij caro & sanguis ante aduẽtum Christi per victimas similitudinum promittebatur: in passione Christi per ipsam veritatem reddebatur: post ascensum Christi per sacramentũ memoriæ celebratur: ac per hoc tantũ interest inter sacrificia Paganorũ & Hebræorum, quãtum inter imitationẽ errantem, & præfigurationem prænuntiantẽ. Sicut autem non ideo contemnẽda vel detestanda est virginitas sanctimonialium, quia & vestales virgines fuerunt: sic non ideo reprehendenda sacrificia patrũ, quia sunt & sacrificia gentiũ: quia sicut inter illas virginitates multum distat, quãuis nihil aliud distet, nisi quæ cui voueatur atque reddatur: sic inter sacrificia Paganorum & Hebræorum multum distat, eoipso, quòd hoc solum distat, quæ cui sint immolata & oblata: illa scilicet superbæ impietati dæmoniorũ, idipsum sibi ob hoc arrogantium, quò haberentur dij, quia diuinus honor est sacrificium: illa vero vni Deo, vt ei offerretur similitudo promittens veritatem sacrificij, cui erat offerenda ipsa reddita veritas in passione corporis & sanguinis Christi.

De ciuitate Dei. lib.4.cap. 10. ante finem.

Cap.xxij. Neque enim, sicut Faustus dixit, priores nostri Iudæi segregati à gentibus, cum tẽplum Dei haberẽt, & immolationes, & aras, & sacerdotia, sculpturas solũ dimiserunt, id est, idola: poterant enim sicut nonnulli etiam sine idolorum sculpturis, arboribus, & montibus, postremo etiam soli, ac lunæ, cæterísq; syderibus immolare. Quod si facerent per illum cultum, quæ latria dicitur, creaturæ potius quàm creatori seruientibus, & ob hoc non paruo malo impiæ superstitionis errãtibus, nihilominus dæmonia se præberent ad eos illudendos, & ab eis sumẽda quæ sic obtulissent. Illi quippe superbi & impij spiritus, non nidore ac fumo, sicut nõnulli vani opinantur, sed hominũ pascũtur erroribus: non sui corporis refectione, sed maleuola dilectione †, cum quoquo modo decipiunt, vel arrogãti fastu simulatæ maiestatis, cum diuinos sibi honores exhiberi gloriantur. Non ergo illi patres nostri sola gentiũ simulachra dimiserunt, sed neq; terræ, neque cuiquã terrenæ rei, neq; mari, neque cælo, neque militiæ cæli aliquid immolantes, vni Deo creatori omniũ victimas obtulerũt: quas sibi offerri voluit, per earum similitudinẽ, promittens victimã veram, per quam nos sibi

† delectatione

ſibi peccatorum remiſsione reconciliauit in Chriſto Ieſu domino noſtro, cuius capitis corpus effectos fideles, Paulus alloquitur dicens, Obſecro autem vos fratres per miſericordiam *Roma.12.*
Dei, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentem, ſanctam, Deo placentem. Sed Manichæi corpora humana opificium dicunt eſſe gentis tenebrarũ: & carceres, quibus victus incluſus eſt Deus. Vnde longe aliud annuntiat Fauſtus, aliud Paulus. *Galat.1.*
Sed quoniã quiſquis vobis euãgelizauerit præter quàm quod accepiſtis, anathema ſit: verum dicit Chriſtus in Paulo, anathema ſit Manichæus in Fauſto. Qui etiam dicit, nihil nos *Ca. xxiij.*
mutaſſe de moribus gentium, neſciens quid loquatur. Cum enim iuſtus ex fide viuat, finíſq; præcepti ſit charitas de corde *1. Cor.13.*
puro, & conſcientia bona, & fide non ficta: maneántq; ad con- *1.Timo.1.*
firmandam vitam fidelium tria hæc, fides, ſpes, charitas, vnde *Roma. 1.*
fieri poteſt, vt pares cum aliquo mores habeat, qui hæc tria cum illo paria non habet? Qui enim aliud credit, aliud ſpérat, aliud amat, neceſſe eſt vt aliter viuat. Et ſi vſus quarundam rerum ſimilis videtur nobis eſſe cum gẽtibus, ſicut cibi & potus, tectorum, veſtimentorũ, lauacrorum: & qui ex noſtris coniugalem vitam gerunt, vxorum ducendarum & habendarum, filiorum gignendorum, nutriendorũ, hæreditandorum: longe tamen aliter his rebus vtitur, qui ad aliũ finẽ vſum earum refert: & aliter qui ex his Deo gratias agit, de quo praua & falſa non credit. Sicut enim in ipſo errore veſtro, cum eo pane veſcamini quo cæteri homines, & fructib' viuatis & fontibus: lana & lino ſimiliter texto amiciamini, nec in his tamen parẽ ducitis vitam, non aliud edendo aut bibendo aut induendo, ſed aliud ſentiendo & credendo, & ad alium finem iſta omnia referendo, finem ſcilicet veſtri erroris atq; vanitatis: ita nos & in his & in aliis, quæ ſimiliter ſumimus, non ſimiliter cum gentibus viuimus, eaſdem res non ad eundem finem referẽdo, *1.Timo.1.*
ſed ad finem legitimi diuiníq; præcepti, charitatem de corde puro, & conſcientia bona, & fide non ficta, à quibus quidam aberrantes, conuerſi ſunt in vaniloquium. In quo ſanè principatum tenetis, non intuentes, non conſiderantes in eiſdem habendis agendíſque rebus tantum ad diuerſam vitam valere, ſi diuerſa ſit fides, vt cum auditores veſtri & vxores habeant, & filios, quamuis inuiti ſuſcipiant, eíſque patrimonia congerant vel cuſtodiant, carne veſcantur, vinum bibant, lauent, metant, vindemient, negotientur, honores

publicos administrent, vobiscum eos tamen, non cum gentibus computetis, cum facta eorum gentibus videantur similiora, quàm vobis. Nam & quorundam facta gentilium, cum magis vobis propinquent, quàm quibusdam auditoribus vestris, nõnulli quippe in sacrilegis sacris suis & à vino, & à carnibus, & à concubitu temperant, potius auditores vestros his omnibus vtentes, & in eo vobis dissimiles, in Manichęi grege numeratis, quàm istos eadem quæ facitis facientes: potiúsque fœminã, quæ in Manichęum crediderit, vestram dicitis, etiam parientem, quàm Sibyllam nec saltem nubentem. At enim multi Christiani catholici vocantur, & sunt adulteri, raptores, auari, ebriosi, & quicqd aliud sanæ doctrinæ aduersatur. Quid autem inter vos in tam exiguo, ac penè nullo numero vestro? nónne pleriq; sunt tales, & quidam in paganis non sunt tales? Num ideo paganos, qui tales non sunt, dicitis meliores vobis, cum tamen propter sacrilegam vanitatem sectæ vestrę, etiam qui in vobis tales non sunt, paganis etiam talibus deteriores sint? Vnde manifestum est, non ideo derogari sanæ doctrinæ, quæ sola catholica est: quia multi eius nomine censeri volunt,
Mat.20. & per illam sanari nolunt. Agnoscenda est enim paucitas illa, quam dominus præcipue commendat in ingenti atq; innumerabili multitudine toto orbe diffusa: quæ tamen paucitas sanctorum atque fidelium, quod sæpe commendandum est, tanquam granorum in cõparatione multitudinis palearum paucitas dicitur: per se autẽ ipsam tantam massam frumenti facit, vt omnes probos & reprobos vestros, quos pariter veritas reprobat, incomparabili multitudine superet. Ecce non sumus gentium schisma, à quibus plurimum distamus in melius: sed nec vos hoc estis, quia plurimum ab eis distatis in peius.

Libri Vicesimi finis.

LIBER VICESIMVS PRIMVS.

Caput j.

FAVSTVS dixit, Vnus Deus est, an duo? Planè vnus. Quo modo ergo vos duos asseritis? Nunquam in nostris quidem assertionibus duorum deorum auditum est nomen. Sed tu vnde hoc suspicaris, cupio scire. Quia bonorum & malorum duo principia traditis. Est quidem quòd duo principia confitemur, sed vnum ex his Deum vocamus, alterum Hylen: aut vt communiter & vsitate dixerim, dæmonem. Quòd si tu hoc

putas

putas duos significare deos, poteris & medico disputāte de infirmitate atque sanitate, duas easdem putare sanitates: & cum quis bonum nominat & malum, tu poteris eadem duo putare bona: & copiam audiens atque egestatem, duas easdem putabis copias. Quod si & de albo & nigro disputante me, & frigido & calido, & dulci & amaro, dicas quia duo alba, & duo calida, & duo dulcia ostenderim, nónne videberis mentis impos, & cerebri minime sani? Sic & cum duo principia doceo, Deum & Hylen, non idcirco videri iam debeo tibi duos ostendere deos. An quia vim omnem maleficam Hyle asignamus, & beneficam Deo, vt congruit, idcirco nihil interesse putas, an vtrunq; eorum vocemus Deum? Quod si ita est, poteris & venenum audiens & antidotum, nihil interesse putare, an vtrunque vocetur antidotum, quia vtrunque eorum vim suam habeat, vtrunq; agat aliquid & operetur: necnon & medicum audiens ac venenarium, vtrosq; vocabis medicos. Et iustum audiens atque iniustum, poteris vtrosq; vocare iustos, quia vterq; eorum aliquid agat. Quòd si hoc facere absurdum est, quanto absurdius Deum & Hylen idcirco duos putare Deos, quia eorum quisq; aliquid operetur? Quapropter inepta hæc, & viribus satis effœta argumentatio est, vt quia de re mihi respondere non posis, de solis nominibus confles inuidiā. Nam nec diffiteor, etiam interdum nos aduersam naturam nuncupare Deum, sed non hoc secūdum nostram fidem, verum iuxta præsumptū iam in eam nomen à cultoribus suis, qui eam imprudenter existimāt Deum: queēadmodum & Apostolus, Deus, inquit, seculi huius excæcauit mētes infidelium, Deum quidem 2. Cor. 4. nominans, quià sic iam vocaretur à suis sed adiiciens, quòd mentes excæcet, vt ex hoc intelligatur non esse verus Deus.

AVGVSTINVS respondit, Duos quidē deos in vestris di- Caput ii. sputationibus solemus audire, quod etsi primo negasti, tamen paulo post etiam ipse confessus es, quasi rationem reddens, cur hoc dicatis: quia & Apostolus ait, Deus seculi huius excæcauit mentes infidelium. Quam quidem sentētiam pleriq; nostrum ita distinguunt, vt Deum verum dicant excæcasse infidelium mentes. Cum enim legerint, in quibus Deus, suspendunt pronunciationem, ac tunc inferunt, Seculi huius excæcauit mentes infidelium: quia etsi ita non distinguas, sed exponendi gratia ita verborum ordinem mutes, In quibus Deus excæcauit mentes infidelium seculi huius: idem qui in illa distinctione

sensus elucet. Potest enim etiam talis operatio, qua excæcantur mentes infideliũ, secundum quendam modũ pertinere ad verum Deũ, quod nõ facit malitia, sed iustitia: sicut idem Paulus alibi dicit, Nunquid iniquus Deus, qui infert iram? Item alibi, Quid ergo dicimus, inquit, nunquid iniquitas est apud Deum? Absit. Moysi enim dicit, Miserebor cui misertus ero, & misericordiam pręstabo cui misericors fuero. Cùm ergo pręmisisset, quod inconcusse est retinendum, non esse iniquitatem apud Deum, & paulò pòst attende quid dicat, Si autem volens Deus ostendere iram, & demonstrare potentiã suam, attulit in multa patientia vasa iræ, quæ perfecta sunt in perditionem: & vt notas faceret diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quę præparauit in gloriã, &c. Certè hîc nullo modo dici potest aliũ Deum esse, qui ostendit iram, & demonstrat potentiam suam in vasis, quæ perfecta sunt ad perditionẽ, & alium qui ostendit diuitias in vasis misericordiæ. Nam vnũ eundémq; Deum facere vtrunque, Apostolica doctrina testatur. Hinc est & illud, Propter hoc tradidit illos Deus in concupiscentias cordis eorum, in immunditiam, vt contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis. Et paulò pòst, Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiæ. Item paulò pòst, Et quoniam non probauerunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobũ sensum. Ecce quomodo verus Deus & iustus excæcat mentes infidelium. Neque enim vnquam in his Apostoli verbis, quæ cõmemoraui, alius Deus intellectus est, quàm ille, qui filium suum misit dicentem, In iudiciũ veni in hunc mundũ, vt qui non vident, videant: & qui vident, cæci fiant. Nam & hîc satis apparet mentibus fideliũ, quo modo Deus excæcet mentes infidelium. Præcedit enim aliquid occultũ in occultis, vbi Deus agat iustissimũ examen iudicij sui, vt quorundam mentes excæcentur, quorundã intelligant: † cui verissime dictũ est, Iudicia tua abyssus multa. Cuius profunditatis impenetrabilem altitudinem Apostolus admiratus, exclamat, O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quàm inscrutabilia sunt iudicia eius, &c. Vos autem nõ valentes discernere quid faciat Deus beneficio, quid iudicio, quia & à corde & ab ore vestro longe est Psalterium nostrũ, vbi dicitur, Misericordiam & iudicium cãtabo tibi domine, quicquid vos pro infirmitate humanæ mortalitatis offenderit, alienatis omnino ab arbitrio & iudicio Dei veri: videlicet habẽtes paratum alterum Deum malum

Marginalia: *Roma. 3.* *Roma. 9.* *Exod. 33.* *Roma. 9.* *Roma. 1.* *Ioan. 9.* *† illuminentur:* *Psal. 35.* *Roma. 11.* *Caput iij.* *Psal. 100*

malum, quem vobis non veritas ostendit, sed vanitas fingit, cui tribuatis non solum quicquid facitis iniustè, verumetiam quicquid patimini iuste: ita Deo tribuentes beneficia donorũ, & ei auferentes iudicia pœnarũ, quasi de alio dixerit Christus, ꝙ præparauit ignem æternũ malis, quàm de illo, qui facit Solem suum oriri super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Vnde hîc tantam bonitaté, & ibi tantam seueritatem ad vnũ pertinere Deũ non intelligitis, nisi quia misericordiã & iudiciũ cantare nõ nostis? Nónne idẽ ipse, qui facit Solẽ suum oriri super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos, frangit tamen ramos naturales, & contra naturã inserit oleastrum? Nónne de vnoipso illic dicit Apostolus, Vides ergo bonitatem & seueritatẽ Dei, in eos quidẽ qui fracti sunt seueritatem: in te autẽ bonitatẽ, si permanseris in bonitate? Nempè audistis, nẽpè aduertistis, quemadmodũ nec Deo auferat iudiciariam seueritatẽ, nec homini liberã voluntatẽ. Occultũ est, altũ est, inaccessibili secreto ab humana cogitatione seclusum est, quemadmodũ Deus & damnet impiũ, & iustificet impiũ: vtrunq; enim de illo scripturarũ sanctarum veritas loquitur. Num igit ideo aduersus diuina iudicia garrire delectat, quia sunt inscrutabilia? Quãto conueniẽtius, quãto accõmodatius est modulo nostro, expauescere illic vbi Paulus expauit, & exclamare, O altitudo diuitiarũ sapientiæ & sciẽtiæ Dei, quàm inscrutabilia sunt iudicia eius & inuestigabiles viæ eius? Quãto melius est ita mirari, quod vestigare nõ sufficis, quàm propterea velle alterũ Deum malũ fingere, quia vnũ bonum non potuisti cõprehendere? Non enim de nomine agitur, sed de opere. Nam cito videtur Faustus se defendisse, cùm ait, Non dicimus duos Deos, sed Deum & Hylen. Porrò autẽ cùm quæsieris quid dicat Hylen, audies planè describi alterũ Deũ. Si enim materies informis corporaliũ formarũ capax, ab eis Hyle appellaretur, quæ appellata est ab antiquis, nemo eam nostrũ coargueret dici Deũ. Nũc verò quantus error est, quanta dementia, vel materiem corporũ dicere opificem corporũ, vel opificem corporũ negare Deũ. Quia ergo ꝙ Deus verus facit, id est, corporũ, elementorũ, animaliũ qualitates & formas, vt corpora, vt elementa, vt animalia sint, hoc vos dicitis nescio quẽ alterũ facere, quolibet eum nomine vocitetis, rectè dicemini errore vestro Deum alterum inducere. In hac enim vna re bis erratis errore sacrilego: semel quidem, quòd ea quę

Mat. 25.
Matt. 5.
Roma. 11.
Roma. 11.
Cap. iiij.
De natura boni. cap. 18.

Deus fecit, eum facere dicitis, quem Deum fateri erubescitis. Sed nullo modo efficietis vt nõ sit Deus, nisi eum talia facere negaueritis, qualia nõ facit nisi Deus: Iterum autẽ, quia ea quę bonis Deus bona facit, vos & à malo fieri, & mala esse opinamini, puerili sensu horrẽtes quæ pœnalis mortalitatis imbecillitati nõ congruũt, & amantes quæ cõgruunt. Proinde malum dicitis, qui fecit colubrũ: istum autẽ Solem tam magnũ bonũ putatis, vt nec factũ à Deo, sed prolatũ vel missum esse credatis. Deus autẽ verus, in quẽ nondum à vobis credi nimiũ doleo, & colubrũ fecit inter alia inferiora, & solẽ inter alia superiora: & adhuc in sublimioribus, non corporalibus cælestibus, sed iam in spiritalibus multa ista luce lõgè meliora, quæ carnalis homo quilibet nõ percipit, quãto magis vos, qui cum carnẽ detestamini, nihil aliud quàm vestrã regulam detestamini, qua bona & mala metimini. Neq; enim potest in vobis esse cogitatio vel malorũ, nisi qualibus carnalis sensus offenditur: vel bonorũ, nisi qualibus carnalis acies oblectatur.

Caput v. Vt ergo ista in imo rerum opera Dei terrena, infirma, mortalia, sed tamẽ opera Dei, qualia possumus videre, cõsiderem, ineffabiliter moueor laude creatoris illorũ, qui prorsus ita magnus est in operibus magnis, vt minor nõ sit in minimis. Ars enim diuina, qua & cælestia & terrena opera fiunt, cũ ea sint inter se dissimilia, ipsa in omnibus sui similis est, quia in suo quæque genere perficiendo vbique perfecta est. Neque enim vniuersum condit in singulis, sed ad vniuersũ cõplexum condens singula, vniuersam se condendis præbet & singulis, omnia congruenter locis suis & ordinibus faciẽs, atque dispõnẽs, & omnibus particulariter, atque vniuersaliter cõgrua tribuẽs. Ecce hic in isto quasi fundo infimo vniuersæ creaturæ aspicite animalia, quæ volant, & natant, & gradiuntur, & repunt. Nempè mortalia sunt, nempè vita eorũ, sicut scriptũ est, Vapor est ad modicum apparens. *Iacobi 4.* Hunc enim modulum ab optimo conditore perceptum, tanquam in cõmune conferunt vniuerso pro sui generis portione complendo, vt cùm istis imis sint omnia bona, in quibus sunt eis superna meliora. Veruntamen attendite, & date mihi vnũ quamlibet abiectissimum animal, cuius anima oderit carnẽ suam, ac nõ potius nutriat & foueat eam, motúq; vitali vegetet, & regat, & quodã modo administret pro sui generis exiguitate quoddã vniuersum suum, ad incolumitatem tuendam sibi conciliatũ. *1. Cor. 9.* Quod enim rationalis

lis anima castigat corpus suum,& seruituti subiicit, ne immoderato appetitu terrenorũ impediatur à perceptione sapiẽtiæ, etiam si vtique diligit carnẽ suam, quam sibi ad obediendum legitime subdit, atque ordinat. Postremò vosipsi, quamuis carnali errore carnẽ detestemini, nõ potestis nisi diligere carnem vestram, eiúsq; saluti & incolumitati consulere, omnes ictus, & casus,& intemperiem qua læditur deuitare, munimẽta vero & salubritatẽ qua conseruatur appetere: ita ostenditis præualere naturæ legẽ contra erroris vestri opinionem. Quid *Caput vj.*
in ipsa carne vitalia viscera, totius formæ cõuenientia, membra operandi, vasa sentiendi, locis atque officiis suis cuncta distincta,& concordi vnitate cõtexta, moderatione mensurarũ, parilitate numerorũ, ordine ponderum: nónne indicant artificem suum Deum verũ, cui verè dictũ est, Omnia in mensura *Sapien.11*
& numero & pondere disposuisti? Si ergo cor nõ peruersum, *Rom.1.*
atque corruptũ vanis fabulis haberetis, inuisibilia eius etiam per ista, quæ in hac infima & carnali creatura facta sunt, intellecta cõspiceretis. Vnde enim istis hæc quæ cõmemoraui, nisi ab illo, cuius vnitate omnis modus sistitur: cuius sapiẽtia omnis pulchritudo formatur: cuius lege omnis ordo disponitur? Quod si ad ista intuenda oculum non habetis, Apostolica vos ducat autoritas. Apostolus enim, cum de sancta dilectione *Cap.vij.*
præciperet, qualis esse debeat virorũ in vxores, ex anima ani- *Ephes 5.*
mantis sumpsit exemplũ. Qui diligit, inquit, vxorẽ suam, seipsum diligit. Nemo enim vnquam carnẽ suam odio habet, sed nutrit & fouet eam, tanquam Christus Ecclesiam. Ecce in conspectu vestro est carnalis vniuersa substãtia, videte quemadmodũ in omne animal, sibi ad salutẽ conciliatum, pertẽdat naturæ ista cõmunio, vt diligat carnẽ suam. Neque enim hoc in hominibus tantũ est, qui cũ recte viuunt, non solũ consulũt saluti carnis suæ, verumetiam carnales motus ad vsum rationis edomant & refrænant: sed etiã bestiæ fugiũt dolorẽ, formidant interitũ: & quicquid illam membrorũ compagem copulámq; carnis & spiritus à cõcordiæ iunctura discindere, ac dirimere potest, quãta valẽt agilitate deuitant, nutrientes etiam ipsæ ac fouẽtes carnem suã. Nemo enim vnquam carnẽ suam odio habet, sed nutrit, inquit, ac fouet eam, sicut & Christus Ecclesiam. Videte vnde quo ascenderit: intuemini, si potestis, quam vim ducat à creatore creatura, ab ipsis cælestibus apparatibus vsque ad carnẽ & sanguinẽ, vniuersitatis plenitudine

terminata, formarũ varietate decorata, rerum gradibus ordinata. Rursus idẽ Apostolus, cùm de spiritalibus diuersis muneribus, & tamen ad vnitatẽ consonis, rem planè magnã, & diuinam, & abditam nos doceret, de ista ipsa carne nostra similitudinem dedit: cuius artificem Deum, cùm hæc loqueretur, omnino non tacuit. Quod etsi longũ est, tamen quia valde necessarium, totum ipsum locum ex eius ad Corinthios Epistola huic operi me inserere nõ pigebit. De spiritalibus autẽ nolo vos ignorare fratres, scitis quãdo gẽtes eratis, ad simulacra sine voce quo modo ascendebatis inducti: propter quod notũ facio vobis, quia nemo in spiritu Dei loquens, dicit anathema Iesu: & nemo potest dicere, Dominus Iesus, nisi in spiritu sancto. Diuisiones autẽ donationum sunt, idem autem spiritus: & diuisiones ministrationũ sunt, idem autẽ dominus: & diuisiones operationũ sunt, idem verò Deus, qui omnia operatur in omnibus. Vnicuique autẽ datur manifestatio spiritus ad vtilitatem: alij quidẽ datur per spiritũ sermo sapientiæ: alij sermo scientiæ secundũ eundem spiritũ: alteri autem fides in eodem spiritu: alij donatio curationũ in vno spiritu: alij operationes virtutum: alij Prophetia: alij diiudicatio spirituum: alij genera linguarũ: alij interpretatio linguarũ: omnia autẽ hæc operatur vnus, atque idẽ spiritus, diuidẽs propria vnicuiq; pro vt vult. Sicut enim corpus vnũ est, & membra habet multa, omnia autẽ membra corporis cùm sint multa vnũ est corpus, ita & Christus. Etenim in vno spiritu nos omnes in vnum corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue Græci, siue serui, siue liberi: & omnes vnum spiritũ potauimus. Etenim corpus nõ est vnum membrum, sed multa. Si dixerit pes, quia nõ sum manus, non sum de corpore, nõ ideo non est de corpore: vel si dixerit auricula, quia non sum oculus, nõ sum de corpore, num ideo non est de corpore? Et si totũ corpus oculus, vbi auditus? Si totum auditus, vbi odoratus? Nunc autẽ posuit Deus membra singula vnumquodq; eorũ in corpore pro vt voluit. Si autẽ fuissent omnia vnũ membrũ, vbi corpus? Nunc autẽ multa membra, vnum autẽ corpus. Nõ potest autẽ dicere oculus manui, opus te nõ habeo: aut iterũ caput pedibus, opus vobis nõ habeo: sed multò magis quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt: & quę videntur viliora esse corporis, his abundantiorem honorẽ circumponimus, & quę inhonesta sunt nostra, abundantiorẽ honestatem habent: quæ autẽ honesta sunt nostra

Cap. viij. — *1. Cor. 12.* — *2. Retr. 5.* — *1. Cor. 12.*

nostra, non opus habent, sed Deus tẽperauit corpus, ei cui deerat maiorem honorẽ dans, vt non esset scissura in corpore, sed idẽ ipsum, vt pro inuicẽ sollicita sint: & siue patiatur vnũ membrum, cõpatiuntur omnia mẽbra: siue glorificatur vnũ membrum, congaudent omnia mẽbra. Si vlla, non dico fides Christiana, vt credatis Apostolo, sed vllus sensus humanus in vobis est, vt manifesta cernatis, vnusquisq; in semetipso ista videat atq; cõsideret, quàm vera, quàm certa sint, quàm in paruo magna, & in extremo, quàm bona: quandoquidẽ ista in laude ponit Apostolus, vt per hæc infirma † corporalia, quæ videntur, *2. cor. 4.* possint facilius illa sublimia spiritalia, quæ non videntur, intelligi. *† infima* Horum ergo membrorũ & corporis nostri, quæ sic *Caput ix.* commendat, sic laudat Apostolus, quisquis artificem Deũ negat, *Galat. 1.* videtis cui cõtradicat, annũtians vobis præter id quod accepimus. Quid igitur corpus est, vt à me redarguatur potius, quàm ab omnibus Christianis anathematizetur? Dicit Apost. *1. Cor. 12.* Deus tẽperauit corpus: & dicit iste, Hyle, nõ Deus. Quid apertius his inimiciis antè anathematizandis, q̃ refellendis? Nunquid & hîc Apostol. cũ diceret, Deus, addidit, huius seculi? Vbi etiam si quis diabolũ intellexerit excæcare mẽtes infidelium, non negamus, malis suasionibus: quibus qui consentiũt, iustitiæ lumen amittũt, Deo retribuẽte quod iustũ est. Hæc omnia legimus in scripturis sanctis: nam & illud dictum est de seductione extrinsecus veniẽte, Timeo ne sicut serpẽs Euam sedu- *2. Cor. 11.* xit in versutia † sua, ita corrũpantur mentes vestræ à simplici- *† astutia* tate & castitate, quæ est in Christo Iesu. Cui simile est, Corrũ- *1. Cor. 15.* punt mores bonos colloquia mala. Et illud, quod & sibi quisq; seductor sit. Qui autem putat se esse aliquid, cùm nihil sit, seipsum seducit. Et illud de Dei vindicta, quod suprà commemo *Galat. 6.* raui, Tradidit illos Deus in reprobum sensum, vt faciant quæ *Roma. 1.* non conueniunt. Ita & in veteribus libris, cùm prædixisset, Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione viuorum. *Sapien. 1.* Paulò pòst, Inuidia, inquit, diaboli mors introiuit in orbem *Sapien. 2.* terrarum. Et rursus de ipsa morte, ne se homines extra culpam ponerent, Impij autẽ manibus & verbis, inquit, accersie- *Sapien. 1.* runt illã: & existimantes illã amicam, defluxerũt. Alibi autem bona & mala, vita & mors, diuitię & paupertas à domino Deo sunt. Hîc perturbati homines non intelligunt in vno eodẽmq; *Ecclesiastici 11.* opere malo, non posteà consequente alia, quæ manifesta erit, sed quadam continuò comitante vindicta, aliud venire de

astut

astutia suadentis, aliud de nequitia volentis, aliud de iustitia punientis: cùm diabolus suggerit, homo consentit, Deus deserit. Quocirca in opere malo, id est, excæcatione infideliũ,
2. Cor. 4. si intelligatur & diabolus propter suadendi malignitatem, vt sic distinguatur, deus huius seculi, nõ mihi videtur absurdum. Neque enim sine additamento dicitur, Deus: cùm adiungitur, huius seculi: id est, hominum impiorum, non nisi in hoc seculo florere volentium: secundum quod dicitur, & malum seculum, sicut scriptum est,
Galat. 1. Vt eximeret nos de præsenti seculo maligno.
Philip. 2. Tale est enim & illud, Quorũ deus venter: nisi esset ibi, quorum nullo modo diceret, deus venter. Nec in Psalmo dæmonia possent dij appellari, nisi adderetur gentium. Sic enim
Psal. 95. scriptum est, Quoniam dij gentium dæmonia. Hîc autem, nec deus huius seculi, nec quorũ deus venter, nec dij gentium dæ-
1. Cor. 12. monia: sed simpliciter positum est, Deus temperauit corpus, qui non potest intelligi, nisi Deus verus omnium creator. Illa enim cum vituperatione dicuntur, hoc autem cum laude dictum est. Nisi forte Deum temperasse corpus, non dispositione membrorũ, hoc est, fabricando & construendo, sed admixtione lucis suæ Faustus intelligit: vt scilicet hæc membra ita distincta & locata suis sedibus alter posuerit, qui hoc fabricauit: Deus autem miscendo bonitatem suam, huius fabricæ malitiam temperauerit. Talibus enim fabulis pueriles animas hebetant. Sed neque hoc eos posse dicere, permisit subueniens Deus paruulis per ora sanctorum. Habes enim & paulò supe-
Ibidem rius, Deus posuit membra singula vnumquodq; eorũ in corpore prout voluit. Quis iam nõ intelligat secundũ hoc Deum dictum tẽperatorem corporis, quod ex multis membris corpus fabricauit, officia diuersorum operum in vnitatis compa-
Cap. x. ge seruantibus? Dicant ergo Manichæi, vtrũ animalia, quę secundum deliramenta eorum Hyle fabricauerat in gente tenebrarum antequàm illis Deus lucem suã miscuisset, non habebant istam membrorum cõcordiam, quam sic laudat Apostolus. Vtrum ibi diceret caput pedibus, aut oculus manui, opus te non habeo? Nunquam hoc dixerunt, nec dicere potuerunt: tales enim eis actus & opera tribuunt, repebant, ambulabant, natabãt, volabant quæq; pro suo genere: videbãt quoq; & audiebant, cæterisq; sensibus sentiebant, alimentis & temperamentis congruis nutriebant & fouebãt corpora sua. Hinc etiam prolis fœcũditas suppetebat, nam & coniugia tribuunt eis

eis: hæc certè omnia, quæ tanquam Hyles opera vituperat Manichæus, fieri non possunt sine membrorum concordia, quam laudat,& Deo assignat Apostolus: dubitatis adhuc, quísnam sectandus,& quísnam anathematizandus sit? Quid quod erant ibi quædam, quæ etiam loquebantur, vt eis concionantibus omnia serpentia, quadrupedia, volatilia, natatilia, audirent, intelligerent, consentirent? Miranda hæc & omnino diuina eloquentia,& neminem Grammaticũ aut Rhetorem audierant, nec inter lacrymas ferularum atq; virgarum ista didicerant. Nempe iste Faustus, vt has vanitates disertè garriret, ad disciplinam faciendi sermonis etiam serius accessit: & quamuis esset acer ingenio, tamen legendo stomachum rupit, vt ei loquenti tam pauci assentirentur. O miserum, qui in ista luce, ac nõ in illis tenebris natus est! illic enim eum contra lucem concionãtem omnis bipes, omnis multipes, omnis etiam serpens à dracone vsq; ad cochleã libenter audiret, alacriter obediret: hîc autem contra tenebras disputãtem, plures eloquentem quàm doctum, multi autem seductorem peruersissimum nominabant. Inter paucos verò Manichæos, tanquã magno magistro plaudentes, nullum ei pecus annuebat, nec ex illa doctrina saltem caballus eius aliquid sciebat, tanquam omnibus animalibus ad hoc pars diuina cõcreta sit, vt stolida fierent. Quid est hoc rogo? euigilate aliquãdo miseri,& comparate in fabula vestra omnium animãtium prius tempus & præsens: tunc in terra sua, nunc in hoc mũdo: tunc firma erant corpora, nũc infirma sunt: tunc acris acies oculorũ ad videndũ cum delectatione inuadendi regionẽ Dei, nunc ita obtusa, vt à solis radiis auertatur: tunc acutæ mentes animaliũ ad intelligendum concionantis sermonem, nũc hebetes,& ab eiusmodi capacitate penitus alienæ: tunc naturalis tam magna & tam potens eloquentia, nunc tanto studio ac labore vix parua & exigua. O quàm magna bona cõmixtione boni perdidit gens tenebrarum! Iste ipse Faustus in hocipso sermone, cui nũc respondeo, multa sibimet contraria eleganter opponere visus est: sanitatem & infirmitatem, copiã & egestatem, albũ & nigrum, calidũ & frigidum, dulce & amarum: in quibus omitto de albo & nigro aliquid dicere: aut si vllum momentum boni & mali est in coloribus, vt albũ dicant ad Deum pertinere, nigrum autem ad Hylen, cùm omnia genera volatilium Hylen creasse perhibeant, si albũ colorem plumis earũ Deus aspersit, *Cap. xj.*

vbi

vbi latebant corui, quando cygni candore perfusi sunt? Item de calido & frigido disputare non opus est: vtrunq; enim temperanter adhibitũ, salubre: intemperãter autem, perniciosum est. Cætera videamus: bonũ & malũ, quod in primis forte ponere debuit, in iisdem cõtrariis ita videtur posuisse, vt tanquã generalia vellet intelligi, scilicet vt ad bonum pertineat sanitas, copia, album, calidum, dulce: ad malum autem infirmitas, egestas, nigrum, frigidum, amarũ: quàm imperitè & inconsideratè, videat qui potuerit: Ego autẽ ne homini calũniari puter, nihil obiicio de albo & nigro, calido & frigido: de dulci & amaro, sanitati atq; infirmitati præscribam. Si enim album & dulce duo bona sunt, nigrũ autem & amarum duo mala, quo modo plurima vua, omnisq; oliua nigrescendo dulcescit, id est, mali amplius habẽdo fit melior? Item si duo bona sunt calor & sanitas, duo verò mala frigus & infirmitas, cur calescendo corpora ægrescunt? An fortè sana febriunt? Non ergo hæc obiicio, quæ fortè non cautus, aut pro quibuslibet contrariis potius, quàm pro bonis & malis commemorauit: præsertim quia ignem gentis tenebrarũ nunquam frigidum fuisse dixerunt, sed calorẽ eius vtiq; malũ.

Cap. xij. Verùm vt ista omittamus, illa videamus quæ ita commemorauit bona in his contrariis, vt nolit inde dubitari, sanitatem, copiã, dulcedinem: ita ne in illa gente non erat sanitas corporũ, in qua & nasci & crescere, gignere & ita perdurare potuerunt illa animalia, vt quibusdam eorũ grauidis, sicut desipiunt captis, & in cælo colligatis, nec saltem pleni tẽporis, sed abortiui fœtus de tam excelso in terram cadẽtes, & viuere potuerint & crescere, & ista carniũ, quæ nũc sunt innumerabilia genera, propagare: aut copia ibi non erat, vbi arbores non tantùm in aquis & ventis, sed etiam in igne & fumo & nasci potuerunt, & tanta fœcunditate ditari, vt ex earum fructibus sui cuiusq; generis animalia gignerentur, & earum arborum feracitate nutrita atq; pasta conseruarentur, quorum saginæ lætitiam, prolis quoq; fœcunditas testaretur: maximè vbi nullus labor agriculturæ, nec intemperies esset æstatis & hyemis: neq; enim sol ibi circumibat, vt alternantibus tẽporibus anni trãscurrerent? Proinde perpetua fertilitas erat arborum, quibus elementũ & alimentũ sui generis, sicut gignendis affuerat, ita fœtandis perpetuò suppetebat, & fructus nunquam deesse faciebat: sicut videmus arbores citriorum toto anno & flores & fructus parere, si iugiter

irrig

irrigentur. Magna ergo illic copia, & eius habendæ magna securitas: neq; enim vel grando timebatur, vbi non erãt luminis exactores, quos tonitrua cõmouere fabulamini: dulces autem ac suaues si non haberent cibos suos, nunquam eos appeterent, nũquam eis corpora vegetarent. Ita enim se res habet, vt pro vniuscuiusq; corporis congruẽtia vel delectet esca vel offendat. Si delectat, dulcis aut suauis dicitur: si autem offendit, amara, siue aspera, siue aliqua insuauitate respuenda. Nónne ipsi nos homines ita sumus, vt plerunq; alter appetat alimentum, quod alter exhorreat: siue pro temperatione naturæ, siue pro vsu consuetudinis, siue pro affectione valetudinis: quantò magis longè diuersi generis corpora bestiarũ possunt illud habere iocundũ, quod nobis amarum est? An aliter capræ ad rodendũ suspenderentur oleastrũ? Nam sicut nõnulli morbo hominũ vel amarũ est, ita illi naturæ pecoris suauis oleaster: sic insinuatur prudentibus rerum examinatoribus ordo quid valeat, cùm scilicet sua cuiq; adhibentur atq; redduntur: quantúmq; hoc bonum sit ab imis vsq; ad summa, à corporalibus vsq; ad spiritalia. Itaq; in gente tenebrarum, cũ animal alicuius elemẽti eo vescebatur cibo, q nascebatur in eius elemento, proculdubio suauitatem ipsa congruentia faciebat: si autem incidisset in alterius elementi cibũ, ipsa incõgruentia faceret offensionem sensui gustantis: quæ offensio vel amaritudo vel asperitas vel insuauitas vel quodlibet aliud: aut si ita nimium est, vt aliena vi compagem corporis, concordiámque dirumpat, ac sic interimat, aut vires auferat, etiam venenũ vocatur: non nisi per incongruentiã, quod alteri generi per congruentiã cibus est: sicut panem, qui quotidiana esca nostra est, si accipiter sumat, extinguitur: & nos si elleborum, quo pecora pleraq; vescebantur: †cuius tamen herbæ adhibendæ quidam modus, etiam medicamentũ est. Quod si sciret aut cõsideraret Faustus, non vtiq; venenum & antidotũ pro exemplo duarum naturarum mali & boni poneret: tanquam Deus sit antidotũ, & Hyle venenum, cùm eadem res, eadémque natura nunc congruenter, nunc incongruenter sumpta siue adhibita, vel prosit, vel noceat. Itaque secundum eorum fabulam potest dici Deus eorum fuisse venenum genti tenebrarum, cuius corpora tam firma ita corrũpit, vt infirmissima redderet: sed quia & lux ipsa capta, oppressa, corrupta est, inuicem sibi venenum fuerint. Cur non ergo hæc, aut duo bona dicitis, aut duo

Cap. xiij.

† pascuntur.

Cap. xiiij.

duo mala, [vel magis & duo bona & duo mala ?] duo bona apud se, duo mala inter vtrunq;. † Posteà si opus fuerit, quæremus quid horum sit melius aut peius: interim quia duo bona erant apud se, ita cõsideratur, Regnabat Deus in terra sua, regnabat & Hyle in sua. Sanitas regnantium & ibi & hîc, copia fructuum & ibi & hîc. Fœcunditas prolis vtrobique, suauitas propriarum voluptatum apud vtrosq;. Sed illa gens, inquiunt, excepto eo ꝙ vicinę luci mala erat, & apud seipsam mala erat. Interim bona eius multa iam dixi, si & vos mala eius potueritis ostendere, erunt duo regna bona, sed illud melius, vbi nullum erat malũ: quænam ergo huius mala dicitis fuisse? Vastabant se, inquit, inuicem, lædebãt, occidebant, absumebãt. Si ad hoc solum ibi vacaretur, quo modo ibi tanta agmina gignerentur, nutrirẽtur, perficerẽtur ? Erat ibi ergo & quies & pax. Veruntamen fateamur illud fuisse melius regnũ, vbi nulla discordia: duo tamen bona ista multo accommodatius dixerim, quàm vnũ bonum & alterũ malum: vt illud sit melius, vbi nec singuli sibimetipsis nocebant, nec inuicẽ: hoc autẽ inferius bonum, vbi quãuis inuicem aduersarentur, vnumquodq; tamen animal suam salutem, incolumitatẽ, naturámq; tuebatur. Veruntamen Deo vestro ille saltem princeps tenebrarũ non ita longo interuallo cõparari potest, cui nemo resistebat, cui regnanti cuncta seruierunt. quẽ concionantẽ cuncta secuta sunt, quod sine magna pace, atque cõcordia fieri nõ posset. Ibi enim sunt regna felicia, vbi omniũ pleno consensu regibus obeditur. Huc accedit, quia illi principi non tantũ sui generis, idest, bipedes, quos parẽtes hominũ dicitis, sed etiam cuncta animalium cæterorum genera subdita erant, & ad nutum eius conuertebantur, faciendo quod iussisset, credendo quod suasisset. Hæc dicentes vsqueadeo putatis surda hominũ corda, vt expectent à vobis Deum alterum nominari, quem vident plane apertéque describi. Si enim principis huius vires hoc poterãt, magna potentia: si honor, magna claritas: si amor, magna concordia: si timor, magna disciplina. In his omnibus bonis si erãt aliqua mala, num ideo iam mali natura dicenda est, nisi ab eis qui nesciunt quid loquantur? Porrò si propterea mali naturam putatis, quia non solum in alterã natura mala erat, sed etiã in seipsa habebat malũ, nullúmne malum esse arbitramini durã necessitatẽ, quam patiebatur Deus vester ante cõmixtionẽ naturæ cõtrariæ, vt cũ ea bellare, & in eius fauces sic opprimẽda membra

† aliàs, in alterutrũ

membra

mẽbra sua mittere cogeretur, vt non possit tota purgari? Ecce erat & in ipsa magnum malum, antequã ei misceretur, quod solum dicitis malum. Aut enim lædi & corrũpi non poterat à gente tenebrarũ, & propria stultitia patiebatur illam necessitatem: aut si poterat corrumpi eius substantia, nõ colitis Deũ incorruptibilẽ, qualem Apostolus prædicat. Quid ergo & ipsa corruptibilitas, quia quidem nõdum corrumpebatur illa natura, sed tamen ab alia corrumpi poterat, nõ vobis in Deo vestro videtur malũ? Illud etiam quis non videat, quòd aut præscientia ibi non erat: vbi vestrũ est iam cogitare, vtrum nullũ vicium Dei sit carere præscientia, & quid immineat omnino nescire: aut si erat ibi præscientia, securitas ibi esse nõ poterat, sed æternus timor; & hoc quantum malũ sit, certe agnoscitis? An non timebat, ne iam iámq; adueniret tempus, quo mẽbra eius ita vastarentur, & inquinarẽtur in illo prælio, vt vix cum tanto labore, nec tamẽ tota liberentur atq; mundentur? Sed si ad ipsum hoc non pertinebat, quod quidẽ cernitis quàm dure dicatur, certe ipsa membra eius, quæ hîc tanta mala passura erãt, nempe metuebãt. An hoc futurum ipsa nesciebant? Ergo qualicunq; parti substantiæ Dei vestri, defuit vtiq; præsciẽtia. Numerate mala in summo vestro bono. An ideo nõ timebãt, quia suam consecuturam liberationẽ ac triumphum pariter præuidebãt? Certe vel pro sociis timebãt, quos æternis in illo globo vinculis à suo regno nouerãt alienãdos. An ibi charitas non erat, vt nulla esset fraterna compassio, pro his vtique, quorũ peccato nullo præcedente, impendebant æterna supplicia? Quid illæ ipsæ animæ in globo ligandæ? Nónne & ipsæ mẽbra Dei vestri erant? Nónne vnũ genus & vna substantia est? Ipsæ saltẽ præscientes futurũ sempiternum vinculum suũ, nẽpe timebant, nempe mœrebãt. Aut si ipsæ hoc futurum nesciebãt, pars Dei vestri prouida erat, pars improuida, quo modo ergo vna eadémq; substantia? Cum ergo tanta mala & ibi fuerint, antequam esset alieni mali cõmixtio, quid de illo tanquam puro & simplici & summo bono gloriamini? Ergo etiã apud semetipsas istas duas naturas, aut duo bona, aut duo mala fateri cogimini. Concedimus vobis, si duo mala dixeritis, vt quod volueritis horũ peius dicatis: si autem duo bona, quodlibet horum melius dicite, erit postea diligentior consideratio: dum tamẽ vester error ille tollatur, quo dicitis duo principia duarum naturarum, bonæ & malæ: & planè duos Deos, vnum

Cap. xv. (margin, beside "Illud etiam quis non videat")

Cap. xvi. (margin, beside "An ibi charitas")

bonum,& alterũ malum. Iam vero si propterea malum est aliquid, quod alteri nocet, inuicem sibi ista nocuerũt. Fuerit vna pars improbior, quia prior appetiuit alienũ. Vna ergo malum inferre voluit, altera malum pro malo retribuit: & non lege talionis, tanquã oculum pro oculo, quod imprudenter & impudenter reprehẽdere soletis, sed multo grauius. Eligite ergo quam peiorẽ dicatis, quæ prior nocere voluit, an quæ amplius nocere & voluit & potuit. Ista enim pro modulo suo luce perfrui concupiuit, illa eã funditus eradicauit. Ista si quod appetiuit, impleßet, sibi certe nihil obfuißet: illa vero, vt hostilem aduersitatẽ penitus euerteret, etiã suæ parti grauiter nocuit. Sicut est illa notissima, & quarũdam literarum memoriæ cõmendata furiosa sententia, pereãt amici, dum inimici vnà intercidant. Missa est enim ad inexpiabilem contaminationem pars Dei, vt esset vnde tegeretur globus, quo in æternũ hostis viuus sepeliendus est: tantum enim timebitur, & victus tãtum terrebit inclusus, vt sempiterna miseria partis Dei cętero Deo tribuat qualemcunq; securitatem. O magna innocentia bonitatis! ecce faciet & Deus vester, vnde tenebrarum gentẽ horribiliter accusatis, quod & suis noceat & alienis. Idipsum omnino in Deo vestro arguit ille globus extremus, quo & hostis includitur, & ciuis affligitur: imò verò superat in amplius nocendo, & alienis & suis, pars illa, quã dicitis Deũ. Hyle quippe non eradicare alienum regnum voluit, sed tenere: suos autem quosdam, etsi ab aliis suis quibusdã consumendo interimebat, in alias tamen formas denuo cõmutabat: vt moriendo & renascendo saltem per interualla temporum suæ vitæ lætitia fruerentur: Deus autem qualem omnipotentem, optimúmq; describitis in æternum, & alienos eradicat, & suos damnat: & quod mirabiliore dementia creditur, Hyle animalia sua lædit in pugna sua, Deus mẽbra sua punit in victoria sua. Quid est vani homines? Nempe recordamini verba Fausti de Deo, tanquam de antidoto, & Hyle tanquã veneno. Ecce plus nocet vestrum antidotũ quàm venenum. Nunquid Hyle tam horrendo globo in ęternum, vel Deum includeret, vel sua viscera affligeret: & quod sceleratius est, calumniatur eisdem reliquiis, ne defecisse videatur, quòd eas purgare nõ potuit? Dicit enim Manichæus in Epistola fundamenti, ideo dignas illas animas fieri tali supplicio, quòd errare se à priore lucida sua natura passæ sunt, & inimicæ lumini sancto extiterũt, cũ eas in illum errorem

Exod. 21.

errorem, quo ita tenebrarētur, vt inimica luci lux fieret, ipse miserit: si inuitas iniustus, vt cogeret: si volentes ingratus, vt damnaret: quæ se futuras inimicas origini suæ, si præscire potuerūt, & ante bellum timore cruciatæ, & in bello inexpiabiliter maculatæ, & post bellum in æternum damnatæ, nunquā beatæ. Si autem præscire non potuerunt, & ante bellū improuidæ, & in bello inualidæ, & post bellum miseræ, nūquam diuinæ: & vtiq; quòd ipse hoc Deus secundum vnitatem substātię putamus, nec respicitis quàm immaniter blasphematis, & tamen aliquādo volentes quasi defendere bonitatē Dei etiam ipsi Hyle præstare dicitis aliquid boni, vt inclusa in semetipsam non sæuiat. Habebit ergo aliquid boni, cum ei nullum mixtum erit bonum? An forte sicut Deus ante bellum sine cōmixtione mali habebat necessitatis malū: ita Hyle post bellū sine cōmixtione boni habebit cōmixtionis †bonum? Dicite ergo duo mala, sed vnum altero peius: aut duo nō summa bona, sed vnū altero melius: ita sanè, vt quod est melius, hoc dicatis miserius: nā si illius tanti belli hic erit exitus, vt superata Hyle à propria vastatione, & Dei mēbris affixis in globo, aliquid boni præstetur hostibus, & tātum mali infligatur ciuibus, cogitate quis vicerit. Sed videlicet venenū est Hyle, quæ formare, firmare, nutrire, vegetare valuit animalia sua: & antidotū Deus, qui dānare potuit, quia sanare non potuit membra sua. Insani, nec ille est Hyle, nec ille Deus. Sic delirant, qui sanam doctrinam non sustinentes, ad fabulas conuertuntur.

†cessationis

2. Tim. 4.

Libri vicesimiprimi finis.

LIBER VICESIMVSSECVNDVS.

Cap. j.

Faustus dixit, Cur legē blasphematis & Prophetas? Minime quidē nos hostes sumus aut inimici legis ac Prophetarum, sed nec vllius omnino: adeo vt si modo per ipsos vos liceat, simus parati fateri, falsa illa omnia esse, quæ de eis scripta sunt, & quorum causa vidētur nobis exosi: sed enim vos repugnatis, & scriptoribus assentiendo vestris, in crimen forsitan Prophetas innocentes abducitis, infamatis Patriarchas, dedecoratis & legem, atq; quod sit stultius, vultis & scriptores vestros non esse mēdaces, & eos tamē religiosos ac sanctos, quorū hi flagitia & turpes conscripserint vitas. Quod quia vtrun-

que pariter constare non potest. Oportet enim aut hos fuisse
Cap.ij. malos, aut illos mendaces & falsos. Age si libet, assensu communi scriptoribus damnatis, defensionem suscipiamus legis & Prophetarum. Legem autem nunc dico ego, non circuncisionem, nec sabbata, & sacrificia, cæteráq; huiusmodi Iudæorum, sed eam quæ vere sit lex, id est, Non occides, non mœchaberis, nō peierabis, & cætera. Cui quia olim diffamatę in gentibus, id est, ex quo mundi huius creatura consistit, Hebræorū scriptorum irruentes, tãquam lepram ac scabiem, abominanda hęc sua & turpissima præcepta cōmiscuerūt, quę ad peritomen spectãt, & sacrificia: age si es pro certo & tu amicus legis, damna eos mecū, qui hanc violare ausi sunt hac commixtione inconuenientium eidem præceptorum: quæ præcepta, nisi & vos legem nō esse sciretis nec legis partem, vtique aut eadem seruare niteremini professi iustitiam, aut vos corã fateremini esse non iustos: nūc vero & de illis quæ scelera probibēt mandatis, solicita vobis est cura recte volentibus viuere: & de iis quæ pertinent ad Iudæos, nulla fit mentio: quod quatenus excusatum vobis erit, nisi eadē legem non esse constiterit. Denique si sicut incenderis, intolerabile conuicium iudicãs, si quis te negligentem præcepti huius appellet, quo dictum est, Non occides: vel. Non mœchaberis: ita etiã exardesceres, si quis te & incircūcisum vocaret, & negligentem quod sabbati erat, intelligis proculdubio quod esset vtrunq; lex & Dei mandatum. Nūc vero & de illis superioribus laudem quæris & gloriam, si ea conserues: & de his nullam eiusdem boni iacturam metuis, quia contemnas. Quare constat hæc, vt dixi, non esse legem, sed legis potius maculas & scabiem: quę si damnantur à nobis, damnantur vt falsa, non vt legitima. Nec tangit conuicium hoc legem, nec legis autorem Deum, sed eos qui hunc & illam nefariis suis religionibus inscripserūt. Vt autem interdum legis nos reuerendum nomen cum Iudaica præcepta persequimur, lacessamus, vestro fit vicio, qui inter Hebraicas institutiones & legem, nullum vultis esse discrimen: alioquin reddite legi propriam dignitatem: Israëliticas ab eadem turpitudines tanquam verrucas incidite: deformationis eius crimen scriptoribus imputate, & statim videbitis nos Iudaismi inimicos fuisse, non legis. Nomen est quod vos decipit: quia cui iure debeat adscribi, non nostis. Ad hæc & Prophetas ac
Cap.iij. Patriarchas vestros, cur nos blasphemare existimetis, ego non video

Marginal references: *Gene.17.* *Exod.20.* *Deut.5.* *Leuit.19.* *Exod.20.*

video: nam si à nobis scripta hæc dictáve fuissent, quæ iidem commisisse leguntur, esset vestra hæc in nos nõ irrationabilis accusatio: vbi vero aut ab ipsis eadem scripta sunt contra honestatis morem, de viciis captantibus gloriam, aut ab eorum sociis ac paribus, nostra quæ istic culpa est? Damnamus enim detestati actus iniquos, quos vltro de se nec interrogati confessi sunt rei: aut si hæc per inuidiam scriptorum aduersus eos malignitas finxit, puniantur scriptores, damnentur eorum libri, purgetur prophetiarum † indigna fama, grauitati atque censuræ suæ Patriarcharum reddatur autoritas. Et sanè fieri potuit, vt quemadmodum de Deo impudẽter iidem tanta finxerunt, nunc eum in tenebris ex æterno versatum dicentes, & postea miratum cum vidisset lucem: nunc ignarum futuri, vt præceptum illud, quod non esset seruaturus Adam, ei mandaret: nunc & improuidum, vt eum latentem in angulo paradisi, post nuditatem cognitam videre non posset: nunc & inuidũ ac timentem, ne si gustaret homo suus de ligno vitæ, in æternum viueret: nunc appetentem sanguinis atq; adipis ex omni genere sacrificiorum, zelantémq; si & aliis eadem offerrentur vt sibi: & nunc irascentem in alienos, nunc & in suos: nunc perimentem milia hominum ob leuia quidẽ aut nulla commissa: nunc etiam comminantem venturum se forte cum gladio & parciturum nemini, non iusto, non peccatori: fieri, inquam, potuit, vt & de Dei hominibus mentirẽtur, qui de Deo ipso tanta proternitate mentiti sunt. Sed vos consentite nobiscum, vt portent scriptores crimen, si vultis eodem liberari Prophetas. Alioquin neque illa nos de Abraham scripsimus, quòd habendæ prolis insana flagrans cupidine, & Deo, qui id iam sibi de Sara coniuge promiserat, minime credens, cũ pellice volutatus si sub conscientia, quo sit inhonestius, vxoris: nec quòd matrimonij sui infamissimus nundinator, idem auaritiæ ac ventris causa duobus regibus, Abimelech & Pharaoni, diuersis temporibus, memoratam Saram coniugem suam sororem mentitus, quia erat pulcherrima, in cócubitum venditauit. Nec quòd Loth ipsius frater de Sodoma liberatus, cũ duabus filiabus suis in monte concubuit, qui honestius arsisset in Sodoma [ictu] fulminis, quàm in monte flagrauit inconcessæ flamma libidinis. Sed nec quòd Isaac eadem patri suo gessit ac paria, erga Rebeccam coniugem suam, fingens & ipse eam sororem, quo per ipsam viueret turpiter. Nec quòd

† al. prophetic㇐ nomen.
Cap. iiij.
Gene. 1.
Gene. 2. & 5.
Leuit. 3.
Psal. 68.
Exod. 32.
Cap. v.
Gene. 16. & 17.
Gene. 12. & 20.
Gene. 19.
Gene. 26.

Genes.29. Iacob filius eius inter Rachel & Liam duas germanas sorores,
& 30. earúmq; singulas famulas quatuor vxorũ maritus, tanquam hircus errauerit: vt esset quotidie inter quatuor scorta certa-
Genes.30. men, quænam eum venientẽ de agro, prior ad cõcubitum raperet, interdúmq; etiam mercedibus in noctẽ ab inuicem cõ-
Genes.38. ducerẽt eum. Item quòd Iudas filius eius cum Thamar nuru sua dormierit, post vnius & alterius nuptias filij, deceptus, vt aiunt, habitu prostitutionis, in quẽ se trãsformauerat eadem,
† hoc quæ socerũ suum bene nosset, cum omni † genere fœminarũ
2.Reg.11. semper habuisse commercium. Nec quòd Dauid post tot nu-
† Vriæ mero vxores, mulierculã quoq; vnius † militis sui mœchatus
† prodiderit sit, ipsúmq; perdiderit † in bello, Nec quòd Salomon filius eius trecentas vxores, & septingentas cõcubinas habuerit, & regũ
3.Reg.11. filias sine numero. Nec quòd Osee Prophetarũ primus de for-
Canti.6. nicaria muliere filios fecerit: cui turpitudini, quod sit dete-
Osee 1. rius, adscribitur & consilium Dei. Sed nec illud, quòd Moyses
Exod.2.3. homicidiũ fecerit, quòd spoliauerit Aegyptũ, quòd bella ges-
& 12. serit, quòd crudelia multa & mandarit & fecerit, quòd ne ipse
Exod.32. quidem vno contentus matrimonio fuerit. Hæc inquã, & ho-
Num.12. rum similia, quæ in diuersis eorũ habentur libris, nihil à nobis scriptum, nihil dictatũ est: sed aut scriptorũ vestrorum ista cõmenta sunt falsa, aut patrum crimina vera. Vos vtrum vultis, eligite: nam nos aut hos aut illos pariter detestari necesse
Cap. vj. est, quia tam malos & turpes odimus, quàm mendaces. Augustinus respõdit, Nec sacramenta legis intelligitis, nec facta Prophetarum, quia neq; sanctitatem, neq; iustitiam cogitare nostis. Sed de præceptis & sacramentis veteris testamẽti sæpe ac multa iam diximus, vt intelligeretur aliud ibi fuisse, quod per gratiam noui testamenti faciẽdo donaretur implendum: aliud quod per veritatem patefactam remouendo demonstraretur impletum cum Dei & proximi dilectione susciperetur legis perficienda præceptio: circuncisionis autẽ, atq; aliorum illius temporis sacramentorum cessatione ostenderetur legis persoluta promissio Præceptũ quippe reos faciebat ad desiderandam salutẽ, promissum autem figuras celebrabat ad expectandum Saluatorẽ: vt per aduentũ noui testamenti illos liberaret gratia donata, illas auferret veritas reddita. Ipsa enim
Ioan.1. lex, per Moysem data est, gratia & veritas per Iesum Christũ facta est. Gratia scilicet, vt data indulgentia peccatorũ, quod præceptum erat, ex Dei dono custodiretur: veritas autem, vt

ablata

iblata obseruatione vmbrarum, quod promissum erat, ex Dei fide præsentaretur. Proinde isti, qui ea quæ non intelligunt reprehendentes, leprā vel scabiem seu verrucas legis esse dicunt, promissiuas figuras sacramentorū, similes sunt hominibus, quibus displicent ea, quorum non capiunt vtilitatem: velut si surdus, videns mouere labia loquentium, tanquā superfluos oris motus deformésq; reprchenderet: vel si quisquā cæcus laudata sibi aliqua domo, vellet palpando probare, quod dicitur: & parietum læuitatē manu pertractans, in fenestras irrueret, eásq; velut inconuenientes illi æqualitati redargueret, cauernásq; ruinosas putaret. Iam vero facta Prophetarū etiam ipsa Prophetica & mystica fuisse quid agam vt intelligant, quorum mentes vanitas occupauit: ita vt putent credi à nobis ipsum Deū aliquando in tenebris esse versatū, quia scriptum est, Tenebræ erant super abyssum: tanquā nos abyssum dicamus Deum, vbi tenebræ erāt: quia lux ibi non erat, antequam Deus verbo faceret lucē. Sed quia non distinguūt inter lucē, quod est ipse Deus, & lucē quam fecit Deus, ideo putant esse consequens, vt in tenebris ipse fuerit, antequā faceret lucem: cum tenebræ essent super abyssum, antequā diceret, Fiat lux, & facta est lux: sicut in nouo testamēto vtrunq; de illo dicitur. Nam & Deus lux est, & tenebræ in eo non sunt vllæ: ibi legimus, & Deus, qui dixit de tenebris lumen clarescere, claruit in cordibus nostris: itidem ibi legimus: sic & in illis veteribus libris, Et candor est lucis æternæ, dictū est de sapientia Dei: quæ vtiq; facta non est, quia per illam facta sunt omnia. Et de luce quadā, quæ non nisi per illam fieri potest, hoc modo ibi dicitur, Tu illuminabis lucernam meam domine Deus meus, illuminabis tenebras meas. Sicut ab initio cū tenebræ essent super abyssū, dixit Deus, Fiat lux & facta est lux: quam non fecisset, nisi lucifica lux, quod est Deus. Sicut enim Deus sibi sufficit ad æternam beatitudinē, & ex hac abundat ad faciendos beatos: ita sibi sufficit ad æternā lucem, & ex hac abūdat ad faciendos illuminatos: nullius bonū cupiens, cum ipso fruatur omnis voluntas bona: nullius malum timēs, cum ipso deseratur omnis voluntas mala: quia nec auget eum, qui eius dono beatus est: nec terret eum, qui eius iudicio miser est. Talem Deū Manichæi non colitis, longe ab illo facti estis, dum phantasmata vestra sectamini, quæ cor vestrum vanum & vagum, lucem istam cælestium corporū per carnis oculos hau-

[Margin notes: Cap. vij. (beside "Proinde isti"); Cap. viij. (beside "Iam vero"); Genes. 1. (beside "Tenebræ erant"); 1. Ioan. 1. (beside "Deus lux est"); 2. Cor. 4. (beside "qui dixit de tenebris"); Sapien. 7. (beside "candor est lucis"); Ioan. 1. (beside "per illam facta sunt"); Psal. 17. (beside "Tu illuminabis"); Genes. 1. (beside "Fiat lux"); Cap. ix. (beside "Sicut enim Deus")]

riens, vobis multiplici fictione dilatauit atq; variauit. Lux ista quamuis & ipsam Deus fecerit longe incõparabilis est etiam illi luci, quam fecit Deus in mentibus piorũ, quas à tenebris lucificat: sicut ab impietate iustificat: quanto magis illi inac-
Matt.5. cessibili, quæ ista omnia facit? Nec omnibus inaccessibilis est,
1. Ioan.1. Beati enim mũdicordes, quoniam ipsi Deum videbunt. Deus
Esaie 26. autẽ lux est, & tenebrę in eo non sunt vllæ: impij vero non videbunt lumẽ, sicut dicit Esaias. Talibus ergo est inaccessibilis illa lucifica lux, quæ non solum illam spiritalẽ lucem in san-
Matt.5. ctorum mentibus, sed etiam istam corporalem fecit: non ad
Cap.x. quam prohibeat accedere malos, sed quã fecit oriri super bonos & malos. Cum ergo essent tenebræ super abyssũ, ille qui
Genes.1. erat lux, dixit, Fiat lux. Quæ lux lucem fecerit, manifestũ est.
Concor.2. Manifeste enim positũ est, dixit Deus: quam tamen lucem fe-
sent. dist. cerit, non ita manifestum est: vtrum illam, quæ in mentibus
13.cap. Si angelorum est, id est, ipsos tunc spiritus rationales Deus fece-
quæritur, rit, an corporalem quandam lucem, remotam etiam ipsam ab
qualis. aspectibus nostris in sublimibus huius mundi locis, inter studiosos diuinarum scripturarũ concorditer disputatur. Quarto enim die fecit ista conspicua luminaria cæli. Quæ rursus vtrum simul cum sua luce facta sint, an ex illa, quæ iam facta erat, quodam modo accẽsa sint, similiter quæritur. Quælibet sanè lux facta sit, quando cum essent tenebræ super abyssum, dixit Deus, Fiat lux: creatam tamẽ lucem à creatrice luce factam esse non dubitat, quisquis sanctas literas pie legendo sit
Cap. xj. dignus, qui intelligat. Nec ideo putãdus est Deus, antequam
Genes.1. faceret lucem in tenebris habitasse, quia spiritus Dei superferebatur super aquas, cum prædictũ fuisset, Tenebræ erant super abyssum. Abyssus nanq; est aquarũ inæstimabilis profunditas. Vnde potest occurrere carnali prudentię, velut in iis tenebris, quæ erant super abyssũ, habitauerit is spiritus Dei, de
Ioan.1. quo dictũ est, Ferebatur super aquas: non intelligenti quemadmodum lux luceat in tenebris, & tenebræ eam non cõpre-
Ephes.5. hendant, nisi per Dei verbũ fiat lux, & dicatur eis, Fuistis aliquando tenebræ, nunc autẽ lux in domino. Quod si rationales mentes per voluntatẽ impiam tenebrosæ, lucẽ sapientiæ Dei nusquam absentẽ cõprehendere non possunt, quod ab ea longe sint affectu non loco: quid mirũ si spiritus Dei, qui superferebatur super aquas, superferebatur etiam super aquarũ tenebras, incomparabili quidem longinquitate, sed substantiæ,

non

non locorum? Scio quidem istis quàm surdis hæc canté, nec *Cap.xij.*
tamen despero, quòd cantici mei veritas inuentura sit aurem
suam, quã dominus aperuit, à quo sunt vera quę dicimus. Istos
autem, quales diuinarũ scripturarum iudices patimur, quibus
etiam displicet quòd Deo placuerint opera sua: quem tãquam
insolitam lucem miratũ esse reprehendũt, quia scriptum est,
Et vidit Deus lucem quia bona est: approbat enim opera sua, *Genes.1.*
quia placent ei quę fecit, & hoc est videre quia bona sunt. Neque enim aliquid inuitus facere cogitur, vt quod ei nõ placet, faciat: aut in aliquid faciendum imprudẽs labitur, vt factum esse displiceat. Cur autẽ istis non displiceat, quòd Deus noster opus suum vidit, quia bonum est, quãdoquidem Deus eorum cum membra sua mersit in tenebras, velum contra se posuit? Non enim quod fecit vidit, quia bonum est: sed noluit videre, quia malum est. Miratum sanè Faustus Deum nostrũ, dixit, *Cap.xiij.*
quod scriptum non est: nec omnino est consequẽs, vt cum aliquis videt, quia bonũ est, etiam miratus dicatur. Multa enim bona videntes, non miramur, tanquam præter opinionem ita sint, sed tantũmodo approbamus quod ita esse debuerint. Veruntamen ostendimus eis, non in veteri testamento, cui maliciose calumniãtur, sed in nouo, quod vt imperitos fallant accipiunt, Deum esse miratũ. Christum enim fatetur Deum, & hanc in laqueo suo velut escam dulcissimã ponunt, qua Christo deditos capiãt. Deus ergo miratus est, cum Christus miratus est: sic enim scriptũ est in Euangelio, quòd audita fide eiusdem Centurionis miratus est, & ait discipulis suis, Amen *Matt.8.*
dico vobis, non inueni tantam fidem in Israël. Ecce nos vt po- *Genes.1.*
tuimus, exposuimus, Vidit Deus quia bonũ est, & melius fortassis exponunt ista meliores: exponãt & isti quare sit miratus Iesus, quod antequã fieret, præsciebat: & antequam audiret, vtiq; nouerat. Quanquam enim plurimũ intersit, vtrum videat aliquis quia bonũ est, an etiam miretur: in hoc tamen est nonnulla similitudo, quia etiam Iesus lucẽ fidei miratus est, quam in corde illius Centurionis ipse fecerat, qui verũ est lumen, quod illuminat omnem hominẽ venientẽ in hunc mun- *Ioan.1.*
dum. Quem posset certe aliquis impius Paganus ita calum- *Ca.xiiij.*
niari & reprehendere in Euãgelio, sicut Deum Faustus in veteri testamento. Diceret enim & ille improuidum Christum, non solum ex hoc quòd miratus est Centurionis fidẽ, verum- *Matt.8.*
etiam quòd Iudam inter discipulos elegit, qui mandata eius *Ioan.6.*

Genes.2. & 3. non erat seruaturus: sicut reprehendit iste, cur præceptum in paradiso datū fuerit homini non facturo. Culparet etiam illud, quòd scire non potuerit quis eum tetigerit, quādo tetigit fimbriam vestimenti eius, quæ fluxum sanguinis patiebatur: sicut iste culpauit Deū nescisse vbi lateret Adam. Credo quia dixerit, Adam vbi es? sicut dixit Christus, Quis me tetigit? Diceret & inuidum ac timentē, ne si intrarent quinq; aliæ virgines in regnū eius, viuerent in æternū: contra quas ita clausit, vt nec miserabiliter pulsantibus aperiret: velut obliuiscēs quod ipse promiserat, dicens, Pulsate, & aperietur vobis: sicut iste inuidiæ timorísq; arguit Deum, quòd ad vitam æternam non admiserit peccatorē. Diceret & appetentem, non pecudum, sed hominum sanguinē, quia dixit, Qui perdiderit animam suam propter me, in vitam æternā inueniet eam: sicut iste de sacrificiis animaliū, quibus figuris promittebatur sacrificium sanguinis, quo redempti sumus voluit calumniari. Reprehenderet & zelantē, quia cum ementes & vendentes de templo flagellando eiecisset, cōmemorauit Euāgelista de illo esse scriptū, Zelus domus tuæ comedit me: sicut iste accusauit zelantē Deum, quòd aliis sacrificari vetuisset. Diceret irascentem in suos & in alienos: in suos quidē, quia dixit, Seruus qui scit voluntatem domini sui, & non facit digna, plagis vapulabit multis: in alienos autē, quia dixit, Si quis vos non receperit, excutite illis puluerē de calceamentis vestris. Amen dico vobis, quia tolerabilius erit Sodomæ in die iudicij, quàm illi ciuitati: sicut iste criminatur irascentem Deum, nunc in alienos, nunc in suos, quos vtrosq; Apostolus cōmemorat, dicens, Quicunq; enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt: & quicunq; in lege peccauerūt, per legem iudicabuntur. Diceret & trucidantem & effundentem multorum sanguinem ob leuia quidem vel nulla cōmissa. Leue quippe aut nullum cōmissum Pagano videretur, vel non habere in cōuiuio nuptiarum vestem nuptialem, propter quod rex noster in Euāgelio iussit hominē ligatis manibus & pedibus proiici in tenebras exteriores, vel nolle super se Christū regnare, propter quod peccatum ait, Illos autem qui noluerunt me regnare sibi, adducite & interficite corā me: sicut iste accusauit Deum in veteri testamento, qui ei visus est propter leuia vel nulla cōmissa hominū milia trucidare. Iam vero illud quod reprehendit Faustus, minātem Deum venturū se esse cum gladio, quo non

Marc. 5. — Genes.3. — Matt.25 — Matt. 7. — Matt.10 — Ioan.2. — Psal. 68. — Luca 12. — Matt.10 — Rom.2. — Exod. 32. — Mat 22. — Luca 19.

parcet

parceret, nec iusto, nec peccatori: quo modo Paganus ille reprehenderet, audiens Apostolũ Paulum dicere de Deo nostro, *Rom. 8.*
Quia filio proprio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum. Audiens & Petrũ cum de magnis tribulationibus sanctorum & interfectionibus loqueretur, ad tolerãdum exhortantẽ & dicentẽ, Tempus est vt iudicium incipiat à do- *1. Petr. 4.*
mo domini: & si initium à nobis, qualis finis erit eis, qui non credunt domini Euãgelio? Et si iustus quidem vix saluus erit, peccator & impius vbi parebũt? Quid enim iustius vnico, cui tamen pater non pepercit? Et quid euidentius, quòd nec iustis parcat, emendans eos varietate tribulationum, cum de hac re aperte sit dictũ, Et si iustus vix saluus erit? Non solum enim in veteri testamento scriptũ est, Quem enim diligit Deus, cor- *Prouer. 3.*
ripit: flagellat autem omnẽ filium quẽ recipit: &, Si bona per- *Hebr. 12.*
cepimus de manu domini, mala quare non sustineamus: sed *Iob 2.*
etiam in nouo, Ego quem amo, arguo & castigo: & illud, Si *Apoc. 3.*
enim nosipsos diiudicaremus, à domino nõ iudicaremur: cum *1. Cor. 11.*
iudicamur autem à domino, corripimúr ne cum mũdo damnemur. Sed tamen si Paganus in nouo testamento talia reprehenderet, qualia isti reprehendunt in veteri, nónne & ipsi ea defendenda susciperent? Quod si facere possent, qua tandẽ vecordia hic talia reprehendunt, qualia ibi defendunt? Si autem non possent, cur in vno tantum, ac non potius in vtroq; testamento, quod non intelligentibus impiis prauum videretur, idem intelligentibus piis rectum, sed tectum credi oportere concedunt? An forte, quæ de nouo testamento similia protu- *Cap. xv.*
limus, ipsa quoq; audent dicere falsa esse atq; peruersa, priuilegio illo suo diabolico? vt quicquid est in Euangelio, vel in epistolis canonicis, quo adiuuari hęresim suam putent, id esse à Christo & Apostolis dictũ teneant atq; suadeant: Quicquid autem ex eisdem codicibus aduersus eos sonuerit, immissum ab infalsatoribus ore impudenti ac sacrilego non dubitent dicere. Cui furori eorum, autoritatẽ omnium librorum extinguere atq; abolere conanti, iam suprà, quantum suscepti operis ratio sinere videbatur, non pauca respondi. Nunc illud *Cap. xvj.*
admoneo, vt cum insanas & sacrilegas fabulas suas Christiani nóminis pallio velare contendant, videant tamen quando ista contra scripturas Christianas disputant, non à nobis contra Paganos tantum, sed etiam contra Manichæos veritatem codicum diuinorum testamenti vtriusq; defendi. Et ista quidem

dem, quæ modo Faustus velut indigna Deo de nostris veteribus literis in sermone suo posuit, contra Paganũ, & in Euangelico vel Apostolico sermone talia reprehendentẽ, ita fortasse defenderem, vt paria de autoribus eorũ, sicut Paulus noster
Act. 17. apud Atheniẽses fecit, cõmemorarẽ. Inueniremus enim fortasse & in literis eorũ, Deum mũdi creatorẽ ac fabricatorem, & lucis huius institutorẽ: qui tamen antequam eam cõderet, nõ iacebat in tenebris: & ex opere suo perfecto elatum esse
Gene. 1. gaudio: quod certè amplius est quàm vidit, quia bonũ est: & legislatorẽ, quẽ si homo sequeretur, suo bono faceret: si autem sperneret, suo malo, Quem nõ ideo dicerent ignarũ futuri, quia & futuris cõtẽptoribus legẽ dedit. Iam verò ideo improuidũ, quòd aliquid interroget, nec omnino dicerẽt, in quorũ libris multa nõ ob aliud interrogantur, nisi vt suis quisque responsionibus conuincatur, cum ille qui interrogat, nõ solum sciat, quod sibi vult ab altero respõderi, sed etiã illũ hoc respõsurum. Inuidentẽ autem cuiquam Deum, quòd malos beatos fieri non sineret, si vellet dicere, plenos inueniret suorũ libros
Ca. xvij. de hac re ad diuinam prouidentiã pertinẽtes. De sacrificiis verò nihil aliud mihi Paganus obiiceret, nisi cur apud eos illa reprehendamus, cum in nostris veteribus libris talia sibi Deus noster iussisse legeretur offerri. Hic ego de verò sacrificio latius fortasse disserens, demonstrarem id non deberi, nisi
1. Tim. 2. vni vero Deo, quod ei vnus verus sacerdos obtulit, mediator Dei & hominum: cuius sacrificij promissiuas figuras in victimis animaliũ celebrari oportebat, propter cõmendationem
1. Cor. 15. futuræ carnis & sanguinis: per quam vnam victimam fieret
1. Retrac. cap. 16. remissio peccatorum de carne & sanguine contractorũ, quæ regnum Dei non possidebunt: quia eadẽ substãtia corporis in cælestem commutabitur qualitatem quod ignis in sacrificio significabat, velut absorbens mortẽ in victoriã. In eo autẽ populo hæc rite celebrata sunt, cuius & regnũ & sacerdotiũ prophetia erat venturi regis & sacerdotis, ad regendos & consecrandos fideles in omnibus gentibus, & introducendos in regnum cælorum, & sacrarium angelorum ad vitam æternam. Huius itaque veri sacrificij sicut religiosa prædicamẽta Hebræi celebrauerunt, ita sacrilega imitamenta Pagani:
1. Cor. 10. quoniam quæ immolant gentes, ait Apostolus, dæmoniis immolant, non Deo. Antiqua enim res est prænunciatiua immolatio sanguinis, futuram passionem mediatoris ab initio generis

neris humani testificans. Hanc enim primus Abel obtulisse in sacris literis inuenitur. Non igitur mirum est, si præuaricatores angeli, quorum duo maxima vicia sunt, superbia atque fallacia per hunc aëram volitantes, quod vni vero Deo deberi nouerant, hoc sibi à suis cultoribus exegerũt, à quibus Dij putari voluerunt, dante sibi locũ vanitate cordis humani: maxime cum ex desiderio mortuorũ constituerentur imagines, vnde simulacrorũ vsus exortus est: & maiore adulatione diuini honores deferrẽtur, tãquã in cælum receptis, pro quibus se in terris dæmonia colenda supponerent, & sibi sacrificari à deceptis & perditis flagitarent. Sacrificiũ ergo non solum cũ iuste imperat verus Deus, sed etiam cum superbe exigit falsus Deus, satis ostendit cui debeatur. Hæc illi pagano si esset difficilior ad credendũ, etiam ipsa prophetia persuaderem, in qua tam lõge ante cõscripta sunt, quæ nunc impleta monstrarem. Quòd si & hanc contẽneret, hoc quoque agnoscerem potius, quàm mirarer, quando quidẽ non omnes fuisse credituros, in eiusdẽ prophetiæ veritatem recolerẽ. Si autẽ zelantem Christum vel Deum ex vtroque testamento mihi obiiceret, atque ipsum verbum exagitaret, nihil aliud quàm se omnium literarum vel expertẽ vel negligentem ostenderet. Cum enim docti eorum discernẽt inter voluntatẽ & cupiditatem, gaudiũ & lætitiã, cautionem & metum, clementiam & misericordiam, prudentiam, & astutiam, fiduciam & audaciam: & multa in hunc modũ, ita vt in his diuinis* †verbis ea quæ priora posui virtutibus, quæ autẽ posteriora viciis approbant: pleni sunt tamen libri eorũ abusione istorũ nominum, cum quæ propriè vicia significant etiã virtutes sic appellantur: cum vel cupiditas pro voluntate, vel lætitia pro gaudio, vel metus pro cautione, vel misericordia pro clementia, vel astutia pro prudẽtia, vel audacia pro fiducia ponitur. Et quis omnia commemorare valeat: quæ ad similem licentiam mos locutionis vsurpat? Huc accedit etiam singularum quarũque linguarum sua quædam proprietas: nam in ecclesiasticis literis nusquam misericordiam in vituperationem positam recolo. Cui rei sermonis etiam quotidiani consuetudo concordat. Græci duas res vicinas quidem, sed tamen distinctas, vno nomine appellant, laborem & dolorem, nos eas singulis nominibus enũciamus: sicut à nobis vno nomine appellatur vita, siue secundum quam dicimus, viuit, quod exanime non est, siue

Gene. 4.
Sapiẽ. 14.
Ca. xviij.
*al. dictis †binis.
πόνος.

siue

Zelus. siue secundũ quam diximus, bonæ vitæ homo est: Græci autẽ ista duo, duobus quoq; vocabulis significãt. Vnde fieri potest, vt excepta verborum abusione, quæ in omnibus linguis late patet, aliqua etiã Hebrææ linguæ proprietate zelus in vtroq; ponatur: siue cùm coniugis adulterio turbatus animus contabescit, quod in Deum cadere nõ potest: siue cũ seruandæ pudicitiæ, coniugalis custodia diligens adhibetur, quod Deum facere, cum plebem suam tanquã coniugẽ alloquitur, quã per multos falsos Deos fornicari nõ vult, nõ solum sine dubitatione, verũ etiã cum gratiarũ actione nobis vtile est cõfiteri. Hoc
Cap. xix. & de ira Dei dixerim. Neque enim perturbatur Deus, cum infert iram, sed ira pro vindicta ponitur: siue abusione, siue aliqua præcedẽtis linguæ proprietate. De interfectis autem hominum milibus nõ miraretur, si Dei iudicium non negaret: quod neq; Pagani negant, qui Dei prouidentia istam vniuersitatem regi & administrari à summis vsque ad ima concedunt. Quod si & hoc negaret, vel suorum autoritate facilius, vel aliquãto diutius certarum rationum disputationẽ conuinceretur: vel tanquam nimium durus & stolidus, ipse, quod esse non crederet, diuino iudicio relinqueretur. Leuia porrò, siue nulla cõmissa, propter quæ Deus interfecerit homines, si expresse cõmemoraret, ostenderemus nec nulla esse,
Mat. 22. nec leuia: velut quod exempli gratia posuimus de veste nuptiali, demonstraremus quantum esset nefas sacras nuptias
Luca 19. adire, quærentem ibi gloriam, nõ sponsi, sed suam: vel si quid fortè aliud illa vestis meliore intellectu significare inueniretur: aut quòd ante oculos regis interficiuntur, qui eum sibi regnare noluerũt, nõ in longo forte sermone nostro appareret, nõ quemadmodum nulla culpa est hominis, si nollet sibi regnare quẽquã hominẽ, ita nullã vel paruam esse culpã eum sibi nolle regnare, in cuius solius regno rectè, beate, sempérq;
Cap. xx. viuitur. Iam illud vltimũ, quod Faustus posuit, insidians veteribus libris, tanquam vituperantibus Deum, quòd minetur gladiũ, quo nemini parcat, nec iusto, nec peccatori: cum Pagano exponeretur quo modo accipiendum sit, fortassis nec nouo nec veteri testamento resisteret, eiq; placeret similitudo Euãgelica, quæ istis, qui se Christianos haberi volunt, aut nõ ap-
Ioan. 15. paret vt cæcis, aut displicet vt peruersis. Summus quippe ille vitis agricola aliter parat falsem sarmentis fructuosis, aliter infructuosis, tamen non parcit nec probis nec reprobis: illis

purg

purgandis, illis amputādis. Nullus enim hominum est tanta iustitia præditus, cui non sit necessaria tētatio tribulationis, vel ad perficiēdam, vel ad cōfirmandam, vel ad probādam virtutem: nisi forte nec Paulum isti Apostolū inter iustos numerant: qui quamuis humiliter & veraciter sua præterita peccata fateatur, tamē se ex fide Iesu Christi iustificatū, gratias agit. *1. Timo. 1.*
An vero illi parcebat ille, quem vani nō intelligunt dicentē, Non parcam, nec iusto, nec peccatori? Audiāt ergo ipsum, Et *2. Cor. 12.*
ne magnitudine, inquit, reuelationū extollar, datus est mihi stimulus carnis, angelus Satanæ, qui me colaphizet: propter quod ter Dominū rogaui, vt auferret eū à me: & dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur. Ecce nec iusto parcebat, vt eius virtutē in infirmitate perficeret, qui ei dederat colaphizātē angelū Satanę, nisi dicitis quòd eum diabulos dederit. Diabolus ergo agebat, ne magnitudine reuelationū Paulus extolleretur, & vt virtus eius perficeretur. Quis hoc dixerit? Ab illo igitur traditus erat iustus cola- *1. Tim. 1.*
phizādus angelo Satanę, qui per eum tradebat & iniustos ipsi Satanæ. De quibus idē dicit, Quos tradidi Satanæ, vt discant nō blasphemare. Iámne intelligitis quo modo ille desuper nō parcat nec iusto nec peccatori? An quia illic gladius nominatus est amplius exhorrescitis? Aliud est enim colaphizari, aliud occidi, quasi vero non diuersis mortiū generibus prostrata sint martyrū milia: aut hoc reuera persecutores in potestate haberet, nisi eis desuper data esset ab illo, qui dixit, Nō parcā nec iusto nec peccatori: cum ipse Dominus marty- *Rom. 8.*
rū, qui filio proprio nō pepercit, apertissimè Pilato dicat, Non haberes in me potestatē, nisi data tibi esset desuper. Has pres- *Ioan. 19.*
suras persecutionésq; iustorū, dicit idē Paulus exēplū esse iusti iudicij Dei. Quæ sentētia latius ab Apostolo Petro manife- *2. Thes. 1.*
statur, sicut supra commemoraui, vbi ait, tempus esse, vt iudicium incipiat à domo Domini: Et si initium, inquit, à nobis, *1. Petr. 4.*
qualis finis erit eis, q nō credūt Dei Euāgelio? Et si iustus vix saluus erit, peccator & impius vbi parebūt? Hinc enim intelli *Ioan. 15.*
tur, quo modo non parcatur impiis, tanquam sarmentis præcisis ad combustionem: quando iustis non parcitur propter perficiendam purgationem. Nam & ipse Petrus testatur hæc illius voluntate fieri, qui in libris veteribus ait, Non parcam, nec iusto, nec peccatori. Dicit enim & ipse, Melius est *1. Pet. 3.*
bene facientes, si velit spiritus Dei, pati, quàm malefacientes.

Cum

Cum ergo ex voluntate spiritus Dei patiũtur benefacientes, nõ parcitur iustis: cum autem malefaciẽtes, nõ parcitur peccatoribus: secundũ illius tamen voluntatẽ fit vtrunq;, qui ait, Non Parcam, nec iusto, nec peccatori: illum flagellando vt filium, illum puniendo vt impiũ. Ecce ostendi quãtum potui, nos nõ colere versatum ex æterno in tenebris Deum, sed eum qui lux est, & tenebrę in eo nõ sunt vllæ, atq; in seipso habitat lucẽ inaccessibilem, cuius lucis æternæ cãdor est coæterna sapientia. Nec lucis inopinatæ admiratorẽ, sed lucis factæ creatorem, vt subsisteret: approbatorem, vt maneret. Nec ignarũ futuri, sed mandatorem præcepti, & damnatorem delicti: vt aduersus inobediẽtiam iustè prolata vindicta præsentes coërceret, futuróśque terreret: Nec improuidum nesciẽdo quærentem, sed interrogãdo iudicãtem. Nec inuidum ac timentem, sed ab æterna vita, quæ iuste obedienti datur prævaricatorem iuste prohibẽtem. Nec sanguinis & adipis appetẽtem, sed carnali populo congruis sacrificiis impositis, per quasdam figuras verum sacrificium promittẽtem. Nec liuida perturbatione, sed trãquilla bonitate zelantem, ne vni Deo debẽs anima castitatem, per multos falsos corrupta & prostituta turpetur. Nec ira, velut humana turbide sæuiẽtem, sed alia diuina, seuera, iusta retribuẽtem, quæ non propter vlciscendi libidinem, sed propter iudicandi vigorem certo vsu locutionis ira nominatur. Nec ob leuia vel nulla commissa hominum milia perimentem, sed æquissimo examine per temporales mortalium mortes vtilitatem timoris sui populis imponentem. Nec sine vllo delicto † cæca confusione iustos peccatorésque punientem, sed iustis salubrem correptionem propter perfectionem, peccantibus autem debitam seueritatem propter æquitatem distribuentem. Vnde vos apparet Manichæi suspicionibus vestris esse deceptos, cũ male intelligẽdo scripturas nostras, vel malos intellectores experiendo falsa de catholicis creditis: ac sic relicta sana doctrina, conuersi ad sacrilegas fabulas, nimiúmq; peruersi & alienati à societate sanctorũ, nec ex nouo testamento corrigi vultis, vnde talia proferimus, qualia in veteri arguitis. Vnde fit, vt aduersus vos, sicut aduersus Paganos vtrũq; testamentũ defendere cõpellamur. Sed facite aliquem prorsus carnaliter ita desipientem, vt Deum colat: non qualem colimus, qui vnus & verus est, sed qualem nos colere dicitis, qui vestris vel calumniis vel suspi-

cionib

Marginal notes: Cap. xxj. (beside "lium, illum puniendo"); 1. Ioan 1. (beside "qui lux est"); 1. Tim. 6. (beside "lucẽ inaccessibilem"); Sapiẽ. 7. (beside "pientia"); † delicto (beside "Nec sine vllo delicto"); Ca. xxij. (beside "Sed facite aliquem").

cionibus fictus est: nónne etiã iste meliorem colit quàm vos? Quæso enim aduertite & qualescunque oculos aperite: neque enim opus est magno acumine ingenij, vt hoc quod dicã, perspici possit: omnes prudentes imprudentésq; appello, audite, aduertite, iudicate. Quanto enim melius Deus vester ex æternitate versatus esset in tenebris, quàm coæternã sibi & cognatam lucem mersisset in tenebras? Quãto melius exortam sibi nouã lucem ad fugandas tenebras miratus laudaret, quàm irruentes sibi veteres tenebras, nisi sua luce cõtenebrata, euitare nõ posset? Infœlix, si perturbatus: crudelis, si securus hoc fecit. Melius enim certe à se factã lucem videret, & miraretur bonam, quàm à se genitã faceret malam: quę sic ab eo repulit tenebras inimicas, vt ei fieret inimica. Hoc enim culpæ imputabitur dãnandis in globo illis reliquiis, quòd errare se à priore lucida sua natura passæ sunt, & inimicę lumini sancto extiterunt: quod antequã eis accideret ex æternitate, si nesciebant hoc sibi futurum, æternas ignorantię tenebras: si autẽ sciebãt, æternas timoris tenebras patiebantur. Ecce vere pars & substantia Dei vestri, in suis tenebris ex ęternitate versata est: nec postea lucem nouã mirata est, sed alias tenebras alienas, quas semper timebat, incurrit. Porrò ipse Deus, cuius illa pars erat, si eidem parti suæ futurũ tantum malum timebat, etiã ipsum occupauerãt timoris tenebræ: si autẽ hoc futurum nesciebat, ignorãtiæ tenebris cæcabatur. Si autẽ hoc parti suæ futurum sciebat, & non timebat, peiores sunt tenebræ tantæ crudelitatis, quàm vel ignorãtiæ vel timoris. Neq; enim habebat Deus vester, quod in ipsa carne, quã non à Deo, sed ab Hyle factam dementissime creditis, sic laudat Apostolus, Si patitur vnum membrum, cõpatiuntur omnia membra. Sed non accusamus: præsciebat, timebat, dolebat, sed quid faceret non habebat. In his ergo suæ miseriæ tenebris ex æternitate versatus est: nec postea nouã lucem, quæ ab illo tenebras fugaret, miratus est, sed alias tenebras, quas semper timuit, magno malo suæ lucis expertus est. Quãto melius, non dicam præceptum daret sicut Deus, sed pręceptũ acciperet sicut homo: quod bono suo custodiret, malo suo contemneret, in vtroq; tamen motu animi libera voluntate vteretur, potius quàm contra voluntatem ad contenebrandam lucem suam, ineuitabili necessitate premeretur. Nã illud multo vtique melius esset, vt pręceptum daret humanę naturę, quam peccaturã esse nesciret, quàm naturam

De natura boni. cap. 18.

1. Cor. 12.

suam diuinā necessitate pressus, peccare compelleret. Euigilate, & dicite nobis, quo modo vincit tenebras, quē vincit necessitas? Hęc iam erat apud illum hostis maior à qua victus & iussus cum minore pugnauit. Quāto melius nesciret, quo ab eius facie fugisset Adam, quàm ipse primo à facie duræ ac diræ necessitatis, & postea à facie diuersæ atque aduersæ gentis quò fugeret non haberet. Quāto melius naturæ humanæ inuideret vitam beatam, quàm naturam diuinam daret in miseriā: desideraret sanguinem & adipem sacrificiorum potius, quàm ipse toties etiā idolis mactaretur, mixtus adipi & sanguini omniū victimarum: perturbaretur zelo, si illa sacrificia & diis aliis offerrentur potius, quàm ipse ligatus, non solum in omnibus frugibus, verumetiam in omnibus carnibus, per omnes aras, omnibus dæmonibus offerretur. Quanto melius vel humana indignatione commotus ac turbidus, peccātibus & suis & alienis irasceretur, quàm ipse non solum in omnibus irascentibus, sed etiam in omnibus timentibus turbaretur: in peccantibus omnibus coinquinaretur: in damnatis omnibus puniretur: vbique ligatus ex illa sua parte, quā ad tale dedecus innocētem ipse dānauit, vt per illam vinceret, quod timebat: etiā ipse sub tam exitiosa necessitate damnatus, vt ei damnata pars eius possit ignoscere, si cum iam miser sit, vel humilis esset. Nunc autem quis ferat reprehendi à vobis Deū irascentem suis alienísq; peccantibus, cum Deus, quem fingitis, membra sua, quæ coactus coëgit ire in fauces peccati, postea dānet in globo? Quod quidem cū faciet, vt dicitis, iram nō habebit. Sed miror, si frontē habebit inferendo in eos quasi vindictam, à quibus petere deberet veniam, & dicere, Obsecro ignoscite, membra mea estis. Quādo ego in vos istud, nisi victus necessitate facere possim? Scitis & vos, quòd tunc, quādo vos huc misi, horrendus hostis eruperat: quòd autem nunc vos hic illigo, timeo ne rursus irrumpat. Iam certe etiā illud fatemini, multo melius esse hominum milia ob nullam vel leuem culpam temporali morte interficere, quàm mēbra sua; id est, membra Dei, substātiam Dei, & planè Deum, & in peccati voraginem tradere, & pœnæ sempiternæ colligatione damnare. Si enim esset illis membris peccandi vel non peccandi liberum arbitrium, quanquā de substantia Dei, quę vere substantia Dei est, ac per hoc omnino incommutabilis, quemadmodum hoc dicatur, non inuenitur. Deus enim omnino peccare non potest, sicut

2. *Tim.*2.

sicut negare seipsum nõ potest: homo autem potest peccare, & Deum negare: sed si nolit, non facit: Si ergo istis membris Dei vestri velut animę humanæ ac rationali, esset, vt dixi, peccãdi vel non peccandi liberum voluntatis arbitrium, recte fortasse pro grauibus criminibus in illo globo supplicio plecterẽtur: nunc autem libertatem volũtatis illas particulas habuisse, dicere non potestis, quam totus Deus ipse non habuit: quia si eas non mitteret in peccatũ, totus à tenebrarum gente peruasus, peccare cogeretur: quò si cogi non posset, peccauit, cum eò se misit, vbi cogi posset: & ideo magis ipse illo velut parricidali culeo dignus, qui hoc fecit libero imperio, quàm illę, quę obtemperãdo illuc ierunt, vbi recte viuendi arbitrium liberum perdiderunt. Si autẽ ad peccandum & ipse inuasus atq; possessus cogi posset, nisi per suæ partis primo flagitiũ, deinde supplicium sibi prouidisset, nulláq; fuit in Deo vestro, nec in eius partibus libera voluntas: nõ se fingat iudicẽ, sed agnoscat reũ: nõ quia passus est quod nolebat, sed quia se simulat iusta retribuere, dãnando eos, quos nouit malũ passos esse potiùs, quàm fecisse: quod ad hoc tantũ simulat, ne victus inueniatur: quasi aliquid prosit alicui misero, si fœlix aut fortunatus vocetur. Nẽpe iã & hoc melius erat, vt Deus vester sine vllo æquitatis examine hominibus, nec iustis nec peccatorib⁹ parceret: quod in reprehensione Dei nostri Faustus nihil intelligẽs vltimum posuit: quàm in membra sua sic sæuiret, vt parũ sit quod ea inexpiabiliter venenãda hostibus obtulit, nisi etiã falso crimine iniquitatis accuset. Quę ideo merito dicit pendere tã immane ac sine fine suppliciũ, quod errare se à priore sua lucida natura passa sunt, & inimica lumini sancto extiterũt: vnde, nisi quia, vt ipse dicit, ita erãt inuiscerata primæ auiditati principium tenebrarũ, vt originẽ suam recolere, séq; ab hostili natura discernere non valerẽt. Ergo animæ huiusmodi nihil mali ipsæ fecerũt, sed innocẽtes tantum malũ perpessæ sunt, quo faciente, nisi illo primitus, qui vt à se in tantum malum procederẽt, imperauit? Peiorẽ ergo expertæ sunt patrẽ, quàm hostem. Pater enim eas ad tãtum malum misit: hostis autẽ tanquam bonũ appetiuit, cupiens perfrui, non nocere. Ille sciẽs nocuit, ille nesciẽs. Sed Deus infirmus atq; inops, aliter sibi consulere nõ valebat, prius aduersus hostẽ improbum, & post aduersus inclusum. Saltẽ ergo non accuset eas, quarũ obediẽtia totus e[st], quarũ morte securus est. Si enim coactus est præliari, nunqu[am]

& calumniari? Nã quando se errare à priore sua lucida natura passæ sunt, & inimicæ lumini sancto extiterunt, ad hoc vtiq; ab hoste coactæ sunt, cui si resistere non valuerunt, innocẽtes damnantur: si autem valuerunt, nec voluerunt, quid adhuc tã fabulose inducitis naturã mali, cum à propriora voluntate sit origo peccati? Hoc enim certe sua culpa, nõ vi aliena fecerũt, quòd cũ possent malo resistere, noluerũt: quod enim si facerẽt, bene facerent: si autẽ non facerent, grauiter immaniterq; peccarent: si potuerũt & non fecerunt, vtiq; noluerunt: si ergo noluerunt, voluntatis crimen est, nõ necessitatis. A volũtate igitur initiũ peccati: vnde autem initium peccati, inde initium mali, vel faciendi contra iustũ præceptum, vel patiẽdi secundum iustũ iudicium. Proinde nulla causa est, cur quærẽtes vnde sit malũ, irrueritis in huius erroris tam magnũ malum, vt naturã tot bonis abundantem, naturã mali diceretis, & in natura summi boni ante commixtionẽ naturæ mali horrẽdum necessitatis malũ poneretis. Et huius enim erroris vestri causa superbia est, quã nõ habebitis, si nolitis: sed vos dum vultis illud quò irruistis, quoquo modo defendere, aufertis originem peccati à volũtatis arbitrio, & ponitis in vana & falsa fabula naturam mali: ac per hoc restat, vt dicatis etiam illas animas in horribili globo æterna colligatione dãnandas non voluntate, sed necessitate inimicas lumini sancto extitisse: talémque Deum vestrũ iudicem constituatis, apud quem nihil prodesse possitis eis, quarũ causam demõstrata necessitate defenditis: & talem regẽ, à quo fratribus vestris, filiis & mẽbris illius, quorum inimicitias aduersus vos & ipsum, non voluntate, sed necessitate extitisse ... habetis, nec indulgẽtiã impetrare valeatis. O immanissimã crudelitatem, nisi quod conuertitis vos ad ipsius defensionem, vt eum quoq; ista quòd necessitate faciat excusetis. Si ergo possitis inuenire alterum iudicem, qui liber vinculo necessitatis, moderator existeret æquitatis, istũ certe in illo globo non forinsecus figeret, sed cũ ipso terribili hoste intus includeret. Cur enim nõ iuste prior sit ad pœnã damnationis, qui prior est ad crimẽ necessitatis? Quãto ergo melius eligeretis Deum in cõparatione peioris, non qualẽ colimus, sed qualẽ nos colere vel fingitis vel putatis, qui sine vllo æquitatis examine, sine vlla distinctione dãnationis & disciplinæ, nõ parceret in seruis suis nec iusto nec peccatori: potius quàm non parceret mẽbris suis vel innocentibus, si necessitas crimẽ

non

non est: vel illi obtemperãdo factis nocentibus, si & necessitas crimen est: vt ab illo in æternum damnarẽtur, cum quo vel simul absolui, si post victoriam respiraret libertas: vel simul damnari debuerunt, si & post victoriam tantum saltem valeret necessitas, vt aliquid valeret & æquitas. Sicut autẽ Deum, non illum verum & summũ quem colimus, sed alium nescio quẽ falsum confingitis, quem nos colere vel arbitramini vel calumniamini, qui tamen etiã ipse multo est melior Deo vestro: ambo enim non sunt, & à vobis ambo fingũtur: sed meliorem fingitis eum, quẽ tanquam nostrum accusatis, quàm eũ quem vestrum adoratis. Sic & Patriarchas & Prophetas non tales vituperatis, quales honorãtur à nobis, sed quales libris nostris non intellectis, maleuola vanitate finxistis: quos tamen etiam ipsos quales fuisse suspicamini, parum est si dicam vestris electis omnia Manichæi mandata seruantibus, nisi etiam ostendã ipso Deo vestro esse meliores: quod non aggrediar demonstrare, nisi prius sanctos patres nostros Patriarchas & Prophetas à criminationibus vestris adiuuãte me domino aduersum corda carnalia perspicua oratione defendero. Et vobis quidẽ Manichæi sic respondere sufficeret, vt etiam vicia quę putatis nostrorum, laudibus vestrorũ præponenda doceremus, addentes ad cumulum confusionis vestræ, vt etiã Deus vester longe peior inueniretur hominibus, quales nostros patres fuisse iactatis. Sic ergo, vt dixi, vobis respondere sufficeret: sed quoniã nonnulli etiam præter vestra vaniloquia sua sponte commouentur, vitã Prophetarum in veteri testamento comparantes vitæ Apostolorũ in nouo testamento, nec valentes discernere consuetudinẽ temporis illius, quo promissio velabatur, à consuetudine temporis istius, quo promissio reuelatur: eis magis respondere compellor, qui vel temperantiam suã audent pręferre Prophetis, vel nequitiæ suæ quærunt patrocinia de Prophetis. Qua in re hoc primum dico, illorum hominum non tantum linguam, verumetiam vitam fuisse propheticam: totúmq; illud regnum gentis Hebręorum magnum quendam, quia & magni cuiusdam fuisse Prophetã. Quocirca quod ad eos quidem attinet, qui illic erant eruditi corde in sapientia Dei, non solum in iis quæ dicebant, sed etiam in iis quę faciebant: quod autem ad cæteros ac simul omnes illius gentis homines, in iis quæ in illis, vel de illis diuinitus fiebant: prophetia venturi Christi & ecclesiæ perscrutanda est: Omnia enim illa

Ca. xxiij. (margin, beside "Sic & Patriarchas")

Caput xxiiij. (margin, beside "Qua in re")

1. Cor. 10. (margin, beside "Omnia enim")

Cap.xxv. illa, sicut dicit Apostolus, figuræ nostræ fuerunt. Sic autem isti in quibusdam factis à quorum altitudine longe sunt, reprehendunt tanquam libidinem Prophetarum: sicut nonnulli etiam sacrilegi Paganorum reprehendunt tanquam stultitiã vel potius tanquam dementiam Christi, quia tempore anni
Marc.11. non congruo poma quæsiuit in arbore, aut puerilis cuiusdam
Ioan.8. fatuitatis affectum, quòd inclinato capite digito scribebat in terra: & cùm hominibus interrogantibus respondisset, rursus hoc facere cœpit. Nihil enim sapiunt, nec intelligunt in magnis animis quasdam virtutes vitiis paruorum animorũ esse simillimas: nonnulla specie, sed nulla æquitatis comparatione. Similes autem sunt qui in magnis ista reprehendunt, pueris imperitis in schola: qui cũ pro magno didicerint, nomini numeri singularis verbum numeri singularis esse reddẽdum, reprehẽdunt Latinæ linguæ doctissimum autorem, quia dixit,
Aeneid.1. Pars in frusta secant. Debuit enim, inquiunt, dicere, secat. Et quia norunt religionem dici, culpant eum, quia geminata litera dixit, relligione patrum. Vnde non absurde fortasse dicatur in genere suo, quantum distant schemata & metaplasmi doctorum à solœcismis & barbarismis imperitorum, tantum distare figurata facta Prophetarum à libidinosis peccatis iniquorum: ac per hoc sicut puer in barbarismo reprehensus, si de Virgilij metaplasmo se vellet defendere, ferulis cęderetur: ita quisquis cum ancilla suæ coniugis volutatus, Abrahæ factum, quòd de Agar prolem genuerit, in exemplum defensionis assumpserit: vtinã non plane ferulis, sed vel fustibus coërcitus emendetur, ne cum cæteris adulteris æterno supplicio puniatur. Minime quidem illæ res, istæ autem magnæ sunt: nec ad hoc inde ducta similitudo est, vt schema sacramento, & solœcismus adulterio coæquetur: veruntamen proportione sui cuiusque generis, quod in illis locutionum quibusdam virtutibus, seu viciis peritia, vel imperitia: hoc in his morum, quamuis longe in diuerso genere virtutibus seu viciis sapien-
Ca.xxvj. tia vel insipientia valet. Quapropter ne in quæque laudanda vel vituperanda, accusanda vel defendenda, coërcenda vel relaxanda, damnanda vel absoluenda, appetenda vel vitanda, temere irruamus, in quibus omnibus peccata seu recte facta versantur: prius quid sit peccatum considerare debemus, tunc deinde inspicere facta sanctorum, libris conscripta diuinis: vt si qua & ipsorum peccata inuenerimus, ob quam vtilitatem

sint

sint etiam ipsa condita literis, memoriǽq; mandata, diligenti quantum possumus ratione videamus: Quæ autem repererimus stultis seu maleuolis videri peccata esse quæ nō sunt, nec tamen in eis eminent aliqua exempla virtutū, hæc quoq; intueamur, quam ob causam illis inserta sint literis, quas ad vtilitatem vitæ præsentis regendæ, & futuræ adipiscendæ conditas salubriter credimus. Porrò autē quæcunq; in factis sanctorum elucent, documenta iustitiæ, nullus vel imperitorū dubitat debuisse conscribi. De illis ergo potest esse quæstio, quæ vel inaniter scripta videri possunt, si nec recte facta apparent, nec peccata sunt: vel etiam perniciose, si peccata esse conuincuntur: ne valeant ad imitationē, siue in ipsis libris reprehensa non sint, & ideo putari etiam possint non esse peccata: siue illic quoq; reprehensa sint, sub facili spe veniæ cōmittantur, quia & in sanctis inuenta sunt. Ergo peccatum est, factum vel dictum vel concupitū aliquid contra æternam legem. Lex vero æterna est, ratio diuina vel voluntas Dei, ordinem naturalem conseruari iubens, perturbari vetans. Quisnam igitur sit in homine naturalis ordo, quærēdum est. Constat enim homo ex anima & corpore. Sed hoc & pecus. Nulli autē dubium est, animam corpori naturali ordine præponendam. Verum animæ hominis inest ratio, quæ pecori nō inest. Proinde sicut anima corpori, ita ipsius animæ ratio cæteris eius partibus, quas habent & bestiæ, naturæ lege proponitur: in qua ipsa ratione, quæ partim contemplatiua est, partim actiua, proculdubio contemplatio præcellit. In hac enim & imago Dei est, qua per fidem ad speciem reformamur. Actio itaq; rationalis contemplationi [rationali] debet obedire: siue per fidem operanti, sicuti est, quādiu peregrinamur à domino: siue per speciem, quod erit, cum similes ei erimus quoniā videbimus eum sicuti est, effecti etiā in spiritali corpore ex gratia eius æquales angelis eius, recepta stola prima immortalitatis & incorruptionis, qua induetur hoc mortale & corruptibile nostrū, vt absorbeatur mors in victoria, iustitia perfecta per gratiā. Quia & sancti ac sublimes angeli habent contemplationē & actionē suam, id enim sibi agendum imperāt quod ille, quem contemplantur, iubet: cuius æterno imperio liberaliter, quia suauiter, seruiunt: nos vero, quorum corpus mortuū est propter peccatum, antequam viuificet Deus & mortalia corpora nostra per inhabitantem spiritum eius in nobis, pro modulo

Caput xxvij. 2. senten. dist in. 35. cap. 1.

Coloss. 3.

2. Cor. 5.

1. Ioan. 3.

Mat. 22.

1. Cor. 15.

Rom. 8.

infirmitatis nostræ secundum æternam legem, qua naturalis
Galat.5. ordo seruatur, iuste viuimus, si viuamus ex fide non ficta, quæ per dilectionem operatur: habentes in conscientia bona spem repositam in cælis immortalitatis & incorruptionis, & ipsius perficiendæ iustitiæ vsq; ad quandá ineffabiliter suauissimam
2.Cor.5. saturitatem, quam in ista peregrinatione oportet esuriri ac si-
Caput tiri, quandiu per fidem ambulamus, non per speciem. Qua-
xxviij. propter hominis actio seruiens fidei seruienti Deo, refrænat omnes mortales delectationes, & eas coërcet ad naturalé modum, meliora inferioribus ordinata dilectione præponens. Si enim nihil delectaret illicitú, nemo peccaret. Peccat ergo, qui delectationé illiciti relaxat potius quàm refrænat. Est autem illicitum, quod lex illa prohibet qua naturalis ordo seruatur. Vtrum autem sit aliqua rationalis creatura, quam nihil possit illicitum delectare, magna quæstio est. Quod si est, non in eo genere factus est homo: nec illa natura angelica, quæ in veritate non stetit: sed in eo genere ista rationalia facta sunt, vt inesset eis possibilitas frænandi delectationem ab illicito, quam non frænando peccauerút. Magna est itaq; & humana creatura, quádoquidem per eam possibilitaté instauratur: per quam
Psal.59. si voluisset, nec cecidisset. Magnus ergo dominus & laudabilis nimis qui condidit eam. Condidit enim & inferiores, quæ non possunt peccare: cóndidit & meliores, quæ nolunt peccare. Bestialis enim natura non peccat, quia nihil facit cótra æternam legem, cui sic subdita est, vt eius particeps esse non possit. Rursus angelica sublimis natura non peccat; quia ita particeps est legis æternę, vt solus eam delectet Deus, cuius volun-
Iob 7. tati sine vllo experimento tentationis obtemperat. Homo autem, cuius propter peccatú tentatio est vita super terram, subdat sibi quod habet cómune cum bestiis: subdat Deo, quod habet cómune cum angelis, donec iustitia & immortalitate per-
Ca.xxix. fecta atq; percepta, ab istis exaltetur, illis æquetur. Mortales autem delectationes vsque ad reparandam seu custodiendam istam mortalem saluté siue vniuscuiusq; hominis, siue ipsius humani generis vel excitandæ vel relaxádæ sunt: vltrà si prolapsæ fuerint, & contra temperátiæ rationem hominem in se regentem arripuerint, libidines erunt profecto illicitæ ac turpes & dignæ doloribus emédari. Quòd si etiam perturbatum rectoré in tantam voraginé perditæ consuetudinis mergant, vt vel inultas fore credens, confessionis & pœnitentiæ

ræglig

negligat medicinā, qua correctus emergat, vel peiore morte cordis contra illam æternā prouidentiæ legem blasphemum eis patrocinium defensionis adhibeat, atq; ita diem fungatur extremū: non iam emendatione, sed damnatione dignum, lex illa irreprehensibilis censet† æterna. Ergo lege cōsulta, quæ ordinem naturalem conseruari iubet, perturbari vetat: videamus quid peccauerit: id est, quid contra istam legē fecerit pater Abrahā in his, quæ velut magna crimina Faustus obiecit. Habendæ, inquit, prolis insana flagrans cupidine, & Deo, qui id iam sibi de Sara coniuge promiserat, minime credens, cum pellice volutatus sit. Insanā vero iste Faustus criminādi cupiditate cæcatus, & hæresis suæ nefas prodidit, & Abrahæ cōcubitum nesciens errānsq; laudauit. Sicut enim lex illa æterna: id est, voluntas Dei creaturarū omnium conditoris, conseruādo naturali ordini consulens, non vt satiandæ libidini seruiatur, sed vt saluti generis prospiciatur, ad prolem tantūmodo propagandam, mortalis carnis delectationē dominatu rationis in cōcubitu relaxari sinit: sic econtrario peruersa lex Manichæorum, ne Deus eorum, quem ligatū in omnibus seminibus plangunt, in conceptu fœminæ arctius colligetur, prolem ante omnia deuitari à cōcumbentibus iubet, vt Deus eorum turpi lapsu potius effundatur, quàm crudeli nexu vinciatur. Non igitur Abrahā prolis habendæ insana cupiditate flagrabat, sed Manichæus prolis deuitandæ insana vanitate delirabat. Proinde ille naturæ ordinem seruans, nihil humano concubitu agebat, nisi vt homo nasceretur: iste peruersitatem fabulæ obseruās, nihil in quolibet concubitu timebat, nisi ne Deus captiuaretur. Vbi autem Faustus in facto Abrahæ velut conscientiam culpat vxoris, ibi vero malo quidem animo & intentione vituperādi, sed tamen nesciens & nolens verunque collaudat. Neq; enim conscientiam suam flagitio coniugis miscuit, quò ille suam libidinē turpi & illicita voluptate satiaret: sed etiam illa naturali ordine filios volens, sēq; sterilem sciens, ancillaris vteri fœcūditatem in vsum iuris sui potestate licita vendicauit: non cedens viro cōcupiscenti, sed iubens obedienti. Neq; hoc inordinata superbia: quis enim nescit vxorem marito tanquā domino debere seruire? Sed quod ad membra corporis attinet, quibus sexus ipse distinguitur, Apostolus dicit, Similiter & vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier: vt cum in cæteris actibus ad humanam pa-

Ca. xxx.
† Alias, censet æterna ergo, &c.
Genes. 16.
Genes. 17.
Ca. xxxj.
De Ciuit. Dei libro 15. cap. 3. Et lib 16. cap. 25.
Consti. 4. sent. dist. 32. capit. Sciendum etiam est.
1. Cor. 7.

cem pertinentibus, mulier viro debeat seruitutē huius vnius rei, qua sexus vtriusq; carnali sorte discernitur, & carnali cōmixtione concernitur, similem in se habeant potestatem, vir in vxorē, & vxor in virum. Prolem igitur, quam de se habere Sara non poterat, de ancilla habere voluit: ex eo tamen semine, ex quo & de se, si posset, habere debebat. † Nunquā hoc faceret mulier, si in corpore viri carnali concupiscentia teneretur: zelaret enim potius pellicem, non faceret matrem: nunc vero propterea sic propagādi voluntas pia fuit, quia concumbendi voluntas libidinosa non fuit. Illud sanè defendi non potest, si Abrahā, sicut Faustus obiecit, minime credens Deo, qui sibi iam prolem de Sara promiserat, de Agar suscipere voluit. Sed apertissimè falsum est. Nondū hoc promiserat Deus. Recenseant scripturæ illius superiora, qui volunt, inuenient semini Abrahā iam fuisse promissam terram, & innumerabilis multitudinis abundantiam, nondum tamen fuisse patefactum, quo modo illius seminis esset futura propagatio, vtrum ex carne Abrahæ, si de se ipse generaret, an ex voluntate, si aliquem forte adoptaret. Deinde si de carne ipsius, vtrū ex Sara, an ex alia prorsus, nondum manifestū fuit. Legant inquam, qui volunt, & inuenient Faustū, aut falli imprudenter, aut fallere impudenter. Itaq; Abrahā, cum sibi videret non nasci filios, & tamen semini suo factam promissionē teneret, primo de adoptione cogitabat. Hoc indicat, quòd cum Deo loquens, ait de vernaculo suo, Hic hæres meus erit: tanquam diceret, quia de meipso mihi semen non dedisti, in isto comple quod meo semini promisisti. Si enim semen cuiusq; non appellaretur, nisi quod eius carne nasceretur, nec nos appellaret Apostolus, Semē Abrahæ, qui certe originē carnis ab illo non ducimus, sed imitatione fidei semen eius facti sumus, credentes in Christo, cuius caro ex illius carne propagata est. Tunc ergo Abrahā audiuit à domino, Non hic erit hæres tuus, sed qui exibit de vtero tuo, ipse erit hæres tuus. Iam nunc adoptionis cogitatione sublata, cum de se ipso semen speraret Abraham, restabat incertū, vtrum ex Sara, an ex alia, quod illi Deus occultare voluit, donec prius ex ancilla vetus testamentū figuraretur. Quid ergo mirum, si videns Abraham sterilem vxorem cupientem sibi prolem, quam parere ipsa non potuit, ex famula sua & ex marito prouenire non suę carnali cupiditati cessit, sed coniugali potestati obtēperauit: credens hoc Saram ex Dei

Margin notes: † desiderabat. — Caput xxxij. — Genes. 12. & 13. — Genes. 15. — Galat. 3. — Genes. 15. — Galat. 4.

ex Dei nutu voluisse, qui iam ex seipso illi hæredem promiserat, sed ex qua fœmina nō prædixerat? Frustra igitur Faustus ad obiiciendum hoc crimen insanus insiluit, tanquam infidelem Abraham infideliter arguens. Cætera enim cæcitate non credendi nec valuit intelligere, hoc autē libidine calumniandi neglexit & legere. Quod autem iustum & fidelem virum matrimonij sui infamissimū nundinatorem appellans, auaritiæ ac ventris causa duobus regibus, Abimelech & Pharaoni, diuersis temporibus Saram coniugem suam, sororem mentitum, quia erat pulcherrima, in cōcubitum asserit venditasse: non ore veridico à turpitudine separat honestatē, sed ore maledico totum vertit in crimen. Hoc enim Abrahæ factū lenocinio simile videtur, sed non valentibus ex illius æternæ legis lumine à peccatis recte facta discernere: quibus & constantia pertinacia videri potest, & virtus fiduciæ vicium putatur audaciæ: & quæcunq; similiter obiiciūtur, quasi non recte agentibus, à non recte cernentibus. Neq; enim Abraham flagitio consensit vxoris, eiúsq; vendidit adulterium: sed sicut illa famulam suam non libidini mariti permisit, sed officio generādi vtero intulit, nequaquam turbato ordine naturali, vbi eius potestas erat, iubens potius obedienti, quàm cedens concupiscenti: sic & ipse coniugē castam, & casto corde sibi cohærentem, de cuius animo, vbi pudicitię virtus habitabat, nullo modo dubitabat, tacuit vxorem, dixit sororē: ne se occiso ab alienigenis atque impiis captiua possideretur: certus de Deo suo, quòd nihil eam turpe ac flagitiosum perpeti sineret. Nec eum fides ac spes fefellit: nam Pharao territus monstris, multísq; propter eam malis afflictus, vbi eius vxorē diuinitus didicit, illæsam cum honore restituit: Abimelech autē somnio commonitus atq; edoctus, similiter fecit. Nonnulli quidem, non calumniosi & maledici, sicut Faustus, sed eisdem libris honorem debitum deferentes, quos iste vel non intelligendo reprehendit, vel reprehēdendo non intelligit: cum hoc Abrahæ factum considerarent, visum est eis quòd à firmitate fidei subdefecerit atq; titubauerit, & timore mortis, sicut dominū Petrus, ita iste negauerit vxorem. Quod si ita necesse esset intelligi, peccatū hominis agnoscerē: nec ideo cuncta eius merita deleta atq; obliterata censerem, sicut nec illius Apostoli: quāquam culpa non sit æqualis, negare vxorē, & negare Saluatorem. Nunc vero cum habeam quod intelligā, ne hoc intelligam

Caput xxxiij. *Genes. 12. & 20.*

Caput xxxiiij.

In libro quæstionū super Gene. quæstio. 26. *Mat. 26.*

gam, nulla causa cogor temeritate labi ad reprehendēdū, quē nemo cóuincit timore lapsum fuisse ad mētiendū: neq; enim vtrū eius vxor esset interrogatus, non esse respondit: sed cum ab eo quæreretur, quid ei esset illa mulier, indicauit sororem, nō negauit vxorē. Tacuit aliquid veri, nō dixit aliquid falsi.

Ca.xxxv An vsq; eadeo decipimus, vt hic Faustum sequamur, qui ait sororem mentitum, quasi genus Saræ aliunde didicerit, cum hic sancta scriptura nō aperuerit? Puto iustum esse, vt in ea re, quam nouerat Abraham, nos autem non nouimus, Patriarchæ potius credamus loquenti quod scit, quàm Manichæo criminanti quod nescit. Cum igitur Abraham eo tempore viueret in rebus humanis, quo quidē iā fratres ex vtroque aut ex altero vel altera parente natos, necti coniugio nō licebat, filios autē fratrū, aliósq; longinquiore gradu generis cōsanguineos, nulla lege, nulla potestate prohibita cōsuetudo iungebat: quid mirum si sororem suam: id est, ex patris sui

Gene. 20. sanguine procreatam habebat vxorem? Nam hoc ipse redden

De ciuitate Dei. li. 16. ca. 19. ti sibi eam regi, dixit de patre esse sororem, non de matre: vbi certe vt sororem mentiretur, nullo iam timore cogebatur, quando ille vxorem eius esse didicerat, & eam diuinitus territus cum honore reddebat. Fratres autem siue sorores generali nomine cōsanguineos vel consanguineas solere apud veteres appellari, scriptura testatur. Nam & Tobias dicit Deo cū

Tobiæ 6. & 8. oraret antequā misceretur vxori, Et nūc Domine tu scis quoniam nō luxuriæ causa accipio sororem meam, cum esset illa non ex cōcubitu eiusdem patris, nec ex eodem matris vtero,

Gene. 13. & 11. sed ex eadem stirpe cognationis exorta. Et Loth frater Abrahæ dicitur, cum patruus eius esset Abraham: ex qua vi † vocabuli etiam fratres Domini vocantur in Euangelio, nō vtique quos Maria virgo pepererat, sed ex eius cōsanguinitate

† Consuetudine.

Mat. 12. omnes propinqui. Dicet aliquis, Cur nō potius ita de Deo

Caput xxxvj. suo præsumpsit Abraham, vt fateri non timeret vxorem? Nūquid enim Deus ab illo mortem non poterat repellere quam timebat, eúmque cum coniuge sua ab omni pernicie in illa peregrinatione tutari, vt nec vxor eius, quamuis esset pulcherrima, appeteretur ab aliquo, nec proper illam ipse necaretur? Poterat sanè hoc efficere Deus: quis ita sit demēs vt hoc

22. quæ. 2. Quæritur. neget? Sed si interrogatus Abraham, illam fœminam indicasset vxorem, duas res tuendas committeret Deo, & suam vitam, & coniugis pudicitiam. Pertinet autem ad sanam doctri

nam

nam, vt quando habet quod faciat homo, non tentet dominũ Deum suum. Neq; enim & ipse Saluator nõ poterat tueri discipulos suos, quibus tamẽ ait, Si vos persecuti fuerint in vna ciuitate, fugite in aliã. Cuius rei prior exẽplum prębuit. Nã cum potestatẽ haberet ponẽdi animã suã, nec eã poneret, nisi cum vellet, in Aegyptũ tamen infans portãtibus parẽtibus fugit: & ad diẽ festum nõ euidẽter, sed latẽter, ascendit, cum alias palàm loqueretur Iudæis irascentibus, & inimicissimo animo audientibus, nec tamen valentibus in eũ mittere manus quia nõdum venerat hora eius: nõ cuius horæ necessitate cogeretur mori, sed cuius horæ opportunitate dignaretur occidi. Qui ergo palàm docendo & arguẽdo, & tamẽ inimicorum rabiem valere in se aliquid nõ sinendo, Dei demonstrabat potestatem: idem tamen fugiendo & latendo hominis instruebat infirmitatẽ, vt Deum tentare nõ audeat, quando habet quod faciat, vt quod cauere oportet, euadat. Neq; enim & Apostolus Paulus desperauerat adiutorium protectionémque diuinam, fidémque perdiderat, quãdo per murũ in sporta submissus est, vt inimicorum manus effugeret. Non ergo in Deum non credendo sic fugit, sed Deum tentaret, si fugere noluisset, cum sic fugere potuisset. Proinde cũ inter ignotos propter excellẽtissimam pulchritudinẽ Saræ & eius pudicitia & mariti vita esset in dubio, nec vtrunq; tueri posset Abraham, verumtamen vnum horum posset, id est: vitam, ne Deũ suum tentaret, fecit quod potuit: quod autem non potuit, illi commisit. Qui ergo se hominem occultare non valuit, maritum se occultauit, ne occideretur: vxorem Deo credidit, ne pollueretur. Quanquam scrupulosius disputari possit, vtrũ illius mulieris pudicitia violaretur, etiam si quisquam carni eius commixtus foret, cum id in se fieri pro mariti vita, nec illo nesciente, sed iubente permitteret nequaquam fidem deferens coniugalem, & potestatem nõ abnuens maritalem: sicut ille adulter non fuit, quando vxoris obtemperans potestati, de ancilla prolem generare consensit: sed propter vim principiorum qua non ita duobus viris viuis ad concumbendum fœmina subditur, sicut duæ fœminæ vni viro, multo verius & honestius illud accipimus, quòd pater Abraham nec tentauit Deum, quando vitæ suæ quantum potuit homo consuluit, & sperauit in Deum, cui pudicitiam coniugis commendauit. Iam vero in hac re gesta, quæ in diuinis libris posita, fidel

Deu. 6. Mat. 4. Mat. 10. Ioan. 10. Mat. 2. Ioan. 7. Ibidem. Acto. 9. 2. Cor. 11. Caput xxxvij. Caput xxxviii.

fideliterque narrata est, quem non delectet etiam factum propheticum perscrutari, & sacramenti ostium pia fide studióque pulsare vt aperiat Dominus & ostendat quis tunc
Ephe.5. in illo figurabatur viro,& cuius sit vxor,quæ in hac peregrinatione atq; inter alienigenas pollui maculaŕiq; nō sinitur, vt sit viro suo sine macula & ruga. In gloria quippe Christi recte viuit ecclesia,vt pulchritudo eius honori sit viro eius:sicut Abrahā propter Saræ pulchritudinē inter alienigenas ho
Canti.1. norabatur,eíq; ipsi,cui dicitur in Canticis canticorum,O pulchra inter mulieres,ipsius pulchritudinis merito reges offerunt munera:sicut Saræ obtulit rex Abimelech,plus in ea admirās formæ decus,quod amare potuit,& violare non potuit. Est enim & sancta Ecclesia domino Iesu Christo in occulto,
Gene.2. vxor. Occulte quippe atq; intus in abscōdito secreto spiritali,
Ephe.5. anima humana inhæret verbo Dei, vt sint duo in carne vna: quod magnū coniugij sacramentum in Christo & in ecclesia cōmendat Apostolus. Proinde regnū terrenū seculi huius, cuius figurā gerebant reges, qui Sarā polluere permissi nō sunt, nō expertū est,nec inuenit ecclesiā cōiugē Christi: id est, quā fideliter illi tanquā præcipuo viro suo subdita coh ereret,nisi cū violare tentauit. Diuino enim testimonio per fidē martyrū cessit,correctúmq; in posterioribus regibus honorauit munere,quā corruptioni suæ subdere in prioribus non eualuit. Nam quod tūc in eodem rege prius & posterius figuratum est,hoc in isto regno prioribus & posterioribus regibus ad-
Caput xxxix. impletur. Cum autē dicitur de patre esse sororē Christi ecclesiam, non de matre,nō terrenæ generationis,quæ euacua-
1.Ioan. 3. bitur,sed gratiæ cælestis,quæ in æternū manebit, cognatio cōmendatur. Secundū quā gratiā genus mortale nō erimus, accepta potestate,vt filij Dei vocemur & simus. Neq; enim hanc gratiā de synagoga matre Christi secundū carnē,sed de Deo patre percepimus. Hanc vero cognationē terrenam,quæ ad mortē temporaliter generat,vocās in aliā vitā, vbi nullus moritur,negare nos Christus docuit,non fateri,cū discipulis
Mat.23. ait, Ne vobis dicatis patrem in terra. vnus est enim pater vester qui in cælis est. Cuius rei præbuit exēplū,quādo & ipse di
Mat.12. xit, Quæ mihi mater, aut qui fratres? Et extendens manū super discipulos ait, Hi sunt fratres mei. Et ne quisquam in hoc vocabulo terrenam cognationem cogitaret, adiunxit. Et quicūque fecerit voluntatē patris mei,ipse mihi frater,& mater,

& sor

& soror est: tanquā diceret, de Deo patre hāc cognationē appello, nō de synagoga matre. Ad æternā quippe vitam nunc voco, vbi immortaliter natus sum: non ad tēporalem, vnde vt vocarē, mortalis effectus sum. Quod ergo ecclesia, cuius vxor sit occultatur alienigenis, cuius autē soror nō tacetur, hæc interim causa facilè occurrit: quia occultum & difficile ad intelligendū est, quomodo anima humana verbo Dei copuletur siue misceatur: siue quid melius & aptius dici potest, cū sit illud Deus, ista creatura. Secundū hoc enim sponsus & sponsa, vel vir & vxor, Christus & Ecclesia dicuntur. Qua vero cognatione sint fratres, Christus & omnes sancti, gratia diuina nō cōsanguinitate terrena, hoc est, de patre, non de matre, & effabilius dicitur, & capacius auditur. Nam & inter se omnes sancti per eandem gratiā fratres sunt sponsus autem cæterorū societate, nullus illorū est. Proinde Christum, quāquam excellentissimæ iustitiæ atq; sapientiæ, tamen hominē multo facilius & procliuius alienigenæ crediderūt, non quidē falso, quòd homo esset, sed quo modo etiā Deus esset, ignorauerunt. Hinc & Hieremias, Et homo, inquit, est, & quis cognoscit eū? Et homo est, quia proditur quòd frater est: & quis agnoscit eum, quia occultatur quod sponsus est? Hæc de patre Abrahā aduersum impudentissimam & imperitissimam & calumniosissimā Fausti vocem satis dicta sint. Loth autem frater eius iustus & hospitalis in Sodomis, & ab omni Sodomitarum cōtaminatione purus atque integer, ex illo incendio, quod erat similitudo futuri iudicij, meruit saluus euadere, typū gestans corporis Christi: quod in omnibus sanctis, & nunc inter iniquos atque impios gemit: quorum factis non cōsentit, & à quorū cōmixtione in seculi fine liberabitur, illis damnatis supplicio ignis æterni. Sicut autem aliud genus hominum in eius vxore figuratum est, eorū scilicet, qui per gratiam Dei vocati, retro respiciunt: non sicut Paulus, qui ea quę retro sunt obliuiscitur, & in ea quæ ante sunt extēditur. Vnde & ipse Dominus, Nemo inquit, imponēs manū super aratrū, & respiciens retro, aptus est regno cælorū. Nec illud exēplū tacuit, quo nos tanquam sale condiret, vt non fatui negligeremus, sed prudentes caueremus hoc malum. Vnde & illa, vt hoc admoneret in statuā salis conuersa est, nam cū præciperet, vt quisque perseuerātissima anteriorum intentione ab iis, quæ retro sunt, eriperet, Mementote, inquit, vxoris Loth.

Ca. xl. *Esaie 61.* *Ephe. 5.* *Hier. 17.* *Ca. xlj.* *Gene. 19.* *Philip. 2.* *Luca 9.* *Gene. 19.* *Luca 17.*

Sic

Caput xlij. Sic etiã in ipso Loth quando cũ eo filiæ concubuerũt, non illud, quod cùm à Sodomis liberatus est, sed aliud aliquid figuratum est. Nã tunc ille ipse Loth futuræ legis videtur gestasse personã, quam quidam ex illa procreati, & sub lege positi, male intelligendo quodam modo inebriãtes atq; nõ legitime vtẽdo, infidelitatis opera pariunt. *Gene.19.* *1.Tim.1.* Bona est enim lex, ait Apostolus, siquis ea legitime vtatur. Nec ideo tamen hoc factum, vel ipsius Loth vel eius filiarũ, iustificamus, quia significauit aliquid, quod futuram quorundam peruersitatem prænunciaret. Aliud enim illæ, vt hoc facerent, intẽderunt, aliud Deus, qui hoc fieri permisit, vt etiã inde aliquid demõstraret, manẽte recto iudicio super peccatum hominũ tũc præsentiũ, & vigilãte prouidẽtia sua pro significatione futurorũ. Proinde illud factum, cũ in sancta scriptura narratur, prophetia est: cum vero in illorum vita, qui hoc cõmiserunt, consideratur, flagitium est. *Caput xliij.* Nec rursus tanta reprehẽsione atque accusatione res digna est, quantam in eam Faustus inimicus & cæcus euomuit. Consulitur enim æterna lex illum ordinem naturalẽ cõseruari iubens, peturbari vetans, & nõ ita de hoc facto iudicat, acsi ille in filias nefaria libidine exarserit, vt earum incestato corpore frueretur, aut eas haberet vxores: sed nec de illis fœminis, ac si in sui patris carnẽ execrabili amore flagrassent. Ratio quippe iustitiæ nõ tantum quid factum sit, verumetiam quare factum sit intuetur, vt ex causis suis facta pendẽtia, libramento æquitatis examinet. Cum igitur illę ad cõseruationẽ generis prolem quærerent, qui vtique in eis humanus erat & naturalis affectus, nec se crederent inuenire posse alios viros, velut exusto illa conflagratione orbe terrarum, neque enim discernere poterãt, quousque ignis ille sæuierit: miscere se patri voluerunt. Et potius quidem nunquã esse matres, quàm sic vti patre debuerunt. Verũtamen multũ interest, quòd ea causa vsæ sunt, quã si cõcupiscentia tam funestæ voluptatis vterentur. Ab illo autem opere ita patrem abhorrere sentiebant, vt id se impleturas esse non crederent nisi eius ignorantiam procurarent. *Caput xliiij.* Nanque, vt scriptũ est, Inebriauerũt eum, & se nescienti miscuerunt: quapropter culpãdus est quidem, non tamen quantũ ille incestus, sed quantũ illa meretur ebrietas. *15.quæ.1. c.inebriauerunt.* Nam & hanc lex æterna condemnat, cibum quia & potum ad ordinem naturalem, non nisi gratia cõseruandæ salutis admittit. Quamuis ergo inter ebriosum

& ebr

& ebrium plurimum intersit (nam nec ebriosus semper est ebrius, nec quisquis aliquando ebrius, conse juenter ebriosus est) tamen in homine iusto huius ipsius, & si non ebriositatis, at certe ebrietatis causa quærenda est. Quid enim tandem cogebat, vt filiabus suis crebra vina miscētibus, aut fortasse nec mixta crebro porrigentibus, consentiret aut crederet? An ad hoc filias nimiam tristitiam fingentes, ita voluit consolari, vt illius destitutionis & materni luctus dolor de cogitatione mentis ebriæ fugaretur, etiam ipsas tantundē bibere existimās, & aliqua fraude agentes ne biberent? Sed etiam talem tristibus suis adhibere consolationem, quo modo virum iustum decuerit, nō videmus. An aliqua Sodomitarū arte pessima etiā paucis poculis patrem sic inebriare potuerunt, vt illud peccatum cum ignorante, vel potius de ignorāte committerent? Sed mirum si hoc scriptura diuina tacuisset, vel seruū suum Deus sine aliquo voluntatis eius vicio perpeti sineret? Nos tamen scripturas sanctas, nō hominum peccata defendimus. Non sic autē de huius facti purgatione satagimus, quasi hoc Deus noster aut fieri iusserit, aut factū approbauerit: aut ita iusti homines in libris appellentur, vt si voluerint peccare, non possint. Cum ergo in literis, quas isti reprehēdunt, Deus huic facto nullum iustitiæ testimonium perhibuerit, qua dementia temeritatis hinc illas literas accusare contendunt, cum aliis earum locis apertissime inueniantur diuinis præceptis ista prohiberi? Vnde in illa re gesta de opere filiarum Loth narrata ista sunt, non laudata: quædam vero enunciato iudicio Dei, quædam tacito narrari oportuit: vt quando promitur quid inde iudicauerit Deus, instruatur nostra imperitia: quādo autē tacetur, vel exerceatur peritia, vt quod alibi didicimus, recolamus: vel excutiatur pigritia, vt quod nondum nouimus, inquiramus. Deus ergo, qui nouit & de hominum opere malo facere opera bona, gentes quas voluit, ex illo semine propagauit: non scripturas suas sanctas propter hominū peccata damnauit. Prodidit quippe ista, non fecit: & cauenda admonuit, non imitāda proposuit.

Cap. XLV.

Ca. XLVI. *Gene. 24.* *Gene. 26.* *De ciuitate Dei. li. 16. cap. 36.*

Mirabili sanè impudētia Faustus, Isaac quoque filiū Abrahæ criminatus est, quod Rebeccā, quę vxor erat, sororem finxerit. Genus enim Rebeccæ non tacitum est, & eam per notissimam propinquitatem sororem eius fuisse manifestum est. Vt autem taceret vxorem, quid mirum, aut quid prauum, si imitatus est patrem, cum eadē iustitia defendatur, qua pater eius, de simili

obiectu inculpatus, inuentus est? Quæ igitur pro Abrahã quod ad hanc rem attinet, aduersus criminantem Faustũ diximus, eadem etiam pro Isaac filio eius valent: quæ recensere non est difficile, nisi forte studiosorum aliquis quærat, in cuius figuræ
Gene. 26. sacramento accipiendum sit, quòd rex alienigena Rebeccam viri sui coniugem tunc esse cognouit, quando eum cum illa lu dentem vidit: quod non cognouisset, nisi cum coniuge ille sic luderet, quo modo cum ea, quæ coniunx non esset, ludere non deceret. Quod cum sancti coniugati faciunt, non inaniter faciunt, sed prudenter: descendunt enim quodam modo ad fœminei sexus infirmitatem, vt aliquid blanda hilaritate vel dicant vel faciant: non eneruantes, sed temperantes virilem rigo rem: quod tamen ei, quæ vxor non est, qui dixerit aut fecerit, turpis est. Verum hoc quod ad mores humanitatis pertinet, di xerim: nec quisdam durus & sine affectu idipsum pro crimine obiiciat sancto viro, quòd cum coniuge sua luserit. Tales enim homines inhumani, si aliquem grauem virum ludicrum aliquid garrientem pueris etiam paruulis viderint, quo eorum lacteum sensum affabili & nutritoria facilitate permulceat, tanquam delirantem reprehendunt: obliti vnde creuerint, aut ingrati quòd creuerint. Quid autem sibi velit in sacramento Christi & ecclesiæ, quòd tantus patriarcha cum coniuge sua lu serit, coniugiumq; illud inde sit cognitum, videt profecto quis quis, ne aliquid errãdo in ecclesiam peccet, secretum viri eius in scripturis sanctis diligenter intuetur: & inuenit eum maiestatẽ suam, qua in forma dei æqualis est patri, paulisper abscõdisse in forma serui, vt eius capax esse humana infirmitas posset, eoq; modo se cõiugi cõgruenter aptaret. Quid enim absur dũ, imò quid nõ cõuenienter futurorũ prænunciationi accommodatũ, si Propheta Dei carnale aliquid lusit, vt eum caperet
Ioan. 1. affectus vxoris, cum ipsum verbũ Dei caro factũ sit, vt habita-
C. XLVIII ret in nobis? Iam verò filio eius Iacob, ꝙ pro ingẽti crimine
Ge. 30. 32. quatuor obiiciuntur vxores, generali prælocutione purgatur.
quest. 4. Quando enim mos erat, crimen non erat: & nunc propterea
cap. Obii- crimen est, quia mos nõ est. Alia enim sunt peccata contra na
ciũtur. 4. turã, alia contra mores, alia contra præcepta. Quæ cũ ita sint,
sen. distin. quid tandem criminis est, ꝙ de pluribus simul habitis vxori-
33. capit. bus obiicitur sancto viro Iacob? Si naturã cõsulas, nõ lasciuiẽ-
Quæritur di sed gignẽdi causa illis mulieribus vtebatur. Si morũ, illo tẽ pore atq; in illis terris hoc factitabatur. Si pręceptũ, nulla lege

pro

prohibeatur. Nunc verò cur crimen eſt, ſi quis hoc faciat, niſi quia & moribus & legibus non licet? Quæ duo quiſquis contempſerit, etiã ſi tantummodo cauſa generandi vti poſsit fœminis pluribus peccat tamen,& ipſam violat humanam ſocietatem,cui neceſſaria eſt propagatio filiorũ. Sed quia homines aliter ſe habentibus iam moribus & legibus,non poſſunt delectari vxorũ multitudine, niſi libidinis magnitudine: ideò errant,& putant haberi omnino non potuiſſe vxores multas,niſi flagrantia cõcupiſcentiæ carnalis,& ſordidæ voluptatis. Comparantes enim non alios,quorũ animi virtutem prorſus noſſe non poſſunt, ſed, ſicut ait Apoſtolus, ſemetipſos ſibimetipſis, non intelligunt. Et quia ipſi etiam ſi vnã habuerint, ad eandẽ non ſolum generandi officio ducti, viriliter accedunt,ſed ſæpe coëundi ſtimulo victi,eneruiter pertrahuntur: quaſi veraciter ſibi videntur coniicere, quàm maiore huiuſmodi morbo per multas alij captiuentur, quando ſe vident in vnã temperantiã non poſſe ſeruare. Verum nos eis,qui hanc virtutem non habent,ita de ſanctorum virorum moribus iudiciũ committere non debemus, ſicut de ciborũ ſuauitate ac ſalubritate iudicare febrientes non ſinimus: potiúsq; illis ſanctorum ſenſu & præcepto medicamine †, quàm ex eorum ægritudinis affectione alimẽta præparamus. Proinde iſti ſi volunt,nõ falſæ atq; adumbratæ, ſed veræ ac ſolidæ pudicitiæ capere ſanitatem, diuinæ ſcripturæ tanquam libris medicinalibus credant: non fruſtra tam magnum honorem ſanctitatis tributũ quibuſdam viris, etiam plures vxores habentibus,niſi quia fieri poteſt,vt imperator carnis animus tanta temperantiæ poteſtate præpolleat, vt genitalis delectationis motum inſitum naturæ mortalium, ex prouidentia generandi, leges impoſitas non permittat excedere. Alioquin poſſunt iſti maledici potius calumniatores, quàm veridici iudices,etiã ſanctos Apoſtolos accuſare, non voluntate † generandi filios vitæ æternæ, ſed cupiditate laudis humanæ, populis tam multis Euangelium prædicauerint. Neque enim deerat illis Euangelicis patribus per omnes Chriſti eccleſias fama præclara, tot linguis laudantibus comparata: imò verò tanta aderat, vt maior hominibus ab hominibus honor & gloria deferri non debeat. Hanc in eccleſia gloriam peruerſa voluntate Simon perditus concupiuit, quando ab eis pecunia voluit cæcus emere, quod illi diuina gratia eadémque gratuita meruerunt. Huius auidus gloriæ

2. Cor. 10.

C. XLVIII

† al. ex ſanorum ſenſu & præcepto medicantium.

† charitate.

Act. 8.

fuisse intelligitur, quem se volentem sequi, dominus in Euan-
Matt. 8. gelio reuocat dicens, Vulpes foueas habẽt, & volucres cœli di-
†nidos. uersoria: †filius autem hominis non habet vbi caput suum re-
clinet. Videbat enim eum dolosa simulatione tenebrosum, &
ventosa elatione iactatum, non habere fidei locum, vbi se incli
nantem doctorem humilitatis exciperet: quia in discipulatu
Christi non illius gratiam, sed suam gloriam requirebat. Hoc
Philip. 1. amore gloriæ corrupti erant, quos Paulus Apostolus notat,
quòd per inuidiam & contentionem non caste Christum an-
nunciarent, quibus tamen prædicantibus gaudet Apostolus,
sciens fieri posse, vt dum illi sectantur humanæ gloriæ cupidi-
tatem, tamen his auditis fideles nascerentur: non ex eorum in-
uida cupiditate, qua se volebant vel æquari, vel anteponi Apo-
stolicæ gloriæ: sed per Euãgeliũ, quod etiam si nõ caste, tamen
annunciabant, vt de malo illorum Deus operaretur bonum.
Infra.c.83 Sicut fieri potest, vt homo ad concubitum non ingrediatur vo
luntate generandi, sed luxuriandi libidine rapiatur: & tamen
nascatur homo, bonum Dei opus de fœcunditate seminum,
32.q.4.ca. non de turpitudine viciorum. Sicut ergo sancti Apostoli audi-
Obiiciun- toribus admirantibus doctrinam suam, condelectabãtur, non
tur.4.sen. auiditate consequendæ laudis, sed charitate seminandæ verita
dist.33.ca. tis: ita sancti Patriarchæ coniugibus excipiẽtibus semẽ suum,
Quæratur miscebantur non concupiscentia percipiendæ voluptatis: sed
prouidentia propagandæ successionis: ac per hoc nec illos am
bitiosos multitudo populorum, nec illos libidinosos multitu
do faciebat vxorum. Sed quid de viris loquar, quibus excellen
tissimum testimonium diuina voce perhibetur, cum ipsas fœ-
minas satis eluceat nihil aliud in concubitu appetisse, quàm
Gene. 30. filios: quippe vbi se minime parere viderunt, famulas suas de-
Gene. 16. derunt viro suo, vt illas matres facerent carne, ipsæ fierent vo-
Ca. XLIX. luntate. Nam & illud, quod mendacissima criminatione Fau
stus obiecit, habuisse inter se velut quatuor scorta certamen,
quæ nam eum ad cõcubitum raperet, vbi hoc legerit nescio,
nisi forte in corde suo tanquam in libro nefariarum fallacia-
rum, vbi vere ipse scortabatur: sed cum serpente illo, de quo
2. Cor. 11. Apostolus timebat ecclesiæ, quam virginem castam cupiebat
vni viro exhibere Christo, ne sicut Euã deceperat astutia sua,
sic & illorum mentes à Christi castitate auertendo corrumpe-
ret. Ita enim huic serpẽti amici sunt isti, vt eum præstitisse po-
tius quàm nocuisse contendant. Ipse planè Fausti persuasit pe-
ctori

ctori adulterato, falsitatis semina infundens, vt has male conceptas calumnias ore immundissimo pareret, & stylo audacissimo etiam memoriæ commendaret. Nulla enim ancillarum virum Iacob ab altera rapuit: nulla de illius concubitu cum altera litigauit: ideo magis ordo erat quia libido non erat: & tanto firmius seruabantur coniugalis potestatis iura, quanto castius vitabatur carnalis cupiditatis iniuria. Quod enim & ab vxore conducitur: ibi vera nostra manifestatur assertio: ibi pro se aduersus maledicta Manichęorum, ipsa veritas clamat. Quid enim opus erat, vt eum altera cōduceret, nisi quia ordo alterius erat, vt ad eam maritus intraret? Neq; enim ad aliam vnquam accessisset, nisi eum conduxisset. Sed vtique iustis ad eam vicibus accedebat, de qua tot filios procreauerat, & cui obedierat, vt etiam de ancilla procrearet, & de qua postea non conducenre procreauit. Sed tunc Rachel noctem habebat in ordine, vt maneret cum viro: tunc penes eam potestas illa erat, de qua per Apostolum vox certe noui testamenti non tacuit, dicens, Similiter & vir nō habet potestatem sui corporis, sed mulier. Ideo iam cum sorore pacta erat, cui facta debitrix, eam ita legaret ad debitorem suum. Nam hoc nomine id appellat Apostolus, Vxori, inquit, vir debitum reddat. Cui ergo vir debitor erat, iam acceperat à sorore, quod elegerat voluntate, vt ei daret quod habebat in potestate. Hic vero ille, quem Faustus tanquam impudicum clausis vel potius extinctis oculis criminatur, si concupiscentiæ non iustitiæ seruus esset, nónne per totum diem in voluptatem illius noctis æstuaret, qua erat cum pulchriore cubiturus: quam certe amplius diligebat, & pro qua bis septenarium annorum laborem gratuitum penderat? Cum ergo iam die peracto in eius iret amplexus, quando inde auerteretur, si talis esset, qualem Manichæi nihil intelligentes opinantur: nónne placito contempto mulierum, intraret potius ad speciosam suam, quæ illi noctē ipsam, non solùm coniugis more, verumetiam ordinis iure debebat? vtereturq; potius ipse potestate maritali, quia & vxor non habet potestatem corporis sui, sed vir, & pro eo tunc seruitutis illarum vicissitudo faciebat: coniugali ergo potestate multo vincibilius vteretur, si formæ desiderio vinceretur: sed eo meliores fœminæ inuenirentur, si illæ pro filiis concipiendis, ipse autem pro concubitus sui voluptate certaret. Itaq; vir tēperantissimus, vt planè vir, quia tam viriliter fœminis vtebatur, vt delectationi

1. Cor. 7.

Ibidem.

Caput 1.

Gene. 29.

1. Cor. 7.

carnali nõ subiiceretur, sed dominaretur, magis quid deberet, quàm quid ei deberetur attendit: nec ad propriam voluptatem sua potestate abuti voluit, sed illius debiti redditor quàm exactor esse maluit. Vnde consequens erat, vt ei redderet, quam pro se id accipere illa, cui debebatur, elegit: quo earum placito pactóque comperto, cum repente atque inopinate à pulcherrima coniuge reuocaretur, & ad minus decorā vocaretur, non ira excanduit, non tristitia nubilatus est, non eneruiter blandus, vt sibi potius ratam † noctem redderet, inter ambas fategit. Sed maritus iustus & prouidus pater, cum illas prolis curam gerere videret, & ipse nihil aliud de concubitu quæreret, earum voluntati obtemperandum iudicauit, quæ sibi singillatim filios optabant, sibi nihil minui, cui ambæ pariebant. Tanquam diceret, Vobis inter vos vt vultis cedite atque concedite, quænam vestrum fiat mater, ego quid contendam, quando siue hinc siue inde nascenti, non erit alius pater? Hanc profecto modestiam, hanc concupiscentiæ coërcitionem, & in commixtione corporum coniugalium solum appetitum posteritatis humanæ, vt erat acutus Faustus, in illis literis & intelligeret & laudaret: nisi eius ingenium detestabili secta deprauatum, & quid reprehenderet quæreret, & vnam nuptialis conuentionis honestatem, qua mares & fœminæ liberorum procreandorum causa copulantur, crimen maximum deputaret. Nunc iam defensis Patriarchæ moribus, refutatóq; crimine quod nefarius error obiecit, de libero, vt possumus, mysteriorum secreta rimemur, pulsemúsq; fideli pietate, vt nobis aperiatur à domino, quid rerum figurauerint quatuor istæ vxores Iacob, quarum duæ liberæ, & duæ ancillæ fuerunt. Videmus enim Apostolum in libera & ancilla, quas habuit Abrahã, duo testamenta intelligere: sed ibi in vna & vna facilius apparet quod dicitur, hic autem duæ sunt & duæ. Deinde ibi ancillæ filius exhæredatur, hic verò ancillarum filij simul cũ filiis liberarum terrarum promissiones accipiunt. Vnde hic proculdubio aliquid aliud significatur. Quãquam enim duas liberas vxores Iacob ad nouum testamentum, quo in libertatẽ vocati sumus, existimẽ pertinere nõ tamẽ frustra duę sunt: nisi forte quia id, quod in scripturis aduerti & inueniri potest, duæ vitæ nobis in Christi corpore prædicantur: vna temporalis, in qua laboramus: alia æterna, in qua delectationẽ dei contẽplabimur. Istã dominus passione, illã resurrectione declarauit. Admonẽt nos ad hoc

† al. Rachel.

Cap. LI.

Gal. 4.

Cap. LII.

ad hoc intelligēdum illarum etiam nomina fœminarum. Dicunt enim quòd Lia interpretatur laborás: Rachel autem, visum principiũ, siue verbũ, ex quo videtur principiũ. Actio ergo humana mortalísque vitæ, in qua viuimus ex fide multa laboriosa opera faciētes, incerti quo exitu proueniát, ad vtilitatem eorũ quibus consulere volumus, ipsa est Lia prior vxor Iacob, ac per hoc & infirmis oculis fuisse cõmemoratur. Cogitationes enim mortalium timidę & incertæ prouidētiæ nostrę. Spes verò æternæ contēplationis Dei, habens certam & delectabilem intelligentiã veritatis, ipsa est Rachel: vnde etiam dicitur bona facie, & pulchra specie. Hanc enim amat omnis pie studiosus, & propter hãc seruit gratiæ Dei, qua peccata nostra, etsi fuerint sicut phœniciũ, tanquã nix dealbabuntur: Laban quippe interpretatur dealbatio, cui seruiuit Iacob propter Rachel. Neque enim se quisquã conuertit sub gratia remissionis peccatorũ seruire iustitiæ, nisi vt quiete viuat in verbo, ex quo videtur principiũ, quod est Deus: ergo propter Rachel, non propter Liam seruitur. Nam quis tandē amauerit in operibus iustitiæ laborem actionũ atque passionum? Quis eam vitã propter seipsam expetiuerit, sicut nec Iacob Liam? Sed tamen sibi nocte suppositã in vsum generãdi amplexus & fœcunditatem eius expertus est. Dominus enim eam, quia per seipsam diligi non poterat, primo vt ad Rachel perueniretur, tolerari fecit, deinde propter filios cõmendauit. Ita verò vnusquisque vtilis Dei seruus, sub dealbationis peccatorum suorũ gratia cõstitutus, quid aliud in sua cõuersatiõe meditatus est, quid aliud corde gestauit, quid aliud adamauit, nisi doctrinã sapiētiæ? quam plerique se adepturos & percepturos putant, statim vt se in septē præceptis legis exercuerint, quæ sunt de dilectione proximi, ne cuiquã homini noceatur: id est, Honora patrē & matrē: non mœchaberis: non occides: non furaberis: non falsum testimonium dices: non cõcupisces vxorē proximi: non cõcupisces rem proximi tui: quibus quantum potuerit obseruatis, posteaquam homini pro concupita & sperata pulcherrima delectatione doctrinæ, per tētationes varias, quasi per huius seculi noctes tolerãtia laboris adhæserit, velut pro Rachel Lia inopinata coniũcta sit, & hãc sustinet, vt ad illã perueniat, si perseueranter amat, acceptis aliis septē præceptis: ac si dicatur ei, Serui alios septē annos pro Rachel, vt sis pauper spiritu: mitis, lugens, esuriens, sitiénsque iustitiã, misericors, mundicors, pacificus.

Sapien.9. *Genes.29.* *Ca. LIII.* *Esaie 1.* *Exo.20.* *Genes.29.*

Vellet enim homo, si fieri posset, sine vlla tolerantia laboris, quę in agendo patiẽdóque amplectenda est, statim ad pulchræ atque perfectę sapiẽtiæ delicias peruenire. Sed hoc non potest

Ibidem. in terra morientiũ. Hoc enim videtur significare, quod dictũ est ad Iacob, Non est moris in loco nostro, vt minor nubat priusquã maior: quia non absurde maior appellatur, quæ tempore prior est. Prior est autẽ in recta hominis eruditione labor operandi quæ iusta sunt, quàm voluptas intelligendi quæ vera

Eccles.1. sunt. Ad hoc valet quod scriptũ est, Concupisti sapientiam, serua mandata, & dominus prębet illam tibi. Mandata vtique ad iustitiam pertinentia: iustitiã autem, quæ ex fide est, quæ inter tentationum incerta versatur, vt pie credendo quod nondum intelligit, etiam intelligentiæ meritum consequatur. Quantum enim valet, quod modo cõmemoraui esse scriptum, Concupisti sapientiam, serua mandata, & dominus præbet illam ti-

Esaie 7. bi: tantum & illud valere arbitror, Nisi credideritis, non intelligetis: vt iustitia ad fidem, ad sapientiam verò intelligentia pertinere monstretur. Proinde in his qui flagrant ingẽti amore perspicuæ veritatis, non est improbandum studium, sed ad ordinem reuocandum, vt à fide incipiat, & bonis moribus nitatur peruenire quò tendit. In eo quippe quod versatur, virtus est laboriosa: in eo verò quod appetit, luminosa sapientia. Quid opus est, inquit, credere, quod non mihi ostenditur manifestum, aliquod verbum pro me, quo videã rerum omnium principium? Id enim est, in quod maximè ac primitus inardescit, si vel studiosus est animus rationalis, cui respondeatur, Pulchrum est quidem quod desideras, & amari dignissimum: sed prius nubit Lia, & postea Rachel. ardor ergo iste ad id valeat, vt ordo non recusetur, sed potius toleretur: sine quo non potest ad id perueniri, quod tãto ardore diligitur. Cum autem peruentum fuerit, simul habebitur in hoc seculo, non solum speciosa intelligentia, sed etiam laboriosa iustitia. Quamlibet enim acutè syncerítérque cernatur à mortalibus incommuta-

Sapien.9. bile bonum, adhuc corpus quod corrumpitur aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Ad vnum ergo tendendum, sed propter hoc multa ferenda sunt.

Ca.LIIII. Itaque duæ sunt vxores Iacob liberæ, ambæ quippe sunt filiæ remissionis peccatorum, hoc est dealbationis, quod est Laban. Veruntamen vna amatur, & altera toleratur: sed quæ toleratur, ipsa prius & vberius fœcundatur: vt si non pro-

pter se

pter seipsam, certè propter filios diligatur. Labor enim iustorum maximum fructum habet in eis, quos regno Dei generat, inter multas tẽtationes & tribulationes prædicãdo Euangelium: & eos propter quos sunt in laboribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter, & propter quos habent foris pugnas, intus timores, gaudium & coronã suam vocant. Nascuntur autem eis facilius atq; copiosius ex illo sermone fidei, quo prædicant Christum crucifixum, & quicquid humanitatis eius citius humana cogitatione percipitur, & infirmos etiam Liæ oculos non perturbat. Rachel autem clara aspectu, mente excedit Deo, & videt in principio verbum domini apud Deum, & vult parere & non potest, quia generationem eius quis enarrabit? Proinde vita, quæ studio contemplationis competit, vt ea quæ carni sunt inuisibilia, non infirmis oculis mentis, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciat, & sempiternam Dei virtutẽ ineffabiliter cernat, vacare vult ab omni negocio, & ideo sterilis. Affectando quippe ocium, quo studia contemplationis ignescunt, non contemperatur infirmitati hominum, qui in variis pressuris sibi desiderãt subueniri: sed quia & ipsa procreandi charitate inardescit. Vult enim docere quod nouit, neq; cum inuidia tabescente iter habere, videt sororem labore agendi atque patiendi filiis abundantem: & dolet potius currere homines ad eam virtutem, qua eorum infirmitatibus necessitatibúsque cõsulitur, quàm ad illam, vnde diuinum & incommutabile aliquid discitur. Hic dolor figuratus videtur in eo quod scriptum est, Et zelauit Rachel sororem suam. Proinde quia liquidus purúsque intellectus de illa substantia, quę corpus non est, ac per hoc ad carnis sensum non pertinet, verbis carne editis exprimi non potest: elegit doctrina sapientiæ per quaslibet corporeas imagines & similitudines, vtcunque cogitãda insinuare diuina, quàm ab officio talia docendi cessare: sicut elegit Rachel ex viro suo & ancilla suscipere liberos, quàm sine filiis omnino remanere. Bala quippe interpretari dicitur inueterata, hanc habuit ancillam Rachel. De vetere quippe vita carnalibus sensibus dedita, corporeæ concitantur imagines, etiam cum aliquid de spirituali & incommutabili substantia diuinitatis auditur. Suscipit & Lia de ancilla sua filios, amore abundè numerosiorísque prolis accensa. Inuenimus autem Zelpham eius ancillam interpretari os hians. Quapropter prædicationẽ fidei Euangelicæ,

2. Cor. 1
2. Cor. 7.
Philip. 4.
1. Cor. 1.
Ioan. 1.
Esaiæ 53.
Rom. 1.
Sapien. 6.
Genes. 30.
Cap. LV.

quorum hos hiat & cor non hiat, cum in scripturis aduerterimus. hæc intelligitur ancilla Liæ: scriptum est enim de qui-
Esaia 29. busdam. Populus hic labiis me honorat, cor autẽ eorũ lõge est
Mat. 15. à me. Et talibus Apostolus dicit, Qui prædicas non furandum
Rom. 2. furaris, qui dicis non mœchandũ mœcharis. Veruntamen vt etiam per hanc conditionalẽ libera illa vxor Iacob laborans,
Mat. 23. filios heredes regni suscipiat, ideo dominus dicit, Quæ dicũt,
Philip. 1. facite: quæ autem faciunt, facere nolite. Vnde in labore vinculorum vita Apostolica, Siue, inquit, occasione, siue veritate Christus annuncietur, & in hoc gaudeo, sed & gaudebo, tan-
Cap. 26. quam & ancilla pariente de prole numerosiore lætata. Est
Genes. 30. verò quidam Liæ filius ex beneficio Rachel editus cum virum suum secum debita nocte cubiturũ, acceptis à filio Liæ mandragoricis malis, cum sorore cubitare permittit. De hoc autẽ pomi genere opinari quosdam scio, quòd acceptum in escam, sterilibus fœminis fœcunditatem paret: ac per hoc putant omni modo institisse Rachel, vt hoc à filio sororis acciperet cupiditate pariendi: quod ego quoque arbitrarer, si tunc concepisset. Nunc verò, cum post Lię duos alios ab illa nocte partus, dominus eam prole donauerit, nihil est cur de mãdragora tale aliquid suspicemur, quale in nulla fœmina experti sumus. Dicam ergo quid sentiam, dicent hinc forte meliores doctiores. Cum enim hęc mala ipse vidissem, & propter istum ipsum sacræ lectionis locum id mihi obtigisse gratularer, rara enim res est, naturam eorum diligenter, quantum potui, perscrutatus sum: non aliqua à communi sensu remotiore scientia, quæ docet virtutes radicum, & potestates herbarum: sed quantum mihi & cuilibet homini renũciabat visus & olfactus & gustus. Proinde rem comperi pulchram & suaue olentem, sapore autem insipido: & ideo cur eam mulier tantopere concupiuerit, ignorare me fateor, nisi forte propter pomi raritatem, & odoris iucunditatem. Cur verò ipsam rem gestam sancta scriptura tacere noluerit, quæ non vtique talia desideria muliercularum nobis pro magno insinuare curaret, nisi aliquid in eis magnum quærere commoneret, nihil amplius coniicere valeo, quàm quod ex illo cõmuni sensu mihi suggeritur, vt illo mandragorico pomo figurari intelligam famam bonam: non eam quę cõfertur, cum laudant hominẽ pauci iusti atq; sapientes, sed illã popularem, qua etiã maior & clarior notitia comparatur: non ipsa per sese expetẽda, sed intentioni bonorũ, quą

generi

generi humano consulunt, pernecessaria. Vnde dicit Apostolus, Oportet etiá testimonium habere bonum ab eis qui foris sunt, qui licet parũ sapiant, reddunt tamen plerunq; labori eorum, per quos sibi cõsulitur, & splendorem laudis, & odorem bonæ opinionis. Nec ad istam gloriá popularẽ primi perueniunt eorum, qui sunt in ecclesia, nisi quicunq; in actionum periculis & labore versantur. Propterea Liæ filius mala mandragorica inuenit, exiẽs in agrum: id est, honeste ambulans ad eos qui foris sunt: doctrina verò illa sapiẽtiæ, quæ à vulgi strepitu remotissima, in contẽplatione veritatis dulci delectatione defigitur, hanc popularẽ gloriam quantulácunque non assequeretur, nisi per eos, qui in mediis turbis agẽdo ac suadendo, populis pręsunt: nõ vt præsint, sed vt prosint: quia dum isti actuosi & negociosi homines, per quos multitudinis administratur vtilitas, & quorum authoritas populis chara est, testimonium perhibent etiam vitæ propter studium cõquirendæ & contemplandæ veritatis ociose, quodá modo mala mandragorica per Liam perueniunt ad Rachel. Ad ipsam verò Liam per filium primogenitũ: id est, per honorem fœcunditatis eius, in qua est omnis fructus laboriosæ, atque inter incerta tentationũ periclitantis actionis: quá plerique bono ingenio præditi, studióq; flagrantes, quáuis idonei regendis populis esse possint, tamen vitant propter turbulẽtas occupationes, & in doctrinæ ocium toto pectore tanquá in speciosæ Rachel feruntur amplexum. 2. Tim. 3. Genes. 30. 1. Thes. 4.

Sed quia bonum est, vt etiam hæc vita latius innotescens, popularẽ gloriá mereatur: iniustum est autem vt eam consequatur, si amatorem suum administrandis ecclesiasticis curis aptum & idoneum, in ocio detinet, nec gubernationi communis vtilitatis impertit: propterea Lia sorori suæ dicit, Parũ est tibi, quòd virum meum accepisti, insuper & mandragorica filij mei vis accipere: per vnum virũ significans eos omnes, qui cum sint agendi virtute habiles, & digni quibus regimen ecclesiæ committatur, & dispensandum fidei sacramentum: illi accensi studio doctrinæ, atque indagandæ & contẽplandæ sapientiæ, se ab omnibus actionum molestiis remouere, atque in ocio discendi ac docendi condere volunt. Ita ergo dictum est, Parúmne est tibi, quòd accepisti virum meum, insuper & mandragorica filij mei vis accipere? ac si diceretur, Parum est quòd homines ad laborem rerum gerendarum necessarios in ocio detinet vita studiorum, insuper & popularem gloriam Ca. LVII. Genes. 30.

requir

Ca. LVIII. requirit. Proinde vt eam iuste compararet, impertit Rachel virum sorori suæ illa nocte: vt scilicet qui virtute laboriosa regimini populorum accommodati sunt, etiam si scientiæ vacare delegerunt, suscipiant experientiam tentationum, curarúmq; sarcinam pro vtilitate communi: ne ipsa doctrina sapiētiæ, cui vacare statuerunt, blasphemetur, neq; adipiscatur ab imperitioribus populis existimationē bonam, quod illa poma significant, & quod necessarium est ad exhortationem discentium. Sed planè vt hanc curam suscipiant, vi coguntur. Satis & hoc significatum est, quòd cum veniret de agro Iacob, occurrit ei Lia, eúmque detinens ait, Ad me intrabis, conduxi enim te pro mandragoris filij mei: tanquā diceret, Doctrinæ quam diligis, vis conferri bonam opinionem, noli defugere officiosum laborem. Hæc in ecclesia geri quisquis aduertit, cernit. Experimur in exemplis, quod intelligamus in libris. Quis nō videat hoc geri toto orbe terrarum, venire omnes ex operibus seculi, & ire in ocium cognoscendæ & contēplandæ veritatis, tanquā in amplexum Rachel: & excipi de transuerso ecclesiastica necessitate atq; ordinari in laborem, tanquā Lia dicente, ad me intrabis? Quibus caste mysteriū Dei dispēsantibus, vt in nocte huius seculi filios generent fidei, laudatur à populis etiam illa vita, cuius amore conuersi spem seculi reliquerunt, & ex cuius professione ad misericordiam regendæ plebis assumpti sunt. Id enim agunt in omnibus laboribus suis, vt illa professio, quò se conuerterant, quia tales rectores populis dedit, latius & clarius glorificetur, tanquam Iacob non recusante noctem Liæ, vt Rachel pomis suaueolentibus, & clare nitētibus potiatur: quę aliquando & ipsa præstante misericordia Dei, per se ipsam parit, vix tandem quidem quia perrarum est: vt In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum, & quicquid de hac re pie sapientérque dicitur, sine phantasmate carnalis cogitationis & salubriter vel ex parte capiatur. Hæc de tribus patribus, Abraham, Isaac, & Iacob, quorum se Deum appellari voluit Deus. quem catholica ecclesia colit, aduersus Fausti calumnias dicta suffecerint. De quorum trium hominū meritis atq; pietate, & longe remota à iudicio carnalium altitudine prophetiæ, non est nunc differendi locus: tantum ab his criminibus, quibus eos maledica & veritatis inimica lingua pulsauit, defendendi fuerant in hoc præsenti opere nostro, ne contra scripturas sanctas & salubres aliquid sibi dicere viderentur

Ioan. 1.

Cap. LIX.

rentur

rentur, qui eas peruersa & aduersa mente legerunt, dũ petulantibus conuiciis insectantur eos, qui illic cum tãto honore prædicantur. Cæterum Loth frater, id est, consanguineus Abrahę, *Cap. LX.* nequaquam istis comparandus est, de quibus dominus dicit, Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob: nec in *Exod. 3.* eorũ numero deputandus, quibus illa scriptura vsq; in finem perhibet iustitiæ testimonium: quãuis inter Sodomitas pie casteq; versatus, hospitalitatis etiam meritis commendatus, ab illius terræ incendio liberatus sit, & eius posteris terra possessionis propter Abrahã, qui patruus huius fuerat, dono Dei data sit. Hæc nobis merita in illis libris laudanda proponuntur, nõ ebrietas, non incestus: sed cũ hominis eiusdem & recte factum & peccatum scriptũ inuenimus, aliud insinuatur imitandum, aliud præcauendũ. Porrò si peccatũ Loth, cui perhibitũ est antequã peccaret iustitię testimoniũ, nõ modo, non decolorat diuinitatem Dei vel scripturæ illius veritatẽ, verumetiã laudandam diligendámq; commendat: quòd tanquam speculi fidelis nitor, admotarum sibi personarum non solũ quæ pulchra atq; integra, verumetiã quæ deformia viciosáq; sint, indicat: quanto magis factum Iudæ, quòd cum sua nuru concubuit, nihil omnino affert, vnde authoritas sancta culpetur: quæ in illis libris fundata persistens, non tantũ paucissimorũ Manichæorũ calumniosas argutias, verumetiã gentiliũ tot tantorúmq; populorum horrendas inimicitias diuino iure contemnit: quos penè iam totos à nefaria superstitione simulachrorũ, ad vnius Dei veri cultũ Christiano imperio subiugauit, edomito orbe terrarũ, non violentia bellici certaminis, sed inuictæ potentia veritatis. Vbi enim literarũ illarũ laudatus est Iudas, quid de illo boni scriptura illa testata est, nisi quòd in prophetia Christi, qui ex eius tribu prænunciabatur in carne vẽturus, benedictione patris sui præ cæteris cõmendatus eminuit? Cæterum *Cap. LXI.* ad id, quod eũ Faustus fornicatũ cõmemorauit, addimus nos aliud, quòd fratrẽ suum Ioseph in Aegyptũ vendidit: nunquid cuiusquã membra distorta deprauãt lucẽ, quæ cuncta demonstrat? *Genes. 37.* Sic nec cuiuspiã malefacta, malã scripturã faciunt, qua prodente, legentibus innotescunt. Consulta quippe æterna lex illa, quæ ordinem naturalẽ conseruari iubet, perturbari vetat, non nisi propagationis causa statuit hominis concubitũ fieri: & hoc non nisi socialiter obstinato † connubio, quod non per- *† ordinato* uertat vinculum pacis: & ideo prostitutio fœminarum, non ad

subst

substituendam prolem, sed ad satiandam libidinẽ propositarũ, diuina atq; ęterna lege damnatur. Omnem quippe dehonestat emptorẽ turpitudo venalis: ac per hoc Iudas & si grauius peccasset, si nurũ sciens cũ ea concũbere voluisset. Sicut enim vir
Mat.19. & vxor, sicut dominus dicit, non iam duo sed vna caro est, non aliter nurus est deputãda quàm filia, tamen eũ, quantũ in ipso erat, deformiter cũ meretrice cubasse nõ dubiũ est. At illa quæ socerum fefellit, non carnis eius cõcupiscentia, nec meretriciæ mercedis cupiditate peccauit: sed ex ipso sanguine prolem re-
Gene.38. quirens, ex quo duobus iam fratribus nupta, tertio quoq; denegato habere non potuit, patri eorũ socero suo, fœtandum corpus fraude subiecit, pignore mercedis accepto, quod non ad ornamentum, sed ad testimonium reseruauit. Melius quidẽ sine filiis remaneret, quàm sine iure matrimonij mater fieret. Longe tamen alia intentione peccauit, quòd filiis suis patrem prouidit socerum suum, quàm si eum sibi concupisset adulterum. Deniq; cum iussu eius produceretur ad mortẽ, & virgam, monile, atq; annulum protulisset, dicens ab eo se grauidatã, cuius pignora illa essent: vbi ea quæ dederat ille cognouit, istam magis quàm se iustificatã esse respondit, quòd ei filium suum maritum coniungere noluisset, qua destitutione cõpulsa, illo modo potius quàm nullo modo posteritatem, non aliunde quàm ab eadem stirpe conquireret. In qua sententia, non eam iustificatã, sed eam magis quàm se iustificatam dicẽs, nec ipsam laudauit, sed in sui comparatione præposuit: desideriũ scilicet habendæ prolis, quo ducta illa, se socero supposuerat, minus culpans, quàm libidinosi concubitus ardorem, quo ipse velut ad meretricem victus intrauerat: sicut quibusdam dicitur, Iustifi-
Ezech.16. castis Sodomam: id est, tantũ peccastis, vt vobis Sodoma comparata, iusta videatur. Quanquã etiam si hæc mulier non in peioris facti cõparatione minus culpata, sed omnino à socero laudata intelligatur: quæ tamen consulta illa æterna lege iustitię, quæ naturalem ordinem perturbari vetat, non vtiq; tantũmodo corporum, sed maxime ac primitus animorũ, quia in procreandis filiis ordinatã societatem non custodiuit, merito culpabilis inuenitur: quid mirum, si peccatrix à peccatore lauda-
Ca. LXII. tur? Quod ita nobis Faustus, vel ipsa Manichęa peruersitas arbitratur aduersum, quasi nobis in illius scripturæ veneratione dignóq; præconio vicia hominũ, quæ illa cõmemorat, necesse sit approbare: quin potius necesse est, vt quanto illã religiosius

accip

accipimus, tanto fidentius illa culpemus, quæ per eius veritatẽ certius culpanda didicimus. Ibi enim fornicatio & omnis illicitus cõcubitus diuino iure damnatur: ac per hoc, cũ talia quorundam facta cõmemorat, de quibus eo loco ſuã taceat ſententiam, iudicanda nobis permittit, nõ laudanda præſcribit. Quis enim noſtrũ in ipſo Euãgelio non deteſtatur Herodis crudelitatem, cũ de Chriſti natiuitate ſolicitus, tot infantes iuſsit occidi? At hoc factũ ibi nõ vituperatur, ſed tantũ narratur. Sed ne hoc Manichæi veſana impudẽtia falſum eſſe contendant: quia ipſam etiã Chriſti natiuitatẽ, qua Herodes perturbatus eſt, negant: ipſorũ Iudæorũ immanitatẽ & cæcitatem legant, quemadmodũ illic tantũmodo narretur, non vituperetur, & tamen ab omnibus deteſtetur. Sed, inquiũt, iſte Iudas, qui cũ ſua nuru concubuit, inter duodecim patriarchas cõputatur. Quid enim & ille Iudas, qui dominũ tradidit, nónne inter duodecim Apoſtolos numeratus eſt, & cũ eis vnus ex eis ad prædicãdũ Euangeliũ diabolus miſſus eſt? Sed adhuc reſpõdent & dicunt, Ille poſt tale facinus laqueo ſuo peremptus, & Apoſtolorũ numero exẽptus eſt: iſte autẽ poſt hanc turpitudinem inter fratres ſuos ab illo patre, cui tam magnũ teſtimoniũ Deus perhibet, præcipue benedictus, & ſuper omnes laudatus eſt. Quinimò hinc expreſsius apparet, nõ ad ipſum, ſed ad Chriſtũ, qui ex eius tribu prænuntiabatur in carne vẽturus, illã pertinere prophetiã: & ideò magis flagitiũ eius diuina ſcriptura tacere non debuit, ſicut non tacuit, vt in verbis patris eius, quibus poſt illud dedecus ita laudatur, quia ipſe non agnoſcitur, alius requiratur.

Exod. 20. *Deut. 5.* *Matt. 2.* *C. LXIII.* *Geneſ. 38.* *Mat. 10.* *Ioan. 6.* *Mat. 27.* *Geneſ. 49.*

Quanquã Fauſtus dẽte maledico hoc ipſum intelligatur mordere voluiſſe, quòd Chriſtus à nobis ex eius tribu veniſſe prædicatur: maxime quia in generationibus patrũ eius, quas Matthæus Euangeliſta cõmemorat, etiã Zara, quem Thamar ipſa ex illo conceptu peperit, inuenitur. Nam ſi ſtirpem Iacob, non Chriſti generationẽ vellet reprehendere, habebat magis primitiuum Ruben, qui paternum thorum nefaria libidine violauit, qualem fornicationem Apoſtolus nec in gentibus dicit auditam. Quod factum etiam ipſe pater Iacob, cum eos benediceret, ſuper caput eius accuſando & deteſtando non tacuit. Hoc ergo crimen potius Fauſtus obiiceret, vbi non error ex habitu meretricio, ſed omnino voluntaria contaminatio paterni lectuli apparet: niſi & ipſam Thamar plus odiſſet, quòd illo concubitu nihil aliud quàm parere cuperet, quàm ſi ſola libid

C. LXIIII. *Matth. 1.* *Geneſ. 38.* *Geneſ. 35. & 49.* *1. Cor. 5.*

libidine carnalis voluptatis arsisset: & Christi progenitores culpando, incarnationi eius fidē derogare voluisset: ignorans miser verissimū & veracissimū Saluatorē, non solū loquendo, sed etiam nascendo magistrū extitisse. Fideles enim eius, venturi ex omnibus gentibus, etiā exemplo carnis ipsius discere debuerunt, parentū suorum iniquitates sibi obesse non posse. Proinde sponsus ille suis congruens inuitatus, qui vocaturus

Mat. 22. erat ad nuptias bonos & malos, etiam nasci voluit de bonis & malis: vt prophetiā Paschæ qua præceptus est māducari agnus acceptus ex ouibus & capris, tanquā iustis & iniustis, ad se pręfigurandum præcessisse firmare: documenta quippe Dei & hominis vbique conseruans, parentes & bonos & malos propter conuenientiā humanitatis nō spreuit: partum autem virginis

Exod. 12.

Cap. LXV. propter miraculū diuinitatis elegit: Inaniter ergo Faustus in seipsum potius dente sacrilego sæuiens, sanctā scripturā, quam totus iam mundus meritò veneratur, accusat: quæ, vt suprà dixi, tanquā speculi fidelis nitor, nullius accipit adulandam personam, sed & laudanda & vituperāda hominum facta, vel ipsa iudicat, vel legentibus iudicāda proponit: nec solùm homines ipsos vel vituperabiles vel laudabiles intimans: verum etiam quædam in vituperabilibus laudanda, & in laudabilibus vituperanda non tacens. Neq; enim quia vituperabilis homo erat

1. Reg. 14. Saul, ideò non est laudabile factum eius, quòd gustatū de anathemate tam diligenter scrutatus, tam seuerè vindicare cona-

Deut. 18. tus est, obediens Deo, qui hoc fieri prohibuerat: vel quòd pythones & ventriloquos de regno suo deleuit. Aut quia laudabi

1. Reg. 28. lis erat Dauid, ideò peccata eius, quæ Deus quoq; arguit per

2. Reg. 12. Prophetā, vel approbanda vel imitanda sunt. Sicut nec in Pon-

Mat. 27. tio Pilato vituperandū est, quòd aduersus accusationes Iudæo-

Mat. 26. rum innocentē dominum iudicauit. Nec in Petro laudandum

Mat. 16. est, quòd eundem dominū ter negauit: vel vnde ab ipso Satanas appellatus est, quòd non sapiendo quæ Dei sunt, eum voluit à passione, hoc est à nostra salute reuocare: paulo ante ergo di-

Ca. LXVI. ctus est beatus, paulo post dictus est Satanas. Sed quid in illo obtinuerit, Apostolatus eius, & martyrij corona testatur. Sic itaq; & regis Dauid legimus peccata, sed legimus etiam recte facta. In quo autem præualuerit, & vnde quid vicerit, satis in promptu est, non maleuolæ cæcitati, qua in sanctos libros & viros Faustus irruebat, sed religiosæ prudentiæ, qua & authoritas diuina, & merita humana possunt cerni atq; discerni. Nā

legant

legant isti & videant, in Dauid plura deum redarguisse quàm Faustum: sed ibi est & pœnitētiæ sacrificium, ibi est illa incomparabilis mansuetudo, vsque ad immanissimum & atrocissimum inimicum; qui quoties illi est in manus fortissimas datus, toties ab illo est de manibus piissimis dimissus illæsus. Ibi memorabilis humilitas sub flagello dei, & ceruix regia dominico iugo ita subdita, vt armatus & comitatus armatis, amara ex inimici ore conuicia patientissime sustineret: suúmque comitem accensum iracundia, quòd talia rex eius audiret, & iā iamq; in conuiciatoris caput dextera vltrice pergentem, modestissime refrænaret, regali suæ iussioni diuini timoris pondus adiiciens, & dicēs meritis suis hoc redditum superno iudicio, quo ille iniuriosus missus esset, vt in eum talia iacularetur opprobria. Ibi in gregem sibi commissum tanta dilectio pastoralis, vt pro eis ipse vellet mori, quando populo numerato peccatum elationis eius sic punire placuit deo, vt eundem numerum minueret morte multorū, cuius multitudine cor regis fuerat superbia pertentatū: in quo occulto iudicio Deus, apud quem non est iniquitas, & quos nouerat indignos hac vita, subtraxit huic vitæ: & in illo, qui de hominum copia se extulerat, tumorem animi humani eiusdem copiæ diminutione sanauit. Ibi tam religiosus Dei timor, sacramentum Christi in sancta vnctione seruabat, vt cor eius pia solicitudine trepidauerit, quando exiguam particulam de veste ipsius Saülis latenter abscidit, vt haberet vnde illi fidē faceret, quòd nollet eum cum posset occidere. Ibi tam prudens in filios, & tanta clementia, vt cum innocentem puerum, pro quo ægrotante multis lachrymis & humilitatis sordibus sese abiiciens, dominum fuerat deprecatus, mortuum non luxerit: idem iuuenē filiūm parricidali furore præcipitem, qui & paternum cubile stupris nefariis maculauerat, & contra patrem scelestum bellum gerebat, & vellet conseruatum, & fleret occisum: animæ scilicet tantis criminibus inuolutæ, sempiternas præuidens pœnas, quibus euadendis, eum per pœnitentiam corrigendum viuere cupiebat humiliatum. Hæc & alia multa laudanda & imitanda in illo sancto reperiuntur viro, si non peruersus animus eam scripturam, quæ de illo loquitur, perscrutetur: maxime si mente subdita, & pia, & planè fideli sequamur sententiam Dei, qui eius nouerat occulta cordis, vbi in conspectu eius, qui falli non potest, ita placuit, vt etiam filiis suis imitandus ab illo

2. Reg. 12. 1. Reg. 24. & 26. 2. Reg. 16. 2. Reg. 2. Rom. 9. 1. Reg. 24. 2. Reg. 12. 2. Reg. 18.

Ca.LXVII proponeretur. Quid enim aliud quàm cordis eius profunda cernebat spiritus Dei, quãdo correctus per Prophetã dixit, Pec
2. Reg. 12 caui: continuoq; ad hoc vnum verbum audire meruit, quod acceperit veniam? Ad quam rem, nisi ad sempiternam salutem? Neque enim prætermissa est in illo secundum Dei comminationem flagelli paterni disciplina, vt & confessus in æternum liberaretur, & afflictus temporaliter probaretur. Haud verò mediocre fidei robur fuit, aut paruum mitis & obedientis animi indicium, cum audisset à Propheta, quòd sibi Deus ignouisset, & tamen quæ fuerat comminatus, consequenter euenissent, non se dicere Prophetæ deceptum esse mendacio, nec murmurare aduersus Deum, quasi falsam peccatorum eius indulgentiam pronunciauerit. Intelligebat enim vir alte sanctus, & non contra Deum, sed ad Deum leuans animam suam, nisi dominus esset confitenti pœnitentiq; propicius, quantum pœnarum æternarum eius essent digna peccata: pro quibus cũ tem-
*† al. vtetetur. poralibus emen lationibus verberaretur, *† videbat erga se & manere veniam, & non negligi medicinam. Cur autem Saül
1. Reg. 15. per Samuelem correptus, cum diceret etiam ipse, Peccaui: non
Acto. 10 meruit audire quod Dauid, quòd ei dominus ignouisset? Num personarum acceptio est apud Deum? Absit. Sed in simili voce, quam sensus humanus audiebat, dissimile pectus erat, quod diuinus oculus discernebat. Quid talibus docemur exẽplis, nisi
Luca. 17. regnum cœlorum intra nos esse, & de intimis nostris Deum
Matt. 12 colere nos debere, vt ex abundantia cordis os loquatur: non au
Matt. 15. tem vt populus eum labiis honoret, cor autem eorum lõge sit ab eo. Neq; iudicare aliter audeamus de hominibus, quorum interiora videre non possumus, quàm Deus qui hoc potest, & falli aut corrumpi non potest: cuius euidentissimam sententiam de Dauid, cum diuinæ scripturæ contineat tam sublimis authoritas; multum ridenda vel potius dolenda est aliter sentiens humana temeritas? Eis quippe diuinis libris de antiquis viris credendum est, qui tam longe futura dixerunt, quæ præ-
C.LXVIII sentia nunc videntur. Quid aliud in Euangelio discimus, cum eadem vox Petri auditur cõfitentis Christum filium Dei,
Matt. 16 quæ etiam dæmoniorum paria verba sed longe impari cor-
Marci. 1. de emittentium? Proinde in simili voce fides Petri laudatur, dæmoniorũ immundicia cohibetur. A quo nisi ab illo, qui non aure humana, sed diuina mente radices internas vocũ illarum posset inspicere, & sine vlla falsitate discernere? Quàm multi

enim

enim & alij homines dicũt Christũ filiũ Dei viui, nec tamẽ Petri meritis cõparãtur: non solũ illi, qui dicturi sunt in illo die, Domine domine, & audituri, Discedite à me: sed etiã illi, qui se gregabũtur ad dexterã: in quibus plurimi nec vnquã Christũ vel semel negauerũt, nec eius pro nostra salute passionẽ improbauerũt, nec gentes iudaizare coëgerũt: & tamẽ Petro, qui hæc fecit, sedẽti in duodecim sedibus, & nõ solũ duodecim tribus, verum & angelos iudicanti impares apparebunt: ita etiã multi nullius appetentes vxorem, nullũ maritũ appetitæ, vsque ad mortẽ persequẽtes, tamẽ Dauidicũ meritũ, cũ iste illa fecisset, apud Deũ habere nõ possunt. Tantũ interest quid cuiq; in seipso, quãtũq; displiceat, vt penitus extirpetur: & quid pro eo fructiferũ & opulẽtũ ingenti feracitate cõsurgat: quia & agricolę plus placent agri, qui spinis etiam magnis eradicatis, centenum proferunt, quàm qui nullas vnquã spinas habuerunt, & vix ad tricenum perueniũt. Sic & Moysem famulum Dei fidelissimũ in tota domo eius, ministrũ legis sanctæ, & mãdati sancti, iusti, & boni: cui Apostolus attestatur, nã eius hæc verba sunt quæ cõmemoraui: ministrũ etiã sacramentorũ, nõ iam præstãtiũ salutẽ, sed adhuc promittẽtiũ saluatorẽ, Quod & saluator ipse cõfirmat, dicẽs, Si crederetis Moysi, crederetis & mihi: de me enim ille scripsit. Vnde suo loco, quãtũ satis visum est cõtra impudẽtes Manichæorũ calũnias disseruimus. Hunc ergo Moysem famulũ Dei viui, Dei veri, Dei summi, fabricatoris cœli & terræ, nõ de alieno, sed de nihilo: nõ premẽte necessitate, sed affluẽte bonitate: non per sui mẽbri pœnã, sed per sui verbi potẽtiã: hũc, inquã Moysem, humilẽ in recusando tã magnũ ministeriũ, subditũ in suscipiẽdo, fidelẽ in seruando, strenuũ in exequẽdo: in regẽdo populo vigilãtẽ, in corrigẽdo vehemẽtẽ, in amãdo ardẽtẽ, in sustinẽdo patiẽtẽ: qui pro eis, quibus prefuit, Deo se interposuit cõsulẽti, opposuit irascẽti. Hũc itaq; talem ac tantum virũ, absit à nobis, vt ex maledico Fausti ore pensemus, sed ex ore plenè veridici Dei, qui veraciter hominem, quem fecerat, nouerat: quandoquidem etiam peccata hominũ, quæ ipse non fecit, & in diffidentibus vt iudex agnoscit, & in cõfitentibus vt pater ignoscit. Ex ore omnino eius Moysem seruũ eius & amamus & admiramur, & quantũ possumus imitamur, cũ simus longe illius meritis inferiores, etiã nullo Aegyptio vel occiso vel expoliato, nullo bello gesto, quorũ ille aliud futuri indole defensoris, alia imposito imperio Dei fecit.

Matt. 7.
Matt. 25 & 26.
Matt. 16.
Galat. 2.
Matt. 19
1. Cor. 16.
2. Reg. 11.
Ca. LXIX.
Num. 12.
Hebr. 3.
Roma. 7.
Ioan. 5.

Cap.LXX. Vt interim omittam, quòd cum percussisset Aegyptium, quanquam illi Deus non præciperet, in persona tamen Prophetica *Exo.2.* ad hoc diuinitus fieri permissum est, vt futurum aliquid præsignaret: vnde nunc nō ago, sed omnino tanquam nihil significauerint facta illa, discutio: consultaq; illa æterna lege reperio non debuisse hominem ab illo, qui nullam ordinatam potestatem gerebat, quamuis iniuriosum & improbum occidi. Verum tamen animæ virtutis capaces ac fertiles, præmittunt sæpe vicia, quibus hoc ipsum indicent, cui virtuti sint potissimum accommodatæ, si fuerint præceptis excultæ. Sic enim & agricolæ, quam terram viderint, quamuis inutiles, tamen ingentes herbas progignere frumentis aptam esse pronunciant, & vbi filicem aspexerint, licet eradicandam sciant, validis viribus habilem intelligunt: & quem montē oleastris syluescere aspexerint, oleis esse vtilem, cultura accedente non dubitant: sic ille animi motus, quo Moyses peregrinum fratrem à ciue improbo iniuriam perpetientem, non obseruato ordine potestatis, inultum esse non pertulit: non virtutum fructibus inutilis erat, sed adhuc incultus, viciosa quidem, sed magnæ fertilitatis signa fundebat. Ipse denique per angelum suum diuinis *Exod.3.* Moysem vocibus euocauit in monte Sina, per quem liberaretur ex Aegypto populus Israël: eumq; miraculo visionis in rubo flāmante & non ardente, verbisq; dominicis ad frugem *Act. 2. & 22.* obedientiæ præparauit: qui etiam Saulum Ecclesiam persequentem de cœlo vocauit, prostrauit, erexit, impleuit, * tanquam percussit, amputauit, inseruit, fœcundauit. Illa nanque **al. implicuit.* *Gala.1.* Pauli sæuicia, cum secundum æmulationem paternarum traditionum persequebatur Ecclesiam, putans officium Deo se facere, tanquam syluestre erat vicium, sed magnæ ferocitatis *Matt. 26* indicium. Hinc erat etiam illud Petri cum euaginato gladio, volens defendere dominū, aurem persecutoris abscidit, quod factum dominus satis minaciter cohibuit, dicens, Reconde gladium: qui enim gladio vsus fuerit, gladio cadet. Ille autem *23. quæ.1. ca. Ille gladium.* vtitur gladio, qui nulla superiori ac legitima potestate vel iubente vel concedente, in sanguinem alicuius armatur. Nam vtique dominus iusserat vt ferrum discipuli eius ferrent, sed non iusserat vt ferirent. Quid ergo incongruum, si Petrus post hoc peccatum factus est pastor Ecclesiæ, sicut Moyses post percussum Aegyptium factus est rector illius synagogæ? Vterq; enim non detestabili immanitate, sed emendabili animositate in

te iuſtitiæ regulam exceſsit: vterque odio improbitatis alienæ, ſed ille fraterno, iſte dominico, licet adhuc carnali, tamen amore peccauit. Reſecandum hoc vicium vel eradicandum: ſed tamen tam magnum cor, tanquam terra frugibus, ita ferendis virtutibus excolendum. Quid ergo iam de expoliatis Aegyptiis Fauſtus obiicit, neſciẽs quid loquatur? Quod faciendo Moyſes, vſqueadeo non peccauit, vt non faciendo peccaret. Deus enim iuſſerat, qui vtique nouit non ſolùm ſecundum facta, verumetiam ſecũdum cor hominis, quid vnuſquiſque, vel per quem perpeti debeat. Carnalis itaque adhuc ille populus erat, & rerum terrenarum cupiditate occupatus, Aegyptij verò ſacrilegi & iniqui: nam & auro illo, hoc eſt, Dei creatura male vtentes, ad creatoris iniuriam ſuis idolis ſeruiebant: & homines peregrinos labore gratuito iniuſte ac vehementer afflixerant. Digni ergo erant & iſti, quibus talia iuberentur, & illi, qui talia paterentur: & forte ſecundum ſuas voluntates & cogitationes Hebræi magis permiſsi ſunt facere iſta, quàm iuſsi: ſed eis Deus permiſsionem ſuã per famulum ſuum Moyſem innoteſcere voluit, quãdo mãdauit vt diceret. Fieri autem poteſt, vt ſint aliæ cauſæ occultiſsimæ, cur hoc illi populo diuinitus dictum ſit, ſed diuinis imperiis cedendum obtemperando, non reſiſtendũ eſt diſputando, Apoſtolus dixit; Quis enim cognouit ſenſum domini, aut quis cõſiliarius eius fuit? Siue ergo iſta ſit cauſa, quam dixi, ſiue aliqua quælibet in ſecreta & abdita diſpoſitione Dei lateat, cur hoc per Moyſem illi populo dixerit, vt ab Aegyptiis ſibi cõmodãda peterẽt quæ auferrẽt: hoc tamẽ confirmo, nec fruſtra nec iniq; dictum eſſe, nec licuiſſe Moyſem aliter quàm Deus dixerat facere, vt penes dominum eſſet conſilium iubendi, pênes famulum autẽ obſequium peragendi. Sed Deus, inquit, verus & bonus, nullo modo talia iuſsiſſe credendus eſt: imò verò talia recte non iubet, niſi Deus verus rectus & bonus, qui & ſolus nouit quid cuiq; iubendum ſit, & ſolus neminem quicquam incongruum perpeti ſinit. Cæterum iſta imperita & falſa bonitas cordis humani contradicit & Chriſto, ne Deo bono iubente, impij mali aliquid patiantur, cum dicturus eſt angelis, Colligite primum zizania, & alligate faſciculos ad comburendum. Qui tamen hoc ipſum importune facere volẽtes ſeruos ꝓhibuit, dicẽs, Ne forte cũ vultis colligere zizania, eradicetis ſimul & triticũ; ita ſolus Deus verus & bonus nouit, quid, quãdo, quibus, per quos

Ca. LXXI. *Concor. 3. ſent. di. 37 circa fin. Et 14. q. 5 c. Dixit.* *Roma. 11.* *C. LXXII.* *Mat. 13.*

fieri aliquid vel iubeat vel permittat. Poterat etiam ista huma na, non bonitas, sed planè vanitas eidem domino cõtradicere, *Matt. 8.* cum desiderio noxio dæmones in porcos ire volentes, petentésque permisit: præsertim quia Manichæi non solum porcos, verumetiam minuta & abiecta animalia, hominum animas habere crediderunt. Qua vanitate improbata & abiecta, illud tamen constat, dominũ nostrum Iesum Christũ Dei vnicum filium, ac per hoc Deum verũ & bonum, mortem pecorum alienorum, perniciem qualiũcunq; animantiũ, & graue damnum hominum, desiderio dæmonum concessisse. Quis autem dementissimus dixerit, quòd eos ab hominibus nõ potuisset excludere, etiam si eorũ noxiæ voluntati nec porcorum exitium præstare voluisset? Porrò si spirituũ damnatorũ, & igni æterno iam destinatorum, quamuis sæua & iniqua cupiditas à creatore atque ordinatore omniũ naturarum, occulto quidem, sed vbique iusto moderamine, in id quod inclinauerat, relaxata est: quid absurdum est, si Aegyptij ab Hebręis, homines inique dominantes ab hominibus liberis, quorum etiã mercedis pro eorum tam duris & iniustis laboribus fuerãt debitores, rebus terrenis, quibus etiam ritu sacrilego in iniuriam creatoris vtebantur, priuari meruerunt? Quod tamen si Moyses sua sponte iussisset, aut hoc Hebræi sua sponte fecissent, profectò peccassent: quanquã illi non quidem hoc faciendo, quod vel iusserat vel permiserat Deus, sed tamen talia fortasse cupiendo peccauerunt. Quod autem hoc facere diuina dispẽsatione permissi sunt, illius iudicio iusto bonóque permissi sunt, qui nouit & pœnis vel coërcere improbos, vel erudire subiectos: & præcepta validiora dare sanioribus, & quosdã medicinales gradus infirmioribus ordinare. Moyses verò nec cupiditatis arguendus est in illis rebus desideratis, nec contumaciæ in diuinis imperiis quibuscunq; contẽptis.

Caput LXXIII. Quædam enim facta, lex illa æterna quæ ordinẽ naturalem conseruari iubet, perturbari vetat, ita medio quodã loco posuit hominibus, vt in eis vsurpandis merito reprehendatur audacia, in exequendis autẽ obedientia iure laudetur. Tantũ interest in ordine naturali, quid à quo agatur, & sub quo quisque agat. *Genes. 22.* Abraham si filium sponte immolaret, quid nisi horribilis & insanus? Deo autẽ iubente, quid nisi fidelis & deuotus apparuit? Quod vsqueadeo ipsa veritas clamat, vt eius voce deterritus Faustus, cum in ipsum Abraham quid diceret, vnguibus & dentibus quærens, vsque ad ca-

lumniosum

lumniosum mendacium perueniret, hoc tamen reprehendere non auderet: nisi forte non ei veniret in mentem factum ita nobile, vt & non lectum, nec quæsitum animo occurreret. vt denique tot linguis cantatum, tot locis pictum, & aures & oculos dissimulantes feriret. Quapropter si in occidendo filio spontaneus motus execrabilis, Deo autē iubente obsecundans famulatus, nō solum inculpabilis, verum etiam laudabilis inuenitur, quid Moysem Fauste reprehendis, quòd expoliarit Aegyptios? Si te irritat velut humana facientis improbitas, diuina terreat iubētis authoritas. An talia fieri volentē, etiam ipsum Deum vituperare paratus es? Redi ergo retro Satanas, neque enim sapis quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum: atque vtinam hoc sicut Petrus audire dignus fuisses, atq; id quod in Deo sensu infirmo reprehēdit, postea prædicasses, quemadmodum ille glorioso præconio postea gentibus annūciabat, quod ei primo, cum dominus vellet fieri, displicebat. Quam ob rem si iam tandem intelligit humana duricia, atque in rebus rectis volūtas praua atque peruersa, plurimum interesse, vtrum aliquid humana cupiditate vel temeritate admittatur, an Dei pareatur imperio: qui nouit, quid, quando, quibus permittat aut iubeat, quid cuique facere patique conueniat. Nec bella per Moysem gesta miretur aut horreat, quia & in illis diuina secutus imperia, non sæuiens, sed obediens fuit: nec Deus cum iubebat ista, sæuiebat, sed digna dignis retribuebat, dignósque *terrebat. Quid enim culpatur in bello? An quia moriuntur quandoq; morituri, vt dominentur in pace victuri? Hoc reprehendere timidorum est, non religiosorum: nocendi cupiditas, vlciscendi crudelitas, impacatus atque implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, & si qua similia, hæc sunt quæ in bellis iure culpantur, quæ plerunque ita culpantur, vt etiam iure puniantur. Aduersus violentiam resistentium, siue Deo, siue aliquo legitimo imperio iubente, gerenda ipsa bella suscipiūtur à bonis, cum in eo rerum humanarum ordine inueniuntur, vbi eos vel iubere tale aliquid, vel in talibus obedire iuste ordo ipse constringit. Alioquin Ioannes, cum ad eum baptizandi milites venirent, dicentes, Et nos quid faciemus? responderet eis, Arma abiicite, militiam istam deserite, neminem percutite, vulnerate, prosternite neminē. Sed quia sciebat eos, cum hæc militando facerent, non esse homicidas, sed ministros legis, & non vltores iniuriarum suarum, sed salutis

Exod. 3. & 12.

Mat. 16.

Caput LXXIIII.

*al. indignos.

23. quæst. 1. ca. Quid culpatur.

23. quæst. 1. ca. Paratus in fine.

Ll 4 publ

Lucæ 3. publicæ defensores, respōdit eis, Neminem concusseritis, nulli calumniam feceritis, sufficiat vobis stipendium vestrum. Sed quia Manichæi Ioannem aperte blasphemare consueuerunt, ipsum Dominum Iesum Christū audiant, hoc stipendium iubentem reddi Cæsari, quod Ioannes dicit debere sufficere militi. *Mat. 22.* Reddite, inquit, Cæsari quæ Cæsaris sunt, & Deo quæ Dei sunt. Ad hoc enim tributa præstātur, vt propter bella necessario *Matt. 8.* militi stipendium præbeatur. Merito & illius centurionis *Lucæ 7.* dicentis, Et ego homo sum sub potestate cōstitutus, habēs sub me milites, & dico huic vade, & vadit: & alij veni, & venit: & seruo meo fac hoc, & facit, fidē laudauit, non illius militiæ desertionem imperauit. Sed de iustis quidem iniustísque bellis nunc disputare longū est, & non necessarium. *Caput LXXV.* Interest enim quibus causis, quibúsque authoribus homines gerenda bella suscipiant: ordo tamen ille naturalis, mortalium paci accommodatus *23. quæst. 1. c. Quid culpatur.* hoc poscit, vt suscipiendi belli authoritas atque consilium penes principē sit, exequendi autem iussa bellica ministerium milites debeant pasci salutíque cōmuni. Bellū autem, quod gerendum Deo authore suscipitur, recte suscipi dubitare fas non est: vel ad terrendā, vel ad obterrendam, vel ad subiugandam mortaliū superbiam: quando ne illud quidē, quod humana cupiditate geritur, non solū incorruptibili Deo, sed nec sanctis eius obesse aliquid potest: quibus potius ad exercendā patientiā, & ad humiliandā animā, ferendámq; paternā disciplinam etiā prodesse inuenitur. *Ioan. 19.* Neq; enim habet in eos quisquam *Rom. 13.* vllā potestatē, nisi cui data fuerit de super. Non est enim potestas nisi à Deo, siue iubēte siue sinēte. Cum ergo vir iustus, si forte sub rege homine etiam sacrilego militet, recte possit illo iubente bellare ciuicæ pacis ordinē seruans: cui quod iubetur, vel non esse cōtra Dei præceptū certum est, vel vtrū sit, certum non est: ita vt fortasse reum regē faciat iniquitas imperandi, innocentem autem militem ostendat ordo seruiendi: quanto magis in administratione bellorū innocētissime diuersatur, qui Deo iubente belligerat, quē male aliquid iubere non posse, nemo qui ei seruit, ignorat. *Caput LXXVI.* Si autē propterea putant non potuisse Deum bellum gerendū iubere, quia dominus postea *Matt. 5.* Iesus Christus, Ego, inquit, dico vobis non resistere aduersus malum, sed si quis te percusserit in maxillam tuam dexteram, *† Sinistrā* præbe illi & aliam †: intelligant hanc præparationem non esse in corpore, sed in corde: ibi est enim sanctum cubile

virtut

virtutis, quæ in illis quoque antiquis iustis nostris patribus habitauit: sed eam rerum dispensationem ac distributionem temporum ordo poscebat, vt prius appareret etiam ipsa bona terrena, quibus & humana regna & ex hostibus victoriæ deputantur, propter quæ maxime ciuitas impiorũ diffusa per mundum, supplicare idolis & dæmonibus solet, non nisi ad vnius Dei veri potestatem atque arbitrium pertinere. Vnde & vetus testamentum secretum regni cælorum tempore opportuno aperiendum promissionibus terrenis operuit, & quodam modo vmbrosius occupauit †. Vbi autem venit plenitudo temporis, vt nouum testamentum reuelaretur, quod figuris veteris velabatur, euidenti testificatione iam demonsttandũ erat, esse aliam vitam, pro qua debet hęc vita cõtemni: & aliud regnum pro quo oportet omnium terrenorũ regnorum aduersitatem sapientissime † sustineri. Proinde per quorum confessiones, passiones, & mortes hoc Deo placuit attestari, martyres appellantur, qui Latine testes interpretantur: quorum numerus tantus effloruit, vt si eos Christus, qui de cælo Saulum vocauit, & factum ouem, lupo in medium luporum misit, congregatos vellet armare atque adiuuare pugnantes, sicut Hebræos patres adiuuit, quæ gentes resisterent, quæ regna non cederẽt? Sed vt præclarissimum testimoniũ veritati perhiberetur, qua iam docendum erat, non propter temporalem in hac vita, sed propter æternam post hanc vitã fœlicitatem Deo esse seruiendum, ea quæ vulgo infœlicitas dicitur, pro illa fœlicitate subeunda fuerat & ferenda. Itaque in plenitudine temporum filius Dei factus ex muliere, factus sub lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret: factus ex semine Dauid secundum carnem, mittit discipulos velut oues in mediũ luporum, & monet ne timeant eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere: promittit etiam ipsius corporis renouandam integritatem vsque ad capilli reparationem: Petri gladium reuocat in vaginam: aurem inimici præcisam reparat ad pristinam formam: dicit se legionibus angelorum imperare potuisse ad delendos inimicos, nisi calix bibendus esset, quem paterna voluntas dedisset. Bibit præcedens, propinat sequentibus: virtutem patientiæ suo reuelat * † præcepto, suo confirmat exemplo. Propter quod Deus illum suscitauit à mortuis, & donauit ei nomen quod est super ome nomen: vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, & infernorũ: &

† opacanis
Gala. 4.
† Patientissime.
Act. 9. & 22.
Mat. 10.
Galat. 4.
Rom. 1.
Mat. 10.
Mat. 26
Luca 22.
* † al. reuelat.
Philip. 2.

omnis lingua confiteatur quia dominus Iesus in gloria est Dei patris. Regnauerunt hic ergo Patriarchæ & Prophetæ, vt ista regna Deum dare & auferre ostenderetur. Non hic regnauerunt Apostoli & martyres, vt regnū cælorum desiderādum potius panderetur. Illi regni* †bella gesserunt, vt tales quoque victorias appareret Dei voluntate pręstari: isti nō resistendo interfecti sunt, vt potiorem esse docerent victoriam pro fide veritatis occidi: quanquam & illic Prophetæ nouerant mori pro veritate, sicut ipse dominus dicit, A sanguine Abel vsque ad sanguinem Zachariæ. Et id postea quàm cœpit impleri, quod sub figura Salomonis, qui Latine interpretatur pacificus, de domino Christo, ipse est enim pax nostra, in Psalmo prophetatum est, Et adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes seruient illi: & Christiani quoque imperatores plenam gerentes fiduciam pietatis in Christo, de inimicis sacrilegis, qui spem suam in sacramentis idolorum, dęmonúmque posuerant, gloriosissimā victoriam perceperunt: cum apertissimis notissimísque documentis, de quibus nonnulli iam scriptura memoriæ cōmendarunt, illos fallerēt vaticinia dęmoniorum, hos firmarent prædicta sanctorū.

*al. reges
†regum.
Mat. 23.
Ephe. 2.
Psal. 71.

Caput LXXVII.

Si autem hoc mirum istis vanis videtur, quòd aliud tunc Deus præcepit dispensatoribus veteris testamenti, vbi noui gratia velabatur, aliud prædicatoribus noui testamēti, vbi veteris obscuritas reuelabatur: attendant ipsum Dominum Christum, mutantem quæ dixerat, & aliud dicentē, Quando misi vos, inquit, sine sacculo & pera & calciamentis, nunquid aliquid defuit vobis? At illi dixerunt, Nihil. Dicit ergo eis, Sed nunc qui habet sacculū, tollat similiter & peram: & qui non habet vendat tunicam suam, & emat gladium. Isti certe si ista diuersa in testamētis singulis inuenirent veteri & nouo, etiā hoc clamarēt, duo sibi testamenta esse contraria. Quid ergo nunc respondebunt, cum idem ipse dicit antea, Misi vos sine sacculo & pera & calciamentis, & nihil vobis defuit: nunc autem, Qui habet sacculum, tollat similiter & peram: & qui habet tunicam, vendat & emat gladium? Iámne intelligunt quemadmodū nulla in conscientia præcipientis†, sed ratione dispēsantis pro tēporum diuersitate, præcepta, vel consilia, vel permissa mutentur? Nam si dicunt certi mysterij gratia hoc de tollendo saculo & pera, & emendo gladio locutum fuisse, cur non admittunt certi mysterij gratia, eundem vnum Deum tunc Prophetas gerere bella iussisse, nunc

Luca 22.
†nulla in constātia præcipiētis.

Apost

Apostolos prohibuisse? Neque enim in eo, quod ex Euangelio commemorauimus, verba tantũ domini fuerunt: sed obtemperantium quoque discipulorũ facta secuta sunt. Nam & tũc sine sacculo & pera ierunt, & nihil eis defuit: sicut eius interrogatio & eorum responsio declarauit. Et nunc dixerunt ei, cum de gladio emendo iussisset, Ecce sunt hic duo gladij. Et ille respondit, Sufficit. Hinc & Petrus armatus inuentus est, cum aurem persecuoris abscidit, vbi spontanea eius coërcet audacia: quia non vt iussus fuerat ferrũ tollere, ita iussus fuerat & ferire. Latebat certe domini voluntas, cur arma portare præcepisset, quibus eos vti noluisset. Veruntamen ad illum cum ratione præcipere, ad istos autem sine retractatione præcepta facere pertinebat. Calumniosa ergo imperitia Moyses reprehenditur quòd bella gesserit, qui minus reprehendi debuit, si sua sponte gereret, quàm si Deo iubente non gereret: ipsum verò Deum, quòd talia iusserit, audere reprehendere: vel Deum iustum & bonum talia iubere potuisse, non credere, hominis est, vt mitius loquar, cogitare non valentis diuinæ prouidentiæ, per cuncta summa atque ima tendenti, nec nouum esse quod oritur nec perire quod moritur: sed in suo singula quæque ordine siue naturarum siue meritorum, vel cedere, vel succedere, vel manere: hominum autem rectam voluntatem diuinæ legi coniungi, inordinatam verò cupiditatem diuinæ legis ordine coërceri: vt nec bonus aliud quàm præcipitur, velit: nec malus amplius quàm permittitur, possit: ita sanè, vt non impune possit quod iniuste voluerit: ac per hoc in omnibus, quæ humana infirmitas horret aut timet, sola iniquitas iure damnatur: cætera sunt vel tributa naturarum, vel merita culparum. Fit autem homo iniquus, cum propter seipsas diligit res propter aliud assumendas, & propter aliud appetit res propter seipsas diligendas. Sic enim quantum in ipso est, perturbat in se ordinem naturalẽ, quem lex æterna conseruari iubet. Fit autem homo iustus, cum ob aliud non appetit rebus vti, nisi propter quod diuinitus institutæ sunt: ipso autem Deo frui propter ipsum, séque & amico in ipso Deo propter eundẽ ipsum Deum. Propter Deum enim amat amicũ, qui Dei amorem amat in amico. Siue autẽ iniquitas siue iustitia, nisi esset in voluntate, non esset in potestate. Porrò si in potestate non esset, nullum præmium, nulla pœna iusta esset: quod nemo sapit, nisi qui decipit. Ignorãtia verò & infirmitas, vt vel nesciat homo

Luce 22.

Caput LXXVIII.

Exo. 32.

homo quid velle debeat, vel nō omne quod voluerit possit, ex occulto pœnarū ordine venit, & illis inscrutabilibus iudiciis dei, apud quem nō est iniquitas. Proditum est enim nobis peccatum Adam fideli eloquio dei, & quia in illo omnes moriuntur: & quia per illum peccatum intrauit in hunc mundum, & per peccatum mors, veraciter scriptum est. Et quia ex hac pœna corpus corrumpitur, & aggrauat animam, & deprimit terrena habitatio sensum multa cogitantem, verissimū, nobisq; notissimum est: & quia de hac iusta pœna non liberat nisi dei misericors gratia, certum est. Et hinc Apostolus gemebundus exclamat, Infœlis ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum dominum nostrum. Sed quæ sit distributio iudicantis & miserentis Dei, cur alius sic, alius autem sic, occultis fit causis, iustis tamen. Non tamē ideo nescimus omnia ista iudicio aut misericordia Dei fieri, licet in abdito positis mensuris & numeris & pōderibus, quibus omnia disponuntur à Deo creatore omnium quæ naturaliter sunt: nec authore, sed tamen ordinatore etiam peccatorum: vt ea quæ peccata non essent, nisi contra naturam essent, sic iudicentur & ordinentur, ne vniuersitatis naturam turbare vel turpare permittantur, meritorum suorum locis & conditionibus deputata. Quæ cum ita sint, & cum per hoc secretum iudiciorum Dei motusq; humanarum voluntatum, eisdē prosperitatibus alij corrumpantur, alij tēperanter vtantur: & eisdem aduersitatibus alij deficiant, alij proficiant: cumq; ipsa humana mortalisq; vita tentatio sit super terrā: quis hominum nouit cui prosit aut obsit in pace, regnare vel seruire, vel vacare, vel mori: in bello autē, imperare, vel pugnare, vel vincere, vel occidi? Cum hoc tamen constet, & cui prodest, non nisi per diuinū prodesse beneficium: & cui obest, non nisi per diuinum obesse iudicium? Quid ergo insilimus in temerarias reprehensiones: atque vtinam hominū & non dei? Seruierūt dispensatores veteris testamenti, iidemq; prænunciatores noui testamenti, peccatores occidendo: seruierunt dispensatores noui testamenti, iidemq; expositores veteris testamenti, à peccatoribus moriendo: Deo tamen vni vtrique seruierunt per diuersa & congrua tempora, docenti bona temporalia & à se petenda, & propter se contemnenda: molestias temporales & à se posse impetrari, & propter se debere tolerari. Quid ergo crudele Moyses aut mādauit aut fecit, cum commissum sibi populum

sancte

Marginal notes: Roma. 9. — Roma. 4. — Sapien. 9. — Rom. 7. — Sapien. 11. — Iob. 7. — Caput. LXXIX. — 23. quæ. 4 cap. Quid crudele. — Exo. 32.

ſancte zelans, & vni verò Deo ſubditum cupiens, poſteaquam cognouit ad fabricandũ & colendũ idolũ defluxiſſe, mentémq; impudicam proſtituiſſe dæmonibus, in paucos eorum vindicans gladio, quos Deus ipſe, quem offenderant, alto & ſecreto iudicio feriendos voluiſſet mox feriri, & in præſenti ſalubriter terruit, & diſciplinam in poſterum ſanxit? Nam eum nulla crudelitate, ſed magna dilectione feciſſe quod fecit, quis nõ in verbis eius agnoſcat, orantis pro peccato eorum, & dicentis, Si dimittis illis peccatũ, dimitte: ſin autem, dele me de libro tuo. Comparans ergo vnuſquiſq; pie prudens illam cędem & hanc precem, videt profecto, apertiſſiméq; videt, quantum malum ſit animæ, per ſimulachra dæmonum fornicari, quando ſic ſæuit, qui ſic amat. Sic plane & Apoſtolus, nõ crudeliter, ſed amabiliter tradidit hominem Satanæ in interitum carnis, vt ſpiritus ſaluus ſit in die domini Ieſu. Tradidit & alios, vt diſcerent non blaſphemare. Legunt ſcripturas apocryphas Manichæi, à neſcio quibus ſutoribus fabularum, ſub Apoſtolorum nomine ſcriptas: quæ ſuorum ſcriptorum temporibus in authoritatem ſanctæ Eccleſię recipi mererentur, ſi ſancti & docti homines, qui tunc in hac vita erant, & examinare talia poterant, eos vera locutos eſſe cognoſcerent. Ibi tamen legunt Apoſtolum Thomam, cum eſſet in quodam nuptiarum conuiuio peregrinus & prorſus incognitus, à quodam miniſtro palma percuſſum, imprecatum fuiſſe homini continuam ſæuámque vindictam. Nam cum egreſſus fuiſſet ad fontem, vnde aquam conuiuantibus miniſtraret, eum leo irruens interemit, manúmq; eius, qua caput Apoſtoli leui ictu percuſſerat, à corpore auulſam, ſecundum verbum eiuſdem Apoſtoli id optantis atq; imprecantis, canis intulit menſis, in quibus ipſe diſcũbebat Apoſtolus. Quid hoc videri crudelius poteſt? Verum quia ibi, niſi tamen fallor, hoc etiam ſcriptum eſt, quòd ei veniam in ſeculo futuro petiuerit, facta eſt compenſatio beneficij maioris, vt & Apoſtolus quàm charus Deo eſſet, per hunc timorem commendaretur ignotis: & illi poſt hanc vitam quandoque finiendam, in æternum conſuleretur. Vtrum illa vera ſit aut conficta narratio, nihil mea nunc intereſt. Certè enim Manichæi, à quibus illæ ſcripturæ, quas Canon Eccleſiaſticus reſpuit, tãquam veræ atque ſynceræ acceptantur, ſaltem hinc coguntur fateri, virtutem illam patientię, quam docet dominus, dicens, Si quis te percuſſerit in maxillam tuam dexteram, præbe illi & ſiniſtram

1. Cor. 5. *1. Tim. 1.* *Diſt 15. c. Sãcta Romana.* *Cõtra Adimãtum cap. 17.* *Matt. 5.*

stram: posse esse in præparatione cordis, etiam si non exhibeatur gestu corporis, & expressione verborum: quandoquidem Apostolus palma percussus, potius Deum rogauit, vt iniurioso homini in futuro seculo parceretur, in præsenti autem illa iniuria non inulta relinqueretur, quàm vel præbuit ferienti alteram partem, aut vt iterum feriret admonuit. Tenebat certè interius dilectionis affectum, & exterius requirebat correctionis exemplum. Siue hoc verum sit, siue confictum, cur nolunt credere tali animo famulum Dei Moysem idoli fabricatores & adoratores gladio prostrauisse: cum & in eius verbis satis appareat, ita huiusmodi peccato eum veniam deprecatũ, vt nisi impetraret, deleri se vellet de libro Dei? Et quid simile, ignotus homo palma percussus, & Deus ex Aegypti seruitute liberans, per diuisum mare traiiciens, fluctibus persequentes inimicos operiens, idolo sibi prælato derelictus atque contemptus? Si autem pœnas ipsas comparemus, quid simile ferro interimi, & à feris trucidari atq; laniari: quandoquidem iudices publicis legibus seruientes, maioris criminis reos bestiis surrigi, quàm gladio percuti iubent? Restat in maledicis

Ca. xxx. & sacrilegis reprehensionis Fausti, quibus nunc respondeo, Osee 1. quòd locutus dominus ad Osee Prophetam dixit, Accipe tibi vxorem fornicariam, & fac filios de fornicaria. In qua scripturà sic excæcatum est immũdum cor eorum, vt nec apertissima verba Euangelica intelligant, domini dicentis ad Iudęos, Meretrices & publicani præcedent vos in regno cœlorum. Quid Mat. 21. enim aduersum clementiæ veritatis, quid inimicũ fidei Christianæ, si meretrix relicta fornicatione, in castum coniugium commutetur? Et quid tam incongruum & alienum à fide Prophetæ, quàm si non crederet omnia peccata impudicæ dimissa esse melius commutatę? Itaq; cum meretricem Propheta fecit vxorem, & ad vitam corrigendam mulieri consultum est, & figuræ sacramentum, de quo mox loquemur expressum. Sed quis non videat in hoc facto quid potius Manichæorum offendat errorem? Scilicet, quia solent dare operam meretrices, ne grauidæ fiant. Proinde istis fornicaria magis permanens placebat vt Deum ipsorũ non ligaret, quàm vnius viri facta vxor

Caput xxxi. vt pareret. De Salomone autem quid dicam, nisi quia grauius ipsius fidelis & sanctæ scripturæ testimonio redarguitur, quàm petulantibus & nugacibus Fausti conuiciis? Illa enim de illo & quid boni prius habuisset, & quid mali faciendo, bonum

bonum in quo primum fuerat, reliquisset, veraciter fideliterq; locuta est: iste autem oculis clausis, vel potius extinctis, non quò lumine manifestante ducebatur, ibat: sed quò maleuolentia præcipitante ferebatur, irruebat. Hoc ipso enim magis insinuauerũt sancti libri religiosis lectoribus & electoribus suis, quàm caste habuerint sancti viri plures vxores: quòd Salomõ, qui eas non illo modo, sed magis ad libidinem quàm ad propaginem habuit, improbatus est & reprehensus his verbis, vt appellaretur amator mulierum: & inde ad profundum idololatriæ lapsus atq; demersus, eadem veritate personam nullius acceptante proderetur. Nunc ergo iam pertractatis personis omnibus, per quas Faustus putauit scripturas veteris testamẽti esse culpandas: redditóq; suo cuiq; sermone cõgruo, quo vel defensi sunt homines Dei aduersus hæreticorũ carnaliúmq; calumnias, vel reprehẽsis hominibus, tamen scriptura laudabilis venerabilísq; monstrata est: videamus deinceps ex ordine, quo eos homines Faustus accusando commemorauit, quid etiã significent ipsa facta hominum, quid Prophetiæ gerant, quæ futura prænunciẽt: quod iã fecimus de Abrahã & Isaac & Iacob, quorũ se Deus, ita dici voluit, tanquã solorum esset Deus, qui Deus est vniuersæ creaturæ: non frustra vtiq; tantũ eis tribuẽs honorem, nisi quia nouerat in eis, quod solus etiam perfecte summéq; nosse poterat, synceram præcipuámq; charitatem. Et quia in eis tribus patribus quodam modo consummauit magnum ac mirabile sacramentum futuri populi sui, quòd per liberas genuerunt, non solum in libertatem, sicut per Saram & Rebeccam & Liam & Rachel, verumetiam in seruitutem, sicut per eandem Rebeccam natus est Esau, cui dictum est, Eris seruus fratris tui: & per ancillas non solum in seruitutem, sicut per Agar, verumetiam in libertatem, sicut per Balam & Zelpham. Ita & in populo Dei & per spiritales liberos, nascuntur non solum in laudabilem libertatem, quemadmodum illi, quibus dicitur, Imitatores mei estote, sicut & ego Christi: verumetiam in damnabilem seruitutem, sicut per Philippum Simon: & per carnales seruos nascuntur non solum in damnabilem seruitutem, qui eos imitantur, verumetiam in laudabilem libertatem, quibus dicitur, Quæ dicunt, facite: quæ autem faciunt, facere nolite. Hoc magnum sacramentum quisquis in Dei populo prudenter agnouerit, vnitatẽ spiritus in vinculo pacis vsq; in finem quibusdam cohærendo, quosdam tolerando custod

Concor. 4. sent. dis. 33. ca. Sed nunquid. *3. Reg. 11.* *Canticq. 6.* *Caput LXXXII.* *Exod. 3.* *Super Ioã. Tract. 11.* *Genes. 25.* *Genes. 16. & 30.* *1. Cor. 4.* *Act. 8.* *Mat. 23.*

custodit. Fecimus hoc & de Loth, quid eius Loth, quid eius lau-
Genes.19. dandũ, quid culpandũ scriptura narrauerit, quid intelligendũ
Caput de tota illa re gesta significauerit, demonstrantes. Sequitur vt
LXXXIII. Iudæ factum consideremus, quòd cũ sua nuru concubuit, quid
Genes.38. significauerit futurorũ. Sed prius præloquendũ est, ne quenquã paruę considerationis offendat, quòd de quibusdã malis operibus hominũ in scripturis sanctis, quædam non mala, sed bona futura significãtur: seruat enim vbiq; diuina prouidẽtia virtutem bonitatis suæ, vt quemadmodũ ex adulterorũ concubitu formatur & nascitur homo, de hominũ opere malo bonũ opus
Sup.c.48. Dei, sicut in præcedenti sermone iam diximus, de fœcunditate
circa finẽ. feminũ, non de turpitudine viciorũ: ita in scripturis Propheticis: nõ tantũ bona hominũ, verumetiã & malefacta narrãtibus, quoniam Prophetica est ipsa narratio, significetur aliquid de malis operibus hominum etiã futurorũ bonorum, non peccantis opere, sed scribentis. Neq; enim Iudas, cum ad Thamar concupiscentia victus intraret, hanc suæ libidinis intentionem gerebat, vt inde aliquid significaretur, quod ad salutem hominũ
Mat.26. pertineret: sicut nec Iudas ille, qui dominũ tradidit, hoc intendit, vt aliquid inde gereretur, quod ad eandẽ salutẽ hominum pertineret. Porrò si de tam malo opere Iudæ illius, tam bonũ opus dominus fecit, vt eiusdem suæ passionis sanguine nos re-
Ioan.5. dimeret: quid mirum si Propheta eius, de quo ipse ait, De me enim ille scripsit, ex malo facto Iudæ istius boni aliquid significauit, vt suo ministerio nos doceret? Ea quippe hominũ facta, sancto spiritu disponente atque inspirante, collegit Propheta narrator, quorum inerpositio non vacaret ad præsignationem rerum quas intenderat prophetare: ad significanda autem aliqua bona, nihil interest, facta illa quibus ea significantur, seu bona seu mala sint. Quid enim mea interest, cum volo aliquid legendo cognoscere, vtrum ex minio reperiã scriptos nigros Aethiopes, & ex atramento candidos Gallos? Veruntamen si non scripturam sed picturam talem viderem, sine dubitatione reprehenderem: ita in factis hominum, quæ ad imitandum vitandũ ve proponuntur, magni interest bonáne an mala sint. Quæ autem ad significandum scribuntur siue dicuntur, nihil refert in moribus facientium, quam laudem reprehensionẽm ve mereantur: si modo habent aliquam rei, de qua agitur, necessariam præfigurandi congruentiam. Sicut enim Caiphas in Euangelio, quantum ad eius noxium perniciosũmq; animum,

pert

pertinebat: quantum denique ad ipsa verba, si in eis voluntatem dicentis attendas, quibus agebat vt iustus iniuste necaretur, vtique mala erant: tamen magnum bonum illo nesciente significabant, quando ait, Expedit vt vnus moriatur homo, & non tota gens pereat. Dictumq; de illo est, Hoc autem à se non *Ioan.* 11. dixit, sed cũ esset pontifex, prophetauit: quia oportebat Iesum mori pro gente. Ita factum Iudæ secundum illius libidinẽ malum fuit, sed illo nesciente magnum bonum significauit. A seipso quippe malum fecit, sed non à seipso bonum significauit. Hoc autem, quod necessario præloquendum putaui, nõ ad hoc tantummodo Iudæ factum, sed etiam ad cætera valeat, si qua occurrerint mala opera hominum, quibus bonũ aliquid à narrante prophetatum est. In Thamar ergo nuru Iudæ intelligitur plebs regni Iudæorum, cui de tribu Iuda reges tanquam *Caput* LXXXIIII. mariti adhibebantur: merito nomen eius amaritudo interpretatur, ipsa enim domino fellis poculum dedit. Duo autem genera principum, qui non recte operabãtur in plebe: vnum eorum, qui oberant: alterum eorum, qui nihil proderant, significabantur in duobus filiis Iudæ: quorum vnus erat malignus vel sæuus ante dominum: alter in terram fundebat, ne semen daret ad fœcundandam Thamar. Nec sunt amplius quàm duo genera hominum inutilia generi humano: vnum nocentium, *Gene.* 38. alterum præstare nolentium, & siquid boni habent in hac terrena vita, perdentiũ, tanquam in terram fundentium. Et quoniam in malo prior est qui nocet, quàm ille qui non prodest, ideo maior dicitur malignus, ille autem sequens qui fundebat *Gene.* 3. in terram. Nomen quippe maioris, qui vocabatur Her, interpretatur pellicius: qualibus tunicis induti sunt primi homines, in pœna damnationis suæ dimissi ex paradiso: sequẽtis autem nomen, qui vocabatur Onan, interpretatur mœror eorũ: quorum nisi quibus nihil prodest, cum habeat vnde prodesse possit, atque id perdat in terra. Maius porrò malum est ablatæ vitæ, quod significat pellicius, quàm non adiutæ, quod significat mœror eorum: Deus tamen ambos occidisse dictus est, vbi figuratur regnum talibus hominibus abstulisse. Tertius verò *Gene.* 38. filius Iudæ, q̃ illi mulieri non iungitur, significat tempus, ex quo reges plebi Iudæorum cœperunt de tribu Iuda non fieri: & ideo erat quidem filius Iudæ, sed eum maritum Thamar non accipiebat, quia erat eadem tribus Iuda, sed iàm populo inde nemo regnabat. Vnde & nomen eius, id est, Sela, interpre

tatur dimissio eius. Non pertinent sanè ad hanc significationē viri sancti & iusti, qui licet illo tempore fuerint, ad nouum tamen pertinent testamentum, cui prophetando scienter vtiles fuerunt, qualis Dauid fuit. Eo sane tempore, quo iam Iudæa cœperat reges ex tribu Iuda nō habere, non est computandus Herodes maior in regibus eius, tanquàm maritus Thamar, erat enim alienigena, nec ei sacramēto illo mysticæ vnctionis tanquàm coniugali fœdere cohærebat: sed tanquam extraneus dominabatur, quam potestatem à Romanis & à Cæsare acceperat. Sic & eius filij tetrarchæ, quorum erat vnus Herodes, patris nomine appellatus, qui, cū Pilato in passione domini concordauit. Isti ergo alienigenæ vsqueadeo non deputabantur in regno illo mystico Iudæorum, vt ipsi Iudæi publice clamarent, frendentes aduersum Christū, Nos non habemus regem nisi Cæsarem. Neque enim hoc verum, nisi illa vniuersali dominatione Romanorum, quippe etiā Cæsar rex erat, non proprie Iudæorum, sed vt Christum negarent, & huic adularētur, ideo se tali voce damnarunt. Illo ergo tempore, quo iam de tribu Iudæ regnum defecerat, veniēdum erat Christo vero saluatori domino nostro, qui non obesset, multúmq; prodesset. Sic enim fuerat prophetatum, Non deficiet princeps ex Iuda, neque dux de femoribus eius, donec veniat cui repromissum †est: & ipse erit expectatio gentium. Iam isto tempore omne quippe magisterium Iudęorum, & mystica, vnde Christi vocabantur, vnctio ipsa defecerat, secundum prophetiam Danielis. Tunc venit cui repositum erat expectatio gentium, & vnctus est sanctus sanctorum oleo exultationis præ participibus suis. Natus est enim Herodis maioris tēpore, passus est autem minoris Herodis tetrarchia. Huius itaque veniētis ad oues, quæ perierant, domus Israël, figuram gessit ipse Iudas, cum iret ad tondendas oues suas in Thamna, quod interpretatur deficiens. Iam enim defecerat princeps ex Iuda, & omne magisterium atque vnctio Iudæorum, vt veniret cui repositum erat. Venit autem cum suo pastore Odollamite, cui nomen erat Hiras, & interpretatur Odollamites, testimoniū in aqua. Cum hoc plane testimonio dominus venit, habens quidem testimonium maius Ioanne. Sed tamen propter oues infirmas, hoc testimonio est vsus in aqua. Nam & ipse Hiras, quod nomen illius pastoris fuit, interpretatur fratris mei visio. Vidit omnino fratrē suum Ioannes, fratrē secundū semen Abrahæ, secundū cognationem

Luc. 3. & 23. *Ioan. 19.* *Caput LXXXV.* *Gen. 49.* *†repositū.* *Danie. 9.* *Psal. 44.* *Matt. 2.* *Luca 23.* *Mat. 35.* *Gene. 38.* *Ioan. 5.*

tionem Mariæ matris eius, & Heliſabeth matris ſuæ, eundémque dominum & Deum ſuum: quia ſicut ipſe ait, Ex plenitudine eius accepit. *Ioann.1.* Vidit omnino & ideo in natis mulierũ maior illo nõ exurrexit; *Matt.11.* quia ex omnibus prænũciantibus Chriſtum, ipſe vidit, quod multi iuſti & prophetæ cupierunt videre, & non viderunt. *Matt.13.* Salutauit ex vtero, agnouit perfectius ex columba: *Luc.1. & 3.* & ideo tanquàm Odollamites vere teſtimonium perhibuit in aqua. Venit autem dominus ad oues tondendas, hoc eſt, exonerãdas ſarcinis laborioſis, ex quibus Eccleſiæ laudatæ in Canticis canticorum, dentes eſſent velut grex detonſarum. *Canti.4.* Iam Thamar habitum mutet, nam & commutans interpretatur *Caput LXXXVI.* Thamar, ſed in ea prorſus nomen amaritudinis maneat: non illius amaritudinis, in qua domino fel miniſtrauit, ſed illius *Gene.38.* in qua Petrus amarè fleuit. *Matt.26 & 27.* Nam & Iuda Latine confeſsio eſt. Confeſsioni ergo amaritudo miſceatur, vt vera pœnitẽtia præſignetur. Hac pœnitentia fœcundatur Eccleſia, in omnibus gentibus conſtituta. Oportebat enim Chriſtum pati, & reſurgere tertia die, *Luc.24.* & prædicari in nomine eius pœnitentiam & remiſsionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Hieruſalem. Nam & ipſe habitus meretricius, confeſsio peccatorum eſt. Typum quippe iam Eccleſiæ gerit Thamar, ex gentibus euocatæ: ſedens cum hoc habitu ad portam Enan, vel Enaim, quod interpretatur fontes. Cucurrit enim velut ceruus ad fontes aquarum, peruenire ad ſemen Abrahæ: *Pſal.41.* illic à non agnoſcẽte fœtatur, quia de illa prædictum eſt, Populus quem non cognoui, ſeruiuit mihi. *Pſal. 17.* Accepit in occulto annulum, monile, & virgã: vocatione ſignatur, iuſtificatione decoratur, glorificatione exaltatur, Quos enim prædeſtinauit, illos & vocauit: quos autem vocauit, illos & iuſtificauit: & quos iuſtificauit, *Roma.8.* illos & glorificauit. Sed hæc vt dixi, adhuc in occulto, vbi fit & conceptio ſanctæ vbertatis. Mittitur autem promiſſus hædus *Gene.38.* tanquàm meretrici, hædus exprobratio peccati, per eundem Odollamitẽ, tanquàm increpantẽ & dicentẽ, Generatio viperarum. *Matt.3.* Sed non eam inuenit peccati exprobratio, quam mutauit confeſsionis amaritudo. Poſt vero iam publicatis ſignis, annuli, monilis, & virgæ, vicit temere iudicantes Iudæos: quorum iam perſonam Iudas ipſe geſtabat, qui hodiéq; dicunt, non hũc eſſe populum Chriſti, nec habere nos ſemen Abrahæ: ſed prolatis certiſsimis documẽtis noſtræ vocationis, iuſtificationis, glorificationis, ſine dubio cõfundẽtur, & nos magis q̃ ſe iuſtificatos

tus ſeparatum diabolum occidit, eamq; ſibi perpetuo cõnubio copulauit. Oderimus ergo peccatum, ſed prophetiã non extinguamus: amemus illum Dauid quantum amandus eſt, qui nos à diabolo per miſericordiam liberauit: amemus & iſtum Dauid, qui tam graue in ſe vulnus iniquitatis pœnitentiæ humilitate ſanauit. Iam de Salomone quid dicã? Quem vehementer arguit ſancta ſcriptura, atque condemnat, nihilq; de pœnitentia eius vel in eum indulgẽtiæ dei omnino commemorat. Nec mihi prorſus occurrit, quid ſaltem in allegoria boni ſignificet hæc eius flenda ſubuerſio, niſi forte quis dicat mulieres alienigenas, quarum amore exarſerat, ſignificare Eccleſias electas de gentibus. Poſſet hoc fortaſſe non abſurde intelligi, ſi illę propter Salomonem deſererent deos ſuos, & colerent Deum eius. Cum vero ipſe propter illas offendit Deum ſuum, & coluit deos earum, non eſt quid inde boni coniectare poſsimus: nec tamen nihil arbitror ſignificare, ſed malum, ſicut de vxore filiabusq; Loth diximus. Apparet enim in perſona huius Salomonis & mira excellentia, & mira ſubuerſio. Quod igitur in illo diuerſis temporibus extitit, prius bonum, & poſterius malum, hoc in Eccleſia in iſto adhuc ſeculo ſimul vno tempore oſtenditur. Nam bono illius, bonos Eccleſiæ: malo autẽ illius, malos Eccleſiæ ſignificatos puto: tãquàm in vnitate vnius areę, ſicut in vno illo homine bonos in granis, malos in palea: vt in vnitate vnius ſegetis, bonos in tritico, malos in zizaniis. Si quid hinc ſanè, his quæ de illo ſcripta ſunt diligentius pertractatis, ſiue mihi, ſiue hoc doctioribus atque melioribus, aliud probabilius elucere potuerit: nunc tamen non eam rem ita dimiſimus, vt intentionem noſtram in alia properantẽ, tanquam interrupta ſeries contextionis impediat. De Oſee autem Propheta, non à me opus eſt dici, quid illa iuſsio factũmve ſignificet, quod dixit dominus ad Oſee, Vade & accipe tibi vxorem fornicationis, & fac filios de fornicatione: cum ſatis hoc ipſa ſcriptura demonſtret, vnde & quare ſit dictum. Sequitur enim, Quoniam fornicans fornicabitur terra à domino. Et abiit & accepit Gomer filiam Debeleim, & concepit, & peperit ei filiũ. Et dixit Dominus ad eum, Voca nomẽ eius, Iezrahel: quoniam adhuc modicum, & viſitabo ſanguinem Iezrahel ſuper domum Iudam, & quieſcere faciam, & auertam regnum domus Iſraël. Et erit, in illa die conteram arcum Iſraël in valle Iezrahel. Et concepit adhuc, & peperit filiam,

Ca. LXXXVIII. *Gene. 19.* *Matt. 3. & 13.* *Ca. LXXXIX.* *Oſee. 1.* *Ibidem.*

& dixit ei dominus, Voca nomen eius, absque misericordia: quia non addam vltra misereri domui Israël, sed oblinione obliuiscar eorum: & domui Iuda miserebor, & saluabo eos in domino Deo suo, & non saluabo eos in arcu & in gladio & in bello & in equis & equitibus. Et ablactauit eam quæ erat absque misericordia, & concepit, & peperit filium. Et dixit ei dominus, Voca nomen eius non populus meus, quia vos non populus meus, & ego non ero vester Deus. Et erit numerus filiorum Israël quasi arena maris, quæ sine mensura est, & non numerabitur: & erit in loco, vbi dictũ est eis, Non populus meus vos: dicetur eis, filij Dei viui. Et cõgregabuntur filij Iuda & filij Israël, & ponent sibimet caput vnum, & ascendent de terra, quia magnus dies Iezrahel. Dicite fratribus vestris, populus meus: & sorori vestræ, misericordiã consecuta Cum ergo iussi & facti huius figuram ipse dominus per eandẽ scripturam cui denter aperiat, cúmque Apostolicæ literæ hanc prophetiam completam in noui testamenti prædicatione testentur, qui est qui audeat dicere, non propterea iussum & factũ, propter quod se iussisse, & Prophetam fecisse, ipse in sanctis literis qui iussit,
Rom. 9. exponit? Ait enim Apostolus Paulus, Vt notas faceret diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam, quos & vocauit nos, non solũ ex Iudęis, verumetiã ex gẽtibus: sicut & Osee dicit, Vocabo non plebẽ meam, plebem meam: & non dilectam, dilectã: & erit in loco, vbi dictũ est eis, Non populus meus vos, ibi vocabũtur filij Dei viui. Hoc ergo de gentibus prophetatũ Paulus ostendit. Vnde & Petrus scribens ad gentes, Propheta quidẽ ipso non nominato, prophetiã tamen eius verbis suis inserit, dicens, Vos autẽ genus electum, rega-
1. Petr. 2. le sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, vt virtutes eius annuncietis, qui de tenebris vos vocaui in illud admirabile lumen suum: qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei: quorũ aliquando non misertus est, nunc autem miseretur. Hinc euidenter apparet, quod per Prophetam dictum est,
Osee 1. Et erit numerus filiorũ Israël quasi arena maris, quæ sine men
Esa. 10. sura est, & non numerabitur: & quod cõsequenter adiunctum
Rom. 9. est, Et erit in loco, vbi dictũ est eis. Non populus meus vos: dicetur eis, filij Dei viui: non omnino de illo Israël esse dictũ, qui est secundum carnẽ: sed de illo, de quo Apostolus gentibus dixit, Vos ergo Abrahæ semen estis, secundum promissionem
† al. illo hæredes. Sed quoniã & de illa Iudæa, † multi crediderũt & credituri

dituri sunt: nam inde erant & Apostoli: inde tot milia, quæ in Hierusalem Apostolis sociata sunt: inde Ecclesiæ, de quibus ad Galatas dicit; Eram auté ignotus facie Ecclesiis Iudææ; quæ sunt in Christo. Vnde & lapidē angularē in Psalmis appellatū dominum sic interpretatur, quòd duos parietes in seipso coniunxerit, circuncisionis videlicet & præputij vt duos conderet in se in vnum, nouum hominem, faciens pacem, & commutaret vtrosque in vno corpore Deo, per crucem interficiens inimicitias in semetipso, & veniens euangelizare pacem iis qui longe, & iis qui propè: id est, gentibus longe, & Iudæis propè: ipse est enim pax nostra, qui fecit vtraque vnum: merito & iste Propheta, filios Iuda ponēs pro Iudæis, & filios Israēl pro gentibus. Et congregabuntur, inquit, filij Iudæ & filij Israel pariter, & ponent sibimet caput vnū, & ascendēt de terra. Huic itaque propheticę tam manifestæ, ipso rerū effectu declaratæ, quisquis cōtradicit; non solū propheticis, verumetiā Apostolicis literis: nec solū quibuslibet literis, verumetiā rebus impletis, & clarissima luce perfusis, impudentissime contradicit. Aliquid ergo fortassis diligētioris requirebat intentionis Iudæ factū, vt hæc fornicaria, quæ significat Ecclesiam, de gentiliū superstitionum prostitutione collectā, in habitu mulieris illius, quę Thamar appellata est, possit agnosci: hic autem, cum ipsa scriptura se aperiat, cúmq; Apostolorū consonantibus literis illustretur, quid hic vlterius immoramur, ac non iam videmus quod restat de famulo Dei Moyse, quid etiam ipsa significent quæ Faustus obiecit? Quòd enim fratrē defendens, occidit Aegyptium, cuiuis facillime occurrit, iniuriosum nobis in hac peregrinatione diabolū à domino Christo nobis defensis occidi. Quòd verò in arena obruit interēptum, manifestum est eius iam morticinā † præsentiam in eis latere, qui non habent stabile fundamentū. Vnde Ecclesiā dominus super petrā ædificat: & eos qui audiunt verbū eius & faciunt, cōparat prudenti viro, qui ædificat domum suā super petram, ne tentationibus cedat & corruat. Illos autē qui audiunt & non faciunt, comparat stulto ædificāti super arenā, cuius tētata domo, ruina fit magna. Quòd verò expoliauit Aegyptios iussu domini Dei sui, nihil nisi iustissime iubētis, quid præfigurauerit, iā in quibusdam libris, quos de doctrina Christiana prænotaui, quantū mihi tunc occurrit, me recolo posuisse: ꝙ auro & argento & veste Aegyptiorū significatę sint quædā doctrinæ, quę

Iudæorū populo. Act. 2. & 4. Galat. 1. Psal. 117. Ephes. 2. Osee 1. Genes. 38. Cap. XC. Exod. 2. † Mortificatam. Mat. 7. Cap. XCI. Exod. 3. & 12. De doctr. Christia. lib. 2.

c.40.cum seq. in ipsa consuetudine gentiũ non in vtili studio discantur. Sed siue hoc significet siue illud, quod ex ipsis gẽtibus animæ preciosæ, tanquã vasa aurea & argentea cum suis vtique corporibus, quod vestes significant, adiungunt se populo Dei, vt simul de hoc seculo tanquã de Aegypto liberẽtur: siue hoc ergo, siue illud, siue aliquid aliud hinc fuerit figuratũ, certum est tamen eis qui has literas pie legunt, non frustra, neque sine prænuncia

Ca. XCII. tione futurorum esse illa iussa, facta, conscripta. Iam porrò de bellis, quæ per Moysem gesta sunt, nimis longũ est omnia pertractare. Satis ergo sit, quod de illo bello gesto cum Amalech, iam superius in hoc ipso opere, quo Fausto respondeo, quãtum satis pro suscepto negocio videbatur, quid prophetiæ præmitteret, quid mysterij contineret, exposui. Nunc illud videamus, in quo crudelitatis viciũ solẽt obiicere Moysi, vel inimici harum literarũ, vel expertes omniũ literarum, quod quidem Faustus non expresse posuit, cum diceret, Crudelia multa & mandarit & fecerit. Sed quia noui quid maxime & inuidiose iactare consueuerint, ideo ipse hoc commemoraui, quod superius defendi, nec quicquã in eo facto esse criminis, vel ipsi Manichæi qui corrigi vellent, vel quisquã alius imperitorum aut impiorũ putarent. Nunc autẽ quid etiã propheticæ significationis habuerit, requirendũ est, ꝙ ex eis multos, qui sibi absente ipso idolum fabricauerunt, sine vlla cuiusquã necessitudinis distinctione iussit interimi. Facile est vt intelligatur hominum illorũ interemptionẽ, significare vicinorum talium insecutionẽ, qualibus illi ad eandem idololatriã defluxerunt. In talia quippe vicia sæuire nos iubet Psalmus, cum dicit, Irascimini, & nolite peccare. In talia vicia sæuire nos iubet Apostolus, cum dicit, Mortificate membra vestra quæ sunt super terram: fornicationẽ, immundiciam, luxuriam, concupiscentiam malam & auariciam, quæ est idolorũ seruitus. Sed quid sibi velit, quod prius fecit, vt ipsum vitulum igne cõbureret, minutatímque concideret, & in aquam spargeret, & potũ populo daret, maiorẽ intentionẽ perscrutandę significationis inquirit. Si enim tabulas, quas digito Dei, hoc est, operatione spiritus sancti scriptas acceperat, ideo fregit, quia indignos eos, quibus eas legeret, iudicauit: si denique vt ab eis ille vitulus penitus aboleretur, incendit eum, incontriuit, in aqua sparsit atque submersit, vt quid & potũ hoc populo dedit? Quẽ non excitet factum hoc ad inquirendã & intelligendã propheticam significationem

Marginal notes: Exod. 17. (beside "lech, iam superius"); Exod. 32. (beside "Manichæi qui corrigi"); Psal. 4. (beside "talia quippe vicia"); Coloss. 3. (beside "mini, & nolite"); C. XCIII. (beside "malam & auariciam"); Exod. 32. (beside "velit, quod prius fecit").

ficationem? Occurrat ergo iam intentis mentibus, tanquam diaboli corpus in vitulo: id est, homines in omnibus gentibus, quibus ad hęc sacrilegia caput, hoc est author, est diabolus. Aureum propterea, quia videntur idololatriæ ritus, velut à sapientibus instituti. De quibus dicit Apostolus, Quoniã cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificauerũt aut gratias egerũt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratũ est insipiẽs cor eorum: dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, & immutauerunt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinẽ imaginis corruptibilis hominis, & volucrũ, & quadrupedum, & serpentium. Ex hac quasi sapientia iste vitulus aureus, qualia solebãt Aegyptiorũ etiam ipsi primates, & tanquã docti homines adorare figmẽta. Hoc ergo vitulo significatũ est omne corpus: id est omnis societas gentiliũ idololatriæ deditorũ. Hãc sacrilegam societatẽ dominus Christus illo igne cõburit, de quo in Euangelio dicit, Ignẽ veni mittere in terrã: vt quoniã non est qui se abscõdat à calore eius, dum in eum credunt gẽtes, igne virtutis eius diabolica in eis forma soluatur. Totum deinde corpus illud cõminuitur: id est, ab illa malę cõspirationis conflatione discisum, verbo veritatis humiliatur: & cõminutum in aquã mittitur, vt eos Israëlitæ: id est, Euãgelij prædicatores ex baptismo in sua mẽbra, hoc est, in corpus dominicũ transferant. Quorum Israëlitarũ Petro de ipsis gẽtibus dictum est, Macta & manduca: [Si macta & manduca,] quare non etiam, Concide & bibe? Ita ille vitulus per ignẽ zeli, & aciẽ verbi, & aquam baptismi, ab eis potius quos absorbere conabatur, absortus est. Si ergo hæc quoque loca scripturarum, de quibus eisdem scripturis calũniantur hæretici, perscrutata & quodam modo interrogata, quãto vidẽtur obscuriora, tanto mirabiliores in se mysteriorum thesauros latere respõdent: quanto magis impiorum blasphema ora obmutescere omnino debent, cum oppilantur apertissima veritate, cõtra quã prouocato spiritu quid mussitent, non inueniunt: & malũt miseri manifestatione eius suas fauces obturari, quã suauitate pectus impleri. Christum igitur sonant hæc omnia, caput illud, quod ascendit in cælum: & hoc corpus eius, quod vsque in finẽ laborat in terra, scribentiũ literas vere sacras omnis parturiuit intentio: nec esse quicquã credendum est librorũ propheticorũ cõtextione narratum, quod non significet aliquid futurorũ: nisi quæ ideo posita sunt, vt ex eis quodam modo religẽtur ea quæ illum re-

Rom. 1.
Luce 12.
Psal. 18.
Act. 10.
C. XCIIII

gem populúmque eius, siue propriis, siue figuratis locutionibus rebúsve pronuncient. Sicut enim in citharis & huiuscemodi organis musicis, non quidem omnia quæ tanguntur, canorum aliquid resonant, sed tantum chordæ: cætera tamen in toto citharæ corpore, ideo fabricata sunt, vt esset vbi vincirẽtur, vnde & quò tenderentur illæ, quas ad cantilenæ suauitatem modulaturus & percussurus est artifex, ita in his propheticis narrationibus, quæ de rebus gestis, hominum prophetico spiritu deliguntur, aut aliquid iam sonant significatione futurorum: aut si nihil tale significant, ad hoc interponuntur, vt sit vnde illa significantia tanquam sonantia connectantur. Has

Cap. XCV. autem rerum gestarum allegoricas narrationes, si nolunt hæretici, sicut à nobis exponuntur, accipere, vel etiam nihil eas, nisi quod proprie sonant, significare cõtendunt, non est luctandum cum hominibus, qui dicunt, Non sapit palato meo, quod sapere dicis tuo: dum tamen ea quæ diuinitus præcipiuntur, aut mores pietatémque formare, aut aliquid figurate significare vel credantur vel intelligantur: aut vtrũque potius quàm neutrum, dum tamen & ipsa, quæ figuratæ dicta vel facta intelliguntur, ad eosdem mores bonos pietatémque referantur. Ac per hoc etiam si Manichæis, vel quibusque aliis, de his figuris rerum gestarũ noster displicet intellectus, vel ratio, vel opinio: illud sufficiat, quòd patres nostri, quibus Deus perhibet bonę vitæ atque in suis pręceptis obedientię testimonium, ea veritatis regula defendũtur, quæ nisi prauis & distortis cordibus displicere nõ posit: & quòd ea scriptura, cui peruersitas erroris illius inimica est, in quibuslibet hominum factis, quæ vel laudauit vel redarguit, vel tantum narrata nobis iudicanda proposuit, ipsa inculpabilis venerabilísque persistit. Quid

Caput XCVI. verò vtilius atque salubrius pie legentibus, vel audientibus illas sacras literas consului ac prospici potuit, quàm vt non solum in eis laudabiles homines ad imitandũ, & reprehensibiles ad cauendum proponerentur, verumetiam quædam bonorum declinationes & lapsus in malum, siue itidẽ denuo correcti, in viam redeant, siue irreuocabiles maneant: & rursus quædam malorum mutationes & prouentus in bonũ, siue perseueraturi, siue in pristina iterum relapsuri: vt neque iusti in superbiam securitate extollantur, nec iniqui contra medicinã desperatione obdurentur. At illa quæ neque ad imitandum, neque ad cauendum facta hominũ pertinent, & tamen in sancta

scriptura

ſcriptura reperiũtur, aut ad illam connexionẽ poſita ſunt, quibus occaſionibus ad res neceſſarias veniatur: aut eo ipſo, quo videntur ſuperflua, ſatis admonẽt, in eis quæri oportere myſticæ alicuius ſignificationis oraculum. Neq; enim de his libris loquimur, in quibus nulla, vel pauca, ac non multa apertiſsima prophetico ſpiritu prænunciata, iam quoq; ipſis rebus impletis, authoritatem diuinam fideliſsima & præclariſsima veritatis luce teſtãtur: vt omnino deſipiat, quiſquis eos ſuperflue vel quaſi fatue locutos aliquid putat, quibus non ſolum omnia hominum ingeniorúmq; genera ſubdita videt, verumetiam hoc ab eis prædictum legit, perfectúmq; cognoſcit. Nunquídnam ergo ſi quiſquam legẽs factum Dauid, cuius cum domino arguente ac minante pœnituit, inde ſibi ad peccãdum fomitem præbeat, illa ſcriptura culpanda eſt: ac non tanto ſeuerius ille damnandus, quanto potius ad ſe vulnerandum aut occidendũ, abuti voluit ea re, quæ ad ſanandũ liberandúmq; cõſcripta eſt? Quia enim homines in peccatum lapſi, vel ſuperbia negligũt pœnitentiæ medicinã, vel recipiendæ ſalutis, veniæq; promerendæ diffidentia penitus pereunt, de tanto viro exemplũ propoſitum eſt, quo ſanentur ægroti, non quo hi qui ſani ſunt, ſauciẽtur. Neq; enim medicinæ vicium eſt, ſi vel inſani ſeipſos, vel maligni alios ferramentis medicinalibus perimãt. Sed tamen patres noſtri Patriarchæ atq; Prophetæ, quibus tam illuſtre teſtimonium ſanctitatis atq; pietatis ea ſcriptura perhibet quam ſaluti generis humani diuinitus diſpenſatam nõ negat, niſi quiſquis aut eam neſcit, aut omnẽ ſenſum rationalis conſiderationis amiſit: etiam ſi libidinoſi & crudeles fuiſſent, ſicut eos Manichæorum error vel potius furor accuſat: non etiam ſic non dico electis eorum, ſed ipſo etiam Deo illorum demonſtrarentur eſſe meliores? Nónne melius eſt cum pellice voluptari virum cum fœmina, quàm eſſe ſynceriſsimam lucem, & miſcendo ſe tenebris inquinari? Ecce homo auariciæ ac ventris cauſa vxorem ſuam ſororem mentitus, in aliorum concubitum vendidit: quanto ille peior & execrabilior eſt, qui naturam ſuam ad libidinem deſiderantium ſimulando coaptatam, gratis eis polluendam corrumpendámque ſubiecit? Iam cum filiabus qui etiam ſciens concubuerit, nónne minus mali perpetrat, quàm qui membra ſua omnium talium, peiorúmq; turpitudinum libidinibus miſcet? Quid enim tale ab immundis flagitióſiſque committitur, vbi non Deus veſter Manichæi,

Caput xcvii. *2. Reg. 11. & 12.* *Caput xcviii.* *Geneſ. 16.* *Geneſ. 12. & 20.* *Geneſ. 19.*

turp

turpitudinibus omnibus polluatur? Deniq; si verè Iacob, vt ait
Genes.30. Faustus, inter quatuor vxores fœda cõcupiscentia tanquã hircus erraret, nullam propaginis curã gerens, sed lasciuiæ solius voluptatis: quãto minus miser esset Deo vestro, qui nõ solũ in ipso, & in eius quatuor vxoribus, omne illud dedecus luxuriæ pateretur, omnibus eorũ corporibus motibúsq; concretus: sed in ipso hirco, quẽ viro illi sordidus cõparauit, omne illũ genitalẽ motũ calorémq; perpetitur? & vbiq; turpi conditione permixtus, in capro inflãmatur, in capra seminatur, in hædo ge-
Genes. 38. neratur? Ac per hoc etsi Iudas nõ tantum fornicator, sed etiam sciẽs nurus suæ nefarius incestator existeret, in illius quoq; in-
2. Reg.12. cesti libidine Deus vester hęreret, sorderet, arderet. Dauid autẽ iniquitatis pœnituit, quòd vxorẽ adamauerit alienã, virúmq; eius mãdaret occidi? at verò Deũ vestrũ, quã iã pœnitebit quòd à tartareo genere masculino ac fœminino principũ tenebrarũ adamatus, eorũ libidini sua mẽbra concessit: nec maritũ, cuius coniugẽ adamauerat, sed suos filios in membris dæmonum, à quibus dæmonibus ipse fuerat adamatus, occidit? Sed etsi non pœnituisset Dauid, nec iustitiæ sanitatẽ tali medicina, recepisset, etiã sic isto Deo Manichæorũ melior extitisset. Iste quippe vno ipso facto putemus, & aliis talibus quotlibet, quàm multa vnus homo posset admittere: ille autẽ in omnibus omniũ talibus factis cõmixtione illa membrorũ suorũ turpari polluíque
Osee 1. conuincitur. Et Osee Propheta accusatur à Fausto, qui se meretricẽ turpi concupiscentia captiuatus, adamasset atq; duxisset, animas certè amborũ, & lasciui amatoris obscœnę meretricis, partes & mẽbra naturámq; Dei vestri esse pręedicatis. Illa enim meretrix, quid enim ambiã verbis, & nõ planè dicã, illa meretrix esset Deus vester. Neq; enim potestis dicere quòd seruata atq; incorrupta suæ sanctitate naturæ, illi meretricio corpori non ligatus, sed præsentatus incideret: sed inquinatissima esse ista mẽbra Dei vestri, & ob hoc magna purgatione indigere fatemini. Illa ergo meretrix, de qua hominẽ Dei audetis arguere, Deus vester esset, etiã si nõ esset in melius casto cõiugio cõmutata: aut si nõ vultis, particulam certè Dei vestri, licet minimã, nõ negatis illã animã meretricis. Hoc ergo iã melior Deo vestro, quoniã ipsa vna meretrix esset: ille autẽ, conditione suę illius cõmixtionis, vniuerso generi tenebrarũ in omnibus meretricibus prostituitur: in omnibus deniq; maribus ac fœminis late variéq; fornicãtibus, & sese corrũpentibus, volutatur,

sola

soluitur, illigatur: rursus in eorũ fœtibus, volutãdus, soluẽdus, ligãdus: donec ad vltimũ globũ pars immũdissima Dei vestri, tanquã inexpiabilis meritrix, perducatur. Hæc scilicet mala, has turpitudines, hæc dedecora à mẽbris suis Deus vester amouere nõ potuit, & hostis immanis necessitate cõpulsus ad ista peruenit. Neq; enim potuit interimere iniuriosum atq; violentũ, suis vel ciuilibus vel partibus saluis. Quanto ergo melior, qui occiso Aegyptio, fratrẽ defendit illæsum, quẽ mirabili vanitate Faustus arguit, & Deũ suũ mirabiliore cæcitate non respicit. Quãto melius ipse vasa aurea & argentea abstulisset de gente Aegyptiorum, quàm eius membra deprædaretur gens tenebrarũ: & tamen cum bellum tam miserũ ipse gessisset, cultores eius famulo Dei nostri obiiciunt quòd bella gesserit, in quibus semper cũ suis omnibus victor de hostibus triumphauit, qui captiui vel captiuæ Moyse belligerante de populo Israël duci potuerũt: quod & Deus vester si potuisset, vtiq; fecisset. Hoc ergo nõ est malos arguere, sed fœlicioribus inuidere. Quæ autem crudelitas Moysi, quòd in populum, qui grauiter in Deum peccauerat, gladio vindicauit: cuius tamẽ peccati veniam, se pro illis etiã diuinæ vindictæ offerens, deprecatus est. Veruntamen si & hoc non misericorditer, sed crudeliter fecisset, etiã sic melior Deo vestro esset. Neq; enim quenquã suorũ innocentium & obedientiũ, si ad hostis cuneũ dirumpendum missus fuisset & captiuatus, vllo modo eum postea, si vicisset, ipse damnaret: quod facturus est Deus iste de sua parte, quam cõfliget in globo: quia obediuit iubẽti: quia in hostiles cuneos pro salute regni eius proposita † sua morte processit. Sed in hac inquit, serie seculorum iam malis permixta atq; concreta, non obtemperauit præceptis. Quæramus, quare? Si propria voluntate, vera culpa & iusta pœna: sed iam si voluntas est rea, nulla est ad peccandũ natura cõtraria: & ideo Manichæorum omnis conuicta est & euersa fallacia. Si autem ab hoste oppressa, quò missa est, si alieno malo superata, cui resistere nõ valuerat, iniqua pœna & magna crudelitas. Sed ad excusandum profertur Dei necessitas. Talẽ colant Deũ, qui nolunt colere Deum. Sanè quod fatendũ est, etiã ipsi cultores eius, quamuis talem Deum colendo sint pessimi, meliores tamen illo sunt, quia saltẽ sunt ille autem nihil est, nisi fictio falsitatis, & cogitatio vanitatis. Sed iam cætera Fausti arguta deliramenta videamus.

Exod. 2. *Exod. 3. & 12.* *Exod. 17.* *† post posita.*

Libri vicesimisecundi finis.

LIBER VICESIMVSTERTIVS.

Cap. I. AVSTVS dixit, Disputanti mihi aliquádo, quidam ex numerosa plebe respondens ait, Accipis Iesum de Maria natum? Cui ego, Quémnam, inquam, dicis Iesum? Nam plures in Hebraismo fuerũt Iesus: vnus quidem, Naue filius, discipulus Moysi: alter verò filius Ioiadæ* † sacerdotis magni: item alius, qui dictus est filius Dauid, alius verò filius Dei: quémnam ergo istorum de Maria natum quæris ex me, vtrum accipiam? Vtiq; inquit, filium Dei. Cui ego, Et quo authore, quóve magistro docente istud accipiam? At ille, Matthæo, inquit. Cui rursum ego, Quid enim Matthæus scripsit? Et ille, Liber generationis Iesu Christi filij Dauid filij Abraham, &c. Tum ego, Putaueram, inquam, quia esses dicturus, Liber generationis Iesu Christi filij Dei, & me putaueram ad prescribendum: sed quia nunc fideliter capitulũ memorasti admonendus tantum es, vt id quod recitasti, consideres. Neq; enim Matthæus hic se Dei filij generationem scribere fatetur instituisse, sed Filij Dauid. Vt ergo huic interim dicenti credam filius Dauid erit mihi de Maria natus, adhuc de Dei filio in hoc omni generationis textu nulla fit mentio, vsq; ad baptismum scilicet, frustráq; calumniam vos ingeritis scriptori, tanquam Dei illę filium in vtero mulieris incluserit. At verò hic clamitat, vt videtur, & in scriptione ipsa sua se prorsus ab hoc sacrilegio vendicat, Dauid filium perhibens ex illa stirpe oriundum se scripsisse, non filium Dei. Nam Iesum quidem eum, qui sit filius Dei, si sic scriptoris huius mentem propositũmq; consideres, non tã ille de Maria virgine vult nos accipere procreatum, quàm factũ aliquando per baptismum apud fluenta Ioannis. † Illic enim dicit baptizatum à Ioanne eum, quem Dauid in exordio filiũ designauit, factum aliquando esse filium Dei, post annos duntaxat, secundum Lucæ fidẽ, fermè triginta, vbi & vox tunc audita est, dicens ad eum, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Vides ergo id quod ante annos triginta, vt huic videtur, de Maria natum est, non esse ipsum filium Dei, sed id quod de baptismo postea factum est ad Iordanem: id est, hominem nouum, tanquam in nobis cum credimus ad Deum ex gentilitatis errore conuersi: quod ipsum tamen nescio vtrum satis cum ea fide faciat, quam vos catholicam nominatis: sed interim sic Matthæo videtur, si sunt ipsius hæc

Marginalia: Exod. 24. — *† alias, Iosedech. — Agg. 1. — Matth. 1. — Cap. II. — † Iordanis — Lucæ 3. — Matt. 3.

hæc. Neq; enim vſquam in parturitionibus Mariæ dictum legitur illud, Filius meus es tu, ego hodie genui te: aut, Hic eſt filius meus dilectiſsimus, in quo bene complacui: ſed in expiatione eius apud Iordanem. Quod ſi & tu credas ita vt ſcriptũ eſt, eris iam quidem Matthęanus, ſic enim mihi dicendum eſt, catholicus verò nequaquam. Nam catholicam fidem nouimus, quæ tanto longè abeſt ab hac profeſsione Matthæi, quãto procul eſt & à vero. Siquidem ſymbolum veſtrum ita ſe habet, vt credatis in Ieſum Chriſtũ filium Dei, qui ſit natus ex virgine Maria: veſtrum ergo eſt, de Maria accipere filiũ Dei, Matthæi ab Iordane, noſtrum ex Deo: ac per hoc tam vobis Matthæus, ſi hęc eius pro certo ſunt, contrarius eſt in profeſsione iſta ſua, quàm nobis: niſi quòd paulò prudentior vobis inuentus eſt, vt ortum ex fœmineo ſexu, Dauid filio aſcriberet magis, quàm filio Dei. Quapropter de duobus vos vnum fateri oportet: aut hunc non eſſe Matthæum, qui hæc videtur aſſerere: aut vos nõ tenere Apoſtolicam fidem. Nos verò quamuis de hac ſententia nemo prorſus deiiciat, ex Deo accipiendi filium Dei, tamen vt multũ imprudentiæ concedamus, vt adigamur & falſis credere, ex Iordane nobis erit factus Ieſus Dei filius, quàm natus ex vtero mulieris: quanquam nec ipſe quidem ille, quem Maria peperit, ſi vllus erat, rectè Dauid filius appelletur, niſi eum cõſtet ex parte Ioſeph ſeminatũ. Quod quia negatis, illud etiã fateamini neceſſe eſt, ne ipſum quidẽ eſſe Dauid filium: quoniã quidem generatio Abraham vſq; ad Dauid, & à Dauid Ioſeph aduſq; deducitur, per omnes ſcilicet Hebræorũ partes: ex quo quia Ieſus conceptus non eſt, vt legitur, nec filius erit Dauid: longéq; demens eſt, qui quem ſine coitu Ioſeph de Maria natũ dicturus erat, hunc in principio poſuerit eſſe filium Dauid. Cum ergo ne ipſe quidem, qui ſit ex Maria genitus, Dauid rectè filius appellaretur, quia non ſit natus ex Ioſeph, quanto magis filius Dei. Proinde nec virginis ipſius origo ex hac tribu fuiſſe monſtratur, vnde conſtat eſſe Dauid: dico autem Iudam, de quo Iudæi reges: ſed ex tribu Leui, vnde ſacerdotes: quod ipſum palàm eſt, quia eadem patrem habuerit ſacerdotem quendam, nomine Ioachim, cuius tamen in hac generatione nulla vſquam habita mentio eſt. Quomodo ergo ad hanc Dauidicæ cognationis proſapiam Maria pertinere dicetur, in qua eam nec patrem habere videas, nec maritum? Ac per hoc nec ille Dauid filius erit, quiſquis ex eadem naſcitur: niſi eius hanc

Pſal. 2. *Lucæ 3.* *Matt. 3.* *Cap. III.* *Cap. IIII.*

hanc genitricem sic admoneas Ioseph, vt eius aut filia probe-
Cap.v. tur aut coniunx. Augustinus respondit, Fides catholica ea-
démq; apostolica confitentur, dominũ nostrum & saluatorem
Iesum Christum, & filiũ Dei esse secundum diuinitatem, & fi-
lium Dauid secundum carnem: quod ita probamus ex Euan-
gelicis & Apostolicis literis, vt nemo possit contradicere pro-
bationibus nostris, nisi qui ipsis literis cõtradicit: non sicut sibi
Faustus iste proposuit, nescio quem pauca verba dixisse, & con
tra eiusdẽ Fausti versipelles astutias nulla postea testimonia
protulisse. Quod ego cum fecero, nihil ei quod respondeat, re-
manebit: nisi illud, quo vim manifestissimę veritatis in scriptu
ris sanctis expressè illudere atq; euitare conatur, vt falsa illa &
diuinis codicibus immissa respondeat. Quam dementiam, fu-
riosámq; præsumptionẽ & audaciam, iam superius in hoc ope-
re, quantum sufficere visum est, refutaui: nec eadem repetere
oportet, vt modũ sermonis etiã cogitemus. Quid igitur opus
est dispersa per scripturas omnes quærere atq; colligere testi-
monia, quibus contra istum probemus, in libris maximæ diui
næq; authoritatis, eũdem dici filium Dei vnigenitum, semper
Deum apud Deum, qui dicitur etiam filius Dauid; propter ac-
ceptam formam serui ex virgine Maria coniuge Ioseph? Nũc
interim quia de Matthęo voluit disputare, nec à me totus Mat
thæi liber huic sermoni inseri potest, legat qui voluerit, & vi-
deat quemadmodũ Matthæus eum, quẽ parentes eius enume-
raturus dicit filium Dauid, narrando vsq; ad passionem resur-
rectionémq; perducat: nec alium quàm ipsum dicat à virgine
Maria de spiritu sancto conceptum & natum. Cui rei adhibet
Esaia 7. & testimonium de Propheta, Ecce virgo accipiet in vtero, &
Matth.1. pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel: quod est
interpretatum, nobiscum Deus. Eundémq; baptizatũ à Ioan-
Matth.3. ne, audisse de cœlo, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi
complacui: de quo dictum erat iam ex partu virginis, nobis-
cum Deus. Nisi fortè visum sit Fausto minus esse, quòd dictus
est Deus, quàm quòd dictus est filius Dei. Ex hoc enim conii-
cere conatus est, Matthæo non esse visum, quòd filius Dei fa-
† per bap- ctus sit, nisi ex baptismo; † quia ibi facta est vox de cœlo, Hic
tismum. est filius meus: cum idem Euangelista etiam superius adhi-
buerit diuinum ex Propheta testimonium, vbi ipse partus vir-
Cap. VI. ginis appellatus est, nobiscum Deus. Hunc sanè miserum
delire garrulum debemus intueri atq; obseruare, non prætermittent

mittentem, vbi potuerit, lectori vaniloquiorum suorum etiam de scripturarum testimoniis nebulas offundere falsitatis: sicut de Abraham dixit, quòd Deo nō crediderat de Sara sibi filium promittenti, quando cum ancilla concubuit, cùm scriptura testetur, nondum illi partū Saræ fuisse promissum: vel quòd vxorem suam sororem mentitus sit, cum genus Saræ nusquam in illis literis legerit, quibus de hac re fides habēda est: & de filio eius Isaac, quòd etiam ipse Rebeccam falsò dixerit sororem suam, cum genus eius ibi aperte scriptum sit: & de Iacob, quòd quotidie certamen esset inter quatuor eius vxores, quænam illum de agro venientem prior ad concubitum raperet: quod illic nusquam legisse conuincitur. Ecce qualis homo mendaces diuinorum librorum scriptores se odisse gloriatur, qui etiam de Euangelico tantæ autoritatis culmine omnibus noto, mentiri sic audet, vt non Matthæum, ne Apostolici nominis pondere comprimatur, sed nescio quem alium sub Matthæi nomine velit putari scripsisse de Christo, quod nō vult credere, & quod calumniosa versutia refutare conatur. Sic ergo de cœlo dictum est super aquam Iordanis, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui: quemadmodum dictum est & in monte. Neq; enim quia & ibi de cœlo vox ipsa sonuit, filius Dei ante non fuit: quandoquidem ex vtero virginis ille accepit formam serui, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse æqualis Deo. Denique Apostolus Paulus alio loco apertissimè dicit, Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum, factum ex muliere, factum sub lege: mulierem scilicet more locutionis Hebraicæ fœminam appellans. Ipse est ergo filius Dei, qui & dominus Dauid secundum diuinitatem: & idem ipse filius Dauid, ex semine Dauid secundum carnem. Quod si nobis credere non prodesset, non hoc tam attente idem Apostolus Timotheo commendaret, dicēs, Memor esto Christum Iesum resurrexisse à mortuis, ex semine Dauid secundum Euangelium meum: contra quod Euāgelium quisquis aliud annunciauerit, vt anathema sit, magna cura fideles admonuit. Quid ergo iam moueat sancti Euangelij sectatorem, quòd sine concubitu Ioseph Christus natus ex virgine, filius tamen Dauid appellatur, cum generationū seriem non vsque ad Mariam, sed vsque ad Ioseph Matthæus Euangelista perducat? Primo, quia mariti eius fuerat, propter virilem sexum potius honoranda persona: neq; enim quia cōcubitu non

Gene. 16. & 17.
Gene. 12. & 20.
Gene. 26.
Gene. 30.
Cap. VII.
Mat. 3.
Philip. 2.
Gala. 4.
2. Tim. 2.
Gala. 1.
Cap. VIII.

permixtus, ideo non maritus, cum ipse Matthæus narret ab angelo Mariam coniugem ipsius appellatam, qui narrat quòd non ipsius concubitu, sed de spiritu sancto conceperit. Quòd si non Matthæus Apostolus ista vera, sed aliquis alius sub eius nomine, sicut Manichæi putant, ea falsa cõscriberet, itáne sibi etiam ipse in rebus apertissimis, & tam de proximo contextis contraria loqueretur, vt quem diceret Dauid filium de Maria virgine, sine cuiusquam viri concubitu natum, eiusdem parentes gradatim enumerans, vsque ad eum sine aliqua ratione perduceret, quem non commixtum Mariæ ipse dixisset? Si enim alius enumeraret progeneratores Christi à Dauid vsque ad Ioseph, dicens eum filium Dauid: & alius eum sine vllius viri concubitu ex Maria virgine natum diceret, nec eum filium Dauid appellaret: nec sic cõtinuo putare deberemus, eos sibi hæc contraria locutos fuisse, vt vel ambo vel vnus eorum falsitatis conuinceretur. Cogitare enim deberemus fieri potuisse, vt ambo vera dicerẽt, vt & Ioseph maritus Mariæ diceretur, habẽs eam coniugem continenter: non concubitu, sed affectu: non commixtione corporũ, sed copulatione, quod est carius, animorũ: & ideo non debuisse virum virginis matris Christi separari à serie parentum Christi: & ipsam Mariam aliquã de stirpe Dauid venam sanguinis ducere, vt caro Christi etiam ex virgine procreata, sine Dauid semine esse nõ posset. Cũ verò vnus idémq; narrator vtrunq; dicat, vtrunq; cõmendet, & virum Mariæ Ioseph, & Christi virginẽ matrẽ, & Christum ex semine Dauid, & Ioseph in serie progeneratorum Christi ex Dauid: quid restat vt credat, qui vult diuino Euangelio, quàm hæreticorum fabulis credere, nisi & Mariam non fuisse extraneam à cognatione Dauid, & eam Ioseph coniugem non frustra appellatam, propter ordinem sexus, & animorum cõfœderationem, quanuis ei non fuerit carne commixtus: & Ioseph potius propter dignitatem virilem ab ordine generationum illarum non fuisse separandũ, ne hoc ipso videretur ab illa fœmina separatus, cui eum coniungebat mentis effectus: & ne homines fideles Christi, id quod sibi coniuges carne miscentur, tam magnũ in coniugio deputarent, vt sine hoc coniuges esse non crederent: sed potius dicerent fidelia coniugia, multò familiarius se adhærere membris Christi, quanto potuissent imitari parentes Christi.

Cap. IX. Nos ergo credimus etiam Mariam fuisse in cognatione Dauid, quia scripturis eis credimus quæ vtrunque dicunt, &

Christum ex semine Dauid secũdum carnem, & eius matrem mariam, non cum viro cõcumbendo, sed virginem. Quisquis itaque dicit Mariam ad consanguinitatẽ Dauid non pertinuisse, manifestum est ꝙ istarum scripturarum tam excellenti authoritati obluctetur: ipse verò conuincat non eam pertinuisse ad semẽ Dauid, & hoc ostendat non ex quibuscũq; literis, sed ecclesiasticis, canonicis, catholicis. Aliæ quippe apud nos non habẽt ad has tres † vllũ pondus authoritatis: ipsæ sunt enim quas recepit & tenet Ecclesia tota orbe diffusa, quæ per illas est etiã prophetata: & queãdmodũ promissa, sic reddita. Ac per hoc illud, quod de generatione Mariæ Faustus posuit, ꝙ patrem habuerit ex tribu Leui sacerdotẽ quendã nomine Ioachim, quia canonicum non est, non me constringit: sed etiam si hoc crederem, ipsum potius Ioachim dicere aliquo modo ad Dauid sanguinem pertinuisse, & aliquo modo ex tribu Iuda in tribũ Leui fuisse adoptatum, vel ipsum vel eius aliquem progeneratorem: vel certe in tribu Leui ita natũ, vt de stirpe Dauid consanguinitatem aliquam duceret, sicut fieri potuisse idẽ Faustus fatetur, vt Maria de tribu Leui esset, quã tamen cõstat traditam viro, qui fuerit de stirpe Dauid, id est de tribu Iuda: & ita dicit potuisse accipi, Christũ filiũ Dauid fuisse. Proinde filia Ioseph nupsisset in tribu Leui, non absurde diceretur etiam filius Dauid, quisquis de illa & in tribu Leui natus fuisset: ita si mater illius Ioachim, quem patrem Mariæ Faustus cõmemorat, de tribu Iuda & genere Dauid nupsit in tribu Leui, nõ immerito & Ioachim & Maria & filius Mariæ, etiã sic ex Dauid semine veraciter perhibentur. Hoc ergo potius, vel tale aliquid crederẽ, si illius apocryphę scripturę, vbi Ioachim pater Marię legitur, authoritate detinerer, quàm mẽtiri Euãgelium, in quo scriptũ est, & Iesum Christum filium Dei, saluatorẽ nostrũ ex semine Dauid, secundum carnem, & per virginẽ Mariam procreatum. Sufficit ergo nobis, quòd scripturæ quæ hoc dicunt, & quibus credimus, ab inimicis suis de nulla possunt falsitate conuinci.

Non mihi ergo vicissim dicat, Etsi ego non ostendo Mariam non fuisse de cognatione Dauid, tu quod inde fuerit, ostende. Hoc enim ostendo clarissimo planè atque fortissimo documento, ꝙ scriptura cõfirmatissimæ authoritatis, & Christũ dicit ex semine Dauid, & eius matrẽ sine vllius cõcubitu virginẽ Mariã. Quàm verò sibi Faustus cuiusdã quasi turpitudinis visus est verecũdissimus detestator, cũ diceret, Frustra vos calum *tres.* *Caput x.* *Matt. 1.* *Roma. 1.*

niam ingeritis scriptori, tanquam Dei ille filium in vtero mu lieris incluserit: non planè catholica fides, quæ Christum Dei filium natum secundum carnem credit ex virgine, vllo modo eundem Dei filium sic in vtero mulieris includit, quasi extra non sit, quasi cœli & terræ administrationem deseruerit, quasi à patre recesserit: sed vos Manichæi corde illo, quo nihil pote-
1.Cor.1. stis nisi corporalia phantasmata cogitare, ista omnino non capitis, quomodo Dei verbum, Dei virtus atque sapientia, in se manens, & apud patrem, & vniuersam creaturam regens, per-
Sapien.8. tendat à fine vsque ad finē fortiter, & disponat omnia suauiter. In cuius dispensationis admirabili & ineffabili facilitate, sibi etiam matrem in terra disposuit, & propter seruos suos de cor-
Philip.2. ruptionis seruitute liberandos, in ea formā serui, hoc est mortale corpus accepit, acceptum monstrauit, monstratúmque, & morte prostratum, resurrectione sursum erexit, & tanquam templum solutum iterum ædificauit. Vos tamen, qui hæc cre-
Ioan.2. dere quasi sacrilega formidatis, non membra Dei vestri in vte ro virginis, sed in vteris omnium fœminarum carnalium ab elephantis vsque ad muscas includitis: an ideo vobis videtur
Ioan.1. vilior verus Christus, quia sic verbū dicimus carnem factum in vtero virginali, vt nulla sui commutatione in natura propria inuiolabiliter permanens, templum sibi hominem coaptarit: & ideo vobis carus est Deus vester, quia tot vinculis car nium colligatus & inquinatus in illa parte, qua etiam in globo figēdus est, sine causa suppetias deprecatur: aut etiam penitus oppressus, deprecari non sinitur.

Libri vicesimitertij finis.

LIBER VICESIMVS QVARTVS.

Cap.1.

FAVSTVS dixit, Quid ita hominem negatis fieri à Deo? Non quidem nos omnifariam hominem à Deo fieri pernegamus, sed quis & quando & quemadmodum fiat, hoc quærimus. Quoniam-
2.Cor.4. quidem sunt secūdum Apostolum homines duo,
1.Cor.15. quorum alterum quidem interdum exteriorem vocat, plerun
Ephe.4. que verò terrenum, nonnunquam etiam veterem, alterum ve
Coloss.3. rò interiorem & cœlestem dicit ac nouum. Horum ergo vter fiat à Deo, quærimus. Quoniamquidem & natiuitatis nostræ tempora duo sunt: vnū illud, quo nos irretitos carnalibus vinculis, in lucem hanc natura produxit. Alterum verò, cum veri-

tas nos ex errore conuerſos, ad ſe regenerauit initiatos ad fidem. Quod tempus ſecundæ natiuitatis in Euangelio Ieſus ſignificans, dicit, Niſi quis natus fuerit denuo, non poteſt videre regnum Dei. Quod cum Nicodemus parum intelligens hæſitaret, & qualiter id fieri poſſet, percõtaretur: neque enim poſſe hominem ſenem in vterũ matris introire, & iterum naſci: Ieſus ei reſpondens, Niſi quis natus fuerit, inquit, ex aqua & ſpiritu ſancto, non poteſt videre regnũ Dei. Et ſequitur, Quod naſcitur de carne, caro eſt: & quod naſcitur de ſpiritu, ſpiritus eſt. Quapropter ſi & natiuitas non ea ſola eſt, qua in corpore gignimur, ſed & illa alia qua renaſcimur ſpiritu, non minor æquè cura eſt & hoc ipſum quærere, in qua nam earum nos faciat Deus. Modus quoque naſcendi duplex eſt: vnus ille, furoris & intemperantiæ proprius, quo ſumus à generatoribus turpiter & per libidinem ſati: alter vero, honeſtatis & ſanctimoniæ, quo in Chriſtum Ieſum per ſpiritum ſanctum ſub bonorũ doctrinis diſciplinati ſumus ad fidem: vnde etiam omnis religio, & maximè Chriſtiana, ad ſacramentum rudes infantes appellat. Quod & ipſum ſignificans Apoſtolus ait, Filioli mei, quos iterũ parturio, donec formetur Chriſtus in vobis. Quare iam non quęritur, vtrum Deus hominem faciat, ſed quando & quemadmodum faciat: nam ſi cum in vtero fingimur, vt ferè gentibus placet & Iudæis & ipſis vobis, tunc nos Deus format ad imaginem ſuam, & veteres nos facit, & per furorem ac libidinem creat, quod haud ſcio vtrum diuinitati eius cõueniat. Si verò cum credimus, & ad meliorem vitæ conuertimur ſtatum, tunc formamur à Deo, vt ferè Chriſto placet & eius Apoſtolis & nobis, profectò & bonos † nos facit Deus, & honeſte facit ac pure: quo quid conſentaneum, quídve conueniens magis ſanctæ eius eſt venerabili maieſtati? Quod ſi & vos authoritatem Pauli non ſpernitis, ex ipſo vobis quénnam & quando & quemadmodum Deus hominem faciat, oſtendemus. Dicit ad Epheſios, Vt deponatis ſecundum priorem conuerſationem veterem hominem, qui corrumpitur per deſideria erroris: renouamini autem ſpiritu mentis veſtræ, & induite nouum hominem, qui ſecundum Deum creatus eſt in iuſtitia & ſanctitate veritatis. Vides ergo quando creatur homo ad imaginem Dei, vides hic & hominem oſtendi alterum, & natiuitatem aliam, & alium naſcendi modum. Nam cum, Exuite vos & induite dicit, tempus vtique credulitatis ſignificat: cum verò

Ioan. 3. *Galat. 4.* *Gene. 1.* *† nouos.* *Ephe. 4.*

hominem nouum à Deo creari testatur, tum indicat veterem nec ab ipso esse, nec secundum eam formatum. Et cum prosequitur, dicens illum quidem fieri in sanctitate & iustitia & veritate, tunc designat atque demonstrat alterum illum natiuitatis morem, quem dixi longe dissimilem huic, qui corpora nostra furiosis genitorũ complexibus seminauit, quémq; etiam ostendit ex Deo non esse, cum illum solùm monstrauit esse ex
Coloss.3. Deo. Necnon & ad Colossenses idipsum dicit, Expoliate vos veterem hominem cum actibus suis, & induite nouum, qui renouatur in agnitionem Dei secundũ imaginem eius, qui creauit eum in vobis. Et hinc ergo non solùm hominem nouum ostendit eum esse, quem Deus faciat, sed quando etiam & quibus modis formetur, edocuit: id est in agnitione Dei, quod significat crudelitatis tempus. Et adhuc secundum imaginem, inquit, eius, qui creauit eum, vt ex hoc liqueat veterem hominem nec imaginẽ esse Dei, nec ab ipso formatum. Nam illud quidẽ quod sequitur, dicens, Vbi non est masculus & fœmina, Iudæus & Græcus, Barbarus & Scytha, magis ac magis ostendit natiuitatem hanc, quæ nos mares fecit ac fœminas, Græcos & Iudæos, Scythas & Barbaros, num eam esse in qua Deus operatur, cum hominem format: sed illam, quæ nos omnes exutos nationum varietate sexúsque & conditionis, vnũ reddet adinstar eius qui vnus est: id est, Christus: sicut idem rursum Apostolus dicit, Quotquot in Christo baptizati sunt, Christum induerunt: non est Iudæus neque Græcus, non est masculus neque fœmina, non est seruus & liber, sed omnes in Christo vnum sunt. Ergo tunc fit homo à Deo, cum fit vnus ex multis: non cum ex vno diuisus est in multa. Diuisit autem nos primus ortus, id est, corporalis: secundus adunat intelligibilis ac diuinus: eòque rectissime nos hunc quidem corporis naturæ adscribendum putabimus, illum verò supernæ maiestati. Quapropter idẽ rursum Apostolus ad Corinthios dicit, In Christo Iesu per Euãgeliũ ego vos genui. Et ad Galatas de semetipso, Cũ placuit ei, qui me segregauit de vtero matris meæ, vt reuelaret filium suum in me, vt eum annunciarem in gentes, continuo non acquieui carni & sanguini. Vides ergo vbiq; eum in hac altera natiuitate nostra, spiritali dũtaxat, asseuerãtẽ nos à Deo formari, nõ in priori illa obscœna ac ppudiosa, quę nos nihilò pręstãtius neq; mũdius animalib' cæteris in vtero materno & cõcepit & formauit & genuit. Qua de re animaduertete si vo

Gala.3. (margin)
1.Cor.4.
Gala.1.

si volueritis, inuenietis hac in parte nos non tam professione à vobis distare, quàm intellectu. Siquidem vobis placuerit hoc veteri & exteriori homini ac terreno tribuere, vt sit à Deo formatus: nos verò contrà cælesti hoc dederimus, & interiori ac nouo homini deferamus: neq; id temere aut præsumptiue, sed à Christo discẽtes, & eius Apostolis, qui primi eadẽ in mundo docuisse monstrantur. Augustinus respondit, Paulus quidem Apostolus interiorem hominem per spiritũ mentis, exteriorem verò in corpore atque ista mortali vita vult intelligi: non tamen vtrunq; horum simul duos homines eum dixisse, aliquando in eius literis legitur, sed vnũ quem totum Deus fecerit: id est, & id quod interius est, & id quod exterius est: sed eum ad imaginẽ suam non fecit, nisi secundũ id quod interius est: non solũ incorporeũ, verumetiã rationale, quod pecoribus non inest. Non itaque vnum hominẽ fecit ad imaginem suam, & alterum fecit non ad imaginẽ suam, sed quia hoc vtrunque interius & exterius simul vnus homo est, hunc vnum hominẽ ad imaginem suam fecit: non secundum id quod habet corpus corporalémque vitã, sed secundũ id quod habet rationalẽ mentem, qua cognoscat Deũ, & omnibus irrationabilibus eadem rationis excellentia præponatur. Sed illud interius concedit Faustus à Deo fieri, cum renouatur, inquit, in agnitionem Dei secundũ imaginem eius qui creauit eum. Hanc apostolicã plane agnosco sentẽtiam, quare ipse alteram non agnoscit? Deus posuit membra, singulum quodque eorũ in corpore prout voluit: Ecce Deus etiam exterioris hominis effector, ab eodem Apostolo prædicatur: quare inde elegit, quod pro se putat: & tacet aut respuit, quod Manichæi fabulas amputat? Item cum de terreno & cælesti homine dissereret idẽ Paulus, inter mortalem immortalémque discernens, inter id quod in Adam sumus, & illud quod in Christo erimus, ex ipsa lege, ex ipso libro, & ex ipso loco adhibuit, terreni: id est, animalis corporis testimoniũ, vbi scriptum est, quòd Deus etiam æternũ hominẽ fecit. Nam cum ageret quo modo resurgũt mortui, & quo corpore venient, cum dedisset similitudinẽ de seminibus frumentorum, quòd nuda grana seminentur, & Deus illis det corpus quo modo voluerit, vnicuique seminum propriũ corpus: vbi nihilominus Manichæi euertit errorẽ, qui & grana & herbas & omnes radices ac frutices gentẽ tenebrarũ dicit creare, non Deum: & in eis formis atque generibus rerum Deum potius

Caput 11.
Ephes. 4.
Colos. 3.
1. Cor. 12.
1. Cor. 15.

credit alligari, quàm horum aliquid operari. Cum ergo contra Manichæi sacrilegam vanitatem etiā ista dixisset, venit ad carnium differētias. Non omnis, inquit, caro eadē caro: inde ad corporum cælestiū atque terrestriū: inde ad mutationem corporis nostri, qua fieri possit spiritale atque cæleste, Seminatur, inquit, in cōtumelia, surget in gloria: seminatur in infirmitate, surget in virtute: seminatur corpus animale, surget corpus spiritale. Atque inde volens ostendere originem corporis animalis. Si est, inquit, corpus animale, est & spiritale: sicut scriptum est. Factus est primus homo Adam in animā viuentem. Hoc autē in Genesi scriptū est, vbi narratur, quo modo Deus hominē fecerit: & corpus, quod de terra formauerat, animauerit. Veterē autem hominē nihil aliud Apostolus quàm vitā veterem dicit, quæ in peccato est, in quo secundū Adam viuitur: de quo dicit, Per vnum hominem peccatū intrauit in mūdum, & per peccatum mors: & ita in omnes homines pertrāsiuit, in quo omnes peccauerunt. Ergo totus ille homo: id est, & interiore & exteriore sui parte, inueterauit propter peccatū, & pœnæ mortalitatis addictus est. Renouatur autē nunc secundum interiorem hominem, vbi secundū sui creatoris imaginem reformatur, exuens se iniustitiam, hoc est veterem hominem: & induens iustitiā, hoc est nouum hominē. Tunc autem cum resurget corpus spiritale, quod seminatur animale, etiā exterior percipiet cælestis habitudinis dignitatē: vt totum quod creatum est, recreetur: & totū quod factū est, reficiatur: illo recreante qui creauit, & reficiente qui fecit. Quod breuiter explicat, vbi ait, Corpus quidem mortuū est propter peccatum, spiritus autem vita est propter iustitiā. Si autem spiritus eius, qui suscitauit Christum à mortuis, habitat in vobis, qui suscitauit Christū à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra per inhabitantem spiritū eius in vobis. Nam quis catholica veritate instructus ignorat secundū corpus esse alios homines masculos, alios fœminas: non secundum spiritū mentis, in quo renouamur secundum imaginē Dei? Veruntamen quia vtrunque Deus fecit, rursum idem Apostolus testis est, vbi dicit, Neque mulier sine viro, neque vir sine muliere in domino: sicut enim mulier ex viro, ita & vir per mulierem, omnia autem ex Deo. Quid ad hæc dicit inepta fallacia hominū, alienatorum à vita Dei per ignorantiā, quæ est in illis propter cæcitatē cordis eorum, nisi in Apostolicis literis, quod volumus, verum est: quod volumus

Genes. 2. *Colos. 3.* *Rom. 5.* *2. Cor. 4.* *Colos. 3.* *1. Cor. 15.* *Rom. 8.* *Galat. 3.* *Ephes. 4.* *1. Cor. 11.*

nolumus,falſum eſt? Sic delirant Manichæi,ſed reſipiſcant, & non ſint Manichæi. A quibus ſi quæritur quoniã interiorẽ hominem renouari ad imaginẽ Dei fatẽtur, & hoc teſtimonium vltro etiam proferũt,tunc autẽ dicit Fauſtus,quòd Deus faciat hominẽ, quando interior in Dei agnitionẽ renouatur: vtrum eum ipſe fecerit,qui reficit:ipſe cõdiderit,qui renouat:reſpondebunt,Ipſe.Cui reſponſioni eorũ,ſi adiiciamus quęrẽtes,quãdo eum formauerit, [quẽ nunc reformat,] quã quærent vbi ſe abſcondant, ne fabulæ ſuæ dedecus aperire cogantur. Neque enim dicunt à Deo formatũ vel conditũ vel inſtitutum, ſed de ſubſtantia eius,partẽ prorſus eius aduerſus hoſtes miſſam:nec peccato inueteratũ, ſed neceſsitate captiuatũ & deformatum ab inimicis,& cætera quæ iam tædet dicere.Ibi enim & primũ hominem commemorant, non quem dicit Apoſtolus,de terra terrenum, ſed neſcio quem ſuum proprium ex area mẽdaciorum proſilientem:de quo Fauſtus tacet omnino,cum de homine ſibi propoſuerit quæſtionem, timens ne aliquo modo eis, contra quos diſputat, innoteſcat.

Ephes. 4.

1. Cor. 15.

Libri vigeſimiquarti finis.

LIBER VIGESMVSQVINTVS.

Avstvs dixit,Deus finẽ habet,aut infinitus eſt? Si oratio veſtra non fallit,quæ dicit, Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Iacob, habet finem Deus,niſi forte alter eſt hic,de quo perrogas,& alter quẽ oratis: alioquin circunciſionis terminus, qui Abraham & Iſaac & Iacob à gentiũ cæterarũ ſocietate deſignat,etiam Dei ipſius circa eos terminat poteſtatẽ. Cuius autem finita poteſtas eſt, & ipſe non caret fine. Denique & antiquorum quidẽ hac ratione mẽtionẽ facitis,qui ante Abraham fuerunt: Enoch dico & Noë & Sem, ac reliquos eorũ ſimiles: quos fuiſſe quidẽ iuſtos in præpucio nõ negatis:ſed quia iidem circunciſionis inſigni carebant, ne ipſorũ quidem vultis eſſe Deum, ſed ſolius Abrahæ & ſeminis eius. Igitur ſi eſt vnus & infinitus Deus,quid ſibi vult hæc inuocationis veſtræ tam diligens & ſolicita cautio,vt non contenti nominaſſe Deũ,adiiciatis & cuius,Abraham ſcilicet,& Iſaac & Iacob:tanquam in turba aliqua deorum erratura aut naufragium paſſura veſtra oratione,niſi ad ſignum nauiget Abrahæ? Et hunc quidem certa de cauſa Iudæos orare haud abſurdum eſt,vtpote circunciſos.

Caput 1.
Exod. 3.
Geneſ.17.
Geneſ. 5. 6.& 9.

Sic enim circuncisionis se inuocare designant Deum, propter deos præputij: vos verò cur hoc ipsum faciatis, parum intelligo, cum minime geratis signum quod habuerit Abraham, cuius vos inuocatis Deum. Vere enim, quod intelligi datur, cognitionis mutuæ causa, ne à se scilicet inuicem aberrarent, notas sibimet huiusmodi alternis imposuisse videntur Iudæi, ac Iudæorum Deus: atque ipse quidem eos circuncisionis obscœno charactere signauit, quo vbicunque terrarum fuerint, vbicunque gentium, per circuncisionem tamen ipsius esse noscantur. Iidem verò suum vicissim Deum parentum suorum cognomine signauerunt, quo vbicunque & ipse fuerit, in magna quamuis deorum frequentia, cum Deus Abraham audierit, & Deus Isaac & Deus Iacob, protinus se inuocari cognoscat. Quod ferè in multis fieri solet, vnum habentibus nomen, vt eorum nemo appellatus respondeat, nisi audito cognomine. Sic nanque & pastor atque armentarius pecoribus notas inurunt, ne eorum quisque pro suo vsurpet alienum. Quibus quia & vos similiter facitis, Deum Abraham dicẽtes, & Deum Isaac & Deum Iacob, non solum finẽ ostenditis habere Deum, sed quòd sitis etiam vos ab eodẽ alieni, signi eius ac sacramenti expertes, quod est viriliũ mutilatio, per quã idem suos agnoscit. Quapropter hic si est Deus quem colitis, liquet ex hoc admodum quòd habeat finem. Si verò infinitum Deum esse vultis, huic vos ante renunciare necesse est, & oratione mutata, erroris præteriti vestri pœnitudinẽ gerere: & hoc quidẽ dictum ita est, vt de vestro vos vicisse videamur. Alioquin summum & verum Deum, vtrũ sit idem infinitus nécne, si quæritur de hoc vero vos boni & mali contrarietas breuiter poterit edocere, quandoquidem si non est malum, profectò infinitus est Deus. Habet autem finem, si malum est, constat autem esse malum: non igitur infinitus est Deus, illic enim esse mala accipiũt, vbi

Caput 11. bonorum est finis. Augustinus respondit, Absit vt hoc vos quisquã interroget, qui vos nouit, aut de hac omnino re cum talibus disputet. Prius enim estis à figmento carnaliũm corporaliúmque cogitationum pia fide, & quantulacũque veritatis ratione mundandi, vt spiritalia quoquo modo & ex quãtacunque parte cogitare possitis. Quod quãdiu non potestis, hæresis quippe vestra nihil aliud nouit, quàm & corpus & animam & Deum per locorũ spacia vel finita vel infinita distendere, cum solũ corpus talia occupet spacia, vel spaciis talibus occupetur:

consult

conſultius feceritis, ſi vos huic quæſtioni non commiſcueritis, vbi nec docere poteſtis aliquid veri, ſicut nec in cæteris: nec diſcere eſtis idonei, quod fortaſſe poteſtis in cæteris, ſi ſuperbi litigioſíque non ſitis. Cum enim quæri cœperit, quomodo ſit Deus finitus, quem nullus locus accipit: quo modo infinitus, quem totum filius nouit: quo modo finitus, immenſus: quo modo infinitus, perfectus: quo modo finitus, nullum habens modum: quo modo infinitus, modum omnium, omnis cogitatio carnalis euaneſcit: & ſi vult ſe fieri quod nondum eſt, prius ex eo quod eſt erubeſcit. Quapropter hoc quod nobis proponitis de Deo finito; & infinito, melius tacendo finitis, donec à fine legis, quod eſt Chriſtus, tam longe aberrare deſinatis. de Deo autem Abraham & Iſaac & Iacob, cum ipſe ſit omnis creaturæ verus Deus, cur illo nomine ſe populo ſuó inſinuare voluerit, iàm quantum ſat erat, diximus. De circũciſione etiam in ſuperioribus huius operis partibus contra calumnias imperitas ſæpe reſpondimus. Iſti autem ſignum in parte corporis congrua diuinitus datum, quo carnis expoliatio figurata eſt, ſi quemadmodum dictum ſit, Omnia munda mundis, Chriſtiana non hæretica mente cogitarent, nullo modo irriderent. Sed quia verũ eſt & quod ſequitur, Immundis autem & infidelibus nihil eſt mundũ, ſed polluta ſunt eorum & mens & conſcientia, ridentes eos, & dicaciter inſultantes, leniter admonemus, ſi ſecundum ipſos circunciſio turpis eſt, non eos habere quod ibi rideant, ſed quod lugeant: quia Deus eorum & illi particulæ quæ præceditur, & illi ſanguini qui diſtillat, illigatus & inquinatus admixtus eſt. *Titum 1.*

Libri vigeſimiquinti finis.

LIBER VIGESIMVS SEXTVS.

FAVSTVS dixit, Ieſus ſi natus non eſt, quo modo mortuus eſt? Hoc iam ſanè coniectura eſt. Coniecturis autem nemo, niſi quem probationes defecerint, vtitur. Reſpondebimus tamen etiam ad hoc, nec aliunde quàm de his quæ credere ſoletis, afferentes exempla: quæ ſi vera ſint, confirmabunt & nos: ſi falſa, deſtruent & vos. Dicis ergo, Quo modo mortuus eſt Ieſus, ſi homo non fuit? Et ego abs te requiro, Helias quo modo mortuus non eſt, cum fuerit homo? An huic mortali *Caput 1.* *Mat. 27.* *4. Reg. 2.*

tali præter conditionem suam, licuit ius immortalitatis inuadere, Christo non licuit immortali de morte, si necesse fuit, aliquid vsurpare? Et si Helias in æternum viuit contra naturam, Iesum ad triduū tantum, cur non magis contra naturam mori
*Deut.*34. potuisse concedas: præsertim cū etiā hoc non solum de Helia
*Genes.*5. credatis, sed & de Moyse atq; Enoch, quòd sint immortales, & ipsi rapti cū corporibus suis in cœlū? Quapropter si hoc argumēto rectè colligitur Iesum fuisse hominē, quia mortuus est, poterit eodem nihilominus argumento colligi & Heliam nō fuisse hominem, quia mortuus non est. Falsum est autem non fuisse Heliam hominē, quamuis immortalis credatur: falsum æquè erit Iesum fuisse hominē, quamuis æstimetur mortuus. Et si mihi vera dicenti vis credere, vterq; eorū apud Hebræos falsam traxit opinionem: Iesus de morte, & de immortalitate Helias: nam nec hic mortuus est, nec ille non mortuus: sed vos quod vultis, creditis: quod non, redigitis ad naturam. Quapropter si quid naturæ propriū sit, quæritur, illa quidem nec immortalem mori vult, nec non mori mortalē. Si verò potestatē in Deo atq; homine ad efficienda quæ velint quærimus, magis puto Iesum mori potuisse, quàm non mori Heliā. Maior enim potestas in Iesu quàm in Helia. Et si tu impotentiorem contra naturæ licentiam leuas in cœlum, consecrásq; perpetuitati, naturæ & cōditionis eius oblitus, ego Iesum potuisse mori, si voluit, cur non concedā, etiam si verè mortem illam fuisse, & non mortis figurā consentiam? Vt enim ab initio sumpta hominis similitudine omnes humanę conditionis simulauit affectus: sic ab re non erat, si in fine quoq; consignandæ œconomiæ gratia
*Cap.*11. fuisset visus & mori. Præterea illud quoq; commemorandum, quia si quid cuiq; per naturam liceat, quæritur, circa omnia id quæri deberet, quæ Iesus gessit, non circa mortē tantummodo
Ioan. 9. ipsius. Nam & cæcum à natiuitate lumen videre natura non sinit, quod tamen Iesus potenter operatus videtur. Ergo huius generis cæcos illuminasse adeò, vt Iudæi ipsi exclamarent, ab
Matt. 9. initio seculi nunquam fuisse visum, vt aliquis aperuisset oculos
& 12. cæci nati: manum aridā sanasse, vocem ac verbum priuatis his
*Ioan.*11. per naturam, redonasse: mortuis & in tabem iam resolutis corporibus compage reddita, vitalem redintegrasse spiritū, quem non ad stuporem adducat: & cogat quodam modo minime credere, cogitantem quid liceat, quídve non liceat per naturam? Quæ tamē omnia nos communiter facta ab eodem credimus

Christ

Christiani, non consideratione iam naturæ, sed potestatis tantum, & virtutis Dei. Legitur id quoq; quòd de supercilio montis iactatus aliquando à Iudæis, illæsus abierit. Qui ergo de sublimi monte præcipitatus, mortuus non est, quia vtiq; noluit, cur non potuerit etiam mori cum voluit? Et hoc quidem nunc à nobis ita responsum sit, quia vobis placet argumentari, & arma tentatis aliena, dialecticè disputare volentes: alioquin nobis nec Iesus mortuus est, nec est immortalis Helias. *Luca 4.*

Augustinus respondit, Quicquid de Enoch & de Helia & de Moyse scriptura sancta, certis & magnis suæ fidei documentis in suo †culmine authoritatis locata, testatur, hoc credimus, nō quod Faustus nos credere suspicatur. Quid sit autem secundū naturā, quid contra naturā, homines, qui sicut vos errant, nosse non possunt. Dici autem humano more contra naturam esse, quod est contra naturæ vsum mortalibus notū, nec nos negamus: sicut illud est quod Apostolus ait, Si tu ex naturali incisus oleastro, & contra naturam insertus es in bonā oliuam: id esse contra naturam dixit, quod est contra consuetudinem naturæ, quam notitia humàna cōprehendit: vt oleaster insertus in olea non oleastri baccas, sed oliuæ pinguedinem ferat. Deus autem creator & conditor omnium naturarum, nihil cōtra naturam facit: id enim erit cuiq; rei naturale, quod ille fecerit, à quo est omnis modus, numerus, ordo naturæ. Sed nec ipse homo contra naturam quicquam facit, nisi cum peccat, qui tamen supplicio redigitur ad naturam: ad naturalem quippe iustitiæ ordinem pertinet, vt aut peccata non fiant, aut impunita esse nō valeant: quodlibet horū fit, naturalis ordo seruatur: si non ab anima, certè à Deo. Vexant enim peccata conscientiam, ipsiq; animo nocent, cum luce iustitiæ peccando priuatur, etiam si non consequantur dolores: qui vel corrigendis ingeruntur, vel nō correctis vltimi reseruantur. Sed contra naturam non incongrue dicimus aliquid Deum facere, quod facit contra id quod nouimus in natura. Hanc enim etiam appellamus naturam, cognitum nobis cursum solitúmq; naturæ, contra quem Deus cum aliquid facit, magnalia vel mirabilia nominantur. Contra illam verò summam naturę legem, à notitia remotam, siue impiorum, siue adhuc infirmorum, tam Deus nullo modo facit, quàm contra seipsum non facit. Spiritalis autem eadémq; rationalis creatura, in quo genere & anima humana est, quantò amplius illius incommutabilis legis lucísque fit particeps, tanto

Cap. 1 1 1. *Genes. 5.* *4. Reg. 2.* *Deut. 34.* †*summo.* *Rom. 11.* *Sap. 11.*

tali præter conditionem suam, licuit ius immortalitatis inuadere, Christo non licuit immortali de morte, si necesse fuit, aliquid vsurpare? Et si Helias in æternum viuit contra naturam, Iesum ad triduũ tantum, cur non magis contra naturam mori
Deut. 34. potuisse concedas: præsertim cũ etiã hoc non solum de Helia
Genes. 5. credatis, sed & de Moyse atq; Enoch, quòd sint immortales, & ipsi rapti cũ corporibus suis in cœlũ? Quapropter si hoc argumẽto rectè colligitur Iesum fuisse hominẽ, quia mortuus est, poterit eodem nihilominus argumento colligi & Heliam nõ fuisse hominem, quia mortuus non est. Falsum est autem non fuisse Heliam hominẽ, quamuis immortalis credatur: falsum æquè erit Iesum fuisse hominẽ, quamuis æstimetur mortuus. Et si mihi vera dicenti vis credere, vterq; eorũ apud Hebræos falsam traxit opinionem: Iesus de morte, & de immortalitate Helias: nam nec hic mortuus est, nec ille non mortuus: sed vos quod vultis, creditis: quod non, redigitis ad naturam. Quapropter si quid naturæ propriũ sit, quæritur, illa quidem nec immortalem mori vult, nec non mori mortalẽ. Si verò potestatẽ in Deo atq; homine ad efficienda quæ velint quærimus, magis puto Iesum mori potuisse, quàm non mori Heliã. Maior enim potestas in Iesu quàm in Helia. Et si tu impotentiorem contra naturæ licentiam leuas in cœlum, consecrásq; perpetuitati, naturæ & cõditionis eius oblitus, ego Iesum potuisse mori, si voluit, cur non concedã, etiam si verè mortem illam fuisse, & non mortis figurã consentiam? Vt enim ab initio sumpta hominis similitudine omnes humanę conditionis simulauit affectus: sic ab re non erat, si in fine quoq; consignandæ œconomiæ gratia
Cap. 11. fuisset visus & mori. Præterea illud quoq; commemorandum, quia si quid cuiq; per naturam liceat, quæritur, circa omnia id quæri deberet, quæ Iesus gessit, non circa mortẽ tantummodo
Ioan. 9. ipsius. Nam & cæcum à natiuitate lumen videre natura non sinit, quod tamen Iesus potenter operatus videtur. Ergo huius generis cæcos illuminasse adeò, vt Iudæi ipsi exclamarent, ab
Matt. 9. initio seculi nunquam fuisse visum, vt aliquis aperuisset oculos
& 12. cæci nati: manum aridã sanasse, vocem ac verbum priuatis his
Ioan. 11. per naturam, redonasse: mortuis & in tabem iam resolutis corporibus compage reddita, vitalem redintegrasse spiritũ, quem non ad stuporem adducat: & cogat quodam modo minime credere, cogitantem quid liceat, quídve non liceat per naturam? Quæ tamẽ omnia nos communiter facta ab eodem credimus

Christ

Christiani, non consideratione iam naturæ, sed potestatis tantum, & virtutis Dei. Legitur id quoq; quòd de supercilio mon- *Luca* 4.
tis iactatus aliquando à Iudæis, illæsus abierit. Qui ergo de sublimi monte præcipitatus, mortuus non est, quia vtiq; noluit, cur non potuerit etiam mori cum voluit? Et hoc quidem nunc à nobis ita responsum sit, quia vobis placet argumentari, & arma tentatis aliena, dialecticè disputare volentes: alioquin nobis nec Iesus mortuus est, nec est immortalis Helias.
Augustinus respondit, Quicquid de Enoch & de Helia & de *Cap.* III.
Moyse scriptura sancta, certis & magnis suæ fidei documentis *Genes.* 5.
in suo † culmine authoritatis locata, testatur, hoc credimus, nō 4. *Reg.* 2.
quod Faustus nos credere suspicatur. Quid sit autem secundū *Deut.* 34.
naturā, quid contra naturā, homines, qui sicut vos errant, nosse † *summo.*
non possunt. Dici autem humano more contra naturam esse, quod est contra naturæ vsum mortalibus notū, nec nos negamus: sicut illud est quod Apostolus ait, Si tu ex naturali incisus *Rom.* 11.
oleastro, & contra naturam insertus es in bonā oliuam: id esse contra naturam dixit, quod est contra consuetudinem naturæ, quam notitia humàna cōprehendit: vt oleaster insertus in olea non oleastri baccas, sed oliuæ pinguedinem ferat. Deus autem *Sap.* 11.
creator & conditor omnium naturarum, nihil cōtra naturam facit: id enim erit cuiq; rei naturale, quod ille fecerit, à quo est omnis modus, numerus, ordo naturæ. Sed nec ipse homo contra naturam quicquam facit, nisi cum peccat, qui tamen supplicio redigitur ad naturam: ad naturalem quippe iustitiæ ordinem pertinet, vt aut peccata non fiant, aut impunita esse nō valeant: quodlibet horū fit, naturalis ordo seruatur: si non ab anima, certè à Deo. Vexant enim peccata conscientiam, ipsiq; animo nocent, cum luce iustitiæ peccando priuatur, etiam si non consequantur dolores: qui vel corrigendis ingeruntur, vel nō correctis vltimi reseruantur. Sed contra naturam non incongrue dicimus aliquid Deum facere, quod facit contra id quod nouimus in natura. Hanc enim etiam appellamus naturam, cognitum nobis cursum solitúmq; naturæ, contra quem Deus cum aliquid facit, magnalia vel mirabilia nominantur. Contra illam verò summam naturę legem, à notitia remotam, siue impiorum, siue adhuc infirmorum, tam Deus nullo modo facit, quàm contra seipsum non facit. Spiritalis autem eadèmq; rationalis creatura, in quo genere & anima humana est, quantò amplius illius incommutabilis legis lucísque fit particeps, tanto

tanto magis videt quid fieri possit, quídve non possit: quanto autẽ remotior inde fuerit, eo magis miratur insolita, quo minus cernit futura. Ac per hoc quid de Helia factum sit, nescimus: hoc de illo tamen credimus, quod verax scriptura testatur. Illud sanè scimus, hoc de illo factũ, quod Dei voluntas habet: quod autẽ Dei voluntas non habet, fieri de quoquã omnino non posse. Proinde si mihi dicatur posse fieri, vt caro, verbi gratia, huius vel illius hominis in corpus cæleste mutetur, concedo fieri posse, sed vtrum futurũ sit nescio: & ideo nescio, quia quid habeat de hac re Dei voluntas, me latet: illud me tamen non latet, sine dubio futurũ, si hoc Dei voluntas habet. Porrò si audiam, quòd aliquid futurum erat, sed Deus fecit ne fieret: fidissime respondebo, illud potius futurũ erat quod Deus fecit, non illud, quod si futurũ esset, hoc non fecisset: nam Deus quod facturus erat, vtiq; sciebat: & ideò simul sciebat illud futurum non fuisse, quod ne fieret facturus erat: & proculdubio potius verum est quod scit Deus, quàm quod opinatur homo: vnde tã non possunt futura non fieri, quàm non fuisse facta præterita: quoniam non est in Dei voluntate, vt eo sit aliquid falsum quo verũ est. Quapropter omnia quæ vere futura sunt, sine dubio fient: si autẽ facta non fuerint, futura non erant: ita omnia quæ vere præterita sunt, sine dubio præterierunt.

Cap. IIII.

Cap. V.

Quisquis itaque dicit, Si omnipotens est Deus, faciat vt quæ facta sunt, facta nõ fuerint, non videt hoc se dicere, Si omnipotens est, faciat vt ea quæ vera sunt, eo ipso quo vera sunt, falsa sint. Potest enim facere, vt aliquid non sit quod erat: tunc enim facit vt non sit, quando id esse inuenerit de quo fiat: velut cum aliquem, qui cœpit esse nascendo, facit non esse moriendo: hoc enim factum inuenit, de quo fieret. Quis autem dicat vt id, quod iam non est, faciat non esse? Quicquid enim præteritum est, iam nõ est: quod si & de ipso fieri aliquid potest, adhuc est de quo fiat. Et si est, quo modo præteritum est? Non ergo est, quod vere dicimus fuisse: sed ideo verum est illud fuisse, quia in nostra sententia verum est, non in ea re quæ iam non est. Sententia quippe, qua dicimus aliquid fuisse, ideò vera est, quia illud de quo dicimus iam non est. Hanc sententiam Deus falsam facere non potest, quia non est contrarium veritati. Quod si quæras, vbi sit hæc vera sententia, prius inuenitur in animo nostro, cum id verum scimus & dicimus. Sed si & de animo nostro ablata fuerit, cum id quod scimus obliti fuerimus, manebit in ipsa veritate. Semper

per enim verum erit fuisse illud quod erat, & non est: & ibi verum erit iam fuisse quod erat, vbi verum erat antequam fieret futurum esse quod non erat. Huic veritati Deus non potest aduersari, in quo est ipsa summa & incommutabilis veritas, quo illustratur, vt sit, quicquid in quorumque animis & mentibus verum est: omnipotentem autem Deum non ita dicimus, ac si eum etiam mori posse credamus: & quia hoc non potest, ideò non sit dicendus omnipotens. Ille planè omnipotẽs vere solus dicitur, quia vere est, & à quo solo est, quicquid aliquo modo est vel spiritale vel corporale: quia vniuersa creatura sua vtitur vt ei placet. Placet autẽ illi secundũ verã incommutabilémq; iustitiam, quod ipse sibi est, omnia mutabilia, cũ ipse sit incommutabilis, cõmutare pro meritis siue naturarum siue factorũ. Nunquid ergo dicturi sumus, quòd Helias, cum esset creatura, mutari nõ posset, vel in deterius vel in melius: aut eo modo non posset, qui esset humano generi insolitus, secundum Dei omnipotẽtis voluntatẽ? Quis hoc vel stultissimus dixerit? Cur ergo quod de illo in scriptura veracissima positum est, non credamus, nisi putemus hoc solum posse facere Deum, quod videre consueuimus? Sed si homo fuit, inquit, Helias, & potuit non mori, cur Christus cum homo non fuerit, non potuerit mori? *Cap. VI.* Tale est, ac si quisquam diceret, Si potuit natura hominis in aliquid melius commutari, cur Dei natura in deterius non potuerit? Stultè, quia hominis est natura mutabilis, Dei autẽ incommutabilis. Possit enim & aliquis pariter insanissimus dicere. Si homini potest donare, vt regnet in æternum, cur nõ & sibi facere vt damnetur in æternum? Non hoc, inquit, ego dico: sed triduanam saltem mortem Dei, æternæ vitæ hominis comparo. Planè si sic acciperes triduanam mortẽ Dei, vt caro in illo moreretur, quam de mortalium genere assumpsit, verum saperes: nam istam triduanam Christi mortem, propter æternam vitam hominũ factam, veritas Euangelica prædicat. Cum autem velis triduanã mortem, nulla mortali assumpta creatura, in ipsa diuina natura ideò non absurde credi, quia potest humana natura immortalitate donari, profectò sic desipis, quo modo qui nec Deum nosti, nec dona Dei. Deinde quo modo illud, quod supra posui, non dicis ac sentis, Deum sibi fecisse vnde damnetur in æternum, quando pars illa Dei vestri in globo in perpetuum configetur? An & hoc dicturus es, quia pars lucis lux est, & pars Dei Deus non est? Postremò, vt sine vlla

ratiocinatione & plana fidei veritate à nobis audiatis, cur He-
4. Reg. 2. liam hominem natum, raptum esse diuinitus de terra creda-
Matt. 1. mus: Christū autem & ex virgine vere natum, & in cruce vere
& 27. mortuum? Hæc ideò credimus, quia & illud de Helia, & hoc
de Christo sancta scriptura testatur, cui nemo pius, nisi qui cre
dit: impius nemo, nisi qui non credit. Illud autem de Helia vos
negatis, quia omnia simulatis: De Christo autē quod nasci non
potuerit & mori non potuerit, nec vos dicitis: sed eius ex vir-
gine natiuitatē nullam, mortē autē in cruce falsam fuisse con-
tenditis: hoc est etiam ipsam nullam, sed ad ludificandos huma
nos oculos simulatam, ad nihil aliud, nisi vt ab eis qui ista cre-
Cap. VII. diderint, etiam vobis omnia mentientibus ignoscatur. Quis
autē vobis proponat, quod sibi quasi ex persona catholica Fau-
stus proponit, Iesus si natus non est, quo modo mortuus est, nisi
qui parum considerat ipsum Adam & natum non esse, & tamē
Ge. 2. et 5. mortuum esse? Si voluisset ergo filius Dei inde sibi humanam
carnē verámq; formare, vnde formauit & illi primo homini,
quoniam omnia per ipsum facta sunt, quis eum non potuisse
Ioan. 1. audeat affirmare? Si deniq; de cælesti vel aërea vel humida crea
tura corpus assumptum vellet cōmutare in humanę carnis ve-
rissimam qualitatē, in qua & viuere vt mortalis homo posset
& mori, hoc eum potuisse facere, quis omnipotentem omnipo
tentis filiū negare auderet? Postremò si voluisset de nullis ele-
mentis corporeis, quæ per eum creata sunt, corpus assumere,
sed prorsus ex nihilo sibi creare veram carnem, sicut per eum
creata sunt cuncta quæ non erant, quis nostrum contradicere,
quis nostrum fieri non potuisse contenderet? Non ergo ideò
credimus natum ex virgine Maria, quòd aliter in vera carne
existere atq; hominibus apparere nō posset, sed quia sic scriptū
est in ea scriptura, cui nisi crediderimus, nec Christiani, nec
salui esse poterimus. Credimus ergo ex Maria virgine natum
Christum: quia sic scriptum est in Euangelio. Credimus cru-
Matt. 1. cifixum & mortuum: quia sic scriptum est in Euangelio, Et
& 27. vere natum & vere mortuum, quia veritas est Euangelium.
Cur autē illa omnia in carne ex vtero fœminæ assumpta, pati
voluerit, summa consilij penes illum est. Siue quòd vtrúmq;
sexū, quem creauerat, etiā hoc modo commendandū honoran-
dúmq; iudicauit, assumendo formā viri, & nascēdo de fœmina:
siue aliqua alia causa, quænam illa sit, non temere dixerim. Il-
lud tamen fidenter dicam, nec aliter factum esse, quàm Euan-

gelica

gelica veritas docuit: nec aliter fieri oportuisse, quàm Dei sapientia iudicauit. Euangelij fidem omnibus hæreticorum disputationibus anteponimus, consilium autem sapientiæ Dei, supra omne consilium creaturæ cuiuscunque laudamus. Tamen Faustus, vt sibi credamus, hortatur dicens, Etsi mihi vera dicenti vis credere, vterque eorum apud Hebræos falsam traxit opinionẽ: Iesus de morte & de immortalitate Helias: cum paulopost dicat, Vt enim ab initio sumpta hominis similitudine, omnes humanæ conditionis simulauit affectus, sic ab re nõ erat, si in fine quoque consignandæ œconomiæ gratia fuisset visus & mori. Homo pessime ac fallacissime, quo modo tibi ego credam, quasi vera dicenti, cum Christum dicas mortem potuisse mentiri? Ergo ille mentiebatur, quãdo dicebat, Oportet filium hominis occidi, & tertia die resurgere: & tu nõ mentiris, & dicis, vt tibi vera dicenti credamus? Veracior ergo Petrus, quando ei dixit, Absit domine non fiet istud: & vnde meruit audire, Redi retro Satanas. Et ille quidem non hoc infructuosè audiuit, qui eam postea veritatẽ mortis Christi, vsque ad suam mortem correctus perfectúsque prædicauit. Verum si ille, quia tantum putauit Christum non moriturum, audire meruit, Satanas: tu quid mereris audire, qui non solùm negas mortuum, sed etiam dicis mortem fuisse mentitum? Sed ideo, inquit, mortem quoque simulasse credendus est, quia omnes humanæ conditionis simulauit affectus. Quis enim tibi hoc contra Euangelium cõcessurus est, quòd omnes humanæ conditionis simulauit affectus? Prorsus dixit Euangelista, Dormiuit Iesus: dixit, esuriui, contristatus est, exhilaratus est, & si qua talia. omnia vera sunt, quæ ita narrata sunt, vt non eum simulasse, sed planè fecisse vel exhibuisse conscripta sint: sanè non necessitate conditionis, sed magisterij voluntate, & diuina etiam potestate. Nam homo plerunque etsi nolit, irascitur: etsi nolit, contristatur: etsi nolit, dormit: etsi nolit, esurit ac sitit: ille autem omnia ista fecit, quia voluit. Sic etiam nascuntur homines atque patiuntur, non quia nolunt, nec quòd volunt: ille autem etiam ista quia voluit. Tamen vera hæc & de illo fideliter veracitérque conscripta sunt, vt quisquis Euangelio eius crediderit, veritate instruatur, non mendaciis illudatur.

Cap. VIII. *Lu. 24. et Matt. 16* *Ibidem.* *Marci 8.* *Matt. 4. 8. & 25.* *Luca 10*

Libri vicesimisexti finis.

LIBER VICESIMVS SEPTIMVS.

Caput I.

AVSTVS dixit, Si natus non est Iesus, nec passus est: si autem passus est, ergo & natus est. Non nobis expedit, mihi credite, in his rebus consequentiam quærere naturæ, alioquin infirmabitur omnis vestra fides. Nam & vos Iesum ex virgine natum, sine virili coitu creditis: & si ex consequentibus priora probanda sunt, erit hoc falsum. Poterit enim & vobis responderi in hunc modum: quia si natus est ex fœmina Iesus, ergo & seminatus ex viro est. Si verò seminatus ex viro non est, ergo nec natus ex fœmina est. Potuit autem, vt vos creditis, nasci non satus: quare ergo non potuerit & pati non partus? (Matt. 1.)

Cap. II. Augustinus respõdit, Nemo tibi proponit quod tibi proponis, nisi imperitus quem decipis, non instructus à quo conuincaris. Nam Iesus & nasci potuit non satus, & pati non partus, sed vnum horum voluit, alterum noluit. Nasci enim non satus voluit, pati autem non partus noluit: quia partus est passus. Dicis mihi, Vnde scis? Quia hoc in Euangelio veritatis lego. Si autem tibi dicam, vnde scis ista quæ dicis, Manichæi mihi opponis authoritatem, & dicis esse in Euangelio falsitatem. Ego autem Manichæo ista dicenti non crederem, nec si non mihi Christum mentitum esse laudaret. Quod quidem in Christo non inuenit, sed quid ipse diligat, prodit.

Libri vicesimiseptimi finis.

LIBER VICESIMVS OCTAVVS.

Caput I.

AVSTVS dixit, Sed nõ poterat mori, nisi natus esset. Et ego respondeo, Nec nasci poterat, nisi Deus non esset: aut si potuit & Deus esse & nasci, quare [non] & non nasci potuerit & mori? Vides ergo vtile satis non esse, in his consequẽtiam quærere, aut argumentis inniti, cum de rebus agitur quæ pertineant ad Iesum. Sed quærendum potius est, quid ipse de se, quídve Apostoli sui de eodem prædicarint. Ipsáque adeo pertractanda genealogia est, & videndum si sibi conueniat, non est coniectura passionis, natiuitatis eius exquirere veritatem: quia & pati non natus potuit, & natus minime pati, præsertim

ipsis vobis fatentibus Deo esse impossibile nihil: quod erit & ipsum falsum, si hoc constiterit, non potuisse mori nō natum. Augustinus respondit, Iterum ac sæpe tibi proponis, quod non *Caput II.* audis ab eis à quibus confutaris. Nemo tibi dicit, Non poterat mori, nisi natus esset: quia mortuus est Adam, quamuis natus non fuisset: sed dicitur tibi, Natus est, quia hoc sanctum Euangelium, non nescio quis hæreticus loquitur: mortuus est, quia hoc in sancto Euangelio, non in libro alicuius hæretici legitur. Sed tu qui prohibes argumentari, cum de rebus agitur, quæ pertinent ad Iesum: & quærendum censes quid ipse de se, quidue Apostoli sui de eodem prædicarint: cum cœpero Matthæi Euangelium recitare Apostoli eius, vbi narratio natiuitatis eius tota contexitur, continuo dices illam narrationē non esse Matthæi, quam Matthæi esse dicit vniuersa Ecclesia, ab Apostolicis sedibus vsque ad præsentes Episcopos, certa successione perducta. Tu mihi quid contra lecturus es? Aliquem forte librum Manichæi, vbi Iesus negatur esse natus ex virgine. Sicut ergo ego credo illum librum esse Manichæi, quoniam ex ipso tempore, quo Manichæus viuebat in carne, per discipulos eius certa successione præpositorum vestrorum ad vestra vsque tempora custoditus atque perductus est: sic & istum librum crede esse Matthæi, quem ex illo tēpore, quo Matthæus ipse in carne vixit, non interrupta serie temporum, Ecclesia certa connexionis successione vsque ad tempora ista perduxit. Et hic mihi, cui libro potius credere debeamus, eiúsne Apostoli, qui Christo, cū adhuc in terra esset, adhæserat: an nescio cui Persæ, qui tanto post natus est? Sed alium forte profers librum, qui nomen habeat alicuius Apostoli, quem à Christo constat electum, & ibi Christum natum ex Maria non esse, lecturus es. Cum ergo necesse sit alterum horum librorum esse mendacem, cui nos potius censes fidem accōmodare debere? Eíne, quem illa Ecclesia ab ipso Christo inchoata, & per Apostolos prouecta certa successionum serie, vsque ad hæc tempora toto terrarum orbe dilatata, ab initio traditum & conseruatum agnoscit atque approbat: an ei, quem eadem Ecclesia incognitum reprobat, cū etiā proferatur ab hominibus ita veracibus, vt Christū laudent esse mentitū? Hic dicturus es, genea- *Cap. III.* logia ipsa cōsideretur duorū Euangelij librorū, vtrū sibi cōue- *2. Retr. 7.* niat. Iā hinc alibi in hoc opere diximus, quod dicēdū fuit. Neq; *Sup. lib. 3.* enim vos mouet, nisi queadmodū duos patres potuerit habere *cap. 3.*

Ioseph. Quod si cogitantibus nō occurrisset vnus qui genuit, alius qui adoptauit, nec sic facile debuistis aduersus tantam au thoritatem præproperam proferre sententiam. Nunc verò si vel admoniti cogitatis quàm hoc fieri potuerit, Euāgelio simpliciter credite, & vos potius tam male ac peruerse argumentari desistite.

Cap. IIII. Quod autem putat quærendum esse Faustus, quid de se Iesus ipse prædicauerit, cui non iustum videatur? Sed nunquid hoc sciri potest, nisi discipulis eius narrantibus? Quibus si non creditur annunciantibus, quòd de virgine natus sit, quo modo eis fides habebitur, annunciantibus quòd de se ipse prædicauerit? Si enim prolatæ fuerint aliquę literę, quę nullo alio narrante, ipsius proprie Christi esse dicantur: vnde fieri potuerat, vt si vere ipsius essent, non legerentur, non acciperentur, non præcipuo culmine authoritatis eminerent in eius Ecclesia, quæ ab ipso per Apostolos succedētibus sibimet Episcopis, vsque ad hæc tempora propagata dilatatur: multis in ea iam completis, quæ ante prædicta sunt, & vsque in finem quæ restant, sine dubio futuris atque venturis: quia & illæ literæ si proferrentur, vtique considerandum erat à quibus proferrentur. Si ab ipso, illis primitus sine dubio proferri potuerunt, qui tunc eidem cohærebant, & per illos etiam ad alios peruenire. Quod si factum esset, per illas quas commemoraui præpositorum & populorum successiones confirmatiua authoritate clarescerent. Quis est ergo tam demens, qui hodie credat esse Epistolam Christi, quam protulerit Manichæus, & non credat facta vel dicta esse Christi quæ scripsit Matthæus? Aut si etiam de Matthæo, vtrum ipse ista scripserit, dubitat, de ipso quoque Matthæo non potius id credat, quod inuenit in Ecclesia, quæ ab ipsius Matthæi temporibus vsque ad hoc tempus certa successionū serie declaratur: & credat nescio cui, ex trāsuerso de Perside, post ducentos vel amplius annos venienti, & suadenti vt illi potius, quid Christus dixerit fecerítque, credatur: cum ipse Apostolus Paulus post Ascensionem domini de cælo vocatus, si non inueniret in carne Apostolos, quibus communicando, & cum quibus conferendo Euangelium, eiusdem societatis esse appareret, Ecclesia illi omnino non crederet? (Gal. 2.) Sed cum cognouisset eum hoc annunciantem, quod etiam illi annunciabant, & in eorum communione atque vnitate viuentem, accedentibus etiam per eum talibus signis, qualia & illi operabantur, ita eum domino commendante, meruit au-

thori

thoritatem. vt verba illius hodie ſic audiantur in Eccleſia, tanquam in illo Chriſtus, ſicut ipſe veriſsime dixit, locutus audiatur. Et putat Manichæus credi ſibi debere ab Eccleſia Chriſti, loquenti contra ſcripturas, tanta & tam ordinata authoritate firmatas: per quas ei præcipue commendatum eſt, vt quiſquis illi annunciauerit, præterquàm quod accepit, anathema ſit. Sed rationem, inquit, profero, qua demonſtrem ſcripturis illis non eſſe credendum. Certe non argumentaris, & tamen in ipſa quoque argumentatione ſuperaris. Ad hoc enim redigitur omnis argumentatio tua, vt ad extremum credat anima, ideo ſe in hoc mundo eſſe miſeram, quia miſeria ſua Deo ſuo ſubuenit, ne ille regno, priuaretur: eiúſque naturam atque ſubſtantiam vſqueadeo eſſe mutabilem, corruptibilem, violabilem, coinquinabilem, vt pars eius quædam nec mundari valeat, & ab ipſo, qui eam ſciens innocentem de ſuis viſceribus, nihilque apud ſe peccantem, tantæ contaminationi permiſcuit, æterno globi ſupplicio puniatur. Iſte finis eſt omnium argumentationum, fabularúmque veſtrarum, quarum vtinam ſit finis, ſed in corde & in ore veſtro, vt aliquãdo tam execrandas blaſphemias credere ac dicere deſinatis. Sed ex ipſis, inquit, literis probo, quàm eis non vbique credendum ſit, quoniam contraria ſibi loquuntur. Cur non ergo dicis potius nuſquam eis eſſe credendum, tanquam inconſtantibus ſeſéq; impugnantibus teſtibus? Sed hoc, inquit, diligo quod conſentaneũ video veritati. Cui veritati? Fabulæ ſcilicet tuæ, habente in capite bellum Dei, in medio contaminationem Dei, in fine damnationem Dei. Et nuſquam, inquit, creditur literis ſibimet aduerſis atque contrariis. Sed ideo tibi hoc videtur, quia non intelligis: nã & quicquid protuliſti, quod tale videretur, demonſtratum eſt quàm non intelligas: & quicquid protuleris, demonſtrabitur. Nulla ergo cauſa eſt, quare illis literis, tanta authoritate præditis, non credamus: & planè iſta maxima cauſa eſt, cur eos, qui aliud annuncient anathematizemus.

Gal. 1.
Caput. v.

Libri viceſimioctaui finis.

LIBER VICESIMVSNONVS.

Cap. 1.

FAVSTVS dixit, Ergo magia erat, quòd viſus ac paſſus eſt, ſi natus non eſt. Eadem in te viciſsim argumentatio retorquetur, vt magia & illud fuerit, quòd vtero portatus, aut quòd editus ſit, ſi

ſeminatus non fuit. Extra legem naturæ eſſe conſtat virginem peperiſſe, multóque magis inuentam etiam poſt partum virginem. Quare ergo & hoc præter naturam non vis vt contigerit, pati eam potuiſſe volentem, ſine ſorte natiuitatis? Mihi crede quantum ad rem attinet, vtrique in hoc naturæ contraria profitemur: ſed hoc intereſt, quòd nos honeſte, vos turpiter. Nos paſsionis eius rationem aliquam reddimus & probabilẽ, vos natiuitatis aut nullam præſtatis, aut falſam. Denique nos ſpecie tenus paſſum confitemur, nec vere mortuum: vos pro certo puerperium fuiſſe creditis, & vtero muliebri portatum. Aut ſi ita non eſt, fateamini & vos quia hoc etiam imaginarie ſit factũ, vt videretur natus, & omnis nobis erit profligata contentio. Nam illud quidem, quod ſæpe affirmare ſoletis, neceſſario eum eſſe natum, quia aliàs hominibus videri aut loqui non poſſet, ridiculũ eſt, cum multoties, vt iam probatum à veſtris eſt, angeli & viſi hominibus & locuti eſſe monſtrentur.

Cap. 11. Auguſtinus reſpondit, Non vobis dicitur magia eſſe, vt qui natus non fuerit, moriatur, nam hoc in Adam factũ eſſe iam ſuprà commemorauimus: ſed & ſi nunquam fuiſſet, & dominus Chriſtus ita venire voluiſſet, vt non ex virgine aſſumpta, ſed tamen in vera carne apparens, nos vera morte redimeret, quis eum non potuiſſe dicere auderet? Sed illud melius erat quod fecit, vt etiam de virgine naſceretur: & vtrunque ſexum, pro quo liberando moriturus erat, dignaretur etiam commendare naſcendo, maſculino ſuo corpore ex fœmina procreato: contra voſipſos maxime facto ipſo loquens, vóſque ſubuertẽs, qui maſculum & fœminã, non Dei, ſed diaboli opus eſſe prædicatis. Sed illud eſt, quod magiæ ſimile dicimini aſſerere, quòd paſsionem mortémque eius ſpecie tenus factam, & fallaciter dicitis adumbratam, vt mori videretur qui non moriebatur. Ex quo fit, vt eius quoque reſurrectionem vmbraticam, imaginariam, fallacémque dicatis. Neque enim eius, qui non vere mortuus eſt, vera eſſe reſurrectio poteſt: ita fit, vt & cicatrices diſcipulis dubitantibus falſas oſtenderit: nec Thomas veritate confirmatus, ſed fallacia deceptus clamaret, Dominus

Ioan. 20. meus & Deus meus: & tamẽ perſuadere conamini, lingua vos loqui verum, cum Chriſtum dicatis toto corpore fuiſſe mentitum. Hæc ſunt quæ vobis obiiciuntur, qui talem Chriſtũ vobis finxiſtis, cuius diſcipuli veri nõ ſitis, niſi mẽdaces vos quoque fueritis. Non autẽ ideo magia videri poteſt, nata ex virgi

ne ho

ne hominis caro, quia caro Christi sola ita nata est: sicut nec illa magia est, quia sola Christi caro die tertio resurrexit, nunquam vlterius moritura. Alioquin omnia miracula Dei magica erũt, quia singulariter facta sunt: sed vere facta sunt, verúmque ostenderunt, non oculos hominũ præstigiis fallacibus illuserunt. Quæ quidem contra naturã plerunque appellãtur: non quòd naturæ aduersentur, sed quòd naturæ modum, qui nobis est vsitatus, excedãt. Repellat ergo dominus à paruulorũ suorum mentibus, quod quasi admonendo Faustus persuadere conatus est, vt etiã nos imaginariã, non veram natiuitatem Christi profiteamur, atque ita inter nos omnis contentio finiatur: imò verò maneat nobis aduersus illos potius pro veritate certamen, quàm cum illis in falsitate concordia. Veruntamen quæro ab eis, si nostra contentio terminatur, cum hoc dixerimus, cur hoc ipsi non dicunt: cur ipsi mortẽ non verã, sed imaginariam Christi affirmant: natiuitatẽ autem non saltẽ talem, sed prorsus nullam dicere delegerunt, Si authoritatis Euangelicæ pondere erubuerunt, & ideo non ausi sunt Christum non saltem imaginarie passum dicere, natiuitatẽ quoque eius eadẽ Euangelica testatur authoritas. Etsi enim duo Euangelistæ ipsum partum Mariæ narrauerunt, nullus tamen Euãgelistarum tacuit, quòd habuerit matrẽ Iesus. An ideo piguit etiam hoc prædicare simulatum, quia generationes alias Matthæus, alias Lucas exequitur, vnde videntur nõ sibi cõuenire? Sed da hominem qui non intelligat, putabit etiam in multis, quæ ad Christi passionẽ pertinent, Euangelistas sibi non cõuenire: da verò qui intelligat, & vbique conueniunt. An quia mortem simulare honestum est, natiuitatẽ autem etiam simulare turpe est? Cur ergo nos hortatur hoc confiteri, quo posſit nostra contentio profligari? Vnde ergo mihi videatur natiuitatẽ Christi, nec saltem sicut mortẽ simulatam, sed prorsus nullam prædicare voluisse, in consequenti sermone apparebit, vbi alteri respondebimus quæstioni. Absit autem vt sit in mẽbris sanctorum etiam genitalibus aliqua turpitudo. Dicũtur quidem inhonesta, quia non habẽt eam speciẽ decoris, quam mẽbra quæ in prõptu locata sunt. Sed videte quid dicat Apostolus, cum ex ipsa membrorũ corporis nostri vnitate atque cõpage, charitatem persuadet ecclesiæ. Multo magis, inquit, quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt: & quæ videntur viliora esse corporis, iis abundantiorem honorem cir-

Cap. III. *Matt. 1.* *Luca. 2.* *Matt. 3.* *Ioan. 2.* *Cap. IIII.* *2. Retr. 7.* *1. Cor. 12.*

cumponimus: & quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorem honestatem habent: quæ autem honesta sunt nostra, non opus habent: sed Deus temperauit corpus, ei cui deerat maiorem honorem dans, vt non essent scissuræ in corpore. Illicitus itaque & temperantiæ legibus non subiectus, membrorum illorum vsus est turpis: non ipsa membra, quæ non solum in excellenti integritate cœlibes & virgines seruant, sed ipsi coniugati sancti patres ac matres, sic eis generationi tantummodo consulentes vtebantur, vt ille naturalis motus nullo modo turpis esset, qui non libidini, sed rationi seruiret. Quãto magis ergo in sancta virgine Maria, quæ Christi carnem fide concepit, nihil habuerunt turpitudinis membra, quæ nec humano licitóque conceptui, sed diuino tantum partui seruierunt. Merito planè sic honestata, vt nobis Christũ, quem cordibus integris credendo conciperemur, & confitendo quodam modo pareremus, etiã corporaliter seruata integritate transfunderet. Nullo modo enim Christus matrem nascẽdo faceret deteriorem: vt cui munus fœcunditatis attulerat, decus virginitatis auferret. Hæc veraciter, non fallaciter facta sunt: sed noua sunt, sed insolita sunt, sed contra naturæ cursum notissimum sunt, quia magna, quia mira, quia diuina: & eo magis vera, certa, firma. Et angeli, inquit, visi, & locuti sunt, quamuis nati non fuerint: quasi nos dicamus Christum, nisi nasceretur ex fœmina, nec videri nec loqui potuisse. Potuit, sed noluit: & hoc melius est quod voluit. Hoc autem eum voluisse ideo certũ est, quia hoc fecit qui nihil necessitate, sicut Deus vester faceret: sed omnia voluntate. Hoc verò eum fecisse, ideo nõ dubitamus, quia non cuiquam hæretico, sed eius Euangelio credimus.

Libri vigesiminoni finis.

LIBER TRIGESIMVS.

Caput 1.
1. *Tim*. 4.

FAVSTVS dixit, De vobis iamdudum Paulus scripsit, quia discedent quidam à fide, intendentes spiritibus seductoriis, doctrinis dæmoniorũ, in hypocrisi loquentes mendaciũ, cauteriatã habentes conscientiam suam, prohibentes nubere, abstinentes à cibis, quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus. Nunquam planè tibi ego hæc ab Apostolo dicta esse consenserim, nisi antea confitearis ipse, Moysem & prophetas doctrinas attulisse dæmonio

moniorum, & seductorij spiritus ac maligni fuisse interpretes, qui à porcina & cæteris carnibus, quas immundas vocant, solicite doceant abstinendum. De his ergo primo deliberandũ vobis est, & diu multúmque cogitandum, ecquid debeat accipi, in Deo ne ipsi hæc, an in dæmonio locuti videantur. Hac enim tenus, aut Moyses & prophetę nobiscum damnati erunt aut & nos cum illis absoluti. Neque enim iusta hæc nũc vestra sententia est, vt nos quidem, qui solum in plebe sacerdotale hominum genus censeamus à carnibus abstinere debere dæmoniorum doctrinæ videamur vobis assectatores: vestros verò Prophetas, atque ipsum adeo Moysem, qui primus non antistitibus solum, sed omni confuse hominum cœtui suilla interdixerit, & leporina, & hericina carne, & sepiis ac lolliginibus, cæterísque generibus piscium carentibus squama, non in spiritu seductorio hoc, nec in doctrina dæmoniorũ, sed in Deo potius, & in sancto spiritu locutos esse arbitremini. Igitur vt hoc tibi interim Paulum dixisse concedam, victus tamen abs te nõ ante fuero, quàm tu Moysem damnaueris & Prophetas: vt quod ratione conuictus & veritate, nunquam fortasse fecisses, id nunc ventris causa facere videaris, blasphemare Moysem. Est verò & aliud de tribus pueris apud nos in Daniele, per quod vehementer perinde confundemini, si istud constituerit, à cibis abstinere, dæmoniorum esse religio. Illi enim non tantum ab interdictis lege, sed etiam à concessis abstinuisse legũtur, quos vehemẽter mirari soletis, & in martyribus numerare, cum sint & ipsi doctrinam assecuti dæmoniorum, si hoc esse Apostoli testimonium constat. Ad hæc & Daniel ipse tribus hebdomadis dierum ieiunasse se perhibet, & carnem non edisse nec bibisse vinum, dum exoraret pro populo suo. Quid ergo & hic in doctrina se dæmoniorum magnificat, & de seductorij spiritus commento gloriam captat? De vobis verò quid dicam, id est de Christianioribus apud vos, quorum nonnulli quidem porcina, plerique verò quadrupede omni, alij etiam cuncto animali penitus abstinẽt, fértque ob hoc in oculis eos omnis Ecclesia, & summa cũ veneratione suscipiens, solum nõ deos existimat. Nec videtis indociles, quia si hoc verũ, & ab Apostolo dictũ testimoniũ est, dæmoniorũ & ipsi sunt ludificati doctrinis. Quid verò & de illo dicemus, quod sanè frustrari quis audeat aut negare, cũ cõstet hoc inter omnes, & æque per orbẽ terrarum quotãnis omni cũ studio celebretur in

Leuit. 11.
Esaia 65.
Cap. II.
Danie. 1.
1. Tim. 4.
Dan. 10.
Cap. III.
Leuit. 11.

1.*Tim.* 4. conuentu catholico, Dico autē quadragesimā, quam qui inter vos rite obseruandam putauerit, abstineat necesse est omnibus his, quæ capitulū hoc à Deo ad percipiendū nobis creata dicit, & dæmoniorū insuper doctrinā vocat abstinentiā prædictorū. Quid ergo & vos charissimi ritúne tunc dæmoniorū viuitis, cum hæc à vobis passionis Christi celebrantur mysteria, & seductorij spiritus fraude decipimini, & in hypocrisi loquimini mendaciū, & cauteriatā habetis conscientiā vestram? Quod si horū nihil vos, nec nos igitur. Quid ergo sibi vult capitulūhoc aut à quo scriptum putabimus, & cōtra quos, quod nec veteris testamenti traditiones, nec noui cōfirmet scita? Siquidē hoc ab omnibus, vt ex vobisipsis apparet: illud verò quāuis à quibusdam, abstineri tamē docet: sententia verò hæc vestra cunctā penitus carnaliū ciborū abstinentiā, dæmoniorū vult esse doctrinas. Cui si & vos creditis, eadē sæpius dixero, Dānate Moysem, renunciate Prophetis, ferte parē & de vobisipsis sententiā: quia vt illi semper à quibusdā ciborū, sic vos interdū abstinetis ab

Cap. IIII. omnibus. Aut si Moyses vobis & Prophetæ, cum escas diiu-

Dani. 10. dicant, Dei legē sancire videntur, & non dæmoniorū: si Daniel

Danie. 1. in Spiritusancto obseruauit tres hebdomadas: si Ananias, Azarias, & Misaël pueri, diuinæ mentis instinctu, oleribus vti maluerūt & leguminibus: si denique in vobis quotquot abstinēt, non à dæmonibus impulsi id faciūt: si quadragesima sine vino & carnibus non superstitiose à vobis, sed diuina lege seruatur:

1.*Tim.* 4. videte quæso videte, ne summæ demētiæ hoc sit à Paulo dictū putare, quòd dæmoniorū doctrina sit abstinentia omnis ciborum, & prohibentes nubere: quemadmodum nec illud, quod dicit etiam virgines dicare Christo, dæmoniorum esse doctrinas: quod vos perinde sine consideratione legentes, vt cætera, ad nos subinde respicitis: nec videtis hinc & virgines vestras dæmoniorū doctrina captas notari, & vos esse antistites dæmoniorum, qui certatim semper ad hanc eas incitetis professionē suasionibus vestris: vt penè iam maior in ecclesiis omnibus virginū apud vos, quàm mulierū numerositas habeatur? Quid ergo? Num & vos iā desistitis à talibus inceptis? Quid in fraudem miseras inducitis filias hominū, si nō in eis Christi volūtas impletur, sed dæmoniorū? Et tamen hoc nobis primo respondeatis, velim, vtrum omnino virgines facere, doctrina sit dæmoniorum, an solū per prohibitionē facere nubendi? Si per prohibitionē, nihil ad nos: nam & ipsi tam stultum iudicamus

inhibere

Inhibere volentem, quàm nefas & impium satis nolentem cogere. Si verò fauere huic quoque proposito, & non reluctari volenti, id quoque doctrinã putatis esse dæmoniorũ, taceo nunc vestrum periculũ, ipsi iam timeo Apostolo, ne dæmoniorũ doctrinã intulisse tunc Iconio videatur, cũ Theclam oppigneratam iam thalamo, in amorẽ sermone suo perpetuæ virginitatis incendit. Quid verò & de magistro ipso dicemus, ac sanctimoniæ totius authore Iesu, & huius ipsius professionis puellarum cœlibe † sponso, qui in Euãgelio tria genera taxans spadonum, vnum natiuum, alterũ factitium, tertiũ voluntarium: eis tamen palmã attribuit, qui seipsos, inquit, spadones fecerunt propter regnum cælorũ: significans virgines & pueros, qui nubendi ipsa à cordibus suis execta cupiditate, spadonum vice in eius Ecclesia semper, tanquã in domo regia cõuersentur. Quid ergo? Et hæc vobis doctrina videtur esse dæmoniorum, & in seductorio spiritu dictum? Et quis erit alius in Deo loquens, si Paulus & Christus dæmoniorum probantur fuisse sacerdotes? Mitto enim cæteros eiusdem domini nostri Apostolos, Petrum & Andream, Thomam, & illum inexpertem Veneris inter cæteros beatum Ioannem, qui per diuersa professionem boni istius inter virgines ac pueros diuino præconio cecinerunt, formam nobis atque adeo vobisipsis faciendarum virginum relinquentes. Sed hos quidem, vt dixi, prætereo, quia eos vos exclusistis à canone, faciléque mente sacrilega vestra dæmoniorum his potestis importare doctrinas. Num igitur & de Christo eadẽ dicere poteritis, aut de Apostolo Paulo, quem similiter vbique constat, & verbo semper prætulisse nuptis innuptas, & id opere quoque ostendisse erga sanctissimam Theclam? Quod si hæc dæmoniorum doctrina non fuit, quam & Theclæ Paulus, & cæteri cæteris annunciauerũt Apostoli, cui credi iam poterit hoc ab ipso esse memoratũ, tanquam sit dæmoniorum voluntas & doctrina, etiam persuasio sanctimoniæ? Non ergo est interim quod vos existimetis solis hortamentis virgines facere, & non prohibitione nubendi. Nobis enim quoque hoc ipsum insitum est: & demens profecto ille non tantum stultus putandus est, qui id existimet lege priuata prohiberi posse, quod sit publica concessum: dico autẽ hoc ipsum nubere. Quapropter & nos hortamur quidem volentes vt permaneant, non tamen cogimus inuitas vt accedant. Nouimus enim quantum voluntas, quantum & naturæ ipsius vis

† cælite.
Mat. 19.

vis etiã contra legem publicam valeat, nedum aduersus priuatã, cui respondere sit liberũ, nolo. Si igitur hoc modo virgines facere sine crimine est, extra culpam sumus & nos: sin quoquo genere virgines facere crimen est, rei estis & vos. Iã qua mente aut consilio hoc aduersum nos capitulũ proferatis, ego non

Cap. v. video. Augustinus respondit, Audi ergo, quod confiteris te non videre, qua mẽte & consilio hoc aduersum vos capitulum proferamus: non quòd à carnibus abstineatis: nam hoc à quibusdam & primi patres nostri fecerunt, sicut commemoras: non tamen ea damnandi, sed significandi gratia, quod non intelligitis: & vnde iam quantum sufficere videbatur, in superioribus partibus operis huius locutus sum: & Christiani non hæretici, sed catholici, edomandi corporis causa propter animam ab irrationalibus motibus amplius humiliandum, non quòd illa esse immunda credant, non solum à carnibus verum à quibusdam etiam terræ fructibus abstinent: vel semper, sicut pauci: vel certis diebus atq; temporibus, sicut per quadragesimam ferè omnes, quantò magis quisque vel minus seu voluerit seu potuerit. Vos autem ipsam creaturam negatis bonam, & immundum dicitis, quòd carnes diabolus operetur fœculentiore materia mali: ac per hoc eas, tanquam immundiora & truculentiora Dei vestri vincula, exhorrentes abiicitis. Auditoribus autem vestris, quos tanquam distinctos à genere sacerdotum dixisti, secundum veniam hæc edenda conceditis: sicut quibus-

1. Cor. 7. dam concedit Apostolus secundum veniam, non omnem concubitum, coniugalem etiam, qui fit sola causa generandi, sed eum qui fit per incontinentiam, sed tamen cum coniuge. Neq; enim conceditur secundum veniam, nisi peccatum: hoc vos de omni carnium cibo sentitis: hoc & ipsi ab hæresi vestra didicistis, & vestros auditores docetis: sed illis quod sit ignoscẽdum, propter quod vobis necessaria ministrant, vt dixi, conceditis, non dicentes non esse peccatum, sed peccantibus veniam largientes: vos autem ab omni tali, tanquam mala & immunda

† contagione cogitatione † abstinetis: ac per hoc illud quod sequitur, ea verba Apostoli, quibus commemorationem huius capituli terminasti, ipsum est omnino, quod nos facit hoc testimonium vobis obiicere: quod & tu, puto, sciebas, vt ea verba primo non poneres, & nobis in extremo diceres, qua mente aut consilio hoc aduersum nos capitulum proferas, ego non video, cũ hoc ipsum nostrum cõsilium tacere quàm commemorare malueris

ris. Cum enim Apoſtolus dixiſſet, Abſtinentes à cibis quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fideli- *1. Tim. 4*
bus, ſecutus ait, Et iis qui cognouerunt veritatem: quoniam omnis creatura Dei bona eſt, & nihil abiiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur: ſanctificatur enim per verbum Dei & orationem. Hæc ſunt quæ negatis: hoc animo, hac voluntate, hac opinione ab eſcis huiuſmodi temperatis, quòd nõ ſignificatione, ſed natura malæ & immundæ ſint. Qua in re creatorem earum ſine dubio blaſphematis, hoc eſt quod pertinet ad doctrinam dæmoniorum. Nolite ergo mirari hoc de vobis tanto ante à ſancto ſpiritu prophetatum. Iterum ſi ad *Cap. vi.*
virginitatem ſic hortaremini, quemadmodum hortatur Apoſtolica doctrina. Qui dat nuptum, bene facit: & qui non dat *1. Cor. 7.*
nuptum, melius facit: vt bonũ eſſe nuptias diceretis, ſed meliorem virginitatẽ: ſicut facit Eccleſia, quæ vere Chriſti eſt Eccle *1. Tim. 4.*
ſia, non vos ſpiritus ſanctus ita prænunciaret, dicens, prohibentes nubere. Ille enim prohibet, qui hoc malum eſſe dicit, non qui huic bono aliud melius anteponit. Deniq; vos eũ præcipue concubitũ deteſtamini, qui ſolus honeſtus & coniugalis eſt, & quem matrimoniales quoq; tabulæ præ ſe gerunt, liberorum procreandorum cauſa, vnde viro non tam concumbere quàm nubere prohibetis. Concumbitur enim etiam cauſa libidinũ, nubitur autem non niſi filiorũ. Nec ideò vos dicatis non prohibere, quia multos veſtros auditores in hoc obedire nolentes vel non valentes, ſalua amicitia toleratis. Illud enim habetis in doctrina veſtri erroris, hoc in neceſsitate ſocietatis. Hinc eſt quod paulò ante diſtuleram dicere, cur vobis mors Chriſti viſa ſit, vel fallax & ſimulata, prædicanda, & non etiam natiuitas. Mortem quippe tanquam ſeparationem animæ: id eſt, naturæ Dei veſtri à corpore inimicorum eius, hoc eſt à figmento diaboli, prædicatis atq; laudatis: ac per hoc rem dignam fuiſſe credidiſtis, quam Chriſtus & ſi non moriẽs, tamen mortem ſimulans commendaret. In natiuitate autem quia non ſolui, ſed ligari potius Deum veſtrum creditis hanc nec ſaltem fallaciter imaginatum Chriſtum credere voluiſtis: ita vt non ſic vobis Maria diſpliceret, ſi concubuiſſet, & non concepiſſet: quo modo diſplicet, quia non concubuit, & tamen peperit. Videtis ergo multum intereſſe inter hortantes ad virginitatem, bono minori bonum amplius proponendo: & prohibentes nubere, concubitum propagationis, qui ſolus proprie nuptialis eſt,

vehementius accusando: multum interesse inter abstinentes à cibis, propter sacratam significationem, vel propter corporis castigationẽ: & abstinentes à cibis, quos Deus creauit, dicendo quòd eos Deus non creauit. Proinde illa doctrina est Prophetarum & Apostolorum, hæc dæmoniorum mendaciloquorum.

Libri trigesimi finis.

LIBER TRIGESIMVS PRIMVS.

Cap. 1. FAVSTVS dixit, Omnia munda mũdis, immundis
Titum 1. autem & coinquinatis nihil est mundum, sed inquinata sunt eorũ & mens & conscientia. Hoc quoque ipsum, vtrum vobis expediat à Paulo dictũ credere, considerandum est: hactenus enim non tantum dęmoniis
Leuiti. 11. exagitatos constitit Moysem & Prophetas, cum tantas de ciborum differentiis tulerint leges: sed etiam quòd immundi ipsi fuerunt, & coinquinati mente atque conscientia sua: vt
Titum 1. congrue in ipsos illud cadere posśit, quod sequitur, Deum se scire profitentur, operibus autem negant. Cui autem hoc magis competit quàm Prophetis atque Moysi, qui longe aliter vixisse probantur, quàm Dei cognitoribus congruebat. Ego tamen nunc vsq;, præter adulteria & fraudes & homicidia, nihil aliud esse putaueram, vnde conscientias pollutas habuisse viderentur Moyses & Prophetæ: nunc autem hoc demonstrante capitulo, scire iam datur etiam hinc eos inquinatæ mentis fuisse, quia aliquid putauerint inquinatum. Quorsum ergo talibus etiam nunc vos visionem diuinæ maiestatis contingere
Matt. 5. re potuisse arbitramini, cum sit scriptum, Nisi eos qui corde puri fuerint, Deum videre non posse? At verò hi, etiam si casti ab illicitis facinoribus extitissent, sola tamen hæc abstinendi à quibusdam escis superstitio, si mentem contaminat, diuinitatis eius potuit negasse conspectum. Euanuit ergo iam, at-
Daniel 1. que extincta simul est Danielis quoque & illa trium puerorum gloriatio, qui & ipsi vsque ad hanc prædicationem, quæ censet nihil immundum, castisśimi planè, ac bonæ mentis iuuenes habiti sunt in Iudaismo: quia scilicet paternarum memores traditionum, à gentium dapibus, & maximè immolatis, omni studio se conseruauerint illibatos. Nunc enim demum apparuit & ipsos contaminatos fuisse mentibus & conscientia, tum maximè, cum à sanguine & cibis feralibus

abstin

abstinebant. Sed illos fortasse excuset ignorantia: needum enim apparente Christiana hac fide, quæ doceret omnia esse munda mundis, quædam & ipsi putauerint esse non munda: vos verò, qua nunc excusatione vtimini, Paulo clamante, nihil esse non mundum, & doctrinas dæmoniorum appellante ciborum abstinentiam, & mente pollutos vocante, qui aliquid putauerint inquinatum, non solum abstinetis, vt diximus, sed etiam gloriam captatis exinde: & eo acceptiores vos creditis Christo, quo eritis abstinentiores à cibis: id est, secundum hanc sententiam, quo mentibus inquinati magis & magis conscientia vestra polluti. Quid quòd etiam cum tres in mundo religiones sint, quæ mentis purgationem pariter in castimoniis & abstinentia, ritu quamuis diuersissimo reponunt, dico autem Iudæos & Christianos & gentes, ex quánam istarum religionum sermo hic veniat, non potest inueniri, qui docet nihil esse non sanctum: certè ex Iudaismo minimè, itidem ex Paganismo, quia ipse quoque discriminat cibos: nec quicquam interest, nisi quòd Hebræus in quibusdam animalibus à Paganis dissentit. Restat Christiana fides, cuius si proprium hoc esse putas, nihil existimare pollutum, prius est vt fatearis in vobis esse neminem Christianum. Omnes etiam apud vos, vt cætera reticeam, morticina tamen & immolata inquinamentum existimant esse non paruum: aut si à vobis iure Christianitatis hoc agitur, ne huic quidem ergo religionis sententia est, quæ omnem penitus immundorum abstinentiam tollit. Quorsum ergo à Paulo id dici potuit, quòd nulli sit religioni conueniens? Etenim Apostolus non tam religionem exuit, quàm ritum mutauit, cum ex Iudæo factus est Christianus. At verò qui hoc capitulum scripsit, videtur ille mihi nulla prorsus religione fuisse subnixus. Quapropter si quid de cæterò in læsionem nostræ fidei de scripturis quærentes inueneritis, tunc demum id nobis opponere mementote, cum vobis peruideritis non esse contrarium: quemadmodum & illud, quod de Petro soletis afferre, tanquam idem viderit aliquando de cælo demissum vas, in quo essent omnia genera animalium & serpentes: atq; eo attonito & admirante, vox audita sit, dicens ad eum, Petre quicquid in vase vides, macta & manduca. Cui idem respondens, Domine, commune, inquit, & immundum non contingam. Et iterum vox ad eum, Quod ego sanctificaui, immundum ne

Cap. II. *Titum 1.* *1. Tim. 4.* *Act. 15.* *Cap. III.* *Act. 10.*

vocau

vocaueris. Quod quidem ipsum licet & per allegoriam aliud quiddam, & non indifferentiam videatur significare ciborũ, tamen quia vobis & hoc ita intelligere placet, vescamini igitur necesse est passim beluis omnibus, & echidnis & colubris, ac reliquo omni genere serpẽtino iuxta horama Petri. Hactenus enim vere dicto audientes vos esse probabitis voci, quã fertur audisse: & tamen huius quoq; memineritis semper, quia Moyses hinc & Prophetæ damnati sunt, qui de iis quę sanctificauerit Deus iuxta vocis huius sententiam, multa putauerint esse

Cap. IIII. polluta. Augustinus respondit, Cũ ait Apostolus, Omnia munda mũdis, naturas ipsas intelligi voluit, quas Deus creauit, secundum illud quod Moyses in Genesi scripsit, Et fecit Deus omnia, & ecce bona valde: non significationes, secundum quas Deus per eundẽ Moysem ab immundis mũda discreuit. Vnde quia multa, & multis locis iam diximus, nunc breuiter admonuisse suffecerit. Proinde illos, qui iam tempore reuelationis noui testamenti, adhuc illas vmbras futurorum ita custodiendas putarent, vt sine iis gentes salutem, quæ in Christo est, percipere non posse contenderẽt, immundos dicit Apostolus, quòd carnaliter saperent: & infideles, quòd tẽpus gratiæ à legis tempore non discernerent. Quibus ideò dicit nihil esse mundum, quia & iis quæ respuebant, & iis quæ sumebant, non sancte nec iuste vtebantur: sicut omnes quidem infideles, sed vos pręcipue Manichæi, quibus omnino nihil est mundum. Neq; enim cibus ipse, quem sumitis, quamuis eum magna diligentia, quasi à carnis contagione, separetis, mundus est vobis, quem creatum nisi à diabolo non dicitis. In illo etiam Deum vestrum ligatum atque pollutum vos edendo purgare perhibetis. Vos saltem vobis mundi videremini, quorum ventribus meretur ille purgari. Sed & vestra corpora naturam & opificium generis tenebrarum esse contenditis, animas autem vestras ipsis adhuc corporibus inquinatas. Quid ergo vobis est mundum? Non quæ sumitis, non quò mittitis ea quæ sumitis, non vosipsi qui sumpta purgatis. Videtis ergo propter quos tunc istã sententiam dixit Apostolus: talem tamen dixit, quæ omnes infideles & immundos teneret, sed vos præcipuè maximéque conuinceret. Omnia ergo munda mundis, secundum naturam in qua creata sunt, non tamen omnia secundum significationem munda primo populo Iudæorum: nec vobis omnia, vel propter salutem corporis, vel propter consuetudinem humanæ

Marginal notes: *Titum 1.* *Genes. 1.* *Leuiti. 11.* *Titum 1.* *Act. 15.*

manæ focietatis, apta funt: fed cum fua cuique redduntur, & naturalem ordinem feruant, omnia müda funt mundis: immundis autem & infidelibus, quales præcipue vos eftis, nihil eft mundum. Cætera iam verba Apoftoli, quæ fequuntur, vosipfi vobis falubriter diceretis, fi cauteriatam veftram cõfcientiam fanari velletis. Sequitur enim. Sed polluta funt eorum & mens & confcientia.

Libri trigefimiprimi finis.

LIBER TRIGESIMVS SECVNDVS.

FAVSTVS dixit, Si accipis Euangelium, credere omnia debes, quęin eodẽ fcripta funt. Quid enim tu, quia vetus accipis teftamẽtum, idcirco ne credis omnia pafsim, quæ in eodem fcripta funt? Nempe folas indidem exerpens prophetias, quæ regem Iudæis venturum fignificabant, quia ipfum putatis effe Iefum: & pauca quædam difciplinæ ciuilis præcepta communia, vt eft, Non occides, Non mœchaberis, cætera prætermittitis, & arbitramini effe, non minus atque eadem Paulus putauit, ftercora. Quid ergo peregrinum hoc, aut quid mirum eft, fi & ego de teftamento nouo purifsima quæque legens, & meæ faluti conuenientia, ea prætermitto quæ à veftris maioribus inducta fallaciter, & maieftatem ipfius & gratiam decolorãt? An fi patris teftamentum habet aliqua, in quibus parũ debeat audiri: patris enim effe vultis Iudaicã legem, cuius nouimus quàm multa vobis horrorem, quàm multa pudorem faciant, quantum ad animum iamdudum ipfi iudicaueritis eam non effe fynceram: quãuis partim pater ipfe, vt creditis, digito fuo eam vobis, partim Moyfes fcripferit, fidelis & integer: folius filij putatis teftamentum non potuiffe corrumpi: folùm non habere aliquid, quod in fe debeat improbari: præfertim quòd nec ab ipfo fcriptum conftat, nec ab eius Apoftolis: fed longo poft tempore, à quibufdam incerti nominis viris, qui ne fibi non haberetur fides, fcribẽtibus quæ nefcirẽt, partim Apoftolorũ nomina, partim eorũ, qui Apoftolos fecuti viderentur, fcriptorum fuorum frontibus indiderunt, affeuerantes fecundum eos fe fcripfiffe quę fcripferint. Quo magis mihi videntẽ iniuria graui affeciffe difcipulos Chrifti: quia quæ diffona iidem & repugnantia fibi fcriberent, ea referrent ad ipfos: & fecundum

Cap. 1.
Exod. 20.
Deut. 5.
Philip. 3.
Cap. 11.
Exo. 31.
Deut. 9.

eos hæc scribere se profiterentur Euangelia, quæ tantis sint referta erroribus, tantis contrarietatibus narrationum simul ac sententiarum, vt nec sibi prorsus, nec inter seipsa conueniant. Quid ergo aliud est, quàm calumniari bonos, & Christi discipulorum concordem cœtum in crimen deuocare discordiæ? Quæ quia nos legentes animaduertimus cordis obtutu sanissimos, æquissimum iudicauimus vtilibus acceptis ex iisdem: id est iis quæ & fidem nostram ædificent, & Christi domini atque eius patris omnipotentis Dei propagent gloriam, cætera repudiare, quæ nec ipsorum maiestati, nec fidei nostræ conueniant.

Cap. III. *Gen.* 17. *Exo.* 31. Proinde nec vos, vt dicere cœperam de testamento veteri, circũcisionem creditis accipiendam carnaliter, quamuis ita sit scriptum: neque sub ocio ac vacatione colendum sabbatum quanuis ita legatur: sed nec sacrificiis, vt Moysi videtur, & immolationibus placandum Deum: sed hæc quidem vt aliena prorsus & procul à ritu Christiano posita, ac nulla ex parte probabilia contempsistis. *Exod.* 12. Quædam véro eorum etiam diuisistis in duo, & partim quidem amplectimini, partim vero respuitis: vt Pascha, quod est & ipsum testamenti veteris anniuersale sacrum: cuius in celebratione cum sit scriptum vobis: non solùm agnum mactare edendum sub nocte, sed etiam diebus septem abstinere fermento, & esse contentos azymo cum picridiis: vos Pascha quidem assumitis, prætermittitis vero ritũ illum ac morem quo cautum est idem debere seruari. Item septem dierum hebdomadas: id est Pentecosten, quam perinde *Leuit.* 23. Moyses certo quodam sacrificiorum & genere & numero imbuendam censet, vos æque colitis: sed damnata parte eius, id *Leuit.* 11. est, litationibus ipsis & sacrificiis, quia hæc cum Christiana fide non congruunt. De mandato vero abstinendi à cibis com- *Deut.* 14. munibus visum vobis est, & vehementer creditum, morticina quidem & immolata esse sanè immũda: de porcina vero idem credere noluistis, nec de lepore aut herinacio: neque de mullis & lolliginibus, cæterísque, que vobis assapuere generibus piscium, quanuis eadem Moyses omnia immunda esse testetur.

Cap. IIII. *Gene.* 38. *Gene.* 19. *Osee.* 1. *Gene.* 12. & 20. Illa vero iam-ne audire quidem vos velle credo ex testamento veteri, nedum admittere: id est, soceros dormire cum nuribus, tanquam Iudas, patres cum filiabus, tanquam Loth: Prophetas cum fornicatricibus, tanquam Osee: maritos vxorum suarum noctes amatoribus vendere tanquam Abraham: duabus germanis sororibus vnum misceri maritum, tanquam

Iacob

Iacob: rectores populi, & quos maxime Entheos credas, mil- *Gene. 29.*
lenis & centenis volutari cum scortis, tanquam Dauid & Sa- *2. Reg. 11.*
lomon: aut illud, quod lege vxoria cautum in Deuteronomio *3. Reg. 11.*
est, debere vxorem defuncti fratris, si idem sine filiis obierit, *Deut. 25.*
superstiti fratri nubere, & eundem sobolem ex eadem in locum suscitare fratris: quod facere si noluerit vir, debere mulierculam apud maiores natu deponere de hac impietate cognati sui querelam, vt iidem accersitum eum censoria grauitate coërceant: qui si † pernegauerit, & apud eos non fecerit, non impune, sed excalciatus dextri pedis calciamento, à prædicta muliere cædatur in faciem: & consputus ac maledictus recedat, habiturus hoc opprobrium sempiternum in progeniem suam. Hæc igitur atque alia huiusmodi sunt testamenti veteris & exempla & iura: quæ si bona sunt, cur non imitamini? si mala, cur non damnatis authorem: id est, testamentum ipsum vetus? Aut si falsa hæc ei, tanquam nos de nouo credimus, etiam vos, putatis inserta, pares ergo sumus.

† aliàs per negauerit apud eos. non fecit impune &c.

Caput v.

Desinite iam proinde id à nobis exigere in testamento nouo, quod vos non seruatis in veteri. Equidem ego quantum arbitror, quatenus id iam persuasum esse voluistis, vt sit ex Deo etiam testamentum vetus, commodius satis atque excusatius vobis est, non seruantibus eius mandata, si fateamini incongruis esse adiectionibus viciatum, quàm si inuiolatum idem spernatis & incorruptum. Proinde hanc de vobis ego sententiam habui semper, & habeo, quoties quæritur, cur præuaricemini testamenti veteris iussa: quòd aut vt sapientes contennitis falsa, aut vt contumaces & indeuoti negligitis vera. Interim quia me ad credenda omnia, que noui testamenti monimentis inserta sunt, cogis, si ipsum accipiam: scias & te, quantum ad animum, multa non credere, quæ in veteri sint testamento, quamuis ipsum te profitearis
accipere. Neque enim & illud in confessis ex eodem habes, *Deut. 21.*
& credibilibus esse maledictum omnem qui pependerit in *Deute. 7.*
ligno, quia id vtique pertineat & ad Iesum: aut eum quoque in maledictis haberi, qui non suscitauerit semen in Israël: quia id virgines quoque omnes comprehendat, & pue- *Gene. 17.*
ros Dei: aut funditus interiturum eum, de genere suo, qui non fuerit carnem præpucij circuncisus, quia hoc quoque ad omnem pertineat Christianum: aut lapidibus extinguendum *Num. 15.*
eum, qui soluerit sabbatũ: aut nõ parcendũ ei, qui vnum quod-

libet testamenti veteris mandatum ruperit. Quæ omnia si tu credas, firmúmque habeas, quia sint eadem à Deo mandata, mihi crede, manus prior iniecisses in Christum: nec nunc irasceреris Iudæis, qui hunc animis ac viribus persecuti, Dei sui man-
Cap. VI. data complerint. Equidem haud ignoro, quin vos hæc non audeatis dicere falsa, sed quia sunt eadem, pro tempore tunc mandata Iudæis, vsque ad aduētum scilicet Iesu; qui quoniam venerit ab eodem prænunciatus, vt vultis veteri testamento, ipse iam doceat quid accipiendum nobis ex eodem sit, & quid relinquendum. Sed an Prophetæ Iesum præsagauerint, postea videbimus: interim ad hæc me nunc respondere oportet, quia si Iesus per testamentum vetus annunciatus, nunc diiudicat & carminat, docétque pauca eius accipienda esse, repudiáda vero quamplurima: & nobis paracletus ex nouo testamento promissus, perinde docet, quid accipere ex eodē debeamus, & quid repudiare: de quo vltro Iesus cū eum promitteret, dicit in Euan-
Ioan. 16. gelio, Ipse vos inducet in omnem veritatem, & ipse vobis annunciabit omnia, & commemorabit vos. Quapropter liceat tantundem & nobis in testamento nouo per paracletum, quantum vobis in veteri licere ostenditis per Iesum: nisi forte pluris vobis testamentum videtur filij esse quàm patris, si modo patris est, vt cū ex illo reprobentur tam multa, huius solius nihil non debeat approbari: præsertim quod nec à Christo scri-
Cap. VII. ptum constat, vt diximus, nec ab eius Apostolis. Quapropter vt vos ex vetere testamento solas admittitis prophetias, & illa, quę superius dicimus, ciuilia atque ad disciplinam vitæ communis pertinentia præcepta; supersedistis vero peritomen &
Gene. 17. sacrificia & sabbatum & obseruationem eius & azyma: quid
Exo. 12. ab re est, si & nos de testamento nouo sola accipientes ea, quæ
& 31. in honorem & laudem filij maiestatis vel ab ipso dicta comperimus, vel ab eius Apostolis, sed iam perfectis ac fidelibus, dissimulauimus cætera: quæ aut simpliciter tunc & ignoranter à rudibus dicta, aut oblique & maligne ab inimicis obiecta, aut imprudenter à scriptoribus affirmata sunt, & posteris tradita; dico autem hoc ipsum natum ex fœmina turpiter, circuncisum Iudaicè, sacrificasse gentiliter, baptizatum humiliter,
Luce, 2, 3. circunductum à diabolo per deserta, & ab eo tentatum quàm
& 4. miserrime. His igitur exceptis, & si quid ei ab scriptoribus ex testamento veteri falsa sub testificatione iniectū est, credimus cætera, præcipue crucis eius mysticam fixionem, qua nostræ animæ

animæ passionis mõstrantur vulnera, tum præcepta salutaria eius, tum parabolas, cunctúmque sermonem deificum, qui maxime duarum præferens naturarum discretionem, ipsius esse non venit in dubium. Nihil ergo est iam, cur me omnia credere existimes debere, quæ continent Euangelica, cum tu, vt supra ostensum est, testamenti veteris supremum liquorem vix summis, vt aiunt, labris attingas. Augustinus respondit, Nos veteris testamenti scripturas omnes, vt dignum est, veras diuinásque laudamus: vos scripturas noui testamenti tanquam falsatas corruptásque pulsatis. Nos ea quæ nunc de libris testamenti veteris non obseruamus, congruenter tamen illo tempore atque illi populo fuisse præcepta: nobísque in eisipsis quæ non obseruamus, significata quæ intelligamus & spiritaliter teneamus, nõ solũ dicimus, sed in Apostolicis quoq; literis ostẽdimus & docemus. Vos autem omnia quæ in libris noui testamẽti nõ accipitis, omnino reprehenditis: nec à Christo, nec ab apostolis eius dicta vel cõscripta asseueratis. Videtis ergo quãtũ inter nos & vos, quod ad hãc rem attinet, distet. Cum itaque à vobis quæritur, quare nõ omnia in libris noui testamẽti accipitis, sed & in eis libris, in quibus approbatis aliquas, multa respuitis, reprehẽditis, accusatis, à corruptoribus inserta esse cõtẽditis, nolite in exẽplũ assumere distinctionẽ fidei vel obseruationis nostræ, sed rationẽ reddite præsumptionis vestræ. A nobis enim si quæratur, cur nõ eo ritu colamus Deũ, quo coluerũt Hebræi patres tempore veteris testamenti, Respondemus, aliud nobis Deum pręcepisse per patres noui testamẽti: neque hoc contra vetus testamentum, cum & in illo id ante sit prædictum. Sic enim hoc ipsum prænũciatum est per Prophetam, Ecce dies veniunt, dicit dominus, & consummabo super domum Israël, & super domum Iuda testamentum nouum: non secundum testamentum, quod feci patribus eorum, in die qua apprehẽdi manũ eorũ, vt eiicerem eos de terra Aegypti. Ecce quia & hoc prophetatũ est, nõ perseueraturũ illud testamẽtũ, sed futurũ nouũ. Hic si obiectũ fuerit, nõ nos pertinere ad domum Israël & domũ Iuda, ex doctrina apostolica nos defendimus: qa semẽ Abrahæ Christũ esse docet Apostolus, nobísq; ad corpus eius pertinẽtibus, dicit, Ergo Abrahæ semẽ estis. Porrò si quæsitũ à nobis fuerit, cur illius testamẽti authoritatẽ teneamus, cuius ritũ nõ obseruamus, & ad hoc ex literis apostolicis respõdemus: ait enim Apostolus, Nemo ergo vos iudicet in ci-

Cap. VIII. *Cap. IX.* *Hier. 31.* *Heb. 8.* *Roma. 1.* *Gala. 3.* *Coloss. 2.*

bo & potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorũ, quod est vmbra futurorũ. Ita quippe & cur ea legi atque accipi oporteat, ostendit: id est ne prophetiã extingamus, quia in vmbra facta sunt futurorum: & curare nos non debere eos, qui nos hinc iudicare voluerint, quod corporaliter iam non obser-
1. Cor. 10. uemus: sicut alibi tale quiddã dixit, Hæc in figura cõtingebant illis, scripta sunt autẽ propter correptionẽ nostrã, in quos finis seculorũ obuenit. Cũ ergo tale aliquid legitur in instrumẽto veteris testamẽti, quale à nobis obseruari, vel iussum non est in nouo testamẽto, vel etiam prohibitũ, quid significet quærendum est, non reprehendendũ: quia eoipso, quo iam non obser-
Cap. 2. uatur, non damnatũ, sed impletum probatur. Vnde multa, vt sæpe iam diximus, velut hoc ipsum, quod modo non intelli-
Deut. 25. gens Faustus, in mandatis veteris testamenti pro crimine obiecit, quòd vxorẽ fratris ad hoc frater iussus est ducere, vt non sibi, sed illi sobolem suscitaret, eiúsque vocaret nomine, quod inde nasceretur: quid aliud in figura præmonstrat, nisi quia vnusquisque Euãgelij prædicator ita debet in ecclesia laborare, vt defuncto fratri, hoc est Christo, suscitet semen qui pro nobis mortuus est: & quod suscitatũ fuerit, eius nomen accipiat? Denique hoc implens Apostolus, non iam carnaliter in præmissa significatione, sed spiritaliter in cõpleta veritate, quos
1. Cor. 4. in Christo Iesu per Euangeliũ se genuisse cõmemorat, succenset eis, & eos increpans corrigit, volentes esse Pauli. Nunquid
1. Cor. 1. Paulus, inquit, pro vobis crucifixus est, aut in nomine Pauli baptizati estis? Tanquam diceret, Defuncto fratri vos genui, Christiani vocamini, non Pauliani. At verò qui electus ab Ecclesia ministerium Euangelizandi renuerit, ab ipsa Ecclesia
Deut. 25. merito dignéque contemnitur. Hoc est enim quòd in eius faciem iubetur expuere, non sanè sine signo huius opprobrij, vt calciamento pedis vnius exuatur, ne sit in eorum sorte, quibus
Ephes. 6. ipse Apostolus ait, Et calciati pedes in præparationẽ Euangelij
Esa. 25. pacis. Et de quibus cõmemorat propheta, Quàm speciosi pedes eorum, qui annunciant pacem, qui annunciant bona. Qui enim sic Euangelicam fidem tenet, vt & ipsi prosit, & Ecclesiæ prodesse non renuat, bene intelligitur vtroque pede calciatus. Qui autem sibi putat, quia credit, satis esse consultum, curam verò lucrandorũ refugit aliorum, decalciati illius non figura-
Cap. 21. tum significauit, sed in se impletũ portabit opprobriũ. Quid
Exod. 12. quòd & Pascha à nobis obiicit celebrari nec quòd ita vt Iudæi

celebramus insultat, cum ouem magis nos habeamus in re præsentis Euangelij, non in vmbra futuri, eiúsque occisionem cum quotidie, tum maxime anniuersaria solennitate non venturam presignemus, sed factam cõmemoremus. Ideo sanè dies Paschæ solennitatis nostræ ad diem celebrationis vmbraticæ Iudæorum non occurrit, vt & dominicum diem, quo Christus resurrexit, cõplecteremur. Azyma verò, qui rectæ fidei Christiani sunt, non in fermento veteris vitæ, hoc est malitiæ, sed in ipsius fidei veritate & synceritate custodiũt: non septẽ diebus, sed omni die: quod significatũ est numero dierum septenario, quo quotidie omnis voluitur dies. Quod & si aliquãtulum laboriosum est in hoc seculo, quoniam angusta & arcta via est quæ ducit ad vitam, merces tamen certa seruatur: nam ipse labor significatus est illis picridis, quòd aliquãtulum subamara sint. Pentecosten etiam, id est, à passione & resurrectione domini, quinquagesimum diem celebramus, quo nobis sanctum spiritum, paracletum quem promiserat, misit: quod futurum etiam per Iudeorum Pascha significatum est, cum quinquagesimo die post celebrationem ouis occisæ, Moyses digito Dei scriptam legẽ accepit in monte: legite Euangelium, & aduertite ibi spiritum sanctum appellatum digitum Dei. Ea quippe anniuersariæ in ecclesia celebrantur, quæ insigniter excellentia certis diebus facta sunt, vt eorũ necessariam salubrémque memoriam festiuitas concelebrata custodiat. Si vultis ergo nosse quare celebramus Pascha, quia tunc pro nobis immolatus est Christus: si vultis nosse quare non illud ritu Iudaico celebremus, quia illa erat venturi veri præfiguratio, hæc cõpleti commemoratio. Futurum autẽ & præteritũ nec ipsis verbis nostris eodem modo enunciatur, vnde iam satis in hoc opere locuti sumus. Si autem & hoc quæritis, cur ex omnibus cibis, à quibus in vmbra futurorum populus est ille prohibitus, non morticino & immolaticio non vescimur: & hoc audite, & calumniis vanitatis verum aliquando præponite. Cur enim non expediat immolaticio vesci Christiano, Apostolus dicit, Nolo vos, inquit, socios fieri dæmoniorum. Neque enim ipsam immolationem reprehendit, quam faciebant patres, præfigurantes sanguinem sacrificij, quo nos Christus redemit: sed quę immolant gẽtes, dæmoniis, inquit, immolãt, & non Deo. Deinde adiecit quod dixi, Nolo vos socios fieri dæmoniorũ. Nam si natura ipsa immolaticiæ carnis esset immũda, vtique & nescien-

1. Cor. 5. *Mat. 7.* *Cap. XII.* *Leuit. 23.* *Act. 2.* *Exod. 19.* *Luca 11.* *Cap. XIII.* *Leuit. 11.* *1. Cor. 10.*

tem cõtaminaret. Neque enim eo minus ipsa esset, quo minus ab sciente acciperetur, sed propter conscientiã, ne dæmonibus communicasse videatur. Morticinũ autẽ puto, quòd ad escam vsus hominum non admisit, eo quòd non occisorum, sed mortuorum animalium morbida caro est, nec apta ad salutem corporis, cuius causa sumimus alimentum. Nam quòd de effundendo sanguine antiquis in figura præceptũ est, id est, ipsi Noë post diluuiũ, quod iam quid significaret, ostendimus, plerique intelligunt. Et in Actibus Apostolorum hoc lege præceptũ ab Apostolis, vt abstinerent gentes tantũ à fornicatione & ab immolatis & sanguine, id est, nequaquam ederent carnem, cuius sanguis non esset effusus. Quod alij non sic intelligũt, sed à sanguine præceptum esse abstinendũ, ne quis homicidio se contaminet. Hoc nunc discutere longũ est, & non necessariũ: quia etsi hoc tunc Apostoli præceperunt, vt ab animalium sanguine abstinerent Christiani, ne præfocatis carnibus vescerentur, elegisse mihi videntur pro tempore rem facilem, & nequaquam obseruantibus onerosam, in qua cum Israëlitis etiam gentes, propter angularẽ illum lapidẽ, duos parietes in se condentem, aliquid cõmuniter obseruarẽt: simul & admonerẽt, in ipsa arca Noë, quando Deus hoc iussit, Ecclesiam omniũ gentiũ fuisse præfiguratã: cuius facti prophetia, iam gentibus ad fidẽ accedentibus, incipiebat impleri. Transacto verò illo tempore, quo illi duo parietes, vnus ex circuncisione, alter ex præputio venientes, quãuis in angulari lapide cõcordarent, tamen suis quibusdam proprietatibus distinctius eminebãt: & vbi Ecclesia gentiũ talis effecta est, vt in ea nullus Israëlita carnalis appareat, quis iam hoc Christianus obseruat, vt turdos vel minutiores auiculas non attingat, nisi quarũ sanguis effusus est: aut leporẽ non edat, si manu à ceruice percussus, nullo cruento vulnere occisus est? Et qui forte pauci adhuc tãgere ista formidant, à cæteris irridẽtur. Ita omniũ animos in hac retenuit illa sententia veritatis, Non quod intrat in os vestrũ, vos coinquinat, sed quod exit, nullam cibi naturã, quam societas admittit humana, sed quæ iniquitas committit, peccata condemnans.

Genes. 9. *Act. 15.* *Ephe. 2.* *Mat. 15.*

Caput XIIII. Iam verò de antiquorum factis, & quæ stultis atque ineruditis videntur peccata, dum non sunt, & quæ vere peccata sunt, quam ob causam conscripta sint, seruata magísque cõmendata scripturæ ipsius veneratione, sufficienti iam sermone monstrauimus. Necnon de maledicto eius, qui pendet in ligno: & eius

Suprà libro 22.

eius qui non suscitauerit semen in Israël, iam primũ suo loco respondimus, cum hæc antè dilueremus obiecta: & prorsus omnia, siue de quibus singillatim iam anterioribus huius operis partibus disseruimus, siue quæ in isto, cui respondemus, sermone suo Faustus similia posuit, vna firmissima veritatis ratione defendimus, quã de sanctarũ scripturarum authoritate percipimus: & quæcunque scripta sunt in illis libris veteris testaméti, omnia verissime atque vtilissime pro æterna vita scripta esse laudamus, accipimus, approbamus: sed quę in his mandata corporali operatione non obseruamus, & rectissime tunc mandata intelligimus, & vmbras futurorũ esse didicimus, & nunc iam impleri cognoscimus: ac per hoc quisquis illa tunc etiam opera, quæ ad significãdum agi iubebãtur, non obseruabat, pœnas diuinitus cõstitutas, rectissimo iudicio persoluebat. Sicut nunc si quis sacramenta noui testamenti pro temporis ratione distincta, fuerit ausus sacrilega temeritate violare. Quemadmodũ enim tunc iusti viri, qui pro illis sacramentis nec morté recusauerunt, iure laudãtur, ita nunc pro istis martyres Christi. Et sicut æger non debet reprehendere medicinalem doctrinã, si aliud illi hodie pręceperit, aliud cras, prohibẽs etiam quod ante præceperat, sic enim se habet sanãdi eius corporis ratio, ita genus humanũ ab Adam vsque in finẽ seculi, quandiu corpus quod corrũpitur, aggrauat animã, ægrum atque saucium, non debet diuinã reprehendere medicinam, si in quibusdam hoc idem, in quibusdã verò aliud prius, aliud posterius obseruandũ esse præcepit, præsertim quia sic aliud præcepturam esse promisit. Nulla ergo cõparatio est, quã Faustus obtendit, ita vobis paracletũ ex nouo testamento quod credatis, elegisse, & quod respuatis demõstrauisse, cum ipse nouo testamento fuerit prophetatus: sicut nobis Christus fecit ex vetere, quo similiter prophetatus est. Hoc enim aliqua verisimili ratione diceretur, si esset aliquid in veteris testamenti libris, quod nos diceremus non recte dictũ, nõ diuinitus iussum, non veraciter scriptũ. Nihil horum dicimus, sed accipimus omnia: siue quæ obseruamus, vt recte viuamus: siue quæ non obseruamus, & tamen & ipsa tunc in prophetia iussa & obseruata nũc compleri videmus. Deinde paracletum sicut promissum legimus in iis libris, quorum non omnia vultis accipere, ita & missum legimus in eo libro, quem nominare etiam formidatis. In Actibus quippe Apostolorũ, sicut sæpe paulo ante com-

Deut.25. *Exo.23.* *Sapien.9.* *Cap. xv.* *Actu.2.*

memoraui, apertissime legitur missus die Pentecostes Spiritussanctus, qui etiam opere manifestauit quis esset. Linguis enim omnium locuti sunt, qui eum primitus acceperunt: vt hoc etiam signo promitteret in linguis omnibus, hoc est in omnibus gentibus futuram ecclesiam, quæ illum sicut patrem

Cap. XVI. & filium verissime prædicaret. Vos iam dicite, quare non accipiatis omnia ex libris noui testamẽti, vtrum quia nõ sunt Apostolorum Christi, an quia praui aliquid docuerũt Apostoli Christi? Respondetis, quia non sunt Apostolorũ Christi. Nam illa vox altera Paganorũ est, qui dicunt, Apostolos Christi non recta docuisse. Vos ergo quid dicitis, vnde ostẽditis, scripturas illas, nõ ab Apostolis ministratas? Respõdetis, quia multa sunt in eis, & inter se, & sibi cõtraria. Omnino falsissimum est, vos non intelligitis. Nam quidquid tale protulit Faustus, quod ita vobis videretur, ita non esse monstratum est: & quicquid tale à vobis prolatũ fuerit, hoc docebimus. Quis autem ferat, lectorem vel auditorẽ, scripturam tantę authoritatis, facilius quàm vitium suæ tarditatis, audere culpare? An hoc dicitis vos paracletũ docuisse scripturas istas Apostolorũ non esse, sed sub eorũ nominibus ab aliis esse conscriptas? Hoc saltem docete, istum ipsum paracletum esse, à quo didicistis hæc Apostolorum non esse. An dicetis, ipsum Christus promisit & misit? Respõdetur vobis, omnino istum Christus nec promisit nec misit, & simul ostenditur quãdo miserit quẽ promisit. Quòd ergo eum Christus miserit, hoc probate: vnde asseritis personam vestri authoris vel potius deceptoris? Respondetis ex Euangelio vos probare. Ex quo Euangelio? Quòd non totum accipitis, quod falsatũ esse vos dicitis. Quis ergo testem suum prius ipse dicat falsitate esse corruptum, & tunc producat ad testimonium? Si enim quod vultis, ei credimus: & quod non vultis, ei non credimus, iam non illi, sed vobis credimus. Si autem vobis credere vellemus, testem à vobis non exigeremus. Deinde pa-

Ioan. 16. racletus sic est promissus, vt diceretur, Ipse vos inducet in omnem veritatem: quomodo autem ille inducet in veritatem, qui vos docet Christum esse fallacem? Huc accedit: quia si omnia, quæ de promissione paracleti in Euangelio leguntur, talia esse demonstraretis, vt omnino nisi Manichæo vestro non possent intelligi: sicut ostenduntur in Prophetis ea esse dicta de Christo, quæ in alium cadere omnino non possunt: tamen cum ea de iis codicibus proferretis, quos dicitis infal-

satos

ſatos, hoc ipſum illic falſum, & à corruptoribus maioribus ve ſtris immiſſum eſſe diceremus, quod illic de Manichęo ſic ſcriptum legeritis, vt de alio intelligere non poſſemus: quid faceretis dicite mihi, niſi clamaretis, nullo modo vos potuiſſe falſare codices, qui iam in manibus eſſent omnium Chriſtianorum? Quia mox vt facere cœpiſſetis, vetuſtiorum exemplarium veritate conuinceremini. Qua igitur cauſa à vobis corrūpi non poſſent, hac cauſa à nemine potuerūt. Quiſquis enim hoc primitus auſus eſſet, multorum codicum vetuſtiorum collatione confutaretur: maximè quia non vna lingua, ſed multis eadem ſcriptura contineretur. Nam etiam nunc nonnullæ codicum mendoſitates, vel de antiquioribus, vel de lingua præcedente emendantur. Ita ergo aut cogimini veraces illos codices confiteri, & continuò euertent hæreſim veſtram: aut ſi fallaces eos dixeritis, eorum authoritate paracletum non poteritis aſſerere, & vos euertiſtis hęreſim veſtram. Huc accedit, quia ea dicta ſunt in promiſſione paracleti, vt Manichæū poſt tam multos annos venientē, ab iſta ſuſpicione prorſus excludant. Quia enim poſt reſurrectionem & aſcenſionem domini continuò venturus erat ſpiritus ſanctus, apertiſsimè dictum eſt à Ioanne, Spiritus enim nondum erat datus, quia Ieſus nondum fuerat clarificatus. Si hæc itaque cauſa erat vt non daretur, quia nondū erat clarificatus Ieſus, proculdubio clarificato Ieſu, iam cauſa erat vt ſtatim daretur. Nam & Cataphryges ſe promiſſum paracletum ſuſcepiſſe dixerūt, & hinc à fide catholica deuiarunt, conantes prohibere quod Paulus conceſsit, & damnare ſecundas nuptias, quas ille permiſit: ſub his verbis inſidiantes, quia ſcriptum eſt de paracleto, Ipſe vos inducet in omnem veritatem, quaſi videlicet non omnem veritatem Paulus & cæteri Apoſtoli docuiſſent, ac locum Cataphrygarum paracleto reſeruaſſent. Ad hoc & illud traxerunt, quod Paulus ait, Ex parte enim ſcimus, & ex parte prophetamus: cum autem venerit quod perfectum eſt, quod ex parte eſt, euacuabitur: vt ſcilicet ex parte ſciens & prophetans Apoſtolus dixerit, Quod vult faciat, non peccat ſi nubat: & imperfectum paracleti Phrygia ex hoc euacuauerit. Ad hæc cùm eis dictū fuerit, quòd ſint Eccleſiæ tantò ante promiſſæ, & toto orbe diffuſæ, authoritate damnati, reſpondent: hinc etiam in ſe illud eſſe completum, quod de paracleto dictum eſt, quòd mundus eum accipere non poteſt. Nónne iſta ſunt, quæ etiam vos dicere ſoletis. Ipſe vos

Cap. XVII

Ioan. 7.

1. Tim. 4. & 5.

Ioan. 16.

1. Cor. 13.

1. Cor. 7.

Ioan. 14.

Ioan. 16.

1. Cor. 13.

vos inducet in omnem veritatem:&,Cum venerit quod perfectum est,quod ex parte est,euacuabitur:&, Mundus eum accipere non potest: de vestro Manichæo esse prædictum? Et quæ tandem poterit hæresis exoriri sub paracleti nomine, quæ non hæc omnia verisimiliter sibi audeat coaptare? Nunquid enim est hæresis,quæ non veritatem se nominet, & quantò est superbior, tantò magis se etiam perfectam nominet veritatem: vt & in omnem veritatem se polliceatur inducere, & doctrinam Apostolorum suo errori contrariam, quasi per illam venerit, quod perfectũ est, euacuare conetur? Et quoniá tenet ecclesia,
Galat.1. quòd vehementius Apostolus commendauit, Si quis vobis euangelizauerit præter quàm quod accepistis, anathema sit:
Ioan.14. cum cœperit aliud annuncians ab vniuerso orbe anathemari, continuo dicat, hoc est quod scriptũ est, Mundus eum accipe-
C.XVIII. re non potest. Vnde ergo probare poteritis,quòd à vobis exigitur,paracletũ esse illũ à quo didicistis,quòd euangelica scripta non sunt Apostolorũ,quandoquidem etiam nos probamus non esse paracletum spiritum sanctum,nisi qui Iesu clarificato
Ioan.7. mox venit?Ideò enim nondum erat datus,quia nondum Iesus
Ioan.16. fuerat clarificatus. Probamus etiá ipsum inducere in omnem
Roma.5. veritatem,quia non intratur in veritátem,nisi per charitatem. Charitas autem Dei diffusa est, ait Apostolus, in cordibus nostris per spiritum sanctum,qui datus est nobis. Docemus etiá non dixisse Paulum,Cũ venerit quod perfectum est:nisi de perfectione illa, quæ in perceptione vitæ æternæ futura est. Hoc
1.Cor.13. enim cum loqueretur,Videmus enim, inquit, nunc per speculum in ænigmate,tunc autẽ facie ad faciẽ.Hic certè nisi apertè insanire volueritis,fatemini non vos videre Deum facie ad faciem. Non ergo ad vos venit illud quod perfectum est. Hoc enim modo planè,quid de hac re senserit,satis Apostolus explicauit:nec futurum est hoc sanctis,nisi cum factum fuerit,quod
1. Ioan.3. etiam Ioannes dicit,Filij Dei sumus,& nondum apparuit quid erimus: scimus autem quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est:tunc introducente in omnem veritatem spiritu sancto, cuius nunc pignus accepi-
2.Cor.5. mus. Quòd autem dictum est, Mundus eum accipere non po-
Ioan.14. test: de iis vtiq; dictum est, qui solent in scripturis mundi nomine appellari, amatores mundi, vel impij; vel carnales: de
1.Cor.2. qualibus dicit Apostolus, Animalis autem homo non percipit quæ sunt spiritus Dei. De hoc enim mundo esse dicuntur.

quand

quandiu non possunt sapere amplius, quàm sunt ista corporea quæ in hoc mundo senserunt: sicut nec vos aliud sapitis, qui cũ lucem istam solis & lunæ miraremini, talia vobis omnia diuina finxistis, authore illo vaniloquo, quem decepti & deceptores paracletũ dicitis. Proinde nullo modo valentes ostendere, quo modo sit ille paracletus, non est vnde doceatis firmissima aliqua authoritate vos comperisse, quemadmodũ hæc scripta euangelica, ex quibus non omnia vultis accipere, non sint Apostolorum Christi. Restat ergo vt dicatis, hoc vos ea ratione comperisse, quia talia ibi sunt, quæ Christi gloriam decolorent: scilicet quia natus ex virgine ibi narratur, quia circuncisus: quia pro illo oblatum sacrificiũ, quod tunc offerebatur, quia baptizatus, quia tẽtatus à diabolo est. His autem exceptis & testimoniis ex veteri testamento, quæ illis inserta sunt literis, cætera vos secundũ id, quod Faustus loquitur, fatemini accipere: & præcipue crucis eius mysticam fixionem, qua passionis animæ vestræ vulnera demonstrantur. Deinde, inquit, præcepta salutaria eius, & parabolas cunctũmq; sermonẽ deificum, qui maximè duarũ præferens naturarum discretionem, ipsius esse non venit in dubium. Videtis ergo id vos agere, vt omnis de medio scripturarũ auferatur authoritas, & suus cuique animus author sit, quid in quaq; scriptura probet, quid improbet: id est, vt nõ authoritati scripturarum subiiciatur ad fidem, sed sibi scripturas ipse subiiciat: nõ vt ideo illi placeat aliquid, quia hoc in sublimi authoritate scriptũ legitur: sed ideò recte scriptum videatur, quia hoc illi placuit. Quò te cõmittis anima misera, infirma, carnalibus nebulis inuoluta, quò te cõmittis? Remoue ergo authoritatem, videamus: remoue authoritatem, redde rationem. Eóne ratio tua perducitur, vt nisi Dei natura violabilis corruptibilísq; credatur, exitum theatricum longa illa fabula vestra reperire nõ possit? Postremò vnde scis octo esse terras & decem cælos quòd Atlas mundũ ferat, splenditenéusq; suspẽdat, & innumerabilia talia, vnde scis hæc? Planè, inquis, Manichęus me docuit. Sed infœlix, credidisti, neque enim vidisti. Si ergo ad milia fabulosorũ phantasmatum, quibus turpiter grauidata es, te authoritati ignotissimæ & furiosissimæ subdidisti, vt ideò hęc omnia crederes, quia in illis conscripta sunt libris, quibus miserabili errore credendum esse censuisti, cum tibi nulla demonstrentur: cur non potius Euangelicæ authoritati tam fundatæ, tam stabilitæ, tanta gloria diffam

Lucæ 2.3. & 4.
Cap. xix.

diffamatæ, atque ab Apostolorum temporibus vsque ad nostra tempora per successiones certissimas commendatæ, non te subdis: vt credas, vt videas, vt discas etiam omnia illa quæ te offendunt: ex vana & peruersa opinione te offendere potiúsq; esse verum, naturam incommutabilem Dei aliquid mortalis assumpsisse creaturæ, in qua incommutabiliter permanens, nõ fallaciter, sed veraciter faceret atq; pateretur, quicquid eandẽ creaturam facere ac pati pro generis humani, vnde sumpta erat, salute congrueret, quàm violabilem & corruptibilem credere Dei naturam: nec inquinatam atque oppressam totam posse liberari atq; purgari, sed ęterna globi pœna summa Dei
Cap. xx. necessitate damnari? Sed, inquis, propterea credidi quæ non mihi ostendit: quia duas naturas boni scilicet & mali mihi in hoc ipso mundo euidenter ostendit. At hoc ipsum est infœlix, vnde decepta es: quia sicut in illa scriptura Euangelica, ita in hoc mundo nihil mali putare potuisti, nisi quo tuus carnalis sensus offensus est: sicut serpentem, ignem, venenum, & similia: nec aliquid boni, nisi quod eundem tuum carnalem sensum aliqua iucunditate permulsit: sicut saporum iucunditas, & odorum suauitas, & lucis huius aspectus, & si quid aliud vel auribus vel oculis tuis vel naribus vel palato [vel palpatui] similiter fortè blanditũ est. At si vniuersam creaturam ita prius aspiceres, vt authori Deo tribueres, quasi legens magnum quendam librum naturæ rerum: atq; ita si quid ibi te offenderet, causam te quanquam hominem latere posse tutius crederes, quàm in operibus Dei quicquam reprehendere auderes: nunquam incidisses in sacrilegas nugas, & blasphema figmenta: quibus non intelligens vnde sit malum, Deum implere co-
Cap. xxi. nareris omnibus malis. Hic iam si quæratis à nobis, nos vnde sciamus Apostolorũ esse istas literas? Breuiter vobis respondemus, inde nos scire, vnde & vos scitis illas literas esse Manichæi, quas miserabiliter huic authoritati præponitis. Si enim & hinc vobis aliquis moueat quæstionem, & scrupulum contradictionis impingat, dicẽs, Libros quos profertis Manichæi, non esse Manichæi, quid facturi estis? Nónne potius eiusdem deliramenta ridebitis, qui contra rem tanta connexionis & successionis serie confirmatam, impudentiam huius vocis emittat? Sicut ergo certum est illos libros esse Manichæi, & omnino ridendus est, qui ex transuerso veniens tanto post natus, litem vobis huius contradictionis intenderit: ita certum est

Manich

Manichæum vel Manichæos esse ridendos, aut etiam dolendos, qui tam fundatæ authoritati, à temporibus Apostolorum vsque ad hæc tempora certis successionibus custoditæ atque perductæ, audeant tale aliquid dicere. Iam ergo authoritas *Cap. XXIII.*
Manichæi conferenda est authoritati Apostolorum. Nam literas istorum istas esse tam certum est quàm illas illius. Quis autem Manichæū Apostolis comparat, nisi quisquis se à Christo, qui misit Apostolos, separat? Aut duas naturas sibimet ex propriis principiis aduersas, quis vnquā sapuit in verbis Christi, nisi qui non sapit verba Christi? Apostoli ergo tanquam discipuli veritatis, natiuitatem Christi prædicant, passionémq; *Ioan. 16.*
veracem: Manichæus autem iactat se inducere in omnem veritatem, & vult inducere in talem Christum, in quo ipsius passionis prædicat falsitatem. Isti Christum in carne, quam de *Luca 2.*
Abrahæ suscepit semine circumcisum: ille Deum in ipsa sua natura, à tenebrarum gente concisum. Isti pro carne Christi litante sacrificium, quod tunc piè fiebat, oblatum: ille non carnis, sed ipsius diuinæ substantiæ membrum, omnibus dæmonibus immolandum, naturæ aduersæ gentis illatum. Isti Christum exempli præbendi causa baptizatum in Iordane: ille *Luca 3.*
Deum ipsum per seipsum in tenebrarum cōtaminatione submersum. Nec totum emersurum, sed quod eius mundari non potuerit, æterna damnatione puniendum. Isti carnem Christi à dæmonum duce tentatam: ille partem Dei à dæmonum *Luca 4.*
gente possessam. Et isti quidem illam tentatam, vt doceret resistere tentatori: ille illam possessam, vt pati non possit restitui, nec victori. Deniq; Manichæus ex doctrina dæmoniorum aliud annunciat, vt quasi eminentior sit: Apostoli verò ex doctrina Christi commendant: vt quisquis aliud annunciauerit, *Galat. 1.*
anathema sit.

Libri tricesimi secundi finis.

LIBER TRICESIMVS TERTIVS.

FAVSTVS dixit, Scriptū est in Euangelio, Quia *Cap. I.* multi venient ab Oriente & Occidente, & recumbent *Matt. 8.* cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cælorum. Vos ergo quare non accipitis Patriarchas? Absit, nos quidem cuiquam inuidere mortalium, quem Deus fortè miseratione respiciens sua, de perditione vnquam reduxerit ad salutem: Sed hoc

sanè

sanè nos eius esse iam clementiæ ponimus, qui misertus sit, nō illius meriti, cuius fuisse negare non possis improbabilem vitam: ac per hoc & Iudæorum patres, Abraham scilicet & Isaac & Iacob, si est hoc pro certo de iisdem Christi testimoniū quod assertis, quanquam fuerunt ipsi quidē flagitiosissimi, vt ferè Moyses indicat eorū pronepos, siue quis alius historiæ huius cōditor est, quæ dicitur Geneseos, qui eorum vitas nobis odio omni fastidióq; dignissimas scripsit, sint tamē & ipsi iam in regno cælorū, sint in loco quē nec crediderant vnquā nec sperauerant, vt ferè ex eorū liquido libris apparet: dūmodo tamen constet, vobis etiam confitentibus, longo interuallo de terra ac pœnali inferorū custodia, vbi se vitæ merita coërcebāt, à Christo domino nostro liberatos, per eius scilicet mysticam passionem, peruenire ad hoc ipsum potuisse, si peruenerūt, quod scri-
Luca 23. ptum de eis est. Neq; enim quia & latronē quendā de cruce liberauit idem noster dominus, & ipso eodē die secum futurum dixit eum in paradiso patris sui, quisquam inuiderit, aut inhumanus adeò esse potest, vt hoc ei displiceat tantæ benignitatis officium: Sed non tamen idcirco dicemus & latronum vitas ac mores nobis probabiles esse debere, quia Iesus latroni indul-
Mat. 21. gentiam dederit: Aut quia publicanis & meretricibus ignouerit errata, dixeritq; quòd etiā præcederent ipsi ad regnum cælorum eos qui se superbè gesserint. In iustitia nanq; & in adul-
Ioan. 8. terio deprehensam mulierem quandā Iudęis accusantibus absoluit ipse, pręcipiens ei vt iam peccare desineret. Quapropter si horum tale quid & circa Abraham egit & Isaac & Iacob, ipsi gratias: decet enim eum talia operari circa animas, qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos &
Matt. 5. iniustos. Sed hoc tamen mihi vnum in opinione hac vestra molestum est, cur id de Iudæorum tantum patribus sentiatis, ac non de cæteris quoque Patriarchis gentium, quòd & ipsi senserint aliquando nostri liberatoris hanc gratiam: præsertim cum de ipsorum filiis magis Christiana constet ecclesia, quàm de semine Abraham, Isaac & Iacob. Sed ais vtiq;, illos quidem idola coluisse, hos verò omnipotentem Deum, idcircóq; solum ipsorum coram habuisse Iesum. Ita Dei omnipotentis cultura in tartara detrudit, & filij eget auxilio qui coluit patrem? Sed Iudæis consentiam, vt inquam, hactenus in cælum reductos eos, non quia mererentur, sed quia vincat diuina clementia
Cap. 11. vim peccatorum. Veruntamen vtrum & hoc à Christo di-
ctum

ctum sit, dubios etiam nos & incertos scribentium ipsa varietas facit. Nanque cum duo Euangelistæ Matthæus & Lucas *Matt. 8.*
de Centurione quodam pariter narrent: cuius puer tunc infirmaretur, *Luce 7.*
& propter quem visus fuerit hoc ipsum dixisse Iesus: quia scilicet tanquam fidem non inuenisset in Israël, quantam in illo homine, gentili quamuis & Pagano: eo quòd dixerit idem non se fuisse tam dignum vt sub tectum suum intraret Iesus, sed id rogare tantum vt iuberet verbo & sanaretur puer suus: solus tamen Matthæus hoc adiicit Iesum prosecutum esse, *Matt. 8.*
vt diceret, Amen dico vobis, quia multi venient ab Oriente & Occidente, & recumbent cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cælorum, filij autem regni mittentur in tenebras exteriores. Multos quidem qui venturi forent Paganos significans, propter Centurionem, quia esset & ipse gentilis, in quo tamen tanta fuisset fides inuenta: filios autem regni appellans Iudæos, in quibus nulla est inuenta fides. At vero Lucas quanquam & ipse necessarium hoc & memorabile inter Christi mirabilia gesta inserendum putauerit Euangelio suo, de Abraham tamen illic de Isaac & Iacob nullam facit mentionem. Quod si quis dicat idcirco prætermisisse eum, quia dictum id iam satis fuisset à Matthæo, cur ergo gestum ipsum commemorat erga Centurionem & puerum eius, quod æque lōgum satis insinuatum iam fuisset nobis Matthæi solertia? Sed falsum est. Nanque & de obsecratione ipsa adueniendi Iesum, Matthæus quidem dicit, quòd idem per semetipsum Centurio venerit ad eum rogaturus medelam: Lucas autem non, sed quia maiores natu ad eum miserit Iudæorum, qui ne forte sperneretur ab eodem tanquam gentilis, quoniam hi quidem Iesum volunt esse planè Iudæum, persuadere ingressi sunt ei: dicentes, dignum esse cui id præstaret: quoniam quidem diligeret gentem suam, & synagogam ipse ædificasset sibi: tanquam & hoc ad Dei filium pertineret, si ædificationem synagogæ suæ Iudæi de Centurione Pagano meruerint. Nec tamen omnifariam & Lucas hoc verbum reticuit, puto recogitans ne forte fuisset verum: sed locum tamen mutat applicátque id alteri cuidam causæ longè dissimili: id est, vbi dicit Iesus ad *Luce 13.*
discipulos suos, Contendite intrare per angustum ostium: multi enim venient quærentes intrare & non poterunt. Cum autem intrauerit, inquit, paterfamiliàs, & clauserit ianuam, incipietis foris stare & pulsare, dicentes, Domine aperi nobis.

Et respődens, dicet, Nescio vos. Tűc incipietis dicere, Mãducauimus & bibimus corã te, & in plateis nostris & synagogis docuisti. Et dicet vobis, Nescio vnde estis, discedite à me omnes operarij iniquitatis: Ibi erit fletus & stridor dentium, cum videritis Abraham & Isaac & Iacob & omnes Prophetas intro ëuntes in regnum Dei, vos autem expelli foras: & venient ab Oriente & Occidente & Austro & Aquilone & recumbent in regno Dei. Hoc verum ipsum quidem, quia multi excludentur à regno Dei, qui scilicet nomen tantummodo Christi portauerint, sed non fecerint opera eius, nec Matthæus scribere prætermisit, sed de Abraham illic & Isaac & Iacob nullam facit omnino mentionem. Item de Centurione & puero eius etiam Lucas quidem scripsit, sed neque ipse de Abraham illic & Isaac & Iacob nihil omnino testatur: vt quia vbinam dictum sit, certo constare non possit, nihil prohibeat etiam non credere, quia sit dictum. Nec immerito nos ad huiusmodi scripturas tam inconsonantes & varias, nunquam sanè sine iudicio ac ratione aures afferimus: sed contemplantes omnia & cũ aliis alia conferentes, perpendimus vtrum eorum quidque à Christo dici potuerit nécne: Multa enim à maioribus vestris eloquiis domini nostri inserta verba sunt, & quæ nomine signata ipsius, cum eius fide non congruant: præsertim, quia vt iam sæpe probatum nobis est, nec ab ipso hæc sunt, nec ab eius Apostolis scripta: sed multa post eorum assumptionẽ à nescio quibus & ipsis inter se non concordantibus, semiiudæis per famas opinionésque comperta sunt: qui tamen omnia eadem in Apostolorum domini conferentes nomina, vel eorum qui secuti Apostolos viderentur errores ac mendacia sua secundum eos se scripsisse mentiti sunt. Sed videris de hoc interim, vt inquam, capitulo tecum non nimium ego contenderim, cum mihi illud satis ad præsidium sit quod antè posui, & quod nec ipsis vobis negare licet, ante domini nostri aduentum Patriarchas omnes Israël & Prophetas tartareis in tenebris iacuisse pro meritis suis: Vnde si vnquam liberati à Christo ad lumen reducti sunt, quid hoc ad odium attinet vitę ipsorum? Odimus enim nos & respuimus non quod fuerunt, id est, homines, sed quales fuerunt, id est, malos: nec quod nunc sunt, id est, purgatos, sed quod fuerunt, id est, impuros aliquando: ac per hoc nobis interim vtcunque vos id esse vultis, nihil obstat capitulum hoc; cum siue est verum, Christi hic miseratio commendetur

Matt. 8. *Luca 7.* *Cap. III.*

& bon

& bonitas, siue falsum scriptoribus eius crimen inhæreat: nos vtrouis modo in tuto sumus, vt semper. AVG. respondit, *Cap.* IIII.
Quo modo in tuto miser? Quo modo in tuto, qui te Patriarchas odisse dicis impuros, & Deum adhuc plangis impurum? Certe illis Patriarchis post aduentum Saluatoris præstitam purgationem, & datam beatam requiem concessisti: Deus autem vester & post aduentum Saluatoris adhuc iacet in tenebris, adhuc flagitiis omnibus mergitur, adhuc in impuris omnibus volutatur: ita non solùm vita illorum hominum melior erat Deo nostro, verumetiam mors ipsa fœlicior. In quibus autem sedibus erant iusti, qui exierant ex hac vita priusquam Christus in carne venisset, & vtrum etiam ipsos ad aliquid melius passio Christi transtulerit, qui in eum venturum, passurum, resurrecturum, non tantum crediderant, verumetiam hoc ipsum sicut oportebat prophetico spiritu prænunciauerant, in scripturis sanctis indagandum est, si quo modo ad liquidum indagari potest, non hinc temeritates opinantium consectandæ quorunlibet hominum, nedum tam execrabilis hæresis peruersitate nimis longe à veritate aberrantium. Frustra sibi sanè per hanc obliquitatem pollicetur Faustus, aliquid post hanc vitam cuiquam posse præstari, quod sibi præstandum in hac vita non comparauerit. Bonum est vobis vt dum hîc viuitis, istum relinquatis errorem, & veritatem catholicæ fidei cognoscatis, atque teneatis. Alioquin longe à veritate aberit quod sibi pollicetur iniustus, cum fieri cœperit, quod iniusto minatus est Deus. De vita Patriarcharum iam quantum satis arbitratus sum homini maledico non pauca respondi: quibus non vtique in morte correctis, vel post passionem suam iustificatis, testimonium dominus perhibebat, cum Iudæos admoneret, vt si Abrahæ filij essent, facta Abrahæ facerent, & quòd idem Abraham eiusdem diem videre concupiuerit, gauisúsque fuerit, cum vidisset: Et quòd in eius sinum, id est, nescio cuius quietæ fœlicitatis magnum abditúmque secretum, abstulerint angeli pauperem illum ærumnosum à diuite superbiente contemptum. Quid dicam de Apostolo Paulo? An forte & ipse, post mortem iustificatum laudat Abraham, quòd priusquam circuncideretur credidit Deo, & deputatum est illi ad iustitiam: quod tantipendit vt nos non ob aliud dicat, filios eius esse effectos, qui eius carne propagati non sumus

Cap. V. *Ioan.* 8. [Luc]æ 16. *Gene.* 15. *Roma.* 4.

Caput VI. mus, nisi quòd eius fidei vestigia sequamur. Sed quid vobis faciam, quos contra testimonia scripturarum ita obsurdefecit iniquitas, vt quicquid aduersum vos inde prolatū fuerit, non esse dictum ab Apostolo, sed à nescio quo falsario sub eius nomine scriptum esse dicere audeatis? Vsqueadeo à Christiana doctrina aperte aliena est quam prædicatis doctrina dæmoniorum, vt eam sub Christianæ doctrinæ nomine defendere nulla ex parte posſitis, nisi dicatis falsas esse scripturas Apostolorum. Infœlices inimici animæ vestræ, quæ vnquam literæ vllum habebunt pondus authoritatis, si Euangelicæ, si Apostolicæ non habebunt? De quo libro certum erit cuius sit, si literæ quas Apostolorum dicit & tenet Ecclesia, ab ipsis Apostolis propagata, & per omnes gentes tanta eminentia declarata, vtrum Apostolorum sint incertum est: & hoc erit certum scripsisse Apostolos, quos huic ecclesiæ contrarij hæretici profeтunt authorum suorum nominibus appellati, longe post Apostolos existentium? Quasi vero & in literis secularibus non fuerint certisſimi authores, sub quorum nominibus postea multa prolata sunt, & ideo repudiata, quia vel his quę ipsorum esse constaret minime congruerunt, vel eo tempore quo illi scripserint, nequaquam innotescere, & per ipsos vel familiarisſimos eorum in posteros prodi commendaríque meruerunt.

Hippocrates. Nónne vt alios omittam sub Hippocratis medici nobilisſimi nomine, quidam libri prolati, in authoritatem à medicis non recepti sunt? Nec eos adiuuit nonnulla similitudo rerum atq; verborum, quando comparati eis quos vere Hippocratis esse constaret, impares iudicati sunt, & quòd ab eo tempore quo & cætera scripta eius nō innotuerunt, quòd vere eius essent. Hos autem libros quibus illi qui de transuerso proferuntur comparati respuuntur, vnde constat esse Hippocratis, vnde si quis hoc neget, nec saltem refellitur sed ridetur, nisi quia sic eos ab ipso Hippocratis tempore vsque ad hoc tempus, & deinceps succesſionis series commendauit, vt hinc dubitare dementiæ sit.

Plato. Aristoteles. Cicero. Varro. Platonis, Aristotelis, Ciceronis, Varronis, aliorúmque eiusmodi authorum libros, vnde nouerūt homines quòd ipsorum sint, nisi eadem temporum sibimet succedentium contestatione continua? Multi multa de literis ecclesiasticis conscripserunt, non quidem authoritate canonica, sed aliquo adiuuandi studio siue discendi. Vnde constat quid cuius sit, nisi quia his temporibus, quibus ea quisque scripsit, quibus potuit insinuauit

nuauit atque edidit, & inde in alios atque alios continuata noticia latiúſque firmata ad poſteros, etiam vſque ad noſtra tempora peruenerunt, ita vt interrogati cuiuſque quiſque liber ſit, non hæſitemus quid reſpondere debeamus? Sed quid pergam in longe præterita? Ecce iſtas literas quas habemus in manibus, ſi poſt aliquantum tempus vitæ huius noſtræ, vel illas cuiuſquam Fauſti eſſe, vel has neget eſſe meas, vnde conuincitur, niſi quia illi qui nunc iſta nouerunt, noticiam ſuam ad longe etiam poſt futuros continuatis poſterorum ſucceſſionibus traiiciunt? Quę cum ita ſint, quis tandem tanto furore cæcatur, niſi dæmoniorum mendaciloquorum malicia atq; fallacia conſentiendo ſubmerſus ſit, qui dicat hoc mereri non potuiſſe Apoſtolorum eccleſiam, tam fidam, tam numeroſam fratrum concordiam, vt eorum ſcripta fideliter ad poſteros traiicerent, cum eorum cathedras vſque ad præſentes Epiſcopos certiſsima ſucceſsione ſeruaret, cum hoc qualiumcunque hominum ſcriptis, ſiue extra Eccleſiam, ſiue in ipſa Eccleſia tanta fœlicitate proueniat. Sed contraria, inquit, inter ſe ſcripta eorum reperiuntur. Maligni, malo ſtudio legitis, ſtulti non intelligitis, cæci non videtis, Quid enim magnum erat iſta diligenter inſpicere, & eorundem ſcriptorum magnam & ſalubrem inuenire congruentiam? ſi vos contentio non peruerteret, & ſi pietas vos adiuuaret? Quis enim vnquam duos hiſtoricos legens, de vna re ſcribentes, vtrunque vel verum libet eorum aut fallere aut falli arbitratus eſt, ſi vnus eorũ dixit quod alius prætermiſit? Aut ſi alter aliquid breuius complexus eſt, eandem tamen ſententiam ſaluam integrámque cuſtodiens: alter autem tanquam membratim cuncta digeſsit, vt non ſolum quid factum ſit, verunetiam quemadmodum factum ſit intimaret? Sicut Fauſtus hinc Euangeliorum veritati voluit calumniari, quia Matthæus aliquid dixit, quod Lucas cum idem narraret dicere prætermiſit: quaſi negauerit Lucas dixiſſe Chriſtum, quod eum ſcripſit dixiſſe Matthæus. Hinc omnino nulla vnquam quæſtio fuit, neque hoc obiici niſi ab omnino imprudentibus & nihil harum rerum conſiderare volentibus ſeu valentibus poteſt. Illud ſanè & requiri inter fideles, & obiici ab infidelibus ſolet, ſed etiam ipſis vel parum eruditis, vel nimis contentioſis niſi admoniti reſipuerint, quod Matthæus dixit, Acceſsit ad eum Centurio, rogans eum, & dicens: Lucas autem quòd miſerit ad eum ſeniores Iudæorum,

(margin: *Cap. VII.*; *Matt. 8.*)

hoc ipsum rogantes de puero eius, qui ægrotabat vt eum sa-
Lucæ 7. naret: & cum appropinquaret domui, miserit alios per quos diceret, non esse se dignum in cuius domum intraret Iesus, nec seipsum dignum, vt veniret ad Iesum. Quo modo ergo secundum Matthæum, accessit ad eum rogans, & dicens, Puer meus iacet in domo paralyticus & male torquetur? Hoc ergo intelligitur, Matthæum breuiter sententiam ipsam veram integrámque complexum, dicentem quòd Centurio accesserit ad Iesum, & non dicentem vtrum per seipsum accesserit, an per alios: & quòd ei de puero suo illud dixit, non exprimentem vtrum per seipsum dixerit, an per alios. Quid enim? Nónne talibus locutionibus humana plena est consuetudo, cum dicimus aliquem ad aliquid multum accessisse, etiam quem nondum dicimus peruenisse? Nónne & ipsam peruentionem, cui quasi videtur non esse quod addi iam possit, etiam per alios fieri vsitatissime loquimur sæpe dicēdo, Egit ille causam suam, peruenit ad iudicem: aut peruenit ad illum vel illum potentem: cum plerunque id faciat per amicos, non viso eo prorsus ad quem quisque dicitur peruenisse? Vnde etiam tales homines quicunque ad potentium quodam modo inaccessibiles animos, siue per seipsos, siue per alios ambitionis arte per-
Peruentores. tingunt, iam etiam vulgò peruentores vocantur. Quid ergo, cum legimus, obliuiscimur quemadmodum loqui soleamus? An scriptura Dei aliter nobiscum fuerat quàm nostro more locutura? Et hæc quidem de communi loquendi consue-
Cap. VIII. tudine, peruicacibus turbulentísque responderim. Cæterum qui hæc non litigiose, sed placide ac fideliter quærunt accedant ad Iesum, non carne, sed corde, non corporis præsentia,
Matt.8. sed fidei potentia, sicut ille Centurio, tunc melius quid Mat-
Psal.33. thæus dixerit sentient. Talibus enim, dicitur in Psalmo, Accedite ad illum & illuminamini, & vultus vestri non erubescent. Vnde Centurio ille ad Christum magis accesserat, cuius fidem ita laudauit, quàm illi ipsi per quos verba sua misit.
Marci.5. Huic rei simile est etiam illud quod dominus ait, Tetigit me aliquis: quando mulier quæ fluxum sanguinis patiebatur tangens fimbriam vestimenti eius, salua facta est. Hoc enim mirabiliter discipulis suis dicere videbatur, Quis me tetigit: & , Tetigit me aliquis: cum eum turba comprimeret. Denique hoc ei responderunt, Turbæ te comprimunt, & dicis, quis me tetigit? Quemadmodum ergo illi premebant, sed illa tetigit

tetigit: ſic illi miſsi erant ad Chriſtum, ſed Centurio magis acceſsit. Ita Matthæus & morẽ non vſqueadeo inuſitatæ locutionis ſeruauit, & myſtice aliquid intimauit: Lucas autem & hocipſum quẽadmodũ geſtum eſſet oſtẽdit, vt hinc aduertere cogeremur, illud Matthæus quemadmodũ dixerit. Vellẽ ſanè vt aliquis iſtorum vanorũ, qui huiuſmodi quæſtiunculas quaſi magnas calũnioſe obiiciunt Euangelio, narraret aliquid idẽ ipſe bis numero, non falſum nec fallaciter, ſed omnino id volens intimare & exponere, & ſtylo exciperentur verba eius eique recitarentur: vtrum non aliquid plus minúſve diceret, aut præpoſtero ordine, non verborũ tantum, ſed etiam rerum: aut vtrum non aliquid ex ſua ſententia adiiceret, tanquã alius dixerit, quod eum dixiſſe non audierit, ſed voluiſſe atque ſenſiſſe planè cognouerit: aut vtrum non alicuius breuiter complecteretur ſententiæ veritatem, cuius rei antea quaſi expreſsius articulos explicaſſet: & ſi quid eſt aliud quod fortaſſe poſsit certis regulis comprehendi, quo modo fiat, vt vel in duorũ ſingulis eiuſdem rei narrationibus, vel duabus vnius ex vna eadémque re multa diuerſa inueniantur, nulla tamen aduerſa, & multa varia, nulla contraria: ſic ſoluuntur omnia de quibus ſibi iſti miſeri collum ligant, vt ſpiritum ſui erroris intus teneant, & nullũ extrinſecus ſalutis admittant. Quapropter poſt omnes Fauſti calumnias refutatas, duntaxat horũ eius capitulorum, quibus hoc opere quantũ dominus adiuuare dignatus eſt, ſufficienter, vt arbitror, prolixéque reſpondi, breuiter vos admoneo, qui illo tam nefando & execrabili errore tenemini: vt ſi authoritatẽ ſcripturarum omnibus præferendã ſequi vultis, eam ſequamini quæ ab ipſius præſentiæ Chriſti tẽporibus per diſpenſationes Apoſtolorũ, & cæteras ab eorum ſedibus ſucceſsiones Epiſcoporum, vſque ad hæc tempora toto orbe terrarum cuſtodita, cõmendata, clarificata peruenit. Ibi enim videbitis etiam veteris teſtamenti & obſcura reuelari, & prædicta compleri. Si autem quaſi ratione mouemini, primum cogitetis qui nam ſitis, quàm minus idonei ad cõprehẽdendã naturam, non dicam Dei, ſed animæ veſtræ: [cõprehendendam] ſanè quemadmodum velle aut voluiſſe vos dicitis certiſsima ratione, non vaniſsima credulitate, quod cum minime potueritis, ſine dubio enim quandiu tales eſtis, nullo modo poteritis, illam ſaltem, quod omni humanę menti eſt naturaliter inſitum, ſi modo id peruerſæ opinionis prauitate non turbetur, Cap. IX.

Dei naturam atque substantiam incommutabilem omnino incorruptibilem cogitate, vel credite, & Manichæi continuo non eritis, vt aliquando & catholici esse posſitis, Amen.

Libri trigesimitertij finis.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI DE ACTIS CVM FELICE MANICHAEO.

Liber Primus.

Improbatio illius quòd Manichæus se Apostolum Christi scripsit Caput 1.

HOnorio Augusto septies consule, septimo idium Decembrium, AVGVSTINVS Episcopus ecclesiæ catholicę Hipponi regiēsium regionum dixit, Hesterno die scis te dixisse quòd posſis defendere scripturas Manichæi, & asserere quòd veritatē habeant. Si hoc tibi placet & hodie facere, aut præsumis te posse dic. FELIX dixit, Nō me nego dixisse defendere legē meam, si proferantur authores legis meæ in medio. Et cum AVG. Episcopus epistolam Manichæi, quam fundamenti appellant, propulisset, dixit, Si legero ex hoc codice quē me vides ferre, epistolam Manichæi, quam fundamēti appellatis, potes agnoscere an ipsa sit? FEL. dixit, Agnosco. AVG. Accipe tuipse & tu lege. Et cum accepisset codicem, Felix legit, Manichæus Apostolus Iesu Christi prouidētia Dei patris. Hæc sunt salubria verba ex perenni ac viuo fonte, quæ qui audierit & iisdem primum crediderit, deinde quæ insinuata sunt custodierit, nunquam erit morti obnoxius, verū æterna & gloriosa vita fruetur. Nam profecto beatus est iudicandus, qui hac diuina instructus cognitione fuerit per quam liberatus in sempiterna vita manebit. AVG. Episcopus dixit, Agnouisti certe epistolam Manichæi vestri? FEL. dixit, Agnoui. AVG. dixit, Proba nobis ergo quo modo iste manichæus sit Apostolus Iesu Christi. Non enim eum in Euangelio aliquando inter Apostolos legimus, Et quis fuerit ordinatus in locum Iudæ traditoris, noui-

Contra epistolā Manichæi, quam vocant fundamenti. cap. 5.

Mat. 10.

mus, id

mus, id est, sanctus Matthias. Et quis postea domini voce de cælo vocatus sit, hic est Paulus Apostolus, omnes recognoscũt. Istum ergo Manichæum proba nobis Apostolum esse Christi, quod in capite epistolæ suæ ausus est ponere. FEL. dixit, Et sanctitas tua mihi probet quod in Euangelio scriptum est, Christo dicente, Vado ad patrem, & mitto vobis Spiritumsanctum paracletum, qui vos inducat in omnem veritatem: Hoc tu extra scripturam istam proba esse scripturam Spiritussancti, quod Christus promisit vbi omnis veritas reperiatur. Et si inuenero veritatem in aliis codicibus, qui ad Manichæũ non pertinent, & Christus illos tradidit, Sic enim dictũ est à Christo, quia Spiritussanctus paracletus ipse in omnem veritatem inducet, secundum Christi sermonem ego scripturam Manichæi recuso. AVG. dixit, Quoniam ergo tu probare non potuisti, quo modo sit Manichæus Apostolus Christi, & exigis vt ego probem quo modo miserit Spiritumsanctum paracletum quem promisit, vt tunc respuas scripturas Manichæi si inueneris impletam promissionem Christi præter scripturas Manichæi, quamuis prior ad interrogata mea respondere debueris, tamen ecce prior ipse respondeo & ostendo tibi quando missus sit Spiritussanctus quem Christus promisit. Et accedit ad Euangelium & ad Actus Apostolorum. Et cum accepisset codicem Euangelij, recitauit, Dum autem hæc loquuntur, Iesus stetit in medio eorum, & dicit eis, Pax vobis, ego sum, nolite timere. Et cum legeret, dixit, Hoc post resurrectionem. Et cum dixisset, legit, Conturbati verò & conterriti existimabant se spiritum videre, Et dixit eis, Quid turbati estis & cogitationes ascendunt in corda vestra?. Videte manus meas & pedes meos, quia egoipse sum, palpate & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere. Et cum hæc dixisset, ostendit eis manus & pedes. Adhuc autem illis non credentibus & mirantibus præ gaudio dixit, Habetis hîc aliquid quod manducetur? At illi obtulerunt ei partem piscis assi & fauum mellis. Et cum manducasset coram eis, sumens reliquias dedit eis, & dixit ad eos, Hæc sunt verba quę locutus sum ad vos cum adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi & Prophetis & Psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum vt intelligerent scripturas, & dixit eis, Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati & resurgere à mortuis die tertio, & prædi-

Act. 1. & 2.

Protestatio Felicis vt scripturas Manichæi respuat.

Caput II.

Conuenientia Lucæ & Ioãnis de promissione Spiritussancti.

Cap. III.

Lucæ 24.

cari in nomine eius pœnitētiam & remissionem peccatorum in omnes gētes incipientibus ab Hierusalem. Vos autem estis testes horum. Et ego mitto promissum patris mei in vos. Vos autem sedete in ciuitate quoadusq; induamini virtutē ex alto. Et cum reddidisset codicem Euangelij, accepit Actus Apostolorum, & dixit, Audiuimus in Euangelio cōmemorasse Euangelistam sanctū promissionē Christi, quæ in Euangelio secundum Ioānem est, quem præsens Felix cōmemorauit. Vbi enim

Ioan.16. dixit dominus, Mitto vobis Spiritumsanctum paracletum, Ioannes Euangelista scripsit. Hoc autem quod modo legi, Lucas Euangelista attestatus est, & consonuit veritati Ioannis Apostoli. Videamus etiam quo modo perfectum est quod promisit dominus, & quo modo impletum, vt cum fuerit ex canonicis libris sanctæ Ecclesiæ expressa impletio promissionis domini, paracletum Spiritumsanctum alterum non quæramus, ne in

Act.1. seductorum laqueos incurramus. Et recitauit ex Actibus

De promissione Spiritussancti per Christum ex libro Actorum Apostolorum. Cap. IIII.

Apostolorum, Primum quidem sermonem feci de omnibus ô Theophile, quæ cœpit Iesus facere & docere, in die quo Apostolos elegit per Spiritumsanctum, & præcepit prædicare Euangelium, quibus præbuit se viuum post passionem in multis argumentis dierum, visus eis dies quadraginta, & docens de regno Dei, & quo modo conuersatus sit cum illis. Et præcepit eis ne discederent ab Hierosolymis, sed sustinerent pollicitationem patris, quam audistis, inquit ex ore meo, quoniam Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autem Spiritusancto incipietis baptizari, quem accepturi estis non post multos hos dies, vsque ad Pentecosten. Illi ergo conuenientes, interrogabant eum, dicentes, Domine, si in hoc tempore præsentabis regnum Israël? Ille autem dixit, Nemo potest cognoscere tempus quod pater posuit in sua potestate, sed accipietis virtutem Spiritussancti superuenientem in vos, & eritis mihi testes apud Hierosolymam, & in tota Iudæa & Samaria, & vsque in totam terram. Cum hæc diceret, nubes suscepit eum, & sublatus est ab eis. Et quo modo contemplantes erant cum iret in cælum, ecce duo viri astabant illis in veste alba, qui dixerunt ad eos, Viri Galilæi quid statis aspicientes in cælum: Iste Iesus qui assumptus est in cælum à vobis, sic veniet quēadmodum vidistis eum euntem in cælum. Tunc reuersi sunt Hierosolymam à monte qui vocatur Eleon, qui est iuxta Hierosolymam, sabbati habens iter. Et cum introissent, ascenderunt in superiora

superiora, vbi habitabant Petrus & Ioannes, Iacobus & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthęus, Iacobus Alphęi & Simon Zelotes, & Iudas Iacobi. Et erant perseuerantes omnes vnanimes in orationibus, cum mulieribus, & Maria, quæ fuerat mater Iesu & fratribus eius. Et in diebus illis surrexit Petrus in medio fratrum, & dixit, Fuit autem turba in vno hominum quasi cẽtum viginti: Viri fratres, oportet adimpleri scripturã istam, quam prædixit Spiritussanctus ore sancti Dauid de Iuda, qui fuit deductor illorũ, qui comprehenderunt Iesum, qui annumeratus erat inter nos, qui habuit sortem huius ministerij. Hic igitur possedit agrũ ex mercede iniustitiæ suæ, & collum sibi alligauit, & deiectus in faciem, diruptus est medius, & effusa sunt omnia viscera eius. Quod & cognitum factũ est omnibus qui habitabant Hierosolymam, ita vt vocaretur ager ille ipsorum lingua, Alcheldemach, id est, ager sanguinis. Scriptũ est enim in libro Psalmorum, Fiat villa eius deserta, & nõ sit qui inhabitet in ea, & Episcopatum eius accipiet alter. Oportet itaque ex his viris qui conuenerũt nobiscum in omni tempore quo introiuit inter nos & excessit dominus Iesus Christus, incipiẽs à baptismo Ioannis vsque in illum diem quo assumptus est à nobis, testẽ resurrectionis eius nobiscũ esse. Et statuit duos, Ioseph qui vocatur Barsabas, qui & iustus, & Matthiã. Et precatus dixit, Tu domine cordium omnium intellector ostende, ex his duobus quem elegisti, ad suscipiendum locũ huius ministerij & annunciationis, à quo excessit Iudas ambulare in locũ suũ. Et dederunt sortes, & cecidit sors super Matthiã, & simul deputatus est cum vndecim Apostolis duodecimus. Et cum legisset, dixit, Audiuimus quis ordinatus est in locũ Iudæ traditoris, quod pauloante cõmemoraui, ne quisquã per fraudem irrepat in Apostolorũ numerum, & nomine Apostolatus fallat ignaros. Nunc videamus quod promisimus, quo modo impleta sit Christi promissio de Spiritusancto. Et cum dixisset, legit in loco, Tẽpore quo suppletus est dies Pentecostes, fuerunt omnes simul in vno. Et factus est subito de cælo sonus quasi ferretur flatus vehemens, & impleuit totam illam domum in qua erant sedẽtes. Et visæ sunt illis linguæ diuisæ quasi ignis, & qui insedit super vnumquemque illorum. Et impleti sunt omnes Spiritusancto. & cœperunt loqui variis linguis, quo modo spiritus dabat illis pronunciare. Hierosolymis autem fuerunt habitatores Iudæi, homines ex omni

Psal. 68. *Psal. 108.*

De vocatione Matthei Apostoli in locũ Iudæ proditoris.

Quãdo et in quibus cõpleta sit promißio spiritussancti.

Act. 2. Caput v.

omni natione quæ est sub cælo. Et cum facta esset vox, collecta est turba & confusa est, quoniam audiebat vnusquisq; suo sermone & suis linguis loquentes eos. Stupebant autem & admirabantur, adinuicē dicentes, Nónne omnes qui loquuntur, natione sunt Galilæi? Et quo modo agnoscimus in illis sermonē in quo nati sumus? Parthi & Medi, Elamitæ, & qui habitant Mesopotamiam, Armeniam & Cappadociam, Pōtum, Asiam, Phrygiámq; & Pamphyliam, Aegyptum & partes Libye, quæ est circa Cyrenen, & qui aduenerant Romani, Iudæíq; & Proselyti, Cretenses & Arabes, audiebant loquentes illos suis linguis magnalia Dei. Et cū recitaret dixit, Audisti nunc iam spiritum sanctū, & quo modo sit missus? Quòd à me exigisti probaui, superest vt & tu facias quod promisisti: quoniam inuenimus quando misit spiritum suum † quem promisit: respuas illā scripturam, quæ sub nomine spiritus sancti fraudare voluit vel lectorem vel auditorem. FEL. dixit, Ego non nego id quod dixi, quia cum probatum mihi fuerit quòd spiritus sanctus docuerit veritatem quam quæro, illam respuo. Hoc enim sanctitas tua mihi legit, vbi spiritum sanctum Apostoli acceperunt, & in ipsis Apostolis vnum quæro qui me doceat de initio, medio & fine. AVG. dixit, Si legeris hoc dixisse dominum, Mitto vobis spiritum sanctū, qui doceat vos initium, medium & finē, bene me astringit vt ostendam quos docuerit spiritus sanctus. FEL. dixit, Quia sanctitas tua hoc dicit, quòd Apostoli ipsi acceperunt spiritum sanctum paracletum, iterum dico, de ipsis Apostolis quem volueris doceat me, quod me Manichæus docuit, aut ipsius doctrinā euacuet de duodecim quem volueris. AVG. dixit, Absit longè à fide Apostolorum, vt doctrinam doceant sacrilegi Manichæi. Sed quoniam dicis vnum eorū euacuare debere doctrinam Manichæi, modo autem sancti Apostoli non sunt in corpore, ego minimus non solum omnium Apostolorum, sed omnium Episcoporum: nam ad merita Apostolorum quando aspiro, quantum mihi dominus de spiritu suo largiri dignatus est, euacuo doctrinam Manichæi, cum cœperint legi sequentia illius epistolæ, quam tuipse Manichęi esse non negas. FEL. dixit, Dixisti quia Apostoli de corpore recesserunt, scripturæ eorum valent vsque nunc, & quia dixit sanctitas tua, & quia dedisti potestatem dicendi quæ voluerimus, sine vlla formidine dixisti, euacuo legem Manichæi: Et ego dico, Omnis homo mendax, solus Deus verax: scripturæ Dei

† sanctū

Manichæi doctrina virū euacuetur per Apostolos.

Cap. VI.

Ioan. 16.

Act. 2.

Psal. 115.

Dei loquuntur. AVG. dixit, Tu quidem homo es, & sicut res ipsa modo indicatura est, mendax. Et quoniam locutus es quæ voluisti, non de scriptura Dei, oportet & me loqui quod volo. Si enim veritas est Manichæi tui, nec à me destrui poterit: si falsitas est, quid interest à quo destruatur? Tamen quia de Apostolorum scriptura dixisti, quòd etsi illi nō sint in corpore, sunt hic scripta eorum: ante assumpti sunt Apostoli quàm error Manichæi natus in mundo fuerat, propterea non inueniuntur scripturæ Apostolorum, euidenter contra Manichæum differentes. Veruntamen quod Apostolus Paulus, in spiritu isto sancto paracleto quem acceperat, futurum præuiderit de talibus, qualis Manichæus fuit, quales estis & vos, recito vt agnoscas. Et accepta epistola Pauli Apostoli ad Timotheum legit, Spiritus autem manifestè dicit, quia in nouissimis temporibus recederent quidam à fide, attendentes spiritibus seductoribus, doctrinis dæmoniorum in hypocrisi mendaciloquorum, cauteriatam habentes conscientiam suam, prohibentes nubere, abstinere à cibis quos Deus creauit, ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & iis qui cognouerūt veritatem: Quia omnis creatura Dei bona est, & nihil abiiciēdum quod cum gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim per verbum Dei & orationem. Hæc præpones † fratribus, bonus eris minister Iesu Christi. Et cum legeret, dixit, Ego hoc de vobis & de talibus, qui dicunt aliquam creaturam Dei immundam esse, & qui dicunt omnem concubitum [& qui fit cum vxore] fornicationem esse, hoc est enim quod ait, Prohibētes nuptias, per spiritum prophetiæ designatum esse dico: Tu autem si negas omnem concubitum fornicationem esse, aut si dicis, omnē cibum humanum licitum, & ad edendum concessum hominibus, mundum esse, non es de illis quos prophetauit Apostolus. Si autem inueneris in iis quæ dixi, ecce habes Apostolum Paulum destruentem & euacuantem doctrinam Manichęi futuri. Itaque responde ad id quod interrogo, Omnis concubitus fornicationis † est, an concubitus cum vxore non est peccatum? FEL. dixit, Iterum mihi recitetur quod dixit Apostolus. Et recitatum est: Spiritus autem manifestè dicit: & cætera quæ supra sunt. FEL. dixit, Manichæus non à fide recessit, sicut dicit Paulus, sicut cæteri recesserunt à fide quasi in sectam suam: Manichæus autem à nulla secta recessit, vt dicatur quia à fide recessit. AVG. dixit: Quoniam te video nolle respondere

Paulus præuidit Manichæi errorem.

Cap. VII.

1. Tim. 4.

† præcipiēs

† fornicatio Quod dæmoniorū doctrina Manichæo fuerit.

Cap. VIII.

dere ad quod interrogaris, ne inueniaris, vel non tenere spiritum sanctum, quem iam probauimus missum esse Apostolis: vel non esse in eorum numero quos futuros Paulus designauit, vbi & vosipsos prophetauit: breuiter respondeo, Vt secundum tuum intellectum accipiam quod dixisti, Recedẽt à fide, quia non recedunt à fide, nisi illi qui fuerunt in aliqua fide, Manichæus autem non fuit in aliqua fide à qua recesserit, sed in qua fuit in ea permansit, hoc te interrogo, vtrum Manichæus, vel potius doctrina dæmoniorum mendaciloquorum, quę fuit in Manichæo, nullos Christianos catholicos seduxerit vt recederent à fide? Si enim multi à vobis, & per vos, & per illam doctrinam seducuntur, vt recedant à fide, & intendant spiritibus seductoribus, qualis in Manichæo fuit: & incipiant dicere omnem concubitum esse fornicationem, vnde Apostolus dicit, prohibentes nuptias: & incipiant dicere, carnes quas comedunt homines, non esse Dei creaturam, sed dæmonum facturam, & esse immundiciam: manifestum est de his prædixisse spiritum sanctum paracletum qui erat in Apostolo Paulo, quòd recessuri erant à fide, intendentes spiritibus seductoribus, qualis fuit in Manichæo. Iam ergo quia ego respondi, iustum est vt tu respondeas ad quod interrogaui, vtrum non dicas omnem concubitum esse fornicationem: aut si adhuc non vis respondere ad id quod primò interrogaui, responde vt probes Manichæum esse Apostolum Christi: aut si & hoc non vis, permitte me euacuare doctrinam ipsius, quod promisi cum legeretur epistola eius, quam dicitis fundamenti. FEL. dixit, Et ego responeo ad id quod dicit sanctitas tua, quia in Paulo venit spiritus sanctus paracletus. AVGVST. dixit, Non in solo. FEL. dixit, Ego de ipso ago: quia si in ipso, & in omnes. Et si in ipso, Paulus enim in altera epistola dicit, Ex parte scimus, & ex parte prophetamus: cum autem venerit quod perfectum est, abolebuntur ea quæ ex parte dicta sunt. Nos audientes Paulum hoc dicere, venit Manichæus cum prædicatione sua, & suscepimus. Et secundum quod Christus dixit, Mitto vobis spiritum sanctum: & Paulus venit, & dixit, Quia & ipse venturus est, & postea nemo venit, ideò suscepimus Manichæum. Et quia venit Manichæus, & per suam prædicationem docuit nos initium, medium & finem: docuit nos de fabrica mundi, quare facta est, & vnde facta est, & qui fecerunt; docuit nos quare dies, & quare nox: docuit: nos

Quare Felix nõ crediderit in Paulo fuisse spiritũ sanctum.

Caput IX.

1. Cor. 13.

Ioan. 16.

nos de cursu solis & lunæ, quia hoc in Paulo non audiuimus, nec in cæterorum Apostolorum scripturis: hoc credimus, quia ipse est paracletus. Itaque illud iterum dico, quod superius dixi, Si audiero in altera scriptura, vbi paracletus loquitur, id est, spiritus sanctus, de quo voluero interrogare, & docueris me: credo & renuncio. AVG. dixit, Dicis te ideò non credere spiritum sanctum paracletum in Paulo Apostolo fuisse, quia Paulus dicit, Ex parte enim scimus, & ex parte prophetamus: & inde putas Apostolum per hæc verba prædixisse, velut alium venturum post se, qui prædicaret omnia quæ ipse non potuit, quia ex parte dicebat, & hunc tu credis esse Manichæum. Primo ergo ex ipsa lectione Apostoli ostendo, vnde dicebat hoc Apostolus. Deinde quia dixisti, quòd Manichæus vos docuerit initium, medium & finem, & quo modo vel quare factus sit mundus, de cursu solis & lunæ, & aliis quæ commemorasti, non legitur in Euangelio dominum dixisse, Mitto vobis paracletum, qui vos doceat de cursu solis & lunæ: Christianos enim facere volebat, non Mathematicos. Sufficit autem vt homines de his rebus, quantum in schola didicerunt, nouerint propter humanos vsus. Christus autem venturum paracletum dixit, qui inducat in omnem veritatem: sed non ibi ait, initium, medium & finem, non ait, solis & lunæ cursus. Aut si putas hanc doctrinam ad illam veritatem pertinere, quam per spiritum sanctum Christus promisit, interrogo te quot sunt stellæ? Si accepisti spiritum illum, de quo dicis, ad quem pertinet docere ista, quæ ego dico ad disciplinam, ad doctrinam Christianam non pertinere, oportet vt renuncies & respondeas mihi. Debitorem enim te fecisti, vt si quid de talibus interrogauero, si non responderis, non in te appareat spiritus ille, de quo dictum est, Inducet in omnem veritatem: si illa est veritas quò ista pertinent. Itaque elige tibi, vtrum velis, & paratus sis mihi de his rebus respondere tanquam homo, qui accepisti spiritum qui introducit in omnem veritatem, & dicis quia ad ipsam veritatem pertinet scire ista mundana. Itaque ego tibi possum dicere ea quæ pertinent ad doctrinam Christianam: tu autem qui putas ad eam pertinere quo modo factus sit mundus, & quæ agantur in mundo, ad omnia mihi necesse est respondeas. Sed planè cum responderis, probatus es. Sed antequam incipias dicere, si fortè habes quod ille confixerit, quem secut

Quæ spiritum sanct. Apostolos docuerit.

Cap. x. 1. Cor. 13.

Ioan. 16.

secutus es, doceã prius ego quod promisi, vnde dicebat Apostolus, Ex parte scimus, & ex parte prophetamus. Dicebat enim, sicut lectio ipsa mox indicatura est, quia in ista vita homo cum est, nõ potest assequi omnia: sed ex parte assequitur in hac vita. Ipse autem spiritus sanctus, qui ex parte docet in hac vita, post hanc vitam introducet in omnem veritatem. Quod vt apertissimè doceatur, audi Apostolum. Et cum diceret, ex Apostolo legit, Siue autem prophetię euacuabuntur, siue linguæ cessabũt, siue sciẽtia euacuabitur: ex parte enim scimus, & ex parte prophetamus: cum autem venerit quod perfectũ est, euacuabitur quod ex parte est. Cum essem paruulus, loquebar vt paruulus, sciebam vt paruulus, cogitabam vt paruulus: cũ autem factus sum vir, euacuaui ea quæ paruuli erant. Videmus enim nunc per speculũ in ænigmate, tunc autẽ facie ad faciem. Et cũ legeret, dixit, Iam dic mihi tu, si tempora futura Manichæi prædicebat Apostolus, vtrum tu modo videas Deum facie ad faciem.

1. Cor. 13. *Quo modo accipiendũ sit illud Apostoli, Ex parte scim', etc.* *Cap. XI.* *Ioan. 16.* *1. Cor. 13.*

Cap. XII. *Epilogus omniũ prædictorum.*

FEL. dixit, Non tantum ego possum contra tuã virtutem, quia mira virtus est gradus episcopalis, deinde contra leges Imperatorum: & superius petiui contendi te, vt me doceas quid est veritas: & si docueris me quid est veritas, patebit quod teneo mendacium esse. AVG. dixit, Apparuit te probare non potuisse Apostolum Christi esse Manichæum: quare autem non potueris, breuiter expono. Dixisti inde te probare Manichæum Apostolum Christi, quia paracletum venturum promisit Christus spiritum sanctum: & quia non inuenires quando venerit quem Christus promisit, hinc te credere ipsum ipse Manichæum. At vbi probaui per scripturas sanctas ecclesiasticas, canonicas, quãdo venerit apertissimè spiritus sanctus, quem venturum promisit dominus Christus, cõuertisti te, vt diceres debere tibi ostẽdi quid docuerit, & vtrum Manichæi doctrinam euacuauerit. Cum ergo respondissem Manichæum post Apostolos fuisse in carne, illorum autem doctrinam antequam Manichæus natus esset, ab ipsis fuisse prædicatam: dixi tamen vnum ipsorum Apostolorũ Paulum per spiritum sanctum, qui in omnes Apostolos venerat, prophetasse etiam de ista vestra doctrina, quia futura erat, & eam appellasse doctrinam dæmoniorum mendaciloquorum: vbi ostendi ea, quæ dixit Paulus futura in ipsa doctrina, ad vestram professionem pertinere: id est prohibitionem nuptiarum: quia omnem concubitum, & cum vxore, fornicationem esse dicitis: & abstinentiam à cibis

1. Timo. 4.

cibis quos Deus creauit: quia noui vos quosdam cibos dicere immundos, cum ipse sequatur & dicat, Omnis creatura Dei bona est. Cum hic à te exigerem vt responderes, dixisti Manichæum vos docere initium, medium & finem: & cursus solis & lunæ & cætera talia: quæ cum ego ostenderem ad Christianam doctrinam non pertinere, respondisti ipsum Apostolum Paulum dixisse, quia ex parte scit & ex parte prophetat. Dixi nos non posse scire diuina, cum sumus in hac vita: & hic videre per speculum & in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. *1. Cor. 13.* Et quæsiui à te, Si hoc putas dixisse Apostolum Paulum, quod venturus esset Manichæus, qui doceret quod non poterat Paulus, pertinere ad te, qui te dicis accepisse ipsum sanctum, †vide re modo Deum facie ad faciem. *† spiritũ.* Quod quia non potest, manifestum est Apostolum Paulum de illa vita dixisse, de qua dicit & Ioannes, Dilectissimi filij Dei sumus, & nondum apparuit *1. Ioan. 3.* quid erimus: scimus autem, quia cum apparuerit, similes ei erimus: quoniam videbimus eum sicuti est. Hoc tu cum audisses, dixisti te non valere contra meam virtutem: quæ virtus mea non est, sed si aliqua est, ab illo mihi data est redarguendos errores, qui virtus est omnium fidelium suorum, & pleno corde de se præsumẽtium. Dixisti etiam quòd te episcopalis terreat authoritas, cum videas quanta pace inter nos agamus, quanta tranquillitate disputemus: quemadmodum populus præsens nullam tibi vim faciat, nec terrorem incutiat: sed tranquillissimus audiat, sicut decet Christianos. Dixisti etiam timere te leges Imperatorum. Hoc pro vera fide non timeret, quem spiritus sanctus impleret: nam & Petrus Apostolus in passione Domini timuit, & ter negauit: *Matt. 26* vbi autem eum paracletus, quem Christus promiserat, spiritus sanctus impleuit, pro fide domini crucifixus est. *Acto. 2.* Et ille qui primo habuit negationem timoris, postea impleuit gloriosissimam passionem confessionis. Tu itaque ex hoc ipso, quòd timere te dixisti leges Imperatorum, quamuis & de cæteris rebus satis apparet, quòd non inueneris spiritum paracletum veritatis: quia & si non timeres, aliis rebus conuincereris. FEL. dixit, Et Apostoli timuerũt.

AVG. dixit, Timuerunt vt cauerent, non vt fidẽ illam comprehensi ediscere dubitarent: tu autem hinc timere debuisti, vt nõ hic te inueniremus, Iam in medio es: quare times, nisi quia quod dicas non habes? nam & si Imperatores timuisses, antè tacuisses. Nunc vero cum hesterno die libellũ curatori dederis,

& publice clamitaueris, cum codicibus tuis te paratum esse incendi, si aliquid mali in eis fuerit, inuentum: vnde heri leges flagitabas quasi fortis, hodie veritatem fugis vt timidus. FEL. dixit, Non veritatem fugio. AVG. dicit, Dic ergo, si vides Deum facie ad faciem secundum pollicitationem tuam, quia dixisti Apostolum Paulum de vobis dixisse, quia tam plenam veritatē accepturi essetis, vt intelligamus vel credamus Apostolum habuisse ex parte, & te totum. FEL. dixit, Non veritatem fugio, sed quæro. Quod tu dicis, quia non teneo, probetur mihi per scripturas deificas: hoc quæro iam. AVG. dixit, Prius profitere te non potuisse probare Manichæum Apostolum Iesu Christi, quantum potuero cum extirpata fuerint omnia contraria de corde tuo, per ministerium meum donante domino, infero tibi quæ sit scientia veritatis, quæ perducat ad Deum initians à fide. FEL. dixit, Quia hoc dicis tu, vt legem meam negem, & alteram accipiam meliorem, duntaxat, quod quæro ego, non hoc respondeo, vt legem meam negem antequam alteram accipiam. AVG. dixit, Sed prius de vase funditur quod aduersum habet, & sic impletur quod bonum: aut si adhuc dubitas fundere, defende quo plenus es: Ostēdam enim tibi quantum dominus adiuuat, quanta immundicia & blasphemiis plena sit doctrina Manichæi, si permittas vt legatur illa epistola, de cuius initio iam tractauimus, & non potuisti probare Apostolum Christi esse Manichæum. Sed ideo moras innectis ne cætera legantur, vbi aperte vestra sacrilegia deprehenduntur, aut si permittis legantur. FEL. dixit, Permitto, quia dixisti omnia immunda fundi, & sic bona immitti: hoc enim dictum est sanctitatis tuæ. Ad quod & ego dico: Nullus aquam fundit nisi alter impleuerit. AVG. dixit, Hoc vides quàm inconsiderate dixeris, vt mitius loquar & non dicam insane, vtique de vase tibi similitudinem posui. In vas plenum nemo potest aliquid mittere nisi fundatur illud quo plenum erat. FEL. dixit, Vnum dixisti, & ego dixi duo. AVG. dixit, Si duo vasa dixisti, vis illum parem tuum fundimus & implemus illum, vt possis tu fundere quod habes? FEL. dixit, Ambo vnam aquam habemus. AVG. dixit, Cum ergo ambo pleni sitis aqua vestra, quid implebimus vt doceamus vos, nisi aliquis vestrum fuderit quod habet? Aut si bonum est, & ideo debet teneri vt defendatur & legatur illa epistola, videamus si vel cætera possint defendi, si in ipso initio defecisti, aut si dicis te in

Quòd Felix non potuerit probare Manichæum fuisse Apostolum Christi.

Cap. XIIII.

te in illo non defecisse, proba nobis quo modo sit Manichæus Apostolus Christi. FEL. dixit, Christus dixit spiritum sanctum missurum se, qui in omnem veritatem inducat. AVG. dixit, Si habes illum attende ad id quod te iamdudum interrogaui: Dixisti enim ad ipsius doctrinam pertinere, etiam ista mundana cognoscere. Dic mihi quot sunt stellæ, si introductus es in omnem istam veritatem. FEL. dixit. Et ego dico, quia si paracletus per Apostolos locutus est & per Paulum, & ego peto sanctitatem tuam, vt illa mihi ostendas quæ iam dixi. C. XIIII. Ioan. 16.

AVG. dixit, Confitere te non potuisse ostendere quod ego interrogaui, & ostendam secundum scripturas quod pertineat ad fidem Christianam. FEL. dixit, Et ego si mihi attuleris scripturas Manichæi, quinq; autores quos tibi dixi, quicquid me interrogaueris probo tibi. AVG. dixit, De ipsis quinque authoribus est ista epistola, cuius aperuimus principium, & inuenimus ibi scriptum: Manichæus Apostolus Iesu Christi, & video quia ipsum principium non mihi exponis, quia non probas quo modo sit Manichæus Apostolus Iesu Christi. FEL. dixit, Si in ista non probo, in secundo probo. AVG. dixit, In quo secundo? FEL. dixit, In thesauro, AVG. dixit, Thesaurum istum quem ideo tali nomine appellatis, vt miseros seducatis, quis scripsit? FEL. dixit, Manichæus. AVG. dixit, Nolo mihi ab illo probes, quia Manichæus mentitur dicendo se esse quod non est. FEL. dixit, Tu mihi proba per alterum. AVG. dixit, Quid vis tibi probem? FEL. dixit, Quia mentitur Manichæus. AVG. dixit, Quia tu non potes probare verum dicere Manichæum, oportet vt ego probem mentitum esse Manichæum? FEL. dixit, Quare non potui probare? Nunquid prolatæ sunt scripturæ quas petiui, & non probaui?

AVG. dixit, Sed scripturas Manichæi petis, quibus fidem non habemus: Aliunde proba. Ego autẽ de ipsa scriptura Manichæi tibi probo mẽtitũ esse Manichæũ, & blasphemasse Manichæũ. FEL. dixit, Afferãtur libri. AVG. dixit, Præsens est epistola Manichæi, quã dicitis fundamẽti, initiũ in ædificio nullũ est nisi fundamẽtũ. Si enim ostẽdero in ipso fundamẽto ruinã fecisse, cęterã eius cõstructionẽ vt quid quærimus? FEL. dixit, Hoc dicis, ostẽde in ipsa ruinã esse: Et ego dico, da arbitros quãtos habes, & tibi probo ꝙ nõ mẽtitur. AVG. dixit, Absit à nobis & à genere humano, vt quãtos hic vides, tãtos videas Manichæos. Cap. XV.

FEL. dixit, Da dixi quæ à te petiui. AVG. dixit, Quos vis

ergo vt dem tibi? FEL. dixit, Quos tu volueris. AVG. dixit, Ego istos do, si habes meliores pete. FEL. dixit, Quo modo istos das? AVG. dixit, Præsentes qui nos audiunt. FEL. dixit, Isti mihi non fauent. AVG. dixit, Ergo tu tales quæris qui tibi faueant, non qui veritati? FEL. dixit, Qui me audiant, & non tantum me, sed & ipsam scripturam, vt probetur an verum dicit an mentitur. AVG. dixit, Vides ergo quia audiunt. Legamus cætera, quia tu istam epistolam esse Manichæi confessus es. FEL. dixit, Non ego. AVG. dixit, Ego legatur.

Cap. XVI. FEL. dixit, Arbitros non habeo. Et adiecit: Legatur caput illius. Et cum legeretur, & ventum esset ad locum vbi scriptum habet eadem epistola: Pax Dei inuisibilis & veritatis noticia, sit cum fratribus suis & charissimis, qui mandatis cælestibus credunt pariter & deseruiunt: Sed & dextera luminis tueatur & eripiat vos ab omni incursione maligna, & à laqueo mundi: pietas vero sancti spiritus intima vestri pectoris adaperiat, vt ipsis oculis videatis animas vestras. FEL. dixit, Da scripturã quæ ista redarguat. AVG. Dixit, Adhuc nihil mali audiuimus, nisi quod ausus est Manichæus se Apostolum Christi nominare: Nam quæ adhuc dixit ad tectorium fallaciæ pertinẽt, & ouinam pellem, quibus eis prius dicit verba bona, vt possit introducere mala. Sed quid velit per hæc verba introducere videamus. Si enim aliquid mali introduxerit, & ista verba mala erunt & seductoria: Si autem aliquid boni & veri in posterioribus dixerit: necessitate comprehẽdimus: Permitte ergo legantur sequentia. FEL. dixit, Si ergo asseris quia in primo bona ponuntur, & postea mala immittuntur, quo modo ego possum tibi credere, cum mihi primo bona dixerit? AVG. dixit, Ego adhuc ista nec bona dixi nec mala: nihil mali adhuc audiuimus, dixi, non dixi, iam aliquid boni audiuimus: malum enim illud solum dixi, quòd ausus est se dicere Apostolum Christi. Verba vero quæ dixit in consequentibus tunc erunt mala, si mali aliquid introduxerint, tunc erunt bona, si boni aliquid introduxerint. Permitte ergo vt sequentia legantur, quare times. FEL. dixit, Non timeo. AVG. dixit, Permittite ergo vt legantur. FEL. dixit, Legantur. Et cum ventum esset ad locum vbi scriptum habet: Ita autem fundata sunt eiusdem splendidissima regna supra lucidam & beatam terram, vt à nullo vnquam aut moueri aut concuti possint. AVG. dixit, Terram istam quam dicit, vnde habebat? Fecit eam, an genuit

Matt. 7.

Expositio catholica de formatiõe terræ.

Cap. XVII.

nuit eam, an æqualis & coæterna illi erat? Istam dico terram lucidam & beatam, quam dicit. FEL. dixit, Quo modo scriptum est: In principio fecit Deus cęlum & terram: & terra erat *Gene. 1.* inuisibilis & coinquinabilis & incomposita? Ego ita intelligo: In principio fecit Deus cælum & terram, & terra erat: quasi duæ terræ mihi videntur esse, secundum quod Manichæus dicit duo regna. AVG. dixit, Quia scripturam commemorasti nostram quam soletis blasphemare, ad me pertinet exponere illam, & ostendere tibi, sine blasphemia esse illud scriptum, & cum veritate, & non secundum Manichæum, vt deinde tu vel in secundis mihi respondeas quod interrogaui. FEL. dixit, Respondeo. AVG. dixit, Quod scriptum est, In principio fecit Deus cælum & terram: breuiter complexa est scriptura quid fecerit Deus. Deinde quia nondum apparebat hæc terra quam fecerat Deus, antequam eam distingueret & ornaret, qualem terram fecerat Deus: secuta scriptura exposuit, qualis terra erat de qua dixerat, In principio fecit Deus cælum & terram: tanquam cum audissemus, in principio fecit Deus cælum & terram, quæreremus, qualem terram subiecit & ait: Terra autem, id est illa quam fecerat Deus, inuisibilis erat & incomposita. Non ergo duas terras dixit, sed qualis illa fuerit exposuit. Tu itaque responde nunc mihi quod breuiter interrogaui: Terra ista lucida & beata quã dicit Manichęus, supra quam fundata erant regna Dei, ab ipso Deo facta erat, an genita de illo erat, an coæterna illi erat? Vnum de tribus nisi molestum est, sine tergiuersatione responde. FEL. dixit, Ipsa se scriptura interpretatur. AVG. dixit, Si ergo nosti hic aliquem esse locum, vbi hoc dicat ista scriptura, quia illam terram vel genuit Deus, vel fecit, vel coæterna illi erat, aperi ad locũ quem nosti, & lege mihi. FEL. dixit, Non est in ista scriptura, sed in altera. AVG. dixit, Credo, inquit, quia si qua est illa scriptura, meministi quid ibi dixerit. itaque tu mihi responde, qui nosti illam scripturam: & si dixero quia sic non habet, conuinces me. Si autem sic cognouero, secundum hoc disputo quod tu ipse responderis. Dic ergo an fecerit terram istam Deus, an genuerit, an coæterna illi erat: qui legisti, in vestro quo libro, ibi esse hoc scriptum dicis, FEL. dixit, Quia modo sanctitas tua interpretata est scripturam tuam quo modo voluisti & acceptaui, & tu mihi sic accepta quicquid dixero. AVG. dixit, Interim quod interrogaui, si nihil me contra moueris acce-

pto, si autem aliquid mouerit, motum meum indico tibi, vt ad ipsum respondeas. FEL. dixit, Ego non respondi ad tua dicta. AVG. dixit, Quia prius est vt mihi ad interrogata respondeas, mea tamen feci etiam vt prior tibi responde㶁. Forte non te mouit, ideo non respõdisti, forte & me nõ mouebit cum responderis: Responde ergo ad quod interrogaui. FEL. dixit, Respondeo. Et adiecit: Dixisti ergo de terra illa in qua Deus habitat, an facta est ab illo, an generauit illam, an coæterna est illi. Et ego dico, quia quo modo Deus æternus est, & factura apud illum nulla est, totum æternũ est. AVG. dixit, Non illam ergo genuit neque fecit? FEL. dixit, Non, sed est illi coæterna. AVG. dixit, Si autem genuisset illam, non illi esset coæterna. FEL. dixit, Quod nascitur, finem habet: quod innatum est, finem non habet. AVG. dixit, Quibus ergo erat ille pater, aut cuius erat pater, quoniam† modo patrẽ nominauit? Si enim nihil genuerat, pater esse non poterat. FEL. dicit, Sed sunt alia quæ generauit. AVG. dixit, Illa ergo quæ generauit, non sunt illi coæterna, an & ipsa sunt coæterna? FEL. dixit, Coæterna sunt illi quicquid Deus generauit. AVG. dixit, Ergo errasti quod superius dixisti, omne quod nascitur, finem habet. FEL. dixit, Interim quia secũdum generationẽ carnis locutus sum, erraui. AVG. dixit, Modestissime confessus errorem, merearis intelligere veritatem. FEL. dixit, Faciat Deus. AVG. dixit, Attende ergo iam, vt incipias cognoscere errorem scripturæ huius. Si quæ genuit Deus, coæterna non sunt illi, melior est terra illa quam non generauit Deus, vbi habitant omnia quæ generauit Deus, quam terram dicis ab eo nõ generatam. FEL. dixit, Coæquantur sibi omnia, & quæ generauit, & quæ non generauit, id est terra illa vbi cõmorabatur. AVG. dixit, Quid ipse qui generauit, æqualis est illis omnibus, aut maior est illis? FEL. dixit, Et qui generauit, & quos generauit, & vbi posita sunt omnia, æqualia sunt. AVG. dixit, Vnius ergo substantiæ sunt? FEL. dixit, Vnius. AVG. dixit, Hoc quod est Deus pater, hoc sunt filij ipsius, hoc & illa terra? FEL. dixit Hoc vnum sunt omnes. AVG. dixit, Huius ergo terrę non est pater, sed inhabitator? FEL. dixit, Etiam. AVG. dixit, Si nec genuit nec fecit illam, quo modo ad eum pertineat, nisi sola vicinitate, non video, quo modo si habeat aliquis vicinum bonum, & duæ erunt res ambæ ingenitæ, terra & pater. FEL. dixit, Imò tres sunt, pater ingenitus, terra ingenita, & aër

Confutatio illius vbi Felix asserit terram illam nõ factã, nec genitam, sed Deo coæternam.
C.XVIII.
† quem.

aër ingenitus. AVG. dixit, Hoc totum vna substantia est? FEL. dixit, Vna. AVG. dixit, Ea ita fundata vt à nullo vnquam moueri aut concuti possit? FEL. dixit, Motio & concussio habet distantiam. AVG. dixit, Habeat. Sed tamen talia fuerunt, vt à nullo vnquam moueri aut concuti possent. FEL. dixit, Est distantia inter moueri & cōcuti. AVG. dixit, Non inde te interrogo. FEL. dixit, Sed inde me vis tenere. AVG. dixit, Quo modo vis accipe moueri, nō poterat moueri? FEL. dixit, Non dico, quia non poterat moueri, sed motio distātia est. AVG. dixit, Sed ita dixi, nec moueri nec cōcuti. Non dixi moueri quidem potest, sed concuti non: aut concuti quidē potest, moueri non potest: sed ambas res dixi non posse nec moueri nec concuti. FEL. dixit, De ambabus rebus distantia est inter moueri & concuti. AVG. dixit, Legamus ergo sequentia, videamus si Deus iste qui fundata habebat regna super lucidam & beatam terram, quæ à nullo vnquā moueri & cōcuti possunt, neminē timuit, sicut oportebat vt neminē timeret, cuius regna sic fundata erāt, vt à nullo aut moueri aut concuti possent. Et legit sequentia, Iuxta vnā verò partē ac latus illustris illius ac sanctæ terræ. Et cum legeret interrogauit, quod latus, dextrū an sinistrum? FEL. dixit, Hanc tibi ego nō possum interpretari scripturā, & exponere quod tibi non est, ipsa sibi interpres est, ego non possum dicere, ne forte incurram in peccatū. AVG. dixit, Legatur ergo hoc quod sequitur. Et cum legeret, & vētum esset ad locum vbi habet, Lucis verò beatissimæ pater, sciens labem magnam ac vastitatē, quæ ex tenebris surgeret, aduersus sua sancta impendere secula, nisi quod eximiū ac præclarum, & virtute potens numē opponat, quo superet simul ac destruat stirpem tenebrarum, qua extincta perpetua quies lucis incolis pararetur. AVG. dixit, Nunc iam quia cœperunt apertæ blasphemiæ, si defendendas putas, dic quid ista gens tenebrarum quam videtur Deus timuisse, ne magna labes & vastitas ex tenebris in regna eius irruerent, nocere poterat Deo, maxime cuius regna superius dixit ita fundata, vt à nullo vnquam moueri aut concuti possent? Quid ergo illi factura erat gens ista? Poterat ei nocere, an non poterat? Responde vnum è duobus. FEL. dixit, Ego respondeo: Si nihil contra Deum est, est secundum quod dicit scriptura Manichæi, quia est, alterum regnum, pro qua causa Christus missus est, vt nos liberaret de laqueo mortis huius, cuius est iste laqueus & mors? Si aduer-

Contra id quod Manichæus induxit gentem tenebrarum cōtra deū dimicasse.

Cap. XIX. Cōtra epistolā Manichæi, quæ dicitur fundamēti. c. 15.

sarius nullus contra Deum est, vt quid baptizati sumus? vt quid Eucharistia? vt quid Christianitas, si contra Deum nihil est? AVG. dixit, Quia video te nolle respondere ad id quod te interrogo, & te interrogare vt tibi respōdeam, & hoc non recuso: dum tamen memineris quia tibi interrogāti ego respondeo, tu autē mihi interrogāti respondere noluisti. Sed quia me interrogasti, audi quod interrogasti. Nos quidem dicimus liberatorem Christum venisse, & à peccatis nostris dicimus nos liberari, quia nos non sumus de substantia Dei geniti, sed per eius verbū facti à Deo: Multū autē interest inter natum de substantia Dei, & factum à Deo quod non est de substantia Dei. Quicquid ergo fecit Deus potest esse mutabile, ipse autē Deus non est mutabilis, quia nō possunt æquari opera artifici & conditori. Tu autem qui pauloante ad interrogationē meam dixisti, quia & pater qui generauit ibi lucis filios, & aër & ipsa terra & ipsi filij vna substantia sunt, & æqualia sunt omnia, oportet vt dicas mihi, huic substantiæ vtique incorruptibili, quomodo poterat nocere gens tenebrarum? Si enim poterat nocere ei, non erat natura incorruptibilis: si autem non poterat, nulla causa erat quare prælium agitaret, & illud numen quod

Cap. XX. dicit, huc mitteret. FELIX dixit, Dilationem peto vt possim respondere. AVG. dixit, Quando? Cras intermissus sufficit? FEL. dixit, Intermitte mihi tres dies, id est hodie & cras & perēdie, aut vsque ad diem qui est post dominicum, id est, pridie idus Decembris. AVG. dixit, Video te dilationem ad respondendum petiisse, humanum est vt concedatur tibi, sed si respondere non potueris ad prestitutum diem, quid fiet? FEL. dixit, Ero victus. AVG. dixit, Quid si fugeris? FEL. dicit, Reus ero ciuitatis huius & vbique & legis meæ. AVG. dixit, Imò hoc dic, si fugero sic habear tanquā si anathematizauero Manichæū. FEL. dixit, Hoc dicere non possum. AVG. dixit, Ergo aperte nobis dic, quia fugere cogitas, & nemo te tenet. FEL. dixit, Non fugio. AVG. dixit, Vt video non vis quasi victus abscedere, sed saltē hoc dic, si fugero victus sum. FEL. dixit, Dixi. AVG. dixit, Et vnde apparebit te fugisse, propter gesta? FEL. dixit, Iube vt quē elegero cum ipso sim. AVG. dixit, Elige tibi aliquē de istis præsentibus fratribus qui ad cancellum stant. FEL. dixit, Etiā & ego consentio, sed cum illo qui est in medio. AVG. dixit, Sicut tibi elegisti, vsque ad diē cum illo eris. BONIFACIVS dixit, Præstabit Christus vt si cum

illo

illo veniam Christianus est. Augustinus Episcopus catholicæ Ecclesiæ Hipponiregiensis, his in Ecclesia coram populo gestis subscripsi. Felix Christianus, cultor legis Manichæi, his in Ecclesia coram populo gestis scripsi.

Libri primi finis.

DIVI AVRELII AVGVSTINI

Hipponensis Episcopi, de actis cum Felice Manichæo, Liber Secundus.

CVM ventum esset ad diem præstitutum, id est, ad pridie iduum decembrium, res sic agi cœpit in Ecclesia pacis. AVG. episcopus Ecclesiæ catholicę Hipponiregiensium regionum dixit, Pridem cum sermonem haberemus, dilationem te petiisse meministi, cum ad ea quæ interrogaueram in præsenti respondere non posses. Si ergo tam lato temporis spacio, post diem scilicet quintum aliquid excogitasti, respõde. Hoc enim tunc interrogaueram: Si Deo nocere nihil poterat, quare bellum gessit cum gente, quam dicitis tenebrarum, in quo bello naturæ dæmonum misceret substantiam suam, quæ hoc est quod ipse sicut iam interrogatus dixisti? Si autem ei nocere poterat, non incorruptibilem Deum colitis, qualem veritas & doctrina Apostolica testatur. FEL. dixit, Ex quo à sanctitate tua recessi, vt ad diem constitutum reuersus essem, vt responderem tuæ interrogationi, quæcunque velles interrogare ventum est ad diem. Et quia nullam scripturam inter manus habui, quia non mihi sunt redditæ vnde me instruere possem, nullus enim ad certamen exit, nisi prius munitus fuerit, & nullus litigator potest sine suis chartis litigare, similiter & ego sine mea scriptura respondere non possum. AVG. dixit, Istam tergiuersationem tanto dierum spacio cogitasti, quæ te in causa perdita & errore sacrilego, quid respondeas non habentem, adiuuare nihil poterit. Notum est enim omnibus qui aderant, quos etiã nunc adesse video, te dierũ tantam dilationẽ petiisse, debuisse autem petere etiam codices quando dilationem petiisti, si his te putabas instrui posse ad respondendum, quod non fecisti. Noui te petiisse codices, non quidem ad instructionem inspiciendos, verum hoc longe antequàm pete-

res dilationem. Cum verò dilationem petisti, codicum tibi reddendorum & inspiciendorum, vt esse posses instructior, nullam fecisti mentionem. FEL. dixit, Modo peto codices, reddantur mihi, & venio ad certamen post biduum, & si victus fuero, quod deliberaueris subeo. AVG. dixit, Rudem te in ista scelerata secta non esse puto, quod & fateris. Non te autem habere quod respondeas, & si non fatearis omnis homo iam videt. Sed quia codices tuos repetis, qui sub sigillo publico custodiuntur, quibus inspectis dicis te instructum venire posse post biduum, illud quod iam constat obiectis quæstionibus te respōdere nō potuisse recole. Tolle autē codices tuos, & dic quid inde tibi velis proferri, quod modo inspicias & respondeas. FEL. dixit, Omnes scripturas quæ mihi sublatæ sunt. Ista enim epistola fundamenti est, quod & sanctitas tua bene scit, quod & dixi, quia ipsa continet initium, medium & finem. Ipsa legatur, & quicquid malum obiicitur legi meæ, probetur: & nego illam, si probata fuerint illa crimina quæ obiiciuntur legi meæ. AVG. dixit, Quoniam fateris hanc esse epistolam, vbi doctrinæ vestræ initium: medium & finis continetur, hoc initium quàm sit sacrilegum, vbi Deum dicitis pugnasse contra gentem tenebrarum, & miscuisse naturæ dæmonum polluendam & ligandam partem suam, quæ hoc est quod ipse: tam sacrilegum est, vt fieri vix ab audientibus posſit: hoc obiicitur primo sectæ vestræ, siue initium hoc voces, siue medium, siue finem, non valde id curo, hoc tamen de hac epistola quam fateris esse Manichæi, lectum esse non negas: hoc vobis obiicitur, hoc defende si potes vt ad alia veniamus. Vnde iterum interrogo: Si Deum incorruptibilem colitis, quid ei nocere potuit, nescio quæ gens aduersa quam fingitis? Si nihil ei nocere poterat, nulla causa fuit quare partem suam naturæ dæmonum commisceret. Si autem
Cap II. nocere ei poterat, non Deum incorruptibilem colitis. FEL.
Matt. 7. dixit, Manichæus dicit duas esse naturas, & modo inde cul-
& 12. patur, quia dixit duas esse, bonam & malam. Christus in
Contra Euangelio dicit duas esse arbores. Arbor bona nunquam fa-
Ad.mā- cit fructum malum; & arbor mala nunquam facit fructum
*tum.c.*86. bonum. Ecce duas naturas. Deinde in Euangelio scriptum
circa fi- est, Nunquid bonum semen seminasti in agro, vnde appa-
nem. ruerunt zizania? Hoc inimicus fecit. Iste inimicus si non est
Mat. 13. extraneus à Deo, probetur mihi si ad Deum pertinet inimicus iste

cus iste, quale semen seminauit? Item in Euangelio scriptum est Christo dicente, quia in nouissimis temporibus thronum in medio seculo ponet, & mittet angelos suos in Orientem & Occidentem, Septentrionem & Meridiem, & congregabit omnes gentes ante se, & separabit illos, sicut pastor separat agnos ab hædis. Et vt compendiuè dicam, agnis dicet: Ite in regnum quod vobis paratum est ab origine mundi. Hædis dicet qui in sinistra parte sunt: Recedite à me qui operati estis iniquitatem: Nomen enim meum habuistis, sed opera non fecistis: Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius. Qui sunt qui nomen Christi habent, & mittentur in ignem æternum cum diabolo & angelis eius: & ad quam partem pertinent isti quibus Christus non permiscetur, & nomen eius portant? Hoc enim Manichæus dixit, quia quos Christus damnauit, ipsius non sunt. Nam Paulus Apostolus dicit: Prudentia carnis inimica est Deo, legi enim Dei non est subiecta, nec enim potest. Hoc Manichæus dicit, quia quæ inimica est Deo, ad Deum non pertinet: si autem ad Deum pertinet, ipse sibi inimicum fecit: hoc Manichęus nõ dicit. Iterum Paulus dicit: Deus seculi huius excæcauit mentes infidelium, ad non contemplandum claritatem Euangelij Christi, qui est imago Dei, Ipse Paulus iterum dicit: Datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus satanæ qui me colaphizet die ac nocte, propter quod ter dominum rogaui vt discederet à me, & dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate probatur. Ecce quid Apostolus dixit: ecce quid Euangelista, cum Manichæus hæc asserat: quia est extraneus à Deo, qui contra Deum pugnauit: siue quia Christus crucifixus est, siue quia Apostoli omnes propter Dei mandatum, iste qui eos crucifixit cui mandatum Dei non placet, hoc mihi dicat sanctitas tua, si ad Deum pertinet. AVGVST. dixit, Scripturas sanctas quas non intelligendo à veritate longe aberratis, commemorare voluisti, velut ex eis patrocinium adhibens vaniloquiis vestris. Inter omnia tamen, quæ partim sicut vere scripta sunt, partim aliter quàm scripta sunt commemorasti, nusquam ostendere potuisti, quia Deus regnis suis hostilem naturam imminentem repellere volens, vt habet quietem, partem suam, quæ hoc est quod ipse, naturę contrariæ dæmonũ miscens, colligari ab eis & cõtaminari fecerit. Hoc autem est quod vobis obiicitur, vnde quid respondeas non inueniendo

Mat. 25.
Mat. 25.
Rom. 8.
2. Cor. 4.
2. Cor. 12.
Cap. III.

niendo, commemorasti diuinarũ scripturarum capitula: vbi de peccatoribus dictum est, quia non pertinent ad beatam vitam, quam bonis & fidelibus donat Deus: & has velut duas naturas accipi voluisti, secundum deliramenta Manichæi. Veritas autem dicit, omnia ista quæ videmus & quę non videmus: quæ naturaliter subsistunt, à Deo facta esse: in quibus etiam ipsam rationalem creaturam factam, siue in angelis siue in hominibus accepisse liberum arbitrium: quo libero arbitrio, si Deo seruire vellet, secundum voluntatem ac legem Dei, haberet apud eum æternam fœlicitatem. Si autem legi eius subdi noluisset, sed potestatẽ sua vsa contra eius fecisset imperium, secundum eius iustitiam pœnæ debitæ subiaceret. Hæc omnipotentia Dei in creandis hominibus, hæc iustitia in remunerandis peccatoribus. Esse autem liberum arbitrium, atq; inde peccare quenq; si velit, non peccare si nolit, non solum in diuinis scripturis quas non intelligitis, sed etiam in verbis ipsius Manichęi tibi probo. Circumclusus enim videt potentiam veritatis, contra quam conatus fuerat aliam naturam quam non fecit Deus, inducere contra Deum, non solida veritate, sed inani phantasmate: tamen ad confitendum verum de libero arbitrio, plus valuit in eo natura humana, in qua eum Deus effecit, quàm fabula sacrilega quam ipse sibi confinxit. Audi ergo de libero arbitrio, primo ipsum dominum, vbi duas arbores commemorat, quarum mentionem ipse fecisti, audi dicentem: Aut facite arborem bonam & fructum eius bonum, aut facite arborem malam & fructum eius malum. Cum ergo dicit, aut hoc facite, aut illud facite: potestatem indicat non naturam. Nemo enim nisi Deus facere arborem potest, sed habet vnusquisq; in voluntate, aut eligere quę bona sunt, & esse arbor bona, aut eligere quæ mala, & esse arbor mala: nõ quia mala ipsa quæ eliguntur, aliquã habeant in seipsis substantiam, sed quia Deus omnia quę condidit, gradibus suis condidit, generibúsq; distinxit, cælestia & terrena, immortalia atq; mortalia, & omnia bona in suo genere condidit: animam habentem liberum arbitrium, sub seipso & supra cætera collocauit: vt si seruiret superiori, dominaretur inferiori, si autem offenderet superiorem, pœnam ex inferiore sentiret. Hoc ergo dominus dicens, aut facite illud, aut facite illud: ostendit esse in potestate quod facerent, ipse securus & certus in se tanquam Deus: Et quia si bonum eligerent, præmium eius acciperent: si malum eligerent,

Liberũ arbitrium.

Quòd bene & male agere in libero arbitrio hominis sit. Cap. IIII.

Mat. 12.

rent, pœnam eius sentirent: Semper autem ille iustus est aut remunerator, aut damnator. Audi ergo iam quemadmodum Manichæus ipse tam peruersus, tam superbus, vt aliam introducens naturam, se æqualem Deo faceret, Deum ad seipsum deponeret, confessus sit tamen esse liberum arbitrium: in thesauro vestro cui tale nomen ad decipiēdos homines indidistis, certè sic loquitur, quod & tuipse cognoscis. Hi verò qui negligentia sua à labe prædictorum spirituum purgari se minimè permiserint, & mandatis diuinis ex integro parum obtemperauerint, legémq; sibi à Deo liberatore datam plenius seruare noluerint, neq; vt decebat sese gubernauerint, &c. Vides in his verbis confirmatum esse, etiam à nesciente quid loqueretur, liberum arbitrium. Qui enim seruare legem non vult, in potestate eius est si velit. Non enim dixit, non potuerint: sed, noluerint: hoc certè quod nolunt seruare legem, non à gente tenebrarum coguntur: Si enim coguntur, non nolunt, sed non possunt: Si autem nolunt, non vtiq; coguntur vt non faciant, sed voluntate sua nolunt. Hoc ergo quod in eorum voluntate est vt nolint, peccatum est certè sine aliqua necessitate gentis tenebrarum. Hoc agnosce esse peccatum sine necessitate gentis tenebrarum. Et inde vides vnde veniant omnes culpæ, vnde merita culparum, vnde distributiones pœnarum. Habetis etiam hoc in scripturis apocryphis, quas canon quidem catholicus non admittit, vobis autem tanto grauiores sunt, quanto à catholico canone secludūtur. Aliquid etiam inde commemorem, cuius ego authoritate non teneor, sed tu conuinceris. In actibus conscriptis à Lenticio, quos tanquam actus Apostolorum scribit, habet ita positum: Etenim speciosa figmenta, & ostentatio simulata, & coactio visibilium, nec quidem ex propria natura procedunt, sed ex eo homine, qui per seipsum deterior factus est per seductionem. Vide quemadmodum hic, & per seipsum dicit, & per seductionem. Fuit enim seductor hominis diabolus, non natura peccator, sed prior voluntate peccator. Sed quia erat in hominis potestate seductori non consentire, ideò positum est, & per seipsum, & per seductionem: vt in eo quod positum est, per seipsum, liberum arbitrium: in eo verò quod positum est, per seductionem; intelligas diabolum, non oppressorem inuiti, sed tentatorem volentis. Proinde quia ego respondi, & quantum potui probaui, ea quæ scripta sunt in libris sanctis de peccatoribus & de iustis, non ad diuersitatem naturarum

Quòd in creatura rationali sit liberū arbitriū. Cap. v.

Hominē libertate nō necessitate peccare ostenditur. Cap. VI.

Quòd accedere ad Deum ex dono Dei sit. Cap. VII.

rum, sed ad distinctionem meritorum pertinere, in quibus meritis non necessitatem natura facit, sed voluntas culpam: responde tu ad illud quod iam interrogaui: Si Deo nocere nihil poterat, quare partem suam, substantiam suam, hoc quod ipse est, polluendam & ligandam dæmonibus miscuerit, quod in nulla diuina scriptura canonica potueris inuenire? Si autem nocere ei poterat, non Deum incorruptibilem colitis, de

1. Tim. 1. quo Apostolus dicit: Regi autem seculorum immortali, inuisibili, incorruptibili, soli Deo honor & gloria in secula seculorum.

1. Timo. 6. Denique item dicitur: Deus habitat lucem inaccessibilem: Nunquid ad illam lucem non accedunt sancti, de quibus scriptum est: Accedite ad eum & illuminamini: Et illud,

Psal. 33.

Matt. 5. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt? Sed quia non ad eam potest accedere, nisi cui Deus ipse donauerit, vt accedat, ideò per seipsam inaccessibilis est. Nemo enim ad eam potest accedere, quem Deus noluerit vt accedat: cui autem donauerit, ipse accedet. Quo modo ergo poterat illa gens tenebrarum accedere ad habitationem Dei, vbi est inaccessibilis lux, quò non accedit nisi cui Deus donauerit? Aut si donum acceperat à Deo vt accederet, ad expugnandum regnum Dei non daret, & non timeret. Si autem donum tale non dederat vt posset accedere, securus in regno suo erat, habitans inaccessibilem lucem: quid poterat de tenebrarū gente metuere, vt ei misceret partem suam, substantiam suam, hoc quod ipse est, ligandam, premendam, contaminandam, vbi non solum miserabiliter teneretur, sed etiam turpiter purgaretur. Vt enim purgetur inde, dicitis quod nefas est audire, sed ad vos confundendos & fortè saluandos, tacere non possumus: vt purgetur inde pars Dei, dicitis in naue lucis, quam Solem appellatis, facientes iniuriam creatori Solis, & ipsi Soli quem sic dicitis factum, vbi tanta turpitudo celebretur: Dicitis enim illic positum Deum, virtutes suas conuertere in masculos, ad irritandum concupiscentias dæmonum fœminarum, & eosdem rursus conuertere in fœminas, ad irritandum concupiscentias dæmonum masculorum, vt cum dæmoniis iniiciunt libidinem, accensis in formas confictas à Deo, relaxentur membra eorum, & sic euadat pars Dei quæ ibi fuerat colligata. Hoc tantum opprobrium, hoc tantum sacrilegium credere ausi estis, & prædicare non dubitatis. Hæc sunt media doctrinæ vestræ: Finis verò quis est? Quis, nisi

quia

quia non potuit Deus totum purgare? Et quia non potuit, factum inde † dicitis velut tectorium genti tenebrarum, vt ibi in æternum damnetur quod purgari non potuit, & nihil sua sponte commisit. Ita fit vt Deus vester, non verus, sed fictus, non alicubi constitutus, sed in corde vestro imaginatus, partem suam misceat infœliciter, purget turpiter, damnet crudeliter. Ad hæc ergo responde, & incipe ab illo quod dixi, quare Deus miscuit istá partẽ suam, cui nihil noceri poterat, aut si potuit, quo modo sit incorruptibilis. FEL. dixit, Crudelẽ asseritis Manichæum hæc dicentem: de Christo quid dicimus qui dixit: Ite in ignem æternum? AVG. dixit, Peccatoribus hoc dixit. FEL. dixit, Isti peccatores, quare non purgati sunt? AVG dixit, Quia noluerunt. FEL. dixit, Quia noluerunt, hoc dixisti? AVG. dixit, Hoc dixi, quia noluerunt. FEL. dixit, Quare noluerunt? Est qui non vult curari? Est qui non vult purgari? Est qui non vult illuminari? Quis infirmus est qui non vult ad salutem venire? Si crudele est quod Manichæus dixit, quia aliqua pars Dei quæ se purgare non potuit in globo ligata est, hoc crudele non est, vt Christus qui dixit, Ego propter peccatores veni: modo ad ignem æternum illos mittat, cuius nomen portauerunt? Sed mandata credo non potuerunt complere. Si hoc crudele est, crudelius est & illud. Si illud crudelius est, quia Deus illos non potuit purgare, & globo ligauit, & id crudelius videtur esse quos Christus non potuit purgare, ad ignem æternum mittere: hoc mihi sanctitas tua exponat de ipsa crudelitate. AVG. dixit, Si ea quæ jam dixi, vel intellexisses, vel te intelligere fatereris, fortasis enim non habendo quid dicas finxisti te non intelligere quod apertum est, ista non diceres. Iam enim diximus & probauimus per diuinas scripturas, esse liberum arbitrium: Deum autem esse liberi arbitrij iustum iudicem, remuneratorem fidelium, cćq; se subiicientium & volentium se sanari, damnatorem autem superborum & impiorum. Quia ergo ad peccatores sanandos venit, sanat vtique peccata confessos, sanat pœnitentes: neminem autem pœnitet cum alius peccauit: sed si est pœnitentia iusta & verax, vnde & ipse dominus dicit: Non veni vocare iustos, sed peccatores in pœnitentiam: ipsa pœnitentia indicat non alienæ esse naturæ sed voluntatis nostræ, si quid forte peccauimus. Nã si alio peccante, alium pœnitet, non est ista prudens sed insana pœnitentia. Secundũ vos

autem

Marginalia: † cum. — Quòd homo saluatur sine damnatur ex libero arbitrio. — Cap. VIII. — Matt. 9.

autem nulla peccata sunt. Gens enim tenebrārum non peccat, quia suam naturam facit. Natura lucis non peccat, quia quod facit, facere cogitur. Nullum ergo inuenis peccatum quod damnet Deus, nullum inuenis peccatum quod pœnitētia possit sanari. Si autem pœnitentia est, & culpa est: Si culpa est, & voluntas est: Si voluntas est in peccando, natura non est quæ cogat: Sed si quid infirmitatis patiuntur, qui nō possunt imple-
Roma. 7. re quod volunt. Vnde Apostolus Paulus dicit: Video aliam legem in membris meis, repugnantē legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis: manifestum est hoc venisse de traduce primi peccati Adam, & de consuetudine mala: Nam hodie libera voluntate faciunt homines consuetudinem, quam cum fecerint, facilè superare non possunt. Ipsi ergo sibi de seipsis fecerunt, quòd contraria lex habitet in membris eorum. Sed qui concipiunt timorem Dei, & per liberum arbitrium subdūt se sanandos optimo medico, & sicut bono curatori, ita & misericordi creatori, per humilitatē confessionis & pœnitentiæ sanantur. Superbi verò dicentes se iustos, aut dicendo quia non peccant ipsi, sed aliud in illis pec-
†in. cat, & alia natura de † illis peccat, per ipsam superbiam suam & insanabiles fiunt, & experiuntur iustum iudicium Dei, qui
Iacobi 4. superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Non est ergo indignum vt Deus dicat: Ite in ignem æternum: eis qui eius misericordiam per liberum arbitrium respuerunt: & dicat,
1. Petr. 5. Venite benedicti patris mei, percipite regnum: eis qui per li-
Matt. 25. berum arbitrium fidem eius susceperunt, peccata sua confessi sunt, pœnitentiam egerunt, displicuerunt sibi quales fuerunt,
Quare filius Dei incarnatus sit. & quales per eum facti sunt, illi placuerunt. Tu ergo iam ad hoc quod interrogaui responde. Sed impetrem à te, ne moras superfluas faciamus: Si Deo nocere nihil poterat, quare huc nos misit? Si nocere poterat, nō est incorruptibilis Deus. FEL.
Cap. 11. dixit, Si Deo nocere nihil poterat, quare huc filium suum misit? AVG. dixit, Vide quemadmodum semper interrogas, & ad interrogata respondere non vis. Audi quod interrogasti, memento tamen te ad ea quæ dico non respondere, me autem respondere. Deo nocere nihil potest, sed filium suum misit vt carne indueretur, & hominibus appareret, peccatores sanaret, in ipsa carne pateretur pro nobis, quam sumpsit ex nobis. In sua quippe natura pati nihil poterat, quia in principio erat ver-
Ioan. 1. bum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. In hac

natura

natura quia Deus erat verbum, pati nihil ille poterat. Vt autem pati pro nobis posset, verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Verbum caro factum est, assumendo carnem, non mutatum in carnem: Assumpsit enim humanitatem, non amisit diuinitatẽ. Itaque idem Deus & idem homo, in natura Dei æqualis patri, in natura hominis factus mortalis, in nobis, pro nobis, de nobis, manens quod erat, suscipiens quod non erat, vt liberaret quod fecerat, nõ quod erat. Non est ergo passio Christi ex indigentia, sed ex misericordia. Præbuit enim exẽplum patientiæ nobis de nobis, id est homini de homine, carni de carne: non tamen in illa carne ipse deterior factus, sed caro in illo melior facta est. Pars vero Dei vestri nulla carne assumpta, non enim erat in gente tenebrarum pro qua pateretur, descendit vt teneretur, ligaretur, pollueretur, & turpius quàm ligabatur purgaretur. Iam enim de purgatione eius dixi. Hæc omnia quanto indigniora sunt, tanto vtique faciliora ad intelligendum, quoniam in naturam Dei ista non cadunt: Et absit à pio animo atque fideli talia de Deo credere, Deo bono, Deo vero, qualia vos creditis: non quem inuenistis, sed quem finxistis. Responde iam nunc, si Deo nocere nihil poterat, pura illa substantia ipsius, nulla carne assumpta, in se passura: si quid passura erat, non in carne quam susceperat, quare huc missa est secundum vestra vaniloquia? FEL. dixit, Si nihil poterat noceri Deo à parte aduersa, & Christo nihil noceri poterat ab aduersa natura, ad quam venit Christus vt eam liberaret, quia vt dicis propter libertatem nostram venit, ergo in captiuitate fuimus. Si in captiuitate tenebamur, & propterea Christus venit, vt nos liberaret de captiuitate. qui nos tenebat extraneus à Deo erat, aut virtus Dei. Si virtus Dei erat qui nos tenebat, vt quid Christum mittebat, ille qui nos tenebat? Si in ipsius arbitrio erat quãdo vellet dimittere, vt quid Christus crucifigitur? Neminem autem latet Christum crucifixum: Quid illum crucifixerunt? Si Dei virtus est, nihil nobis nocebat: Si Dei virtus erat, non fuimus capti apud illum, sed quasi nos cum nostro principe, quasi filius cum parentibus, nõ autem Romani cum Barbaris. Non oportebat ergo, quia cum virtute Dei constituti eramus, Deum filium suum mittere, vt dicatur quia liberator noster venit. Si paret ergo cum virtute Dei nos constitutos esse, Apostolus dixit: Christus nos liberauit de maledicto legis, quia scriptum est: Maledictus omnis qui pendet in ligno:

Ioan. 1.

Christus cur fuerit crucifixus

Caput X.

Gal. 3.

Deut. 21.

Hoc enim Apoſtolus dicit, Si iſte qui maledicit omnes qui pendent in ligno, Dei virtus eſt: Chriſtus enim pendet in ligno, & Apoſtoli ipſius omnes qui addicti ſunt pro ipſius præcepto: quis ergo iſte eſt qui maledicit omnem qui pendet in ligno?

Duas vitas Christus nobis oſtendit per paßionem & reſurrectionem.

AVG. dixit, Quos Chriſtus redimit à diabolo, per conſentionem ſuam tenebantur à diabolo: & in eius conditione conſtituti erant per iuſtum Dei iudicium, cui ſeducenti conſenſerant per liberum arbitrium. Sicut autem in poteſtate hominis fuit diabolo conſentire, vt captiuaretur: ſic in ipſius diaboli poteſtate fuit cũ angelus eſſet peccare, vt in deterius mutaretur. Peccator ergo angelus per liberum arbitrium, ſuaſit peccatũ homini habenti liberum arbitrium, vt diabolus ſi noluiſſet non

Cap. XI.

peccaſſet, & homo ſi noluiſſet non cõſenſiſſet. Cum autem iam ab illo cui conſenſerat teneretur, non quia diabolus aliquid potuit, ſed quia iuſtum Dei iudicium fuit, & eius legi obtemperare noluit. Quia ergo ſic inuenit Chriſtus peccatores ſub peccato, redemit confitentes à ſuperbiente. Quod autẽ in lege po-

Deut. 21. ſitum eſt: Maledictus omnis qui pendet in ligno: Vnde Apoſto-

Gal. 3. lus dicit: Chriſtus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum: Scriptum eſt enim: Maledictus omnis qui pendet in ligno, non legem reprehendit, ſed miſericordiam commendauit. Quia enim Adã peccauerat, & omnis illa maſſa & propago peccati maledicta erat, dominus autem carnem de illa maſſa ſuſcipere voluit, vt ſuſcipiendo mortalitatem, quæ de pœna venerat, ſolueret mortem, quod de gratia veniebat: ideo dicit lex, Maledictus omnis qui pẽdet in ligno. Mors enim ipſa pẽdebat in ligno, quæ mors de maledicto veniebat.

Roma. 6. Quo modo ergo ſuſcipiendo mortem interfecit mortem, ſic ſuſcipiendo maledictum ſoluit maledictum. Vnde & Apoſtolus dicit: Scientes, quia vetus homo noſter ſimul cõfixus eſt cruci cũ illo: quia de veteri homine noſtro, id eſt de ſorte mortis, quæ veniebat ex merito peccati, ſuſcipere dignatus eſt carnem mortalem de virgine Maria, in qua nobis & paſsionis & reſurrectionis præberet exemplum: paſsionis, ad firmandam pœnitentiam: reſurrectionis, ad excitandam ſpem: vt duas vitas nobis oſtẽderet in carne, quam ſuſcepit de vita noſtra mortali, vnam laborioſam, alteram beatam: Laborioſam, quam tolerare debemus: beatam, quam ſperare debemus. Toleramus autem laborioſam merito peccati noſtri: Ille autem oſtendit eam in carne ſua, non merito iniquitatis ſuæ, ſed officio miſericor

ricordiæ suæ. Nam vt noueris bonam esse legem quam tu reprehendere voluisti, ipse Apostolus Paulus quodam loco dixit: Lex subintrauit vt abundaret delictum: Adhuc videtur illam reprehendere. Sed audi quod sequitur: Vbi autem, inquit, abundauit delictum, superabundauit & gratia. Data est enim lex superbis hominibus, & viribus suis totum tribuentibus, vt cum implere non possent legem datam, præuaricatores inuenirentur, & facti rei sub lege, peterent misericordiam à legis conditore. Proinde paulòpost dicit idem Apostolus: Itaque lex quidem sancta, & mandatum iustum, & sanctum, & bonum. Sed ne dicas, quia de alio mandato dicat, vt ostendat quia de illo dicit, de quo paulòante dixerat, Lex subintrauit vt abundaret delictum: statim sibi opposuit quæstionem, Quod ergo bonum, mihi factum est mors? Absit. Sed peccatum vt appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem. Erat enim peccatum. sed non apparebat peccatum, data est lex superbo, fecit contra legem, & apparuit peccatum, quod erat sed non apparebat. Apparens autem peccatum humiliauit superbum, humiliatus superbus factus est pœnitens. de pœnitentia impetrata est misericordia. Audisti ergo quod interrogasti, responde quod interrogo: Nihil nocere poterat gens tenebrarum Deo, quare huc misit partem suam miscendam, & polluendam à natura dæmonum? FEL. dixit, Si in arbitrio nostro sumus, nemo neminem cogat. Quando voluero, ero Christianus: Voluntas nobis subiacet, aut esse Christianum, aut non esse. AVG. dixit, Quia voluntas nobis adiacet. manifestum est, & hoc de diuinis scripturis docui, quod coactus est etiam inuitus dicere, etiam ille qui vos in istum inducit errorem: Quod autem dicis, nemo cogatur, quando voluero ero Christianus, nemo planè te cogit: Quando volueris esto, quia ex volũtate tua huc venisti, & ex voluntate tua ista disputasti: Et væ voluntati malæ si mala est, pax bonæ voluntati, si bona est. Siue autem mala sit, siue bona sit, voluntas est. Bonam voluntatem sequitur corona, malam sequitur pœna. Deus iudex voluntatum est, creator autem naturarum. Si ergo putas cogi te vt sis Christianus, audi à nobis omnino te non cogi: Cogita potius quæ audis, perpende, in tua voluntate es: examina vt prudens, si tamen est in te vlla prudẽtia vel humana, vtrũ ea quæ dicta sunt veritate fulta sint: vtrũ tuipse in Manichæi vestri defensione defeceris, sicut apparet: & quãdo volueris esto q̃d nõdũ es, & desine esse quod es.

Roma. 5.
Roma. 7.
Roma. 5.
Roma. 7.
Quòd ex voluntate hominis cuncta dependens agenda, nec cogi potest.
Cap. XII.

Cap. XIII. FELIX dixit, Ecce iam compendiuè, vt dixit sanctitas tua, ne chartas cumulemus, si tibi placet quod petiui, pridem huc veni: ostende mihi veritatem, vt illud quod teneo pareat, quia veritas non est, & habes me paratum ad credendum. AVG. dixit, Iam quidem quod tenes satis apparet, quia veritas non est. Absit enim à cordibus veritatem quærentium vel tenentium, vt credant Deum substantiam suam necessitate coactũ mersisse dæmonum naturæ ligandam atque polluẽdam. Absit à fidelibus credere Deum ad liberandum substantiam suam conuertere se in masculos contra fœminas, & in fœminas contra masculos ad eorum concupiscentiam tutandam.† Absit à fidelibus credere Deum substantiam suam ipsis dæmonibus mersam postea in æternum damnare. Hoc ergo quia veritas non est, manifestum est. Sed quia vis tibi pro ista falsitate expulsa atque conuicta, patefieri veritatem, si quid de cognoscenda fide catholica adhuc mouet, ab initio fidei poteris erudiri. Etenim aptum perceptioni veritatis incommutabilis facit pia fides; à qua fide quisquis incipere noluerit, superbus foris remanebit, & ad id quò tendit vel quò vult, peruenire non poterit. Sed quia illa falsitas manifesta est, anathema falsitatem, vt possis incipere aptus esse ad cognoscendum veritatem. FEL. dixit, Cum apparuerit mihi, quia mihi non paret, quia altera mihi ostensa non est, non possum anathematizare. AVG. dixit, Anathematizandus est error, qui dicit corruptibilem Deum, an non est anathematizandus? FEL. dixit, Iterum dic. AVG. dixit, Anathematizandus est error qui dicit corruptibilem Deum, an non est anathematizandus? FEL. dixit, Quæratur si dicit. AVG. dixit, Ego hoc interrogaui, qui dixit corruptibilem Deum, anathematizandus est, an non? FEL. dixit, Qui dicit corruptibilẽ Deum anathematizandus est, hoc mihi obiicis? AVG. dixit, Hoc interrogo. FEL. dixit, Corruptibilem Deum dicis, non autem quod primo dixisti, quia partem suam dedit aduersariis. AVG. dixit, Interim quod interrogo respon de: Qui dicit corruptibilem Deum esse, anathematizandus est, an non? FEL. dixit, Valde. AVG. dixit, Qui dicit corruptibilem esse naturam & substantiam Dei, anathematizandus est, an non? FEL. dixit, Non intellexi quod dixisti. AVG. dixit, Hoc dico quòd omnis homo intelligit, nisi qui se fingit nõ intelligere: naturam & substantiam Dei, id est illud ipsum quicquid est Deus, qui dicit esse corruptibilem, anathematizandus est, an

† irritãdã

An Manichei articuli sint anathematizandi.

Ca. XIIII.

est, an non est? FEL. dixit, Etiam anathematizandus est, si probatum fuerit esse verum. AVG. dixit, Nondum tibi dixi, quia Manichæus dicit corruptibilem naturam Dei, sed hoc tibi dixi, quia quicunque hoc dicit, anathematizandus est. FEL. dixit, Et ego respondi, quicunque hoc dicit etiam. AVG. dixit, Pars illa quæ mixta est genti tenebrarum, de Dei natura est, an de aliqua alia natura? FEL. dixit, de Dei. AVG. dixit, Quod Dei natura est, hoc est quod Deus, an aliud quid quod non est Deus? FEL. dixit, Ita est, quod de Deo est Deus est, secundum quod & scriptũ est: Lux lucet in tenebris, & tenebræ eam non comprehenderunt. Deus enim lumen est, & tenebræ in eo non sunt. AVG. dixit, Bene respõdisti, quia & quicquid de Dei natura est, Deus est, & Deus lux est, & tenebræ in eo non sunt, & talis lux luxit in tenebris, & tenebræ eam non comprehenderunt. Videamus ergo vtrum Manichæus partem Dei non dicat esse comprehensam à tenebris, nõ etiam tenere ligatam, non etiam & maculatam & pollutam, sic vt indigeat misericordia liberatoris & purgatoris. Si autem hæc dicit, secũdum te etiam, & secundum veras confessiones tuas, anathematizandus est: quia partem Dei & naturam Dei quod est ipse Deus, dicit comprehensam à tenebris & ligatam & pollutam, quod tuipse secundum Euangelium loquens nõ potuisti dicere. Sed verum dixisti, quia lux lucet in tenebris, & tenebræ eam non comprehenderunt. Manichæus ergo anathematizandus, qui dicit, quia lux tenebrata est in tenebris, & tenebræ eam comprehenderunt. FEL. dixit, Sed & qui polluitur, & qui tenetur, liberatur, & nos si polluti sumus, mundamur. AVG. dixit, Sed hoc de Dei natura non rectè dicitur: sed de illa quæ pollui potest rectè dicitur, quia polluitur & mũdatur. De illa vero quæ pollui non potest, vides cum quanto sacrilegio dicatur, polluitur & mundatur, maxime quia sic diciris quandã Dei partem esse pollutam, vt propterea ligetur in æternum globo tenebrarũ, quia non potuit mundari. Hoc qui non anathemat, falsum pauloante respondit, quia omnis qui dicit corruptibilẽ Deum, anathemãdus est. FEL. dixit, Hoc quod dixit sanctitas tua, quia pars quæ se nõ mũdauit ab coinquinatione gẽtis tenebrarum: & sic dicit Manichæus, quia nõ sunt missi in regnũ Dei: hoc enim asseris tu quia dãnati sunt. Sed Manichæus nõ hoc dicit, quia dãnati sunt, sex ad custodiã positi sunt illius gẽtis tenebrarũ. AVG. dixit, De ista parte tecũ ago, quã dicit pollutã, purgari:

Manichæum esse anathematizandum.

Cap. XV.

Ioan. 1.

1. Ioan. 1.

Quo modo illud quod pollui poterat, mundatur.

Cap. XVI.

postea si opus fuerit, de illa quæ figitur in globo eius. Interim purgatur polluta erat. FEL. dixit, Quæ polluitur & mundatur. AVG. dixit, Qui ergo dicit naturam Dei & substantiam Dei & id quod Deus est, posse pollui, ligari, inquinari à gente tenebrarũ, non est anathemandus? FEL. dixit, Christus vnde nos mundauit, vnde nos liberauit? AVG. dixit, Christus non partem Dei, non naturam Dei liberauit, sed facturam quam fecit, in peccatum cadentem per liberum arbitrium, sua misericordia liberauit. Eam rem mundauit quæ pollui poterat, eam rem liberauit quę captiuari poterat, eam rem sanauit quę infirmari poterat. Modo autem de Deo, de natura Dei, & de substantia Dei, de eo quod Deus est loquimur; poterat pollui, an non poterat? FELIX dixit, Anima nostra ex Deo est quæ polluta est: si nõ est ex Deo, vt quid pro illa Christus crucifixus est? Si ergo paret quia Christus propter animã nostram crucifixus est, paret quia ex Deo est, & polluta erat, & ipse eam mundauit. AVG. dixit, Ego non solum animam, sed corpus nostrum & omnem creaturam & spiritalem & corporalẽ ex Deo esse dico, quia hoc habet catholica fides. Sed aliud est quod de se Deus genuit, quod hoc est quod ipse. aliud autem quod fecit Deus. Quod Deus genuit, æquale est patri: quod Deus fecit, nõ est æquale conditum conditori. Aliud autem dicimus ex Deo esse, quod melius dicimus de Deo esse, quia hoc est quod ipse, sicut vnigenitus filius, sicut verbum eius per quod facta sunt omnia. Alia verò sic dicimus ex Deo, quia dixit & facta sunt, mandauit & constituta sunt. Hinc est anima ex his quæ fecit Deus non illud quod de se genuit Deus: Ideo verbum quod de se genuit pollui nõ potuit, nec potest, nec poterit. Anima verò quam fecit rectricem corporis, vt seruiret superiori, dominaretur inferiori, id est seruiret Deo, dominaretur corpori contempta Dei lege per peccatũ polluta est. Deus autẽ misericordiam pręstans his quæ fecit, misit filium per quem fecit & per illum refecit. Quando condendũ erat quod non erat, per verbum conditum est: quando reficiendũ erat quod deprauatum fuerat, suscepta est inde creatura de virgine Maria, vt per id quod erat homo demonstraretur homini & quid sustinendum & quid sperandum esset: Itaque natura verbi substantia vnigeniti filij Dei nihil passa est à persecutoribus Iudæis, vel à diabolo, angelo malo persequente: Sed quia induit se carne, induit se re mortali, re passibili, re mutabili: in eo quod se induit, passus

Quòd anima à christo redempta, ex Deo sit per creationẽ, nõ per generationẽ

Cap. XVII Ex Deo, de Deo.

Psal. 32.

passus est quicquid voluit ad exemplum patientię,& reformauit hoc ad exemplũ iustitiæ. Tu modo dic mihi de Dei parte, quod Deus est, vtrum pollui possit, an non? Si potest, nõ est incommutabilis Deus,& qui hoc dicit, anathemandus est. Si autem non potest, vides anathemandũ Manichæũ, qui dicit partem Dei naturã Dei, quod est Deus, venisse huc purã ad gentẽ tenebrarum ligatã atque pollutã, vt indigeat solui ac mũdari.

FEL. dixit, Hoc tu dixisti de anima, quia ex Deo non est. AVG. dixit, Non dixi, sed dixi quia ex Deo est tanquã à Deo facta, non tanquã à Deo nata. FEL. dixit, Dixisti de anima, quia nõ est ex Deo, sed factura Dei, quia sine Deo nihil est: hoc enim dicis tu,& non vis asseuerare, quia ex Deo est anima. AVG. dixit, A' Deo est, sed facta est à Deo. FEL. dixit, Aut facta est, aut missa est, aut data ex Deo est. Ergo si ex Deo est, polluta est,& venit Christus eam liberare de pollutione, quid culpas Manichæum? AVG. dixit, Quia ego dico animam non naturã Dei, sed factam à Deo, per liberũ arbitriũ peccasse, & peccato esse pollutam,& per Dei misericordiã in pœnitentia liberatam: tu autẽ ipsam naturã Dei quod Deus est, Deũ de Deo dicis in gente tenebrarum captũ atque pollutũ, & multum interest inter id quod de se Deus genuit,& quod fecit nõ de se, sed ex nihilo, id est, cum omnino non esset, à Deo accepit vt esset, id est, vt institueretur. FEL. dixit, Ergo pars Dei est. AVG. dixit, Iam tibi dictũ est, non est pars Dei, & accipe quo modo intelligens Deum omnipotentẽ factorẽ. Omnia quæ fiunt, & quod quisq; facit, aut de se est, aut ex aliquo, aut ex nihilo. Homo quia non est omnipotens, de se filiũ facit: ex aliquo, sicut artifex ex ligno arcam,& non ex argento vasculũ. Potuit enim facere vasculũ, sed non potuit facere argentũ: Potuit facere arcam, sed non potuit facere lignũ. Ex nihilo autẽ ex eo quod prorsus non est, facere vt sit, nullus hominum potest. Deus autẽ quia omnipotẽs est,& de se filiũ genuit,& ex nihilo mundum fecit, & ex limo hominem formauit: vt per istas tres potentias ostenderet effectionem suam in omnibus valentem: quia de se quod fecit, nec fecisse dicendus est, sed genuisse. Quod autem ex aliquo, sicut de terra hominẽ, non sic fecit hominem de terra, vt alius ei fecerit ipsam terrã vnde faceret hominem, quo modo fecit Deus argentum argentario vnde faceret vasculum: sed ipse fecit, & quod nõ erat vt esset,& quod inde rursus esset, quod iã ipse ex nihilo creauerat vt esset. Sic ergo corpus, sic anima, sic intel-

Quòd Deus omnia fecerit ex nihilo: & quæ differentia est inter facere et creare.

C. XVIII.

ligitur vniuerſa creatura facta à Deo, non genita de Deo, vt hoc ſit quod Deus. Proinde modo forte eliges quid teneas, & quid reſpuas. Elige quid ſit melius: quoniam videmus multa mutabilia,& ipſa tamen bona quamuis mutabilia: multa mortalia,& ipſa tamen bona quamuis mortalia, Bonum autem omnino incommutabili ipſe Deus eſt. Quid melius ſit tibi tenere,elige: Deum mutabilē eſſe,an quod Deus fecit mutabile eſſe:quia neceſſe eſt vt vnū è duobus dicas. Si nolueris admittere id quod Deus fecit eſſe mutabile, reſtat vt dicas ipſum Deum eſſe mutabilē. Vt autem ab hoc ſacrilegio te purges,& ab hac blaſphemia,ne dicas ſubſtantiam Dei eſſe mutabilem: quare non concedis Deū qui vere eſt,& incōmutabilis eſt,quia

Exod.3. ipſe etiam dixit, Ego ſum qui ſum, feciſſe omnia bona, ſed nō ſibi paria? Proinde quia ipſe incōmutabilis eſt, non eſt mirū ſi quod fecit, quia ei æquale non eſt,non eſt incommutabile, ſed mutabile.Ideo & per liberum arbitrium peccare & pollui potuit,& per eius miſericordiā liberari. FEL. dixit, Dixiſti hominem feciſſe ſibi filium. Nihil intereſt inter patrē & filium. Quia ergo hoc protulit ſanctitas tua, & ego reſpondeo, quia Deus & quæ fecit æqualia ſunt ſibi. AVG. dixit,Quod intelligere noluiſti,quia homo cum filium facit, non facere proprie dicitur,ſed proprie generare dicitur: ſic & Deus filiū vnicum genuit,dixit tibi nō fecit. Fecit autem illud quod æquale non eſt ei: quod autem genuit, æquale eſt illi. Itaque elige tibi,

Quòd dei filius ex Deo ſit genitus: creatura autem ſit ex nihilo facta.

Cap.XIX. vtrum velis dicere mutabilem Dei facturam, an mutabilem Dei naturam? FEL. dixit, Quod modo Deus immutabilis eſt, ſimiliter quem genuit immutabilis eſt: & quod fecit,ſi de ipſius natura eſt,nō mutatur:ſed de nihilo fecit, quia opus non mutatur. AVG. dixit,Sed iam tibi dictum eſt,quia quod fecit, non de ipſius natura eſt, [ſed ex nihilo fecit, quia omnipotens eſt.] Non erat & fecit, non de ſe, non de aliqua re, quam ipſe non fecerat, ſed ex nihilo. FEL. dixit, Ego non hoc dixi, ſed dixi quia Deus immutabilis eſt, & quod genuit immutabile eſt, & quod fecit immutabile eſt. Non dixi, vnde illud fecit. Non hoc quæſiui, vnde fecerit. AVG. dixit, Sed à me audiſti quod non quæſiſti,vt iam deſineres [ſtulta] loqui. Omnipotēs Deus & de ſe potuit generare,& de nihilo facere,& ex eo quod iam fecerat aliquid formare. De ſe, filium æqualem ſibi: de nihilo, mundum & vniuerſam creaturam: ex aliquo, de terra hominem: quia omnipotens eſt. Quod ergo de ſeipſo eſt,pollui nun

lui nunquam potest, quo modo nec ipse. Quod autem ab illo factum est, non de illo, & pollui potest per liberum arbitrium, & mundari per ipsius misericordiam, condemnando quod peccauit, & agnoscendo qui eum creauit. Tu verò qui paulò antè dixisti, quia qui Dei partem corruptibilem & cōtaminabilem dicit anathemandus est: negare autem non potes Manichęum dixisse, quòd pars Dei in gente tenebrarum comprehensa atque polluta est, & his eum verbis blasphemasse apparet, ita vt peius blasphemare forte non posset: aut anathema illum talia dicentem, aut tu cum illo anathemandus es & abiiciendus.

FEL. dixit, Manichæus dicit, quia polluta est pars Dei, & Christus dicit, quia polluta est anima, & venit liberare illam de pollutione. AVG. dixit, Sed anima non est pars Dei, Nam iam tu confessus es, quia Manichæus dixit pollutam partem Dei, nos autem pollutam dicimus animam ex voluntate peccati, non autem esse animam partē Dei, non de Deo genitam, sed à Deo factam. Sic ergo dicitur anima est Deo, quo modo dicitur aliquod opus fabri ex artificio eius, vel ex ipso factum, non tamen de ipso genitum sicut filius eius. Tu ergo quia iam confessus es Manichæum dixisse, pollui partē Dei, & iamdudū dixisti anathemandum, qui dicit corruptibilem vel contaminabilem Deum vel naturam eius, iam anathematizasti, quod non vis fateri. Hoc enim quod dixisti, quia polluitur & quia mundatur, hoc ipsum quod dicis, mundatur, expressisti, quia polluitur: & non habes vnde euadat Manichæus: & tu dixisti quia polluitur pars Dei. Anathema ergo Manichæū aut anathematizādus es cum Manichæo. FEL. dixit, Ego non à Manichæo didici, quia polluta est pars Dei, sed à Christo didici, quia propter animam venit quæ polluta erat. AVG. dixit, A Christo non didicisti, quia anima pars Dei est. FEL. dixit, A Christo didici: quia anima ex Deo est. AVG. dixit, Et nos didicimus: quia anima ex Deo est, sed non est pars Dei. Sic est enim anima ex Deo quo modo factura ex artifice, non de Deo sicut filius de patre. FELIX dixit, De pollutione agimus, Si polluta est anima quæ ex Deo est, & potest purgari à Christo, qui pro illa venit, & illa pars Dei quam Manichæus dicit, pollui potest & mundari per mandatum ipsius Dei. AVG. dixit, Ecce iterum dicis partem Dei pollutam purgari, & pauloante dixeras anathematizandum esse, qui illam dicit corruptibilem: modo dicis quia pollui potuit, & dicis quia mundari

Quòd anima nō sit pars Dei, sed facta à Deo, & per Christum redēpta.

Cap. XX.

potest, vt confirmes quia pollui potuit. Hoc nos de parte Dei non dicimus, sed de anima dicimus, quia tãquam opus eius ex ipso est, non tanquam proles de ipso. Redi ergo ad id quod dicis, & discerne quod dicimus, Anima nec Deus est, nec pars Dei, Tu autem Manichæum dicis dixisse pollui partem Dei, quam dicit purgari, vt cõfirmet, quia polluitur. Restat ergo vt eum anathematizes, aut ista sentiens anathematizeris. FEL. dixit, Pertinet ad Deum anima, quæ per peccatũ coinquinata est, an non? AVG. dixit, Pertinet, sed non est pars eius. FEL. dixit, Non hoc interrogaui. AVG. dixit, Et quid interrogasti? FEL. dixit, Pertinet ad Deum: an non pertinet? AVG. dixit, Iam dixi, & quia pertinet, & quo modo pertinet. FEL. dixit, Ego quæro vtrum vere ex Deo est. AVG. dixit, Ex Deo non de Deo. FEL. dixit, Si nihil peccatum est, & anima ex Deo est, & polluta est, & venit Christus liberare eam, & eam liberauit à peccato, quid culpamus Manichæum, qui dixit partem Dei pollutam esse, & iterum mundari? AVG. dixit, Quia iam confessus es Manichæum dixisse partem Dei esse pollutam, & dicis non esse peccatum talem blasphemiam in Deum effundere. Nos autem dicimus peccasse quidem animã per liberum arbitrium, & pœnitendo purgari per misericordiam creatoris sui, quia non est ex Deo tanquã pars eius, vel tanquam proles eius: sed ex Deo vel à Deo facta est tanquam opus eius, Quid intersit inter nostram fidem & vestrã perfidiã, omnibus manifestum est. Itaque secundũ verba tua superiora, quia concessisti anathematizandum eum qui dicit corruptibilem naturã Dei, quod & Manichęum dicere manifestũ est, quia noluisti vt esset à te anathematizatus, eris cum illo anathematizatus. Post hæc cùm multis verbis inter se agerent. FEL. dixit, Dic iam, quid vis faciam. AVG. dixit, Vt anathematizes Manichęum, cuius sunt tantæ istæ blasphemiæ. Sed si ex animo facis, tunc fac, nemo enim te cogit inuitum. FEL. dixit, Deus videt si ex animo facio: non enim homo potest videre: sed hoc peto, vt confirmes me. AVG. dixit. In quo vis vt te confirmem? FEL. dixit, Prior tu anathematiza, vt ego postea anathematizem.

Quo modo anima facta sit ex Deo, quia non vt pars eius nec vt filius eius. Cap. XXI.

Qualiter Felix redit ad fidem catholicam: & qualiter anathematizet Manicheũ & spiritum eius. Ca. XXII.

AVG. dixit, Ecce enim manu mea scribo, volo enim vt & tu manu tua scribas. FEL. dixit, Sed sic anathematiza, vt spiritum ipsum qui in Manicheo fuit, & per eum ista locutus est, anathematizes. Augustinus accepta charta scripsit hęc verba, Augustinus Episcopus Ecclesiæ catholicæ iam anathematizo

Manichæum & doctrinam eius, & ſpiritum qui per eum tam execrabiles blaſphemias locutus eſt, quia ſpiritus ſeductor erat, non veritatis, ſed nefandi erroris: Et nunc anathematizo ſupradictum Manichæum & ſpiritum erroris ipſius. Et cum eandem chartam Felici dediſſet, etiã ille manu ſua hæc verba ſcripſit, Ego Felix qui Manichęo credideram, nunc anathematizo eũ, & doctrinam ipſius, & ſpiritum ſeductorem qui in illo fuit, qui dixit Deum partẽ ſuam genti tenebrarũ miſcuiſſe, & eã tam turpiter liberare, vt virtutes ſuas transfiguraret in fœminas contra maſculina, & ipſas iterũ in maſculos cõtra fœminina dęmonia, ita vt poſtea reliquias ipſius ſuæ partis configat in æternũ globo tenebrarũ. Has omnes & cęteras blaſphemias Manichæi anathematizo. Auguſtinus Epiſcopus, his in Eccleſia corã populo geſtis ſubſcripſi. Felix his geſtis ſubſcripſi.

Libri Secundi Finis.

AD LECTOREM DE LIBRIS præcedentibus.

IN his actis neſcio quid potiſſimũ admirer, Felicis ne impudentiã, qui prouocarit ad publicã diſputationẽ, ad quã adeo nõ fuit inſtructus, vt vix aſinus poßit inſulſius argumentari: an populi tolerantiã, qua ſic delirantẽ beluam citra tumultũ auſcultarit: an Auguſtini ſtomachũ inuincibilẽ, qui tã indoctis ineptijs tam diu tanta lenitate reſponderit.

EPISTOLA SECVNDINI *Manichæi ad S. Auguſtinum.*

DOMINO merito honorabili atq; laudabili & vnicè percolendo, Auguſtino, Secundinus. Habeo & ago gratias ineffabili ac ſacratiſsimæ maieſtati, eiúſq; primogenito omnium luminum regi, Ieſu Chriſto: Habeo gratias & ſupplex ſancto refero ſpiritui, quòd dederunt præbuerúntque occaſionem qua ego ſecurus ſalutarem tuam egregiam ſanctitatem, domine merito laudabilis & vnicè percolende. Nec mirum: Sunt enim ad omnia bona præſtanda, & ad omnia mala arcenda ſatis aptiſsimi, quique tuam beneuolentiam ſuis defendant propugnaculis, eripiántq; ab illo malo, non quod nihil eſt, ac quod factione paſſionéq; mortalium gignitur, ſed quod paratum eſt vt veniat. Væ autem illi qui ſe eidem præbuerit occaſionẽ. Nam dignus es qui ab eiſdem talia munera conſequaris, iidémque veritatis tuæ

tuæ nutritores, efficiãtur vere lucerna, quam in cordis tui candelabro dextera poſuit veritatis, ne furis aduentu theſauri tui
Matt.5. dilapidetur patrimonium: iubeántq; ſine lapſu illam manere domum, quam tu non ſuper erroris arenam, ſed ſuper ſcientię
Matt.7. lapidem collocaſti: illúmq; à nobis repellant atrocem ſpiritũ, qui hominibus timorem immittit & perfidiã, vt animas auertat ab anguſto tramite ſaluatoris: cuius omnes impetus per illos principes funduntur, contra quos ſe Apoſtolus in Epheſio-
Epheſ.6. rum Epiſtola certamen ſubire fatetur. Dicit enim ſe non contra carnem & ſanguinẽ habere certamen, ſed aduerſus principes & poteſtates, aduerſus ſpiritalia nequiciæ quæ ſunt in cæleſtibus. Et reuera, quis enim contra arma habeat, niſi contra armatum, aduerſus illum qui mouetur? Vt enim hominum corpora arma peccati ſunt, ita ſalutaria præcepta arma iuſtitiæ. Hoc Paulus, hoc ipſe teſtatur Manichæus. Non ergo armo
Roma.6. rum pugna eſt, ſed ſpirituum, quibus vtuntur. Pugnant autem animarum gratia. Horũ in medio poſita eſt anima, cui à principio natura ſua dedit victoriam. Hæc ſi vna cum ſpiritu virtutem fecerit, habebit cum eo vitam perpetuam, illúdq; poſſidebit regnum, ad quod dominus noſter inuitat: Si verò ab ſpiritu vitiorum incipiat trahi & conſentiat, ac per conſenſum pœnitudinem gerat, habebit harum ſordium indulgentiæ fontem. Carnis enim commixtione ducitur non propria voluntate. At ſi cum ſeipſam cognouerit, conſentiat malo, & non ſe armet contra inimicum, voluntate ſua peccauit. Quam ſi iterũ pudeat erraſſe, paratum inueniet miſericordiarum authorem. Non enim punitur quia peccauit, ſed quia de peccato non do-
Matt.25. luit. At ſi cum eo peccato ſine venia recedat, tunc excludetur,
Mat.22. tunc virgini ſtultæ comparabitur, tunc hæres erit ſiniſtræ manus, tunc à domino pelletur ex cõuiuio nuptiarum, nigrarum cauſa veſtium, vbi fletus erit & ſtridor dentium, ibique cum diabolo ad ignem originis ipſius, quem tua mira prudentia, aut ex archangelo factum, memorat, aut nihil eſſe fatetur. Cur ergo regnabunt iuſti, cur Apoſtoli & martyres coronabũtur? Totum propterea quia vicerunt nihil? O quantum fruſtratur vincentis potentia, cum aduerſarius nullius virtutis eſſe prædicatur. Muta quæſo ſententiam, depone Puniciæ gentis perfidiam, & receſsionem tuam ad veritatem, quæ per timorem facta eſt, conuerte. Noli his mendaciis te excuſare. Legit enim aliquanta exile meum & qualecunq; eſt Romani hominis ingenium

genium, reuerendæ tuæ dignationis scripta, in quibus sic irasceris veritati, vt philosophiæ Hortensius. Hæc itaq; cum suspenso animo agiliq; oculo iterum iterúmq; repetissem, summum inueni vbiq; oratorem & Deum penè totius eloquentiæ, nusquam verò comperi Christianum: & armatũ quidem contra omnia, affirmantem verò nihil, cum te magis scientia peritum debueris ostendere, non sermone. Illud verò tacere non possum tuæ patientissimæ sanctitati, Visus enim mihi es, pro certò sic est, & nunquam fuisse Manichæũ, nec eius te potuisse arcana incognita secreti cognoscere, atq; sub Manichæi nomine persequi te humilem atque Mithridatem. Ego nanq; fateor non tali diligentia nec tanta industria Anicianæ domus micare marmora, quanta tua scripta perlucent eloquentia. Hanc si voluisses veritati concordare, magnum vtique nobis extitisset ornamentum. Noli rogo contra tuam venire naturam, noli esse erroris lancea, qua latus percutitur saluatoris. Vides enim illum & in omni mundo, & in omni anima esse crucifixum, quæ anima nunquam habuit causam succensendi. Et tu igitur qui ex ipsa es, dimitte quæso iã vanas incusationes, superfluas relinque controuersias. Tanto tempore cũ parente tuo in medio tenebrarum constitutus, nũquam subsannasti. In medium Solis ac lunæ inuentus est accusator. Quis igitur tibi patronus erit ante iustum tribunal iudicis, cum & de sermone, & de opere cœperis te teste conuinci? Persa quem incusasti non aderit. Hoc excepto, quis te flentem cõsolabitur? Quis Punicum saluabit? An emendatum in Euangelio est, quòd spaciosa via non deducit in interitum? An falsum in Paulo est, quòd operũ singuli suorum non erunt reddituri rationem? O vtinam à Manichæo recedens, Academiam petisses, aut Romanorum bella, qui omnia superarunt, interpretatus fuisses: quàm magna ibi, quàm egregia comperisses. & non castus homo vtiq; totius pudicitiæ & paupertatis, isses ad Iudæorum gentes Barbaras moribus: cum præceptis inferis fabulas, & adducis vxorem fornicariam, & facies filios fornicariæ, & fornicando fornicabitur terra à domino, & non lauabis manus post coitum coniugis, & mitte manus super femur meum, & macta & manduca, & crescite & multiplicamini. An tibi leones in lacu placuerũt, quia caueæ non erant? An tibi sterilitas Saræ doluit, cuius pudoris distractor maritus sororem fingens extiterat? Sed fortè post Daretis & Antelli certamẽ, Iacob & ipsius pammachiam expect

Ioan.19. *Matt.7.* *Rom.14.* *Osee 1.* *Genes.24.* *Act.10.* *Genes.1.* *Ge.11.12. & 20.* *Aem.5.* *Genes.32.* *Gene.7.*

expectare volueras? An numerum Amorreorum: an pancarpum in arca Noë conspicere disposueras? Noui ego te hæc semper odio habuisse, noui ego te semper magna amauisse, quæ terras deserant, quæ cælos peterent, quæ corpora mortificarent, quæ animas viuificarent. Quis igitur ille est qui te repentè mutauit, quanquam hæc tuæ sanctitati dicere nimis absurdum sit? Ipse enim non ignoras quàm pessimus sit, quámq; malignus, quíq; etiã tanta calliditate aduersus fideles & sum-
Mat.26. mos viros militat, vt & Petrum coëgerit sub vna nocte tertio
Ioan.20. dominum negare, & idem resurgenti Thomam non permiserit credere: quæ tamen vulnera curata sunt indulgentiæ medi-
Matt.13. cina. Illud verò quàm audacter molitus sit, vt domino optimũ
Ioan.13. semen seminanti, ille zizania miscuerit, & tanto pastori Scariotem rapuerit: & vt ad vltimum crucis supplicium venire-
Mat.27. tur, in perniciem ipsius Scribas Pharisæósq; accenderit, vt Barrabam dimittere clamarent, & Iesum crucifigerent. Euasimus igitur, quia spiritalem secuti sumus Saluatorẽ. Nam illius tantũ eruperat audacia, vt si noster dominus carnalis foret, omnis nostra fuisset spes amputata: & tamen ne ipso quidẽ crucis opprobrio potuit satiari: quinimò insaniens, hinc egit spinis coronari, illinc aceto potari: hinc militum lancea percuti, illinc sinistri latronis ore blasphemari. Ac postea tantum eius creuit iniquitas, vt & ipso & Apostolis eius illuc ascendentibus diuersas componeret quęstiones, sub eorum, quod peius est, nomine superstitiosis omnibus, id est, catholici vocabuli diuidens di-
1. Timo.1. gnitatem. Omitto nanq; quatenus vnumquenq; discipulorum aduersus magistros armauerit, quatenus Hymenæũ, quatenus Alexandrũ deceperit, quæ apud Antiochiã, quæ apud Smyrnã, quæ apud Iconiũ cõmiserit: illa nũc addo quæ præsens actitat multitudo, à qua tantũ virtus procul est, quantũ populo clausa est. Nec enim virtus est ad quã turba peruenit, & turba quàm maximè fœminarũ. Sed vereor clandestina eorũ publicare, ne ab aliis ordita crimina geminentur: quanquam sapientum est vtrunq; ferre, vtrunq; ridere, & ad illud tantũ niti, quod beatitudinem conciliat, quod parturit vitam. Et tamẽ iterum atq; iterum supplex deprecor, oro etiam atq; etiam obsecro, primum quidem veniam largiri digneris, si quo sermone fuerit tuũ titillatum aureũ pectus: ardore enim hoc nimio feci, quia nolo te à nostro grege diuelli, à quo etiam ego ipse aberrans penè perirem, nisi citò me de iniqua communionis tulissem

natur

natura. Deinde vt concilies te illi, quæ in te nihil deliquit: redeas ad illam quæ tibi & in dierum culpam, non erit succensura. Nec enim septies tantum nouit ignoscere, quinimò habet & ligandi & soluendi potestatem. Noli te fingere palpare qui dudum vidisti: noli velle discere qui potes docere. Dimitte hominum gloriam, si vis Christo placere. Temporibus nostris renoua Paulum, qui cum legis Iudaicæ doctor esset, consecutus à domino apostolatus gratiam, quæ putabat commoda, contempsit vt stercora, vt Christum lucrifaceret. Subueni animæ tuæ tam lucidæ, quia ignoras quali sit fur hora venturus. Noli ornare mortuos, quia viuorum es ornamentum. Noli comes esse lati itineris, quia Amorreum expectat, sed ad arctam festina viam, vt consequaris vitam æternam. Desine quæso vtero claudere Christum, ne ipse rursum vtero concludaris. Desine duas naturas facere vnam, quia appropinquat domini iudicium. Væ qui accipient, qui quod dulce est, in amaritudinem transferunt. Sed si dubitas de principio, si ambigis de pugnæ exordio, poterit diurno tractatu pacificóque colloquio reddi ratio. Illud tamen notum facio tuæ sagacissimæ bonitati, quia sunt quædam res quæ exponi sic non possunt vt intelligantur. Excidit enim diuina ratio mortalium pectora. Vt puta hoc ipsum cum sint duæ naturæ: aut quare pugnauerit qui nihil poterat pati: necnon etiam de seculo nouo, quod idem memorat, quia præteritis maximè illius terræmotibus hoc ædificetur. Quis autem admittat inter diuina præcidi, scilicet nisi figuram facias interpretantis ad auditorem, quia ab hoc verba præciduntur, & in illo cõponuntur: Et quamuis tractator multa dixerit quæ teneat apud se auditor, tamen à tractatore non recesserunt: nisi taliter & de illo sentias seculo, & id quod dicitur stultum satis & ineptum. Ita quoque & de pugna, quòd nisi primo coniicias, quia Deus totus iustitia est, vltimum autem facinus est inuadere aliena: ad hoc verò cum venerit contraria natura, ille quidem nihil poterat pati, quia præscius erat: visus fuisset facinori consensisse nisi pugnasset: & ideò magnam opposuit venienti virtutem, vt iustitia ipsius nulla pollueretur sacrilegij consensione. Ita enim homo iustus finitus est, vt nec ipse peccet aliquando, nec aliquando consentiat peccatori. Illud etiam quia dicitur, in suo regno potens erat in natura, vt omnipotens esset iudex. Hæc siquidem ita dicta sunt, non vt ille factus est, sed vt asseq

Matt. 18.
Philip. 3.
Mat. 24.
Matt. 7.
Luce 1.
Esa. 5.

assequi ego non valui:adhuc non satisfaciunt perfidiæ,nec cæcis sol exortus est,nec surdis vox audita est,nec dapes mortuis præparatæ. Quòd autem loca naturis assignari non possunt, hoc est quod conditio humana inenarrabile vocat atq; ineffabile.Saluator autem cui totum facilè est,duo hæc dextrum vocat ac læuum,intus ac foris.Venite,ac recedite.Tu autem conuersum facis & pedem ponis,vt est orbis,vita,salus,lumē, lex, ordo,potestas: si vocalem dicis & mutam,longam vocas breuem.quæ naturæ hæc non sonant, duo pro certo significant,& abinuicem separata. Sed tuæ admirandæ sublimiq; prudentiæ cum talia à me exponuntur, tale est quale si Iordanis Oceano aquam commodet, aut soli lucerna lucem,aut populus Episcopo sanctitatem.Quam ob rem ferre oportet quicquid hęc Epistola continet. Nam & ego nisi tuam diuinam nossem patientiam,quæ facilè cuiq; condonat, nunquam taliter scripsissem: quamuis cernas eximios me sensus summatim tetigisse plurimúmq; cauisse,ne tibi multus viderer. Quocirca hæc fidem penes tuam repererint sanctitatem, qualitérq; saluemur alioquin similia voluminum exinde poteris generare. Domine merito laudabilis & vnice percolende vale.

Epistolæ Secundini Manichæi finis.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, CONTRA SECVNDINVM MANICHAEVM.

Liber vnus.

Refellit Augustinus sinistrū sentire Secundini: licet bonum & verū admittat, et malā intentionem excusset.

TVA in me beneuolentia, quæ apparet in literis tuis, grata mihi est: sed quàm te redamari à me oportet amantem me, tam tristis sum quòd tenaciter inhæsisti suspicionibus falsis, partim aduersus me, partim aduersus ipsam, quæ mutari non potest, veritatem. Sed quod de animo meo

Caput 1. verum non sentis, facilè contemno. Hoc enim sentis, quod & si

& si in me non agnosco, fieri tamen potest vt sit in homine. Ergo etiã si erras in me, non tamen ita erras, vt me de hominum numero eximat tua opinio: quia id de me credis, quod fieri potest in animo humano, etiam si non sit factum in animo meo. Nec igitur opus est, vt tibi hanc suspicionem magnopere coner auferre. Non enim spes tua pendet ex me, aut bonus esse non poteris nisi ego fuero. Senti de Augustino quicquid libet, sola me in oculis Dei conscientia non accuset. Quod enim ait Apostolus, Mihi minimum est vt à vobis iudicer, aut ab humano die. Ego autem vicem tibi non rependam, vt de tua mente aliquid existimare in malã partem audeam, quod intueri non valeo. Nec dico quòd me subdole lacerare volueris: sed tãtum de te opinor, quantum de te indicas verbis. Quamobrem etsi non bona de me suspicatus sis, quòd carnali timore alicuius incommoditatis, quæ de vestra societate mihi accidere poterat, hæresim Manichæorum relinquerem, vel cupiditate honoris quem in catholica adeptus sum: tamen non de te vicissim male sentiens, credo esse beneuolam suspicionem tuam, & hoc non criminandi causa, sed corrigendi studio scripsisse te existimo. Si autem mihi accommodares credendi beneuolentiam, quoniam latebras animi mei arguis, quas vtique promere ad oculos tuos & demonstrare non possum, facile de ipso mutares sententiam, & nolles amplius temere affirmare quod nescis. Ego enim fateor, timore Manichæos deserui, sed timore; illorum verborum quæ per Apostolum Paulum prolata sunt, Spiritus, inquit, manifeste dicit, quòd in nouissimis temporibus recedent quidam à fide, attendentes spiritibus seductoriis & doctrinis dæmoniorum in hypocrisi mẽdaciloquorum, cauteriatam habentes conscientiam suam, prohibentes nubere, abstinentes à cibis, quos Deus creauit ad percipiendũ cum gratiarum actione fidelibus, & iis qui cognouerũt veritatem. Omnis enim creatura Dei bona est, & nihil abiiciẽdum quod cum gratiarum actione percipitur. Quibus verbis etsi alios fortasse hæreticos, tamen maxime Manichæos breuiter apertéque descripsit. Hoc ergo timore cum in puerili ingenio saperem, me ab illa societate diuulsi. Amore quoque honoris arsisse me fateor, vt inde discederem: sed illius honoris de quo idẽ dicit Apostolus, Gloria autem & honor & pax omni operanti bonum. Quis autem operari bonum conabitur, qui non in voluntate mutabili, sed in natura incommutabili malum esse

11. quæstio. 3. cap. Senti.
1. Cor. 4.
Quare reliquerit Augustinus Manichæos: & quòd doctrina ipsorũ sit fallacissima.
Cap. 11.
Roma. 2.

putauerit? Vnde & ipse Dominus, eis, qui bona se loqui arbitrabantur cum essent mali, Aut facite, inquit, arborē bonam & fructum eius bonum: aut facite arborem malā & fructum eius malum. Malis vero iam mutatis in bonum, Apostolus ait, Fuistis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino. Sed si non vis mihi de animo credere, existima vt libet, tantum de ipsa veritate caue quid sentias. Tentatio te non apprehendat nisi humana, Humanus enim error est, vt id factum in anima mea credas, quod fieri potuit, etiam si non est factum. Cum vero sacrilegam, & non solùm falsissimam, sed fallacissimam fabulam Persicam, non de quolibet homine, sed de summo Deo mendaciis contaminatissimis contextam atque confictam putas esse veritatem, non est hoc modo prætereundum, neque tanta mors animæ contemnenda. Est enim quod tecum agi possit: quia sicut de animo meo nihil amplius possum dicere, nisi vt credas mihi: quod si nolueris, non inuenio quid faciam. Ita etiam cum de ipsa luce animorum, quam rationales mentes quanto puriores, tanto tranquillius intuentur, falsum aliquid existimas, tibi potest si patienter audias demonstrari, quàm sit remotissimum à veritate quod sentis. Sicut enim sensum oculi tui sentire non possum, nec tu mei, sed tantummodo nobis de hac re credere vel non credere possumus: illam verò speciem quæ nostris oculis visibilis subiacet, inuicem nobis valemus ostendere. Sic de affectionibus animorum nostrorum, quas proprias habemus, credamus nobis si placet: si autem non placet, non credamus. Rationem autem veritatis, quæ nec mea nec tua est, sed vtrique nostrum ad contemplandum proposita, sine peruicaciæ caligine, serenatis mentibus pariter attendamus. Nec alia documenta tibi proferam, quibus Manichæi error apparet, quàm ex epistola tua. Scribis enim habere te & agere gratias ineffabili ac sacratissimæ maiestati, eiúsque primogenito omnium luminum regi, Iesu Christo. Dic mihi quorum luminum sit rex Iesus Christus? Eorúmne quæ fecit: an eorum quæ genuit? Nos enim dicimus Deum patrem genuisse filium æqualem sibi, creasse autem per eum, hoc est condidisse ac fecisse creaturam inferiorem, quæ vtique non est quod est ille qui fecit & per quem fecit. Itaque quoniā per eum fecit secula, recte ab Apostolo dictus est, rex seculorum, tanquam superior inferiorum, & regendi potens, regens ea quæ regimine indigēt. Tu autem cum

Matt.12. *Ephe.5.* *1.Cor.10.*

Quòd Secundinus suis proprijs verbis vincitur ab Augustino.

Cap.III. *1.Timo.1.*

cum Iesum Christum regem luminum appellas, si genuit ea, cur non sunt æqualia generanti? Si autem dicis æqualia, quo modo rex eorum est, cum regem necesse sit regere, nec vllo pacto fieri possit, vt sint ea quæ reguntur ei à quo reguntur similia? Quòd si non genuit, sed fecit hæc lumina, quæro vnde fecerit? Si de seipso propagauit, cur ergo inferiora sunt? Si autẽ non de seipso, dic vnde? An forte nec fecit nec genuit lumina quibus regnat? Habent ergo originem propriam atque naturam, sed profecto inualidiorem, vt à potentiore vicino vel patiantur se regi vel cupiant. Nónne cognoscis, si ita est, excepta gente tenebrarum iam duas esse naturas, alteram alterius egere auxilio, sed neutram ex alterius pendere principio? Hác profecto opinionem tu repudias, quoniam Manichæo maxime aduersa est, qui non duas naturas, regem luminum & lumina quæ reguntur, sed duas naturas regnum luminum & regnum tenebrarum persuadere conatur. Refugies igitur ad id, vt genita dicas hæc lumina: vbi cum quæsiero, cur infirmiora sint, contendere fortasse tentabis æqualia. Sed cum retulero, quæ causa est, vt regantur? negabis regi. Hinc respondebo, cur habent regem? Vbi non video quid restat ingenuitati tuæ, nisi vt te pœniteat tale ostium posuisse in epistola tua, per quod tuipse exire non possis. Sed etiam cum te pœnituerit & dixeris, non ideo Manichæum victum putari oportere, quòd tu aliquid in literis tuis incautius posuisti innumerabilibus locis de libris Manichæi recitabo, Regnũ lucis ab eo vocari, quod regno tenebrarũ naturaliter constituit esse contrarium: nec regnũ, sed regna. Quãdoquidẽ in ipsa epistola ruinosi fundamenti cũ de Deo patre loquereť, Nullo, inquit, in regnis eius, aut indigẽte, aut infirmo cõstituto. Vbi autẽ regna sunt, quis tã cęcus est, qui nõ intelligat æquales reges iis, quibus regnãt omnino esse nõ posse? Quid igiť tã vicinũ si velis aduertere, & tã conueniẽs honestati pectoris tui, quàm vt te pœniteat illud in epistola posuisse? Est enim verissime Iesus Christus rex luminũ, nullo modo sibi æqualium, sed subiectorum, & eorũ rector beatorũ. Pœniteat autẽ te potius fuisse Manichęũ, cuius omnes deceptorias machinationes veridica frons epistolæ tuæ vno ictu arietante subuerterit. Quia enim Christus luminum rex est, nec de seipso genuit inferiora quibus rex esset: nec ea vicina sibi quibus regnaret assumpsit, quæ nec genuerit ipse nec fecerit: ne sint duo genera boni, quorũ neutrũ sit ex altero, sed nec

vnum indigens altero, quod à tramite veritatis alienum est: restat vt ea lumina quibus regnat, quæ vtique bona sunt, quia inferiora sunt non genuerit: quia propria sunt, non vsurpauerit, sed fecerit & condiderit Deus. Si volueris quærere vnde fecerit, & imaginari cœperis adiutoria materiæ quã ipse non fecit, vt ibi non videatur omnipotens facere quod vellet, nisi cum aliqua res quam non fecerat adiuuaret, rursus inexplicabiles caligines erroris patieris. Sed dicta prophetica sobrio captu intelligentiæ sublimi atque ineffabili maiestati apertissime adiunguntur. Ipse dixit, inquiunt, & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt. Ita videbis quo modo dicatur in catholica fide, quòd Deus de nihilo fecerit omnia bona valde. Si enim de aliquo fecit, vtique aut de seipso, aut non de seipso. Sed si de seipso, non ergo fecit, sed genuit: cur igitur inferiora genuit? Nã eorum nisi inferiora essent, rex esse non posset. Si nõ de seipso, non vtique de aliquo quod ipse non fecit: alioquin de alieno fecit: & erat iam bonum quod ipse nõ fecerat, vnde sibi regnum statuerat. Quod si ita est, incipit non esse bonorum operũ creator, quia erat bonum quod ipse non creauerat. Non enim de malo alieno lumina quibus regnaret efficeret. Relinquitur itaque, vt si de re aliqua fecit, de illa fecerit quam ipse iam fecerat. Ita fit vt primas origines condendarum rerum de nihilo Deum fecisse fateamur, nisi quia forte ineffabilis ac sacratissimæ maiestatis primogenitum Iesum Christũ esse dixisti: non secundum susceptionem hominis, in qua per adoptionem vocatos, sicut Apostolus dicit, & sicut catholica credit fides, habere dignatus est, quibus esset primogenitus: sed potius secundum ipsam diuinitatis excellentiam vis eum primogenitum intelligi, vt illa lumina in quibus regnat semper eius sint: non facti à patre per ipsum, sed geniti à patre post ipsum: vt sint ipsi post geniti, ille primogenitus, omnes tamen de propria patris eadémque substantia. Quòd si ita credis, primum contradicis Euangelio, vbi etiam vnigenitus dictus est, Et vidimus, inquit, gloriam eius tanquam vnigeniti à patre. Quoniam nullo modo verum diceretur, si sempiterna quoque virtus eius ac diuinitas, qua consubstantialis est patri, & est ante omnem creaturam: nisi ex eadem substantia semper haberet. Itaque cum & vnigenitum & primogenitum eum diuina testentur eloquia. Vnigenitum, quia sine fratribus: Primogenitum, quia cum fratribus: non inuenies quo modo vtrunque de illo secundum

Quòd de⁹ omnia de nihilo, & non aliquo præiacenti fecerit.

Cap. IIII.

Psal. 32.

Gene. 1.

Quare Christus dicatur vnigenit⁹ & primogenitus, et nos secũdũ adoptionẽ primogeniti.

Cap. V.

Ioan. 1.

dum eandem naturam diuinitatis intelligas. Fides verò catho lica, quæ inter creatorem creaturámque distinguit, nullam pa titur in his duobus nominibus intelligendi difficultatem, vni genitum eum accipiens secundum id quod scriptum est, In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Primogenitum autem vniuersæ creaturæ, secundum id quod Apostolus ait, Vt sit ipse primogenitus in multis fratribus, quos ei pater ad fraternam societatem, non æqualitate substantiæ, sed adoptione gratiæ generauit. Lege itaque scripturas, nusquam inuenies de Christo dictũ, quòd adoptione sit filius Dei. De nobis autem sæpissime legitur, Accepistis spiritum adoptionis filiorum: adoptionem expectantes redemptionem corporis nostri: vt adoptionem filiorum recipiamus: prædestinauit nos in adoptionem filiorum: Gens sancta, populus in adoptionem, Vocauit vos per Euangelium nostrum in adoptionem gloriæ domini nostri Iesu Christi. Et si qua talia recordanti vel legenti occurrerint. Aliud est enim per patris excellentiam esse vnicum filium Dei, aliud per misericordem gratiam accipere potestatẽ filios Dei fieri credentes in eum. Dedit eis, inquit, potestatem filios Dei fieri. Non ergo erant natura, cum potestatem vt fierent acceperunt credendo in ipsum, Cui vnico non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, vt apud se vnigenitum, ad nos primogenitum faceret. Ex illo igitur quòd vnigenitus est, non ex carne, non ex sanguine, non ex voluntate viri, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo natus est. Ex illo autem quòd primogenitus in Ecclesia fratribus factus est, verbum caro factum est, & habitauit in nobis. Nos quoque inquantum naturaliter filij iræ fuimus, hoc est vindictæ filij, vinculo mortalitatis obstricti, quanuis illo creante atque instituente, qui proculdubio à summis vsque ad ima, omnia in mensura & numero & pondere disponit & format, tamen ex carne & sanguine, & ex voluntate carnis nati sumus. Inquantũ autem accepimus potestatẽ filij Dei fieri, nec nos ex carne & sanguine, aut ex voluntate viri, aut ex voluntate carnis, sed ex Deo, non quidem coæquante natura, sed adoptante gratia nascimur. Deinde si iam concederem non esse vnicum patri Iesum Christum, secundum eiusdẽ substãtiæ diuinitatẽ, sed habere semper post se natos quibus esset primogenitus, quo modo rex eorum esse posset? Quæso te: an auderes dicere eo fortiorem natum esse, quo priorẽ? Puderet

Christus vnigenitus & primogenitus quomodo.
Ioan. 1.
Coloss. 1.
Rom. 8.
Ibidem.
Gal. 4.
Ephe. 1.
1. *Petri* 2.
2. *Thes.* 2.
Ioan. 1.
Rom. 8.
Ioan. 1.
Ephe. 2.
Sapien. 11
Primogenit⁹ an sit prior duratiõe vel aliquo alio modo.
Cap. VI.

certe ita sentire. Non autem ita sentis, quid igitur sentis? Leni animum tuum, & placabilem te redde considerandæ sine pertinacia veritati. Hoc enim etiã abs te requirã, quo modo intelligas primogenitum Iesum Christum in illa diuina atque optima æternáq; substantia: vtrum tempore primus est genitus, vt posteriores natos in illo regno intelligamus, quibus est primogenitus? Neq; possumus dicere quot horis vel diebus, mensibus aut annis maior sit, qui ortus est prior, sed tamen aliquo interuallo atque spacio temporaliter has generationes discretas esse cogitemus. An verò non tempore, sed ipsa excellentia sublimioris vtique maiestatis, qua etiam rex esse fratribus luminibus meruit, primogenitum accipimus, tanquam in aliquo genitum principatu? Si responderis eum tempore fratribus priorem esse atque maiorem, vt iam ex hoc & regnum insuper delatum esse contendas, quod eos nascendo præcesserit, & aliquando ipse fuerit cum illi nondum essent, quid dicis frater? Itáne pręcipitabis cor tuum in hoc impietatis abruptum, vt existimes in illã diuinam summámq; naturam mutabilitatem temporis cadere, & credas ibi aliquid existere, quod ante non fuerit? An forte oportebat inde aduersus tenebrarũ gentẽ lumina progredi: progressiones ipsas generatiões vocas, quas tẽporaliter factas putas, vt tẽporaliter pugnaretur? Non ergo poterat vnũ lumẽ sufficere, quod totũ illud bellicũ negociũ diuina virtute perageret. Aut si multis opus erat, hoc nunc spiritalius sentiendũ est, vt angustũ arbitremur aditũ fuisse, quà simul exire nõ possent, vt ex eo q̃ vnus è fratribus prior exiret, & primogenitus dici, & rex fieri cæteris mereretur. Nolo minutatim singula persequi, ne ingenio tuo, valenti ex paucis cũcta cõspicere, nimis onerosus sim. Erige igitur aciẽ mentis, nebulas cõtẽtionis absterge. Video profecto neq; secundũ loca, neq; secũdũ tẽpora, motus, progressus, exortus, occasus, vllásve cõuersiones fieri posse, nisi in creatura mutabili: quæ tamẽ nisi esset ex artifice & cõditore Deo, nõ dixisset Apostolus, Et seruierũt creaturæ potius quàm creatori, qui est benedictus in secula. In hac enim sentẽtia maxime duo sunt necessaria, quæ mecũ intuearis, peto. Vnũ, q̃a si creatura aliena esset à Deo, nõ eius creator Deus ab Apostolo diceret. Alterũ, q̃a si vnius eiusdémque substãtiæ creator & creatura essent, nõ reprehenderentur, quia seruierunt creaturæ potius quàm creatori, quoniam cuicunque seruissent, ab eadem natura atq; substantia non recessissent

Roma. 1.

Quòd Christus Dei filius non sit creatura, sed patri consubstantialis.

Cap. VII.

sissent. Quomodo enim nemo potest seruire filio qui non seruiat & patri, quia vtriusque est vna substantia: sic nemo potest seruire creaturæ, nisi seruiens creatori, si esset vtriusq; vna substantia. Vnde si iam discernis, & sapis, plurimũ attenderes esse inter creatorem & creaturã: atque oportet intelligas prolem creatoris non esse creaturam, nec sibi esse inferiorem, sed æqualem eiusdémque substantiæ. Ac per hoc si quis coleret eíque seruiret, simul etiam creatori eius & patri cultum seruitutémque præberet. Cum verò reprehenduntur ab Apostolo, & detestabiles habentur qui coluerunt & seruierunt creaturæ potius quàm creatori, satis ostenditur illius & huius diuersas esse substantias. Sicut enim non potest videri, hoc est intelligi filius, nisi in ipso intelligatur & pater, ipse enim dicit, Qui me videt, videt & patrem: sic non potest coli filius, nisi in eo colatur & pater. Et ideo si creatura filius esset, non coleretur sine creatore, neque damnarentur qui creaturam potius quàm creatorem coluerunt. Perspicis itaque iam, vt arbitror, non tibi congruere vt dicas primogenitũ secretissimæ atque ineffabilis maiestatis, & omnium luminũ regem Iesum Christum, nisi Manichæus esse destiteris, vt creaturam à creatore discernas: vt Iesus Christus & vnigenitus sit secũdum id quod verbum Dei est, Deus apud Deum pariter incõmutabilis & pariter æternus, non rapinam arbitrans esse æqualis Deo: & primogenitus omnis creaturæ, secundũ id quod in ipso condita sunt omnia, in cælis & in terra, visibilia & inuisibilia. Agnoscis enim, vt opinor, verba Apostoli ad Colossenses. Quapropter cum abs te quæro, vnde sit facta vniuersa creatura, quamuis in suo genere bona, creatore tamẽ inferior, atque illo incõmutabili permanente, ipsa mutabilis, non inuenies quid respõdeas, nisi de nihilo factá esse fatearis. Et ideo potest vergere ad nihilum, quando peccat illa creatura, & portio quę potest peccare, nõ vt nihil sit, sed vt minus vigeat, minúsque firma sit. Nam minus vigere & minus valere, si omnino perducas ad vltimũ, remanet nihil. Diligit ergo sponte vanitatem, cum deserta soliditate veritatis, opinabilia sequitur, id est, mutabilia. Cum autem inde meritas pœnas luit, subiicitur non spõte vanitati, sicut subiecta est in homine peccãte. Hinc enim ait Apostolus, Omnis creatura vanitati subiecta est, non spõte: quia in homine omnis est, Inest quippe homini & inuisibile quid secũdum animam, & visibile secundum corpus. Omnis autem creatura

Ioan. 14.

Ioan. 1.
Philip. 2.
Coloss. 1.

Deũ mutabilem vel creaturã immutabilẽ dicere, impiũ est.

Cap. VIII.

Rom. 8.

partim est visibilis, partim inuisibilis: nec tamen omnis in pecore cui mens intellectualis non est. In spē sanè subiectam esse dicit, propter misericordiā liberantis per remissionē peccatorum & adoptionē gratiæ. Tu verò si fateri nolueris à patre per filiū in bonitate Spiritussancti, quæ trinitas cōsubstantialis, & æterna, & incōmutabilis semper manet, de nihilo factam esse creaturam, bonā quidem, sed tamen imparem creatori atque mutabilem, cogeris vtique sacrilegia dicere, vt aliquid Deus de seipso genuerit quod non sit æquale gignenti, & possit subiici vanitati: aut si æquale dixeris, erit vtrunq; mutabile. Quæ maior impietas quàm ista credere ac dicere, & male peruersa opinione Deum in deterius, quàm correcta ratione seipsum in melius cōmutare? Si autē timueris dicere mutabilē Deū, quia reuera magna est & apertissima impietas: dixeris etiā creaturam esse incōmutabilem, vt eam parē facias creatori, & vnius eiusdémque substantiæ: rursus tibi tua Epistola respondebit. Vnde enim est anima illa, quam ponis in medio spirituum, cui à principio dicis naturam suam dedisse victoriā: eíque legem conditionémque proponis, quia si vna cum spiritu virtutē fecerit, habebit cum eo vitam perpetuā, illúdque possidebit regnum ad quod dominus noster inuitat: Si verò ab spiritu viciorum incipiat trahi, ac post cōsensum pœnitudinē gerat, habebit harum sordiū indulgentiæ fontem? His certe verbis ex Epistola tua recognitis, simul etiam recognoscis mutabilem te animæ constituisse naturā. Aliquando enim consentire spiritui viciorum, ac rursus pœnitudinem gerere, quid est aliud quàm nunc in melius, nunc in deterius cōmutari? Et hoc est te manifestissima veritas compulit dicere. Ipsa enim anima tua, nisi dissimulare velles, vrgeret te attēdere mutabilitatem suam, & toties ex quo natus es, per varias voluntates, doctrinas, obliuiones, cōsensionésque mutata, testis sibi fieret, ac nulla extrinsecus documenta quęritaret. Nisi forte hoc te adiunari putas, vt dicas incommutabilē esse animam, quia subiunxisti dicens, Non enim propria volūtate peccauit, sed alterius ductu: carnis enim cōmixtione ducitur, non propria voluntate. In qua sententia forte hoc vis intelligi, vt scilicet anima in natura propria sit incommutabilis, in alterius verò naturæ commixtione mutabilis: quasi verò quæratur, cur ita sit, & non quia ita est. Iam hoc modo etiam Hectoris & Aiacis, imò verius cunctorum hominum atque animantium corpora inuulnerab

Supra in epistola Secundini.

Dei filius propter assumptam carnē non est mutabilis.

Cap. IX.

uulnerabilia dicerẽtur, si abesset ictus & casus, quibus eis vulnus possit infligi. Sed nimirum propterea solius Achillis corpus, siue poëtico figmento, siue aliqua occultiore vi in rerum natura, inuulnerabile dictum est, quod etiam tela cum ingruerent non penetrabant: & ex qua parte penetrari potuit, ex hac vtique inuulnerabilis nõ fuit. Sic anima si esset incommutabilis, ita nullius rei permixtione cõmutaretur, sicut corpus quod est inuulnerabile, nullius rei contactu aut impetu vulneratur. Itaque nos quia Dei verbũ incõtaminabile dicimus, etiam carne mortali & vulnerabili assumpta, vt nos & mortem & quælibet incõmoda corporis cõtemnere doceret, tantum de virgine credere non timemus. Vos autẽ quia impia peruersitate contaminabilem filiũ Dei creditis, carni eum permittere formidatis: cuius tamen substantiã animæ naturam esse perhibẽtes, ita commixtam carni asseueratis, vt etiam in deterius commutatum non dubitetis operari. Elige igitur quid velis, vtrũ Deum commutabilẽ dicere vel credere, vt de cõmutabili patris substantia commutabilem prolem genitã esse pariter credas, quæ quanta sit impietas, profecto sentis. An incõmutabilem Deum dices, sed tamen de substãtia sua prolem genuisse mutabilem, quod nihilominus vides quàm impiè absurdéque dicatur. An verò ita Deum incõmutabilem confiteris, vt etiã quod de substantia sua genuit æqualiter non mutetur, pariterque sit summum ac præstantissimũ bonum, ipsũmq; summe esse ad eundem modum permãsione inuiolabili obtineat: cætera verò inferiora bona quæ creaturam vocamus, non de ipso, nam essent æqualia, sed tamen quia bona, ipse, quia non æqualia, de nihilo fecerit: quod si credis, impius nõ eris, & obliuisceris Persas, & noster eris. At enim ait Apostolus, Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principatus & potestates, quæ ad morẽ proprij fastus & honoris, voluntate impia declinando, animis piis reditum inuideãt. Sed hoc interest inter vestrã opinionem & nostrã fidem, quia vos eosdem principes, ex sua propria quadam natura exortos, quã Deus nec genuerit nec fecerit, sed habuerit æterna vicinitate contiguam, aduersus Deum belligerasse arbitramini, eíque intulisse arte commixtionẽ boni & mali. Magnũ primo necessitatis malũ, quòd illis substantiam suam affligẽdam perturbandámque in errore comutandam atque obluionem sui penitus demergendam cõmiscere cogeretur, vt liberatore, correctore, emendatore

Quid sit luctari aduersus carnẽ & sanguinẽ
Caput x.

tore, præceptore indigeret. Quod cernis quàm stulte fabulosèque dicatur, quanto scelere impietatis obstringat. Nobis autem per Christianã fidem persuasum est, non esse contrarium Deo qui summe est, nisi quod omnino nõ est. Quicquid autem aliquo modo est, ab alio qui summe est habet, vt quoquo modo sit, atque in suo genere bonũ esse: sed alia maius esse, alia minus: atque ista omnia bona quæ à conditore Deo facta sunt, certis ac distributis gradibus ordinata, partim locorũ interuallis ac sedibus, sicut omnia corporalia: partim meritis naturalibus, sicut anima præponitur corpori: partim meritis præmio-

Ephes. 6. rum atque pœnarũ, sicut anima vel attollitur ad quietem, vel doloribus subditur: ac per hoc illi principes, cõtra quos habere nos colluctationẽ dicit Apostolus, pœnã peccatorũ suorum

**aliàs, vt* priores patiuntur quàm *noceant. Nullus enim inuidus vt alterum lædat, non sibi prior tormento est. Nocent autem infirmioribus fortiores: nam nullus alterũ superat, nisi quo est potentior: sed tamẽ ipsi infirmiores sunt principes iniqui in præsenti, quàm si in statu pristino atq; iustitia permanerẽt. Interest autẽ vnde sit quisq; alio fortior: vtrũ corpore, vt equi hominibus: an animæ natura, vt rationale irrationali: an affectione animi, vt virtuosus iniusto: an ordine potestatis, vt imperator milite aut prouinciali. Potestas autem à summa Dei potestate

1. Cor. 11. omnino dari creditur: sæpe etiam deterioribus in meliores, id est, iniquis in eos qui vel iam tenẽt iustitiã, vel ad eam tenendam peruenire nitũtur: ad hoc enim datur, vt probati per pa-

Rom. 5. tientiã manifesti fiant: vel sibi ad spẽ, vel aliis ad imitationem. Scientes, inquit Apostolus, quoniã tribulatio patientiã operatur, patientia probationẽ, probatio spem. Ex quo genere certaminis est, cum homo fidelis aduersus principes & potestates

Ephes. 6. præuaricatorũ angelorũ, & aduersus spiritalia nequitiæ colluctatur: cum illi accipiũt tentandi potestatẽ, ille præcepta tolerandi: quo fit, vt in re inferiori superent, in potentiore superentur: superatur plerũque corpus infirmius, & tenẽte firmiore superatur. Contra vim quippe eorum patientia pugnatur: contra insidias prudentia: vt ad perniciosam cõsensionẽ nec cogendo nos flectãt, nec fallendo decipiant, quoniã iure virtus &

Psal. 103. sapientia Dei est, per quam facta sunt omnia. Propterea nihil fiunt quæ facta sunt, cum superiora ad inferiora declinant, vbi est omne peccatum, & omne quod dicitur malũ, vis imitatur virtutem, & fallacia sapientiam. Cum verò ea quæ declinaue-

rant

rant recurrunt & redeunt: magnanimitas virtutem, doctrina sapientiã imitatur. Ipsum etiã Deum patrem peccantes imitantur impia superbia, iusti pia liberalitate: spiritum denique sanctum iniquorũ cupiditas, rectorũ charitas imitatur: verique tamen ab imitatione Dei, à quo & per quem & in quo naturę ipsæ factę sunt, recedere, sed illi viciosa, illi laudabili. Nec mirum si quãdo proficientes quæ cõfligunt, imitatio deficientium à proficientium imitatione superatur. Illi enim elatione præcipitãtur, isti humilitate cõsurgũt. Si autẽ mouet cur mente fortiores infirmiores sint corpore, non est mirũ vt peccatorum remissione liberati mortalitate corporis exerceãtur, cuius immortalitate coronabũtur. Non enim facile supplicium deuitatur, nisi ille qui eos soluit meritis vicerit. Vnde Apostolus. Si autẽ Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatũ, spiritus autem vita est propter iustitiã. Si autem spiritus eius es, qui suscitauit Iesum Christũ ex mortuis, habitat in vobis, qui suscitauit iesum Christũ ex mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra per inhabitantem spiritum eius in vobis. Animus igitur mortalem per supplicium peccati carnem gerens, si cõmutatus in melius, non secundũ mortalem carnem vixerit, & ipsam in melius cõmutat, & immortale corpus habere merebitur: sed hoc in fine, quo nouissima inimica destruetur mors, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem: non fabuloso illo globo vestro, sed ea mutatione de qua dicit, Omnes resurgemus, sed non omnes immutabimur. Cum enim expressisset dicẽs, Et mortui resurgẽt incorrupti, & nos immutabimur: tũc contexẽdo subiunxit, ostendẽs qualẽ dixerit immutationem, ait, Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionẽ, & mortale hoc induere immortalitatẽ. Quæstionẽ quippe tractabat de corpore resurgentiũ, quam sic posuerat. Sed dicet aliquis, Quo modo resurgent mortui, quo autẽ corpore veniẽt? Lege itaq; totũ ipsum locũ pia cura intentus, non pertinaci cõtentione turbatus, & ingeniũ tuũ Deo adiuuante, nullo explanatore desiderato, nihil aliud qnã id quod dico reperies: & tunc ad id quod tractare institueramus animũ reuoca, & vide iam si potes, non hoc me dicere quod iusti contra nihil pugnant, sed contra eas substantias quæ defecerunt non stando in veritate. Deficere autem non iam nihil est, sed ad nihilum tendere. Cum enim ea quæ magis sunt, declinant ad ea quæ minus sunt, non illa in quæ declinant, sed illa quæ declin

Rom. 8.

1. Cor. 15.

Qualiter anima per peccatum ad nihilũ tendat.

Caput XI

declinant deficiunt,& minus esse incipiunt quã erant:non quidem vt ea sint ad quæ declinauerũt,sed pro suo genere minus. Nõ enim cum animus ad corpus declinat,corpus efficitur, sed tamen defectiuo appetitu quodã modo corporascit.Ita & angelica quædam sublimitas, cũ magis delectata est suo dominatu in seipsa, ad id quod minus est inclinauit affectum, & minus esse cœpit quàm erat, & pro suo gradu tetendit ad nihilum. Quanto enim quæque res minus est,tanto vicinior nihilo est. Cum autem isti defectus voluntariè fiunt, rectè reprehenduntur,& peccata nominantur,cũ autem sequuntur istas voluntarias defectiones incõmoda,molestiæ,dolores aduersitates quæ omnia cõtra voluntatem patimur.Rectè itaq; peccata vel suppliciis puniuntur,vel exercitationibus diluuntur. Quæ si animo sereno intueri velis. profecto desines accusare naturas,atq; ipsas in crimen vocare substantias. Si quid autem de hac re copiosius explicatiúsq; desideras, lege tres libros nostros qui inscribuntur de libero arbitrio, quos in Campania Nolæ poteris inuenire apud Paulinum nobilem Dei famulum. Nunc verò meminisse debeo, epistolæ me tuæ, quamuis multo longiore,tamen epistola,respondere. Ideò quippe in aliis non tacui,ne vbiq; cogar eadem dicere.Sed promiserã ex literis tuis tibi persuadere,quàm falsa credideris,& quàm vera sit fidei catholicę assertio.Certè enim omnis inter nos discretio est,quòd vos substantiam quandã malum esse dicitis:nos verò non substantiam,sed inclinationẽ ab eo quod magis est,ad id quod minus est,malum esse dicimus.Audi igitur idipsum. Ponis enim in epistola & dicis de anima, quòd carnis permixtione ducatur ad peccatum non propria voluntate: atq; ibi statim,credo cum videres,si ita est,subueniẽdum esse ab omnipotente Deo prorsus enim animæ nullámq; omnino debere damnari, quoniam non voluntate peccaret, quo constituto euerteretur sententia quam Manichæus de suppliciis animarum etiam de lucis parte venientium terribiliter personat vigilantissime subiecisti dicens, At si cum seipsam cognouerit, consentiat malo, & non se armet cõtra inimicum,voluntate sua peccauit. Bene quidem quòd aliquando confiteris fieri posse vt sua voluntate anima peccet. Sed cui tandem malo si consentiat, voluntate sua peccat? Ei certè quod substantiam dicis esse. At ego iam tria quendam video, tu quoque,vt opinor, mecum vides. Anima enim consentiens malo, & ipsum malum cui consentitur, duo

In quo differãt Manichei & catholicæ fidei assertores. Cap. XII.

Tria me esse animæ peccãtio stenduntur: et quæ sint, & qualia. Cap. XIII.

duo ſunt, tertia eſt autem ipſa cõſenſio. Non enim & hanc eſſe animam dicis, ſed animæ. Horum igitur trium, ecce anima ſubſtantia eſt: malum etiam illud, cui anima conſentiendo, voluntariè peccat, ex veſtra opinatione ſubſtantia eſt. Quæro igitur quid ſit ipſa conſenſio? Vtrum ipſam ſubſtantiam, an in ſubſtantia eſſe dicatis? Si enim ſubſtantiam eſſe dixeris, non iam duas ſubſtantias, ſed tres opinaberis. An propterea quòd animæ conſenſio, qua conſentit malo, eiuſdem ſubſtantiæ eſt cuius ipſa anima? Iam ergo quæro, maláne an bona ſit iſta conſenſio? Si bona eſt, non vtiq; peccat anima, cum conſentiat malo. Non ſolum autem veritas clamat, ſed tu quoq; ſcribis, tunc eam voluntate peccare. Mala eſt igitur iſta conſenſio, ac per hoc etiã animæ ſubſtantia: ſi & animæ ſubſtantia eſt, & vtrunque vna ſubſtantia. Vidéſne quò actus es, vt animam, & illud malum, non iam vnam ſubſtantiam bonam, alteram malam, ſed duas malas eſſe perhibeas? Hic fortaſſe conaberis conſenſionem culpabilem non animæ tribuere quæ conſentit malo, ſed ipſi malo cui conſentit: vt hoc modo poſsint eſſe duæ ſubſtãtiæ, vna bona, altera mala cum anima de parte boni eſſe dicitur, conſenſio verò eius qua conſentit malo, & malum ipſum cui conſentit, ſimul ex alia parte conſtituitur: & anima malæ ſubſtantiæ vtrunq; deputatur, Quis abſurdius delirauerit? Nõ enim anima conſentit, ſi non eſt eius conſenſio, ipſa autem conſentit, eius eſt igitur. Porrò ſi eius eſt conſenſio, & mala eſt iſta conſenſio, eius eſt hoc malum. Nã ſi & hoc malũ illius mali eſt cui anima conſentit, nõ habebat neceſſe hoc malũ, priuſquam ei conſentiret anima. Quale igitur bonũ eſt anima, cuius aduentu vel duplicatur illud malũ, vel, vt mitius dicamus, augetur? Deinde ſi ſubſtantia eſt iſta conſenſio, quã malam eſſe conſtat, inuenimus eſſe in animæ poteſtate, vt aliqua ſubſtãtia mala vel ſit vel non ſit, quandoquidẽ iſta conſenſio in animæ poteſtate eſt. Nam ſi non eſt, non ergo ſua voluntate conſentit. Tu autem pro hac conſenſione, voluntate ſua peccare dixiſti. Habet ergo anima, vt dixi, in poteſtate, vt quædam mala ſubſtantia vel ſit vel non ſit. Quid eſt autem aliud ſubſtantia quàm natura? Erit ergo aliqua natura quæ nec animę naturalis ſit, quoniam ſi nolit, non erit, nec illi malo cui anima voluntate conſentit. Non enim poteſtis dicere naturale malum eſſe gentis tenebrarum, quod ibi aliena voluntate inſtituitur, hoc eſt, animæ voluntate. Cui ergo naturæ deputabitur iſta natura, id eſt, iſta

Quod ex bono & malo principijs tertium produci non poſſit quod alterũ eorum ſit, oſtẽdit exẽplo.

Ca. XIIII.

ista consensio, si natura est, quæ neq; animæ neq; tenebrarum genti naturalis est, nisi vt contra Manichæum disputes, non duas sed tres esse naturas. Quæ & si aliquando non fuerunt, nunc tamen iam postea quàm exorta est ista consensio, tres vtiq; factæ sunt, quam sanè tertiam quæ nata est ex anima consentiente, & ex malo cui consentit, quasi vtriusq; filiam cogeris dicere. Sed cum ex duabus naturis nata sit, quarum altera bona est, altera mala, quæro cur non aliquod neutrum natum sit? Sicut enim ex equo & asino quod nascitur, nec equus nec asinus est: ita quod de bona natura & mala natum est, si & ipsa natura est, nec bona nec mala esse debebat. Tu autem consensionem malã esse confiteris. Dicis enim tunc animã voluntate sua peccare, dum consentit malo. An fortè naturam bonam & naturam malam quasi duos sexus, masculinum & fœmininũ esse arbitraris? Vt quemadmodum ex masculo & fœmina non aliquid neutrum, sed aut masculus aut fœmina gignitur, sic ex bono & malo, non aliquod tertium, quod nec bonum esset nec malum, sed alterum malum esse contendas natum? Quod si ita est, vbi est illa victrix animæ natura? Itáne separata est vt non alterum bonum potius nasceretur? Deinde non vides te sexus diuersos iam dicere non naturas? Nã si inter bonum & malum naturarum esset diuersitas, non oriretur ex vtroq; nisi aliquod tertium quod nec bonum possit esse nec malum. Aut certè sterilis esset ipsa commixtio, nec inde tertia substantia pareretur. Si enim ex illis animalibus quæ supra commemoraui, cum sibi miscerentur, nihil aliud quàm mulus vel mula gignitur, quod neque hoc neq; illud sit: quanto magis ita fieri oportuit in tam magna & summa diuersitate boni & mali: aut si nulla ex eorũ commixtione noua natura existeret, mala non esset, etiam si bona esse non possit. Restat igitur vt tam incredibilia deliramenta vitare nequeamus, nisi illam consensionem, quam constat malam esse atq; culpabilem, fateamur non esse substantiam, sed in aliqua substantia esse dicamus. Deinde in qua substantia sit diligentissimè requiramus: quãquam cui non manifestum sit, sicut suasio non sit nisi in suadente, ita consensionem non esse nisi in consentiente natura? Anima ergo cum consentit mala ipsa substantia est, consensio verò eius non est substantia. Iam cernis, vt arbitror, in qua substantia sit, id est, in anima esse istam consensionem profecto vides, quã consensionem peccatum esse, ac per hoc malum esse non dubitas.

Quòd animapeccando deficit, et quis defectus sit culpabilis, et quis nõ, ostẽdit exemplo. Cap. XV.

bitas. Ex quo iam intelligis fieri posse, vt in bona substantia, sicuti est anima, sit aliquod malum quod non est substantia, sicuti est consensio, ex quo malo appelletur etiam anima mala. Peccatrix enim vtique mala est. Peccat autem cum consentit malo. Vna igitur eadémq; res, id est, anima inquantum substantia est, bona est: inquantum autem habet aliquid mali quod non est substantia, id est, consensionem istam, intantum mala est. Non enim ex profectu, sed ex defectu habet hanc consensionem. Deficit quippe cum consentit malo, minúsq; iam esse, ac propterea minus valere incipit, quàm valebat dũ nulli consentiens in virtute consisteret, tanto vtiq; deterior, quanto ab eo quod summe est ad id quod minus est vergit, vt etiam ipsa minus sit. Quanto autem minus est, tanto vtiq; fit propinquior nihilo. Quod enim minus quoq; fit, eò tendit vt non sit omnino: quò quãuis non perueniat vt penitus pereundo nihil sit, manifestum est tamẽ quemlibet defectum exordium esse pereundi. Aperi ergo iam cordis oculos, & intuere si potes, bonum aliquod esse quamlibet substantiam, & ideò malum esse defectum substantię, quia bonum est esse substantiam. Nec tamen omnem defectum esse culpabilem, sed solum voluntariũ, quo anima rationalis ad ea quæ infrà illam sunt condita, conditore suo deserto declinat affectum: hoc est enim quod peccatum vocatur. Cæteri autem defectus qui non sunt voluntarij, vel pœnales sunt, vt peccata puniãtur moderatricè summa atq; ordinatricè iustitia: vel mensuris rerum infimarum interueniunt, vt præcedentia succedentibus cedant, atq; ita omnis temporalis pulchritudo vicibus suis atque suo genere peragatur. Sicut enim sermo peragitur, quasi morientibus atq; orientibus syllabis, quæ per morarum certa interualla tendũtur, & spaciis suis impletis ordinata consequentiũ successione decedunt, donec ad finem suum tota perducatur oratio: nec in ipsis decurrentibus sonis, sed in loquentis moderatione positum est, quantum producatur, corripiatúrve syllaba, vel qua specie literarum singulæ suorum locorum momenta custodiant: cum ars ipsa quæ sermonem facit, nec sonis perstrepat, nec peruoluatur varietúrq; temporibus: Sic ortu & occasu, decessu atq; successu rerum temporalium, certis ac definitis tractibus, donec recurrat ad terminũ pręstitutũ, temporalis pulchritudo contexitur. Quæ non ideò mala est, quia in spiritalibus creaturis possumus intelligere mirarique meliora: sed habet pro-

prium

satis, vt arbitror, disputatum est, claruítque fieri posse, vt res aliqua in suo genere bona, male diligatur, & dilectione culpata, ipsa non reprehendatur. Quid enim si tali dilectione peccatrix anima atq; viciosa idẽ peccatum alteri persuadeat? Nónne & illa quæ persuadenti cõsentit, tali vicio deprauata, quali vicio deprauata illa quam sequitur? Primum ergo peccatum est, quamuis bonam creaturam creatori in dilectione præponere: secundum autem, alterum quoque vt id faciat vel suadendo vel cogẽdo tentare. Nemo enim ad prauitatem vult alium perducere, qui non prior ipse deprauatus est. Voluntate autem peccant, qui alios ad peccatum perducere cupiunt, vel stulta beneuolentia, vel malitiosa inuidentia. Qui enim filios suos nisi peruerse amando monet, vt nullum lucrum turpe existiment, sed vndecunque acquirant amplam pecuniam, vtique non odit eos, & tamen perniciose persuadet? Talium quippe dilectione iam ipse corruptus est, cum aurum & argentum malum non sit, quemadmodũ & ille sol de quo superius egimus, sed tamen rei bonæ dilector inordinatus in culpa sit. Inuidentia vero cũ alium vult quisque peccare, honorem diligit immoderata superbia: & in eo cupit excellere, quem quidem videt amplius & verius deferri virtutibus, ne in eo superetur, cupit aliquos ad iniquitatis voraginem ex æquitatis arce deponi. Hoc modo diabolus suadere aut cogere ad peccata conatur. Sed nunquid ipse honor in culpa est, quia eum diabolus peruerse atq; impie diligendo impius factus est? Aut ipsa eiusdem diaboli angelica substantia quam Deus creauit, ideo mala est, quia substãtia est? Sed cum eius deserens dilectionem, & ad suam nimis conuersus, eidem esse cupit æqualis, superbiæ tumore deiectus est. Non ergo inquantum substantia est, sed quoniam substantia facta est, inquantum seipsum amplius dilexit quàm eum à quo factus est, malus est. Et ideo malus, quia minus est quàm esset, si id quod summe est dilexisset: defectus ergo malus est. Omnis ergo defectus ab eo quod est tendit vt non sit: sicut omnis profectus ab eo quod minus est, tendit vt magis sit. Honor quippe summus, qualem pietas religiosorum exhibet, vtiq; Deo debetur. Qui ergo amat honorẽ, Deum imitatur. Sed humiles animæ in illo se honorari volunt, superbi præ illo. Ad Deum autem humiles, excelsiores fiunt iniustis: contra Deum vero excelsi, humiliores fiunt iustis: ea scilicet dispensatione præmiorũ atq; pœnarũ, quia illi Deũ amauerũt supra se, illi pro Deo

Quid interſit inter conſentire & ſuadere. Ca. XVIII.

amauerunt ſe. Iam, vt arbitror, facile eſt tibi intelligere ex ipſius verbis Epiſtolæ tuæ, quibus dixiſti, animam cum conſentit malo, voluntate peccare, nullum malum eſſe, naturam malam, vel dilectionem naturæ malæ. Sed cum omnes naturæ in ſuo genere bonæ ſint, malum eſſe peccatum, quod fit volũtate animę, cum diligit pro ipſo creatore creaturam: ſiue ſuo nutu, cum fit mala: ſiue alterius perſuaſu, cum conſentit malo. Et nihilominus ſic quoque fit mala, conſequentibus ſuppliciis, vt pro meritis omnia diſponãtur à creatore ſumme bono in creatura bona, ſed non ſumme bona, quia nõ eam genuit de ſeipſo, ſed fecit ex nihilo. Tu autem cõſtituiſti duas naturas, quarum vnam vis bonam eſſe, alteram malam: vel potius vnam boni, alteram mali: nam mala natura, ex bona etiam, peccando fit. Fateris tamẽ eam naturam quam bonam eſſe dicis, malo conſentiendo male facere, hoc eſt, volũtate peccare. At ego ambas bonas eſſe aſſero, ſed vnam earum male facere ſuadẽdo, aliam male facere conſentiendo. Sicut autem alterius conſenſio non eſt natura, ſic nec huius ſuaſio. Et ſicut iſta ſi non conſentiat, bona permanebit, integritatem naturæ ſuæ cuſtodiens: ſic illa ſi non ſuadeat, emendatior erit. Si vero etiam peccatum quod non ſuadet, nec ipſa committat, pariter erunt integræ, atque in ſuo genere laudabiles. Et ſi enim bis illa peccat quæ & committit & ſuadet: illa autem ſemel ſi tantummodo ad male faciendum conſentiat: tamen peccatis fiunt malæ, non natura ſunt malæ. Aut ſi propter ſuaſionem natura iſta mala eſt, ſit & illa propter conſenſionem. Sed ſi peius tibi videtur eſſe ſuadere quàm conſentire, ſit iſta mala, iſta peior: non tamen tanta ſit acceptio perſonarum, & tam iniqua in iudicando gratificatio, vt cum ambæ peccent, quamuis vna grauius, altera leuius, vna dicatur natura mali, altera boni: ac nõ potius aut ambæ bonæ, ſed illa melior quæ peccat minus: aut ambæ malæ, ſed illa peior, quæ peccat amplius.

Vnde natura bona habeat poſſe peccare & decipi, & ad malum flexibilitatem. Cap. XIX.

At enim vnde eſt malum quod peccatum vocatur, ſi nulla eſt mali natura? Dic mihi vnde fit illa conſenſio mala in ea natura quam bonam eſſe concedis & prædicas? Quicquid enim patitur vt conſentiat malo, non vtique pateretur niſi pati poſſet. Quæro ergo vnde habeat ipſum pati poſſe? Melior enim eſſet ſi non haberet. Non ergo natura ſummi boni, qua poſſet eſſe aliquid melius. Deinde ſi habet in poteſtate vel conſentire vel non conſentire, non ergo victa conſentit. Quæro igitur vnde habeat iſtam conſenſionẽ malam,

nulla

nulla contraria cogente natura? Si autem cogitur consentire, ita vt non sit in eius potestate aliter facere, non ergo vt dicebas voluntate peccat, quando non voluntate consentit. Sed ego adhuc quæro, vnde in illa sit posse decipi si decipitur? Antequã enim deciperetur, nisi esset in ea vt hoc pati posset, nunquam vtique pateretur, quanquam nullo modo nisi voluntate consentit. Si autem cogitur, cedere potius quàm consentire dicenda est. Sed quoquolibet nomine istud appelles, quęro abs te acuto & solerti viro, & à tuo Romano vt gloriaris ingenio, vnde habeat ista boni natura pati posse quod patitur, vt consentiat malo? Sicut enim in ligno antequam frangatur inest fragilitas, quæ nisi inesset, frangi omnino non posset: nec ideo non est fragile lignum, si nullus fractor accedat: sic quæro in ista natura, vnde sit quædam vel fragilitas vel flexibilitas, antequam ad malam consensionem vel vi frangatur, vel suasione flectatur. Aut si mali vicinitate iam fragilitas erat, sicut solent corpora vicinæ paludis exhalatione corrũpi: iã ergo corruptibilis erat. si potuit eã vicinitatis illius cõtagio pestilẽtiosa corrũpere. Quæro igi͂t vnde illa corruptibilitas: quæso attẽde quid loquar, & cede perspicuę veritati: nõ enim quęro vnde corruptio, respõdebis enim à corruptore, eundẽq; corruptorẽ nescio quẽ principẽ gẽtis tenebrarũ esse cõtẽdis, vt etiã fabulosis tegminibus inuolutũ euoluere, ac teneri vix possit: sed quęro vnde corruptibilitas etiã antequã corruptor accederet: quę nisi esset, aut nullus existeret, aut nihil noceret cuiuslibet corruptoris accessio. Cũ ergo tu inueneris vnde in bona natura ista corruptibilitas, antequã natura contraria corrũpatur: aut si nõ vis eã dicere corrũpi, vnde certe ista mutabilitas, antequã hostili aduersitate mutaretur. Nõ enim nõ mutatur natura in deterius, quæ fit ex sapiẽte stulta, & quæ obliuiscitur sui. Tu enim ista verba apposuisti, dicẽs, Si cũ seipsam cognouerit, cõsentiat malo. Mutatur ergo in deterius cũ obliuiscitur, sic vt seipsam rursus cõmemoratã cognoscat. Nullo autẽ pacto mutari potuisset, nisi antequã mutaretur esset mutabilis. Cũ ergo tu inueneris vnde ista mutabilitas in substãtia summa boni, antequam esset vlla boni & mali facta commixtio, profecto desines à me quærere vnde sit malum. Quanquam in natura summi boni, si eam recte cogites, nullam prorsus mutabilitatem temporis inueniri, nec à seipsa, nec alterius cuiuslibet accessu possit, sicut in ea natura quã Manichæus fingit, & summe bonã esse arbitratur, vel

etiam sibi credentibus persuadet. Quære atque responde si potes, vnde ista mutabilitas, quæ non inuēta sed prodita est, cum mora accederet? Mutari enim nec ab hoste posset, si mutari omnino non posset. Cum autem potuerit, non fuisse incommutabilem demonstrauit. Hæc ergo mutabilitas cum esse in substantia summi boni, hoc est, in substantia Dei creditur, si contentiosus non es, vides quanta insipientia blasphematur. Cum verò de creatura tale aliquid dicitur, quam Deus nec genuit nec protulit de substātia sua, sed fecit ex nihilo: non de summo bono agitur, sed tamen de tali bono, quod nisi à summo, qui Deus est, non posset institui. Deus quippe summè bonus atque incommutabiliter, horum omnia non summè nec incommutabiliter bona, sed tamen bona fecit, ab angelis cælorum vsque ad extremas bestias, herbásque terrarum, pro sua cuiusque dignitate naturæ, omnia locis congruis ordinata. Verum in his rationalis creatura, cum creatori: hoc est, factori & institutori suo Deo, dilectionis obedientia cohæret, naturam suam in illius æternitate, veritate, charitate custodit: cum vero eum contumaci inobedientia deserit, & per suum liberum arbitrium peccatis se inuoluit, per illius iustum iudicium, supplicio misera afficitur. Et hoc est totum malum, partim quòd iniuste facit, partim quod iuste patitur. Hoc tu à me non quæras vnde sit, cum tibi iam ipse responderis: qui dixisti quòd cum seipsam cognouerit anima, si malo consenserit, voluntate sua peccat. Ecce vnde est malum, à propria scilicet voluntate. Non autem ista natura sed culpa est, ac per hoc etiam contraria naturæ, cui vtique nocet priuando eam bono, quo beata esse posset, si peccare noluisset. Hanc tu peccati voluntatem moueri non putas in anima, nisi ex alio malo quod credis esse naturam, quam non fecerit Deus, eámq; animam naturam Dei esse contendis: ac per hoc ista mali, nescio quæ natura, si hanc in anima peccati suadendo facit, in peccatum victus deiicitur Deus.

Cōtra blasphemias Manichæorum arguit Augustinus Capit. XX.

Ecce quanta impietate, quàm nefariis horrēdísque blasphemiis te non vis exuere, ponendo in natura quā non fecit Deus, vitam, sensum, sermonem, modum, speciem, ordinem, & alia innumerabilia bona: & ponēdo in ipsa Dei natura ante vllam commixtionem mali, ipsam mutabilitatem qua capi poterat, & cui timere cogebatur, videns magnam labem ac vastitatem aduersus sua sancta impendere secula, nisi aliquod eximium ac præclarū, & virtute potens numē opponeret. Et vt quid hoc

totum

totum,nisi vt illa Dei natura atque substantia sic implicatum teneat hostem subiectum,vt peccans perferat & ligatum, nec totum euadat purgata iam victum,& vt damnatā seruet inclusum? Præclaram verò exclusionem bellicæ necessitatis in Deo vestro inuenistis,cōtra illud quod vobis proponitur,vt respondeatis quid factura erat in Deo gens tenebrarum,si cum ea pugnare noluisset:quam si dixeritis aliquid fuisse nocituram, fatebimini corruptibilem & violabilem Deum : si autem dixeritis,quòd ei nocere non posset,quæretur à vobis.Cur ergo pugnauit?Cur substantiam suam corrumpendam atque violandam,& ad peccata omnia cogendam hostibus tradidit?Contra istam ergo complexionem nūquam exire potuistis. Magnum aliquid vobis & tutum inuenisse videmini,vt respondeatis dicentes:Magna est iniquitas appetere aliena, cui Deus iniquitati præbuisset assensum,si eam gentem quæ hoc ausa fuerat,expugnare noluisset. Haberet ista responsio qualemcunque iusticiæ colorem,si saltem in ipso bello natura Dei vestri se integram impollutámq; seruasset,& permixta hostilibus mēbris, nihil iniquitatis vel coacta vel seducta fecisset. Cum vero tantis facinoribus & flagitiis eam captiuam consentire dicatis:cū denique ab illa impietate tam immani,qua etiam lumini sancto,cuius portio est,extitit inimica,nec totam perhibeatis posse purgari,vnde illi meritò retribuere creditis horrendi illius globi æterna supplicia : quantò satius erat inimicum hostem in suā iniquitate relinquere inania molientem, quàm tradere partem Dei,cuius vires hauriret,cuius decorem corruptū suæ iniquitati sociaret,quis non videat ? Quis tanta obstinatione cæcetur,vt non sentiat,non attendat quanto minore iniquitate gens tenebrarum frustra naturā inuadere conaretur alienam, quàm Deus inuadendam, & ad iniquitatem cogendam , & ad pœnam,ex aliqua etiam parte dānandā traderet suam?Hóccine tandē est iniquitati consentire noluisse , & tā ingentem iniquitatem sine vlla necessitate fecisse? An erat necessitas , quod ipsum Manichęū dicere nō puduit & vos pudet?Ille quippe ait, vidisse Deū magnā labē ac vastitatē aduersus sua sancta impēdere secula,nisi aliquod eximiū & virtute potēs numē opponeret.Vos autē acutius videlicet ratiocinamini,quàm si Deū dixeritis ea necessitate pugnasse, ne noceret ei gēs tenebrarū, violabilē & corruptibilē dicētes Deū, cui nocere aliquid posset , si pugnare noluisset.Abigite ergo & expellite à cordibus vestris

& à fide vestra etiam ipsam pugnam: totámq; illam fabulam, impiarum & immundissimarū blasphemiarum horrore contextam, tandē aliquo modo anathematizate atque damnate. Nam quale est, obsecro te, quod vt antè dictū est, violabilem illam naturam & corruptibilem Deum dicere non timetis: vt natura Dei vestri si fortitudinē qua non caperetur non potuit exercere, non potuerit saltem iustitiam captiua seruare: quod Daniel potuit, qui leges omnes ausus est irridere eorum, à quibus captiuus ductus fuerat: iniquitati etiam pietate sua nullo compulsus terrore consensit, nec in conditione corporalis seruitutis æquitatem ac libertatem animi patientis & sapientis amisit. Natura verò Dei captiua ducta est, iniqua facta est, non potest tota purgari, cogitur in fine dānari. Quod malum sibi futurum si sciebat ex æternitate, illi nulla diuinitas de se debebatur: si antē vel terris vel regionibus sibimet in ciuitate contiguis regni locis & gentis tenebrarū, quæ ab hominibus prudenter intelligentibus ridenda Manichæus narrat, inenarrabilia esse dixisti, & hæc à Christo appellari dexterā & sinistram: nouimus sic appellare Christū dexteram & sinistrā, vt non corporalia loca, sed beatitudinem miseriámque sui cuiusque meriti velit intelligi. Sed carnalis vestra cogitatio, adeo à locis corporalibus non recedit, vt solem istum visibilem ac per hoc corporeum, qui cōtineri nisi corporali loco nō potest, & Deum & partem Dei esse dicatis. Verū de his vobiscū agere stultum est. Quid enim incorporeū intelligere poteritis, qui Deū incorruptibilem nondum creditis? Sed velut bonus amicus benigne me obiurgas, quòd Manichæos reliquerim, & me ad Iudæorum liberos contulerim. Ipsi sunt qui vestrum errorē fallaciámque suffocāt. In eis quippe prophetatus est Christus, qualem Dei veritas reddidit, nō qualē Manichęi vanitas finxit. Sed homo vrbanissimus exagitas antiquā scripturā, eo quòd scriptum sit in Propheta, Et fac filios de fornicatione, quoniā fornicabitur terra à domino: cum audias in Euangelio, Meretrices & publicani præcedēt vos in regnū cælorū. Noui vnde veniat indignatio tua. Non enim tibi tam fornicari displicet in fornicatione, quā quòd in matrimoniū cōmutata est; & cōuersa ad pudicitiā coniugalem, vbi Deum sicut creditis vestrū in procreando filios arctioribus carnis vinculis colligari: cui putatis parcere meretrices, quia dant operam ne concipiāt, vt ab officio pariendi liberæ, libidini seruiant. Fœminæ quippe conceptus

Exponitur scriptura q̄ Manichæo et Secūdino videtur ludibriosa.
Cap. xxi.
Osee 1.
Mat. 21.

ceptus, apud vos carcer est & vinculum Dei. Hinc tibi etiam illud displicet, Erũt duo in carne vna: cum hoc in Christo atq; Ecclesia sancta magnũ mysterium cõmendet Apostolus. Hinc displicet, Crescite & multiplicamini: ne Dei vestri multiplicentur ergastula. Me autẽ fateor in Ecclesia catholica didicisse, sicut anima, ita & corpus, quorũ alterum præditũ, alterum subditum est: ita bonũ animę ad bona corporis non esse, nisi à summo bono: à quo sunt omnia bona siue magna, siue parua, siue cælestia, siue terrestria, siue spiritalia, siue corporalia: siue temporalia, siue sempiterna. Nec ideo ista reprehẽdenda, quia illa præferenda. Illud verò quod inter culpãda ponis, Macta & manduca: etiam in Actibus Apostolorum spirialiter positum est. Veruntamen & corporaliter nõ est cibus in vituperatione, sed luxus: præcipue vobis, etiam carnaliter accepta, hæc sententia placere debuit, vt mactaretis carnes, ac sic carceribus fractis de misera custodia Deus vester aufugeret, & si quæ eius ibi reliquiæ remansissent, manducando eas in officina aquali culi purgaretis. Insultas, quòd mihi doluerit sterilitas Saræ. Non planè hoc ego dolui, quia & ipsa prophetia fuit, Vestris autem sacrilegiis fabulosis congruit, non sterilitatẽ Saræ, sed fœcunditatẽ dolere: quia omnis fœminæ fecunditas, dura est Dei calamitas: vnde non mirũ est, quia in vobis maxime impletur, quod de talibus prædictũ est, Prohibentes nuptias. Neque enim tam concubitũ, quã nuptias detestamini: quoniã in eis concubitus causa propagandi, non vicium sed officiũ est: à quo immunis est cõtinentia virorũ fœminarúmq; sanctarum: non quia sicut malũ illud deuitauerunt, sed quia melius elegerunt. Quanquã patrum & matrũ, quales Abrahã & Sara extiterunt, ipsum officium coniugale, nõ ex humana societate, sed ex diuina dispensatione dispensandũ est. Nam quia Christũ in carne venire oportebat, ei carni propagandę famulatũ est coniugium Saræ, cui virginitas Mariæ præfertur. Vnde & illud quod imperitia laudabili deridendo commemorasti, Pone manum sub femore meo, Abraham seruo suo dixit, postulans iurisiurandi fidem, Pone, inquit, manum sub femore meo, & iura per Deum cæli. Seruus quidem ille obediendo iurabat, sed & Abraham iubendo prophetabat, Deum scilicet cæli in eam carnem esse venturum, quæ fuisset ex illo femore propagata. Vos hoc aspernamini, detestamini, abominamini, casti & mundi homines: qui filio Dei quem nullus contactus carnis

Genes. 2.
Ephes. 5.
Genes. 1.

Manichei quare non mãducẽt carnes, et sancti viri et fœminæ cõtinent et viuant.

Ca. XXII.

1. Tim. 4.

Positio manus sub femore Abraha, arca Noe, et lucta Iacob cũ angelo, & quod Abrahã dixit Sarã sororẽ suã

C. XXIII.

mutare potuisset, vnum virginis vterum formidatis: & Dei viui naturā mutatam atque pollutā, omnium fœminarū, non hominum tantū, sed bestiarū quoq; vteris implicatis: ac per hoc qui vnum Patriachæ femur horretis, quæ tandē femora, non dico Prophetarū, sed quarumlibet prostitutarū inuenitis, vbi non Deum vestrū illic tam turpiter compeditū vitare debeatis: nisi forte non quidē caste tangere humani corporis membrum, sed pudet iurare per Deum tam turpiter vinctū. Tanta illic deformitate captiuo nomine pācarpi, qui in ludicris muneribus edi solet, propter omniū generum quæ inerāt bestias, exagitatis arcam Noë, quæ per omne genus animaliū, futurā ex omnibus gentibus figurabat Ecclesiā. Vbi te vel non aduertentem vel ignorantē gratulor congruū posuisse vocabulum: Pancarpos enim omnis est fructus, quod in Ecclesia spiritaliter visum est: & non attēdis Noë cum suis, inter illas feras quò illæsus ingressus est, vnde illæsus egressus est, quàm fœlicior fuerit Deo vestro, qui ferina rabie gentis tenebrarū dilaniatus & deuoratus est. Itaque ille non pācarpus, sed planè compartus *factus est, qui omni feritate discerptus est. Luctā Iacob cum angelo irrides, vbi futura cū carne Christi lucta populi Israël prophetice figurata est. Sed quomodolibet intelligas, Quanto melius Deus vester cum homine luctaretur, quàm victus atq; captiuus à dæmonū gente diriperetur. Falso Abrahā q pudicitiam coniugis vendiderit criminaris, vbi non est mentitus sororem, sed cautela humana tacuit vxorē, Deo suo committens eius pudicitiā conseruandā: qui nisi faceret quod facere posset, non in Deum fidere, sed Deum tentare iudicaretur. Nec tamen respicis Deum vestrū, qui non vxorem, sed mēbra sua hostibus polluenda, corrumpenda, turpāda, non vendidit, sed gratis dedit. Ad quem si, posset certe optaretis, vt tam illibata rediret ab inimicis suis Dei vestri præclara natura, quā illibata viro reddita est Sara. Laudas mores & studia quondam mea, & quæris quis me repente mutauerit. Deinde circumloquendo commemoras antiquū hostem omnium fideliū atque sanctorum, & ipsius Domini Iesu Christi, quem vis vtique diabolum intelligi. Quid ego tibi de mea mutatione respōdeam? quam nisi eo modo in melius fieri crederē, non vtique me, vestro errore detestato atque damnato, ad catholicā Ecclesiam fidémq; conferrem. Quod vtrum recte fecerim: id est, à malo in bonū mutatus sim, tu mihi ipse soluis quæstionem in eodem verbo

Margin: πάγκαρπος. — *forte, cō- erptus vel quod magis arri det, panar pus. 22. q. 2. c. Quæritur. — Mutatio Augusti ni ab errore ad fidem. C. XXIIII.

quod

quod posuisti mutationis meæ. Anima enim mea, si quemadmodum dicitis, Dei natura esset: siue in melius, sicut confido: siue in deterius, sicut arguis, mutari omnino non posset: nec à seipsa, nec à cuiusquam vel alterius impulsu. Vnde cum errorem istum reliqui, & elegi eam fidem, vbi Dei natura prorsus incōmutabilis pie creditur, vt sapiēter intelligatur: non displicet mutatio mea, nisi quibus displicet incōmutabilis Deus. Est autem diabolus sanctorum aduersarius, nō quòd aduersus eos ex alterius naturæ contrario principio consurgat inimicus, sed quia eis inuidet honorem cælestem, vnde est ipse deiectus. Mutatus enim ipse, alios mutare molitur. Nam sicut à vobis Persicæ illius fabulæ prolixitate describitur, si non mutatus alios mutat, profecto maior & victor est. Si autem sicut affirmatis, sanctæ lucis non inimicus Dei est, sed amicus, & illis melior quos decipit, qui eos lumini sancto inimicos, cui est ipse amicus, effecit? Ideo quippe dicit Manichæus, æterno supplicio animas in illo horribili globo damnandas, quòd errare se à priori lucida sua natura passæ sunt, & inimicæ luminis tunc extiterunt, cum ipsam mentem gentis tenebrarum, tenendæ apud se lucis amore flagrantem, animalium corpora creare contēdat. Ab his ergo vanissimis sacrilegísque figmentis te cura vt eripias, mutandus in melius illius adiutorio, qui nec in melius nec in deterius commutatur. Euasimus, inquis, quia spiritalem secuti sumus saluatorem. Nam illius tantum erupit audacia, vt si noster dominus carnalis foret, omnis nostra fuisset spes amputata. Si hoc propterea dicis, quia Christum carnem habuisse non creditis, in Manichæo spem ponere non debetis, quem de masculo & fœmina procreatum, sicut cæteros homines carnem fuisse conceditis. Cur ergo in illo tantam spem ponitis? Nam in hac ipsa epistola tua cum me terreres, ipse dixisti, Quis ergo tibi patronus erit ante iustum tribunal iudicis, cum & de sermone & de opere cœperis te teste conuinci? Persa quem incusasti non aderit. Hoc excepto, quis te flentem consolabitur? Quis Punicum saluabit? Consolatorem igitur & saluatorem Manichæo excepto nullum esse posse dixisti. Quo modo ergo cum de Christi passionibus ageres, euasisse vos dixisti, quòd spiritalem secuti estis Saluatorem, ne scilicet eum posset in carne constitutum inimicus occidere? Ergo Manichæum vestrum si occidit inimicus, in quo carnem inuenit, vt iam vester esse saluator posset:

Quare in Manichæo spem ponere nō debeant suæ sectæ homines.

Cap. XXV.

& quo modo dicis, hoc excepto quis te flentem consolabitur?
1.Tim. 4. Quis Punicum saluabit? Vides quid sit, in hæresi & doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi mēdaciloquorū. Veracem Manichæum de Christo vis esse fallaci, vt si Christus in ostendenda
Ioan. 21. carne, morte, resurrectione, locis denique vulnerū atque clauorum, quæ dubitantibus discipulis demonstrauit totum fallaciter ac mendaciter gessit, tunc Manichæus de Christo verum dixerit. Si autem Christus veram carnem, & ideo veram mortem, veram resurrectionem, veras cicatrices ostendit, tunc Manichæus de Christo mentitus sit. Ac per hoc id interest in hac causa inter me atque te, quòd tu elegisti veracem credere Manichæum, Christū credendo fallacem: ego autem Manichæum potius, sicut de aliis rebus, ita de Christo, quàm Christū de aliqua re. Quanto magis de illa vbi spem credentium maxime posuit, hoc est de sua passione & resurrectione, mentitū? Nam qui dicit, quando Christus post illam, quæ mors eius putata est, apparuit discipulis hæsitantibus, & spiritum se videre pu-
Luca 24 tantibus: quando dixit, Tangite manus meas & pedes, & videte, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis
Ioan. 20. habere: quando vni eorum minime credenti, Mitte, inquit, digitos in latus meum, & noli esse incredulus, sed fidelis: totum hoc non veraciter ostendebat, sed mendaciter. Qui hoc, inquam dicit, non prædicator, sed accusator est Christi. Sed inquis, Christum prædicat Manichæus, eiúsque se dicit Apostolum. Hinc potius detestandus atque fugiendus est. Nam cum hæc accusando diceret, se saltem iactaret amatorem veritatis, arguendo alterius falsitatem. Nunc verò nesciens incautúsque se prodit, satísque demonstrat diligenter intuentibus, quid agat ipse, quid diligat, laudando ac prædicando mentientem. Fuge itaque amice tantam pestem, ne te, quod fieri non potest, fallendo velit fidem facere Manichæus: qualem vult videri à Christo esse factum illum discipulum cui dixit, Mitte digitos in latus meum, & noli esse incredulus, sed fidelis. Sicut enim sapit dulcissima veritas, quid aliud discipulo Christus dixit, nisi tange quod gesto, tange quod gessi, tange veram carnem, tange verorum vestigia vulnerum, tange vera loca clauorum, & credendo noueris, noli esse incredulus, sed fidelis. Sicut autē desipit Manichæi sacrilega vanitas, quid aliud dixit discipulo Christus, nisi tange quod simulo, tange quod fallo, nisi tange falsam carnem, tange falsorum fallacia vul-

nerum

nerum loca, & noli esse incredulus meis mendacibus membris, vt credendo falsis possis esse fidelis. Tales fideles habet Manichæus, omnis doctrinæ dæmoniorum mendaciloquorum. Fuge ista obsecro, non decipiat species paucitatis, quoniam ipse dominus dixit angustam viam esse paucorum. Inter paucos vis esse, sed pessimos. Nam verum est quòd pauci sint omnino innocentes, sed in ipsis nocentibus pauciores sunt homicidæ quàm fures, pauciores sunt incestatores quàm adulteri. Denique etiam ipse antiquorum vel fabulæ vel historiæ pauciores habent Medeas & Phædras, quàm facinorum aliorum flagitiorúmque mulieres, pauciores Ochos & Busirides, quàm impietatum aliarum & scelerum viros. Vide ergo, ne forte apud vos nimius horror impietatis, faciat meritum paucitatis. Talia quippe ibi legũtur, dicuntur, creduntur, vt in illum errorem magis aliquos quàm paucos irruere, vel illic remanere mirandum sit. Sanctorum autem paucitas quorum angusta via est, in cõparatione ponitur multitudinis peccatorum: quæ quidem paucitas in multo maiore numero palearum latet: vel ipsa area catholicæ Ecclesiæ est nunc congreganda & trituranda, in fine autem ventilanda atque purganda: ad quam te oportet conferas, si fideliter fidelis esse desideras, ne fidendo falsis, sicut scriptum est, ventos pascas, id est, immundis spiritibus esca fias. Si enim Paulus Apostolus, quem commemoras, non sapientum veteris testamenti scripturas totámque illam propheticam dispensationem dictorum atque factorum, sed carnalem Iudaicæ propaginis excellentiam, & pro synagogis paternæ gentis errantibus & Christum non agnoscentibus, zelum persequendi Christianos, quo quàm laudabili accendebatur, & iustitiam quæ ex lege est qua Iudæi nõ ibi intellecta Dei gratia superbæ gloriantur, damna & stercora deputauit, vt Christum lucrifaceret: quanto magis tu scripturas illas nefandarum blasphemiarum plenissimas, vbi natura veritatis, natura summi boni, natura Dei, toties mutabilis, toties victa, toties corrupta, & ex parte inexplicabiliter inquinata, atque ab ipsa veritate in fine damnãda describitur, non sicut stercora, sed sicut venena debes abiicere, & ad Ecclesiam catholicam fidémque, sicut tanto ante prophetata, ita suo tẽpore reuelata est, finita contẽtione transire? Quod ideo tibi loquor, quia mens tua nec natura mali est, quæ omnino nulla est: nec natura Dei, alioquin incõmutabili frustra

1. *Tim.* 4.
Paucitas saluãdorum quæ sit.
C. XXVI.
Mat. 7.
Mat. 3.
Osee 12.
Philip. 3.

frustra loquerer: sed quoniam mutata est deserendo Deum, & ipsa mutatio eius malum est, mutetur conuersa ad incommutabile bonum, in adiutorio ipsius incommutabilis boni: & talis eius mutatio erit à malo liberatio. Hanc admonitionem si spernis, duas adhuc credens esse naturas: vnam mutabilem boni, quæ malo permixta potuit iniustitiæ consentire: alteram incommutabilem mali, quæ nec bono mixta potuit consentire iustitiæ: proximam illam pudendam fabulam garris, execrabiles turpésque blasphemias in fornicatione prurientium aurium seminantem, vt sis in eorum grege, de quibus prædi-
2. Tim. 4. ctum est: quod erit tempus, quando sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros prurientes auribus, & à veritate quidem auditum suum auertentes, ad fabulas autem conuertentur. Si autem hanc admonitionem prudenter accipis, conuersus ad incommutabilem Deum, mutatione laudabili fies in eis, de quibus dicit Aposto-
Ephes. 5. lus, Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino. Quod nec Dei naturæ dici posset, quia nunquam fuit mala & digna isto nomine tenebrarum: nec naturæ mali, quæ si esset, nũquam posset mutari, nec lux fieri. Sed rectè ac veraciter hoc dictum est ei naturæ, quæ incommutabilis non est, sed deserto incommutabili lumine, à quo facta est, obtenebratur in se: ad illud autẽ conuersa fit lux, non in se sed in domino. Non enim à seipsa, quoniam non est lumen verum, sed illuminata lucet
Ioan. 1. ab illo, de quo dictum est, Erat lumen verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Hoc crede, hoc intellige, hoc tene, si vis esse bonus participatione incommutabilis boni, quod non potes esse per te: quod nec amittere si incommutabiliter hoc esses, nec recipere posses si incommutabiliter hoc non esses.

Libri contra Secundinum Manichæum finis.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, DE NATVRA BONI CONTRA MANICHAEOS, LIBER.

SVMMVM bonum quo superius non est, Deus est: ac per hoc incommutabile bonū est, & ideò vere æternum, & vere immortale. Cætera omnia bona non nisi ab illo sunt, sed non de illo. De illo enim quod est, hoc est quod ipse est: ab illo autem quæ facta sunt, non sunt quod ipse. Ac per hoc si solus ipse incommutabilis, omnia quæ fecit, quia ex nihilo fecit, mutabilia sunt. Tam enim omnipotēs est, vt possit etiam de nihilo: id est, ex eo quod omnino non est bona facere, & magna, & parua, & cælestia, & terrena, & spiritalia & corporalia. Quia verò & iustus est, ei quod de se genuit, ea quæ de nihilo fecit, non æquauit. Quia ergo bona omnia, siue magna, siue parua, per quoslibet rerum gradus, non possunt esse nisi à Deo; omnis autem natura, inquantum natura est, bonum est: omnis natura non potest esse nisi à summo & verò Deo: quia omnia etiam non summa bona, sed propinqua summo bono, & rursus omnia etiam nouissima bona, quæ longè sunt à summo bono, non possunt esse nisi ab ipso summo bono. Omnis ergo spiritus etiam mutabilis, & omne corpus à Deo, & hoc est omnis facta natura. Omnis quippe natura aut spiritus, aut corpus est. Spiritus incommutabilis Deus est: spiritus mutabilis facta natura est, sed corpore melior; Corpus autem spiritus non est, nisi cum ventus, quia nobis inuisibilis est, & tamen vis eius non parua sentitur, alio quodam modo spiritus dicitur. Propter eos autem qui cum intelligere non possunt omnem naturam: id est, omnem spiritū & omne corpus naturaliter bonum esse, mouentur spiritus iniquitate & corporis mortalitate: & ob hoc aliam naturam maligni spiritus, & mortalis corporis, quam Deus non fecerit, conantur inducere, sic arbitramur ad eorum intellectum, quod dicimus

Quòd summū bonū Deus omnipotens omnia creauit ex nihilo & bona, sed nō summe bona. Caput I.

Per quid Manichæi decipiātur vt nō omnia à Deo facta dicant. Caput II.

mus posse perduci. Fatentur enim omne bonum non esse posse, nisi à summo & vero bono †. Quod & verum est, & ad eos corrigendos si velint aduertere sufficit. Nos enim catholici Christiani Deum colimus, à quo omnia bona sunt, siue magna, siue parua: à quo omnis modus, siue magnus siue paruus: a quo omnis species, siue magna siue parua: à quo omnis ordo, siue magnus siue paruus. Omnia enim quanto magis moderata, speciosa, ordinata sunt, tanto magis vtiq; bona sunt: quanto autem minus moderata, minus speciosa, minus ordinata sunt, minus bona sunt. Hæc itaq; tria, modus, species, ordo, vt de innumerabilibus taceã, quæ ad ista tria pertinere monstrantur: hæc ergo tria, modus, species, ordo, tanquam generalia bona sunt, in rebus à Deo factis, siue in spiritu, siue in corpore. Deus itaque supra omnem creaturæ modum est, supra omnem speciem, supra omnem ordinem: nec spaciis locorũ suprà est, sed ineffabili & singulari potentia, à quo omnis modus, omnis species, omnis ordo. Hæc ergo tria vbi magna sunt, magna bona sunt: vbi parua, parua bona sunt: vbi nulla sunt, nullum bonum est. Et rursus vbi hæc tria magna sunt, magnæ naturæ sunt: vbi parua sunt, paruæ naturæ sunt: vbi nulla sunt, nulla natura est. Omnis ergo natura bona est. Proinde cum quæritur, vnde sit malũ, prius quærendũ est quid sit malum: quod nihil aliud est quàm corruptio, vel modi, vel speciei, vel ordinis naturalis. Mala itaque natura dicitur quando † corrupta est, nam incorrupta vtique bona est. Sed etiam ipsa corrupta, inquantum natura est, bona est, inquantum corrupta est, mala est. Fieri autem potest vt quædam natura quæ modo & specie naturali excellentius ordinata est, etiam corrupta melior sit adhuc quàm est incorrupta altera, quæ minore modo & specie naturali inferius ordinata est, sicut in hominum æstimatione secundum æqualitatem, quæ aspectibus adiacet. Melius est itaque corruptum aurum quàm incorruptum argentum: & melius est corruptum argentum quàm plumbum incorruptum. Sic & in naturis potentioribus atq; spiritalibus. Melior est enim corruptus per malam voluntatem spiritus rationalis, quàm irrationalis incorruptus. Et melior est quilibet spiritus etiam corruptus, quàm corpus quodlibet incorruptum. Melior est enim natura quæ cum præsto est corpori, præbet ei vitam, quàm illa cui vita præbetur. Quantumlibet autem corruptus sit spiritus vitæ, qui factus est, vitam præbere corpori potest: ac

per

† al. Deo.

Omnis natura inquantum natura bona est.

Cap. III.

Quid sit malum.

Cap. IIII.

† quæ.

Quòd ex aliqua natura etiã corrupta, melior est alia natura altera alterius generis etiã incorrupta.

Cap. V.

per hoc melior illo est, quamuis incorrupto corruptus. Corruptio autem si omnem modum, omnem speciem, omnem ordinem rebus corruptibilibus auferat, nulla natura remanebit, ac per hoc omnis natura, quæ corrumpi non potest, summum bonum est. sicut Deus est. Omnis autem natura quæ corrumpi potest, etiam ipsa aliquod bonum est. Non enim posset ei nocere corruptio, nisi adimendo & minuendo quod bonum est. *Quòd non omnes species modus & ordo in rebus corrūpātur. Cap. VI.* Creaturis autem præstantissimis, hoc est rationalibus spiritibus, hoc præstitit Deus, vt si nolint, corrumpi non possint: id est, si obedientiam conseruauerint sub domino Deo suo, ac sic incorruptibili pulchritudini eius adhæserint: si autē obedientiam conseruare noluerint, quoniam volentes corrumpuntur in peccatis, nolentes corrumpuntur in pœnis. *Quòd ordinatio ad pœnā competat culpæ, non naturæ. Cap. VII.* Tale quippe bonum est Deus, vt nemini eum deserenti bene sit: & in rebus à Deo factis tam magnum bonum est natura rationalis, vt nullum sit bonum quo beata sit nisi Deus. Peccantes igitur in suppliciis ordinantur, quæ ordinatio quia eorum naturæ non competit, ideò pœna est, sed quia culpæ competit, ideò iustitia est. *De bonitate & ordine creaturarū inferiorū, ad quas non spectat beatitudo vel miseria. Cap. VIII.* Cætera verò quæ sunt facta de nihilo, quæ vtique inferiora sunt, quàm spiritus rationalis, nec beata possunt esse nec misera. Sed quia pro modo & specie sua etiam ipsa bona sunt, nec esse quamuis minora & minima bona, nisi à summo bono Deo poterunt, sic ordinati sunt, vt cedant infirmiora firmioribus, & inualidiora fortioribus, & impotentiora potentioribus, atque ita cælestibus terrena concordent tanquam præcellentibus subdita. Fit autem decedentibus & succedentibus rebus, temporalis quædam in suo genere pulchritudo, vt nec ipsa quæ moriuntur, vel quod erant esse desinunt, turpent aut turbent modum, & speciem, & ordinem vniuersæ creaturæ: sicut sermo bene compositus vtique pulcher est, quamuis in eo syllabæ atque omnes soni tanquam nascendo & moriendo transcurrant. *Quòd ad Deū pertinet quātitatē pœnæ infligere, et quòd hoc iustū sit. Cap. IX.* Qualis autem & quanta pœna cuique culpæ debeatur, diuini iudicij est, non humani: quæ vtique & cum conuersis remittitur, magna est bonitas apud Deum: & cum debita redditur, nulla est iniquitas apud Deum: quia melius ordinatur natura vt iustè doleat in supplicio, quàm vt impunè gaudeat in peccato. Quæ tamen etiam sic habens nonnullum modum, & speciem, & ordinem, in quacunque extremitate adhuc aliquod bonum est: quæ si omnino detrahantur, & penitus consumantur, ideò nullum

Quare cre-aturæ sint commutabiles. nullum bonum erit, quia nulla natura remanebit. Omnes igitur naturę corruptibiles, omnino naturæ non essent, nisi à Deo essent: nec corruptibiles essent, si de illo essent, quia hoc quod ipse est, essent. Ideò ergo quocunq; modo, quacunq; specie, quocunq; ordine sunt, quia Deus est à quo factæ sunt. Ideò autem non incommutabiles sunt, quia nihil est vnde factæ sunt. Sacrilega autem audacia coæquantur nihil & Deus: si quale est illud quod de Deo natum est, tale velimus esse illud, quod ab eo de nihilo factum est.

Cap. X.

Quibus no-cere possit iustè malum, & quibus nō. Quapropter nec naturæ Dei noceri omnino potest, nec alicui naturæ sub Deo noceri iniustè potest: quia cum peccando iniustè aliqui nocent, & si voluntas iniusta eis imputatur, potestas tamen qua nocere permittuntur, non est nisi à Deo, qui & ipsis nocentibus † nouit, quid illi pati debeant, quibus eos nocere permittit.

Cap. XI. *† nescientibus*

Quod omnia bona sint à Deo, & de blasphemijs Manichæorum. Hæc omnia tam perspicua, tam certa, si vellent aduertere, qui aliam naturam inducunt, quam non fecit Deus, non tantis blasphemiis implerentur, vt in summo malo tanta bona ponerent, & in Deo tanta mala. Sufficit enim, vt suprà dixi, ad eorum correctionē, si velint attendere, quod eos etiam inuitos cogit veritas confiteri, omnia prorsus bona non esse nisi à Deo. Non ergo ab alio sunt magna bona, & ab alio parua bona, sed & magna & parua bona non sunt nisi à summo bono, quod Deus est.

Cap. XII.

Quòd omnis creatura vel magna vel parua: & omnia à Deo sint. Commemoremus ergo bona quantum potuerimus, quæ dignum est, vt Deo authori tribuamus, & his sublatis videamus vtrum aliqua natura remanebit. Omnis vita & magna & parua, omnis potentia & magna & parua: omnis salus & magna & parua, omnis memoria & magna & parua, omnis virtus & magna & parua, omnis intellectus & magnus & paruus, omnis tranquillitas & magna & parua, omnis copia & magna & parua, omnis sensus & magnus & paruus, omne lumen & magnū & paruum, omnis sanitas & magna & parua, omnis mensura & magna & parua, omnis pax & magna & parua, omnis pulchritudo & magna & parua, & si qua similia occurrere poterunt, maximéq; illa quæ per omnia reperiuntur, siue spiritalia siue corporalia, omnis modus, omnis species, omnis ordo, & magnus & paruus, à domino Deo sunt. Quibus bonis omnibus, qui malè vti voluerit, diuino iudicio pœnas luet: vbi autem nullum horum omnino fuerit, nulla natura remanebit.

Cap. XIII.

Quòd parua cōparatione maiorum contrarijs nominib⁹ appellentur. Sed in his omnibus quæcunq; parua sunt, in maiorum comparatione contrariis nominibus appellantur: sicut in hominis

Ca. XIIII.

forma

forma, quia maior est eius pulchritudo, in eius comparatione & simiæ, simiæ pulchritudo deformitas dicitur: & fallit imprudentes tanquàm illud sit bonum, & hoc malum: nec intendũt in corpore simiæ modum proprium, parilitatem ex vtroque latere membrorũ, concordiam partium, incolumitatis custodiam, & cætera quæ persequi longum est. Sed vt quod dicimus intelligatur, & nimium tardis satisfiat, vel etiam pertinaces & apertissimæ veritati repugnantes, cogãtur quod verum est confiteri, interrogentur, vtrum corpori simiæ possit nocere corruptio. Quòd si potest vt fœdius fiat, quid minuit nisi pulchritudinis bonum? Vnde tandiu aliquid remanebit, quandiu corporis natura subsistit. Proinde si consumpto bono natura consumitur, bona ergo est natura. Sic & tardum dicimus veloci contrarium, sed tamen qui se omnino non mouet, nec tardus dici potest. Sic acutæ voci contrariam vocẽ dicimus grauem, vel canoræ asperam, sed si omnem speciem vocis penitus adimas, silentium est vbi vox nulla est: quod tamen silentium eo ipso quod vox nulla est, tanquam contrarium voci solet opponi. Sic & lucida & obscura tanquam duo contraria dicuntur: habent tamen & obscura aliquid lucis, quo si penitus careant, ita sunt tenebræ lucis absentia, sicut silentium vocis absentia?

Quòd diminutio boni sit corruptio naturæ. *Cap. xv.*

Quæ tamen etiam priuationes rerum sic ordinantur in vniuersitate naturæ, vt sapienter considerantibus non indecenter vices suas habeant: Nam & Deus certa loca & tempora non illuminando, tenebras fecit tam decẽter quam dies. Si enim nos continendo vocem, decenter interponimus in loquendo silentium, quanto magis ille quarundam rerum priuationes decenter facit, sicut rerũ omnium perfectus artifex? Vnde & in hymno trium puerorum, etiam lux & tenebræ, laudant Deum: id est, eius laudem in bene considerantiũ cordibus pariũt. Non ergo mala est, inquantum natura est, vlla natura, sed cuique naturæ non est malum nisi minui bono, quod si minuendo absumeretur, sicut nullum bonum, ita nulla natura relinqueretur: non solum qualem inducunt Manichæi, vbi tanta bona inueniuntur, vt nimia eorum cæcitas mira sit, sed qualem potest qualibet inducere. Neque enim vel illa materies quam antiqui Hylen dixerunt, malum dicenda est. Non eam dico quam Manichæus Hylen appellat dementissima vanitate, nesciens quid loquatur, formatricem corporum: vnde recte illi dictum est, quod alterum deum inducat. Nemo enim formare

Quòd priuationes in vniuerso sint ordinatæ, et quare tenebræ dicãtur laudare deũ. *Cap. xvi.* *Danie. 3.*

Quòd nulla natura mala sit, sed eius malũ non sit nisi boni corruptio. *Ca. xvii.*

Materies quam antiqui Hylen dixerunt malũ non est dicenda. Ca. XVIII.

& creare corpora nisi Deus potest. Neque enim creantur nisi cum eis modus & species & ordo subsistit, quæ bona esse, nec esse posse nisi à Deo puto, quod iam etiam ipsi consitentur. Sed Hylen dico quandam penitus informen & sine qualitate materiam, vnde istæ quas sentimus qualitates formantur, vt antiqui dixerunt. Hinc enim & sylua Græcè dicitur Hile, quòd operantibus apta sit, nõ vt aliquid ipsa faciat, sed vnde aliquid fiat. Nec ista ergo Hyle malum dicenda est, quæ non per aliquam speciem sentiri, sed per omnimodam speciei priuationem cogitari vix potest. Habet enim & ipsa capacitatem formarum: nam si capere impositam ab artifice formam nõ posset, nec materies vtique diceretur. Porrò si bonum aliquod est forma, vnde qui ea prævalent, formosi appellantur, sicut à specie speciosi, proculdubio bonum aliquod est etiam capacitas formæ. Sicut quia bonum est sapientia, nemo dubitat quod bonum sit capacem esse sapientiæ. Et quia omne bonum à Deo, neminẽ oportet dubitare, etiam istam si qua est materiẽ, nõ esse nisi à Deo.

Quòd Deus solus esse dicatur, qa incommutabilis. Cap. XIX.

Magnifice igitur & diuine Deus noster famulo suo dixit: Ego sum qui sum: Et dices filiis Israël: Qui est misit me ad vos. Vere enim ipse est, quia incõmutabilis est: Omnis enim mutatio facit non esse quod erat, vere ergo ille est qui immutabilis est: Cætera quæ ab illo facta sunt, ab illo pro suo modo esse acceperunt. Ei ergo qui summe est, non potest esse contrarium nisi quod non est, ac per hoc sicut ab illo est omne quod bonum est, sic ab illo est omne quod naturaliter est, quoniam omne quod naturaliter est, bonum est. Omnis itaque natura bona est, & omne bonum à Deo est, omnis ergo natura à Deo est.

Quòd sit dolor animæ & corporis, & quòd Christus non sit putrefactus. Cap. XX. *† al. correptione.*

Dolor autem, quod præcipue malum nonnulli arbitrantur, siue in animo siue in corpore sit, nec ipse potest esse nisi in naturis bonis. Hoc enim ipsum quod resistit vt doleat, quodam modo recusat nõ esse quod erat, quia bonum aliquod erat: sed cum ad melius cogitur, vtilis dolor est, cum ad deterius, inutilis est. In animo ergo dolorem facit voluntas, resistens potestati maiori: in corpore dolorem facit sensus, resistens corpori potentiori. Sunt autem mala sine dolore peiora: peius est enim gaudere de iniquitate, quàm dolere de corruptione: veruntamen tale gaudium non potest esse nisi ex adeptione bonorum inferiorum, sed iniquitas est desertio meliorum. Item in corpore melius est vulnus cum dolore, quàm putredo sine dolore, quæ specialiter corruptio dicitur: quam non vidit, id est,

non

non passa est mortua caro domini, sicut in prophetia prædictum erat: Nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. *Psal.15.* Nam vulneratum esse confixione clauorum, & percussum de *Acto.2.* lancea quis negat? Sed etiam ipsa quæ proprie ab hominibus *Ioan.19.* corruptio corporis dicitur, id est, ipsa putredo, si adhuc habet aliquid quod alte consumat bonum minuendo, crescit corruptio. Quod si penitus absumpserit, sicut nullũ bonum, ita nulla natura remanebit: quia iam corruptio quod corrumpat non erit, & ideo nec ipsa putredo erit, quia vbi sit omnino non erit.

Ideo quippe & parua atque exigua iam communi loquendi vsu modica dicuntur, quia modus in eis aliquis resistit, sine quo non iam modica, sed omnino nulla sunt. Illa autem quæ propter nimium progressum dicuntur immodica, ipsa nimietate culpantur: sed tamen ipsa etiam sub Deo, qui omnia in mensura, & in numero & pondere disposuit, necesse est vt aliquo modo cohibeantur. Deus autem habere modum dicendus non est, ne finis eius dici putetur. Nec ideo tamen immoderatus est, à quo modus omnibus tribuitur rebus, vt aliquo modo esse posſint. Nec rursus moderatũ oportet dici Deum, tanquàm ab aliquo modum acceperit. Si autem dicamus eum summum modum, forte aliquid dicimus, si tamen in eo quod dicimus summum [modum,] intelligamus summum bonum. Omnis enim modus inquantum modus est, bonus est: vnde omnia moderata, modesta, modificata dici sine laude non possunt, quanquàm sub alio intellectu modum pro fine ponamus, & nullum modum dicamus, vbi nullus est finis: quod aliquando cum laude dicitur, sicut dictum est, Et regni eius non erit finis. Posset enim dici etiam: Non erit modus, vt modus pro fine dictus intelligeretur: nam qui nullo modo regnat, non vtique regnat. Malus ergo modus vel mala species, vel malus ordo, aut ideo dicuntur, quia minora sunt quàm esse debuerunt, aut quia non his rebus accommodãtur, quibus accommodanda sunt: aut ideo dicuntur mala, quia sunt aliena & incongrua: Tanquàm si dicatur aliquis non bono modo egisse, quia minus egit quàm debuit: aut quia ita egit sicut in re tali non debuit, vel amplius quàm oportebat, vel nõ conuenienter: vt hoc ipsum quod reprehenditur, malo modo actum, non ob aliud iustè reprehendatur, nisi quia non est ibi seruatus modus. Item species mala vel in cõparatione dicitur formosioris atq; pulchrioris, qđ ista sit minor species, illa maior

Quare parua res dicantur modica.
Cap.XXI.
Sap.11.
Quòd Deus modum non habens, nõ dicatur immoderatus.
Ca.XXII.
Luca 1.
Quare malus ordo modus & specie dicutur.
Ca.XXIII.

ior, non mole sed decore: aut quia non congruit huic rei, adhibita est, vt aliena, & inconueniens videatur: Tanquàm si nudus homo in foro deambulet, quod non offendit si in balneo videatur. Similiter & ordo malus tunc dicitur, cum ipse minus seruatur: vnde non ibi ordo, sed potius inordinatio mala est, cum aut minus ordinatum est quàm debuit, aut non sicut debuit. Tamen vbi est aliquis modus, aliqua species, aliquis ordo, est aliquod bonum, & aliqua natura est: vbi autem nullus modus, nulla species, nullus ordo est, nullum bonum & nulla natura.

Immutabilitas dei probatur. Cap. XXIIII. Hæc quæ fides nostra habet, vtcunque ratio inuestigauit, diuinarum scripturarum testimoniis munienda sunt: vt qui ea minore intellectu assequi non possunt, diuinæ authoritati credant, & ob hoc intelligere mereantur. Qui autem intelligunt, sed Ecclesiasticis literis minus instructi sunt, magis ea nos ex nostro intellectu proferre, quàm in illis libris esse, non arbitrentur. Itaque Deum esse incommutabilem, sic scriptum est

Psal. 101. in Psalmis, Mutabis ea & mutabuntur: tu autem idem ipse es,

Sapien. 7. Et in libro sapientiæ de ipsa sapientia, In seipsa manens, inno-

1. Timo. 1. uat omnia. Et Paulus Apostolus: Inuisibili & incorruptibili so-

Iaco. 1. li Deo. Et Apostolus Iacobus: Omne datum optimum, & omne donum perfectum desursum est descendens à patre luminum, apud quem non est commutatio, nec momenti obumbratio. Itē quia id quod de se genuit, hoc est quod ipse est, ita ab ipso

Ioan. 10. filio breuiter dicitur: Ego & pater vnum sumus. Quia autem non est factus filius, quippe cum per illum facta sint omnia,

Ioan. 1. sicut scriptum est, In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum, hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, id est, non est factum sine ipso aliquid.

Quomodo aliqui male intelligant illā scripturā, sine ipso factū est nihil. Cap. XXV. Neque enim audienda sunt deliramenta hominum, qui nihil hoc loco aliquid intelligendum putant [quòd nihil nō aliquid significat:] & ad huiusmodi vanitatem propterea putant cogi posse aliquem, quia ipsum, nihil, in fine positum est sententiæ, Ergo, inquiunt, factum est, & ideo quia factum est, ipsum nihil aliquid est. Sensum enim perdiderunt studio contradicendi, nec intelligunt nihil interesse vtrum dicatur, Sine ipso factū est nihil: an, sine illo nihil factum est: [quia & si illo ordine diceretur, sine illo nihil factum est:] possent nihilominus dicere ipsum nihil aliquid esse, quia factum est: Quod enim reuera est aliquid, quid interest vtrū ita dicatur: Sine illo facta est domus: an, sine illo

domus

domus est facta: dum intelligatur aliquid factū sine illo, quod aliquid domus est. Ita quia dictum est, Sine illo factum est ni- *Ioan. 1.*
hil: quoniam nihil vtique non est aliquid, quando vere & propriè dicitur siue dicatur, sine illo factum est nihil: siue, sine illo nihil factum est: vel, nihil est factum: nihil interest. Quis autem velit loqui cum hominibus, qui hoc ipsum quod dixi, nihil interest, possint dicere: ergo interest aliquid, quia ipsum nihil aliquid est? Hi autem qui sanum habent cerebrum, re manifestissima vident, hoc idem intelligi, cum dixi, nihil interest, quod intelligeretur, si dicerem, interest nihil: at isti si ali- *Ioan. 18.*
cui dicant, quid fecisti: & ille respondeat, nihil se fecisse: consequens est vt ei calumnientur dicentes, fecisti ergo aliquid, quia nihil fecisti: ipsum enim nihil aliquid est. Habent autem & ipsum dominum in fine sententiæ ponentem hoc verbum vbi ait: Et in occulto locutus sum nihil. Ergo legant & taceant.

Quis sit verus intellectus scripturæ, sine ipso factum est nihil. Cap. XXVI.

Quia ergo Deus omnia quæ de se non genuit, sed per verbum suum fecit, non de his rebus quæ iam erāt, sed de his quę omnino non erant, hoc est de nihilo fecit, ita dicit Apostolus: Qui vocat ea quæ non sunt tanquā ea quæ sunt. Apertius autem in libro Maccabęorum scriptum est: Oro te fili, respice ad cælum & terram, & omnia quæ in eis sunt: vide & scito quia non erant, ex quibus nos fecit dominus Deus. Et illud quod in Psalmo scriptum est: Ipse dixit & facta sunt manifestissimum est, quod non de se ista genuerit, sed in verbo atque imperio fecerit. Quod autem non de se, vtique de nihilo. Non enim erat aliquid vnde faceret, de quo apertissimè Apostolus dicit: Quoniam ex ipso & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Ex ipso autem non hoc significat, quod de ipso: Quod enim de ipso est, potest dici ex ipso: non autem omne quod ex ipso est recte dicitur de ipso. Ex ipso enim cælum & terra, quia ipse fecit ea: non autem de ipso, quia non de substantia sua. Sicut aliquis homo si gignat filium, & faciat domum, ex ipso filius, ex ipso domus, sed filius de ipso, domus de terra & ligno. Sed hoc quia homo est, qui non potest aliquid de nihilo facere: Deus autem ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, non opus habebat aliqua materia, quam ipse non fecerat adiuuari, omnipotentiam suam. Cum autem audimus, Omnia ex ipso & per ipsum & in ipso: omnes vtique naturas intelligere debemus quæ naturaliter sunt: Neque enim ex ipso sunt peccata, quæ naturam non seruant sed viciant, quæ peccata

Rom. 4. *2. Ma. 7.* *Psal. 32.* *Rom. 11.* *Qualiter differant de & ex præpositiones.*

Cap. XXVII. *1. se. di. 26 cap. illud.* *Roma. 11.* *Quomodo intelligi debeat, omnia ex ipso & per ipsum, & in ipso.*

Caput XXVIII.

3.sen.dist. 36.c.proinde. Rom.2.

ex voluntate esse peccantium, multis modis sancta scriptura testatur, præcipue illo loco quo dicit Apostolus: Existimas autẽ hoc ô homo qui iudicas eos qui talia agunt, & facis ea, quoniã tu effugies iudicium Dei? An diuitias benignitatis & patiẽtiæ eius & longanimitatis cõtemnis? Ignoras quoniã patiẽtia Dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum duritiam autem cordis tui, & cor impœnitens, thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet vnicuique secundum opera sua.

Cum deus sit in omnibus non coinquinatur.

Nec tamen cum in Deo sint vniuersa quæ condidit, inquinant eum qui peccant, de cuius sapientia dicitur, Attingit autem omnia per suam mundiciam, & nihil inquinatum in eam incurrit. Oportet enim vt sicut Deum incorruptibilem & incommutabilem, ita consequenter etiam incoinquinabilem credamus.

Ca.xxix. 1.sen.dist. 37.c.solet etiam. Sapien.7. Quòd Deus illa bona fecit quæ dicũtur minima, id est corporalia.

Quia verò & minima bona, hoc est terrena atque mortalia ipse fecit, illo Apostoli loco sine dubitatione intelligitur, vbi loquens de membris carnis nostræ, quia si glorificatur vnum membrum, congaudent omnia membra, & si patiatur vnum membrum, cõpatiuntur omnia membra, etiam hoc ibi ait: Deus posuit omnia membra singulum quodque in corpore prout voluit: Et Deus temperauit corpus, ei cui deerat maiorem honorem dans, vt non essent scissuræ in corpore, sed ipsum idem vt pro inuicem solicita sint membra. Hoc autem quod sic in modo & in specie & ordine membrorum carnis laudat Apostolus, in omnium animalium carne inuenis, & maximorum & minorum, cum omnis caro in bonis terrenis, ac per hoc minimis deputetur.

Ca.xxx. Quòd diuina iudicia non ab homine sint inuestiganda & Christi charitas p scripturas ostenditur.

Item quia cuique culpæ qualis & quanta debeatur pœna, diuini iudicij est, non humani, sic scriptum est: O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quàm inscrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Item quia bonitate Dei donantur peccata conuersis, hoc ipsum quod Christus missus est, satis ostendit, qui non in sua natura qua Deus est, sed in nostra quam de fœmina assumpsit pro nobis mortuus est: quam Dei bonitaem circa nos & dilectionem sic prædicauit Apostolus: Commendat, inquit, suam charitatem Deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est: multo magis nunc iustificati in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum. Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filij eius, multo magis recõciliati salui erimus in vita ipsius.

Ca.xxxi. Rom.5.

Quia verò etiã cum peccatoribus pœna debita

debita redditur, non est iniquitas apud Deum, sic dicit, Quid dicemus? Nũquid iniquus est Deus qui infert iram? Absit. Vno autem loco & bonitatẽ & seueritatem ab illo esse breuiter admonuit, dicens: Vides ergo bonitatem & seueritatem Dei, in eos quidem qui ceciderunt seueritatẽ, in te autem bonitatem, si permanseris in bonitate. Item quia etiam [nocentium] potestas non est nisi à Deo, sicut scriptum est, loquente sapientia: Per me reges regnant, & tyranni per me tenent terram. Dicit & Apostolus: Non est potestas nisi data à Deo. Digne autẽ fieri in libro Iob scriptũ est: Qui regnare facit, inquit, hypocritam hominem, propter peruersitatẽ populi. Et de populo Israël dicit Deus: Dedi eis regem in ira mea. Iniustum enim non est, vt improbis accipientibus nocendi potestatẽ, & bonorum patientia probetur, & malorum iniquitas puniatur: Nam per potestatem diabolo datam, & Iob probatus est vt iustus appareret, & Petrus tentatus est, vt non de se præsumeret, & Paulus colaphizatus ne se extolleret, & Iudas damnatus vt se suspenderet. Cum ergo per potestatem quam diabolo dedit, omnia iustè ipse Deus fecerit, non tamen pro his iustè factis, sed pro iniqua nocendi voluntate, quæ ipsius diaboli fuit, ei reddetur in fine supplicium, cùm dicetur impiis, qui eius nequitiæ consentire perseuerauerint: Ite in ignem æternum, quem parauit pater meus diabolo & angelis eius. Quia verò & ipsi mali angeli non à Deo mali sunt conditi, sed peccando facti sunt mali; sic Petrus in epistola sua dicit: Si enim Deus angelis peccantibus non pepercit, sed carceribus caliginis inferi detrudens tradidit in iudicio puniendos seruari. Hinc Petrus ostendit adhuc eis vltimi iudicij pœnam deberi, de qua dominus dicit: Ite in ignem æternũ, qui paratus est diabolo & angelis eius. Quamuis iam pœnaliter hunc infernum, hoc est inferiorem caliginosum aërem tanquam carcerem acceperint: qui tamen aër quandoque & cælum dicitur, non illud in quo sunt sydera, sed hoc inferius, cuius caligine nubila conglobantur, & vbi aues volitant: nam & cælum nubilum dicitur, & volatilia cæli appellantur. Secundum hoc Apostolus Paulus eosdem iniquos angelos, contra quos nobis inuidos, pie viuendo pugnamus, spiritalia nequitiæ in cælestibus nominauit. Quod ne de illis superioribus cælis intelligatur, aperte alibi dicit: Secundum principẽ potestatis aëris huius, qui nunc operatur in filios diffidentiæ. Item quia peccatum vel iniquitas non est appetitio

Roma. 3. *Roma. 11.* *Quare mali prælati dentur hominibus. & ad quid.* *Caput XXXII.* *2. sen. di. 44. cap. sed pluribus.* *Osee 13.* *Iob 1.* *Mat. 26.* *2. Cor. 12.* *Mat. 27.* *Mat. 25.* *Quomodo angeli mali fuerint facti mali* *Caput XXXIII.* *2. Petri 2.* *Mat. 25.* *Ephes. 6.* *Ephes. 2.* *Peccatũ quid.* *Caput. XXXIIII.*

1.*Tim.* 4. naturarum malarum, sed desertio meliorum, sic in scripturis
*Genes.*2. inuenitur scriptũ: Omnis creatura Dei bona est: ac per hoc &
& 3. omne lignum quod in paradiso Deus plantauit, vtiq; bonum est. Non ergo malã naturam homo appetiit, cum arborem vetitam tetigit, sed id quod melius erat deserendo, factũ malum ipse cõmisit. Melior quippe creator quàm vlla creatura quam condidit: cuius imperium non erat deserendum vt tangeretur prohibitum, quamuis bonum: quo deserto meliore, bonũ creaturæ appetebatur, quod contra imperium creatoris tangebatur: Non itaque Deus arborẽ malam in paradiso plantauerat, sed ipse erat melior, qui eam tãgi prohibebat. Ad hoc enim prohibuerat, vt ostenderet naturam animæ rationalis, non in sua potestate, sed Deo subditã esse debere, & ordinem suæ salutis per obedientiam custodire, per inobedientiam corrumpere: hinc & arborem quam tãgi voluit, sic appellauit, dignoscentiæ boni & mali. Qui cum eam contra vetitum tetigisset, experiretur pœnam peccati, & eo modo dignosceret, quid interesset inter obedientiæ bonum, & inter inobedientiæ malum.

Quare deus Adæ lignũ vetitum prohibuerit. Caput XXXV.

Nam quis ita desipiat vt Dei creaturã, maxime in paradiso plantatam, vituperandam putet; quandoquidẽ nec ipsæ spinæ ac tribuli, quos peccatori in labore conterendos, secundum Dei iudiciariam voluntatem terra peperit, recte vituperẽtur. Habent enim & tales herbæ modum & speciem & ordinem suum, quæ si quis sobriè considerauerit, laudanda reperiet, sed ei naturæ ista mala sunt, quã peccati merito sic coërceri oportebat. Non est ergo vt dixi peccatum malæ naturæ appetitio, sed melioris desertio, & ideo factum est ipsum malũ, non illa natura qua male vtitur peccans. Malum est enim male vti bono. Vnde Apostolus damnatos quosdam diuino iudicio reprehendit, qui coluerunt & seruierunt creaturæ potius quàm creatori. Neque enim creaturas reprehẽdit: quod qui fecerit, creatori facit iniuriã, sed eos qui male vsi sunt bono, meliore deserto.

Quòd nulla creatura sit vituperanda. Caput XXXVI.

*Rom.*1.

Quòd de' peccantiũ malo vtitur bene, iuste eos in pœnis ordinans. Caput XXXVII.

Proinde si custodiant omnes naturæ modũ & speciem & ordinem propriũ, nullum erit malum: si autem his bonis quisque male vti voluerit, nec sic vicerit Dei voluntatem, qui etiam iniustor iuste ordinare nouit: vt si ipsi per iniquitatem voluntatis suæ malæ vsi fuerint bonis illius, ille per iustitiam potestatis suæ bene vtatur malis ipsorũ: recte ordinans in pœnis, qui se peruerse ordinauerunt in peccatis.

Quòd diuinus infer malis non sit malus. Caput XXXVIII.

Nam nec ipse ignis æternus, qui cruciaturus est impios, mala natura est, habens

bens modum & speciem & ordinem suum, nulla iniquitate deprauatum: sed cruciatus est damnatis malus, quorũ peccatis est debitus: Neque enim & lux ista quia lippos cruciat oculos, mala natura est. Aeternus autẽ ignis, non sicut Deus æternus dicitur proprie, quia propterea ignis æternus est, quòd sine fine sit: non est tamen sine initio, Deus autẽ etiam sine initio est. Deinde quia licet perpetuis peccatorũ suppliciis adhibeatur, mutabilis tamen natura est. Illa autem vera est æternitas, quæ est vera immortalitas: hæc est illa summa incommutabilitas, quam solus Deus habet, qui mutari omnino non potest. Aliud est enim non mutari, cum tamẽ possit mutari aliud autẽ prorsus non posse mutari. Sicut ergo dicitur homo bonus, non tamen sicut Deus, de quo dictũ est: Nemo bonus nisi solus Deus. Et sicut dicitur anima immortalis: non tamen sicut Deus, de quo dictũ est: Qui solus habet immortalitatẽ. Et sicut dicitur homo sapiens non tamen sicut Deus, de quo dictũ est, Soli sapienti Deo. Sic dicitur ignis æternus, non tamẽ sicut Deus, cuius solius immortalitas ipsa est vera æternitas. Quę cum ita sint secundum catholicã fidem & sanam doctrinam, & intelligentibus perspicuam veritatem, nec naturæ Dei nocere potest quisquam, nec natura Dei nocere iniuste cuiquam, vel nocere impune patitur quenquã. Qui enim nocet, ait Apostolus, recipiet illud quod nocuit: & non est personarum acceptio apud Deum. Quòd si Manichæi vellent sine pernicioso studio defendendi erroris sui, & cum Dei timore cogitare, nõ scelestissime blasphemarent, inducẽdo duas naturas, vnã bonam quam dicunt Deum, alterã malam quã non fecerit Deus: ita errantes, ita delirãtes, imò verò ita insanientes, vt non videãt in eo quod dicunt naturam summi mali, ponere se tanta bona, vbi ponant vitam, potentiam, salutem, memoriam, intellectũ, temperium, virtutem, copiam, sensum, lumen, suauitatem, mensuras, numeros, pacem, modum, speciem, ordinem. In eo autẽ quod dicunt summum bonum tanta mala, mortẽ, ægritudinem, obliuionem, insipientiam, perturbationẽ, impotẽtiam, egestatem, stoliditatem, cæcitatẽ, dolorem, iniquitatem, dedecus, bellum, immoderationem, deformitatem, peruersitatem. Principes enim tenebrarum & vixisse in sua natura dicunt, & in suo regno saluos fuisse, & meminisse & intellexisse. Sic enim concionatum illic dicunt principem tenebrarum, vt neque ipse talia cernere, †neque ab eis quibus dicebat audiri sine memoria

Quare ignis dicatur æternus.

Caput XXXIX.

Mar. 10.
1. Timo. 6.
Rom. 16.

Quòd diuinæ naturæ nihil possit nocere.

Cap. XL.
Colos. 3.

Manicheorum duo principia.

Cap. XLI.

†dicere.

& intellectu potuisset: & habuisse temperiem animo & corpori suo congruã, & virtute potentiæ regnasse, & copias elementorum suorum ac fœcũditates habuisse, & sensisse se inuicem, ac sibi vicinum lumen & oculos habuisse, quibus illud longe conspicerent: qui vtique oculi sine aliquo lumine lumen videre non poterant, vnde rectè etiam lumina nominantur: & suauitate suæ voluptatis esse perfruitos, & dimensis membris atque habitationibus determinatos fuisse: Nisi auté etiam qualiscunq; pulchritudo ibi fuisset, nec amarent coniugia sua, nec partium congruentia corpora eorũ constarent: Quod vbi non fuerit, non possunt ea fieri quæ ibi facta esse delirãt: & nisi pax aliqua ibi fuisset, principi suo non obedirent: nisi modus ibi fuisset, nihil aliud agerẽt, quàm comederẽt, aut biberẽt, aut sæuirent, aut quodlibet aliud sine aliqua societate: quãquam nec ipsi qui hoc agebãt, formis suis determinati essent, nisi modus ibi fuisset. Nunc verò talia dicunt eos egisse, vt in omnibus actionibus suis modos sibi congruos habuisse negare non possint. Si autẽ species ibi non fuisset, nulla ibi qualitas naturalis subsisteret. Si nullus ordo ibi fuisset, non alij dominarẽtur & alij subderentur, non in suis elementis congruenter viuerent, non denique suis locis haberent mẽbra disposita, vt illa omnia quæ vana isti fabulantur agere possent. Dei autem naturam si non mortuam dicũt, quid secũdum eorum vanitatem suscitat Christus? Si non dicunt ægram, quid curat? Si non dicunt oblitam, quid commemorat? Si non dicunt insipientem, quid docet? Si non dicunt perturbatam, quid redintegrat? Si non victa & capta est, quid liberat? Si non eget, cui subuenit? Si non amisit sensum, quid vegetat? Si non est excæcata, quid illuminat? Si non est in dolore, quid recreat? Si non est iniqua, quid per præcepta corrigit? Si nõ est dedecorata, quid mundat? Si nõ est in bello, cui promittit pacem? Si non est immoderata, cui modum legis imponit? Si non est deformis, quid reformat? Si non est peruersa, quid emendat? Omnia enim hæc à Christo, nõ illi rei præstari dicunt, quæ facta est à Deo, & arbitrio proprio peccando deprauata, sed ipsi naturæ, ipsi substantiæ Dei, quæ hoc est quod Deus. Quid istis blasphemiis comparari potest? Nihil omnino si aliarum peruersarum sectarum considerentur errores. Si autem iste sibi error ex parte altera de qua nondum diximus comparetur, adhuc etiam multo peius & execrabilius in Dei naturam blasphemare conuincitur. Dicunt enim etiam

Quòd absurda Manichæi sẽserint de Deo.
Ca. XLII.

etiam nonnullas animas, quas volunt esse de substantia Dei, & eiusdem omnino naturæ, quæ non sponte peccauerint, sed à gente tenebrarum, quam mali naturam dicunt, ad quã debellandam non vltro, sed patris imperio descenderũt, superatæ & oppressæ sint, affigi in æternum globo horribili tenebrarũ. Ita secundum eorum sacrilega vaniloquia, Deus seipsum in quadam parte à magno malo liberauit, & rursus seipsum in quadã parte damnauit, quam liberare ab hoste non potuit, & tanquã de hoste ipso deuicto insuper triumphauit. O scelestam & incredibilem audaciam, talia de Deo credendi, talia loquendi, talia prædicandi. Quod cum defendere conantur, ne in peiora irruant, clausis oculis dicunt, malæ naturæ commixtionem facere ista, vt bona Dei natura tanta mala patiatur. Nam ipsam apud seipsam nihil horũ pati potuisse vel posse: quasi inde laudanda sit natura incorruptibilis, quia ipsa sibi non nocet, & nõ quia nihil ei noceri ab aliquo possit. Deinde si natura tenebrarũ nocuit naturæ Dei, & natura Dei nocuit naturæ tenebrarũ, duo ergo mala sunt quæ sibiinuicem nocuerũt, & meliore animo fuit gens tenebrarũ, quia & si nocuit, nolens nocuit. Neq; enim nocere, sed frui voluit bono Dei. Deus autem illã extinguere voluit, sicut Manichæus apertissimè in epistola ruinosi sui fundamenti delirat. Oblitus enim quod pauloante dixerat, Ita autẽ fundata sunt eiusdem splendidissima regna supra lucidam & beatam terrã, vt à nullo vnquam aut moueri, aut concuti possint: Postea dixit, Lucis vero beatissimæ pater, sciẽs labem magnam ac vastitatem, quæ ex tenebris surgeret, aduersus sua sancta impendere secula, nisi aliquod eximium ac præclarum & virtute potens numen † opponat, quo superet simul ac destruat stirpem tenebrarum, qua extincta perpetua quies lucis incolis pararetur. Ecce timuit labem ac vastitatem impendentem seculis suis. Certè sic erant fundata super lucidam & beatam terram, vt à nullo vnquam moueri aut concuti possent. Ecce à timore nocere voluit vicinę genti, quam destruere & extinguere conatus est, vt perpetua quies lucis incolis pararetur. Quare non addidit, & perpetuum vinculum? An illæ animæ, quas in globo tenebrarum in æternum configit, non erant incolę lucis: de quibus apertè dicit, quod errare se à priore lucida sua natura passæ sint: vbi & nolens coactus est dicere, libera eas voluntate peccasse, qui non vult peccatum ponere nisi in necessitate naturæ contrariæ: vbique nesciens quid

† al. lumẽ.

quid loquatur,& tanquam ipse iam inclusus sit in tenebrarum globo quem finxit, quærens quà exeat, & non inueniens. Sed dicat quod vult, seductis & miseris, à quibus multo amplius quàm Christus honoratur, vt hoc pretio tam longas & tam sacrilegas eis fabulas vendat: Dicat quod vult, includat in globo tanquã in carcere gentem tenebrarũ,& forinsecus affigat naturam lucis, cui de hoste extincto quietem perpetuam promittebat, ecce peior est pœna lucis quàm tenebrarũ, peior est pœna diuinæ naturæ quàm gentis aduersæ. Illa quippe & si in tenebris intus est, ad naturam eius pertinet in tenebris habitare: Animæ autẽ quæ hoc sunt quod Deus, non poterũt recipi sicut dicit, in regna illa pacifica, & à vita ac libertate sanctæ lucis alienabuntur & configentur in prædicto horribili globo: vnde & adhærebunt, inquit, iis rebus animæ eædem quas dilexerũt, relictæ in eodem tenebrarũ globo, suis meritis id sibi conquirentes. Certè non est liberum voluntatis arbitrium: videte quo modo insaniens quid dicat ignorat, & contraria sibi loquendo peius bellum contra se gerit, quàm contrà Deum ipsius gentis tenebrarum. Deinde si propterea damnãtur animæ lucis, quia dilexerunt tenebras, iniustè damnatur gens tenebrarum quæ lucem dilexit. Et gens quidem tenebrarum lucem ab initio dilexit, quam etsi violenter, tamen possidere voluit, non extinguere: lucis autem natura in bello tenebras extinguere voluit eas ergo victa dilexit. Quod vultis eligite: vtrum necessitate compulsa vt diligeret tenebras, an voluntate seducta? Si necessitate, quare damnatur? Si voluntate, quare Dei natura in tanta iniquitate deprehenditur? Si necessitate Dei natura coacta est diligere tenebras, victa est ergo, non vicit. Si voluntate, quid iam miseri dubitant peccandi voluntatem tribuere naturæ, quam Deus ex nihilo fecit, ne tribuant eam luci quam genuit? Quid si etiam ostendamus, ante commixtionem mali, quam fabulosè confictam, dementissime crediderunt, in ipsa lucis natura, quam dicunt magna mala fuisse, quid ad istas blasphemias addi posse videbitur? Illic enim fuit antequam pugnaretur, dura & ineuitabilis pugnandi necessitas. Ecce iam magnum malum antequam bono misceretur malum. Dicant hoc vnde, cum adhuc nulla esset facta commixtio. Si autem necessitas non erat, voluntas ergo erat: vnde & hoc tam magnum malum, vt Deus ipse naturæ suæ nocere vellet, cui noceri ab hoste non poterat, mittendo eam crudeliter miscendã,

Improbat Augustinus hoc malum quod in Deo ponebat manichæus.

C. XLIII.

turp

turpiter purgandam, inique damnandam? Ecce quantum malum perniciosæ & noxiæ & immanissimæ voluntatis antequã vllum malum de genere contrario † misceretur. An fortè nesciebat hoc euenturum membris suis, vt diligerent tenebras, & inimicæ existerent sanctæ luci, sicut ipse dicit: hoc est, non tantum Deo suo, sed etiam patri de quo erant: Vnde ergo hoc in Deo tam magnum ignorantiæ malum, antequam vllum de gente contraria misceretur malum? Si autem hoc futurum sciebat, aut sempiterna in eo fuit crudelitas, si de suæ naturæ futura contaminatione & damnatione nihil dolebat: aut sempiterna miseria, si dolebat: vnde & hoc tantum malum summi boni vestri, ante vllam cõmixtionem summi mali vestri? Ipsa certè particula naturæ ipsius, quæ in illius globi æterno vinculo configitur, si hoc sibi imminere nesciebat, etiam sic erat in natura Dei sempiterna ignorantia: si autem sciebat, sempiterna miseria: vnde hoc tantũ malum, antequã vllum de gente contraria misceretur malum? An fortè magna charitate gaudebat, quia per eius pœnã, perpetua quies cæteris lucis incolis parabatur? Hoc quã nefas sit dicere naturæ Dei [à natura Dei] sic subueniri, quicũq; audit, anathematizaret. Sed si hoc saltem faceret, vt ipsi luci inimica non fieret, posset fortasse non tanquam Dei natura, sed tanquam aliquis homo laudari: qui pro patria sua vellet mali aliquid pati, quod quidem ad tẽpus posset esse, non in ęternum: Nunc verò & illam in globo tenebrarum confixionem dicunt æternam, & non cuiusq; rei, sed naturæ Dei, & vtiq; iniquissimum & execrabile & ineffabiliter sacrilegum gaudium erat, si Dei natura gaudebat se tenebras dilecturam, & luci sanctę inimicam futuram. Vnde hoc tam immanè & scelestum malum, antequam vllum ex gente cõtraria misceretur malum? Quis tam peruersam, & tam impiam ferat insaniam, summo malo tribuere tanta bona, & summo bono, quod Deus est, tanta mala? Iam verò quòd ipsam partem naturæ Dei dicunt vbique permixtam, in cælis, in terris, sub terris, in omnibus corporibus, siccis & humidis, in omnibus carnibus, in omnibus seminibus arborum, herbarum, hominum, animaliũ: non potentia diuinitatis sine vllo nexu incoinquinabiliter, inuiolabiliter, incorruptibiliter, omnibus rebus administrandis, regendísq; præsentem, quod nos de Deo dicimus: sed ligatam, oppressam, pollutam, quam solui, liberari, purgaríq; dicunt, non solum per discursus solis & lunæ, & virtutes

† gente cõtraria.

Quòd partem Dei manichæi posuerunt mixtam esse cũ omnibus corporibus, &c.

Caput XLIIII.

tutes lucis: verumetiam per electos suos: hoc genus nefandissimi erroris, quàm sacrilegas & incredibiles turpitudines eis suadeat, etiam si non persuadeat, horribile est dicere. Dicunt enim virtutes lucis transfigurari in masculos pulchros, & opponi fœminis gẽtis tenebrarũ: & easdem rursus virtutes lucis transfigurari in fœminas pulchras, & opponi masculis gentis tenebrarum: vt per pulchritudinem suam inflamment spurcissimam libidinem principum tenebrarum, & eo modo vitalis substantia, hoc est Dei natura, quam dicunt in eorum corporibus ligatam teneri, ex eorũ membris per ipsam concupiscentiam relaxatis, soluta fugiat & suscepta vel purgata liberetur. Hoc infœlices legunt, hoc dicunt, hoc audiũt, hoc credunt, hoc in libro septimo thesauri eorũ, sic enim appellant scripturam quandã Manichæi, vbi istæ blasphemię conscriptæ sunt ita positum est: Tunc beatus ille pater, qui lucidas naues habet diuersoria & habitacula secundum magnitudines, pro insita sibi clementia fert opem, qua exuitur & liberatur ab impiis retinaculis & angustiis atq; angoribus suæ vitalis substantiæ. Itaq; inuisibili suo nutu illas suas virtutes, quæ in clarissima hac naui habẽtur, trãsfigurat, eásq; præesse † facit aduersis potestatibus, quæ in singulis cælorum tractatibus ordinatæ sunt. Quæ quoniam ex vtroq; sexu masculorũ ac fœminarum cõsistunt, ideò prædictas virtutes, partim specie puerorum inuestium parere iubet generi aduerso fœminarum, partim virginum lucidarũ forma generi cõtrario masculorum: sciens eas omnes hostiles potestates, propter ingenitã sibi letalem & spurcissimam concupiscentiam facillimè capi, atq; in hisdem speciebus pulcherrimis quæ apparent mancipari, hócq; modo dissolui. Sciatis autem hunc eundem nostrum beatũ patrem hoc idem esse, quod etiam suæ virtutes, quas ob necessariam causam transformat in puerorum & virginum intemeratam similitudinem. Vtitur autem his tanquam propriis armis, atq; per eas suam complet voluntatem. Harum verò virtutũ diuinarum, quæ ad instar coniugij contra inferna genera statuuntur, quæq; alacritate ac facilitate id quod cogitauerint momento efficiunt eodem, plenæ sunt lucidæ naues. Itaque cum ratio poposcerit vt masculis appareãt eædem sanctæ virtutes, ilico etiam suam effigiem virginum pulcherrimarum habitu demonstrant. Rursus cum ad fœminas ventum fuerit, postponentes species virginum, puerorum inuestium speciem ostendunt: Hoc autem

Verba Manichæi.

† parere.

tem viso decoro illarum ardor & concupiscentia crescit, atq; hoc modo vinculum pessimarum cogitationum earum soluitur, viuáq; anima quæ eorundem membris tenebatur, hac occasione laxata euanescit, & suo purissimo aëri miscetur: vbi penitus ablutæ animæ ascendunt ad lucidas naues, quæ sibi ad vectationem, atq; ad suæ patriæ transfretationem sunt præparatæ. Id verò quod adhuc aduersi generis maculas portant, per æstus atq; calores particulatim descendit, atque arboribus cæterísque plantationibus ac satis omnibus miscetur, & coloribus diuersis inficitur. Quo pacto ex ista magna & clarissima naui, figuræ puerorum ac virginum contrariis apparent potestatibus quæ in cælis degunt, quæque igneam habent naturam atque ex isto aspectu decoro, vitæ pars quę in earundem membris habetur laxata, deducitur per calores in terrã: eodem modo etiam illa altissima virtus quæ in naui vitalium aquarum habitat, in similitudine puerorum ac virginum sanctarum, per suos angelos apparet his potestatibus, quarum natura frigida est atq; humida, quæque in cælis ordinatæ sunt: equidem his quæ fœminæ sunt, in ipsis forma puerorum apparet, masculis verè virginum. Hac verò mutatione & diuersitate diuinarum personarum ac pulcherrimarum, humidæ, frigidæq; stirpis principes masculi siue fœminæ soluuntur, atque id quod in ipsis est vitale fugit, quod verò resederit, laxatum deducitur in terram per frigora, † & cunctis terræ generibus admiscetur. Quis hoc ferat? Quis hoc credat, non dico ita esse, sed vel dici potuisse? Ecce qui docentem timent anathematizare Manichæum, & non timent credere hoc facientem, & hoc patientem Deum. Per electos autem suos purgari dicunt eandem ipsam commixtam partem ac naturam Dei, manducando scilicet & bibendo, qui eam in alimentis omnibus dicunt ligatam teneri: quæ cum ab electis velut sanctis in refectionem corporis manducando & bibendo assumuntur, per eorum sanctitatem solui, signari & liberari. Nec attendunt miseri, quàm non incongruè de illis creditum est quod frustra negant, nisi eosdem libros anathematizauerint, & Manichæi esse destiterint. Si enim sicut dicunt, in omnibus seminibus est ligata pars Dei, & ab electis manducando purgatur, quis non dignè credat nos facere, quod inter virtutes cælorum & principes tenebrarum fieri in thesauro suo legunt: quandoquidem & carnes suas de gente tenebrarum esse dicunt, & in eis

† *præ frigore.*

Augustinus.

Naturã Dei liberari per cibos electorum suorum dicebant. Manichæi.

Ca. XLV.

ligat

ligatam teneri vitalem illam substātiam, partem Dei, credere atq; affirmare non dubitant? Quæ vtiq; si soluenda est & manducando purganda, sicut eos fateri cogit funestus error ipsorū, quis nō videat, quis non exhorreat, quanta turpitudo & quàm nefaria consequatur. Nam & à quibusdam principibus gentis tenebrarum sic dicunt Adam primum hominem creatum, vt lumen ab eis ne fugeret teneretur. In epistola enim quam fundamentum appellant, quo modo principes tenebrarum quem patrem primi hominis inducunt ad cæteros socios suos tenebrarum principes locutus fuerit & egerit, ita scripsit Manichæus. Iniquis igitur commentis ad eos qui aderant, ait: Quid vobis videtur maximum hoc lumen quod oritur? Intuemini quemadmodum polum moueat, concutit plurimas potestates. Quapropter mihi vobis opus est, Aequū est, id quod in vestris viribus habetis luminis prærogare: sic quippe illius magni qui gloriosus apparuit, imaginem fingam, per quam regnare poterimus, tenebrarum aliquando conuersatione liberati. Hoc audientes, ac diu secum deliberantes, iustissimum putarunt id quod postulabantur præbere. Nec enim fidebāt se idem lumen iugiter retenturos: vnde melius rati sunt principi suo id offerre, nequaquam desperantes eodem se pacto regnaturos. Quo igitur modo lumē illud quod habebant præbuerint, considerandum est: Nam hoc etiam omnibus diuinis scripturis, arcanísq; cælestibus aspersum est: sapientibus vero quo modo sit datum scire, minimè est difficile: Nam coram apertéq; cognoscitur ab eo qui verè ac fideliter intueri voluerit. Quoniā eorum qui conuenerant erat frequentia promiscua, scilicet fœminarum ac masculorum, impulit eos, vt inter se coirent: in quo coitu alij seminarunt, aliæ grauidæ effectæ sunt. Erant autem partus iis qui genuerant similes, vires plurimas parētum vti primi obtinentes. Hoc sumens eorum princeps vti præcipuum donum, gauisus est. Et sicuti etiam nunc fieri videmus, corporum formatricem naturam, mali inde vires sumentem figurare: ita etiam antedictus princeps sodalium prolem accipiens, habentem parentum sensus, prudentiam, lucem simul secum in generatione procreatam, comedit: ac plerisq; viribus sumptis ex istiusmodi esca, in qua non modo inerat fortitudo, sed multo magis astutiæ & patrij † sensus ex fera genitorum gente, † propriam ad se coniugem euocauit, ex ea qua ipse erat stirpe manantem: & facto cum ea coitu seminauit vt cæteri,

Homo primus quo modo creatus sit à principib' tenebrarū secūdum Manichæum.

Caput XLVI. Verba Manichei.

† *praui.*
† *mente,*

abund

abundantiam malorum quæ deuorauerat: nõ nihil etiam ipse adiiciens ex sua cogitatione ac virtute, vt esset sensus eius omnium eorum quæ profuderat formator atque descriptor: cuius compar excipiebat hoc, vt semen consueuit culta optime terra percipere. In eadem enim construebantur & contexebantur omnium imagines, cælestium ac terrenarum virtutum, vt pleni videlicet orbis id quod formabatur similitudinem obtineret. O monstrum scelestum, execranda perditio, & labes deceptarum animarum. Omitto quid sit de natura Dei quod sic legitur, hoc dicere: Hoc saltem attendant miseri decepti, & errore mortifero venenati, quòd si per coitum masculorum & fœminarum ligatur pars Dei, quam se manducando soluere & purgare profitẽtur, cogit eos huius tam nefandi erroris necessitas, vt nõ solum de pane & oleribus & pomis, quæ sola videntur in manifesto accipere, sed inde etiam soluant & purgent partem Dei, vnde per concubitum potest, si fœminæ vtero concepta fuerit, colligari. Hoc se facere quidam confessi esse in publico iudicio perhibentur: non tantum in Paflagonia, sed etiam in Gallia, sicut à quodam Romæ Christiano catholico audiui. Et cum interrogarentur, cuius authoritate scripturæ ista facerent, hoc de thesauro suo prodidisse, quod pauloante commemoraui. Isti autem cum hoc eis obiicitur, solẽt respondere, nescio quem inimicum suum de numero suo, hoc est electorum suorum desciuisse, & schisma fecisse, atque huiusmodi spurcissimam hæresim condidisse: Vnde manifestum est, quia hoc etiam si isti non faciunt, de ipsorum libris hoc faciãt quotcunque faciunt. Abiiciant ergo libros si crimẽ exhorrẽt, quod committere coguntur si libros tenent: aut si non committunt, mundius viuere contra suos libros conantur. Sed quid agunt cum eis dicitur, aut purgate lumen, de quibus potueritis seminibus, vt nec illud recusetis quod vos non facere asseritis: aut Manichæum anathematizate, qui cum dicit in omnibus seminibus esse partem Dei, & concumbẽdo ligari: quicquid autem luminis, hoc est eiusdem partis Dei ad escas electorum peruenerit, manducando purgari: quid vobis suadeat videtis, & eum adhuc anathematizare dubitatis? Qui agũt, inquam, cum hoc eis dicitur, ad quas tergiuersationes se conuertunt, cum aut tam nefaria doctrina sit anathematizãda, aut tam nefaria turpitudo facienda: in cuius comparatione iam illa omnia mala quæ intolerabilia pauloante commemorabam eos de natura

Qualis Manichæi cõfessi sint se credere: et quæ ex ipsorum libris habeãt, quos anathematizare nolunt.

Ca. XLVII

Crimẽ est libros interdictos tenere.

Dei dicere, quòd necessitate oppressa sit vt bellum gereret, quòd aut sempiterna ignorantia secura erat, aut sempiterno dolore & timore solicita, quando sibi veniret corruptio commixtionis, & vinculum æternæ damnationis, quòd denique gesto bello sic fuerit captiuata, oppressa, polluta, quòd post falsam victoriam sic futura sit in horribili globo in ęternum confixa, & ab originis suæ fœlicitate separata, tolerabilia videantur, cum per seipsa si considerentur, sustineri non possunt.

De patientia Dei in peccatores. Caput XLVIII.

O magna patientia tua domine, misericors & miserator, longanimis & multum misericors & verax, qui facis oriri solem tuum super bonos & malos, & pluis super iustos & iniustos, qui non vis mortem peccatoris, sed vis vt reuertatur & viuat, qui parcis corripiens, dans locum pœnitentiæ, vt relicta malicia credat in te domine, qui patientia tua ad pœnitentiam adducis, quamuis multi secundum duriciam cordis sui, & cor impœnitens, thesaurizant sibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij tui, qui reddis vnicuique secundum opera sua. Qui inquacunque die conuersus fuerit homo à nequicia sua ad misericordiam tuam, omnes iniquitates eius obliuisceris: Præsta nobis, da nobis, vt per nostrum ministerium quo execrabilem & nimis horribilem hũc errorem redargui voluisti, sicut iam multi liberati sunt, & alij liberentur, & siue per sacramentum sancti baptismi tui, siue per sacrificium contribulati spiritus, & cordis contriti & humilitati, in dolore pœnitentiæ, remissionem peccatorum & blasphemiarum suarum, quibus per ignorantiam suam te offenderunt, accipere mereantur. Tantum enim valet impellens † misericordia & potestas tua & veritas baptismi tui, clauésque regni cælorum in sancta ecclesia tua, vt nec de illis desperandum sit, quandiu in hac terra per tuam patientiam viuunt, qui etiam scientes quantum malum sit talia de te sentire vel dicere propter aliquam temporalis & terrenæ commoditatis consuetudinem vel adeptionem in illa maligna profectione detinentur, si ad tuam ineffabilem bonitatem saltem: increpati tuis correptionibus fugiant, & omnibus carnalibus vitæ illecebris, cælestem vitam æternámque præponant.

Matt. 5. Ezech. 33. Sapien. 12 Roma. 2. Ezech. 18

Per quid datur remissio peccatorum. Psal. 50.

† præpollens.

Libri de natura boni, finis.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, DE FIDE CONTRA MANICHAEOS LIBER.

NVS Deus pater & filius & spiritus sanctus, inuisibilis, incomprehensibilis, inenarrabilis inuiolabilis, incoinquinabilis, qui solus habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem: ipse lumen verum, vita & veritas, bonus, summus, & quæcunque de illo humanus sermo poterit enunciare, quæ tamen ab illo dantur vt aliquo modo dici possint: Ex quo omnia, per quem omnia, siue sedes, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, & omnia per ipsum & in ipso creata sunt, sicut in vtroque testamento humilibus & pie quærentibus manifestatur: Ipsi gloria honor & potestas in secula seculorum, Amen. Huic Manichæus aduersariũ esse dixit, nescio quem gentis principem tenebrarum, quẽ etiam asserit ingenitum, nec habere authorem à quo creatus sit. Et vtique si ingenitus & non creatus est, per seipsum est immortalis; Et si per se immortalis est, non erit Deus qui habet solus immortalitatem: Et erit iam mendax Apostolus qui dicit de Deo, quod solus habeat immortalitatem. Sed quia Apostolus mendax non est, Deus solus habet immortalitatem: Et ideo solus potest & animis & quibus vult corporibus præstare immortalitatẽ. Falsum est ergo quod Manichæus asserit, nescio quam mali naturam cum principe suo non habere authorem, sed esse ingenitam. Deinde si ingenitus Deus, ingenita etiam nunc gens tenebrarum, non erit contrarium ingenitum & ingenitum, vidẽs & videns, regnans & regnans, viuens & viuens, æternum & æternum. Et si contrarium est bonum malo, ex aliqua ergo parte discordabit bonum à malo: ex multa vero coniunctum & concordans, non iam erit merum malum, habendo tanta communia bona cum Deo. Si vero dicunt ingenitum est in suo, nihil dicunt: Nam ingenitum & ingenitum, æternum & æternum, quãtum ingenita & æterna sunt, nunquam erunt contraria. Non enim quia Imperator in sua potestate magnus

Cap. I.

1. Timo. 6.

Ioan. 14.

Coloss. 1.

Roma. 11.

Cap. II.

1. Tim. 6.

Cap. III.

est, & mediastinus in operatione sua contemptibilis est, ideo
Cap. IIII. mediastinus non erit homo, quia homo est Imperator. Sed
1. Tim. 6. si quisquam quærit quid sit malum, audiat Apostolum dicentem: Radix omnium malorum est cupiditas. Quam quidam appetentes à fide aberrauerunt, & inseruerunt se doloribus
Cap. V. multis. Cupiditas autem in vnoquoque homine est, non naturalis, sed voluntaria, ideoque dixit: Quam quidam appetentes. Quod enim appetendo habetur, si non appeteretur, non haberetur. Nam & Dominus ostendens quòd in hominis po-
Matt. 12. testate sit, ait: Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem malam, & fructum eius malum. In Actibus etiam conscriptis à Leontio, quos ipsi accipiunt, sic scriptum est: Etenim speciosa figmenta & ostentatio simulata & coactio visibilium, ne quidem ex propria natura procedit, sed ex eo homine, qui per seipsum deterior effectus est per seductionem. Ipse etiam Manicheus non potuit nisi fateri animas, etiam quas dicit ad Dei substantiam pertinere, propria voluntate peccare. Nam sic in secundo thesauri libro dicit: Ij verò qui negligentia sua à labe prædictorum spirituum purgari se minime permiserint, mandatísque diuinis ex integro parum obtemperauerint, legémque sibi à suo liberatore datam, seruare plenius noluerint, neque vt decebat sese gubernauerint &c. Item in epistola fundamenti sic dicit de illis animabus, quæ mundi errore errare se à priore lucida sua natura passæ sunt, atque inimicæ lumini sancto extiterunt, apertéque in perniciem sanctorum elementorum se armarunt, & igneo spiritui obsecutæ sunt: Infesta etiam persecutione sua sanctam Ecclesiam atque electos in eadem constitutos cælestium præceptorum obseruatores afflixerunt, & à beatitudine & gloria terræ sanctæ arcētur. Et quia à malo se superari passæ sunt, in eadem mali stirpe perseuerabunt, pacifica illa terra & regionibus immortalibus sibimet interdictis: Quod ideo illis eueniat, quia ita iniquis operibus se obstrinxerunt, vt à vita & libertate sanctæ lucis alienarentur. Non igitur poterunt recipi in regna illa pacifica, sed configentur in prædicto horribili globo, cui etiam necesse est custodiam adhiberi: Vnde adhærebunt his rebus animæ eædem quas dilexerunt, relictæ in eodem tenebrarum globo, suis meritis id sibi conquirentes. Neq; enim futura hæc cognoscere studuerunt, atque ab hisdem cum tempus
Cap. VI. dabatur se segregarunt. Rogo vos vbi audiuntur hæc verba,

dubi

dubitatis adhuc Manichæum coactum esse confiteri, esse peccatum propriæ voluntatis? Non enim vnum verbum inde dixit, sed tam multa, vt quemuis graui somno mersum excitaret. Dixit, negligentia sua: dixit, minime permiserint: dixit, parum obtemperauerint: dixit, seruare noluerint. Item dixit, obsecutæ sunt: dixit, se superari passæ sunt: dixit, se obstrinxerũt: dixit, suis meritis id sibi conquirentes: dixit, neque enim futura hæc cognoscere studuerũt, atque ab hisdem cum tempus dabatur se segregauerunt: & vos dubitatis dicere propria voluntate peccari? Iterum ipse dicit in eadem epistola: Lucis autem succisiuam partem, hoc est animas peccatrices: Et vos non dicitis peccare, nisi gentem tenebrarum. Sed quid de isto loquar, qui quamuis erraret, tamen euidentissima veritate hoc coactus est dicere, cum ipsum dominum nostrum Iesum Christum nolitis intelligere dicentem, ignem pręparatum esse peccatoribus, diabolo & angelis eius: quos omnes voluit intelligi peccatores? Non enim iniustitia est apud Deum, vt damnet eos qui omnino nihil peccauerunt. Peccare enim quid aliud est, nisi in veritatis præceptis, vel in ipsa errare veritate? Quod si non voluntate faciunt peccatores, iniuste iudicantur. Pertinere autem & angelos ad iudicium, Apostolus ostendit dicens: Nescitis, quoniam angelos iudicabimus? Non autem pertinerent ad iudicium quo iudicantur, si non pertinerent ad peccatum quo rei fiunt, nec possent merito iudicari. Non enim homines iusti de iustis angelis iudicaturi sunt, quibus similes erunt, sed vtique de peccatoribus. Malefacti sui ergo per cupiditatem quisque author est. Est ergo in potestate vt sit cupiditas: & ideo etiam malum in potestate est. In potestate ergo est, quod in voluntate esse non debet: Malum enim non potest esse natura, nec substantia, nec vita, quia hæc bona sunt, in quantum sunt: Sed & si aliquos naturaliter dicimus malos, propter originem veteris peccati dicimus, in quo iam nostra mortalitas nascitur. Totum itaque quod vocatur malum in hominibus, peccatum est & pœna. Peccatum fit ab anima rationali, cui liberum voluntatis arbitrium est. Et pœna infligitur iustitia Dei, quæ nihil facit iniuste. Aduersus hæc solita cæcitate Manichæi latrant, & cum conuincuntur naturam non esse malum, sed in potestate esse hominis facere bene aut male, dicunt non esse animæ liberam voluntatem, & non vident cæcitatẽ suam.

Cap. VII. *Matt. 26* *Cap. VIII.* *1. Cor. 6.* *Matt. 22* *Cap. IX.*

Cap. x. Quis enim non clamet stultum esse, præcepta dare ei, cui liberum non est quod præcipitur facere: & iniquum esse eum damnare, cui non fuit potestas iussa complere? Et has iniustitias & iniquitates miseri non intelligunt Deo se adscribere. Sed quid verum est, nisi & dominum dare præcepta, & animas liberæ esse voluntatis, & malum naturam nõ esse, sed esse auersionem à Dei præceptis, & esse iustum iudicium Dei quo damnet peccantes?

Cap. xi. Interea cum dicat idem Manichæus, Deum omnibus bonis abundantem, nullo in regnis eius insignibus indigente, aut infirmo constituto, ita etiam fundata eiusdem splendidissima secula, vt à nullo vnquam concuti vel moueri possint, in alio loco paulopost subiungit & dicit: Lucis vero beatissimæ pater sciens labem magnam ac vastitatem, quæ ex tenebris surgeret, aduersus sua sancta impendere secula, nisi aliquod eximium ac præclarum & virtute potens numen opponat, quo superet simul ac destruat stirpem tenebrarum, qua extincta quies lucis incolis pararetur.

Cap. xii. Certe ergo à nullo vnquam concuti vel moueri potuerunt regna Dei ô Manichæi. Si enim potuerunt, mentitus est dicendo, non posse regna illa ab aliquo concuti. Et si concussa sunt necessitate, aut timore, non erit Deus, qui sic concuti potuit: Nam videmus Deum Manichæi secundum eundem Manichæum malo necessitatis pressum, cum labes ac vastitas aduersus secula impenderet, aliudque quod faceret non haberet, partem suam ad pugnam dedisse, vt vel hoc modo quietem lucis incolis compararet. Ipsa vero pars eius, hoc est de lumine lumen, de bono bonum, de sancto sanctum, de æterno æternum, de Deo Deus, de omnipotente omnipotens, corrupta sit, mortificata sit, commixta sit per omnia mundi corpora à summo vsque ad imum, à cælo vsque ad stercora, vt & meretrices in theatris & in locis turpioribus turpiores haberent in se oppressum Deum, qui liberari forte non possit. Dicit enim in fine ipsius epistolæ, vnde vnum capitulum iam posuimus, ipsam Dei partem quæ commixta est, non totam posse reuocari ad pristinam libertatem.

Cap. xiii. Ecce victoria, ecce triumphus, qualem fecit Manichæi Deus: Nam post amissam partem suam in luctu est, sicut Manichæus idem dicit. Verum contra se habet, quod dolorem eius temperet, ne corruptionem partis suæ videat. Hodie enim diuina quam commemorat substantia, subiacet genti tenebrarũ, vt lutum figulo. Hoc in pri

In primo libro thesauri eorum scriptum est. Qualis interea *Ca. XIIII.* turpitudo, quam in eodem thesauro inter cætera septimo libro scripsit sic dicens: Tunc beatus ille pater, qui lucidas naues habet diuersoria & habitacula secundum magnitudines, pro insita sibi clemētia fert opem, quæ exuitur & liberatur ab impiis retinaculis & angustiis atque angoribus suæ vitalis substantiæ. Itaque inuisibili suo nutu illas virtutes suas, quæ in clarissima hac naui habentur, trāsfigurat, eásque parere facit aduersis potestatibus, quæ in singulis cœlorū tractibus ordinatæ sunt: Quæ quoniá ex vtroque sexu masculorū ac fœminarum consistat, ideo prædictas virtutes partim specie puerorum inuestium pareri iubet generi aduerso fœminarum, partim virginum lucidarum forma generi contrario masculorū: Sciens eas omnes hostiles potestates, propter ingenitam sibi letalem & spurcissimam concupiscentiā facillime capi, atque hisdem speciebus pulcherrimis quæ parent mancipari, hoc quoque modo dissolui. Sciatis autem hunc eundem nostrū beatum patrem hoc idem esse, quod etiam suæ virtutes, quas ob necessariam causam transformat in puerorum & virginum intemeratam similitudinem: Vtitur autem his tanquam propriis armis, atque per eas suam cōplet voluntatem. Harum verò vir- *Cap. XV.* tutum diuinarum quę ad instar coniugij contra inferna genera statuuntur, quæque alacritate ac facilitate id quod cogitauerint, momento eodem efficiūt, plenæ sunt lucidæ naues. Itaque cum ratio poposcerit vt masculis appareāt eædem sanctæ virtutes, ilico etiam suam effigiem virginū pulcherrimarum habitu demonstrant. Rursum cum ad fœminas ventum fuerit, postponentes speciem virginū, puerorum inuestium speciem ostendunt. Hoc autem visu decoro illarū ardor ad cōcupiscentia crescit, atque hoc modo vinculum pessimarum cogitationum earum soluitur, viuáque anima quæ eorundem membris tenebatur hac occasione laxata euadit, & suo purissimo aëri miscetur: vbi penitus ablutæ animæ ascendunt ad lucidas naues, quæ sibi ad euectionem, atque ad suæ patrię transfretationem sunt pręparatæ. Id verò quod adhuc aduersi generis ma *Cap. XVI.* culas portat, per æstum atque calores particulatim descendit, atque arboribus cæterísque plantationibus, ac satis omnibus miscetur, & coloribus diuersis inficitur. Et quo pacto ex ista magna & clarissima naui figuræ puerorū & virginum parent contrariis potestatibus quæ in cælis degunt, quæque igneam

habent naturam, atque ex isto aspectu decoro vitę pars quæ in eorundem membris habetur, laxata deducitur per calores in terram: eodem modo etiam illa altissima virtus quæ in naui vitalium aquarum habitat, similitudines puerorum ac virginum sanctarum per suos angelos apparet his potestatibus, quarum natura frigida est atque humida, quæque in cælis ordinatæ sunt: Et quidem iis quæ fœminæ sunt, in ipsis forma puerorum apparet, masculis verò virginum. Hac verò mutatione & diuersitate personarum diuinarum ac pulcherrimarũ, humidæ frigidæque stirpis principes masculi seu fœminę soluũtur, atque id quod in ipsis est vitale, fugit: Quod verò resederit, laxatum deducitur ad terram per frigora, & cunctis terrę gene-

Cap. XVII. ribus admiscetur. Quis non rideat, vel potius doleat & detestetur istum hominem, tam horrenda & execrabilia de diuina substantia dicentem? Ergo substantiæ lucis æternæ parti Dei, in captiuitate, in calamitatibus, in ærumnis, in pressuris, in sordibus atque immundicia, secũdum vestrum errorem, vestram constitutionem non poterat aliter quotidie subueniri, nisi beatus pater, qui naues lucidas habet diuersoria, quem tertium legatum appellatis, & virtus altissima virtutes suas in diuersi sexus naturam commutet: quas quidem intemeratas dicitis, sed tamen vt meretricum more. pulchritudine sua principum tenebrarum letalem & spurcissimam concupiscentiam confusæ & inuitæ accedant. Non enim inuenitis verum. quo tandem pulchritudinem aliquando honestius doceretis. Et qua causa hoc faciunt? Vt eis in libidinem concitatis, occasionem liberationis reperiat substantia diuina? Quid aliud sonat, nisi vt etiam per genitalia dæmonum vias euadendi inueniat di-

C. XVIII. uina maiestas? Deus magnæ, subueni animis ista turpia credentibus, ista nefanda sectantibus. Quis hæc non exhorreat, rogo vos? quis tam cæcus est vt ista credat, rogo vos? Sed certe respondeatur mihi ab iis qui ipsum Manichæum sequuntur: Si Deus incorruptibilis est, vel omnis natura summi boni inuiolabilis, immaculabilis, inadibilis, incoinquinabilis, incomprehensibilis, quid poterat facere mali natura huic tantæ naturæ, si nollet cum illa pugnare, ne ad tantum dedecus deduceretur? Hoc dixi: Quid factura erat Deo gens tenebrarum, si nollet cum illa pugnare? Si mihi dicitur, Nihil: quæro cur hodie eius pars hoc est Dei Deus, in calamitatibus, in pressuris, in captiuitate, in subiectione sit constituta, vt tam turpi-

ter

ter etiam liberetur, & nec sic liberari tota possit, vel ipse pater luctum habeat memoratæ partis suæ causa, quem luctum Manichęus in suis libris apertissime prædicat? Ait quidem, Nihil ei fieri poterat, sed vt ostenderet præsciētiam se habere cogitationum principum tenebrarum, & vt monstraret nihil se timere, propterea pugnauit. Cui ego dixi: Qui potuit cogitationes principum tenebrarũ videre, ac neminem timere, quare non vidit luctum sibi imminentem de partis suæ infœlicitate, quam hodie patitur? Quam partem suam nunquam recipiet integram, quia remanet inde aliquid, sicut ipse dicit, quod purgari non poterit, & globo tenebrarum in æternum damnabitur: Magna præscientia vel potius inscientia, & misera infirmitas, hoc est totum quòd neminem timebat. Certe si se tueri aliquo modo non poterat, rogaret vt sibi parceretur, ne ad tãtum dedecus integritas illa & decus omnium ornamentorum perduceretur. Item dictum est à quodam, Nihil ei poterat facere gẽs tenebrarum, sed ipse voluit pati rem malam circa fines suos, & misit qui eam debellaret. Cui ego dixi: Si ita est vt dicis, ipse potius inuenitur malus, qui rem vicinam nihil ei nocentem delere voluit: Et sicut malus in illam, sic crudelis in suam, aut ignarus futuræ calamitatis eius. Cum enim putat rem bonam se posse perficere, vt in regno mali quod ei non nocebat, regionem suam extenderet, prius non præuidit infœlicitatem, quæ memoratam partem eius quotidie premit. Deinde quòd eam totam nunquam in pristinam libertatem recipere poterit. Et cum huic obiectioni responderi minime possit, solitam imperitiã opponunt, quid facturi erant Iudæi Christo, si nollet ab eis pati? O vtinam videre possent, quod facile viderent, nisi per nebulas contentionis excæcarentur, quid sit imminẽtis mali premi necessitate, quam Deum suum passum asseuerant: & quid sit misericordiæ benignissimum officium, quam sapientia & virtus Dei Dominus Iesus Christus voluntate & ineffabili potestate, per hominem quem suscepit ex virgine generi humano exhibere dignatus est, vt hominibus per hominem patientiæ demonstraret exẽplum. Oportebat enim, & hoc iustum erat, vt homines per patientiã humilitatis vincerent difficultatem infirmitatis carnis suæ: quia in eam per elationem superbiæ ceciderant, sicut in Adam primo homine nostra scriptura indicat. Nunquid & vos potestis dicere, quia erant aliqui homines, quos Deus volebat docere patientiam,

Cap. XIX.
Cap. XX.
Cap. XXI.
1. Cor. 1.

propterea voluit à gente tenebrarum tanta mala pati, quemadmodū dominus à Iudæis? Aut nunquid potestis dicere, quia suscepit aliquam naturam passibilem Deus, in qua pateretur à gente tenebrarū quicquid ei facere potuit, cum ipse in sua substātia nulla ex parte mutaretur: sicut verbum Dei, qui est filius Dei, etiam ipse sicut pater incommutabilis, suscepit hominem mortalem, vt integra & inuiolata deitate, in carne mortali doceret mortales per patientiam mortem vincere, & ipsius infirmæ carnis futuram in melius commutationem resurrectione
Ca. XXII. monstraret. Cum ergo esset per seipsum inuisibilis, visibilis in homine apparuit, quem de fœmina suscipere dignatus est,
Lucæ 1. vt in Euangelio legimus, Dicit & Apostolus, factū de muliere.
Galat. 4. Et isti dicunt, quare non ait ex virgine? non intelligētes quòd consuete dictū sit secundum proprietatem linguę scripturarū,
Genes. 2. sicut de Eua dictum est, formauit eam in mulierem, antequam vel ostenderetur viro: Quamuis Maria non incōgrue propter partum dicitur mulier, virgo verò, quod virilem nescierit conuentionem, neque pariendo virginitas eius corrupta sit. Quòd
Lucæ 1. autem angelus & Elizabeth dixerunt Mariæ, Benedicta tu inter mulieres: nulla quæstio est, quia reuera benedicta est virgo inter mulieres. Sed ne dicatis, sicut angeli apparuerunt, sic haberet corpus, ne de fœmina nasceretur: quid si vobis dicatur, Vbi legistis Christum venisse? Nónne dicturi estis, In Euangelio? Respondetur ergo vobis, vbi scriptū est, Christum natum de virgine? Sed solita fœditate dicetis scripturā ipsam falsam esse: Nec videtis aliquem similē vobis cæcum hoc posse facere, vt ea quæ vos dixeritis vera, illa falsa esse dicat: & quæ dicitis falsa, illa vera esse dicat: Ac sic aperiatis ianuas omni homini, errori vel sceleri, vt vnusquisque prout voluerit vel delectatus fuerit, ipsas diuinas scripturas accipiat, respuat verò quæ non intelligens & offensus putauerit mala, & non iam inueniatur
C. XXIII. hac regula erroris vestri, vnde tales corrigātur. Accipite integre canonicas scripturas, si integri esse desideratis. Si enim intelligeretis vel crederetis certe Apostolus dixit, per fœmi-
2. Cor. 11. nam genus nostrum fuisse deceptū, Ait enim, Timeo ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua, sic & vestræ mentes corrumpantur: possetis intelligere per fœminam nostrum genus oportuisse liberari: vt quoniam per fœminā mors facta est, per fœminam vita recuperaretur, atque ita demonstraretur non ipsam creaturam fœmineam esse culpandam, cuius est Deus
condit

conditor, sed voluntatem qua Eua peccauit. Sed timent maiestatis illá incoinquinabilẽ & ineffabilẽ potentiam in virginis vtero credere fuisse, ne sanguine eius pollueretur, cum & in Apostolis & multis dignis fœminis & habitauerit & nunc habitet, qui vtique corpora habent, & sanguinẽ habent. Si enim in Maria coinquinari potuit, & in omnibus potuit: Si autem non potuit in illis, vtique nec in Maria potuit, in cuius visceribus susceptionem corporis operata est Dei sapientia. Certe C.XXIIII.
ipsum Manichæum de patre atque matre natum fuisse non negabunt, cuius animam secundum suum errorem Deum esse omnipotentem similiter non negabunt: qui se mira superbia assumptum à genio suo, hoc est à Spiritusancto esse gloriatur. Et vtique si genius est Spiritussancti, & ipse Spiritussanctus, & ipse Deus omnipotens, vt Spiritussanctus: qui tamen Manicheus carnẽ habuit, in qua ipsi coinquinatus est Spiritussanctus, aut eius anima genia Spiritussancti, coinquinabilẽ Deum colunt. Si verò nusquam Deus coinquinatur, cum etiá lux corporum cælestiũ vsque ad terras perueniat & non coinquinetur: cum manifestum sit solẽ istum, cui genu flectunt, in omnibus stercoribus & putoribus radios suos expandere, & eis nusquá coinquinari: desinant blasphemare & rogẽt Deum vt ab errore liberentur. Incoinquinabilis enim substantia non ideo non coinquinatur quia nihil attingit, sed quia permanet in sua mundicia, qualecunque sit quicquid attigerit: Sicut corpus inuulnerabile aut impenetrabile, nunquid illud dicimus quod non percutitur ferro, sed potius quod etiam cũ percutitur non penetratur? Et ideo magis probatur filius Dei non posse de sanguine fœminæ coinquinari, quia per fœminá natus est, quàm si non per fœminam nasceretur, & membra illa deuitasset: videretur enim iudicasse posse se inde pollui, & minus à nobis fidenter incoinquinabilis diceretur. Consecrauit autem virginitatem, quia de virgine nasci voluit: & sola illa mater in terris eligenda erat ad suscipiendum hominem, quia iam patrem habebat in cælis. Sed dicunt, quare ergo negauit matrem Ca. XXV.
suam quando ei dixit, Quid mihi & tibi est mulier? Et quando cum ei nunciasset, quòd eum vellet videre, respondit: Quæ Ioan. 2.
est mater mea, aut qui sunt fratres mei? ac hos potius in hunc Matt. 12.
affectum cooptauit, qui facerent voluntatem patris eius? Quia exemplo suo iam docebat negandos esse terrenos parentes propter Deum. Opera enim diuina facienti, terrenos affectus

obstrep

obstrepere non debebat: Nam si propterea non habebat matrem, quia negauit matrem, nec Petrus & cæteri Apostoli ha-
Mat. 23. bebant patres, quia monuit eos dicens: Et patrem ne vocaueritis vobis super terram, vnus enim est pater vester qui in cęlis est. Quod ergo eos monuit de patre terreno, hoc de matre prior fecit. Hoc ergo dicimus, sapientiam Dei suscipiendo hominem non esse coinquinatam, sed misericorditer ob hominũ salutẽ hominem suscepisse, vt fieret sicut Apostolus dicit, me-
1. Timo. 2. diator Dei & hominum homo Christus Iesus: Non enim dubi
Ioan. 14. tanti discipulo suo mentiri potuit, qui dixit, Ego sum veritas:
Ioan. 20. quando cicatrices vulnerũ suorum, vt etiam manu tangeret, præbuit. Quomodo enim huic in aliquo securi fidem haberemus, si discipulo suo sic mentitus esset? Absit talis blasphemia. Nec eosipsos in sempiternum reos teneat, qui hoc audent asserere aut credere, sed euigilent aliquando & intelligant quàm
Ca. XXVI. nefaria peruersitate ista credantur. Nos autem dominum verũ hominẽ suscepisse credimus, & in ipso visibiliter inuisibilem hominibus apparuisse, in ipso inter homines conuersatũ fuisse, in ipso ab hominibus humana pertulisse, in ipso homines docuisse à quibus esset recedendũ, quid esset perferendum, quò esset tendendum. Totum autẽ hoc nulla fecit necessitate. Vnde
Ioan. 10. ipse dicit: Propter hoc me pater diligit, quia ego pono animã meam, & iterum summam illam. Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam à meipso: Potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. Non ergo mali necessitate amisit eam: Voluit enim, vt illa quæ in passione eius facta sunt, omnia fierent ad humanam naturam docendam, non ad suam tuendam. Sicut enim nos qui ex anima & corpore constamus, cum simus inuisibiles secũdum animam, visibiles autem secundum corpus, omnia quæ visibiliter siue honoris & beneficiorum accipimus, siue contumeliæ vel iniuriæ patimur, ad animam quę inuisibilis est, tanquam ad principem necesse est, vt referamus, quia ipsa corpori principatur: Nam & cũ simus secundum animã immortales, cum mortui corpore fuerimus, nos mortui dicimur: Ita & dominus secundũ carnem, quod est formã serui, quam suscipere dignatus est, & contumelias passus, & vincula & flagella, & mortuus esse manifestatur: vt omnia veridice veritas, & nihil falso fecisse credatur: quia potestate ac voluntate verbum caro factum est, & natus, & passus, & mortuus, & resurrexit, nulla sua necessitate, sed voluntate &

potest

potestate: cuius nulla pars aliquando deprædata, nulla nunc vsque captiua est, non solum diuinæ, sed nec ipsius mortalis quã suscepit: Sed nec vnquam capi poterit, nisi ab iis qui ei fide voluerunt mundo corde coniungi: Non sicut Deus Manichęi, qui necessitatis malo pressus, hodie hic ex parte, quod negare non possunt, in miseriis & calamitatibuivolutatur. Intelligite sanè Ca. XXVII. si potestis, etiam inter ipsos homines, quantum distet inter necessitatem & voluntatem. Si quis, verbi gratia, merito peccati sui in carcerẽ iubente iustitia mittatur, alius assit vir sanctus, qui eundẽ carcerem ingrediatur, propter illius consolationem aut liberationẽ, nunquid ambo in carcere ex vna causa constituti sunt? Ille missus est, ille ingressus: Illæ pœnam patitur, ille misericordiam facit. Ille ingressus est cum voluit, egressus est quando voluit: Ille nisi interueniente indulgentia, nullo iure poterit liberari. Et hoc homines facere possunt, & præstant liberè beneficiũ, cum aliquando sibi nihil cupiant præstari. Cogitate ergo iam si Deus potest pati aliquam necessitatem, cum C. XXVIII. possint homines bene facere voluntate, nulla mercede conducti, nulla necessitate compulsi. Nullam ergo necessitatem patitur Deus: neq; necessitate facit quæ facit, sed summa & ineffabili voluntate ac potestate: Et tamen vos maximè secundũ errorem vestrum, non debuistis opponere istam contradictionẽ quam dicitis: Quid facturi erant Iudæi Christo, si nollet ab eis pati? quia secundũ eiusdẽ Manichæi blasphemias, Christus carnem non habuit, nec aliquid à Iudæis passus est. Sic enim in epistola fundamenti dicit: Inimicus quippe, qui eundẽ Saluatorẽ iustorum patrẽ crucifixisse se sperauit, ipse est crucifixus, quo tempore aliud actũ est, atq; aliud ostensum. Princeps itaq; tenebrarum affixus est cruci, idémq; spineã coronã portauit cum suis sociis, & vestem coccineam habuit: acetũ etiã & fel bibit, quod quidam dominum potasse arbitrati sunt: atq; omnia quę hic sustinere visus est, tenebrarum ducibus irrogata sunt, qui clauis etiam & lancea vulnerati sunt. Et quid ergo opponitis Ca. XXIX. dicentes: Quid facturi erant Iudæi Christo si nollet ab eis pati, cum de passione ipsius ita sentiatis, vt non ipsum Deũ passum aliquid in corpore suo, sed principem tenebrarum illa omnia passum putetis? Contra fidem autem vestrã quo modo ista opponitis? Nos enim credimus, vt in Euangelio scriptũ est, quia Cap. XXX. Christus voluit pati, & quando voluit passus est. Non enim quando voluerunt Iudæi, passionem ipsam fecerunt. Volebant quid

quidam tenere eum & occidere,& secũdum voluntatem suam iam perfecerant scelus, quod conabantur,& iam rei erant immanissimi peccati qui volebant, etiam si nihil fecissent: Tamen ille qui potestatem habuit ponendi animam suam,quando voluit eos facere permisit, qui legionibus angelorum potuit iubere vt Iudæi perirent, vel vno verbo suo omnes interimere.

Ioan.10. Mat.26.

Ca.XXXI. Dominus ergo Christus secundum hominem quem suscepit,passus est: Et nullum membrum eius hodie tenetur à Iudæis,vel mortalis corporis quod susceperat,sicut supra diximus.Nã Deus vester ô Manichæi,labe ac vastitate impendente pressus est, non libera voluntate processit ad pugnã, sed necessitate cõpulsus est. Nec præstare aliquid voluit,sed resistere conabatur:Qui etiã in sua substantia,non in suscepto mortali corpore deuoratus atq; commixtus est:Qui ex parte hodie tenetur,ex parte in globo semper tenebitur:Et tamen quis ferat tam incredibiles blasphemias,quas isti de ipsa passione domini proferre non dubitant?

Caput XXXII. Omnes Apostoli,omnes linguæ rationales dominum Christum passum esse clamãt. Omnis sana fides Christum pro nobis passum confitetur:Et Manichęus iniquus dæmones omnes illas passiones asserit pertulisse. Non enim propterea dicit eos passos, quia de ipsis dominus triumphauit, & de ipsis nos per patientiam triumphare docuit, sed quia dominum Christum negant habuisse carnem mortalem. Quibus dicimus:Si non habebat carnem mortalem,quid erat quod tenuerunt Iudæi?quid erat quod in cruce pendebat?quid confixum erat clauis in ligno? quid est percussum lancea,vnde sanguis & aqua profluxit?Si enim visa sunt tantum fieri,& facta non sunt, phantasmata erant, quod nefas est credere.

Caput XXXIII. Si autem verè facta sunt, non tamen in carne mortali, sed in ipsa diuina substantia facta esse dicitis, mutabilem esse dicitis diuinam substantiam,& visibilem carneis oculis,& palpabilem carneis manibus, & vulnerabilem ferro, quæ rursus nefas est credere. Et ideò dum timet dicere Manichæus,quia ista facta non sunt: & iterum timet dicere,quia in diuina substantia facta sunt: & non vult confiteri, quia nec intelligere potuit,quo modo filius Dei per quem facta sunt omnia,sine aliqua mutatione vel coinquinatione diuinæ substantiæ suæ, hominem cum carne susceperit:coactus est dicere,quia non Christus,sed princeps tenebrarum cum suis sociis illa omnia passus est:Miseri non timetis vt dicatur vobis in iudicio: Ego eos liberaui

pro quibus passus sum: Ite, ille vos liberet, cui meas adscribitis passiones? Dicitis magno errore, sed tamen dicitis Christum quotidie nasci, quotidie pati, quotidie mori: Nunquid fortè in iis qui credunt, & pro nomine ipsius tribulationes mortémq; patiuntur? Non, inquiunt, sed in cucurbitis, & in porris, & in portulaca, & in cæteris huiusmodi rebus. Magna ridicula, magna cæcitas: Superius passionibus dæmonum, hic passionibus olerum homines liberantur à peccatis. Item cum eis dicimus: Quid factura erat Deo gens tenebrarum, si nollet cum illa pugnare? Dicunt, Nihil fieri potuit Deo incorruptibili. Non enim si quis, verbi gratia, sphæram vitream solidam vnguibus lacerare voluerit, aliquid ei vnquam faciet sæuitia vnguium suorum. Sed si vel talem substantiam diuinam isti esse fingerent, vt omnis sæuitia gentis tenebrarum talis ad illam esset, quales sunt vngues lacerantis ad sphæram vitream, non Deus Manichæi hodie luctum pateretur de partis suæ abscisione vel amissione: quam partem dicunt, cum in fructibus vel in herbis fuerit: id est, in melone vel beta vel talibus rebus, & principium suum & medietatem & finem nosse. Cum autem ad carnem venerit, omnem intelligentiã amitteret: vt propterea magister hominibus missus sit, quia stulta in illis facta est pars Dei: & propterea non sit missus melonibus, quia sapientem habent animam. Quis ista credat vel ab hominibus aliquando, vel inter homines posse dici? Sed tamen quo modo nihil mali patitur substantia Dei vestri, cum & in pomis ligatur, & in carne excęcatur, vel cum volens redire, deiicitur ad terras à gente tenebrarũ? Sed si nihil ei mali contigit vel cõtingit, falsa omnia sunt, quæ Manichæus dixit in epistola fundamenti, quæ caput est omnium vanarũ fabularum: vel in thesauro, qui thesaurus est omnium turpitudinum & blasphemiarum, vel in cæteris omnibus libris: in quibus tanta loquacitate nihil aliud quàm infœlicitatẽ substantiæ Dei, quã commixtam dicit principibus tenebrarum, & in diuinis virtutibus tristitiam, & propter illam magnã solicitudinem vt liberaretur, affirmat. Nã reuera nihil mali, aut potuit, aut poterit pati substantia Dei, nec aliquem habet inimicum, qui eius partem ingenitam corrũpat: sed homines sunt Deo vel potius sibi inimici, non obtemperando præceptis Dei, & cupiditatibus se potius corrumpendo, non Deum. Duum verò testamentorum concordiam simplici oculo intendere si velletis

Caput XXXIIII. *Ca. XXXV.* *Caput XXXVI.* *Caput XXXVII.*

ô Manic

ô Manichæi, facillimè videretis. Rabide enim ferimini in id
Genes. 1. quod scriptũ est, Spiritus Dei ferebatur super aquam. Et vidit
Genes. 3. Deus quia bonum est: Et, Adam vbi es? Et, Deus zelans, & ignis
Exo. 20. edax, & gladius meus, & cætera talia, non considerantes, quia si
Deute. 4. alius ita cæcus sit, vt reprehendere velit illud domini quod in
Matth. 5. Euãgelio dictum est, Non iurabis per cælum, quoniã sedes est
Iacobi 5. Dei: neq; per terram, quoniã scabellum est pedum eius: & hoc
Luca 7. dicat quod vos mira demẽtia dicere soletis, vbi erat Deus antequam esset cælum & terra? aut quod scriptum est, Et miratus est Iesus: cum mirari nemo soleat, nisi de re quæ illi erat incognita, videre autem quia bonũ est, non sit ignorantis, sed quia
Luca 8. placuit ei quod fecit. Aut illud quod scriptũ est dicente domi-
Ioan. 11. no? Quis me tetigit? Et de Lazaro, vbi posuistis eum? Et, Ego
Mat. 10. veni non pacem mittere super terram, sed gladium. Et, Ignem
Luca 12. veni mittere in mundum. Et, Veni vt qui non vident videant,
Ioan. 9. & qui vident cæci fiant. Et, Vendite res vestras, & emite vobis
Luca 22. gladios. Et Apostolus, Zelo Dei vos zelo: Et, Releuabitur ira
Roman. 1. Dei de cælo super omnem impietatẽ: & cætera innumerabilia ab ipso domino, vel ab Apostolis dicta vel facta, quæ insanissi-
Mat. 19. mè poterunt homines accusare non intelligentes. Nã & auari vel flagitiosi possũt aliter accipere, quod dominus ait, vt si quis dimiserit quæ habet, septuplum, aut etiam centuplum in hoc seculo accipiat: vt si aliquis vxorem, ancillam vel etiam meretrices dimittere propter dominum velit, spe illius multiplicationis faciat, non amore iustitiæ. Possunt etiam horrere mala
Ioan. 6. intelligentes quod ait, Si quis non manducauerit carnem meã,
Matt. 5. & biberit sanguinem meum, non habebit in se vitam. Nam quod ait, Qui dixerit fratri suo fatue, reus erit gehennæ ignis: si dicant stulti, Ecce pro conuicio gehennam minatur, quem dicitis misericordem ignoscere peccata: nónne ignorant vbi
Luca 8. caput habeant, & tamen aliquid sibi videntur dicere? Aut quo
Marc. 11. modo tam multas animas necandas dæmonibus in porcis tradidit, cum tales animas dicatis esse porcorum quales sunt hominum? Aut quo modo arborem, in qua fructus, quia non erat tempus, non inuenit, verbo aridam fecit, quam animam intel-
Caput XXVIII. ligentem dicitis habere? Ecce quanta iniquissimi & cæci homines de diuinis eloquiis possunt dicere, sicut in ea quæ mystice facta sunt vel dicta in veteribus libris ignorantes ferimini, vt temere accusetis quod non intelligitis. Hæc autem cum de nouo testamento vobis obiecta fuerint, dicitis diuina &

spirit

ſpiritalia ſignificare: Veteris autem teſtamenti ſanctas literas figurate poſſe accipi negatis: Cum & ipſe dominus figurate inde quædam dixerit, & Apoſtolus Paulus, omnia illi populo in figura contigiſſe ſcribat, Nam & ipſe regulam monſtrans, multa inde expoſuit. Sed forte dicitis, ſolita vanitate & obtuſo corde contra Deum vel Apoſtoli authoritatem loquentes, veteris teſtamenti dicta exponi prorſus non poſſe, ſolùm autem nouum in talibus exponi poſſe. Et non conſideratis non vos habere quid dicere, ſi ab aliis impiis vobis dicatur, vetus potius exponi poſſe, nouum non poſſe. Mens autem ſana vtrunque teſtamentum conſiderans, quæcunque in vno inuenerit expoſitionem admittere, ſine dubio in altero declarabit. Multum apparet imperitia veſtra vel potius audacia. Attendite in actibus Leucij, quos ſub nomine Apoſtolorum ſcribit, qualia ſint quæ accipitis de Maximilla vxore Egetis: quæ cum nollet marito debitum reddere, cum Apoſtolus dixerit, Vxori vir debitum reddat, ſimiliter & vxor viro: illa ſuppoſuerit marito ſuo ancillam ſuam, Eucliam nomine, exornans eam, ſicut ibi ſcriptum eſt, aduerſariis lenociniis & fucationibus, & eam nocte pro ſe vicariam ſupponens, vt ille neſciens, cum ea tanquam cum vxore concumberet. Ibi etiam ſcriptum eſt, quòd cum eadem Maximilla & Iphidamia ſimul iſſent ad audiendum Apoſtolum Andream, puerulus quidam ſpecioſus, quem vult Leucius vel Deum vel certe angelum intelligi, commendauerit eas Andreæ Apoſtolo: & perrexerit ad prætoriũ Egetis, & ingreſſus cubiculum eorum finxerit vocem muliebrem quaſi Maximillæ murmurãtis, de doloribus ſexus fœminei, & Iphidamiæ reſpondentis. Quæ colloquia cum audiſſet Egetes, credens eas ibi eſſe, diſceſſerit. Quid ad hoc dicitis rogo vos? Quare non timuit Maximilla per turpiſsimum lenocinium ancillæ ſuę, ligare animas in carne? Cum autem, illum puerulum tam turpiter credatis eſſe mentitum, quis vobis credat loquẽtibus, cum ſi mentiamini, dominum vos dicitis imitari? Sed vos temeritate pleni adhuc irruite in veteres libros, vt quæ neſcitis, potius accuſare quàm diſcere laboretis. Conſiderate quæ ibi miracula ſint. Si miraculis noui teſtamenti delectamini: ibi mortui primo ſuſcitati: ibi leproſi primo mundati: & alia multa quæ diligenter & pie quærentibus ad ædificandam fidem innoteſcũt. Si autem bonis præceptis delectamini: ibi primitus ſcripta ſunt illa duo præcepta, quæ ſublimiter Dominus

1. Cor. 10.

1. Cor. 7.

Matt. 22 laudat de diligẽdo Deo & proximo: ibi dimittenda domus, pa-
Matt. 19 rentes, filij, & cætera propter dominũ: ibi nõ reddendũ malum
Roma. 12. pro malo: ibi orandũ pro inimicis: ibi inimico ignoscendum:
Matt. 5. ibi trahenda maxilla ad accipiendam alapam. Et quæcunque in nouo testamento præcepta sunt, non solum ibi mandata, sed
Ca. xxxix etiam à sanctis viris omni vigilantia completa. Nunquid & hoc poterit dicere malicia vestra, quæcunque bona & magnifica ibi scripta sunt, falsa esse & apposita, illa vero quæ non intelligẽtes putatis mala, ea tantũmodo vera esse? Debetis enim aduertere aliquos similiter impios, ita de nouo testamento facere posse, vt quæcunque ibi sunt quæ non intelligentes putauerunt mala, ea reprehendant, & dicant ipsa ibi esse sola vera: illa autem omnia quæ ibi magnifica sunt, dicant esse falsa, atque ab amatoribus domini apposita, ne omnia iudicarentur fugienda: vt & vos & illi tali cæcitate percussi, iam iudicati & damnati fugiamini. Tandem vigilate, & à blasphemiis conquiescite, atque omnium sanctarum canonicarum scripturarum, si Christiani esse cogitatis, authoritatem recipite, & quæ non intelligitis accusare nolite, sed potius eorum intellectum
Cap. xl. desiderate. Nam quale est etiam illud, quod resurrectionem carnis negatis? Paulus Apostolus clamat. Seminatur in corru-
1. Cor. 15. ptione, resurget in incorruptione: seminatur in cõtumelia, surget in gloria: seminatur in infirmitate, surget in virtute: seminatur corpus animale, surget corpus spiritale, Et vos contra reclamatis, carnem hominis non posse resurgere, & eam tenebrarum principem habere authorẽ, cum eandem Apostolus mem-
1. Cor. 6. bra Christi & templum spiritus sancti esse dicat. Nescitis, inquit, quia corpora vestra membra sunt Christi? Quod non vtique secundum infirmitatem præsentis corruptionis, quæ de peccati originalis pœna descendit, sed secundum adoptionem
Roma. 8. futuræ resurrectionis dicit: sicut alibi ait, Et ipsi in nobis ingemiscimus, adoptionem expectantes, resurrectionem corporis nostri. Alibi etiam eandem carnem ecclesiæ comparauit, cum
Ephes. 5. de coniugio loqueretur dicens, Nemo enim vnquam carnem suá odio habet, sed nutrit & fouet eá, sicut Christus Ecclesiam.
Gal. 6. Quod ergo alio loco dicit, Caro cõcupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem, non carnem damnat, vt eam tanquam inimicam existimemus, sed admonet potius, vt subiugemus nobis eam ad bona opera concipienda, vt velut coniunx spiritui seruiat: quod dicit non posse fieri, nisi gratia Dei

per

per Iesum Christum dominum nostrũ. Non enim natura carnis, sed pœna eius nobis reluctatur, quia peccato meruimus esse mortales. Nam iterum dicit, Corpus vestrum templum est in vobis spiritus sancti: & tamen cum ipsa caro propter pręsentem infirmitatem fœnum appelletur, creditis Ioannem de fœno aurum fecisse, & non creditis Deum omnipotentem de corpore animali spiritale corpus facere posse? Nã propter ipsam commutationem carnis, quæ futura est, quoniam de ista carne cæleste corpus Deus facturus est, quando erimus æquales angelis Dei, propterea verissime dicit idem Apostolus, Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt. Sed non mirum quod ita cæci estis, vt non posse ab omnipotente Deo ista fieri dicatis, cum etiam dicatis mundum, vel omnia quæ facta sunt, non potuisse aliter facere Deũ, nisi magna & miserabili necessitate, & nisi esset materia quæ illum ad operationem mundi adiuuaret, vt inde posset partem suam liberare. Eligite ergo nunc quid sequi velitis. Deum minus potentem & infirmum, qui necessitate partis suæ in miseria constitutæ, à materia quam ipse non fecerat, vt mundum faceret adiutus est, an Deum omnipotentem qui nulla necessitate, sed propria voluntate & summa potestate, dixit & facta sunt, mãdauit & creata sunt, qui vocat ea quæ non sunt, tanquam quæ sunt. Vos ergo homines, qui ista impietate Manichæi estis decepti, fugite, festinate dum licet, ne damnationem æternã ab illo iusto iudice mereamini. Pœniteat vos peccatorum vestrorum, si cupitis liberari, & nolite audire Manichæos dicentes, Non peccamus nos, hoc est, animæ lucis, sed peccat gens tenebrarum. Si enim ita est, quare nos terrent vt eis credamus? Nõ enim possunt dicere, quia infidelitas non est peccatum, cum scriptum sit, Qui non credit iam iudicatus est. Si ergo infidelitas peccatum est, & nõ peccat nisi gens tenebrarum, restat vt ab omni peccato pars lucis immunis inueniatur. Omnes ergo ad regnũ redeũt, q̃a ipsi non peccãt: & nihil timẽdũ est alicui animę, quia nihil peccat: & falsa sunt quæ Manichæus dicit, succisiuã lucis partẽ, hoc est animas peccatrices dãnari in custodiã globi, vt aliqua securitas diuinis regnis in periculo cõstitutis, tãdẽ aliquãdo cõparet. Necesse est ergo vt aut p̃s lucis peccet, aut p̃s tenebrarũ. Sed si pars lucis peccat, Deus peccat, quod nefas est dicere: Si autẽ pars tenebrarũ peccat, ipsa vocat ad regnũ per eũ qui dixit, Nõ veni vocare iustos, sed peccatores, quia non est opus sanis medicus,

Esaiæ 40.
Matt. 22
1. Cor. 15.
Cap. XLI.
Psal. 32.
Roma. 4.
Cap. XLII
Ioan. 3.
Ca. XLIII.
Matt. 9.

ſed male habentibus. Illa autem diuinitas de diuinitate, & lux de lumine, tenebrarum generi degenerans in æternum sociatur. O detestandum mentis errorem talia credentium, vellem tamen vt attenderetis, & videre velletis, eum quem naturaliter summum malum esse dicitis, non posse fieri vt malus sit: Quoniam si quicquid facit, sic facit vt à natura sua recedere & aliter facere non posſit, prorſus nihil peccat. Si autem nihil peccat, nihil mali facit. Et ideo si nihil mali facit, non est vtique malus. Restat itaque vt pars Dei quæ Deus intelligitur, quam animam dicitis, sola sit rea omnium peccatorum, & omnia illa quæ accuſanda inſaniſsime putatis, in Deum vestrum refundatis. Sed quid veritas clamat? Corpus cum exanime est peccare non posse, ſed per ipſum posse peccari: Animam verò, irrationalem quidem peccare non posse, quia nec præcepta rationis potest accipere, neque ad beatitudinem peruenire, ſed in ſuo gradu ſeruare ordinem naturæ quem acceperit. Rationalem autem, quia potest recte factorum rationabilia præcepta percipere, & rectè factis ad æternam beatitudinem peruenire, si hoc peccando noluerit, iustè ad inferiora damnari, quia inter ipsa & Deum non ſeparat niſi voluntas praua.

Caput XLIIII.

Legite Manichæi, & omni vigilantia iſta diſcutite, & magis magíſque legite atque diſcutite, ſed animo æquo non animo inimico. Legite illud attendentes, quia erit vobis in futuro iudicio iſta ſcriptura teſtis, ſi agnoſcentes vera eſſe quæ dicta ſunt, ad ſinum matris Eccleſiæ catholicæ, quæ ſola veritatem docet, omni curſu non feſtinaueritis.

Cap. XLV.

Iudicate tandem aut eligite Manichæi, quem ſequi vultis, patrem ingenitum, filium vnigenitum, ſpiritum ſanctum in patris & filij vnitate communem, vnum Deum omnipotentem, incorruptibilē, inadibilem, incommutabilem, verum, bonum, ſanctū, clementem, iuſtum, qui non habet partes, quia vnus eſt: Neque eius particula ſeparari ab eo poteſt, quia inſeparabilis eſt: Neque aliquid eius immutari poteſt, quia totus incommutabilis eſt: Neque vel leuiter quodlibet eius ſubſtātiæ corrumpi poteſt, quia totus incorruptibilis eſt. Qui voluit, & facta ſunt omnia quæcunque ſunt, quæcunque viuunt, quæcunque intelligunt. Ipſe enim ſumma ſubſtantia, ſumma vita, ſumma veritas eſt: Qui præcepit & ordinata ſunt omnia ſuis locis & temporibus bona: Qui rationalem creaturam omni cæteræ creaturæ præferre dignatus eſt: Qui ei per ſuperbiam à ſuis legibus voluntate lapſæ, & viſibi-

Caput XLVII.

lia

lia sequenti, misericorditer per suos ministros ac per seipsum signis quibusdam visibiliter & exemplis & præceptis demonstratis, quibus consurgere valeret, atque ad æternam vitam renouaretur, loqui dignatus est, quem prædicat catholica fides.

An illum Deum qui falso dicitur incorruptus, quia postea inuenitur malo necessitatis oppressus: Timidum, quia imminente labe & vastitate compulsus ad bellum est: Ignorantiæ plenum, si suæ parti quid contingere posset, videre nõ potuit: Crudelem, si præuidens miseriam futuram partis suę, etsi cum ea securus posset quiescere, tamen eam misit ad miserabilem pugnam: Malum, si cum sibi fieri à mali natura nihil posset, tamen conatus est eam ipse delere: Temerarium, qui ausus est congredi cum ea, qua eius pars & captiua teneretur, & in sempiternum macularetur: Commutabilem, quia iam ex parte mutatus est: Corruptibilem, quia iam ex parte meretricantem, ex parte mentientem, ex parte blasphemantem, scelera omnia ex parte facientem, quia his omnibus ex parte commixtus est: Lugentem, velo luctuoso tectum: Subiacentem dæmoniis vt lutum figulo, & vsque ad turpem personam necessitate perductum, vt in pueros & virgines transfiguratus dæmonum libidinem accenderet, quem prædicat Manichæus. Aut certe si potest, neget conscientia vestra, teste vobis vero Deo æterno, qui omnes iudicaturus est, vnum istorum vobisipsis negate. Si autem vera sunt quæ dicimus, tandem respicite, tandem videte, in qua estis morte constituti. Humiles estote, si optatis liberari, & nolite superbe & impie dicere, vosipsos esse Deum omnipotentem: Hoc enim dicitis, cum animas vestras partes eius esse asseueratis. Non enim Deus in parte maior, in parte minor est: Sed potius dicite vobis, Deus incõmutabilis est, nos cõmutabiles sumus: Deus incorruptibilis est, nos cupiditatibus nostris corrũpimur: Deus incoinquinabilis est, nos peccatis nostris coinquinamur: Deus ipsa sapiẽtia est: nos stulti ad sapiẽtiã peruenire conamur: Deus ipsa æterna & beata vita est, nos peccatis nostris miseri sumus, & optamus fieri beati: Non ergo sumus pars substantiæ eius. Si enim partes eius estis, & hæc tanta patimini, restat vt & ipse iam ex parte hæc omnia patiatur, & amplius pati potuerit, quod eius contingit parti, nisi per vestram miseriã sibi prouideret. Videte vos ergo q d estis: si partes eius, Deus estis: si geniti ab illo estis, similiter Deus estis. Quid tãta peccatorũ corruptiõe turpamini? Si autẽ

Ca. XLVII Pedet sermo ex proximo capite.

Caput XLVIII.

facti ab illo estis, hoc confitemini, & non iam eritis Manichæi.
C.XLIX. Manichæus enim duas dicit esse naturas, vnam bonam, & alteram malam. Bonam, quæ fecit mundum: malam, de qua factus est mundus. Si autem vos Deus fecit, non inuenit Manichæus vnde vos Deus fecerit. Si enim de seipso vos fecit, hoc estis quod ipse. Non ergo debuistis tanta peccatorũ corruptione turbari, sicut iam dictũ est. Si autem de alieno vos fecit, non ad illum pertinetis, quia sic vos fecit quo modo mundum. Si autẽ nec de seipso, nec de alieno vos fecit, sed tantũ omnipotẽtia sua voluit, & facti estis, hoc dicite Manichæo, & renunciate eius errori. Sic dicet enim omnipotentem facere quę voluerit, sicut catholica dicit: Ipse dixit & facta sunt, ipse mandauit &
Psal. 32. creata sunt. Dicite vobis, non sumus partes eius, sed sumus opera eius. Discite vobis, si Deus necessitate passus est, & euadere aliter non potuit, nisi partis suæ pateretur detrimentum: quis aliquando poterit de talibus necessitatibus liberari, aut quis erit qui protegat Deum non valẽtem seipsum protegere? Aut quando me de hac necessitate captiuitatis poterit liberare, qui me in integris regnis custodire non potuit. Non enim peccantem me inde dimisit, sed ad peccata ipsa me misit. Aut quando mihi in alienis miserabiliter cõstituto prodesse poterit, qui vt sibi prodesset, me ad tantam perniciem dedit ne pugnaret? Si incorruptibilis est ipse Deus, quid ei factura erat illa mali natura, si nollet cum illa pugnare, ne nunc sic ego cruciarer? Aut quæ ista iniustitia, vt ad globũ damner, cum ille vt modo aliquantulũ securus sit, ego hæc tanta sustineam? Certe quoniam & ego sum quod ipse, quoniam pars eius sum, nullo in regnis eius insignibus indigenti aut infirmo cõstituto, vicibus istam miseriam patiamur, vt & ego aliquantulum requiescam, & regna illa sine periculo possint esse peccata. Quanquam timendum sit, ne ista natura mali nec in globo ipso inclusa custodiri possit. Si enim incorrupta regna corrupit, & inuiolatam Dei substantiam violauit: quo modo pars illa lucis, hoc est animæ peccatrices, quæ viciatæ globo custodiendo infiguntur infirmæ ac debiles: quo modo non absorbentur ab ea, vt iterum regna illa diuina nullo iam valente obsistere tota conturbet? Quis enim iam audeat procedere ad bellum, quando cum illa parte quæ processerat tam inique actum est, vt pro eius requie sui ciues ad sempiternam globi custodiam damnarentur? Aut si non potest perrũpere globum, vt ad lucidũ illud tectorium damnat

damnatarum animarum perueniat, quid opus eam contegi diuinorum damnatione membrorum? Si autem poteſt perrumpere globum, quis ei reſiſtet ſaucius qui integros ſauciauit? Abſit tam grauis & tam abomináda blaſphemia. Nolite iſtam iniquitatem ad aures veſtras admittere: Nolite tali negocio mortifero vos implicare. Fugite Manichæum, & ad veritatis catholicæ vbera toto deſiderio conuolate.

FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, CONTRA ADVERSARIVM LEGIS, ET PROPHETARVM,

Liber Primus.

LIBRVM quem miſiſtis fratres dilectiſsimi, neſcio cuius hæretici, inuentum ſicut ſcripſiſtis in platea maritima, cum venalis codex ipſe ferretur, & cõcurrentibus turbis periculoſa curioſitate & delectatione legeretur, vt quanto poſſem compendio reſponderem, prius quæſiui cuiúſnam eſſet erroris. Non enim ſoli Manichæi legem Prophetáſque condemnant, ſed & Marchioniſtæ, & alij nonnulli, quorum ſectæ non ita innotuerunt populis Chriſtianis. Iſte autem cuius nomen in eodem libro non comperi, deteſtatur Deum mundi fabricatorem, cum Manichæi quamuis librum Geneſeos non accipiant atque blaſphement, Deum tamen bonũ fabricaſſe mundum, etſi ex aliena natura atq; materia, confiteantur. Sed quandoquam non mihi apparuerit cuius ſectæ ſit iſte blaſphemus, defendenda eſt aduerſus eius linguam ſcriptura diuina, quam maledicis diſputationibus inſectatur. Et quoniam quoquo modo Chriſtianum ſe videri cupit, vnde & ex Euangelio & ex Apoſtolo ponit aliqua teſtimonia, etiam ſcripturis ad nouum teſtamentum pertinentibus, refellendus eſt: vt oſtendatur in reprehenſione veterum inconſideratius quàm verſutius inſanire. *Caput I.*

Ac primum, quod pius poterat religioſe, quærit iſte impius ore ſacrilego, quo modo accipiendũ ſit quod ſcriptum *Caput II.*

Genes. 1. est, In principio fecit Deus cælum & terram: quamquam non adiderit terram, de qua pòst loquitur. Quærit ergo, quo principio: Eiúsne principio, quo idem Deus esse cœpit, an ex eo quo illum vacuum esse tæduit? Cui respondetur, quia nec Deus esse cœpit: nec eum vacationis suæ tæduit, qui neque aliquãdo non fuit, nec cessando torpuit, nec operando laborauit: Nec sine cælo sedis indiguit, nec facto cælo sedem tanquam finitis erroribus peregrinus inuenit: Potens est enim beatissime manere in semetipso, templo autem suo, quod sunt omnes angeli sancti, & homines, sic impertire habitationem suam, vt illi ex ipso habeant tale bonum, quo beati esse possint, non ex eis ille talem domum sine qua beatus esse non possit. Aut ergo sic intelligendum est quod scriptum est: In principio fecit Deus cælum & terram, vt principium sit ex quo esse cœperunt: non enim Deo coæterna semper fuerunt, sed facta, initium ex quo esse inciperent, acceperunt: Aut certe quia in principio sibi coæterno fecit Deus cælum & terram, hoc est in vnigenito filio. Ipse est enim sapientia, de qua dicit Apostolus: Christum Dei

1. Cor. 1. virtutem & Dei sapientiam. Et Deo qui fecit cælum & terram,

Psal. 103. dicitur in Psalmo: Omnia in sapientia fecisti. Aut si de Psalmo iste non vult accipere testimoniũ, Apostolum audiat de Chri-

Colos. 1. sto loquentem: Quia in ipso condita sunt omnia, in cælo & in terra, visibilia & inuisibilia. Deus igitur nec cœpit esse, nec desinet: sed opera eius quædã incipientia certo fine esse desistunt, sicut tempora & temporalia: Quædam incipientia permanebunt, sicut ipsa sanctorũ hominum, quam percepturi sunt, vita æterna. Quod iste non vidit, qui putauit esse dicendum ac definiendum, nullum esse sine fine principium: Nec ipsum potuit attendere numerum, cuius initium est ab vno, & finis in nullo: Nullus quippe numerus quamlibet magnus, vel dicitur, vel si dici iam non potest, cogitatur, cui non addi possit vt maior sit. Et puto quod iste, quãlibet hæresim sub nomine Christi teneat contra Christum, vitam sibi promittit in Christo, vtique beatam, cuius tunc poterit esse principium, cum vitæ eius miseræ finis fuerit. Respondeat itaque, beatam illam quam non negat vitam habituram vel habere principium, vtrum habitura, an non habitura sit finem? Si dixerit habituram: quo modo se audebit dicere Christianum? Si dixerit non habituram, vbi est quod ausus est dicere nullum esse sine fine principium,

Cap. III. Quærit etiam: Si mundus iste bonum aliquid est, cur non

olim

olim ex initio ab eo factum eſt quod melius fuit? Quaſi ſe-
ipſo aliquid melius Deus fecerit mundum: Aut ideo non de-
buerit hoc bonum fieri, quia non eſt æquale facienti. Quod
autem quærit, cur non iſtud olim ex initio factum ſit, reſpon-
ſum habeat: Imò verò olim ex initio factum eſt. Ex initio vti-
que ſuo, non Dei, cui nullum eſt initium. Si autem hoc ini-
tium ſignificari potuit, eo quòd dictum eſt, In principio fecit *Gen. 1.*
Deus: quid eſt quod calumniatur velut interrogans, in quo
principio fecerit, cum ipſe rurſus quærat, cur non olim ex ini-
tio factum ſit? Proinde ſua verba illi replicanda ſunt: Nam ſi-
cut ipſe propter id quod ſcriptum eſt: In principio fecit Deus
cælum & terram: argumentatur & dicit: In principio igitur
quo? Eiúſne quo idem Deus eſſe cœpit, an ex eo quo illum eſſe
vacuum tæduit: ita & nos ad id quod ait, cur non iſtud olim ex
initio ab eo factum eſt: reſpondeamus, & dicamus ei: Ex initio
igitur quo, Eiúſne quo idem Deus eſſe cœpit, an ex eo quo il-
lum vacuum eſſe tæduit? Hoc quippe illi diſplicet, quod non
olim ex initio Deus fecerit cælum, cum dicit: Cur non olim
ex initio? Tanquam ex illo initio facere debuerit ex quo eſt
ipſe qui fecit. Cur non hic timuit, ne dicendo ex initio, ex quo
eſt ipſe Deus, eum debuiſſe facere cælum, diceretur ei: habet
ergo Deus initium, ac per hoc ſecundum ſententiam tuam ha
bebit & finem. Tu enim dixiſti, nullum eſſe initium ſine fine.
Porrò ſi Deus caret initio, quo modo faceret aliquid ex initio
ex quo ipſe non eſt? Ac per hoc ex initio fecit illo ex quo fecit,
id eſt, ex quo cœpit eſſe quod fecit. Aut ergo Deus ipſorum ni-
hil boni vnquam fecit, aut ſecundum iſtum quodcunque boni
fecit, ex illo initio fecit ex quo ipſe eſt: & habendi initium,
metuendus eſt finis: Aut ſanctæ ſcripturæ verbis debet acquie-
ſcere & intelligere Deum, qui ex nullo cœpit eſſe principio,
feciſſe cælum in principio, vel ex quo cælum eſſe cœpit, vel in
filio: Qui Iudæis interrogantibus, quis eſſet, principium ſe *Ioan. 8.*
eſſe reſpondit. Niſi forte dicturus eſt, aliud initium, aliud verò
eſſe principium. Si ergo ita eſſet ſcriptum, In initio fecit Deus
cælum & terram: nihil contra hoc iſte moueretur qui dixit,
Cur non olim ex initio factum eſt: quandoquidem legeret, in
initio fecit Deus: non exiſtimans impium, ſi credatur Deus
habere initium, ſed non habere principium. Quod ſi ita eſt,
emendetur hoc authore Euangelium, vbi ſcriptum eſt, In prin
cipio erat verbum: Cur enim non etiam hic iſte dicat: In prin- *Ioan. 1.*

cipio igitur quo? Eiúsne quo idem esse verbum esse cœpit? Et quia Deus erat verbum, potest etiam sic dicere quemadmodum in hoc libro dicit: Eiúsne quo idem Deus esse cœpit? Dicat hic si placet etiam illam definitiuam suam, vbi audit, In principio erat verbum: dicat etiam hic si audet, Nullum est principium sine fine: vt ab ipsis etiam Manichæis, qui eum fortasse quia inimicum legi prophetísque reperiunt, libentissime legunt, iudicetur insanus. Quia verò displicet ei Deus qui fecit mundum, cur non displicet Deus per quẽ factus est mundus? De Christo enim scriptum est: In hoc mundo erat, & mundus per eum factus est.

Ibidem.

Cap. IIII. Intelligat itaque Deum facere bona posse, bonis autem à se factis egere non posse: Vnde nec faciendis eguit, qui factis nõ eget: Sed summe bonus fecit omnia, sibi quidem imparia, sed tamen bona. Bonum quippe etiam non summum, imò verò etiam infimum, nisi à summo bono esse non posset. Nimis autem de Deo male sentit, qui propterea bonum esse aliquid negat, quia æquale Deo non esse cognoscit. Ita enim non erit ille summum, sed infimum bonum, si quod eo minus est, iam non est bonum. Porrò si in rebus quas condidit, ea quę sunt prima bona valde sunt imparia conditori, quia ille fecit, hæc facta sunt, profecto quia talibus non eguit ad augendam beatitudinem suam, multo minus inferioribus atque omnibus infimis eguisse credendus est: Quæ tamen fecit tanquam bonorum omnium constitutor: Nam Dominus Iesus per quem factus est mundus, non sola cælestia, sed etiam terrestria, eorúmque terrestrium quę videntur exigua Deum creasse & creare sic indicat cum dicit: Si ergo fœnum agri quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modicæ fidei? Vnus ergo atque idem Deus est institutor cæli & terræ, stellarum & herbarum, quicquid mẽsura, forma, ordine suo constat in cælo & in terra, quicquid viuit in cælo & in terra, quicquid sentit in cælo & in terra, quicquid intelligit in cælo & in terra. Quæ non solũ illi à quo sunt condita, sed nec inter se esse oportebat æqualia. Et ideo sunt omnia: Nam si essent æqualia, vnum genus bonorum esset omnia: Nunc verò ideo sunt omnia bona, quia sunt aliis alia meliora, & bonitas inferiorum addit laudibus meliorum: Et in rerum bonarum inæqualitate ipsa est iucũda gradatio, vbi minorum comparatio ampliorum est commendatio.

Matt. 6.

Caput v. Ea verò quæ dicuntur mala, aut vicia sunt rerum bonarũ, quæ omnino extra

res bonas per ſeipſa alicubi eſſe non poſsint,aut ſupplicia peccatorum quæ de iuſtitiæ pulchritudine veniunt.Sed ipſa quoque vicia teſtimonium perhibent bonitati naturarum. Quod enim malum eſt per vicium,profectò bonum eſt per naturam. Vicium quippe contra naturã eſt,quia naturæ nocet: Nec noceret,niſi bonũ eius minueret.Non eſt ergo malum niſi priuatio boni. Ac per hoc nuſquã eſt niſi in re aliqua bona: etſi non ſumme bona,quoniam ſumme bona incorruptibilis & immutabilis perſeuerat vt Deus eſt:non tamẽ niſi in bona, quoniam non nocet niſi minuendo quod bonum eſt: Ac per hoc bona ſine malis eſſe poſſunt,ſicut ipſe Deus & quæque ſuperiora cæleſtia: Mala verò ſine bonis eſſe non poſſunt. Si enim nihil nocent,mala non ſunt:ſi autem nocent,bonum minuunt:& ſi amplius nocent, habent adhuc bonum quod minuant:& ſi totum conſumunt,nihil naturæ remanebit cui noceatur. Ac per hoc nec malum erit à quo noceatur,quando natura defuerit,cuius bonum nocendo minuatur. Vtrum autem aliqua natura, *Cap.* VI. hoc eſt ſubſtantia, prorſus ad nihilum redigatur, diſputatio ſubtiliſsima eſt. Sed fides veraciſsime Deo decantat: Mutabis *Pſal.*101. ea & mutabuntur,tu autem idem ipſe es. Nec fecit igitur,nec regit mutabilia bona,niſi immutabile bonum,quod eſt Deus. porrò bona mutabilia propterea bona ſunt, quoniã à ſummo bono facta ſunt:propterea mutabilia, quia non de ipſo, ſed de nihilo facta ſunt.Quamobrẽ & ipſa mortalia,quamuis ex aliqua parte pœnalia ſint eis, quibus ſola immortalitas poteſt perfectæ beatitudinis implere menſuram: habent tamen proprium decoris locum in pulchritudine tẽporum,ſed maiorem quàm humanus eſt ſenſus, quo talis pulchritudo ſentitur: Fides tamen illa quę Deo ſuo dicit,Omnia in menſura & nume- *Sapiẽ.* 11. ro & pondere conſtituiſti,quãuis amore viuendi conditionem mortis exhorreat,creatorem tamen omnium bonorum etiam de bonis mortalibus laudat. Nam iſte ipſe qui reprehẽdit,nec Deum eſſe credit,cuius terrena opera vidit eſſe mortalia,eundem ſermonem ſuum, qui vſqueadeo illi placuit, vt eum literis memoriæque mandaret, niſi vocibus ad ſua quæque verba pertinentibus, & incipientibus tamen & deficiẽtibus implere non poſſet:ita pulchritudinem diſputationis, qua vult perſuadere,quicquid oritur & moritur bonũ eſſe non poſſe,niſi orientibus & moriẽtibus ſyllabis non potuit explicare. Quid ergo mirum ſi in tam magna vniuerſitate naturæ, eſt aliquod infimum

mum bonum in ordinibus temporum, quod non permansione rerũ, sicut nonnulla sublimia spiritalia, sed pro decore sui generis, imò atq; terreno exortu occasúq; fit pulchrũ? Quæ cum
Genes.1. ita sint, non calumnietur dicenti scripturæ: Vidit Deus lucem quia bona est: Non solum enim lucem, quam vocauit diem, & firmamentum quod vocauit cælum, & solem & lunam & cætera sydera, verumetiam ligna & herbas, & in aquis ac terris quæcunque mortalia, & creauit Deus summè bonus, & vidit quia bona sunt in genere atque ordine suo. Nec timuit qui spiritu Dei reuelante scripsit hunc librum, futuros impios reprehensores, vaniloquos & mentis seductores, primitus suæ, deinde aliorum, quos delectat blasphema loquacitas: quia & ipsos inquantum homines sunt, inquantum corpore atq; anima rationali constant, inquantum membra corporis eorum suis distinguuntur officiis, & concordissima differentia in vnitatem suæ pacis mirabili ordinatione consentiũt: inquantum anima eis naturali excellentia præstat atq; imperat: inquantũ sensus carnis quinq; partitos implet ac vegetat, dissimili potentia, sociali conuenientia: inquantũ etiam mente atque ratione, quod bestialis anima nõ potest, sapere atq; intelligere possunt, vidit Deus quia boni sunt: & ideò creauit. Non enim tãtum creatos postea vidit, sed & creandos ante præuidit: & quod peruersa voluntate & cæco errore maligni sunt, non ideò vidit quòd non essent creandi, præuidit enim vbi sint ordinandi: & sic eos ex
Roma. 9. eadem massa primæ præuaricationis merito dãnata, fecit vasa iræ, si vsque in finem in hac malignitate perdurent, vt prosint vasis misericordiæ, quo per eorum acumina vanitatis, diligen
Psa. 100. tius arcana veritatis inquirant. Magna quippe opera domini, exquisita in omnes voluntates eius. Quid autem mirũ est, quia displicet humanæ stultitiæ, quòd opera sua placent diuinæ sapientiæ? Quid est enim aliud: Vidit lucem quia bona est, nisi
Cap. VII. quia placuit ei? Sed iste vaniloquus blasphemator, qui scripsit librum sacrilegis conuiciis plenum, in quo vtinam opus eius displiceret ei, & non putaret quia bonum est, sed videret quia malũ est: videte quid dixerit, Adeò antea nesciuit, inquit, lux quid esset, vt modo eam primum videns optimam iudicaret. Ergo & dominus Iesus quando auditis verbis Centurionis
Matt.8. miratus est & dixit discipulis: Amen dico vobis, non inueni tantam fidem in Israël, nesciuit antea fides illa quid esset, vt tũc eam primum videns, optimam iudicaret. An verò alius eam

in

in corde Centurionis operabatur quàm ipſe qui mirabatur? Et profectò amplius eſt vnde poſsint blaſphemare inſipientes & infideles,quod miratus eſt Ieſus quãtamcunq; hominis fidem, quàm quòd vidit Deus lucem quia bona eſt. Poteſt enim quiſque etiam ſolita videre quia bona ſunt:hoc eſt ſibi placita comprobare. Quiſquis autem miratur ſecundum conſuetudinem qua homines loquũtur, inopinatum atq; improuiſum ſibi eſſe ſignificat quod miratur. Sed Ieſus qui omnia præſciebat, quod mirandum aliis commendabat, mirando laudabat. Quid autem Deus vidit à ſe factum,quod non in luce quę ipſe eſt,prius vidit eſſe faciendum? Et quid tam neceſſario ſancta ſcriptura toties repeteret,quàm quod vidit Deus bona eſſe quæ fecit: vt hinc informaretur pietas fidelium,non pro humano ſenſu qui ſæpe etiam bonis rebus offenditur,quarum cauſas atq; ordinẽ neſcit,de creatura viſibili atq; inuiſibili iudicare, ſed laudanti Deo credere & cedere? Tãto enim quiſq; facilius aliquid proficiendo cognoſcit, quanto religioſius antequam cognoſceret Deo credidit. Vidit ergo Deus lucem quam fecit quia bona eſt, quoniam quod faciendũ placebat vt fieret, factum placuit vt maneret,quantum cuiq; rei exiſtendi ſiue manendi,à tanto fabricatore fuerat conſtituenda menſura. Sed aliud eſt lux quod eſt Deus,aliud lux quam fecit Deus: Incomparabiliter autem melior lux ipſe qui fecit,nullo indigens modo,ea luce quã fecit. Et vnde iſte calumniatur,cur nõ iſta bona tam olim,quàm olim eſt ipſe,fecerit Deus:hinc potius intelligendum eſt,quod non ea fecerit eorum indigus, ſine quibus eſſe in ſua perfecta beatitudine potuit ſine initio ſempiternus. Ideò quippe iſtorũ faciendorum cauſa ſola Dei bonitas fuit, quia neceſsitas eius vlla non fuit. Quicquid itaque iſte conuiciatur Deo, quòd velut tũc primum lucem viderit qui fuiſſet lucis ignarus, quàm ſit inſulſum & vanum videret,ſi lucis ipſe intus aliquid haberet. Quinetiam ſtultitiæ ſcribentis aſsignat, quòd tenebras *Cap.VIII.* dixerit ſine initio ſemper fuiſſe: lucem verò initium ſumpſiſſe de tenebris:quaſi legerit in eo libro cui calũniatur, tenebras ſempiternas:cum ſcriptum ſit, In principio fecit Deus cælum & terram,Terra autem erat inuiſibilis & incompoſita,& tene *Geneſ. 1.* bræ erant ſuper abyſſum. Ex illo ergo tenebræ eſſe cœperunt, ex quo confuſa moles cæli eſſe cœpit ac terræ, antequam facta eſſet lux qua illuminaretur quod ſine luce fuerat tenebroſum. Quid autem inconueniens,ſi mundanæ materiæ fuerant tene-
broſa

brosa primordia, vt accedente luce melius quod factum est redderetur, & tanquam proficientis hominis, quod postea futurum erat, hoc modo significaretur affectio. Quanquam qui munere Dei potuerit perspicacius ista rimari, inueniet fortasse in creatura, quæ ita facta narratur sine interuallis temporalium morarum, distinctum mirabiliter ordinem rerũ. Neq; enim materies omnino nihil est, de qua in libro Sapientiæ legitur, Qui fecisti mundũ de materia informi. Non ergo quia
Sap.11. informis dicta est, omnino nihil est: nec Deo fuit vel ipsa coæterna tanquam à nullo facta: nec alius eam fecit, vt haberet Deus de qua faceret mundum. Absit enim vt dicatur omnipotens non potuisse facere, nisi vnde faceret inueniret. Ergo & ipsam Deus fecit. Nec mala est putanda, quia informis: sed bona est intelligenda formabilis, id est, formationis capax. Quoniam si boni aliquid est forma, nonnihil est boni esse capacem boni. Sicut vox confusa est clamor sine verbis, vox verò articulata fit cũ formatur in verba. Est ergo illa formabilis, ista formata: illa quæ formam capit, ista quæ habet. Nam quid horum vnde fiat, in promptu est. Neq; enim quisquam dixerit de verbis fieri sonum vocis, sed potius de voce fieri sonum verbi: vel
Cap.IX. potius de voce fieri verba sonantia quis non intelligat? Nec putandus est Deus informem prius fecisse materiam, & interuallo aliquo interposito tẽporis, formasse quod informe prius fecerat: sed sicut à loquente fiunt verba sonantia, vbi non prius vox informis post accepit formam, sed formata profertur: ita intelligendus est Deus de materie quidem informi fecisse mundum, sed simul eam concreasse mundo. Non tamen inutiliter prius narratur vnde aliquid fit, & postea quod inde fit: quia etsi potest vtrunque simul fieri, non simul potest vtrunq;
Caput X. narrari. Siue ergo prius nomine cæli & terræ, vel terræ inuisibilis & incompositæ, atque abyssi tenebrosæ, materies ipsa informis significata est, rerum notarum appellationibus: quia ipsa prorsus ignota est humanis sensibus, & vix vtcunq; intelligitur, cum res in deterius commutantur: tanquam ei propinquet quidq; deformius, nec perueniat tamen ad illam informitatem quantulacunq; vel visibilis remanens vel intelligibilis species: Siue per cælum & terram generaliter prius insinuata sit spiritalis corporalísq; natura: siue aliquid aliud quod hic salua fidei regula intelligi potest: Deum tamen verum & summum & bonum fecisse cuncta quæ cernimus, & quæ meliora

non

non cernimus, quamuis modus quo ea fecerit comprehendi humana mente non poſsit, dubitare fas non eſt. Sed cum iſtis indoctis blaſphematoribus literarum ſacrarum, non ea rationis ſubtilitate agendum eſt, qua iſta quærenda ſunt, & inter pacificos Dei filios diſputanda. Sed ſi putat iſte aduerſus libros legis & Prophetarum ꝺ quòd dicit ꝺ ſe noſſe, quòd dicit ſe ſcire ſummum Deũ incomparabilem ſplendorem incomprehenſibilis eſſe lucis: primo audire ab eo vellẽ, cuius lucis exiſtimet eſſe ſplendorem ſummum Deum: vtrum& ipſa lux Deus ſit, & vtrum patrem intelligat lucem, eiúſq; ſplendorem vnigenitũ filium, quem tamen confeſſus eſt ſummum Deum. Quod ſi ita ſentit, approbo& laudo. Sed quòd eum quem credit eſſe lumen de lumine, vel incomparabilem ſplendorem incomprehẽſibilis lucis, non credit eſſe opificem mũdi, improbo & culpo: cum ibi legat, Mundus per eum factus eſt: vbi legit, Erat lumen verum quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Improbo etiam ſi neſcit, magíſq; improbo atq; deteſtor, ſi ſcit, & inſidiatur vt decipiat neſcientes, in veteribus prius diuinis literis ſcriptum, Accedite ad eũ & illuminamini. Et, Præceptum domini lucidum illuminans oculos. Et, illumina oculos meos ne vnquam obdormiam in mortem. Neq; enim hoc orabat homo vtique mortalis, ne vnquam corpore moreretur, aut corporalibus oculis ſomnus ne veniret, optabat: ſed eos vtiq; oculos ſibi illuminari petebat, de quibus Apoſtolus dicit, Illuminatos oculos cordis veſtri. Porrò ſi huic diſplicet, lucem initium ſumpſiſſe de tenebris, etiam hoc enim verbis garrulæ vanitatis exagitat, eidem Apoſtolo hoc dicat, qui ſcribens ad fideles, ait, Fuiſtis aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino. Quis enim hoc fecit, niſi ille qui cum tenebræ eſſent ſuper abyſſum, dixit, Fiat lux, & facta eſt lux? Quod apertius alio loco idem Apoſtolus expreſsit dicens, Deus qui dicit de tenebris lumen clareſcere, claruit in cordibus veſtris. Si autem hoc putat ſcripturis deeſſe propheticis, quòd filius ſit lumen de lumine, vel ſplendor lucis, legat quod in eiſdem literis legitur de ſapientia, Candor eſt enim lucis æternæ. Aut illud in Prophetico Pſalmo, Cantate domino canticum nouum, cantate domino omnis terra. Cantate domino & benedicite nomini eius: bene nunciate diem ex die ſalutare eius. Quis eſt enim dies ex die, niſi filius lumen de lumine? Salutare autem Dei eſſe Chriſtum legat in Euangelio, dicente Simeone

ſene

Cap.XI. *Ioan. 1.* *Pſal.33.* *Pſal.18.* *Pſal.12.* *Epheſ.1.* *Ephe.ſ.5.* *Geneſ.1.* *2.Cor.4.* *Sapien.7.* *Pſal. 95.*

ſene, quando illum cognouit in manibus matris, carne mini-
Lucæ 1. mum, ſpiritu maximum, acceptóq; in manus ſuas ait, Nunc dimittis ſeruum tuum domine, ſecundum verbum tuum in
Cap. XII. pace, Quoniam viderunt oculi mei ſalutare tuum. Hic ſi re-
Ephes. 5. ſponderit aliam eſſe lucem de qua dictum eſt, Fuiſtis aliquando tenebræ, nunc autē lux in domino, quia ſpiritalis lux mentis eſt iſta, non carnis. Aliam verò illam de qua ſcriptum eſt,
Geneſ. 2. Dixit Deus, Fiat lux, & facta eſt lux: quæ ad oculos pertinet corporales. Primò confitebitur à luce ſumma, quod eſt ipſe Deus, fieri potuiſſe qualemcunque infimam lucem, bonam tamen. Deinde, vnde ſcit etiam qualis & quanta ſit. Poſtremò
1. *Cor.* 5. vtrum ſpiritalis an corporalis: niſi fortè fideles homines, qui quandiu ſunt in corpore, peregrinātur à domino, poſſunt iam meritò ipſius fidei lux vocari, & angeli non poſſunt, qui ſemper vident faciem patris? Vnde ergo ſcit, vtrum talis lux primitus facta ſit? vnde ſcit quo modo illa luce veſpera & manè poſsit intelligi? Quo modo deniq; ſenario numero præſentata fuerit operibus Dei, & in ea ſeptima requieuerit Deus: vnde ad iſtos dies nobis notiſsimos qui ſolis circumitu reuoluuntur, ſeptenarij ipſius numeri quædam forma tranſlata eſt? Sed & ſi lux facta eſt corporalis, vnde nouit quo modo eſſe potuerit ante ſolem & ante firmamentū, quod cælum poſtea nuncupatum eſt, remota ab aſpectibus terrenorum in ſuperioribus partibus mundi, vt ſolus Deus inter illā tenebrāſq; diuideret? Nam inter iſtas tenebras, quæ nobis faciunt notiſsimam noctem, & lucem quæ nobis facit notiſsimum diem, luminaria nobis viſibilia vt diuiderent imperauit. Quis autem ferat, quamuis non ſit indignandū potius quàm ridendum, indicare iſtum nobis quòd diem horæ deſignent, horas autem ſol diſcernat atq; diſterminet, & velle vt credamus quòd Moyſes iſta neſcierit, & ideò diem antequam ſol fieret nominauerit? Sed conueniant homines ad librum iſtius audiendum, & proponatur eis quid ſit credibilius: vtrum iſtum neſcire quandam lucem & quendā diem, quem ſciebat Moyſes: an Moyſem neſciſſe iſtam lucem ac diem, quem non ſolum iſte, verumetiā quia
Cap. XIII. verba eius non intelligunt, ſciunt. Quid quòd etiam de aquarum congregatione ingerit, neſcio quis imperitiſsimus quæſtionem, imò verò non quęſtionem, ſed reprehenſionem, tan-
Geneſ. 1. quam non rectè dictum ſit, Congregentur aquæ in congregationem vnā, & appareat arida, eo quòd aquis omnia tenebantur

tur: ignorans quemadmodum aqua in aëreos vapores tenuata rareſcat, & nebuloſa caligine multum occupet ſpatij, exiguum verò ſi congregata denſetur, nec iam leuis volitet, ſed grauis fluitet. Quid ergo mirũ, ſi rara terram texerat, ſpiſſata nudauit? Quid ſi etiã diuino nutu in magnos ſinus terra ſubſedit, atque ita quicquid naturæ humidæ per totum eius iacebat, in partes cõcauas confluens receſsit à cæteris: & quod operiebat aperuit, cõgregata in humiliora ſuccumbẽtia, quà mare interflueret & circumflueret, atque altiora deſerẽs quà orbis emineret? Omitto quòd poteſt hîc intelligi ſignificatum eſſe, quòd informis illa materies aquæ vel abyſſi vocabulo inſinuata ſit, & ſpecies acceperit duorũ iſtorum grauiũ elementorũ, humoris & humidi: & ideo dictum eſſe, congregetur aqua, quoniã labilis & mobilis ei ſpecies data eſt: appareat autẽ arida, quia immobilis & fixa eſt. Nam illud quod magis Propheta libri huius author intendit, vt eius narratio rerum factarũ eſſet etiã præfiguratio futurarum, nõ eſt contentioſis & infidelibus ſenſibus ingerendum. Cum ergo tot exitus pie quærentibus pateant, ne temere tanta reprehendatur authoritas, vnde iſti niſi diabolico inſtinctu in eis rebus eligit calumniari, quas non eſt idoneus perſcrutari? Quòd verò in hominis conditorem Deũ cæcus & ingratus inuehitur, & audet dicere ei qui ſe finxit, quare ſic me feciſti? cum omnino quomodo ſit factus ignoret, multũ præcipitis mentis audacia eſt. Sed vaſa iræ permittuntur iſta garrire, vt tanquam de negligẽtiæ ſomno excitentur vaſa miſericordiæ, & ſtudio reſpõdendi, peſtilentibus maledictis, adhibeant curam ſalubribus dictis. Ecce enim in eo quòd reprehendit iſte hominis cõditorem, quia prohibuerit eũ ſumere cibum dignoſcẽtiæ boni & mali: tanquã eum pecoribus parem eſſe voluiſſet neſcientibus iſta diſcernere, & hoc ei negaſſet cui poteſtatem dediſſet in beſtias, quo ſolo homo ſuperat beſtias: quàm neceſſariũ eſt vitæ bene agẽdæ, quòd dicimus quædã infœliciter diſci, & fœlicius nõnulla neſciri. Morbos enim & dolores quãto fœlicius neſciremus? Si ergo medicus nos ab aliquo cibo prohiberet, quo accepto ægrotaturos eſſe præſciret: & ob hoc appellaret eundẽ cibũ dignoſcẽtiæ ſanitatis & imbecillitatis, eo quòd per ipſum homo cũ egrotare cœpiſſet, experiẽdo dignoſceret quid intereſſet inter contractã malã valetudinẽ & bonã perditam ſanitatẽ: quod vtiq; melius ignoraſſet

Caput XIII.

rasset, & in illa quam perdidit sanitate mansisset, credens medico per obedientiã, non morbo per experientiã: nunquid talem medicũ inuidisse nobis eiusmodi scientiam diceremus? Quis dubitet malũ esse peccatũ? Et tamẽ cum laude dictũ est
2. Cor. 5. de domino Iesu Christo, quia nõ nouerat peccatũ. Non ergo nouerat hoc malũ, atque ideo illam vnde Adã prohibitus est, boni & mali dignoscentiã non habebat. Hic si quæratur, quomodo quod nõ nouerat, arguebat? neque enim peccata nõ ar-
Ephes. 5. guebat. Omnia autẽ quæ arguuntur, sicut dicit Apostolus, à lumine manifestantur. Quomodo igitur à quo ignorabãtur, arguebantur? Nónne rectissime respõdebitur, & nouerat, & non nouerat? Rectissime omnino. Nouerat enim per sapientiam, nõ nouerat per experientiã. Huic itaque diuinæ sapientiæ credere debuit Adam, vt ab illa mali scientia, quæ fit per experientiam, præcepto Dei obediens temperaret. Sic enim malum nisi fecisset: fecit autẽ sibi, non Deo. Nihil enim facere potuit voluntate inobedientiæ, nisi quod ipse pateretur lege iustitiæ. Hæc est enim pœna inobedienti homini reddita in semetipso, vt ei vicissim nõ obediatur, nec à semetipso. De qua re vberius in aliis, & maxime in quartodecimo libro de Ciuitate Dei disputauimus. Nunc autem breuiter respondemus ad id quod ait iste, hominis institutorem à magno bono prohibuisse quem fecerat, dum eum pecori similem sine dignoscentia boni & mali esse voluisset. Hæc enim dignoscentia non est beati hominis sapientia, sed miseri experientia: vnde lignum nomen accepit, à cuius cibo est homo prohibitus: vt obedientia cõmendaretur, quæ maxima est virtus, & vt sic dixerim, omniũ origo matérque virtutum, in ea natura cui sic datum est arbitriũ liberæ volũtatis, vt eam tamen necesse sit viuere sub potestate melioris. Quanquã non defuerint quibus visum est, illam dignoscentiã boni & mali, magnum aliquod bonũ fuisse: cuius capaces nondum fuerunt, qui hanc vsurpantes cõtra vetitum, per inobedientiã peccauerunt. Quibus autem videtur sic hominẽ fieri debuisse vt peccare nollet, nõ eis displiceat sic esse factum, vt non posset peccare si nollet. Nũquid enim si melior esset, qui nõ posset peccare, ideo nõ bene factus est qui posset & nõ peccare? Aut verò vsqueadeo desipiendũ est, vt homo videat melius aliquid fieri debuisse, & hoc Deũ vidisse non putet: aut putet vidisse, & credat facere noluisse, aut voluisse quidẽ, sed minime po-

tuiſſe? Auertat hoc Deus à cordibus piorum. Si ergo ratio recta demõſtrat rationalem creaturã illam eſſe meliorem, quæ nulla inobedientia deſerit Deũ, quàm iſtã quæ ita deſeruit: ſciat quiſquis hoc ſapit, nec illã deeſſe cæleſtibus rebus, quæ nunquã deſerit Deum, nec iſtã ita eſſe factã, vt aliqua neceſſitate deſerere cogeretur Deũ. Et quia voluntate deſeruit, nihil ex hoc diminutũ ſapientiſsimis diſpoſitionibus Dei, qui & malis bene, & peruerſis recte vtitur: & de humano genere iuſte meritóque damnato, familiam ſanctam atque numeroſam, nõ eius merito, ſed gratia ſua factã, in æternũ regnum ſe tranſlaturum eſſe teſtatur. Quæ cum ita ſint, nec Deus occultare debuit lignũ, quod propter cõſecuturam hominis miſeriam, ſi ex illo contra prohibitionem vſurpato dignoſceret à quo bono cecidiſſet, & in quod malum incidiſſet, appellauit lignũ dignoſcẽtiæ boni & mali. Cur enim occultaret de quo mandatũ dabat, & per quod obedientiam cõmendabat? Nec ignarus fuit hominẽ peccaturum: ſed ſimul etiã, quid iuſti & boni fuerat & de peccante facturus, ſumma vtique diuinitate præſciuit. Nec inſtituit quod obeſſet, ſi homo ſibi obeſſe noluiſſet: ſed potius inſtituit quod prodeſſet. Quia homo nõ ſine bona mercede obedientiam cuſtodiſſet: & non ſine vtili exẽplo, vt eã ſancti eius poſteri cuſtodirẽt, pœnas inobedientiæ perſoluiſſet. Nec voluit quod nõ potuit, Hoc enim voluit vt aut obediens homo eſſet, aut inobediens impune non eſſet. Nec infructuoſe voluit quod homo nõ fuerat ſeruaturus, iubere, quia pœna cõtemptoris docuit alios obedire. Nec in homine pars Dei reſtitit Deo, quia ſi hominis anima pars Dei eſſet, nec à ſeipſa, nec ab aliquo decipi, nec ad aliquid male faciendum, ſiue patiendũ vlla neceſsitate cõpelli, nec in melius vel deterius mutari omnino potuiſſet. Flatus autem ille Dei qui hominẽ animauit, factus eſt ab ipſo, nõ de ipſo, Quia nec hominis flatus, hominis pars eſt: nec homo eũ facit de ſeipſo, ſed ex aëreo halitu ſumpto & effuſo: Deus verò potuit & de nihilo, & viuũ rationalémque potuit, quod non poteſt homo. *In q. vet.*
Quãuis nonnulli exiſtiment non tunc animatum primũ ho- *& noui*
minẽ, quando Deus in eius faciẽ ſufflauit, & factus eſt homo *teſt. nume-*
in animã viuam, ſed tũc accepiſſe ſpiritum ſanctũ. Quodlibet *ro 123.*
autem horũ credibilius oſtẽdatur, vnde nunc longũ eſt diſpu- *In poſte-*
tare, animã tamen nõ eſſe partem Dei, nec de ſubſtãtia & na- *rioribus*
tura eius creatã ſiue prolatam, ſed ex nihilo factam, dubitare *nu. 3.*

Cap. xv. fas nō est. Non itaque, sicut ait iste blasphemus, inuenitur serpēs loco meliore quàm Deus, quia præualuit decipere hominem quē fecerat Deus. Nullo enim modo homo deciperetur, si nō in se exaltato corde recessisset à Deo. Vera quippe,

Prou. 16. quoniā diuina est illa sententia, Ante ruinā exaltatur cor, Et vbi contra Deum exaltatur, ibi ab illo deseritur, & in se tenebratur. Quid autē mirum si dum tenebratur, nescit quid sequatur: quoniā non à seipso lumē est, sed ab illo illuminatur. Quòd ergo Deus semper inuictus sit, etiā homo victus ostendit: quia victus nō fuisset, si ab inuicto nō recessisset. Quomodo est autē victor hominis deceptor, cū à semetipso sit etiam ipse deceptus? Vnde & ille qui decepit, & ille quem decepit, ambo decepti sunt, recedendo ab eo qui non potest decipi: & ambo sunt victi, recedendo ab eo qui nō potest vinci. A quo vtique qui plus recedit, plus vincitur, quia tanto est inferior, quanto deterior. Et ideo necesse est, vt qui malū alteri prius inferendo vincere videtur, amplius ipse bonū amittendo vincatur. Neque fieri potest vt ei sit locus melior, cū causa sit peior. Et quòd ad tēpus præualuisse visus est diabolus homine superato, etiā sic in æternum victus est homine reparato. Nec Dei cōfitentis verba sunt, sed potius exprobrātis, Ecce Adam

Genes. 3. factus est tanquam vnus ex nobis: Sicut Apostolus vbi dicit,

1. Cor. 12. Donate mihi hanc iniuriā: vtique à contrario vult intelligi, si assit pronuntiator doctus, nō calūniator indoctus. Porrò autē cui displicet peccator prohibitus à ligno vitæ, quid nisi impune vult male viuere? Nec magnū erat Deo, & alio quolibet modo vitā subtrahere homini quē viuere noluisset: sed quoniā rationales animæ de sapientia viuunt, quarū mors est insipientia, huius rei significandæ gratia, lignū vitæ in paradiso fructu suo mori hominē nec corpore sineret. Quòd ergo inde separatus traditus est morti, cōsumendus ætate, quod nequaquā illi accidisset, si semper eodē cibo frueretur, significatum est, quòd prius ab spiritali vitæ ligno propter peccatū anima eius exclusa est, & ita quadā sua interiore morte iam mortua. Nam de sapiētia scriptū est, lignū vitæ est amplectentibus eā.

Prouer. 3. Quod iste nō intelligēs ait, Quatenus ergo ante maledictum immortalis homo perpetuo viuere poterat, qui nondū ex ista arbore cibū sumpserat? Quasi aliquis ei dixerit, aut in illo libro alicubi legerit: quòd nondū Adam sumpserat ex cibo arboris vitæ. Quin potius intelligēdus est, quoniā inde illi vita

in cor

in corpore perpetua ſuppetebat, ne vetuſtate conſumeretur ætatis, ad hoc inde prohibitus, vt ex peccati pœna iã illi eſſet neceſsitas mortis. Quomodo, inquit, ex Dei maledicto mori cœperat, cũ vita ipſa nunquã ex ipſo initiũ ſumpſerit? Quaſi optauerit ei Deus mortẽ ſicut homo homini, ac nõ Dei verba ad ſententiã pertineant punientis, non ad iram maledicentis. Punire autẽ morte corporali, fuit à vitæ arbore ſeparare, cum iam fuiſſet ſpiritaliter mortuus animo, vtiq; ſeparatus ab alimento ſapientiæ. Deus itaque quid ei cõtigiſſet in animo, ſignificare voluit ſeparando eũ à ligno vitæ, quo ſignificabatur ſapientia. Sed iſta, inquit, arbor, quæ in paradiſo vitæ fructus ferebat, cui proderat? Cui, niſi prius illis primis hominibus, maſculo & fœminæ, qui in paradiſo fuerant cõſtituti? Deinde iſtis de paradiſo pro merito ſuæ iniquitatis eiectis, manſit ad memoriã ſignificandæ ſpiritalis arboris vitæ. Quod eſt, vt diximus, ipſa patiẽtia beatarũ cibus immutabilis animarum. Vtrũ autẽ illo cibo veſcatur nunc aliquis, niſi forte Enoch & Helias, nõ temere aſſeuerandũ puto: ligno tamẽ illo vitę, quod eſt in ſpiritali paradiſo, niſi alerentur animæ beatorũ, nõ pro munere pietatis & fideliſsimæ confeſsionis, latronis animæ credẽtis Chriſtũ, legeremus paradiſum eodẽ die fuiſſe cõceſſum, Amen, inquit, dico tibi, hodie mecũ eris in paradiſo. Eſſe *Lucæ 23.*
autẽ ibi cũ Chriſto, hoc eſt, eſſe cũ vitæ ligno, Ipſe eſt quippe ſapientia, de qua vt ſuperius cõmemoraui, ſcriptũ eſt, Lignũ vitæ eſt amplectẽtibus eam. Nũquid nam & hoc refellendũ *Prouer. 3.*
eſt, quod velut acute vt ſibi videtur, irridet? Primo Deũ non *Cap. XVI.*
præſciſſe quod cõtigit, Deinde implere nõ valuiſſe quod magnopere cogitauit, Tertio ad maledictũ ſe cõuertiſſe ſuperatum. Vnde ſcit Deũ nõ præſciſſe quod cõtigit: An quia contigit? Quinimò ſi nõ cõtigiſſet, nullo modo id pręſciſſet futurũ, quia nõ erat futurũ. Aut ſi propterea putat nõ præſciſſe, quia ſi præſciſſet, ne cõtingeret præuidiſſet, poteſt hoc & de Chriſto dicere, qui talentum dedit homini nihil acquiſituro: quod propterea vtiq; dederat, vt eius augeretur pecunia, quicquid eſt quod illa ſignificat. Ergo quia cõtigit, vt ille ſua pigritia nihil acquireret, hoc nõ præſciuit ille qui dedit? Dicere etiã poteſt: nõ impleſſe de hoc lucro Chriſtũ quod magnopere cogitauit. Poteſt & illud tertiũ, ad maledictũ ſe cõuertiſſe ſuperatũ, quoniã dixit, Ligate illi manus & pedes, & proiicite eũ in *Mat. 25.*
tenebras exteriores. Sicut de Adã dictũ eſt, vt à ligno vitæ ſe-

paratus, morte etiã corporis plecteretur. Huic enim homini diserto, definientis maledictũ, videtur impotentis imperium. Dicat ergo impotentẽ Christũ, quoniã de acquirenda spiritali pecunia nõ potuit quod cupiebat efficere: dicat æmulum ac maliciosum, quòd seruo suo inuiderit lucem ac salutẽ, quem proiici iussit in tenebras, vbi esset fletus & stridor dentium. Si autẽ de Christo ista non dicit, ne hoc modo se indicet non esse Christianum, cur audet dicere de hominis cõditore & peccati merito dãnatore, quod non audet dicere de hominis redẽptore, & si eius præcepta contẽpserit, pœna æternæ mortis vltore, eodẽ ipso scilicet? Nam & in quẽ alium nisi in Christũ hæc maledicta nesciens iste iaculatur, quandoquidẽ ille ait, Si crede-
Ioan. 5. retis Moysi, crederetis & mihi, de me enim ille scripsit? Quid enim pater sine filio vel tunc fecit, vel vnquam facit? Si ergo salubriter, nõ solùm bonitatẽ verumetiam seueritatẽ dei sancta scriptura cõmendat, quoniã & amator Deus vtiliter & timetur, Vnde Apostolus eodẽ loco vtrunq; cõmemorat dicẽs, Vides ergo bonitatẽ & seueritatem Dei: quid est quod iste insanus & præceps cum Christianũ esse se iactet, hoc reprehen-
Roma. 11. dit in Deo Prophetarum, quod in Deo inuenit Apostolorum, quoniã idem Deus est & illorũ & istorũ? Quòd autem de isto cõmemoraui: quem pigrũ seruũ misit in tenebras exteriores, seueritas est dei, vbi nec futurorũ improuidus dicitur, quia tali pecuniã suam credidit: nec impotens, quia [quem] vt bene ageret, nõ [ipse rexit] ipse correxit: nec æmulus ac maliciosus, quòd à luce separatum in tenebras misit. Hoc de omnibus pœnis hominum, quæ leguntur in propheticis libris inflictæ fuisse peccantibus, debet fidelis lector aduertere. Hoc ergo etiam de diluuio, Neq; enim dominus Iesus non tale aliquid futurũ
Luca. 17. in suo prænuntiauit aduẽtu, quando ait, Sicut in diebus Noẽ manducabant & bibebant, nouuellabãt, ædificabãt, nubebãt, vxores ducebant, venit diluuiũ & perdidit omnes, sic erit & aduentus filij hominis. Hoc & de obduratione cordis Pharaonis. Neq; enim noui testamenti literæ non dicunt de quibus-
Roma. 1. dam, Tradidit illos Deus in reprobã mentẽ, vt faciãt quæ non
3. Reg. 21. conueniũt. Hoc de spiritu mẽdaci, quẽ Deus, qui bene vtitur
Mich. 3. etiã malis, iustissimo iuditio ad impiũ regẽ decipiendũ misit, sicut Micheas Propheta sibi in visione prophetica demonstratũ esse testatur. Neq; enim dubitauit tale aliquid dicere Apo-
2. Thes. 2. stolus Paulus, cùm se sciret verissime dicere, vbi ait, Mittet il-

lis

lis Deus operationem erroris vt credant mẽdacio, & iudicentur omnes qui non crediderũt veritati, ſed conſenſerũt iniquitati. Hoc de facto per Moyſem cui Deus dixit, Accipe omnes duces populi, & victima illos domino contra ſolem: hoc eſt, in manifeſto per diem. Vel quòd factũ idolũ Moyſes ita vindicauit, vt nec proximo ſuo quiſq; parceret, ferro perimẽs impios. Neq; enim & dominus Ieſus non dixit, Eos autẽ qui noluerũt me regnare ſibi, adducite & interficite corã me. Vbi profectò quia mortẽ ſignificat animarum, magis eſt vtiq; illa fidelibus horrenda & metuẽda quàm corporũ. Vnde idem dominus dicit, Nolite timere eos qui occidunt corpus, animã autem non poſſunt occidere, ſed potius eum timete, qui poteſt animã & corpus perdere in gehennam. Huius generis mortes per quas animæ mittuntur in gehennã, ſi quis fideli mente vt dignũ eſt cogitauerit, valde vili æſtimabit quamlibet ingentiſſimã ſtragem & ſanguinis fluuios mortaliũ corporũ, & quomodocũq; quandocunq; moriturorũ. Quas cædes iſte exaggerãs, & ſcholaſtica vanitate deſcribens, ad blaſphemandũ Deum, qui talibus mortibus eos quibus huiuſmodi terror vtilis fuerat, flagellabat, horrorem incutit mortalibus ſenſibus, & aliquid ſe agere putat, calces aduerſus ſtimulũ iaciendo: vt cum de morte carnis accuſat Dei prouidẽtiã, morte cordis mittatur in gehennã. Quis autem vtriuſlibet ſexus homo non mallet gladio trucidari, etiã illo modo, quo trucidauit ſacerdos Phinees fornicarios, in ipſo complexu nefarię voluptatis, terribile conſtituens aduerſus execrandas libidines vltionis exemplum, propter quod Deo maxime placuit: quis, inquam, non mallet tali genere mortis interfici, quis non poſtremo igne conſumi, vel ferinis morſibus per ipſa pudenda laniari, quàm mitti in gehennã ignis æterni? Cur igitur Deus Chriſtianorum, peccãtes talibus mortibus puniat, vt poſt corporis interitũ trãſitorium ſequatur in gehenna ſine fine ſupplicium, niſi quia teſtamenti vtriuſq; vnus eſt Deus? Nónne poſſent Iudæi dicere aduerſus huius impietatem, quantumlibet exaggeret bella, cædes, vulnera, funera, ſanguinem, longe incomparabiliter Deo noſtro Deum ſe habere mitiorem: longe ſcilicet mitius punientem tranſitoriis mortibus corporũ, quàm flammis perpetuis gehẽnarũ? At enim propterea videtur huic Deus legis & Prophetarũ, qui vnus & verus eſt Deus, crimine crudelitatis arguẽdus: quia propter leuiſſimas cauſas vel etiam erubeſcẽdas, pœnam

Num. 25. *Exod. 23.* *Luca 19.* *Mat. 10.* *Num. 25.*

mortis vel corporalis inflixit: quòd Dauid populum numerasset: quòd infantes, sicut iste dicit, filij Heli sacerdotis, de ollis
2.reg.24. vel cacabis Deo præparatis aliquid degustassent. Qua in re nõ
1. Reg. 2. disputo, quantum & quàm perniciosum elationis vitium tam sancto viro, vt vellet Dei populum numerare, subrepserit, eorúmq; mortibus non æternis, sed iamiámq; humana cõditiõne venturis, & celeriter transituris, fuerit flagellatus, quorum fuerat multitudine inflatus. Nec dico filios Heli fuisse infantes, vt iste loquitur, nesciẽs quid loquatur: sed eius ætatis, qua possent & deberẽt, pro sacrilego ausu quo se domino Deo in
1. Reg. 4. sacrificiis præferebant, digna coërcitione cohiberi. Quod neglectũ Deus non sibi cõsulens, sed populo cui religio pietásq; profuisset, bello etiam vindicauit, Vbi dei timorẽ potuerunt augere victuri, per eorũ mortes, qui fuerant, etsi senescerent, post non longa temporum spacia morituri. Mortibus quippe corporũ legimus alios etiã mortuos, propter non sua, sed aliena peccata, Vbi magis est in dolore cordis plaga viuentium, quàm in resolutione carnis pœna morientiũ, Vbi animæ de corporibus exeuntes, habent causas suas, vel bonas, vel malas, nõ propterea grauatæ quia exutæ, Animarũ verò morte alius
Mat. 22 pro alio plectitur nemo. Sed hoc dico, quantũ existimet iste fuisse peccatũ, quòd in conuiuio nuptiali inuentus est homo vestem nõ habens nuptialẽ? Puto si humana cõsideratione ista metiamur, huic aliquantulũ sufficere debuit erubescere: & vt plurimũ inuitantis indignatio protenderetur, vestem mutare
Ibidem. cõpelli: & tamen dictũ est, Ligate illi manus & pedes, & proiicite eum in tenebras exteriores, vbi erit fletus & stridor dentium. Sed dicit, non leuẽ culpã significat, vestem non habuisse nuptialẽ, quo modo ista parua magnarũ signa sunt rerum. Sic ergo & sacrificia visibilia, cùm sint in terrenis rebus exigua, magnarũ quo modo diuinarũ signa sunt rerum, in quibus filij
† attenditur. sacerdotis seipsos Deo, cuius honor in sacrificiis ostenditur †, præferebant. Non autem ille cõuiua se prætulit sponso, sed tãtum non congruit qui nuptialẽ tunicã non habebat, veruntamen inter ipsas pœnas quibus vtrũq; vindicatũ est, ille quid distet, aduertit, quámq; incõparabiliter ista illam vincat, intelligit, qui corporalibus & tẽporalibus spiritalia & sempiterna præponit. Verũ quid opus est de mysticis significationibus sacrificiorũ vestísq; nuptialis, inconuenientẽ carnalibus sensibus velle inculcare sermonẽ? Ecce quod est manifestius proferamus,

ramus, Euangeliũ legi veteri cõparans dominus, & non illud malum quod homines ante didicerãt, ſed quod ipſe docebat, perfectius eſſe cõteſtans, Audiſtis, inquit, quia dictũ eſt antiquis, Non occides, Qui autẽ occiderit, reus erit iudicio. Ego autem dico vobis, Quicunq; iratus fuerit fratri ſuo, reus erit iudicio: Qui autẽ dixerit racha, reus erit cõcilio: Qui autem dixerit fatue, reus erit gehẽnæ ignis. Quid tam paruũ in peccatis, quàm fratri dicere, fatue? Quid tam magnum in ſuppliciis, quàm gehenna ignis? Si in lege vel Prophetis iſte inueniſſet aliquẽ, qui dixiſſet fratri ſuo, fatue, lapidari iuſſum fuiſſe diuinitus, quantæ Deum crudelitatis argueret? Quis autem, non dico lapidari, ſed per ſingulos artus, imò per ſingula corporis fruſta, paulatim atq; minutatim, viuẽs & ſentiens dilaniari conſumíq; non maluiſſet, quàm gehennæ ignibus mãcipari? Abſit tamen vt crudeliorem quiſquam dicat Euangelij quàm legis Deum, intelligẽs vtriuſq; eſſe vnũ & eundẽ Deũ, in lege terrentem carnalibus, in Euãgelio ſpiritalibus pœnis, & ibi & hic fidelẽ, nuſquã crudelẽ. Quid illud? nónne ſi à Chriſto linguam reperiret alienã, in eum blaſphemã, & qualis eſt huius, impia garrulitate damnabilem: acerbius & amarius exagitaretur, quàm quòd iſte de obſonio ſacrificij prægustato, corporalem temporalémq; pœnam pro ſacrilegio ſic indignatur ingeſtã: vbi venturum ſe dominus, & ad ſiniſtrã poſitis gẽtibus minatur eſſe dicturũ, Ite in ignem æternũ, qui paratus eſt diabolo & angelis eius? Huius tanti supplicij quæris cauſam? Eſuriui, inquit, & non dediſtis mihi mãducare. Ecce pro eſca temporali, non ablata, ſed non data, æternũ & horrendum ſupplicium cõminatur. Et recte, ſi conſulas veritatem, Perparuum eſt enim quod in eleemoſynis datur: ſed cum pie datur, æternum inde meritum cõparatur. Et ideo potius quia paruũ eſt quod datur, magna impietate non datur. Vnde non mirum eſt, quòd tantæ ſterilitati velut infructuoſarum arborũ, ignis æterni ſuppliciũ præparatur. Si autem conſulas hominẽ, vt de ſuo reſpondeat tibi omnis homo mendax, contemnít culpam, & exaggerat pœnam. Illam quippe non videt mente carnali, hanc exhorret carne mortali. Talis eſt iſte in omnium hominum, qui puniuntur vel corripiuntur in veteri teſtamẽto, longe mitioribus quàm leguntur in Euangelio corporalibus pœnis. Quod enim diluuiũ cõparari æternis ignibus poteſt? Quę cædes, quæ vulnera, quæ corporũ mortes cruciatibus ſempiternis?

Matth. 5.

Mat. 25.

Pſal. 115.

ternis? Vigintiquatuor milia cadentium, tanto buccarũ strepitu inflat insanus, quasi non innumerabilia milia quotidie moriantur toto orbe terrarũ. Sed transitoria ista corporũ mors est. Quis vero æstimare possit, quot milia stabũt ad sinistram ex omnibus gentibus, quæ sempiternis damnanda sunt ignibus? Eat iste & dãnet † ore aperto & oculis clausis, quasi confessus sit Deus suam crudelitatem, quia dicit per Prophetã, Exacuam sicut fulgur gladium meum, inebriabo sagittas meas sanguine, & gladius meus mãducabit carnes de sanguine vulneratorum. De quibus verbis sic iste accusat Deum velut semper humanum sanguinem esurientẽ, quasi dixerit, Inebriabo me sanguine, & mãducabo carnes de sanguine vulneratorum. Sed quantumlibet hanc vtilem Dei cõminationem tanquam facinoris auidam, & vt dicit, in sola crudelitate malis tantummodo gloriantem, vanus & vesanus exhorreat, quid aut quantum valet verbis comparata dicentis, Discedite à me maledicti in ignẽ æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius. Ibi non sanguine inebriabuntur sagittæ, sed non satiabuntur membris omnibus flammæ, Nec carnes gladius manducabit, sensum doloris citius auferens mortuis, quàm inferens vulneratis: sed nemo cruciatibus saltem moriendo subtrahitur, ne in moriente simul etiam ipsa pœna moriatur. Cur non hic dicit, colendúmne istum an potius execrandum fugiendúmque esse dicemus? An timet de Christo ista dicere, ne ipsius ignis æterni supplicium non euadat, quò ille impios præparat mittere: & ignorat miser hæc dicendo de Deo Prophetarum, de ipso se dicere, cuius tam tremendam seueritatem in Euangelio formidat offendere. Reprehendit etiam, quòd pœnas impiorum, significatas per vuam fellis & botrum amaritudinis, & furorem draconum atq; aspidum, collectas dicit esse Deus apud se, & signatas in thesauris suis, reddendas in tẽpore, cum lapsus fuerit pes eorum: ignorans thesauros hic appellatas occultas dispositiones Dei, qui disponit reddere vnicuiq; secundum opera eius. Vnde Apostolus dicit, Tu autem secundum duriciam cordis tui & cor impœnitens, thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet vnicuiq; secundũ opera eius. Apud quẽ enim sibi thesaurizat iram cor impœnitens, nisi apud eum, qui viuos est iudicaturus & mortuos? Neq; enim nesciũt etiã illi veteres libri, thesaurũ desiderabilẽ, de quo ibi scriptum est, quòd requiescat in ore sapien-

tis

Margin notes: † clamat. — Deut. 32. — Mat. 25. — Cap. xvij. — Deut. 32. — Roma. 2.

tis. Et in Prouerbiis legitur, quia Deus theſaurizat diligentibus ſe ſalutem. Et Eſaias Propheta dicit, In theſauris eſt ſalus *Prouer. 8*
noſtra, ibi ſapiẽtia & diſciplina & pietas ad dominũ. Hi ſunt *Eſa. 33.*
theſauri iuſtitiæ. Sed vaniloqui & mẽtis ſeductores aduerſantes literis ſacris quas intelligere nolunt, eligunt ex eis aſpera quæ ibi leguntur, ad cõmendandã ſeueritatẽ Dei: & de literis Euangelicis atq; Apoſtolicis lenia quæ ibi leguntur, ad commendandã bonitatẽ Dei: & apud homines imperitos hinc ingerunt horrorẽ, inde quærunt fauorẽ: quaſi difficile ſit, vt quiſquam ſimiliter blaſphemus atq; impius eo modo aduerſetur nouo teſtamento, quo iſte veteri: carpens de vetere quibus ibi cõmendatur Dei bonitas, & ecõtrario de nouo, quibus ibi cõmendatur Dei ſeueritas: & clamet inuidioſus atq; venenoſus,
Ecce qui Deus colendus eſt, miſericors & miſerator, longani- *Pſal. 102*
mis & multæ miſericordiæ: qui non in finem iraſcetur, neque in æternum indignabitur: qui non ſecundũ peccata noſtra fecit nobis, neq; ſecũdũ iniquitates noſtras retribuit nobis: ſed quantum diſtat ortus ab Occidente, longè fecit à nobis peccata noſtra, Qui ſicut miſeratur pater filios, ſic miſeratur timentes ſe. Qui dicit, Nolo mortem peccatoris, tantum † vt reuer- *Ezec. 33.*
tatur & viuat, Non ille qui propter lucrorum auaritiã, etiam *† quantum*
eum ſeruum qui non perdidit talentum quod acceperat, ſed tantum quia non amplius acquiſiuit ligatis manibus & pedi- *Matt. 25*
bus proiici iuſſit in tenebras exteriores, vbi eſſet ei fletus & ſtridor dentiũ: & qui hominẽ nõ habentẽ veſtem nuptialẽ de *Matt. 22*
conuiuio ſuo tollit, & ſimiliter alligatũ ſimili ſupplicio punit:
& qui venientibus ad ſe, & pulſantibus, & dicentibus, Domi- *Matt. 25*
ne aperi nobis: reſpondet, Non vos noui: tantum quia oleum ſecum quod infunderent ſuis lampadibus non tulerũt: & qui propter vnum contumelioſum verbum mittit in gehennam: & qui pro temporali cibo non accepto, igne damnat æterno. Hæc atque huiuſmodi ſi quis veſana mente ſacrilegus, inde lenia, hinc aſpera colligat: ac ſic homines vtrarumque literarum imperitos à Chriſto, tanquam ſæuo & crudeli conetur auertere, & ad Deum miſericordem Prophetarum mitémque conuertere: nónne & huic ipſi qui hoc facit veteri teſtamento, quod ab homine ſimiliter ſacrilego poſſet fieri nouo, impurus atque impius apparebit? Qui autem rectè colit Deũ, & profectò vtriuſque teſtamenti inuenit vnũ Deum, & eiuſdem vnius Dei in vtroque diligit bonitatẽ, in vtroq; metuit ſeuer

seueritatem: in illo intelligens promissum Christum, in isto accipiens redditum Christum. Nónne prius in illis veteribus libris lectum est, non reddendum malum pro malo, vbi præcipitur, vt si iumentum inimici sui errare quis inuenerit, reuocet domino eius, & si cecidisse in via non pertranseat, sed leuet cum illo? Nónne ibi prius scriptum est, quod Apost. ponit, si esurierit inimicus tuus ciba illum: si sitit, potum da illi? Nónne ibi prius homo Dei Deo suo, quod ei vtique scit placere, dicit: Domine Deus meus si feci istud, si est iniquitas in manibus meis, si reddidi retribuētibus mihi mala? Nónne ibi prius Hieremias Propheta describit sancti patientiā, præbentis percutienti se maxillā? Nónne ibi prius per alium Prophetam præcipitur, vt malitiā vnusquisque fratris sui nō reminiscatur? Quid est ergo quòd iste blasphemus hæc tanquā contraria veteri testamento de nouo colligit, aut vtrasque literas nesciens, aut vt decipiat imperitos, se scire dissimulans? A quo tamen si quæratur, vtrum non reddat malū pro malo, qui pro cibo non accepto in ignem mittit æternum, profecto turbabitur & admonebitur incomparabiliter esse mitius, oculum pro oculo, dentē pro dente homini auferre, vbi mensura vindictæ modū non transit iniuriæ: quàm propter nō exhibitam humanitatē, tantā rependere seueritatē, vbi trāsitoria est culpa & finē non habet pœna. Atq; ita discet, si peruicax nō est, in vtroq; Dei vnius testamento, & amandā bonitatē, & timendā seueritatē. Quāuis enim in veteri testamēto propter temporaliū bonorū possessionē † malorúmque cōminationē, seruos pariat tēporalis Hierusalē: in nouo autē, vbi fides impetrat charitatē, qua lex possit impleri, non magis timore pœnæ quàm dilectione iustitiæ, liberos pariat æterna Hierusalē: tamen & illis tēporibus fuerunt iusti spiritales, quos nō occidebat litera iubēs, sed viuificabat spiritus iuuans. Vnde & fides venturi Christi habitabat vtique in Prophetis, venturum prænuntiantibus Christū. Et nunc sunt plurimi carnales, qui vel hæreses faciunt nō intelligendo scripturas, vel in ipsa catholica, aut adhuc paruuli lacte nutriuntur, aut tanquā palea perseuerans futuris ignibus præparantur. Sicut autem Deus vnus & verus creator bonorum est, & temporalium & æternorum, ita idem ipse author est amborū testamentorū: quia & nouū in vetere est figuratū, & vetus in nouo est reuelatū. Ignòscendi autem misericors mansuetudo, propter quam dictum est, non

Marginal notes: Exod. 23. Prou. 25. Rom. 12. Psal. 7. Thren. 3. Leuit. 19. Exod. 21. Leui. 24. Deu. 19. † promissionem. Matt. 18

non solùm septies,verũetiam septuagiessepties fratri remittenda esse peccata,non ad hoc valet, vt sit iniquitas impunita, aut torpens & dormiens disciplina, quod potius obsit, quàm diligens vigilánsque vindicta. Claues quippe regni cælorũ sic dedit Christus Ecclesiæ,vt nõ solùm diceret, Quæ solueritis super terram,erũt soluta & in cælis:vbi apertissimè bonũ, nõ malum pro malo reddit Ecclesia:verùm & adiungeret, Quæ ligaueritis in terra,erũt ligata & in cælo:quia bona est & vindicandi iustitia. Illud enim quod ait, Si nec Ecclesiã audierit, sit tibi tãquã Ethnicus & Publicanus:grauius est quàm si gladio feriretur,si flãmis absumeretur,si feris subrigeretur. Nam ibi quoq; subiunxit, Amen dico vobis, quæ ligaueritis super terram,erunt ligata & in cælis: vt intelligeretur, quãto grauius sit punitus,qui velut relictus est impunitus. Hic dicat iste si placet, Siccíne mãdata saluãtoris accipimus iubẽtis, Nemini reddideritis malũ pro malo,sed si quis vos percusserit in vnam maxillã præbete & alterã, & dimittite iniurias fratribus vestris?Ecce ab hominibus nõ reddẽtibus malũ pro malo,alligatur homo amarius & infelicius Ecclesiæ clauibus, quàm quibuslibet grauissimis & durissimis ferreis vel adamãtinis nexibus. Absit,inquit,vt hoc dicã,quoniã Christianus sum:Hoc si vere esset,nec illa dixisset, Quoniã Deus Prophetarũ quorũ scripta blasphemat,ipse est Deus Apostolorum, quorũ scripta blasphemare formidat. Sed Dauid,inquit, Deũ rogauit,& nõ est exauditus nisi oblato sacrificio,vt hominibus qui nõ peccauerãt,parceretur:& ideo nõ est credẽdus Deus verus qui sacrificiis delectatur. Iam de pœna occisorũ hominũ,quibus quandoque morituris mors illa non obfuit, & eorũ tamen mortibus cor regis sese extollentis, merito vapulauit, superius respondimus. De sacrificio autẽ iste valde nihil sapit:& ideo fallitur,quia iam sacrificia talia nõ offert Dei populus Deo,posteaquã venit vnicũ sacrificiũ,cuius vmbræ fuerunt illa omnia, non hoc improbantia,sed hoc significãtia. Sicut enim res vna multis locutionibus & multis linguis significari potest: sic vnum verum & singulare sacrificium multis est antea sacrificiorum significatum figuris. De quibus singulis hic disputare quàm sit longum,videtis. Vnũ tamen sciant insipientes,tardi ad intelligendũ,& præcipites ad reprehẽdendũ, ꝙ dæmon sibi sacrificiũ non exigeret,nisi Deo vero deberi sciret. Falsus enim Deus sic se vult honorari ab eis quos decipit,quo modo verus

Ibidem.

Ibidem.

Matt. 5.

2. Reg. 24

Ca. xviij.

verus Deus honoratur ab eis quibus cõsulit. Et maxime sacrificium est quod præcipue debetur Deo. Nam obsequia cætera quæ diuinitati exhibentur, ausi sunt sibi etiã superbiæ fastu homines arrogare. Rarissimi autẽ cõmemorantur, qui sibi vt sacrificaretur, cum regia potestate possent, ausi fuerint imperare. Quicunq; tamen ausi sunt, per hoc se deos haberi voluerunt. Sacrificiis autẽ Deũ nõ egere, quis nescit? Sed nec laudibus nostris eget. Verum sicut nobis, nõ illi vtile est [laudare Deũ, sic nobis nõ illi vtile est] offerre sacrificiũ Deo: & quoniã singulari & solo vero sacrificio pro nobis Christi sanguis effusus est: ideo primis tẽporibus ad hoc sacrificiũ talibus significationibus prophetandũ, immaculatorũ animaliũ sacrificia Deus sibi iussit offerri: vt quemadmodũ illa immaculata erant à corporũ vitiis, ita speraretur immolandus esse pro nobis, qui solus immaculatus fuerat à peccatis. Quæ tẽpora per Prophetam sic prænũtiantur, Deus deorum dominus locutus
Psal.49. est: & vocauit terrã, A Solis ortu vsque ad occasum, ex Sion species decoris eius. Et paulopost in eodem Psalmo, Audi populus meus & loquar tibi, Israël & testificabor tibi, quoniam Deus Deus tuus ego sum. Nõ super sacrificia tua arguã te, holocausta autẽ tua in conspectu meo sunt semper. Nõ accipiam de domo tua vitulos, neq; de gregibus tuis hircos. Quoniam meæ sunt omnes bestiæ syluæ, pecora in montibus & boues. Cognoui omnia volatilia cæli, & species agri mecũ est. Si esurięro non dicã tibi, Meus est enim orbis terræ & plenitudo eius, Nunquid manducabo carnes taurorũ, aut sanguinẽ hircorum potabo? Immola Deo sacrificiũ laudis, & redde altissimo vota tua. Et iterũ in fine Psalmi eiusdẽ, Sacrificiũ, inquit, laudis honorificabit me, & ibi via qua ostẽdã illi salutare Dei. Iam de hoc salutari Dei quòd ipse sit Christus, supra cõmemoraui atque mõstraui. Quod est autẽ sacratius laudis sacrificium, quàm in actione gratiarum? Et vnde maiores agendæ sunt Deo gratiæ, quàm pro ipsius gratia per Iesum Christum dominum nostrum? Quod totum fideles in Ecclesiæ sacrificio sciunt, cuius vmbræ fuerunt omnia priorum genera sacrificiorum. Isti autem vaniloqui reprehensores veteris testamenti, etiam si cætera quæ commemoraui de hoc Psalmo minus intelligunt, sufficiat eis, quantum ad præsentem quæstionem attinet, quia Deus Prophetarum, qui Deus est etiam Apostolorum, non manducat taurorum carnes, nec sanguinem potat

hirco

hircorum. Talem quippe eum nouerant ſancti, qui pleni eius ſpiritu iſta dicebant. Vnde illud quod Dauid obtulit vt populo parceretur, vmbra erat futuri: qua ſignificatũ eſt, quòd per vnum ſacrificium, cuius illa figura erant, ſaluti populi ſpiritaliter parcitur. Ipſe eſt enim Chriſtus Ieſus, qui traditus eſt, ſicut Apoſtolus dicit, propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram, propter quod etiã dicit, Paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus. Vnde autem iſte probare conatus eſt, euidẽter ſeruiſſe dæmoniis, qui ſacrificiis ea promeruit, volens hoc intelligi de ſancto Dauid, ibi euidentius quanta fraude imperitorũ animis inſidietur, oſtendit. Adhibuit enim Apoſtolũ teſtẽ, eo quòd dixerit, Videte Iſraël carnaliter, Nónne qui edũt hoſtias, participes ſunt altaris? Quid ergo? dico quòd idolũ ſit aliquid? Sed qui ſacrificãt, dæmonibus ſacrificãt. Quod nõ ita ſcriptum eſt, ſed ita, Videte Iſraël ſecundum carnem, Nónne qui de ſacrificiis manducant, ſocij ſunt altaris? Quid ergo? dico quia idolis immolatũ eſt aliquid, aut idolum eſt aliquid? Sed quia quæ immolãt gentes, dæmoniis & non Deo immolant, nolo vos ſocios dæmoniorũ fieri. Potuit autem accidere, vt ſecundũ interpretationum varietatem, non in rebus, ſed in verbis, quod ego dixi, ſecundum carnem: alij codices habeant, carnaliter: Et quod ego dixi, qui de ſacrificiis manducant: aliqui habeant, edunt hoſtias: quod ipſe poſuit. Et quod ego, ſocij ſunt altaris: habeant aliqui, participes ſunt altaris. Et quod ego poſui: quid ergo, dico quia idolis immolatum eſt aliquid, aut idolum eſt aliquid: mirus ille poſuerit, aut minus codex eius habuerit, & ideo tantummodo poſuit, quia idolum eſt aliquid. Quod vero ſequitur multum ad rem pertinet, quia id aliter poſuit. Ait enim Apoſtolus, Sed quia quæ immolant, dæmoniis & non Deo immolant. Iſte autem dixit, Sed qui ſacrificant, dæmoniis ſacrificant, quaſi omnes qui ſacrificant, non ſacrificent niſi dæmonibus. Non enim ait Apoſtolus, qui ſacrificant: ſed, quæ ſacrificant: vel ſicut à me poſitum eſt, quæ immolant: illi ſcilicet qui idola colunt, quæ ſacrificant, dæmoniis & non Deo ſacrificant, ſiue immolant. Et ideo ſubiunxit, Nolo vos ſocios dæmoniorũ fieri: eos quippe ab idololatria prohibebat. Propter quod eis oſtendere voluit, ita illos fieri ſocios dæmoniorũ, ſi idolothyta ſacrificia manducauerint, quomodo Iſraël carnalis, ſocius erat altaris in templo, qui de ſacrificiis manducabat: ideo quippe addidit,

Rom.4. *1.Cor.5.* *Cap.xix.* *1.Cor.10.* *1.Cor.10.*

carna

carnaliter vel secūdum carnem, quia est Israël spiritaliter vel secundum spiritum: qui veteres vmbras iam non sequitur, sed eam consequentem quæ illis vmbris præcedentibus significata est veritatē. Hinc enim cœpit, vt hoc diceret, Propter quod dilectissimi mihi, fugite ab idolorum cultura. Deinde secutus ostendit, ad quod sacrificium iam debeant pertinere, dicens, Quasi prudentibus dico, iudicate vos quod dico, Calix benedictionis quem benedicimus, nónne cōmunicatio est sanguinis Christi? Panis quē frangimus, nónne participatio est corporis domini? Quia vnus panis & vnum corpus multi sumus, omnes enim de vno pane participamus. Et propter hoc subiunxit, Videte Israël secundū carnē, Nónne qui de sacrificiis manducant, socij sunt altaris? Vt intelligerent ita se iam socios esse corporis Christi, quemadmodū illi socij sunt altaris. Et quia vt hoc diceret, ab idololatria prohibebat: vnde locus iste sermonis eius, sicut cōmemoraui, sumpsit exordium: ne putarent
1. Cor. 8. ideo non esse curandū, si de sacrificiis ederent idolorum, quia idolum nihil est, existimantes sibi hæc velut superflua nō no-
1. Cor. 10. cere, cōfirmauit quidem & ipse nihil esse nisi idolū. Nec ideo se ista prohibere quia idolis immolantur, quæ nō habent sensum, sed quia quæ immolant, inquit, id est, idolorum cultores, dæmoniis & non Deo immolant, Nolo vos socios dæmoniorum fieri. Istum sensum veritas ipsa declarat, quia in templo cui seruiebat carnaliter Israël, nō vtique idolum colebatur. Nam si sacrificia quæ in illo templo secundum veterem legem offerebantur Deo, tanquam idolorū sacrificia damnarentur, vel tanquā dæmoniis immolata, nullo modo ipse do-
Matt. 8. minus Christus leproso quē mūdauerat, diceret, Vade ostende te sacerdoti, & offer munus quod præcepit Moyses in testimoniū illis. Nondū enim dederat pro sacrificiis illis omnibus sui corporis sacrificiū, nondum suscitauerat sui corporis templū. Nec de illo templo eiiciens eos qui boues & colum-
Mat. 12. bas vendebant, diceret, Domus mea, domus orationis vocabi-
Cap. x.x. tur, vos autem fecistis illā speluncam latronū. Sanè de apocryphis iste posuit testimonia, quæ sub nominibus Apostolorum Andreæ Ioannísque cōscripta sunt. Quæ si illorū essent, recepta essent ab Ecclesia, quæ ab illorū temporibus per Episcoporū successiones certissimas, vsque ad nostra & deinceps tempora perseuerat, & immolat Deo in corpore Christi sacrificiū laudis, ex quo Deus Deorū locutus vocauit terram, à solis

ſolis ortu vſq; ad occaſum. Hæc quippe Eccleſia eſt Iſraël ſe- *Pſal. 49.*
cundum ſpiritũ, à quo diſtinguitur ille Iſraël ſecundum carnẽ, qui ſeruiebat in vmbris ſacrificiorũ, quibus ſignificabatur ſingulare ſacrificium quod nunc offert Iſraël ſecundum ſpiritum, cui dictũ atq; prædictũ eſt, Audi populus meus & loquar *Ibidem.*
tibi, Iſraël & teſtificabor tibi: & cætera quæ iam ſupra cõmemoraui. De huius enim domo nõ accipit vitulos, neq; de gregibus eius hircos. Iſte immolat Deo ſacrificiũ laudis, non ſecundum ordinẽ Aaron, ſed ſecundũ ordinem Melchiſedech. Quod in eo Pſalmo poſitũ eſt, quem dominus Ieſus in Euãgelio de ſe conſcriptũ eſſe teſtatur, quærẽs à Iudæis reſpondentibus Chriſtum filiũ eſſe Dauid, quod ſolum de illo carnaliter nouerant, quomodo eũ Dauid in ſpiritu dixerit dominum. Tunc enim huius Pſalmi cõmemorauit exordiũ, Dixit *Pſal. 109*
dominus domino meo, ſede à dextris meis, Donec ponã inimicos tuos, ſcabellũ pedum tuorũ. Ibi quippe & hoc dictum eſt, Iurauit dominus & non pœnitebit eum, tu es ſacerdos in æternũ ſecundũ ordinẽ Melchiſedech. Nouerunt qui legunt quid protulerit Melchiſedech, quando benedixit Abraham. Et iam ſunt participes eius vident tale ſacrificiũ nunc offerri Deo toto orbe terrarum. Dei autẽ iuratio incredulorũ eſt increpatio. Et quòd Deum non pœnitebit, ſignificatio eſt, quia hoc ſacerdotiũ non mutabit. Mutauit quippe ſacerdotium ſecundũ ordinem Aaron. Vnde alius Propheta dicit ad eum qui carnaliter eſt Iſraël: Non eſt mihi voluntas in vobis dicit do- *Malac. 1.*
minus omnipotens, & hoſtiã non accipiã de manibus veſtris. Ecce quod eſt ſecundũ ordinem Aaron. Cur autem hoc nõ accipiat, addit & dicit, Quia ab ortu ſolis vſq; ad occaſum glorificatũ eſt nomen meũ in gentibus, & in omni loco incẽſum offertur nomini meo, & hoſtia pura, quia magnũ eſt nomen meũ in gentibus, dicit dominus omnipotẽs. Ecce quod eſt ſecundum ordinẽ Melchiſedech. Incẽſum enim quod eſt Græce thymiama, ſicut exponit Ioannes in Apocalypſi, orationes *Apoc. 5.*
ſunt ſanctorum, Deus quippe ille, ſicut canitur in Pſalmo qui *Pſal. 49.*
vocauit terrã, à ſolis ortu vſq; ad occaſum, cui terræ, id eſt, cui populo diffuſo à ſolis ortu vſq; ad occaſum diceret, Non accipiã de domo tua vitulos, Immola Deo ſacrificiũ laudis: Ipſe per hunc Prophetam quod certiſsime futurũ erat, iam velut factũ prædicans ait, Ab ortu ſolis vſque ad occaſum glorificatum eſt nomen meũ in gentibus, & in omni loco incenſum

offertur nomini meo & hostia pura, quia magnũ est nomen meũ in gentibus. Non enim sicut hominẽ pœnitet Deum, sed sicut Deum. Quemadmodũ non sicut homo irascitur, nec sicut homo miseretur, nec sicut homo zelat, sed omnia sicut Deus, Pœnitentia Dei non est post errorem. Ira Dei non habet perturbati animi ardorem. Misericordia Dei non habet compatientis miserum cor, vnde in Latina lingua nomen accepit. Zelus Dei non habet mentis liuorem, Sed pœnitentia Dei dicitur, rerum in eius potestate constitutarum hominibus inopinata mutatio: Ira Dei: est vindicta peccati: Misericordia Dei, est bonitas opitulantis: Zelus Dei, est prouidentia: qua non sinit eos, quos subditos habet, impune amare, quod prohibet. Vnde iste qui tam loquaciter exagitauit Dei pœnitentiam, discat primo, vix inueniri aliquid quod digne de Deo dici possit: sed plurima & penè omnia nos de illo dicere loquendi necessitate, quæ magis homines ex hominibus metiuntur, sicut autem intelligenda de illo sunt, vix à paucis & spiritalibus intelliguntur. Propter quod prouidẽtissime scriptura diuina de illo ineffabili loquẽs, ad quædam etiã verba descendit, quæ iam hominibus & ipsis carnalibus, cum de Deo sermo est, videntur absurda & indigna: vt cũ timentur ista sic accipi, quomodo in hominibus solẽt, & discutiũtur, quemadmodũ de Deo bene accipi possint, ibi discãtur etiã illa quæ humanis sensibus in eisdem scripturis Deo digna videbãtur, nõ secundũ hominũ mores intelligi vel credi oportere. Cito enim videtur pœnitentia, sicut ab hominibus agitur, non cadere in Deũ: sed non cito videtur etiã misericordia, sicut homines miserẽtur, non cadere in Deum. Ex illo ergo quod requirendũ fatetur, discit homo & hoc requirere, quod iam sufficere arbitrabatur. Sic ergo quãdo eũ pœnitet, nõ mutatur & mutat: sicut quãdo irascitur, nõ mouetur & vindicat, & quãdo miseretur, nõ dolet & liberat, & quãdo zelat, nõ cruciatur & cruciat. Nũquid autem in libris testamẽti noui desunt hæc verba, quæ sic accipiũtur pro vt in hominibus accipi solẽt, nullo modo cõgruũt diuinitati, & grauẽ pariũt offensionẽ? Cũ de Christo verissime dicat Euãgelista, ꝙ nõ opus habebat, vt ei quisquã testi-
Ioan. 2. moniũ perhiberet de homine, ipse enim sciebat quid esset in
Mat. 25. homine: cur ipse quibusdam dicit, Nescio vos? Ipsos denique sanctos suos cũ præscierit & elegerit ante mũdi cõstitutionẽ: quid

quid eſt quod dicit Apoſtolus, Nunc autẽ cognoſcẽtes Deũ, *Gala.4.*
imò cogniti à Deo, quaſi nunc eos cognouerit, quos antea neſciebat? Quòd vero ait, Spiritũ nolite extinguere: tanquã ex- *1. Theſſ.5.*
tingui ſpiritus poſſit, quis ferat niſi qui ea prudenter intelligit? Nónne in Euãgelio ſcriptũ eſt, Qui credit in filiũ, habet *Ioan.3.*
vitã æternã, qui autẽ incredulus eſt filio, nõ videbit vitã, ſed ira Dei manet ſuper eũ? Calumnietur ergo & huic verbo iſte blaſphemus, & dicat, Qualis eſt qui iraſcitur, cũ ſcriptum ſit,
Iracundia viri iuſtitiam Dei nõ operatur, Calumnietur iſto *Iaco.1.*
modo & Apoſtolo dicenti, Nunquid iniquus Deus qui infert *Roma.3.*
iram? Iam porrò ſi quiſquã diceret, confundetur Chriſtus: & hoc eo tempore quo iudicaturus eſt viuos & mortuos, quis eũ
Chriſtianus patiẽter audiret? Tamẽ in Euãgelio, Qui me, in- *Marci 8*
quit, confuſus fuerit, & verba mea, in generatione iſta adultera & peccatrice, & filius hominis cõfundetur eũ, cũ venerit
in gloriã patris ſui cum Angelis ſanctis. Cur autẽ orantes di- *Matt.6.*
cimus, Sanctificetur nomẽ tuũ, ſi ſemper eſt ſanctũ: niſi quia verũ eſt id quod ſcriptũ eſt de quibuſdã, quia polluerũt no-
men domini Dei ſui? Et cur dictũ eſt domino, Memẽto mei *Lucæ 23.*
cũ veneris in regnũ tuũ, ſi nihil obliui ſcitur: niſi quia nõ inſi-
piẽter ſed intelligẽter ei dicitur, Obliuiſceris inopiã noſtrã *Pſal.43*
& tribulationẽ noſtrã? Ergo & ſciẽter neſcit, & quod ſemper ſciuit, aliquãdo cognoſcit, & cũ extinguitur à negantibus, inextinguibilis permanet. Et trãquille iraſcitur, & cõfundi nõ poteſt, etiã quãdo cõfunditur: & nomẽ eius pollui nõ poteſt, etiã quãdo polluitur, & obliuiſci nõ poteſt, etiã quãdo obliuiſcitur, & meminit etiã quãdo admonetur. Sic eſt ineffabilis. Hæc enim de illo dicũtur, de quo nihil ab homine vel hominibus dici ſatis digne, & ſatis cõpetẽter poteſt. Quæ cũ ita
ſint, quis religioſus nõ iſtũ exufflet vt puluerẽ, quẽ proiicit vẽ- *Pſalm.1.*
tus à facie terræ: qui tumẽs & elatus atq; irruẽs in oculos infirmorũ, eóſq; perturbãs, videtur ſibi aliquid dicere, arguẽdo verba in veteri teſtamẽto quæ nõ intelligit, nec intuẽdo quæ in nouo intelligit? Hoc autẽ de pœnitẽtia Dei, vnde factũ eſt. vt loqueremur cum cõmemoraremus prophetiã de Chriſto,
vbi dictũ eſt, Iurauit dominus & nõ pœnitebit eũ, tu es ſacer-
dos in æternum ſecundũ ordinem Melchiſedech: ad cõmen- *pſal.109.*
dandum ſacrificium ſalutare, in quo pro nobis ſacer ſanguis effuſus eſt, cuius vmbræ fuerant ſacrificia, quæ de pecoribus immaculatis iuſſa ſunt immolari. Hoc ergo de pœnitentia

Dei, ne sic eam putaret accipiendã, vt ex eo quod non intelligit, in blasphemiarũ latratus rabidus insaniret, habebat vnde cõmoneretur in proximo. Ipse quippe cõmemorauit Deũ di-
1. Reg. 15. xisse, Pœnitet me vnxisse Saül in regẽ. Hoc autem scriptũ est Samuëli sancto dictũ fuisse, per quem Deus arguit Saülem, quòd homini quẽ Deus occidi iusserat, pepercisset, exhibens velut misericordiã cõtempta obedientia. Quasi verò melius nosset, quid de homine fieri debuerit, quã ille qui hominẽ fecit. Vbi quod saluberrimũ est discimus, vt semper diuinum præceptum, humanũ in nobis vincat affectum. Idẽ tamen Samuël cui dixerat Deus, Pœnitet me vnxisse Saül in regẽ, dicit euidenter Deũ non pœnitere. Nam ita scriptũ est, Et factum est verbũ domini ad Samuëlem dicẽs, Pœnitet me quod constituerim Saül in regem, quoniam auersus est à me, & verba mea nõ custodiuit. Et paulòpost Saüli dixit ipse Samuël, Di-
Ibidem. rupit dominus regnũ Israël de manu tua hodie, & dabit illud proximo tuo bono super te, & diuidetur Israël in duo, & non conuertetur neq; pœnitebit eum, quoniã non est sicut homo vt pœniteat eũ. Ecce qui nouerat intelligere Deum sine misericordia miserantem, sine ira irascentem, sine zelo zelantem, sine obliuione obliuiscentẽ, sine ignorantia nescientem, sine pœnitẽtia pœnitentem: nõ iste qui secundũ verbum Dei non loquendo, & literas eius nõ considerando, & voces eorum non aduertẽdo, factus est mutus latrator, cæcus lector, surdus au-
Gene. 9. ditor, Obliuiosus, inquit Deus, & emortua memoria arcũ posuit in nubibus, qui iris dicitur, vnde commoneatur nõ amplius humanum genus delere diluuio, quid agat omnino nesciens. cui merito opus sit asiduo monitore. Iste verò nõ memoria, sed anima mortua quid loquatur nesciens, si in rebus apertioribus calumniatur, quãto magis caligat in nubibus, & delirare cõpellitur? Cui tamẽ vt cito respondeã, ita dico Deũ admoneri se voluisse, quãuis nõ sit oblitus, sicut Christus do-
Ioan. 11. ceri se voluit, vbi Lazarus positus fuerit, quãuis nõ esset ignarus. Nolo enim dicere, quid arcus ille significet, resplendens è nubibus fulgore, & radiis luminis, quo roscida illustratur obscuritas, grata quodãmodo confessione respõdens: & quomodo Deus non perdat orbẽ diluuio spiritali, dum est eorũ me-
Luce 10. mor, quorũ illuminatæ nubes figurã gerunt: horũ enim nomina scripta sunt in cælis. vt memor sit eorũ pater qui est in cælis. Quoniã non de suo lucere se sciunt, sed de sole iustitiæ, sicut

ſicut illæ nubes de ſole viſibili. Sed de illo quod commemoraui, vrgẽdus eſt, quomodo accipiat dominũ dicentẽ de Lazaro, Vbi poſuiſtis eũ:& locus ei tanquã ignoret, oſtẽditur. Niſi *Ioan. 11.* enim aliquid eũ iſta, qua neſciens, videbatur, inquiſitione ſignificaſſe fateamur, quomodo prædicamus Chriſtũ, non ſolũ ſciſſe præſentia, verumetiã futura præſciſſe: maxime quia iſte in eã ſe præcipitauit mirabili cæcitate ſententiã, vt diceret, nemo niſi ignarus interrogat? Vbi cogitare nõ potuit, quoties Chriſtus interrogauerit. An non interrogat qui dicit, Quid vobis videtur de Chriſto, cuius eſt filius? Quid hoc teſtimo- *Mat. 22.* nio manifeſtius? Quòd ſi nimium durus eſt, nunquid etiã ibi negabit interrogaſſe Chriſtũ, vbi ſe ipſe interrogare teſtatur dicẽs, Interrogabo vos & ego vnũ ſermonẽ, quem ſi dixeri- *Mat. 21.* tis mihi, & ego vobis dicã, in qua poteſtate hæc facio, Baptiſma Ioannis vnde erat, è cælo, an ex hominibus? Vbi nũc ſe abſcõdet loquaciſſimus cõtra Deum, & deſperatiſſimus diſputator? Vbi eſt quod ait, nemo niſi ignarus interrogat? Ecce Chriſtus ignarus nõ eſt, & tamen interrogat. His nempe oculis reprehendit Prophetarum Deum, quibus nõ videt Chriſtũ. Sed in talibus interrogationibus apertiſſime doctor eſt Chriſtus. In his autẽ quãdo ait, Vbi poſuiſtis eũ? &, Quis me tetigit? & *Marci 5.* ſi quid dixiſſe huiuſmodi legitur, videtur doceri velle quod neſcit, & tamẽ ſcit. Sic ergo & in illis libris Deus tãquã oblitus admonetur, ſed tamen abſit vt quicquã vnquam obliuiſcatur. Quid illud ipſum quod dixit dominus diſcipulis ſuis, Gaudete, quia nomina veſtra ſcripta ſunt in cælis, nónne vi- *Lucæ 10.* detur tanquã ex illo arcu qui refulget in nubibus, velut quibuſdã in cælo Deus literis admoneri, niſi hæc pie accipiãtur, donec fides impetret vt intelligãtur, nónne vt fabuloſa ridentur? Quibus ridentibus, niſi inſipiẽtibus, & eoipſo quo ſapientes ſibi videntur, magis magíſq; dementibus? Quis enim cogitat quomodo ad memoriã Dei ſcribantur in cælis, ſequentes dominũ: derelinquentes autẽ dominũ ſcribantur in terra, de quibus Propheta Hieremias dicit, Vniuerſi qui derelin- *Hier. 7.* quunt te, cõfundantur, recedentes à te in terram ſcribantur? Quos bene intelligitur ſignificaſſe Ieſus, quando Iudæi victi atq; confuſi, cũ audiſſent, Qui ſine peccato eſt, prior in illam *Ioan. 8.* lapidem iaciat, vnus poſt alterũ receſſerunt. Tunc autem ille oſtendens de quo numero eſſent, digito ſcribebat in terra.

Si putamus, inquit, merito conuerſationis ſuæ homines *Cap. XXI.*

Gene. 7. diluuij excepisse sententiam,& Noë iustum ad reparationem creaturæ melioris esse seruatum, cur exinde peiores oriuntur,& in eosdem actus vitæ sordentis, humani generis etiam nunc natiuitas reuoluitur? Ita hoc dicit, tãquã vixerit cum eis qui diluuio perierũt,& inde nouerit, quòd nũc peiores oriuntur. Sed siue in peiore, siue in eodẽ, siue in meliore actu post diluuium genus versetur humanũ, puto Dei dimittẽdũ esse iudicio, qui nouit retribuere vnicuiq; secundũ merita eius: non huic cani rabido aduersus dominum suum latranti, vel asino
Roma. 11. stulto aduersus stimulũ calcitranti, Apostolus clamat, O altitudo diuitiarũ sapiẽtiæ & sciẽtię dei, quàm inscrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius. Quis enim cognouit sensũ domini, aut quis cõsiliarius eius fuit? Et iste illi cui nullus est cõsiliarius, audet esse aduersarius. Quid autẽ interest, morituris cunctis, quantũ ad mortem attinet corporis, vtrum singulatim, an simul omnes pariterque moriantur: nisi quòd cum singuli moriuntur & omnes mortem, & omnes de mortuis patiũtur dolorem: cum autem simul vniuersos rapit vnus interitus, saltem nemini relinquitur luctus? Verum altius in illo diluuio consilium dei fuit, quàm cor infidelium vel nouit vel capit. Sed nolo me, Apostolum Petrum potius audiat iste
1. Petri 3. dicentem, In diebus Noë cum fabricaretur arca octo animas saluas factas per aquam: quod & vos, inquit, simili forma baptisma saluos facit, non carnis depositio sordium, sed cõscientiæ bonæ interrogatio in Deum per resurrectionẽ Iesu Christi. Ecce habet expositi diluuij sacramentũ. Vbi propterea est
† diem. additum, per resurrectionem Iesu Christi, vt hominẽ† intelligeremus octauum, quod significauit in arca numerus hominum: octauo enim die, hoc est post septimũ sabbati dominus resurrexit. Sic ergo illa quæ gesta commemorãtur, si quis intelligat, etiam prophetiæ fuerũt. Sed iste pręter arcam: id est, præter Ecclesiã constitutus, submersus est diluuio, non ablu-
Cap. xxij. tus. De testimonio quoq; Esaiæ Prophetæ calũniatur atque
Esaiæ 1. blasphemat, eò quòd dixerit, Filios genui & exaltaui, ipsi autem me spreuerũt: & eosdẽ paulopòst appellauerit semen pessimum, tanquã se ostendens generatorẽ malorum, cuius filij sunt semen pessimũ: nesciens ob hoc eos dici semen pessimũ, quoniã gratiæ Dei, qua eius filij facti fuerãt, peccãdo degeneres extiterũt, eorũ filij facti, quorũ imitatores esse voluerunt.
Ezec. 16. Vnde illis alio loco dicitur, Pater tuus Amorræus, & mater

tua

tua Cethæa, quarũ gentium ſunt impietatẽ maliciámq; ſectati, ex quibus tamẽ carnis originem non ducebant. Sed ſoluat iſte lectionẽ † Euangelicã, vbi dominus dicit, Si vos cum ſitis mal, noſtis bona data dare filiis veſtris, quãto magis pater veſter qui in cælis eſt, dabit bona petentibus ſe: dicat quemadmodũ ſit bonus Deus malorũ pater: vtrũq; enim veritas dicit, An non erant mali, quibus ait, Si ergo vos cum ſitis mali? An non habebãt Deum bonũ patrẽ, quibus ait, Quãto magis pater veſter, qui in cęlis eſt, dabit bona petẽtibus ſe. Porrò ſi mali appellati ſunt propter peccata, ſine quibus nõ eſt in hac infirmitate mortaliũ quorũlibet etiam vita iuſtorũ: quanto conueniẽtius ſemen peſſimum diceretur, quod naſceretur impia voluntate, & moribus execrabilibus pullularet? Sed hunc, inquit, Deũ dominus Chriſtus appellauit arborẽ malam facientem fructus malos. Imò vero huius talia ſentiẽtis tãquã malæ arboris, iſte ipſe ſermo blaſphemus, fructus eſt malus, Nam hominẽ malum dixiſſe dominũ arborẽ malam, cuius fructus mali eſſent opera mala: & hominẽ bonum arborẽ bonã, cuius fructus boni eſſent opera bona: id eſt, ipſas hominũ volũtates, vel malam mali hominis, vel bonã boni hominis diuerſãs eſſe arbores, diuerſos fructus ferentes, ſatis euidenter ipſe teſtatur dicẽs, Bonus homo de bono theſauro cordis ſui profert bona, & malus homo de malo theſauro cordis ſui profert mala. Quo modo autẽ diceret, Aut facite arborem bonã & fructum eius bonum: aut facite arborẽ malam, & fructũ eius malum: niſi homo poſſet nunc in hoc, nunc in illud mutata voluntate conuerti? Sed ipſe Deus, inquit, per eũdem Prophetã fatetur & dicit, Ego ſum Deus faciẽs bona, & creans mala. Ita planè: Ipſe eſt enim Deus, de quo dicit Apoſtolus, Vides ergo bonitatem & ſeueritatem dei. Hæc autem ſeueritas eius damnabilibus mala eſt, quia malum illis damnationis importat. Nam quia iuſta eſt, alio modo reperitur bona: omne enim iuſtum bonum. Quam vero eleganter ſibi videtur iſte verba diſcutere atque diſcernere, neſciens quid loquatur: quandoquidem hocipſum quòd ita poſuit hoc teſtimonium, vt non diceretur, faciens bona & mala: aut, creans bona & faciens mala: ſed, faciens bona & creans mala: vult vertere in crimen: & conatur oſtendere, quod fit, forinſecus fieri: quod autem creatur, apud ipſum eſſe creatorem, atque inde procedere: vt videlicet Deus Prophetarum tanquam extranei à ſe boni factor aliquando fuiſſe

† *queſtionem.*
Luca 11.
Mat. 12.
*Ca.*xxiij.
*Eſa.*45.
*Roma.*11.

do fuisse videatur, creator autem mali, tanquam natura malus de seipso proferens quod creauit. Quę verba si ex consuetudine consideremus locutionis humanæ, & fieri & creari, non solùm filij quos de semetipso quisq; generat, verumetiã magistratus dicuntur atq; vrbes, & quæcunq; alia quæ non exeunt de gignente, sed forinsecus fiunt. Si autem quo modo scripturæ sanctæ, quibus iste insidiatur, loqui soleant perscrutemur, Aut hoc est facere quod creare, à quo tamen distinguitur gignere: & variandi verbi causa, non ad aliquam rerum differentiam dici potuit, faciens bona & creans mala: cùm dici etiam possit, creãs bona, & faciẽs mala. Aut si vllam voluisset propheticus spiritus hic esse distantiam, multo accõmodatius sic acciperemus hæc verba, vt intelligeremus id fieri, quod si nõ fieret omnino non esset: creari autem, ex eo quod erat, condi aliquid vel cõstitui, sicut diximus creari magistratus atq; vrbes. Nam & illi ex iis qui iam homines erant, constituuntur in honoribus cum magistratus creantur: & ligna & lapides quibus

† aliàs cõstituũtur. construuntur † vrbes, vtiq; iam erant, sed nondum in illam rerum faciem quam videmus in vrbibus, quodã ordine & compositione venerant. Quod cùm fit, creari vrbes dicũtur. Quod enim Græci appellant κτίζειν, hoc nostri aliquando creare, aliquando constituere, aliquando condere interpretantur, quod sæpissime idem significat in illis literis quod est facere. Nam & fecit Deus hominem ad imaginem dei, & Deus creat hominem inexterminabilem, legimus. Et si aliquando cum aliqua differẽtia dicitur, hoc rectius potest interesse quod dixi: vt facere sit quod omnino non erat: creare autem, ex eo quod iam erat ordinando aliquid constituere. Ideóq; hoc loco dictus est Deus creans mala, quoniã peccantibus ea conuertit in malum dispositione seueritatis suæ, quæ bonitatis eius largitate bona

2. Cor. 2. facta sunt. Vnde dicit Apostolus Paulus, Christi bonus odor sumus in omni loco, & in iis qui salui fiunt, & in iis qui pereũt. Quibusdam quidem ordor vitæ in vitam, quibusdã vero odor mortis in mortem. Sed cum continuo sequatur & dicat, Et ad hæc quis idoneus? nónne importuni quodam modo sumus ingerere ista carnalibus non studiosis, sed contentiosis, nullo modo idoneis ea capere, quæ vtinam saltem desinerẽt capere? Quantus quippe cõflictus aduersus Arrianos fuerit excitatus, ne vnigenitum filium dicerent esse creaturam, idem putantes creatum esse quod genitum, iste fortassis ignorat. Sed vt eius

regula

regula fallax atq; diſtorta, ex eodem prophetico & Euangelico teſtimonio quod ipſe poſuit, percuſſa frãgatur: ſic Deus loquitur per Prophetam, Ego creans lucem & faciens tenebras, faciens pacem, & creans mala. Quod ipſe nec totum, nec ſicut illic legitur, poſuit. Atq; illud quidem facile diſſimulandum eſt, quòd pro pace poſuit bona, quoniã pax bona eſt. Sed illud prætereundum non eſt, quia huius ſententiæ partem superiorem dolo potuit præterire, ne diceret, creans lucem: quia cùm ſit lux, etiam confitente ipſo vtique bona, ab eo creata noluit confiteri, quem non vult creare niſi mala. Magis ergo indifferenter id poſitum debemus accipere, creare & facere: diſtinctionis tamen quam ſibi iſte fecit, regula fracta eſt: quoniam Deus Prophetarũ: quẽ de verbo quod non intelligit culpat: ibi legitur creator bonorum, quod negat. Itémq; ex Euangelio, nempe nobis tãquam plurimũ ſuis partibus faueret, oppoſuit quod dominus ait, Arbor bona bonos fructus facit: & arbor mala, malos fructus facit. Cur ergo non ſecundũ iſtũ, creat dixit, non facit: ſi vera eſt eius differentia, qua facientẽ à creante diſtinguit: dicens quod fit, alienũ eſſe à faciente, quoniã deforis accedit: quod autẽ naſcitur: propriũ eius eſſe qui generat? Hinc enim exiſtimat Deum generatorẽ malorũ, quia dictum eſt, creans mala: putans quod & Arriani putauerũt, in ſcripturis illis nihil intereſſe, vtrũ generari dicatur aliquid, an creari. Sed certe in eo quòd dominus arborẽ bonã fructus bonos, malam malos non dixit creare, ſed facere: videat iſte ſuã regulam fractã, & cõprimat linguã. Quid enim ſtultius, quàm dicere, Deum Prophetarũ eſſe arborem malã, & id velle intelligi in eo quod dominus ait, Arbor mala fructus malos facit: & rurſus dicere, nõ facit mala, ſed creat: quia ſi faceret, aliena ab illo eſſent, eíq; forinſecus accederent: cum vero creat, ipſe illa de ſeipſo tanquã radicitus generat. Non ergo de iſto Deo dominus ait, Arbor mala malos fructus facit, quoniã creat mala iſte, non facit. Ecce qui audet accuſare Prophetas, ex Euãgelio à ſe productis teſtibus refragatur. Item verba quædã ex libro Deuteronomio, velut impura exhorreſcẽs, impurus exagitat: quaſi Deus verecũdari debuerit, pudenda impiis irrogare vel prænũtiare tormenta, nec eo cõminari modo vt diceret, Quæ mollis in vobis & tenera nimis fuerit, cuius experimentũ non accepit pes eius ambulare ſuper terram præ teneritudine & mollicie, zelabit oculo ſuo virum ſuum, & filiũ ſuum, & filiam

[Margin notes: *Eſa.* 45. (beside "quitur per Prophetam"); *Matt.* 7. (beside "quod dominus ait, Arbor bona"); C. xxiiij. (beside "à ſe productis"); *Deu.* 28. (beside "prænũtiare tormenta")]

 ſuam

suam,& secundas suas,& quod exierit per femora eius comedet. Imò vero quãto est horribilius,tanto est terribilius:neq; à Propheta monendo dictum est,sed minando: non vt hæc homines facerent,sed ne illa facerent quæ sensus peruersus exercet,& ad hæc peruenirẽt,quæ sensus humanus exhorret. Quis autem digne eloqui possit, quàm sit mẽtis execrabilior fœditas, pœnas exhorrescere meritorũ, & merita non cauere pœnarum? Dicat planè spiritus sanctus incontaminatus & incontaminabilis, quod audire anima recusat immunda,& esse non recusat immunda. Immundiciã quippe auersatus carnis,offensis sensibus carnis: & immundiciã diligit suã, extinctis sensibus cordis. Dicat hęc spiritus dei,& per horrorẽ talia mala patiendi incutiat timorẽ malefaciendi. Idem nanq; spiritus etiã per Apostolũ loquẽs,sensus impios non est verecũdatus offendere,dũ pios vellet instruere:vbi cõmemorata impietate quorundã,qui coluerunt & seruierũt creaturæ potius quàm creatori,subiunxit atq; ait, Propter hoc tradidit illos Deus in passiones ignominiæ. Nam fœminæ eorum immutauerũt naturalem vsum in eum vsum qui est cõtra naturam:similiter autem & masculi,relicto naturali vsu fœminæ exarserũt in appetitum suum in inuicẽ, masculi in masculos deformitatẽ operãtes,& mercedẽ mutuã quam oportuit erroris sui, in semetipsis recipiẽtes. Si quisquã inimicus Apostolo vellet ex his verbis talia dicere, qualia dicit ex librorũ veterũ quibusdã locis iste blasphemus,nónne haberet amplã materiã, in qua loquaciter insaniret:& quãto sibi videretur disertiora dicere, tanto detestabiliora maledicta iactaret, maxime quia dictum est, Mercedẽ mutuã,quam oportuit,erroris sui in semetipsis recipiẽtes? Oportuisse quippe non est veritus dicere Apostolus,vt qui creaturæ potius quàm creatori seruierũt, erroris sui mercedem,nõ inuiti hæc turpia patiẽdo, sed libẽter faciẽdo reciperent: iudicio scilicet non alicuius hominis immundissimi, quem talia delectarent, sed iustissimi Dei qui tradidit eos in passiones ignominiæ: vt crimina criminibus vindicentur, & supplicia peccantiũ non sint tormenta, sed incremẽta viciorũ. Sapiens autẽ cum hæc audit,ipsam magis in hac vita iram dei timet,qua homo nõ patitur quod acriter dolet,sed facit quod turpiter libet:& eius cui talia iudicia displicent, verba insana contemnit, quia ex ipso pœnam Pharaonis, hoc est, indurati cordis agnoscit. Si enim quosdam qui non probauerũt Deum habere

Roma.1.

habere in notitia, tradidit Deus in reprobam mentem, vt faciant quæ non conueniunt: quid mirum, ſi & iſtum qui diuina blaſphemat eloquia, tradidit Deus in reprobam mentem, vt dicat quæ non conueniunt? Sic enim oportet hæreſes eſſe, *1. Cor. 11.*
vt probati, inquit Apoſtolus, manifeſti fiant in vobis. Sic vaſa *Rom. 9.*
iræ locis congruis & temporibus ordinantur, vt etiam de ipſis notas faciat Deus diuitias gloriæ ſuæ in vaſa miſericordiæ, quæ de maſſa eiuſdem damnationis fiunt in honorem, gratia illius, non meritis ſuis. Ille quippe donat prodeſſe nobis, non ſolum quod docet veritas, verumetiam quod obſtrepit vanitas: vt cum reſpondetur inquietiſſimæ vanitati, auſcultetur ſynceriſſimæ veritati. De turpi maledicto arguit vanitas: ſed turpe non eſſe, quibuſdam rebus turpibus nominatis, cauendam oſtendere turpitudinem, miſericors indicat veritas, & vecors vincitur vanitas. Nam de turpi maledicto poteſt à verboſis impiis reprehendi, & Apoſtolus Paulus, vbi ait, Vtinam *Gal. 5.*
& abſcindantur qui vos conturbant. Quod etſi bene intelligentibus benedictio magis apparet, vt fiant ſpadones propter regnum cælorum: poteſt tamen garrula cæcitas etiam in Apoſtolo hoc reprehendere, contendens quòd non debuerit rem honeſtam turpi verbo enuntiare. Poſſunt & ipſum dominum qui eiuſdem continentiæ donum commendans ait, Sunt qui ſeipſos caſtrauerunt propter regnum cælorum. Legunt quippe iſti literiones: ſic enim potius quàm literati appellandi ſunt, qui legendo literatos, nihil ſapere didicerunt. *Mat. 19.* *Literiones.*
Legunt ergo apud Ciceronem tale aliquid, vnde ſibi videantur docte Chriſti verba culpare, perditi potius quàm periti. Ille nanque cum doceret, in tranſlatione verborum, obſcœnitatem eſſe vitandam. Nolo, inquit, dici, morte Africani caſtratam eſſe Rempublicam. Sed ſi hoc verbum ipſe quod vitari volebat, vt vitandum oſtenderet, non vitauit, & quod dici noluit, coactus eſt dicere: quanto magis res quæ verbo eodem recte ſignificatur, vt ab audiente poſſit intelligi, ſuo verbo enuntiatur? Atque vt ad illud redeamus, quod iſte in Deuteronomio reprehendit, Si Cicero vir eloquentiſſimus & verborum vigilantiſſimus appenſor & menſor, quod dici noluit, dixit ne diceretur: quanto melius Deus magis morum quàm verborum pulchritudinem quærens atque munditiam, turpe aliquid non turpiter, ſed minaciter dixit: vt hoc horreretur, ne illud committeretur, propter quod ad illa quæ

audire

audire horroris est, veniretur: & tamen cùm legitur, aures infidelitas claudit, auertit faciem, exasperat vultum, linguam vibrat, blasphemias iaculatur. Videte si non sunt isti ex isto genere hominum, qui loquente Christo de sacramento corporis & sanguinis sui, dixerunt, Durus est hic sermo, quis potest eum audire? Nisi quòd excusabiliores † sunt, qui verba diuina quæ non intelligebant, non in maledictione, sed in benedictione horribilia non ferebant. Mirum enim non est, si maledictum quando auditur, horretur. Nec exigendum est, vt verbis non horrendis dicatur, quod ad hoc dicitur, vt ab exhorrente timeatur. Dominus autem talia dicebat, quæ amari præciperet, non timeri: & tamen quæ infidelitas sufferat, Caro mea vere cibus est, & sanguis meus vere potus est, etenim nisi manducaueritis carnem meam, & biberitis sanguinem meum, non habebitis vitam in vobis. Si ergo Dei sapientia, verbis sacramento congruis pascens animam credentem, non curauit insipientiam nauseantem: quantomagis eadem ipsa sapientia, vbi locus & tempus timoris fuerat, non amoris salubrem volens importare terrorem, non curauit insipientis errorem, quamuis eius præuideret horrorem. Quis autem istorum spiritalem nouit horrore animæ fœditatem, cùm velut sua quadam fame atque egestate compellitur comedere, quæ de suis carnalibus cogitationis tanquam de femoribus exeunt? Nam illius maledicti, quod iste velut turpe reprehendit, par effectus est. Vix enim aliquando tam magnum est flagellum famis, vt ad nefanda illa compellat. Ista vero fame qua miserorum animæ inopes veritatis ea pro veritate comedunt, quæ carnalibus sensibus pariunt, vsquequaque plena sunt omnia, tanto infelicius, quanto nocet amplius, & horretur minus. Sed puto me vni libro illius quem misistis, nostro non vno, ne nimium prolixus sit respondere debere: proinde hic faciamus huius finem, vt ex his quæ discutienda restant, alius inchoëtur. Nescio quo enim modo ita libri termino reficitur lectoris intentio, sicut labor viatoris hospitio.

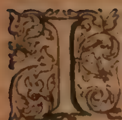
Ioan. 6.

† Al. execrabiliores

Libri primi finis.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI Hipponenſis Epiſcopi, contra aduerſarium legis & Prophetarum, Liber ſecundus.

Am nunc ea diſcutienda ſunt, quæ iſte de noui teſtamenti libris ſuffragari ſibi arbitratur aduerſus Propheticas literas, tanquam eas Apoſtoli Christi ſua ſententia condemnauerint. Quòd ergo profanas & aniles fabulas, & genealogias infinitas appellaſſe Apoſtolum exiſtimat diuina eloquia Legis & Prophetarum, quia dixit ad Timotheum, Profanas & aniles fabulas deuita: Et alio loco, Ne intendas fabulis Iudaicis & genealogiis infinitis, quæ quæſtiones præſtant magis, quàm ædificationem: quis ita niſi hæreticus multum cæcus erraret? Cur enim hoc Apoſtolus ipſe non fecit, ſi has eſſe aniles fabulas iudicauit? Cur dicit ad Galatas, Dicite mihi ſub lege volentes eſſe, legem non legiſtis? Scriptum eſt enim, quòd Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & alium de libera: quæ ſunt in allegoria, hæc enim ſunt duo teſtamenta. Et ad Corinthios, Nolo enim vos ignorare fratres, quia patres noſtri omnes ſub nube fuerũt, & omnes per mare tranſierunt, & omnes per Moyſem baptizati ſunt in nube & in mari, & omnes eundem cibum ſpiritalem manducauerunt, & omnes eundem potum ſpiritalem biberunt: bibebant enim de ſpiritali ſequenti eos petra, petra autem erat Chriſtus. Neſcit autem habere præter ſcripturas legitimas & Propheticas Iudæos quaſdam traditiones ſuas, quas non ſcriptas habent, ſed memoriter tenent, & alter in alterum loquendo transfundit, quam deuteroſin vocant. Vbi etiam dicere audent & credere, Deum primo homini duas creaſſe mulieres: ex quibus texunt genealogias, vere, ſicut ait Apoſtolus, infinitas, parientes infructuoſiſſimas quæſtiones. Sed ſi huic talia nunquam euenit audire, nunquid & contra Euangelium ſic obſurdeſcere debuit, vt non aduerteret verba domini Chriſti quibus arguit Iudæos, quòd de parentibus non honorandis impietatem docerent filios ſuos? Ibi quippe & Dei præceptum quod in legè ſcriptum eſt, atteſtando commemorauit. Nec ob aliud eos arguit, niſi quòd reiicerent mandatum Dei, vt ſtatuer

Cap. 1.

1. Tim. 4.
1. Timo. 1.
Gal. 4.
Gen. 21.
1. Cor. 10.
δευτέρωσις.

tuerent traditiones suas. Cùm enim interrogassent Pharisæi
Mar. 7. & Scribæ, Quare discipuli tui non ambulant iuxta traditionem seniorum, sed communibus manibus manducant panem: illle respondens dixit eis, Bene prophetauit Esaias
Esa. 29. de vobis hypocritis, sicut scriptum est, Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè est à me, In vanum autem me colunt, docentes doctrinas & præcepta hominum: Relinquentes enim mandatum Dei, tenetis traditiones hominum, baptismata vrceorum & calicum, & alia similia his facitis multa. Et dicebat illis, Bene irritum facitis præceptum Dei, vt traditionem vestram seruetis. Moyses enim dixit, Ho-
Exo. 20. nora patrem tuum & matrem tuam. Et qui maledixerit pa-
Leui. 20. tri aut matri, morte moriatur: vos autem dicitis, Si dixerit homo patri aut matri, corbam, quod est donum quodcunque ex me est, tibi profuerit: & vltra non dimittitis eum quicquam facere patri suo aut matri, rescindentes verbum Dei propter traditionem vestram quam tradidistis, & similia huiusmodi multa facitis. Vbi euidenter Christus ostendit & illam Dei esse legem, quam profanus iste blasphemat, & Iudæos habere suas traditiones à libris Propheticis & legitimis alienas: quas appellasse Apostolum profanas fabulas, & aniles, & genealogias interminatas, non hæreticus, sed catholicus lector intelligit. Porrò si velim testimonia cuncta colligere, quibus ostendam quemadmodum & ipse dominus & Apostoli eius lege vsi fuerint & Prophetis, quas iste aniles fabulas putat, quando sufficio? Aut cui non sufficiant
Cap. ij. ista quæ diximus? Nec iste aduersus lucem vocémque Dominicam vel Apostolicam tam cæcus & surdus est, vt ignoret quemadmodum à Christo & Apostolis, in libris ad nouum testamentum pertinentibus, confirmetur legis ac Prophetarum & commendetur authoritas. Proinde excogitasse se existimat, quo pacto subterfugiat moles testimoniorum in Euangelicis & Apostolicis literis de libris veteribus positorum, quibus eius velit nolit ceruicata lingua conteritur. Ait quippe Apostolum pro qualitatibus ingeniorum in quinque personis locutum. Insinuans enim rudi adhuc populo, inquit quæ Dei sunt, non debuit à perfectioribus incipere, & consuetudinem ab eis vetustatis excludens à difficilioribus inchoare, ne nouos adhuc ad fidem, perfecta doctrina turbaret. Deinde volens quasi probare quod dixit, eundem Apostolum

ſtolum dicentem commemorat, Cùm liber eſſem ex omni- *1.Cor.9.*
bus, omnibus me ſeruum ſubieci, vt plures lucrifacerem: Et factus ſum Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lucrifaciam: Et iis qui ſub lege ſunt, tanquam ſub lege eſſem, cùm ipſe non ſim ſub lege, vt eos qui ſub lege ſunt lucrifaciam: Et iis qui ſine lege erant, tanquam ſine lege eſſem, cùm ſine lege Dei non ſim, ſed ſum in lege Chriſti, vt lucrifacerem eos qui ſine lege ſunt. Factus ſum infirmis infirmus, vt infirmos lucrifaciam: Omnibus omnia factus ſum, vt omnes lucrifaciam. Has quatuor perſonas vult intelligi, in quibus Apoſtolum locutum putat: vnam Iudæorũ, alteram eorũ qui ſub lege ſunt, tertiam eorum qui ſine lege ſunt, quartã infirmorũ. Quinta debetur, quoniam quinque promiſerat: hanc vt adderet, alio loco, inquit, ſuperius iam dixit, Sapientiã loquimur inter perfectos: vt perfectorũ videatur quinta perſona. Hoc totũ pro- *1.Cor.2.*
pterea molitus eſt, vt ſi quando aliquid de Apoſtolica proferretur epiſtola, vbi atteſtantur Euangelio lex & Prophetæ: hoc dicat Apoſtolum, non ſapientibus & perfectis, ſed Iudæis locutum fuiſſe quaſi Iudæũ, vel eis qui ſub lege eſſent, tanquam eſſet & ipſe ſub lege: ac per hoc ſubdole atq; mẽdaciter ſimulantẽ ſe apud imperfectos ædificare, quod apud perfectos, non mentiẽdo, ſed vera dicẽdo deſtrueret. Hanc videlicet ei erroris machinationem, neſcio quis Fabritius fabricauit, quem velut magiſtrum veritatis Romæ ſe inueniſſe gloriatur. Quis non hoc monſtrum, non ſenſus Chriſtianus, ſed qualiſcunque humanus exhorreat? Primo enim conſiderandum eſt, quàm ſe fraudulentiſſimum & mendaciſſimũ profiteatur, qui mentionẽ putat & laudat Apoſtolũ. Et quod ille dixit, nõ fallentis aſtu, ſed cõpatientis affectu: qui diuerſis animarũ morbis tam miſericordi corde ſubuenit, quàm ſibi ſubueniri voluiſſet, ſi errore vel infirmitate ſimili laboraret, hic in fallaciã deteſtabilem vertit. Deinde quæro, ad Romanos, Corinthios, Galatas, Epheſios, Coloſſenſes, Philippenſes, Theſſalonicenſes, quomodo loquebatur Apoſtolus? In qua illarum quinque perſonarum eos eſſe deputabat? Proculdubio quoniam in præpucio gentes erant, non in circũciſione Iſraëlitæ. Ad hos quippe ſibi tributũ miniſteriũ fuiſſe teſtatur, vbi dicit quòd ei & Barnabæ dexteras ſocietatis dederũt Petrus & Iacobus & Ioãnes, vt ipſe quidẽ cũ Barnaba ad gentes, illi autẽ ad circũciſionem irent. Et alio loco apertiſſime dicit, Quan- *Rom.11.*
diu

diu ego sum gentiũ Apostolus. Et multis aliis locis proprio quodam munere, doctorẽ gentium se esse testatur. Cum ergo essent sine lege tot gẽtes, quibus Euangeliũ prædicabat, quid opus erat vt eis legem & Prophetas de Christo introduceret testes, eísque importaret ignaris vinculũ, sicut ista pestis arbitratur, erroris, à quo eos fuisse liberos magis debuit gratu-
Roma.1. lari? Quid opus erat vt ad Romanos sic fuisset exorsus: Paulus seruus Christi Iesu, vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei, quod antè promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secũdum carnem? Quare non sibi potius: personam imponat illorum? Quare se facit tanquã sub lege, eis qui fuerant sine lege?
Roma.11. Vt quid enim eis dicit, Vobis enim dico gentibus, quamdiu quidem ego sum gẽtium Apostolus, ministerium meum glorificabo, si quo modo ad æmulationem prouocare potero carnem meam, vt saluos faciam aliquos ex illis. Si enim reiectio illorum reconciliatio est mundi: quæ erit assumptio, nisi vita ex mortuis? Si autem delibatio sancta est, & consperſio: & si radix sancta est, & rami. De Israëlitis quippe ista dicit, de qui-
Roma.3. bus antè iam dixerat, Quid enim amplius est Iudæo, aut quæ vtilitas circuncisionis? Multum per omnem modum. Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia dei. Quid enim si quidam illorum non crediderunt? Nunquid incredulitas illorum, fidem dei euacuauit? Deinde hic quod commemorare
Roma.11. cœperã, sequitur & dicit, Quod si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum esses oleaster, insertus es in illis, & socius radicis factus es & pinguedinis oleæ, noli gloriari aduersus ramos, Quod si gloriaris non tu radicem portas, sed radix te. Dicis ergo, fracti sunt rami vt ego inserar: Bene, in incredulitate fracti sunt, Tu autem fide stas, Noli altum sapere, sed time. Nam si Deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte, nec tibi parcat. Vides ergo bonitatem & seueritatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt seueritatem, in te autem bonitatem, si permanseris in bonitate: alioquin & tu excideris, & illi si non permanserint in incredulitate, inserentur. Potens est enim Deus iterum inserere illos. Nam & si tu ex naturali incisus es oleastro, & contra naturam insertus es in bonam oliuam, quanto magis illi qui secundum naturam sunt, inserentur suæ oliuæ. Nolo enim vos ignorare fratres sacramentum hoc, vt non sitis vobis sapientes, quia cæcitas ex parte

in Isr

in Iſraël facta eſt, donec plenitudo gentium intraret, & ſic omnis Iſraël ſaluus fieret, ſicut ſcriptum eſt, Veniet ex Sion *Eſa. 59.* qui eripiat & auertat impietatem ab Iacob, & hoc illis à me teſtamentum, cum abſtulero peccata eorum. Nimis longum eſt cuncta percurrere, vel ſicut per ſcripturas Apoſtolicas vbique ſparſa ſunt in vnā faciem congregare. Quid opus erat hæc dicere gentibus? Cur non potius ſine lege factus eſt eis, quemadmodū erant illi ſine lege? Cur nō potius deos eorum laudauit, eorúmque ſacrificia prædicauit, ſi & iſta ſcriptura, quam populus Iſraël accepit, & illa ſacra gentium, ſicut iſte dicit, ad dæmonia pertinebant? Quid quòd Deū Iſraël audet infelix dicere, non ſolū dæmonem, verumetiam cæteris dæmonibus eſſe peiorem? Cur ergo Apoſtolus, qui omnibus *1. Cor. 9.* omnia, non miſericordia cōpatiente ſicut veritas oſtēdit, ſed aſtutia fallente ſicut iſte deſipit, factus erat: non potius illorū dæmonum quos colebant Romani, quos dæmones putat iſte mitiores, ſeruum ſe eſſe cōfinxit, vt fieret tanquam illi, ac ſic eos lucrifaceret? Nónne itē dicit ad Epheſios, Propter quod *Epheſ. 2.* memores eſtis, quia vos quādo gentes eratis in carne, qui dicimini præpucium, ab ea quæ dicitur circūciſio in carne manufacta: qui eratis illo in tempore ſine Chriſto alienati à ſocietate Iſraël, & peregrini teſtamētorū & promiſſionis, ſpem non habētes, & ſine Deo in hoc mūdo: Nunc autē in Chriſto Ieſu vos qui aliquando eratis longe, facti eſtis prope in ſanguine Chriſti. Ipſe eſt enim pax noſtra, qui fecit vtraq; vnū, & medium parietē maceriæ ſoluens inimicitiā in carne ſua, legem mandatorum decretis euacuans, vt duos conderet in ſe in vnum nouum hominē, faciēs pacem, & cōmutaret vtroſq; in vno corpore Deo, per crucem interficiens inimicitias in ſemetipſo: & veniens euangelizauit pacem vobis qui eratis longe, & pacem his qui prope, quia per ipſum habemus acceſſum ambo in vno ſpiritu ad patrem. Igitur iam nō eſtis peregrini & inquilini, ſed eſtis ciues ſanctorum & domeſtici Dei, ſuperædificati ſupra fundamentum Apoſtolorum & Prophetarum, ipſo ſummo angulari lapide exiſtente Chriſto Ieſu. Dicat iſte blaſphemus, quomodo prope dicit inuētos Iſraëlitas, qui peiori, quemadmodum blaſphemas, dæmoni ſeruiebant, & longe erant gentes quæ mitioribus dæmonibus ſubditæ fuerant? Quomodo dicit alienatos fuiſſe à ſocietate Iſraël & peregrinos teſtamentorū & promiſſionis, quādo erant ſpem

non habentes, & sine Deo in hoc mundo, si Israël non Dei & Christi populus erat? Contra istam tubam clarissimam & excellentissimam veritatẽ perstrepit atque insultat insanus, dicens in personis quinque locutũ Apostolum, vt alios ex aliis falleret, fingendo se esse quod non erat: cum videat eum gentibus quæ longe fuerant à Deo Israëlitarum, eundem Deum, eandem legem, eosdem Prophetas, testamenta eadem prædicare. Quis de angulari lapide prior locutus est? Nónne Propheta spiritu Dei plenus, quem pestis ista blasphemat? Ait
Esa. 28. enim, Ecce pono in Sion lapidẽ angularẽ, electũ, pretiosum, & qui crediderit in eum, non erubescet. Quod testimonium
1. Pet. 2. commemorauit & Apostolus Petrus. Nónne prius in Psalmo
Psal. 117. pertinente ad literas sacras populi prioris dictũ est, Lapidem quẽ reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli? His enim literis eruditus Paulus Apostolus posuit, quod pau-
Ephes. 2. loante cõmemoraui, Ipso summo angulari lapide existente Christo Iesu. Vnde ipse dominus Iudæos in quibus cæcitas ex parte facta erat, cõuicit, cõfusósque reddidit dicens, Nun-
Mat. 21. quam legistis in scripturis, Lapidẽ quẽ reprobauerunt ædificãtes, hic factus est in caput anguli? A domino factũ est istud, & est mirabile in oculis nostris. Hæc ergo omnia mendaciter Christus ex lege ac Prophetis, mendaciter Apostoli proferebant, sicut iste blasphemat, quia videlicet infirmi nondũ poterant solidã capere veritatẽ. Itáne cæcus ignorat, quod aliud sit nutrire paruulos, aliud decipere credulos? aliud alere vt crescant, aliud agere ne viuãt? Talia quippe iste dicit ac sentit de Deo legis & Prophetarũ, ac de ipsis omnino literis, vt secundum eius sententiam quam de illis habet, quando Apostoli prædicabant credentibus legis & Prophetarũ Deum, & confirmabant authoritate talium scripturarũ, non lac potandum videãtur dedisse paruulis, sed venenũ. Quod de illis quisquis credit, desipit, vanescit, insanit. Ergóne, ait aliquis, frustra di-
1. Cor. 3. xit Apostolus, Non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus, quasi paruulis in Christo, lac vobis potũ dedi, non escam, nondũ enim poteratis: &, Sapientiã loquimur
1. Cor. 2. inter perfectos: &, Animalis homo non percipit quæ sunt spiritus Dei? Absit vt putemus eũ inaniter nec veraciter ista dixisse. Nunquid tamẽ ideo credẽdus est quenquã sibi credentium fallere voluisse? Dedit igitur paruulis parua, non falsa: lactea, non noxia: nutritoria, nõ peremptoria. Porrò autem si

non

nõ eſt verum quod ait, filiũ Dei ſecũdum carnẽ factũ eſſe ex ſemine Dauid: ſi non eſt verum quòd naturales rami propter incredulitatẽ fracti ſunt, vt in radice ſancta Iſraëlitarum, ex gentibus veniens fidelis insereretur oleaſter, & fieret particeps pinguedinis oliuæ: ſi nõ ſunt eloquia Dei, ſed neſcio cuius iſte blaſphemat peſſimi dæmonis, de quibus dicit, Primũ quidem quia credita ſunt illis eloquia Dei: profecto qui hæc paruulis dabat, qui hæc tanquã vera prædicabat, qui hæc credi volebat, delebat miſeros, nõ alebat. Quod à fide atque doctrina veraciũ Chriſti Apoſtolorũ quoniã eſſe ſcimus alienũ; reſtat vt iſtũ tanquam peſtem atq; hoſtem fidei Chriſtianæ vehemẽtiſſime deteſtemur: qui tanta excæcatur & præcipitatur amẽtia, vt nõ videat ipſum ſaltẽ Timotheũ, cui putat authoritate Apoſtolica fuiſſe præceptũ, vt tanquã fabulas aniles, veterẽ legem Prophetáſque deuitet, ab eodẽ Apoſtolo nõ fuiſſe fallendum, & in illa quinta perfectorum perſona fuiſſe deputandum, vt ei non mendaciter loqueretur, dicens, Memor eſto Ieſum Chriſtum reſurrexiſſe à mortuis ex ſemine Dauid ſecundũ Euangelium meum. Si enim Chriſtus ex ſemine Dauid fabulis anilibus prædicatur, quo modo eas iubetur iſte deuitare, quibus iubetur memoriter credere? Si autẽ Chriſtus ex ſemine Dauid veraciter prædicatur, vbi eſt radix in qua oleaſter inſeritur? Nec aniles ſunt fabulæ, niſi præter eas ſcripturas deliramenta Iudæorum, ad eam quã vocãt deuteroſin pertinentia: non illa eloquia Dei quæ credita ſunt circuncisioni, vbi etiam carnales Iudæi Chriſtũ ex ſemine Dauid venturum eſſe didicerant, ſicut interroganti Domino reſpondebant: quãuis eum dominũ ipſius Dauid, non ſecundum carnem, ſed ſecundum diuinitatem intelligere non valerent: vtrunq; tamen eſt in illis eloquiis, & quod credebãt, & quod non intelligebant: &, De fructus vẽtris tui ponã ſuper ſedem tuam: propter Chriſtum ex ſemine Dauid: &, Dixit dominus domino meo, ſede ad dexterã meam: propter Chriſtũ, dominum etiam ipſius Dauid. Itáne vero fallaciter dicebat Apoſtolus, Veritatem dico in Chriſto, non mentior, conteſtante mihi conſcientia mea in ſpiritu ſancto, quia triſtitia eſt mihi magna, & continuus dolor cordi meo, Optabã enim ego ipſe anathema eſſe à Chriſto pro fratribus meis cognatis ſecundũ carnem, qui ſunt Iſraëlitæ, quorum eſt adoptio, & gloria, & teſtamenta, & legis conſtitutio, & obſequiũ, & promiſſiones;

Roma. 1. *Roma. 11.* *Roma. 3.* *2. Tim. 2.* *Pſal. 131.* *Pſal. 109.* *Roma. 9.*

quorum patres,& ex quibus Christus secundũ carnẽ, qui est super omnia Deus benedictus in secula, Amen. Veritatem se
Ioan. 14. dicere clamat Apostolus in capite huiusce sententiæ, & hoc in Christo qui est ipsa veritas, contestante sibi cõscientia sua in spiritu sancto, eámque sententiam per amen concludit in fine. Et dicit iste, non sunt vera quæ hic Apostolus loquitur, fallit infirmos, qui non possunt capere veritatẽ, paruulos vanitatibus lactat, & esurientibus filiis diabolicorũ mendaciorum virus infundit vt nutriat. O portentũ, non solũ à Christianorum auribus, verũetiam à finibus Christiani orbis arcendum. Hæccine adoptio, hæc gloria, hæc testamẽta, hæc legis constitutio, hoc obsequium, hæ promissiones, hi patres, ex quibus Christus secundũ carnẽ, qui est super omnia Deus benedictus in secula, fabulæ sunt aniles? Quod iubetur præcipue tenere, qui iubetur deuitare fabulas aniles, fabulæ sunt aniles? Sed quid mirũ si tãta impietate delirat qui legis vult esse
1. Timo. 1. destructor, si quosdam idẽ Apostolus dicit volentes esse legis non destructores, sed doctores, non intelligere neq; quæ loquuntur, neq; de quibus affirmant. Verũ nos illud quod secutus adiũxit, aduersus vtrosque teneamus. Cõtinuò quippe ne quis existimaret ideo illos nõ intelligere quæ loquũtur, neq;
Ibidem. de quibus affirmant, quoniã legis malæ volunt esse doctores, Scimus autẽ, inquit, quia bona lex est, si quis ea legitime vtatur. Hæc sententia & illos refutat qui lege vtuntur male, & eos qui illam opinantur malã. Porrò si bona est, qua demẽtia negatur Deus bonus qui dedit legem bonã? Quæ potest videri sufficere dãnatio his hominibus, qui legem quam sic Apostolus laudat, aniliũ fabularũ nomine accusant? & hoc se existimant facere eiusdẽ epistolæ testimonio, vbi eam sic Apostolus laudat: volentes esse legis non doctores, sed blasphematores, nõ intelligẽdo quæ loquuntur, neq; de quibus affirmẽt?

Caput III. Sed fieri non potuit, inquit, vt à Iudæorum Prophetis saluatoris nostri annuntiaretur aduentus. Cur fieri non potuit,
Roma. 3. cùm dicat Apostolus, quia credita sunt illis eloquia Dei? Sed ante saluatoris aduentum, inquit, spiritus sanctus ac diuinus non erat super terrã. Hoc vanitas, non veritas loquitur. Nam quo nisi spiritu sancto Prophetas suos dominus impleuit, de quibus in epistolæ exordio dictum est ad Romanos, quod &
Roma. 1. supra cõmemoraui, Paulus seruus Christi Iesu, vocatus Apostolus, segregatus in Euãgelio Dei, quod antè promiserat per

Prophet

Prophetas ſuos in ſcripturis ſanctis de filio ſuo qui factus eſt ei ex ſemine Dauid ſecundũ carnẽ. Et hoc quidem teſtimonium etiam iſte poſuit,prohibens eum ad quem ſcribit aliis Prophetis credere de Chriſto, præter illos quos Prophetas eius ad Romanos dicit Apoſtolus, Quos credo nõ arbitratur Prophetas fuiſſe Iudæorum. Sed cuiuſlibet eos fuiſſe gentis opinetur;cur ibi non aduertit quod antè promiſerat per Prophetas ſuos?Per quoſlibet enim Prophetas ſuos ſi antè promiſerat Euangeliũ de filio ſuo,quid eſt quod iſte dicit ſanctũ ac diuinum ſpiritum ſuper terram nõ fuiſſe ante ſaluatoris aduentum? Et tamen iſti vnde potuerunt eſſe Prophetæ,annunciantes Chriſtum ex ſemine Dauid ſecundum carnẽ, niſi cuius gentis erat ipſe Dauid, de cuius ſemine Chriſtus à Prophetis Dei promiſſus eſt eſſe venturus? Sed lex, inquit, per Moyſem data eſt:veritas autem à Chriſto Ieſu eſt. Non ita ſcriptũ eſt,ſed ita Lex per Moyſem data eſt,gratia & veritas per Ieſum Chriſtũ facta eſt.Lex igitur data eſt per Moyſem: facta eſt autem gratia per Ieſum Chriſtũ,cum per eius ſpiritum charitate diffuſa in cordibus noſtris,fit vt quod lex præcepit impleatur.Quod enim per literã iubetur,nõ litera, ſed ſpiritu impletur. Vnde illud quod ſcriptũ eſt; Non concupiſces:per Moyſem lex eſt,quia iubetur:ſed per Ieſum Chriſtũ fit gratia,quãdo quod iubetur impletur:veritas autẽ facta eſt per Ieſum Chriſtum,propter illa quæ in prophetia legis ſunt promiſſa,quæ in Chriſto eminent reddita. Apoſtolus vero quod ait ad Romanos,Quomodo inuocabũt in quẽ nõ crediderunt?aut quomodo credẽt ei quẽ non audierũt? de gẽtibus dixit,non de Iudæis,ſicut hic ſomniat. Eos enim volebat refellere doctor gentiũ,qui putabãt gẽti tantũmodo Iudæorũ, non etiam incircunciſis gentibus Euangeliũ prædicandum. Quod volẽs oſtendere.non ad Iudæos tantum, ſed ad omnes gentes pertinere,prius poſuit teſtimoniũ de Propheta, Erit, omnis qui inuocauerit nomen domini ſaluus erit: ac deinde cum dixiſſet,Quomodo autem inuocabunt in quem nõ crediderunt,aut quo modo credent ei quem non audierunt:continuo ſubiunxit, Quo modo autem audient ſine prædicante, aut quo modo prædicabũt,niſi mittãtur?Ita refutans eos qui negabãt ad incircũciſas gẽtes prædicatores Chriſti eſſe mittendos.Illud quoq; ſicut imperitiſſimus non intelligit quod ſcriptũ eſt, Primũ Apoſtolos, deinde Prophetas. Putat enim

Ioan.1. *Roma.5.* *Exo.20.* *Rom.10.* *Ioel.2.* *1.Cor.12.*

ante Apostolos non fuisse Prophetas; nesciens eos Prophetas illic commemoratos esse ab Apostolo, qui post Christi aduentum fuerunt. Quos qui vult nosse, actus Apostolorum legat, & illud quod ait ad Corinthios, Prophetæ autē duo aut tres lo-
1. Cor. 14. quantur. Si autem non fuerunt Prophetæ ante Apostolos, qui erant illi per quos Deus ante promiserat Euangelium de filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secundũ carnem? Quis erat qui dixit, Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic
Psal. 44. factus est in caput anguli? Quis erat qui dixit, Thronus tuus
Psal. 117. Deus in seculum seculi, virga directionis, virga regni tui: Dilexisti iustitiam & odisti iniquitatē, propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis? Quomodo Deus, cuius thronus est in seculum seculi vngitur à deo, nisi Christus Iesus, qui ex ipsa vnctione Christi nomen accepit? Chrisma quippe vnctio, Christus vnctus est. Quis erat qui di-
Mar. 12. xit, quod ipse Christus de se testatur esse prædictũ, Dixit do-
Psa. 109. minus domino meo, sede à dextris meis, Donec ponam inimicos tuos sub pedibus tuis? Et hoc Dauid in spiritu dixisse confirmat, quem spiritum negat iste fuisse super terram ante do-
Roma. 15. mini aduentũ. Quid est quod ait Apostolus, Dicit autē Esaias,
Esa. 11. Erit radix Iesse, & qui exurget regnare in gētibus, in eum gētes sperabunt? Quis erat spiritus qui per eũdem Esaiam tanto
Esa. 63. antè prædixit, Iste peccata nostra portat, & pro nobis dolet, & nos putauimus eum esse in dolore, & in plaga, & in afflictione. Ipse vulneratus est propter peccata nostra, & infirmatus est propter iniquitates nostras, disciplina pacis nostrę super eum: liuore eius sanati sumus: omnes quasi oues errauimus: homo in via sua errauit: & dominus tradidit eum propter iniquitates nostras, & ipse propter afflictionē nō aperuit os. Sicut ouis ad victimam ductus est, & sicut agnus coram tondēte mutus, sic non aperuit os suum, In humilitate iudicium eius sublatum est, generationem illius quis enarrabit? quia tolletur de terra vita eius. Ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem: & cætera quæ contexere longum est? Vbi etiam de Ec-
Galat. 4. clesia tãto antè prædictũ est, quod ab Apostolo legimus com-
Esa. 54. memoratum, & nunc iam videmus impletum, Lætare sterilis quæ non paris, erumpe & exclama quæ nō parturis, quia multi filij desertæ magis quàm eius quæ habet virũ. Dixit enim dominus, Dilata locum tabernaculi tui, & aulæorum tuõrũ, fige, ne parcas, protende funiculos, & clauos tuos conforta. Ad huc

huc in dextris & ſiniſtris dilata,& ſemen tuum poſſidebit gẽtes,& ciuitates deſertas habitari facies: Noli timere quia confuſa es,neque reuerearis quia exprobratum tibi eſt. Cõfuſionem enim æternam obliuiſceris, & opprobrij viduitatis tuæ memor nõ eris.Quia dominus qui fecit te, dominus Sabaoth nomen ei:& qui eruit te Deus Iſraël,Deus omnis terræ vocabitur.Quis eſt qui dixit,Videbam in viſu noctis, & ecce cum nubibus cæli,vt filius hominis erat veniens, & vſque ad vetuſtum dierum peruenit,& in conſpectu eius prælatus eſt:& ipſi datus eſt principatus,& honor, & regnũ:& omnes populi, tribus,& linguæ ipſi ſeruiẽt:poteſtas eius poteſtas perpetua quæ non tranſibit,& regnũ eius non corrũpetur? Hæc & alia multa atq; manifeſta de Chriſto & Eccleſia, vnde prædicta ſunt, quæ ſic videmus impleta,& conſonantibus Euangelicis atque Apoſtolicis literis, etiam ſperamus implenda: ſi ſpiritus Dei ante aduentum Chriſti non fuit ſuper terram:vel ſi à Prophetis Iſraël non eſt Chriſti prænuntiatus aduentus, ſicut hic deſipit:qui Chriſtum negando antè promiſſum, non habet vnde aſſerat miſſum?Et merito,quia ipſe quẽ prædicat, nec miſſus eſt,nec promiſſus. Verus quippe non eſt, ſed fictus. Iam illud non miror,quod homo ineruditus de Prophetis Iudæorũ exiſtimat dictum,quod ait Apoſtolus,Dixit quidam ex ipſis proprius eorũ Propheta,Cretenſes ſemper mẽdaces,malæ beſtiæ, ventres pigri:teſtimoniũ hoc verum eſt,Ignorans dictum eſſe de quodam Epimenide qui Cretenſis fuit, in cuius libris hoc inuenitur,qui homo inter Prophetas Dei non inuenitur: nec ad illa eloquia Dei pertinet,quæ Iudæis dicit credita,qui non mentitur.Ideo non cõmemorauit Apoſtolus nomẽ eius, ſicut ſolet cõmemorare Prophetas Dei aliquãdo dicens,ſicut & Dauid dicit,Eſaias autẽ audet & dicit,ſicut & Oſee dicit,Vel tacitis eorũ nominibus,cùm dicit,Sicut ſcriptũ eſt,& ea ſcriptura intelligitur in qua eſt authoritas Dei:aut euidenter Deum dicere aſſerit, cùm aliquod adhibet teſtimoniũ de lege vel Prophetis Dei,quale eſt illud, Boui trituranti os non infrænabis. Nunquid de bubus,inquit,cura eſt Deo? an propter nos ſcriptura dicit?oſtendẽs vtiq; in eadẽ ſcriptura Deum loqui. Vel illud,Prouidens autem ſcriptura,quia ex fide iuſtificat gentes Deus,prænuntiauit Abrahæ dicẽs,In ſemine tuo benedicẽtur omnes gẽtes.Ipſam ſcripturam pro Deo poſuit, quia Dei eſt. Vel illud de Abrahã, In promiſſione, inquit, Dei non hæſitauit

Daniel.7. *Cap. iiij.* *Titum 1.* *Deut.25.* *1.Corin.9.* *Galat.3.* *Gene.22.* *Roma.4.*

uit incredulitate, sed confortatus est fide, dans gloriā Deo, & plenissime credēs, quia quæ promisit, potēs est & facere. Contra quam diuinā & apostolicā vocem, canis iste rabiosus oblatrans, ausus est dicere, Abraham Deo suo promittenti prolem
Gene. 17. non credidisse, ignorans illud quod ait, Si mihi centum annos habenti nascetur filius: admirantis esse gaudium, nō diffiden-
Roma. 9. tiam dubitantis, Vel illud, Non potest excidere verbum Dei. Non enim omnes ex Israël, ij sunt Israëlitæ, neq; qui sunt semen Abrahā omnes filij, sed in Isaac vocabitur tibi semē: hoc est, non ij qui filij carnis, hi filij Dei, sed filij promissionis de-
Roma. 11. putantur in semine. Vel illud de Helia. Sed quid dicit illi re-
3. Reg. 19. sponsum diuinum? Reliqui mihi septē milia virorum qui non curuauerūt genua ante Baal. His atque huiusmodi attestationibus Dei boni & veri esse scripturas, illas quas iste blasphemat, apostolica cōmendat authoritas. Vbi autē etiam aliquid de authoribus gentiū dicit Apostolus, non eos appellant Prophetas Dei, nec illarum scripturarum Deum dicit authorem,
Titum 1. quamuis ibi aliqua vera reperiat: sicut de isto Cretensi ait, Dixit quidā ex ipsis proprius eorum Propheta, Cretenses semper mendaces: non ergo ait, Iudæorum proprius, sed Cretensium. Quod vtiq; ad hoc dictum est, ne Dei Propheta putaretur. Et
Act. 17. in Actibus Apostolorū cum loqueretur Atheniensibus, ait de Deo, In illo enim viuimus, & mouemur, & sumus: sicut & quidam secundum vos dixerunt. Sed Apostolis, inquit, dominum nostrum interrogantibus de Iudæorū prophetis quid sentiri deberet, qui de aduentu eius aliquid cecinisse in præteritum putabantur, cōmotus talia eos etiam nunc sentire respondit: Dimisistis viuum qui ante vos est, & de mortuis fabulamini. Quid mirum, quandoquidem hoc testimoniū de scripturis nescio quibus apocryphis protulit, si de Prophetis Dei talia confinxerūt hæretici, qui easdē literas non accipiunt? Nam in Euangelio dominus, quod non est apocryphū, sed in luce veritatis omnibus notum, etiā post resurrectionē discipulis in itinere comitatus, incipiēs à Moyse, per omnes Prophetas hæc de
Matt. 7. se quæ facta fuerant, prædicta monstrauit. De ipsa, inquit, ite-
Luce 24. rum arguit, vbi dicit: Multi mihi dicēt in illa die: Domine, in nomine tuo dęmonia eiecimus, & in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus. Et tunc dicam illis: Recedite à me, quia nunquā vos sciui, quia operati estis iniquitatem. Absit vt ista de Prophetis sanctis, in quibus erat

Moyses

Moyſes & cæteri, dominus dixerit: ſed dictum eſt de iis qui poſt eius Euangelium prædicatum in eius nomine ſibi loqui videntur, neſcientes quid loquantur: in quibus & iſte ſibi locum periturus inuenit. Illud quoq; ait dixiſſe dominum: Ego ſum ianua ouium: Omnes alij qui ante me venerũt fures ſunt & latrones: Non autẽ ita ſcriptũ eſt, ſed ita: Omnes quotquot venerunt, fures ſunt & latrones. Veniſſe quippe hoc loco intelligi voluit eos qui miſſi non fuiſſent: Quos arguit etiam Hieremias, dicẽs: Hæc dicit dominus de Prophetis qui prophetãt in nomine meo, & ego nõ miſit eos. Illi autẽ quos inſanus iſte blaſphemat, à domino miſſi ſunt, non ſponte venerũt. Quos & dominus per parabolam quidem, ſed apertiſſima ſignificatione declarat, vbi dicit: Aliam parabolam audite: Homo erat paterfamiliàs, qui plantauit vineam, & ſepem circundedit ei, & fodit in ea torcular, & ædificauit turrim, & locauit eam agricolis, & peregre profectus eſt. Cum autem tempus fructuum appropinquaſſet, miſit ſeruos ſuos ad agricolas, vt acciperent fructus eius. Et agricolæ apprehenſis ſeruis eius, alium cæciderunt, alium occiderunt, alium vero lapidauerũt. Iterum miſit alios ſeruos plures prioribus, & fecerũt illis ſimiliter. Nouiſſime autem miſit ad eos filium ſuum dicens: Verebuntur filium meum. Agricolæ autem vidẽtes filium, dixerũt intra ſe: Hic eſt hæres: Venite occidamus eum, & habebimus hæreditatem eius. Et apprehenſum eum eiecerunt eum foras extra vineam, & occiderũt. Cùm ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis? Aiunt illi: Malos male perdet, & vineã ſuã locabit aliis agricolis, qui reddant ei fructus temporibus ſuis. Dicit illis Ieſus: Nunquam legiſtis in ſcripturis: Lapidẽ quem reprobauerunt ædificãtes, hic factus eſt in caput anguli, A domino factum eſt iſtud, & eſt mirabile in oculis noſtris? Ideo dico vobis, quia auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius. Quid hoc apertius, quid clarius, quid euidentius? Sed iſte de illorum numero eſt, qui ſeruos patriſfamiliàs huius lapidauerunt. Hoc enim facit non ictibus ſaxeis, ſed maledictionibus duris. Nam & primitus in gente Iudæorum vineam Dei eſſe plantatam, miſſóſq; Prophetas ante ipſius ſaluatoris aduentum, parabola iſta teſtatur. Et cum dicit, auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius: quod regnum dicit, niſi quod ſperabant, nõ quod acceperant, id eſt vitæ æternæ? Vnde alibi dicit: Scrutamini

Ioan. 10.
Hiere. 14.
Mat. 21.
Pſal. 117.
Ioan. 5.

ſcripturas, in quibus putatis vos vitam æternam habere, ipſæ
Lucæ 11. teſtimonium perhibent de me, Et alibi: Væ vobis legis periti, qui tuliſtis clauē ſciētiæ: Ipſi non introiſtis, & eos qui introibant prohibuiſtis. Iſtíſne molibus teſtimoniorū nō atteritur impudens vanitas? Quis hunc audit, niſi qui ſcripturas ſanctas non audit, aut tam male audit quàm in eas iſte cęcus incurrit?
Cap. v. Sed ait, de eis dominus, inquit, Parentes veſtri māna manducauerunt, & mortui ſunt: docens neminem ipſorum ad dominum pertinuiſſe, quibus mors dominata eſt. Neminem planè, ſed parentum illorum quibus talia loquebatur: Parētes quippe infidelium, quos niſi infideles volebat intelligi? Vnde alio loco dicit: Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, qui ædificatis ſepulchra Prophetarum, & ornatis monumenta iuſtorum,
Ioan. 6.
Mat. 23. & dicitis: Si fuiſſemus in diebus patrum noſtrorum, non eſſemus ſocij eorum in ſanguine Prophetarum: Itaque eſtis teſtimonio vobiſmetipſis, quia filij eſtis eorum qui Prophetas occiderunt. Filios vtiq; dixit imitatione ſceleris, non propagine generis. Non enim quòd ex illis ſecūdum carnem nati erant, hoc eis eſſe poterat crimini, ſed quod eis ſe ſimiles infideli cru
Ibidem delitate monſtrabant. Ideoq; connectit ac dicit: Et vos implete menſuram patrum veſtrorum. Serpentes, genimina viperarum, quomodo fugietis à iudicio gehēnæ? Ideo ecce ego mitto ad vos Prophetas, & ſapientes, & ſcribas, & ex illis occidetis & crucifigetis: & ex illis flagellabitis in ſynagogis veſtris, & perſequemini de ciuitate in ciuitatem: vt veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus, qui effuſus eſt ſuper terram, à ſanguine Abel iuſti vſque ad ſanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occidiſtis inter templum & altare? Amen dico vobis, venient hæc omnia ſuper generationem iſtam. Nempe conſtat, nempe manifeſtum eſt, imitando eſſe iſtos filios malorum, à quibus Prophetę ſancti & iuſti, ab ipſo Abel quem frater occidit, vſq; ad Zachariam quem iſti occiderūt, perſecutiones impiiſſimas & ſceleratiſſimas pertulerunt. Nam quo modo ſuper iſtos venit illorum ſanguis, qui longe ante vixerunt quàm iſti vel naſcerentur: niſi quia vnum genus, vna conſperſio, vna maſſa eſt impiorum, imitatione ſibimet connexorum? Simul etiam declaratur, in eodem populo fuiſſe iuſtos atque Prophetas Dei: quorum iſti, quibus hæc loquitur dominus, ædificabant ſepulchra, ornabántq; monumenta. Peior ergo iſte & immanior, qui eos defunctos lingua maledica lacerat, quibus honorem

etiam

etiam impij deferebant: & in animã ſuam crudeliter ſæuiens eos blaſphemat, cùm velit videri Chriſtianus, quos Prophetas & iuſtos aſſerit Chriſtus. Iam vero quòd adiũgere voluit ſanctos Patriarchas, Abraham, & Iſaac, & Iacob, his de quibus dominus ait: Patres veſtri manducauerunt manna in deſerto, & mortui ſunt, quia & iſti patres mortui ſunt, verũ fraudulẽtus, an cæcus ſit potius iudicandus, incertũ eſt. Sed quodlibet eorum eligat, deteſtandus eſt. Hinc enim hoc oſtendere voluit, quia dominus commemoratis eiſdem patribus, ait, Non eſt Deus mortuorum, ſed viuorũ: cùm potius eos viuere dixerit. Adhibito quippe teſtimonio de lege vbi ſcriptum eſt: Ego ſum Deus Abraham, & Deus Iſaac & Deus Iacob: adiunxit, Non eſt Deus mortuorũ, ſed viuorũ. Et adiecit, Omnes enim illi viuunt: vita vtiq; vera, qua iuſti viuũt, etiã quando corpore moriuntur. Sed quãdo hæc diceret iſte, ſi viueret? In hanc ſentẽtiã vult accipi & quod ait dominus ad Iudæos: Neq; me noſtis, neque patrẽ meum, ſed nec verbũ Dei habetis in vobis manens. Quod vtique contrariũ non eſt ei quod dixit: Tuliſtis clauem ſcientiæ, ipſi non introiſtis, & eos qui introibant prohibuiſtis. In ſemetipſis enim verbum Dei non habebant, ſed in literis quas legebant. Nam ſi haberent in ſemetipſis, & ipſi intrarent, & alios intrare permitterent. Non intrare autẽ, eſt non intelligere. Ecce quare nec ipſum nouerãt, nec eius patrem. Quia non intelligebant quod legebant, non quia Deum & Chriſtum non prædicauerant, quos legebant. Hoc eſt ergo intrare, non eſſe contentũ ſuperficie literæ, ſed ad interiora intelligentiæ peruenire. Argumentatur etiam de Ioanne Baptiſta, quia dominus ait: In natis mulierũ non exurrexit maior Ioanne Baptiſta: Qui autẽ minor eſt in regno cælorũ, maior eſt illo: Ita velut ratiocinando, tanquam Ioannes non pertineat ad regnum cælorũ, & ob hoc multominus cæteri Prophetæ illius populi, quibus maior eſt Ioannes. Hæc autẽ verba domini duobus modis poſſunt rectiſſimè intelligi, Aut enim regnũ cælorũ appellauit eo loco dominus, quod nondũ accepimus, & in quo nõdũ ſumus, vnde & in fine dicturus eſt: Venite benedicti Patris mei, percipite regnũ: & quia ibi ſunt ſancti Angeli, quilibet in eis minor, maior eſt vtiq; quolibet ſancto & iuſto, portante corpus quod corrũpitur & aggrauat animam. Aut ſi regnum cælorum in ea ſentẽtia illic intelligi voluit, qua & in hoc tempore ſignificatur Eccleſia, cuius filij ſunt

Ioan.6. *Matt.22* *Exo.3.* *Ioan.8.* *Luca 11.* *Mat. 11.* *Matt.25* *Sapien.9.*

sunt omnes ab institutione generis humani vsque nunc, quotquot iusti & sancti esse potuerunt: profecto seipsum dominus significauit, quia nascendi tempore minor erat Ioanne, maior autē diuinitatis æternitate & dominica potestate. Proinde
Matt. 11. secundū priorē expositionem ita distinguitur: In natis mulierum nemo exurrexit maior Ioanne Bapista: Qui autē minor est in regno cælorū, ac deinde subinfertur, maior illo est. Secundū hanc autem posteriorem ita: In natis mulierum nemo exurrexit maior Ioanne Baptista: Qui autē minor est, ac deinde subinfertur, in regno cælorū maior illo est. Sed vterque intellectus tam congruit veritati, quàm refellendæ huius sufficit vanitati. Siue enim quilibet angelus cæteris minor, Ioanne sit maior: siue hic dominus intelligatur, Ioanne præcursore suo ætate minor, maiestate maior, nihil inde Prophetis cæteris derogatur. Potuerunt enim esse Ioanni aliqui æquales, aliqui eo minores, nullus autē maior propter sententiā domi-
Cap. vj. ni: omnes tamen sancti, & iusti & boni. Sed Moyses, inquit, omnē spem futuræ resurrectionis in hominibus extinxit, qui mortalem esse animā pronūtiauit, qui eā esse sanguinē dixit. Deinde ratiocinando magnis viribus conatur ostendere, non esse animā sanguinē, & laborat in re manifesta, nō intelligens
Leui. 17. legem. Sic enim dictum est: Anima omnis carnis sanguis est:
1. Cor. 10. quo modo dictum est, Petra erat Christus: Nō quia hoc erat, sed quia hinc significabatur. Nō autē frustra lex animā voluit significare per sanguinē, rem scilicet inuisibilem per rem visibilē: nisi quia sanguis per venas omnes ab ipso corde diffusus, in nostro corpore plus cæteris humoribus principatur: ita vt vbicunque fuerit vulnus inflictum, non humor alius, sed ipse procedat. Ita quoque anima quia omnibus quibus constamus inuisibiliter præualet, illo melius significatur, quod omnibus quibus constamus visibilibus præualet. Illud autem quod
1. Cor. 15. Apostolus ait: nam & hoc testimonium iste posuit, Caro & sanguis regnum Dei non possidebunt: non facit de anima, sed de resurrectione corporis quæstionem. Verum & ista duobus modis soluitur. Aut enim carnis & sanguinis nomine corruptionem carnis & sanguinis nuncupauit, quæ in resurrectione non erit, aut carnem & sanguinem, homines ad omnes illecebras secularium voluptatum carni & sanguini deditos, qui regnum Dei non possidebunt, Totus autem iste locus Apostolici sermonis vbi scriptū est, Caro & sanguis regnum

Dei

Dei non poſſidebunt, ſi conſideretur diligentius, magis perſuadebit corruptionem carnis ſicut nunc eſt; his eum vocabulis appellare voluiſſe, atque ad exponendum quid diceret adiunxiſſe: Neq; corruptio incorruptionē poſſidebit. Quia cùm facta fuerit quæ in reſurrectione ſperatur illa mutatio, nō vtique remanebit vlla corruptio. Quãuis ergo & poſt reſurrectionē dominus dixerit diſcipulis ſuis: Palpate & videte, quia ſpiritus carnem & oſſa non habet ſicut me videtis habere: tamen ſecundum ſubſtantiã caro erit, nō ſecundum corruptionem, quæ nunc carni hoc nomen imponit. Vnde ait Propheta: Omnis caro fœnum: Nunquid enim & domini quam leuauit in cælum? Quo ergo modo appellauit Propheta carnem, vbi ait, Omnis caro fœnum: dicturus vtique, fœnum aruit: eo modo & Apoſtolus ait, Caro & ſanguis regnum Dei nō poſſidebunt. Quia non ibi erit corruptio, qua nunc ſicut fœnum natura carnis areſcit. Non enim alia ſententia eſt: Neque corruptio incorruptionē poſſidebit: ſed hæc repetitio, ſententiæ ſuperioris eſt expoſitio: vt quod ibi dictum eſt, Caro & ſanguis, hic intelligamus corruptionē, non ſubſtãtiam carnis: & quod ibi dictum eſt, regnum Dei, hic intelligamus incorruptionē. Atque ita nihil aliud dictum putemus, Caro & ſanguis regnũ Dei non poſſidebunt: quàm ſi diceretur, Corruptio incorruptionem non poſſidebit: id eſt corruptio carnis & ſanguinis in illius regni incorruptione non erit: propter immutationem, ſcilicet, de qua mox locutus adiunxit: Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem. Ita corruptio quæ carnis & ſanguinis nomine ſignificata eſt, in regni illius incorruptione non erit: quia caro quæ nunc corruptibilis eſt, tunc mutata incorruptibilis erit. Moyſes autem homo Dei ſi animam credidiſſet eſſe mortalem, quod vtique credidiſſet, ſi eam ſanguinem nō ſignificationis ſed proprietatis cauſa eſſe dixiſſet, non alio loco diceret: Omnis qui contigerit mortuũ ab omni anima hominis, & mortuus fuerit, & nō fuerit purificatus, tabernaculũ domini polluit: execretur † anima illius ex Iſraël, quoniã aqua aſperſionis nō eſt circũaſperſa ſuper eũ, immundus eſt, adhuc immũditia eius in ipſo eſt. Adhuc vtique dixit, etiã poſt mortē, quia nō eſt purificatus: Vbi præfiguratũ lauacrum regenerationis intelligit, quod accipit qui baptizatur in Chriſto, quiſquis fideliter audit: Si crederetis Moyſi, crederetis & mihi, de me enim ille ſcripſit. Quid autem mirum ſi iſte

Lucæ 24.

Eſa. 40.

Num. 19.

† *extermi nabitur.*

Ioan. 5.

Cap. vij.

si iste infelix à luce veritatis auersus, & ob hoc luci veritatis auersus, ea quæ non intelligit in nouo testamento, obiicit veteri testamento, sicut etiam illud de Apostolo Paulo, vbi
2.Cor.3. ait ad Corinthios: Quod si ministratio mortis in literis formata lapideis facta est in gloriā, ita vt nō possent filij Israël intendere in faciem Moysi propter gloriā vultus eius quæ destruitur, quare non magis ministratio spiritus erit in gloria? Nam si ministratio dānationis gloria est, multomagis mini-
† abundabit. stratio iustitiæ erit † in gloria: Etenim nō glorificatum est in hac parte id quod declaratū est, propter excellentem claritatē: Nam si id quod destruitur, in gloria est, multomagis illud quod manet, in gloria est. Hoc modo iste posuit verba Apostolica, nec à meliore interpretatione plurimū distat. Quia ergo dicta est ministratio mortis in literis formata lapideis, hinc existimat q; morti ministrauerit Moyses: id est mortis authori, maligno scilicet spiritui, quē mundi huius iste opinatur authorē: ignorans ministrationē mortis dictam legem, secundū
2.Cor.3. illud quod alibi dicit: Litera occidit, spiritus autem viuificat. Lex enim quāuis iusta & sancta & bona, præuaricatoribus intulit mortē, quos Dei gratia non adiuuit ad iustitiā legis implendam. Oportebat enim vt in testamento veteri lex imponeretur superbis, & de suæ volūtatis virtute fidentibus, quæ non daret iustitiā, sed iuberet: Ac sic morte præuaricationis impliciti, ad gratiā confugerent, nō iubentē tantūmodo, sed iuuantē, quæ nouo testamento est reuelata. Hinc putāt isti diuinorum eloquiorum blasphematores, malam fuisse legem quæ data est per Moysem, quia dicta est ministratio mortis in literis figurata lapideis: nō intuentes propter eos esse dictū, qui suo libero arbitrio legē sufficere arbitrabantur, & spiritu gratiæ non adiuti, rei præuaricationis, sub eiusdē legis litera
Rom.4. tenebantur. Vnde alibi dicit: Lex irā operatur: Vbi enim lex non est, nec præuaricatio: hinc ostendens vnde dixerit, lex irā operatur. Neque enim eius præuaricatio mala esset, nisi lex ipsa bona esset. Multū est enim & nimis longū cuncta colligere, quæ in hanc sententiā beatus dicit Apostolus, legē distinguens à gratia: eo quòd sub illa elidātur elati, sub ista erigātur elisi: & quòd illa intantū bona sit vt bona iubeat, hæc intantū vt bona cōferat. Illa iustitiæ facit auditorem, ista factorē. Et ideo sub illa peccator, insuper etiam præuaricator amissa excusatione ignorantiæ conuictus iacet: sub ista vero & parcente &

te & opitulante, nec quia mala eſt operatur extinguitur, & vt bona operetur accenditur. Quid ergo mirum ſi illa dicta eſt miniſtratio mortis, vbi litera occidit, malũ prohibendo quod fit, & bonum imperando quod nõ fit: iſta vero dicta eſt miniſtratio ſpiritus vtique viuificantis, vt à præuaricationis morte ſurgamus, & iuſtitiam non rei legamus in tabulis, ſed liberi in cordibus & in moribus habeamus: hoc eſt teſtamentum nouum diſtans à vetere, quia ibi vetus homo formidinis coartatur anguſtiis, hic nouus homo ſpaciatur latitudine charitatis. Quod autẽ dictũ eſt de miniſtro veteris teſtamenti Moyſe, quòd non poterant intendere filij Iſraël in faciem eius propter gloriam vultus eius, ſignum erat quia in lege Chriſtum intellecturi non erant: Et ideo velamen inter faciem Moyſi & ipſos poſitum erat, vt nõ intenderent, ſicut ſcriptum eſt, filij Iſraël vſque in finem: Finis autem legis quis eſt. Ad hoc non ego, ſed Apoſtolus ipſe reſpondeat: Finis enim legis, inquit Chriſtus, ad iuſtitiam omni credenti: Finis perficiens, non interficiens. Finis quippe dicitur propter quẽ fiunt omnia quæcunque aliquo fiunt officio: Nam inter officiũ & finẽ hoc diſtat, ꝙ officium eſt in eis quæ facere debemus: finis, propter quẽ facimus. Quia itaq; illa omnia propter Chriſtum fiebãt, quem filij Iſraël in eis quæ faciebant nõ intelligebant: hoc ſignificabat velamen, quod eos vſque in finem nõ ſinebat intendere, id eſt, vſque ad faciem Moyſi, quæ ſignificabat Chriſtũ. Sed ideo dictum eſt ꝙ euacuetur hæc gloria, quia omnes vmbræ ſignificantes euacuantur, cùm res quæ ſignificatur aduenerit. Quẽadmodũ enim ſcientia quæ nunc eſt euacuabitur, ſicut idem dicit Apoſtolus: cùm venerit illa quam dicit facie ad faciem: ſic & iſta quæ in vmbris tradita erant Iudæis in veteri teſtamento, neceſſe fuit euacuari reuelatione teſtamenti noui. Nec ſanè omnes in illo populo non intelligebant Chriſtum, per illas vmbras teſtamenti veteris figuratum. Neque enim hæc ipſe Moyſes & cæteri Prophetæ non intelligebant, qui eum poſteris prænuntiabant. Nam & in ipſa Epiſtola ad Corinthios vbi hæc dicuntur, quæ iſte non intelligens poſuit tanquam aduerſa & inimica veteri teſtamento, cur dicit: Habentes autem eundem ſpiritum fidei, ſecundum quod ſcriptũ eſt: Credidi, propter quod locutus ſum: & nos credimus, propter quod & loquimur? Vbi enim ſcriptũ eſt: Credidi, propter quod & locutus ſum? Vtique in Pſalmis, ad illa Dei eloquia

Exod. 34. *2. Cor. 3.* *Rom. 10.* *1. Cor. 13.* *2. Cor. 4.* *Pſal. 115.*

quia pertinentibus, quæ credita sunt Iudæis. Eundem, inquit, spiritũ fidei habentes. Quid est, eundẽ, nisi quẽ habebant etiã illi per quos hæc ministrata sunt? Cur etiam in eadẽ Epistola
2. Cor. 8. de lege testimoniũ posuit, cùm præmisisset: Vt vestra abũdantia sit ad illorũ inopiam, & illorum abũdantia fiat in vestram inopiã, vt fiat æqualitas: subiungens & dicens, sicut scriptũ est:
Exod. 19. Qui multum, non abundauit: & qui modicũ, non defuit illi. Cur eis importat legis authoritatem, quam dicit fuisse ministrationem mortis, si eo modo intellexit, quo modo ista pestis intelligit? Atq; vt omnes auferantur ambages, quónam modo & lex ministratio mortis rectè dicta sit, & tamẽ sancta & iusta & bona sit, illud recolamus quod in Epistola positũ est ad
Rom. 7. Rom. Cùm enim dixisset: Ita vt seruiamus in nouitate spiritus & nõ in vetustate literæ: quæ sententia simillima est illi quã iste nõ intelligẽs posuit: cõtinuo prospexit istos futuros verbosos atq; blasphemos, qui putaturi essent ex hoc legem fuisse reprehẽsam, móxq; subiũxit, Quid ergo dicemus, lex peccatũ est? Absit: Sed peccatũ nõ cognoui nisi per legẽ. Nam
Exo. 20. concupiscentiã nesciebã, nisi lex diceret: Non cõcupisces. Occasione autẽ accepta peccatũ per mãdatum operatũ est in me omnem concupiscentiam. Sine lege enim peccatũ mortuum est: Ego autem viuebã aliquando sine lege: Adueniẽte autem mandato, peccatum reuixit: Ego autem mortuus sum: & inuentum est mihi mandatum quod erat in vitam, hoc esse in mortem. Peccatum enim occasione accepta per mãdatum fefellit me, & per illud occidit: Itaq; lex quidẽ sancta, & mandatum sanctum & iustum & bonum. Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit: Sed peccatum vt appareat peccatum, per bonum mihi operatũ est mortem. Ecce quid est ministratio mortis, ecce quid est litera occidit: ecce quemadmodum lex non est peccatum, & mandatum in vitam, & lex sancta, & mãdatum sanctum & iustum & bonum: & tamen quia de ipso bono interficitur inobediẽs anima, vbi Dei non adiuuat gratia, ministratio mortis facta est lex in veteri testamento propter occidentem literam, & ministratio vitæ facta est gratia in nouo testamẽto, propter viuificantẽ spiritum. Quod est autem ministratio mortis & ministratio dãnationis: hoc est, occasione accepta peccatũ per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiã: hoc est, adueniẽte mãdato peccatum reuixit: hoc est, inuentum est mihi mandatũ quod erat in vitam

vitam, hoc eſſe in mortē?hoc eſt,occaſione accepta peccatum per mandatum fefellit me, & per illud occidit: hoc eſt, lex ſubintrauit,vt abundaret delictū: hoc eſt,lex iram operatur: *Roma. 5.*
hoc eſt,virtus peccati lex. Prohibitio enim peccati quod eſt lex,auget profectò deſideriū peccandi: quod nō extinguitur, niſi contrario deſiderio rectè faciendi, vbi fides per dilectionem operatur. *Galat. 5.*
Hoc autem non præſtat litera iubens, ſed ſpiritus iuuans,non lex ergo,ſed gratia,non vetus teſtamentum in ſeruitutem generās,quod eſt Agar,ſed nouum in quo non ſunt ancillæ filij,ſed liberæ, qua libertate Chriſtus nos liberauit: *Galat. 4.*
Et tamen lex ſancta eſt, & mandatū ſanctum & iuſtum & bonum. Et per hoc ergo mandatum ſanctum & iuſtū & bonum,in his qui habent ſpiritum Chriſti operatur peccatum omnem concupiſcentiam:Qualē ſe fuiſſe in veteri teſtamento etiam ipſe Apoſtolus oſtendens,Occaſione,inquit,accepta peccatum per mandatū operatum eſt in me omnem concupiſcentiam. *Roma. 7.*
Per quod mandatum,niſi quod ait:Concupiſcentiā neſciebā,niſi lex diceret,non concupiſces? Nunquid malum eſt non concupiſcere?Imò maxime bonum. Bona eſt ergo lex quæ hoc dicit, ſed vbi non adeſt viuificans ſpiritus, hæc ipſa lex quam bonā dicit occidit:quia peccati virtus eſt, cum per illam operatur omnem concupiſcentiam, inflammando prohibitionem:quod non extinguitur per iubentē literā timore pœnæ,ſed per iuuantē ſpiritum dilectione iuſtitiæ. Ideo ait: Peccatum vt appareat peccatum,per bonum mihi operatū eſt mortem, Non enim ait,per malum:ſed,per bonū. Hic euigilent ſi poſſunt,qui legem Dei atque eius miniſtrū Moyſem, cæco & furioſo corde reprehendunt. Ideo quippe eſt miniſtratio mortis,quia peccatum per bonum operatū eſt mortē: Ideo eſt miniſtratio damnationis,quia peccatum per bonum operatum eſt damnationem:Non autē omnes qui Chriſtiani appellantur,ad Chriſtum tranſeunt:ſed quibus aufertur velamen,quod in lectione veteris teſtamenti manet. Qui enim ſunt in veteri teſtamēto,impediente velamine, nec vetus intelligunt,nec nouum. Qui autem tranſeunt ad Chriſtum,remoto velamine per nouum, intelligunt & vetus & nouum. Vtinam & iſti cæci oppugnatores legis & Prophetarum ſic tranſeant ad Chriſtum, vt non ſint in eis, in quibus obuelatum eſt & ipſum Euangeliū. In his enim qui pereūt, eſſe obuelatū ait Apoſtolus, in quibus Deus ſeculi huius excæcauit *2. Cor. 4.*

mentes infidelium, vt non fulgeat illuminatio Euãgelij gloriæ Christi, qui est imago Dei. Vbi miser iste Deum seculi huius vult intelligi malum, tanquam illi seruiret Moyses in veteri testamento, quasi hoc Apostolus dixerit. Vbi si necesse esset intelligi Deum seculi huius, Deum impiorum, hoc est
Psal.95. diabolum: quoniam omnes dij gentium dæmonia, & vtique multo maxime princeps dæmoniorũ: non mirum esset, quandoquidem quorundã Deus etiam venter est dictus: Ait enim
Philip. 3. Apostolus, Quorum Deus venter est: nec ideo Deus venter est. Ita si potest dici Deus huius seculi diabolus, nõ ideo dia-
Psal. 95. bolus Deus est: quia nec dæmonia sunt dij, quãuis dij gentiũ sint dæmonia. Potest quippe seculum in malo intelligi: Vnde dicit Apostolus Petrus: Eripite vos de præsenti seculo maligno. Sed cum alter pateat intellectus, qui necesse est hic diabolum putare significatũ, ac non potius Deum verum iustum & bonum, qui excæcauit mentes infidelium seculi huius: vt non hic distinguatur, in quibus Deus seculi huius, ac deinde subinferatur, excæcauit mentes infidelium: sed ita potius, In quibus Deus, ac deinde subinferatur, seculi huius excæcauit mentes infideliũ: hoc est, infidelium seculi huius mentes ex-
Cap. VIII. cæcauit. Sed istis non placet vt Deus bonus mentes excæcet
Ioan. 9. aliquorum. Non enim attendunt saluatoris verba dicentis: In iudiciũ ego in hunc mundum veni, vt qui non vident videant,
Rom. 6. & qui vident, cæci fiant. Ille igitur qui secundũ apostolicam sententiã cuius vult miseretur, & quem vult obdurat, procul dubio quẽ vult illuminat: & quem vult excæcat. Sed non est
Psal. 100. iniquitas apud Deũ, cui dicit ecclesia, Misericordiam & iudicium cantabo tibi domine: Illuminat ergo misericordia, excæcat iudicio, vtique æquissimo, & si occultissimo. Inscruta-
Rom. 11. bilia enim sunt iudicia eius: Cui tamen dicitur: Sedisti super
Psalm. 9. thronũ qui iudicas æquitatẽ. Huic Deo seruiuit Moyses, cæteríque Prophetæ, quos iustos sine dubio dominus ipse testatur. Horum quippe Iudæi sepulchra construebant, & monu-
Mat. 23. menta ornabant, quibus dicit: Aedificatis sepulchra Prophetarum, & ornatis monumẽta iustorũ. Sed illi omnes, & si pro temporis dispensatione veteris testamẽti ministrabant figuras, ad nouũ tamen testamentum, quanuis nondũ reuelatum, per gratiã Dei pertinebant, ad quod pertinebat Abrahã. Hinc quippe isti si remoto velamine legerent, intelligerẽt: ita non esse inimicum Euangelium legi, quæ data est per Moysem,

sicut

ſicut inter ſe nõ ſunt inimici, Abraham & ipſe Moyſes: quos vtique & iſti eundem coluiſſe confitentur Deũ, quamuis eum ſic blaſphement, vt eſſe Deũ negent. Et tamen Apoſtolus, promiſsiones quæ factæ ſunt Abrahæ, quia nouum teſtamentum ſignificabant, ſic opponit legi per Moyſem datæ, vt hæc duo inter ſe inimica videantur. Quid enim aliud ad Romanos dicit: Non enim per legem promiſsio Abrahæ aut ſemini eius, vt hæres eſſet mundi, ſed per iuſtitiã fidei. Si enim qui per legem hæredes ſunt, exinanita eſt fides, & euacuata eſt promiſſio: lex enim iram operatur. Vbi enim lex nõ eſt, nec præuaricatio. Attendant quemadmodum ſic diſputa veluti contra legem, vt eam priore illa quæ facta eſt ad Abraham promiſsione conuincat, quòd nõ ſint hæredes ex lege quicunq; ſunt hæredes Dei: ſed ex promiſsione. Itémq; ad Galatas, Fratres, inquit, ſecundũ hominem dico: tamen hominis cõfirmatum teſtamentum nemo irritum facit, aut ſuperordinat: Abrahæ dictæ ſunt promiſsiones & ſemini eius. Non dicit, & ſeminibus, tanquã in multis, ſed tanquã in vno, & ſemini tuo, qui eſt Chriſtus. Hoc autẽ dico, teſtamentũ confirmatum à Deo, quę poſt quadringẽtos & triginta annos facta eſt lex, nõ infirmat ad euacuandam promiſſionẽ. Si enim ex lege hæreditas, iam nõ ex promiſſione. Abrahæ autem per repromiſſionem donauit Deus. Quid ergo lex? Tranſgreſſionis gratia propoſita eſt, donec veniret ſemen cui promiſſum eſt. Neſcio vtrũ iſti qui legem non intelligentes criminantur, inueniant aliquid ex Euangelio vel ex Apoſtolicis literis, quod ita videatur eidem legi aduerſum eſſe atque cõtrarium, quemadmodũ hoc videtur, quod ex promiſſionibus quæ Abrahæ factæ ſunt opponit Apoſtolus. Si ergo legẽ oderunt, Abraham diligant. Sed nec hoc volunt: Nam & ipſi patri gentiũ, ad quem promiſſiones factas nunc in omnibus gẽtibus videmus impleri, crimen fornicationis obiiciunt. Iſte quippe proculdubio cui reſpondemus, ex illis ſe eſſe manifeſtat, de quibus prædictũ eſt Apoſtolo dicẽte: Spiritus autẽ manifeſte dicit, quia in nouiſsimis temporibus recedent quidã à fide, attendentes ſpiritibus ſeductoribus & doctrinis dæmoniorũ in hypocriſi mendaciloquorum, cauteriatam habentes cõſcientiam ſuam, prohibentes nubere. Non enim reperitur Abraham aliquo ſe contaminaſſe adulterio, quoniam non lubrico libidinis amauit ancillam, ſed ab vxore accepit: quãdo vxor eius fecit de iure ſuo

Roma. 4.

Gala. 3.

Cap. 1x.

1. Tim. 4.

Geneſ. 16.

quod voluit, volens habere filios de marito suo, quãuis ex vtero alieno: Vbi nulla omnino lasciuiendi, sed sola cogitata est causa generandi. Iste autem Abrahæ, etiam vsque ad decrepitam senectutẽ, fornicationis obiicit crimen, profecto quia & post mortem Saræ alteram duxit. Vbi etsi nullum intelligeretur rei abditæ sacramẽtum, propter hoc solum id facere debuit Abraham, ne putarent hæretici aduersus Apostolum, quibus etiam Tertullianus astipulator assistit, post vxoris mortem, crimen esse ducere vxorẽ. Sed sicut sibi iste videtur inuenire in Apostolicis literis: quæ dicat contra legem per Moysem datam, vel contra testamentum vetus: inueniat tale aliquid aduersus Abraham, quod ex Euangelicis & Apostolicis literis sonare videatur: omnino nõ inuenit. Vbicunq; ille nominatur in libris testamenti noui, cũ honore debito nominatur: ita vt Iudęis diceret ipse dominus: Si filij Abrahæ estis, facta Abrahæ facite. Ac per hoc iste qui blasphemat Abrahã, Christũ profecto blasphemat, qui tale testimonium perhibet Abrahæ. Sed dicat si potest, quam personam illarum quinque gerebat Apostolus, cũ sic prædicaret Abrahã? Si enim eis qui sine lege fuerant, factus erat quasi esset & ipse sine lege, illi Abraham non nouerant. Ergo aliquẽ principem, siue Romanorum, siue Græcorũ, siue aliquẽ Philosophorũ debuit inuenire quem talibus prædicaret: vt eis, sicut huic placet, talẽ se quales ipsi erant fingendo, cõgrueret: non Abrahã nescio quẽ alienigenam patrem gentis Hebrææ, longe ab eorũ moribus, longe ab eorum ritibus, longe ab eorum cognationibus alienum. Si autem Iudæis tanquã Iudæus factus erat, aut eis qui sub lege erant, tanquã esset & ipse sub lege, vt quid dicebat, non esse hæredes ex lege? Vt quid dicebat: Lex irã operatur? Vt quid dicebat: Lex præuaricationis gratia proposita est, quod æquo animo ferre nõ possent qui gloriabantur in lege? Quod si vt infirmus loquebatur infirmis, & sic eos, vt fallacibus placet, fallendo lactabat, cur eos ab vmbris veteribus, in quibus infirmi quiescebant sic perturbabat vt diceret: Ecce ego Paulus dico vobis, quia si circuncidamini, Christus vobis nihil proderit. Si autẽ in illa persona quinta perfectis sapientiam loquebatur, quales solos iste dignos putat quos nõ fallat Apostolus: quare ecõtrario vult esse ipse perfectus, vt blasphemet Abrahã, quẽ sic perfectũ laudat Apostolus, maxime in illis duobus filiis eius, vno de ancilla, alio de libera? Si displicet illi

Genes. 25.
Ioan. 8.
1. Cor. 9.
Roma. 4.
Galat. 5.

illi cum Hiſmaële teſtamentū vetus, cū Iſaac placeat teſtamentum nouum. An & cōtra Apoſtolum propoſiturus eſt cathedram peſtilentiæ,& diſputaturus de qualitate figurarum, atq; dicturus non eum debuiſſe figuras rerū honeſtarū de rebus turpibus ducere? Res enim turpis huic videtur, etiā cum ipſa Sara cōcubitus coniugalis,quā liberam matrem noſtram æternam Hieruſalē ſignificare teſtatur doctor gentiū, quanuis narium rugas & frontis obducat, & criſpato vultu hāc parabolam exhorreat doctor peſtilentium: & multo amplius & aſpernabilius,quando audit eundem gentium doctorē, quod ſcriptum eſt de maſculo & fœmina, Erunt duo in carne vna: addere & dicere, Sacramētum hoc magnū eſt, Ego autē dico in Christo & in Eccleſia. Itáne vero vbi eſſent cognoſcenda tantæ rei ſacramenta,id eſt,ſacra ſigna,& in re pudenda, atq; in eis verbis quibus verecundia debetur,cognoſci nō debuiſſe nec dici,homo iſte ſciebat,& beatus Apoſtolus neſciebat? Eat planè iſte retro cū ſuis ſimilibus ſociis qui dixerūt: Durus eſt hic ſermo, quis eum poteſt audire? Nos autē audiamus & intelligamus duo teſtamēta in duobus filiis Abrahę duabúſq; mulieribus eius cōmixtione fœtatis: ſicut duos in carne vna, Chriſtū & Eccleſiā,iſtis nolentibus,ſine vlla obſcuritate †cognoſcimus: ſicut mediatorē Dei & hominū, hominē Chriſtū Ieſum,carnē ſuam nobis manducādam, bibendúmq; ſanguinem dantē,fideli corde atque ore ſuſcipimus: quāuis horribilius videatur humanam carnem manducare,quàm perimere, & humanum ſanguinē potare quàm fundere. Atq; in omnibus ſanctis ſcripturis,ſecundū ſanæ fidei regulam figurate dictum vel factū ſi quid exponitur,de quibuſlibet rebus & verbis quæ ſacris paginis continētur,expoſitio illa ducatur, non aſpernanter,ſed ſapienter audiamus: Et relinquamus iſtum inania garrientem,& neſciendo quid loquatur,quadā, ſi dici poteſt, imperita peritia de figurarum qualitate tractantem. Qui cum dicit rebus congruis non contrariis aliquid eſſe ſignificādum,poteſt vanus dicere, ſemper Deum lucido auro, nunquam nigro atramento ſcribi oportere: quoniam Deus lux eſt,& tenebræ in eo non ſunt vllæ. Non eſt enim quòd putet Apoſtolum,vt cōgrueret infirmis & imperfectis, multa falſa & improbāda dixiſſe,quia teſtimoniis quæ de lege ac Prophetis ponit, quàm venerabiliter ſcripturas illas accipiat per Epiſtolas eius apparet: Nec cogitat tam peruerſo ſenſu

Gala. 4. *Epheſ. 5.* *Ioan. 6.* *†obſcœnitate.* *1. Tim. 2.* *1. Ioan. 1.*

posse defendi, etiam illa quæ in veteribus Dei libris immundus atque impius, quasi pius & mundus horrescit. Nam si ei quispiam dicat similis eius, ea quæ te offendūt in lege ac Prophetis falsa sunt, sed propter infirmos & imperfectos sic ea spiritus sanctus poni voluit, quid pari suo vano cōtra hoc respondeat non habebit. Conuincitur enim regula falsa, sed sua; nec sapientis ac docti, sed stulti sicut ipse est atq; inerudìti manu, suo tamen gladio iugulatur. Post hæc sane sacrilegi & vani hominis sacrilega vaniloquia, quibus me respondisse sufficiēter existimo: hoc est, de initio geneseos: De lucis fabrica: De die vel sole: De causa constituendi hominē: De peccato Adæ: De fabrica hominis: De persuasu serpentis: De maledicto in homine, & de vitæ arbore: De pœnitentia Dei: De diluuio: De arcu in nubibus: De induratione cordis Pharaonis: De spiritu mendacij secundum Michæam Prophetā: De testimonio Esaiæ Prophetę, propter quod ait: Filios genui & exaltaui, quibus rursum dicit: Filij scelesti, semen pessimum: Et quod item apud eum scriptum esse dicit: Ego sum Deus faciens bona & creans mala: De perditione populi, mandato Moysi: De maledicto quod turpe existimat: De Dei, quā putat, cōfessa crudelitate: De studio quod putat maliciæ, iuxta Dauid regem: De eo quod scriptum est, Pœnitet me quòd constituerim Saül in regem: De spiritu Moysi, cuius scripturas putat dixisse Apostolum fabulas aniles: De qualitate figurarum: De Abraham: De filiis Heli sacerdotis: De sacrificiis, quæ putat non nisi dæmonibus exhiberi: De Prophetis Dei, quos putat ante aduentum domini non fuisse: De eo quod in lege positū est, sanguinem esse animā: De eo cui Moyses seruiuit, quē putat Deum verum non fuisse: De varietate personarum, in quibus putat Apostolum locutū esse fallaciter. Quę omnia non hoc ordine prosecutus sum, qui est in libro eius, sed sicut nostræ disputationis sibimet cōnexa series postulauit. Post hæc ergo omnia titulum posuit, ita se habentem: Discretio spirituum malignitatis & bonitatis: Et cœpit cōtrariis inter se breuibus crebrisq; sententiis laudare Christū, & accusare legis Deum hoc modo, velut eū ad quē scribebat exhortans: Quare igitur frater, inquit, recedentes ab iniquitate præteriti erroris, intendamus Christum verum ac summū Deum, nō huius seculi principem & mundi factorem, in quo nos peregrinari sæpissime declaratum est. Intendamus, inquam, illum pium ac mitem, qui

Marginalia: *Cap. x.* (beside "suo tamen gladio iugulatur"); *Esaiæ 1.* (beside "Esaiæ Prophetę"); *Esa. 45.* (beside "apud eum scriptum"); *1. Reg. 15.* (beside "eo quod scriptum est"); *Leuit. 17.* (beside "monibus exhiberi"); *Cap. XI.* (beside "tionis sibimet")

qui nos ſuæ cognationis oſtendens, mundi lumen vocauit: non illum qui ſecundum ſcripturas Iudaicas terrenum nobis iudicium †aſſignans, in terra nobis finem indixit. Qui nos fratres appellás, vigilare ac diuina ſapere perſuaſit, non illum qui nec dignoſcentiæ quidem ſenſum habere permiſit. Atq; hoc modo cætera multa contexuit. Cui loco libri eius ita reſpondẽdum putaui, vt etiam ego vos exhortarer, Intendamus Chriſtum verum & ſummum Deum, veri & ſummi Dei vnicum filium, non huius ſeculi malignum principem, ſed mundi, hoc eſt cęli terraq; factorem, qui nos tanquam peregrinos vitam tẽporalem in hac agere mortalitate præcepit. Intẽdamus inquam illum miſericordem ac mitem qui nos fratres ſuos fecit gratia, non natura. Ipſe eſt enim, non alius ſicut hic putat, qui ſecundum ſcripturas terrenum nobis corpus, animam vero flatu dedit, vtrunq; faciens, non eorum aliquid gignẽs. Qui nos vigilare ac diuina ſapere iuſſit & fecit. Ipſe eſt enim, non alius ſicut hic putat, qui dignoſcentiam boni ac mali ne peccando experiremur, admonuit. Qui nos ad immortalitatem vocans cæleſtia nobis regna promiſit. Ipſe eſt enim nõ alius, ſicut hic putat, qui nos poſt peccatũ reos, ab æternæ vitæ felicitate ſecreuit, & terreno labore puniuit. Qui nos, non ſicut iſte dicit, nihil ignorare, ſed vtilia ſcire præcepit: Nec ſicut iſte ſentit atq; à veritate diſſentit, ſcientiam damnauit in nobis, quæ fit ſapiẽdo iuſtitiã, ſed quæ fit experiendo peccatũ. Qui nos quòd errore moriebamur miſeratus eſt. Ipſe eſt enim, non alius, ſicut hic putat, qui nos morti nõ ex quo ſapere cœpimus, quod iſte ait, ſed ex quo deliquimus, deſtinauit. Qui nos proprias facultates hortatur ſpernere: imò verò loco tutiore recõdere: cùm ipſo ſit, non alius, vt hic putat, qui ſe non tãtùm cæleſtiũ, verumetiam terrenorum dominum oſtendens, ea quæ impij poſſidebant expoliatione plectendi ſuos, quibus hoc pro tẽpore congruebat, auferre atque habere, ſiue iuſſit, ſiue permiſit. Qui donat delicta conuerſis, cùm ipſe ſit, non alius, vt hic putat, qui in tertiam & quartam progeniã retribuit digna peruerſis. Qui non omnium, ſicut iſte ait, ſed eorum, quos antẽ præſciuit & prædeſtinauit, dilecta dimittit. Ipſe eſt autẽ, non alius ſicut hic putat, qui delicta quorundã, ad pœnalem animi dolorem terrorémq; maiorem, etiam illorum qui ea non admiſerant, non ſpiritalibus, ſed corporalibus mortibus vindicauit, vt conditio mortalium, qua fuerant poſt paululũ morituri

† *initium.*

Exod. 20.

turi, etiam isto modo seruiret Dei prouidẽtiæ, & in vsum cederet disciplinæ. Qui nos non in totũ irasci prohibuit, quãdoquidem & ipse iratus est vbi oportuit, sed irasci & non peccare
Psal. 4. præcepit. Ipse est autem non alius, non qui vindicandi causas sicut iste affirmat inquirit, sed vindicandas causas quando ipse nouit, aduertit. Qui nos nequãdo iuraremus, monuit: vt quoniam falli possumus, lõge fieremus à periurio nõ iurãdo. Ipse est autem, non alius, vt hic putat, qui suæ sententiæ veritatem ad incredulos increpãdos, vbi opus esse iudicauit, etiam iurãdo firmauit. Sicut autẽ homo iurãs adhibet testẽ Deum, ita seipsum Deus. Qui nos in fide verbi veri stare iussit. Ipse est enim non alius sicut hic putat, non qui voluntatẽ suã, sicut iste blasphemat, sed qui res quas voluit, non mutata volũtate mutauit. Qui nos viã veritatis docuit. Ipse est enim & Deus Prophetarũ, qui nunquam sicut iste calũniatur, falsis promissionibus suos decipit. Qui nos irreprehẽsibiles esse mandauit: ipse est enim & Deus Prophetarũ, qui nũquã sicut iste criminatur, se ipse reprehendit, nec eũm sicut hominẽ quicquã pœnituit: sed rerum futurarũ mutationẽ, quas se mutaturũ sine vlla sui mutatione ab æterno præsciuit, velut humana hominibus locutione prędixit. Qui nobis irã Dei metuendã, & in Euãgelio cõmendauit. Ipse est enim & Prophetarum Deus, qui non sui animi perturbationẽ, sed iustam seuerámq; vindictam, iræ vel indignationis nomine nũcupauit. Qui alterum ab altero non vtcũq; lædi, sed iniuria lædi noluit. Ipse est enim & prophetarum Deus, qui siue per homines, siue per angelos sanctos, etiã temporalibus corporũ mortibus, quos voluit vtiliter aut mulctauit, aut terruit. Qui dicit ad concupiscendũ non videndam
Exod. 20. esse mulierẽ. Ipse est enim qui & in lege dixit, Non concupisces: Nec sicut iste criminatur, indixit septenas singulis nuptias, sed propagãdi causa cõnubia casta permisit. Patres autem filiarũ maritos non solùm ipse nõ fecit, verumetiã ne fieret, sicut alia incesta prohibuit. Qui nos secũdum interiorem renouationẽ in spiritu mẽtis, nec masculos, nec fœminas esse docuit, sed sicut angelos in æternum secum futuros esse promisit: ipse est enim & Prophetarum Deus, qui masculum & fœminam propagandi generis causa nuptiali castitate cõiunxit: & secundas nuptias quę in nouo quoq; testamẽto permittuntur, licitas esse monstrauit. Vxores autem fratrũ, sed sine filiis defunctorũ, ad excitandã defuncti posteritatem, nõ libi-

dinis

dinis,ſed pietatis affectu,in matrimonium ſibi copulare præcepit:Patres vero filiarũ coniugiis miſceri omnino prohibuit. Qui nos ſuper omne genus ſerpentũ calcare ſpiritaliter iuſſit. Ipſe eſt enim & Prophetarũ Deus,qui populo infideli ad ſignificanda peccata,quorũ veneno inuiſibiliter moriebantur,viſibiles ſerpentes quibus admonerẽtur,immiſit: & plaga emendatoria,mortes animarũ,mortibus corporũ figurauit. Qui dixit,Date eleemoſynã,& ecce omnia mũda ſunt vobis. Ipſe eſt enim & Prophetarũ Deus,qui talia etiam Prophetarum voce mandauit:Nec ſibi voluit primogenitos hominũ filios immolari,ſed conſecrari:ſignificãs primogenitum à mortuis,in quo oportebat omnes à morte perpetua liberari. Qui corruptibilibus cibis incorruptibiles anteposuit:ipſe eſt enim & Prophetarum Deus,qui ſacrificia quibus non indiguit, ad ſignificandum verum ſacrificiũ, in vmbris futurorũ præcedere voluit: & diſciplinæ ſeueritate,mortibus corporũ, longe mitioribus quàm ſunt æterna ſupplicia gehẽnarum, perpetrata ſacrilegia vindicauit. Qui terrenas diuitias non,ſicut iſte dicit,damnari iuſſit,ſed ſpiritales cæleſtéſq; præpoſuit: ipſe eſt enim & Prophetarum Deus,qui facit & diuites benigniſſime largiẽdo: & pauperes iuſtiſſime vel non dando,vel auferẽdo: Qui nos pro inimicis orare iuſſit:ipſe eſt enim Prophetarũ Deus,qui filios parentum manibus immolari ſibi, vt iſte criminatur, non ſolùm nunquam voluit,verumetiã ne id fieret in lege cõſtituit, Qui ſine acceptione perſonarũ benefaciẽdũ omnibus intimauit:ipſe eſt enim & Prophetarũ Deus, qui quando ſine diſcretione ætatis aut ſexus occidi homines iuſſit, vnde ſcit iſte vel quiſquã,quid eis poſt mortẽ bonæ cõpẽſationis attribuit,quorum mortibus viuentes,aut emendauit, aut terruit? Qui nos æquo animo iniurias ſuſtinere & donare præcepit, Ipſe eſt enim & Prophetarũ Deus,qui oculũ pro oculo,dentẽ pro dente, modũ poſuit pœnæ,ne quiſquã ſibi amplius putaret deberi vindictæ,quàm pertuliſſet iniuriæ. Et hoc ideo,quia de ſapiẽtia Dei dictũ eſt, quòd legẽ & miſericordiã in lingua portet. Nec per miſericordiã debita debitoribus noſtris ſciẽter dimitteremus, niſi per legẽ ipſa debita diſcerneremus. Qui in tanta poteſtate ſe humilians, ad cõuertẽdos nos factus homo, cum hominibus eſt locutus:ipſe eſt & Deus Prophetarũ, qui cum primis patribus eſt locutus: ideo præter ſe dicẽs non eſſe alium Deũ,quia etiã ſumma Trinitas, manẽte perſonarũ di-

Luca 11.

Exod.21.

Matt.10. scretione, vnus est Deus. Qui Apostolis suis vt gratis darent quæ gratis acceperāt, iussit. Ad sustentationē tamen suam nec aliam tunicā secum ferre ideo constituit, quia secutus adiunxit, Dignus est enim operarius mercede sua: vt qui Euangelium annuntiauit, ex Euangelio viuerent: Deo tamen munera offerēda esse mōstrauit, qui nullius indiget, & munera sumēdo plus confert. Ipse est enim & Prophetarū Deus, qui & munera suos accipere vetat, quibus excæcātur oculi iudicātium: & munera ipse quamuis non egeat, accipit, vt pietate faciat opulētas animas offerentiū. Qui sabbatis hominem curauit, ostēdens iam esse tempus, vt secundū prophetiā cantici cāticorum aspiraret dies & remouerentur vmbræ. Ipse est enim & Prophetarū Deus, qui hominē ligna sabbatis colligentē, quia nondum duorū testamentorū tēpora distinguebat, sed legem Dei cōtumaci & impia mēte contempserat, lapidandum esse mandauit: eiúsq; corporali morte, quam post paululum omni homini quis dubitet, affuturam, sanxit timore obedientiam cæteris profuturam: qui propter saluandos homines se venisse dixit. Ipse est enim & Prophetarum Deus, qui iusto iudicio quos vult obdurat, qui sicut in Euangelio ait, venit in mūdum non solùm vt qui non vident videant, sed etiam vt qui vident, cæci fiant. Qui mandata vitæ perpetuæ nobis dedit. Ipse est enim & Prophetarum Deus, qui mandata sancta & iusta & bona, superbis tamen, non de ipsius gratia, sed de sua virtute fidentibus, non quibus viuerent, sed quibus morerentur vt conuincerentur dedit. Sicut Apostoli, dicēte vno ipsorum, bonus odor Christi erant, & in his qui salui fiebant, & in his qui peribant: aliis quidem odor vitæ in vitam, aliis odor mortis in mortem. Qui viciatorum salus apparuit, dans incessum claudis, linguam mutis, auditum surdis, lumen cęcis. Ipse est enim & Prophetarum Deus, qui eadem vitia, non solùm misericordissime sanat, verumetiam iustissime importat, neque enim debet eum quisquam non minus impia vanitate Christo putare contrarium, & istum bonum dicere, Christū autem malum: eo quòd iste in virga Aaron aridum lignum, & nulla radice subnixum, florem ferre fecit & fructum: Christus autem arborem maledicto arefecit, quia nihil in eo pomorum, quorum nondum erat tempus, inuenit. Dicens autem alium esse pacis & charitatis patrem, alium belli & furoris authorem, illum volens intelligi Christum, hunc autem legis & Prophetarum

Margin notes: Deut.16. (beside "do plus confert"); Cant. 2. (beside "opulētas"); Num.15. (beside "ostēdens"); Ioan. 9. (beside "quos vult obdurat"); 2 Colo. 2. (beside "uincerentur"); Matt.11. (beside "mortem"); Num.17. (beside "tare contrarium"); Mat. 21. (beside "lum: eo quòd"); Cap.xij. (beside "rum nondum")

tarum Deũ:poteſt vanus dicere ipſum Chriſtũ ſibi eſſe contrarium:aut duos fuiſſe non vnum inter ſe ſcilicet repugnantes:alium qui dixit,Pacem do vobis:& alium qui dicit, Non veni pacem mittere in terram,ſed gladium:maxime quia diſplicet ei res aliquas bonas malarũ nominibus figurari.Quod vero alium dicit eſſe inceſtus & adulteriorum conſciũ,alium vero pudicæ caſtitatis † & ſanctimoniæ Dominum: illum diabolum intelligat,Prophetarum autem Deum nouerit,non minus caſtitatis † & ſanctimoniæ Dominum eſſe quàm Chriſtum: quia Deus Apoſtolorum idem ipſe & Prophetarum, priorum illis tempore, ſed fide ſociorum: ipſe eſt Deus in vtroque teſtamento iuſti actus & piarum orationum: ipſe eſt in vtroque author religioſorum ſacrificiorum. Videte ſanè vnde probare voluerit humanorum corporum vitia, non ad Deum authorem,ſed potius ad diabolum pertinere: quia Dominus ait in Euangelio, de muliere quam ſanam fecit, quòd eam ſatanas alligauerat decem & octo annos: propter quod erat incurua,nec ſe erigere poterat: quaſi ſatanas cum habeat ſemper cupiditatem nocendi, nocere cuiquam poſſit, niſi ab omnipotente acceperit poteſtatem. Nam quid aliud,non ſolum in libro Iob,quem profecto iſte non accipit, ſed etiam magis in ipſo Euangelio declaratum eſt,vbi ſpiritus immundi nec in porcos irent,niſi hoc illis benignus ipſe ſaluator petẽtibus,quos certe in abyſſum poſſet relegare,cõcederet:re innéceſſariã docere nos volens,vt ſcilicet nouerimus multominus eos poſſe ſua poteſtate nocere hominibus,qui nec pecoribus qualibuſcũque potuerint. Hãc autem poteſtatem Deus bonus,occulta nobis iuſtitia dare dæmonibus poteſt, iniuſte non poteſt. Deinde quód de antichriſti aduentu & elatione impia dixit Apoſtolus,vult iſte ad hoc trahere, vt ipſum intelligamus Prophetarũ Deum:vnde potius conuincitur illud dei eſſe tẽplum,vbi hominem peccati,filium interitus,extollentem ſe ſuper omnem Deũ,& quod colitur, Apoſtolus ſeſſurum eſſe prædixit. Deus enim verus eſt, in cuius templo falſus ille ſeſſurus eſt:Ad quẽ pertinet etiam iſte,qui ſub nomine Chriſti,quod eſt nomẽ dei,hoc eſt Chriſtianũ ſe videri volẽs,ſuperextollitur cõtra Chriſtũ:ſeq; oſtendit antichriſtum, non vnũ illum maiorem cæteris,ſed ex his aliquẽ de quibus dicit Ioãnes Euãgeliſtã:Nũc antichriſti multi facti ſunt.Eos enim dicebat hæreticos,qui temporibus Apoſtolorũ eſſe iam

Ioan. 14.
Mat. 10.
† aliàs. charitatis
Luc. 13.
Mat. 8.
2.Theſ. 2.
1.Ioan. 2.

cœpe

cœperant: Hi autem cœperunt esse post ascensionem dũtaxat in cælum domini nostri Iesu Christi, ab illo Simone Mago, Acto.8. quẽ legimus in Actibus Apostolorum baptizatum. Post hunc autem fuerunt nonnulli discipuli eius, in eadem impietate posteriores prioribus succedentes: Quorũ in successione quartus extitit Basilides: Qui primus apertius ausus est dicere, deum quem gens Iudæa coluit, non fuisse verum deum. Post istos fuit quidam etiam Carpocrates, qui negauit istum visibilem mundum à summo deo creatũ, sed à quibusdam virtutibus dæmoniorũ. Negans etiam legem quæ per Moysem data est, deũ dedisse. Cerdon postea surrexit, qui primus inuenitur dixisse duos deos, vnum bonum, & alterum malum, longe antequam hæresis Nanichæorum emersisset, quorum in hoc furioso deliramento error est notior. Huius Cerdonis Marcion discipulus fuit. Appelles quoq; talia docuit. Fuerũt etiam † qui à quodã Patricio nonnulli Patriciani, vel † sunt similiter aduersantes diuinis veteribus libris. Hi omnes apertissime contra deũ sentiunt legis & Prophetarum, hoc est deum verum, à quo factus est mũdus. De aliqua istorũ hæresi est iste, Nã non eum puto esse Manichæum. Sed cuiuslibet sit hæretici erroris, vel ipse, vel Fabricius, nescio quis, cuius se gloriatur esse discipulũ, quãtum ad hũc librum attinet quem misistis, satis ei puto esse respõsum. Ea quippe furoris eius deiecta sunt robora, ex quibus omnes quas in eo volumine scripsit blasphemiæ pullularũt, impiissimis in deum maledictis atque conuinciis varia loquacitate frondẽtes. Quorũ omnes singillatim ramos ferire, nimis longũ fuit, sed radices ipsæ fuerãt amputãdæ. Si autem recẽseatis quæ contra Faustum Manichæũ scripsimus, & cõtra Adimantum, qui Manichæi sectator cum ille viueret fuisse iactatur, multa reperietis quæ aduersus istũ pariter valeant. Et fortasse si illa legerentur, vel nõ omnino, vel nõ multum necessariũ fuisset hæc scribere. Sanè post finẽ libri in quo fine paucitatẽ hominum in suo errore cõmendat, quia videlicet paucorũ est sapiẽtia: quod omnibus hæreticis aduersariis Ecclesiæ catholicæ, quæ per omnes terras copiosa fertilitate diffunditur, in sua cuiusq; propria vanitate cõmune est: omnes enim de paucitate gloriãtur, & seducere si possint multitudinem quærũt. Post hũc ergo finẽ libri, rursus alterius apparet exordium, eiusdẽ forsitã hominis authoris, eiusdẽ tamen quod non dubitatur erroris. Disputare autem cœperat, quòd caro

alium

alium haberet fabricatorem, non Deũ: vnde cum perpauca dixisset, in ipso exordio cœpta finita sunt. Sed vtrum ipse author an scriptor codicis non potuerit implere quod cœperat, nescio. De hac tamen dementia hominum non considerantium quid loquantur, aduersus Manichæos multa iam scripsimus. Et in huius ipsius operis initio idonea quantum existimo iacta sunt fundamenta, quibus prudens & pius lector intelligat, non ideo subtrahendam carnẽ operibus dei, quod spiritus natura sit potior: nec ideo mala esse ista temporalia, quia merito eis præponuntur æterna: nec ideo bona terrestria detestanda, quia sunt cælestia meliora: cum Deus creauerit omnia bona, magnus in magnis, sed non paruus in paruis, Iã illud aliud quod in eodem codice scribi cœperat, Adimãti opus est illius discipuli Manichæi, qui proprio nomine Addas dictus est, Vbi de vtroque testamento veluti inter se contraria testimonia proferuntur versipelli dolositate, velut inde ostendatur vtrunque ab vno Deo esse non posse, sed alterum ab altero. Contra hoc autem malignum machinamentum iam olim scripsimus, vt pauloante commemorauimus, & ipsum opusculũ nostrum habere vos credo. Quanuis quædã sint perpauca in fine ipsius operis Adimanti, quibus non respondi: nescio quibus enim vt fieri solet incurrentibus, quæ magis videbantur vrgere, illa interrupta sic remanserunt. Sed vt dixi, in fine perpauca sunt, quæ si dominus voluerit, quantocyus explicare curabo.

Libri Secundi finis.

CONSVLTATIO, SIVE COMMONITORIUM OROSIJ AD AUGUSTINUM DE ERRORE PRISCILLIANISTARUM, & ORIGENISTARUM.

Beatissimo patri Augustino Episcopo Orosius. Iam quidem suggesseram sanctitati tuæ, sed commonitorium suggestæ rei & nunc offerre meditabar, cum te expeditum animo ab aliis dictandi necessitatibus esse sensissem. Sed quoniam domini mei, filij tui, Eutropius & Paulus Episcopi, eadem qua & ego puer vester, salutis omnium vtilitate permoti, commonitorium iam dederunt de aliquantis hæresibus, nec tamen omnes significauerunt, necesse me fuit festinatò edere, & coaceruare in vnum omnes perditionum arbores

bores cum radicibus & ramis suis,& offerre ignienti spiritui tuo,vt tu viso agmine perspectáque nequicia, permetiaris, quam possis dispositionem adhibere virtutis. Tu tantũ beatissime pater,malignas aliorum plantationes vel insertiones erue atque succide,& veram sparge sementem, nobis de tuis fontibus rigaturis.Ego Deum testem spondeo,& incrementũ operis tui spero, quia terra illa quæ nunc ingratos fructus insyncera cultura exhibet,si eandem anno illo recondito apud te mandando & replendo visitaueris, vsque in centesimum fructum profusa aliquando liberius vbertate proficiet. Per te Dominus deus noster,per te,inquam, beate paterquos castigauit in gladio, emendet in verbo. Ad te per Deum missus sum,de te per eum spero, dum considero qualiter actum est,quòd huc venirem. Agnosco cur venerim,sine voluntate, sine necessitate,sine consensu.De patria egressus sum occulta quadam vi actus,donec in istius terræ littus allatus sum. Hic demum in eum resipui intellectum, quòd ad te venire mandabar. Impudentem non iudices,si accipis confitentem: Fac me ad dilectum Dominum meum idoneum negociatorem inuenta margarita,non fugitiuum seruum euersa substantia reuerti. Dilacerati grauius à doctoribus prauis,quàm à cruentissimis hostibus sumus. Nos confitemur offensam, tu peruides plagam,quod solum superest,adiuuante Domino largire medicinam. Breuiter ergo & quid ante male plantatum conualuit,& quid postea peius insertum præualuit, ostendam.

Mat. 13.

Priscillianus,primum in eo Manichæis miserior, quod ex veteri quoque testamento hæresim confirmauit,docẽs animam quæ à deo nata sit,de quodam promptuario procedere, profiteri ante Deum se pugnaturã,instrui adoratu angelorum. Dehic descendentem per quosdam circulos à principatibus malignis capi,& secundum voluntatem victoris principis in corpora diuersa cõtrudi,eísque ascribi chirographum. Vnde & Mathesim præualere firmabat, asserens quod hoc chirographum solueret Christus, & affixerit cruci per passionẽ suam: sicut ipse Priscillianus in quadam epistola sua dicit. Hæc prima sapientia est,in animarum typis,diuinarum virtutum intelligere naturas,& corporis dispositionem. In qua obligatum videtur cælum & terra, omnésque principatus seculi vidẽtur astricti sanctorum dispositiones superare. Nam primum Deus circulum emittendarum in carne animarum, diuinum

uinum chirographum, angelorũ & Dei & omnium animarum consensibus fabricatum patriarchæ tenent, qui cõtra formalis militiæ opus possident: & reliqua. Tradidit autem nomina patriarcharum mẽbra esse animæ, eo quòd esset Ruben in capite, Iuda in pectore, Leui in corde, Beniamin femoribus? & similia. Cõtrà autem in membris corporis, cæli signa esse disposita: id est, arietẽ in capite, taurum in ceruice, geminos in brachiis, cancrum in pectore, &c. Volent subintelligi tenebras æternas, & ex his principem mundi præcessisse. Et hoc ipsum confirmans ex libro quodam qui scribitur Memoria Apostolorũ, vbi Saluator interrogari à discipulis videtur secreto & ostendere, quia de parabola Euangelica quæ habet, Exiit seminans seminare semen suum, nõ fuerit seminator bonus. Asserens, quia si bonus fuisset, non fuisset negligẽs, vel secus viam, vel in petrosis, vel in incultis iacere semen: volẽs intelligi hũc esse seminantem, qui animas captas spargeret in corpora diuersa quæ vellet, Quo etiã in libro de principe humidorum, & de principe ignis plurima dicta sunt, volens intelligi, arte, nõ potẽtia Dei, omnia bona agi in hoc mũdo. Dicit enim esse virginem quãdam lucem, quam Deus volens dare pluuiã hominibus, principi humidorum ostendit: qui dum eam apprehendere cupit, cõmotus consudat, & pluuiam facit, & destitutus ab ea, mugitu suo tonitrua concitat. Trinitatẽ autem solo verbo loquebatur: nam vnionẽ absque vlla existentia aut proprietate asserẽs, sublato, & patrem, filium, & spiritũ sanctum, hunc esse vnum Christum dicebat. Tunc duo ciues mei, Auitus, & alius Auitus, cum iam tam turpem confusionem, & per seipsam veritas sola nudaret, peregrina petierunt, Nam vnus Hierosolymam, alius Romam profectus est. Reuersi vnus detulit Originem, alius Victorinum: ex his duobus, alter alteri cessit, Priscillianum tamen ambo dãnarunt. Victorinũ parum nouimus, quia adhuc penè ante editiones suas, Victorini sectator cessit Origeni. Cœperunt ergo ex Origene magnifica plura proponi, quæ ex modica occasione veritas ipsa præcederet. Didicimus enim de Trinitate doctrinã satis sanã, omnia quæ facta essent, à Deo facta esse, & omnia bona valde, & facta de nihilo. Tũc deinde scripturarum solutiones satis sobrias. Omnia hæc statim à sapiẽtibus fideli pristinorũ expurgatione suscepta sunt. Remãsit sola offensa: de nihilo credere tũ persuasum erat esse animã: non tamen persuaderi poterat, factã esse

Ibidem.

Solœcismus.

Solœcismus.

de ni

de nihilo: argumentantes, quia voluntas de nihilo esse nō possit. Hoc penè vsq; ad nunc manet. Isti vero Auiti duo, & cum his sanctus Basilius Graecus, qui haec beatissime docebant, quaedam ex libris ipsius Origenis non recta, vt nunc per intelligūt, tradiderunt. Primum omnia antequam facta apparerent, semper in Dei sapientia facta mansisse dicentes, hoc verbo, Deus enim quaecunque fecit, faciendo non cœpit. Deinde dixerunt angelorum, principatuū, potestatum, animarū ac daemonum, vnum principium, & vnam esse substantiam: & vel archāgelo, vel animae, vel daemoni locum pro meritorū qualitate datum esse, vtētes hoc verbo, Maiorem locum minor culpa promeruit. Mūdum nouissime ideo esse factum, vt in eo animae purgarentur, quae ante peccarunt: ignem sanè aeternum quo peccatores puniantur, neq; esse ignem verum, neq; aeternū praedicauerunt: dicētes, dictū esse ignem, propriae cōscientiae punitionem: aeternū autem iuxta etymologiam Graecam, non esse perpetuū, etiam Latino testimonio adiecto: quia dictū sit in aeternum, & in seculum seculi postposuerit aeterno: ac sic omnes peccatorum animas post purgationem conscientiae in vanitatem corporis Christi esse redituras. Voluerunt etiā de diabolo asserere, sed non praeualuerūt: eo quòd cum substantia in eo bona facta, perire non possit, exusta in totum malitia diaboli, aliquando saluandam esse substantiam. De corpore vero domini sic tradiderunt: quia cum vsque ad nos veniens filius Dei, post tot milia annorum otiosus eousque non fuerit, sed praedicans remissionem angelis, potestatibus, atque vniuersis superioribus, cum qualitatem formae eorum quos visitaret assūmeret, vsque ad palpabilitatē carnis assumptionis specie, crassius se hac passione & resurrectione determinans, rursus donec vsque ad patrem veniret ascendendo tenuasse. Ita neque depositum vsque fuisse corpus, nec in corpore vllo regnantem, circunscribi deum. Creaturam quoque

Roma. 8. subiectam corruptioni, non volentem: intellectam esse dicebant, solem & lunā & stellas, & haec non elementarij esse fulgoris, sed rationales potestates: praebere autem seruitium corruptioni, propter eum qui subiecit in spe. Hoc sicut retinere potui, breuiter expositū est, vt perspectis omnibus morbis medicinā adhibere festines. Est veritas Christi in me, quia propter venerabilem reuerētiam sanctitatis tuae esse impudens non auderem, nisi euidenti iudicio & ordinatione

Dei

Dei illius tanti & talis populi, cui sicut peccanti plaga imposita est, sic post plagam cura debetur, remedia proferẽda te electum, me missum esse cognoscerem. Memor mei beatissime pater, multorúmque qui mecum velut ros eloquium tuum, vt super eos descendat expectant, esse dignare.

Finis Epistolæ.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, LIBER ad Orosium contra Priscillianistas & Origenistas.

Espondere tibi quærẽti dilectissime fili Orosi, nec ad omnia debeo, quę in tuo commonitorio posuisti, nec omnino nõ debeo, ne studiũ tuum, quod mihi gratissimũ est, contempsisse videar, & ob hoc intemperanter offendã. Nam in quibusdam opusculis nostris, quæ vel legisti, vel legere poteris, multa dicta sunt, quæ valeant aduersus hæresim Priscillianistarum: quãuis nõ mihi eos proposuerim refellendos, sed cum aliud agerem etiam hoc me egisse nunc intelligo, quando ex te audio quid illi sentiãt. Quod enim est aduersus Manichęos multis à me locis de anima disputatum, quæ licet secundum quendam modum suũ sit immortalis, tamen in deterius deficiendo, & in melius proficiendo mutabilis esse cõuincitur, & per hoc nõ esse de Dei substantia dilucidissime ostenditur, simul quoque Priscilliani dogma subuertit. Hoc enim vno firmissime constituto, quod & verissimũ est, & in seipso vnusquisque admonitus facillime agnoscit, neque illi, neque isti inueniunt, vnde suas fabulas texant. Quid enim opus est ire per amputandos ramos loquacissimi erroris, cuius radicem effodere atq; extirpare compendiũ est, cum præsertim & ipse gratuleris, iam illa fabulosissima deliramenta apud vos esse conuicta? Sed de anima quæstionem adhucusque versari, vtrum eam Deus, quoniam particulam vel defluxionem eius non esse iam constat, ex nihilo creasse dicendus sit, eo quòd durum & impiùm videatur voluntatem Dei dicere nihil esse, quo volente creata est. Hoc quidẽ iam non pertinet ad redar- Cap. I. Cap. II.

guendam Priscilliani sacrilegam vanitatẽ, Siue enim ex nihilo facta sit anima, siue hoc propterea dicendũ non sit, quia Dei volũtate facta est, quæ voluntas vtique nõ est nihil: tamẽ quia facta, & Dei natura nõ est profecto hæresis illa refellitur, quæ animã primitus naturã Dei esse cõtendit, vt habeat vnde concinnet ibi quicquid aliud falsitatis adiũgit. Verũ quia & istã quæstionem spernere & indiscussam relinquere nõ oportet: quærendũ est ab istis, qui propterea nolunt animã ex nihilo factam credere, ne voluntatẽ Dei quę facta est, nihil esse asserant: quærendũ est ergo ab eis, vtrũ nullã creaturam ex nihilo factã esse fateantur. Si enim id putant, quærendũ † est, ne aliã quandam naturam conentur inducere, quæ neq; Deus sit, nec tamen nihil sit: quã velut materiã sibi subiectã nisi Deus haberet, vnde faceret quicquid fecit, inuenire non posset. Nam dum quæritur vnde creaturã suam Deus fecerit, quædã materies quęritur; sicuti est fabro lignũ, vel quodlibet corpus, quod nisi habuerit, ea facere quæ ab eius arte expetuntur omnino nõ poterit. Cũ ergo respõdetur, ex nihilo: quid aliud respondetur, nisi nullã ei subiectã fuisse materiam, quam ipse nõ fecerat, vt haberet vnde faceret, si quid vellet, & quã nisi haberet, facere non valeret? Materies quippe mundi quæ in rebus mutabilibus vtcunq; dignoscitur, ab ipso cõstituta est, à quo constitutus est mundus. Quapropter & si fecit aliquid Deus aut facit, ex alia quacunque re: non tamen ex ea re fecit aut facit, quam ipse non fecerit. Quamobrem sequestrata paululum animæ natura, si fatentur Deũ aliquid fecisse de nihilo, attendant & videant, quicquid illud est, eũ voluntate fecisse. Non enim aliquid fecisset inuitus. Nec tamẽ ideo eandẽ voluntatem nihil esse, qua voluntate ab illo aliquid ex nihilo factum est. Cur ergo de anima timẽt dicere, quod de aliis quibuslibet rebus nõ dubitent dicere? Aut si animam tantũmodo voluntate Dei perhibent factã, cætera eum non voluntate fecisse contendunt, quid absurdius, quid insanius dici potest? Quòd si omnia quæ fecit, voluntate vtiq; fecit: nec tamẽ cum hoc dicimus, eandem voluntatem nihil esse dicimus: hoc & de anima accipiant. Cum enim dicitur, Deus ex nihilo fecit: nihil aliud dicitur, nisi, non erat vnde faceret, & tamen quia voluit fecit. Vsqueadeo igitur in eo quod ex nihilo fecit, voluntas nõ nihil dicitur, vt ipsa præcipue cõmẽdetur. Nam cui dicitur: subest enim tibi cũ voles posse, siue assit vnde fiat, siue non

† verendum.

Cap. III.

non assit: sat est voluntas, vbi summa est potestas. Quomodo ergo in eo quod de nihilo creatur, voluntas creantis nihil esse perhibetur, cũ propterea de nihilo creari aliquid possit, quia volũtas creãtis etiã sine materia sibi sufficit. Quòd si fortè nõ solũ animã, sed nullã omnino creaturã volunt fateri ex nihilo factã, ideo quoniã quicquid Deus fecit, voluntate fecit, quæ volũtas vtiq; nõ est nihil, respiciãt vnde secundũ corpus factus sit homo. Certè enim sicut scriptura testatur, eũ de limo vel de puluere terræ Deus fecit, & proculdubio voluntate fecit. *Genes. 2.* Nec tamẽ volũtas Dei puluius aut limus est. Sicut ergo in eo quod ex limo factũ est, quãuis voluntate sit factũ, non est volũtas limus: ita in eo quod ex nihilo factũ, quãuis volũtate sit factũ, nõ est volũtas nihil. Iam verò quod dolendũ addidisti, *Cap. IIII.* ex Priscilliani hæresi ad errorem Origenis apud vos homines fuisse delapsos, nec ab illa peste potuisse sanari, nisi & ipsa medicina morbidũ aliquid intulisset, nõ est quidẽ dolor iste culpandus. Veritas enim debuit, nõ falsitas pellere falsitatẽ. Nam hoc mutare est malũ, nõ euitare. Verũtamen quia de ipso Deo creaturarũ omnium conditore: hoc est, de ipsa coæterna & incõmutabili trinitate, ab eis qui ad vos libros Origenis attulerant, id traditum esse cõmemoras, quod veritas habet: cõtra quam veritatem Priscillianus Sabellianũ antiquũ dogma restituit, vbi ipse pater qui filius, qui & spiritus sanctus perhibetur, hoc ipse peior, quòd etiã de anima ita sentit, vt nõ eam propriã velit habere naturã, sed de ipso Deo tanquã particulam defluere, & tam deformiter inquinari, atque in deterius commutari cũ Manichæis audeat affirmare non parũ boni ex libris illis prouincia vestra percepit, in ea re: maxime in qua capitaliter erratur. De creatore quippe, nõ de creatura tã falsa & tam nefaria sentiũtur. Siue ergo in hãc fidẽ qui deuiauerant restituti sunt, siue qui eã nõdũ nouerãt illarũ disputationũ lectione didicerũt, hoc se gaudeãt didicisse quod sanũ est. Quod autẽ & in eis erroris est: quamquã te cognouisse iã videã, tamen quemadmodum cõtra talia disseratur, ibi melius discere poteris, vbi error ipse & olim exortus est, & non olim proditus. Quantũ possum tamẽ etiã ego cõmoneo, vt de diaboli angelorũq; [eius] correctione & in pristinũ statũ reparatione sapere nihil audeas: Nõ quia diabolo & dæmonibus inuidemus, & eo modo quasi vicẽ maleuolẽtiæ illis repẽdimus, *Cap. v.* cũ illi nõ ob aliud nisi inuidẽtię stimulis agitati, nostra itinera

quibus in Deũ tendimus perturbare conentur: ſed quia vltimæ ſententiæ ſummi & veraciſsimi iudicis, ex noſtra præſumptione addere nihil debemus. Ipſe enim ſe ſimilibus eo-
Mat. 25. rum dicturũ eſſe prædixit, Ite in ignẽ æternũ, qui paratus eſt diabolo & angelis eius. Nec mouere debet vt hoc loco æternum pro diuturno accipiamus, quod alibi ſcriptũ eſt, In ęternum & in ſeculũ ſeculi. Latinus quippe interpres noluit dicere, in æternũ & in æternum æterni. Sed quoniã id quod αἰών, Græcè dicitur, & ſeculũ & æternũ interpretari poteſt, cõmodius alij interpretes trãſtulerunt, in ſeculũ & in ſeculũ ſeculi. Sed nõ hoc dictũ eſt vbi dictũ eſt, Ite in ignẽ ęternũ. Nõ enim dictũ eſt αἰῶνα, ſed αἰώνιον, quod ſi à ſeculo declinatũ eſſet, ſeculare Latinè diceretur, nõ æternũ, quod nemo vnquã interpres auſus eſt dicere. Quapropter licet Latinè ſeculũ cum aliquo fine intelligatur, æternum verò niſi id quod ſine fine eſt, non ſoleat appellari: αἰὼν autem Græcè aliquando æternum, aliquando ſeculum ſignificare intelligatur: tamen quod ex hoc nomine deriuatur & appellatur αἰώνιον: nec ipſi Græci quãtum exiſtimo ſolẽt intelligere, niſi id quod nõ habet finẽ. Nos autem ſiue αἰῶνα ſiue αἰώνιον non ſolemus dicere, niſi æternũ: ſed αἰῶνα dicimus & ſeculũ, αἰώνιον autem non niſi æternũ. Quãuis quidã interdũ etiã æternale audeant dicere, ne Latinæ linguę deeſſe videatur ab eodẽ nomine deriuatio. Et fortaſſe quidem ſecundũ morem ſcripturarũ inueniant iſti aliquid etiã αἰώνιον dictũ, quod ſine fine non ſit, ſicut Deus in libris veteris teſta-
Exod. 28. mẽti aſſidue dicit, Hoc vobis erit legitimũ æternũ: quod Gręcus habet αἰώνιον, cũ de talibus ſacramẽtis eo modo ſæpe præ- Leui. 16. & 17.
ceperit, quæ finẽ fuerant habitura: quanquã ſi diligẽtius dicta
Num. 18. intelligãtur, ea fortaſsis quæ illis ſacramẽtis ſignificabantur, finem non erant habitura, Ita enim ne lõgius abeam, dicimus æternũ Deũ: nõ vtiq; iſtas duas breuiſsimas ſyllabas, ſed quod
Cap. v 1. eis ſignificatur. Dixit Apoſtolus æterna tẽpora priora & an-
Titum 1. tiqua, quod in Græco legitur πρὸ χρόνων αἰωνίων. Ad Titũ enim ſcribẽs ait, Spem vitæ æternæ quã promiſit nõ mendax Deus ante tẽpora æterna. Cũ autẽ retrorſum tẽpora à conſtitutione mũdi habere videãtur initiũ: quomodo ſunt æterna, niſi quia æterna dixit quæ ante ſe non habent vllũ tẽpus? Sed quiſquis
Mat. 25. prudẽter aduertit quod dictũ eſt, Ite in ignẽ æternũ: illud eſſe dictũ quod nõ habet finẽ, è cõtrario probat eo ipſo loco Euãgelico de vita æterna: quam iuſti accepturi ſunt: Non enim & ipſa

ipsa habet finē, Ita enim cōclusit, Ibunt illi in ambustionem æternā,iusti autem in vitam æternā. In vtroq; Græcus αἰώνιον, habet. Si misericordia nos prouocat credere,nō futurum impiorum sine fine suppliciū:quid de præmio iustorū credituri sumus,cū in vtraq; parte,in eodē loco,eadem sentētia,eodem verbo pronūcietur æternitas? An iterū etiā iustos ex illa sanctificatione & vita æterna,in peccatorū immundiciā atq; in mortem relapsuros esse dicemus? Absit hoc à Christianæ fidei sanitate. Vtrunque igitur sine fine dictū est æternum,hoc est, αἰώνιον,ne cū diaboli pœnas dolemus,& de regno Christi dubitemus. Postremo si æternū & æternale:hoc est,αἰών,& αἰώνιον, sub vtroq; intellectu in scripturis poni solet,aliquādo sine fine,aliquādo cum fine:quid de illis Prophetæ verbis respōsuri sumus,vbi scriptū est: Vermis eorū nō morietur,& ignis eorū nō extinguetur? Qualiscūq; pœna significata sit nomine vermis atq; ignis:certe si nō morietur,nec extinguetur,sine fine prædicta est. Nec aliud agebat propheta cū hoc diceret,nisi vt eā sine fine prædiceret. *Esa. 66.*

Cap. VII. De regno etiā Christi,nō secundū id quod in principio verbū Deus apud Deū,nam illinc nemo vnquā dubitauit,quod sit rex omniū seculorū:sed secūdū hominis susceptionē & mediatoris sacramētū,& ex virgine incarnationē,apertissimè;dictū est,quod finē nō sit habiturū:vbi angelus loquēs Mariā matrē futurā,virginémq; mansurā,ait inter cætera, Hic erit magnus,& filius altissimi vocabitur, Et dabit illi dominus Deus sedē Dauid patris eius,& regnabit in domo Iacob in æternū,& regni eius nō erit finis. Secūdū quid regni eius nō erit finis,nisi secundū id quod regnabit in domo Iacob? Nā hoc quod ait,in æternū:propter ipsam ambiguitatē exposuit addēdo,regni eius nō erit finis:ne quisquā æternū hic sic acciperet,quēadmodū seculū finē quādolibet habiturū. Nunquid autē regnū in domo Iacob & in sede Dauid intelligi potest,nisi in ecclesia & in eo populo qui est regnū eius,de quo etiā dicit Apostolus, Cū tradiderit regnū Deo & patri:id est, cū perduxerit sanctos suos ad cōtēplationē patris:vtiq; & ad suā,secundū id quod Deus est æqualis patri? Non enim sic tradit vt ipse amittat,quia & pater dedit filio habere vitā in semetipso,nec vtique amisit ipse. Ac per hoc si regni eius nō erit finis,profecto sancti eius qui sunt regnum eius,cū illo sine fine regnabunt. Quod autē illo loco dicit Apostolus, Deinde finis cum tradiderit regnum Deo & patri:ibi finem nō consumen- *Ioan. 1.* *Luca 1.* *1. Cor. 15.* *Ioan. 5.* *1. Cor. 15.*

Rom. 10. tem, sed perficientē significat: sicut dictū est, Finis enim legis Christus ad iustitiā omni credenti: quòd lex perficiatur, non
Matt. 5. quòd aboleatur. Quod & illic significat vbi ait, Non veni legē
Cap. VIII. soluere, sed adimplere. Quod autē dicūt de rationalibus creaturis, id est, sanctis angelis & immundis dæmonibus, & ipsis animabus hominū, quòd maiorē locū minor culpa promeruerit, qua impudentia conentur ecclesiæ Christi persuadere, non video. Melius itaq; credimus, Deū non peccatis rationaliū spirituum adductū esse ad fabricā mundi, ne illa sequatur [absurda, quòd duo soles, vel tres, vel quatuor, vel quotlibet vobis esset necesse, si plurimum spirituū per liberū arbitriū tanta culpa præcederet, quanta illos in similibus corporū cælestiū globis oporteret includi, sed factum esse mundum Dei bonitate, magnū, bonum, à summo & non facto bono, in quo fierēt omnia bona valde secundū naturā, & aliis alia meliora, à summis creaturis vsq; ad infima distinctis gradibus ordinata, vt eo modo essent omnia, dū non essent sola potiora, & haberēt eius numeri terminū, quem constituendū apud se vidit omniū naturarum creatarū conditor Deus, qui ea nō facta didicit, sed nouerat etiā faciēda. Vnde illud quod aiunt, in eius sapiētia iam fuisse facta omnia, antequā in istas formas & modos proprios proferrentur, atq; in suis ordinibus apparerent, non sobrie dicitur. Facta enim quando essent antequam facta essent? sed in Dei sapientia omnium faciendarū rerum rationes esse potue-

Sequētes 58. lineas ex tribus vetustis codicibus hic inseruimus.

Ioan. 1. runt, non tamē factæ. Omnia enim per ipsam facta sunt, nō & ipsa facta est: quia & ipsa est verbū de quo dicitur, Omnia per ipsum facta sunt. Nouerat ergo Deus omnia quæ fecit ante quam faceret. Non enim possumus eum dicere ignorata fecisse, & ea non nisi facta didicisse: nescisse quid faceret, sed scisse quod fecit. Hoc enim si de aliquo artifice homine diceremus, insipientissime saperemus. Nouerat ergo ea facienda, nō facta nouerat vt faceret, non quia fecerat. Proinde quāuis iam nota essent, quia nisi à sciente non fierēt, non tamē facta esse cœperunt, quæ vt fierent sciebātur antequā fierent. Cum autē veritas, quæ non opinatur incognita, nec aliquem fallit, purgationem nostram, imò verò & perfectionē, etiam post resurrectionem corporū spiritaliū vsq; ad angelorū æqualitatē promittat futurā, quo modo dicūtur ipsi sancti angeli, quibus purgatissimi æquales erimus, adhuc à peccatis suis esse purgādi? Et cum cælum nouum & terrā nouā polliceatur Deus habitaculū sanctorum

ctorum, atq; ab omni labe huius seculi purgatorũ, qua tãdem affirmatur audacia, non futurũ fuisse mũdum, id est, cælum & terram, nisi propter necessitatẽ purgãdorũ spirituũ rationabiliũ, qui vel in cælo vel in terra non essent. nisi pro meritis peccatorũ? Quid ergo purgatis opus est cælo nouo & terra noua, si purgati ad hoc restituuntur, vt sint quemadmodum fuerunt ante cælum & terrã sine cælo & terra? Quod si omnino verum esset, nos vsq; ad illud quod promittit scriptura spem nostram tendere deberemus. Et si inde essemus in aliquid melius trãsferendi, multò rationabilius hoc tunc iam ibi positi disceremus, quàm nunc non solùm temere crederemus, verũ etiã impudenter docere conaremur. Quid est autẽ absurdius, quàm dicere cælum & terra non esse mũdi structura purgãdis, cum alterum cælum & alterã terram promittat scriptura purgatis? Porrò de Sole & Luna cæterísq; syderibus ꝙ cælestia sint corpora videmus, quòd animata sint, nõ videmus: De diuinis hoc libris legatur, & credimus. Nam testimoniũ ex Apostoli epistola quod ab eis dici soluere posuisti, etiã de solis hominibus intelligi potest, quoniã in vnoquoq; homine est omnis creatura non vniuersaliter sicut est cælũ & terra, & omnia quæ in eis sunt, sed generatim quodã modo.] Quia & rationalis in illo est, quam vel probantur habere angeli, vel creduntur: &, vt ita dicam, sensualis, qua & bestiæ non carent: vtuntur enim & sensibus & sensualibus motibus ad appetẽda vtilia & vitanda cõtraria: & vitalis priuata sensu, qualis aduerti in arboribus potest. Nam & in nobis sine sensu nostro fiũt corporis incremẽta & capilli nec cùm præcidũtur sentiũt, & tamẽ crescunt. Iam verò ipsa corporalis creatura euidẽtius apparet in nobis, quę licet ex terra facta atq; formata sit, insunt tamen illi ex omnibus huius corporei mundi elemẽtis quædã particulæ ad temperiẽ valetudinis. Nam & calore mẽbra vegetãtur, qui est ab igne, cuius etiã lux ab oculis †emicat: & aëre venarũ discursus, quas arterias vocant, atq; spiramẽta pulmonis implẽtur: & humor nisi esset, [nulla] sputamẽta cõfluerent, vitámq; absumeret siccitas. Nam & ipse sanguis humido lapsu alias venas replens, quasi riuis & fluminibus per cũcta diffunditur. Ita nullum est creaturæ genus quod nõ in homine possit agnosci. Ac sic omnis creatura in eo congemiscit & dolet, reuelationem filiorũ Dei expectans: quæ per corporis etiã resurrectionẽ, etsi non in omnibus hominibus, omnis tamen à corruptionis ser-

† per oculos.

Roma. 9.

nitute liberabitur, quia & in singulis omnis est: & si quo alio modo melius potest idem locus apostolicarũ literarũ intelligi. Non tamen ex eisdẽ verbis consequens est, vt Solẽ & Lunã & sydera congemiscere credamus, donec in seculi fine à corru-
Cap. ix. ptionis seruitute liberentur. Sanè quoniã dixi, de diuinis libris legatur & credimus: ne te forsitã fallat quod de libro sancti Iob proferre assolent qui hæc asserunt, vbi scriptũ est, Quo
Iob 15. modo erit homo iustus corã domino, vel quo modo se munda-
† al. lunæ. bit natus ex muliere: si luci † præcipit, & non lucet? nec stellæ sunt mundæ ante eum, quanto magis homo putredo, & filius hominis vermis? Hinc enim volũt intelligi, rationalẽ spiritũ habere stellas, & mũdas non esse à peccato: sed ideo in cælis esse, quia maiorẽ vel meliorẽ locum minor culpa promeruit. Non pro authoritate diuina istã sentẽtiã recipiendã esse existimo. Non enim eam ipse Iob enuntiauit, cui singulare quodã modo testimoniũ diuinitus perhibetur, ꝙ non peccauerit labiis
Iob 2. suis ante dominũ, sed vnus ex eius amicis, qui dicti sunt cõsolatores malorũ omnes, & diuina sententia reprobati sunt. Sicut autem in Euãgelio, quamuis verum sit omnino quòd dicta sint, non tamen omnia quæ dicta sunt vera esse creduntur, quoniã multa à Iudæis falsa & impia dicta esse verax euãgelij scriptura testatur: sic in hoc libro vbi multæ personæ locutæ esse narrãtur, non solùm quid dicatur, sed à quo etiam dicatur considerandũ est: ne passim quæ in sancto libro quolibet scripta sunt recipientes, cogamur fateri, quod absit, vera & iusta fuisse, quæ marito sancto mulier insipiens suggerebat, vt ali-
Ibidem. quid aduersus Deũ loquẽs ad illa intolerabili pœna moriendo liberaretur. Quod nõ ideo dixerim, quia illi amici à domino reprobati, & ab ipso sancto Dei seruo merito culpati, nihil veri loqui potuerũt: sed quia non omnia quæ locuti sunt vera putanda sunt. Quãuis ergo aduersus Iob nihil verũ dixerũt, potest tamen etiã ex eorũ verbis aliquã sanam sententiã in testimoniũ veritatis assumere, qui nouit sapiẽter dicta discernere: sed quãdo inquirẽtes, probari nobis aliquid volumus testimonio sanctorũ eloquiorũ, non nobis dicatur credendũ esse etiam quod in euangelio scriptũ est, si forte euangelista eum hoc dixisse cõmemorat, cui fides habẽda nõ est, Nam dictũ est illic à Iudæis domino Christo, Nónne verũ dicimus, quia Samarita-
Ioan. 8. nus es & dæmoniũ habes? Quã vocẽ tãto amplius detestamur, quãto nobis Christus est charior. Emissam tamẽ esse à Iudæis dubitare

dubitare non possumus, qui euãgelicã narrationẽ verissimam credimus. Ita nec euangelistæ derogamus fidem scribenti, & Iudæi vocẽ blasphemãtis execramur. Nec solum impiis & nefandis hominibus, sed nec ipsis in fide paruulis atq; adhuc rudibus & indoctis, qui forte ibi loquẽtes cõmemorantur, tanquam canonicæ authoritati accõmodamus fidem. Neq; enim quia ille cuius cæci nati oculos dominus aperuerat, ait, Scimus quia peccatores Deus non exaudit: ideo istam sententiã pro euangelica authoritate sic debemus accipere, vt ipsis in euangelio verbis domini resistamus, qui eum qui dixit, Domine propicius esto mihi peccatori: magis iustificatũ descendisse de templo. quàm Pharisæum iustitias suas cõmemorantẽ atq; iactantẽ, diuina voce firmauit. Nec succenseat iste recens illuminatus in carne, quòd eum diximus in suæ fidei tyrocinio, quãdo adhuc quis esset qui eũ sanauerat nesciebat, minus circunspectã protulisse sententiã, quia peccatores Deus nõ exaudit: cum ipsi Apostoli domini præ cæteris electi, & lateribus cohærẽtes, eiúsq; ore pendentes, multa reperiãtur improbãda dixisse, quæ cõmemorare prolixũ est, ita vt beatus Petrus de quibusdã verbis suis, non solũ reprehẽdi, sed etiã satanas appellari meruerit. Quanquã in comparatione iustitiæ Dei, si nec sancti in cælis angeli iusti esse dicantur: non mihi videtur importuna sentẽtia: nõ quia vt hoc essent, à iustitia lapsi sunt, sed quia facti sunt, & Deus nõ sunt, tantũq; spiritalis luminis habere non possunt quantũ habet ille à quo facti sunt. Ibi enim summa iustitia, vbi summa sapientia: & hoc Deus est, dę quo dictũ est, Soli sapiẽti Deo. Sed alia quęstio est, quantũ iustitię ipsius capiant angeli, quantúmq; non capiãt. Cuius enim participatione iusti sunt, eius cõparatione nec iusti sunt. Sed alia est, vt dixi, ista quęstio, alia de syderibus & sole & luna, vtrum vel rationales habeant spiritus in his cõspicuis corporibus lucidísq;: quæ corpora esse qui dubitat, quid sit omnino corpus ignorat. Neq; ista multũ ad nos pertinẽt, vt ea summo studio indagare curemus, quæ remota sunt à sensibus nostris, & ab intellectu infirmitatis humanæ, nec in ipsis scripturis ita posita, vt nobis eorum sit mãdata cognitio. Imò vero ne præcipiti suspicione in fabulas sacrilegas irruamus, clamat scriptura diuina, Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris, sed quæ tibi præcepit dominus illa cogita semper: vt magis in istis temeraria præsumptio, quàm cauta ignoratio culpãda videatur

Ioan. 9. Luca 18. Matt. 16. Cap. x. Cap. xj. Eccle. 3.

Coloss. 1. deatur. Certe ait apostolus: Siue sedes, siue dominationes, siue principatus, siue potestates. Et esse itaq; sedes, dominationes, principatus, potestates in cælestibus apparatibus, firmissime credo, & differre inter se aliquid indubitata fide teneo. Sed quo me contemnas, quem magnum putas esse doctorem, quænam ista sint, & quid inter se differãt nescio. Nec ea sanè ignorantia periclitari me puto, sicuti inobediẽtia, si domini præcepta neglexero. Et ideo puto spiritu Dei per authores nostros, scriptores sanctorum eloquiorum, non plenè exposita, sed raptim tacta atq; perstricta: vt sicubi forte tali quales nos sumus per altiorem reuelationem aliquid huiusmodi fuerit demonstratum, non se inferiores fuisse credat eos, per quos nobis canonicarum scripturarum sancta præconia ministrata sunt. Quantum enim cúmq; sciẽdo profecerit, infra illas literas se inueniet, quas Deus tanquam firmamentum supra omnia humana corda cõstituit. Non itaq; opus est plus sapere, sed sapere ad temperantiam, sicut vnicuiq; Deus partitus est mensuram fidei. Docebunt te ista fortasse doctiores, si ad illos afferas tantam discendi scientiam, quantã sciendi habes curam, ne incognita pro cognitis opineris, ne non credẽda credas, vel credenda nõ credas. Imò docebit ille vnus magister & verus, siue per illos, siue quibus modis voluerit, qui te pro sua ecclesia laborantem intus inspicit, vbi & hoc in te contulit: ipse reserabit latius veritatem, qui pulsantem peruidet, quam donare dignatus est charitatem. Aliud est in Adam peccasse, vnde dicit apostolus, In quo omnes peccauerũt: & aliud est extra Adam, nescio vbi peccasse, & ideo in Adam, id est, in carnem, quæ ex Adam propagata est, tãquam in carcerẽ trudi. Illam vero opinionem, quòd ex vna fiunt omnes animæ, nec discutere volo, nisi necesse sit: atq; vtinã ista de qua nunc agimus, si vera est, sic abs te defendatur, vti hoc necesse iam non sit. Quãuis autem desideratiue rogem, votis ardentibus exoptem, & expectẽ, vt per te mihi dominus huius rei auferat ignorantiam, tamen si, quod absit, minime metuero, patientiam mihi peto à domino Deo nostro. In quem sic credimus, vt aliqua nobis non aperiri etiam pulsantibus, nullo modo aduersus eum murmurare debeamus. Meminerimus ipsi Apostolis dictũ, Multa vobis dicere habeo, sed non potestis illa portare modo. In his quantũ ad me attinet etiam hoc deputẽ, nec qui hoc sciam indigner indignum, ne hoc etiã conuincar indignior. Multa enim alia similiter

Roma. 12.

Roma. 5.

Cap. XII.

Ioan. 16.

liter nescio, quæ commemorare vel numerare non possum: & hoc tolerabiliter ignorarem, nisi metuerē, ne aliqua istarum opinionum, contra ilud quod firmissima retinemus fide, incautis obreperet mentibus: sed antequam sciam quæ iam earum potius eligenda sit, hoc me non temerè sentire profiteor, eam quæ vera est non aduersari robustissimæ ac fundatissimæ fidei, qua Christi Ecclesia nec paruulos homines recentissime natos à dānatione credit, nisi per gratiā nominis Christi, quā in suis sacramentis commendauit, posse liberari.

Libri ad Orosium finis.

SERMO ARRIANORVM, VBI numeri propterea sunt locis singulis annotati, vt cum responsio legi cœperit, qui voluerit attendat, vtr um cuique loco aptè diligenterque responsum sit, quia eosdem numeros habet etiam ipsa responsio, per quos cui loco respondeatur, appareat.

DOminus noster Iesus Christus, Deus vnigenitus, primogenitus totius creationis. Voluntate Dei 1
& patris sui, ante omnia secula constitutus. Vo- 2
luntate & præcepto ipsius, cælestia & terrestria, vi- 3
sibilia & inuisibilia, corpora & spiritus ex nullis existentibus, vt essent sua virtute facit. Et antequam feceret vni- 4
uersa omniū futurorū Deus & Dominus, rex & creator erat cōstitutus, & omniū futurorū in natura habēs præscientiā†, & in faciendo in omnibus expectans patris sui iussionem: ipse voluntate & præcepto patris descendit de cælo, & venit in hūc mundum, sicut ipse ait, Non enim à meipso veni, sed ille me misit. Et quia de omnibus spiritalibus & rationalibus gra- 5
dibus, propter infirmitatem & fragilitatem corporis, paulominus ab angelis inferior minoratus. homo videbatur: ne se vilē speraret, & de salute sua desperaret, Dominus Iesus honorans facturam suam, dignatus est humanā carnem suscipere, & ostendere, quia non est homo vilis, sed pretiosus, sicut scri

† *præsentiam.*

Ioan. 8.

Psalm. 8.

scriptum est, Magnus homo & pretiosus vir. Et ideo solum ho
Prou.17. minem patri suo hæredem, sibi cohæredem, facere dignatus
6 est: vt quod minus acceperāt in natura, plus haberet in honore.
Galat. 4. Cum inquit, venit plenitudo temporis, misit Deus filiū suum
Ioan. 6. natum ex muliere: ipse qui voluntate patris carnem suscepit,
Matt. 3. ipse & voluntate & præcepto eius in corpore conuersatus est,
sicut ipse ait, Descendi de cælo non vt faciam volūtatē meam,
sed voluntatem eius qui me misit. Ipse & voluntate patris triginta annorum baptizatus est, voce & testimonio patris manifestatus. Voluntate & præcepto patris euāgelium regni cælorum prædicabat, sicut ipse ait, Et aliis ciuitatibus oportet
Lucæ.14. me Euangelium prædicare, in hoc enim missus sum: Et, Ipse
Ioan. 12. mihi mādatum dedit quid dicam, aut quid loquar. Et sic voluntate & præcepto patris ad passionem & mortem properauit, sicuti ipse ait, Pater, transeat calix iste à me, non tamen
Mat.26. quod ego volo, sed quod tu vis: & Apostolo asserente & dicente, Obediens, inquit, factus patri vsque ad mortem, mortē au-
Philip.2. tem crucis. Is & in cruce pendens, voluntate & præcepto pa-
7 tris carnem humanā quam de sancta virgine Maria suscepit, in manus hominum dereliquit: & diuinitatem suā in manus
Lucæ 23. patris cōmendauit, dicens, Pater in manus tuas cōmendo spiritum meum: quia Maria moriturū corpus peperit, deus autem immortalis immortalem filiū genuit: ergo mors Christi non deminutio est diuinitatis, sed depositio corporis. Sicuti enim generatio eius ex virgine non fuit corruptio deitatis ipsius, sed susceptio corporis: ita & in morte eius nō fuit passio & defectio deitatis ipsius, sed separatio carnis eius, Sicuti enim qui indumentū conscindit, induto facit iniuriam: ita & qui carnē eius crucifixerunt, diuinitati ipsius cōtumeliā intu-
8 lerūt. Is qui volūtate & præcepto patris totam dispensationem adimpleuit, voluntate & præcepto patris corpus suum à mortuis suscitauit, & cū ipso corpore, vt pastor cum oue, & sacerdos cū oblatione, & rex cū purpura, & Deus cum templo à
9 patre assumptus est in gloriā. Is qui voluntate patris descen
Psal.109 dit & ascendit, volūtate & præcepto patris sedet ad dexteram eius, audiens patrem sibi dicentē, Sede ad dexteram meā, do-
1. Thes.4. nec ponā inimicos tuos scabellū pedum tuorū. Is qui volūtate & præcepto patris sedet ad dexterā eius, is voluntate & præcepto patris in cōsummatione seculi venturus est, Apostolo vociferante & dicente, Et ipse, inquit, Dominus in iussu, in vo

ce ar

ce archangeli & in tuba Dei,descendet de cælo.Is qui voluntate & præcepto patris venit,voluntate & præcepto patris iudicaturus est totum mundum in æquitate, & redditurus est singulis secundum fidem & opera sua,sicut ipse ait,Pater iudicat neminem,sed omne iudicium filio dedit. Item, sicuti audio,iudico,& iudicium meum verum est, quia nõ quæro voluntatem meam,sed voluntatem eius qui me misit. Vnde & in iudicando patris præsentiam præponit,& suam diuinã dignitatem & potestatẽ secundã postponit dicens, Venite benedicti patris mei. Ergo iustus iudex est filius:iudicãtis vero honor & authoritas,patris imperiales leges,sicuti & spiritus sancti officiosa aduocatio & cõsolatio,vnigeniti dei iusti iudicis

Ioan.5. *Ibidem.* *Mat.25.*

est dignitas. Ergo filius à patre est genitus:spiritus sanctus 10
per filium est factus. Filius patrem prædicat,spiritus sanctus 11
filium annunciat. Primum & præcipuum opus est filij,geni 12
toris gloriam reuelare, primum & præcipuum est opus spiritus sancti,in animas hominũ Christi dignitatẽ manifestare.
Filius testis est patris,spiritus testis est filij:filius mittitur 13
à patre,spiritus mittitur à filio. Filius minister est patris:spi 14
ritus sanctus minister est filij. Filius iubetur à patre:spiritus 15
sanctus iubetur à filio. Filius subditus est patri:spiritus san- 16
ctus subditus est filio. Filius quæ iubet pater , hæc operatur: 17
spiritus sanctus quæ mandat filius,hæc loquitur. Filius ado- 18
rat & honorat patrem:spiritus adorat & honorat filium , ipso
filio dicẽte,Pater ego te glorificaui† super terram,opus quod
dedisti mihi consummaui. Et de spiritu sancto ait,Ille me ho
norificabit,quia de meo accipiet,& annunciabit vobis. Filius 19
à se non potest facere quicquam,sed in omnibus patris expe-
ctat nutum. Spiritus sanctus à se non loquitur,sed in omni-
bus Christi expectat præceptum:nõ,inquit , à se loquetur,sed 20
quæcũque audierit loquetur , & ventura annunciabit vobis. 21
Filius pro nobis interpellat patrem: spiritus pro nobis po- 22
stulat filium. Totius bonitatis,& sapiẽtiæ, & virtutis patris 23
viua & vera & propria & condigna imago est filius. Totius 24
sapientiæ & virtutis filij manifestatio est Spiritus sanctus. 25
Non est pars nec portio patris filius,sed proprius & dilectissi- 26
mus,perfectus & plenus vnigenitus filius. Non est pars nec 27
portio filij spiritus,sed primũ & præcipuũ opus vnigeniti dei 28
præ cæteris vniuersis Pater maior est filio. Flius cõparabi- 29
liter maior & melior est spiritu. Pater Deus & Dominus est 30

† honorificaui. *Ioan.17.* *Ioan.16.* *Ioan.5.*

filio

filio. Filius Deus & Dominus est spiritui. Pater immobili-
31 ter & impassibiliter volens filium genuit. Filius sine labore
32 & fatigatione sola virtute sua spiritum fecit. Filius vt sacer-
33 dos adorat Deum suum:& ab omnibus adoratur vt Deus, &
creator omnium:pater verò solus nullum adorat:quia maio-
rem,nec æqualẽ habet quẽ adorat:nulli gratias agit,quia nul-
lius beneficium consecutus est:omnibus vt essent ob bonita-
tem suam donauit,ipse quod est à nemine accepit. Ergo hæc
trium substãtiarum,patris,& filij,& spiritus sancti distinctio
& trium rerum,Dei ingeniti,& Dei vnigeniti,& spiritus ad-
uocati differentia:& pater Deus & Dominus est filio suo, &
omnium quæ per virtutẽ filij volũtate ipsius facta sunt:filius
minister & summus sacerdos est patris sui,omnium verò ope
34 rum suorum dominus & Deus est patre volente. Et sicuti
nemo potest sine filio ad patrem trãsire, ita nemo potest sine
spiritu sancto filium in veritate adorare,ergo in spiritu sancto
35 adoratur filius. Per filium glorificatur pater. Spiritus san-
36 cti opus & diligentia est sanctificare,& sanctos custodire, &
non solùm rationabilia,vt quidam putant,sed & irrationabi-
lia plura sanctificare:& eos qui ceciderunt propter suã negli-
gentiam,ad pristinũ statum reparare:ignorantes docere:obli-
uiscentes admonere,peccantes arguere:pigros hortari de salu
te sua cogitare & solicite agere,errãtes ad viam veritatis de-
ducere:infirmos curare,& fragilitatem corporis per alacrita-
tem animæ continere,& ad amorem pietatis & castitatis cõ-
firmare,& omnes illuminare:super omnia fidẽ & charitatem
præbere singulis,pro studio quoque & diligẽtia,pro synceri-
tate & simplicitate mentis,pro mẽsura fidei & merito cõuer-
sationis gratiã ad vtilitatem diuidere,& vnũquemque in quo
37 opere & proposito fuerit habilis,in ipso ordinare. Aliũ esse à
filio,natura & ordine,gradu & affectu,dignitate & potestate,
virtute & operatione:sicut & filius natura & ordine,gradu &
affectu, diuina dignitate & potestate, vnigenitus Deus est
38 alius ab ingenito Deo. Impossibile ergo est vnũ eundémque
esse patrem & filium,generantẽ & nascentẽ:cui testimonium
perhibetur, & eum qui testimonium perhibet: maiorem &
eum qui maiorem esse confitetur:eum qui ad dexteram sedet
aut stat,& eum qui sedis dat honorem: eum qui missus est
Ioan. 8. & eum qui misit:nec discipulum & doctorem, vt ipse docuit
dicens, Sicut docuit me pater, sic loquor: similem & imita-
torem

torem,& eum cuius eſt ſimilis,& quem imitatur:& eum qui orat ei qui exaudit,& eum qui gratias agit,ei qui benedicit: eum qui ſuſcepit mandatum,& eum qui dedit mandatum & miniſtrum pręcipienti,ſupplicem eminenti, ſubditum ſuperiori,primogenitum ſempiterno,vnigenitum ingenito,ſacerdorem Deo vnum atq; eundē eſſe. Sed & Deus ſine principio 39
præſcius erat,ſe vnigeniti Dei pueri ſui patrem futurū:Deum autem ſe futurum nunquā præſciuit,quia ingenitus eſt,& nūquā cœpit,nec præſcire nec ſcire.Quid eſt autē præſcientia,niſi futurorū ſcientia?Pater autē generando filium ab ipſo filio eſt nūcupatus:& ipſo reuelāte,ab omnibus Chriſtianis Deus & pater vnigeniti Dei eſt cognitus,& magno maior, & bono melior eſt manifeſtatus. Et quia Homuſiani dicunt ſalua- 40
torem noſtrum humilitatis gratia hæc omnia de patris præſcientia,& de ſua ſubiectione eſſe locutum:nos verò Chriſtiani credimus patre imperante ,& filio obtemperante , hæc omnia eſſe eum locutum dicimus: & probamus quòd hæretici ex ſuis dictis arguuntur & reprehenduntur. Si enim ſe humiliauit,ipſa humilitas eius obedientiam oſtēdit:ipſa verò obediētia alium ſupereminentem,alium ſubſiſtentē & ſubiectū declarat:ſicuti ait Apoſtolus,Humiliauit ſe obediēs factus patri vſq; ad mortē.Et ipſa humilitas eius,veritas eſt non falſitas.Quis enim vel quando ſapiens cōtentus eſt ſe humiliare, niſi habeat maiorem & meliorē cui feſtinet per humilitatem placere?Et ego,inquit,quæ placita ſunt ei,facio ſemper:Semel enim ante omnia ſecula voluntate Dei natus,ad voluntatem ipſius omnia operatur.Si autē ſe humiliauit,& mētitus eſt, quod abſit:& ſi veritas mentitur,quod impoſſibile eſt,vbi quis quærat veritatem? Sed veritas nec mentitur , nec variatur,qui ad hoc venit vt veritatē doceret,quia nō eſt ignorātiæ doctor , ſed veritatis magiſter,vt ipſe dixit,Nolite vobis vocare magiſtros ſuper terrā:vnus eſt enim magiſter veſter Chriſtus.Si autem dixerint quia propter incarnationē ſuam humiliauit ſe ſuper terram,propter homines hæc loquebatur,oſtendimus illius maiora & firmiora eſſe illa teſtimonia , quæ de ſubiectione filij in ſcripturis ſunt poſita,de iis que in Euāgelio aguntur.Si enim propter homines ſupra terrā ſe humiliabat,& non vt obediens & ſubiectus filius cum incomparabili dilectione & gratiarum actione patri ſuo obſequebatur : quia tantū ſublimis eſt in poteſtate,tātū humilis eſt in obſequio:

Philip.2. *Ioan.8.* *Mat.23.*

antequam carnem susciperet, quare iussus obaudiuit, & mo-
Roma. 8. do sedens ad dexteram Dei interpellat pro nobis, & in corpo-
re constitutus super terrã, in cælo se patrem rogaturum pro-
Ioan. 14. mittebat dicens, Et ego rogabo patrem meũ, & alium aduo-
catũ dabit vobis? Etsi adhuc in his omnibus propter duriciã &
cæcitatem cordis sui credere noluerint, sed ausi fuerint dice-
re, quòd hæc omnia humilitatis causa fiunt: post consumma-
tioné seculi, nisi se natura & voluntate sciret subiectũ & obe-
dientem, vt quid se humiliaret, vbi propter homines humili-
1. Cor. 15. tas necessaria nõ est? Quòd autem & post consummationem
† Aliàs, seculi, quando illi omnia fuerint subiecta: quia modo † natu-
quomodo. ra quidé omnia sunt subiecta, vt creatura creatori, voluntate
autem propter liberum arbitriũ non omnia illi subiecta vide-
Philip. 2. mus: tunc vero in die iudicij, quãdo in nomine Iesu omne ge-
nu flectetur, cælestium, terrestrium, & infernorum, & omnis
lingua confitebitur, quia dominus Iesus Christus est in gloria
Dei patris, omnia sine fine, & voluntate & natura, illi erunt
subiecta: & ipse post omnium sibi subiectionem in ea subie-
ctione & charitate manens, in qua semper, & ipse vt filius sub-
iectus erit ei qui illi subdit omnia, nullus audiés Christianus
1. Cor. 15. ignorat, quia fides ex auditu, auditus autem per verbum Chri
Rom. 10. sti: vt sit Deus omnia in omnibus, semper monarchiam & po-
testatem habens omnium, cui gloria & honor laus & gratia-
rum actio, per vnigenitum eius filium dominum & saluato-
rem nostrum in spiritu sancto nunc & per omnia secula secu-
lorum, Amen.

Sermonis Arriani finis.

DIVI AVRELII
HIPPONENSIS EPISCOPI
LIBER CONTRA SERMO-nem Arrianorum.

Cap. 1.
† detra-
ctationi

Orum præcedenti disputationi † hac disputatio-
ne respondeo: quod cum Dominum nostrum Ie-
sum Christum fatentur quidem, sed Deum ve-
rum & cum patre vnum Deum nolunt fateri,
du os nobis inducunt deos diuersæ disparísque naturæ, vnum
verum

verum, alterum non verũ: contra illud quod scriptũ est, Audi *Deut. 6.*
Israël, dominus Deus tuus Deus vnus est: Hoc enim si de patre dictũ volunt intelligi: sequitur vt Christus nõ sit dominus Deus noster. Si autẽ de filio, pater nõ erit dominus Deus noster. Si verò de ambobus, profectò pater, & filius, vnus est dominus Deus noster. Ac per hoc illud quod in Euangelio scriptum est, Vt cognoscant te vnũ verum Deũ, & quem misisti Iesum Christũ: hoc eum dixisse accipiendũ est, vt te & quem *Ioan. 17.*
misisti Iesum Christũ cognoscant vnum verum Deum. Quia & de Christo dictũ est à Ioãne Apostolo, Ipse est verus Deus & vita æterna. Item cum dicunt Christum voluntate Dei & 2
patris sui ante omnia secula constitutũ, coguntur confiteri filium patri esse coæternum. Si enim aliquando pater sine filio fuit, erat ante filium aliquod tempus, quo pater sine illo solus fuit: Et quomodo erat ante omnia secula filius, ante quẽ fuit tempus quo sine illo erat pater? Porrò si antè omnia tempora filius erat, nõ enim aliter intelligendum est, In principio erat *Ioan. 1.*
verbũ, & omnia per ipsum facta sunt, quia & tempus sine aliquibus creaturæ motibus nõ potest esse, & ideo per illũ facta confitemur & tempora, per quem facta sunt omnia, proculdubio coæternus est patri filius. Sed voluntate patris dicũt constitutũ, nolentes dicere Deũ de Deo æqualẽ genitũ atq; coæternũ. Nusquam autẽ legunt, volũtate patris filiũ ante omnia secula constitutũ. Sed hoc propterea dicunt, vt prior illo videatur voluntas patris, qua eum constitutum volunt. Et argumentatio eorũ talis esse solet, Interrogant enim, vtrum pater filium volens an nolens genuerit: vt si responsum fuerit, quòd volens genuerit, dicant, Prior est ergo voluntas patris. Quòd autem nolens genuerit, quis potest dicere? Sed vt nouerint quàm inania loquantur, etiã ipsi interrogandi sunt, vtrũ Deus pater volens an nolens sit Deus, Non enim audebunt dicere nolle se esse Deũ. Si ergo responderint quòd volens sit Deus, eo modo illis referenda est vanitas sua, qua dici potest prior illo esse voluntas eius, quo quid dicitur stultius? Deinde di- *Cpa. 11.*
cunt eum voluntate & præcepto patris, cælestia & terrestria, 3
visibilia & inuisibilia, corpora & spiritus, ex nullis extãtibus, vt essent sua virtute fecisse. Vbi ab eis quærimus, vtrũ & ipse à patre ex nullis extantibus factus sit, hoc est, ex nihilo. Quod si dicere nõ audebunt, ergo Deus est de Deo, non ex nihilo factus à Deo. Quæ res indicat vnam & eandem patris filiique

naturam. Neque enim homo, pecus, auis, piscis, possunt eiusdem naturæ gignere filios, & Deus non potuit. Si autem tanto impietatis abrupto audebunt ire præcipites, vt dicant, & vnigenitum filium à patre ex nihilo cõstitutum, quærant per quem factus sit à patre ex nihilo filius. Nõ enim per seipsum fieri potuit, tanquã iam esset antequã fieret, vt esset ipse per quem fieret idẽ ipse. Et quid opus erat, eũ fieri qui iam erat? Aut quomodo fiebat vt esset, qui iam erat antequã fieret? Porrò si per aliquem aliũ à patre factus est, quis est ipse alius, cum
Ioan. 1. omnia per ipsum facta sint? Si autem à patre per neminem factus est, quomodo per neminem aliquid à patre factũ est, cum
Cap. 11. per filiũ, hoc est, per eius verbum facta sint omnia? Et ante-
4 quam faceret, inquiunt, vniuersa omniũ futurorum Deus & dominus rex & creator erat constitutus: & omniũ futurorum in natura habens præscientiam, & in faciendo in omnibus expectans patris sui iussionem, ipse voluntate patris descẽdit de
Ioan. 8. cælo, & venit in hunc mundũ, sicuti ipse ait, Non enim à meipso veni, sed ille me misit. Vellem isti vt dicerent, vtrũ duos constituant creatores. Quod si nõ audent, vnus est enim, quo-
Roma. 11. niam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Vnus quippe Deus est ipsa trinitas, & sic vnus Deus, quomodo vnus creator: quid est quod dicunt, iubente patre omnia creasse filium,
** à filio.* tanquã pater nõ creauerit, sed per filium * creari iusserit? Cogitent qui carnaliter sapiunt, quibus aliis verbis iusserit pater vnico verbo. Formant enim sibi in phãtasmate cordis sui, quasi duos aliquos, & si iuxta inuicem, in suis tamen locis cõstitutos, vnum iubentem, alterũ obtemperantem. Nec intelligunt ipsam iussionẽ patris vt fierent omnia, nõ esse nisi verbum patris per quod facta sunt omnia. Quòd autem miserit pater filiũ, negari non potest. Sed considerent si possunt, quomodo eum miserit, cum quo ipse venit. An ille mentitus est
Ioan. 16. qui ait, Non sum solus, quoniã pater mecum est. Sed quomodolibet missum intelligant: nunquid ideo diuersa natura est, quia pater mittit & mittitur filius? Nisi fortè potest homo pater mittere hominem filiũ, vnius eiusdémq; substantiæ, & nõ potest Deus: cũ homo missus ab homine mittente separetur, quod Deus nõ potest. Sed ignis mittit splẽdorem suũ, nec potest splẽdor missus separari ab igne mittente, quamuis & ista quia creatura est visibilis, nõ omni ex parte huic rei sit cõparabilis: cũ enim splendorẽ mittit ignis longius peruenit splendor

dor, quò ignis nõ peruenit. Vnde splendor ab igne, qui est in lucerna missus, si loqui posset, nõ vtique posset verum dicere in pariete, quò sine lucernæ igne peruenit, ignis qui me misit mecũ est: potuit autẽ missus à patre filius dicere, Pater mecũ est. Cum igitur hæc à patre missio filij prorsus ineffabilis sit, nec capi vllius cogitatione possit, quomodo hinc ostendant filium alterius atque inferioris essentiæ nõ inueniunt, quandoquidem nec homo missus ab homine, diuersam naturã mittentis & missi esse demonstrat. Hic autem etiam hoc potest intelligi, vt eo ipso à patre missus filius esse dicatur, quòd filius hominibus apparuit in carne, nõ pater. Quis enim mittitur illò vbi est? Vbi autẽ non est sapientia Dei quod est Christus, de qua legitur, Attingit à fine vsque ad finem fortiter & disponit omnia suauiter? Cum ergo vbique sit etiã filius, quò mittendus fuerat vbi nõ erat, nisi apparendo sicut apparebat? Quanquã & spiritum sanctum missum legamus, qui certè in vnitatẽ personæ suæ naturam nõ assumpsit humanam. Nec à solo filio missus est, sicut scriptũ est, Cum ego iero mittam illum ad vos: sed à patre quoque sicut scriptum est, Quem mittet pater in nomine meo, Vbi ostenditur quod nec pater sine filio, nec filius sine patre misit spiritum, sed eum pariter ambo miserunt. Inseparabilia quippe sunt opera trinitatis. Solus pater non legitur missus, quoniam solus nõ habet [authorem] à quo genitus sit, vel à quo procedat. Et ideo nõ propter naturæ diuersitatẽ, quæ in trinitate nulla est, sed propter ipsam authoritatem solus pater nõ dicitur missus. Non enim splendor aut feruor ignẽ, sed ignis mittit, siue splẽdorem, siue feruorẽ. Quãuis hæc longè sint dissimilia. Nec inuenitur aliquid, vel in spiritalibus vel incorporalibus creaturis, quod ei trinitati, quæ Deus est, merito cõferatur. Dicunt etiam, Et quia de omnibus spiritalibus & rationalibus gradibus, propter infirmitatẽ & fragilitatẽ corporis paulòminus ab angelis inferior minoratus homo videbatur, ne se vilem speraret, & de salute sua desperaret, dominus Iesus honorans facturam suã, dignatus est humanã carnem suscipere, & ostendere, quia nõ est homo vilis, sed preciosus sicut scriptũ est, Magnus homo & preciosus vir. Et ideo solum hominem patri suo hæredem, sibi cohæredem facere dignatus est, vt quod minus acceperat in natura, plus haberet in honore. Hæc dicentes hoc volunt intelligi, quia humanam carnem sine humana anima

Cap. IIII.

Sapien. 8.

Ioan. 16.

Ioan. 14.

Cap. V.

Psal. 8.

Prou. 17.

Christus assumpserit. Quæ propria hæresis Apollinaristarum est. Sed etiã istos, id est, Arrianos, in eorum disputationibus, non solũ trinitatis diuersas esse naturas, sed etiam hoc sentire deprehendimus, quòd animã non habeat Christus humanam. Verum id in huius disputationis consequentibus euidentius apparebit. Nunc ad hæc eorũ verba quæ proposuimus hoc respondemus, vt recolant in epistola, quæ ad Hebræos est, de
Hebr. 2. Christo esse intellectũ quod scriptum est, Minorasti eũ paulominus ab angelis: & videant nõ ad diuersitatem & inæqua-
Ioan. 14. litatem naturæ patris & filij valere quod dixit, Pater maior me est: sed ad illud potius quòd in forma serui propter infirmitatem, in quo pati & mori potuit, minor etiam angelis fa-
Cap. VI. ctus est. Item dicunt, Cum, inquit, venit plenitudo tempo-
Galat. 4. poris, misit Deus filium suũ natum ex muliere: ipse qui volũtate patris carnẽ suscepit, ipse & voluntate & præcepto ipsius
Ioan. 6. in corpore cõuersatus est, sicut ipse ait, Descendi de cælo non
Luca 3. vt faciam voluntatem meã, sed voluntatem eius qui me misit. Ipse & volũtate patris triginta annorũ baptizatus est, voce & testimonio patris manifestatus. Voluntate & præcepto patris
Luca 4. Euangeliũ regni cælorũ prædicauit, sicut ipse ait, Et aliis ciui-
Ioan. 12. tatibus oportet me Euangeliũ prædicare, in hoc enim missus sum. Et ipse mihi mandatum dedit quid dicam, aut quid loquar, Et sic voluntate & præcepto patris ad passionẽ & mortem properauit, sicut ipse ait, Pater, transeat à me calix iste,
Mat. 26. nõ tamen quod ego volo, sed quod tu vis. Et Apostolo asseren-
Philip. 2. te & dicente, Obediens, inquit, factus patri vsq; ad mortem, mortem autem crucis. His testimoniis sanctarum scripturarum quid persuadere conantur, nisi propterea patris & filij diuersas esse naturas, quia obediẽs patri ostenditur filius? Quod tamen de hominibus non vtique dicerent, Neque enim si homo filius homini patri suo sit obediens, ideo amborũ diuersa
Cap. VII. natura est. Quamquã & hoc ipsum quod dicit Iesus, Descẽ-
Ioan. 6. di de cælo non vt faciam voluntatem meã, sed voluntatẽ eius qui me misit: ad illud referatur quod homo primus Adam, de
Roma. 5. quo dicit Apostolus, Per vnũ hominem peccatum intrauit in mundum, & per peccatũ mors, & ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt: faciendo voluntatẽ suam, non eius à quo factus est, vniuersum genus humanũ propagine vitiata, culpæ & pœnæ fecit obnoxium, Vnde à contrario, per quem liberandi fueramus, nõ fecit voluntatem suam, sed eius

eius à quo missus est, Ita quippe hoc loco dicitur volũtas sua, vt intelligatur esse propria, contra voluntatem Dei. Neque enim cùm obedimus Deo, eáque obedientia dicimur eius facere voluntatem, nolentes id facimus, sed volentes: ac per hoc si volentes id facimus, quomodo voluntatem nostram nõ facimus: nisi quia illa dicitur voluntas uostra, quãdo scriptura ita loquitur, quæ intelligitur esse propria contra voluntatem Dei. Hanc habuit Adam, vt in illo moreremur. Hanc non habuit Christus, vt in illo viueremus. De natura quippe humana hoc rectè dici potest: in qua existit per inobedientiam voluntas propria: quæ Dei voluntati esset aduersa. Cæterum quod attinet ad diuinitatem filij, vna eadémque volũtas est patris & filij. Nec potest vllo modo esse diuersa, vbi est natura trinitatis immutabilis vniuersa. Vt autem mediator Dei *1. Tim. 5.* & hominum homo Christus Iesus non faceret propriam, quę Deo aduersa est, voluntatem: nõ erat tantum homo, sed Deus & homo: per quam mirabilem singularémque gratiã, huma- *Ioan. 6.* na in illo sine peccato vllo posset esse natura. Propter hoc ergo ait, Descendi de cælo nõ vt faciam voluntatem meam, sed voluntatẽ eius qui me misit: vt ea causa esset tantæ obedientiæ, quæ omnino sine vllo peccato esset hominis quem gerebat; quia de cælo descenderat, hoc est, non tantum homo, verumetiam Deus erat. Vnam quippe ostendit esse personam in vtraque natura, hoc est, Dei & hominis, ne si duas faciat, quaternitas incipiat esse, nõ trinitas. Quoniã itaque gemina quidem substantia, sed vna persona est, propterea quod dictũ est, descendi de cælo, refertur ad Dei excellentiã: quod verò adiunctum est, non vt faciam voluntatem meam, propter Adam qui fecit suam, refertur ad hominis obedientiam, vtrunque autem Christus: id est, Deus & homo, tamẽ obedientia in illo quæ contraria est inobedientiæ primi hominis, secundum id *Roma. 5.* quod homo est commẽdatur. Vnde ait Apostolus, Sicut enim per inobedientiam vnius hominis, peccatores constituti sunt multi: ita & per obedientiam vnius hominis, iusti constituentur multi. Nec quia dixit hominis, separauit Deum, *Cap. VIII.* qui hominem assumpsit, quia sicut dixi, & valde commendandũ est, vna persona est. Ipse nanq; vnus Christus est & Dei filius semper natura: & hominis filius qui ex tempore assumptus est, non vt prius creatus pòst assumeretur, sed vt ipsa assumptione crearetur. Ac per hoc propter istã vnitatẽ perso-

næ in vtraq; natura intelligendã,& filius hominis dicitur descendisse de cælis, quãuis sit ex ea quæ fuerat in terra virgine assumptus: & filins Dei dicitur crucifixus mortuus & sepultus quamuis hæc non in diuinitate ipsa, qua est vnigenitus patri coæternus, sed in naturæ humanæ sit infirmitate perpessus. Nam filium hominis descẽdisse de cælo, ipsum dixisse sic legi-
Ioan. 5. mus, Nemo ascendit in cælum nisi qui de cælo descẽdit, filius hominis qui est in cælo. Vnigenitum verò filium Dei crucifixum & sepultum, omnes etiam in symbolo confitemur. Vnde
1. Cor. 2. est & illud Apostoli, Si enim cognouissent, nunquã dominum gloriæ crucifixissent. Hãc vnitatem personæ Christi Iesu domini nostri, sic ex natura vtraq; constantẽ diuina scilicet atq; humana, vt quælibet earum vocabulũ etiam alteri impartiat, & diuina humanæ, & humana diuinæ, beatus ostẽdit Apostolus: vbi nos cum ad humilitatem misericordẽ per Christi exhortaretur exemplũ, Hoc sentite, inquit, in vobis quod & in
Philip. 2. Christo Iesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinã arbitratus est esse se æqualem Deo: sed seipsum exinaniuit formã serui accipiẽs, in similitudinẽ hominum factus, & habitu inuentus vt homo: humiliauit seipsum factus obediens vsq; ad mor-
Psal. 24. tem, mortem autem crucis. Cum ergo Christi nomen ex eo illi sit quod scriptũ est in Prophetia, Vnxit te Deus Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis: vnde ad id quòd homo factus est pertinet: id est, quòd formam serui accipiens habitu est inuentus vt homo, qui vtiq; habitus cœpit ex tempore: de ipso tamen eodémq; Christo dictum est, Cum in forma Dei esset: [cum profecto in forma] antequam ab illo forma serui esset accepta, nõdum erat filius hominis, sed filius Dei, cui patris æqualitas rapina nõ erat, sed natura. Non enim erat vsurpando elatus, sed hoc erat natus, & ideo veritas. Nõdum ergo erat Christus, quod esse cœpit cùm semetipsum exinaniuit, non formam Dei amittens, sed formã serui accipiens. Verum si quæramus, Quis est ille qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo? respondetur nobis voce Apostolica, Christus Iesus. Ergo & illa diuinitas huius humanitatis nomẽ accepit. Itẽ si quęramus, Quísnam sit factus obediẽs vsq; ad mortẽ mortẽ autẽ crucis? rectissime respondetur, Ille qui cum in forma Dei esset, non rapinã arbitratus est esse æqualis Deo. Ergo & ista humanitas illius diuinitatis nomen accepit: apparet tamen idem ipse Christus, geminæ gigas substantiæ

stantiæ, secundum quid obediens, secundũ quid æqualis Deo: secundum quid filius hominis, secundum quid filius Dei: secundum quid dicat, Pater maior me est: secundũ quid, Ego & *Ioan. 14.*
pater vnum sumus: secundũ quid, Non faciat voluntatẽ suam, *Ioan. 10.*
sed eius à quo missus est: secundum quid, Sicut pater suscitat *Ioan. 6.*
mortuos & viuificat, sic & filius quos vult viuificat. Item sequuntur *Ioan. 5.*
& dicunt, Is & in cruce pendens, voluntate & præcepto *Cap. 1x. 7*
patris, carnem humanã quam de sancta virgine Maria suscepit, in manus hominũ dereliquit, & diuinitatẽ suam in manus patris cõmendauit, dicens, Pater in manus tuas cõmendo *Luca 23.*
spiritum meum: quia Maria moriturũ corpus peperit, Deus autem immortalis immortalẽ filium genuit, ergo mors Christi nõ diminutio est diuinitatis, sed depositio corporis. Sicuti enim generatio eius ex virgine non fuit corruptio deitatis ipsius, sed susceptio corporis: ita & in morte ipsius nõ fuit passio & defectio deitatis ipsius, sed separatio carnis ipsius. Sicuti enim qui indumentum conscindit, induto facit iniuriã: ita & qui carnem ipsius crucifixerunt, diuinitati ipsius cõtumeliam intulerunt. Ecce in quibus verbis suis omnino manifestãt negare se, quod ad vnitatẽ personæ Christi etiã humana anima pertineat: sed in Christo carnẽ & diuinitatem tantũmodo cõfiteri. Quandoquidẽ cùm pẽderet in ligno, illud vbi ait, Pater *Luca 23.*
in manus tuas cõmendo spiritum meum, diuinitatẽ ipsam volunt eum intelligi commendasse patri, non humanũ spiritum quod est anima. Merito in ista ipsa disputatione superius, vbi voluerunt intelligi Christũ patris voluntatẽ fecisse, non suam: hinc eum minoris atq; diuersę putantes esse naturæ, illud commemorarunt, quod ait, Pater, trãseat à me calix iste, non tamẽ *Mat. 26.*
quod ego volo, sed quod tu vis: illud autẽ noluerunt quod ait, Tristis est anima mea vsq; ad mortem. Audiant ergo ista cõ- *Ioan. 10.*
memorantibus nobis, Tristis est anima mea vsq; ad mortem: Potestatem habeo ponẽdi animam meam: Maiorẽ hac chari- *Ioan. 15.*
tatem nemo habet, quàm vt animã suam ponat quis pro amicis suis. Et quod de illo intellixerunt Apostoli prophetatum, Quoniam non derelinques animam meam in inferno. Et his *Psal. 15.*
atq; huiusmodi sanctarũ scripturarũ testimoniis non resistant, fateantúrq; Christũ, non tantum carnem, sed animã quoque humanã verbo vnigenito coaptasse: vt esset vna persona, quod Christus est, verbum & homo: sed ipse homo, anima & caro: ac per hoc Christus, verbum anima & caro. Et ideo sic intelli-

gendus geminæ substãtiæ, diuinæ scilicet & humanæ, vt ipsa humana ex anima constet & carne. Aut si eo mouentur quòd
Ioan. 1. scriptũ est, Verbũ caro factũ est: nec illic anima nominata est: intelligãt carnẽ pro homine positũ, à parte totum significante
Psal. 64. locutionis modo: sicuti est, Ad te omnis caro veniet. Item, ex
Roma. 3. operibus legis non iustificabitur omnis caro. Quod apertius
Galat. 3. alio loco dixit, Ex lege nemo iustificabitur. Itémq; alio, Non
Galat. 2. iustificabitur homo ex operibus legis. Ita ergo dixit, Omnis caro: ac si diceret, omnis homo. Sic itaq; dictũ est, Verbũ caro factũ est: ac si diceret, verbũ homo factum est. Veruntamẽ isti cum eius solam humanam carnem velint intelligi hominem
1. Tim. 2. Christum, non enim negabunt hominẽ, de quo apertissime dicitur, Mediator Dei & hominũ homo Christus Iesus: miror quòd nolint consentire, propter hanc humanã quomodocunq;
Ioan. 14. naturam dici potuisse, Pater maior me est: non propter illam
Ioan. 8. de qua dictũ est, Ego & pater vnum sumus. Quis enim ferat, si quantuscunq; homo dicat, ego & Deus vnum sumus? Et quis non accipiat, si homo dicat, Deus maior me est? Quale illud
1. Ioan. 3. est, quod ait beatus Ioãnes, Maior est Deus corde nostro. Item
Cap. x. dicunt, Is qui voluntate & præcepto patris totam dispensatio-
8 nem adimpleuit, voluntate & præcepto patris corpus suum à mortuis suscitauit: & cum ipso corpore, vt pastor cum oue, & sacerdos cum oblatione, & rex cũ purpura, & Deus cum templo à patre assumptus est in gloriam. Quærendum est ab eis qui ista dicũt, qualẽ ouem pastor reportauerit patri. Si enim caro sine anima est quam reportauerit, quid est ouis ista nisi terra sine sensu, quæ nec agere gratias potest, quia sine anima
Cap. xi. caro quid potest? Item sequuntur & dicunt, Is qui voluntate
9 patris descendit & ascendit, voluntate & pręcepto patris sedet
Psal. 109. ad dexteram eius, audiens patrem sibi dicentem, Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Is qui volũtate & præcepto patris sedet ad dexteram eius, is voluntate & præcepto patris in consummationem se-
1. Thes. 4. culi venturus est, Apostolo vociferante & dicente, Et ipse, inquit, dominus in iussu, in voce archangeli, & in tuba Dei descendet de cælo. Is qui voluntate & præcepto patris venit, voluntate & præcepto patris iudicaturus est totum mundum in æquitate, & redditurus singulis secundum fidem & opera sua,
Ioan. 5. sicut ipse ait, Pater iudicat neminem, sed omne iudicium filio
Ibidem. dedit. Item, Sicuti audio iudico, & iudicium meum verum est, quia

est, quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatẽ eius qui me misit. Vnde & in iudicando patris præsentiam præponit, & suam diuinam dignitatem & potestatem secũdam postponit dicens, Venite benedicti patris mei. Ergo iustus iudex est filius: iudicantis vero honor & authoritas, patris imperiales leges: sicuti & spiritus sancti officiosa aduocatio & cõsolatio, vnigeniti Dei iusti iudicis est dignitas. Iam quæ superius respondimus, etiam aduersus ista similiter valẽt. Quòd enim voluntati & præcepto patris obediens est filius, nec in hominibus demonstrat diuersam imparémq; naturam, patris præcipientis, & filij obedientis: huc accedit quòd Christus non tantum Deus est, qua natura æqualis est patri, sed etiam homo qua natura maior est pater, cuius etiam non solùm pater, verũ & dominus est. Nam inde est & illud propheticum, Dominus dixit ad me, filius meus es tu: ibi est quippe inferior substantia, qua pater maior sit, & serui forma cui dominus sit. Hęc autem forma humanitatis eius, quã manente forma diuinitatis accepit, vt in similitudine hominum fieret, & habitu inueniretur vt homo: in iudicio quoq; apparebit, quo viuos & mortuos iudicabit. Ideo dictũ est de patre, quòd non iudicabit quenquã sed omne iudicium dedit filio, Formam nanq; in Christo filij hominis tunc ab eo iudicandi videbunt impij, de quibus dictum est, Videbunt in quem confixerunt. Dei verò formã in eodem ipso Christo, qua æqualis est patri, vtiq; non videbunt. Vnde Prophetia præcessit, Tollatur impius vt nõ videat claritatem Dei. Quia & ad hoc pertinet, Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbũt. Deniq; hoc apertissime testatur vbi dicit, Potestatem dedit ei & iudicium facere, quia filius hominis est: non ergo quia filius Dei est, nam secundum hoc coæterna illi cum patre & vna eadémq; potestas est: sed quia filius hominis est, quod esse cœpit ex tempore, vt potestas ei daretur in tempore. Quod non ita dicitur, tanquam eam sibi & ipse non dederit, id est, naturæ in se humanæ non dederit potestatem, illa quæ in eo natura diuina est: absit hoc credere. Quo modo enim aliquid faceret pater, nisi per vnigenitum filium, nec sine spiritu sancto, quia inseparabilia sunt opera trinitatis. Ac per hoc quòd potestatẽ filio dedit, quoniam filius hominis est, per eundẽ ipsum ipsi dedit, quoniam filius Dei est. Omnia enim per ipsum facta sunt, & sine ipso factũ est nihil. Sed honorifice & competenter tribuit patri, quod etiam ipse facit vt

Mat. 25. *Psal. 2.* *Philip. 2.* *Ioan. 5.* *Zach. 12.* *Esa. 26.* *Matt. 5.* *Ioan. 1.* *Ioan. 1*

Deus:quia de patre est Deus. Ipse nanq; Deus est de Deo, pater
Cap. XII. autem Deus, sed non de Deo. Audiuit, inquiunt, à patre, Sede
Psa. 109. ad dexterã meam, & ideo sedi ad dexteram patris: tanquã paterna iussione, non etiam sua id fecerit potestate. Hoc quidem nisi spiritaliter acceptũ fuerit, filio pater ad sinistrã erit. Quid est autem patris dextera, nisi æterna illa ineffabilisq; fœlicitas, quò peruenit filius hominis, etiam carnis immortalitate percepta? Nam si velut manum Dei patris, non secundũ lineamenta corporis, quæ in Deo non sunt, sed secundũ effectiuam virtutem sapienter & fideliter cogitemus, quid intelligimus,
Esa. 53. nisi ipsum vnigenitũ per quẽ facta sunt omnia? De quo etiam Propheta dixit, Et brachiũ domini cui reuelatũ est? Quo modo autem filius audit patrẽ, quo modo dicuntur à patre multa verba, vnico verbo: quo modo transeunter loquitur ei quem stabiliter loquitur: quo modo aliquid temporaliter ei dicit, in quo sibi coæterno iam erant omnia quæ congruis quibúsque temporibus dicit, quis hæc audeat quærere, quis valeat inue-
Psa. 109. nire? Et tamẽ, Dixit dominus domino meo, sede ad dexteram
Ioan. 1. meam: & quia dictum est, ideo factum est, Hoc ergo iam erat in verbo, quod verbũ caro factũ est. Et quia in verbo ante carnem iam erat veraciter, ideo in carne completum est efficaciter. Quia in verbo iam erat sine tempore, ideo in carne cõpletum est suo tempore, In qua carne ascẽdit in cælum, qui de cęlo non recessit, etiam cùm inde descendit: & in qua sedet ad dexteram patris, brachium patris: & in qua descensurus est ad
Cap. XIII. iudicium in iussu, in voce archangeli, & in tuba Dei? Vbi illi minorem volunt videri filij potestatem, quia in iussu dictus est descensurus. Sed quærendũ est ab eis, iussu cuius? Si patris, interrogandi sunt iterum, quibus temporalibus iubeat verbis pater æterno suo verbo vt descendat de cælo? Siquidem ipsa Dei iussio quæ fiet in tempore suo, iam erat ante omnia tempora in ipso Dei verbo. Quòd si filius Dei per hoc quod filius hominis est, descendit de cælo: ergo per hoc quod verbum est, per ipsum iubetur vt descendatur de cælo. Nã si non per ipsum pater iubet, nõ ergo pater per suum verbũ iubet: aut aliud erit verbum, per quod iubeatur vnico verbo. Et minor si iam illud vnicũ erit, si & aliud erit. Factæ sunt quidem patris ad filium,
Matt. 3 quædam etiã tẽporaliter voces, sicut de nube sonuit, Tu es fi-
& 7. lius meus dilectus: non tamẽ vt filius vnigenitus per illas ali-
Marci 1. quid disceret, sed hi potius quos ita oportebat audire. Ac per hoc

hoc etiam ille transeuntium verborum sonus, non sine filio factus est filio, alioquin non omnia per ipsum facta sunt. Sed nunquid, cũ iubebitur vt descẽdat de cœlo, talibus sonis & vocibus opus erit, quibus filius paternam nouerit voluntatem? Absit hoc credere. Quicquid ergo illud erit quod fieri oportebit ad filiũ, non faciet pater nisi per eũdem filium. Ad ipsum scilicet, quia filius hominis est, & factus est inter omnia. per ipsum autem, quia filius Dei est, etiã per illũ fiũt à patre omnia. Si autem quod dictũ est, In iussu, in voce Archãgeli: ipsius Archangeli iussum volunt intelligi, sicut verba ipsa videntur sonare: quid eis restat, nisi vt angelis etiã minorem dicãt vnigenitum filium, quorum iussis obedire perhibetur, nisi iubente minor est cui iubetur? Quanuis quod dictũ est, in iussu, in voce archangeli: possit etiam sic intelligi, vt ipsa vox archãgeli iussu Dei fieri accipiatur, id est, vt angelus qui tuba Dei esse intelligẽdus est, à Domino Deo iubeatur emittere vocẽ suã, quod inferiori creaturæ necessarium erit audire, cũ filius Dei descendet de cælo. Ipsa est enim tuba de qua dicit alio loco, Canet enim tuba & mortui resurgent incorrupti. Dixit ergo filius, Sicut audio, iudico: siue ex humana subiectione, quia & filius hominis est: siue secundũ illã incõmutabilẽ simplicémque naturã, quæ sic est filij, vt tamen ei de patre sit: in qua natura nõ est aliud audire, aliud videre, aliud esse: sed quod est esse, hoc audire, hoc videre. Vnde ab illo ei est audire & videre, à quo illi est ipsum esse. Nã & illud quod alibi ait, Non potest filius à se facere quicquã, nisi quod viderit patrẽ faciẽtem: multò est ad intelligendũ difficilius, quã hoc ꝙ isti posuerũt, vbi dicit, Sicut audio iudico. Si enim nõ potest filius à se facere quicquã, nisi quod viderit patrem facientẽ, quo modo poterit iudicare, si patrem nõ viderit iudicãtem? sed pater non iudicat quenquam, omne quippe iudicium dedit filio. Iudicat ergo filius, accepto à patre non aliquo, sed omni iudicio, quanuis patrem non videat iudicãtem, quia ille neminem iudicat. Quo modo igitur filus non potest à se facere quicquam, nisi quod viderit patrem facientem, cum iudicet, nec patrem videat iudicantem? Non enim ait, nõ potest filius à se facere quicquam, nisi quod audierit patrem iubentem: sed, quod viderit patrem facientem. In ista intendãt, ista cogitent, ista considerent, & eorum quodam modo, quantum fieri potest excarnetur intẽtio, qui carnalibus cogitationibus molium

Margin notes: 1. Thes. 4. — 1. Co. 15. — Ioan. 5. — Ca. XIIII. — Ioan. 5. — Ibidem. — Ioan. 5.

liuntur vnam trinitatẽ eandémque naturã, & substantiarum separare distantia,& potestatũ gradibus ordinare. Ideo enim dictum est, quod non faciat aliquid filius à se, quia non est à se,& ideo quicquid facit, patrem videt facientem: quia videt ex ipso faciendi se habere potentiam, ex quo se videt existendi habere naturam. Et quòd ait se non posse, nõ deficiẽtis est, sed in eo quod de patre natus est permanẽtis, támque laudabile est omnipotentẽ nõ posse mutari, quã laudabile est quòd omnipotẽs non potest mori. Posset enim filius facere, quod
Cap. xv. non vidisset patrẽ faciẽtem, si posset facere quod per illũ non fecit pater, hoc est, si posset peccare, neque naturæ immutabiliter bonæ, quæ à patre genita est, cõuenire. Hoc autem quia non potest, non deficiẽter non potest, sed potẽter. Eadẽ nanque sunt opera patris & filij, nõ quod filius sit idẽ ipse qui pater est, sed quia nullum opus est filij, quod non per eum pater facit: nec vllũ patris, quod nõ per filium simul facientem fa-
Ioan. 5. cit. Quæcũque enim pater facit, hæc eadem filius similiter facit. Euangelica est & ista sententia, filij ipsius cõsequenter ore prolata. Nõ sunt ergo alia filij, & alia patris opera, sed hęc eadem: nec dissimiliter fiunt á filio, sed similiter. Cum autem non alia similia, sed hæc eadem fiant à filio quæ fiunt à patre, quid est, similiter, nisi non dissimili facilitate, non dissimili potestate? Si enim hæc eadem ambo quidem faciunt, sed alter altero facilius & potentius, non vtique similiter ea facit filius. Cum vero & hæc eadem & similiter, profecto nec alia sunt filij quã patris opera: nec operãtium est diuersa potẽtia, nec vtique sine spiritu sancto. Neque enim à faciendis bono-
† amborũ rum† operibus, vllo modo amborum separabitur spiritus, Miro itaq; eodémque vtique diuino modo ab omnibus fiũt opera omnium, ab omnibus etiã singulorum. Nam omnium opera
Ioan. 1. sunt cælum & terra, omnísque creatura. De filio quippe dictum est, Omnia per ipsum facta sunt. Quis autem ab spiritu
1. Cor. 12. sancto audeat alienare opera quarũlibet creaturarum, quem cernit operari dona sanctorũ? De quibus scriptũ est, Omnia au
1. Cor. 8. tem hæc operatur vnus atq; idem spiritus, diuidẽs propria vni
Roma. 9. cuique prout vult. Postremo cũ sit Christus Dominus omniũ & super omnia benedictus Deus in secula, quid ex omnibus negari potest, etiã spiritus sancti opus, qui est ipsum Christũ in vtero virginis operatus? Cũ enim angelo futurũ partum sibi annunciãti virgo dixisset, Quo modo fiet istud, quoniã vi-

rum

rum nō cognosco: respōsum accepit, Spiritus sanctus superueniet in te. Singulorū autem opera dicūtur, quæ ad vnāquamque eorum manifestātur pertinere personā. Sicut natus ex virgine nō nisi filius. Et vox de nube, Tu es filius meus dilectus: ad solius personā pertinet patris. Et specie corporali, sicut columba, solus apparuit spiritus sanctus: tamen & illā carnem solius filij, & illam vocem solius patris: & illā speciē solius spiritus sancti, vniuersa trinitas operata est: nō quòd inualidus sit vnusquisq; eorum, sine aliis quod operatur implere: sed non potest operatio esse diuisa, vbi nō solū æqualis est, verū etiam indiscreta natura: ita vt cū tres sint, & eorū singulus quisque Deus sit, tres tamen dij nō sint: nam & pater Deus est, & filius Deus est, spiritus sanctus Deus est: nec filius idē qui pater est, nec idē spiritus sanctus qui aut pater aut filius: sed pater semper est pater, & filius semper filius, & amborum spiritus nunquam cuiquam eorū aut pater aut filius, sed semper vtriusque spiritus: vniuersa tamē trinitas vnus est Deus. Quis itaq; neget, nō patrem, non spiritum sanctum, sed filiū ambulasse super aquas? Solius enim filij caro est, cuius carnis illi pedes aquis impositi & per aquas ducti sunt. Absit autem vt hoc sine patre fecisse credatur, cū de suis operibus vniuersaliter dicat, Pater autem in me manens, facit opera sua: aut sine spiritu sancto, cum similiter opus sit filij quòd eiiciebat dæmonia. Illius quippe carnis ad solū filium pertinentis lingua erat, qua imperabatur dæmonibus vt exirent: & tamen dicit, In spiritu sancto eiicio dæmonia. Item quis nisi solus filius resurrexit, quia solus mori potuit, qui carnē habuit: & tamen ab hoc opere quo solus filius resurrexit, nō erat pater alienus, de quo scriptum est, Qui suscitauit à mortuis Iesum. An forte se ipse nō suscitauit? Et vbi est quod ait, Soluite templum hoc, & triduo suscitabo illud, Et quod potestatē habere se dicit ponendi & iterum sumendi animā suā? Quis autem ita desipiat, vt spiritum sanctū resurrectionem hominis Christi dicat nō cooperatum, cū ipsum hominem Christū fuerit operatus? Est in homine simile quiddā, quāuis nequaquā illius trinitatis, quæ Deus est excellentiæ cōparandū: ille enim Deus est, ista creatura: habet tamen aliquid & ista, vbi qualicūque modo id quod de illa ineffabili Dei natura dicitur, possit intelligi. Neq; enim frustra nō est dictū, Faciamus hominem ad imaginem tuam: tanquā pater filio loqueretur, aut ad imaginem meam: sed dictum

Lucæ 1. *Marc*. 1. & *Matt*. 3. *Mat*. 14. *Ioan*. 14. *Marci*. 1. *Matt*. 9. *Marci*. 3. *Galat*. 1. *Ioan*. 2. *Ioan*. 10. *Cap*. XVI. *Genes*. 1.

ctum est, ad imaginem nostram. Quod ex persona ipsius trinitatis rectissime accipitur. Tria itaq; ista in hominis anima cogitemus, memoriam, intelligentiã, voluntatem, ab his tribus fit omne quod agimus. Et cũ tria ista bene rectéque sese habent, & bonũ & rectum est omne quod facimus: si nec memoriam decipiat obliuio, nec error intelligẽtiã, nec iniquitas voluntatem. Ad Dei quippe imaginem sic reformamur. Omne igitur opus nostrũ ab his tribus fit, Nihil enim agimus quod nõ hæc tria simul agant. Deinde cũ de singulis loquimur, etiã quod ad singula pertinet agitur ab omnibus. Neq; enim sermonem quem de sola memoria facimus, memoria sola facit: sed intelligentia voluntásque cooperantur cũ, quanuis ad solam memoriã pertinẽtem. Hoc & de duobus cæteris videre facillimũ est. Nã quicquid de seipsa intelligentia loquitur, sine memoria & voluntate non loquitur. Et quicquid de seipsa voluntas dicit aut scribit, sine intelligentia memoriáque non facit. Quatenus sint autem ista similia, & rursus quãtũ dissimilia illi incõmutabili trinitati, quæ Deus est, lõgũ est enucleatissime disputare. Sed ideo tãtum hoc cõmemorandum putaui, vt etiã de ipsa creatura aliquid adhiberem: vnde isti si possunt intelligãt, quã nõ sit absurdum quod de patre & filio &
Ca. XVII. spiritu sancto dicimus, inseparabilia fieri ab omnibus opera, nõ solũ ad omnes, verumetiã ad singulos pertinẽtia. Sicut ergo audit filius, iudicat: siue quia & filius hominis est, siue quia non de seipso est, sed verbum patris est. Quod enim nobis est cum audimus, verbũ accipere, hoc illi est à patre verbum esse. Quoniam sic dici potest pater dedisse filio verbum, hoc est, vt verbum sit: quemadmodũ dicitur dedisse filio vitã, hoc est, vt
Ioan. 5. vita sit. Ipse nanque ait, Sicut habet pater vitam in semetipso, sic dedit filio habere vitam in semetipso: non vtique vt aliud sit ipse, aliud vita quæ in ipso est, sed vt eadẽ vita sit idem ipse. Sicut nec pater aliud est quàm vita, quæ in ipso est: sed eam filius patri non dedit, quia patrem non genuit: dedit autẽ pater filio vitam, gignendo eum vitam, sicut est etiam ipse vita: non autem sic genuit verbũ tãquam & ipse sit verbum. Vitam quippe cũ dicimus, potest esse de nullo alio: sicut est patris vita vel ꝙ expressius dicitur, pater vita cui de alio non est vt sit: cum verò dicitur verbum, nullo modo potest nisi alicuius intelligi, & illius vtique de quo est: non itaque sicut est filius Deus de Deo, lumen de lumine, vita de vita, ita dici potest

bum esse de verbo, quoniam solus est verbũ: & sicut patri proprium est generare verbum, ita filio propriũ est esse verbum: & ideo sicut audit iudicat, quia sicut genitum est verbum, vt idem verbum sit veritas, ita secundum veritatem iudicat. Et Ca.XVIII iudicium eius vtique iustum est, quia non quærit voluntatem suam, sed voluntatem eius, qui eum misit. Hoc enim dicens, ad illum hominem voluit referre intentionem nostram, qui voluntatem suam quærendo, non eius à quo factus est, nõ habuit iustum iudicium de seipso, sed iustum iudiciũ habitum est de ipso. Ipse quippe faciens voluntatem suam non Dei, moriturum se esse non credidit: sed hoc iudiciũ eius, non iustum fuit: denique fecit & mortuus est, quia iudicium Dei iustum est. Quod iudicium facit Dei filius non quærendo voluntatem suam, cum sit etiam hominis filius: non quia ipsius in iudicando nulla voluntas est: quis enim hoc insipientissimus dixerit? sed quia non ita est voluntas eius propria, vt sit à voluntate patris aliena. Hæc isti si cogitarent, non carnalibus cogitationibus sic trinitatis potestates vel officia gradibus imparibus ordinarent, vt tanquam tres homines inæqualis ac dissimilis dignitatis facerent, tanquã imperatorẽ patrẽ, iudicem filium, aduocatum spiritum sanctum. Secundum quas enim iudicat filius, velut imperiales leges patris esse asserũt: in quibus honorem & authoritatem filij cõstituunt iudicantis: officiosam verò aduocationem & cõsolationem spiritus sancti ad dignitatem iudicis, hoc est Dei vnigeniti pertinere: tanquam iudicis sit dignitas quòd habeat aduocatũ, sicut imperatoris est dignitas, quòd secundũ suas imperiales leges iudicaturũ iudicẽ mittit. Qua sua cogitatione carnali, tamẽ naturæ diuersitatẽ, de qua inter nos & ipsos maxima quæstio est, in his tribus personis demõstrare nõ possunt. Cum enim ad humanos mores ista referunt & ab humani generis consuetudine quam cogitando possunt capere non recedũt, animalis enim homo nõ percipit ea quæ sunt spiritus Dei, quid aliud nos admonent, nisi quia & imperator & iudex & aduocatus homines sunt? Proinde iudex imperatore etiam si potestate minor est, non minus homo est. Nec minus quàm iudex homo est aduocatus, etiam si officio videtur iudici esse subiectus. Patris ergo & filij & spiritus sancti, etiam si disparem cogitent potestatem, naturam saltem confiteantur æqualẽ. Quid quòd eos deteriore etiã quàm humana est conditione confingunt? Fieri enim 1. Cor. 2.

enim potest in rebus humanis, vt qui iudex fuerit, etiã impe-
rator fiat. Hoc isti in illa trinitate nec imperatoris vnico filio
præstare dignantur. Quod si forte ex humani iuris vel cõsue-
tudinis formula, maiestatis crimen etiam in filio nimium re-
formidant, aduocato certe puto quod concedere debẽt, vt ad
iudiciariam potestatẽ etiam aliquãdo perueniat. Ne hoc qui-
dem volũt. Deterior ergo est, quod absit, in illa trinitate quàm
Cap. xix. in generis humani mortalitate conditio. Porrò scriptura san-
cta, quæ istos diuinos actus non differentia potestatum, sed
operum ineffabilitate metitur, aduocatũ nostrũ etiam ipsum
iudicem nouit, dicente Apostolo Ioanne, Si quis peccauerit,
1. Ioan. 2. aduocatum habemus ad † patrem Iesum Christum iustum.
† al. apud Quod etiam ipse significat vbi dicit, Rogabo patrem, & alium
Ioan. 14. aduocatum dabit vobis. Neq; enim esset spiritus sanctus aduo
catus alius, nisi hoc esset & filius. Qui tamen vt inseparabilia
sua & patris opera demonstraret, ait, Cum ipse iero, mittam
Ioan. 16. eum ad vos. Quãuis alio loco dicat, Quem mittet pater in no-
Ioan. 14. mine meo: vbi ostenditur quod & pater & filius miserint spi-
ritum sanctum. Sicut ostẽditur per Prophetam quòd & pater
& spiritus sanctus miserint filium. Nam quis nisi filius per
Esa. 48. Esaiam aduentum suum prænuncians dixit, Audite me Iacob
& Israël quẽ ego vocabo: ego sum primus, & ego in æternum,
& manus mea fundauit terram, dextera mea solidauit cælos,
vocabo illos & astabunt simul, conuenient etiam vniuersi &
audient, quis illis annũtiauit hæc? Diligens autem te, feci vo-
luntatem tuam super Babylonem, vt tollatur semẽ Chaldæo-
rum. Ego locutus sum, ego vocaui, adduxi illum, & prosperam
viam eius feci: cõuenite ad me & audite ista, nec enim ab ini-
tio in obscuro locutus sum: cùm fiebant ibi erã, & nunc domi-
nus misit me & spiritus eius. Quid euidentius? Ecce ipse se di-
cit missum à spiritu sancto, qui fundauit terram & solidauit
cælum. Vbi agnoscitur vnigenitus per quẽ facta sunt omnia.
Consolatorem verò, quod officiũ tanquam personæ infimæ in
illa trinitate isti spiritui sancto deputãt, Deum dicit Aposto-
2. Cor. 7. lus, sicut in epistola eius legimus ad Corinthios, Is qui conso-
latur humiles, consolatus est nos Deus in præsentia Titi. San-
ctorum ergo Deus est consolator. Ipsi quippe sunt humiles.
Danie. 3. Vnde tres viri illi in camino dicũt, Benedicite sancti & humi-
les corde dominum. Deus est itaq; spiritus sanctus qui conso-
latur humiles. Proinde isti aut, quod nolunt, fateantur Deum
esse

eſſe ſpiritum ſanctum: aut ſi hoc de patre, vel de filio dictum
ab Apoſtolo volunt accipi, deſinant conſolationis tanquã mu-
nere proprio ſeparare à patre & à filio perſonã ſpiritus ſancti.
Iam illud quòd ideo ſpiritum ſanctũ filio minorem conan- *Cap. xx.*
tur oſtendere, quòd iſte ſit illius tanquam iudicis aduocatus,
etiã homines ſanctos eidem mira cæcitate prœponunt, de qui-
bus ait idem dominus, Sedebitis ſuper duodecim ſedes, iudi- *Mat. 19.*
cantes duodecim tribus Iſraël. Ibi reſpõdeant, quid erit ſpiri-
tus ſanctus, cum filio iudex, an apud homines etiã iudices ad-
uocatus? Abſit autem iſta à fideli corde vecordia, vt ſit iudici-
bus minor aduocatus ſpiritus ſanctus, cũ illi vtique vt iudices
ſint repleantur ſpiritu ſancto, ſecundum quem viuentes fiunt
ſpiritales. Spiritalis enim omnia iudicat. Quomodo ergo mi- *1. Cor. 2.*
nor eſt iudice qui iudices facit, cũ facit vt membra ſint iſtius
iudicis & ſuum templum, dicente Apoſtolo, Corpora veſtra
membra ſunt Chriſti. Eodémq; dicente, Corpora veſtra tem- *1. Cor. 6.*
plum in vobis eſt ſpiritus ſancti. Et tamen ſi apertiſſimè lege-
rent in ſanctis ſcripturis Salomonem regem lignis & lapidi-
bus iuſſi Dei templũ ſtruxiſſe ſpiritui ſancto, Deum eſſe ſpi-
ritum ſanctum dubitare non poſſent: cui tanta religionis ſer-
uitus quę latria dicitur, legitime exhiberetur in populo Dei, *3. Reg. 6.*
vt illi etiã templum fabricaretur: cum dominus dicat, Domi- *Deut. 6.*
num Deum tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies: quod in Græco
eſt, λατρεύσεις. Et cum negare audent Deum, qui nõ ligna & la-
pides, ſed membra Chriſti habet templũ. Sic enim ſpiritum
ſanctũ ſubiiciunt poteſtati Chriſti, cum eius templum mem-
bra ſint Chriſti: quemadmodũ ipſum filium imperialibus le-
gibus Dei, cum ipſe ſit verbũ Dei, nec vllo modo imperatoris
verbũ legibus ſubiaceat, ſed leges faciat. Iſti ſanè quorum *Cap xxi.*
diſputationem accepi, cui reſpondeo, nõ audent idem dicere 10
factum eſſe quod genitum, & duo iſta diſcernunt, ita vt à pa-
tre filium genitum dicant, factũ verò & à filio ſpiritum ſan-
ctum. Quod in ſcripturis ſanctis nuſquam legunt, cum filius
ipſe dicat, quòd ſpiritus ſanctus à patre procedat. Filius, in- *Ioan. 15.*
quiunt patrem prædicat, ſpiritus ſanctus filium annunciat.
Quaſi non annunciauerit filius ſpiritum ſanctũ eſſe ventu- 11
rum, aut & pater nõ prædicauerit filiũ, dicendo, Hic eſt filius
meus dilectus in quo mihi bene complacui ipſum audite. At *Marci 1.*
per hoc non ſolũ patri gloriam filius, verumetiam filij glo- *Matt. 3.*
riam reuelat pater: nec ſolum filij ſpiritus ſanctus, ſed etiam 17.

filius manifestat sancti spiritus dignitatem. Et ideo sicut fi-
13 lius patri, ita & pater filio: & sicut spiritus sanctus filio, ita &
filius spiritui sancto perhibet testimonium. A patre autem &
Caput filio missus est spiritus sanctus: & à patre & spiritu, missus
XXII. est filius. Filius, inquiunt, minister est patris: spiritus san-
14 ctus minister est filij. Nec attendunt quòd isto modo me-
liores faciunt spiritu sancto Apostolos sanctos: qui cum se
Dei ministros esse dicunt, non eos isti vtique etiam Dei pa-
tris ministros negabũt. Eius quippe ministri facti sunt, in cu-
ius nomine etiam baptizauerunt, id est, patris & filij & spiri-
tus sancti. Ac per hoc secundum istorum vaniloquia, meliores
erunt trinitatis ministri: si propterea minor est spiritus san-
15 ctus, quia solius minister est filij. Filius, inquiunt, iubetur
à patre, spiritus sanctus iubetur à filio. Nusquam hoc in scri-
Philip. 2. pturis sanctis legunt, quamuis obedientem filium legamus se-
cundũ formam serui, qua maior est pater: non secundum for-
16 mam Dei, in qua vnum sunt ipse & pater. Legitur itaque in
scripturis sanctis filius subditus patri. Ibi est enim forma
serui, in qua & parẽtibus hominibus subditus erat, sicut Euã-
Luca 5. geliũ loquitur, Et descendit cũ illis & venit Nazareth: & erat
subditus illis. Non autem alicubi sancta scriptura dicit spiri-
17 tum sanctũ subditum filio. Proinde & quæ iubet pater, ope-
ratur filius propter formã serui. Et quæ pater operatur, opera-
tur & filius propter formam Dei. Non enim ait, quæcunque
Ioan. 5. pater iubet, hæc filius facit, sed ait, Quæcunque pater facit,
hæc & filius facit similiter. Porrò si spiritum sanctũ ideo hæc
Ioan. 16. loqui dicunt quæ mandat filius, quia scriptũ est, De meo ac-
cipiet & annunciabit vobis: cur non & filius ea loquitur quæ
1. Cor. 2. mandat spiritus sanctus, cum dicat Apostolus, Quæ Dei sunt
nemo scit nisi spiritus Dei: & cum ipse Iesus de seipso imple-
Esaiæ 61. tum esse confirmet, quod scriptum est, Spiritus dominus su-
Luca 4. per me, propter quod vnxit me euangelizare pauperibus? Si
enim propter hoc vnctus est euangelizare pauperibus, quia
spiritus domini super eum erat: quid euangelizabat pauperi-
bus, nisi quod spiritus domini habebat, quo repletus erat:
Luca 3. Nam & hoc de illo scriptũ est, quod repletus sit spiritu san-
Caput cto. Filius, inquiunt, adorat & honorat patrem: spiritus san-
XXIII. ctus adorat & honorat filium. Hic non opus est scrupulosè
18 velle discernere, inter honorare & adorare, quid distet, Pro-
pter formam enim serui dicuntur ista de filio. Dicant si pos-
sunt

sunt, vbi legerint adorari filium à spiritu sancto. Quod enim subiiciunt vnde hoc probare conentur, quia videlicet scriptũ est, Pater ego te honorificaui super terram, opus quod dedisti mihi consummaui: & de spiritu sancto, ille me honorificabit, quia de meo accipiet & annũciabit vobis, ad rem de qua agitur non pertinet. Honorat enim omnis qui adorat, nõ autem adorat omnis qui honorat. Nam & fratres secundum Apostolum inuicem se honore præueniunt, nec tamen inuicem adorant. Alioquin si honorificare, hoc est adorare: dicant, si placet, quòd filium adoret & pater, & hoc iubente filio qui ei dicit, Honorifica me. *Ioan. 17.* *Ioan. 16.* *Rom. 12.*

19 Quod autem dixit de spiritu sancto, De meo accipiet: soluit ipse quęstionẽ: ne putetur quasi per quosdam gradus sic de illo esse spiritus sanctus, quomodo est ipse de patre, cum ambo de patre, ille nascatur, ille procedat. Quæ duo in illius naturæ sublimitate discernere, omnino difficile est. Ergo ne hoc putaretur, vt dixi, continuo subiecit, Omnia quæ habet pater, mea sunt, propterea dixi, de meo accipiet. Ita sine dubio intelligi volens quòd de patre accipiat. Sed ideo de ipso, quia omnia quæ habet pater, ipsius sunt. Hæc autem non est diuersitatis naturæ, sed vnius principij commendatio. *Ioan. 16.*

20 Secundum hoc itaque spiritus sanctus non à seipso loquitur, quia non est à seipso qui de patre procedit. Sicut nec filius potest à se facere quicquam, quia nec ipse à seipso est, sicut iam superius exposui: non quòd in omnibus nutum patris expectet: non enim ait, Nisi quod viderit patrem innuentem: sed quod viderit patrem facientem, secundum ea quæ iam disputauimus.

21 Quòd autem in omnibus spiritus sanctus Christi præceptum expectet vt dicunt, legant si possunt. Quod enim dictũ est, non à se loquetur: non est dictum quæcũq; à me audierit, sed quæcunq; audierit loquetur. Cur autem dictum sit, paulòante iam claruit ex ipsius quam commemoraui domini expositione, vbi ait, Omnia quę habet pater, mea sunt, propterea dixi de meo accipiet. Vnde autem accipiet, inde est proculdubio quod loquitur, quia inde audit vnde procedit. Scit enim Dei verbum procedendo inde vnde nascitur verbum, ita vt sit communiter spiritus & patris & verbi. Nec moueat quòd futuri temporis verbũ est, accipiet: quasi nondum haberet. Indifferenter quippe dicuntur temporis verba quãuis sine tẽpore manere intelligatur æternitas. Nam & accepit, quia de patre processit: & accipit, quia *Caput XXIIII.*

de patre procedit: & accipiet, quia de patre procedere nunquam desinet: sicut Deus & est & fuit & erit, & tamē initium
Cap. xxv. vel finem tēporis, nec habet, nec habuit, nec habebit. Filius,
22 inquiunt, pro nobis interpellat patrem & spiritus pro nobis postulat filium. Sicut legunt, quòd filius interpellat patrem, secundum ea quæ superius nos etiam commemorantes dissemus, ita inueniant vnde proferant, quòd spiritus postulet
Rom. 8. filium. Quod enim dicit Apostolus, Quid enim oremus sicut oportet nescimus, sed ipse spiritus interpellat gemitibus inenarrabilibus; qui autē scrutatur corda, scit quid spiritus sapiat, quia secundū Deum interpellat pro sanctis: quomodolibet isti accipiant, multum enim ad eos est hoc sic accipere quemadmodum accipiendum est, non est dictum, interpellat Christū aut interpellat filium; interpellat autem spiritus san-
Genes. 22. ctus dictum est, quia interpellare nos facit. Sicut Deus dicit, Nunc cognoui: quasi ante nesciret: quod quid est aliud, nisi feci vt cognoscas? Vnde est & illud Apostoli, Nunc autē cogno-
Galat. 4. scentes Deum, imò cogniti à Deo. Ne sibi tribuerēt quòd cognouerunt Deum: sic ergo ait, cogniti à Deo, vt intelligerent quòd illos gratia sua Deus fecit cognitores suos. Secundum istum locutionis modum dictum est, Et nolite contristare
Ephes. 4. spiritum sanctū Dei: hoc est, nolite nos contristare qui secundum spiritum Dei contristamur ex vobis. Charitate quippe contristabantur, quā diffundebat spiritus sanctus in cordibus eorū, & per hoc eos de malis fratrū tristes ipse faciebat. De-
Roma. 8. nique idem Apostolus, Accepistis, inquit, spiritū adoptionis filiorum, in quo clamamus abba pater. Et alibi eundem sen-
Galat. 4. sum commemorans, Misit, inquit, Deus spiritum filij sui in corda vestra, clamantem abba pater. Quomodo ibi in quo clamamus, quomodo hic clamantē, nisi quia clamantem hic ait, clamare facientem? Vt autem secundū ipsorū sensum sic accipiamus clamantē, tanquā non clamare nos faciat, sed ipse clamet; ecce dicendo, abba pater, non interpellat filiū sed patrem. Non enim audebunt dicere filiū Christi esse spiritum sanctum. Nam vtiq; ne hoc dicerent, non genitum à filio, sed factū dicere maluerunt. Non ergo scimus per nosipsos quid oremus sicut oportet, sed ipse spiritus interpellat, id est, interpellare nos facit quæ sunt secundū Deum. Quod nisi faciat, non oramus, nisi secundum istum mundū, ad explendam concupiscentiam carnis, & concupiscentiam oculorum & ambi-

tion

ctionē seculi, quæ non sunt à patre, sed ex mundo sunt. Quāuis nonnulli id quod dictum est ipse spiritus interpellat gemitibus: de spiritu hominis intelligendum arbitrentur. Totius XXVI.
bonitatis & sapientiæ & virtutis patris, viuam & veram, pro- 23
priam & condignam imaginem dicunt filium. At Apostolus Paulus, non virtutis Dei & sapientiæ imaginem, sed eū ipsum esse dicit Dei virtutem & Dei sapientiā. Eo ipso igitur quòd imago patris est filius, virtus eius & sapientia est. Imago autem plena atque perfecta, id est, non ab illo ex nihilo facta, sed de illo genita, nihil minus habet quàm ille cuius imago est. Patris quippe imago summa, id est, ita similis vt in ea dissimile aliquid non sit, filius est vnigenitus. Non sunt tamen 24
ausi dicere imaginem filij spiritum sanctum, sed manifestationem. Propter hoc nec genitum, sed factum ab illo esse dixerunt. Quod de scripturis sanctis omnino non intelligunt.
† Quis autem catholicus dixerit, partem patris esse filium, † legunt.
aut partem filij spiritum sanctum? Quod ita negandum putauerunt, tanquam inter nos & ipsos nulla inde sit quæstio. Caput XXVII.
Eiusdem naturæ dicimus esse trinitatem non aliquam ibi 25
personam partem cuiuspiam nuncupamus. Sed quòd ita negant partem patris esse filium, vt tamen dicant proprium & dilectissimum, perfectum & plenū vnigenitum filium: quærendum est ab eis, quos filios suos facit Deus voluntariè, gi- Iacobi. 1.
gnens eos verbo veritatis, cū ad eam perfectionem peruenerint, vt perfectiores esse nō possint, vtrū sint etiam ipsi proprij & dilectissimi, perfecti & pleni filij Dei? Quod si erunt, nec vnigenitus ille erit, quia æquales multos habebit, sed tantūmodo primogenitus. Si autem nō erunt, quomodo accipiēda est illius plenitudo atque perfectio, nisi vt sit prorsus gignenti æqualis, & in nullo omnino dissimilis: atq; vt id breuius planiúsque dicamus, sint isti filij gratia, ille natura: quia in istis est participatio diuinitatis, in illo est plenitudo. Quanuis & Ioan. 1.
ille quòd suscepit hominem, & verbū caro factum est, non sit natura sed gratia, verbi tamen quod patriæ quale est permanente natura. Deinde respondeant, quia non filium, sed pri- 26
mum & præcipuū opus filij præ cæteris vniuersis dicunt esse spiritum sanctum: verum illi filij meliores futuri sint spiritu sancto, quos voluntariè genuit pater verbo veritatis? Quomodo enim non coguntur hoc dicere, cū proculdubio melius sit filios esse patris, quàm opus filij? Hæc cogitent, & emen-

dent vanas impiásq; blasphemias, atq; fateátur in illa trinitate nullam personá, præter quod filius manens Deus, homo factus est, omnino esse creaturam, aut aliquid à Deo factum esse: sed totum quicquid illud est, summum verum immutabilem
27 Deum. Absit enim vt quemadmodum sapiunt, pater maior sit filio suo, secũdum id quod vnigenitum verbum eius est, sed secundum id quod verbum caro factum est. Sed quid mirum, quàndo in eadem carne factus est etiam angelis minor? absit vt quemadmodum blasphemant, incomparabiliter maior &
28 melior sit filius spiritu sancto. Et quod insanissimum est cre-
Caput dere, templum minoris sint membra maioris. Pater quidem,
XXVIII. Deus & dominus est filio suo, quia in eo forma seruilis, quæ
29 prophetabatur, cũ diceretur, Dominus dixit ad me, filius meus
Psal. 2. tu. Cui etiam in eadem prophetia dicit idem filius, De ventre
Psal. 21. matris meæ Deus meus es tu. De ventre quippe matris eius vbi hominẽ assumpsit, Deus eius est. Qui propter quod eum non solùm ante ventrem matris, sed ante omnia secula coæ-
30 ternum genuit, pater eius est. Vbi autem vel in somnis audierunt, scripturam sanctam dixisse filium Deum & dominum
31 esse spiritus sancti? Pater, inquiunt, immobiliter & impassibiliter volẽs filium genuit: filius sine labore & fatigatione sola virtute sua spiritum fecit. O præcipuam laudem filij & spiritus sancti. Quasi nos pater mobiliter & passibiliter inuitus genuerit, qui nos voluntarie genuit verbo veritatis: aut filius
32 cum labore & fatigatione cælum & terrá creauerit? Aequẽtur ergo ista opera secundum istos, vel filio vel spiritui sancto: aut si nullo modo æquantur, quid profuit hoc dicere vnde nulla fit quæstio, quod scilicet sine vllo labore & fatigatione vel gignat pater, vel faciat filius? Videant sanè quo modo dicant, quòd sola virtute sua filius fecerit spiritum sanctũ. Isto enim mo'o coguntur fateri aliquid fecisse filium, quod non viderit patrem facientem. An placet eis dicere, quòd etiam pater fecerit spiritum sanctum? Non ergo eum sola virtute sua fecit filius. An alterũ fecit prior pater, vt posset filius facere quem fecit, qui non potest facere nisi quod viderit patrem facientem? Et quid est quòd non alia similia, sed quæcunq; pater facit, hæc eadem filius facit similiter? Si hæc cogitare conentur,
Caput procul dubio turbabuntur eis omnia quæ sibi carnali cogita-
XXIX. tione componunt. Verum est autem, quòd pater omnibus
33 quæ sunt dedit vt essent, & ipse quod est à nemine accepit: sed

æqualit

æqualitatem suam nulli dedit, nisi filio qui natus est de illo, & spiritui sancto qui procedit de illo. Quæ cùm ita sint, non est ista, quam volunt isti, differentia trinitatis: quia indifferēs in trinitate natura, indifferens in trinitate potentia est: vt omnes honorificent filium sicut honorificant patrem, quod ipse ait, Et qui volunt pie viuere, dominum Deum suum adorent, *Ioan. 5.* & illi soli seruiant. Quod & antiquis patribus Dei lege præ- *Deute. 6.* ceptum est, nec vllo modo aliter fieri potest, vt soli domino Deo nostro ea quæ Deo debetur seruitute seruiamus: ipsa est enim quæ Græcè appellatur λατρεία. Quod verbum ibi positum est cum diceretur, Illi soli seruies. Nullo modo inquam *Ibidem.* hoc fieri potest, nisi ipse dominus Deus noster vniuersa sit tri- *Matt. 4.* nitas. Alioquin istam seruitutē, quæ latria dicitur, quam non debent serui eis quos secundum carnem dominos habent, sed omnes homines soli domino Deo suo. Hanc ergo seruitutem non exhibebimus filio, si de patre dictū est, & illi soli seruies. Aut non exhibebimus patri, si de filio dictum est, & illi soli seruies. Iam vero si aliquibus terræ molibus spiritui sancto templum fabricaremus, quis dubitaret ei nos latria, id est, ista de qua nunc loquor seruitute seruire? Quo modo ergo non ei seruitutem quæ latria dicitur, exhibemus, cui templum non facimus, sed nos ipsi sumus? Et quo modo non & ipse Deus noster est, de quo dicit Apostolus, Nescitis quia templum Dei *1. Corin. 3.* estis, & spiritus Dei habitat in vobis. Et paulò pòst, Glorificate ergo Deum in corpore vestro? Corpora autē nostra, tēplum in nobis dicit esse spiritus sancti. Cum igitur & patri & filio & spiritui sancto ista quæ latria vocatur seruitute seruiamus, audiamúsq; legem Dei præcipientem, vt nulli alteri, sed soli domino Deo nostro hāc exhibeamus: proculdubio vnus & solus dominus Deus noster est ipsa trinitas, cui vni & soli talem seruitutem pietatis iure debemus. Sicuti nemo potest, in- *Ca. xxx.* quiunt, sine filio ad patrem trāsire: ita & nemo potest sine spi- *34* ritu sancto filium in veritate adorare: quasi & ad filiū sine patre quisquam possit venire, cùm ipse dicat, Nemo venit ad me *Ioan. 6.* nisi pater qui misit me traxerit illum: aut ad spiritū sanctum sine patre & filio peruenire possemus, quia eum sua nobis cōferunt gratia. Quid est enim aliud ad eos venire, nisi eos habitantes in nobis habere? Hoc enim modo & ipsi ad nos veniunt, cum Deus vbiq; sit, & nullo corporali contineatur loco. Ipse Saluator dicit de se & de patre, Veniemus ad eum, & mā- *Ioan. 14*

sionē apud eum faciemus. Et de spiritu sancto dicit, Nisi ego
Ioan.16. abiero, aduocatus nō veniet ad vos. Quid est ergo quod dicūt, Sicuti nemo potest sine filio ad patrem transire, ita & nemo potest sine spiritu sancto filium in veritate adorare: & deinde subiungunt, Ergo in spiritu sancto adoratur filius. Nunquid nam hæc indicant differentiā naturarum, de qua inter nos & illos vertitur quæstio? Nam si nemo potest sine spiritu sancto filium in veritate adorare, & in spiritu sancto adoratur filius, profecto veritas est etiā spiritus sanctus: quia cum in illo adoratur filius, sicut ab eis dictum est, in veritate adoratur, vt ipse
Ioan.14. filius ait, Ego sum veritas: ergo & in seipso adoratur, cum in veritate adoratur. Ac per hoc & in ipso & in spiritu sancto adoratur filius. Quis autem ita sit impius, vt inde separet patrem? Quo modo enim nō & in illo adoramus, in quo viuimus, mouemur & sumus? Proinde adorari filiū in spiritu sancto etiam nos dicimus, Adorari autem filium ab spiritu sancto, legant si
Act.17. possunt. Nam per filium glorificari patrem, quis negat? Sed
Ca.xxxi. & filium glorificari per patrem negare quis audeat? Cui dicit
35 ipse filius, Glorifica me. Cui etiam dicit, Ego te glorificaui.
Ioan.17. Glorificare autem & honorificare & clarificare, tria quidem verba, sed res vna est, quod Græcè dicitur δοξάζειν: interpretum autem varietate, aliter atque aliter positum est in Latino.

C.xxxiv. Spiritus sancti opus & diligentia est, inquiunt, sanctificare &
36 sanctos custodire, & non solùm rationabilia, vt quidam putant, sed & irrationabilia plura sanctificare: & eos qui ceciderunt propter suam negligentiam, ad pristinum statum reuocare: ignorantes docere, obliuiscentes admonere, peccantes arguere, pigros hortari, de salute sua cogitare & solicite agere, errantes ad viam veritatis deducere, infirmos curare, & fragilitatem corporis per alacritatem animæ continere, & ad amorem pietatis & castitatis confirmare, & omnes illuminare: super omnia fidem & charitatem præbere singulis: pro studio quoque & diligentia, pro simplicitate & synceritate mentis, pro mensura fidei & merito conuersationis, gratiam [donationis] ad vtilitatem diuidere, & vnusquisq; in quo opere & proposito fuerit habilis in ipso ordinare. Facit hæc quidem spiritus sanctus. Sed absit vt sine filio faciat. Quis enim sic deuiet à via veritatis, vt neget à Christo custodiri sanctos, lapsos autem in statum pristinum reparari, ignorantes doceri, obliuiscentes admoneri, peccantes argui, pigros hortari, errantes

ad viam veritatis adduci, infirmos sanari, cæcos illuminari, & cætera quæ isti spiritui sancto, tanquam solus ea faciat, tribuenda putauerunt? Vt enim de cæteris, ne lõgum sit, taceam, quo modo negabunt à Christo doceri sanctos, quibus idem dicit, Nolite vocari ab hominibus rabbi, vnus est enim magister vester Christus? Quo modo negabunt à Christo illuminari, de quo scriptum legunt, Erat lumen verum quod illuminat omnem hominem? Spiritus ergo sanctus, sicut sine Christo non docet aut illuminat quenquam, ita sine Christo non sanctificat quicquam. Illud autem quod per Prophetam Deus dicit. Vt sciant quia ego sum qui sanctifico eos: eligant à quo dictum velint credere. Si à patre, cur ab eo separant opera [sanctificatoris] spiritus sancti, cum sanctificari sanctos à spiritu sancto tanquam proprie ac separabiliter putant? Si à filio, saltem ab ipso non separent opera sanctificatoris spiritus sancti. Si ab spiritu sancto Deus, est etiam spiritus sanctus, quod illi nolunt, qui per Prophetam dicit, Vt sciant quia ego sum qui sanctifico eos. Si autem, quod melius intelligitur, vox illa ipsius trinitatis est per Prophetam: nullo dubitante, † vnus Deus est pater & filius & spiritus sanctus, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, ipsi gloria in secula seculorum, Amen. Cum itaq; fateamur fieri à spiritu sancto quæ ab illo fieri commemorauerunt, non est ex eo consequens quod adiungunt, Alium esse à filio spiritum sanctum natura & ordine, gradu & affectu, dignitate & potestate, virtute & operatione. Quandoquidem nec hominum diuersa natura est, quorum separabilia opera esse possunt, quod trinitatis esse non possunt. Ordo autẽ, gradus, affectus, qui inuenitur in creaturæ disparilitate & infirmitate, nullus est in illa coæterna & æquali & impassibili trinitate. Dignitas vero, potestas, virtus, quo modo non æqualis est omnibus, qui & eadem & similiter operantur? Quod enim dicunt eos operatione diuersos, hoc omnino falsum esse conuincimus. Quòd autem in isto sermone subnectunt, Impossibile esse vt vnus idémq; sit pater & filius, generans & nascens, cui testimonium perhibetur & qui testimonium perhibet: maior, & is qui maiorem confitetur: is qui ad dexteram sedet aut stat, & is qui sedis dat honorem: qui missus est, & is qui misit: discipulus & doctor, vt ipse docuit dicens, Sicuti docuit me pater, sic loquor: similis & imitator: & is cuius est similis, & quem imitatur: is qui orat, & is qui

Mar. 23. Ioan. 1. Exod. 31. † al. nullo modo dubitent. Roma. 11. Caput XXXIII. 37 Caput XXXIIII. 38 Ioan. 8

exaudit: is qui gratias agit, & is qui benedicit: is qui suscipit mandatum, & is qui dedit mãdatum: minister & præcipiens, supplex & eminens, subditus & superior, vnigenitus & ingenitus, sacerdos & Deus. Ex parte aliqua verissime dicunt, sed ea contra Sabellianos, non contra catholicos dicunt. Illi enim vnum & eundem dicunt filium esse qui pater est. Nos autem patrem gignentem & filium genitũ duas dicimus esse personas, sed nõ duas diuersásq; naturas. Non ergo vnus & idem est pater & filius, sed vnum sunt pater & filius. Quòd vero maior est pater, non pertinet ad naturam gignentis & geniti, sed hominis & Dei. Secundum quam formam suscepti hominis, & ad dexteram patris sedet vel stat, & orat & gratias agit: & sacerdos est, & minister est: & supplex est, & subditus est. Secundum autem formã Dei in qua æqualis est patri, vnigenitus est & gignenti coæternus. Et licet sit primogenitus omnis creaturæ, quia in illo condita sunt omnia, priúsq; ille est genitus quàm hæc condita, tamen sempiternus est sicut pater, nec cœpit ex tempore. Nam & patrem rectissime dicimus priorem esse quàm vniuersa quæ condidit, quamuis genitus non sit. Nihil enim tam primum quàm id ante quod nihil est. Sed sicut nihil est ante patrem, ita nihil est ante vnigenitum filium, patri vtiq; coęternum. Neque enim quia ille genuit, ille genitus est, ideo est pater tempore anterior. Nam si inter patrem gignentem & genitum filium aliquod tempus est, profecto tempus est ante filium. Et nõ est iam filius primogenitus omnis creaturæ, quia & tempus vtiq; creatura est. Nec omnia per ipsum, si tempus ante ipsum: sed omnia per ipsum, nullũ ergo tempus ante ipsum. Ac per hoc, quemadmodum ignis & splendor qui ex igne gignitur & circũquaq; diffunditur, simul esse incipiunt, nec genitus à gignente præciditur: sic Deus pater & Deus de Deo filius esse simul incipiunt, quia pariter sine vllo initio temporis sunt, nec genitus à gignente præceditur. Et sicut ignis gignens & splendor genitus coæui sunt, ita & Deus pater gignens, & Deus filius genitus, coæterni sunt. Sed quia iste est de illo, non ille de isto, ideo & mandatum accepit à patre, cum mandatum ipse sit patris: & docet eum pater, cum ipse sit paterna doctrina. Sic enim accepit à patre vitam, cùm sicut pater ipse sit vita: ita est & patri similis, vt in illo sit omnino dissimilis. Testimonium vero cum inuicem sibi perhibeant pater & filius, quo modo isti alterum eorum faciant te-

Col. 1.

stimonium

stimonium perhibentem, & alterum cui testimonium perhibeatur, ignoro. Nónne pater dicit, Hic est filius meus dilectus. Nónne filius dicit, Testimonium perhibet de me qui misit me pater? Cur ergo eos ita distinguunt, vt patrem dicant cui testimonium perhibetur, & filium qui perhibet? Cur vsq; ad ista sunt vani, vsque ad ista surdi, vsque ad ista cæci? De patre autem mittente & misso filio, iam in superioribus huius disputationis partibus satis abundéque tractatum est. Nunquam sanè, vt impietas ista delirat, pater præscius erat se vnigeniti Dei patrem futurum: quia nunquam non pater erat, habens filium coæternum, & generans sine tempore, per quem condidit tempora. Et sicut Deum se non præsciuit futurum quod semper erat: sic nec patrem, quia cum filio semper erat, nec magno filio maior, nec bono melior: quia non patri tantú, sed vniuersæ trinitati dictum est, Tu es Deus solus magnus: Nec de patre tantum, sed de vniuersa trinitate rectè intelligitur dixisse idem filius: Nemo bonus nisi vnus Deus: [Tunc inquam, hoc dixit,] quando eum appellauit magistrum bonum, qui eam nondum intelligebat Deum: Tanquam diceret, Si vocas bonum, intellige Deum: nemo enim bonus nisi vnus Deus. Trinitas ergo vnus Deus solus magnus & bonus, cui vni & soli, sicut præcepit lex eius, illa quæ latria dicitur seruitute seruimus. Absit autem vt dicamus, humilitatis, non veritatis gratia filium aliquando sic loqui, vt se patri subiiciat, eúmq; maiorem esse testetur. Nouimus quippe in filio formam serui, non fictam simulatámque, sed veram: propter quem scilicet humanum habitum, & propter quod ipse de patre, non pater de illo Deus est, dicit illa omnia, de quibus isti occasionem accipiunt, diuersas patris & filij credere ac prædicare naturas. Et cum se tanta ista voragine impietatis immergant, nos tanquam opprobrio noui nominis homousianos vocant. Ita enim sese habet catholicæ veritatis antiquitas, vt ei omnes hæretici diuersa nomina imponant, cum ipsi sua singula sicut ab omnibus appellantur obtineant Arriani quippe & Eunomiani, non alij hæretici nos vocitant homausianos, quia cótra eorú erroré, Græco vocabulo ὁμόουσ defendimus patrem & filium & spiritum sanctum: id est, vnius eiusdémque substantiæ, vel vt expressius dicatur, essentiæ, quæ οὐσία Græcè appellatur: quod planius dicitur, vnius eiusdémq; naturæ: Et tamen si quis istorum qui nos Homousianos vocant

Mat. 3. Ioan. 8. C. xxxv. 39 Psal. 46. Mat. 10. Cap. xxxvi. 40

cant, filium suum nõ cuius ipse esset, sed diuersæ diceret esse naturæ, exhæredari se ab eo mallet filius quã hoc putari. Quãta itaque impietate isti cæcantur, qui cum confiteantur vnigenitum Dei filium, nolunt eiusdem naturæ cuius pater est confiteri, sed diuersæ atque imparis & multis modiæ rebúsque dissimilis, tãquam non de Deo natus, sed ab ille de nihilo sit creatus: Ac per hoc & ipse creatura sit, gratia filius nõ natura. Ecce qui nos quasi macula noui nominis vocant homousianos, nec seipsos cum ista sentiunt intuentur in sanos.

Ca. xxxvii. Quòd autem ante omnia secula natum fatentur filiũ, quomodo nõ sibiipsi cõtrarij sunt, cum natum dicere ante omnia secula, cuius natiuitati anteponũt aliquid temporis, quasi non aut secula aut seculorũ partes quæcunque sint tẽpora? Quod verò dicit Apostolus, etiã in futuro seculo patri filium subiectum futurum, vbi ait, Tunc & ipse subiectus erit ei qui illi subiecit omnia: quid mirum, quandoquidem illa in filio forma humana mansura est, qua semper maior est pater? Quanuis non defuerint, qui illã tunc filij subiectionem, ipsius humanæ formæ in diuinam substãtiam commutationem intelligendam putauerint, tanquam hoc cuique rei subiiciatur quod in eam conuertitur & mutatur. Sed nos quid hinc sentiamus ostendimus, magis ideo dixisse Apostolum etiam tũc patri filium subiectum futurum, ne quis in eo putaret spiritum & corpus humanum aliqua conuersione periturum: vt sit deus omnia; nõ tantum in illius vnius forma hominis, sed in omnibus, id est, vt ad habendam vitam, & satiandum in bonis desiderium nostrum, natura diuina sufficiat. Tunc enim Deus omnia erit in omnibus, cum præcor ipsum nihil omnino habere velle cœperimus. Omnia quippe ipse nobis erit, quando ipso sufficiente, nihil deerit.

1. Cor. 15.

Ca. xxxviii. Iussum verò obaudisse filium antequam acciperet carnem, vnde isti existiment nescio. An acciperet carnem missus est, vt hoc videatur fecisse iussus, quod fecit missus? Iterum ergo ad illa redeant, quæ superius disputata sunt, & quærant atque inueniãt si possunt, pater vnico verbo quo alio iusserit verbo: & vtrum dignũ fuerit, vt temporali iubentis verbo verbũ subderetur æternum. Atque hinc intelligant, quia nõ eum patris iussio, tãquam suæ nõ fuerit potestatis, cõpulerit: sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens. Quòd autem humiliauit semetipsum, factus obediens vsque ad mortẽ, iam vtique acceperat carnẽ.

Philip. 2.

Arbi

Arbitror me ad omnia reſpondiſſe quæ continet Arriano rum ſermo, qui nobis vt ei reſponderemus à quibuſdam fratribus miſſus eſt. Qui vt poſſit inſpici ab iis qui hæc legunt, & vtrum ad omnia reſponſum fuerit explorare deſiderant, huic eum noſtræ diſputationi præſcribendum putauimus: vt prius legatur ipſe, ac deinde noſtra reſponſio, Quoniam non vbique textum verborum eius interpoſuimus: ne nimis longum faceremus hoc opus noſtrum, quod tādem iſto fine concludimus. Ca. xxx-ix.

F I N I S.

HVius operis non meminit in libro Retractationum, tamen ipſius eſt phraſis. Prior pars habet acta quibus adiecit ſcripto coronidem.

D I V I A V R E L I I A V G V S T I N I H I P P O N E N S I S E P I S C O P I C O N T R A M A X I- minum Hæreticum Arrianorum Epiſcopum, Liber primus.

VM Auguſtinus & Maximinus Hippone regio vnum in locum conueniſſent, præſentibus, multis, tam clericis quā laicis, MAXIMINVS Ego non ob iſtam cauſam in hāc ciuitatē adueni, vt altercationem proponam cum religione tua ſed miſſus à comite regis multa contēplatione pacis aduēni. Reuera enim Heraclio presbytero amicabili pactione mecum tractanti, reſponſum dedi vt valui, ita tamen ab ipſo prouocatus, quíque in tantum exarſit, vt etiam & aduentū tuum contra me prouocaret. Et quia dignata eſt religio tua mihi facere iniuriam, ſi interrogat, in quibus valeo reſponſum dabo: ſi aliquod rationabile dixeris, neceſſe eſt vt ſequar. Si quod enim de diuinis ſcripturis protuleris, quod commune eſt cū omnibus, neceſſe eſt vt audiamus. Hæ vero voces quæ extra ſcripturā ſunt, nullo caſu à nobis ſuſcipiuntur. Præterea

cum

cum ipse Dominus moneat nos & dicat: Sine causa colũt me,
Mat. 15. docentes mandata & præcepta hominum: AVG. dixit. Si ad ista omnia respondere voluero, id etiã ego agere videbor, ne veniatur ad causam. Proinde vt cito agamus quod instat, dic mihi fidem tuam de patre & filio & spiritu sancto. MAX. respondit, Si fidem meam postulas, ego illá teneo fidem quæ Arimini à trecentis & triginta Episcopis, non solum exposita, sed etiam subscriptionibus firmata est. AVG. dixit, Iam dixi, & hoc ipsum repeto, quia respondere noluisti: Dic mihi fidem tuam de patre & filio & spiritu sancto. MAX. respondit, Cum enim non defecerim à responsione, cur accusor à tua religione quasi responsum non dederim? AVG. dixit, Propterea dixi te respondere noluisse, quia dum ego quærerẽ vt diceres mihi fidem tuam de patre & filio & spiritu sancto, quod & nunc posco, tu mihi nõ dixisti fidem tuam, sed nominasti Ariminense concilium: Fidem tuam volo nosse, quid credas, quid sentias de patre & filio & spiritu sancto. Si dignaris, ore tuo audiam: Noli me mittere ad ea scripta quæ modo aut præ manu non sunt, aut eorum authoritate non teneor. Dic quid credas de patre & filio & spiritu sancto? MAX. respondit, Non ad excusandum me Ariminensis concilij decretum interesse volui, sed vt ostendam authoritatem patrum, qui secundum diuinas scri-
Rom. 10. pturas fidem nobis tradiderunt illam, quam à diuinis scripturis didicerunt. Sin verò placet, quia corde creditur ad iustitiã, ore autem confessio fit ad salutem: instructi etenim sumus & parati ad respondendum omni exposcenti de nobis rationem
1. Petri 3. de fide & spe quæ in nobis est: & prætereà cum dominus ipse
Mat. 10. Iesus dicat: Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo qui est in cælis: Et qui negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum coram patre meo qui in cælis est; istud periculum timens, quamuis leges imperiales non ignoro, tamen præcepto Saluatoris edo-
Ibidem. ctus, qui monuit nos & dixit: Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere: respondeo euidenter, Credo quòd vnus est Deus pater, qui à nullo vitam accepit: Et quia vnus est filius, qui quod est & quod viuit, à patre accepit vt esset. Et quia vnus est spiritus sanctus paraclerus, qui est illuminator & sanctificator animarum nostrarum, & hoc de diuinis scripturis assero. Si iubes, prosequor testimonia: si in aliquo reprehendit religio tua, dabo responsum in

in his in quibus reprehendi videor. AVG. dixit, Mouet me, quòd ita posuisti propriè illuminatorē nostrum spiritum sanctum, quasi Christus non sit illuminator noster. Hinc primò abs te volo audire quid sentias. MAX. respondit, Nos enim vnum authorem Deum patrem cognoscimus, à quo illuminatio omnis per gradus descendit. Nam denique & Apostolus Paulus profert de se testimonium in Actibus Apostolorum dicens: Quoniam sic mandauit enim nobis Deus: & inter cætera, Posui te in lumen gentium. Si Apostolus in lumine gentium positus est vt doctor, quāto magis spiritus sanctus, qui illuminator est Apostoli: in quo & Apostolus locutus est secūdum ipsius Apostoli dicta, quia nemo potest dicere dominum Iesum, nisi in spiritu sancto. Vtiq; illuminator est spiritus sanctus, qui illuminauit Apostolum: Sed spiritus sanctus à Christo accepit, secundum ipsius Christi testimonium, sicut ait in Euangelio Christus: Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo: Cum autem venerit ille spiritus veritatis, diriget vos in omnem veritatem. Non enim loquetur à se, sed quæcunque audierit loquetur, & ventura annunciabit vobis. Ille me glorificabit, quia de meo accipiet & annunciabit vobis. Ergo spiritus sanctus accepit à Christo, secundum testimonium Christi. Sine dubio autem Christus ipse confitetur, quòd doctrina mea non est mea, sed eius qui me misit patris, & quod vidi & audiui apud patrem meum, loquor. Siue ergo Christus docens nos illuminat, pater illuminat qui eum destinauit: siue spiritus sanctus illuminat, illuminatio ad authorem recurrit, qui est fons bonitatis: à quo consecutus, siue beatus Apostolus, siue etiam omnes sancti, illuminant quidem credentes, sed hæc illuminatio ad vnum authorem recurrit. Et ea de causa dicebat Propheta: Dominus illuminatio mea, & salus mea, quem timebo. AVG. dixit, Ego non nego illuminare spiritum sanctum, sed vtrum & Christus illuminet per seipsum, & pater illuminet per seipsum, an non illuminent isti nisi per spiritum sanctum: hoc requisiui breuiter, hoc requiro. MAX. respondit, Credo non latere religionem tuam, beatum dixisse Apostolum Paulum: Cum autē benignitas & humanitas apparuit Saluatoris nostri Dei, nō ex operibus iustitię quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos non fecit, per lauacrum regenerationis & renouationis spiritus sancti, quem effudit in nos abundè, per

Act. 13.
1. Cor. 12.
Ioan. 16.
Ioan. 7.
Psal. 26.
Titum 3.

Iesum

Iesum Christum saluatorem nostrum. Secundum hanc regulam dico spiritum sanctũ, & profiteor illuminatorem per filium: vt ante dictũ est, quem effudit in nos abunde, per Iesum Christum saluatorem nostrũ. Iam dedi responsum: quoniam, siue Paulus illuminat, ad authorem Deũ patrem recurrit hæc illuminatio: siue spiritus sanctus illuminat ad authorẽ recurrit illuminatio: siue Christus illuminat, ad authorem recurrit illuminatio. Et hoc magisterio Christi edoctus, prosequor sicut ait ipse Christus: Oues meæ vocẽ meã audiunt, & sequuntur me, & ego vitam æternam do eis, & nõ peribunt in æternum, & nõ rapiet eas quisquã de manu mea. Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus est, & nemo potest rapere illud de manu patris mei: Et iterũ sic ait: Ego & pater vnũ sumus. Ergo ad defendendas oues, id est, ad illuminandas, pater & filius vnũ sunt, concordes atq; vnanimes secundum hanc rationem quam audisti: quoniã nemo potest rapere de manu mea oues quas mihi dedit pater, simili modo nec de manu patris.

Ioan.10.

Ioan. 14.

AVG. dixit, Res loqueris, necessarias quidẽ, sed nõ ad causam. Ad interrogationem meã non respondisti, & tam multa dixisti. Si velis relicta quæstione quæ inter nos vertitur, reddere totum Euangeliũ, qui dies sufficiunt, quanti tẽporis spacium necessariũ est? Breuiter mihi dic, quoniã interrogaui te, vtrũ illuminet per seipsum Christus, an non illuminet nisi per spiritum sanctũ. Non solũ hoc respondere voluisti, sed si me non fallit quod audiui, magis spiritum sanctũ per Christũ illuminare dixisti. MAX. respõdit, Non decet in religione, præterea cum de deo loquamur, calumniã inferre. Ego & respõsum dedi, & si nõ sufficiunt quæ diximus, addimus testimonia, quia per Iesum Christum spiritus sanctus effusus est in omnes credentes. Sic enim legimus beatum Petrũ dixisse: Hunc Iesum suscitauit Deus, cuius nos omnes testes sumus. Dextera itaq; Dei exaltatus, promissione spiritus sancti accepta à patre, effudit hoc donum quod nunc vos & videtis & auditis. Dixi enim quòd omnia quæcunq; suggerit nobis spiritus sanctus, à Christo cõsecutus sit. Recurre ad testimonia ante lata, & inuenies ita. AVG. dixit, Cũ vis conari probare quod ipse non nego, in rebus superfluis necessariũ tempus absumis: Ego non nego per Christũ diffusum fuisse super credentes spiritũ sanctum. Sine causa hoc per tãtas moras testimoniis probare voluisti, quod ipse confiteor. Ego hoc dixi, hoc quæsiui, hoc iterum

Acto.4.

rum dico: vtrum Christus per spiritum sanctum illuminet, an spiritus sanctus per Christū illuminet: quia dixisti superius per Christū illuminare spiritum sanctū. Si autem nō recolis, recitentur verba tua in gestis, vt appareat ea nos iussisse recitari, & probabo te dixisse quod quæro. MAX. respōdit, Probatio erat necessaria, si non ipse temetipsum placasses. Iam enim prosecutus es in testimoniis quæ protuli, vel in ratione quā dedi, quod & ipse sic habeas. Cum finita sit ergo ista quæstio, propone aliam ad quam tibi respondeam: Nam professus es iam in quæstione ista satisfactum tibi fuisse. AVG. dixit, Dixisti spiritum sanctū per Christum illuminare, an nō dixisti? Rogo te vt vnum de duobus breuiter mihi respondere digneris: Responde, dixisti, an non dixisti? MAX. respōdit, Ego spiritum sanctum professus sum secundū saluatoris magisteriū, quia siue illuminat, à Christo accepit: siue docet, à Christo accepit: omnia quæcunque gerit spiritus sanctus, ab vnigenito Deo consecutus est, & si parua sunt, testimonia addo. AVG. dixit, Ne dicat nos calumniari, legantur verba ipsius paulò superius. Antonius notarius ad locū recitauit. Dico spiritum sanctum, & profiteor illuminatorem per filium, vt ante dictum est, quem effudit abunde in nos, per Iesum Christum saluatorem nostrū. Cúmque recitatum esset, MAX. respondit, Vt videtur, ipse potius dilationi studes, vt nō ad principalem causam recurramus, sed per totum diem vis argumentis nos in vna detinere quæstione. Nos enim recitauimus, quòd per filiū spiritus sanctus sit effusus, & nō tantum beatum Paulum testem produximus, verumetiā & Petrum priorē Apostolorū. Habet enim prosecutio nostra, quòd spiritus sanctus à Christo accepit, secundū præcedens testimoniū: Ille me glorificabit, quia de meo accipiet & annunciabit vobis. *Ioan. 16.* Idē itidem cōpulsus iterū dico, quia siue illuminat spiritus sanctus, siue docet, siue instruit, omnia à Christo consecutus est, quia per Christū facta sunt omnia, & sine illo factū est nihil. *Ioan. 1.* Christus dicit, quia à genitore suo omnia hæc cōsecutus est, & viuit propter patrem, *Philip. 2.* & omnis lingua confitetur, quia dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris. Et quia omnis viri caput Christus est, caput autē mulieris vir, caput autē Christi Deus. *1. Cor. 11.* Et quia filio spiritus sanctus est subiectus: [Et quia filius patri est subiectus] vt charissimus, vt obediēs, vt bonus à bono genitus. Nec enim pater cōtrariū sibi genuit, sed talem

genuit,qui etiã clamat & dicit:Ego quæ placita sunt patri,fa-
Ioan.8. cio semper. AVG.dicit,Si & Christus illuminat per spiritum sanctũ,& spiritus sanctus illuminat per Christũ, par potestas est.Lege autẽ tu mihi subiectũ Christo spiritũ sanctum,quod paulòante dixisti.Quod autẽ dicit dominum dixisse de spiritũ sancto: De meo accipiet:ideo dictũ est, quia de patre accepit,& omnia quæ sunt patris,sine dubio & filij sunt.Nam ipse
Ioan.16. cũ hoc dixisset,adiecit:Ideo dixi, De meo accipiet:quia omnia quæ habet pater mea sunt. Dic ergo quod interrogaui, & testimoniis proba,subiectũ Christo spiritum sanctũ:cum po-
Esaie 61. tius legamus ipsum dicentẽ, Spiritus domini super me, pro-
Luce 4. pter quod vnxit me,euangelizare pauperibus misit me,Si super se ipse dixit spiritum sanctũ, quomodo tu dicis spiritum sanctũ Christo esse subiectũ?Dixit autẽ Christus,super se spiritum sanctũ:nõ quia super verbũ Dei est,quod est Deus,sed quia super hominẽ,quòd verbũ caro factũ est.Vbi enim scri-
Ioan.1. ptũ est.Verbũ caro factũ est,nihil aliud est quàm verbũ homo
Luce 3. factum est:Quia videbit omnis caro salutare Dei: nihil aliud
Roma.3. quàm omnis homo.Et in lege non iustificabitur omnis caro: nihil est aliud quàm omnis homo. Propter quod ergo verbũ caro factum est,& ille semetipsum exinaniuit formã serui ac-
Philip.2. cipiens,ex ipsa forma serui dixit:Spiritus domini super me. Nam par potestas est, vna substantia est,eadẽ diuinitas:Ideo quanuis trinitatẽ colamus:quia pater non est filius, nec filius est pater,nec spiritus sanctus aut pater aut filius:tamen vnum Deũ colimus, quia ipsa trinitas ineffabilis & excelsa coniunctio,vnũ Deum ostendit, vnum dominũ.Ideo dictũ est:Audi
Deut.6. Israël,Dominus Deus tuus,Deus vnus est. Quid nobis vultis facere duos deos & duos dominos?Dicitis dominum patrẽ & Deũ patrẽ,dicitis dominũ Christũ & Deũ Christũ: Interrogo,vtrũ ambo simul vnus sit? Respõdetis,duo dij? Superest vt eis & templa & idola faciatis. MAX. respondit, Religionis authores nunquã in calumniã vertuntur. Interrogasti testimonia, vt ea quæ professus sum testimoniis docerem:Et ipse pares atq; æquales profiteris tres,patrem & filiũ & spiritum sanctũ:Et præterea cũ tres æquales professus sis, iterum conuersus protulisti quidem testimoniũ diuinarũ scripturarum, non ad æqualitatẽ pertinens, sed ad singularitatem omnipotentis Dei,q vnus sit omniũ author. Ergo quia & ætate præcedis & authoritate maior es, profer, instrue prius testimo-

niis

niis, quòd tres sint æquales, tres omnipotentes, tres innati, tres inuisibiles, tres incapabiles, & tunc demũ necesse est testimoniis vt acquiescamus: si quo minus reddere rationem de diuinis scripturis nõ valueris, necesse me est, vt ad omnia quæ in præcedẽti dixi: siue enim patrem solũ qui quod viuit à nemine accipiens: siue filiũ, quod sum professus, quia quod viuit à patre accepit: siue de spiritu sancto quæ dixi, etiã quanta desideras testimonia proferã. AVG. dixit, Ego quod quæsiui vt dicere dignareris nõ dixisti, quo testimonio probares subiectum Christo spiritũ sanctũ: respõdebo tamen ad ea quæ proposuisti. Sic nõ dicimus tres omnipotentes, quomodo nõ dicimus tres deos. Si enim de singulis interrogemur: vtrũ Deus sit pater, Respõdemus Deus: [Vtrũ Deus sit filius, Respondemus Deus: Vtrũ Deus sit spiritus sanctus, Respõdemus Deus.] Cum autẽ de omnibus interrogati fuerimus, vtrũ tres sint, referimus nos ad diuinã scripturã dicentẽ: Audi Israël, Dominus Deus tuus, Deus vnus est: Et in hac diuina præscriptione *Ibidem.* cõdiscimus, eandem ipsam trinitatem vnũ esse Deum. Sicque de singulis si quæratur, vtrũ pater omnipotens sit? Respondemus, omnipotens. Si filius? hoc idem respondemus. Si spiritus sanctus? nec ipsum negamus. Nec tamen dicimus tres omnipotentes, quomodo nõ dicimus tres deos: Sed sicut simul illi tres vnus Deus, sic simul illi tres, vnus omnipotẽs est, & inuisibilis, vnus Deus pater & filius & spiritus sanctus est. Sine causa ergo puta nos numero coartari, cũ diuinitatis potentia etiã rationẽ numeri excedat. Si enim animæ multorũ hominum accepto spiritu sancto, & quodãmodo cõflatę igne charitatis vnam animã fecerunt, de qua dicit Apostolus: Erat enim *Act. 4.* eis anima & cor vnũ: tot corda, tot milia cordiũ, vnũ [cor] fecit charitas spiritus sancti: tot milia animarũ vnam animã dixit spiritus sanctus, quã ipse vnam animam fecit: Quãto magis nos vnũ Deum dicimus: semper sibi inuicem & inseparabiliter & ineffabili charitate cohærentes, patrẽ & filiũ & spiritum sanctũ. MAX. respondit, Ac per hoc pares atq; æquales dixisti, quod quidẽ testimoniis docere non valuisti, & ob istã rem ad aliã causam diuertisti. Nos enim non diffidimus, sed certa cognoscentes fide, quod erat cor vnum & anima vna omniũ credentium: Nec enim hoc præiudicat religioni nostræ, sed magis concordat: Sine dubio enim si omniũ credentium erat cor & anima vna, quare autem non pater & filius &

ſpiritus ſanctus in conſenſu, in conuenientia, in charitate, [& in] vnanimitate] vnũ eſſe dicantur? Quid enim fecit filius quod nõ placuit patri: Quid præcepit pater in quibus nõ obtemperauit filius? Quando enim ſpiritus ſanctus cõtraria Christo, aut patri tradidit mandata? Et conſtat ſecundũ ſaluatoris ſen-
Ioan. 10. tentiã quòd ait: Ego & pater vnũ ſumus, eſſe illos in cõcordia & in cõſenſu vnũ. Sicut autẽ ipſe profeſſus eſt: pater pater eſt, qui nunquã fuit filius: filius filius eſt, qui ſemper filius manet: & ſpiritus ſanctus ſpiritus ſanctus eſt: quod eſt & quod legi-
1. Petri. 1. mus, profitemur de ſpiritu ſancto, in hunc ſpiritum ſanctum,
† in hunc ipſum filium † qui tantus ac talis eſt, vt etiã angeli ipſi cõcupiſcant in eum proſpicere. Tantus eſt iſte ſpiritus ſanctus, vt ſufficiat vbique omnium poſtulationes ſuſcipere & aduocatione fungi: Et in
Roma. 8. hoc teſtem profero beatum Paulũ qui ait: Nam quid oremus ſicut oportet, neſcimus, ſed ipſe ſpiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Quod lego credo, quia gemitibus inenarrabilibus poſtulat ſpiritus ſanctus: Et ideo iſto eruditus magiſterio, in tantum dico ſubiectũ eſſe ſpiritum ſanctum, vt gemitibus poſtulet pro nobis. Vnũ autem profiteor Deum, non vt tres vnus ſit, ſed vnus Deus eſt incomparabilis, immenſus, infinitus, innatus, inuiſibilis: quem & filius ipſe & orauit & orat, apud quẽ & ſpiritus ſanctus aduocatione fungitur. Nam quia orat filius patrem, quãuis enim ſoleatis omnia illa teſtimonia quæ in ſancto legimus Euangelio corpori applicare, attamen noſtrum eſt perſcrutatis diuinis ſcripturis oſtendere, quia & nũc ſedens ad dexteram patris interpellat pro nobis. Ea enim de cauſa dixi, & orauit & orat, quia nunc
Roma. 8. vtique interpellat pro nobis, ſicut ait Apoſtolus: Quis accuſabit aduerſus electos Dei? Deus qui iuſtificat? Quis eſt qui cõdemnet? Chriſtus qui mortuus eſt, imò magis qui & reſurrexit, qui & eſt in dextera Dei, qui & interpellat pro nobis? Aeque cũ diſcipulis poſitus Chriſtus, ſic ſe rogaturũ promiſit
Ioan. 14. dicens: Si diligitis me mandata mea ſeruate, & ego rogabo
*paracletum patrem, & alium aduocatum * dabit vobis, vt vobiſcum ſit in æternum, ſpiritum veritatis, quem hic mundus accipere non poteſt, quoniam non videt eum, nec nouit eum: Vos autem vidiſtis eum, & cognoſcitis eum, quia apud vos manet, & in vobis eſt. Si ſufficiunt hæc bene eſt. Si quo minus, addam quanta iubes teſtimonia. AVG. dixit, Ea quæ noſipſi confitemur: probare nobis non debes. Hoc enim faciendo, nihil aliud

aliud sicut superius dixi, quàm necessariũ tempus absumis. Scimus filiũ Dei filiũ esse Dei: Scimus à seipso nõ esse, sed genitum esse à patre: patrem verò ipsum ingenitum esse; à nullo esse, à nullo vitam accepisse: filiũ verò à patre accepisse vitam, sed non ita tanquam fuerit aliquando sine vita, vt acciperet vitam. Dedit enim ei vitam, gignendo vitam: gignendo vitam eum, dedit ei vitam. Aequalitatem autem ostendit dicendo: Sicut enim habet pater vitam in semetipso, sic dedit & filio vitam habere in semetipso. Vitam in semetipso habet pater. Aequalem vitæ patris, vitam in se habet filius, sed tamen filius à seipso vitam non accepit, quia non à seipso natus est, à patre natus est. Gignendo dedit, nõ quia iam erat filius sine vita, & dedit ei vitam: quomodo nos peccatores facti sumus sine vita, & per indulgentiã & gratiam accepimus vitam: Ille vitam accepit à patre, quia vita natus est à patre: Ac per hoc tu non potuisti dicere subiectũ esse filio spiritum sanctũ, nisi quia gemitibus interpellat pro nobis. Videtur enim tibi illa perfectio sanctitatis in gemitibus semper esse, nec respirare à gemendo. O æterna miseria: intellige locutionem, blasphemiam deuitabis. Sic enim dictũ est, gemitibus interpellat, vt intelligeremus, gemitibus interpellare nos facit. Adest enim nobis, & infundendo charitatem nobis, facit nos interpellare gemitibus. Denique alio loco cum dicit Apostolus, Clamantem, abba pater: alio loco dicit, In quo clamamus abba pater: exposuit quid sit, clamantem abba pater: dicendo, in quo clamamus. Ac per hoc quid est clamantem, nisi clamare facientem? Do exemplũ locutionis huius: Nónne Deus est omnium præscius futurorum? Quis hoc negabit insanus? Tamen ait Apostolus: Nunc autem cognoscentes Deũ, imò cogniti à Deo, Si nunc eos cognouit Deus, non eos nouerat, non elegerat, nõ prædestinauerat ante mundi constitutionẽ: sed sic dixit, Nunc autem cognoscentes Deũ, imò cogniti à Deo: vt intelligerent Deũ fecisse in eis cognitionem suam, cognoscentes Deũ. Quid est, cognoscentes Deũ? Nolite vobis arrogare, nolite superbire: Cogniti estis à Deo. Quid est cogniti estis à Deo? Cognitores suos vos Deus fecit. Deus vobis dedit vt cognoscatis. Quomodo est & illud domini: Nunc cognoui, dicit Abrahæ dominus, quoniã timeas dominum: quando attulit filiũ suum ad holocaustũ Abrahã, dicit ei Deus, Nunc cognoui: ipsa est tota Dei præsciẽtia. Tũc cognouit

Ioan. 5.
Roma. 8.
Galat. 4.
Roma. 8.
Galat. 4.
Genes. 22.

uit,quando dixit,Nunc cognoui:Sed quid est,nunc cognoui?
Id est nunc cognoscere te feci. Si ergo has locutiones sicut li-
bris diuinis eruditus agnosceres,de gemitibus illis quibus di-
ctum est gemitibus interpellare sanctum spiritum, non eum
faceres miserum.Quid est enim aliud,semper gemere quàm
semper esse miserum?Ideo nos gemimus, quia miseri sumus.
Et gratias spiritui sancto, quia charitate æterni seculi facit
nos gemere,propter quod dictus est gemere: Facit nos clama-
re,propter quod dictus est clamãs. Facit nos cognoscere Deũ,
propter quod dictum est; imò cogniti à Deo. Facit Abraham
Deus cognoscentem,propter quod ei dixit:Nunc cognoui.
MAX. respondit,In quibus nos reprehendis,in ipsis ipse dete-
geris: Certum est enim,& diuina nos monet scriptura, quòd
Prou.10. ex multiloquio non effugies peccatum, parcens autem labiis
sapiens eris: Quamuis etiam & si per totũ diem quisq; de di-
uinis scipturis proferat testimonia,non in verbositate illi im-
†res vera. putabitur reuera: †quòd si aut literaria arte vsus,aut expressio-
†expositione ne† spiritus sui: quisq; cõtinuet verba quæ non cõtinuent san-
ctæ scripturæ:& ociosa sunt & superflua. Sufficit mihi qui ad
istam regulam te adduxi,vt profitearis ꝙ pater pater est, quia
innatus est,quia à nemine accepit vitam, & quia filius à patre
consecutus est vitã,& quia spiritus sanctus spiritus sanctus est.
1 Dicẽdo autem vnum Deum,bene quidem faceres, si confiten-
do vnum Deum,non patrẽ & filium & spiritũ sanctum vnum
2 3 diceres Deum,contra tuam sententiam veniẽs. A nobis vnus
colitur Deus innatus,infectus,inuisibilis,qui ad humana con-
4 5 tagia,& ad humanam carnem non descẽdit. Est autem & fi-
lius secundum Apostolum, non pusillus,sed magnus Deus.
6 Sic ait beatus Paulus:Expectantes beatam spem & aduentum
Titum 2. gloriæ magni Dei,& saluatoris nostri Iesu Christi. Iste enim
7 magnus Deus Christus dicit,quia ascẽdo ad patrem meum &
Ioan. 20. patrẽ vestrũ,Deum meum & Deum vestrũ. De sua enim sub-
8 iectione vnum statuit Deum. Iste est ergo vnus Deus,vt iam
9 recitauimus testimoniis,quẽ Christus & spiritus sanctus ado-
rãt,& omnis creatura veneratur & colit, vel hac ratione vnum
10 profitemur. Non tamen ꝙ copulatio vel permixtio filij cum
patre,aut vel certe spiritus sancti cum filio,vel cũ patre faciat
11 vnum Deum: Sed quia ille solus vnus perfectus est Deus,qui
vt ipse prosecutus es, vitam à nemine accepit, qui filio dedit
12 suo exemplo habere vitam in semetipso, Copulatos quidem
dicimus

dicimus in charitate & in concordia. Iam vt superius reddidimus rationem, alterum esse patrem, & non ipsum filium, ipse nos instruit Saluator dicendo, Si ergo testimoniũ dico de me, *Ioan. 5.* testimonium meum non est verum: Alius est qui testificatur de me. Et ne presumptorio spiritu quidam putarent, quòd aut de Ioanne Baptista dixerit, alium: aut forte de Petro Apostolo vel Paulo: ipse prosecutus est, Vos misistis ad Ioannem, & testimonium reddidit veritati, Ego autem testimonium ab homine nõ accipio: sed hæc dico, vt vos saluemini. Ille, inquit, lucerna fuit ardens & lucens, vos autem voluistis ad horam exultare in lumine eius. Ego autem habeo testimoniũ maius Ioanne: Opera quæ dedit mihi pater vt perficiam ea, ipsa opera quæ ego facio testificantur de me, quia pater me misit. Et qui misit me pater, ipse testificatur de me. Quis tam stultus 13 est, vt non intelligat quoniam alius de alio testimonium perhibuit: pater de filio, qui vtiq; & dicebat: Hic est filius meus *Mat. 17.* dilectus, in quo bene cõplacui, ipsum audite. Dilectum lego, 14 & credo quòd pater est qui diligit, & filius qui diligitur. Vnigenitum audio Christum, & non dubito quia vnus ab vno est genitus. Primogenitum Paulus clamat dicens, Qui est imago *Coloss. 1.* Dei inuisibilis, primogenitus vniuersæ creaturæ: Et profiteor secundum sententiam diuinarum scripturarum, quod est filius primogenitus, & non ingenitus Et quia in illo creata 15 sunt omnia [quæ sunt in cælis, &] quæ sunt in terra, visibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per ipsum facta sunt, & in ipso creata sunt, & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant: & iste filius Dei, Deus vnigenitus, cùm sit ante omnes. Ipse enim dicit: Quod vidi apud patrem meum, loquor. Iste filius etiam *Ioan. 8.* quod vos carni ascribitis, in sancto ait Euangelio: Si diligere- *Ioan. 14.* tis me, gauderetis vtique, quoniam vado ad patrem, quoniam pater maior me est. Ista enim legentes credimus & profitemur secũdum Apostolum, quòd ei omnia subiecta sint vt magno Deo: Iste enim magnus Deus, quem talem genuit pater, vt ipse prosecutus es, vtique maiorem patrem confessus est, vt statuat illum vnũ Deum, in cuius & sinu describitur à Ioanne Euangelista: Audi vtique ipsum clamantem & dicentem de inuisibilitate omnipotentis Dei, quòd Deum nemo vidit, vn- *Ioan. 1.* quã, vnigenitus filius qui est in sinu patris ipse narrauit. Hinc *1. Tim. 6.* instructus Paulus clamat, & dicit: Beatus & solus potens rex

regum & dominus dominantium, qui solus habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem, quem vidit hominum nemo, neq; videre potest, cui honor & potestas in secula amen.
16 De hoc iterum dicit, Soli sapienti Deo per Iesum Christum,
17 cui gloria in secula, amen. Et ideo vnus Deus à nobis pronuntiatur, quia vnus est super omnia Deus innatus, infectus, vt
18 prosecuti sumus. Filium autem natum si Paulo non credis di-
Coloss. 1. centi, Primogenitum vniuersæ creaturæ: vel ipsi filio crede di-
Ioan. 18. centi ad Pilatum, cùm ei diceret: Ergo tu rex es? Ait Christus: Ego in hoc natus sum. Natum lego, profiteor quod lego: pri-
†*discrepo.* mogenitum lego, non discredo, †vnigenitum lego, etiam si ad eculeum suspendar, aliter non sum dicturus: quod docent nos sanctæ scripturæ, confiteor. Tu enim quid dicis, quod vnus sit pater & filius, dic patrem vnigenitum, dic primogenitum, dic quæ sunt patris in filio, dic filium ingenitum, dic innatum, dic
19 quia nemo eum vidit vnquam, neq; videre potest. Prosequere de spiritu sancto talia qualia de patre legimus, vt æqualem ostendas spiritum sanctum patri. Dic rogo, habe me discipu-
20 lum. Prosequere de filio, quòd filius sit innatus, quòd sit sine origine. Si æqualis, vtique talis: si talis, vtiq; innatus. Si innatus, vtiq; nec vidit eum quisquam hominum. Da testimonia,
1 & instrue & doce, & habebis me discipulum. AVG. dixit, A vobis vnum Deum coli dixisti, sicut te loquente aduertere potui: consequens est vt aut non colatis Christum, aut non vnum
2 Deum colatis, sed duos. Dixisti etiam de patre, quòd ad humana contagia & ad humanam carnem non descenderit. Si forte nescis, contagia vbi dicuntur, aliquam cõtaminationem significant. Voluisti ergo Christum intelligi venisse ad humana contagia. Ergo humana carne inquinatũ professus es Christum. Ego autem dico, imò catholica fides, quam cum Ecclesia Christi teneo, dicit dominum nostrum Iesum Christum sic factum esse verbum carnem, vt nulla de humano genere, & de humana carne contagia pateretur. Venit enim mũdare, non coinquinari. Suscepit ergo animam humanam, & carnem humanam sine vlla peste contagij: & vtrunq;, id est, & animam humanam & carnem humanam, in seipso saluare dignatus est.
3 Sed quia de eius inuisibilitate veritati quantum video non vis acquiescere, rogo te vt cogites secundum carnem & secundum hominem fuisse visibilem Christum. Nam secundum id quòd verbum est Deus apud Deum, & ipse inuisibilis est: Sapientia

Dei est Christus. Humana sapientia inuisibilis est: [Et Dei sapientia visibilis erit?] Quantum ergo attinet ad illam naturam, in qua æqualis est patri, pariter est Deus, pariter omnipotens, pariter inuisibilis, pariter immortalis. Dixisti & 4
quantum aduerti, sic accipiendum esse quod ait Apostolus, *1. Tim. 6.*
Qui solus habet immortalitatem: vt in hac sententia solus pater accipi debeat. Ergo verbum Dei mortale vis esse. Sapientia Dei non est immortalis secundum te. Non intelligis quia non potuisset vllo modo mori filius, nisi carnem mortalem suscepisset à nobis. Deniq; caro in illo mortua est, non ipse mortuus est, quantum ad Deum pertinet, quãtum ad diuinitatem attinet, qua æqualis est patri. Sic enim hominibus ait, Nolite *Luca 12.*
timere eos qui corpus occidunt, & postea non habent quid faciant. Quia anima mori non potest, verbum Dei mori potest? sapientia Dei mori potest? vnigenitus ille non assumpta carne mori potuit? Assumpta autem carne qua factus est homo, 5
sicut æqualem se nouit quando dicit, Ego & pater vnum su- *Ioan. 10.*
mus, sicut se nouit minorem, quia verbum caro factum est, & *Ioan. 1.*
habitauit in nobis. Non rapinam arbitratus est esse æqualis *Philip. 2.*
Deo. Natura enim erat, non rapina. Non enim vsurpauit hoc: sed natus est hoc. Verũtamen semetipsum exinaniuit formam *Ibidem.*
serui accipiens. Agnouisti æqualem, iam incipe agnoscere minorem. Formam serui accipiens in similitudinẽ hominum factus, & habitu inuẽtus vt homo. Ecce qua forma maior est pater discerne dispensationem suscepti hominis, à manente immortaliter diuinitate, & non erras in verbis, quæ multũ amas dicere, & ea non dignaris sapere. Profiteor autem sicut dicis, 6
patrem innatum, filium natum. Sed non ideo sunt diuersæ naturæ atque substantiæ, quia ille non natus est, ille natus est. Etenim si natus est, filius est: si filius est, verus filius est, quia vnigenitus est. Nam & nos dicti sumus filij: Sed nunquid vnigeniti sumus tot filij? Aliter ille filius vnigenitus: ille natura filius, nos gratia filij: ille vnigenitus de patre natus, hoc est quod pater secundum naturam, secundum substantiam. Qui autẽ dicit eum propterea quia natus est, ideo alterius esse naturæ, negat verum filium. Habemus autem scripturã, Vt simus in vero filio eius Iesu Christo, ipse est Deus verus & vita æter- *1. Ioan. 5.*
na. Quare verus Deus? Quia verus Dei filius. Si enim animalibus dedit vt non generent nisi quod sunt, homo hominẽ generat, canis canem, & Deus Deum non generat? Si ergo eiusdem

substantiæ est,quare dicis minorẽ? An forte,quia homo patet quando generat filiũ, & si homo hominem generat,tamẽ maior minorẽ generat? Expectamus ergo vt crescat Christus,quomodo crescũt omnes quos generant homines. Si autem Christus ex quo natus est,quod non est à tẽpore, sed ab æternitate; quod est hoc est,& tamen minor est,melior est humana cõditio:quia homo vel & crescere potest, & aliquando venire habet ad ætatẽm patris sui,ad robur patris sui,ille nũquam, quo
7 modo verus filius? Vsqueadeo autem filiũ agnoscimus Deum magnum,vt patri dicamus æqualẽ. Itaq; sine causa nobis quod valde profitemur,testimoniis & multiloquio probare voluisti.
Ioan. 20. Dicit autem, Deum meum & Deum vestrũ:attendẽs formam hominis in qua erat. Cæterũ quantũ attinet ad illud quod di-
Ioan. 1. xit Ioannes, In principio erat verbũ,& verbũ erat apud Deum & Deus erat verbũ:non est pater Dei Deus,sed Deus est Chri
Psal. 21. sti,quia Christus factus est homo. Vnde & ipse dicit in psalmis,cur illi sit pater Deus: De ventre matris meæ Deus meus es tu. Quãdo dicit de vẽtre matris sibi illũ esse Deum,ostẽdit propter hoc esse Deũ patrem filio,quia homo filius,secundum
Ioan. 20. quod pater maior est filio. Vnde dicit, Deũ meũ & Deum ve-
8 strum. Inde est & illa subiectio, quam non debemus mirari secundum hominẽ redditam patri, quãdo sicut scriptum est,
Luca 2. Etiam parẽtibus subditus erat. Et de illo scriptum est, Mino-
Psal. 8. rasti eum paulominus ab angelis. Vellem autem hic etiã ali-
9 quibus scripturarũ testimoniis doceres nos,vbi legatur adorari patrem à spiritu sancto. A filio autem accipio, etiam si non
† al. homo. proferas testimonia,quoniam hic † adorat Deum. Admittitur facile,secundum hominẽ dictum,quãuis nec hoc legas: tamen specialiter de te exigo, vt adoratũ patrem à spiritu sancto legas nobis,aut commemores testimoniũ diuinũ: fortassis enim sit,sed me fugiat: vt si inueneris, respondeã quo modo id accipi debeat, sicut de gemitibus scripturarũ solẽni locutione re-
10 spondi. Quòd autẽ dicis,quòd per illam copulationẽ ineffabilem non sit vnus Deus pater & filius & spiritus sanctus: vis nosse quãtũ valeat ista copulatio? Nõ ex locutionibus nostris, sed ex diuinis eloquiis certe manifestũ est,aliud esse spiritum hominis, aliud esse spiritũ dei. Vnde dicitur: Deus spiritus est:
Ioan. 4. id est,quia corpus nõ est:& tamẽ ait Apostolus,[Qui adhæret
1. Cor. 3. meretrici,vnum corpus est:] Qui autẽ adhæret Deo,vnus spi-
1. Cor. 6. ritus est. Si ergo ista adhæsio diuersarũ naturarũ spiritus,quia

alius

alius est hominis, alius Dei, fecit vnum spiritũ, non vis vt tantum adhæreat patri filius vt sit vnus Deus? Hoc accipe etiã de 11
spiritu sancto qui Deus est. Cæterum si Deus spiritus san- 1. Cor. 3.
ctus non esset, templũ vtique nosipsos non haberet. Scriptum 1. Cor. 6.
est quippe in Apostolo, Nescitis quia templũ Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis? Et iterum, Nescitis quia corpora vestra templum in vobis est spiritus sancti quem habetis à Deo? Nónne si templum alicui sancto angelo excellẽtissimo de lignis & lapidibus faceremus, anathematizaremur à veritate [redacted] Christi & ab Ecclesia Dei, quoniã creaturæ exhiberemus eam seruitutẽ, quę vni tantum debetur Deo? Si ergo sacrilegi essemus faciendo templum cuicunque creaturæ, quo modo nõ est Deus verus cui nõ templũ facimus, sed nosipsi templũ sumus?

Quo modo autem dixerit Christus, Sicut habet pater vi- 12
tam in semetipso, &c. superius respondi. Concordia autem
& charitate qua dicis factũ fuisse, vt vnum sint pater & filius, Ioan. 5.
quando mihi protuleris dictũ esse, quod vnum sint quæ sunt
diuersæ substãtiæ, tunc cogitabo quid debeã respõdere. Legi- 1. Cor. 3.
mus enim: Qui plantat & qui rigat vnum sunt, sed ambo homines erant, eiusdem substãtiæ fuerãt non diuersæ. Itẽ legi-
mus ipso Christo dicente: Vt sint vnum sicut & nos vnum su- Ioan. 17.
mus. Nõ dixit, vt ipsi & nos vnũ, sed vt ipsi sint vnum in natura sua, & in substantia sua, cõcordi æqualitate quodam modo vniti atque conflati, sicut pater & filius & spiritus sanctus, vnum, propter indiuiduã eandémque naturã. Aliud est enim,
vnũ sunt: aliud, vnus est. Quando dicitur, vnum sunt, & si non Non vna
dicatur quid vnum, intelligitur vna substãtia. Quãdo dicitur numero.
vnus est, de duabus diuersísq; substãtiis, necesse est vt quæra-
tur quid vnus. Verbi gratia, Diuersa substantia est anima & 1. Cor. 6.
corpus, tamẽ vnus homo: diuersa substãtia est, spiritus hominis spiritus Dei, tamen cũ domino adhæret, vnus spiritus. Addit, spiritus: nõ dixit, vnũ sunt. Vbi autem dicitur, vnum sunt, vna substãtia significatur, quod vos nõ vultis, & audetis dice-
re verũ Christũ Dei filium vos confiteri. Non autem ideo 13
maior est pater, quia testimoniũ dicit de filio: Nam & prophetæ perhibuerunt filio testimoniũ. Alius est quidẽ qui perhibuit testimoniũ, alius cui perhibet, quia pater pater est, filius filius est. Nõ quia vnũ non sunt, aut vnus Deus nõ sunt, quãdo
cohærentes atque cõiuncti sunt, quod semper sunt. Sic au- 14
tem dicis hinc inter patrẽ & filiũ esse diuersitatẽ, quia pater

dilig

diligit,& filius diligitur,quasi negare possis, quod filius diligat patrē. Si ambo se inuicem dilegunt:cur negatis eos vnius
15 esse naturæ? Quod dixi de patre vnde dictus sit maior,quia propter formā serui dictum est:hoc dico & de inuisibilitate, quoniā visibilis filius propter eandē formam serui dictus est. Cæterum quantum attinet ad ipsam diuinā substātiā, vel patris,vel filij,vel spiritus sancti, omnino est inuisibilis. Nam quando se patribus diuinitas ostendebat,per subiectā creaturam se visibilē demonstrabat. Nā per ipsam suā naturā vsqueadeo inuisibilis est,vt ipse Moyses ei cū quo facie ad faciē loquebatur,diceret: Si inueni gratiā ante te,ostēde mihi temetipsum manifeste. Volebat enim eū videre,sicut videtur Deus oculis cordis. Beati enim mūdo corde,quia ipsi Deū videbūt. Sic volebat dicere Moyses eum cui dicebat, Ostēde mihi temetipsum manifeste:sicut & inuisibilia Dei,per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur. [Sic enim ait Apostolus, inuisibilia enim eius per ea quæ facta sunt intellecta cōspiciuntur.] sempiterna quoque virtus eius ac diuinitas, Ecce intelligendo cōspiciuntur inuisibilia Dei, & tamen inuisibilia dicuntur. Et omnia per ipsum facta sunt Christū,& visibilia & inuisibilia,& ipse à nobis credi visibiliter potest. Hinc etiam di-

Exod.33. Matt.5. Exod.33. Roma.1. Joan.1.

16 cis de patre tantum intelligi debere quod ait Apostolus, Soli sapienti Deo. Ergo solus est pater Deus sapiēs,& nō est sapiēs ipsa Dei sapiētia,quod est Christus. De quo ait Apostolus, Christum Dei virtutem & Dei sapientiam. Superest vt dicatis, quid enim nō audetis,insipiētem esse sapientiā Dei? Sic

Rom.16. 1.Cor.1.

17 autem dicis patrem infectū,quasi filius factus sit,per quā facta sunt omnia. Scito factū esse filiū,sed in forma serui. Nā in forma Dei vsqueadeo non est factus,vt per illū facta sint omnia. Si enim ipse factus est,non per illum sunt omnia facta,sed cæ-
18 tera. Non itaque dico filium ingenitū,sed patrem genitorem,filium genitum. Hoc tamen genuit pater quod est, alioquin non est verus filius;si quod est pater,nō est filius:sicut de partubus animaliū supra diximus,quia veri filij hoc sunt per
19 substantiā quod parentes. Quid est autem quod poscis, vt ostendā tibi æqualem patri spiritum sanctū esse,quasi tu ostēderis patrē maiorē esse spiritu sancto,sicut potuisti ostendere de filio,propter formā serui? Scimus enim dictum esse patrē filio maiorē esse,quia in forma seruierat filius, & adhuc in forma est humana filius,quam leuauit in cælum. Propterea dictum est de illo,quòd est nunc interpellat pro nobis:& sempi-

Roma.8.

ter

terna erit in regno hæc eadem forma immortalis. Propter quod dictum est. Tunc & ipse filius subiectus erit ei qui illi subiecit omnia. Nā de spiritu sancto qui nullam suscepit creaturā ad vnitatem personæ suæ, quāuis se per subiectam creaturā visibiliter & ipse, siue per columbæ speciem, siue per linguas igneas sit demōstrare dignatus, nunquā dictus est eo maior pater, [nunquam dictus est spiritus sanctus adorasse patrem,] nunquam dictus est minor patre. Sed dicis de filio, Si æqualis esset, vtiq; talis: id est, quia non est ingenitus, nō videatur talis. Posses dicere nō esse hominē quem genuit Adā, quia ipse Adam non est genitus, sed factus à deo. Si autem potuit Adam esse & non est genitus, & tamē hoc generare quod erat ipse, nō vis vt potuerit Deus Deū æqualem sibi? Puto me tibi ad omnia respōdisse. Sed si nō vis esse discipulus, noli esse multiloquus. MAX. dicit. Loquens quasi auxilio principū munitus, nihil secundum timorem Dei. Lōgas horas sustinui, exposuisti vt ibi visum est: Respondemus Deo auxiliante ad omnia, Nec enim nudo sermone, sed testimoniis diuinarum muniti, tantum sicut nos patientes fuimus exponente tua religione, & ipse cum tuis patientiam accōmoda, vt ad singulos tuos sermones demus responsum, sicut & ipse ad nostros respondisti quod tibi placuit. Nos Christum colimus vt Deum omnis creaturæ. Nam quia adoratur & colitur, nō tantum ab hominum natura, verumetiam & ab omnibus virtutibus cælestibus, audi clamātem beatum Paulum, Hoc enim sentite in vobis quod & in Christo Iesu: qui cū in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se parem Deo, sed semetipsum exinaniuit formā serui accipiēs, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo, humiliauit semetipsum factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis: Propter quod & Deus eum superexaltauit, & donauit ei nomen quod esse super omne nomē. Illud vtiq; quod tu in tuis prosecutionibus sciens, quòd professioni tuæ erat cōtrarium, subducendū putasti, sciēs quia lectio te argueret. Nam quòd omne genu flectatur Christo, vtiq; sic prosequitur ipse Paulus cū dixisset, Donauit illi nomē quod est super omne nomen: sequitur, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestiū, terrestriū, & infernorū: Et omnis lingua cōfiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris. Dicendo enim, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium terrestrium

Marginalia: 1. Cor. 15. — Matt. 3. — Acto. 2. — 20 — 1 — 2 — Philip. 2.

restrium & infernorum: vniuersa cõclusit. Nihil est in cælo, quod nõ genu flectat Christo. Nihil remãsit in terra, quod nõ genu flectat Christo. [Nihil in inferis, quod nõ genu flectat Christo.] Et hoc pater ei donauit. Possunt enim probare qui legũt, si ex mea authoritate vel ex multiloquio, vt accusas, hãc prosecutionem feci, aut certe de authoritate diuinarum scri-
3 pturarum respondeo. Dicis de spiritu sancto quòd æqualis sit filio. Da testimonia, vbi adoratur spiritus sanctus, vbi ei cælestia & terrestria & inferna genu flectãt. Nos enim quòd
Ephe. 3. adorandus sit Deus pater, beato Paulo Apostolo clamante didicimus: Propterea flecto genua mea ad patrem Domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in cælis & in terra nominatur. Authoritate sanctarum scripturarum adoramus patrem: æque ab ipsis diuinis scripturis instructi, colimus & adoramus Deum Christum. Si alicubi adorandus sit spiritus sanctus: si pater ei sic perhibuit testimonium, si filius, si ipse de se ista amplexus est, lege præterquã diximus ex diuinis scri-
4 pturis. Quòd Christus est in dextera Dei, quòd interpellat
Roma. 8. pro nobis, sic etiã in alio loco ipse prosequitur Paulus dicens:
Coloss. 3. Quæ sursum sunt quærite, vbi Christus est in dextera Dei se-
Hebræ. 1. dẽs. Sic ad Hebræos ipse scribens ait: Purificatione peccatorũ facta, consedit ad dexteram magnitudinis in excelsis, Sic vtique & spiritus sanctus iam ante per Prophetam præcinuerat dicens: Dixit Dominus domino meo, sede à dextris meis. Sic
Psal. 109 & ipse filius in Euangelio professus est. Præterea ad illum
Mat. 22. principem qui cum adiurans dicebat, Dic nobis si tu es Chri-
Luc. 20. stus filius Dei benedicti: ait ipse, Ego sum: vel certe, Tu dicis:
Mar. 14. Et, Amodo videbitis filium hominis sedentem à dextris vir-
Mat. 26. tutis Dei. Nos enim spiritum sanctum competenter honoramus vt doctorem, vt ductorem, vt illuminatorem, vt san-
5 ctificatorem: Christum colimus vt creatorem; patrem cum syncera deuotione adoramus vt authorem, quem & vnum authorem vbique omnibus pronunciamus. Istæ enim calumniæ de Philosophicæ artis instructione veniunt. Non puto te
2. Cor. 5. legisse quod ait Apostolus: Quoniam Christus vtique cum non esset peccator, pro nobis peccatum fecit, vt nos efficeremur iustitia Dei in ipso. Nec hoc sanè ad te forte peruenit,
Deu. 21. quod dixerat scriptura: Maledictus omnis qui pendet in ligno. Quod interpretans beatus Apostolus Paulus, dicit, Factus pro nobis maledictum, vt benedictio in gentibus adimple

pleretur. Nec hoc sanè peruenit ad te quod ait ipse Paulus, Primus homo Adam de terra terrenus: secundus homo Dominus de cælo cælestis aduenit. Ergo & Christus suscepit hominem, vt ipse exposuisti. Et ea de causa diximus, quòd ad terrena contagia descendit. Non enim ignoramus illud secundum quod legimus, Qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore ipsius: Qui cum malediceretur, non maledicebat: cum pateretur, non cōminabatur. Commendabat autem se iudicanti iuste. † Non ignoramus quod ait baptista Ioannes: Ecce agnus Dei, ecce qui tolli peccatum mundi. Constat vt & ipse prosecutus es: Nec enim ad omnia obstinati esse debemus, vt non quæ benedicis laudemus. Valde enim iusta est prosecutio tua, quia ad hoc venit Christus, vt nos potius à peccatis & ab iniquitatibus mundaret, non tamē vt ipse contaminaretur, sicut & ipse prosecutus es. Certum est enim, quòd secundum diuinitatis suæ substantiam illam beatam, [quam habuit] ante mundi constitutionem, ante secula, ante tempora, ante dies, ante menses, ante annos, antequam quicquam esset, ante aliquam excogitationem, in illa beata natura Deus natus à patre est. In Deo enim comparatione digna vti, decet. Hoc sanè mihi displicet, & valde animo doluit in tua prosecutione: Vt enim diceres, quod homo hominem generat, & canis canem, tam fœda comparatio in illam tantam immensitatem produci non debuit. Quis autem ignorat quòd Deus Deum genuit, quòd Dominus Dominum genuit, quòd rex regem genuit, quòd creator creatorem genuit, quòd bonus bonum genuit, quòd sapiens sapientem genuit, quòd clemens clementem genuit, potens potentem? Nihil subtraxit pater generando filium. Nec enim inuidus, sed vt fons bonitatis tantum bonum genuit: Cuius bonitatis testis est omnis creatura, secundum tuam ipsius prosecutionem, quam valde laudo, vbi de diuinis scripturis protulisti dicēdo, Inuisibilia enim eius à creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta conspiciūtur, sempiterna quoque virtus eius ac diuinitas. Adhuc autem adiicio, nō contraria his quæ bene sunt dicta dicens, sed sensum accōmodās: Quoniam ex magnitudine pulchritudinis condigne creator eorum cognoscitur atque colitur, vt puto de diuinis † ad ista responsum: Quoniam hoc & beatus Paulus iterum prosequitur: Quoniam chirographum quod erat contrarium nob

[Margin notes: 1. Cor. 15. — 1. Petr. 2. — † al. iniuste. — Ioan. 1. — 6 — 7 — Roma. 1. — 8 — † puto dedimus. — Coloss. 2.]

nobis ipsum tulit Christus de medio, ac infigens illud cruci, exuēs se carnē, potestatas & principatus traduxit fiducialiter, triumphans eos in semetipso. Attamē & sicut homo qui exercitationem liberalium literarum vel rhetoricæ artis nō feci, si quid minus † fecissem in sermone, ad sensum respicere debuisses, & non vicium sermonis intendens, in crimen nos inducere. Absit, absit, vt vnigenitus Deus, non sit Deus vniuersæ creturæ, mundus, incoinquinatus, sanctus, securus, nullam in se habens immundiciam: Nam qui non honorificat filium, non honorificat patrē, qui misit illum. Quòd enim verbum caro factum est, & habitauit in nobis, Euangelista testatur: Et vidimus ait gloriam eius, gloriam tanquam vnigeniti à patre, plenū gratiæ & veritatis. De hoc ipso & ante iam vetus testamentum præcinuerat dicens: Lauabit in vino stolam suā, & in sanguine vuæ coopertorium suū. Quod lego credo: Quoniam verbū caro factum est, & inhabitauit in nobis. Iterum lego beatū Paulū dixisse: Qui trāsfigurabit corpus humiliatis nostræ, conforme fieri imagini corporis gloriæ suæ, Credo enim quòd Christus Deus à patre genitus, ante omnia secula, ipse sibi secūdum Salomonem Prophetam † ædificasset domum, secundum quod legimus. Sapientia ipsa sibi edificauit domum, quam domum vice templi acceperit. Deum & ipse dedisti rationem, secundum quid sit visibilis, secundum quid inuisibilis, vt puto non recens hæc auditio peruenit ad aures tuæ religionis: Nam & in prosecutione quam prosecutus es, comparationem accipiens animæ, ostendisti piam & iustam rationem esse vt credamus & cognoscamus, quia si anima humana in corpore posita, oculis corporalibus videri non potest: Nam si angeli secundum naturæ suæ substantiam inuisibiles habentur, quanto magis creator angelorum, qui tāta ac talia fecit angelos, arcangelos, sedes dominationes, principatus, potestates, cherubin, seraphin? Ad quorum multitudinem, vt legimus in Euangelio, omne genus humanū ad vnam comparauit ouem dicens: Relictis nonagintanouem in montibus, venit quærere vnā errantem. Nam denique sic erit gaudium ait, in cælo, super vnum peccatorem pœnitentiā agētem quàm in nonogintanouem iustis, qui non indigent pœnitentia. Nā qui non indigent pœnitentia qui sunt, nisi vtique illæ cælestes virtutes, quibus nihil est cū humana natura cōmune? Consideranda est virtus vnigeniti Dei, & in ipso admiranda est

Marginalia: † al. si quid vitium. — Ioan. 1. — Gene. 49. — Ioan. 1. — Philip. 3. — † perfectam. — Luce 15.

est magnitudo omnipotentiæ Dei patris, qui tantū ac talem genuit filium, tam potentem, tam sapientem, sic plenum: qui tantas ac tales cælestes virtutes fecit. Et ne verbosi inueniamur, sicuti iam & denotare nos dignatus es: Quod quidem atque vtinam contingat, vt & nos possimus dicere? Nos stulti propter Christū, & tanquā purgamenta mundi huius facti sumus: & si quid aliud tua religio de nobis valuerit iudicare. 1. Cor. 4.
Scimus illū qui dixit: Quoniā propter te improperiū sustinui tota die, Ad quod exemplum nos prouocans Paulus dicebat: Imitatores mei estote sicut & ego Christi. Nā & Petrus ait? Christus passus est pro nobis, relinquens vobis exemplum, vt sequamini vestigia eius. Secundū diuinitatis suæ substantiā, non solū ab hominibus nō videtur filius, sed etiā nec à cælestibus virtutibus. Potest enim archangelus angelum videre, angelus animas nostras spiritales & videre & penetrare: hoc est vtiq; maiores inferiores, & videre, & penetrare. Et secundum saluatoris sententiam, vt dicebat tunc ad illū qui se diuitem iactabat, Stulte, hac nocte expostulatur anima tua à te: est officiū angeli, vt animā restituat ante conspectū domini, non tamen anima potest angelum videre, aut exhibere. Isto enim ordine ascende superius, & inuenies quemadmodū est vnus inuisibilis Deus pater, qui superiorem non habet à quo circunspiciatur, qui quantus est, infinitus est, qui nec finiri verbis, nec mente concipi potest. De cuius magnitudine non solum humana lingua, sed etiā & omnes cælestes virtutes pariter coadunatæ dicunt vt valent, non tamen explicant vt est. Plenus est ab omni quod dicitur. Hunc enim solus filius condigne honorat & laudat, quanto plus à suo genitore ante omnem excogitationem est cōsecutus. Nam quia & honorat & collaudat & glorificat suū genitorem, quamuis quatuor Euangelia testantur, attamen in compendiū referens, eis quæ carni soletis applicare postpositis, iam nunc proferam testimonia, vbi in cælis suū patrem adorat. [Dicit enim sic Paulus ad Hebræos,] Non enim in manufactis templis intrauit Christus exemplariū veritatis. sed in ipso cælo modo apparet personæ Dei pro nobis. Hoc vtiq; post Christi regressum in cælis. Postquam enim ei de cælo locutus est dicens, Saule Saule quid me persequeris: posteaquā spiritus sanctus ait, Segregate mihi Barnabā & Paulū in onus ministerij quò vocaui eos: vocatus Paulus dicit, Non in manufactis tēplis intrauit Iesus

Marginal references: Psal. 68. — 1. Cor. 4. — 1. Petr. 2. — Luca 12. — Hebr. 9. — Acto. 9. — Acto. 13.

exemplarium veritatis, sed in ipso cælo modo apparet personæ Dei pro nobis. Et quia suggessit religio tua, vt hic demus
Ioan. 6. responsum si filius videat patrem. Legimus in Euãgelio, Non quia vidit patrem quisquã nisi qui est à Deo, hic vidit patrem. Vidit ergo patrem, sed vidit incapabilem. Pater autem sic videt filium, vt tenens in sinu suo & habens, secundum antela-
† Aliàs, latum à te. tum † testimoniũ, quòd Deum nemo vidit vnquam, nisi vnigenitus filius qui est in sinu patris, ipse enarrauit. Videt enim pater filium vt filiũ: filius videt patrem vt patrẽ immensum.
Ioan. 1. Humanam sapientiã inuisibilem pronunciat tua religiositas,
Esaiæ 7. vt puto sufficit Esaiæ dictũ dicentis: Nunquid modicum est vobis certamẽ præstare hominibus? Et quomodo domino præ-
† præstabitis. stabitur † certamen? Certum est autem, quia non est modicũ hominibus certamen præstare, cum quando quanuis sit ille quisque sapiens, habeat sapientiorem qui eum videat: deinde huius enim sapientia non in opere eius perspicitur, non in discipulis probatur. Non ergo inuisibilis est humana sapientia, quæ cõprehendi potest, quæ videtur, quæ & reprehenditur. De cætero autem decet & ordinis est, dignis te vti comparationibus, quia de Deo loqueris de illa immẽsitate: cui & si cõparatio detur quantum fieri potest secundum excogitatũ humanum, aut certe secundum authoritatem diuinarum scripturarum, nõ per omnia comparatio vlla digna inuenitur ad illum, qui est incomparabilis. Ego patrem solum secundum
† Aliàs, vnus antelata testimonia, nõ cum altero & tertio dico quòd vnus est, sed quòd solus est Deus. † Si verò solus vnus non est, pars est. Nec enim ex partibus compositum vnum dico Deum: sed ille quod est, virtus est ingenita simplex: filius ante omnia secula & ipse virtus est genita. De hac sanè virtute filij
1. Cor. 5. beatus Apostolus Paulus dicebat, Congregatis vobis & meo spiritu cum virtute Domini Iesu. Dico enim & profiteor quod nos sancta docent Euangelia. Et quia spiritus sanctus & ipse sit [virtus] in sua proprietate: De quo dominus testimonium perhibet dicendo, Vos autem sedete, ad suos discipulos
Lucæ 24. in ciuitate Hierusalem, quoadusque induamini virtute ab
11 alto. Si ob hoc inuisibilis filius à te pronunciatur, eo quòd oculis humanis contemplari non possit: cur non & cælestes virtutes pariter inuisibiles pronuncias, cum quando nec ipsæ obtutibus humanis videri possint? Ego quidem testimonium protuli sine aliqua interpretatione verborum meorum dicens

cens, Beatus & solus potens, rex regum & dominus domi- 1. Tim. 6.
nantium. Si scripturam recitaui, reprehendi non debui: Sin
vero perscrutaris sensum scripturę, reddo rationem. Ait enim 12
Apostolus, Beatus & solus potens rex regum. Solum dicit potentem patrem, non quia filius non sit potens. Audi igitur testimonium de filio, ipsum spiritum sanctum clamantem & dicentem, Tollite portas principes vestras, & eleuamini portæ Psal. 23.
ęternales, & introibit rex glorię: [Et sequitur,] Quis est iste rex gloriæ? Et responsnm intellige, Dominus fortis & potens. Quo modo non potens, cuius potentiam omnis prædi- 13
cat creatura? Quo modo non sapiens, de quo spiritus sanctus collaudans eius sapientiam clamat & dicit, Quàm magnifi- Psal. 103.
cata sunt opera tua domine, omnia in sapientia fecisti. [Nam cum omnia per Christum sint facta, sine dubio illum spiritus sanctus dicebat laudans, Omnia in sapientia fecisti.] Et cum ita habeatur, requirendum est ergo, quomodo beatus Paulus dicit, Beatus & solus potens? Vt puto ideo solum potentem dicit, quia solus est incomparabilis in sua potentia. De cuius incomparabilitate Propheta admirans dicebat, Deus quis similis sit tibi? Vis nosse quòd solus est potens, intuere filium, Psal. 81.
admirans potentiam filij. In ipso enim aduerte, quia solus est potens, qui tam potentem genuit. Pater enim in illa immensa potentia potentẽ creatorẽ genuit. Filius in sua illa à patre accepta potẽtia, vt ipse ait, Omnia mihi tradita sunt à patre meo non creatorem creauit, sed creaturam constituit. Istam enim Mat. 11.
potentiam admirans Dei patris, dicebat Paulus, Beatus & solus potens. Nam & si homo potens & verus, secundum quod 1. Tim. 6.
& de Iob legimus, Erat homo ille verus & iustus Dei cultor. Iob 1.
Adhuc & regionem illius describens dicit, quòd esset potens & magnus inter omnes ex parte Orientis: quo modo ergo solus potens pater? Sed solum dicit ob hoc, quia nullus ei comparatur, quia solus est tantæ magnitudinis, tantæ potestatis, tantæ potentiæ. Pari modo & sapientem solum patrem prędicat beatus Paulus Apostolus dicens sic, Soli sapiẽti Deo. Sed Rom. 16.
requirenda est ratio, quemadmodum solus sapiens, non quòd Christus non sit sapiens. Iam potulisti Christũ Dei virtutem & Dei sapientiam. †Didicimus & nos testimonia, ꝙ omnia 1. Cor. 1.
in sapientia condidit. Sed vere solus sapiens pater. Credimus Psal. 103.
scripturis, & veneramur ipsas scripturas diuinas: & neq; apicẽ † potentiam.
vnũ præterire optamus, timentes periculũ quod in ipsis diui-

nis scripturis est positum, Væ detrahentibus aut addentibus.
Deut. 4. & 12. Vis scire quanta est sapientia patris? Intuere filiũ, & videbis sapientiã patris. Et ea de causa ipse Christus dicebat, Qui me
Ioan. 14. videt, videt & patrem: hoc est in me eius videt sapientiã, eius laudat virtutem: illum glorificat qui me tantũ ac talẽ genuit ante omnia secula, vnus vnũ, solus solum, Non quærens materiam vnde faceret, nõ in auxilio aliquẽ accipiens, sed vt nouit ipse sua virtute & sapientia genuit filiũ. Non est vt calumniã facientes dicatis, quoniam sicuti alia creatura ex nihilo facta est, ita & profiteamur, ꝙ ex nihilo quasi vnus de creaturis sit factus. Quod quidẽ audi authoritatẽ synodicæ lectionis, quia in Arimino patres nostri inter cætera & hoc dixerunt, Si quis ex nihilo filiũ dicit, & non ex Deo patre, anathema sit. Si vis sanè testimonia profero. Ait enim sic beatus Apostolus Ioan-
1. Ioan. 5. nes, Qui diligit genitorẽ, diligit & eum qui ex eo natus est.

34 Miror nanque charissime, Cũ enim & spiritum sanctũ de substantia patris esse dicatis, si filius ex substantia Dei patris est, de substantia patris & spiritus sanctus, cur vnus filius est: & alius nõ est filius? Quid vobis deliquit cũ ex eadem sit substantia, cũ æqualis sit filio vt dicis: quare enim nõ [& ipse hæres omniũ constitutus? quare & non] ipse filius? Quare non &
Coloss. 1. ipse eo vocabulo vocatur quo & Christus, primogenitus omnis creaturæ? Aut si æqualis, iam non vnus vnigenitus, habens & alterũ secum genitum, & præterea ex eadem substãtia patris, vnde & filiũ dicitis esse. Quod quidem & doloris est audire. Non enim ad animæ ingenuitatem cõparatis illam tantam magnificentiã, sed ad fragilitatem corporis. De corpore vtiq; nascitur caro corporalis filius: non tamen anima de anima nascitur. Si ergo nostra anima incorruptibiliter generat & impassibiliter, nullam sentiens diminutionem, non inquinationem aliquam: sed legitime secundũ iura diuina gene-
† Aliàs, filium, & sapientiũ consensum accommodans corpori &c. rat † filium, sapientium cõsensu, accommodans corpori ipsa integra manet: quanto magis omnipotens Deus, iam & paulò ante dixi, ad quem omnis comparatio humana sileat, tamen vt valemus dicere conamur, quanto magis Deus pater incorruptibilis incorruptibiliter genuit filiũ. Genuit autem, Cautionem meam tene, vtique habens testimonia sanctarum scripturarũ. Generationem eius quis enarrabit? Genuit vt vo-
Esaiæ 53. luit, vt potens, nihil subtrahens, nulla inuidia intercipiẽte potentem genuit. Dixi, religiosis non decet calumniam facere.

Ego

Ego verbum Dei, verbum Dei profiteor, nō mortale, nō corruptibile. Siquidem [corpus] quod suscepit pro salute nostra, clamat de illo scriptura, Requiescet caro mea in spe: hoc est, *Psal. 15.*
resurrectionis spe; Quoniā non derelinques animam meā in inferno, neq; dabis sanctum tuū videre corruptionē. Si enim illud quod sanctum vocatum est filius Dei, corruptionem nō vidit, quia tertio vtique die resurrexit à mortuis: quāto magis diuinitas, quæ suscepit corpus, incorruptibilis manet. Cur dicis quod nō intelligis? Si non tibi ad omnia responsum dedero, merito sine intellectu esse iudicabor: Si quo minus, tamen non est religionis iniuriis appetere. Ego enim nō solum filij Dei sapientiam immortalem esse assero, sed etiam comprobabo, quòd & sanctorū Dei sapientia immortalis sit. Nam si & ipsi, hoc est eorū corpora ad immortalitatem reuocantur: quanto magis eorū viua illa sapientia, quæ vsque ad consummationem seculi in omnibus credētibus floret, vtiq; immortalis manet. Licet in prolixitate sermonis prætermiserim de immortalitate omnipotentis Dei, de eo quod dixit beatus Apostolus Paulus, Qui solus habet immortalitatem: attamen *1. Tim. 6*
replicabo textum. Subsequar autem & interpretationē Deo fauente & donante gratiā, Sic enim solus immortalitatē habere describitur, sicut & solus potens, sicuti & solus sapiens. Quis autem spiritaliū hominum ignorat, quia anima humana immortalis est? Præterea cū saluatoris sit sententia dicentis, Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem *Mat. 10.*
non possunt occidere, vt immortalē. Cum ergo anima sit immortalis, multò magis omnes cælestes virtutes immortales esse conspicimus. Nam cū dicat saluator, Qui verbum meum *Ioan. 8.*
custodit, mortem non videbit in æternum, Et si quis verbum Christi custodit, mortem nō videbit in æternum: quāto magis ille secundum diuinitatis suæ potentiam immortalis est, cuius tantam vim habet verbū. In eo autem cum dicit. Qui solus habet immortalitatem? iam reddidimus rationē. Habet quidem filius immortalitatem, sed accipiens à patre. Habēt & omnes virtutes cælestes immortalitatem, sed accipientes per filium,] quia omnia per illum sunt. Pater autem verè solus habet immortalitatem, quoniam aliunde nō est consecutus, qui genitorem non habet, qui originem non habet. Filius autem, vt ipse prosecutus es, quòd ex patre sit genitus, sæpius æqualem filium asseris patri: cum ipse vnigenitus Deus sem-

Ioan. 5. per & in omnibus authorem suum prædicet patre, A quo vt pauloante dixi, & vitam se consecutum hoc modo professus est dicens, Sicut pater habet vitam in semetipso: sic dedit & filio vitam habere in semetipso. Intuere igitur, quoniam & immortalitatem, & incorruptibilitatem, & inaccessibilitatem vtiq; à patre cùm vita accepit. Pater autem habet in se vitam, non ab aliquo accipiens, & ideo vere beatus & solus potens.

Philip. 2. Quis semetipsum exinaniuit, pater aut filius? quis cui per obe-
Ioan. 8. dientiam festinauit placere, quàm qui dicebat, Ego quæ placi-
Ioan. 11. ta sunt ei facio semper? Quis est iste qui ad monumẽtum Lazari veniens dicebat, Pater gratias ago tibi quoniam audisti me, & ego sciebam quia semper me audis, sed propter eos, qui circunstant dixi, vt credant, quia tu me misisti. Quis vtiq; iste est, qui cum cæci nati oculos figuraret, dicentibus discipulis,

Ioan. 9. Quis peccauit: hic aut parentes eius vt cæcus nasceretur: respondit, Neq; hic peccauit neq; parẽtes eius, sed vt manifestẽtur opera Dei in illo, me oportet operari opera eius qui me misit. Iste est vbiq; filius charissimus patri, qui & vbiq; accipiens panes, non prius fregit, sed prius in cælum respexit, & gratias egit suo genitori, & sic fregit & distribuit. Sic vtiq; & in ipsa passione, imò magis proximus passioni, vt refert Euangelista:

Mat. 26. Etenim dominus Iesus in ea nocte qua tradebatur, accepit panem, & gratias agens fregit. Hic est filius, vt sanctum * † non obtundam eloquẽtia sermonis, vel copia testimoniorum proferens plurima, sed compendium finiam, qui vsque ad passeris mortem nihil sine permissione patris fieri, hoc modo prædicauit dicens, Nónne duo passeres asse veneunt, & vnus ex illis non cadet in terram sine voluntate patris? Hic sanè & de sua potestate quam accepit à patre, dicebat, Potestatem habeo ponendi animam meam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. Hoc enim præceptum accepi à patre meo. Si ita referunt Euãgelia, teneatur quod legimus, Si quo minus aliud aliquid forte, aut vt obliuiosus minus dixi, reprehendar. Nec enim talis sum, vt emendationem non accipiam. Præterea cùm Episcopum præcipiat beatus Apostolus Paulus docibilem esse, Ille est autem docibilis, qui quotidie & discit & proficit docen-

1. Timo. 3. do meliora: non respuimus si quid melius dictũ fuerit, ad omnia sumus parati, quamuis inuiti † afficiamur, veruntamen vt non obstrepatur veritati, non nostram querimur iniuriam, sed Dei gloriam prædicamus. Certum est quod ait Apostolus, Qui

Marginal notes: * al. certum. † vt iam non obtãtã eloquẽtiam sermonis vel copiam testimoniorum proferam pluri ma, sed p cõpẽdium finiã &c. † iniuriis.

Qui cùm in forma Dei eſſet. Quis enim negat filium eſſe in 15
forma Dei? Quòd enim ſit Deus, quòd ſit dominus, quòd ſit *Philip. 2.*
rex, iam puto latius expoſuimus. Et quia nõ rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem Deo, hoc nos beatus Apoſtolus Paulus inſtruit quòd ille non rapuit, nec nos dicimus: ſed quia exinaniuit ſemetipſum factus obediẽs patri vſq; ad mortẽ, mortem autem crucis, totis viribus prædicamus. Nos dicti ſumus filij gratia, nõ natura hoc nati. Ideo vnigenitus eſt filius, quia quod eſt ſecundũ diuinitatis ſuę naturã, hoc eſt natus filius. Cui forte ſi ipſi fratrem applicas, quia ſpiritum ſanctum parem atque æqualẽ aſſeris filio, æque & de ſubſtantia patris eum eſſe profiteris. Si ita eſt, ergo iam non eſt vnigenitus filius, cùm & alter ſit ex eadem ſubſtantia. Nos in patrem Deum innatũ naturam non accipimus, Credimus quod ait Chriſtus, Spiritus *Ioan. 4.*
eſt Deus. Filius natus eſt, vt diximus: nos & verum filium profitemur, & ſimilem patri non denegamus. Præterea de diuinis ſcripturis inſtructi, nam quia diuerſas accuſamur dicere naturas, hoc ſcito, quòd nos dicimus, quòd pater ſpiritus ſpiritum [filium] genuit ante omnia ſecula, Deus Deum genuit: & cætera quæ iam ſuperius dicta ſunt, Verus innatus pater verũ genuit filium. Sed cùm dicit dominus in Euangelio, Vt cogno- *Ioan. 17.*
ſcant te ſolum Deum verum, & quẽ miſiſti Ieſum Chriſtum: ſic ſolum verum dicit patrem, quo modo & ſolum bonum, & ſolum potentem, quo modo & ſolum ſapientem, Vt puto nec ipſe diabolus auſus eſt dicere, quòd pater non perfectum genuit ante omnia filium. Non enim proficientem genuit. Homo enim cuius & accepiſti comparationem, ſi poterat perfectum mox generare filium, non paruulum generaret, qui eo augmentatis annis tandem aliquando compleat ſui genitoris voluntatem. Pater autem qui vere beatus eſt & ſolus potens, tamen genuit filium qualis & nunc eſt, qualis & permanet ſine fine: non proficientem, ſed perfectum, quíque & perfectionem à ſuo genitore accepit, à quo & vitam conſecutus eſt. Saluatoris eſt ſententia, In ore duorum aut trium teſtium conſtabit omne verbum. Protuliſti Apoſtolicum teſtimonium, Qui *Mat. 18.*
cùm in forma Dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt, quod pro *Philip. 2.*
tuo arbitrio interpretatus es, æque & nos vt ſenſimus reſpondimus. In auditorum ſanè erit arbitrio, quid eligant alterum de duobus: aut certe ſecundum ſequentiã lectionis filium obedientem patri approbent, qui ſe exinaniuit formam ſerui

accipiens, cui & pater donauit, vt diximus, nomen quod est super omne nomē: an tuam quisq; intelligat interpretationem.
16 Ascendo ad Deum meum & ad Deum vestrum, dominum
Ioan. 20. †propter formam serui dixisse quam suscepit, asseris, vt puto
† Deum. vt dicit: si ipse humilians se in corpore dū esset humano, quamuis deuicta morte triumphato diabolo post resurrectionem
† al. isto suam, istos ergo sermones† dicens, Ascendo ad patrem meum
vtitur ser & ad patrem vestrum: vbi iam humilitas carnis necessaria non
mone. erat, vt dicis propter Iudæos, sed integra regula fidei tradebatur. Sicuti & in alio loco post resurrectionem suam, assumptis discipulis in montem Oliueti, dicebat, Data est mihi omnis
Mat. 28. potestas in cælo & in terra, Euntes docete omnes gentes, baptizātes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti, docentes eos seruare omnia quęcunq; mandaui vobis. Et si filius humilitatis gratia & non veritatis hoc dixit, cur ausus fuit Apo-
2. Cor. 11. stolus eadem repetere & dicere, vt Deus domini nostri Iesu Christi pater gloriæ? Aut vel certe, Deus & pater domini no-
Roma. 15. stri Iesu Christi scit, qui est benedictus in secula? Nec non, Vt vnanimes in vno ore honorificetis Deum & patrem domini
2. Cor. 1. nostri Iesu Christi. Adhuc autem aggregat & dicit, Benedictus Deus & pater domini nostri Iesu Christi. Cur sanè & ante incarnationem Christi etiam spiritus sanctus ad filium di-
Psal. 44. cebat, Proptereà vnxit te Deus Deus tuus? Quam vnctionem quamuis argumentari volueris, probare non poteris in corpore factam: siquidem baptizatum legimus, vnctum autem non legimus in corpore, sed ex ipsa lectione, cùm dicat, Propterea oleo læticiæ vnxit te præ cōsortibus tuis Deus Deus tuus: vtiq; ostēditur quoniam letitiæ oleum pro vocabulo olei illam læ-
Prou. 8. titiam designat, de qua dicebat per Salomonem, Ego eram ad quem aggaudebat quotidie, Lætabar autem ante faciem eius in omni tēpore, cum lætaretur orbe perfecto, & lætaretur in filiis hominū. In eo autem quod dicit, Ego eram ad quem ag-
Gene. 1. gaudebat quotidie: vtiq; legitur in libro Geneseos, quoniā ad omnia opera filij pater, sicut legimus, Et vidit Deus, & ecce omnia bona valde: laudans filij sui opus, gaudebat & lætabatur in filio: æque & filius perfecta voluntate patris lætabatur in
2. Tim. 3. conspectu sui genitoris. Omnis scriptura diuinitus inspirata
Matt. 5. vtilis est ad docendum. Ob quam rem non transibit iota vnum
Mat. 24. vel vnus apex. Dominus dixit, Cælum & terra transibunt, ver-
17 ba autem mea non præteribunt. Constat quòd in principio

erat

erat filius, & apud patrem erat, & Deus erat: & hic erat in prin *Ioan.1.*
cipio apud Deum, vt primogenitus omnis creaturæ. Et omnia *Coloss.1.*
per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, quod in spiritus sancti persona suscipi nō potest. Nec enim talia inuenies referri ex diuinis scripturis, vt eum æqualem asseras filio. Siquidem & filius in principio erat, pater verò ante principium & sine principio est, vt ingenitus, vt innatus. Erat autē in principio vt primogenitus omnis creaturæ. Ante omnem creaturam erat, antequā quicquid esset, & apud Deum erat, & Deus erat, & hic erat in principio apud Deum. Quid si audieris pa- 18
trem dicentem, Tecum principiū in die virtutis tuæ, in splen- *Psa.109.*
doribus sanctorum, ex vtero ante luciferum genui te? Ex ventre matris, quod nec Iudæi diffidunt, Christum natum profiteris secūdum carnem, Et cur ista testimonia in medium non proferantur, quæ illam natiuitatem demōstrant in principio, sicut & pręcedens nos instruit testimonium? Si propter corpus in quo exinaniuit semetipsum, qui cùm diues esset, propter nos pauper factus est, vt ait Apostolus, debitorem se sentit suo *Philip.2.*
genitori: multo magis qui illum tantum ac talem genuit, ei *2.Cor.8.*
debitam venerationem & debitum obsequium, vt charissimus filius necesse est semper offerat suo genitori. Optime prosecutus es dicens, quoniam & parētibus propter formā serui esset subiectus. Si enim parentibus subiectus inuenitur quos ipse *Ioan.1.*
creauit, quia omnia per ipsum sunt facta: nec enim post tempora, sed ante tempora nouimus filium genitum à patre: si pa- *Luca 2.*
rentibus subditus, vt diuinarum scripturarum authoritas luce clarius prædicat: quanto magis vtiq; illi suo genitori est subditus, qui tantum ac talem genuit, secūdum quod ait Apostolus *1. Cor.15.*
Paulus, Cùm omnia fuerint filio subiecta, tunc & ipse filius subiectus erit illi qui sibi subiecit omnia. Hoc vis vt & à nobis dicatur, quòd corpori, imò magis dispēsationi quā pro nostra salute suscepit, omnia subiecta profiteamur, reuera & corpus patri subiectum non filium ipsum vnigenitū Deum. Nos enim *Ioan.5.*
scimus & credimus quòd pater iudicat neminē, sed omne iudicium dedit filio, vt omnes honorificent filium, sicut honorificant & patrem. Hoc enim profitemur, quia & in resurrectione, cùm omnia fuerint filio subiecta, cùm omnes eū honorant, & venerantur & adorant, nec tunc sanè filius extollit se: sed etiam cum omnibus sibi subiectis subditus patri hoc modo inuenitur vt dicat, Venite benedicti patris mei, possidete regnū *Mat.25.*

19 paratum vobis ab origine mundi. Iam dictũ est, quod & ipse pro tuo arbitrio secũdum sensum tuum visus es alienare, Stat

Roma. 8. tamen Apostolicũ dictum, quia sicut oportet orare nescimus, sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Et quia argumento visus es obstrepere dicens, Ergo tam miserabilis spiritus sanctus vt gemat? Nos enim non miserabilem spiritum sanctum dicimus, siquidem ex ipsa lectione gloria spiritus sancti ostẽditur, quia non pro se gemit, sed pro dilectione, quia pro sanctis. Siquidem nec filius pro se orat, sed pro nobis vtiq; postulat & interpellat, sicut iam protuli in pręcedenti,

Luca 16. Qui in modico fidelis est & in maius fidelis inuenitur.

20 Nec enim aliter asseri potest, quòd pater & filius vnum sint, nisi hoc sanè modo quo tuipse & nos probare possumus

1. Cor. 6. hisipsis exemplis quibus vsus es. Nam si vt dicis & Apostolus confirmat, Qui adiungit se domino, vnus spiritus est: est vtiq; vnus spiritus in consensu implens voluntatem Dei, secundum Saluatoris magisterium: qui etiam hoc modo nos orare docuit vt inter cætera precum nostrarum, & hoc dicamus, Fiat

Matt. 6 voluntas tua sicut in cælo & in terra. Terra vtiq; nos sumus. Sicut ergo in cælestibus Dei fit volũtas, vt & in nobis hoc modo compleatur qui hoc oramus, & hoc factis adimpleamus: vt vnus spiritus efficiamur cum domino, quando hoc volumus quod Deus vult. Nam & ipse filius passioni proximus, hoc ad

Mar. 14. suum genitorem vtique clamabat dicens, Abba pater, transeat à me calix iste: Verũtamen non sicut ego volo, sed sicut vt vis, Ostendit vere suam voluntatem subiectam suo genitori, propter te cuius voluntatem faciendam de cælo descendit vt ait,

Ioan. 6. Descendi de cęlo, non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me. Consonans ergo & conueniens est filij voluntas ad voluntatem patris. Inquantum maior est filius vt Deus ab omni creatura, intantum magis consonans voluntatem patris inuenitur, & magis adhæret suo genitori. Dico enim adhæret suo genitori vt charissimus filius in amore

† vnanimitate. & dilectione, & humanitate, † & consensu & conuenientia. Omnia quæ proferuntur à sanctis scripturis, plena venera-

„ tione suscipere debemus, Nec enim in nostrum magiste-

„ rium deuenit diuina scriptura, vt à nobis emendationem accipiat. Atque vtinam & digni inueniamur scripturarum di-

21 scipuli approbati. Suscipio quæ protulisti, Nescitis quia

1. Cor. 3. templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis? Non enim

enim Deus habitat in homine, quem non ante spiritus sanctus sanctificauerit atque purgauerit. Denique & ad Mariã illam beatam virginem dicebatur, Spiritus sanctus superueniet in te, vtique ad sanctificandum & ad purgãdum. Deinde sequitur. Et virtus altissimi obumbrabit tibi. Altissimi autem virtus quòd Christus sit, iam & ipse protulisti, Veritas non ex argumẽto colligitur: sed certis testimoniis comprobatur. Ob quam causam testimonia proferre debebis, quia spiritus sanctus Deus est, quia Dominus est, quia rex est, quia creator est, quia factor est, quia cõsidet patri & filio, quia adoratur, si non à cælestibus, vel certe à terrestribus: vt dicã, forte enim ostensurus es, quia vel ab inferris adoratur. Hæc enim dicamus, non derogantes spiritui sancto. Est enim spiritus sanctus, vt iam superius prosecuti sumus, sine quo nemo potest dicere Dominũ Iesum, Iste est spiritus sanctus in quo clamamus, abba pater. Iste est spiritus sanctus tãtus ac talis, in quem etiã & angeli prospicere concupiscunt. Talis est, tam potens, vt vbique in omni creatura, siue in Oriente, siue in Occidente, quã etiã in Septentrione & meridie, quisque eum adorat, nõ possit dicere Dominum Iesum, nisi in spiritu sancto. Talis est huius natura, qui vbique pręsens sit in omnibus inuocantibus Deum in veritate. Tantus ac talis est, vt ibi quisque fuerit baptizatus, in eodẽ enim momẽto, & si in Oriẽte baptizetur, & si in Occidẽte, & vbi assit spiritus sanctus. Intuere quanta est potentia spiritus sancti. Si enim quis derogat spiritui sancto, derogat vtique vnigenito Dei, per quem omnia facta sunt, & sine quo factũ est nihil: sicut & qui non honorificat filium, non honorificat patrem qui misit illum. Dicis quòd non dixerit Saluator noster Christus, vt ipsi & nos vnum, sed vt ipsi sint vnum in natura sua & substantia sua, concordiæ æqualitate quodam modo vniti atque conflati: & pater & filius & spiritus sanctus, vnum propter indiuiduã eãdémque naturã. Recito lectionem quã legentes possunt probare, quid enim Christus dixerit. Sic ait in Euãgelio, patrem suum orãs pro discipulis, Pater, fac illos vnum, sicut nos vnũ sumus: sicut ego in te & tu in me, vt & illi in nobis vnũ sint: vt cognoscat hic mũdus quoniam tu me misisti, & dilexisti illos sicut me dilexisti. Quod lego, credo: dilectionis fecit mẽtionẽ, & nõ substãtię. Certum est autem ipsum saluatorem dixisse, Qui audit mãdata mea & custodit ea, ille est qui diligit me. Qui autẽ diligit me, diligitur

Margin notes: Luca 1. — 1. Cor. 12. — Roma. 8. — 1. Petr. 1. — 1. Cor. 12. — Ioan. 1. — 22 — Ioan. 17. — Ioan. 14.

gitur à patre meo, & ego diligam illum, & veniemus, & mansionem apud eũ faciemus. Si enim tanta illa sublimitas atque maiestas patris, nec nõ etiam filij, intra vnam ædiculam mentis nostræ recipitur: quãto magis vtique filius certũ est & sine dubio quòd erit in patre? Ita tamen vt filius, vt alius à patre, quod quidem exposuisti. Vnũ sunt pater & filius, non tamen vnus: vnum ad concordiam pertinet, vnus ad numerũ singularitatis. Nam & Pauli beati testimonium protulisti, quod libenti animo suscepimus. Si quidem firmum genus est veritatis, quod ab ipsis etiã cõtradicẽtibus promitur. Recitasti enim

1. Cor. 3. Paulum dixisse, Ego plantaui, Apollo rigauit, sed Deus incrementũ dedit. Itaque neque qui plãtat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementũ dat Deus. Qui plantat autẽ & qui rigat vnum sunt, vnusquisque autem suam mercedẽ accipiet secundum suum laborem. Aduerte igitur, quia licet vnum sint concordia, sed tamen vnusquisque suam mercedem accipiet secundum suum laborem. Intuere ergo & illud quod Domi-

Ioan. 10. nus ait, Ego & pater vnũ sumus. Quod certa fide à nobis creditur & suscipitur. Qui dicit, ego, filius est. Qui dicit, & pater, alterũ patrem ostendit, vnum ait, nõ vnus. Sæpius dictum est, quia vnum ad concordiam pertinet. Quo modo nõ vnum

Ioan. 8. pater & filius, cum quando clamat filius, Ego quæ placita sunt patri facio semper. Tunc demũ nõ esset vnum cũ patre, si contraria patri faceret aliquando. Si autẽ & Apostoli vnũ sunt cũ patre & filio, in eo quòd in omnibus ad voluntatẽ Dei patris respicientes, ad imitationem filij subditi vni Deo patri & ipsi inueniũtur. Et nõ tantum pro Apostolis legimus saluatorem orasse, vt vnum sint, sed etiã pro credituris per verbũ illorum

Ioan. 17. [dicens, Nõ solum pro his rogo, sed & pro credituris per verbum illorum] in me, vt omnes vnum sint: sicut tu pater in me, & ego in te, vt & illi in nobis vnũ sint, vt cognoscat hic mundus quia tu me misisti, & dilexisti illos sicut me dilexisti. Dilectionis fecit: vt diximus, mentionẽ, & non diuinitatis. Quis

1. Cor. 15. autẽ ignorat quòd Paulus, Paulus est: & Apollo, Apollo est: cum quãdo dicat ipse Paulus, Plus omnibus illis laboraui, nõ ego autẽ, sed gratia Dei mecũ? Nam qui plus laborat, plus cõsequitur. Veruntamen vnũ sunt, in consensu, in cõueniẽtia, in

23 dilectione: quãdo id faciũt quod Deus vult. Dicis quòd vnus est Deus, Astrue si pater & filius & spiritus sanctus vnus est Deus, an solus pater vnus Deus dicendus est, cuius filius Christus

ſtus noſter eſt Deus. Iudaico more hortaris nos profiteri vnum Deum? An de ſubiectione filij potius, ſecundum quod habet fides Chriſtiana, oſtenditur vnus eſſe Deus, cuius filius noſter eſt Deus, vt diximus? Nam quia pater & filius non eſt vnus vel Paulo crede dicenti, quod per ſingulas ferè epiſtolas pronunciat dicens, Gratia vobis & pax à deo patre noſtro & Domino Ieſu Chiſto, Adhuc autem; vnus Deus pater, ex quo omnia, & nos in ipſo: & vnus Dominus Ieſus Chriſtus, per quem omnia & nos per ipſum, Iſte eſt qui à nobis Chriſtianis vnus Deus prædicatur, quem filius vnũ pronunciat bonum, dicens, Nemo bonus, niſi vnus Deus: non quòd Chriſtus non ſit bonus. Ipſe enim ait, Ego ſum paſtor bonus: non quòd ſpiritus ſanctus nõ ſit bonus. Audi Prophetã clamãtem, Spiritus tuus bonus deducet me in viam rectã. Audi autem adhuc Saluatoris teſtimoniũ dicẽtis, Bonus homo de theſauro cordis ſui profert bona. Necnon etiam & omnis creatura Dei bona valde. Si creatura bona, ſi homo bonus, ſi ſpiritus ſanctus bonus, ſi Chriſtus bonus, quemadmodum vnus bonus requirẽdum eſt. Quia vtique ſic ait Saluator, Nemo bonus, niſi vnus: eo quòd ipſe eſt fons bonitatis qui quòd eſt bonus à nemine accepit. Nam & Chriſtus quòd eſt bonus, à ſuo genitore eſt vt ſit bonus: & omnis creatura Dei bona, per Chriſtum accepit bona vt eſſet bona. Sed ſiue filius, ſiue qui per illum ſunt facti, de illo vno fonte bonitatis vnuſquiſque ſecundũ menſurã fidei ſuæ aſſumpſerũt vt eſſent boni, Pater autem vnus quòd eſt bonus, à nemine accepit. Et ideo ait Chriſtus, Nemo eſt bonus niſi vnus. Sic ergo vnus eſt Deus, quia vnus eſt incomparabilis, quia vnus eſt immenſus, vt iam ſumus proſecuti.

1. Cor. 8. *Mat. 10.* *Ioan. 10.* *Pſal. 142* *Mat. 12.* *Mat. 10.* *Ibidem.*

24 Non denegamus, quòd filius diligat patrem, cum quando & ſcriptum legimus, Vt ſciat hic mundus quia diligo patrem, & ſicut mandatum mihi dedit pater, ſic facio. Cõſtat filium & diligi [& diligere,] & mandatum patris vt ipſe aſſerit implere. Et ideo vnũ ſunt, ſecundũ quod ait, Ego & pater vnum ſumus. Nã in eo quod dicit, Qui me videt, videt & patrem: certa fide credẽdum eſt, quia qui videt filium per filium videt & intelligit patrem.

Ioan. 14 *Ioan. 10.* *Ioan. 14.*

25 Propter formam ſerui, maiorem patrem profeſſus es, quod mihi nimium ſtultũ eſſe videtur. Scimus enim, quod & ipſe protuliſti, in forma ſerui etiam & angelis minor eſt factus. Nec enim ſatis in gloriam Dei prouectus† es, qui ad formam ſerui maiorem patrẽ profiteris. Ad formam ſerui & an-

† profuſus.

geli

geli maiores sunt. Nec enim ad hoc venit Christus, vt nos instrueret quod ad formā serui maior est pater: sed ideo veritas ad nos venit, vt vtique doceret nos: atque [instrueret] quòd pater filio maior est, & hoc filio qui magnus est Deus. Nos enim sic glorificamus patrem, vt magno Deo maiorem illum profiteamur, vt alto sublimiorem annunciemus. An verò hic iste est debitus honor Dei, vt forma seruili maior sit pater, tu videris.
26 Dicis quòd se diuinitas patribus ostēdit, & pauloante prosecutus es, quòd vtiq; diuinitas sit inuisibilis. Ostēdit se sanè non pater qui inuisibilis est: ne si dicamus patrem visum fuisse, Apostolum reddamus mendacem qui ait, Quem vidit hominum nemo, neque videre potest. Et nō solum inuenimur nouo resistere testamento, verumetiam & veteri pari modo contrarij inuenimur. Denique sic ait Moyses, Non potest quisque Deum videre & viuere. Ipse sanè Moyses descripsit in libro Geneseos, quòd ab illo primo homine Adam vsque ad ipsam incarnationem, semper filius visus est. Nam si testimonia quæris, vtique habes positum patrem ad filium dicentem, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Sequitur, Et fecit Deus hominem. Quis vtique Deus nisi filius? Hoc vtiq; & tu in tuis tractatibus exposuisti. Iste ergo filius qui Propheta sui genitoris, qui & dicebat. Non est bonum solum esse hominem, faciamus ei adiutorium secundum se. Iste filius Adæ est visus, secundū quod legimus Adam dicentem, Vocem tuam audiui ambulantis in paradiso, & abscondi me, quia nudus erā. Habes vtique quod Deus dixit ei, Et quis tibi indicauit quia nudus eras, nisi de ligno de quo præceperam tibi ne manducares, ex eo māducasti? Hic Deus & Abrahæ visus est: Et quia filius visus est Abrahæ, si vis credere, vtique ipse vnigenitus Deus in sancto affirmauit Euangelio, dicēs sic, Abraham pater vester exultauit vt videret diem meū, & vidit, & gauisus est. Hic etiā filius à Iacobo visus est, qui in figura qua erat vēturus: id est, hominis, ante præmeditatus colluctasse cū Iacob inuenitur. Vnde & Iacob dicebat, Vidi Dominū facie ad faciē, & salua facta est anima mea. Et loci ipsius vocabulū nūcupatū est, visio Dei. Hoc ipsum affirmās vtiq; Deus, qui in præmeditatione colluctabatur cum Iacob, quod in passione Christi impletū videmus. Ait enim ad ipsum Iacob, Iā non vocabitur nomen tuū Iacob, sed Israël erit nomen tuū: hoc est, homo videns Deum, Hūc & in nouo & in veteri

Marginal notes: 1. Tim. 6. — Exod. 33. — Gene. 1. — Gene. 2. — Gene. 3. — Gene. 18. — Ioan. 8. — Gene. 32.

teri teſtamento viſum probamus. De hoc Apoſtoli dicebant, Et vidimus gloriā eius, gloriam quaſi vnigeniti à patre. Cæterū ſi vt ipſe conaris, pater viſus eſſe aſſeratur, mendaces ſunt apud nos omnes ſcripturæ, Nam denique inuiſibilem patrem Paulus prędicat, & Dominus in Euāgelio affirmat. Sæpius nos accuſas, quod audenter atque præſumenter ea quæ nō ſunt dicenda à nobis dicantur, quod quidem in arbitrio erit legentium probare. Nec enim ſic loquimur vt alicuius laudē conſequamur, ſed ſtudio colligendæ fraternitatis, quæ vobiſcum eſt. Aut ob quam forte & ipſe prouocare nos dignatus es vt reſponſum demus, vt in nobis illi denotati ſic tuæ conſentiant, vt dixerim, profeſſioni, neceſſe fuit me propter timorē Dei dare tibi reſponſum. Si quidem non tantū verbis me nudare conatus es à diſcipulatu eorum, verumetiā & tractatum tuū dediſti, ad quod neceſſe eſt me reſpondere ea quæ de inuiſibilitate omnipotētis Dei proſecutus ſum. Et etiā & ipſe, licet alio propoſito, attamē tuis verbis affirmaſti, quòd ſpiritus ſanctus in ſpecie columbæ ſit viſus, necnon & in ſpecie ignis. Filius ſanè in forma hominis. Pater autem neque in ſpecie columbæ, nec in forma hominis, nec aliquando vertit ſe in formas, ſed nec aliquādo vertitur. De quo ſcriptum eſt, Ego ſum qui ſum, & non ſum mutatus. Filius ſanè in forma Dei cōſtitutus iam, vt ipſe protuliſti, formā ſerui accepit, quod nō pater. Spiritus atque ſanctus ſuſcepit, ſpeciem columbæ, quam non ſuſcepit pater. Scio ergo, quia vnus eſt inuiſibilis, vnus etiam incapabilis atque immenſus. Oro & opto diſcipulus eſſe diuinarū ſcripturarū: nam & ſuperius credo retinere religionē tuam, quòd ſicut dedi reſpōſum, quia ſi protuleris, quòd pater & filius & ſpiritus ſanctus vnam habeant virtutem, vnam ſubſtantiam, vnam Deitatem, vnam maieſtatem, vnam gloriam: ſi affirmaueris de diuinis ſcripturis, ſi alicubi ſcripti lectionē protuleris, nos diuinarum ſcripturarum optamus inueniri diſcipuli.

Ioan. 1. Matt. 3. Acto. 2. Exod. 3.

Subſcriptio.

MAXIMINVS Epiſcopus ſubſcripſit. Et poſt collationem præſentium, AVGVSTINVS ita dixit, Auxilio principum munitum me loqui dixiſti, non ſecundum timorem Dei. Sed hominibus quibus donat Deus intellectum, ſatis apparet quis loquatur ſecundū timorem Dei: vtrum qui obedienter audit Dominum dicentem, Audi Iſraël, Dominus Deus tuus Deus vnus eſt, quod nos & obtemperanter audimus, & fideli

Deute. 6.

& fideliter prædicamus, an ille qui hoc sic audire non vult, vt duos dominos deos esse contendat: atq; ita introducẽdo duos deos & duos dominos, ostendat se nõ timere vnum dominum Deum dicentẽ, Audi Israël, dominus Deus tuus Deus vnus est. Scis autem sermonẽ tuum prolixissimũ occupasse nobis tempora, quibus respondere possemus, & tantum diei remansisse, quantum omnino non sufficeret, vt ea quæ dixisti, saltẽ nobis relegerentur. Noueris tamen omnia quæ protulisti, vt probares Deum esse filium Dei, & magnũ Deum, & natũ esse ex patre, & alium esse ipsum, & aliũ esse patrẽ: quoniã non est pater ipse qui filius, ad ingẽtes moras pertinuisse, quibus necessariũ tempus absumeres, quasi nobis abs te probandũ esset, quod & nos esse verũ fatemur. Non enim dicimus ipsum esse patrẽ, qui est filius, aut ipsum esse patrẽ vel filiũ, qui est in ipsa trinitate spiritus sanctus. Prorsus alius est ille, alius ille, & alius ille: sed simul omnes vnus est dominus Deus. Si enim dixerimus duos esse dominos deos, vnum magnũ, alterũ maiorẽ: vnum bonũ, alterum meliorẽ: vnum sapientẽ, alterum sapientiorẽ: vnum clementem, alterũ clementiorem: vnum potentẽ, alterum potentiorẽ: vnum inuisibilẽ, alterum inuisibiliorẽ: vnum verum, alterum veriorẽ: & si quid aliud isto modo te sentire mõstrasti, vt duos dominos deos nos habere suaderes. Si hoc ergo dixerimus, arguet nos ipse Deus, dicẽs quod iam cõmemoraui,
Psal. 4. Audi Israël, dominus Deus tuus Deus vnus est. Tanquã dicat nobis, Filij hominum vsquequo graui corde, vt quid diligitis vanitatẽ, & quæritis mendaciũ? Vt quid vobis facitis duos do-
Deut. 6. minos deos? Quare me clamantẽ, Audi Israël, non vultis audire, Dominus Deus tuus Deus vnus est: sed contra me clamatis, domini dij nostri domini duo sunt: Nunquid hoc faceretis si Israël esse velletis? Cum hoc ergo nomen interpretetur, homo vidẽs Deum, rogo te da veniã, si tu nõ vis, ego volo esse Israël. Volo quippe in eorũ consortio cõputari, quibus donatur vide-
1. Cor. 13. re Deum. Et gratias illi agimus, quia facit nos videre nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciẽ, sicut Apostolus dicit. Videmus itaq; donante ipso, & si adhuc per speculum in ænigmate, tamen videmus, quo modo inter se non sint duo ista contraria, vt & alius pater sit, alius filius, alius spiritus sanctus, & tamẽ hi tres simul vnus sit dominus Deus. Egi sicut potui, vt hoc etiã tu videres, sed resistere maluisti, quia Israël esse noluisti. Sed si hoc videre adhuc forsitan non potes, crede

& videb

& videbis. Intelligendo enim videntur ista, non oculis carnis intuendo. Et scis vtique dixisse Prophetam, Nisi credideritis non intelligetis. Cum ergo audis, Dominus Deus tuus Deus vnus est: noli duos dominos deos facere, patrem, & filium. Et cum audis, [Nescitis quia corpora vestra templum in vobis est spiritus sancti, quem habetis à Deo: Et eodem loco,] Nescitis, quia corpora vestra membra sunt Christi. Cum ergo hæc audis, noli negare Deum esse spiritum sanctum, ne templum creaturæ facias membra creatoris: Prius crede istos tres, & in suis singulis personis tres esse, & tamen simul non tres dominos Deos, sed vnum dominum Deum esse; & dabit credenti & oranti ipse dominus intellectum, vt id quod credis, etiam videre, id est, intelligere merearis. Nam considera diligenter omnia, quæ prolixa disputatione dixisti, & videbis ex hoc errore descendere, quòd facitis duos dominos deos, contra clarissimam vocem domini Dei dicentis, Dominus Deus tuus Deus vnus est: Et negatis Deum spiritũ sanctum, cuius sanctum negare non potestis templum. Hæc interim post collationẽ nostram, qua præsentes alternatim locuti sumus, te admonuisse suffecerit. Si autẽ dominus voluerit, quoniam longum est, & tu remeare festinas, [prosecutiones nostras] ante oculos eorũ, qui legere voluerint, quãta potero perspicuitate constituã, & te veris quidem testimoniis diuinis, falsa tamen vestra dogmata probare voluisse velis nolis ostendam.

Esaiæ 7.
Deute. 6.
1. Cor. 6.
Deute. 6.

Alia manu.

AVGVSTINVS Episcopus subscripsi. Item econtra, alia manu, MAXIMINVS, Cum explicueris hunc libellum, & ad me transmiseris, nisi [ad omnia responsum dedero, culpa explicaberis.†

ANTONIVS, gesta contuli,

†si non.
†tunc ero culpabilis

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, CONTRA Maximinum hæreticum Arrianorum Episcopum, Liber secundus.

Disputationi Maximini Arrianorum Episcopi, cuius prolixitate spacium diei, quo præsentes conferebamus, absumpsit, responsionem debitam reddens, ad ipsum loqui debeo vtiq;: siue adhuc existi

Præfatio.

me cōtradicendum esse cū legerit, siue domino in eius corde mirabiliter operāte, manifeste consentiat veritati. Quid tibi visum est ô homo Arriane, tā multa dicere, & pro causa quæ inter nos agitur nihil dicere, quasi hoc sit respondere posse, quod est tacere non posse? Prius itaque ostendam refellere te non potuisse, quæ dixi: deinde quantum necessarium videbitur, ego refellam quæ ipse dixisti.

Cap. 1. [De duobus diis quę ipsę dixisti,] ego certe respondens verbis tuis, vbi aisti à vobis vnū Deum coli, Consequens est, inquam, vt aut non colatis Christum, aut non vnum Deum colatis, sed duos. Ad hoc tu respondere conatus: multum quidē locutus es, asserens quòd & Christum Deum colatis, Sed duos deos à vobis coli, quanuis non negaueris, tamen non ausus est confiteri, Sensisti enim duos deos esse colendos, Christianas aures ferre non posse. O quam de proximo te corrigeres, si timeres credere quod dicere timuisti. *Rom. 10.* Cum enim clamat & Apostolus, Corde creditur ad iustitiam ore autem confessio fit ad salutem: si ad iustitiam putas pertinere quod credis, cur hoc ad salutem etiam ore nō confiteris? Si autem duos deos colendos ad salutem non pertinet confiteri, sine dubio nec ad iustitiam pertinet credere, Qui ergo non vis tali confessione reum teneri os tuum, quare non mundas à tali crudelitate cor tuum? Tene cum catholica fidem rectam, non te pudeat emendare peruersam: Tene cum catholica, patrem quidem non esse qui filius est, & filium non esse qui pater est, & Deū esse patrem & Deū esse filium, veruntamen ambos simul non duos deos, esse, sed vnum. Isto modo solo fiet, vt & patrem colas & filium, nec tamen duos deos esse colendos dicas, sed vnum, ne reatu impietatis tua conscientia compungatur, quando sonuerint in auribus tuis dicta diuina, quia nullus Deus nisi vnus, Et, Audi Israël, dominus Deus tuus Deus vnus est: vt quando audis, dominū Deum tuum adorabis, & illi soli seruies: securus posis non soli patri, sed & filio ea quæ vni Deo debetur seruitute seruire. *Deut. 6.* *Matt. 4.* Memento ergo non te respondisse ad illud quod obieceram, non à vobis coli vnū Deum, sed duos.

Cap. 11. Secundo loco egi tecum de verbis tuis, vbi dixeras, Deum patrem ad humana non descendisse contagia, quasi Christus illa in carne perpessus sit: & admonui, quo modo contagium intelligi soleat, non vtique nisi in aliquo vicio, à quibus omnibus immunē nouimus Christum, Nec ad hoc quicquam respondere potuisti. Testimonia

monia quippe diuina, quæ abs te commemorata sunt, nihil te adiuuare potuerunt: Non enim eis probare potuisti humano Christum attaminatum esse contagio. Quod enim Apostolum dixisse commemoras, Quoniam Christus cum peccator non esset: peccatum pro nobis fecit: lege diligentius: & ne forte mendosum incurreris codicem, aut Latinus interpres errauerit, Græcum inspice: & inuenies non Christum pro nobis fecisse peccatum, sed à patre Deo ipsum Christum factum esse peccatum: id est, sacrificium pro peccato. Ait enim Apostolus, Obsecramus pro Christo, recõciliamini Deo, eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit. Nõ ergo fecit ipse peccatum, sed eum Deus pro nobis peccatũ fecit: hoc est, vt dixi, sacrificium pro peccato. Si ergo recolas vel relegas, inuenies in libris veteris testamenti, peccata appellari sacrificia pro peccatis. Similitudo etiam carnis peccati, in qua venit ad nos, dicta est & ipsa peccatum. Misit, inquit, Deus filium suũ in similitudine carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne: hoc est, de similitudine carnis peccati, quæ ipsius erat, damnauit peccatum in carne peccati, quæ nostra est. Propter hoc etiam de illo dicitur, Quòd enim mortuus est peccato, mortuus est semel: q autem viuit, viuit Deo. Peccato enim mortuus est semel, quia in similitudine carnis peccati mortuus est, quando moriẽdo exutus est carne: vt per hoc mysterium significaret eos, qui in morte ipsius baptizantur, mori peccato vt viuant Deo. Sic etiam per crucem factus est pro nobis maledictum. Pendẽs quippe in ligno, mortem quæ de maledicto Dei venerat, suspendit in ligno, atque ita vetus homo noster simul fixus est cruci, Vt nõ mendaciter dictum intelligatur in lege, Maledictus omnis qui pendet in ligno. Quid est maledictus, nisi terra es & in terram ibis? Et quid omnis, nisi quia & ipse Christus: qui cum esset vita, mortuus est tamen vera morte, non ficta? Si intelligas ista mysteria, simul intelliges nõ esse contagia. Sed quid ad nos, si more tuo loquens, contactum forte mortalium voluisti appellare contagium: cum tamen nobiscum sentias, dominum Iesum, nec in spiritu, nec in carne vllum habuisse peccatum?

2. Cor. 5.
Roma. 8.
Roma. 6.
Galat. 3.
Roma. 6.
Deut. 21.
Genes. 3.

Cap. III.

Tertio loco de inuisibili Deo cum agerem, admonui vt crederes, inuisibilem non solum patrem, sed etiam filium secundum diuinitatem, non secundum carnẽ, in qua eũ visibilẽ mortalibus apparuisse quis negat? Vnde & alio loco postea

disputaui. Tu autem cedens manifestißimæ veritati, consensisti esse inuisibilem filium: ac per hoc destruxisti quod dixeras, vnũ inuisibilem patrem. Sed rursus tua consensione † turbatus, quia inuisibilem etiam filium esse cõsenseras, ausus es dicere, minora videri à maioribus, maiora vero à minoribus nõ posse videri, Dicens angelos videri ab archangelis, animas ab angelis, angelos verò ab animabus non videri: Vnde etiã Christum secundum diuinitatis suæ substantiam non solum ab hominibus, sed nec à virtutibus [cælestibus] videri asseris. Ideo patrem solum inuisibilem esse dixisti, quia superiorem non habet, à quo circunspiciatur. Dic nobis rogo te, quando tibi indicauerunt archangeli, quòd ipsi videant angelos, non autem videantur ab angelis? Quibus narrantibus angelis cognouisti, quòd ipsi videant animas, animæ illos non videant? A quo hoc audisti, vnde didicisti, vbi legisti? Nónne melius diuinis libris animũ intenderes, vbi legimus & ab hominibus angelos visos quãdo voluerũt & quomodo voluerũt videri, iubẽte vel sinẽte omniũ creatore? Verũtamẽ q dixeras, ideò solũ dicendũ inuisibilẽ patrẽ, quia nõ habet superiorẽ à quo circũspiciatur, cõfessus es postea, filio esse visibilẽ, contra teipsum proferens Euãgelicũ testimoniũ, vbi dicit ipse filius, Nõ quia patrem vidit quisquam, sed qui est à Deo, hic vidit patrẽ. Vbi te quidem veritas apertißime vicit, sed tu nolens ab errore liberari, noluisti salubriter vinci. Cum enim contra te cõmemorasses Euangelicum testimoniũ, quo claruit à filio videri patrem, dicente ipso filio, sed qui est à Deo, hic vidit patrem: mox addidisti de tuo, sed vidit incapabilem. Interim quod dixeras perdidisti, solum esse inuisibilẽ patrẽ, quia nõ habet superiorẽ: quandoquidẽ veritate victus, cũ videri ab inferiore confessus es. Vos enim dicitis inferiorẽ filiũ, à quo tamen patrem videri teste filio cogente dixisti. De incapabili postea videbimus, vt etiã te illic veritas vincat. Non enim de capabili & incapabili, sed de visibili & inuisibili inter nos quæstio versabatur, in qua quæstione si tibiipsi tuipse visibilis es, victum te esse vides. Quarto loco egi tecũ de immortali Deo, etiã filio, quoniã tu illud quod ait Apostolus, Qui solus habet immortalitatẽ: sic intelligi voluisti, tanquam de solo patre sit dictum, cũ ille hoc non de patre dixerit, sed de Deo, quod est pater & filius & spiritus sanctus. Ostendi ergo & filiũ habere immortalitatem secundum substantiam diuinitatis suæ. Nam

Margin notes: † aliàs cõfeßione. — Ioan. 6. — Cap. IIII. — 1. Tim. 6.

Nam secundum carnem, quis negat eum fuisse mortalem? Tu autem cum mihi respondere ad hunc locum velles, perspicua veritate conclusus, etiã Deum filium immortalitatem habere confessus es. Victus es igitur in eo quòd dicebas de patre tantum dixisse Apostolum, quòd solus habeat immortalitatem. Neque enim propterea vinculis veritatis elaberis, quoniam dicis, habet quidem filius immortalitatem; sed accipiens à patre: non quęritur vnde habeat, sed vtrum habeat. Tu enim de patre solo vis intelligi quod scriptum est; solus habet immortalitatem. Prorsus à nullo acceptam habet immortalitatẽ, & à patre acceptã filius habet immortalitatem, tamen & pater & filius habet immortalitatẽ. Alioquin si eã non habet filius, pater eam non dedit filio, aut acceptam perdidit filius. Dedit autem pater filio, nec perdidit filius. Nec pater dando perdidit quod generando dedit. Habet ergo immortalitatem & pater & filius, non pater solus. Cogeris itaque confiteri non de solo patre dictum esse, qui solus habet immortalitatem: quia iam coactus es confiteri quod & filius habeat immortalitatem: habet autem, hanc solus, sed Deus, quod non solus est pater: quia hoc est & filius, & vterque adiuncto spiritu sancto vnus est Deus. Sed quare solus Deus dictus sit habere immortalitatem, cum & anima pro suo modo sit immortalis; & alia spiritalis cælestísque creatura, postea videbimus. Nunc autem sufficit nobis, quòd ad ea quæ dixi nihil respondere potuisti: & non solum patrem, sed quanuis ab ipso, habere tamen immortalitatem etiam filium coactus ex confiteri. Quinto loco ostendi, vnde maior sit pater filio, quia non Deo † maior est, vnde illi coæternus est filius, sed homine maior est, quòd ex tempore factus est filius. Ibi commemoraui Apostolicum testimonium, Quia cùm in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo. Natura quippe illi fuerat Dei æqualitas, non rapina. Ad quod tu respondens dixisti, Quis enim negat filium esse in forma Dei? Quod enim sit Deus, quòd sit dominus, quòd sit rex, iam puto latius exposuimus. Et quia non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, hoc nos beatus Apostolus Paulus instruit, quòd ille non rapuit, nec nos dicimus. Hæc verba tua non solum nihil habent aduersus nos, sed magis apparent esse pro nobis. Si enim confiteris Dei formã. cur non aperte Dei filium Deo confiteris æqualem? Præser-

Caput v. *† inde.*

Philip. 2.

tim, quia de verbis Apostoli vbi ait, Non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo: nõ potuisti pro tuis partibus inuenire quod diceres. Et quia hoc dixisse Apostolum non potuisti negare, ideo dixisti, quòd ille non rapuit, nec nos dicimus: tanquam hoc sit, non rapuit; quod est non habuit: id est, æqualitatem Dei. Atq; ita dictum sit; Non rapinã arbitratus est, esse se æqualem Deo: ac si diceretur; Non arbitratus est, esse rapiendam æqualitatem Dei, eo quòd ab illo fuerit aliena. Raptor enim rei alienæ vsurpator est: tanquam hoc filius cùm posset rapere noluisset. Quod vides quanta insipiẽtia sentiatur: Ergo intellige Apostolum ideo dixisse; non rapinam arbitratus est esse æqualis Deo: quia nõ alienum arbitratus est esse quod natus est: sed tamen quamuis æqualitatem Dei non fuerit arbitratus alienam sed suam, s metipsum exinaniuit, non quærens quæ sua sunt, sed quæ nostra sunt. Quod vt noueris ita esse, attende vnde ad hoc Apostolus venerit. Cum enim Christianis humilitatem præciperet charitatis, Alter alterutrum, inquit, existimantes superiorem sibi, non quæ sua sunt vnusquisq; intendentes, sed quæ aliorum. Deinde vt exẽplo Christi hortaretur non sua quærere vel intendere, sed quæ aliorũ sunt, Singuli quique, inquit, hoc sentite in vobis, quod & in Christo Iesu. Qui cùm in forma Dei esset, quæ illi erat sua, non rapinã arbitratus est: hoc est, non alienũ arbitratus est esse æqualis Deo: sed tamen quærẽs nostra non sua, semetipsum exinaniuit, non formam Dei amittens, sed formam serui accipiens. Non enim est mutabilis illa natura, vt se exinaniret perdendo quod erat, sed accipiendo quod non erat: nec consumendo quæ sua sunt, sed assumendo quæ nostra sunt, ac deinde in forma serui obediendo sicut homo vsque ad mortem crucis. Propter quod & Deus eum exaltauit, & donauit ei nomen quod est super omne nomen: & cætera. Homini ergo donauit ista, non Deo, Neq; enim cùm in forma Dei esset non excelsus erat, aut non ei genua flectebant cælestia, terrena & inferna. Sed cum dicitur, Propter quod eum exaltauit: satis apparet propter quòd exaltauerit: id est, propter obedientiam vsq; ad mortem crucis. In qua ergo forma crucifixus est, ipsa exaltata est, ipsi donatum est nomen quod est super omne nomen: vt cum ipsa forma serui nominetur, filius vnigenitus Dei intelligatur. Non itaque facias imparem Deo formam Dei, quod nec in ipsis hominibus dici potest. Nam cùm dictum fuerit, iste homo in forma est

Ibidem.

est illius hominis, nemo intelligit nisi æqualis. An forte non vis sic accipere quod dictum est. Cùm in forma Dei esset: vt in forma Dei patris intelligas filium, vbi nihil aliud quàm æqualitas apparet amborum: sed in forma Dei apparet† intelligendum, in forma sua, quia & ipse vtiq; Deus est? Non multũ curo si etiam sic intelligas. Vbi enim plenitudinem formæ ætatis incrementa non faciunt, sed Deo gignente perfectus est patris filius: † proculdubio si forma filij formæ patris non est æqualis, non verus est filius. Scriptum est autem, Vt simus in vero filio eius Iesu Christo. Forma ergo veri filij, formæ Dei patris esse non potest inæqualis. Proinde nec huic loco prosecutionis meæ, vbi de verbis Apostoli æqualem patri filium comprobaui, respondere aliquid pro vestra intentione potuisti. Sexto loco, vt eiusdem naturæ cuius & pater est, ostenderem filium, etiam mortalium fœtus animalium immanitati vestri erroris obieci, increpans cor vestrum, qui eiusdem naturæ cuius pater est, negatis esse Dei filium, quamuis verum esse filium non negetis: cùm Deus ipse dederit animalibus hoc generare quod ipsa sunt: vbi non solùm hominis hominem, verumetiam canis canem filium nominaui: non ad similitudinem Dei, sed ad confusionem detrahentium filio Dei: qui cùm videant corruptibiles mortalésq; naturas, habere tamẽ naturæ de suis parentibus vnitatem, filio Dei vero nolunt concedere communionem naturæ vnius habere de patre: cùm sit inseparabilis à patre, & incorruptibilis æternúsque cum patre. Vnde etiam dixi quòd melior sit secundum vos humana conditio, vbi conceditur crescere, vt ad robur parentum vel crescendo possint filij peruenire. Filius autem Dei, sicut dicitis & docetis, minor patre genitus sic remansit, [atque] vt ad patris formam non posset peruenire, nec creuit. Hic tu, vt appareret quàm magna veritatis mole premereris, omnino ad rem non respondisti: sed tanquam deficienti flatu anhelares, reprehendendum me putasti, dicens quòd tam fœda comparatio, de filio scilicet hominis siue canis, in illam tantam immensitatem produci non debuit. Hoc respondere est, an potius inopiam responsionis ostendere? Quasi ego propterea terrenarum naturarum ista exempla produxerim, vt incorruptioni corruptionem, immortalitati mortalitatem, inuisibilibus visibilia, æternis temporalia coæquarem: ac non potius vt vos in magnis & summis rebus errantes, de rebus paruulis infimísq;

† putas.

† al. perfectus natus est filius.

1. Ioan. 5.

Cap. VI.

cõuincerem, qui non videtis bonum quod creator summe bonus dedit etiam extremis vilibúsque creaturis, vt cùm longe aliud sint quàm est ipse, hoc tamen generent quod sunt ipsæ. Nec attenditis quid mali dicatis, vt cum homines & canes & cætera huiusmodi, habeant filios veros; quos illis gignentibus creat veritas, non sit verus Dei filius ipsa veritas. Aut si sancta scriptura cogente permittitis, vt verus filius sit, rogamus permittite vt degener non sit. Et degener quo modo? Audiant catholici vnde erubescant hæretici. Filius viri fortis si non habeat fortitudinem, degener dicitur, tamen homo est quod & pater [eius] est: atque in dissimili vita, non est tamen aliena substantia. Vos vnigenitum Dei filium ita degenerem vultis, vt ipsam patris ei substantiam denegetis: minorem natum, minorem remansisse iactatis. Non vllam datis ætatem, qua possit augeri, non datis eandem formam, qua possit æquari. Cuius naturæ tanta subtrahitis, miror verò filium, quâ fronte dicatis: nisi quia infelicissimo errore non vos putatis ad vnius patris gloriam, nisi per vnici filij contumeliam peruenire.

Cap. VII. Septimo loco dixi, vsqueadeo autem filium agnoscimus magnum Deum, vt patri dicamus æqualem. Itaque sine causa, inquam, nobis quod valde profitemur, testimoniis & multiloquio cõprobare voluisti. Et his verbis meis addidi disputationem, in qua rationem reddidi, quare filius cùm sit patri æqualis, dicat eum

Ioan. 20. tamen Deum suum, vbi ait, Ascendo ad patrem meum & ad patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum. Quoniam tu commemorâueras hoc Euangelicum testimonium, quo te probare existimasti, quòd filius patri non esset æqualis. Ego itaque tibi ad ista respondens, dixi patrem propterea etiam Deum esse vnigeniti filij, quoniam factus est homo & natus

Psal. 21. ex fœmina: & hoc esse quod dicit in Psalmo, vbi quod futurum fuerat prænuntiauit, De ventre matris meæ Deus meus es tu: vt ostenderet & patrem hinc esse Deum suum, quia homo factus est. Homo enim de ventre matris est natus, & secundum hominem de virgine natus est Deus: vt non solùm pater illi esset, qui eum de seipso genuit, verumetiam Deus eius esset, quem de ventre matris hominem creauit. Ad hæc tu cum respondere voluisses, multa dixisti, & multa testimonia, quæ te nihil adiuuant, protulisti. Quo modo tamen dictum sit, De ventre matris meæ Deus meus es tu: quamuis eadem scripturæ sanctæ verba memorasses, nullo modo inuenire potuisti.

Cur

Cur autem in eo loco posueris Psalmi alterius testimoniũ, vbi scriptum est, Tecum principiũ in die virtutis tuæ in splendoribus sanctorum, ex vtero ante luciferũ genui te: omnino non video. Non enim filij persona est dicentis, Ex vtero tuo, aut de ventre tuo, Deus meus es tu. Illa ineffabilis generatio, etiam si ex vtero patris accipitur, hoc significatum est, quia de seipso, hoc est, de substãtia sua Deus Deum genuit: sicut ex vtero matris quando natus est, homo hominẽ genuit: vt intelligeremus in vtraq; generatione non diuersas eius qui natus est, & eorum de quibus natus est, esse substantias. Diuersa quidem substantia est, Deus pater, & homo mater: non tamen diuersa substantia est, Deus pater & Deus filius: sicut non est diuersa substantia, homo mater, & homo filius. Sed audi quid dicat in Prophetia iste filius, De ventre, inquit, matris meæ Deus meus es tu. Noli multis verbis, ad rem non necessariis, conari operire res claras. Qui est pater filio ex vtero suo, de ventre matris [suæ] Deus eius est, non de suo. Ad hoc ergo prorsus nihil respondere potuisti. Octauo loco de subiectione qua subiectus est patri filius, respondi tibi, quoniam dixeras de sua subiectione, vnum statuit Deum. Respondi ergo etiam hoc secundum hominẽ recte accipi, quòd filius subditus est patri. Neq; hoc esse mirandum, cum legatur vtiq; secundum ipsam serui formam etiam parentibus subditum. Et de illo sit scriptum, Minorasti eum paulominus ab angelis. Ad quod tu quasi respondens dixisti me optime prosecutum, quoniam & parentibus propter formam serui esset subiectus. Deinde volens velut pro te esse ostendere, quod contra te esse cernebas, ac sic incautis minúsque attentis hominibus, quicunq; essent ista lecturi, tanquam respondentem te facere, vbi quod diceres non habebas, adiungis & dicis, Si enim parentibus subiectus inuenitur, quos ipse creauit, quia omnia per ipsum facta sunt. Nec enim post tempora, sed ante tempora nouimus filium genitũ à patre. Si ergo parentibus, inquis, subditus, vt diuinarum scripturarum authoritas luce clarius prædicat: quanto magis vtiq; illi suo genitori est subditus, qui tantum ac talem eum genuit, secundum id quod ait Paulus, Cùm omnia fuerint filio subiecta, tunc & ipse filius subiectus erit illi, qui sibi subiecit omnia. Hęc verba tua possent à me putari dicta esse, & omnino mea esse, nisi te audientibus cum dicerentur, & postea hæc cuncta legẽtibus, euidentius appareret te illa dixisse. Quis enim crederet, consen-

Psa. 109.
Psal. 21.
Cap. VIII.
Luce 2.
Psal. 8.
Ioan. 1.
1. Cor. 15.

nis qui adorat, rogat: [nec omnis qui rogat, adorat. Recole consuetudinem regũ, qui plerunq; adorãtur, & non rogantur: aliquando rogantur, & nõ adorantur; Ac per hoc à spiritu sancto adorari patrẽ nullo modo demõstrare potuisti. Decimo *Caput x.* loco egi tecum vt intelligeres, quo modo per ineffabilẽ copulationẽ sit vnus Deus ipsa trinitas, quã didicimus vnius esse substantiæ: quãdoquidem etiã diuersas substãtias inuenimus, hoc est, spiritum hominis, & spiritum Domini per copulationem, qua homo adhæret Domino vnum spiritum dictum, vbi ait Apostolus. Qui autem adhæret Domino, vnus spiritus *1. Cor. 6.* est. Ad quod tu respõdens, vel potius non tacens, conatus es ostendere, quo modo pater & filius vnũ sint, non vnitate naturæ, sed voluntatis. Hoc quidem dicere soletis, sed tunc soletis cum vobis obiicitur quod ait Dominus, Ego & pater vnum sumus. Ego autẽ hoc loco nõ hoc volui probare, quod pater & filius & spiritus sanctus vnum sint, quod quidem propter vnita- *Ioan. 10.* tem substantiæ fidelissime sertéque credimus, sed quòd eadem trinitas vnus est Deus: aliud est quippe, vnũ sunt: aliud, vnus est Deus, Discerne, est: & sunt. Nec ait Apostolus, Qui adhęrent Domino, vnum sunt, quoniam diuersa substãtia est: sed ait, Qui adhæret Domino, vnus spiritus est. Si autem vos cum de duobus dicitur, vnus est, & dicitur quid vnus, sicut dicit Apostolus, vnus spiritus est: hoc idem putatis esse, quod *1. Cor. 6.* est cum de duobus dicitur, vnũ sunt, nec dicitur quid vnum? sicut ait saluator, Ego & pater vnum sumus: cur non dicitis, pa *Ioan. 10.* ter & filius vnus est Deus? Quare quãdo auditis, Audi Israël, Dominus Deus tuus Deus vnus est: de patre tãtum vultis in- *Deute. 6.* telligi? Nempe pater Dominus Deus est, & filius Dominus Deus est. Cur non apud vos vterq; vnus Dominus Deus est, sicut apud beatũ Apostolũ spiritus hominis & spiritus Domini vnus spiritus est? Quid autem prodest causæ vestræ, quia per consensionẽ voluntatis hoc dicitis fieri? Quod quidem ita fit, sed vbi est diuersa natura: sicut diuersa natura est hominis & Domini, & tamẽ qui adhæret Domino, per consensionẽ vtrique voluntatis vnus spiritus est. Si ergo non vultis per vnitatem substantiæ, certe per consensionem voluntatis dicite, tamen aliquãdo dicite, quoquo modo dicite, pater & filius vnus Deus est. Sed non dicitis, ne quod nunquam voluistis, cogamini confiteri de vtroque dictum esse, non de patre solo, Audi Israël, Dominus Deus tuus Deus vnus est: quoniã spiritum

sanctum non vultis Deum, non vultis Dominum cõfiteri. Dicite inquam, ratione qua vultis, quòd pater & filius vnus Dominus Deus est, vt patri & filio seruientes, non duobus diis & duobus Dominis cõtra præceptum † Dei & Domini vnius seruiatis. Sed nunc de hac re satis dictum sit. Puto cum ista legeris, nihil te respondere potuisse ad id quod de Apostolo commemoraui, Qui adhæret Domino vnus spiritus est: si contentionem deposueris non negabis. Vndecimo loco, Deum esse spiritum sanctum, de templo eius quod nosipsi sumus, teste Apostolo ostẽdi, vbi ait, Nescitis quia templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis? Et iterum, Nescitis quia corpora vestra templũ in vobis est spiritus sancti, quem habetis à Deo? Tu autem ad ista respondisti nihil. Aisti enim, Suscipio quæ protulisti. Nescitis quia templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis? Neque enim Deus, inquis, habitat in homine quem non ante spiritus sanctificauerit atque purgauerit. Atque isto modo intelligi voluisti, non spiritum sanctum esse dictum Deum, nec templum spiritus sancti nos esse, sed Dei: & hoc esse dictum, templum Dei estis: Sed ideo additũ, spiritus Dei habitat in vobis: quia purgat spiritus sanctus templum Dei, non suum, vt cum ipse purgauerit, tunc illic inhabitet Deus. Quem sensum tuum quanta sequatur absurditas, nolo nunc dicere: Illud enim nunc ostendere debeo, quo modo multa dicendo, nihil quod ad rem pertinet dixeris. Dimisisti enim causam, & perrexisti in laudem spiritus sancti. eámque copiose contra teipsum executus es. Contra teipsum ideo dixi, quoniam non vis eum dicere Deum, cuius tantam diuinitatem per laudem coactus es confiteri: vt cum sit vnus, vbique sit præsens, & nemini sanctificando desit, vbicunque quisq; Christianus esse & Deũ orare voluerit, simul se omnibus exhibendo, siue in Oriente, siue in Occidente baptizẽtur in Christo: hoc & nos dicimus. Sed quem dicimus talẽ ac tantum, absit à nobis vt eum negemus Deum, quod etiam per suum templum, quod nosipsi sumus, citissime & facile ostenditur. Neque enim nisi Deus noster esset, templum nosipsos habere potuisset: quod tu vt occultares, & in sermone tuo mẽtes hominum à luce veritatis auerteres, de templo Dei quodcunque dixisti, quem noluisti intelligi spiritum sanctum: de templo autem spiritus sancti, quod apertissimè demonstratum est, omnino tacuisti. Cum enim tibi duo testimonia

Pauli

† al. Dei sed Deo vni et domino vni seruiatis.

1. Cor. 6.

Cap. xi.

1. Corin. 3

1. Corin. 6

Pauli Apostoli proposuerim. Vnum vbi ait, An nescitis quia templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in vobis? Alterum vbi ait, Nescitis quia corpora vestra templum in vobis est spiritus sancti: quare tam fraudulenter egisti vt vnum horũ commemorares, quod dictum est, Templum Dei estis: & alterum taceres, quod est, Corpora vestra templum in vobis est spiritus sancti? Cur hoc fecisti, rogo te, nisi quia nullo modo posses argumentari, quo modo Deus noster non esset, qui templum nosipsos haberet: quem sine dubio Deum cognosceremus, si ei templum de lignis & lapidibus per diuinam scripturam facere iuberemur. Duodecimo loco admonui te, vt proferres si posses, qua diuina authoritate sit dictum, quod vnũ sint, vbi substantiæ sunt diuersæ. Tu autem respondere ad hoc volens, nihil tale proferre potuisti: sed magnis coarctatus angustiis affirmare ausus es, quòd Apostoli vnum sint cum patre & filio. Quod Christus omnino non dixit, Sic enim abs te dictum est, tanquam pater & filius & Apostoli vnum sint. Christus autem non ait, vt ipsi & nos vnum simus: sed ait, vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus. Nam & verba ipsa Euangelica ponam, Pater sanctæ, inquit, serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, vt sint vnum sicut & nos vnum. Nunquid dixit, vt nobiscum sint vnum, aut, ipsi & nos simus vnum? Item post aliquantum, Non inquit, pro eis rogo tantum, sed & pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me, vt omnes vnum sint. Neque hic dixit, vt nobiscum vnum sint. Deinde sequitur, Sicut tu pater in me, & ego in te, & ipsi in nobis vnũ sint. Et hic non dixit, vnum simus: aut, vnum nobiscum sint: sed, vnum sint in nobis: vt qui natura vnũ sunt, quia homines sunt, etiam in patre & filio sint, vnum: non cum ipsis vnum: id est, non vt ipsi & isti sint vnum. Adhuc adiungit & dicit: Vt mundus credat quia tu me misisti: Et ego claritatem quã dedisti mihi dedi illis, vt sint vnum sicut nos vnum sumus. Ego in eis & tu in me, vt sint consummati in vnũ. Cum ergo toties dixerit, vt sint vnum: non tamen alicubi dixit, vt ipsi & nos simus vnus: † hoc est, vt nobiscum sint vnum: sed aut in nobis dixit, aut sicut nos: id est, ipsi secundum naturam suam nos secundum nostram. Volebat enim eos qui natura vnum erant, in hoc ipso quod vnum erant esse perfectos. Non enim quia dicit, Estote ergo & vos perfecti, sicut pater vester cælestis perfectus est: vult illos Deo naturæ vnitate coniungere, tanquam illo

1. Corin. 3. *1. Cor. 6.* *Cap. XII.* *Ioan. 17.* *Argutia.* † *vnum.* *Matt. 5.*

illorum & illius vna eadémq; natura sit: sed perfectos vult esse in natura sua, sicut est Deus perfectus in sua, quamuis diuersa non vna: quod, nisi in ipso simus, omnino esse non possumus.
Acto.17. Non sicut in illo sunt omnes, quia ipse continet omnia, quæ creauit. Propter quod dictus est, non longè positus ab vnoquoque
Ephe.5. que nostrum, quia in illo viuimus & mouemur & sumus. Sed sicut in illo sunt tales qualibus dictum est, fuistis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. Vnde & illud
1.Cor.7. est, Cui vult nubat, tantum in Domino. Non igitur proferre potuisti vbi dictum sit vnum sunt, quorum est nō vna, sed diuersa substantia: & tanquā in obscuro loco nobis surrepere voluisti, vt diceres Apostolos vnum esse cum patre & filio, tanquam vnum essent Apostoli & pater & filius: cum Apostolorum substantiam manifestum sit à patre & filio esse diuersam. Sed quoniam, vt ipsi & nos vnum simus, aut nobiscum sint vnum, nusquā Christum dixisse manifestū est, te quoque nobis respōdere non potuisse, & fraudē facere voluisse mani-
Cap.XIII. festum sit. Tertio decimo loco te cōmoui, non ideo patrem filio esse maiorē, quia testimoniū perhibuit pater filio. Nam & Prophetas ei testimonium perhibuisse memoraui, quos maiores illo esse non potes dicere. Dixeras enim, quòd pater filio perhibuerit testimonium, quod sic accepi, tāquam hinc ipse probare volueris, illo qui testimoniū perhibuit, eum esse maiorem. Sed quoniā posteriore tua prosecutione hinc omnino
† confes- tacuisti, taciturnitatē tuam in locū consensionis † accepi: &
sionis. fieri potest, vt ideo cōmemoraueris patrem filio perhibuisse testimoniū, vt hinc illum esse alium, istum autem aliū, non vt illum isto probares esse maiorē, alium vero esse patrē, alium esse filium, quoniā non est pater ipse qui filius, & vobis & nobis contra Sabellianos est dogma cōmune. Illi enim dicūt, nō alium, sed eundem filium esse qui est pater. Nos autem alium quidem esse patrem, & alium filium, sed tamē quod pater est,
Ca. XIIII hoc esse dicimus filium. Quartodecimo loco ad illud quod dixeras, dilectum lego & credo, quòd pater est qui diligit, & filius qui diligitur? respondens dixi. Sic autem dicis hāc inter patrem & filium esse diuersitatem, quia pater diligit, & filius diligitur, quasi negare possis, quòd & filius diligat patrē. Deinde addidi, Si ambo se inuicē diligunt, cur negatis eos vnius esse naturæ? Quod vtique ideo dixi, ne hinc vnam naturam negaretis amborū, quia illum diligere, hunc diligi ipse dixisti

sti, Ad hoc tu respondens consensisti quidem, quòd & filius diligat patrem, sed vnius esse naturæ consentire noluisti: tanquam filius ita diligat patrem, sicut creatura creatorem, non sicut vnigenitus genitorem, quem diuersitate substantiæ vultis esse degenerem. Quintodecimo loco dixi pariter esse *Cap. xv.* inuisibilem trinitatem, non solum patrem: sed apparuisse tamen visibilem filium in forma serui propter quam dixit, Pa- *Iacob. 14.* ter maior me est. Sed quoniã patribus se diuinitas demonstrabat, dixi per subiectam creaturã id esse factum, non per naturam suam, qua est inuisibilis trinitas. Atq; vt hoc probarem, Moysem cõmemoraui ei dicentẽ, cum quo facie ad faciem loquebatur, Si inueni gratiam ante te, ostende mihi temeipsum *Exod. 33.* manifeste: vt intelligeres quo modo eum videbat, quem sibi cupiebat ostendi: quia vtiq; si Deum in substantia qua Deus est videret, profecto vt se illi ostenderet nõ rogaret. Dixi etiã esse Christum visibiliũ & inuisibiliũ creatorẽ, vt ipsum probarem per substantiam suã non esse visibilẽ, à quo creari non solum visibilia, verumetiam inuisibilia potuerunt. Ad quod tu respondere conatus, quàm multa quæ ad rẽ non pertinent dixeris, intueãtur qui legunt: & tamẽ de Moyse, cur sibi Deũ cum quo loquebatur vellet ostendi, si eius naturam substantiámque cernebat, prorsus nihil ausus es dicere: & adhuc affirmare nõ destitisti, Dei filiũ inuisibiliũ creatorẽ, & antequam formam serui acciperet, in forma Dei fuisse visibilem: quem superius in forma serui videri potuisse, in substantia verò suæ diuinitatis esse inuisibilẽ, iam fueras & ipse confessus. Sex- *Cap. xvi.* todecimo loco, quia de patre tantum dixisse Apostolum dixeras, Soli sapienti Deo: ego dixi, Ergo solus pater est Deus sapiens, & nõ est sapiens ipsa Dei sapientia, quod est Christus. De quo ait Apostolus, Christũ Dei virtutẽ & Dei sapiẽtiam. Deinde addidi, Superest vt dicatis, quid enim nõ audetis? insipientem esse sapientiam Dei. Ad hæc tu, Sapientẽ solum, in- *1. Cor. 1.* quis, patrem prædicat Paulus beatus Apostolus, dicens sic, Soli sapienti Deo. Sed requirenda est, inquis, ratio quemadmodum solus sapiens, non quòd Christus non sit sapiens. Sequeris deinceps & adiungis quo modo sapientem confitearis & Christum: nam post nonnulla quæ ad rem non pertinentia texuisti, vt sermonẽ tempúsq; produceres, etiã hoc inseruisti verbis tuis vt diceres. Sed vere solus sapiẽs pater: quasi Apostolus dixerit, soli sapienti patri: sed dixit, soli sapienti Deo: quia Deus

Deus est & filius, quod & vos vultis: Deus est & spiritus sanctus, etsi non vultis. Et ista trinitas est solus sapiens Deus, qui nec potuit vnquam esse insipiens omnino; nec poterit, nõ per gratiam particeps sapientiæ, sed sapiens immobilitate atque immutabilitate naturæ. Nam si tibi dicã, Itáne vero ô homo, qui Christiano nomine gloriaris, Christus sic est sapiẽs, vt nõ sit vere sapiens? ergóne Christus qui est verus Deus, nõ est vere sapiens? nónne ita sub hac interrogatione turbaberis, vt cõtinuo respondeas, Christũ vere esse sapientẽ? Quid est ergo quod dixisti, sed vere solus sapiens est pater? Nempe quò perueneris, & à quãta blasphemia te debeas reuocare, iam sentis.

Ca. XVII. Septimodecimo loco egi tecum, quod etiá filius non solus pater infectus est, hoc est, factus non sit. Dixeras enim ideo à nobis vnũ Deum pronunciari, quia vnus est super omnia innatus, infectus. Respondens ergo huic audaciæ tuæ, Sic autẽ inquam dicis patrem infectum, quasi filius factus sit, per quẽ facta sunt omnia. Deinde addidi, Scito factũ esse filium, sed in forma serui, nam in forma Dei vsqueadeo nõ est factus, vt per illũ facta sint omnia. Si enim ipse factus est, inquã, non per illum facta sunt omnia, sed cætera. Ad hæc tu cũ tota tui prolixitate sermonis, ita nihil quod diceres inuenisti, vt hinc omnino

Caput XVIII. tanquam id nõ audieris, conticesceres. Octauodecimo loco etiã de innato patre, id est ingenito, quia & hoc dixeras, tecũ agendum putaui, & dixi, Non itaque dico filium ingenitum, sed patrem genitorẽ, filium genitũ. Hoc tamen genuit pater quod est, alioquin non est verus filius, si quod est pater, nõ est filius: sicut de partubus animalium supra iã diximus. Et iam ad hoc tu nec verum nec falsum aliquid protulisti. Nonode

Cap. XIX. cimo loco, quia poposceras à me, vt ostenderem æqualẽ esse patri spiritum sanctũ: respondi tibi dicens, Quid est autem quod poscis, vt ostendam tibi æqualem patri esse spiritũ sanctum, quasi tu patrem ostenderis maiorẽ esse spiritu sancto: sicut potuisti ostẽdere de filio propter formam serui? Scimus enim, inquam, dictũ esse patrem filio maiorẽ, quia in forma serui erat filius, & adhuc in forma est humana filius, quàm leuauit in cælũ: propterea de illo dictum est, quòd & nunc interpellat pro nobis. Et sempiterno erit in regno hæc eadem

Rom. 8. forma immortalis: propter quod dictum est, Tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui illi subiecit omnia. Nam de spiritu

1. Cor. 15. sancto qui nullam suscepit creaturam ad vnitatem personæ suæ,

suæ, quanuis se per subiectam creaturam visibiliter & ipse, siue per columbæ speciem, siue per linguas igneas sit demōstrare dignatus, nunquam dictus est eo maior pater, nunquam dictus est spiritus adorasse patrem, nunquam dictus est minor patre. Ad hæc tu quasi respondens, nō tamen respondisti: Non enim potuisti ostēdere spiritui sancto alicubi patrem dictum fuisse maiorem, sicuti filius propter formā serui dixit, Pater maior me est. Et cum ego dixerim, spiritum sanctum non ad vnitatem personæ suæ vllam suscepisse creaturam: tu ita spiritum sanctum in columba & igne apparuisse dixisti, sicut apparuit Christus in homine: quasi colūba & spiritus, vel ignis & spiritus vna persona sit, sicut verbū & homo vna persona est. Ad horam quippe apparuerunt illa, quæ spiritum sanctū significando monstrarent visibiliter inuisibilem, columba propter amorem sanctum, ignis autē propter charitatis lumen atque feruorē. Et peracto significationis officio, corporales illæ species transierunt, atque esse vlterius destiterunt: sicut columna nubis, nebulosa per diem, luminosa per noctem. Denique ne putaretur columba vel flamma ad substantiā pertinuisse spiritus sancti, vel quod se in hæc visibilia tantæ maiestatis natura conuerterit, aut in vnitatē personæ suę ista susceperit, nunquā postea sic apparuisse legitur spiritus sanctus. Christus autē qui humanā non ad horam sumpsit effigiē, in quo hominibus appareret, ac deinde illa species præteriret: sed in vnitatē † personæ suę, manente inuisibili Dei forma accepit, visibilem hominis formam, non solū natus est in ea de homine matre, verumetiam creuit in ea, & mādućauit, & bibit, & dormiuit in ea: & occisus est in ea, & resurrexit in ea, & ascendit in cęlum, & sedet ad dexterā patris in ea, & ad iudicādos viuos & mortuos est venturus in ea, & in regno suo, ei qui illi subiecit omnia, erit subiectus in ea. Hæc tu in mea respōsione breuiter dicta, quę nunc aliquanto latius, vt vel sic intelligeres explicaui, attendere & cōsiderare noluisti: irruens in tantā blasphemiā vt naturam diuinam Dei & spiritussancti, conuertibilē, proh nefas, & mutabilē diceres. Tua nanque ista sunt verba, Ea, inquis, quæ de inuisibilitate omnitenentis † Dei prosecutus sum, etiā & ipse, licet alio proposito, attamen tuis verbis affirmasti, quod spiritus sanctus in specie columbæ sit visus, necnon & in specie ignis. Filius sanè in forma hominis: pater autem neque in specie columbæ, nec in forma hominis nec ali-

Matt. 3.
Act. 2.
Ioan. 14.
Exod. 13.
† al. sed vnitate personæ suæ manente, inuisibilis Dei, &c.
1. Cor. 5.
† al. omnipotentis.

quando vertit se in formas, nec aliquando vertitur. De quo
Exod. 3. scriptũ est, Ego sum qui sum, Et nõ sum mutatus. Deinde adiungis & dicis, Filius sanè in forma Dei cõstitutus iam vt ipse protulisti, formã serui accepit, quod non pater spiritus æque sanctus suscepit speciem columbæ, quam non suscepit pater. Scito ergo, inquis, quia vnus est inuisibilis, vnus etiã incapabilis atq; immensus. Hæc nunquid diceres, si secundũ spiritum nõ secundũ carnem posses cogitare quid diceres? Homo es enim qui legis in scripturis sanctis, Ego sum qui sum. Et,
Ibidem. Non sum mutatus. Et cũ verba ista sint, non patris solius, sed
Malac. 3. ipsius trinitatis, quæ est vnus Deus, tu ea patri tantummodo tribuens, filiũ mutabilem credis, Vnigenitũ, per quem facta
Ioan. 1. sunt omnia, mutabilem credis. Eum de quo dicit Euangeliũ, In principio erat verbũ, & verbũ erat apud Deũ, & Deus erat verbũ, & omnia per ipsum facta sunt mutabilem credis. Quid iam dicam de spiritu sancto, quãdo illum quem verum filium Dei & verum cõfiteris Deũ, mutabilem credis? Quod vtique non crederes, si formã serui à forma Dei esse susceptam, non formam Dei in formã serui esse mutatam, tanquã catholicus crederes: & visibili homine assumpto, permãsisse inuisibilem Deum, nõ carnaliter, sed spiritaliter cogitares: nec cõtendendo diffideres, sed intelligendo conspiceres, & spiritũ sanctum inuisibili sua manẽte natura, nullo modo in ignis aut colum-
Acto. 2. bæ speciem mutata atque cõuersa, per subiectam creaturam
Mat. 3. apparuisse, sicut voluit visibiliter, tu posses considerare fideliter. Memento tamen, nec maiorem patrem spiritu sancto, nec adoratum patrẽ ab spiritu sancto vllis diuinis testimoniis cõ-
Cap. XX. tra propositionem meã te demonstrare potuisse. Vicesimo loco, quoniam dixeras de filio, Si æqualis patri, vtique talis: si talis, vtique innatus. Ego respõdens tibi, sed dicis inquam de filio, si æqualis, vtique talis: id est, vt quia non est ingenitus, non videatur talis: posses dicere nõ esse hominem quẽ genuit Adam, quia ipse Adam non est, genitus, sed factus à Deo. Si autem potuit Adam & non esse genitus, & tamen hoc generare quod erat ipse, nõ vis vt potuerit Deus Deũ æqualẽ sibi? Ad hæc non miror nullum te inuenisse responsum, sed planè laudo, nec respondere conatum? atq; vtinam hoc vbique fecisses. Nusquam enim in sermonibus nostris, quid rectè responderes inuenire potuisti, & tamen penè vbique tacere noluisti. Sed cum in aliis tam multa dixeris, causæ quæ inter nos agitur

tur non necessaria, & tempus loquendo consumpseris: gratiæ tibi agendæ sunt, vbi nonnulla sic vidisti te refutare non posse, vt ea malles summo silentio præterire.

Libri secundi Finis.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, CONTRA MAXIMINVM HAERETICVM ARRIANORVM EPISCOPVM, LIBER TERTIVS.

Es iam postulat, vt in eo quod reliquũ est, opitulante domino impleam promissionẽ meam. In operis quippe huius exordio, prius, inquam, ostendam refellere te non potuisse quæ dixi. Deinde quantum necessarium videbitur, ego refellam quæ ipse dixisti. Quia ergo sicut adiuuante Deo potui, ostendi ea quæ dixi nõ te potuisse refellere: superest vt ea quæ dixisti, ego refellam, sicut Deo adiuuante potuero. Priores itaq; persecutiones tuas, quibus continuo reddidi meas, in hac disputatione quæ nunc à me suscepta est, non retractabo: Ad illã verò vltimã tam prolixam, vt mihi de illa † spaciũ responsionis auferret, ita redarguã, si voluerit qui nos regit, vt acquiescas lumini veritatis, si cõtentionis tenebras nõ amaueris. In primis ergo superflua detraham necessitati respõsionis meæ. Causa quippe inter nos agitur, vtrũ pater & filius & spiritus sanctus, diuersæ, vt vos dicitis: an potius, vt nos dicimus, vnius sint eiusdémque substantiæ, vnúsque Deus sit ipsa trinitas: cum conueniat inter nos patrem non esse qui est filius: nec filium esse qui est pater: nec patrem esse vel filiũ qui spiritus sanctus est. Quicquid igitur tanta tuæ prosecutionis prolixitate dixisti, vnde ostenderes alium esse patrem, alium esse filium, alium esse spiritum sanctum: quando nobíscum agis, superfluum prorsus esse cognoscis. Et si tibi expugnandi occurrerint Sabelliani, in eos ista nobis vobísque cõmunia, si placet, arma conuerte. Multa etiam locutus es, vt probares

† *die illo.*

magnum Deum esse dominum Iesum Christũ. Et hoc quid ad nos, cum hoc dicamus & nos? Laudes quoq; spiritus sancti magnas verásque fudisti. Sed nos eas augere possumus, nõ negare. Non itaque opus erat, vt eas contra nos diceres: quas dicimus tecum, Christum sedere ad dexteram patris, nónne pariter confitemur? Quod tamen testimoniis diuinorum eloquiorum sic probare voluisti, tanquam id alicubi negaremus. Christum in carne venisse, vtrique nouimus & tenemus. Sic adhibuisti vt hæc diceres diuina testimonia, tanquam repugnemus. Hæc & alia quæ suis ostendam locis, in quibus operam superuacuam contriuisti vt moras necteres, tempúsque produceres, commemorando attingere debeo, nõ redarguere disputando. Dicis me auxilio principum munitum, loqui non secundum timorem Dei: cum scias nobis esse preceptum orare pro regibus, vt in agnitionem veniant veritatis: quod in quibusdam esse impletum, nos Deo agimus gratias, vos doletis. Verba autem nostra recte intelligentibus indicant, quis nostrum loquatur secundum timorẽ Dei: vtrũ qui sic laudat Deum patrem: vt ad eius laudem referat, quod sibi filium genuerit æqualem. An ille qui sic genitorem dehonestat & genitum, vt & illum dicat non potuisse gignere per omnia sui similem filium, & istũ dicat non degenerasse iam natum, sed degenerẽ natũ. Dicitis vos Christũ colere, vt Deum omnis creaturæ cui flectitur omne genu, cælestium, terrestriũ & infernorũ: quem tamẽ Deo patri esse non vultis æqualem, quia hoc pater ei donauit, ait enim Apostolus, Propter quod & Deus eũ exaltauit, & donauit ei nomen quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur: & cetera. Nec queritis cui donauerit: vtrũ homini, an Deo, Quo modo enim donauerit, euidẽter apparet. Humiliauit, inquit, semetipsum vsque ad mortem, mortẽ autẽ crucis. Propter quod & Deus eum exaltauit, & donauit ei nomen. Si ergo propterea donauit ei nomen quod est super omne nomen, quia factus est obediens vsque ad mortẽ crucis: nunquid antequam hoc fieret, non erat altus Dei filius Deus. Dei verbũ, Deus apud Deũ: sed posteaquam propter hoc exaltatus est, quia factus est obediẽs vsque ad mortem crucis, tũc cœpit esse Dei filius, vnicus Dei, Deus: tunc cœpit habere nomen, quod est super omne nomen? Quis hoc insipientissimus dixerit? Hoc ergo illi donatũ est vt homini, secundum quem filius factus est obediens vsq; ad

Marginal notes: Cap. I. (beside "disputando. Dicis me auxilio…"); 1. Tim. 2. (beside "tis. Verba autem…"); Cap. II. (beside "degenerẽ natũ. Dicitis…"); Philip. 2. (beside "hoc pater ei donauit…").

ad mortem crucis, quod iam habebat idē ipse Dei filius, Deus de Deo natus æqualis. Obiicis mihi, quòd dicam spiritum sanctum æqualem esse filio. Dico plane. Da, inquis, testimonia vbi adoratur spiritus sanctus? Vt video, hinc eū vis ostēdi æqualem Christo, si adoratur vt Christus. Iam ergo confitere Christum patri æqualem, quem tuipse adorari confiteris vt patrem. Quales autem homines estis, quàm religiosæ humilitatis, qui spiritum sanctum adorare non vultis, cum legatis, Litera occidit, spiritus autem viuificat? Non vultis ergo adorare, quem viuificare animas non negatis, cum pater Abraham homines adorauerit, quia concesserunt ei monumētum, vbi poneret mortuæ corpus vxoris. Sic enim scriptum est, Venit autem Abraham plangere Saram & lugere. Et surrexit Abrahā de supra mortē eius, & dixit filiis Heth, Peregrinus & aduena sum ego vobiscum, date ergo mihi possesionē monumenti, vbi sepeliam mortuū meū: Responderunt autē filij Heth ad Abraham dicentes, Absit hoc domine. Audi nunc & nos, Rex à Deo tu es in nobis. In electis monumentis nostris sepeli mortuū tuū: nemo enim nostrum prohibet te à monumento suo, vt sepelias mortuū tuum ibi. Surgens autem Abraham adorauit plebem filiorū Heth. Et vos spiritum sanctum nō permittitis adorari, vt ipsi Dei gratię remaneatis ingrati. Sed da, inquis, testimonia vbi adoratur spiritus sanctus, quasi non ex iis quæ legimus, aliqua etiam quæ nō legimus, intelligamus. Sed ne quærere multa compellar, tu vbi legisti patrē Deum ingenitū vel innatum: & tamen verum est? Quod verò aliquoties dixisti, etiā filio esse incōparabilē patrē: nec legitur, nec verū est. Si autē religionē qua colitur Deus, sicut dignum est cogitares, multo plus esse cerneres quod habet spiritus sanctus templū, quàm si eum legeres adoratum. Et homines enim sicut supra docui, à sanctis nouimus adoratos. Templum verò non est factum ab hominibus, nisi aut vero Deo, sicut Salomon fecit, aut eis qui pro diis habētur, sicut gentes quæ ignorant Deum. Spiritus autem sanctus, quod cū magno honore de Deo dictum est, non in manu factis templis habitat, sed corpus nostrum templum est spiritus sancti. Et ne corpora nostra contemnas, membra sunt Christi. Qualis ergo est Deus, cui templum ædificatur, & à Deo, & de membris Dei? Dicis Christum esse in dexteram Dei, & interpellare pro nobis. Quod cur nobis obiicis, si eum non

Cap. III.
2. Cor. 3.
Gene. 23.
Acta. 7.
1. Cor. 6.
Cap. IIII.
Rom. 8.

solùm Deum, verumetiam hominem agnoscis? Quid te ergò
adiuuat, quòd sedere ad dexteram patris vel assidere legitur?
Quid nobis, non quidem inanibus testimoniis, sed tamē ina-
Caput v. niter probare niteris quod fatemur? Dicis vos spiritum san-
ctum competenter honorare vt doctorem, vt ducatorem, † vt
† ductorē. illuminatorem, vt sanctificatorem: Christum colere, vt crea-
Patris authoritas. torem: patrem cum syncera deuotione adorare, vt autho-
rem. Si authorem propterea dicis patrem, quia de ipso
est filius, non est autem ipse de filio, & quia de illo & filio sic
procedit spiritus sanctus, vt ipse hoc dederit filio gignendo
eum talem, vt etiam de eo procedat spiritus sanctus: si creato-
rem sic dicis filium, vt creatorem non neges patrem nec spiri-
tum sanctum. Si deniq; spiritum sanctum sic dicis doctorem,
† ductorē. ducatorem, † illuminatorem, sanctificatorem, vt hæc opera nec
patri audeas auferre, nec filio ista tua etiam nostra sunt verba.
Si autem talia tibi idola ponis in corde, vt duos facias deos,
vnum maiorem: id est, patrem: alium minorem: id est, filium:
spiritum verò sanctum ita omnium trium minimum fingas,
vt nec Deum nuncupare digneris: non est hæc nostra fides,
quoniam non est Christiana fides, ac per hoc nec fides. Etiam
hoc tibi ignoscimus, quòd imperite vsus verbo, Christum si-
gnificasti ad terrena descendisse contagia. Et quia hoc inter-
† al. in te rogare volui, † vti scires contagia quo modo appellare debea-
corrigere mus: calumnias esse istas dicis, & eas de philosophiæ † artis in-
volui structione venire arbitraris. Sufficit mihi quòd ita putasti
† aliàs, so- Christum ad terrena descendisse contagia, vt tamen confiteris
phisticæ? nullum habuisse peccatum. Illud sanè quòd commemoraui
[redacted] partus animalium, quæ cùm terrena sint atq; mortalia, hoc ta-
men gignunt quod ipsa sunt, vt homo hominem, canis canem,
puto quòd non aspernatus horruisti, sed te aspernari atq; hor-
rere finxisti, dicens, tam fœdam comparationem in illam tan-
tam immensitatem non debuisse produci. Cur enim hoc dixi-
sti, nisi quia timebas ne tibi de ipsis corruptibilibus fœtibus
fauces veritas premeret, & te respirare non sineret, sicut & fa-
cit? Quandoquidem creaturam corruptibilem cernitis, hoc
quod ipsa est, gignere fœtum suum, & Deum patrem omni-
Caput VI. potentem creditis non potuisse nisi eius degenerante natura
Cap. VII. gignere vnicum suum. Sed dicis, Dominus dominum genuit,
Deus Deum genuit, rex regem genuit, creator creatorem ge-
nuit, bonus bonum genuit, sapiēs, sapientē, clemens clementē,
potens

potens potentem. Si sub his verbis cauere te putas quod vobis obiicitur, non vos credere Deum nō potuisse gignere id quod est ipse, & ideo dicis, Dominus dominum genuit, Deus Deum genuit & cætera: cur ergo sicut dixisti, potens potentem, non dicis omnipotens omnipotentem? Si autem sicut sentis vis dicere, dic, Dominus maior dominum minorem genuit: Deus maior, Deum minorem: rex maior, regem minorem: creator maior, creatorem minorem: melior bonum, sapientior sapientem, clementior clementem, potentior potentem. Si autem ista non dicis, & nihilominus quam pater habet, filium habere consentis, cur non dicis æqualem? Et illa omnia cur non sic percutis vt dicas, Dominus æqualem dominum genuit, Deus æqualem Deum, rex æqualem regem, creator æqualem creatorem, bonus æqualiter bonum, sapiens æqualiter sapientem, clemens æqualiter clementem, potens æqualiter potentem? Si autem negas æqualem, aperte dic esse degenerem. Non enim quem Deum minorem, de Deo maiore natum esse dicitis, saltem sicut infantem crescere sinitis, vt aliquando suo patri possit esse æqualis. Ad hoc enim eum perfectum dicitis esse natum, non vt hinc laus eius cresceret, sed vt minor eius natura remaneret. Et cum ista sentiatis, sequeris tamen & dicis, Nihil subtraxit pater in generando filium. Quo modo nihil subtraxit pater in generando filium, quem non æqualem genuit, sed minorem? An ideo nihil subtraxit, quia nihil eorum quæ gignendo dedit, abstulit genito? Ita sanè nihil subtraxit: sed & filiis hominum qui prospere nascuntur, nihil aufert creator iam natis: quin potius addit, vt accedat crescentibus quod nascentibus defuit. Quid ergo de patre magnum dixisti erga vnicum filium, qui non ex nihilo vel ex aliqua materia factus, sed ex ipso natus est? Quid magnum est quia non subtraxit quod dedit, si quod dare potuit non dando subtraxit? Vbi est, quòd eum inuidum non esse dixisti? An forte dare non potuit? Vbi est omnipotentia Dei patris? Prorsus ad hunc articulum res colligitur, vt Deus pater æqualem sibi gignere filium, aut non potuerit, aut noluerit. Si non potuit, infirmus: si noluit, inuidus inuenitur. Sed vtrunque hoc falsum est. Patri ergo Deo filius verus æqualis est. Si ergo vt laudas placet tibi quod à me commemoratum est, Inuisibilia enim eius per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur: per id quod factum est in creatura visibili, vt parentes id quod Roma. 1.

ipsi sunt, generent, intellige inuisibilem natiuitatem veri filij Dei, ne Deum patrem dicas id quod non est ipse, genuisse. Si autem hoc genuit quod est ipse, vnã patris & filij esse substan-
Caput VIII. tiam negare nolite. Iam verò sequentia, sic connexuisti, vt de cruce vel incarnatione Christi probare nobis velles quod pariter credimus: seruasti morem tuum, sed nihil tibi ad ista re-
Cap. IX. spondẽs, etiam ego seruo promissum meum. De inuisibili filio cum ageremus, quem consensisti esse inuisibilẽ secundum diuinitatem, qui prius solum patrem inuisibilem esse præsumpseras, ad rem non pertinentia multa dixisti de inuisibilibus creaturis: quod poterunt iudicare qui legerint. De inuisibili Deo inter nos agitur. Et hoc est quod quęstionẽ facit, quia vos
1. Timo. 1. inuisibilem solum patrem dictum putatis, vbi Apostolus ait, immortali, inuisibili soli Deo. Si dixisset, soli patri: difficilius fortasse quæstio solueretur. Quia verò dixit, soli Deo: non est vtiq; contra nos: & vnigenitus quippe in forma Dei, & spiritus sanctus in sua natura est inuisibilis. Vnus enim & solus Deus, à nobis ipsa trinitas prædicatur. Quod verum verũ sapiamus, in aliis locis à nobis est demonstratum, & vbi adhuc opus fuerit, demonstrabitur. Nunc in ista quæstione non immerito potest mouere, quo modo de solo Deo, qui est ipsa trinitas, dictũ sit, Inuisibili soli Deo: cùm sit etiam quædã inuisibilis creatura.
Coloss. 1. Propter quod dictũ est de Christo, quia in ipso condita sunt omnia visibilia & inuisibilia. Quia ergo sunt dij falsi visibiles ideo dictum est, Inuisibili soli Deo honor & gloria. Et si enim est creatura inuisibilis, non tamen Deus nobis est. Sed & si non dictũ esset, soli Deo: sed dictum esset, Regi autẽ seculorũ, immortali, inuisibili, θ soli θ honor & gloria, quis nisi Deus esset? Honor ergo & gloria soli Deo, qui Deus inuisibilis est, nõ qui solus inuisibilis, quoniam est vt diximus, & creatura inuisibi-
Ioan. 1. lis. Item quæri potest quo modo dictũ sit, Deum nemo vidit vnquã: cùm eiusdẽ domini verba sint, Nescitis quia angeli eo-
Mat. 18. rum semper vident faciẽ patris mei qui in cælis est? Quæ sententia vos redarguit, qui nescitis quemadmodũ dicatis inuisi-
Ioan. 6. bilem patrẽ. Illud autẽ quod ait, Non quia patrem vidit quisquam nisi qui est à Deo, hic vidit patrẽ: ad homines referri potest quod dictum est, quisquã. Et quia ipse homo erat qui tũc
Psa. 106. loquebatur in carne: ita hoc dixit, ac si diceret, Non quia patrem vidit quisquã hominũ, nisi ego: sicut dictũ est, Quis sapiens & intelliget hæc? Non enim & de sanctis angelis id acci-

pi poteſt. Vnde Apoſtolus de inuiſibili Deo apertius poſuit, Quem nemo hominũ vidit, nec videre poteſt. Non enim ait, nemo: ſed, nemo hominum. Vbi oſtendit quemadmodum intelligi debeat quod dictũ eſt, Deum nemo vidit vnquã: id eſt, nemo hominum: ſicut, nemo aſcẽdit in cælum: cùm angeli ſoleant illuc aſcendere, quia ſolent inde deſcendere. Nec tamen Apoſtolus dixit, Nemo hominum poterit videre Deum: ſed, nemo poteſt. Poterit enim homo, ſed tunc cùm æternum erit fidelium præmium, videre Deum. Propter quod Ioãnes Apoſtolus, Dilectiſſimi, inquit, filij Dei ſumus, & nõdum apparuit quod erimus, Scimus quia cùm apparuerit, ſimiles ei erimus, quoniam videbimus eum ſicuti eſt. Quid eſt ergo quòd dicis, ſolum eſſe inuiſibilem patrem: quod fruſtra diceres; etiam ſi à ſolo filio videretur. Nunc verò cum diuina teſtentur eloquia eum videri, & ab angelis, videndum etiam ab hominibus, cùm facti fuerint æquales angelis: quid eſt quod dicis? Vbi eſt quod definire auſus es, minora videri à maioribus, maiora autem à minoribus non videri? Quod quidem poſtea perdidiſti, quando videri à filio confeſſus es patrem, cum & in ipſa ſubſtantia diuinitatis dicas filium minorem, patrémque maiorem. Sed quid dicturus es de angelis, qui ſemper vident faciem Dei patris? Nunquid propter regulam tuam, quam ſine conſideratione finxiſti, putandi ſunt angeli patre Deo eſſe maiores? Sed eleganter te exiſtimas inueniſſe quod diceres vbi aiſti de filio, Vidit ergo patrem, ſed vidit incapabilem. Nec attendis, quia & ſi vidit incapabilem, quem ſicut putas capere non potuit, non tamen inuiſibilem quem videre potuit. Tu autem nobiſcum non de capabili & incapabili, ſed de viſibili & inuiſibili, cum iſta diceres, diſputabas: quia nec Apoſtolus ait, incapabili: ſed ait, inuiſibili ſoli Deo. Vnde hoc teſtimoniũ pro te adhibendum putaſti, vt hinc etiam decolorares filium, tanquam ipſe in Dei forma inuiſibilis non ſit. Sed quoniam veritate conuictus & filium confeſſus es inuiſibilem, præparaſti tibi quantum exiſtimo ſic dicere, Inuiſibilis inuiſibilem genuit: quo modo dixiſti, potens potentem: vt cum diſcutereris, hoc à te quo modo diceretur, reſponderes, Inuiſibilior inuiſibilem genuit, ſicut potentior potentem, ſapientior ſapientem, & cætera tua † . Sed quàm ſapienter oſtendiſti filio incapabilem patrem, filium verò capabilem patri. Dixiſti enim, Vidit ergo patrem, ſed vidit incapabilem. Pater autem, inquis, ſic

1. Tim. 6.
Ioan. 1.
1. Ioan. 3.
Mat. 22.
Mat. 18.
† talia.

videt filium vt tenens in sinu suo & habés. Sic non sapiunt nisi qui carnaliter sapiunt. Sinum quippe tibi fingis vt video, aliquam capacitatem maioris patris, qua filium minorem capiat atq; contineat: sicut hominem corporaliter capit domus, aut sicut sinus nutricis capit infantem. Ergo inter mirabilia Christi & hoc deputabitur, quia in forma serui creuit, & maior est factus quàm in forma Dei fuerat, vt cum prius portaretur in sinu patris, nunc sedeat ad dexteram patris. Abiice ista puerilia vel anicularia phantasmata de corde tuo, & sinum patris ideo dictum accipe, vt intelligatur iste genitus, ille genitor: nõ vt ille maior, hic minor. Nam si incapabilis est pater, filius verò incapabilis non est: non veraciter dictum est, Omnia quæ habet pater, mea sunt: quãdoquidem responderi ei potest, Ecce incapabilitatem habet pater, quæ non tua est. Sed quoniam veraciter dictũ est quod veritas dixit, Et omnia quæ habet pater filij sunt: non potest non esse filij quantacunq; sit incapabilitas patris. Et hanc domini sententiam vbi ait, Omnia quæ habet pater, mea sunt: tanquam rectissimã regulam ad vos, siue conuincendos, siue quod magis cupimus corrigẽdos, per multa adhibere debemus: vt vbicunq; aliquid tribuitis patri quod filio denegatis, ipsam fidelissimam testem contra errores vestros, vel contra mendacia producamus. Quid opus est autem in eo tibi resistere, quòd humanam sapientiam contendis esse visibilem, cum ipsam animam humanam, in qua est vtiq; humana sapientia, inuisibilem esse cõcesseris. Sed quodlibet sentias de vniuersa inuisibili creatura, quantum ad Deum pertinet de quo inter nos agitur, satis tibi demonstratum est non esse solum inuisibilem patrem. Putas Deum patrem cum filio & spiritu sancto vnum Deum esse non posse: times enim ne pater solus non sit vnus Deus, sed pars vnius Dei qui constat ex tribus. Noli timere, nulla fit partium in deitatis vnitate diuisio. Vnus est Deus pater & filius & spiritus sanctus, hoc est ipsa trinitas: vnus est Deus de quo dictum est, quia nullus Deus nisi vnus: & qui dixit, Audi Israël, dominus Deus tuus Deus vnus est. Cui vni & soli Deo seruire nos sine vllo scrupulo agnoscimus, quando audimus aut legimus, Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Ne forte propter hæc verba Christo, cuius membra sumus, vel spiritui sancto, cuius templum sumus, seruire nolimus, si quod dictũ est, Domino Deo tuo soli seruies: sic acceperimus tanquam de solo patre, & non de ipsa

Ioan. 16. *Caput x.* *1. sen. dist. 19. c. Nec est.* *Deute. 6.* *Matt. 4.* *1. Cor. 6.* *1. Cor. 3.* *Deut. 6.*

de ipſa trinitate ſit dictum. Vos autẽ cum quæritur à vobis, quem credatis eſſe de quo ſcriptum eſt, Dominus Deus tuus Deus vnus eſt: reſpondetis, Deus pater eſt, itémque cũ quæritur de quo Domino Deo dictum ſit, Dominum Deũ tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies: rurſus reſpondetis: de Deo patre. Tunc vobis dicitur, Si Dominus Deus noſter Deus vnus eſt, & hic pater eſt, quare vos facitis duos Dominos deos, dicendo etiam Chriſtum eſſe Dominum Deum? Item ſi pater eſt, cui vni domino deo noſtro ſoli ſeruiẽdum eſt quo modo obtemperatis huic præcepto, qui tanquam domino deo ſeruitis & Chriſto? Neque enim illi ſoli, ſeruitis & huic. † Secundum fidem autem rectam, quicunque ipſam Trinitatem vnum dominum deum eſſe noſtrum dicimus, profecto cum ei ſoli ea quæ deo debetur ſeruitute ſeruimus, domino deo ſoli nos ſeruire confidimus. Ergo inquis, deus pater pars eſt dei? Abſit. Tres enim perſonæ ſunt pater & filius & ſpiritus ſanctus. Et hi tres quia vnius ſubſtãtiæ ſunt, vnum ſunt, & ſumme vnum ſunt, vbi nulla naturarum, nulla eſt diuerſitas voluntatum. Si autem natura vnum [eſſent, & conſenſione] non eſſent, non ſumme vnum eſſent, ſi verò natura diſpares eſſent vnum non eſſent. Hi ergo tres qui vnum ſunt propter ineffabilem coniunctionẽ deitatis, qua ineffabiliter copulãtur, vnus Deus eſt. Porrò autẽ Chriſtus vna perſona eſt geminæ ſubſtãtię, quia & Deus & homo eſt. Nec tamẽ Deus pars huius perſonæ dici poteſt, alioquin filius dei Deus antequã ſuſciperet formã ſerui nõ erat totus, & creuit cũ homo diuinitati eius acceſſit. Quod, ſi in vna perſona abſurdiſſime dicitur, quia pars rei vllius eſſe nõ poteſt Deus, quãto magis pars trinitatis eſſe nõ poteſt, quicunq; vnus in tribus? Deinde vbi ait Apoſtolus, Qui adhæret Domino, vnus ſpiritus eſt. Nũquid huius vnius pars eſt Dominus? Si enim hoc dicimus, quid aliud dicere deprehẽdimur, niſi ꝙ augeatur adhærẽte homine, & recedẽte minuatur? In trinitate ergo quæ Deus eſt, & pater Deus eſt, & filius Deus eſt, & ſpiritus ſanctus Deus eſt, & ſimul hi tres vnus Deus: nec huius Trinitatis tertia pars eſt vnus, nec maior pars duo quã vnus eſt ibi: nec maius aliquid ſunt omnes quã ſinguli, quia ſpiritalis hæc, nõ corporalis eſt magnitudo. Qui poteſt capere capiat: qui autẽ nõ poteſt, credat & oret, vt ꝙ credit intelligat. Verũ eſt enim quod dicitur per Prophetam, Niſi credideritis non intelligetis. Tu nempe dixiſti, vnum Deum nõ ex partibus

† al. Neque enim illi ſoli ſeruit, qui ſeruit & huic.

1. Cor. 6.

Mat. 19.

Eſa. 7.

bus esse compositũ. Et quia de patre hoc vis intelligi, Ille inquis quod est, virtus est ingenita simplex: & tamen in hac simplici virtute quàm multa commemoraueris, vide. Nam superiora verba tua sunt. Deus Deum genui, Dominus Dominum genuit, rex regem genuit, creator creatorem genui, bonus bonum genuit, sapiens sapientem genuit, clemens clementem, potens potẽtem. Cur ergo in virtute simplici quod est Deus, non timuisti tot commemorare virtutes? Vt enim omittam quatuor, quas loco superiore posuisti, & aliasquatuor dicam, quas enunciare vsitatis nominibus possumus: nunquid bonitas & sapientia & clementia & potẽtia partes sunt vnius virtutis, quam simplicẽ esse dixisti? Si dixeris, partes sunt, simplex ergo virtus ex partibus constat, & simplex ista virtus te definiente vnus est Deus. Vnum ergo Deũ ex partibus cõpositum esse dicis. Non dico inquis. Non sunt ergo partes, & tamen quatuor sunt, & vna virtus est, eadémque simplex est. Si ergo in vna patris persona, & plura inuenis, & partes non inuenis: quanto magis pater & filius & spiritus sanctus, & propter indiuiduam Deitatem vnus Deus est, & propter vniuscuiusque proprietatem tres personæ sunt, & propter singulorum perfectionem partes vnius Dei non sunt? Virtus est pater, virtus est filius, virtus & spiritus sanctus. Hoc verum dicis. Sed quòd virtutem de virtute genitam, & virtutẽ de virtute procedentem nõ vis eandem habere naturam, hoc falsum dicis,
Cap. XI. hoc cõtra fidem rectam & catholicam dicis. Redis vt quæras à me, quo modo sit inuisibilis filius, vnde iam dixi superius, quod visum est esse dicendum. Sed si ob hoc inquis, filius inuisibilis à te pronunciatur, eo quòd oculis humanis cõtemplari nõ possit, cur non & cælestes virtutes pariter inuisibiles pronuncias, quãdo nec ipsæ obtutibus humanis videri possunt? Ita hoc dicis, quasi possit ab homine comprehendi quis ille sit modus quo cælestes virtutes sunt inuisibiles: aut ad hoc quærendũ esse debeamus intenti, dicente scriptura, Altiora
Eccle. 3. ne quæsieris. Quod præceptum ipse contemnens, ausus es dicere, angelum videri ab archãgelo, archangelum ab angelo non videri. Satis sit, quòd ostendi non esse consequens vt ideo
1. Tim. 1. credamus in forma Dei visibilem filium, quia scriptum est, Inuisibili soli Deo. Quod tu de patre sic te accipere demonstrabas, tanquam filius inuisibilis non sit, cum eum & inuisibilium creatorem scripturæ testẽtur. Veruntamen restat vt dicas

dicas, Ambo quidem inuiſibiles ſunt, id eſt, & pater & filius, ſed pater inuiſibilior eſt: ac ſic dãdo aliquid patri quod non ſit filij, mendacem facies eundem filium dicentem, Omnia quæ habet pater, mea ſunt. Hoc & de potentia ſapis, quod ſcilicet ſit quidem potens & filius, ſed potentior pater filio: vt authoribus & doctoribus vobis, potuerit potentem potens, nec potuerit omnipotentem gignere omnipotens. Ac per hoc ſi habet pater omnipotẽtiam quam non habet filius, falſum eſt quod ait filius, Omnia quæ habet pater mea ſunt. Deinde ſi aliquid facit pater quod facere non poteſt filius, merito dicitur potentior pater quàm filius. Cum vero dicat, Quæcunque pater facit, hæc & filius ſimiliter facit: nónne melius auditur ipſe quàm vos, meliúſque ipſi creditur docenti quàm decipientibus vobis? Sed potentiam pater inquis, à nemine, filius vero accepit à patre. Fatemur & nos filium ab illo accepiſſe potentiam, de quo natus eſt potens: patri vero potentiam nullus dedit, quia nullus eum genuit. Gignendo enim dedit potentiã pater filio, ſicut omnia quæ habet in ſubſtantia ſua, gignendo dedit ei quem genuit de ſubſtãtia ſua. Sed quæritur verũ tantam quanta ipſi eſt potentiã pater filio dederit, an minorem? Si tantã, non ſolum potentẽ potẽs, verũetiam omnipotentem genuiſſe dicatur, credatur, intelligatur omnipotẽs. Si minorem, quo modo omnia quæ habet pater filij ſunt. Si patris omnipotẽtia filij nõ eſt, quo modo quæcunq; pater facit, hæc & filius facit ſimiliter, quod vtique nõ poteſt, ſi omnipotẽs non eſt? Ac per hoc quod ait Apoſtolus, Beatus & ſolus potens: nõ cogor de patre tãtũmodo accipere, ſed de Deo, quod eſt ipſa Trinitas: Loquens enim ad Timotheum, Præcipio, inquit, tibi coram Deo qui viuificat omnia, & Chriſto Ieſu, qui teſtimoniũ reddidit ſub Pontio Pilato bonã confeſſionem, vt ſerues mandatũ ſine macula irreprehenſibile: vſq; ad aduentum domini noſtri Ieſu Chriſti quẽ tẽporibus propriis oſtendet beatus & ſolus potẽs, rex regum & Dominus dominantiũ: qui ſolus habet immortalitatẽ, & lucem inhabitat inacceſſibilem: quẽ nemo hominũ vidit, nec videre poteſt, cui eſt honor & gloria in ſecula ſeculorum, amen, Nihil hic video dictum quod nõ cõueniat Trinitati. Sed vt nũc taceã de ſpiritu ſancto, quẽ nec ſaltẽ minorẽ filio Deũ vultis, quia omnino Deum eſſe nõ vultis, ſufficit vt vos de patre conuincamus & filio. Nunquid enim quia dixit Apoſtolus, Teſtificor tibi coram

Cap. xii.

Ioan. 5.

1. Tim. 6.

Ibidem.

ram Deo qui viuificat omnia:pater solus,non & filius viuificat omnia?Si dixeris patrem solum viuificare omnia, quo modo ergo quæcunque pater facit,hæc & filius similiter facit?Quãdoquidem pater,vt putas,viuificat omnia quod filius non facit.Deinde vbi ait: Sicut pater suscitat mortuos & viuificat,

Ioan.5. sic & filius quos vult viuificat:quo modo verum est,si pater sine filio viuificat omnia?Proinde quod addidit, Et Christo Iesu qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato,bonam confessionem:de filio proprie dicere voluit:quia filius quidem sicut pater viuificat omnia:sed sub Pontio Pilato in forma serui filium nouimus passum fuisse,non patrem.Deinde subiungitur,Vt serues mandatũ sine macula irreprehẽsibile vsque ad aduentum Domini nostri Iesu Chisti,quem temporibus propriis ostendet beatus & solus potens:quem scilicet aduentum Domini Christi ostendet vtique Deus,quod non solus est pater,quia secũdum veritatem,non secundum vestrũ errorem, Trinitatis vnus est Deus , beatus & solus potens,rex regum & Dominus dominantium.Nunquid enim vel vos dicere audetis filium non esse regem regum & Dominum dominantium?De quo inter cætera scriptum est in Apocalypsi Ioãnis?

Apoc.16. Et ipse calcat torcular vini potentis: & in tunica & in femore habet nomen scriptum : Rex regum & Dominus dominãtium.Sed ne forte dicatis,quòd nomen patris filius habeat scriptum in veste & in femore,alio loco eiusdem libri supe-

Apoc.17. rius legitur : Et agnus vincet eos , quoniam Dominus dominantium est & rex regum.Quapropter secundũ vos, duo sunt reges regum & Domini dominãtium: & contra vos est , si de

1.Tim.6. patre tantum ait Apostolus:Beatus & solus potens,rex regum & Dominus dominantium. Verum secundum rectam fidem ipsa Trinitas vnus est Deus,beatus & solus potens,rex regum & Dominus dominantium,qui solus habet immortalitatem,

Psal.33. & lucem habitat inaccessibilem.Et quo modo erit verũ, Accedite ad eũ & illuminamini : nisi quia hoc nemo potest si de se quisque præsumpserit,sed si ipse donauerit?Immortalitatem autem Deus habere dicitur solus,quia est immutabilis solus.

De anima ĩmortalitate & mortalitate. In omni enim mutabili natura nonnulla mors est ipsa mutatio,quia facit aliquid in ea non esse quod erat.Proinde & ipsa anima humana,quæ propterea dicitur immortalis, quoniam qualitercunque secundum modum suum nunquam desinit viuere : habet tamen pro ipso suo modo quandam mortem

suam

suam: quia si iuste viuebat & peccat, moritur iustitiæ: si peccatrix erat, & iustificatur,† moritur peccato: vt alias eius mutationes taceam, de quibus longũ est disputare. Et creaturarum natura cælestium mori potuit, quia peccare potuit: Nã & angeli peccauerunt, & dæmones facti sunt, quorum est diabolus princeps: Et qui non peccauerunt, peccare potuerunt: Et cuicũque creaturæ rationali præstatur vt peccare non possit, nõ est hoc naturæ propriæ, sed Dei gratiæ. Ac per hoc solus Deus habet immortalitatem, qui non cuiusquam gratia, sed natura sua, nec potuit, nec potest aliqua conuersione mutari, nec potuit nec poterit aliqua mutatione peccare, Quem secundum naturam qua Deus est, nemo hominũ vidit, nec videre potest, sed poterit aliquando, si ad illũ numerũ hominũ pertinet, de quibus dictum est: Beati mundicordes, quoniam ipsi Deum videbũt: Cui Deo, id est patri & filio & spiritui sancto, quę Trinitas vnus est Deus, honor & gloria in secula seculorũ amen. Absit autem vt quo modo putas, ideo sit potentior pater filio, quia creatorem genuit pater, filius autem non genuit creatorem: Neque enim non potuit, sed non oportuit, Immoderata enim esset diuina generatio, si genitus filius nepotem gigneret patri: quia & ipse nepos, nisi auo suo pronepotem gigneret secundũ vestram mirabilem sapientiam, impotens diceretur. Similiter etiam ille si nepotem nõ gigneret auo suo, & pronepotem pro auo suo, nõ à vobis appellaretur omnipotens: nec impleretur generationis series, si semper alter ex altero nasceretur: nec eã perficeret vllus, si nõ sufficeret vnus omnipotens. Itaq; omnipotẽtẽ genuit filiũ, quoniã quæcũq; pater facit, hæc & filius facit similiter. Filiũ quippe ipsum genuit vtiq; patris natura, nõ fecit. In illo etiã testimonio, vbi ait Apostolus: Soli sapienti Deo: nõ dissimilis error est vester: sed quod vobis respondimus de potentia, hoc etiam de sapientia respondemus, Si enim dixisset Apostolus, Soli sapienti patri: nec sic inde filium separaret. Nõ enim quia in Apocalypsi de filio legitur, Habens nomen scriptum quod nemo scit, nisi ipse: ideo pater nescit hoc nomen, à quo est inseparabilis filius. Sicut ergo scit & pater quod nemo scire dictus est nisi filius, quia inseparabiles sunt: sic etiam si dictum esset, soli sapienti patri: simul intelligi deberet & filius, quia inseparabiles sunt. Cũ vero nõ sit dictũ, soli sapienti patri: sed, soli sapiẽti Deo & Deus vnus sit ipsa trinitas, multo est facilior nobis huius solutio

Margin notes: † al. viuificatur. — Matt. 5. — Ioan. 5. — Ga. XIII. — Rom. 16. — Apo. 16.

lutio quæstionis:vt sic intelligamus solum Deum sapientem, sicut intelleximus solum potentem,id est,patrem & filium & spiritum sanctũ,qui est vnus & solus Deus,cui soli seruire iussi sumus:ne male intelligentes,[vel potius non intelligẽtes,] contra hoc præceptũ facere videamur,quia & Domino Christo ea quæ Deo debetur seruitute seruimus. Non enim di-

Matt.4. ctum est:Dominũ Deum tuum patrem adorabis,& illi soli

†plus. †serues:vt seruire permitteremur & filio, plus tamen patri tanquam maiori: minus autem filio tanquam minori Deo: sed dictum est,Dominum Deum tuum adorabis,& illi soli seruies:soli scilicet omnipotenti,soli sapiẽti Deo:vt vos repelleremini,qui nolentes accipere vnum solum Deum patrem & filium & spiritum sanctum,& dicentes vnum Dominũ Deum cui soli seruiendum est, non esse nisi Deum patrem,& tamen etiam filium Deum & Dominũ confitentes;apertissimé duos Deos & Dominos,maiorem vnum , minorẽ alterum dicitis: & reos vos secundum errorem vestrum,præcepti huius violati esse monstratis,quia non solum maiori,verumetiam minori,ea quæ Domino Deo debetur seruitute seruitis. Vbi autem

Rom. 16. dixit Apostolus, Soli sapienti Deo: cum scriberet ad Romanos,in fine Epistolæ sic locutus est:ei autem qui potẽs est,inquit,vos confirmare secundum Euangelium meum,& præconium Iesu Christi:secundũ reuelationem mysterij temporibus æternis taciti , manifestati autem nũc per scripturam Prophetarũ:secundum præceptum æterni Dei,in obediẽtiam fidei in omnes gẽtes cogniti:soli sapienti Deo per Iesum Christum,cui gloria in secula seculorum: Hoc est,ei qui potẽs est vos confirmare soli sapiẽti Deo gloria in secula seculorum. Quod autem interpositũ est,per Iesum Christum, verum soli sapienti Deo per Iesum Christum accipi debeat, vt scilicet solus Deus sapiens per Iesum Christum sapiens esse intelligatur,nõ participando,sed gignẽdo sapientiã,quod est Christus Iesus:an vero[non]per Iesum Christum[sapienti:sed,per Iesum Christum]gloria soli Deo sapiẽti:videtur ambiguũ,Sed quis audeat dicere,per Iesum Christum fieri vt sit sapiens Deus pater:cum secundum substantiam suam non dubitandum sit eum esse sapientem: potiúsque sit substantia filij per gignẽtem patrem,quam substãtia patris per genitũ filium? Restat ergo vt soli sapienti Deo gloria sit per Iesum Christũ,hæc est clara cũ laude notitia,qua innotuit gẽtibus Deus trinit

trinitas. Ideo per Iesum Christum, vt alia taceam, ipse præcepit baptizari gentes in nomine patris & filij & spiritus sancti: *Mat. 28.* Vbi præcipue commendata est huius indiuiduæ gloria trinitatis. Deus itaq; quod est ipsa trinitas, propterea solus sapiēs rectè dicitur, quia solus secundū substantiam suā sapiens est: non secundū accipientem † vel accedentem participationem *† accidentem.* sapientiæ, sicut sapiens est rationalis quæcunque creatura. Quod verò additum est, cui: vt diceretur, cui gloria: cū sufficeret si dictū esset, ei autem gloria: inusitatam nostræ linguæ indicat locutionem, nō sensum quem requiramus, vel de quo ambigamus insinuat. Quid enim sensui deperit, si dicatur, ei gloria: cui per Iesum Christum gloria: hoc est nanque, per Iesum Christum cui gloria: quod est, cui per Iesum Christum gloria. Sed alter horum inusitatus, alter vsitatus est ordo verborum. Quæris à me: Si de substātia patris est filius, de substantia patris est etiam spiritus sanctus, cur vnus filius sit, & alius non sit filius? Ecce respondeo, siue capias, siue nō capias. *Caput XIIII.* De patre est filius, de patre est spiritus sanctus: sed ille genitus est, iste procedens: Ideo ille filius est patris, de quo est genitus: iste autē spiritus vtriusque, quoniam de vtroque procedit. Sed ideo cum de illo filius loqueretur, ait, De patre procedit: *Ioan. 15.* quoniā pater processionis eius est author, qui talem filiū genuit. & gignendo ei dedit vt etiam de ipso procederet spiritus sanctus. Nā nisi procederet & de ipso, non diceret discipulis: Accipite spiritum sanctū: eúmque insufflando daret, vt *Ioan. 20.* à se quoque procedere significans, aperte ostenderet flando, quod spirando dabat occulte. Quia ergo si nasceretur, nō tantum de patre, nec tantum de filio, sed de ambobus vtique nasceretur, sine dubio filius diceretur amborū: Ac per hoc quia filius amborum nullo modo est, nō oportuit nasci eum de ambobus. Amborū est ergo spiritus sanctus procedendo de ambobus. Quid autē inter nasci & procedere intersit, de illa excellentissima natura loquens explicare quis potest? Nō omne quod procedit nascitur, quāuis omne procedat quod nascitur: Sicut nō omne quod bipes est, homo est, quāuis bipes sit omnis qui homo est; Hæc scio. Distinguere autē inter illam generationem & hanc processionem nescio, non valeo, non sufficio: Ac per hoc quia & illa & ista est ineffabilis, sicut Propheta de filio loquens, ait, Generationem eius quis enarrabit: ita *Esaie 53.* de spiritu sancto verissimè dicitur: processionē eius quis enar-

rabit? Satis sit ergo nobis, quia nõ est à seipso filius, sed ab illo de quo natus est: non est à seipso spiritus sanctus, sed ab illo de quo procedit. Et quia de vtroque procedit, sicut iam ostendimus, vnde & spiritus patris dictus est, vbi legitur, Si autẽ spiritus eius qui suscitauit Christũ à mortuis habitat in vobis: &
Rom. 8. spiritus filij, vbi legitur: Qui autem spiritũ Christi nõ habet, hic non est eius. Non enim duo sunt spiritus sancti, tanquam singuli singulorum, vnus patris & alter filij, sed vnus potius
1. Cor. 12. patris & filij? De quo vno spiritu scriptũ est, Etenim in spiritu vno nos omnes in vnũ corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue Græci, siue serui, siue liberi, & omnes vnum spiritum potaui-
Ephes. 4. mus. Et alio loco: Vnũ corpus & vnus spiritus. Quid ergo hæc trinitas, nisi vnius eiusdémq; substantiæ est? Quandoquidem nõ de aliqua materia vel de nihilo est filius, sed de quo est genitus: itémque spiritus sanctus non de aliqua materia, vel de nihilo, sed inde est vnde procedit. Vos autem nec filium de patris substantia genitum vultis, & tamẽ eum nec ex nihilo nec ex aliqua materia, sed ex patre esse conceditis. Nec videtis quàm necesse sit, vt qui non est ex nihilo, non est ex aliqua re alia, sed ex Deo, nisi ex Dei substantia esse non possit, & hoc esse, quod [Deus] est, de quo est: hoc est Deus de Deo. [Quocirca Deus de Deo] natus: quia non alius prius fuit, sed natura coæterna de Deo est, nõ est aliud quàm est ille de quo est, hoc est vnius eiusdémque naturæ, [vel vnius] eiusdémq; substantiæ. Quod cũ auditis, quale cor habeatis ignoro, qui putatis nos dicere sic filiũ natum esse de patre, quomodo nascũtur de corporibus corpora. Et quoniam corruptibiliter ista nascuntur, accusatis nos tanquam generationi vnigeniti quæ de patre est corporalem passionẽ corruptionémque tribuamus. Carnalibus quippe cogitationibus pleni substantiam Dei de seipsa gignere posse filiũ non putatis, nisi hoc patiatur quod substantia quãdo gignit patitur carnis. Erratis, non scientes scripturas neq; virtutem Dei. Quando legitis: Vt simus in vero filio eius Iesu Christo: verum Dei filiũ cogitare. Hunc au-
1. Ioan. 5. tem filiũ nullo modo verũ Dei filiũ cogitatis, si eum natum esse de substantia patris negatis. Non enim iam erat hominis filius, & Deo donãte factus est Dei filius: ex Deo quidẽ natus, sed gratia, non natura. An fortè & si nõ hominis filius, tamen aliqua iam erat qualiscunq; creatura, & in Dei filiũ Deo mutante cõuersa † est? Si nihil horũ, ergo aut de nihilo aut de aliqua

† Aliàs, filiũ Deũ muta atque cõuersa, &c.

qua substantia natus est. Sed ne crederemus de nihilo esse Dei filium vos putare, iam nos ab ista solicitudine liberasti. Affirmasti enim non vos dicere, de nihilo esse Dei filiũ: De aliqua ergo substantia est, Si non de patris: de qua? Dicite. Sed nõ inuenitis. Iam igitur vnigenitum Dei filiũ Iesum Christũ dominum nostrũ de patris esse substantia non vos nobiscum pigeat confiteri. Pater ergo & filius vnius sunt eiusdémque substantiæ: Hoc est illud Homousion quod in concilio Niceno aduersus hæreticos Arrianos à catholicis patribus veritatis authoritate & authoritatis veritate firmatũ est: quod postea in concilio Ariminensi, propter nouitatem in verbis minus quàm oportuit intellectũ, quam tamen fides antiqua pepererat, multis paucorũ fraude deceptis, hæretica impietas sub hæretico imperatore Cõstantio labefactare tentauit. Sed post nõ longũ tempus libertate fidei catholicæ præualente, posteaquàm vis verbi sicut debuit, intellecta est, Homousion illud catholicæ fidei sanitate longè latéq; defensum est. Quid est enim Homousion, nisi vnius eiusdémq; substantiæ? Quid est inquam Homousion, nisi, Ego & pater vnũ sumus? Sed nunc *Ioan. 10.*
nec ego Nicenum, nec tu debes Ariminense tanquam præiu- »
dicaturus proferre conciliũ: Nec ego huius authoritate, nec »
tu illius detineris: scripturarũ authoritatibus, nõ quorumque »
propriis, sed vtriusque communibus testibus, res cũ re, causa »
cum causa, ratio cũ ratione concertet. Vtrique legimus: Vt si- »
mus in vero filio eius Iesu Christo: Ipse est verus Deus & vita *1. Ioan. 5.*
æterna. Vtrique tanti põderis molibus cedamus. Dicite ergo nobis, vtrũ iste verus Dei filius, ab eis qui gratia filij sunt huius nominis quadam proprietate discretus, de nulla substantia sit, an de aliqua? Non dico, inquis de nulla, ne de nihilo dicam. Ergo de aliqua est: quæro, de qua? Si non de patris, aliam quære. Si aliam non inuenis, quia omnino non inuenis, patris agnosce, & filiũ cum patre Homousion cõfitere. Caro de carne nascitur, filius carnis de substantia carnis nascitur: Corruptionem de medio tollite, passiones carnales à lumine mentis abiicite, & inuisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspicite. *Roma. 1.* Credite creatorem qui dedit carni carnem gignere, qui dedit parentibus veros carnis filios de carnis substantia generare, ac sic filios cum parentibus vnius esse substantiæ: multò magis potuisse verum gignere filium de sua substantia, & vnam cum vero filio habere substantiam,

 manen

manente incorruptione spiritali,& longissimè hinc aliena corruptione carnali: Nam de anima quid dixeris,nescio. Verba enim tua sunt vbi dicis: Nec enim ad animæ ingenuitatem cõparatis illam tantam magnificentiã, sed ad fragilitatẽ corporis.† De corpore vtique,inquis,nascitur caro,corporalis filius:nõ tamen de anima anima nascitur. Post istam quasi definitionem tuã,rursus affirmas animam filios generare. Adiungis enim & dicis: Si ergo nostra anima incorruptibiliter generat & impassibiliter,nullam sentiens diminutionem,nõ inquinationem aliquã, sed legitimè secundum iura diuina generatum filiũ,sapientiũ consensu,accõmodans † corpori,ipsa integra manet,quanto magis omnipotens Deus? Et paulòpost dicis: quanto magis Deus pater incorruptibilis incorruptibiliter genuit filiũ? Iam supra dixi,nescire me quid volueris de anima intelligi,de qua prius dixisti,quòd nõ nascatur anima de anima: & postea, quòd anima incorruptibiliter gignat filiũ: Si [anima] animã gignit,quomodo nõ nascitur anima de anima? Si carnem, tu videris quomodo sit caro verus animæ filius. Christus enim propter quem putasti hanc adhibendam similitudinem, verus est Dei filius. Si autem incorruptibiliter gignere animã filiũ sic accipi voluisti,quomodo ait Apostolus, In Christo enim Iesu per Euangelium ego vos genui: Cur nõ attendis quòd iã erant illæ animæ in veteri vita,quas per Euangelium renouando Apostolus genuit? Verbũ autem Dei Deus vnigenitus filius,sicut iam disputauimus, nõ prius aliquid fuit,& renouatione est generatus à patre,sed cũ patre semper fuit: sicut est semper atque erit mirabili atque ineffabili modo genitus ab æterno coæternus. Sed si ob hoc introduxisti hanc dissimilem similitudinem, vt assereres Deũ patrem incorruptibiliter genuisse,noli laborare,cõfiteor omnino,incorruptibiliter genuisse Deũ patrem, sed quod est ipse genuisse. Iterum enim dico hoc, quod vobis sæpe dicendum est, Aut de aliqua substantia natus est Dei filius,aut de nulla: Si de nulla,ergo de nihilo: quod vos non dicere iam tenemus. Si de aliqua,nec tamen de patris,non verus est filius, Si de patris,vnius eiusdémq; substãtiæ sunt pater & filius, Quomodo autem nihil filio subtraxit vt dicis,si eiusdem substantiæ est, & tamen minor est,nec sicut infans crescere potest? Iam verò de immortalitate Dei,quia non patrem,sed Deum,qui & pater est & filius & spiritus sanctus, solum habere immortalitatem

† carnis.

† Aliàs, generat, filium, & sapientia cõsensum accommodans &c.

1. Cor. 4.

tatem dixit Apostolus, satis superius disputauimus, quando ipsum Apostolicum testimonium & posui totum & exposui. Displicet tibi, quòd æqualem patri asserimus filiũ, quasi possit esse inæqualis, qui verus est filius, nõ natus ex tempore, sed gignenti coæternus, sicut splendor ab igne genitus gignenti manifestatur æquæuus. Sed habet, inquis, Dei filius authorem patrem. Si propterea Deum patrem Deo filio dicis authorem, quia ille genuit, genitus est iste, quia iste de illo est, nõ ille de isto, fateor & concedo. Si autẽ per nomen authoris minorem vis facere filiũ, patrémque maiorem, nec eiusdem substantiæ filiũ cuius est pater, detestabor & respuam: quia & filius hominis, inquãtum est filius, habet authorem, de quo natus est, patrem: nec tamen ideo non est eiusdem substantiæ cuius est pater, & quòd iste minor, maior est ille: potest tamen ad formam patris valentiámq; peruenire crescendo, in qua patrem propterea † nõ omnino inuenit talem, quia & ille defecit senescendo. Sic enim necesse est varietur ætate mortalitas, vbi temporalis est nõ æterna natiuitas. Non autem illa sic est, vbi nec crescit filius, nec senescit pater: Et ideo amborũ non impar est ætas, quia vbi est æternitas, non est ætas. Ideo forma nõ impar amborum, quoniam verus filius qui non vt augeretur est natus, ne remaneret degener, æqualis est natus. Sit ergo natiuitate humana longe melior & excellẽtior diuina natiuitas incorruptibili & inuiolabili generatione, non tamen sit deterior diuersitate naturæ. Sed vitam filius, inquis, accepit à patre. Accepit sicut genitus à gignente. Omnia, inquit, quæ habet pater mea sunt. Omnia ergo quæ habet pater, dedit ille gignendo, accepit iste nascẽdo: Nec dando ille amisit quod habuit: nec iste cum esset & non haberet, accepit. Sed sicut ille permansit habens omnia, cum ea quæ habet filio dederit omnia: sic iste nunquam fuit sine omnibus, quæ non egendo, sed nascendo accepit vt filius: quia nunquam potuit esse non natus, & ea sine quibus non est natus, & est immutabilis natus, semper habuit, quia semper est natus. Si enim aliquid eorum quæ habet pater non dedit filio, falsum est quod ait filius, Omnia quæ habet pater, mea sunt. Sed quia [quod dixit filius] verum est, prorsus omnia quæ habet pater, dedit vt diximus ille gignendo, accepit iste nascendo: Ac per hoc dedit ille vitam, quia genuit vitam: accepit iste vitam, quia natus est vita: si minor, si discolor, si diuersa, non ergo quam pater

† Aliàs, postea.

Ioan. 16.

Ibidem.

Ioan. 16. habuit hanc dedit filio: Et quo modo verum est: Omnia quæ habet pater, mea sunt? Sed quis audeat dicere, verum non est
Ioan. 5. quod veritas dixit? Quapropter sicut habet pater vitam in semetipso, sic dedit & filio vitam habere in semetipso: sicut habet, dedit: quod habet, dedit: qualem habet, talem dedit: quantam habet, tantam dedit. Omnia quæ habet pater, filij sunt. Non ergo aliquid minus quàm pater habet, filio dedit: Nec amisit pater vitam quam filio dedit: Viuendo enim timuit quam gignendo dedit. Vita est autem ipse pater, vita est ipse filius: Et ille quippe & iste id habet quod est ipse: Sed ille de nullo vita, iste vita de vita: sed talis qualis illa, tanta quanta illa, hoc omnino quod illa, quia verus est filius, quia perfectus est filius, quia non est degener ab vno Deo patre, Deus vnicus filius: Patri ergo æqualis est filius. Quicquid eum dicis à patre accepisse, fatemur & nos prorsus: Pater dedit, filius accepit. Sed cùm pater omnia quæ habet gignendo dederit, æqualem vtiq; genuit, quoniam nihil minus dedit. Quo modo ergo tu dicis, quia ille dedit, ille accepit, ideo æqualem filium patri non esse: cùm eum cui data sunt omnia, & ipsam æqualitatem
Act. 20. videas accepisse? Scriptum est quidem, Beatum est magis dare quàm accipere: Sed in hac vita vbi est inopia, qua vtique melior est copia: Melius enim est habere quàm egere: & melius est donare quàm [accipere: erogare quàm] mendicare. Vbi autem qui dedit, gignendo dedit: & qui accepit, nascendo accepit: non inopi subuentũ est, sed ipsa copia generata est. Nec potest qui accepit ei qui dedit esse inæqualis, quia & hoc accepit vt esset æqualis. Nihil enim patre minus habet ille qui
Ioan. 16. dicit, Omnia quæ habet pater, mea sunt: Aequalis est igitur: Sed quia semetipsum exinaniuit, formam serui accipiẽs, non
Philip. 2. formam Dei perdens, ita factus est in eadem serui forma obediens vsque ad mortem crucis, in qua paulominus minoratus
Psal. 8. est ab angelis, vt patri in forma Dei maneret æqualis, quia nõ est forma illa mutabilis. Quid itaque mirum est, si ea quæ
Ioan. 8. commemoras dicit: Ego quæ placita sunt patri meo, facio semper? Et ad monumentum Lazari: Pater, gratias ago tibi quia
Ioan. 11. audisti me, & ego sciebam quia semper me audis, sed propter eos qui circunstant dixi, vt credant quia tu me misisti. Et ite-
Ioan. 9. rum: Me oportet operari opera eius qui me misit. Et antequã panes frangeret, prius patri gratias egit. Si his atq; huiusmodi
Mat. 26. testimoniis id ostendere voluisses, quòd in forma serui filius

minor

minor eſt patre, & in ipſa forma Dei iſte de illo, non ille de iſto eſt: quod ſæpe ſignificans, multa ita dicit, vt eum non intelligentes etiam in ipſa diuinitate arbitrentur minorem: ſic teneres rectam regulam fidei, vt non contradiceres veritati: nec per alia teſtimonia oppugnar s Euangelium, ſed doceres. Quæ ſunt enim placita patri quæ non ſunt & filij? aut vnde poteſt facere filius, niſi quę placita ſunt patri, à quo habet omnia in quibus æqualis eſt patri? Quo modo non gratias agit patri de quo eſt, præſertim in forma ſerui, in qua illo minor eſt? Quo modo non patrem rogat vt homo, qui cùm patre exaudit vt Deus? Quis autem Chriſtianus ignorat quòd pater miſerit, miſſúſque ſit filius? Non enim genitorem ab eo quem genuit, ſed genitum à genitore mitti oportebat. Verum hoc non eſt inæqualitas ſubſtantiæ, ſed ordo naturæ: non quòd alter prior eſſet altero, ſed quòd alter eſſet ex altero. Oportebat ergo operari eum qui miſſus eſt, opera eius à quo miſſus eſt. Et quæ ſunt opera patris, quæ non ſunt & filij: cùm dicat idem filius, Quæcunque pater facit, hæc & filius ſimiliter facit? *Ioan. 5.* Opera tamen patris eſſe dicit, Non enim obliuiſcitur à quo ſit: à patre quippe illi eſt, vt operator talium operum ſit. Hæc autem vos ita intelligitis, vt hinc etiam putetis patrem filio eſſe maiorem, quia dixit paſſerem non cadere in terram ſine patris voluntate, quaſi cadat ſine voluntate filij. An vſqueadeò *Mat. 10.* minorem vultis filium, vt non habeat in poteſtate nec paſſeres? Sed ſi non vultis huic regulæ acquieſcere, vt vbicunque legeritis in authoritate diuinorum eloquiorum, quibus minor patre filius videatur oſtendi: aut ex forma ſerui dictum accipiatis, in qua vere minor eſt patre: aut ideo dictum, quòd non demonſtretur maior vel minor vllus eſſe altero, ſed demonſtretur eſſe alter ex altero: ſi huic, inquam, rectiſſimæ regulæ non vultis acquieſcere: certe tamen verum Dei filium nulla ratione dicetis, ſi non eiuſdem ſubſtantiæ, cuius pater eſt, eum eſſe dicatis. Vt enim humanum aliquid dicam propter infirmitatem carnalium, cùm homines duo ſunt, pater & filius, ſi obediens ſit patri filius, & aliqua exiſtente cauſa roget patrem, gratias agat patri, aliquò denique mittatur à patre, vbi ſe dicat non veniſſe facere voluntatem ſuam, ſed eius à quo miſſus eſt, nunquid hinc oſtenditur non eiuſdem cuius pater eſt eſſe ſubſtantiæ? Cur ergo vbi de filio Dei talia legitis, ſtatim in tantum ſacrilegium corde atq; ore proruitis, vt veri

filij Dei vnam eandémq; cum patre substantiam non esse credatis atq; dicatis? Quid quòd etiam illud commemorandum putasti, quod manifestissimè vt homo loquitur: Potestatẽ habeo ponendi animam meam, & potestatem habeo iterum su-
Ioan. 10. mendi eam. Hoc enim præceptum accepi à patre meo? Quid hoc adiuuat causam tuam? Nũquid enim aliud dixit, nisi potestatem habeo moriendi & resurgendi? Quod itaque ait: Nemo eam tollit à me, sed ego eam pono à me, & iterum sumo eam: quid intelligi voluit, nisi se non fuisse moriturum, nisi ipse voluisset? Nunquid tamen nisi homo esset, mori & resurgere potuisset? Sic autem introduxisti hoc testimonium, vt præloquereris dicens: Hic sanè & de sua potestate quam à patre accepit, dicebat: Potestatem habeo ponendi animã meam, & potestatem habeo iterum sumendi eam: tanquam si homo non esset, positurus esset animam suam. Vt homo ergo, nõ vt Deus accepit hanc potestatem: quamuis non dixerit, hanc potestatẽ: sed, hoc præceptum accepi à patre meo. Quis autem nesciat aliud esse præceptum, aliud potestatem? Hoc enim habemus in potestate, quod cum volumus possumus: Præceptum vero id nobiscum agit, vt quod iam est in potestate, faciamus. Si autem nondum est in potestate, oremus nobis potestatẽ dari, vt quod præceptũ est, impleamus. Quocirca si ea quæ aperta sunt, velitis attendere, vt homo acceperat hanc potestatem: Sed propter contentiosos ego ad vtrunq; concludam: Si vt homo accepit hanc potestatem, nihil tibi prodesse hoc testimonium & tu vides? Quia si ex hac potestate à patre accepta, minorem patre filium vis probare, nec nos dubitamus, quòd inquantum homo est Christus, minor est patre. Si autem vt Deum vis accepisse hanc potestatem, gignendo eum pater æqualem sibi, dedit ei omnium rerum tantam, quanta ipsi patri est, potestatem. Si enim minus habet in potestate aliquid quàm pater, non sunt eius omnia quę habet pater: sed quia eius sunt, tantam procul-dubio habet potestatem quantã pater. Præceptũ quoq;, aut vt homo accepit, aut vt Deus. Si vt homo, nulla quęstio est, vt homo est patre minor: Si vt Deus, nõ hinc ostẽditur minor, quia nascendo id accepit, non indigendo. In verbo enim vnico Dei omnia præcepta sunt Dei, quæ ille gignens dedit nascenti, non cum genuisset addidit indigenti: Ac per hoc tantum genuit quantus est ipse: quia de seipso genuit verum filium, & perfectam genuit plenitudinem diuinitatis, non perficiendam ætatis

tis

tis accessu. Sed humilius à te quæro, quare filium hominis quemlibet hominem, si præceptum accipiat à patre, non cum dicis alterius esse substantiæ, & filium Dei Deum, ob hoc audes negare paternæ esse substantiæ, quia præceptum accepit à patre? Prorsus, & præceptum à patre accepit, & eiusdem substantiæ est, cuius est ille qui dedit. Quis te contradicentem ferat, si ad te audiendum homines patres filiíque concurrant, eiusdem vtriq; substantiæ? Nec ideo filij degeneres, quòd ita præcepta eis dederint patres. Sed forte dicis patres doctos filiis indoctis præcepta dedisse. Refer nunc te ad Dei filium, de Deo patre natum Deum: qui vtiq; imperfectus est natus, si præceptum accepit indoctus. Quia verò perfectus est natus, præceptum dedit ille gignendo, accepit iste nascendo. Nunquam enim verus Dei filius indoctus fuit, filius autem nunquam non fuit. In forma Dei filium esse non negas, & Deo patri æqualem negas, maiorem patris formam putans esse quàm filij: tanquam non habuerit pater vnde formam suam compleret in filio, quem de seipso genuit, non fecit ex nihilo, non ex alio. Aut si formam suam in vnico filio plenam gignere potuit, nec tamẽ genuit plenam, sed minorem, quid sequatur attendite, & in viam redite, ne cogamini patrem inuidum dicere. Dicitis Deum filium, dicitis dominũ, sed vt duos deos dominósq; faciatis, contra scripturam clamãtem: Audi Israël, Dominus Deus tuus, Deus vnus est. Quid autem in hoc sacrilegio vobis prodest, quòd patri datis tantam formam, quantam non datis filio? Nunquid si vnus maior, alter est minor, ideo non sunt dij & domini duo? Si carere cupitis hoc errore, sic dicite alium esse patrem, & alium esse filium, vt tamen simul ambos nõ duos dicatis, sed vnum dominum Deum. Dicitis regem filium de rege patre vtiq; natum: nec intuemini in genere humano filios regum, etiam si non sint ex regibus reges, esse tamen ex hominibus homines, nec habere potestatem cum patribus regiam, & tamen eandem tenere naturam: Vos autem filio Dei regis regnum cum patre conceditis, & naturam paternam vanitate impia denegatis: cúmq; Deo patri dicitis inæqualem, qui non rapinam, hoc est, qui non alienum arbitratus est esse æqualis Deo: sed tamen non intendens quæ sua sunt, sed quæ nostra sunt, semetipsum exinaniuit: non formam Dei perdens, sed formam serui accipiens, in qua patri factus est obediens vsq; ad mortẽ crucis: In qua forma cum non

Cap. xv.

Deut. 6.

Philip. 2.

vultis sic agnoscere patre Deo minorem, vt in Dei forma patri non negetis æqualem. Nos, inquis, dicti sumus filij gratia, non natura hoc nati: Ideo vnigenitus est filius, quia quod est secundum diuinitatis suæ naturam, hoc est natus filius. Hæc non tua solum, verumetiam nostra sunt verba. Cur ergo quem Dei filium natura non gratia confiteris, eiusdem naturæ cuius pater est non esse contendis, nec quid mali abs te dicatur attendis? Nónne regis Dei filio, paternum regnum auferre tolerabilius est quàm naturam? De spiritu autem sancto quo modo & ipse de Deo sit, nec tamen & ipse filius sit; quoniam procedendo, non nascendo legitur esse de Deo, iam superius quantum satis visum est disputaui. Nos, inquis, in patrem Deum innatum, naturam non accipimus: Et tanquam rationem reddens, cur Dei patris non dicatis esse naturã, mox adiungis & dicis: Credimus quod ait Christus, Spiritus est Deus: quasi Christus secundum id quod Deus est, non spiritus sit, quem tamen natura filium esse dixisti. Non ergo pater ideo natura non est, quia spiritus est. Sed forte quia natus non est, ideo eum non vultis esse naturam. Putatis enim, quòd à nascendo natura sit dicta. Scitote ergo, quòd vnaquæque res esse dicitur per substantiam hoc esse vtique per naturam, Certe si non putatis esse dicendum, eiusdem filiũ cuius pater est esse naturæ, dicite cuius pater est substantiæ, & ad causam quæ inter nos agitur, sufficit nobis. Veruntamen admonendi estis, vt intueamini quod ait Apostolus: His qui natura non sunt dij, seruistis. Vbi certe nos Deo qui natura est Deus, seruire monstrauit. Vos ergo qui Deum patrem non natura Deum esse creditis, vbi eum constituatis aduertite: & si vllus in vobis pudor est, erubescite. Ecce nos dicimus vobis, non seruimus Deo qui natura non est Deus: ne simus tales, quales fuerunt illi quibus dictum est. His qui natura non sunt dij, seruistis, Vos si tales esse vultis, petimus ne velitis, & Deum patrem natura Deum esse dicatis: eiúsq; filium quem non gratia, sed natura filium iam esse dicitis, eiusdem naturæ cuius pater est nõ negetis, ne nihil aliud quàm filium esse verum negetis. Quo modo enim dicitis, & verum filium vos profiteri, & patri similem non negare, quando eum negatis vnius cum patre esse substantiæ? Sicut autem verum filium indicat vna substantia, sic non verum diuersa substantia. Quo modo autem filium patri similem dicitis, cui patris substantiam dare non vultis? Nónne similis homini est pictura

Ioan. 4.

Galat. 4.

pictura vel statuta, & tamen filius dici nō potest, quia diuersa substantia est? Homo nempe ad Dei similitudinem factus est, tamen quia nō est vnius eiusdémque substantiæ, non est verus filius, & ideo fit gratia filius, quia non est natura. Si ergo vultis Dei filium verum cōfiteri, prius illum ac præcipue dicite vnius eiusdémque substantiæ, vt tanquā verum filium, & Dei filium per omnia similem patri esse dicatis: Nam quem substantiam putatis habere diuersam, plus eum dissimilem quàm similem dicitis, & omnino verum filium denegatis. Nā † vultis nosse, ad ostendendū verum filiū quantum valeat vna eadémq; substantia: etiam si filius hominis homo in quibusdam similis, in quibusdam sit dissimilis patri, tamen quia eiusdem substantiæ est, negari verus filius non potest: & quia verus est filius, negari eiusdem substantiæ non potest. Vos autem ita dicitis verum Dei filium similem patri, vt substantiæ velitis esse diuersæ, per quam solam potest filius verus ostendi. Nam duo veri homines, & si nulllus eorum filius sit alterius: vnius tamen sunt & eiusdem substantiæ: Homo autem alterius hominis verus filius, nullo modo potest nisi eiusdem cum patre esse substantiæ, etiam si non sit per omnia similis patri. Quocirca verus Dei filius & vnius cum patre substantię est, quia verus filius est: & per omnia est patri similis, quia Dei filius est. Neque enim sicut contingit in filiis hominum vel quorūque animaliū, ita fas est dicere, verum Dei filium substātiæ quidem vnius esse cum patre, sed non per omnia similem patri. Nicenum ergo nobiscum tenete concilium, si vultis Christum dicere verum Dei filium. Diuersas, inquis, accusamur dicere naturas. Et quid aliud dicis de Deo patre, & de Deo filio, quid aliud dicis? An ideo putas ab ista accusatione purgari, quia cōtinuo subiungis dicens: Hoc scito quod nos dicimus, quòd pater spiritus spiritum genuit ante omnia secula, Deus deum genuit? Hoc quidē dicitis, & verū dicitis: sed hoc tacuisti, quod falsum execrabile dicitis. Spiritus enim spiritum genuit, verum dicitis: sed hoc verum ea intentione vos dicitis, quia etiam diuersæ naturæ dicitur spiritus. Nam diuersæ naturæ sunt spiritus Dei, siue spiritus Deus, & spiritus hominis, & tamen vterque dicitur spiritus. Item diuersæ naturæ sunt spiritus hominis & spiritus pecoris, & tamen nihilominus vterq; spiritus dicitur. Itē dicitur, Deus Deus & dicitur Deus homo. Sicut dictū est: dij estis. Et sicut dictus

† Nec

Psal. 18.
Exod. 7.

dictus est Deus Moyses Pharaoni. Et cum sit Dei & hominis diuersa substantia, tamẽ vterque appellatur Deus. Prorsus veraciter arguimini, quãuis dicatis de Deo patre & de filio, spiritus spiritũ genuit, naturas tamen diuersas dicere: & quãuis dicatis, Deus deum genuit, etiam sic non recedere à diuersitate naturæ, quia non per omnia similem patri esse dicitis filium: Nam si per omnia similem diceretis, consequẽter intelligeremini, quòd eos diceretis etiã vnius eiusdémque esse naturæ siue substãtię. Si ergo ab hoc crimine quod vobis obiicitur, Dei patris & Dei filij vos dicere naturas esse diuersas, purgare te cogitas, sicut dicis, Spiritus spiritum genuit: ita dic, spiritus eiusdem naturæ siue substãtiæ spiritum genuit. Itẽ sicut dicis, Deus deum genuit: ita dic, Deus eiusdem naturæ siue substantiæ Deum genuit. Hoc si credideris & dixeris, nihil de hac re vlterius accusaberis. Si autem hoc non dixeris, quid prodest quia dicis, Verus innatus pater verum genuit filium: cum proculdubio verus filius non sit, si nõ est vnius eiusdémque substantiæ cum illo qui genuit? Dicit quidem filius ad patrẽ: Hæc est autẽ vita æterna, vt cognoscant te solum verum
Ioan. 17. Deum, & quem misisti Iesum Christum: id est, te & quẽ misisti Iesum Christum, cognoscãt solum verum Deum. In quibus verbis vos solum patrem non cum filio verum accipiẽtes Deum, quid aliud quàm filium negatis verũ Deum? Quia vero pater & filius, non duo dij, sed vnus est Deus, sine dubio & [filius] verus est Deus, & adiũcto spiritu sancto, solus est Deus Neque enim mouere nos debet, quod nominatus non est hoc loco spiritus sanctus, tanquam non sit Deus, aut non sit verus
1. Cor. 2. Deus. Tale est enim hoc quale si quis dicat, nescire Christum ea quæ Dei sunt: Quoniam dicit Apostolus sic, Ea quæ Dei sunt, nemo scit nisi spiritus Dei: hoc est enim, nemo scit nisi spiritus Dei: quod est, solus scit spiritus Dei. Sicut ergo ab hac scientia, quã non habere nisi spiritus Dei dictus est, nõ excluditur Christus, sic ab eo quod pater & Christus dictus est solus verus Deus, non excluditur spiritus sanctus. Sic & nomẽ
Apoc. 19. illud quod in Apocalypsi nemo nosse dictus est nisi ipse qui
1. Cor. 2. hoc habebat scriptum, id est Christus, nouerat vtique & pater quod negare non potestis: nouerat & spiritus sanctus, etiam si negatis. Spiritus enim omnia scrutatur: etiam altitudines Dei: nisi forte quia scrutatur dictus est, negatur apprehendere: negetur ergo Deus apprehendere corda & renes hominum. Scri-

ptum est

ptum est enim: Scrutans corda & renes Deus. Ita ergo dictus *Psalm.7.* est solus verus Deus pater & Iesus Christus, vt ab hac veritate Deitatis nullo modo alienaretur spiritus sanctus: Non autem filius, vt tibi videretur, solum potentẽ, solum sapientem, solum bonum patrem dicit esse Deum. Deus autem vnus & solus est ipsa Trinitas, vt ostendunt ea quæ superius iam sæpissime diximus. Quòd autem non proficientem, sed perfectum Deus pater genuerit filium Deũ, verum dicis. Sed quòd ipsam filij perfectionẽ perfectioni patris non vis æquare, hoc falsum dicis, & veritati qua verus est filius contra dicis. Homo enim si posset, inquis, perfectum mox generare filium, non paruulum generaret, qui coaugmentatus annis, tandem aliquando sui genitoris impleat volũtatem: veritatem verissimè omnino cõtra te loqueris. Sed vt contra te nõ sit quod loqueris, agnosce æqualitatẽ patris & filij: quia & homo si posset, filium mox generaret æqualem, nec expectaret annos, per quos in forma filij posset voluntas eius impleri. Deus ergo cur non æquale genuit filium, cui nec anni necessarij fuerunt per quos adimpleretur, nec omnipotentia defuit? An forte noluit? Ergo, quod absit, inuidit: Sed non inuidit, æqualem ergo genuit: Ac per hoc vnius eiusdémque substãtiæ: Quãdo quidem homo qui propterea, quia non potest non gignit æqualem, eiusdem tamen substantiæ gignit filium cuius est ipse Quod si nõ esset, profecto verus filius esse non posset. Quid est ergo quod dicis, pater talem genuit filium, qualis & nunc est, qualis & permanet sine fine? Hoc bene diceres, si patri æqualem verum filiũ non negares. Cum verò perfectum dicis & æqualem negas, & talem qualis est natus, sine fine permanere non negas, proculdubio minorem patre filium sine fine remanere pronuncias: Ac per hoc nascitur filius hominis minor patre: & quia imperfectus nascitur, crescendo ad formam peruenit patris, Natus est Dei filius minor patre: Et quia perfectus atque immortaliter natus est, nullum accipit incrementũ, sed eum ipsa perfectio à forma patris in æternum efficit alienum. Ecce quæ creditis, ecce quæ dicitis, ecce, quod peius est, quæ docetis. Sed in auditorum, inquis, est arbitrio, vt eligant alterum de duobus, aut obedientem patri filium, qui se exinaniuit formam serui accipiens, cui & pater donauit nomen quod est super omne nomen: aut interpretationem tuam. Prorsus auditores, quibus donat Dominus intellectum, non vnũ de duobus *Philip.2.* istis

istis eligũt, sed vtrunque, id est & obedientem patri filium, & interpretationẽ, vel potius expositionẽ meam, qua ostendi sic obedientem fuisse in forma serui, vt formam non admitteret Dei, in qua æqualis est patri: Tu verò vide quàm contumeliose filio Dei tribuas obedientiam, cuius minuis in diuinitate

Cap. xvi. naturam. Quando autem à me audisti, propter Iudæos humilitatis non veritatis gratia dixisse filium, quòd Deus sit pater eius? Hoc à me ita nunquam audire potuisti, sicut nunquam dixi, sed planè dixi propter formam serui dictum esse. Sicut autem ipsa forma serui vera, non falsa est, ita patrem suum esse etiam propter illam Deum suum veraciter dixit, nõ humiliter finxit. Quis enim est humilitatis fructus, vbi detrimentum est veritatis? Tu autem istam certissimam veritatem ita es refutare conatus, vt diceres ideo verba ista quibus ait Dominus, Deum meum & deum vestrum ad formam ser-

Ioan. 20. ui non pertinere, quia eis verbis post resurrectionem vsus est Dominus, quasi formã serui resurrectione consumpserit, ac non potius in melius cõmutauerit: quasi non qui mortuus est, ipse etiã resurrexerit: quasi non forma [serui] quæ occisa est, ipsa resurrexerit: quasi non ipsa in cælum leuata sit, in ipsa Dei filius sedeat ad dexteram patris, in ipsa venturus sit ad viuos & mortuos iudicandos? Nónne clarissima contestatio est angelorum dicentium: Sic veniet quemadmodum

Acto. 1. vidistis eum euntẽ in cælũ? Cur ergo post resurrectionẽ non

Ioan. 20. diceret, Ascẽdo ad patrem meũ & patrem vestrũ, Deũ meum & Deum vestrũ: quando in eadẽ forma fuerat ascẽsurus, propter quam ex tẽpore Deus est eius, qui sine tempore pater est

1. Cor. 15. eius? Propter quã formam non solũ post resurrectionẽ, verumetiam post iudiciũ subiectus erit ei, qui illi subiecit omnia. Quotquot ergo testimonia posuisti, quibus probares dictum esse Deum Christi, eũ qui pater est Christi, discutere quẽadmodum dicta sint superfluũ iudico: sed à te frustra cõmemorata esse, puto quòd nec tu debeas dubitare. Iam verò illud vbi Dominus in eadẽ carne quã resuscitauerat cõstitutus, & eun-

Mat. 28. dem hominẽ gerẽs, ait ad discipulos suos: Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra. Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti, docentes eos seruare omnia quæcunq; mãdaui vobis: vt quid cõmemoraueris, & quid inde probare volueris, prorsus nescio. Nũquid enim ait: Data est mihi à Deo meo potestas? Quod si di-

xisset

xisset, propter ipsam humanam formã dictum fuisse ambigi non deberet. Quia vero non dixit, quid isto testimonio volueris agere, nõ intelligo: Imò intelligo te id egisse, vt abundantius loquereris. Si enim tanquã deo data est hæc potestas, nascenti eã pater dedit, nõ indigẽti: quia gignẽdo dedit, non augendo. Si verò tanquã homini data est hæc potestas, quid habet quęstionis? An forte nos admonere voluisti, quòd baptizari Dominus iusserit gẽtes, in nomine patris & filij & spiritus sancti? Vbi audis vnũ nomẽ, & vnã non vis intelligere deitatem. Quod autẽ dicis, & ante incarnationẽ Christi, patrẽ dictum esse Deum eius, quoniã scriptũ est, Vnxit te Deus deus tuus: longe ante quã Chrius venisset in carne, ita ne nõ intelligis in prophetia esse prædictũ, tanquã fuerit factum quod erat futurum? An non sic in Prophetia, ait ipse Dominus, Foderũt manus meas & pedes: & cætera quibus passionẽ suã tanto ante prænũciauit, & quod futurũ erat, tanquã iam factum esset expressit? Dictum est ergo in prophetia rerũ futurarum, tãquam locutione rerum præteritarum. Vnxit te Deus deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis: Participes eius significans, qui futuri fuerãt serui eius, socij eius, amici eius, fratres eius, membra eius. Prædictum est ergo quod futurum erat, vt vngeret Deus Christi, hominem Christum: qui tamen sic factus est homo, vt maneret Deus. Vngeret autẽ non visibili & corporali oleo, sed spiritu sancto, quem scriptura nomine olei exultationis, figurata, vt solet, locutione significat. Dixit autẽ, vnxit: non dixit, vncturus est: quia in prædestinatione iã factum erat, quod suo tempore futurum erat. Vbi tu timens ne spiritus sanctus, quo vnctus est Christus, maior videatur esse quã Christus, quia reuera maior est homine Christo: qui enim sanctificat, eo qui sanctificatur est maior: hoc ergo timens, voluisti oleo exultationis eam lætitiam significatã videri, qua filius exultauit cum patre, quãdo est cõdita creatura. Et cõmemorasti vt soles testimonia causæ tuæ non necessaria, de lætitia patris & filij. Sed quid facturus, quò iturus? Quo modo id quod est luce clarius, aut negaturus, aut in aliud quodcunque versurus es, cum recitatur tibi quod beatus Petrus in Apostolorum Actibus dixit, Hunc Iesum à Nazareth, quem vnxit Deus spiritu sancto. Ecce q̃ prophetabatur quãdo dictum est, Vnxit te Deus Deus tuus oleo exultationis, vel oleo læticiæ præ participibus tuis. Deus enim cui dictũ est in eodem

Psal. 44.
Psal. 21.
Psal. 44.
Act. 10
Psal. 44.

Psalmo, Thronus tuus Deus in seculum seculi: virga directionis, virga regni tui. Dilexisti iustitiam, odio habuisti iniquitatem, propterea vnxit te Deus Deus tuus: à Deo patre vnctus est filius, qui sic homo factus est vt maneret Deus, qua vnctione plenus erat: id est spiritu sancto, Propter quod de illo scri-
Lucæ 4. ptum est, Iesus autẽ plenus spiritu sancto, reuersus est ab Ior-
Ca. XVII. dane. Dicis & in persona spiritus sancti nõ posse suscipi quod
Ioan. I. de filio dictum est, Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Et hoc ideo dicis, vt quibus potueris persuadeas, quod vobis male persuasum est, spiritum sanctum non esse creatorem: quasi legeris, Omnia per ipsum facta sunt sine spiritu sancto: aut, Omnia per neminem facta sunt nisi per ipsum. Quanquam & si tale aliquid legeris, sic spiritum sanctum ab hac operatione, qua constituta est creatura, credere non deberemus exclusum: sicut filius non excluditur ab ea
1. Cor. 2. scientia de qua dictum est: Quæ Dei sunt, nemo scit nisi spiritus Dei. Si autem quia non est nominatus, quòd etiam per illum facta sit creatura, quando de filio dictum est, Omnia per ipsum facta sunt: ideo putas Dei spiritum non esse creatorem, proculdubio nec in eius nomine poteris baptizatos dicere,
Act. 2. quibus ait Petrus, Agite pœnitentiam, & baptizetur vnusquisque vestrum in nomine domini nostri Iesu Christi: quia non ait, & spiritus sancti: nec in patris nomine, quia nec ipse ibi est nominatus. Si autẽ etiam non nominatis patre & spiritu sancto, in nomine Iesu Christi iussi sunt baptizari: & tamẽ intelliguntur non baptizati nisi in nomine patris & filij & spiritus sancti: cur non sic audis de filio Dei, Omnia per ipsum facta sunt: vt & non nominatum intelligas ibi etiam spiritum sanctum? Nam quid excellẽtius in creaturis quàm virtutes cælorum? Scriptum est autem, Verbo domini cæli firmati sunt, &
Psal. 32. spiritu oris eius omnis virtus eorum. Dixeras nempe non me talia reperire in scripturis diuinis, quibus spiritum sanctum æqualem asserã filio. Ecce reperi, vbi etiã maior possit videri: nisi reuocet pietas, quæ illum veraciter confitetur æqualem. Nam vtiq; maius aliquid sunt virtutes cælorum, quæ firmatæ sunt spiritu oris domini, id est spiritu sancto, quàm cæli qui firmati sunt verbo domini: hoc est, vnigenito filio. Sed si consulas veritatem, res vtraq; ab vtroq; firmata est: & id quod de vno dicitur, & de altero tacetur, de vtroq; intelligitur. Quid autem est inconsideratius, quàm negare esse spiritũ Dei crea-

torem

torem, cum Deo dicatur: Auferes spiritum eorũ & deficient, *Psal. 103.*
& in puluerem suũ conuertentur. Emitte spiritum tuum &
creabuntur, & innouabis faciem terræ: nisi fortè minus idoneus
erat spiritus sanctus creandis rebus quę fuerant defecturæ,
cum sit idoneus creandis, quæ sunt sine fine mansuræ? Paulò
ante dixi, quid est excellentius in creaturis, quàm virtutes
cælorum? Quid dicam de carne creatoris? Quãdoquidẽ creator
ipse per quem facta sunt omnia: Panis, inquit, quem ego *Ioan. 6.*
dedero, caro mea est pro mundi vita. Quid ergo dicemus?
Mundus per filiũ factus est, & creator est filius: caro eius quæ
data est pro mundi vita, per spiritum sanctũ facta est, & nõ est
creator spiritus sanctus? Cum enim virgo Maria dixisset angelo *Lucæ 1.*
promittenti ei filium, Quomodo istud fiet, quoniam virum
nõ cognosco? Respondit angelus, Spiritus sanctus superueniet
in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi: Propterea
quod nascetur ex te sanctũ, vocabitur filius Dei. Hic tu, quod
in consequẽtibus quodã loco tuæ prosecutionis aduerti, asserere
conaberis spiritum sanctũ præcessisse, vt mũdaret & sanctificaret
virginem Mariam: ac deinde veniret virtus altissimi,
hoc est sapientia Dei, quod est Christus: & ipsa sicut scri- *1. Cor. 1.*
ptum est, ædificaret sibi domum: hoc est, ipsa crearet sibi car- *Prou. 9.*
nem, nõ spiritus sanctus. Quid est ergo quod ait sanctũ Euangelium,
Inuenta est in vtero habens de spiritu sancto? Nempe *Matt. 1.*
obstructũ est os loquentium iniqua. Si ergo cogitas os veraci- *Psal. 62.*
ter aperire, non solum filiũ, verumetiã spiritum sanctũ creatorem
carnis filij confitere. An fortè dicturus es, ea facta esse
per spiritum sanctum quæ commemoraui? id est, quòd omnis
virtus cælorum per eum firmata sit, quòd per eum creabũtur
homines denuo, qui primo ita creantur vt conuertantur in
puluerem suũ: quòd ipse carnem operatur est Christi, nam de
anima nolo aliquid dicere, cuius difficillima quæstio est: & si *Ioan. 1.*
quid aliud per spiritum sanctum creatum potuerit inueniri:
non tamen omnia, sicut per vnigenitum filiũ de quo dictum *† eo potiorem.*
est, Omnia per ipsum facta sunt? Si hoc dicis, nõ times ne tibi
dicatur, sapientiorem † filio esse spiritum sanctũ, quòd elegit *† Aliàs, Sed si quis hoc sapit, non quæ Dei sunt sapit.*
sibi meliora quæ faceret, nec facere inferiora dignatus est.
Sed quis hoc sapit, nisi qui desipit? † Facta sunt ergo cũcta per
filium? Absit, vt spiritu sancto ab hoc opere separato: sicut de
illis magnis operibus dictũ est, Omnia autem hæc operatur
vnus atque idem spiritus: nec tamen ab hac operatione filius

ſeparatur. Magnum ſanè aliquid tibi dicere videris, quia dicis, Filius erat in principio antequam aliquid eſſet, pater verò
1. Cor. 11. ante principiũ. Vbi legiſti vt hoc crederes? Vnde præſumpſiſti vt hoc diceres, vbi nec authoritas vlla, nec ratio eſt? Quid eſt enim ante principiũ, quandoquidem quicquid ante eſſet, hoc eſſet principiũ? Si pater ergo principium eſt, ante ſeipſum eſt:
Ioan. 1. quia & ipſe principiũ eſt. Quid eſt autem, In principio erat verbũ: niſi, in patre erat filius? & ipſe filius interrogatus à Iu-
Ioan. 8. dæis quis eſſet, reſpondit, Principium qui & loquor vobis. Pater ergo principiũ non de principio: filius principium de principio: Sed vtrunque ſimul, non duo, ſed vnũ principium. Sicut pater Deus & filius Deus, ambo ſimul non duo dij, ſed vnus Deus. Nec ſpiritum ſanctũ ab vtroque procedentem negabo eſſe principiũ, ſed hæc tria ſimul ſicut vnum Deum, ita vnum
Caput XVIII. dico eſſe principium. Quid ſi audieris, inquis, patrem dicentem, Tecum principiũ in die virtutis tuæ in ſplendoribus
Pſal. 109. ſanctorum, ex vtero ante Luciferum genui te? Quid promittis, vel quid minaris, ſi audiero quod frequẽter audio & fideliter credo? Sed hinc te nihil adiuuari, cur non videas plurimũ miror. Siue enim ex perſona ſua hoc Propheta dicat ad dominum Ieſum, ſiue ex perſona patris ad filium, cum ego ambas generationes Chriſti, & ex Deo patre ſine tempore, & ex homine matre in plenitudine temporis accipiã, venerer, & prædicem, non eſt hoc teſtimoniũ aduerſum me. Sed moras innectere voluiſſe indicat te, vbi ego potius intelligo, quare ex vtero dixerit genui te: quia hoc & tu ex perſona patris accipis dictum. Non enim quemadmodum corporis humani ſunt membra diſpoſita, ſic habet vterum Deus, ſed verbũ tranſlatum eſt à corporali ad incorporalem ſubſtantiam, vt intelligeremus de patris ſubſtantia genitum vnigenitum filium, ac per hoc quid aliud quàm vnius eiuſdémque ſubſtantiæ? Ego itaque hoc teſtimonium proferre contra te debui, ſed gratias ago quia commonuiſti. Conſidera ergo quantũ mali ſit, quòd eiuſdem ſubſtantiæ filium negatis, quem genitum cõfitemini ex vtero patris, iniuriam grauiſſimam facientes Deo, tanquam illud quod ipſe non eſſet, ex vtero gignere potuiſſet. Nónne ſentitis vos generationem Dei credere vicioſam, prędicare monſtruoſam, qui dicere audetis ex vtero Dei proceſſiſſe diuerſam naturam. Si autem hoc ſicut debetis horręcis, reſpuitiſque nobiſcum iam tandem concilium Nicenum

& Hom

& Homousion laudare ac tenere nobiscum. Quis autem non videat defectum tuum, vbi cum audisses, me commemorante, in prophetia dixisse Christum suo patri, De ventre matris meæ Deus meus es tu: vt intelligeremus eius naturæ illũ esse Deum quam filius ipsius ex tempore de ventre matris accepit, patrem verò naturæ illius quam de se ipso ipse generauit: tu non inueniens quid responderes, tamen ne taceres dixisti, ex ventre matris natum profiteris Christũ secundum carnem: & addidisti, quod nec Iudæi diffidũt. Ac deinde quæsisti; Cur ista testimonia in medium nõ proferantur, quæ illam natiuitatem demõstrant in principio, sicut & præcedens nos, inquis instruit testimoniũ: quasi ego illam natiuitatem Christi non temporalem, sed æternã, propter quam dictũ est, In principio erat verbũ: non credam, non prædicem, nõ amplectar, sed tantum ex ventre matris natũ asseram Christum? Ecce ego dico Deum filiũ de Deo patre sine tempore genitũ. Quomodo sit autem etiam Deus eius qui pater est eius, ostendi propter hominem quẽ suscepit, & in quo natus est de ventre matris, sine concubitu hominis patris. Ad quod probandũ, testimonium dedi, vbi ait in prophetia patri suo: De vẽtre matris meæ Deus meus es. Tu qui dicis me ex ventre matris natum profiteri Christũ, quod nec Iudæi diffidunt, quasi ego istã natiuitatem Christi solam profitear: noli per inania conari euadere, & dic potius, quare mihi non responderis, vbi dicit Christus patri; De ventre matris meæ Deus meus es tu. Ad hoc enim quoniã vidisti nõ te habere quod diceres, aliã natiuitatem quę Dei de Deo est, interponendam putasti [qua fugeres: rogo te] quando quid respondeas, non habes, quanto melius taceres? Si propter corpus, inquis, in quo se exinaniuit, debitorem se sentit suo genitori, multò magis qui illum talem ac tantum genuit, necesse est vt eum veneretur, eíque offerat semper obsequium. Quodlibet de veneratione & obsequio filij erga patrẽ carnaliter sentias, pater eius nisi de ventre matris eius nõ est Deus eius. Iam quantũ vis obsequatur Deo patri Deus filius, quoniam video te nõ intelligere quanta sit in illa generatione geniti & genitoris æqualitas, nunquid ideo est diuersa natura patris hominis & hominis filij, quoniam filius obsequitur patri? Hoc est omnino intolerabile in vobis, quia de obsequio filij diuersam vultis probare substantiam patris & filij. Prorsus alia quæstio est, vtrum sint vnius eiusdémque substantiæ

Psal. 21.

pater & filius, & alia quæstio est, vtrum patri filius obsequatur. Interim verum filiũ non negemus, qui nullo modo verus est filius, si non est ipsius & patris vna eadémq; natura. Dicite ergo Deũ patrem, & Deum filiũ vnius eiusdémque esse substãtiæ. Extorqueat vobis diuinitas, quod humanitati donauit ipsa diuinitas. Obsequitur homo patri suo de quo natus est homo, tamen obsequendo esse nõ desinit homo. Et si nõ dico pariter honoratus, sed honoratior esset filius, gauderet pater, non inuideret: honoraret tamen etiam ille patrem, & si non paruulus, accessu augendus ætatis, sed ei natus esset æqualis. Aequalem verò si pater homo potuisset, nullo dubitante genuisset. Quis ergo audeat dicere, hoc nec omnipotẽs potuit? Addo etiam, quia si posset homo, maiorem seipso meliorémque gigneret filium: sed maius vel melius Deo quicquã non potest esse, ergo ei verum filium: credamus æqualem. Quòd si dixeris, eo ipso maior est pater filio: quia de nullo genitus, genuit tamen æqualẽ: cito respondebo, Imò ideo non est maior pater filio, quia æqualẽ genuit, nõ minorẽ. Originis enim quæstio est, quis de quo sit: æqualitatis autẽ, qualis aut quãtus sit. Proinde si admittit ratio veritatis, vt æquali patri filius obsequatur æqualis, nõ negamus obsequiũ. Si autem per obsequiũ minorem natũ vultis credere, prohibemus: nullo modo enim Deus pater vt habere vnici filij posset obsequiũ, vellet degenerare † naturã. Parentibus autem vt esset subditus Christus, nõ diuinæ maiestatis fuit, sed ætatis humanæ. Frustrà itaque dixisti, si parentibus fuit subditus, quos creauit, quãto magis suo genitori, qui eum talem ac tantũ genuit? Respondetur enim tibi, Si parentibus fuit subditus propter pueritiã, quãto magis Deo propter ipsam hominis formã? Quam formam cũ immortalem fecerit, non morte perdiderit, quid miraris si etiã post huius seculi finem subiectus erit in ea illi qui ei subiecit omnia? Tu autem non propter formã serui dicis filium patri esse subiectũ, sed quia eum talem ac tantum genuit, id est magnũ Deum, quanuis patre ipso minorem, Vbi & patri derogas, qui filiũ sibi vnicum, aut non potuit, aut non voluit gignere æqualem: & ipsi filio qui vnicus patri non est generatus æqualis: & ideo perfectus est natus, ne vnquam vel crescendo fieret, quod nõ potuit esse nascendo. Nos autẽ non vt putas corpus tantũ filij, id est, corpus hominis, verumetiam humanum spiritum patri dicimus esse subiectũ: & secundum id

† *negare.*
Luca 2.

id quòd homo factus est intelligimus dictũ, Cum autẽ omnia illi subiecta fuerint, tunc & ipse filius subiectus erit illi qui subiecit ei omnia, Secundũ id quòd Christus est caput & corpus: caput scilicet ipse saluator qui surrexit à mortuis, & sedet ad dexteram patris: & Ecclesia quæ est corpus eius, plenitudo eius, sicut apertissimè dicit Apostolus, Ac per hoc cum omnia Christo subiecta fuerint, & capiti & corpori erunt sine dubio subiecta. Nam secundum id quòd sine tempore dicitur natus esse †, nihil vnquam potuit ei non esse subiectũ. Scimus quòd nos commemorandos putasti, quia pater non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio. Vellem tamen diceres nobis, quomodo pater non iudicet quenquam, sed omne iudicium dedit filio, cum dicat idem filius, Ego non quæro gloriam meam, est qui quærat vt iudicet: vt scias ideo dictum, Pater non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio: quoniam iudicandis viuis & mortuis forma hominis apparebit, quam non habet pater: propter quòd ait Propheta, Videbunt in quem pupugerunt. Sed inuisibiliter etiam pater erit cum illo, quia inseparabilis est ab eo: Si enim nõ solum solus, quoniam pater mecum est, ait ipse moriturus: quantò magis secum habebit patrem, de mortuis & viuis iudicaturus? Cum illo erit etiam spiritus sanctus, Quomodo enim deseret eum spiritus sanctus in regali sede, quo plenus regressus est à Iordane? Quod itaque scriptum est ad Hebræos, Nunc autem nec dum videmus omnia subiecta ei: cum autem modico minus ab angelis minoratum videmus Iesum propter passionem mortis, docere nos debet quomodo intelligendum est quod scriptum est ad Corinthios, Cum autem omnia illi subiecta fuerint: quia secundum id dictum est quòd factus est homo, nõ secundum id quòd est Deus. Sic ergo in homine apparens, in quo per passionem mortis minoratus est modico minus ab angelis, viuos & mortuos iudicabit, quando dicturus est, Venite benedicti patris mei percipite regnum. Quo testimonio nõ hominem, sed Deum minorem suo patre quasi probare voluisti: sed sicut ab eis qui intelligunt respicitur, non probasti. De spiritus sancti autem gemitibus, quia non ipse gemit, sed inspirans nobis desiderium sanctum, nos facit gemere quandiu peregrinamur à domino, iam tibi sufficienter respondisse me existimo. Et tales de scripturis sanctis locutiones, quantum satis videba-

1. Cor. 15. — Coloss. 1. — † Aliàs, sine tempore Deus natus est. — Ioan. 5. — Ioan. 8. — Zach. 12. — Ioan. 16. — Matt. 3. — Hebr. 2. — 1. Cor. 15. — Mat. 25. — Cap. xix. — 2. Cor. 5.

tur ostendi, quoniam sic dicitur gemere spiritus sanctus, quia nos facit gemere, sicut dixit Deus, Nunc cognoui: quan-
Gene. 22. do cognoscere hominem fecit. Non enim tunc cognouerat quod tūc se dixerat cognouisse, quia omnia scit antequā fiant. Ad quod te respōdere non potuisse ostēdi. Quid prodest, quia
Cap. XX. sentis, quando non consentis? Iam etiam de verbis domini
Ioan. 10. vbi ait, Ego & pater vnum sumus: nihil te respondere potuisse monstrasse. Sed vt hic quoque ostendam, si exemplis vt dicis, quibus ego vsus sum vis probare quo modo dictum sit, Ego & pater vnum sumus: & ob hoc commemoras Apostolicum testimonium, quod à me positum est, vbi ait, Qui adhæret domino, vnus spiritus est: dic & tu, cùm adhæret patri filius, vnus Deus est. Nō enim ait Apostolus, Qui adhæret domino, vnum sunt: sicut dictum est, Ego & pater vnum sumus: sed ait, vnus spiritus est. Cum autem tu non dicas, Cùm adhæret patri fi-
1. Cor. 6. lius, vnus Deus est: vt quid & tu adhibes hoc Apostoli testimonium, vbi ait, Qui adhæret domino, vnus spiritus est: nisi vt te etiam à te producto teste conuincam? Nunc saltem distingue duo ista, quæ non potuisti cum simul essemus in no-
† attende. stra disputatione distinguere. Diligenter itaq; intellige † quod dico. Quando de rebus duabus aut pluribus dicitur, vnus est vel vna est, & additur quid vnus vel quid vna, & de his quæ diuersæ, & de his quæ sunt vnius substantiæ dici potest. Diuersæ sunt enim substantiæ spiritus hominis & spiritus domini: & tamen dictum est, Qui adhæret domino, vnus spiritus est. Vnius autem substantię sunt animæ hominum & corda hominum: de quibus dictum est, Erat illis anima vna & cor vnum.
Act. 4. Vbi autem dicitur de duobus, aut pluribus, vnum sunt: nec additur quid vnum sint: non diuersæ intelliguntur, sed
1. Cor. 3. vnius esse substantiæ, sicut dictum est, Qui plantat & qui ri-
Ioan. 10. gat vnum sunt: Et, Ego & pater vnum sumus. Tu autem qui patrem & filium diuersas vis esse substantias, inuenire non potuisti, vbi de diuersis substantiis dictum fuerit, vnum sunt. Et qui non vis dicere, cùm filius adhæret patri, vnus Deus est: adhibuisti & tu Apostoli testimonium, quod ego adhibueram, sed adhibuisti contra teipsum, vbi ait, Qui adhæret domino, vnus spiritus est. Si enim de his qui diuersæ substantiæ sunt, rectè dici potuit, vnus spiritus est: quantò magis de his qui vnius substantiæ sunt recte dicitur, vnus Deus est. Si hæc intelligis, non te ad ea respondisse iam perspicis, & de consen-

su volunt

ſu voluntatis te inaniter tam multa dixiſſe cognoſcis. Etiam nos quippe incomparabilem conſenſum voluntatis, atq; indiuiduæ charitatis, patris & filij & ſpiritus ſancti confitemur, propter quod dicimus, hæc trinitas vnus eſt Deus. Sed nos hoc etiam, quod vos non dicitis, dicimus propter vnam eandémq; naturam atq; ſubſtantiam, hi tres vnum ſunt, Hæc ſi diſtinxeris, & contentioſus eſſe nolueris, non te ad ea reſpondiſſe aliquid iam videbis, & de hac quæſtione proculdubio iam tacebis, Vbi autem dixit filius patri, Verum nō quod ego volo, ſed quod tu vis: quid te adiuuat quòd tua verba ſubiungis & dicis, Oſtendit vere voluntatem ſuam ſubiectam ſuo genitori: Quaſi nos negemus, hominis volūtatem voluntati Dei debere eſſe ſubiectam? Nam ex natura hominis hoc dixiſſe Deum cito videt, qui locum ipſum ſancti Euangelij paulo attentius intuetur. Ibi enim dixit, Triſtis eſt anima mea vſque ad mortem. Nunquid ex natura vnici verbi poſſet hoc dici? Sed homo qui putas gemere naturam ſpiritus ſancti: cur non etiam naturam verbi Dei vnigeniti triſtem dicas eſſe potuiſſe? Ille tamen ne quid tale diceretur, nō ait, triſtis ſum: quamuis etiam ſi hoc dixiſſet, non niſi ex natura hominis oportuiſſet intelligi: ſed ait, Triſtis eſt anima mea: quam ſicut homo vtique habebat humanam: quanquam & in hoc quod ait, Non quod ego volo: aliud ſe oſtendit voluiſſe quàm pater, quod niſi humano corde non poſſet, cum infirmitatē noſtram in ſuum, non diuinum, ſed humanum transfiguraret affectum. Homine quippe non aſſumpto, nullo modo patri diceret vnicum verbum, Non quod ego volo. Nunquam enim poſſet immutabilis illa natura quicquam aliud velle quàm pater. Hæc ſi diſtingueretis, Arriani hæretici nō eſſetis. Nam & illud quod dictum eſt, Deſcendi de cælo non vt faciam voluntatē meam, ſed voluntatem eius qui me miſit: poteſt quidem accipi etiam ſecundum id quod eſt vnigenitum verbum: vt ideo voluntatem non ſuam dixerit eſſe, ſed patris, quoniam de patre eſt quicquid eſt filius: non eſt autem de filio quicquid eſt pater, ſecundum quod dictum eſt, Et mea doctrina non eſt mea, ſed eius qui me miſit: quoniam patris doctrina ipſe eſt qui patris eſt verbum, & vtiq; non eſt à ſeipſo, ſed à patre. Et rurſus cùm dicit, Omnia quæ habet pater, mea ſunt: patri ſe oſtēdit æqualem. Non abſurdum eſt tamen vt etiam hoc, ſecūdum id quod homo factus eſt, dixiſſe accipiatur. Deſcendi de cælo non

Mar.14. *Ioan.6.* *Ioan.7.* *Ioan.16.*

vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui me mi-
Roma. 8. sit. Secundus enim Adam qui tollit peccata mundi, isto modo
se discreuit à primo Adam, per quem peccatum intrauit in
mundum: quia iste [non fecit] volũtatem suam, sed eius à quo
missus est, cùm ille fecerit suam, non eius à quo creatus est.
Nec moueat quo modo Christus secundum id quod homo est
descenderit de cælo, cùm de matre, quæ in terra erat factus sit
homo. Hoc enim propter vnitatem personæ dictum, quoniam
Ioan. 5. vna persona est Christus Deus & homo. Propter quod etiam
nemo, inquit, ascendit in cælum, nisi qui de cælo descendit, fi-
lius hominis qui est in cælo. Si ergo attendas distinctionem
substantiarum, filius Dei de cælo descendit, filius hominis cru
cifixus est. Si vnitatem personæ, & filius hominis descendit de
cælo, & filius Dei est crucifixus. Ipse est enim dominus glo-
1. Cor. 2. riæ, de quo ait Apostolus, Si enim cognouissent, nunquam do-
minum gloriæ crucifixissent. Propter hanc ergo vnitatem per-
sonæ, non solùm filium hominis dixit descendisse de cælo, sed
esse dixit in cælo, cum loqueretur in terra. Non ergo volunta-
tem suam fecit, quia peccatum non fecit, sed voluntatem fecit
illius qui eum misit. Tunc enim facit homo voluntatem Dei,
quando facit iustitiam quæ ex Deo est. Nec sic arbitremur à
patre missum esse filium, vt non sit missus à spiritu sancto, cum
Esa. 48. vox ipsius sit per Prophetam, Et nunc dominus misit me, &
spiritus eius. Hoc enim filium dixisse indicant ea quæ sunt di-
cta superius, Nam sic ad ista verba peruentum est, Audite me
inquit, Iacob & Israël quem ego vocabo. Ego sum primus, &
ego sum in æternum, & manus mea fundauit terram, dextera
mea solidauit cælum. Vocabo illos, & astabunt simul, conue-
nient etiam vniuersi & audient. Quis illis enunciauit hæc? Di-
ligens te feci voluntatem tuam super Babylonia, vt tollatur
semen Chaldæorum. Ego locutus sum, ego vocaui, adduxi il-
lum, & prosperam viam eius feci. Conuenite ad me, & audite
ista, Nec enim ab initio in obscuro locutus sum, cùm fiebant
ibi eram, Et nunc dominus misit me, & spiritus eius. Quid
Roma. 8. hoc apertius? Nec sic à patre & spiritu sancto missus est vt se
ipso non miserit: sicut à patre ostenditur traditus, vbi legitur,
Galat. 2. Qui filio proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradi-
dit eum. Alio autẽ loco de ipso filio dicitur, Qui me dilexit,
Ioan. 5. & tradidit seipsum pro me. Quo modo autẽ non facit volun-
tatem suam qui dixit, Sicut pater suscitat mortuos & viuifi-
cat, sic

cat, ſic & filius quos vult viuificat? Et cùm ei dictũ eſſet, Si vis, potes me mundare. Reſpondit, Volo mundare. Et ad verbum Matt. 8. continuo factum eſt quod velle ſe dixit. Sicut autẽ facit filius voluntatem patris, ſic & pater facit voluntatẽ filij. Nam filius dicit, Pater volo vt vbi ego ſum, & iſti ſint mecum. Non dixit Ioan. 17. peto vel rogo, ſed volo: vt iſto volente faceret ille, ſicut illo volente faciebat iſte: & non alia ille, alia iſte, ſed quæ ille, hæc etiam iſte. Quæcunq; enim pater facit, hæc & filius ſimiliter facit. Verba ſunt ipſius, verba veritatis ſunt, falſa eſſe non poſſunt. Ioan. 5. Suſcipere te dicis quod protuli, Neſcitis quia templum Cap. xxi. Dei eſtis, & ſpiritus Dei habitat in vobis? Quod potuiſti dicere ideo dictũ eſſe, quia in nemine habitat Deus, quẽ non ante 1. Cor. 3. ſpiritus ſanctus ſanctificauerit atq; purgauerit, quaſi templum Deo habitaturo non ſibi ſanctificet & purget ſpiritus ſanctus: cùm Apoſtolus hinc oſtẽderit ipſum eſſe Deum, cuius nos dixerat eſſe templũ, quia nõ ait, & ſpiritus Dei ſanctificat & purgat vos vt Deus habitet in vobis: ſed ait, Spiritus Dei habitat in vobis: vtiq; in templo ſuo Deus habitat. Nam quid eſt templum Dei, niſi habitaculũ Dei? Vidiſti autem etiam tu conſequenter eſſe Deum noſtrum cuius ſumus templũ, & noluiſti aliud teſtimoniũ commemorare quod protuli. Neſcitis quia 2. Cor. 6. corpus veſtrum templũ in vobis ſpiritus ſancti eſt, quẽ habetis à Deo? Iam ergo confitere Deum eſſe ſpiritum ſanctũ. Neq; enim niſi eſſet Deus haberet templũ, & templum non manufactum, ſed ædificatum de membris Dei. Chriſtus enim ſuper omnia eſt Deus benedictus in ſecula, cuius mẽbra ſunt noſtra corpora. Qui enim dixit, Neſcitis quia corpus veſtrũ tẽplum in vobis ſpiritus ſancti eſt, ipſe dixit, Neſcitis quia corpora veſtra membra ſunt Chriſti? Itáne vero cui de lignis & lapidibus Salomon ædificauit templum, Deus eſt: & cui templũ ædificatur de membris Chriſti: hoc eſt, de mẽbris Dei, Deus non Acto. 7. eſt? Cum loquens de Deo beatiſſimus martyr Stephanus dixerit, Salomon ædificauit ei domum, ſed ſummus non in manufactis templis habitat. Et tamen Chriſti membra quorum caput eſt ſuper omnes cælos, templũ ſunt ſpiritus ſancti, quem conſtat veniſſe de cælo. Iſtum negare Deum quid eſt, niſi non eſſe & nolle eſſe templũ eius? Alloquitur nos Apoſtolus dicẽs, Obſecro autem vos fratres per miſerationes Dei: vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuam, ſanctam, Deo placentẽ. Cor- Rom. 12. pora itaq; fidelium hoſtia ſunt Deo, mẽbra Chriſti, templum

spiritus sancti,& Deus non est spiritus sanctus? Quis hoc dicit nisi in quo non habitat? Quoniam in quo habitat, vtiq; templum eius est. Denique cùm dixisset Apostolus, Nescitis quia corpus vestrum templum in vobis spiritus sancti est, quem habetis à Deo,& nõ estis vestri, Empti enim estis pretio magno: continuo secutus adiunxit, Glorificate ergo Deum in corpore vestro. Vbi dilucide ostẽdit Deum esse spiritum sanctum, glorificandum scilicet in corpore nostro tanquam in templo suo. Et quod Ananiæ dixit Apostolus Petrus, Ausus es mentiri spiritui sancto? Atque ostendens Deum esse spiritum sanctum, Non es, inquit, hominibus mentitus, sed Deo. Miror autem cor vestrum quãtum sermone explicare non possum, quo modo cum sic laudetis spiritum sanctum, vt eum sanctificandis fidelibus vbique asseratis esse præsentem, tamen negare audeatis Deum. Itáne Deus non est qui repleuit orbem terrarum? Scriptura enim dicit, Spiritus domini repleuit orbem terrarum. Sed quid dicamus quòd repleuit orbem, qui repleuit orbis etiam redemptorem? Dominus enim Iesus plenus spiritu sancto regressus est à Iordane: & præsumitis dicere, quia ipse dominus Iesus erat, & spiritus sanctus quo plenus erat, non erat deus: tam male sentientes de spiritu sancto, vt non ei tribuatis saltem quod tributum est Moysi famulo dei, qui non munera gratiarum, sed plagarum prodigia in eodem spiritu sancto, quia ipse est digitus dei, Aegyptiis ingerebat,& tamen Pharaoni deus erat.[Vno loco erat ad affligendos Aegyptios, & Pharaoni deus erat:] Vbique adest spiritus sanctus ad homines in æternam vitam regenerandos, & non est eis deus? Imò vero est, & deus verus est, quia dei veri mẽbra templum eius est: & vtique subiectum est templum illi cuius est templum. Quo modo ergo deus non est, cui sunt membra dei subiecta? Ac per hoc & dominus est templi sui. Quis enim hoc neget, quis ita desipiat, vt dicat non esse aliquem dominum domus suæ. Quo modo ergo spiritus sanctus nõ est dominus, qui dominus est membrorum domini? Ipse est quippe spiritus domini de quo vno eodémque loco dictum est, Cùm autem conuersus fuerit ad deum, auferetur velamen. Dominus autem spiritus est. Vbi autem spiritus domini, ibi libertas. Iam creatorem superius demõstraui spiritum sanctum. Quo modo autem rex non est, cuius templum est qui membra sunt regis? Quo modo non considet patri & filio, qui repleuit filium

Marginal references: 1. Cor. 6. — Act. 5. — Sapien. 1. — Matt. 3. — Exod. 8. & 7. — 2. Cor. 3.

filium, qui membra filij suã possidet Domũ. Nisi forte quẽdo filius regressus est à Iordane, plenus erat spiritu sancto: & quãdo sedere cœpit ad dexteram patris, exclusit à se spiritũ sanctum? Deinde cum de patre procedat, quo modo cum patre non sedeat, Cum ipsa sessio non sit vtique cogitanda carnaliter? Alioquin opinaturi sumus honorabilius filium sedere quàm patrem. Honorabilius quippe sedetur ad dexteram, & videbitur esse consequẽs, vt pater sedeat ad sinistram. Postremo qualis vobis persuaserit spiritus, vt sancto spiritui denegetis, quod sanctis hominibus sancta scriptura concedit, vos videritis. Ait enim Apostolus, Cum essemus mortui peccatis, cõuiuificauit nos Christo: cuius gratia salui facti sumus, & simul excitauit, & simul sedere fecit in cælestibus in Christo Iesu. Sancti ergo quos sanctificat spiritus sanctus conuiuificati Christo: ita simul sessuri prædestinati sunt, vt iam factum dicat Apostolus, quod certũ est affuturum: & ipsi spiritui sancto subtrahitur à vobis quisquis est ille consessus, tanquam sedere cum patre vel filio sit indignus, qui eadem sede efficit condignos. Cui mouetis etiam quæstionem quòd non adoretur, & hoc vtique simillimo errore, cum legatis vt iam supra docui, à sanctis etiam homines adoratos. Et tamen vt inuidiam blasphemantis euites, ita laudas spiritum sanctũ, vt tribuas ei quod nõ habet vlla creatura, & detrahas ei quod adipiscitur & humana creatura. Dixisse me quod cõmemoras fateor, & nunc dico, quod Saluator noster non dixerit, vt ipsi & nos vnum: sed, vt ipsi sint vnũ. Et de his Euangelicis verbis satis à me recolo iam fuisse responsum, cum ostenderem refellere te nõ potuisse quæ dixi: Quoniã poposci, vt proferres vbi legeris, vnũ sunt, dictũ esse de aliquibus rebus, quæ non essent vnius eiusdémq; substãtiæ: neq; protulisti, Quid enim te adiuuat quòd dilectionis cõsensione affirmas dictum esse de Paulo & Apollo. Qui plantat autem & qui rigat vnum sunt, cum eos non ostendas diuersæ fuisse substantiæ? Ambo quippe homines erant. Si enim nõ diligerẽt inuicem, natura vnũ essent, dilectione non essent. Si autem vnum natura non essent, vnum dici dilectione non possent. Poscit ergo filius vt ita sint vnum, quo modo ipse & pater vnum sunt: id est, non solum natura, quod iam erant: verumetiam perfectione charitatis atque iustitiæ, pro suæ capacitate naturæ, quantum in Dei regno esse potuerint. Vt etiã ipsi summe vnũ sint in natura sua

Ephe. 2.

Ca. xxiv.

Ioan. 17.

1. Cor. 3.

ra sua, quemadmodum pater & filius summe vnũ sunt, quãuis
Ioan. 17. in excellentiore atque incomparabiliter meliore natura sua. Dixit ergo ad patrem filius, Pater sancte serua eos in nomine tuo quos dedisti mihi, vt sint vnum sicut & nos. Non dixit, vt sint vnum nobiscum: aut vt simus vnum ipsi & nos. Item paulopost, Non pro his autem rogo tantum, sed etiam pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me, vt omnes vnum sint, sicut tu pater in me & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint. Neque hic dixit, vt ipsi & nos vnum simus: sed, vnum sint in nobis. Quoniam homines qui natura vnum sunt, summe atque perfecte secundum suum modum vnum esse non possunt iustitiæ plenitudine, nisi in Deo perficiantur, vt vnum sint in patre & filio: id est, in ipsis vnũ non cum ipsis vnum.
Ibidem. Adhuc sequitur & adiungit, vt mundus credat quia tu me misisti, & ego claritatem quam dedisti mihi, dedi illis, vt sint vnum, sicut nos vnum sumus: Ego in eis & tu in me, vt sint consummati in vnum. Neque hic dixit, vt nobiscum sint vnum: aut, vt ipsi & nos sumus vnum. Deinde cum addidisset, Vt cognoscat mundus quia tu me misisti, & dilexisti eos sicut & me dilexisti: secutus adiunxit, Pater, volo vt vbi ego sum & illi sint mecum. Vbi sum, inquit, mecum sint. Hoc ergo voluit vt cum illo essent, non vt illi & ipse vnum essent. Quid est quod dicere voluisti, Dilectionis fecit mentionem, & non substantiæ: quamuis tu non eo loco ista Domini verba posueris, quo ab ipso sunt posita. Sed quid ad nos? quando quidem non ipsos & ipse, vel ipsos & patrem dixit aut voluit vnum esse, sed ipsos vnum esse voluit, quos nouerat vnius esse substantiæ. Sicut & nos, inquit, vnum sumus, quos identidem nouerat vnius esse substantiæ. Tu si vis aliquid respondere, ostende secundum scripturas sanctas de aliquibus rebus dictum, vnum sunt, quarum est diuersa substantia. Hoc enim Christus non dixit, quod tamen tu ausus es dicere: id est, Apostolas vnum esse cum patre & filio: in eo quod in omnibus ad voluntatem, Dei patris respicientes, ad imitationẽ filij subditi vni Deo patri & ipsi inueniuntur. Hæc dicens, Deum & homines sanctos vnum esse fecisti. Potest ergo quisquam sanctorum dicere, Ego & Deus vnum sumus? Absit hoc à cordibus & oribus sanctis. Puto autem quòd & vos à quocunque hoc audiatis, horrescitis, nec fertis quenquam hominem quantolibet munere sanctitatis excellat dicentem, Ego & Deus vnum

sumus

sumus. Sed forte arrogantiæ videatur, vt hoc de seipso aliquis dicat. Itáne verò quisquam vestrum: & si non audet dicere, Ego & Deus vnum sumus: saltem audet dicere, Paulus & Deus vnum sunt: sicut incunctanter dicimus, Paulus & Apollo vnum sunt: Deus pater & Deus filius vnum sunt: Porrò si non audetis dicere, quilibet homo sanctus, quilibet Propheta, quilibet Apostolus & Deus vnum sunt: quis te vrgebat, quis præcipitabat, vt diceres, Apostoli vnum sunt cum patre & filio? Vnũ sunt, inquis, pater & filius, non tamen vnus: continúoque subiungis, Vnum ad concordiã pertinet, vnus ad numerum singularitatis. Volebas autem dicere, Vnum sunt, ad cõcordiam pertinet: vnus est, ad numerum singularitatis. Sed te à cõsideratione verborum tuorum impetus disputationis auertit. Nam & vnũ & vnus vtique ad numerum pertinet singularem. Sed quod verum † est vnum sunt: propter id quod additum est, sunt: pluralem indicat numerũ, quadã singularitate conexum: vnus est autem, apertissimè numerus est singularis. Sed nunquid Apostolus diceret, Qui autem adheret Domino, vnum sunt? Quid enim aliud diceret si hoc diceret, nisi homo sanctus & Deus vnũ sunt? Sed absit absit ab illa sapientia ista sententia, & tamen dixit, Qui autem adhęret Domino, vnus spiritus est: vt noueris de his dici, vnum sunt, qui vnius sunt eiusdémque substantiæ: sicut quibusdam hominibus dictum est, Omnes enim vos vnũ estis in Christro Iesu: Et sicut ait ipse Christus, Ego & pater vnum sumus. Cum autem vnus dicitur, & quid vnus natura, & quid vnus adiicitur: & de diuersis substantiis dici potest, sicut dictum est, Qui adhæret Domino, vnus spiritus est: & de rebus vnius substantiæ, sicut dictum est, Erat eis anima vna & cor vnũ. Vnum erat, dixit, [nõ dixit, erant:] & quid erat dixit, id est, anima & cor. Sic & de patre & filio, vnum sunt dicimus, quia vnius substantiæ duo sunt, & vnus est; dicimus, sed addimus quid vnus: id est, vnus Deus, vnus Dominus, vnus omnipotens, & si quid huiusmodi. Satis me vobis duarum istarum locutionũ arbitror inculcasse distantiam, Scrutare itaque scripturas canonicas veteres & nouas, & inueni si potes vbi dicta sunt aliqua, vnum sunt, quæ sunt diuersæ naturæ atque substantiæ. Sanè falli te nolo in epistola Ioãnis Apostoli, vbi ait, Tres sunt testes, spiritus, aqua & sanguis, & tres vnum sunt: Ne forte dicas spiritũ & aquam & sanguinem diuersas esse substantias, & tamen dictum esse, tres

† dictum.
1. Cor. 6.
Gal. 3.
Ioan. 10.
1. Cor. 6.
Acto. 4.
1. Ioan. 5.
Triplex testimoniũ.

tres vnum sunt. Propter hoc admonui ne fallaris. Hæc enim sacramenta sunt, in quibus non quid sint, sed quid ostendant semper attenditur: quoniam signa sunt rerum, aliud existentia, & aliud significantia. Si ergo illa quæ his significantur, intelliguntur, ipsa inueniuntur vnius esse substantiæ: tanquã si dicamus, Petra & aqua vnum sunt, volentes per petram significare Christum, per aquam spiritum sanctũ. Quis dubitat petram & aquã diuersas esse naturas? Sed quia Christus & spiritus sanctus vnius sunt eiusdémque naturæ, ideo cum dicitur, Petra & aqua vnum sunt: ex ea parte recte accipi potest, quia istæ duæ res quarum est diuersa natura, aliarum quoq; signa sunt rerum, quarũ est vna natura. Tria itaq; nouimus de corpore Domini exisse cum pẽderet in ligno. Primo spiritũ, Vn-
Ioan. 19. de scriptum est, Et inclinato capite tradidit spiritum. Deinde quando latus eius lancea perforatum est, sanguinem & aquã. Quæ tria si per seipsa intuemur, diuersas habent singula quæque substantias, Ac per hoc nõ sunt vnum. Si vero ea quæ his significata sunt velimus inquirere, non absurde occurrit ipsa trinitas quę vnus solus, verus, summus est Deus, pater & filius & spiritus sanctus: de quibus verissime dici potuit, Tres sunt testes, & tres vnũ sunt: vt nomine spiritus significatum accipiamus Deum patrem. De ipso quippe adorando loquebatur Do-
Ioan. 4. minus vbi ait, Spiritus est Deus: Nomine autem sanguinis fi-
Ioan. 1. lium, quia verbum caro factum est, Et nomine aquæ spiritum sanctum, Cũ enim de aqua loqueretur Iesus, quã daturus erat
Ioan. 7. sitientibus, ait Euangelista, Hoc autẽ dixit de spiritu, quem
Ioan. 8. accepturi erant credentes in eum. Testes verò esse patrem & filium & spiritum sanctum, quis Euangelio credidit, & dubitat, dicente filio, Ego sum qui testimonium perhibeo de me, & testimoniũ perhibet de me qui misit me pater. Vbi etsi nõ est cõmemoratus spiritus sanctus, non tamen intelligitur se-
Ioan. 5. paratus. Sed nec de ipso alibi tacuit, eúmq; testẽ satis aperte mõstrauit. Nam cũ illum promitteret, ait, Ipse testimonium perhibebit de me. Hi sunt tres testes, & tres vnum sunt, quia vnius substantiæ sunt. Quòd autem signa quibus significati sunt, de corpore Domini exierunt, significauerunt Ecclesiam prædicantem trinitatis vnam eandémque naturam: quoniam hi tres qui trino modo significati sunt, vnum sunt: Ecclesia ve-
Coloss. 1. rò eos prædicans, corpus est Christi. Sic ergo tres res quibus significati sunt, ex corpore Domini exierunt, sicut ex corpore

Domini

Domini sonuit, vt baptizarentur gentes in nomine patris & filij & spiritus sancti: in nomine, non in nominibus. Hi enim tres vnum sunt: & hi tres vnus est Deus. Si quo autẽ alio modo tanti sacramenti ista profunditas, quæ in epistola Ioannis legitur, exponi & intelligi potest secundũ catholicã fidem, quæ nec confundit nec separat trinitatem, nec abnuit tres personas, nec diuersas credit esse substantias, nulla ratione respuendum est. Quod enim ad exercendas mentes fidelium in scripturis sanctis obscure ponitur, gratulandum est si multis modis, nõ tamen insipienter exponatur. Quid est autem quod poscis vt astruam, si pater & filius & spiritus sanctus vnus est Deus, cum hoc astruat voce clarissima scriptura diuina dicens, Audi Israël, Dominus Deus tuus Deus vnus est? Quod & vos vtique audiretis si Israël esse velletis, non carnaliter vt Iudęi, sed spiritaliter vt Christiani. Qui enim non vult fideliter audire quod dictum est, Audi Israël, Dominus Deus tuus Deus vnus est: superest vt eum qui hoc dixit credat esse mendacem. Si autem mendax ille non est, vox ista vera est. Si vox ista vera est, quæstio ista finita est. Proculdubio quippe vos veritas cogit patrem & filium & spiritum sanctum cõfiteri vnũ Deum verum†. Sed si spiritum sanctum, cuius templum non manufactum, sed corpus est nostrum: cuius templum non ligna & lapides, sed membra sunt Christi, negatis Deum: de ipso Christo quid dicturi estis, quem Deum & Dominum confitemini? Respondete itaque nobis, verum pater & filius vnus sit Dominus Deus? Si enim non est vnus, duo sunt: Si duo sunt, mẽtitur qui dicit, Audi Israël, Dominus Deus tuus Deus vnus est. Mentitur qui dicit, Videte quoniam ego sum Deus†, & non est alius præter me. Sed quia illum mentientem dicere non audetis, quare vos corrigere dubitatis, & venire vel redire ad catholicam fidem: quæ patrem & filium & spiritum sanctum nõ tres Dominos Deos, sed vnũ Dominum Deum credit & dicit, clamantem populo suo, Audi Israël, Dominus Deus tuus Deus vnus est: Et, Videte quoniam ego sum Deus†, & non est alius præter me? Si te dicam surdum & cæcum, qui nec audis ista nec vides, contumeliosum sine dubio me putabis. Ecce non dico, Expone ergo nobis quo modo accipias, Audi Israël, Dominus Deus tuus Deus vnus est verum ibi sit intelligendus Christus, an non sit. Si enim dixeris: ibi est, confiteberis mecum patrem & filium vnum esse Dominum Deum: Si autem respond

Mat. 18.
Cap. xxiii.
Deute. 6.
Ibidem.
† vnũ Dominum Deum.
Deute. 6.
Deut. 32.
† Dominus.
† Dominus.

responderis, Christum non esse intelligendũ, duos contra vocem diuinã introducturus es dominos Deos, quoniam nõ negas etiã Christũ esse dominum Deum. Similiter abs te quæro quomodo accipias, Videte quoniam ego sum dominus, & non est alius præter me. Ibi est Christus, an non est? Si ibi est, profectò pater & filius, vnus est dominus: Si autem ibi nõ est, & tamen dominus est: mentitur qui dicit, non est alius præter me dominus. Est enim alius dominus filius, si non est vnus dominus pater & filius. Quantumcunque enim excellentius laudes patrem, & infra eum deprimas filium, id agis, vt æquales non sint: non vt duo non sint. Clama quantum vis, pater est maior, filius minor: respondetur tibi, duo sunt tamen maior & minor. Nec dictũ est, dominus Deus tuus maior dominus † est: sed dictũ est, Dominus Deus tuus, Deus vnus est: Neque dictum est, non est alius æqualis mihi: sed dictum est, Nõ est alius dominus præter me. Aut ergo cõfitere patrem & filium vnũ esse dominum Deum, aut aperte nega dominum Deum esse Christum, sicut apertè negas dominum Deum esse spiritum sanctum. Quod si feceris, illis quidem te diuinis vocibus non vrgebo, sed alia testimonia diuina proferam, quibus te & in isto errore detestabiliore conuincam. Nunc autem & si negas dominũ Deum esse spiritum sanctũ: vt istis tamẽ vocibus conteraris, satis est quòd Christũ Deum & dominum confiteris: qui si non est cũ patre vnus dominus Deus, duo domini Dei vestri erunt, & falsæ illæ Dei voces erunt. Dominus Deus tuus Deus vnus est: & nõ est alius præter me. Sed quanto melius erunt verba vestra emendata, quàm Dei verba mendacia? Quæris à me verũ Iudaico modo te horter profiteri vnũ Deũ: an de subiectione filij potius, secũdum quod fides habet Christiana, ostendatur vnus esse Deus: cuius filius noster est Deus? Ità hoc dicis quasi Iudæorũ sit vox, Audi Israël, dominus Deus tuus Deus vnus est: aut, Ego sum dominus, & nõ est alius præter me. Ipse Deus hoc dixit, agnosce & tace: vel potius edissere quomodo verũ dixerit, quem nullus vestrũ audet affirmare mentitum. Edissere, inquã, quomodo verum sit, dominus Deus tuus Deus vnus est: si domini Dei nostri vt dicitis duo sunt: vnus maior, alius minor. Edissere quomodo verum sit, Ego sum dominus, & non est alius præter me. Quis enim hoc dixerit quæro, vtrum pater, an filius? Si pater dixit, Ego sum dominus, & nõ est alius præter me: non verũ dixit, [illegible] quia

Malac. 3.

† Aliàs, Deus vnus.

Deute. 6.

Deut. 32.

quia est alius dominus filius. Si filius hoc dixit, nec ipse verũ dixit: quia est alius dominus pater. Si autem hoc dixit trinitas, profecto & verum dicit, & vos falsum dicere ostẽdit. Trinitas quippe secundum veram fidem, id est, pater & filius & spiritus sanctus, in cuius nomine baptizamur, & vnus dominus Deus noster est, præter ipsum alius non est. Ipse est enim Deus de quo dicit Apostolus, Nullus est Deus nisi vnus. Nã si hoc de patre acceperis dictũ, nõ tibi erit Deus Christus, quia non potest solui scriptura dicens, Nullus Deus nisi vnus: vt hic vobis taceam de spiritu sancto, quem superius dominũ Deum ostendimus, vobis negantibus. Quapropter si Macedoniani hæretici essetis, qui de solo spiritu sancto catholicæ fidei consentire detrectant: patrem verò & filium duos quidem esse, id est, illũ patrem, illum filiũ, & æquales esse, atque vnius eiusdémq; substantiæ: nec tamen duos dominos Deos sed ambos simul vnũ dominum Deũ esse consentiunt. Si ergo & vos saltem hactenus erraretis, non vtiq; his diuinis vocibus vrgeremini, Patrem quippe & filiũ assereretis vnum dominũ Deum dixisse, non est alius præter me. Vtinam nõ restaret agere vobiscum, nisi vt adiungeretis spiritum sanctum, & nõ dualitatem, sed trinitatem diceretis vnũ dominum Deum. Nũc vero cum sic asseritis, patrem dominũ Deum, & filium dominum Deum, vt simul ambos non dicatis vnum dominum Deum, sed duos, maiorem vnum, & minorem alterum, prorsus confodimini gladio veritatis dictis, Audi Israël, dominus Deus tuus Deus vnus est: qui clamat, Ego sum dominus, & non est alius præter me. Neque enim Deus pater sic vellet Israëlitas à cultu Deorũ reuocare multorũ atque falsorũ, vt eis de vno domino ac Deo mentiretur & diceret, nõ esse prꝺter se alium Deũ, cum sciret Deũ & dominum esse suũ filium. Absit vt veritas & veritas pater mendacio deciperet populum suũ: hæreticorum sit hæc, non catholicorũ tam horrenda & detestanda blasphemia. Prorsus Deum † verũ dicit cũ dicit, Audi Israël, dominus Deus tuus Deus vnus est: quia pater & filius & spiritus sanctus non tres dij, sed vnus Deus: nec tres domini, sed vnus dominus est. Prorsus verum dicit, Ego sum dominus, & nõ est alius præter me: quia nõ hoc pater tantum, sed ipsa trinitas dicit, hic est vnus Deus †, & nõ alius præter ipsum. Nam si pater diceret, Ego sum dominus, & nõ est alius præter me: negaret vtique Deũ † esse vnigenitum filiũ. Et quis nostrum

Marginal notes: 1. Cor. 8. — † dominũ — † dominus — † dominũ

auderet eum dominũ confiteri, contradicente patre atque dicente, Ego sum dominus, & nõ est alius præter me? Ac per hoc secundũ rectam fidem, nõ patris, sed trinitatis hæc vox est, & patris ergo & filij & spiritus sancti. Obticescant igitur linguę ignorantium veritatem, Hæc trinitas Deus vnus est. De hoc vno Deo dicitur, Audi Israël, dominus Deus tuus Deus vnus est: hic Deus vnus dicit, Ego sum dominus, & nõ est alius prę ter me. Subiectus est quidem patri filius secundũ formam hominis: nõ tamen sunt duo dij & duo domini secundũ formam Dei, sed ambo cũ spiritu suo † vnus est dominus. Testimonia quæ de Paulo Apostolo protulisti, contra te loquuntur, & nescis. Dicit enim ille, Gratia vobis & pax à Deo patre nostro & domino Iesu Christo. Quomodo est autem dominus Iesus Christus, si pater dicit, Ego sum dominus, & nõ est alius præter me? Non ergo solius patris, vt dixi, sed trinitatis hæc vox est. Adhibes alterum testimoniũ, & ipsum cõtra teipsum, vbi ait Apostolus, Vnus Deus pater, ex quo omnia, & nos in ipso: & vnus dominus Iesus Christus, per quẽ omnia, & nos in ipso, sicut tu locutus es, Apostolus autẽ, & nos per ipsum ait, nõ ait in ipso. Sed hæc quid ad causam? solent ista cõtingere, ex memoria proferentibus testimonia, nõ ex codice illa legentibus, Quod ad rem pertinet potius intuere. Ecce dicit Apostolus, Vnus Deus pater, ex quo omnia, & nos in ipso: & vnus dominus Iesus Christus, per quẽ omnia, & nos per ipsum. Omnino duas personas, vnam patris, alterã filij, sine vlla confusione & sine vllo errore distinxit. Neque enim duo sunt dij patres, sed vnus Deus pater. Nec duo sunt domini Iesu Christi, sed vnus dominus Iesus Christus. In illa quippe trinitate quæ Deus est, vnus est pater, non duo vel tres: & vnus filius, non duo vel tres: & vnus amborũ spiritus, nõ duo vel tres. Et ipse vnus pater vtiq; Deus est, & ipse vnus filius etiã vobis fatẽtibus Deus est, & ipse amborum spiritus etiam vobis negantibus Deus est. Sic & dominũ si quæras, singulũ quemq; respõdeo, sed simul omnes nõ tres dominos Deos, sed vnũ dominum Deũ dico. Hæc est fides nostra, quoniã hæc fides est recta, quæ fides etiã catholica nuncupatur. Tu autẽ qui huic fidei cõtradicis, quæso expone nobis, etiã Iesus Christus quomodo sit dominus, qui nõ trinitatis, sed solius patris esse asseris vocem, Ego sum dominus, & nõ est alius præter me? Nẽpe turbaris, nempe quid respondeas nõ inuenis, nisi quia tacere quãdo cõuinceris

† *Aliàs, sancto*

Rom. 1.

1. Cor. 8.

Ibidem.

ceris non vis. Si enim non Deus trinitas, sed pater tantum dixit, Ego sum dominus, & nō est alius præter me: proculdubio negauit esse dominum filiū: quoniam si dominus est & filius, falsum dictū est, nō est alius dominus præter me. Non enim agitur de domino, quales sunt domini hominū seruorū, quos Apostolus secundū carnem dominos esse dicit: sed de domino agitur, cui seruitus illa debetur, quæ Græcè λατρεία dicitur, secundum quam dictū est, Dominū Deum tuū adorabis, & illi soli seruies, Qui dominus Deus si nō trinitas est, sed solus est pater: prohibemur vtique domino Deo Christo tali seruitute seruire, in eo quòd audimus, illi soli seruies? si ita dictū est, ac si diceretur, Deo patri soli seruies. Qui profectò si solus, & nō ipsa trinitas dixit, Ego sum dominus, & nō est alius præter me: negauit esse filium dominū talem, quali domino seruitus illa debetur, qua nō nisi Deo cū vera religione seruitur. Non enim dixit, ego sum dominus maior aut melior, & nō est tantus ac talis præter me: sed volens sibi soli ea quæ domino Deo debetur seruitute seruiri, Ego sum, inquit, dominus, & nō est alius præter me. Porrò si vox ista, Sicut catholica fides dicit, vnius Dei est, quod est ipsa trinitas, sine vlla dubitatione huic soli seruiendū est ea seruitute, quæ nō nisi domino Deo debetur: quia ipse est dominus, & non est alius præter ipsum. Deinde quæro quomodo accipias quod dictū est, Vnus est Deus pater, ex quo omnia, & nos in ipso: & vnus dominus Iesus Christus, per quē omnia, & nos per ipsum; Nunquid nō & ex filio sunt omnia? Quādoquidē ipse dicit, Quæcunq; pater facit, hæc & filius similiter facit. Si autem ita distinguis, vt non sint per patrem omnia, sed ex patre: nec omnia sint ex filio, sed per filiū: quis eorū tibi videtur esse ille, de quo idē Apostolus dicit, O altitudo diuitiarū sapientiæ & sciētiæ Dei, quàm inscrutabilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius: Quis enim cognouit sensum domini, aut quis cōsiliarius eius fuit? Aut quis prior dedit illi & retribuetur ei? Quoniā ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia, Ipsi gloria in secula seculorū, amen. Vtrum pater est intelligendus an filius? Deum nanque prius nominauit dicens, O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei. Postea vero eum dominum appellauit, vbi ait, Quis enim cognouit sensum domini? Sed hoc non habet controuersiam: vtrunque enim nomen etiam vos assignatis patri & filio. Neque enim sic dicitis Deum patrem, vt

Deute.6. *Matt.4.* *1.Cor.8.* *Ioan.5.* *Roma.11.*

† dominũ negetis Deum esse filiũ: aut sic dicitis Deum † filiũ, vt negetis esse Deũ † patrem. Quáuis in hoc Apostolico testimonio quod adhibuisti, Deus dicatur pater, dominus filius: id est, vnus Deus pater ex quo omnia, & vnus dominus Iesus Christus per quẽ omnia. Sed illud attende vbi dictũ est, O altitudo diuitiarũ sapiẽtiæ & scientiæ Dei, Nam siue pater sit iste, siue filius, ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia. Quomodo ergo ex patre omnia nõ ex filio: & per filiũ omnia, nõ per patrem: quandoquidem quemlibet eorũ Apostolus voluerit hoc loco intelligi, ex ipso, inquit, & per ipsum & in ipso sunt omnia? Si ergo siue de patre siue de filio, verissimè tamen dicitur, quòd ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia: sine dubio patris & filij demonstratur æqualitas. Si autẽ quoniã non nominauit patrem & filiũ & spiritum sanctũ, sed Deum & dominũ, quod & ipsa trinitas dici potest, singula horũ trium referri ad singulos voluit: ex ipso dicens, propter patrem: & per ipsum, propter filiũ: in ipso, propter spiritum sanctũ: cur hanc trinitatem vnũ dominum Deum nõ vultis agnoscere? Quandoquidem nõ ait, ex ipsis & per ipsos & in ipsis: sed ait, ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia: nec ait, ipsis gloria: sed, ipsi gloria in secula seculorũ, amen. Falleris sanè, qui putas de pa-
Marc. 10. tre solo esse dictũ, Nemo bonus nisi vnus Deus. Si enim dixisset, nemo bonus nisi vnus pater: nec sic exclusum filiũ & spiritum sanctũ ab ista vnitate bonitatis voluisset intelligi: quia & illud quod simili locutione dictũ est, quam supra cõmemo-
1. Cor. 2. raui, Ea quæ Dei sunt nemo scit nisi spiritus Dei: nõ excludit ab hac scientia filiũ Dei, Quanto ergo nobis latitudo intelligentiæ magis patet, quia nõ dixit Iesus, nemo bonus nisi vnus pater: sed, nemo bonus nisi vnus Deus: quod est ipsa trinitas. Quærebat quippe ille cui hoc respõdit dominus, non bonum qualecunque, sed bonũ quo fieret beatus: imò ipsam beatitudinem verã, id est, vitam desiderabat æternã: & interpellauerat tanquã hominem Christũ, nesciens eum esse etiã Deum.
Marc. 10. Dixerat enim, Magister bone, quid faciam vt vitam æternam percipiam? Tunc ait illi, Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi vnus Deus, Vel sicut legitur apud aliũ Euangelistã, quod
Luca 18. tantundem valet, Nemo bonus nisi solus Deus. Tanquam diceret, Rectè me appellabis bonũ, si me noueris Deum, Nam quando me nihil aliud quàm hominem putas, quid me dicis bonum? Non te facit bonum, nec beatum, nisi bonum immutabile

tabile quod ſolus eſt Deus. Nam bonus angelus, bonus homo, bona cætera creatura: hæc nõ ita bona ſunt, vt ea quiſquis adeptus fuerit, ſit beatus, nec vlla eſt beata vita ſi non ſit æterna. Quomodo autem non eſt tale bonũ Dei filius verus, cũ ſit verus Deus & vita æterna, ad quã cupiebat ille qui interrogauerat peruenire? Proinde cũ ego aſſeram, nemo bonus niſi vnus & ſolus deus, de ipſa trinitate dictũ eſſe qui deus vnus & ſolus eſt: tu autem aſſeras de ſolo deo patre dictũ eſſe, quia ipſe de nullo alio deus, de nullo alio bonus eſt: filius autem de patre deus, de patre [magnus &] bonus eſt: diligenter attende quis noſtrum bene ſentiat de deo patre & de deo filio. Vtrum ergo qui dico Deus quidem pater, nõ de alio deo deus eſt: deus autem filius de patre deo deus eſt, ſed tantus iſte de illo, quantus ille de nullo: & bonus pater non de alio bono bonus eſt, filius vero de patre bono bonus eſt: ſed tam bonus hic de illo, quàm bonus ille de nullo. An tu qui propterea dicis ſolũ eſſe patrem deum bonum, quia nec deus eſt de alio deo, nec bonus de alio bono: filiũ vero ideo patri nõ eſſe coæquandũ, quia de illo deus eſt, de illo bonus eſt? In qua ſententia vtrunq; blaſphemas: & patrem ſcilicet, quia non tantũ genuit quantus eſt ipſe, nec talem qualis eſt ipſe: & filium, quia talis tantúſque naſci non meruit, qualis quantúſque eſt ille qui genuit. Denique iſta ipſa duo de quibus agimus, hoc eſt, deitas & bonitas, quoniam dictũ eſt, Nemo bonus niſi vnus deus: in hac tua opinione deficiunt. Tantũ enim quantus eſt ipſe, & talem qualis eſt ipſe, ſi nõ potuit gignere, quomodo deus eſt? Si noluit, quomodo bonus eſt? Pater, inquis, fons bonitatis eſt, qui quòd eſt bonus à nemine accepit. Nũquid ideo minus bonus eſt filius: quoniam quòd bonus eſt, ab eo patre accepit, qui naſcenti filio tantam bonitatem quantacunq; illi eſt, quia deus eſt, dare potuit: & dedit, quia bonus inuidere nõ potuit? Nam ſi minus bonitatis, quàm quod ipſe habet vnico dedit, minus bonus eſt & ipſe quàm debuit, Quod ſentire dementiæ eſt. Ergo quantum ipſe habet bonitatis, tantum filio dedit. Et quia natura eſt, nõ gratia filius, naſcenti nõ indigenti dedit: & plenus plenũ, fons bonitatis fontem genuit bonitatis, Ac per hoc nec auxit in ſe hic quod accepit, nec minuit in ſe ille quod dedit: quia non habet immutabilitas vnde deficiat, non habet plenitudo quò creſcat. Quid eſt autem ipſa bonitas, niſi vita viuificans? Proinde, quia fons fontem grnuit, ſicut pa- *Ioan. 5.*

ter suscitat mortuos & viuificat, sic & filius quos vult viuificat. Hoc ipse filius dixit, non ego. Vnde merito Deo patri dicitur,

Psal. 35. Quoniam apud te est fons vitæ. Quis est autem iste fons vitæ apud patrem, nisi de quo dicitur, In principio erat verbum, &

Ioan. 10. verbum erat apud Deum, & Deus erat verbũ: hoc erat in principio apud Deum: De quo etiam paulopòst dictum est, Et vita erat lux hominum. Hæc vita fons vitæ est, & lux ista lux lucis est. Vnde cùm dictum esset. Apud te est fons vitæ: continuo subiunctum est, In lumine tuo videbimus lumen: hoc est, in filio tuo spiritum sanctum, quem tu quoque esse illuminatorem in collationis nostræ prima parte professus es. Fons ergo de fonte, filius de patre, & simul ambo fons vnus: lux de luce, filius de patre, & simul ambo lux vna: sicut Deus de Deo, & simul ambo vtique Deus vnus, & hoc totum non sine spiritu amborum. Ex hoc fonte bonitatis, ex hoc fonte vitæ, ex hoc immutabili lumine, ex hac indeficienti plenitudine: id est, patre, & filio, & spiritu sancto, vno domino Deo solo, secundum mensurã fidei suæ, qui veraciter credunt, sumentes boni fiunt: viuificantur, illuminantur, implentur: Quibus tu vnigenitum filium, pace tua dixerim, nescio qua incredibi temeritate iunxisti, Tua quippe ista sunt verba, Siue, inquis filius, siue qui per filium sunt facti, de illo vno fonte bonitatis vnusquisque secundum mensuram fidei suæ id sumpserunt vt essent boni. Vbi est ergo quod fueras ante confessus, illum natura filium esse,

†*al. nes.* non †gratia? Ecce contra sententiam tuam venis, Ecce iam prodis nefarium secretum hæresis vestræ, quia vnigenitum verum Dei filium, verum Deum, non natura filium, sed gratia profitemini. Si enim & ipse, sicut verba tua clamant, secundum mensuram fidei suæ vt bonus esset, assumpsit, gratia est ergo filius, non natura: & fuit aliquando non bonus, & credendo factus est bonus, quia vt esset bonus, quemadmodum dicis, secundum mensuram fidei suæ de illo qui pater

Lucæ 2. est, fonte bonitatis assumpsit. Legimus quidem quòd Iesus proficiebat ætate & sapientia: & gratia Dei erat in illo, Sed se-

Philip. 2. cundum formã hominis quam pro nobis accepit ex nobis, non secundum formam Dei, in qua non alienum arbitratus est esse æqualis Deo. Veruntamen etiam in ipsa forma hominis legimus eum ætate & sapientia profecisse: non tamen vt ex non bono bonus fieret cred ndo meruisse. Neque nunc inter nos quæstio vertitur de natura filij hominis, in qua Dei filius minor

minor est patre: sed de natura filij Dei, in qua vt nos dicimus vos negatis, æqualis est patri: quia filius verus, filius vnicus, filius de vero Deo verus Deus, in nullo degenerauit à patre. Proinde incomparabilem patrem filio, nec in scripturis sanctis alicubi legere potuisti. Nec sana fide ipse dixisti: immensum etiam patrem, quem propterea dicis, vt filium non pariter immensum, sed mensura existimes terminatum. Tecum habeto mensuram tuam, qua tuum falsum dominum metiaris, & de vero domino mentiaris. Bene confiteris quòd & pater diligat filium, & filius diligat patrem: sed si & hoc confitearis quia non est maior dilectio in patre quàm in filio. Quia enim natura diuinitatis æquales sunt, æqualiter seinuicē diligunt. Facit autem filius sicut homo mandatum patris, Nam sicut Deus, ipse est mandatum patris, quia ipse est verbum patris. Vnde alio loco de mandato patris, hoc est, de seipso dicit, Scio quia mandatum eius vita æterna est Quòd autem ipse Dei filius sit vita æterna, scriptura diuina testatur. Vbi autem ait, Qui me videt, videt & patrē: quis nescit ideo dictum, quoniam quisquis per intelligentiam videt filium, patri vtiq; videt æqualem? Quod vos ideo non vultis, quia per oculos cordis, quantum in hac vita videri potest, filium non videtis. Putas non recte à me dictum esse, quòd propter formam serui quam suscepit filius, maior sit pater. Tu enim secundum hæresim vestram, in ipsa Dei forma patrem filio vis esse maiorem: cui paternam sic inuides formam, vt ideo perfectum velis natum esse filium æterna perfectione, ne ad paternam formam saltem crescendo valeat peruenire. Sed inaniter inuidet homo paternam formam Dei filio, cui pater eam non inuidit, quia æqualem sibi vnicum genuit. Sed dicis non esse Dei patris magnam gloriam, si ea forma serui maior est, qua forma maiores sunt & angeli. Vide si aliud conaris, nisi ad vnius patris gloriā, per vnici filij contumeliam peruenire, vt scilicet non augeatur pater in gloria, nisi minuatur filius in natura. Cohibe te, nescis & patri & filio te ingerere contumeliam, si nec ille potuit aut noluit gignere æqualē sibi, nec iste nasci æqualis patri. Non se vult Deus ita laudari patrem, vt filium dicatur de seipso generasse degenerem. Non vult bonus filij dilector ita prædicari formam suam, vt eam non potuerit vnicus eius vel nascendo sumere, vel crescendo cōprehendere. Quòd autē tibi videtur, nihil magnū de Deo patre dici, si forma serui maior est, quia

Caput XXIIII.
Ioan. 14.
Ioan. 12.
Ioan. 14.
Cap. XXV.
Philip. 2.

maiores videntur & angeli:non recte cogitas,quem locum in rebus habeat humana natura,quę condita est ad imaginē Dei. Maiores angeli dici possunt homine,quia maiores sunt hominis corpore:maiores sunt & animo,sed infirmo, quem peccati originalis merito corruptibilē † aggrauat corpus. Natura vero humana,qualem naturam Christus humanæ mētis assumpsit, quæ nullo peccato potuit deprauari,solus maior est Deus. Denique propter quid dictum sit, Minorasti eum paulominus ab angelis †:aperuit scriptura vbi legitur, Eum autē modico minus quàm angelos minoratum vidimus Iesum propter passionem mortis. Non ergo propter naturam hominis, sed propter passionem mortis. Natura vero hominis, quæ mente rationali & intellectuali creaturas cęteras antecedit, Deus solus est maior:cui vtiq; iniuria facta non est, vbi scriptum est, Maior est Deus corde nostro. Filius ergo Dei susceptum hominē leuaturus ad patrē quādo dicebat, Si diligeretis me, gauderetis vtiq;, quia vado ad patrem, quia pater maior me est: nō carni suæ solum, sed etiam mēti quam gerebat humanam, Deum patrem vtiq; præferebat : quæ tota sine dubio forma agnoscitur serui, quando tota seruit creatura creatori.

Anima Christi.
† al. sed in forma quā peccati &c. corruptibile.
Psal. 8.
Hebr. 2.
† modico minus quàm angelos.
1. Ioan. 3.
Ioan. 14.

Ca. XXVI. Postrema tibi disputatio fuit, quo modo sit Deus patribus visus, quando corpus humanum in quo videretur nōdum acceperat Christus, cùm inuisibilis sit per seipsa diuina natura. Quod cum etiam tu ita confessus fueris, vt inter cætera, nō solùm patrē, sed nec ipsum filium in substantia diuinitatis suæ diceres esse visibilem, non solum hominibus, sed nec ipsis cælestibus potestatibus: postea mutata sententia dicis eum & ante incarnationem suam conspectibus apparuisse mortaliū, asserens illud quod ait Apostolus, Quem nemo hominū vidit nec videre potest: de solo Deo patre dictum esse, Filium vero ex initio generis humani videri solitum esse ab hominibus. Quod cum probare voluisses, multa de scripturis sanctis testimonia protulisti, quæ te nihil adiuuare potuerūt. Non enim legis alicubi scripsisse Moysem, sicut dicis, quòd ab illo primo homine Adā vsq; ad ipsam incarnationem semper filius visus est. Hoc enim eum describere pronuntias in Geneseos libro, quod ita falsum est, vt etiam ridiculum sit. Nunquid enim liber Geneseos ab Adam vsq; ad incarnationē Christi ea quæ gesta sunt cōtinet? Aut ipse Moyses vsq; ad tēpora incarnationis Christi, vel in carne vixit, vel quæ facta sunt scripsit? Hęc dicis, & putas te aliquid dicere: vel

1. Tim. 6.

putaris

putaris ab eis, qui nec ista possunt, quæ tam manifeste falsa sunt, cernere. Deinde quod commemoras patrem ad filium dicentem, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, quid hoc ad rem pertinet, rogo te quid ad rem pertinet? Tantúmne tibi vacabat loqui, vt non attẽdens quid probare susceperis, memoriter nobis & inaniter scripturã Geneseos ventilares? Nunquid hinc probatur ante carnẽ susceptã visus ab hominibus Christus, quia dixit pater ad filiũ, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinẽ nostram? Deinde adiungis & dicis, Et fecit Deus hominẽ: atq; addis, Quis Deus, nisi filius? Et vt mihi de opere quasi præscribas meo, Hoc vtiq;, inquis, & tu in tuis tractatibus exposuisti, Vbi nolo quærere quàm verum loquaris, quando video ad causam nihil pertinere quod loqueris. Agitur quippe inter nos, vtrum per diuinitatis suæ substantiam Christus visibus apparuisset humanis, Et tu dicis, Fecit Deus hominem: & addis, Quis Deus, nisi filius? quasi propterea necesse fuerit vt homo Deum opificem suum videret oculis carneis. Hoc si ita esset, omnes homines viderẽt Deum. Quis enim alius eos facit in vteris matrũ? Adhuc adiicis talia & dicis, Iste ergo filius qui est Propheta sui genitoris, dicebat, Non est bonum esse solum hominẽ, faciamus ei adiutorium secundum se. Si quæram, quis tibi indicauerit quia filius hoc dicebat, in quibus angustiis te videbis? Scriptura enim quæ dixit, In principio fecit Deus cælum & terram: non exprimẽs vtrum pater, an filius, an spiritus sanctus, an ipsa trinitas fecerit, quæ vnus est Deus: per cætera etiam ita commemorat Deum, vt dicat, Et fecit Deus, & dixit Deus, per quæq; opera eius, quorum illum asserit conditorem. Simili ergo locutione ait, Et dixit Deus, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, Et fecit Deus hominem. Nec aliter locuta est vbi ait, Non est bonum esse hominem solum, faciamus ei adiutorium secundũ se. Vnde ergo tibi persuasum est, cætera superiora patrem dixisse, hoc autem filium? Vnde quęso distinguis, vnde discernis patrem dixisse, Fiat lux: & cætera? Patrem deniq; dixisse, Faciamus hominem. Et filium dixisse, Faciamus ei adiutorium: cùm tibi scriptura vbiq; non dicat nisi, dixit Deus? Quæ est ista temeritas, quæ præsumptio? Deinde cum ideo patrem maiorem soleatis asserere, quia dixit, Fiat illud, aut illud, tanquam iubens filio: filium vero ideo minorem, quia iussa perfecit, quid dicturi estis vbi scriptum est,

Gene. 1. | Gene. 2. | Gene. 1. | Ibidem

Faciamus hominem? Non enim ait sicut in superioribus, Fiat homo, tanquam id iusserit filio: sed, faciamus, inquit, hominem, Quod nõ quæro quem dixisse arbitreris, Iam enim verba tua tenemus, quòd pater hoc dixerit filio, Cur ergo non ait, fiat, vel fac: sed ait, faciamus. An cætera Deus imperauit, & filius fecit: hominem vero ambo fecerunt, sed patre & iubente & cooperante filio: filio autem non iubente, sed tantum iussa faciente: Sed si propterea patrem iubentem intelligis, quia scriptum est, Dixit Deus, Faciamus hominem: ergo iussit & filius, quia tuipse non patrem accipis dixisse, sed filium, Faciamus ei adiutorium. Et sicut illud vbi dictum est, Et fecit Deus hominem: obedisse iubenti patri filium vis videri, quia pater dixerat, faciamus hominẽ: ita etiam vbi legimus, Et immisit Deus soporem in Adam: & sumpsit vnam de costis eius, & cætera, quibus ostenditur factum homini esse adiutorium, obedisse patrem iubenti filio, te authore intelligamus: quia nõ patrem, sed filium dixisse asseris, Faciamus ei adiutoriũ. Sed hæc ita loquor quasi ad causam quæ à nobis agitur quicquam pertineant. Quodlibet hinc volueris credere aut suspicari: prorsus, sicut dicis, pater iusserit vbi dictũ est, Faciamus hominem, & filius obedierit vbi dictum est, Et fecit Deus hominẽ: prorsus sicut te delectat filius dixerit, Non est bonum esse solum hominem, faciamus ei adiutorium: sed talia dicens ipse non iusserit, quia hoc vultis: quo modo ostendis filium qui hominem fecerit, ab homine visum: quo modo ostendis filium qui dixit, Non est bonum esse hominem solum, faciamus ei adiutorium, ab homine visum, vel ab ipsa muliere, si eam factã non vis à patre, ne filio pater obedisse videatur, sed ipse eam filius tanquam sibi iubens sibíq; obediens, & faciendam dixit & fecit. Demonstra filium visum esse à viro, visum esse à muliere, Demonstraturum te quippe promiseras, & antequam incarnaretur visum fuisse humanis aspectibus filium. Ostende promissa, quid pergit in vacua? Quid deludis expectationem nostram, nec exhibes pollicitationẽ tuam? Multiplicas verba non necessaria, vt necessaria occupes tẽpora. Si propterea visus est à viro filius, quia fecit eum, & propterea visus ab eius muliere, quia fecit eam: defini si audes, non posse Deum filium & operari videntia, & à suis operibus quamuis alia videntibus non videri. Si autem hoc potest Deus filius, ipse quippe vsque nunc operatur cuncta vidẽtia, & tamen eorum à seipso creatis oculis

Gene. 2.

oculis nõ videtur, quid eſt quod dixiſti? Cur iſta de libro Geneſeos in tuo ſermone poſuiſti? Cur nobis neceſſaria tẽporum ſpatia ſuperflua loquacitate finiſti? Sed iſte in quis, filius viſus eſt Adæ, ſecũdũ quod legimus Adã dicentẽ, Vocem tuam audiui deambulãtis in paradiſo, & abſcõdi me, quia nudus ſum. *Gene. 3.* Hoc ergo prius diceres homo boue, inde inciperes promiſſa monſtrare. Quamuis & hic Adam, vocem tuam, inquit, audiui? nõ ait, faciẽ vel ſpeciem tuã vidi. Et quod ait, abſcondi me: quia nudus ſum: videri ſe à Deo timuit: nõ à ſe viſum eſſe Deũ monſtrauit. Nam ſi vox quando auditur, ſequitur viſio: viſus eſt & Deus pater quoties voce atteſtatus eſt filio. Nouimus quippe in Euangelio verba patris ſonantis atque dicentis, Tu es filius meus dilectus &c. vbi ab hominibus auditus, nõ tamẽ viſus eſt. *Matt. 3.* Ac per hoc & in illis verbis quæ adiungis, vbi dicit, Quis nunciauit tibi, quia nudus es? & ſequẽtia, potuit audiri, & non videri Deus. Nondum itaque aliquid ex eo quod promiſeras dixiſſe te vide: & dic tandem aliquid quod diſcutere debeamus, aut quod pro tua cauſa eſſe fateamur. Hic Deus, inquis, & Abrahæ viſus eſt. Viſum eſſe Deum Abrehæ negare non poſſumus. Scriptura quippe fideliſſima apertiſſime hoc loquitur dicẽs, Viſus eſt autẽ illi Deus ad quercum Mambre. *Geneſ. 18.* Sed neque hic expreſſum eſt, vtrũ pater an filius. Cum autem narraret ſcriptura, quo modo ei viſus ſit Deus, tres viros illi apparuiſſe declarat, in quibus magis ipſa trinitas, quę vnus eſt Deus, intelligi poteſt. Deniq; tres videt, & non Dominos, ſed Dominum appellat, quoniã trinitas tres quidem perſonæ ſunt, ſed vnus Dominus Deus. Sic autẽ narratur quod vidit Abraham, Reſpiciens, inquit, oculis ſuis vidit, & ecce tres viri ſtabãt ſuper eũ, & vidẽs procurrit in obuiã illis ab oſtio tabernaculi ſui, & adorauit ſuper terrã & dixit, Domine, ſi inueni gratiam ante te, ne prætereas ſeruum tuum. Hic vidimus tres viros apparuiſſe, & vnũ Dominũ Deum dici, vnúmque Dominum rogari ne prætereat ſeruum ſuũ, quoniam congruit Deo viſitare famulos ſuos. Deinde tres perſonas pluraliter alloquitur dicens, Sumatur nunc aqua, & lauem pedes veſtros, & refrigerate ſub arbore: & ſumam panẽ & manducate, & poſtea tranſibitis in viam veſtram, propter quod declinaſtis ad ſeruum veſtrũ, Manifeſtum eſt eos tanquam homines inuitari. Non enim tale illis præberetur obſequium, quo indigẽtia reficerẽt corpora, niſi homines putarẽtur: & ſcriptura pluraliter eos

eos respondisse commemorat, ait enim, Et dixerunt, Sic fac quemadmodum dixisti, Non ait, & dixit: sed dixerunt. Deinde cum esset parata refectio, dicit scriptura, Et apposuit ante illos, & ederūt. Nō ait, apposuit ante illum, & edit. Sed vbi ad id ventum est, vt Abrahæ filius promitteretur ex Sara, quia diuinum offerebatur beneficiū, non vt hominibus humanum exhibebatur obsequium, vnū narrat scriptura dicentem, Vbi est Sara vxor tua? Non ait, dixerūt autem ad illum, sed ait, Dixit autem ad illum, Vbi est Sara vxor tua? Quis autem hoc dixerit, postea manifestat, Vbi cum risisset Sara, ait eadem scriptura, Et dixit Dominus ad Abraham, Quare risit Sara in semetipsa? & cætera vsque in finem, tāquā vnus Dominus singulariter loquitur. Ac post hæc, vt homines pluraliter abire narrantur: & dicitur, Exurgentes autem inde viri, conspexerunt in faciem Sodomorum & Gomorræ, Abrahā verò ambulabat cum illis deducens. Rursus autem redit scriptura ad singularem numerum, ac dicit, Dominus autem dixit, Nūquid celabo ego puero meo Abraham quæ ego facio? Deinde promittitur Abrahæ præclara & copiosa posteritas, & Sodomorum denunciatur interitus. Sequens autem scriptura dixit, Et conuersi inde viri, venerūt in Sodoma, Abraham autē erat adhuc stans ante Dominum. Et appropians Abrahā dixit, Ne simul perdas iustum cum impio, & erit iustus tanquam impius. Et post collocutionē Domini atque Abrahæ, sequitur scriptura & dicit, Abiit autē Dominus vt desiit loqui ad Abraham. Et
Genes. 19. Abraham regressus est in locum suum. Venerunt autem duo angeli in Sodoma ad vesperā. Hi sunt de quibus pauloante dixerat, Conuersi inde viri venerūt inde in Sodoma. Sed duos esse nō expresserat, cū ab initio tres viros dixisset apparuisse Abrahæ, & hospitaliter ab illo esse susceptos, quos & abeūtes deduxit ambulās cū eis. Fortassis ergo iā pronunciare festinas vnū fuisse in eis Dominū Iesum, qui singulariter promittebat & respondebat Abrahæ. Duos vero illos angelos, qui venerūt in Sodoma, tanquam missi angeli à Domino Deo suo. Sed expecta, quid properas? Consideremus omnia diligēter, ac prius
Genes. 18. intueamur verba Domini loquentis Abrahæ, Clamor Sodomorum, inquit, & Gomorræ multiplicatus est, & peccata eorum magna valde. Descendens ergo videbo, si secundum clamorem ipsorum venientem ad me cōsummant. Hic seipsum descensurū dixit in Sodoma, quò tamen non ipse descendit,

ſed angeli duo. ipſe quippe abiit vt deſiit loqui ad Abraham, Abraham autem regreſſus eſt in locum ſuum. Venerunt autem ſicut dictum eſt, duo angeli ad veſperã in Sodoma. Quid ſi & in illis duobus angelis vnus Dominus inuenitur, qui ſecundum verbum ſuum in ipſis angelis deſcendit in Sodoma? Nónne manifeſtum erit in tribus illis viris vnum Dominum viſum fuiſſe, vbi quid aliud quã ipſa trinitas figurata eſt? Sed videamus vtrum nobis ſancta ſcriptura demonſtret, etiam in illis angelis duobus vt dixi, vnum Deum inuentum, ne forte hoc ex noſtro corde affirmare videamur. Venerunt ergo duo angeli in Sodoma ad veſperã, Loth verò ſedebat, vt ſcriptum eſt, iuxta portam Sodomorum. Videns autem Loth, ſurrexit in obuiam illis, & adorauit in faciẽ in terram. Vides nẽpe hic à iuſto viro angelos adoratos, & tu non vis adorari ſpiritũ ſanctum, quem vos quoque omnibus angelis ſine ambiguitate præponitis? Sed dicturus es homines eſſe credebat, nam & in hoſpitium tanquam homines inuitauit. Hoc magis eſt contra te, qui dicis non adorari ſpiritum ſanctum omnibus angelis præferendum: cum videas & homines inferiores angelis à iuſtis hominibus adorari. Sed adhuc dicturus es, Deum adorauit. Eum quippe in duobus illis, quos putabat eſſe homines, tanquam in Prohetis eſſe cognouit. Iam ergo probatum eſt, quod me per ſcripturam ſanctam demonſtraturum eſſe promiſeram, eundem Deum, qui dictus fuerat abiiſſe vt ceſſauit loqui ad Abraham, in illis duobus angelis deſcendiſſe in Sodoma ſicut dixerat, & in eis ab homine iuſto agnitum fuiſſe. Exhibuit itaque hoſpitalitatem, quo modo ſanctis hominibus Dei, in quibus Deum eſſe cognouit, cum eos ſicut etiam ipſe Abraham angelos eſſe neſciret. Hi enim Patriarchæ ſunt ſignificati in Epiſtola ad Hebræos, vbi de hoſpitalitate loquẽs ait per hanc quidam neſcieñtes hoſpitio receperunt angelos. Receptis ergo eis Loth, neſciens quod angeli eſſent, cognoſcens tamen ſicut ipſo Domino demonſtrante cognoſcere potuit, quis in eis eſſet, vt ea quæ interea facta ſunt taceã, exiit cum eis de Sodomis: quod antequam fieret, ſicut ſcriptura loquitur, dixerunt viri ad Loth, Sunt tibi hic generi, aut filij, aut filiæ, aut ſi quis tibi aliud eſt in ciuitate, educ de loco hoc, quoniam perdemus nos locum hunc: quia exaltatus eſt clamor eorum ante Deum, & miſit nos Dominus conterere eum. Ecce vbi apparet illud incẽdium Sddomorum per angelos

Geneſ. 19. *Ibidem.* *Hebr. 13.* *Geneſ. 19.*

los factum, quos misit Dominus, in quibus tamen & ipse erat. Neq; enim sic mittit suos vt recedat ab eis. In his ergo descendit in Sodoma, quod se facturum esse prædixerat quãdo cum Abraham loquebatur: quod postea quàm fecit, abiisse ipse dictus est, & angeli venisse in Sodoma ad vesperam. Deinde paullopòst, mox vt eduxerunt illum foras & dixerũt, sicut eadem scriptura narrat. Saluam fac animam tuam, ne respexeris retro, ne steteris in tota regione: in mõte saluum te fac, nequando cõprehendaris. Dixit Loth ad illos, Oro Domine, quia inuenit puer tuus misericordiam ante te &c. Quæ cum finisset loquẽdo, & elegisset sibi ciuitatem pusillam in qua saluaretur, sequitur scriptura, & ei dicit esse responsum, Ecce miseratus sum faciem tuam, & super verbũ hoc, ne euerterẽ ciuitatem, de qua locutus es. Festina ergo vt saluus fis ibi, Non enim potero facere verbum, donec tu in illam introëas. Quis hoc ei respondit, nisi ille cui dixerat, oro Domine? Hoc autem ad ambos dixerat, nõ ad vnum, sicut apertissime scriptum est, Dixit authem Loth ad illos, Ore Domine. Agnouit ergo Loth vnum Deum in angelis duobus, sicut Abraham vnum agnouit in tribus. Nõ est cur dicatur, Ille aberat † qui Dominus erat, & cum Abraham locutus erat, Duo verò angeli eius erant, qui in Sodoma illo abeunte venerunt. Omnes enim tres viri dicti sunt, qui apparuerunt Abrahæ, sicut scriptura solet viros etiam angelos nuncupare. Nec eorum alicui vni prõptius & humilius Abraham obsecutus est quã duobus, sed ęqualiter omnibus pedes lauit, æqualiter omnibus epulas ministrauit, Ergo in omnibus deum vidit. Propter quod scriptura prædixerat, quod visus fuerat Deus Abrahæ ad quercum Mãbre, sub cuius vmbra arboris tres viros pauit, quos oculis corporeis vidit: in eis verò deũ, nõ corporis, sed cordis oculis vidit: id est, intellexit atque cognouit: sicut Loth in duobus, cũ quo non pluraliter sed singulariter loquebatur, eiq; respondebat etiã ipse tanquã vnus. Primo quippe Abrahã per tres viros illũ audiuit, postea per vnũ, qui duobus in Sodoma euntibus manens locutus est cum eo. Loth autẽ per duos, tamen & ipse vnũ Deũ quem pro liberatione sua rogabat, & qui ei respondebat audiuit: cum ambo, id est, & Abraham & Loth homines putarent eos qui angeli erant: deum verò in eis intelligerent, qui erat, non putarent esse qui non erat. Quid sibi ergo vult ista visibilis trinitas & intelligibilis vnitas, nisi vt nobis insinuaretur: quod ita

Ibidem.

† *al. abierat.*

Genes. 19.

tres

tres essent pariter, pater & filius & spiritus sanctus, vt tamen simul non tres dij & Domini essent, sed vnus Dominus Deus? *Genes. 18.* Tu autē dixisti, Hic Deus visus est Abrahæ, sciens te legisse quod scriptum est, visum esse Deum Abrahæ ad quercum Mambre: & volens quasi probare Dominum filium visum esse illi Patriarchæ, declinasti ab illis tribus viris, & eos omnino tacuisti, in quibus narrat scriptura Deum visum fuisse Abrahæ: ne tuipse nos admoneres vnius esse substantiæ trinitatem Deum, sicut vnius erāt substantiæ tres viri, quos vidit Abraham: cum prædixisset scriptura, Visus est Deus Abrahæ, nec tamen tres Deos esse, quia visus est Deus dictum est, non visi sunt dij. *Ibidem.* Et ipse Abraham tres vidit, & vnum adorauit. A quo præteriri noluit, ab vno responsum diuinitatis accepit. Nec aliquos duos eorum duos esse deos sensit, *Genes. 19.* sed vnum in omnibus: quia & Loth duos vidit, & tamen vnum Deum agnouit. Vbi mihi videtur per angelos significari filius, & spiritus sanctus, quoniam se illi angeli missos esse dixerūt. Et de trinitate quæ Deus est: solus pater non legitur missus: leguntur autem missi & filius & spiritus sanctus, quorum non ideo est diuersa natura. Nam & illi viri, per quos significati sunt, vnius erāt eiusdémque naturæ. Hanc ergo scripturā, qua cōuinci posses, astuto silentio deuitasti. Et cum dixisses, Hic Deus visus est Abrahæ, volēs filium solum visum putari in eo quod in Genesi legitur, visum esse Deū Abrahæ, quo modo sit *Genes. 18.* visus, dicere noluisti, ne ibi non solus filius, sed trinitas agnosceretur Deus. Dixisti autē, Si vis credere, quia filius visus est Abrahæ, vtique ipse vnigenitus in sancto affirmauit Euangelio dicēs sic, Abraham pater vester exultauit vt videret diem meū, & vidit & gauisus est. *Ioan. 8.* O disputare, ô probare promissa, quasi dixerit Dei filius, Abrahā pater vester cōcupiuit me videre, & vidit, & gauisus est. Quāuis & hoc sic adhuc posset intelligi, ꝙ sanctus Patriarcha oculis cordis viderit Dei filium, non oculis carnis: vnde inter nos vertitur quæstio. Sed cū dixerit Christus, Abraham concupiuit videre diem meum, & vidit, & gauisus est: cur non diem Christi intelligimus tempus Christi, quo erat venturus in carne, quod & Abraham sicut & alij Prophetæ in spiritu potuit videre atque gaudere? Neque hic igitur quod proposueras & pollicitus fueras, probare potuisti. Post hæc venisti ad Iacob, qui luctatus est cū angelo, quē scriptura ipsa Geneseos & hominē dicit & Deum. Nam

ita

Gene. 32. ita legitur, Remansit autem Iacob solus, & luctabatur homo cum illo vsque in mane. Vidit autẽ quod non potest ad eũ, & tetigit latitudinẽ femoris eius, & obstupuit latitudo femoris Iacob dum luctaretur cũ eo, & dixit illi, Dimitte me, ascendit enim aurora. Ille autem dixit, Non te dimittã, nisi me benedixeris. Dixit autem illi, Quod est nomen tuum? Ille autem dixit, Iacob. Et dixit ei, Nõ vocabitur amplius nomen tuum, Iacob, sed Israël erit nomẽ tuum, quia valuisti cum Deo, & cum hominibus potens es. Rogauit autẽ Iacob eum dicens, Enuncia mihi nomen tuum. Et dixit, Quare hoc interrogas tu nomen meũ? Et benedixit eum illic, Et appellauit Iacob nomen loci illius, aspectus Dei, Vidi enim Deum facie ad faciem, & salua facta est anima mea. Ex ista lectione vnicum Dei filium & antèquam venisset in carne visibiliter apparuisse conaris ostendere: vbi & si non absurde Christus intelligitur figuratus, propter prohetiam futura nunciãtem, quia futurum erat vt Iacob in filiis qui crucifixerunt Christũ præualuisse Christo videretur: & in filiis suis videret Christum facie ad faciem, & salua fieret anima Israëlitarum qui fideliter hoc viderunt: tamen hunc hominem qui luctatus est cum Iacob,
Osee 12. Osee Propheta euidenter angelum dicit, Sic enim apud eum scriptũ est de Iacob, In vtero supplantauit fratrem suum, & in labore præualuit Deo, & confortatus est cum angelo, & potuit, Sicut ergo in Genesi ille qui luctatus est cũ Iacob, & homo & Deus dicitur: ita & ab hoc Propheta & Deus & angelus: ac per hoc ita qui erat angelus, dictus est homo, quo modo illi dicti sunt viri qui apparuerunt Abrahæ, quando nescientes † & ipse & Loth hospitio receperunt angelos. Deus ergo erat in angelo, sicut est Deus in homine, maxime quando per hominem loquitur. Ita verò per hunc angelum figuratus est

† al. vidẽtes,

Gene. 22. Christus, sicut per hũc hominem. Nam & Isaac filius Abrahæ, quid erat in figura nisi Christus, quando sicut ouis ad immolandũ ductus est, & quãdo sicut Dominus crucem suam, ita & ipse sibi quibus fuerat imponẽdus, ligna portabat? Postremo quid miramur per angelum figuratum esse Iesum, si non solum per hominem, verum etiam per pecudem figuratus est? Nam quis alius erat ille aries, qui cornibus tenebatur in vepre, nisi Christus crucifixus, vel spinis coronatus? Hunc autem arietem pro filio: cui parcere iussus est, immolauit Abrahã. Ita enim homini parci Deus iussit, vt tamen ex pecude propter

passion

paſsionẽ Chriſti, quæ illo modo prænunciabatur, myſterium ſacri ſanguinis impleretur. Si autem putas proprietate, non figura Chriſtum fuiſſe angelum, qui luctatus eſt cum Iacob: potes dicere proprietate, non figura Chriſtum fuiſſe arietem, quem Patriarcha immolauit Abrahã. Potes poſtremo dicere proprietate, non figura Chriſtum fuiſſe petram, quæ percuſſa ligno, ſitienti populo potum largiſsimum fudit. Sic enim dicit Apoſtolus, Bibebant enim de ſpiritali conſequente eos petra, petra autem erat Chriſtus. Figuræ iſtæ, non res ipſæ fuerunt, quibus figuris præcedentibus res ſignificabãtur eſſe venturæ: quæ figuræ per ſubiectam Deo creaturam, & maxime per angelorum miniſterium, mortalium exhibebantur aſpectibus: Dei quidem agente potentia, ſed tamen latente natura, ſiue patris, ſiue filij, ſiue ſpiritus ſancti. Fruſtra itaq; aſſeris filium Dei viſum fuiſſe ab hominibus, patrem autem nõ fuiſſe viſum: cum per ſubiectam ſibi creaturam & pater videri potuerit & filius & ſpiritus ſanctus: per ſuam vero ſubſtantiam nullus illorum viſus eſt. Ergo Deus ſicut infirmis hominum ſenſibus magis ſignificatus quàm demonſtratus eſt, Non itaque viſus eſt ſicut eſt: hoc quippe in futura vita promittitur ſanctis. Vnde dicit Apoſtolus Ioannes, Dilectiſsimi, nunc filij Dei ſumus, & nondum apparuit quid erimus: ſcimus autem quia cum apparuerit, ſimiles ei erimus, quia videbimus eum ſicuti eſt. Viderunt ergo & in hoc ſeculo Apoſtoli Dominum, ſed non viderunt ſicut eſt. Denique Moyſes eum ſibi cupiebat oſtendi, quamuis cum eo facie ad faciem ſcriptura indice loqueretur. Quod cum in mea ſuperius proſecutione dixiſſem, quaſi non audieris præteriſti: cum tibi eiuſdem meæ proſecutionis recitari ex tabulis vniuerſa voluiſſem. Non autẽ diſcernens quid ſit videri Deum per ſubſtantiam ſuam, & quid ſit videri Deum per ſubiectã creaturam, in tãtam blaſphemiam decidiſti, vt vnigenitum Dei filium pro hoc ipſo quod Deus eſt mutabilem diceres: quandoquidem ſoli patri putaſti eſſe tribuendũ quod ſcriptum eſſe dixiſti, Ego ſum qui ſum, & nõ ſum mutatus: quaſi filius vel ſpiritus ſanctus ſit mutatus, quãdo viſibiliter apparuit, vel iſte quod conſtat natus ex fœmina, vel iſte in ſpecie columbæ aut igneis linguis ſe humanis aſpectibus monſtrans. Vnde iam reſpondi tibi in eo ſermone, vbi oſtendi non te refelliſſe quæ dixi. Nunc vero vt intelligas quo modo dixerit Deus, Ego ſum qui ſum, & non ſum mutatus:

Exod. 17. *1. Cor.* 10. *1. Ioan.* 3. *Exod.* 33. *Exod.* 3. *Mala.* 3. *Matt.* 3. *Acto.* 2. *Exod.* 3. *Mala.* 3.

vel quod scriptum magis inuenitur, Ego enim dominus & nō mutor: quoniā non solus pater, sed Deus vnus hoc dixit, quod
Psal. 101. est ipsa trinitas, psalmum attende vbi legitur: Tu in principio domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cæli: Ipsi peribunt, tu autem permanebis, & omnes sicut vestimentum veterascent. Et velut amictum mutabis eos & mutabuntur, tu autem idē ipse es; & anni tui non deficient. Hoc autem ad filium Dei dictum esse in Epistola quæ est ad Hebræos,
Hebr. 1. sancta scriptura testatur. Quis verò nō intelligat vbi dicitur, Cæli mutabuntur, tu autem idem ipse es: nihil dici aliud, nisi, tu non mutaris? Ac per hoc etiam de filio conuenit dicere, Ego sum qui sum, & non sum mutatus. Vel, Ego enim dominus & non mutor: Quod tu ideo soli patri assignasti, vt in sua substantia crederetur esse mutabilis filius: tanquam ita susceperit hominem vt in hominem verteretur: Hanc tantam blasphemiam non emendabis, nisi credideris: in assumptione hominis accessisse filio, quod non erat, non autē recessisse vel de-
Exod. 3. fecisse, quod erat. Deinde quæro, quis apparuerit Moysi in igne quando rubus inflammabatur, & non vrebatur? Quanquam & illic angelum apparuisse scriptura ipsa declarat dicens, Apparuit autem illi angelus domini in flamma ignis de rubo. In angelo autem Deum fuisse quis dubitet? Sed quis Deus erat, vtrum pater an filius? Dicturus es filius, non vis enim patrem vllo modo vel per subiectā creaturā visibus apparuisse mortalium. Sed quodlibet horum eligas, ad vtrunque respondeo. Si pater erat, apparuit & pater hominibus. Si filius erat, nō mutatur & filius. Ibi enim cū quæsisset Moyses, quis esset qui eū mitteret, Ille respōdit, Ego sum qui sum. Quod quid est aliud nisi mutabilis nō sum, sicut propheticum testimoniū ipse posuisti, Ego sum qui sum, & nō sum mutatus. Dixit etiā rursus ad Moysem, Ego sum Deus Abrahā, & Deus Isaac, & Deus Iacob. Aude si potes negare Deū patrē Deū esse Abrahā & Isaac & Iacob, si nō ipse de rubo, sed filius loquebatur, Si autē pater confitere etiā patrē Deum hominibus visum. Si verò vterq; est Deus Abrahā & Deus Isaac & Deus Iacob, quod esse annuis, quid ambigis vtrunq; vnū Deum? Iacob quippe ipse est Isräel
Deut. 6. cuius filiis dicitur, Audi Isräel, dominus Deus tuus Deus vnus est. Quapropter verū esse agnosce, ꝙ dixi diuinitatē non per substantiam suā, in qua inuisibilis & immutabilis est, sed per creaturam sibi subiectam mortalium oculis apparuisse. cum

voluit

voluit. Non itaque sicut accipere vel accipi mea verba voluisti, ego diuinitatem sic patribus ostendisse se dixi, tanquam eam voluerim credi visibilem, quam prius inuisibilem dixeram esse: sed dixi, Quando se patribus diuinitas ostendebat, per subiectam creaturam se visibilem demonstrabat. Nam per ipsam suam naturã vsqueadeo inuisibilis est, vt ipse Moyses ei, cum quo facie ad faciem loquebatur, diceret, Si inueni gratiam ante te, ostende mihi temetipsum manifeste. *Exod.33.* Ecce quod dixi relege, & inuenies me verum dicere, te autem non intelligere voluisse vel non potuisse quod dixi, Audi ergo idipsum me aliquanto planius differentem, Ego diuinitatem patris & filij & spiritus sancti in sua natura atq; substantia mortalibus oculis inuisibilem dico. Eam verò se in formas visibiles vertere, absit vt dicam, quia & immutabilem dico. Restat ergo vt aspectibus humanis quando se ostendit vt voluit, per subiectam intelligatur hoc fecisse creaturam quæ potest oculis apparere mortalibus. Quid est autem quòd cum de patre dixisses, Vnus est inuisibilis, vnde iã satis est disputatum, addidisti, Vnus etiam incapabilis atque immensus? Incapabilem quidem non legimus Deum. Cur sanè dicas incapabilem, nescio, Si enim capi non potest, quo modo non solum filius, verumetiam pater veniunt ad hominem, sicut dicit ipse filius, Et mansionem apud eum faciunt? *Ioan. 4.* Puto quòd capiat eos apud quem faciunt mansionem. An forte dicis, non ex toto, sed ex parte capiuntur? Dic quod vis, Respondetur enim tibi, Non sunt ergo incapabiles, qui sunt vel ex parte capabiles. An ideo tibi non sufficit incapabilem dicere, sed addidisti, & immensum, vt exponeres quatenus incapabilem dixeris, id est, quia totius capax non est humana natura? Immensus est enim, verum hoc & de filio dici potest: Neque enim quisquã sic capit vnigenitum verbum, vt eius capacem se omni modo audeat profiteri. Prorsus etiam ipsum non esse dubitamus immensum: Nam quæro abs te de quo accipias quod scriptum est, Magnus est, & non habet finem, excelsus & immensus: *Baruc. 3.* De ipso quoque paulopòst dicitur, hic Deus noster, non *Ibidem* æstimabitur alius ad eum, hic inuenit omnem viam disciplinæ, & dedit eam Iacob puero suo, & Israël dilecto suo: Post hæc super terram visus est, & inter homines conuersatus est. Quis est iste, responde? Quis est inquam? magnus est & non habens finem, excelsus & immensus, qui super terram

 visus

visus est,& inter homines conuersatus est? Video quos æstus, quas patiaris angustias. Times dicere, pater est: vbi audis, super terrã visus est,& inter homines conuersatus est. Tu enim patrem per suam substantiam reuera inuisibilem, nec per subiectam creaturã vis esse ab hominibus visum. Times dicere, filius est: vbi audis, nõ habet finem, excelsus & immensus. Tu enim patrem tantummodo esse contendis immẽsum. Times dicere, spiritus sanctus est: vbi audis, hic Deus noster; Tu enim nec Deum vis esse spiritum sanctum. Quid es acturus, quid respõsurus homo, qui non vis esse catholicus, vt Christum sic accipias in forma serui super terram visum,& inter homines conuersatum, vt tamẽ in forma Dei, in qua inuisibilis mansit, confitearis immẽsum? Hic Deus noster, nõ æstimabitur alius ad eum. Quis alius, nisi Antichristus, quem verum Christum fides vera non æstimat, sed eum pro vero Christo execrabilis Iudæorum error expectat? Si oras & petis, vt dicis, discipulus esse diuinarũ scripturarũ, ad rẽ pertinentia testimonia diuina considera. Noli per multa quæ te nihil adiuuant euagari, Elige prudenter tacere quàm inaniter loqui, quando non inuenis quid respondeas manifestissimæ veritati. Timere te ostendis, ne te nudem discipulis tuis: Vtinam tu Christo sic induaris, vt discipulos tuos magis ipsius velis discipulos esse quàm tuos. Nam me nõ pœnitet quantum dominus donat, operam dare, vt tu & discipuli tui sub vno magistro sitis condiscipuli mei. Tractatui autem meo, cui post tantum tempus adhuc te responsurũ esse promittis, si ita responsurus es, vt modo respondisti, vel interrogationibus, vel prosecutionibus meis, non planè aliquid respondebis, sed vt homines non intelligentes quo modocũque decipias, non tacebis. Ex his ergo omnibus quæ sicut potui disputaui, satis apparet: patris & filij & spiritus sancti vnam esse virtutem, vnam esse substantiã, vnam deitatem, vnam maiestatem, vnam gloriam: quia ipsa trinitas est vnus
Deut. 6. dominus Deus noster, de quo dictũ est, Audi Israël, dominus Deus tuus Deus vnus est. Tunc autem dictum est, quando dominus solus deducebat eos, & non fuit in eis Deus alienus. Neque enim non eos deducebat & Christus, cum dicat Apo-
1. Cor. 10. stolus, Neque tentemus Christum, sicut quidam illorum tentauerunt: quibus Christus non est Deus, aut Christus Deus est alienus. Hic est ergo Deus pater & filius & spiritus sanctus, trinitas vnus Deus, cui vni iubemur, ea quæ non nisi Deo debetur

betur seruitute seruire, cum audimus, Dominum deum adorabis, & illi soli seruies. Neque enim hac seruitute non seruimus Christo, cuius membra sumus: aut spiritui sancto cuius templum sumus. Hæc trinitas vnus Deus dicit, Ego sum dominus, & non est alius præter me. Neque enim non est dominus Christus, quem vos quoque Deum & dominum confitemini. Aut spiritus sanctus non est dominus domus suę, hoc est templi sui. Ipse est quippe spiritus domini, de quo dicitur, Dominus autem spiritus est: vbi autem spiritus domini, ibi libertas. Hæc est trinitas vnus Deus, de quo dicit Apostolus, Nullus Deus nisi vnus. Non enim cum hæc auditis, Deum negare vnigenitũ audetis. Hic Deus trinitas dicit, ego sum qui sum, & non sum mutatus. Non enim mutatus est Christus, cui dicitur, Mutabis cęlos & mutabuntur, tu autem idem ipse es. Aut mutabitur spiritus veritatis cũ sit immutabilis veritas, cui tantum honorem dat ipse Christus vt dicat. Expedit vobis vt ego eam: Nisi enim ego abiero, paracletus non veniet ad vos. Et, Quicunque dixerit blasphemiam in filium hominis, dimittetur ei: qui autem dixerit in spiritum sanctum, non dimittetur ei. Et cum de seipso dixerit, Ecce ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi: de illo dixit, Vt vobiscum sit in æternum. His atque huiusmodi testimoniis, quæ omnia quærere & colligere longũ est, si pacifice acquiescas, eris quod orare & optare te dicis, diuinarum scripturarum discipulus, vt de tua fraternitate gaudeamus.

Matt. 4. 1. Cor. 6. Deut. 32. 2. Cor. 3. 1. Cor. 8. Exo. 3. Mala. 3. Psal. 101. Ioan. 16. Mat. 12. Mat. 28. Ioan. 14.

AD LECTOREM.

Non est probabile hunc dialogum esse Augustini, cuius non meminit in libris Retractationũ. Nam actis ecclesiasticis solet addi locus, interdum etiam quid fecerit, qui proponit, aut qui respondet. Ad hæc non solent Arriani tam facile concedere in disputando, quàm hic facit Felicianus. Præterea densior est Augustinus in citandis scripturis quàm hic est, ne commemorem phraseos dissonantiam. Eruditus aliquis exercendi ingenij gratia finxit dialogum, quod factum & ab Hieronymo videmus.

DIVI AVRELII AVGV-STINI HIPPONENSIS EPISCOPI, CONTRA

Felicianum Arrianum, de vnitate Trinitatis ad Optatum, Liber.

***

Caput I. Xtorsisti mihi dilectissime fili Optate, vt de vnitate Trinitatis quæ perfectus Deus semper ac summus est, officij non immemor sacerdotalis, aliquid scriberem: idq; à me cum propriæ infirmitatis conscius sæpius excusarem, multis modis exegisti, asserens communis fidei rationem, & religiosos accipere, & sacerdotes debere fidelibus non negare: ne aut illi dum non accipiunt, incipiãt ab infidelibus facile decipi, aut ab his cum desiderata non tribuunt, cælestis thesaurus Christi membris non expẽdi, sed in terra quodam modo sterilis peritiæ videatur abscondi. Itaque victum me fateor probabilibus causis, ne inermes tradere videar obsistentibus malis, dum aduersus infideles non instruuntur munimine veritatis. Veruntamen quia in huiusmodi quæstionibus quædam obscuritas cõtinua oratione frequẽter incurrit, idcircò mihi visum est, vt eum sermonem qui inter me & Felicianum nuper est habitus, prænotatis propter

Cap. II. personarum discretionem principalibus nominũ literis, præsentis libelli breuitate complecterer. Nam cum ante hos dies pariter sederemus, tum ille inter alia inquit, FELICIANVS. Quæ me in vestris disputationibus frequenter offendunt, nihil deterius puto, quàm quòd sic præcepta fidei rudibus traditis, vt non de intelligendarum rerum ratione, sed potius de quadam testimoniorum ostentatione colloquentibus præscribatis. Quod vt non dicam vafrum, interim quàm rusticum sit, nullus ignorat. Primum quòd si is qui edocetur literis iam credidit, obtemperat iste, non repugnat: alioquin non magis tibi quàm iisdem testimoniis, quæ pro affirmato ingeruntur, necesse est contradicat. Et ideo melior mihi ad docendum videtur hæc via, qua primum fidei ratio sine testimoniis redditur: post ratione conuicto idem illud scripturis respondentibus

dentibus expolitur. Et non immerito: Si enim testimonia hæc eo probantur, quòd ratione non careant, possunt per se illa sufficere, quæ etiam hæc non nisi per seipsa videntur astruere. Sin contra, quis potest irrationabilibus testimoniis, licet illa diuina fingantur, rationabilis fidei colla submittere? Et illam quidem disputandi viam fateor in aliis tolerarem, quos imperitiæ necessitas, quia per se stare non queunt, cogit ad aliena confugere. In te verò idcirco nullo modo ista perpetior, quia eloquentiam pariter cum scientia fidei tibi video non deesse. AVG. Tum ego, Non vsqueadeo inquam, me duci putes laudibus meis, vt iniuriam faciam præcedentibus sanctis. Nec præsumam vnquam in sapientia verbi, ne euacuetur crux Christi: sed scripturarum sanctarum authoritate contentus, simplicitati potius obedire studebo quàm tumori. Sed melius inquis, ratione quis, quàm testimoniis edocetur. Quid ergo? Quam rationem afferre potes, si partum prædicas virginis; si redditos oculos non negas cæcis, si sepultos redisse ostendas à mortuis? Si ergo horum & incomprehensibilis ratio & veritas prompta est, facilius in negociis fidei testimoniis creditur, quàm ratio inuestigatur. Verum quia non nimis inconsequenter duo ista discernis, cum ratione præmissa etiam testimonia non omittis: idcirco in hac disputatione id me fateor secuturum, quod ipse probaueris. FEL. Ergo, inquit, quoniam ociosi sumus, ad homousion vestri quæstionem, de quo non inter nos tantum, sed etiam inter maiores nostros plerumque tractatum est, veniamus. Et ne longius euagetur oratio, ipse iam vt soles personam proponentis assume, & nobis rationem vestræ fidei quærentibus, vicissim redditurus inquire. 1. Cor. 1 Cap. III.

AVG. Tum ego, Dic mihi inquam, verúmne sit quod te audio dicere, patri homousion non esse penitus filium? FEL. Verum est, nec persuaderi mihi potest id ingenitum esse quod genitum, ne eundem patrem videar prædicare quem filium. AVG. Non ita est, nam ne mihi quidem istud in animo est, eundem ingenitum esse quem genitum: sed id potius ingenitum esse quod genitum. FEL. Et quo modo non eundem ingenitum dicis esse quem genitum: si vtrunque vnum putas esse, non alterum? AVG. Animaduerto vim te penitus non attendisse verborũ nam dum vtrunq; vnum dico, substantiam veri patris ac veri filij ex toto non separo. Et dum non eundem patrem, quẽ filium prædico, vtriusq; personã seruata vniuscu-

iusq; proprietate discerno. Itaq; si substātiam quæris, ipsa trinitas vnus est Deus: si personam, alter est filius. F I L. Et quo modo, idem & esse dicis, & alterū filium? A V G. Idē inquam communione substantiæ, alterum proprietate personę. F I L. Nescio quo pacto vna creditur esse substantia, cum non vna dicatur esse persona. A V G. Non est inquam vna persona, quia vna genuisse, & altera dicitur genita: & est tamen nati & gignentis non diuersa substantia, quia non dissimilis generanti docetur exorta. F I L. Velim quæso exemplo mihi faciliore dicta dilucides. A V G. In rebus quidē incomprehensibilibus exempla non suppetunt disputanti: tamen inquātum fieri potest, etiā in hac parte non deero. Ecce igitur homo pater habet hominem filium. Est quidē cōmune vtriusq; quòd homo est, vni tamē quòd filius, alteri propriū videtur esse quòd pater est nam in vtroq; sic persona discernitur, vt cōmunis humanitas non negetur, dum vnus gignit, alius gignitur: ęquè autē homo & qui genitus dicitur, & ille qui genuit. F I L. Illud certe dicas velim, genitus ab ingenito vtrum initio separetur, an non? A V G. Ne id quidem spiritalis intelligētiæ veritate recipitur, vt pater à filio interuentu, non dico temporis, quod diebus cōstat ac noctibus: sed cuiuslibet æui vel æternitatis spacio separetur. F E L. Hoc si ita est, duo fateris ingenita. Et quo modo altera patris, altera filij putatur esse persona, cum per significationem communis ingeniti vtraq; videatur esse persona †? A V G. In hoc quidem à maioribus vestris non mediocris calumniæ sophisma contexitur: tamen per auxilium ipsius trinitatis catholica necesse est simplicitate soluatur. Patrē nanq; ingenitum, filium genitum dico, nec tamen ideo genitum ingenito coæternum non esse prædico: eo tantum docens ingenitum patrem, quia nō processit ex altero: eo genitum filium, quia non extitit à seipso. Non est cōmune vtriusq; nasci: non est commune, non gigni: & tamen commune est alterum ab altero interuentu medij tēporis non diuelli. Itaq; si proprium patris quæris, sufficit quia solus non habet patrem: si filij, satis est quia non habet prolem: vnam autem & coæternam patris & filij dicimus diuinitatem. F E L. Quantum ad me attinet, non video quid ista nunc colligas. Nam quamuis Aristotelica mecum subtilitate contendas, fieri tamen non potest, vt eum qui genitus est, ab eo qui genuit, nulla æui intercidentis antiquitate discernas. A V G. Scio equidem, vt ille ait, quàm in

Cap. IIII.

† al. cōfusa.

difficili

difficili loco versetur oratio: tamen verendum nobis nihil est, qui per adiutorium sancti spiritus, testimoniũ dicimus Deo. Quid ergo dicemus? Est ne aliquid in patre quod negetur ingenitum, aut non? Si est, nõ in toto, sed in parte potius dicitur ingenitus, alioquin non ex tempore cœpit esse filius. Nam si paternitas non cœpit patris, initium inueniri non potest prolis. Si initium dicitur prolis, non æterna paternitas docebitur patris. Et quo modo stabit, quia totum in patre docetis ingenitum, qui ipsius paternitatis nomen habere putatis initium, cum cœpisse ex tempore dicitis filium, quo nondum extante patrem dici non potest vocitatum. FEL. Non sum tam stultus, vt tempus præferam filio, sed initium dari certum est genito. AVG. Quid ergo? Inter patrem & filium dicis medium nihil fuisse? FEL. Ita prorsus. AVG. Quo modo igitur negas filium patri coæternum, qui inter patrem & filium fateris nihil esse medium, ne idipsum non tam medium constet esse quàm tertium? FEL. Quoniam me disputandi arte concludis, id quod à maioribus nostris dictum est, breuiter explicabo. Aiunt enim, quoties de initio filij, & patris æternitate tractatur, Erat quãdo non erat, & antequam nasceretur non erat. AVG. Quantum aduerto, manente malæ credulitatis errore, sola verba mutata sunt. Dixisti nanq;, Erat quando non erat. Erat istud, ad æuum pertinere vultis, an ad filium? Si ad æuum, id est, velut quoddam ante filij natiuitatem æternitatis spacium: ecce ad superiorem blasphemiam necessitate delaberis, cum inter patrem & filium tertium quoddam tempus immittis, dicísque, quia erat ante filium Deus pater, & tempus, post hæc duo filius, post tria ista quartus spiritus sanctus. Quod si admittimus, vt sine tempore gigni non potuerit filius: vide quàm late pateant ista quæ dicimus. Nam si non sine tempore est filius, certe nec nisi in loco docendus est genitus. Hoc admisso, ante filium & spiritum sanctum, coæuus quodam modo patri dicetur & locus. Quod si ita est, quòd sine loco & tempore nasci non potuerit filius, in quo loco [locum,] aut in quo tempore factum locum dicis & tempus? Si in nullo, ecce sine tempore & loco fieri potuit tempus & locus: Si in aliquo idipsum tempus videtur & locus, in cuius origine similiter & locus requiritur & tempus. Quòd si vsqueadeo sine tempore & loco fieri aliquid potuit, vt nec in loco locum, nec in tempore factum doceas tempus: nescio qua temeritate con- Caput V.

tendas; quòd nasci non potuerit filius, qui quantum ad sanam fidem, & locum doceatur fecisse & tempus. Sed de hoc satis. Nunc quod à maioribus vestris dictum prædicas repetamus, Erat, inquis, quando non erat. Si erat istud, ad tempus referas, ecce ante filium tempus: si ad filium, nunquam non erat filius. erat enim quãdo non erat tempus, à quo factum dicitur tempus. Sed antequam nasceretur, inquis, non fuit. Qui quæso non fuit antequam nasceretur filius? Ecce ipso intellectu ante filium fuisse dicitur tempus. Si autem antequam nasceretur filius, nõ erat tempus, sequitur vt dicatur patri filius coæternus, inter quem & patrem nullum fuisse dicitur tempus: maxime cum inter cætera Euangelistis attestantibus, etiam tempus fe-
Ioan. 1. cisse dicatur filius. Sed forte de patre dictum aliquis putet, Erat quando non erat filius. Cui sententiæ secuta non concinunt, quibus dicitur, Et antequam nasceretur non erat, nam per se pater semper existens, etiam à vobis non potest dici natus, qui nõ ab initio docetur exortus, & in patrem cadere non potest, erat quando non erat genitus. FEL. Quoniã me verbis, vt mea fert opinio, inopinata subtilitate certantibus non mediocriter defatigas, idcirco quæso, vt si fieri potest, exemplo cuiuslibet rei possibile id esse quod docere conaris, ostendas. Neq; enim aliter credere possum, licet vi rationis oppressus, coæternum ingenito esse genitum: aut vtrunq; patrẽ dixeris sibi. AVG. Quoniam me ad incomparabilem rerum exẽpla compellis, idcirco quæ sit ignis potentia videamus, ex quo semper splendor est, semper vapor est. Vtrunq; de eo nascitur, nec ideo tamen ignis sine horum quolibet aliquatenus inuenitur. Hæc tria non se inuicem gignunt, quia non de splendore ignis & vapor, aut de vapore ignis & splendor, sed de igne splẽdor & vapor semper est genitus. Quæ cùm ita sint, vidésne etiam in creatura posse aliquid nasci, nec ostendi tamen tempus, quo id de quo natum est sine genito potuerit inueniri? Si ergo visibilibus exemplis ista respeximus, cur non de patre & filio & sancto spiritu, quãtum ad communẽ duntaxat atq; indifferẽtem æternitatem, similia prædicamus? Neq; enim ideò necesse est patrẽ & filium & spiritũ sanctum æquè dicamus ingenitum, quia nullum ab altero æuo interueniẽte dicimus separatũ: cum etiam ex aliis rebus quædã genita, nec ideo tamẽ aut æque gignentia, aut sine inuicẽ docẽtur extantia. Sed quid prodest horũ multa colligere, cum paucorũ testimoniis etiam

cætera

cætera liceat æstimare. FEL. Quoniam sententiam meã, præcedentium patrũ authoritate fundatam, noua disputandi arte cõturbas: idcirco velim mihi dicas de natura filij Dei, id est, de substãtia ipsa quid sentias. Si enim vt dicere vos soletis, homousion est patri, ipse quodam modo pater est sibi, alioquin consubstantialis non potest esse genitori. Nam quidam nostrum homousion opinionẽ sic ridere solebat dicens, Si nõ extrinsecus, sed ex eodẽ ipso prolatus est filius, in duos quodam modo diuisus est vnus, quãdoquidẽ non aliud gignens dicitur esse quã genitus. AVG. Dum nos dicis Aristotelica arte contẽdere, ipse ad dialecticorũ laqueos videris confugisse. Sed nos fidei veritate confisos, nequaquam possunt ista terrere. Quid ergo dicis, ex substantia credo patris nasci filiũ nequiuisse, ne ingenitum patrẽ filij videamur generatione diuidere? Quod si ita est, male creditur filius, qui non ex patre, id est, nõ ex eodem ipso genitus, sed extrinsecus factus inter alia prædicatur. Quod vt sit intellectu facilius, idipsum pro posse explicabo. Filiorum nãque adoptiui ali-, atque alij naturales sunt. Ij qui geniti ab initio filj semper ac proprij: illi primo alieni, post filij cum per adoptionem in familiã videntur ascisci, Quibus ergo cõparandus est filius Dei? Si adoptiuis, erit apud patrem similis nobis. Si propriis, ex substantia substitisse dicẽdus est genitoris. Sed in duo, inquis, substantia paterna diuiditur, si ex solo patre substantialiter filius generatur. Hoc quã stultũ sit etiã visibilia ipsa nos docẽt. Quis enim vnquam vel carnalium patrum gignendo diuisus est? Quòd si nec in cõditione corporis cadit ipsa diuisio, nemo enim sic genuit filium vt se perderet mediũ, & salua integritate patris nõ potuisse nasci dicitis filiũ? Sed quid plura? Natiuitatẽ filij Dei ortúmque rimãtibus, hęc, nisi fallor, occurrũt, id est, aut ex patre sit, aut ex nihilo, aut ex altero, aut ex seipso. Horũ quæso cõsequẽtiã videamus. Si ex seipso: nõ recte filius dicitur, qui nõ natus, sed ingenitus prædicatur, Si ex nihilo: creatura cũ cæteris, nõ creaturæ author ostẽditur. Si ex altero: nõ eius cui credimus, sed nescio cuius incogniti patris filius prædicatur. Quòd si præter hæc quatuor nõ potest inueniri quintũ: nec de his propter euidentem blasphemiã tria prædicari penitus possunt: restat vt substantialiter de patre sit genitus: quia vt diximus, nec inueniri qqintus, nec præter primũ de his doceri potest aliquis modus: vt pote cũ nec creatura, nec alterius patris filius, nec vt pater

Cap. vi.

pater dicatur ingenitus. FEL. Quasi verò ego aut præter hæc quintum, aut de his tribus aliquid prædicarim: qui sic non ex substãtia patris extitisse filiũ dico, vt tamẽ ex eius voluntate non negem genitum. AVG. In vnum de supra dictis cõsequẽtia ipsa detruderis. Cũ enim de filij substantia requirimus, quem tu ex patre substantialiter genitũ non fateris, sine dubio inter alia ex nihilo factũ esse cõtendis: quãdoquidẽ nec corruptibiles quidẽ creaturas dicimus substitisse, nisi vt has Deũ, & voluisse per ineffabilem dispensationem, & potuisse per singularem potentiam dicamus efficere: dum & voluntatẽ fuisse nouimus, qua placuit Deo, & potestatẽ, qua posse subiacet Deo. FEL. Ergo ad extantiã filij, potestas paterna nõ sufficit? AVG. Quasi ego de potestate patris, & nõ de ipsa paternitatis veritate contendam. An ei se dici maluit patrẽ, quem non sibi, sed creaturis voluit esse consimilem? Et ideo fatendũ tibi est, ex substantia patris extitisse filiũ, si & natus & Deus est, aut filiũ pariter & Deũ negate, si nõ ex paterna substantia, sed ex nulla, operante tantum, sicut etiã in aliis creaturis, patris voluntate & potestate creatus est. FEL. Quoniã me ad eius confessionẽ necessitate cõpellis, id quod à maioribus nostris dici assolet, non tacebo. Aiunt enim, creaturã esse filiũ, sed perfectã, & quæ dominari possit omnibus creaturis. AVG. Gaudeo quidẽ quod irreligiosæ prædicationis initio virus manifesta cõfessione prodideris, nihil tamẽ quod credulitate dignũ videatur, opponis. Creatura nanq; est, ex eo quod adhuc nõ est, aut aliquãdo nõ fuit, rei cuiuslibet corruptibilis, quantũ in se est, patris omnipotẽtis Dei volũtate facta substãtia. Hæc definitio verũ in Dei cadat filiũ, videamus. Nã filius in eo ꝙ est, indifferẽtis naturę veritate prolatus est: quia ex eo qui est, id est, ex gignẽte, nõ dissimilis natus est: & ideo inter filiũ & creaturã primum, ni fallor, ista discretio est, quia ille ex patre substantialiter gignitur. creatura non ex substãtia facientis, sed ex sola volũtate ac potestate perficitur. Ista corruptibilis per naturã, nisi fuerit seruata per gratiã: ille incorruptibilis, qui nascẽdo incorruptibilẽ ex incorruptibili patre videtur habere substantiã, Filius per omnia similis patri, dissimilis creaturæ. Factor ille nõ ex eo quod nõ est, in id q'd est: & propterea nũquã in id quod nõ est, ex eo quod est. Illa, id est, creatura, facta ex eo quod nõ est, in id quod est: & propterea quãtũ ad se attinet, ex eo q'd est, in id quod nõ est sui ortus cõditione reuertitur.

FEL.

Cap. VII. (margin, beside "te & potestate creatus est")

Creatura quid sit. (margin, beside "opponis. Creatura nanq;")

FEL. Nescio quid in arcano huius obscuritatis inuolueris: & ideo recte facies, si id quod à te, vt mea fert opinio, incóprehensibiliter dictũ est, intelligibilius explicaueris. AVG. Dixi inquã de filio, cũ eũ à creaturæ definitione discernerẽ, quoniã is non ex eo quod nõ est, in id quod est: quod tale est ac si dicerẽ, non ex nihilo factus est. Et propterea nũquã in id quod non est, ex eo quod est: id est, nunquã in nihilũ ex seipso quod est, naturæ suæ proprietate soluendus est. Creatura verò, ex eo quod nõ est, in id quod est: quo ostenditur, quia ex nihilo prolata est. Et propterea quãtum ad se attinet, ex eo quod est, id quod nõ est, id est in nihilũ, nisi perpetua gratia fecerit, naturæ suæ qualitate vertẽda est. Ergo nunquã nõ erit filius, qui substãtialiter docetur esse perpetuus: & hoc vt pote proprio, à cõditione omniũ creaturarũ, quæ per seipsum factæ sunt, non iniuria noscitur separãdus. FEL. Licet intelligentiã meã noua rerum subtilitate perstringas, nescio tamen quo pacto dicas, quod coæternus patri sit filius: cũ & cõmuni loquẽdi modo, & naturæ lege prior gignens videatur esse quã genitus. AVG. Si naturæ authorẽ creaturarũ legibus æstimamus, dũ anteriorẽ esse patrẽ filio prædicamus, cur nõ eadẽ naturæ lege, fortiorẽ patre filiũ per accessum tẽporis dicimus: dũ nec huic desunt incremẽta nascẽti, & imbecillitatis iniuriã senectus ingerit patri? Quòd si hoc ratio ipsa nõ recipit, omittamus in deo corporalis intelligẽtiæ legẽ, ne operibus suis similẽ dicamus esse factorẽ: maxime cũ ex eo ꝙ apud nos euidẽs est, etiã id quod in occulto est possimus ostẽdere. Sicut enim sine exẽplo mater genuit authorẽ suũ: sic ineffabiliter pater genuisse credendus est coæternum. De matre natus est, qui ante iam fuit: de patre qui aliquãdo nõ defuit. Hoc fides credat, intelligentia non requirat: ne aut non inuẽtum putet incredibile, aut repertum non credat singulare. Ecce enim de matre natus est Christus, nec ideo est per cõtactũ viri, matris pudor imminutus. Virgo peperit, quia virgo concepit: & non seruato rerum ordine, ex integro matris corpore, integrum corpus Christus assumpsit. Si ergo nouo more, nullo exemplo, secũdum carnem natus docetur ex corpore: quid mirum si non secundum consuetudinem humani partus processit ex patre? Nouimus quòd de substantia matris, ex sola genitus est filius, & sine damno corporis parientis, natũ filij nouimus corpus: & non minuisse incorporalem patris substantiã creditur, cum ex eodẽ ipso ex

Cap. VIII.

quo

quo substantialiter atque incorporaliter est prolatus, dicitur genitus. Ergo si naturam rerum, intelligentia duce perpendimus, demus initium, si nō negamus occasum. Alioquin ideo filium non habere dicamus initium, quia non per gratiam, sed per naturam fatemur esse perpetuum. Ad summam, maior & minor tribus modis dici potest, id est, ætate, forma, potentia. Aetate, senior puero: forma, lōgior paruo: potētia: fortior imbecilli. Videamus vtrum aliquid horum accidat filio: nam nec ætate minor est, quē de principio patre constat extitisse principium: nec forma, quem non aliud fas est prædicare quàm Deum: nec potentia, à quo totum nouimus esse perfectum.

Maior & minor quot modis quis dicatur. Caput XI.

FEL. Scire cupio quo pacto ad filium transeat dignitas patris, & ad patrem non recurrat humilitas prolis. AVG. Non secudum naturam ista nunc dici, quotidianarum rerum exempla nos docent. Ecce enim putemus aliquem regem ac regis filium depositis regiæ maiestatis insignibus, subiecti militis indumenta suscipere, & propter certam patris dispositionem, ac sociorum salutem, rebellium contumelias sustinere, nunquid quia ad hoc participiū regiæ potestati, certum est natiuitatē decurrere, idcirco ad eum qui genuit, iniuriā filij non compatiendi affectu, sed ipsa passionis proprietate certum est peruenire? Non ita est, quia nō ex filio patrem, sed ex patre filium certum est natū esse. propterea totū inter eos simile dicimus quod pertinet ad communionē naturæ: illud proprium quod per accidens vni noscitur euenisse personæ. Habet ergo nascendo totum filius cum patre quod pater est: sed non de filio pater quicquid specialiter ipse perpessus est. Non enim vtrisq; cōmune est, quod ex homine natus est homo, accidens speciale quod plerunque sine præiudicio communis naturæ neuter habere docetur in altero. Vna est patris substantia, vna persona. Hæc cum genuit, ex hac sine dubio non diuersa noscitur extitisse, sed altera: quæ non aliud docetur esse quàm prima, dum & communis, docetur esse & propria. Communis inquam, vnitate substantiæ: propria, discretione personæ. Cum ergo in se extet illa quæ nata est, non quicquid huic acciderit ad gignentem necessario transit, sicut ad nascentem quicquid propriū ac substātiale gignentis constat esse peruenit. Non enim sicut filio ipsa generatione collata est diuinitas patris, sic ad patrē refertur cura, ægritudo, paupertas, mors, humilitas prolis. Quod ideo nō fit, quia quan

quamuis de vna, id est, patris substantia fuerit similis genita: tamen quia iam in seipsa extat, quæcunq; huic intrinsecus ingeruntur, nō cōmunia dicuntur esse, sed propria: Si ergo humani generis ista cōditio est cum nō vsqueadeo filij ab eo qui genuit in aliud vnquam mutata substātia est, vt non eadē possit esse, sed altera: dum extrinsecus filio accidentibus multis malis, manet nihilominus natura communis: quid nos de Deo atque eius filio dignum est credere, quid decet prædicare? Quorum quāuis secundū indiuisæ maiestatis simplicē gloriam non sis natura dissimilis, specialiter tamen à filio corpus assumptum est: vt humiliaretur infirmitate carnis nostræ, qui pati nihil poterat in cōmunis diuinitate substantiæ. Non assumpsit homo hominis filius alterā naturam, & cū in eadem quæ cum patre cōmunis est patiatur, ad patrē tamē nō transmittit iniuriā. Nec & humiliatus in filio Deus pater passibiliter creditur, cū non in eadem ipsa quæ vtrisq; cōmunis est, sed in nostra potius, quā solus ipse suscepit, Iudæorum creditur pertulisse perfidiam. Ad summā, quid precor est quod pendebat in cruce? Quid est quod lancea dicitur vulnerasse? Caro passibilis, an substantia diuinitatis? Si maiestatem prophanus incorporei prædicator assumpseris, corruptibilem Deum videris credere. Si passibilem carnem, nō est cōmunis ista cum patre, vt per hanc possit crux illa contingere. FEL. Dum torrentis modo omnia quæ à nobis sunt dicta præcipitas, duos admodum Christos, non vnum prædicas. Et non immerito: nam si in eo nihil penitus diuinitas pertulit, secundum hominem Christus alius fuit: alioquin per affectum communis diuinitatis, etiam ad patrem passio ipsa peruenit. AVG. Non ita est, ego enim saluatorem nostrum non confundo, non diuido. Non confundo, ne aut incorpoream, aut imaginariam carnem aut carnalem, aut mortalem prædicem deitatem. Non separo, ne Dei patris vnam secundum carnem, & alteram secundum maiestatem introducere videar prolem: quia idem Dei filius & sine initio processit ex patre, & secundum tempus nasci est dignatus ex virgine. Impassibilis in suo, passus in nostro, dum incomprehensibilem maiestatem velut quodam indumento carnis vestire dignatus est ex vtero, vna mediatoris persona, non vna substantia. Vna inquam persona, ne sit non vnus Christus: nō vna substantia, ne mediatoris dispensatione submota, aut Dei tantum dicatur, aut hominis Caput x.

filius

tempore virginis partu natum esse contendunt, non eũ creatorem omnium, non dominum omnipotentia patri ac maiestate consimilem didicerunt. Quo modo enim fecisse putabitur cuncta, ante cuius ortum fuisse certum est vniuersa? Aut quo modo eius diuinitas est profitenda, quo necdum nato facta sunt singula? Vel quo modo eius diuinitas creditur esse perpetua, cũ non semper vt patris, sed ex tempore prædicatur effecta? Negant igitur etiã hi quodam modo mediatoris consequenti rerum necessitate mysteriũ, quia Deum & hominem non ex æternitate, sed ex tempore: non ex virtute, sed ex infirmitate: non ex patre ante omnia patri similem filium, sed ex matre inter omnia, nõ verum, sed imaginariũ hominis filium in manifesto, non per verisimilitudinẽ natũ prædicant Christum: Quo fit, vt ne in carne quidẽ nosse putandi sint Deum, quem ante assumptionem carnis de patre nõ putant genitum. Vides igitur quo pacto inter hos, licet discrepantibus mediis, idem tamen initium, idem exitus docetur erroris. Nos cõtra sic natiuitatẽ vtranq; defendimus, vt neutram alterius affirmatione tollamus. Nam nec temporalem primæ illius perpetuitate damnamus, nec æternam huiuscemodi tẽporalis breuitate concludimus: scientes verbum Dei inseparabilẽ prolem & huius veræ prolis postea verissimam carnẽ: Non tũc fatentes Christi diuinitatem cœpisse cũ virgo concepit: nec tunc cœpisse carnem, cũ ineffabili quodã partu monas illa, sine intercapedine medij temporis, in nullo differentẽ monadem, nisi quod monas docetur esse, genuit. Non infirmitatẽ voluntariam Christi omnipotẽs eius maiestas exhorruit, nõ omnipotentiã corporalis infirmitas extinxit. Scio ad inferos diuinitatem filij Dei descendisse proprietate carnis, scio ad cælũ ascendisse carnem merito deitatis. Non est Dei proprium ꝙ famem sensit: sed Dei proprium est, quòd paucis panibus tot milia hominum satiauit. Nõ est proprium carnis quòd super frementes vndas siccis pedibus ambulauit: sed carnis est proprium, quòd sputa, palmas, flagella sustinuit, Vnus tamen atq; idem Christus est, qui & iniurias toties pertulit, & actus in profundo non mersit. Ex hoc pacto in mediatore Dei & hominum, iniuria sui corporis affectam non fateor deitatem, sicut maiestate deitatis glorificatam nouimus carnem. Ergo Christus mortuus est, qui & resurrexit: nec ideo tamẽ vtrunque ex vno, sed ex singulis singula, in vtroque tamen per- Mat. 14.

fectus ipse compleuit, dum vnus atque inse parabilis tam diuersa compleuit: Vno mortem gustauit, altero mortuos suscitauit. Sicque se Deum & hominem vtriusq; verus mediator, nec geminata persona, nec substantia confusa monstrauit. Ingressus est virginis vterum Dei filius, vt iterum nasceretur ante iam genitus: qui suscepit totum hominē, qui iam habebat à patre plenissimam deitatem. Non dissimilis genitori cũ nasceretur ex æterno perpetuus: non dissimilis homini, cum ex matre nasceretur moriturus, Idem tamen & æternus in suo, & moriturus in nostro, dũ vtrunque continet ex seipso, & neutrum perdit ex altero: Sicque ex Deo & homine nõ imperfectus, sed in diuersa proprietate plenissimus natus est Christus, sicut ex anima & corpore vnusquisq; hominũ docetur esse perfectus. Non alius homo corpus, alius animus, quãuis aliud animus, aliud corpus, vnus tamen atque idē homo & corpus docetur & animus. Rursum non vnum atque idipsum corpus & animus, quia ex vtroque homo factus est vnus. Non enim hæc aut substántiam confundunt in vnitate personę, aut personam geminãt diuersitate substantiæ, quandoquidē vnus ex his homo noscitur extitisse. Non perdunt propria, sed quia in vnum atq; inseparabile cõuenerunt, ex propriis videntur facta communia. Afficitur in corpore mens doloribus corporis, fatigatur corpus cogitationibus mentis, & vnum tamen horum proprium est corporis, alterum mentis. Quod dum vni homini acciderit, & corporis commune videtur, & mentis: Sic post partum virginis, non alius Dei, & alius hominis, sed idē Christus Dei & hominis filius fuit. Et sicut in vno homine aliud animus, aliud corpus: sic in mediatore Dei & hominum, aliud Dei filius, aliud hominis fuit, vnus tamē ex vtroque Christus dominus fuit. Aliud, inquam, pro discretione substantiæ, non

Cap. XII. aliud pro vnitate personæ. FEL. In superioribus quidem me ad credendum Christi ex matre natiuitatem salua perpetuitate compuleras: Sed quia contra rationem vi orationis extorta non in nobis possunt esse continua: idcirco cum ad propositionem meam solicita intentione respicio, necdum mihi videor in his quæ à te dicta sunt inuenisse quod quæro. Nescio enim quo modo natum doceatis ex tempore, quem coæternum patri dicitis iam fuisse. Nasci enim est velut quidam motus rei non extantis antequam nascatur, id agens beneficio natiuitatis vt sit: Quo colligitur Christum qui erat, nasci non potuisse: si nasci

ſi naſci potuit, non fuiſſe, AVG. Ad inquiſitionē nos incomprehenſibilium rerum, noua interrogādi curioſitate cōpellis: & ideo non niſi quibuſdam exemplorum liniamentis poterit explicari quod quæris. Patere igitur me pro affirmato afferre rem alterius quæſtionis: quia cū eam non pro fide ſui, ſed pro alterius oſtenſione nunc profero, non in ea me coniicias explicare quod credo, ſed ita me credere ad præſens puta, vt intelligere facilius poſſis iſta quæ dixero. Fingamus ergo ſicut plerique volunt, eſſe in mundo animam generalē, quæ ſic ineffabili motu ſemina cuncta viuificet, vt non ſit concreta cū genitis, ſed vitam præſtet ipſa gignendis. Nempe cū hęc in vtero paſſibilem materiam ad vſus ſuos formatura peruenerit, vnā facit ſecū eſſe perſonam eius rei, quam non eandē conſtat habere ſubſtantiam: & fit operante anima & patiente materia, ex duabus ſubſtantiis vnus homo: cum aliud anima doceatur eſſe, aliud caro: ſícque animam naſci fatemur ex vtero, quā ad vterū venientem vitā dicimus contuliſſe concepto. Naſci, inquam, ex matre dicitur, quia ex hac ſibi corpus aptauit in quo naſci poſſet: non quia antequam naſceretur quantum ad ſe attinet, ipſa penitus non fuiſſet. Hîc ſi verborū vim, quotidiani ſermonis contēplator attēdas, cū talia proponimus, oppugnāda prædicamus, & in his tamē verū conſtat eſſe quod dicimus. Ex matris vtero cū corpore ſcimus animā naſci, ſed etiā matre priorē videmus animā prædicari: In filio mater animā gignit, ſed tamen etiā in ipſa matre nō niſi anima viuit, ſine qua nec ipſa quidē poteſt eſſe quæ genuit. Itaq; ſi originē animātis potentiæ requiramus, prior eſt anima matre, & ex hac rurſus nata videtur eſſe cū ſobole. Prior, inquā, anima, per quam mater eſt animata: prior mater, per quam in filio nata videtur & anima: ſed non mater in carnem animam vertit, nec carnem in animam commutauit: ſed animatam carnem de vtero matris, idem carnis & animæ, & totius hominis creator exhibet: qui per diſpenſationem analogiæ, diuerſa iungentis in vno atque eodem homine, & vtrunque in ſolubili vnitate coniunxit, & neutrum ex alterius participatione confudit. Sic ergo, imò multo incomprehenſibilius atque ſublimius, [natus eſt] ſuſceptione perfecti hominis de matre filius Dei, qui eſt per omnipotentiam ſingularem genitis omnibus: non facultas tantū, ſed & cauſa naſcendi: ſecundum hominē, inquam de virgine natus eſt Deus, eo pacto quo cum corpore naſci

docetur & animus: Non quia vtriusque vna substantia est, sed quia ex vtraque fit vna persona: nō alius homo corpus, & alius animus, sed vnus homo corpus & animus. Sic post partum virginis, non alius Dei filius, & alius hominis, sed idem Christus Dei & hominis filius. Et sicut in vno homine aliud corpus & aliud animus, sic in vno mediatore aliud Dei, & aliud hominis filius: sed idē tamen & non alius Dei quàm hominis filius, quāuis propter aliud Dei, & propter aliud hominis filius. Nō ab initio carnis cœpisse dicimus filium Dei, ne temporis† credat aliquis deitatem; Non ab æterno filij Dei nouimus carnem, ne non veritatem humani corporis, sed quandam eum suscepisse putemus imaginem. Neque enim consumit maiestatem filij Dei, veritas carnis: aut veritatem carnis, immensitas deitatis; dum vnum radiat virtutibus suis, aliud docetur infirmitatibus nostris. Vnus autem atque inseparabilis Christus & humiliatur in assumptis, & glorificatur in proprijs, cū affici non dedignatur iniuriis, & æqualitatem custodit genitoris. Genuit ergo Maria, & non genuit filium Dei. Genuit, quando ex ipsa secundum carnem natus est Christus: non genuit, quando de patre sine initio extitit filius. Genuit, quando ex hac verbum caro processit, vt habitaret in nobis: nō genuit quando in principio erat Deus verbum, quod originem præstitit vniuersis. Nolite ergo partu virginis determinare originem Dei verbi. Nolite de virgine genitum corpus coæternum dicere deitati, quia mediator Dei & hominum homo Christus Iesus prima natiuitate coæternus est patri, secunda particeps temporis nostri: In illa author temporis, in ista particeps est ætatis. FELICIANVS. Quoniam de mysterio mediatoris perspicua ratione, & ad credendum cuiuis sufficienter tractasti: idcirco quæso vt mihi quid etiam de anima Christi sentiēdum sit iubeas explicari. Ita enim à maioribus nostris semper est traditum, quòd corpus Christi ad vicem animæ communis, ipsius filij Dei habitus animarit: nec accessione vitalis spiritus indigens fuerit, cui inhabitans fons vitæ potuit conferre quod vixit. AVG. Possemus quidē id quod in hac quæstione catholicæ authoritatis definitione præscribitur, diuinorum voluminum testimoniis edocere: sed quia nunc non librorum indicio, sed sola ratione placuit cuncta discutere: idcirco in aliud tempus scripturarum monimenta reseruantes, sicut superius factum est, sic etiam de animæ inquisit

†temporalem.

Ioan. 1.

1. Tim. 2.

Cap. XIII.

quiſitione tractabimus. Quod vt poſſit facilius fieri, quæ ſaluatori noſtro ſuſcipiendi hominis cauſa fuerit, vna tantũ Apoſtoli lectione ſubiecta breuiter inquiramus: Qua inuenta, ſine aliqua difficultate etiam ad hæc, quæ huius præcedentis ſunt conſequentia, tranſibimus. Ab initio igitur ex corpore & anima Deus hominem fecit: Qui legis præcepta tranſgreſſus, poſt vſurpationem interdictæ arboris, ſententiã quodam modo pœnæ capitalis excepit. Hæc ad eum ſtatum à quo lapſus eſt, non niſi authoris ſui gratia reformatus, poſtliminij quodam modo iure potuit remeare: ſicut qui ſe de excelſo in præceps voluntate demiſerit, in ſua quidem habuit poteſtate quod fecit, ſed iam ſuo arbitrio certũ eſt non ſubiacere ꝙ ſurgat. Surgit itaque beneficio alieno qui cecidit proprio. Nec ideo nõ ſuo dicendus eſt cecidiſſe, quia alieno noſcitur reſurgere: nec propterea ſuo reſurrexiſſe, quia non alieno certũ eſt cecidiſſe. Sed de hoc aliâs, nunc ad propoſitum redeamus. Dicit ergo venerabilis Paulus, quoniam idcirco ſecundũ carnem natus eſt Chriſtus, vt ſicut per vnum hominem peccatũ in hũc mundum intrauit, & per peccatum mors, & ſequentia vſq; ad hunc locũ vbi ait: Sic & per vnius obedientiã iuſti conſtituuntur multi. Venit ergo Chriſtus ſaluum facere quod perierat. Prius ergo videamus, quid illud eſt quod protoplaſti trãſgreſſione perierit, & ex hoc facile ſcire poterimus, quid dominus veniẽdo ſaluare potuerit. Requirendum igitur nobis eſt quiſnã ſaluatoris † legem acceperit. Ille enim ſine dubio peccauit, qui præcepta contẽpſit: Ille præcepta contẽpſit, qui quod prohibebatur admiſit, Dicit autẽ ſcriptura: Pręcepit dominus Adę dicens, Ab omni ligno quod eſt in paradiſo mãducabitis, de ligno autem ſcientiæ boni & mali, non manducabitis de eo: Qua autem die manducaueritis, morte moriemini. Quæramus ergo nunc, vtrum hanc legem totus homo acceperit? Si enim vt in libro Geneſeos continetur, ex corpore & anima iam perfectus accepit, totus [homo] tranſgrediendo peccauit, & ſi totus tranſgrediẽdo peccauit, totus peccati ſui vicio iam tunc periit. Si autem totus periit, totus beneficio ſaluatoris indiguit. Et ſi totus beneficio ſaluatoris indiguit, totum Chriſtus veniendo ſaluauit: Et ſi totum veniendo ſaluauit, non corpus aut animam, ſed corpus & animam, quibus conſtat totus homo, & quibus peccaſſe antea videtur aſſumpſit. Nam ſi toto homine peccante, ſolã huius carnem Chriſtus aſſumpſit,

Rom. 5.
Luc. 19.
† creatoris
Gen. 2.

anima pœnæ primæ illius träsgressionis sine aliqua spe etiam nunc addicta permansit. Quod si ita est, nescio quid nobis mediatoris persona contulerit, quæ melius nostrum ex toto non redimēs, brutam per se carnem, & quæ sine anima beneficium quidem eius non posset sentire, suscepit. Vellem tamen ab huiusmodi prædicatoribus quærere, cur accepta carne animam dispensatio mediatoris omiserit. Nisi forte aut innoxiā sciens medicinæ indigentem esse non credidit, aut à se alienam putans, redemptionis beneficio non donauerit, aut ex toto insanabilem iudicans, curare nequiuerit, aut vt vilem & quæ nullis vsibus apta videretur abiecerit. Horum duo in ipsum totius hominis creatorem blasphemi spiritus incredulitate desipiūt: Nam primo impossibilem, secundo non omnium authorem crediderunt. Quo modo enim docetur omnipotens, si curare non potuit desperatam? Aut quo modo omnium Deus, si non ipse fecit animam nostram? Duobus vero aliis, vno animæ causa nescitur, altero meritum non timetur. An intelligere causam putandus est animæ, qui eam ad accipiendam legem, habitu insitæ rationis instructam, à peccato volūtariæ transgressionis nititur separare? Aut quo modo eius generositatem nouit, qui ignobilitatis vicio dicit esse despectam, prælata carne, quam non inflatu Dei sicut animam, sed de limo terræ constat esse plasmatam? Si autem nihil horum de anima recte sentitur, credamus quia suscepit redemptor noster hominem totum, nec intercidere quodam modo animæ nostræ videamur hominem sempiternum. Prohdolor, carnem, inquit, solam Christus assumpsit, animam non quæsiuit. Hic si originem vtriusque gnarus rerum contemplator attendas, preciosior est animæ substantia: si transgressionis culpam, propter intelligentiam, peior est carne.† Ego autem Christum & perfectam sapientiam dico & scio, & piissimum esse non dubito, quorum primo meliorem & prudentiæ capacem non despexit, secundo eam quæ magis fuerat vulnerata suscepit. Neque enim aut sapientiæ conuenit, de duobus æque suis, insipientissimam plus amare: aut perfecte pietati, magis indigentem non inuenisse.

*aliàs, videamus.

† al. causa.

Ca. XIIII. FEL. Omnia quidem quæ à te non rationabiliter tantum, sed etiam veraciter dicta sunt, & intellexisse me in præcedentibus fateor, & probasse non nego: Christi autem diuinitas quo pacto mortē sensisse dicatur, ignoro. De quo vtrum obscure aliquid dixeris, an ago sufficienter dicta ingenij tarditate

ditate assequi non potuerim, nescio. Neque enim credere ausim, quòd fons ille vitæ: à quo habent vniuersa quòd viuunt, per triduum quo in sepulchro [corpus] iacuit, vsq; eo à naturæ suæ proprietate deciderit, vt si dici fas est, sepultis sensibus omnem substantiæ vitalis naturam † amitteret, & propter redemptionem humani generis non patrem tantum, sed & omnia spiritalis gloriæ ornamenta desereret. AVG. Absit, absit à fidelibus ista suspicio, vt sic Christus senserit mortem nostram, vt quãtum in se est vita, perderet vitam. Nam si hoc ita esset, quo modo illo triduo potuisse dicimus aliquid viuere, si vitæ fontẽ credimus aruisse? Sensit igitur mortẽ deitas Christi, participatione humani affectus quem spõte susceperat, non naturæ suæ potentiam perdidit, per quam cuncta viuificat. Sic in sepulchro carnem suam cõmoriendo non deseruit, sicut in vtero virginis connascendo formauit: Et sic in vtroq; & nasci & mori, non coactus ab altero, sed sponte dominus voluit, vt hoc eum cõstet pertulisse quod fecit. Nec ideo non patiẽtiam, quia ipse faciebat: nec ideo non facientẽ, quia alius tolerabat. Nam si dominicæ incarnationis mysterium, salua indiuiduæ Trinitatis cooperatione consideres: idem sibi in hac humilitate author & opus est. Idem author, quia sponte nascitur, sponte patitur: idem opus, quia vtrunque licet non alio cogente, solus tamen ipse perpetitur. Fecit carnem in vtero matris, habes authorem operis: ipse in hac nasci dignatus est, habes opus authoris: Vna tamen persona est, salua vtriusq; proprietate substantiæ, & authoris & operis. Sic ergo mortuus est non discedente vita, sicut passus est non pereũte potentia. Nemo aufert animam eius ab eo, quia potestatem habet ponendi, & potestatem assumendi eam, habes etiam hic authorem operis: ponit animã pro amicis suis, habes opus authoris. Quod vt generali definitione cõcludam, quoties in carne Christus aliquid patitur, opus authoris est. Sed quia idipsum sua potestate, non alio cogente perpetitur, ipse author est operis. Non ergo ad Mariã locali motu diuinitas venit, sed ineffabili potentiæ suæ manifestatione, & vterum virginis gignendus impleuit: & quod totum est, substãtiæ suæ plenitudine non priuauit. Non dimisit patrem cùm venit ad virginẽ, vbiq; totus, vbiq; perfectus, quia nec diuisionem incorporei simplicitas recipit, & patris nomẽ plenitudo non nouit. Erat ergo vno atque eodem tempore ipse totus etiam in inferno, totus in cælo: Illic patiens iniuriam

† al. motũ

3. sen. dis. 21. cap. Sicut.

Ioan. 10.

Ibidem

3. sen. dis. 22. ca. Et vtique.

carnis,hic non relinquens gloriam deitatis. Erat apud inferos resurrectio mortuorum,erat super cælos vita viuentium, vere mortuus, vere viuus:in quo & mortem susceptio mortalitatis excepit,& vitam diuinitas seruata non perdidit. Quotiescunque ergo hæc quæ in Christo humiliter sunt tolerata,consideras,ipsum authorem voluntariæ passionis agnoscas: ita fiet, vt dum humilitas patienti,facienti virtus ascribitur:idem Christus vno atq; eodem tempore cum patitur infirmus, cùm facit omnipotēs doceatur. Sed ne adhuc in morte filij Dei aliquam insensibilitatem nos credatis accipere,importunū non est quæ de morte sensa sunt inuestigare:in qua sine dubio destitutū corpus vita,animā nostrā non perimit, dum discedens anima non vim suā perdidit,sed quod viuificauerat hoc dimittit: & quātum in se est,alterius mortem facit,ipsa non recipit. Facit,inquam,non viuificādo quod deserit: [non recipit,]non amittēdo quod viuit. Itaq; omnis mors nihil aliud quàm carnis occasus est: A qua cum vis potentiæ viuificantis abscesserit, in terram de qua sumpta est, amissis quos non per seipsam habuit, sensibus,redit. Atqui contraria, inquis, vitæ mors est. Fateor: Sed non ex eo genere contrariorum,quæ existentis substātiæ oppositione se perimunt:sed ex eorū potius quæ dum cuilibet accidunt, simul quidem esse non possunt, sed vnius tantū substantiæ habitu ac priuatione gignuntur. Sicut verbi gratia,noctem docemus ac diem. Nam & hæc eiusdem generis docētur esse contraria, cùm non vtriusque, sed vnius tantum videatur esse substātia. Ecce enim dicimus diem esse, cùm sol est super terram: Solem autem constat esse substantiam. Hic cum peracto diurni tēporis cursu,ab humani visus contēplatione discesserit,noctem discēdendo mox facit. Facit,inquam,subtrahēdo copiam diurni luminis,non in se recipiēdo substātiam noctis. Itaq; vna lucis substantia noctē facere videtur & diem, & non vno modo: Nam diem cùm venit efficit, noctem cùm recedit. Vnde & Manichæorum non irreligiosam tantum, verūetiam stultam diuisionem,qua bona à malis æque extantibus nituntur separare substantiis,plerunq; confundimus:ostēdentes eis luminare maius,quo fieri nouimus diem:& cogentes vt & ipsi similiter nos docerēt,quod esset si dictu fas est,tenebrale maius,quo substantialiter fieri crederemus & noctem. Sed de his aliâs,qui per stultitiam blasphemi dogmatis, aut pro extantibus non extantia,aut pro principalibus consecuta,aut pro contrariis

trariis videntur affirmare communia. Quæ si quis fidei oculis non priuatus excusserit, omnes eorum machinas facili ratione confundit. Ergo vt dicere cœperamus, anima non aliter quàm sol vitam tribuit carni cùm venerit, mortem efficit cùm recedit. Quam ne quis putet corporis morte consumi, audiat quid dominus de hoc in Euangelio generali authoritate definiat: Nolite, inquit, timere eos qui corpus occidũt, animam autem non possunt occidere: sed timete eum potius qui animam & corpus potest occidere in gehẽna ignis. Si ergo superstite anima corpus constat occidi, & propterea consequẽs necessarium non est, animas corporum internitione consumi: hoc si ita est, etiam post mortem corporis nihilominus mentibus viuitur. Quod si de vnoquoq; nostrum recte sentitur, quo modo fons vitæ propter participationem humanæ mortis viuificandi potentiam perdidisse iactatur? Sed potest, inquis, anima & corpus occidi in gehenna ignis. Quod aduersum nos primum idcirco non facit, quia mors ista non cõditionis videtur esse, sed criminis: Nam remota culpa iubemur homines nõ timere, qui possunt corpus, animã tamen negãtur occidere. Dehinc, quoniam hoc tantũ esse dicitur possibile Deo, filium suum vnigenitum & communione naturæ, & æqualitate potentiæ non hoc credimus meruisse. Suscepit ergo Saluator cõditionem mortis nostræ, sed non ita vt deteriorem faceret, cùm præter cõsuetudinem dominari eã permittebat animæ: sed potius vt nihil hanc obesse animæ pariter iustorum omnium probasset & vitæ. *Mat. 10.*

Sed fingamus, licet Euangeliis reclamãtibus, animas interire; Nónne [in] saluatore nostro, licet in his mortẽ non repellente, tertiũ tamẽ atq; speciale, maiestas est, quam non potuit mors humana contingere? Ad summam videamus, in cruce positus quid promisit? Hodie, inquit, mecum eris in paradiso: Hodie, inquit, non post triduum, cum carnem meam de sepulchri requie resuscitauero, non cum in me primicias futuræ resurrectionis ostendero. Cuius putamus hæc vox est maiestatis, mẽtis aut corporis? Corpus autẽ in sepulchro fuisse, nullus ignorat: Restat vt diuinitati, vel menti vox ista conueniat. Sed dicit aliquis: Deitatis hanc, non animæ Christi credimus vocem. Et quid in eo cui promittebatur accipimus? Hodie, inquit latroni, mecũ eris in paradiso: cuius corpus ad futurã resurrectionẽ mors cõmunis inclusit. Anima igitur est cui dominus hoc promisit & præstitit. Si igitur mortuo corpore ad paradisum ani- *Cap. xv.* *Luca 23.*

ma mox vocatur, quenquã nc adhuc tam impiũ credimus, qui dicere audeat, quoniã anima Saluatoris nostri triduo illo corporeæ mortis apud inferos custodiæ mancipetur? Et quis, inquis, est alius qui instante passione Christi ingemuit, dicens, Tristis est anima mea vsq; ad mortem: Tristis vsque ad mortem, propter affectum susceptæ carnis: non post mortem, cùm beatitudinem spondet societas deitatis: Non initium mœroris mors ista, sed finis est: Nec incipiunt post hanc iustorum flagella, sed desinunt, cum & impedimenta materiæ fluctuãtis exponunt, & authorẽ suum pleniori intelligentia iam capiunt.

Mat. 26.

Cap. XVI. Ergo, inquis, mortem Dei filius & in anima non pertulit, & in maiestate non sensit? Quid ergo dicebas esse quod pertulit? Sensit prorsus & pertulit, sed participatione morbi alieni, non proprietate vulneris sui. Sensit sicut omnes sentiunt, qui moriente carne mentibus viuunt, non sicut impij qui vtraq;, sicut idem ait, in gehennæ ignibus occiduntur. Quidam sanè communem mortem etiam hoc pacto definiunt dicẽtes: nihil aliud hanc esse, quàm cum diuersarum rerum cõsensu vitam facientium, velut per dissidium quoddam ab inuicẽ fuerit facta dissensio. Hæc si hominis mors est quæ non consumit iuncta, sed diuidit, dum origini vtrunq; restituit: quid de saluatoris nunc anima dicemus, quæ vt non dicam propter inhabitantem deitatem, & propter iustitiam singularẽ: certe propter cõmunem moriendi sortem corpus illo triduo sic potuit deserere, vt ipsa non posset penitus interire?

Cap. XVII. Non ergo: inquis, apud inferos Christi anima, non diuinitas fuit? Fuit inquã. Neq; aliter eum video potuisse resuscitare carnem suam, si apud inferos prædicem velut absentis Dei non fuisse potentiam: Nec ideo tamen localem nos credat aliquis Dei prædicare præsentiam, de quo ista propter manifestationem certi operis dicimus, quia alicubi fuit qui vbique non defuit. Iacebat quãtum ad corpus mortuus in sepulchro, mortuos resuscitãs in inferno, vitã tribuens vniuersis in cælo: non mundum dimittens ad cælos ascendit, nec cælum deserens ad terram venit, sed vno atq; eodem tempore totum totus impleuit: qui alicubi manifestatione plus parens, agnitionem præsentiæ suæ indignis negauit, nõ immensæ deitatis absentiam procurauit.

Caput XVIII. Vis nosse de hac mediatoris morte quid sentiam? Omnium quæ à me in superioribus incidẽtium quæstionum necessitate dispersa sunt prorsus ista sententia est: quia credo mortuum esse filium Dei, non secundum

dum pœnam iniustitiæ, quam ex toto non habuit: sed secundum legem naturæ quam pro humani generis redemptione suscepit, illa morte de qua dicitur, Quis est homo qui viuit & non videbit mortem? non illa de qua Esaias dicit: Mortui autem vitam non videbunt. Illa quæ secundum naturam generalis est cunctis, non illa quæ specialis est malis. Putemus ergo in hoc esse quodam modo vim ac potentiam seminis, qua & anima animas reparet: & carne omnium nostrum carnem iudicio imminente resuscitet: dum per operationem propriæ deitatis cuncta viuificãs, ex vno suscepit hominis grano, innumerabilem patri redditurus est messem. Tunc separaturus est à zizaniis segetem, cùm iustis cœperit reddere mercedem: Qui cum patre & spiritu sancto viuit & regnat Deus, per infinita secula, Amen. *Psal. 88.*

FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, LIBER DE bono coniugali, contra Iouinianum.

QVONIAM vnusquisque homo humani generis pars est, & sociale quiddam est humana natura, magnúmque habet & naturale bonum, vim quoque amiciciæ: ob hoc ex vno Deus voluit omnes homines condere, vt in sua societate non sola similitudine generis, sed etiam cognationis vinculo tenerentur. Prima itaque naturalis humanæ societatis copula vir & vxor est: Quos nec ipsos singulos condidit Deus, & tanquam alienigenas iunxit: sed alteram ex altero creauit: signans etiam vim coniunctionis in latere, vnde illa detracta, formata est. Lateribus enim sibi iunguntur, qui pariter ambulant, & pariter quò ambulant intuentur. Consequens est connexio societatis in filiis, qui vnus honestus fructus est, non coniunctionis maris & fœminæ, sed concubitus. Poterat enim esse in vtroque sexu, etiã sine tali com *Caput 1.* *Genes. 2.*

commixtione, alterius regẽtis, alterius obsequentis amicabilis quædam & germana coniunctio. Nec nũc opus est, vt scrutemur, & in ea quæstione definitam sententiam proferamus, vnde primorum hominum proles possit existere, quos benedixerat Deus dicens, Crescite & multiplicamini & replete terram: si non peccassent: cum mortis conditionẽ corpora eorum peccando meruerint, nec esse cõcubitus, nisi mortalium corporum possit. Plures enim de hac re sententiæ diuersæq; extiterunt. Et si examinandũ sit veritate diuinarũ scripturarum, quænam earum potissimũ congruat, prolixæ disputationis negociũ est. Siue ergo sine coëundi complexu alio aliquo modo, si nõ peccassent habituri essent filios ex munere omnipotẽtissimi creatoris, qui potuit etiam ipsos sine parentibus condere, qui potuit carnẽ Christi in vtero virginali formare, & vt iam ipsis infidelibus loquar, qui potuit apibus prolem sine cõcubitu dare: siue ibi multa mystice ac figurate dicta sint, alitérque sit intelligendum quod scriptũ est, implete terrã & dominamini eius: id est, vt plenitudine & perfectione vitæ ac potestatis id fieret, vt ipsum quoque incrementum & multiplicatio qua dictum est, Crescite & multiplicamini, in prouectu mẽtis & copia virtutis intelligatur: sicut in Psalmo positum est, Multiplicabis in anima mea virtutẽ: nec data sit homini prolis ista successio, nisi posteaquã causa peccati futura erat in morte discessio: siue corpus non spiritale illis hominibus, sed primo animale factũ erat, vt obediẽtiæ merito postea fieret spiritale ad immortalitatem capessendã: non post mortem, quæ inuidia diaboli intrauit in orbem terrarum, & facta est pœna peccati: sed per illam cõmutationẽ quam significat Apostolus vbi ait, Deinde nos viuentes qui reliqui sumus, simul cum illis rapiemur in nubibus obuiã Christo in aëra: vt illa corpora primi cõiugij & mortalia fuisse intelligamus prima conformatione tamen non moritura nisi peccassent: sicut minatus erat Deus, tanquã si vulnus minaretur, quia vulnerabile corpus erat: quod tamẽ non accidisset nisi fieret quod ille vetuisset. Ita ergo possent etiã per concubitum talium corporum generationes subsistere, quæ vsque ad certum modum haberent incrementum, nec vergerent tamen in senium, aut vsque in senium, nec tamen in mortẽ, donec illa benedictionis multiplicatione terra repleretur. Si enim vestibus Israëlitarum præstitit Deus per annos quadraginta sine vllo detrimen

Marginalia: Caput 11. — Genes. 1. — Matt. 1. — De trinitate lib. 3. ca. 8. — Genes. 1. — Psal. 137 — Sapiẽ. 2. — 1. Thes. 4. — Deute. 8, & 29,

mento proprium statum: quanto magis præstaret corporibus obedientium præcepto suo fœlicissimũ quoddam temperamentum certi status: donec in melius cõuerterẽtur, nõ morte hominis, qua corpus ab anima deseritur, sed beata commutatione à mortalitate ad immortalitatem, ab animali ad spiritalem qualitatem. Harum sentẽtiarum quæ vera sit, vel si alia vel aliæ possunt adhuc ex illis verbis exculpi, quærere ac disserere longũ est. Illud nunc dicimus secundum istam conditionẽ nascẽdi & moriẽdi, quã nouimus & in qua creati sumus, aliquid boni esse coniugiũ masculi & fœminæ: cuius confœderationem ita diuina scriptura commendat, vt nec dimissæ à viro nubere liceat alteri, quandiu vir eius viuit, nec dimisso ab vxore liceat alterã ducere, nisi mortua fuerit quæ recessit. Bonum ergo coniugij quod etiam Dominus in Euangelio confirmauit, non solum quia prohibuit dimittere vxorem, nisi ex causa fornicationis, sed etiam quia venit [inuitatus] ad nuptias, cur sit bonum merito quæritur. Quod mihi non videtur propter solam filiorum procreationẽ, sed propter ipsam etiam naturalem in diuerso sexu societatem: Alioquin non iam diceretur coniugium in senibus, præsertim si vel amisissent filios vel minime genuissent: Nunc verò in bono licet annoso coniugio, & si emarcuit ardor ætatis inter masculum & fœminã, viget tamen ordo charitatis inter maritũ & vxorem: quia quanto meliores sunt, tanto maturius à cõmixtione carnis suæ, pari consensu se continere cœperunt, non vt necessitatis esset postea non posse quod vellẽt, sed vt laudis esset primum noluisse quod possent: Si ergo seruatur fides honoris & obsequiorum inuicem debitorum ab alterutro sexu, etiam si lãguescentibus & prope cadauerinis vtriusque membris animorum tamen rite coniugatorum tanto syncerior, quãto probatior: & tanto securior, quanto placidior castitas perseuerat. Habent etiam in bonum coniugia, quòd carnalis vel iuuenilis incontinentia, etiam si viciosa est, ad propagandæ prolis redigitur honestatem, vt ex malo libidinis aliquid boni faciat copulatio coniugalis. Deinde quia reprimitur & quodam modo verecundius æstuat concupiscentia carnis, quam temperat parentalis affectus: Intercedit enim quædam grauitas feruidæ voluptatis, cum in ea quòd sibi vir & mulier adhærescũt, pater & mater esse meditantur. Huc accedit quia in eo ipso quod sibi inuicem coniuges debitum soluunt, etiam si id ali-

Cap. III.

Primum cõiugij bonum.

Mat. 19.

Ioan. 2.

Secũdum cõiugij bonum.

Tertium cõiugij bonum.

Cap. IIII.

Quartũ cõiugij bonum.

quanto

causa coniuncti sint, nõ tamẽ vitauerint, vt vel nolint sibi nasci filios, vel etiam opere aliquo malo agant ne nascantur. Cæterum si vel vtrunq; vel vnum horum desit, nõ inuenio quemadmodum has nuptias appellare possimus. Etenim si aliquã sibi vir ad tempus adhibuerit, donec aliã dignã vel honoribus vel facultatibus suis inueniat, quam cõparem ducat, ipso animo adulter est, nec cum illa quã cupit inuenire, sed cum ista cum qua sic cubat, vt cũ ea non habeat maritale cõsortiũ. Vnde & ipsa hoc sciẽs ac volens, impudice vtiq; miscetur ei, cum quo non habet fœdus vxorium. Veruntamẽ si ei fidẽ thori seruet. & cũ ille vxorem duxerit, nubere ipsa non cogitet, atque à tali prorsus opere continere se præparet, adulterã quidem fortassis facile appellare non audeam, non peccare tamen quis dixerit, cum eam viro cuius vxor non est, misceri sciat? Iam vero si ex illo concubitu quantum ad ipsam attinet, non nisi filios velit, & quicquid vltra causam procreandi patitur, inuita patiatur: multis quidem ista matronis anteponenda est: Quæ tametsi nõ sunt adulteræ, viros tamen suos plerunq; etiã continere cupientes ad repdendum carnale debitum cogunt, non desiderio prolis, sed ardore concupiscentiæ ipso suo iure intẽperãter vtentes: In quarũ tamen nuptiis bonũ est hoc ipsum quòd nuptæ sunt: Ad hoc enim nuptæ sunt, vt illa cõcupiscentia redacta ad legitimũ vinculũ, nõ deformis & dissoluta fluitaret, habens de seipsa irrefrenabilẽ carnis infirmitatẽ, de nuptiis autem indissolubilẽ fidei societatẽ: de seipsa progressum immoderate coëundi, de nuptiis modum caste procreandi. Et si enim turpe est libidinose vti velle marito, honestum est tamen nolle misceri nisi marito, & non parere nisi de marito.

Sunt item viri vsqueadeo incontinentes, vt coniugibus nec grauidis parcant. Quicquid ergo inter se coniugati immodestum, inuerecundum, sordidúmve gerunt vitium est hominum, non culpa nuptiarum. Iam in ipsa quoque immoderatiore exactione debiti carnalis, quam eis non secundum imperium præcipit, sed secundum veniam concedit Apostolus, vt etiam præter causam procreandi sibi misceantur: & si ipsos praui mores ad talem concubitum impellunt, nuptiæ tamen ab adulterio seu fornicatione defendunt. Neq; enim illud propter nuptias admittitur, sed propter nuptias ignoscitur. Debent ergo sibi coniugati, nõ solum ipsius sexus sui commiscendi fidem, liberorum procreãdorum causa

Caput VI. *32. quæst. 2. c. Quicquid inter.* *1. Cor. 7.*

causa, quę prima est humani generis in ista mortalitate societas: verumetiam infirmitatis inuicem excipiendæ, ad illicitos concubitus euitandos, mutuã quodam modo seruitutem: vt & si alteri eorum perpetua continentia placeat, nisi ex alterius

Ibidem. consensu nõ possit. Et ad hoc enim vxor non habet potestatem sui corporis, sed vir: similiter & vir non habet potestatem sui corporis, sed mulier: vt & quod non filiorũ procreandorũ, sed infirmitatis & incontinentiæ causa expetit, vel ille de matrimonio, vel illa de marito, nõ sibi alterutrũ negent: ne per hoc incidant in damnabiles corruptelas tẽtante satana propter incontinentiam, vel amborum, vel cuiusquam eorũ. Coniugalis

4. sen. dis. 31. cap. Cũ ergo. enim concubitus generandi gratia non habet culpam; concupiscentiæ verò satiandæ, sed tamen cũ coniuge, propter fidem thori venialem habet culpam: adulteriũ verò siue fornicatio letalem habet culpam: Ac per hoc melior est quidem ab omni concubitu continentia, quàm vel ipse matrimonialis concubitus, qui fit causa gignendi. Sed quia continentia illa me-

Cap. VII. riti amplioris est, reddere vero debitũ cõiugale nullius est criminis, exigere autem vltra generandi necessitatem culpæ venialis, fornicari vero vel mœchari, puniendi criminis: cauere debet charitas coniugalis, ne dũ sibi quærit vnde amplius honoretur, coniugi faciat vnde damnetur. Qui enim dimittit

Mat. 5. & 19. vxorẽ suam excepta causa fornicationis facit eam mœchari. Vsqueadeo fœdus illud initium nuptiale, cuiusdam sacramenti res est, vt nec ipsa separatione irritũ fiat? quandoquidẽ viuẽte viro, à quo relicta est mœchatur, si alteri nupserit: & ille huius mali causa est qui reliquiit. Miror autẽ si quẽadmodũ licet dimittere adulteram vxorem, ita liceat ea dimissa alterã ducere: Facit enim de hac re sancta scriptura difficilẽ nodum, dicente Apostolo, ex præcepto domini mulierẽ à viro nõ de-

1. Cor. 7. bere discedere, ꝙ si discesserit, manere innuptã aut viro suo reconsiliari: cũ recedere vtiq; & manere innupta, nisi ab adultero viro non debeat, ne recedendo ab eo qui adulter non est, faciat eum mœchari: reconciliari autem viro vel tolerando, si se ipsa continere non potest, vel correcto forsitan iuste potest: Quo modo autem viro possit esse licentia deducendæ alterius, si adulteram reliquerit, cum mulieri non sit nubendi

32. q. 7. cap. Tãtũ valet. alteri, si adulterum reliquerit, non video. Quæ si ita sunt, tantum valet illud sociale vinculum coniugũ. vt cũ causa procreandi colligetur, nec ipsa causa procreandi soluatur. Posset enim

enim homo dimittere sterilem vxorem, & ducere de qua filios habeat: & tamen non licet & nostris quidem iam temporibus, ac more Romano nec superducere, vt amplius habeat quàm vnam viuam: & vtique relicta adultera vel relicto adultero possent plures nasci homines, si vel illa alteri nuberet, vel ille alteram duceret. Quod tamē si nō licet, sicut diuina regula prę̄scribere videtur, quem non faciat intentum, quid sibi velit tanta firmitas vinculi coniugalis? Quod nequaquam puto tantū valere potuisse, nisi alicuius rei maioris ex hac infirma mortalitate hominum quoddam sacramentum adhiberetur, quod deserentibus hominibus atque id dissoluere cupientibus, inconcussum illis maneret ad pœnam. Si quidem interueniente diuortio, nō aboletur illa cōfederatio nuptialis: ita vt sibi coniuges sint etiam separati, cum illis autem adulteriū committant, quibus etiam fuerint post suum repudium copulati, vel illa viro, vel ille mulieri? nec tamen nisi in ciuitate Dei nostri in monte sancto eius, talis est causa cum vxore. Cæterū aliter se habere iura gentilium quis ignorat, vbi interposito repudio sine reatu aliquo vltionis humanæ, & illa cui voluerit nubit, & ille quā voluerit, ducit, Cui consuetudini simile aliquid propter Israëlitarum duriciam, videtur permisisse Moyses de libello repudij. Qua in re exprobratio diuortij magis apparet, quàm approbatio. Honorabiles ergo nuptiæ in omnibus, & thorus immaculatus, Quod non sic dicimus bonū vt in fornicationis cōparatione sit bonū: Alioquin duo mala erunt, quorum alterū peius: aut bonū erit & fornicatio, quia est peius adulterium. Peius est enim alienum matrimonium violare, quàm meretrici adhærere: & bonum adulteriū, quia est peior incestus. Peius est enim cū matre quàm cum aliena vxore concumbere, & donec ad ea perueniatur, quæ sicut Apostolus ait, Turpe est etiam dicere: omnia bona erunt in cōparatione peiorum. Hoc autē falsum esse quis dubitet? Non ergo duo mala sunt connubium & fornicatio, quorum alterum est peius: sed duo bona sunt connubium & continentia, quorū alterum est melius. Sicut ista tēporalis sanitas & imbecillitas nō sunt duo mala, quorum alterum peius: sed ista sanitas & immortalitas duo bona sunt quorum alterum melius. Item scientia & vanitas non duo mala sunt, quorum vanitas peius: sed scientia & charitas duo bona sunt, quorum charitas melius. Scientia nanque, vt ait Apostolus, destruetur, & tamen huic tempori

32. q. 7. c. Interueniente.
Psal. 47.
Cap. VIII.
Deu. 24.
Hebr. 13.
1. Cor. 6.
Ephes. 5.
1. Cor. 13.

necessaria est, charitas autem nunquam cadet. Sic & mortalis ista generatio, propter quam fiunt nuptiæ, destruetur. Ab omni autem concubitu immunitas, & hic angelica meditatio est, & permanet in æternum. Sicut autẽ ieiuniis sacrilegorũ meliora sunt prandia iustorum, ita nuptiæ fideliũ virginitati anteponuntur impiorũ. Veruntamen neq; ibi prandiũ ieiunio, sed iustitia sacrilegio: neq; hic nuptię virginitati, sed fides impietati præfertur. Ad hoc enim iusti cum opus est prandent, vt tanquã boni domini quod iustũ & æquum est seruis corporibus præbeant: ad hoc autem sacrilegi ieiunant vt dæmonibus seruiant, Sic ad hoc nubunt fideles, vt maritis pudicè copulen-
Lucæ.10. tur, ad hoc autẽ sunt virgines impiæ, vt à vero Deo fornicẽtur. Sicut ergo bonum erat quod Martha faciebat occupata multum circa ministeriũ sanctorum: sed melius quod Maria soror eius sedens ad pedes domini, & audiens verbũ domini, [cum
Daniel 13 eũ ambę hospitio recepissent:] ita bonũ Susannæ in coniugali
Lucæ 2. castitate laudamus: sed tamen ei bonum viduæ Annæ, ac mul-
Lucæ 1. to magis Mariæ virginis anteponimus. Bonum erat quod faciebant qui de substantia sua Christo ac discipulis suis necessaria ministrabant: sed melius qui omnem substantiam suam dimiserunt, vt expeditiores eundẽ dominum sequerentur. In his autem binis bonis, siue quæ isti, siue quæ Martha & Maria faciebant, fieri non posset quod melius est, nisi altero prætermisso aut relicto. Vnde intelligendũ est, non ideo malũ putandum esse nuptias, quia nisi ab eis abstineatur, nõ potest haberi vidualis castitas aut virginalis integritas. Neque enim ideo malum erat quod Martha faciebat, quia nisi inde abstineret soror eius, non faceret quod melius erat. Aut ideo malũ est iu-
Mat.10. stum suscipere aut Prophetam in domum suam, quia nec domum habere debet, vt quod melius est faciat, qui vult ad per-
Cap. IX. fectionẽ Christũ sequi. Sanè videndũ est nobis, alia bona nobis Deũ dare quæ propter seipsa expetẽda sunt, sicut est sapientia, salus, amicitia: alia quæ propter aliquid sunt necessaria, sicut doctrina, cibus, potus, somnus, coniugiũ, concubitus. Horum enim quædam necessaria sunt propter sapientiã, sicut doctrina: quędã propter salutẽ, sicut cibus, & potus, & sõnus: quędã propter amicitiã, sicut nuptię vel cõcubitus: Hinc enim subsistit propagatio humani generis, in quo societas amicabilis magnum bonũ est. His itaq; bonis quæ propter aliud necessaria sunt, qui nõ ad hoc propter quod instituta sunt vtitur, peccat

eat, aliâs venialiter, aliâs damnabiliter. Quisquis vero eis propter hoc quod data sunt vtitur, bene facit: Cui ergo non sunt necessaria, si nō eis vtitur melius facit. Proinde ista bona cùm opus habemus bene volumus, sed melius ea nolumus quā volumus, quia tunc melius nos habemus cū ea necessaria nō habemus. Ac per hoc bonū est nubere, quia bonum est filios procreare, matremfamiliâs esse: sed melius est non nubere, quia melius est ad ipsam humanā societatem hoc opere non egere. Ita enim [iam] sese habet humanū genus, vt aliis qui se non continent, nō solū per nuptias occupatis, sed multis etiā per illicitos cōcubitus luxuriantibus, bono creatore de malis eorū faciente quod bonū est, non desit prolis numerositas & abundantia successionis, vnde sanctæ amicitiæ cōquirantur. Ex quo colligitur, primis tēporibus generis humani, maxime propter Dei populū propagandum, per quē & prophetaretur & nasceretur princeps & saluator omniū populorum, vti debuisse sanctos isto, nō propter se expetendo, sed propter aliud necessario bono nuptiarū: Nunc vero cū ad ineundam sanctam & syncEram societatem vndiq; ex omnibus gentibus copia spiritalis cognationis exuberet, etiā propter filios solos connubia copulare cupientes, vt ampliore continentiæ bono potius vtantur admonendi sunt. Sed noui quosdā qui murmurent: Quid si, inquiunt, omnes velint ab omni cōcubitu abstinere, vnde subsistet genus humanum? Vtinā omnes hoc vellent, duntaxat in charitate de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta: multo citius Dei ciuitas cōpleretur, vt acceleraretur terminus seculi. Quid enim aliud hortari apparet Apostolū vbi ait, cum inde loqueretur: Vellē omnes esse sicut meipsum? Aut in illo loco: Hoc autem dico fratres, tempus breue, reliquum est vt & hi qui habent vxores tanquam non habentes sint, & qui flent tanquam non flentes, & qui gaudent tanquam non gaudentes, & qui emunt tanquam non ementes, & qui vtuntur hoc mūdo tanquam non vtantur. Præterit enim figura huius mundi, volo vos sine solicitudine esse. Deinde subiungit: Qui sine vxore est, cogitat quæ sunt domini, quomodo placeat domino: Qui autem matrimonio coniunctus est, cogitat quæ sunt mundi, quo modo placeat vxori. Et diuisa est mulier nupta, † & virgo quæ innupta est, solicita est ea quæ sunt domini, vt sit sancta & corpore & spiritu. Quæ autem nupta est, solicita est quæ sunt mundi, quo modo placeat viro. Vnde mihi

1. Tim. 5. — *Cap. x.* — *1. Tim. 1.* — *1. Cor. 7.* — *1. Cor. 7.* — *† a. vxori, & diuisus est. Mulier innupta &c.*

mihi videtur hoc tempore solos eos qui se non continent con-
iugari oportere, secundum illam eiusdē Apostoli sententiam,
1.Cor.7. Quòd si se non continent, nubant: Melius est enim nubere
quàm vri. Nec ipsis tamen peccatū sunt nuptiæ, quæ si in com
paratione fornicationis eligerētur, minus peccatū essēt quàm
fornicatio, sed tamen peccatum essent. Nunc autem quid di-
cturi sumus aduersus euidentissimam vocem Apostoli dicētis,
Ibidem. Quod vult faciat, non peccat, si nubat; Et si acceperis vxorem
non peccasti, & si nupserit virgo non peccat. Hinc certe iā du-
bitare fas non est, nuptias non esse peccatum. Non itaque nu-
Ibidem ptias secundum veniam concedit Apostolus. Nam quis ambi-
gat absurdissime dici, non eos peccasse quibus venia datur? Sed
illum concubitū secundum veniā concedit, qui fit per incōti-
nentiam, non sola causa procreandi, & aliquando nulla causa
procreandi: quē nuptię nō fieri cogunt: sed ignosci impetrant,
†aliàs. si tamen non ita sit nimius, vt impediat quæ seposita esse† de-
quæ seposi- bent tempora orandi, nec immutetur in eū vsum qui est con-
posito esse tra naturam. De quo Apostolus tacere nō potuit, cum de cor-
1.Cor.7. ruptelis nimis immundorum & impiorum hominum loque-
1.Petri 3. retur. Concubitus enim necessarius causa generandi, in-
Rom.1. culpabilis & solus ipse nuptialis est. Ille autem qui vltra istam
4.sent.di. necessitatē progreditur, iā nō rationi, sed libidini obsequitur.
31. c. Sed Et hunc tamen nō exigere sed reddere coniugi, ne fornicando
si. damnabiliter peccet, ad personam pertinet cōiugalem. Si au-
tem ambo tali concupiscentiæ subiguntur, rem faciunt nō
planè nuptiarum. Veruntamen si magis in sua cōiunctione di-
ligunt quod honestum quàm quod inhonestū est, id est, quod
est nuptiarum, quàm id quod non est nuptiarum, hoc eis au-
ctore Apostolo secundum veniā conceditur. Cuius delicti non
habent hortatrices nuptias, sed deprecatrices, si Dei miseri-
cordiam non à se auertant: vel nō abstinendo quibusdam die-
bus, vt orationibus vacent, & per hanc abstinētiam sicut per
ieiunia commendent preces suas: vel immutando naturalem
vsum in vsum qui est contra naturā, quod damnabilius fit in
Cap.xi. coniuge. Nam cū ille naturalis vsus, quando prolabitur vltra
pacta nuptialia: id est, vltra propagandi necessitatem, venialis
sit in vxore, in meretrice damnabilis: iste qui est contra natu-
ram, execrabiliter fit in meretrice, sed execrabilius in vxore.
Tantū valet ordinatio creatoris & ordo creaturæ, vt in rebus
ad vtendum concessis, etiam cum modus exceditur longe sit
toler

tolerabilius: quàm in eis quę concessa non sunt, vel vnus vel rarus excessus: & ideo in re concessa immoderatio coniugis, ne in rē non concessam libido prorumpat, toleranda est. Hinc est etiam quod longe minus peccat quamlibet assiduus ad vxorem, quàm vel rarissimus ad fornicationem. Cum vero vir mēbro mulieris non ad hoc cōcesso vti voluerit, turpior est vxor si in se, quàm si in alia fieri permiserit. Decus ergo cōiugale est castitas procreandi, & reddēdi carnalis debiti fides: hoc est opus nuptiarum, hoc ab omni crimine defendit Apostolus dicēdo, Et si acceperis vxorem, non peccasti: & si virgo nupserit, non peccat: & quod vult faciat, non peccat si nubat. Exigendi autē debiti ab alterutro sexu immoderatior progressio, propter illa quæ supra diximus, coniugibus secundū veniam conceditur. Quod ergo ait, Quæ innupta est cogitat ea quæ sunt domini, vt sit sancta & corpore & spiritu, non sic accipiendum est, vt putemus non esse sanctam corpore Christianam coniugē castam. Omnibus quippe fidelibus dictū est, Nescitis quoniam corpora vestra templum in vobis est spiritus sancti, quē habetis à Deo. Sancta sunt etiam corpora coniugatorum, fidem sibi & domino seruantium. Cui sanctitati cuiuslibet eorū, nec infidelem coniugem obsistere: sed potius sanctitatem vxori prodesse infideli viro, aut sanctitatem viri prodesse infideli vxori: idem Apostolus testis est dicēs, Sanctificatus est enim vir infidelis in vxore fideli, & sanctificata est mulier infidelis in fratre fideli. Proinde illud dictū est secundum ampliorem sanctitatem innuptarum quàm nuptarum, cui merces etiā debetur amplior: secūdum quod isto bono illud est melius: quia & hoc solum cogitat [fœmina] quo modo placeat Deo. Neque enim fœmina fidelis, seruans pudicitiam coniugalē, nō cogitat quo modo placeat domino: sed vtrique minus, quia cogitat etiam quæ mundi sunt: quo modo placeat viro. Hoc enim de illis dicere voluit, quæ possunt habere quodam modo de necessitate coniugij, vt cogitent quæ sunt mundi, quo modo placeant viris suis. Quod vtrum de omnibus nuptiis dixerit, an de talibus quales ita multæ sunt, vt penè omnes putari possint, non immerito dubitatur. Neque enim & illud quod de innuptis ait, Quæ innupta est cogitat ea quę sunt domini, vt sit sancta & corpore & spiritu: ad omnes innuptas pertinet, cum sint quædam viduæ mortuæ, quæ in deliciis viuunt. Veruntamen quod attinet ad quandam distinctionē & quasi proprietatem

4. sen. di. 31. c. Sed si.

1. Cor. 7.

Ibidem.

1. Cor. 6.

1. Cor. 7.

Cap. XII.

1. Cor. 7.

1. Tim. 5.

innuptarum atque nuptarum, sicut nimium detestāda est quæ
continens à nuptiis: id est, à re concessa, non cōtinet à delictis,
vel luxuriæ; vel superbiæ, vel curiositatis & verbositatis: ita ra-
1. *Cor.* 7. ra nupta est quæ in ipso quoq; obsequio cōiugali non cogitat,
nisi quo modo placeat Deo, ornando se non intortis crinibus,
1. *Tim.* 2. aut auro aut margaritis & veste preciosa, sed quod decet mu-
lieres promittentes pietatem per bonam cōuersationem. Ta-
lia quippe coniugia Petrus quoq; Apostolus præcipiendo de-
1. *Pet.* 3. scribit, Similiter, inquit, mulieres obaudientes maritis suis: vt
& si qui non credunt verbo, per mulierum cōuersationem sine
loquela lucrifieri possint, videntes timorem & castam conuer-
sationem vestram: vt sint non quæ à foris ornantur capillorum
incrispationibus, aut circundatæ auro, aut veste decora, sed ille
absconditus cordis vestri homo in illa perpetuitate quieti &
modesti spiritus, qui & apud dominum locuples est. Nam sic
quædam sanctæ mulieres, quæ in dominū sperabant, ornabāt
se obsequentes viris suis, quo modo Sara obaudiebat Abrahæ
dominum illum vocans, cuius factæ estis filiæ benefaciētes, &
non timentes vllum vanum timorem. Viri simili ratione con-
cordes & caste viuentes cum vxoribus vestris, & tanquam vasi
infirmiori & subiecto tribuite honorē quasi cohæredibus gra-
tiæ, & videte ne impediātur orationes vestræ. Itáne vero con-
iugia talia non cogitant ea quæ sunt domini, quo modo pla-
1. *Cor.* 7. ceant domino? Sed perrara sunt. Quis negat: & in ipsa raritate
penè omnes qui tales sunt non vt tales essent coniuncti sunt;
Cap. XIII. sed iam coniuncti tales facti sunt. Qui enim nostri temporis
homines Christiani nuptiarū vinculo liberi, volentes ab omni
concubitu se continere, cùm iam tempus esse perspicerent, si-
Eccle. 3. cut scriptum est, Non amplectendi, sed abstinendi ab amplexu
non potius eligerent, vel virginalem vel vidualem continen-
tiam conseruare, quàm tribulationem carnis, sine qua coniu-
1. *Cor.* 7. gia esse non possunt, vt talia taceantur à quibus parcit Aposto-
lus, nullo iam cogente humanæ societatis officio sustinere? Sed
cùm dominante concupiscentia fuerint copulati, si eam postea
vicerint quia non ita licet dissoluere coniugium sicut licebat
non colligare, fiunt tales quales profitetur forma nuptiarum,
ita vt vel pari cōsensu ascendant celsiorem sanctitatis gradum:
aut si non sunt ambo tales, erit qui talis est nō exactor sed red-
ditor debiti, seruans in omnibus castam religiosámq; concor-
diam. Illis vero temporibus cum adhuc propheticis sacramen-

tis salutis nostræ mysteriũ velabatur, etiam qui ante nuptias tales erant, officio propagandi nuptias copulabant, Non victi libidine, sed ducti pietate: quibus si optio talis daretur, qualis reuelato nouo testamento data est dicente domino, Qui potest capere capiat: nõ eos dubitat etiam cum gaudio suscepturos fuisse, qui diligenter intentus legit quo modo coniugibus vtebantur: cùm & plures habere vni viro licebat, quas castius habebat quàm nunc vnam quilibet istorum, quibus videamus quid secundum veniam concedat Apostolus. Habebant enim eas in opere generandi, non in morbo desiderij, sicut gentes quæ ignorant Deum. Quod tam magnum est, vt multi hodie facilius se tota vita ab omni concubitu abstineant, quàm modum teneant non coëundi, nisi prolis causa, si matrimonio copulentur. Nempe multos habemus fratres & socios cælestis hæreditatis vtriusq; sexus continentes, siue expertos nuptias, siue ab omni tali commixtione integros, Nempe innumerabiles sunt, quem tandem audiuimus inter familiaria colloquia, siue eorum qui coniugati sunt, siue qui fuerunt indicantem nobis nunquam se coniugi esse commixtum, nisi sperando conceptum? Quod ergo præcipiunt coniugatis Apostoli, hoc est nuptiarum: quod autem venialiter concedunt, aut quod impedit orationes, non cogunt nuptiæ, sed ferunt. Itaque si forte, quod verum fieri possit ignoro, magísque fieri non posse existimo: sed tamen si forte ad tempus adhibita concubina filios solos ex eadem commixtione quæsiuerit: nec sic ista coniunctio vel earum nuptiis præponenda est, quæ veniale illud operantur. Quid enim sit nuptiarum considerandum est, non quid sit nubentium, & immoderatius nuptiis vtentium. Neque enim si agris inique ac perperam inuasis, ita quisque vtatur, vt ex eorum fructibus largas eleemosynas faciat, ideo rapinam iustificat. Neque si alius ruri paterno vel iuste quæsito, auarus incumbat, ideo culpanda est iuris ciuilis regula, qua possessor legitimus factus est. Nec tyrannicæ factionis peruersitas laudabilis erit, si regia clementia tyrannus subditos tractet: nec vituperabilis ordo regiæ potestatis, si rex crudelitate tyrannica sæuiat. Aliud est nanq; iniusta potestate iuste velle vti; & aliud est iusta potestate iniuste velle vti. Ita nec concubinæ ad tempus adhibitæ, si filiorum causa concumbant, iustum faciunt concubinatum suum: nec coniugatæ si cùm maritis lasciuiant, nuptiali ordini crimen imponunt. Posse

Mat. 19.

1. Cor. 7.

1. Thes. 4.

Ca. XIIII.

32. q. 2. c. cõcubina.

31. q. 1. c. posse.

sanè fieri nuptias ex male coniunctis, honesto postea placito
4. senten. consequente, manifestũ est. Semel autem initum connubium
dist. 35. c. in ciuitate Dei nostri, vbi etiam ex prima duorum hominum
Solet. copula quoddam sacramẽtum nuptiæ gerunt, nullo modo po-
Cap. xv. test nisi alicuius eorum morte dissolui. Manet enim vinculum
32. q. 7. c. nuptiarum, etiam si proles cuius causa initum est, manifesta
Tantum. sterilitate non subsequatur: ita vt iam scientibus coniugibus non se filios habituros, separare se tamẽ vel ipsa causa filiorum atq; aliis copulare non liceat. Quod si fecerint, cùm eis quibus se copulauerint, adulterium committunt, ipsi autem coniuges manent. Planè vxoris voluntate adhibere aliam, vnde communes filij nascantur vnius commixtione ac semine, alterius autem iure ac potestate, apud antiquos patres fas erat: verum & nunc fas sit non temere dixerim. Non est enim [nunc] propagandi necessitas, quæ tunc fuit: quãdo & parientibus coniugibus alias propter copiosiorem posteritatem superducere licebat, quod nunc certe non licet, Nam tantum affert opportunitatis ad aliquid iuste agendum siue non agendum temporum secreta distinctio, vt nũc melius faciat, qui nec vnam duxerit,
4. senten. nisi se continere non possit. Tunc autem etiam plures inculpa-
dist. 33. c. biliter ducebãt, & qui se multo facilius continere possent, nisi
Quæritur aliud pietas illo tẽpore postularet. Sicut enim sapiens & iustus
3. de doct. qui iam concupiscit dissolui & esse cum Christo, & hoc magis
Christia- optimo delectatur, iam non hic viuendi cupiditate, sed consu-
na, ca. 18. lendi officio sumit alimẽtum, vt maneat in carne quod necessarium est propter alios: sic misceri fœminis iure nuptiarum
Cap. xvi. officiosum fuit tunc sanctis viris, nõ libinosum. Quod enim
2. Re. 22. est cibus ad salutem hominis, hoc est concubitus ad salutem generis, & vtrunq; non est sine delectatione carnali. Quæ tamen modificata, & tẽperantia refrænante, in vsum naturalem redacta, libido esse non potest. Quod est autem in sustentanda vita illicitus cibus, hoc est in quærẽda prole fornicarius vel adulterinus concubitus. Et quod est in luxuria ventris & gutturis illicitus cibus, hoc est in libidine nullam prolem quærente illicitus cõcubitus. Et quod est in cibo licito nonnullus im-
32. quæs. te illicitus cõcubitus. Et quod est in cibo licito nonnullus im-
4. cap. Si- moderatior appetitus, hoc est in coniugibus venialis ille con-
cut. cubitus. Sicut ergo satius est mori fame, quàm idolothytis ve-
4. senten. sci: ita satius est defungi sine liberis, quàm ex illicito coitu stir-
dist. 33. c. pem quærere. Vndecunq; autem nascantur homines, si paren-
vlt. tum vicia non sectentur, & Deum rectè colant, honesti & salui

erunt

erunt. Semen enim hominis ex qualicũque homine, Dei creatura est, & eo male vtentibus male erit, non ipsum aliquando malum erit. Sicut autem filij boni adulterorum, nulla defensio est adulteriorum: sic mali filij coniugatorum, nullum crimen est nuptiarum. Proinde sicut patres temporis noui testamenti ex officio consulendi alimenta sumentes, quamuis ea cum delectatione naturali carnis acciperent, nullo modo tamen cõparabantur delectationi eorũ, qui immolaticio vescebantur, aut eorum qui quamuis licitas escas, tamen immoderatius assumebant: sic patres temporis veteris testamenti, consulendi officio concumbebant, quorum delectatio illa naturalis nequaquam vsq; ad irrationalem aut nefariam libidinem relaxata, nec turpitudini stuprorum, nec coniugatorum intemperantiæ conferenda est. Eadem quippe vena charitatis, nunc spiritaliter, tunc carnaliter propter illam matrem Hierusalem propagandi erant filij: sed diuersa opera patrum non faciebat nisi diuersitas temporũ. Sic autem necesse erat, vt carnaliter coirẽt, etiam non carnales Prophetæ: sicut necesse erat vt carnaliter vescerentur, etiã non carnales Apostoli. Quotquot ergo nunc sunt quibus dicitur, Si se non continent, nubant: non cõparandæ sunt tunc etiam nubẽtibus sanctis. Ipsæ quidem nuptiæ in omnibus gentibus eadem sunt filiorum procreãdorum causa: qui qualeslibet postea fuerint, ad hoc tamẽ institutæ sunt nuptiæ, vt ordinatè honestéq; nascantur. Sed homines qui se non continent, tanquam ascẽdunt in nuptias gradu honestatis: qui autem se sine dubio continerent, si hoc illius temporis ratio permisisset, quodam modo descẽderunt in nuptias gradu pietatis. Ac per hoc quamuis vtrorumque nuptiæ inquantum nuptiæ sunt, quia procreandi causa sunt, æqualiter bonæ sunt, hi tamen homines coniugati illis hominibus cõiugatis non sunt comparandi. Habent enim isti, quod illis propter honestatem nuptiarum, quamuis ad nuptias non pertineat, secundum veniam concedatur, id est, progressum illum qui excedit generandi necessitatem, quod illi nõ habebant. Sed neque hi, si qui fortè nunc inueniuntur, qui non quærunt in connubio nec appetunt, nisi propter quod institutæ sunt nuptiæ, coæquari possunt illis hominibus. In istis enim carnale est ipsum desiderium filiorum: in illis autem spiritale erat, quia sacramento illius temporis congruebat. Nunc quippe nullus pietate perfectus filios habere nisi spiritaliter quærit, tunc vero ipsius pieta-

1. Cor. 8.

Ca. XVII.

1. Cor. 7.

tis erat operatio, etiam carnaliter filios propagare: quia illius populi generatio nuncia futurorum erat, & ad dispensationem propheticam pertinebat. Ideóq; non sicut vni viro etiam plures habere licebat vxores, ita vni fœminę plures viros, nec prolis ipsius causa, si fortè illa parere posset, ille generare non posset. Occulta enim lege naturæ amãt singularitatem quæ principantur. Subiecta vero non solùm singula singulis, sed si ratio naturalis vel socialis admittit, etiam plura vni non sine decore subduntur. Neque enim sic habet vnus seruus plures dominos, quo modo plures serui vnum dominum. Ita duobus seu pluribus maritis viuis nullam legimus seruisse sanctarum, plures autem fœminas vni viro legimus cõiunctas, cùm gentis illius societas sinebat, & temporis ratio suadebat. Neq; enim contra naturam nuptiarum est. Plures enim fœminæ ab vno viro fœtari possunt, vna vero à pluribus non potest. Hæc est principiorum vis, vt plures fœminæ vni viro sint, sicut multæ animæ vni Deo recte subduntur. Ideóq; non est verus Deus animarũ nisi vnus, vna vero anima post multos falsos deos fornicari potest, non fœcundari. Sed quoniam ex multis animabus vna ciuitas futura est, habentiũ vnam animam & cor vnum in Deum: quæ vnitatis nostræ perfectio post hanc peregrinationem futura est, vbi omnium cogitationes, nec latebunt inuicem, nec inter se in aliquo repugnabunt: propterea sacramẽtum nuptiarum temporis nostri sic ad vnum maritum & vnam vxorem redactum est, vt dispensatorem Ecclesiæ non liceat ordinare, nisi vnius vxoris virum. Quod acutius intellexerunt, qui nec eum qui catechumenus vel paganus habuerit alteram, ordinandum esse censuerunt: de sacramento enim agitur, non de peccato, nam in baptismo peccata omnia dimittuntur. Sed qui dixit, Si acceperis vxorem non peccasti, & si nupserit virgo non peccat, & quod vult faciat, non peccat si nubat: satis declarauit nuptias nullum esse peccatum: propter sacramenti autem sanctitatem, sicut fœmina etiã si cathecumena fuerit viciata, non potest post baptismum inter Dei virgines consecrari: ita non absurde visum est eum qui excessit vxorum numerũ singularem, non peccatum aliquod cõmisisse, sed normam quandam sacramenti amisisse, nõ ad vitæ bonæ meritum, sed ad ordinationis Ecclesiasticæ signaculum necessariam. Ac per hoc sicut plures vxores antiquorum patrum significauerunt futuras nostras ex omnibus gentibus Ecclesias vni viro subditas Christo: ita

Caput XVIII.

1. Tim. 3. Ad Tit. 1.

Dist. 26. ca. Acutius. 28. q. 3. cap. Acutius.

ita noster antistes vnius vxoris vir, significat ex omnibus gentibus vnitatem vni viro subditam Christo: quæ tunc perficietur, cum reuelauerit occulta tenebrarum, & manifestauerit cogitationes cordis, & tunc laus erit vnicuique à Deo. Nunc autem manifestæ sunt latentes dissensiones, etiam salua charitate inter eos qui vnum & in vno futuri sunt, quæ tunc vtique nullæ erũt. Ergo sicut sacramentum pluralium nuptiarum illius tẽporis, significauit futuram multitudinẽ Deo subiectam in terrenis omnibus gentibus: sic sacramẽtum nuptiarum singularium nostri temporis, significat vnitatem omnium nostrum subiectam Deo futuram in vna cælesti ciuitate. Itaque sicut duobus pluribúsve seruire, sic à viro viuo in alterius trãsire cõnubium, nec tunc licuit, nec nunc licet, nec vnquam licebit, Apostatare quippe ab vno Deo, & ire in alterius adulterinam superstitionem, semper est malum. Nec causa ergo numerosioris prolis fecerunt sancti nostri, quod Cato dicitur fecisse Romanus, vt traderet viuus vxorẽ etiã alterius domum filiis impleturam. In nostrarum quippe nuptiis plus valet sanctitas sacramenti, quã fœcũditas vteri. Si ergo & illi qui propter solam generationem, propter quã sunt institutæ nuptiæ, coniunguntur, non comparantur patribus, multo aliter ipsos filios quàm isti quærentibus, quandoquidem filium immolare iussus Abrahã intrepidus ac deuotus, quem de tanta desperatione susceperat, vnico non pepercit, nisi eo prohibente manum deponeret, quo iubente leuauerat. Restat vt videamus, vtrum saltem continentes nostri cõiugatis illis patribus comparãdi sint: nisi forte iam isti præferendi sunt eis, quibus nondum quos conferamus inuenimus. Maius enim bonum erat in illorum nuptiis, quàm est bonum proprium nuptiarum, cui proculdubio bonum continentiæ præferendum est, quia non tali officio quærebant illi filios ex nuptiis, quali ducũtur isti ex quodam sensu naturæ mortalis, successionẽ decessioni requirẽtis. Quod quisquis bonũ negat, ignorat Deũ omnium bonorum, à cælestibus vsque ad terrena, ab immortalibus vsque ad mortalia creatorem. Hoc autem sensu generandi nec bestiæ penitus carent, & maxime alites, quarum in promptu est cura nidificandi, † & quædam coniugiorum similitudo ad simul procreandum atque nutriendum. Sed illi homines istum naturæ mortalis affectum, cuius in suo genere castitas accedente Dei cultu, sicut quidã intellexerunt, in tricenario

Cato

4. sent. di. 26. ca. Inde est.

Gene. 22.

Cap. XIX.

† al. charitas nidificandi societas.

Mat. 13.

nario fructu ponitur, longe sanctiore mente superabāt: qui de suis nuptiis filios propter Christum quærebāt, ad genus eius secundū carnem distinguēdū ab omnibus gentibus: sicut Deo disponere placuit, vt hoc præcæteris ad eum prophetandū valeret, quod prænunciabatur, ex quo etiā genere & ex qua gente esset in carne venturus. Valde ergo nostrorum fidelium castis nuptiis amplius bonū erat, quod pater Abraham in suo femore nouerat, cui manum subdere famulum iussit, vt de vxo-
Gene.24. re quæ à filio esset ducenda iuraret. Ponēs enim manum sub femore hominis, & iurans per Deum cæli: quid aliud significabat nisi in ea carne, quæ ex illo femore originem duceret, Deum cæli esse venturum? Bonū ergo sunt nuptiæ, in quibus tanto meliores sunt cōiugati, quanto castiores ac fideliores Deum timēt: maxime si filios, quos carnaliter desiderāt, etiam
Cap.xx. spiritaliter nutriant. Nec quòd purificari lex hominem, &
Leuit.15. post coniugalem concubitū iubet, peccatū esse declarat: si non est ille qui secūdū veniā conceditur, qui etiā nimius impedit
1.Cor.7. orationes. Sed sicut multa lex ponit in sacramentis & vmbris
Hebr.10. futurorū quędā in semine quasi materialis informitas, quę formata corpus hominis reddītura est, in significatione posita est vitæ informis & ineruditæ: à qua informitate, quoniā oportet hominē doctrinæ forma & eruditione mundari, in huius
Leuit.15. rei signum illa purificatio præcepta est post seminis emissio-
Deut.23. nem. Neque enim & in somnis peccatū fit, & tamē etiam ibi purificatio præcepta est: aut si & hoc peccatū quisque puta, nō arbitrans occidere nisi ex aliquo huiusmodi desiderio, quod proculdubio falsum est: nunquid & solita menstruū peccata sunt fœminarum, à quibus tamen eas eadē legis vetustas præcepit expiari? Nō, nisi propter illam ipsam materialem informitatem, quæ facto conceptu tanquam in ædificationem corporis additur: ac per hoc cum informiter fluit, significari per illam lex voluit, animam sine disciplinæ forma inducenter fluidum ac dissolutum: quem formari oportere significat: cum
Num.19. talem fluxum corporis iubet purificari. Postremo nunquid & mori peccatum est, aut mortuum sepelire, non etiam bonum opus humanitatis est? Et tamen purificatio & inde mandata est: quia & mortuum corpus vita deserente, peccatum nō est, sed peccatum significat animæ desertæ à iustitia. Bonum, inquam, sunt nuptiæ, & contra omnes calumnias possunt sana ratione defendi. Nuptiis tamen sanctorum patrum, non quas

nuptias

nuptias,sed quam continentiam comparem quæro, imò non nuptiis nuptias,nam par in omnibus munus est mortali hominum naturæ datum:sed homines qui nuptiis vtuntur,illis hominibus qui longe aliter nuptiis vsi sunt quos conferam,quoniam non inuenio,quo modo continentes illis cõiugatis conferendi sint requirendum est: nisi forte Abraham continere Genes.16.
se non posset à nuptiis propter regnum cælorum, qui vnicum prolis pignus propter quod nuptiæ charæ sunt, potuit intrepi Genes.22.
dus immolare propter regnũ cælorũ. Cõtinentia quippe non Cap.xxi.
corporis sed animi virtus est. Virtutes autẽ animi aliquãdo in opere manifestantur,aliquando in habitu latent:sicut martyrij virtus emicuit,apparuitque tolerando passiones:sed quàm multi sunt in eadem virtute animi quibus tentatio deest,qua id quod intus est in conspectu Dei,etiam in hominum procedat,nec tunc esse incipiat,sed tunc innotescat. Iam enim erat in Iob patientia quam nouerat Deus,& cui testimonium per- Iob 1.
hibebat,sed hominibus innotuit tentationis examine:& quod latebat intrinsecus,per ea quæ forinsecus illata sunt,non natum, sed manifestatum est. Habebat vtique & Timotheus 1.Tim.5.
virtutem continendi à vino,quam non ei abstulit Paulus,monendo vt vino modico vteretur propter stomachum & frequentes suas infirmitates:alioquin perniciose docebat,vt propter salutem corporis fieret in animo damnum virtutis: sed quia poterat ea virtute salua fieri quod manebat,ita relaxata est corpori vtilitas bibendi, vt maneret in animo habitus continendi. Ipse est enim habitus quo aliquid agitur cum opus est,cum autem non agitur, potest agi,sed non est opus. Hunc habitum circa continentiam quæ fit à concubitu, non habent illi quibus dicitur,Si se non continent,nubant. Hunc verò habent quibus dicitur, Qui potest capere capiat. Sic vsi 1.Cor.7.
sunt perfecti animi, bonis terrenis ad aliud necessariis, per Mat.19.
hunc habitum continentiæ,quo eis non alligarentur, & quo possent eis etiam non vti si non opus esset. Nec quisquam eis bene vtitur,nisi qui & non potest. Multi quidem facilius se abstinent vt non vtantur, quàm temperent vt bene vtantur. Nemo tamen eis potest sapienter vti,nisi qui potest & continenter non vti. Ex hoc habitu & Paulus dicebat,Scio & abun- Philip.4.
dare & penuriam pati. Penuriam quippe pati quorũcunq; hominum est,sed scire penuriã pati,magnorum est. Sic & abundare quis non potest, Scire autẽ & abundare, non nisi eorum est

est quos abundantia non corrumpit, Veruntamen vt apertius intelligatur, quo modo si virtus in habitu, etiam si non sit in opere, loquor de exẽplo, de quo nullus dubitat catholicorũ Christianorũ. Dominus enim noster Iesus Christus, quod in veritate carnis esurierit ac sitierit, manducauerit & biberit, nullus ambigit eorum qui ex eius Euangelio fideles sunt. Num igitur non erat in illo cõtinentiæ virtus à cibo & potu quanta erat in Ioanne Baptista? Venit enim Ioannes non manducans neq; bibens, & dixerũt, dæmonium habet: venit filius hominis & manducans & bibens, & dixerunt, Ecce vorax & vinarius,* † amicus publicanorum & peccatorum. Nunquid non talia dicuntur in domesticos eius patres nostros, ex alio genere vtendo terrenis quãtum ad concubitum pertinet? Ecce homines libidinosi & immũdi, amatores fœminarum & lasciuiarum. Et tamen sicut in illo illud nõ erat verum, quãuis verum esset, quòd nõ sicut Ioannes abstineret à manducando & bibendo: ipse enin apertissimè verissiméque ait, Venit Ioannes non manducans neque bibens, venit filius hominis manducãs & bibens: sic nec hoc in illis patribus verum est, quãuis venarit modo Apostolus Christi non cõiugans nec generans, quem dicant Pagani, magus erat. Venit autem tunc Propheta Christi nuptias faciens & filios procreans, quem dicant Manichæi. mulierosus erat, & iustificata est sapientia à filiis suis. Quod Dominus ibi subiecit cum de Ioãne, ac de se illa dixisset; Iustificata est, inquit, sapientia à filiis suis. Qui videt cõtinẽtiæ virtutẽ in habitu animi semper esse debere, in opere autẽ pro rerum ac tẽporum opportunitate manifestari: sicut virtus patientiæ sanctorum martyrum in opere apparuit, cæterorũ verò æquè sanctorum in habitu fuit. Quocirca sicut non est impar meritum patientiæ in Petro qui passus est, & in Ioanne qui passus non est: sic non est impar meritũ continentiæ in Ioanne, qui nullas expertus est nuptias, & in Abrahã qui filios generauit. Et illius enim cœlibatus, & illius connubium pro temporum distributione Christo militauerunt: sed cõtinentiam Ioannes & in opere, Abrahã verò in solo habitu habebat.

Ca. XXII. Illo itaque tempore cum & lex dies Patriarcharum subsequens, maledictum dixit, qui nõ excitaret semen in Israël, & qui poterat non promebat, sed tamẽ habebat. Ex quo autẽ venit plenitudo tẽporis, vt diceretur, Qui potest capere capiat: ex illo vsque adhuc & deinceps vsque in finem, qui habet operatur

Matt. 4. *Mat. 11.* * *al. vinaurius.* †*potator vini.* *4. senten. dist. 33. c. Quòd verò.* *Deu. 25.* *Galat. 4.* *Mat. 19.*

ratur, qui operari noluerit non se habere mētiatur. Ac per hoc ab eis qui corrumpunt bonos mores colloquiis malis, inani & vana versutia dicitur homini Christiano cōtinenti, & nuptias recusanti, tu ergo melior quā Abrahā? Quod ille cum audierit nō perturbetur, nec audeat dicere melior, nec à proposito delabatur. Illud enim non vere dicit, hoc nō recte facit. Sed dicat, ego quidem nō sum melior quā Abrahā, sed melior est castitas cœlibum, quàm castitas nuptiarū. Quarum Abrahā vnam habebat in vsu, ambas in habitu. Castè quippe coniugaliter vixit esse autē castus sine cōiugio potuit, sed tunc non oportuit. Ego verò facilius non vtor nuptiis quibus vsus est Abrahā, quā sic vtar nuptiis quemadmodum est vsus Abraham: & ideo melior sum illis: qui per animi incōtinētiam non possunt quod ego, non illis qui propter tēporis differentiam non fecerunt quod ego. Quod enim ego nūc ago, melius illi egissent si tūc agendum esset: Quod autē illi egerunt, sic ego non agerem, & si nunc agendum esset. Aut si talem se iste sentit & nouit, vt salua permanente in habitu animi sui virtute continentiæ, si ad vsum nuptiarum ex aliquo religionis officio descēdisset, talis maritus & talis pater esset, qualis fuit Abraham: audeat planè respondere illi captioso interrogatori & dicere, Nō sum quidem melior quàm Abraham, in hoc duntaxat genere continētiæ, qua ille non carebat, et si non apparebat: sed sum talis, non aliud habens, sed aliud agens. Dicat planè ista, quia etsi voluerit gloriari non erit insipiēs. Veritatem enim dicit. Si autem parcit, ne quis eum existimet super id quod eum videt, aut audit aliquid ex illo: auferat à persona sua nodū quæstionis, & non de homine, sed de re ipsa respondeat, & dicat Qui tātum potest, talis est qualis fuit Abrahā. Potest autem fieri vt minor sit continentiæ virtus in animo eius, qui non vtitur nuptiis, quibus est vsus Abrahā: sed tamen maior est [in opere eius] quàm in animo eius, qui propterea tenuit coniugij castitatem, quia non potuit ampliorem. Sic & fœmina innupta quæ cogitat ea quæ sunt Domini, vt sit sancta & corpore & spiritu, cum audierit impudentem illum percontatorem dicentem, Tu ergo melior quàm Sara? respondeat, Ego melior sum, sed iis quæ virtute huius continentiæ carēt, quod de Sara non credo: fecit ergo illa cum ista virtute, quod illi tempori congruebat, à quo ego sum immunis, vt in meo etiā corpore appareat quod illa in animo conseruabat. Res ergo

4. sen. dis. 33. caput. Quòd vero.

Gene. 16.

2. Cor. 12.

1. Cor. 7.

2. Ret. 22

ergo ipsas si comparemus, nullo modo dubitandum est meliorem esse castitatem continentiæ quàm castitatem nuptialem, cum tamen vtrunque sit bonum. Homines verò cum comparamus, ille est melior qui bonũ amplius quàm alius habet. Porrò qui amplius eiusdem generis habet, & id quod minus est habet: qui autem tantũmodo quod minus est, habet, id quod amplius est non vtique habet. In sexaginta enim sunt & triginta, nõ in triginta sunt & sexaginta. Non operari autẽ ex eo quod habet, in distributione officiorum positum est, nõ in egestate virtutum: quia nec bono misericordiæ caret, qui non inuenit miseros, quibus possit misericorditer subuenire. Huc accedit, quia non rectè comparantur homines hominibus ex vno aliquo bono. Fieri enim potest vt alius nõ habeat aliquid quod alius habet, sed aliud habeat quod pluris æstimãdum est. Maius enim bonum est obediẽtiæ quàm continẽtiæ. Nam cõnubium nusquã nostrarũ scripturarũ authoritate dãnatur, inobediẽtia verò nusquam absoluitur. Si ergo proponatur virgo permãsura, sed tamẽ inobediẽs, & maritata, quæ virgo permanere nõ posset, sed tamẽ obediẽs, quam meliorem dicamus? Minus laudabilẽ quàm si virgo esset, an damnabilẽ sicut virgo est? Ita si conferas ebriosam virginem sobriæ cõiugatæ, quis dubitet eandẽ ferre sententiã? Nuptiæ quippe & virginitas duo bona sunt, quorum alterũ maius: Sobrietas autẽ & ebriositas, sicut & obedientia & contumacia, illa bona sunt, hæc mala. Melius est autẽ habere omnia bona
Lucæ 19. vel minora, quàm magnum bonum cũ magno malo: quia & in
1. Reg. 17. corporis bonis melius est habere Zachæi staturam cum sanitate, quàm Goliæ cũ febre. Rectè planè quæritur, non vtrum omnimodis inobediens virgo coniugatæ obedienti, sed minus obediens obedientiori cõparanda sit, quia & illa nuptialis castitas est, & ideo bonum est, sed minor quàm virginalis. Tanto ergo minor in bono obedientiæ, quãto maior in bono castitatis, si altera alteri comparetur, quæ præponẽda sit iudicat, qui primò ipsam castitatẽm & obediẽtiã comparãs, videt omnium virtutum quodã modo matrem esse obedientiã: ac per hoc ideo potest esse obediẽtia sine virginitate, quia virginitas ex consilio est, non ex præcepto. Obedientiam verò illam dico qua præceptis obtẽperatur. Ideoque obedientia præceptorum sine virginitate quidem potest, sed sine castitate esse non potest. Ad castitatẽ nanq; pertinet nõ fornicari, nõ mœchari,

nullo

nullo illicito concubitu, maculari, quæ qui non obseruãt contra pręcepta Dei faciunt, & ob hoc extorres sunt à virtute obedientiæ. Virginitas autem propterea potest esse sine obedientia, quia potest fœmina consilio virginitatis accepto, & custodita virginitate, præcepta contemnere; sicut multas sacras virgines nouimus verbosas, curiosas, ebriosas, litigiosas, auaras, superbas, quę omnia cõtra præcepta sunt: & sicut ipsam Euam inobedientiæ crimine occidunt. Quapropter non solũ obediens inobedienti, sed obedientior coniugata minus obedienti virgini præponenda est. Ex hac obedientia pater ille qui sine vxore non fuit, esse sine vnico filio & à se occiso paratus fuit. Vnicum enim non immerito dixerim, de quo audiuit à domino, In Isaac vocabitur tibi semen. Quanto ergo citius vt etiam sine vxore esset, si hoc iuberetur audiret. Vnde non frustra sæpe miramur nõnullos vtriusque sexus ab omni concubitu continentes, negligenter obedire præceptis, cum tam ardenter arripuerint nõ vti concessis. Vnde quis dubitat & excellentiæ sanctorum illorum patrum atque matrum filios generantium, nõ recte comparari mares & fœminas nostri temporis, quamuis ab omni concubitu immunes, in virtute obedientiæ minores: etiam si illis hominibus & in habitu animi defuisset, quod in istorum opere manifestum est. Sequantur ergo agnum pueri cantantes canticum nouum, sicut in Apocalypsi scriptum est, Qui cum mulieribus se non contaminauerunt: nõ ob aliud nisi quia virgines permanserunt. Nec ideo se arbitrentur meliores esse primis patribus sanctis, qui nuptiis, vt ita dicam, [non] nuptialiter vsi sunt. Earũ quippe vsus ita se habet, vt si quid in eis per carnis commixtionem quod excedat generandi necessitatem, quamuis venialiter factum fuerit, contaminatio sit. Nam quid expiat venia, si omnino nõ contaminat illa progressio? A qua contaminatione mirum si immunes essent pueri sequentes agnum nisi virgines permanerent. Bonum igitur nuptiarum per omnes gentes atque omnes homines in causa generãdi est & in fide castitatis. Quod autẽ ad populũ Dei pertinet etiã in sanctitate sacramẽti, per quã nefas est etiã repudio intercedente, alteri nubere, dũ vir eius viuit, nec saltẽ ipsa causa pariendi. Quæ cũ sola sit qua nuptiæ fiunt, nec ea re nõ subsequente propter quã fiunt, soluitur vinculũ nuptiale nisi coniugis morte. Quẽadmodum si fiat ordinatio cleri ad plebẽ congregandã, etiam si plebis congregatio

2. Retrac. cap. 22.

Gene. 21.

Apo. 14.

Caput XVIIII.

non subsequatur, manet tamen in illis ordinatis sacramentum ordinationis: & si aliqua culpa quisquam ab officio remoueatur, sacramento domini semel imposito non carebit, quanuis
1. Tim. 5. ad iudicium permanente. Generationis itaque causa fieri nuptias, Apostolus ita testis est, Volo, inquit, iuniores nubere. Et quasi ei diceretur, Vt quid? Continuo subiecit, filios procreare, matresfamiliàs esse. Ad fidem autem castitatis illud
1. Cor. 7. pertinet, Vxor non habet potestatem corporis sui, sed vir: Similiter & vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier. Ad sacramenti sanctitatem illud, Vxorem à viro non discedere, quòd si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari: & vir vxorem non dimittat. Hæc omnia bona sunt pro-
† Aliàs, bonum. pter quæ nuptiæ bonæ † sunt, proles, fides, sacramentum. Nec prolem autem carnalem iam hoc tempore quęrere, ac per hoc ab omni tali opere immunitatem quandam perpetuam retinere, atque vni viro Christo spiritaliter subdi, melius est vtique & sanctius: si tamen ea vacatione sic vtantur homines quo
1. Cor. 7. modo scriptum est, Vt cogitent quæ sunt Dei quo modo placeant Deo: id est, vt perpetuo cogitet continentia, ne quid minus habeat obedientia: quàm virtutem tanquã radicalem, atque vt dici solet matricem & plane generalem, sancti antiqui patres in opere exercuerunt, illam vero continentiam in animi habitu tenuerunt, Qui profecto per obedientiam quia iusti & sancti erant, & ad omne opus bonũ semper parati, etiam si ab omni concubitu abstinere iuberentur, efficerent. Quanto enim facilius possent vel iussione vel exhortatione Dei nõ concumbere, qui prolem cui vni propagandæ concumbendo seruiebant, obediendo poterant immolare. Quæ cum ita sint, hæreticis quidem, siue Manichæis, siue quicunque alij patri-
Ca. XXV. bus veteris testamẽti de pluribus calũniantur vxoribus, hoc esse argumentũ deputantes, quo eorũ conuincant incontinentiã, satis superq; responsum est: si tamen capiunt nõ esse peccatũ, quod neq; contra naturã committitur, quia nõ lasciuiendi sed gignendi causa illis fœminis vtebantur: neque contra morem, quia illis tẽporibus ea factitabantur: neque contra præceptum, quia nulla lege prohibebantur. Illos vero qui illicitè fæminis vsi sunt, vel arguit in scripturis illis diuina sententia, vel nobis lectio iudicandos atque vitandos: non approbandos imitandósve proponit. Nostros autem qui coniuges habent quantũ possumus admonemus, ne secundũ suã infirmitatem

de illis sanctis patribus audeant iudicare: comparantes, vt ait Apostolus, semetipsos sibimetipsis: & ideo non intelligentes quantas vires habeat animus iustitiæ contra libidines seruiens, nec carnalibus huiuscemodi motibus acquiescat, eósq; in concubitum vltra generandi necessitatem prolabi aut progredi sinat, quantum ordo naturæ, quantum morum consuetudo, quantum legum scita præscribunt. Hoc quippe ideo de illis patribus homines suspicantur, quia ipsi per incontinentiam vel nuptias elegerunt, vel coniugibus intẽperanter vtuntur. At verò continentes vel mares: qui defunctis vxoribus, vel fœminę quæ defunctis viris, vel vtriq; qui pari consensu continentiam Deo vouerunt, sciant sibi quidem mercedis amplius deberi, quàm coniugalis castitas possit, †Sed sanctorum patrum nuptias qui propheticè coniungebantur: qui neq; in concubitu nisi prolem, neque in ipsa prole nisi quod in carne venturo Christo proficeret, requirebant, non solũ prę suo proposito non contemnant, verũ etiam suo proposito sine dubitatione præponãt. Pueros quoque ac virgines integritatẽ ipsam Deo dicantes, multò maxime cõmonemus, vt tanta norint humilitate tuendum esse quod in terra interim viuunt; quanto magis cæli est quod vouerunt. Nempe scriptum est, Quanto magnus es, tanto humilia te in omnibus. Nostrũ ergo est de magnitudine eorũ aliquid dicere, illorũ de magna humilitate cogitare. Exceptis igitur quibusdã illis cõiugatis patribus & matribus sanctis: quibus ideo isti meliores nõ sunt, quãuis cõiugati nõ sint, quia si cõiugati essent, pares nõ essẽt: cęteros omnino huius temporis coniugatos, vel post expertũ concubitum continentes à se superari nõ dubitent, non quantũ ab Anna Susanna, sed quantũ ambæ à Maria superantur. Quod ad ipsam pertinet sanctã carnis integritatem loquor. Nã quæ alia sint Mariæ merita quis ignorat? Mores itaque congruos huic tanto proprosito adiungãt, vt de præpollẽti præmio certam securitatem gerant. Scientes sanè sibi atque omnibus fidelibus dilectis & electis Christi membris, multis ab Oriente & Occidente venientibus, etsi inter se distante pro meritis gloriæ lucefulgentibus, hoc tamẽ magnum in commune prę stari, vt cum Abraham & & Isaac Iacob recumbant in regno Dei, qui non propter hoc seculum, sed propter Christum coniuges, & propter Christum patres fuerunt.

1. Cor. 1. *† possit* *Eccle. 3.* *Luce 2, Daniel 13* *Matt. 8.*

FINIS

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS, EPISCOPI, LIBER DE SANCTA VIRGINITATE.

Cap. I. LIBERVM de bono coniugali nuper edidimus, in quo etiam Christi virgines admonuimus atque monemus, ne propter excellentiam muneris amplioris quod diuinitus acceperunt, contemnant in sui comparatione patres & matres populi Dei, hominésque illos quos tanquam oliuam commendat Apostolus, ne super-
Rom. 11. biat insertus oleaster: & eos qui venturo Christo etiam in filiorum propagatione seruiebant, ideo meriti inferioris esse arbitrentur, quia iure diuino continentia connubio, & nuptiis pia virginitas anteponitur. In illis quippe parabantur & parturiebantur futura, quæ nunc impleri mirabiliter & efficaciter cernimus, quorum etiam vita coniugalis prophetica fuit: vnde nõ consuetudine humanorum votorum atque gaudiorum, sed valde profundo consilio Dei, in quibusdam eorum fœcunditas honorari, in quibusdam etiam fœcundari sterilitas me-
1 Cor. 7. ruit. Hoc vero tempore quibus dictum est, Si se nõ continent, nubant, non adhibenda est exhortatio sed consolatio. Quibus
Mat. 19. autem dictum est, Qui potest capere capiat: exhortandi sunt ne terreantur, & terrẽdi ne extollantur. Non solum ergo prædicanda est virginitas vt ametur, verumetiam monẽda ne infletur. Hoc isto sermone suscepimus, adiuuet Christus vir-
Cap. II. ginis filius, virginum sponsus, virginali vtero corporaliter natus, virginali connubio spiritaliter coniugatus. Cum ipsa igitur vniuersa Ecclesia virgo sit desponsata vni viro Christo, si-
2. Cor. 11. cut dicit Apostolus: quanto digna sunt honore membra eius quę hoc custodiunt, etiam in ipsa carne, quod tota custodit in fide, quæ imitatur matrem viri & domini sui? Nam Ecclesia quoque & virgo & mater est. Cuius enim integritati consulimus, si virgo non est? aut cuius prolem alloquimur, si mater non est? Maria corporaliter caput huius corporis peperit, Ecclesia spiritaliter membra illius capitis parit. In vtraque virginitas

ginitas fœcunditatem non impedit, in vtraque fœcunditas virginitatem non adimit. Proinde cum Ecclesia vniuersa sit sancta & corpore & spiritu: nec tamen vniuersa sit corpore virgo sed spiritu: quanto sanctior est in his membris, vbi virgo est & corpore & spiritu. Scriptum est in Euangelio, quòd mater & fratres Christi, hoc est, consanguinei carnis eius, cum illi nunciati fuissent & foris expectarent, quia non possent eum adire præ turba, ille respondit, Quæ est mater mea, aut qui sunt fratres mei? Et extendens manum super discipulos suos ait, Hi sunt fratres mei, & quicunque fecerit voluntatem patris mei, ipse mihi frater, & mater, & soror est. Quid aliud nos docens, nisi carnali cognationi genus nostrum spiritale præponere: nec inde beatos esse animos, si iustis & sanctis carnis propinquitate iunguntur, sed si eorum doctrinæ ac moribus obediendo atque imitando cohærescunt? Beatior ergo Maria percipiendo fidem Christi, quàm concipiendo carnem Christi. Nã & dicenti cuidam, Beatus venter qui te portauit: ipse respondit, Imò beati qui audiunt verbum Dei & custodiunt. Deniq; fratribus eius, id est, secundum carnem cognatis, quia non in eum crediderunt, quid profuit illa cognatio? Sic & materna propinquitas nihil Mariæ profuisset, nisi fœlicius Christum corde quàm carne gestasset. Ipsa quoque virginitas eius gratior & acceptior, quia non eam conceptus Christus viro violaturo quam cõseruaret ipse præripuit, sed priusquam conciperetur iam Deo dicatam de qua nasceretur elegit, Hoc indicant verba quæ sibi fœtum annuncianti angelo Maria reddidit. Quo modo, inquit, fiet istud, quoniam virum non cognosco? Quod profecto non diceret, nisi Deo virginem se ante vouisset. Sed quia hoc Israëlitarum mores adhuc recusabant, desponsata est viro iusto, non violenter ablaturo, sed potius contra violentos custodituro, quod illa iam vouerat. Quanquam etiam si hoc solum dixisset, Quo modo fiet istud: nec addidisset, quoniam virum non cognosco: non quæsisset vtique, promissum sibi filium quo modo fœmina paritura esset, si cõcubitura nupsisset. Poterat & iuberi virgo permanere, in qua Dei filius formã serui congruenti miraculo acciperet: sed exemplo sanctis futura virginibus, ne putaretur sola virgo esse debuisse, quæ prolem etiam sine concubitu concipere meruisset, [virginitatẽ Deo dicauit, cum adhuc qui esset

Cap. III. Mat. 12.

Luca 11.

Cap. IIII.

cõceptura nesciret,] vt in terreno mortalíq; corpore, cælestis vitæ imitatio, voto fieret, non præcepto, amore eligendi, non necessitate seruiendi: ita Christus nascẽdo de virgine, quæ antequã sciret quis de illa fuerat nasciturus, virgo statuerat permanere, virginitatem sanctam approbare maluit quàm imperare. Ac sic etiam in ipsa fœmina, in qua formã serui accepit, virginitatem esse liberam voluit.

Cap. v. Non est ergo cur Dei virgines contristentur, quòd etiam ipsæ virginitate seruata matres carnis esse non possunt. Illum enim solum virginitas decenter parere posset, qui in sua natiuitate parem habere non posset. Veruntamen illæ vnius sanctæ virgines partus, omnium sanctarum virginum est decus. Et ipsæ cum Maria matres Christi sunt, si patris eius faciunt voluntatem. Hinc enim & Maria laudabilius atque beatius Christi mater est, secundum

Mat. 12. supra memoratam eius sententiam. Quicunq; facit voluntatem patris mei qui in cælis est, ipse mihi frater, & soror, & mater est. Has sibi omnes propinquitates in populo quem redemit spiritaliter exhibet, fratres & sorores, habet sanctos viros & sanctas fœminas, quoniam sunt illi in cælesti hæreditate cohæredes. Mater eius est tota Ecclesia, quia membra eius: id est, fideles eius per Dei gratiam ipsa vtique parit. Item mater eius est omnis anima pia, faciens voluntatẽ patris eius fœcundissima charitate, in iis quos parturit, donec in eis ipse forme-

Galat. 4. tur. Maria ergo faciens voluntatem Dei, corporaliter Christi tantummodo mater est, spiritaliter autem & soror & mater.

Cap. vi. Ac per hoc illa vna fœmina, non solùm spiritu, verumetiã corpore & mater est & virgo. Et mater quidem spiritu, non capitis nostri quod est ipse Saluator, ex quo illa magis spiritaliter nata est, quia omnes qui in eum crediderint in quibus & ipsa est, rectè filij sponsi appellantur. Sed planè mater membrorum eius quod nos sumus, quia cooperata est charitate, vt fideles in Ecclesia nascerentur, qui illius capitis membra sunt: Corpore verò mater ipsius capitis. Oportebat enim caput nostrum insigne miraculum secundum carnem nasci de virgine, quo significaret membra sua de virgine Ecclesia secundum spiritum nascitura. Sola ergo Maria & spiritu & corpore & mater & virgo, & mater Christi & virgo Christi: Ecclesia vero in sanctis regnum Dei possessuris, spiritu quidem tota mater Christi est, tota virgo Christi: corpore autem non tota, sed in quibus-

1. Timo. 1. dam virgo Christi, in quibusdam mater, sed non Christi. Et

coniuga

coniugatæ quippe fideles fœminæ, & virgines Deo dicatæ, *Mat.12.*
sanctis moribus & charitate, de corde puro & conscientia bona, & fide non ficta, quia voluntatem patris faciunt, Christi spiritaliter matres sunt. Quæ autem coniugali vita corporaliter pariunt, non Christum, sed Adam pariunt. Et ideo currũt vt sacramentis imbuti Christi membra fiant partus earum, quoniam quid pepererint norunt. Hoc dixi ne forte audeat *Cap.VII.*
fœcunditas coniugalis cum virginali integritate contendere, atque ipsam Mariam præponere, ac virginibus Dei dicere, Illa in corpore duas res habuit honorandas, virginitatẽ & fœcunditatem, quia & integra permansit & peperit. Hanc fœlicitatem quoniam totam vtræq; habere non potuimus, partitæ sumus, vt vos sitis virgines, nos simus matres: vobis quod desit in prole, consoletur seruata virginitas: nobis pro prolis lucro amissa compensetur integritas. Hæc vox fidelium coniugatarum ad sacras virgines vtcunque ferenda esset, si Christianos corpore parerent: vt hoc solo esset Mariæ fœcunditas carnis, excepta virginitate præstantior, quòd illa ipsum caput horum membrorum, hæ autem membra illius capitis procrearent. Nunc vero etiam si tales hac voce contendant, quæ ob hoc tantum viris iunguntur atq; miscentur vt filios habeant, nihílque aliud de filiis cogitant, nisi vt eos Christo lucrentur, atque id mox vt potuerint faciunt: non tamẽ Christiani ex earum carne nascuntur, sed postea fiunt, Ecclesia pariente per hoc quo membrorum Christi spiritaliter mater est, cuius etiam spiritaliter virgo est. Cui sancto partui cooperantur & matres, quæ non Christianos corpore pepererunt, vt fiant quod se corpore parere non potuisse nouerunt: per hoc tamen cooperantur vbi & ipsæ virgines matrésq; Christi sunt, in fide scilicet quæ per dilectionem operatur. Nulla ergo [carnis] fœcunditas sanctæ *Galat. 5*
virginitati etiam carnis comparari potest. Neq; enim & ipsa *Cap.VIII.*
quia virginitas est, sed quia Deo dicata est honoratur, quæ licet in carne seruetur, spiritus tamẽ religione ac deuotione seruatur. Ac per hoc spiritalis est etiam virginitas corporis, quam vouet & seruat continentia pietatis. Sicut enim nemo impudice vtitur corpore, nisi spiritu prius concepta nequitia: ita nemo pudicitiam seruat in corpore, nisi spiritu prius insita castitate. Porrò autem si pudicitia coniugalis quamuis custodiatur in carne, animo tamẽ non carni tribuitur, quo præside atq; rectore, nulli præter proprium coniugium caro ipsa miscetur:

quantò magis quantóq; honoratius in animi bonis illa continentia numeranda est, qua integritas carnis ipsi creatori animæ & carnis vouetur, consecratur, seruatur. Nec illarũ ergo fœcunditas carnis, quæ hoc tempore nihil aliud in coniugio quàm prolem requirunt quam mancipent Christo, pro amissa virginitate compensari posse credenda est. Prioribus quippe temporibus venturo secundum carnem Christo, ipsum genus carnis in ampla quadam & prophetica gente necessarium fuit. Nunc autem cum ex omni hominum genere, atque omnibus gẽtibus ad populum Dei, & ciuitatem regni cælorum, mẽbra Christi colligi possint, sacram virginitatem qui potest capere capiat: & ea tantum quæ se non continet nubat. Quid enim si aliqua mulier diues multam pecuniã huic bono operi impendat, vt emat ex diuersis gentibus seruos, quos faciat Christianos, nónne vberius atq; numerosius quàm vteri quãtalibet feracitate Christi membra gignenda curabit? Nec ideo tamen pecuniam suam cõparare muneri sacræ virginitatis audebit. Ac si propter faciẽdos qui nati fuerint Christianos, fœcũditas carnis pro amissa virginitate merito cõpensabitur, fructuosius erit hoc negociũ, si magno pecuniario pretio virginitas amittatur, quo pueri faciendi Christiani multo plures emantur, quàm vnius vtero quãlibet fertili nascerentur. Quod si stultissime dicitur, habeant fideles nuptæ bonum suum, de quo in alio volumine quantum visum est disseruimus: & honorent amplius sicut rectissime cõsuerunt in sacris virginibus melius earum, de quo isto sermone disserimus. Nam ne illo quidem debent continentiũ meritis se conferre coniugia, quòd ex eis virgines procreantur: hoc enim non coniugij bonũ est, sed naturæ: quæ sic diuinitus instituta est, vt ex quolibet humano vtriúsq; sexus cõcubitu, siue ordinato & honesto, siue turpi & illicito, nulla fœmina nisi virgo nascatur, nulla tamẽ sacra virgo nascitur: ita fit vt virgo nascatur etiã de stupro, sacra autem virgo nec de coniugio. Nec nos hoc in virginibus prædicamus quòd virgines sunt, sed quòd Deo dicatæ pia cõtinentia virgines. Nam quòd nõ temere dixerim, fœlicior mihi videtur nupta mulier quã virgo nuptura: habet enim iam illa quod ista adhuc cupit, præsertim si nondum vel sponsa cuiusquam sit. Illa studet vni placere cui data est, hæc multis incerta cui danda est: hoc vno pudicitiã cogitationis defendit à turba, quòd non adulterum, sed maritum quærit in turba. Illa igitur virgo

Caput IX. *Mat.* 19. 1. *Cor.* 7. *Cap.* X. *Cap.* XI.

coniuga

coniugatæ merito præponitur, quæ nec multitudini se amandam proponit, cum amorẽ vnius ex multitudine inquirit: nec se vni iam cõponit inuento, cogitans quæ sunt mundi, quo modo placeat viro: sed speciosum forma præ filiis hominum sic amauit, vt quia eum sicut Maria concipere carne non possit, ei corde concepto etiam carnem integram custodiret. Hoc genus virginũ nulla corporalis fœcunditas protulit. Non est hæc proles carnis & sanguinis, Si harum quæritur mater, Ecclesia est. Non parit virgines sacras nisi virgo sacra, virgo illa quæ desponsata est vni viro casta exhiberi Christo. Ex illa non tota corpore, sed tota virgine spiritu nascũtur sacrę virgines & corpore & spiritu. Habeant cõiugia bonum suum, non quia filios procreãt, sed quia honeste, quia licite, quia pudice, quia socialiter procreant, & procreatos pariter, salubriter, instãter educant, quia thori fidem inuicem seruant, quia sacramentũ connubij non violant. Hæc tamẽ omnia humani officij sunt munera, virginalis autem integritas & per piam continentiam ab omni concubitu immunitas, angelica portio est, & in carne corruptibili incorruptionis perpetuæ meditatio. Cedat huic omnis fœcunditas carnis, omnis pudicitia coniugalis: illa non est in potestate, illa non est in æternitate, Fœcunditatem carnalem non habet liberum arbitrium, pudicitiam coniugalem non habet cælum. Profecto habebũt magnum aliquid præter cæteros in illa cõmuni immortalitate, qui habent aliquid iam non carnis in carne. Vnde mirabiliter desipiũt, qui putant huius continentiæ bonum non esse necessarium propter regnum cælorum, sed propter præsens seculum: quod scilicet coniugia terrenis curis pluribus atq; arctioribus distendũtur, qua molestia virgines & continentes carent: quasi ob hoc tantum melius sit non coniugari, vt huius temporis relaxentur angustiæ, non quòd in futurum seculum aliquid prosit. Hãc vanam sententiam ne cordis propria vanitate protulisse videantur, adhibent ex Apostolo testimonium vbi ait, De virginibus autem præceptum domini non habeo, consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus à Deo, vt fidelis essem. Existimo itaq; hoc bonum esse propter præsentem necessitatẽ, quia bonum est homini sic esse. Ecce, inquiunt, vbi manifestat Apostolus hoc propter præsentem necessitatem bonum esse, non propter futuram æternitatem Quasi præsentis necessitatis rationem haberet Apostolus, non prouidens & consulens in futurum

1. Cor. 9. *Psal. 44.* *Cap. XII.* *2. Cor. 11.* *Cap. XIII.* *1. Cor. 7.*

rum, cum omnis eius dispensatio non nisi ad vitam æternam
Caput XIIII. vocet. Præsens ergo est vitanda necessitas, sed tamen quæ aliquid bonorum impedit futurorum. Qua necessitate vita cogitur coniugalis cogitare quæ mundi sunt, quo modo placeat vir vxori, vel vxor viro: non quòd ea separent à regno cælorum, sicut sunt peccata, quæ ideo præcepto non consilio prohibentur, quia domino præcipienti non obedire damnabile est: sed illud quod in ipso Dei regno amplius haberi posset, si amplius cogitaretur quo modo placendum esset Deo, minus erit vtique cum hocipsum minus coniugij necessitate cogitatur. Ideo de virginibus, inquit, præceptum domini non habeo. Præcepto enim quisquis non obtemperat, reus est & debitor pœnæ. Proinde quia vxorem ducere vel nubere peccatum non est, si autem peccatum esset præcepto vetaretur, propterea præceptum domini de virginibus nullum est. Sed quoniam deuitatis remissísve peccatis, adeũda estvita æterna, in qua est quędam egregia gloria, non omnibus in æternũ victuris sed quibusdam ibi tribuenda, cui consequendæ parum est liberatum esse à peccatis, nisi aliquid ipsi liberatori voueatur, quod non sit criminis non vouisse, sed vouisse ac reddidisse sit laudis.
1. Cor. 7. Consilium, inquit, do tanquam misericordiam consecutus à Deo vt fidelis essem. Neque enim inuidere debeo fidele consilium, qui non meis meritis, sed Dei misericordia sum fidelis. Existimo itaq; hoc bonum esse propter præsentẽ necessitatem. Hoc est, inquit, vnde præceptum domini non habeo, sed consilium do, hoc est, de virginibus existimo bonum esse propter præsentem necessitatem. Noui enim quid præsentis temporis, cui coniugia seruiunt, necessitas cogat, vt ea quę Dei sunt minus cogitentur, quàm sufficit adipiscendæ illi gloriæ, quæ non erit omnium, quamuis in æterna vita ac salute manen-
1. Cor. 15. tium. Stella enim ab stella differt in gloria, sic & resurrectio
1. Cor 7. mortuorum. Bonum est ergo homini sic esse. Deinde adiun-
Cap. XV. git idem Apostolus & dicit, Alligatus es vxori, ne quæsieris
1. Cor. 7. solutionem: solutus es ab vxore, ne quæsieris vxorem. Horum duorum quod prius posuit, ad præceptum pertinet, contra
Matt. 5. quod non licet facere. Non enim licet dimittere vxorem nisi ex causa fornicationis, sicut in Euangelio dominus dicit. Illud
1. Cor. 7. autem quod addidit, Solutus es ab vxore, ne quæsieris vxorem: consilij sententia est, non præcepti: licet itaque facere, sed melius est non facere. Denique continuo subiecit, Et si ac-

ceperis

ceperis vxorem non peccasti, & si nupserit virgo non peccat. Illud autem prius cum dixisset, Alligatus es vxori ne quæsieris solutionẽ: nunquid addidit, & si solueris non peccasti? Iam enim supra dixerat, His autem qui sunt in coniugio præcipio, non ego sed Dominus, vxorem à viro non discedere: quòd si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari: fieri enim potest vt non sua culpa, sed mariti discedat, Deinde ait, Et vir vxorem ne dimittat: quod nihilominus ex præcepto Domini posuit, nec ibi addidit, & si dimiserit non peccat. Præceptum est enim hoc, cui non obedire peccatum est, non consilium: quo si vti nolueris, minus boni adipisceris, non mali aliquid perpetrabis. Propterea cum dixisset, Solutus es ab vxore ne quæsieris vxorem, quia non præcipiebat ne malum fieret, sed consulebat vt melius fieret, continuo subiunxit, Et si acceperis vxorem, non peccasti, & si nupserit virgo non peccat. Addidit tamen, Tribulationem autem carnis habebunt eiusmodi. Ego autem vobis parco: Hoc modo exhortans ad virginitatem continentiámque perpetuam, vt aliquantulum à nuptiis etiam deterreret, modeste sanè, nõ tanquam à re mala & illicita, sed tãquam ab onerosa ac molesta. Aliud enim est admittere carnis turpitudinẽ, aliud habere carnis tribulationem: Illud est criminis facere, hoc laboris est pati, quem plerunque homines etiam pro officiis honestissimis non recusant: sed pro habendo coniugio iam hoc tempore, quo non per carnis propaginem vẽturo Christo ipsius prolis propagatione seruitur, istam tribulationem carnis, quam nupturis prædicit Apostolus, suscipere tolerandam, perstultum esset nisi metueretur incõtinentibus, ne tentante satana in peccata damnabilia laberentur. Quòd autẽ se dicit eis parcere, quos ait tribulationẽ carnis habituros, nihil mihi interim sanius occurrit, quàm eum noluisse aperire & explicare verbis eandem ipsam carnis tribulationem, quam prænunciauit eis qui eligunt nuptias, in suspicionibus zeli cõiugalis, in procreandis filiis atque nutriendis, in timoribus & mœroribus orbitatis. Quotus enim quisq; cum se cõnubij vinculis alligauerit, nõ istis trahatur atq; agitetur affectibus? Quos neque nos exaggerare debemus, ne ipsis non parcamus, quibus parcendum existimauit Apostolus. Tantum per hoc quod breuiter posui, cautũ fieri lectorẽ oportuit aduersus eos, qui in hoc quod scriptum est, Tribulationem autem carnis habe

Cap. XVI. 1. Cor. 7.

Ibidem.

Ca. XVI. 1. Cor. 7.

habebunt eiusmodi, ego autem vobis parco: nuptiis calũniantur: quòd eas ex obliquo sentẽtia ista damnauerit: velut ipsam damnationem noluerit dicere, cũ ait, Ego autẽ vobis parco: vt videlicet cum istis parcit, animæ suæ non pepercerit, si mentiendo dixit, Et si acceperis vxorẽ non peccasti, & si nupserit virgo non peccat. Quod qui de sancta scriptura credũt vel credi volunt tanquam viam sibi muniunt ad mentiendi licentiam, vel ad defensionem suæ peruersæ opinionis, vbicunque aliunt sentiunt quàm sana doctrina postulat. Si quid enim manifestum de diuinis libris prolatum fuerit, quo eorum confutentur errores, hoc ad manum habent velut scutũ, quo se aduersus charitatem † quasi tuentes nudent à diabolo vulnerandos: vt dicant hoc authorẽ libri non verum dixisse, aliàs vt infirmis parceret, aliàs vt cõtemptores terreret: sicut occurrerit causa qua eorum peruersa sentẽtia defendatur: atque ita dum ea quæ opinantur, defendere quàm corrigere malunt, scripturarũ sanctarum authoritatem frangere conantur, qua vna omnes ceruices superbæ, duræque franguntur.

† veritatem.

Ca. XVIII

Vnde sectatores & sectatrices perpetuæ continentiæ & sacræ virginitatis admoneo, vt bonum suum ita præferant nuptiis, ne malum iudicent nuptias: neque fallaciter, sed plane veraciter ab Apostolo dictũ nouerint. Qui dat ad nuptũ, bene facit: qui nõ dat ad nuptũ, melius facit. Et si acceperis vxorẽ, non peccasti: & si nupserit virgo, nõ peccat. Et paulò pòst, Beatior autẽ erit si sic permãserit, secũdũ meã sententiã. Et ne humana sentẽtia putaretur, adiungit, Puto autẽ quod & ego spiritũ Dei habeam: Hæc dominica, hęc apostolica verba, hæc sana doctrina est, sic eligere dona maiora, ne minora dãnentur. Melior est in scriptura Dei veritas Dei, quã in cuiusquã mẽte & carne virginitas hominis. Quod castũ est sic ametur, vt quod verũ est nõ negetur. Nã quid mali nõ possunt etiã de sua carne cogitare, qui credũt Apostolicã linguã eoipso loco, vbi virginitatẽ corporis commẽdat à corruptione mẽdacij virginẽ nõ fuisse? Primitus ergo ac maxime qui bonũ virginitatis eligunt, scripturas sanctas firmissime teneãt nihil esse mentitas. Ac per hoc etiam illud verũ esse quod dictũ est, Et si acceperis vxorẽ, nõ peccasti: & si nupserit virgo, nõ peccat. Nec putẽt minui tam magnum integritatis bonum, si nuptiæ nõ erunt malum. Imò vero hinc sibi potius maioris gloriæ palmam præparatam esse confidat quæ non damnari si nuberet timuit, sed honoratius coronari,

1. Cor. 7.

quia

quia non nubere concupiuit. Qui ergo sine coniugio permanere voluerint, nó tanquã foueam peccati nuptias fugiant, sed tanquam collem minoris boni transcendãt, vt in maioris continentiæ monte requiescãt. Ea quippe lege collis iste inhabitatur, vt nó cũ voluerit quis emigret. Mulier enim alligata est quandiu vir eius viuit. Veruntamẽ ad continentiã vidualem ab ipso tanquam gradu conscenditur: propter virginalem verò vel declinandus est non consentiendo petitoribus, vel trãsiliendus præueniendo petitores. Ne quis autem putaret duorum operũ boni atque melioris æqualia fore præmia, propter ea contra eos differendũ fuit, qui quod ait Apostolus, Existimo autem hoc bonũ esse propter præsentẽ necessitatẽ: ita interpretati sunt, vt nó propter regnum cælorum, sed propter seculum præsens virginitatẽ vtilẽ dicerent, tanquã in illa vita æterna nihil cæteris amplius habituri essent, qui in hoc melius legissent. In qua disputatione cũ ad illud veniremus quod idem Apostolus ait, Tribulationem autem carnis habebunt huiusmodi, ego autẽ vobis parco: in alios litigatores incurrimus, qui non æquales perpetuæ cõtinentiæ nuptias facerent, sed eas omnino dãnarent. Nam cũ error vterque sit vel æquare sanctæ virginitati nuptias vel dãnare, nimis inuicẽ fugiendi duo isti errores aduersa fronte confligũt, quia veritatis medium tenere noluerunt: quo & certa ratione, & sanctarũ scripturarũ authoritate, nec peccatũ nuptias esse inuenimus, nec eas bono vel virginalis cõtinentiæ, vel etiã vidualis æquamus. *1. Cor. 7.* *Cap. XIX.* *1. Cor. 7.*

Cap. XX. Alij quippe appetẽdo virginitatem nuptias tanquam adulterium detestandas esse putauerunt. Alij vero defendẽdo connubium, excellentiã perpetuæ continentiæ nihil mereri amplius quàm coniugalem pudicitiam voluerunt: quasi vel Susannæ bonum, Mariæ sit humiliatio: vel Mariæ maius bonũ, Susannæ debeat esse damnatio. Absit ergo vt ita dixerit Apostolus nuptis siue nupturis. Ego autẽ vobis parco: tanquam voluerit dicere, quæ pœna coniugatis in futuro seculo debeatur. Absit vt à Daniele de tẽporali iudicio liberatã, Paulus mittat in gehennam. Absit vt maritalis thorus ei pœna sit ante tribunal Christi, cui fidẽ seruãdo elegit sub falsa accusatione adulterij, vel periclitari vel mori. Quid egit vox illa, Melius est mihi incidere in manus vestras, quàm peccare in conspectu Dei: si Deus eã fuerat non quia pudicitiã nuptialẽ seruabat liberaturus, sed quia nupserat dãnaturus? Et nũc quoties castitas *Dani. 13.* *Luca 1.* *1. Cor. 7.* *Dani. 13.*

coniu

cõiugalis aduersus calũniatores criminatorésq; nuptiarũ scripturæ sanctæ veritate munitur, toties à spiritu sancto contra falsos testes Susanna defenditur, toties à falso crimine liberatur, & multo maiore negocio. Tunc enim vni coniugatæ, nũc omnibus. Tunc de occulto & falso adulterio, nunc de vero & manifesto connubio crimen intenditur. Tunc vna mulier ex eo quòd iniqui seniores dicebant, nũc omnes mariti & vxores ex eo quod Apostolus dicere noluit accusantur. Dãnationem quippe vestram, inquiunt, tacuit cum ait, Ego autẽ vobis par-
1. Cor. 7. co. Quis hoc? Nẽpe ille qui superius dixerat, Si acceperis vxorem nõ peccasti, si nupserit virgo non peccat. Cur igitur in eo quod modeste tacuit, cõiugiorũ suspicamini crimen: & in eo quod aperte dixit, cõiugiorũ non agnoscitis defensionem? An eos dãnat tacitus, quos locutus absoluit? Nónne iam mitius accusatur Susanna nõ de cõiugio, sed ipso adulterio, quàm doctrina Apostolica de mendacio? Quid in tãto periculo facere dãmus, nisi tã certũ apertũq; esset pudicas nuptias nõ debere dãmnari, quã certũ apertúmq; est sanctã scripturã non posse men-
Cap. xxi. tiri? Hic dicet aliquis, Quid hoc pertinet ad sanctã virginitatẽ vel perpetuã cõtinẽtiã: cuius prædicatio isto sermone suscepta est? Cui respõdeo, primo quod superius cõmemoraui, ex hoc gloriã maioris illius boni esse maiorẽ, quod eius adipiscendæ causã bonũ coniugale transcenditur, nõ peccatũ cõiugij deuitatur. Alioquin perpetuæ continentiæ bonũ non præcipue laudari, sed tantũ non vituperari sufficeret: si propterea teneretur, quoniam nubere crimẽ esset. Deinde quia non humana sententia, sed diuinæ scripturæ authoritate ad tam excellens donũ homines exhortandi sunt, non mediocriter neq; prætereunter agendum est, ne cuiquam ipsa diuina scriptura in aliquo mẽtita videatur. Dehortãtur enim potius quã exhortantur virgines sacras, qui eas sic permanere nuptiarum dam-
1. Cor. 7. natione cõpellunt. Vnde enim cõfidãt verũ esse quod scriptum est, Et qui non dat ad nuptum, melius facit, si falsum putant esse quod iuxta superius nihilominus scriptum est, Et qui di-
† aliàs, dat cat † virginem suam, bene facit. Si autẽ loquenti scripturæ de nuptiarũ bono indubitãter crediderint, eadẽ cælestis eloquij veracissima authoritate firmatæ, ad melius suum feruẽti ac fidenti alacritate transcurrent. Vnde iam satis pro suscepto negocio diximus, & quantum potuimus demonstrauimus: nec
1. Cor. 7. illud quod ait Apostolus, Existimo autem hoc bonũ esse pro-

pter

pter præſentē neceſſitatem: ſic eſſe accipiendum, tanquam in hoc ſeculo meliores ſint ſacræ virgines fidelibus coniugatis, in regno autem cælorũ atque in futuro ſeculo pares ſint. Nec illud vbi ait de nubētibus, Tribulationem autē carnis habebunt eiuſmodi. Ego autem vobis parco: ita intelligendũ, tanquam nuptiarum peccatum & damnationem maluerit tacere quàm dicere. Harum quippe duarũ ſententiarum ſingulas, duo errores ſibimet contrarij, non eas intelligendo tenuerunt. Illá enim de præſenti neceſſitate, illi pro ſe interpretãtur, qui nubentes non nubentibus æquare contēdunt: hanc verò vbi dictum eſt, Ego autem vobis parco, illi qui nubentes damnare præſumunt. Nos autē ſecundum ſcripturarũ ſanctarum fidem ſanámque doctrinã nec peccatũ eſſe dicimus nuptias, & earũ tamen bonum nõ ſolum infra virginalem, verumetiam infra vidualem continentiam conſtituimus: præſentémque neceſſitatē coniugatorũ non quidem ſolum ad vitam æternã, verumetiam ad excellentem gloriam & honorē, qui perpetuæ continentiæ reſeruatur, impedire eorum meritum dicimus, neque hoc tempore niſi eis qui ſe non continent nuptias expedire: & tribulationem carnis ex affectu carnali venientem, ſine quo nuptiæ incontinentium eſſe non poſſunt, nec tacere voluiſſe Apoſtolum vera præmonentem, nec plenius explicare hominum infirmitati parcentem. Nunc iam ſcripturarum diuinarum euidentiſſimis teſtimoniis, quæ pro noſtræ memoriæ modulo recordari valuerimus, clarius appareat, non propter præſentem huius ſeculi vitam, ſed propter futuram, quæ in regno cælorum promittitur, perpetuam continentiam diligendam. Quis autem hoc non aduertat in eo quod paulopoſt idem Apoſtolus ait, Qui ſine vxore eſt, cogitat ea quæ ſunt Domini, quo modo placeat Domino: qui autem matrimonio iunctus eſt, cogitat ea quæ mundi ſunt, quo modo placeat vxori: & diuiſa eſt mulier nupta: & virgo † quæ innupta eſt, ſolicita eſt quæ ſunt Domini, vt ſit ſancta & corpore & ſpiritu: quæ autem nupta eſt, ſolicita eſt, quæ ſunt mundi quo modo placeat viro. Non vtique ait, cogitat ea quæ ſecuritatis ſunt in hoc ſeculo, vt ſine grauioribus moleſtiis tempus tranſigat: neque ad hoc diuiſam dicit innuptam & virginem ab ea, quæ nupta eſt, id eſt, diſtinctam atq; diſcretã, vt innupta in hac vita ſecura ſit propter tēporales moleſtias euitandas, quibus nupta nõ caret: ſed cogitat, inquit, quæ ſunt Domini

Ca. XXII.

1. Cor. 7.

† al. vxori & diuiſus eſt. Et mulier innupta & virgo &c

Domini

domini,quo modo placeat domino,& solicita est quę sunt domini, vt sit sancta & corpore & spiritu. Nisi forte vsqueadeo quis insipienter contentiosus est, vt conetur asserere non propter regnum cælorum, sed propter præsens seculum domino placere nos velle,aut propter vitã istam,non propter æternam
1.Cor. 15. esse sanctas & corpore & spiritu. Hoc credere quid est aliud, nisi miserabiliorem esse omnibus hominibus? Sic enim Apo-
Esaiæ 58. stolus ait,Si in hac vita tantũ in Christo sperantes sumus,mi-
1.Cor.9. serabiliores sumus omnibus hominibus. An vero qui frangit panem suum esurienti,si tantũ propter hanc vitam facit, stultus est: & ille erit prudens qui castigat corpus suũ vsq; ad continentiam,qua nec coniugio misceatur, si ei nihil proderit in
Caput XXIII. regno cęlorum? Postremo ipsum dominũ audiamus euidentissimam hinc sententiam proferentem.Nam cùm de coniugibus non separandis nisi causa fornicationis diuinè ac terribili-
Mat.19. ter loqueretur,dixerũt ei discipuli, Si talis est causa cum vxore,non expedit nubere. Quibus ille, Non omnes, inquit, capiunt verbum hoc: sunt enim spadones qui ita nati sunt, sunt autẽ alij qui ab hominibus facti sunt: & sunt spadones qui se-
1.Corin.1. ipsos castrauerunt propter regnum cælorũ,Qui potest capere capiat.Quid veracius, quid lucidius dici potuit? Christus dicit,veritas dicit,virtus & sapiẽtia Dei dicit,eos qui pio proposito ab vxore ducenda se continuerint,castrare seipsos propter regnum cælorum:& contra humana vanitas impia temeritate contendit,eos qui hoc faciunt,præsentem tantũmodo necessitatem molestiarum coniugalium deuitare:in regno cælorum
Caput XXIIII. amplius quicquam cæteris nõ habere. De quibus autem spadonibus loquitur Deus per Esaiam Prophetam,quibus se dicit
Esa.56. daturum in domo sua & in muro suo locum nominatũ,meliorem multò quàm filiorum atq; filiarum: nisi de iis qui seipsos
Mat.19. castrant propter regnũ cælorũ? Nam illis quibus ipsum virile membrũ debilitatur,vt generare non possint,sicut sunt Eunuchi diuitũ & regum,sufficit vtiq; cùm Christiani fiunt, & Dei præcepta custodiunt, eo tamen proposito sunt, vt coniuges si possint haberẽt,cæteris in domo Dei cõiugatis fidelibus adæquari, qui prolem licite pudicéq; susceptã in Dei timore nutriunt, docentes filios suos, vt ponant in Deo spem suam, non autem accipere meliorẽ locum quàm est filiorũ atq; filiarum.
Psal. 77. Neq; enim vxores animi virtute, sed carnis necessitate nõ du-
Esaiæ 56. cunt.Contẽdãt sanè,qui voluerint de his Prophetã spadonibus

hoc

hoc prænũciasse, qui corpore abscisi sunt, iste quoq; error causę quã suscepimus suffragatur: neq; enim spadones istos eis, qui in domo eius nullũ locũ habent prætulit Deus, sed eis vtiq; qui in filiis generandis cõiugalis vitæ meritũ seruant. Nã cũ dicit: Dabo eis locũ multo meliorẽ: ostendit & cõiugatis dari, sed multo inferiorẽ. Vt ergo cõcedamus in domo Dei prædictos futuros eunuchos secundũ carnẽ, qui in populo Israël nõ fuerunt: quia & ipsos videmus cũ Iudæi nõ fiant, tamẽ fieri Christianos: nec de illis dixisse Prophetã, qui proposito continentiæ coniugia nõ quærentes, seipsos castrant propter regnũ cælorũ: itáne tanta dementia quisquã est cõtrarius veritati, vt in carne factos eunuchos meliorẽ quàm cõiugatos locũ in domo Dei habere credat, & pio proposito cõtinentes corpus vsq; ad contẽptas nuptias castigantes, seipsos nõ in corpore, sed in ipsa concupiscentiæ radice castrantes, cælestẽ & angelicã vitã in terrena mortalitate meditãtes, coniugatorũ meritis pares esse contendat: & Christo laudãti eos qui seipsos castrauerũt, non propter hoc seculũ, sed propter regnũ cęlorũ, Christianus contradicat, affirmãs hoc præsenti vitæ esse vtile, nõ futuræ? Quid aliud istis restat, nisi vt ipsum regnũ cælorũ ad hanc temporalem vitã, in qua nunc sumus, asserant pertinere? Cur enim nõ & in hanc insaniã progrediatur cæca præsumptio? Et quid hac assertione furiosius? Nã & si regnũ cælorum aliquando Ecclesia etiã quæ hoc tempore est appellatur, ad hoc vtique sic appellatur, quia futuræ vitæ sempiternæq; colligitur. Quamuis ergo promissionẽ habeat vitæ præsentis & futuræ, in omnibus tamen bonis operibus suis non respicit quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur temporalia sunt, quæ autem nõ videntur æterna. *1. Tim. 4.* *2. Cor. 4.*

Cap. xxv.

Nec sanè spiritus sanctus tacuit quod cõtra istos impudentissime ac demẽtissime peruicaces apertũ atq; inconcussum valeret, eorúmq; beluinũ impetũ ab ouibus suis † inexpugnabili munitione repelleret. Cũ enim dixisset de spadonibus, Dabo eis in domo mea, & in muro meo locum nominatũ, meliorẽ multo quàm filiorũ atq; filiarũ: ne quis nimiũ carnalis existimaret in his verbis aliquid tẽporale sperandũ, continuo subiecit, Nomen ęternũ dabo eis, nec vnquàm deerit: tãquã diceret, Quid tergiuersaris impia cæcitas? quid tergiuersaris? quid serenitati veritatis nebulas tuæ peruersitatis offundis? Quid in tanta scripturarũ luce tenebras vnde insidieris inquiris? Quid temporalem tantummodo *† ouili suo* *Esaie 56.*

vtilitatem promittis continentibus sanctis? Nomen æternum dabo eis. Quid ab omni concubitu immunes, & eo quoque ipso quo hinc sese abstinent, ea quæ sunt domini cogitantes,
Mat. 19. quo modo placeant domino, ad terrenam commoditatem referre conaris? Nomen æternum dabo eis. Quid regnum cælorum propter quod seipsos castrauerunt sancti spadones, in hac tantũ vita intelligendum esse contendis? Nomen ęternũ dabo eis. Et si forte hic ipsum æternum pro diuturno conaris accipere, addo, accumulo, inculco, Nec vnquam deerit. Quid quæris amplius? Quid dicis amplius? Aeternũ hoc nomen, quicquid illud est, spadonibus Dei, quod vtique gloriã quandam propriã excellentémq; significat, nõ erit commune cũ multis: quanuis in eodem regno & in eadẽ domo constitutis. Nã ideo
Ca. XXVI fortassis & nomen dictum est, ꝙ eos quibus datur distinguit à cæteris. Quid sibi ergo vult, inquiunt, ille denarius, qui ope-
Mat. 20. re vineæ terminato æqualiter omnibus redditur, siue iis, qui à prima hora, siue iis qui vna hora operati sunt? Quid vtique nisi aliquid significat quod omnes communiter habebunt, sicuti est ipsa vita æterna: ipsum regnum cælorum, vbi erunt
Rom. 8. omnes quos Deus prædestinauit, vocauit, iustificauit, glorifi-
1. Cor. 15. cauit? Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem. Hic est ille de-
Ibidem. narius, merces omnium. Stella tamen ab stella differt in gloria, sic & resurrectio mortuorum. Hæc sunt merita diuersa sanctorum. Si enim cælum significaretur illo denario, nónne in cælo esse, omnibus est commune syderibus? Et tamen alia
1. Cor. 12. est gloria Solis, alia Lunæ, alia stellarum. Si denarius ille pro sanitate corporis poneretur, nónne cum recte valemus, omnibus membris communis est sanitas, & ipsa si vsque in mortem permaneat, pariter & æqualiter omnibus inest? Et tamen posuit Deus membra, singulum quoque eorum in corpore pro vt voluit, vt nec totum sit oculus, nec totum auditus, nec totum odoratus: & quicquid est aliud, habet suam proprietatem, quanuis æqualiter habeat cum omnibus sanitatem: ita quia ipsa vita æterna pariter erit omnibus sanctis, æqualis denarius omnibus attributus est. Quia vero in ipsa vita æterna distincte fulgebunt lumina meritorum, multæ sunt mansio-
Joan. 14. nes apud patrem: ac per hoc in denario quidem nõ impari, non viuet alius prolixius; in multis autem mansionibus honoratur alius alio clarius. Pergite itaque sancti Dei, pueri ac puellæ,

mares

mares ac fœminæ cœlibes & innuptæ, pergite perseueranter in finem. Laudate dominum dulcius, quem cogitatis vberius: sperate fœlicius, cui seruitis instantius: amate ardentius, cui placetis attentius. Lũbis accinctis & lucernis ardẽtibus expectate dominũ quãdo veniat à nuptiis. Vos afferetis ad nuptias agni canticũ nouum quod cantabitis in citharis vestris, [hoc est, in cordibus dicatis laudibus.] Non vtique tale quale cantat vniuersa terra, cui dicitur, Cantate domino canticum nouum, cantate domino vniuersa terra: sed tale quale nemo poterit dicere nisi vos. Sic enim vos vidit in Apocalypsi quidem prę cæteris dilectus agno, qui discumbere super pectus eius solitus erat, & bibebat & eructabat mirabilia super cælestia Dei verbum. Ipse vos vidit duodecies duodena milia sanctorum citharœdorum illibatæ virginitatis in corpore, inuiolatę veritatis in corde, & quia sequimini agnum quocunq; ierit, scripsit ille de vobis. Quò ire putamus hunc agnũ? Quò nemo eum sequi vel audeat vel valeat nisi vos. Quò putamus eũ ire? In quos saltus & prata? Vbi credo sunt gramina gaudia, non gaudia seculi huius vana, insaniæ mendaces, nec gaudia qualia in ipso regno Dei cæteris nõ virginibus erũt, sed à cæterorum omnium gaudiorũ sorte distincta: gaudium virginum Christi, de Christo, in Christo, cum Christo, post Christũ, per Christum, propter Christum: gaudia propria virginũ Christi: Non sunt eadem non virginũ quanuis Christi. Nam sunt aliis alia, sed nullis talia. Ite in hæc, sequimini agnum, quia & agni caro vtique virgo. Hoc enim in se retinuit auctus, quod † matri non abstulit cõceptus & natus. Merito eum sequimini virginitate cordis & carnis, quocunque ierit. Quid est eum sequi, nisi imitari? Quia Christus pro nobis passus est, relinquens nobis exẽplum, sicut ait Apostolus Petrus, vt sequamur vestigia eius. Hunc in eo quisque sequitur in quo imitatur, nõ inquantum filius Dei est vnus, per quem facta sunt omnia: sed inquantum filius hominis, quæ oportebat in se præbuit imitãda: & multa in illo ad imitandum omnibus proponuntur, virginitas autem carnis non omnibus: non enim habent quid faciant vt virgines sint, in quibus iam factum est vt virgines non sint. Sequantur itaque agnum cæteri fideles, qui virginitatẽ corporis amiserunt: nõ quocunque ille ierit, sed quousq; ipsi potuerint. Possunt autẽ vbiq; præter cum in decore virginitatis incedit. Beati pauperes spiritu, imitamini eum, qui propter vos pauper

Caput XXVII. *Lucæ 12.* *Apoc. 14.* *Psal. 95.* *Apoc. 14.* *Psal. 39.* † *al. Hoc enim inseruit corporibus & cordibus vestris quod &c* *1. Pet. 2.* *Ioan. 1.* *Apo. 14.* *Caput XXVIII.* *Matt. 5.* *1. Cor. 8.*

Matt. 5. factus est cum diues esset. Beati mites, imitamini eũ qui dixit,
Mat. 11. Discite à me quoniam mitis sum & humilis corde. Beati lu-
Mat. 5. gẽtes, imitamini eum qui fleuit super Hierusalem. Beati qui
Lucæ 19. esuriunt & sitiunt iustitiam, imitamini eũ, qui dixit, Meus ci-
Mat. 5. bus est vt faciam voluntatem eius qui misit me. Beati miseri-
Ioan. 4. cordes, imitamini eum qui vulnerato à latronibus & in via ia-
Matt. 5. centi semiuiuo desperatóque subuenit. Beati mundo corde,
Lucæ 10. imitamini eum qui peccatũ non fecit, nec inuentus est dolus
Mat. 5. in ore eius. Beati pacifici, imitamini eum qui pro suis persecu-
1. Pet. 2. toribus dixit, Pater ignosce illis quia nesciunt quid faciunt.
Matt. 5. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, imita-
Lucæ 23. mini eum qui pro vobis passus est, relinquens vobis exẽplum,
Mat. 5. vt sequamini vestigia eius. Hæc qui imitantur, in his agnum
1. Pet. 2. sequuntur, Sed certe etiã coniugati possunt ire per ista vesti-
gia, & si non perfecte in eadem forma ponentes pedẽ, verũta-
Caput men in eisdẽ semitis gradientes. Sed ecce ille agnus graditur
XXIX. itinere virginali, quo modo post eum ibunt qui hoc amiserũt
Apoc. 14. quod nullo modo recipiunt? Vos ergo vos ite post eũ virgines eius: vos illuc ite post eũ, quia propter hoc bonũ vnum quocunque ierit sequimini eũ: ad quodlibet enim aliud sanctitatis donum, quo eũ sequantur, hortari possumus coniugatos, præter hoc quod irreparabiliter amiserũt. Vos itaq; sequimini eũ, tenendo perseueranter quod vouistis, ardẽter facite cũ potestis, ne virginitatis bonũ à vobis pereat, cui facere nihil potestis vt redeat. Videbit vos cætera multitudo fideliũ, quæ agnum ad hoc sequi non potest: videbit, nec inuidebit: & collętando vobis, quod in se nõ habet, habebit in vobis. Nam & illud canticum nouũ proprium vestrum dicere non poterit, & delectari vestro tã excellenti bono. Sed vos qui & dicetis & audietis, quia & hoc quod dicetis à vobis audietis, felicius exultabitis, iucundiúsq; regnabitis. De maiore tamẽ vestro gaudio nullus mœror erit, quibus hoc deerit. Agnus ille quippe quẽ vos quocunque ierit sequimini, nec eos deseret, qui eum quo vos non valent sequi. Omnipotentem agnum loquimur. Et vobis pręibit, & ab eis nõ abibit, cũ erit Deus omnia in omnibus. Et qui
1 Cor. 15. minus habebunt, à vobis non abhorrebunt. Vbi enim nulla est
† Aliàs, inuidentia, consors † est differentia. Pręsumite itaque, fidite,
concors. roboramini, permanete qui vouetis & redditis domino Deo
Psal. 75. vestro vota perpetuæ continentiæ, nõ propter pręsens seculum
Cap. XXX. sed propter regnum cælorum. Vos etiam qui hoc nondum vouist

vouistis, qui potestis capere capite, perseuerenter currite vt comprehendatis, Tollite hostias quisque suas, & introite in atria domini, non ex necessitate, sed potestatem habentes vestræ voluntatis. Neque enim, sicut non mœchaberis, nõ occides: ita dici potest, nõ nubes. Illa exiguntur, ista offeruntur. Si fiant ista, laudantur: nisi fiant illa, damnantur. In illis dominus debitum imperat vobis, in his autem si quid amplius supererogaueritis, in redeundo reddet vobis. Cogitate quicquid illud est, in muro eius locum nominatum meliorẽ multo quàm filiorum atque filiarum. Cogitate illic nomen ęternum. Quis explicat quale nomen erit? Quicquid tamen erit, æternũ erit. Hoc credendo & sperando & amando, potuistis coniugia non deuitare prohibita, sed transuolare concessa. Vnde huius muneris magnitudo, ad quod capessendum pro nostris viribus hortati sumus: quanto est excellẽtius atque diuinius, tanto magis admonet solicitudinem nostram, non solum de gloriosissima castitate, verumetiam de ditissima † humilitate aliquid loqui. Cum ergo perpetuæ continentiæ professores se coniugatis comparantes, secundum scripturas compererint eos infra esse, & opere & mercede, & voto & præmio: statim veniat in mentem quod scriptum est, Quanto magnus es, tanto humilia te in omnibus, & coram Deo inuenies gratiã. Mensura humilitatis cuique ex mensura ipsius magnitudinis data est: cui est periculosa superbia, quæ amplius amplioribus insidiatur. Hanc sequitur inuidẽtia, tanquam filia pedisequa. Eam quippe superbia continuo parit nec vnquam est sine tali prole atque comite. Quibus duobus malis: hoc est superbia & inuidentia, diabolus præest. † Itaque contra superbiam matrem inuidentiæ maxime militat vniuersa disciplina Christiana. Hæc enim docet humilitatẽ, qua & acquirat & custodiat charitatem: de qua cum dictum esset, Charitas non æmulatur: velut si causam quæreremus vnde fiat vt non æmuletur, continuo subdidit, Non inflatur: tanquam diceret, ideo non habet inuidentiam, quia nec superbiã. Doctor itaque humilitatis Christus primo semetipsum exinaniuit formã serui accipiens, in similitudinẽ hominũ factus, & habitu inuẽtus vt homo, humiliauit semetipsum factus obediens vsque ad mortem, mortẽ autẽ crucis. Ipsa vero doctrina eius quàm attente insinuet humilitatẽ, atq; huic percipiendę vehemẽter insistat quis explicare facile possit, atque in hanc rẽ demonstrandam,

Matt.19. *1.Cor.95.* *Psal. 85.* *Exod.20.* *Luca 10.* *Esaia 56* *Cap.xxxi* *† Aliàs, totißima.* *Eccl. 3.* *† Aliàs diabolus diabolus est.* *1.Cor.13.* *Philip.2.*

testimonia cuncta congerere? Hoc facere conetur vel faciat quisquis seorsum de humilitate voluerit scribere: huius autē operis aliud propositum est, quod de tam magna re susceptum est, vt ei maximè sit cauenda superbia. Proinde pauca testimonia quæ dominus in mentem dare dignatur, ex doctrina Christi de humilitate commemoro, quæ ad id quod intendi fortasse sufficiant. Sermo eius quem primum prolixiorem ad discipulos habuit, inde cœpit, Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum: quos sine vlla controuersia humiles intelligimus. Fidem Centurionis illius ideo præcipuè laudauit, nec se inuenisse in Israël dixit tantam fidem, quia ille tam humiliter credidit vt diceret, Non sum dignus vt sub tectum meum intres: Vnde nec Matthæus ob aliud eum dixit accessisse ad dominum, cùm apertissime Lucas insinuet, quòd non ad eum ipse venerit, sed amicos suos miserit, nisi quia fidelissima humilitate magis ipse accessit quàm illi quos amisit. Vnde & illud propheticum est, Excelsus dominus & humilia respicit, excelsa autem à longe cognoscit: vtiq; tâquam [non] accedētia. Hinc & illi mulieri Chananeæ dicit, O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut vis: quam superius canem appellauerat, nec ei panem filiorum proiiciendum esse responderat, Quod illa humiliter accipiens dixerat, Ita domine, nam & canes edunt de micis quæ cadunt de mēsa dominorum suorum. Ac sic quod assiduo clamore non impetrabat, humili confessione promeruit. Hinc illi duo proponuntur orantes in templo, vnus Pharisæus, & alter Publicanus, propter eos, qui sibi iusti videntur, & spernunt cæteros: & enumerationi meritorū, præfertur confessio peccatorum. Et vtiq; Deo gratias agebat Pharisæus, ex his in quibus sibi multum placebat, Gratias, inquit, tibi ago, quia non sum sicut cæteri homines, iniusti, raptores, adulteri, sicut & Publicanus iste: Ieiuno bis in sabbato, decimas do omnium quæcunq; possideo. Publicanus autem de longinquo stabat, nec oculos ad cælum audebat leuare, sed percutiebat pectus suum dicens, Deus propicius esto mihi peccatori. Sequitur autem diuina sententia, Amen dico vobis, descendit iustificatus de templo publicanus magis quàm ille Pharisæus. Deinde causa ostenditur, cur hoc iustum sit, Quoniam is qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur. Fieri ergo potest, vt quisq; & mala vera deuitet, & vera bona in se consideret, & de his patri luminum gratias agat, à quo descend

Caput XXXII.
Matt. 5.
Matt. 8.
Luce 7.
Psa. 137.
Matt. 15.
Luce 18.

descendit omne datum optimum, & omne donnũ perfectũ: &
tamen elationis vicio reprobetur, si aliis peccatoribus maxi- *Iacobi 1.*
méq; peccata in oratione confitentibus, vel sola cogitatione
quæ corã Deo est, superbus insultet, quibus non exprobratio
cum inflatione, sed miseratio sine desperatione debetur. Quid
illud quòd quærẽtibus inter se discipulis quisnam eorum ma-
ior esset, puerum paruulũ constituit ante oculos eorũ dicens,
Nisi fueritis sicut puer iste, non intrabitis in regnũ cælorum: *Mat. 18.*
nónne humilitatẽ maximè cõmẽdauit, & in ea meritũ magni-
tudinis posuit: vel cùm filiis Zebedæi latera eius in sediũ subli *Mat. 20.*
mitate cõcupiscentibus ita respondit, vt passionis eius calicem
bibendum potius cogitarẽt, in quo se humiliauit vsq; ad mor- *Philip. 2.*
tem, mortẽ autẽ crucis, quàm superbo appetitu præferri cæte-
ris postularẽt: quid ostendit nisi eis se futurũ altitudinis largi-
torem, qui eum doctorẽ humilitatis antea sequerentur? Iam *Ioan. 13.*
verò ꝙ exiturus ad passionẽ lauit pedes discipulis, monuítque
apertissimè vt hoc facerẽt condiscipulis atq; cõseruis, quod eis
fecisset magister & dominus, quantũ cõmendauit humilitatẽ,
cui cõmendandæ etiam illud tẽpus elegit, quo eum proxime
moriturũ cum magno desiderio cõtuebantur: hoc vtiq; præci-
pue memoria retenturi, quod magister imitandũ vltimũ de- *† al. at il-*
monstrasset: ait ille, hoc facite: quod vtiq; † potuit & aliis ante *le hoc fe-*
diebus, quibus cùm eis fuerat conuersatus: quod si fieret, hoc *cit illo tẽ-*
ipsum quidem traderetur, sed vtiq; non sic acciperetur. Cùm *pore quod*
ergo Christianis omnibus custodienda sit humilitas quando- *vtique.*
quidẽ à Christo Christiani appellãtur, cuius Euangeliũ nemo *Caput*
diligẽter intuetur, qui non eum doctorẽ humilitatis inueniat: *XXXII.*
tum maxime virtutis huius sectatores & cõseruatores eos esse
cõuenit, qui magno aliquo bono cæteris eminent, vt magnope
re curent illud quod primitus posui, Quanto magnus es, tanto *Eccle. 3.*
humilia te in omnibus, & coram Deo inuenies gratiã. Proin-
de quia perpetua continentia maximéq; virginitas, magnum
bonum est in sanctis Dei, vigilantissime cauendum est, ne su-
perbia corrũpatur. Curiosas & verbosas malas innuptas Pau-
lus Apostolus notat, & hoc vicium dicit venire ex ocio. Simul *1. Tim. 5.*
autem, inquit, & ociosæ discunt circumire domos, non solùm
autem ociosæ, verumetiam curiosæ & verbosæ, loquentes quæ
non oportet. De his superius dixerat, Iuniores autẽ viduas eui
ta. Cùm enim in deliciis egerint, in Christo nubere volunt, ha-
bentes damnationem, quoniam primam fidem irritam fece-
 runt

Caput XXXIIII. runt:id est,in eo quod primo vouerant non steterunt. Nec tamen ait,nubunt:sed,nubere volunt,multas enim earum reuocat à nubendo,non amor præclari propositi,sed aperti dedecoris timor,veniens & ipse à superbia,qua formidatur magis hominibus displicere quàm Deo. Hæ igitur, quæ nubere volunt & ideo non nubunt,quia impune non possunt,quæ melius nuberent quàm vrerentur,id est,quàm occulta flamma concupiscentiæ in ipsa concupiscentia vastarẽtur,quas pœnitet professionis & piget confessionis,nisi correctum cor dirigant,& Dei timore rursus libidinem vincant,in mortuis deputandæ sunt: siue in deliciis agant,vnde dicit Apostolus,Quæ autem in deliciis agit,viuens mortua est, siue in laboribus atque ieiuniis, nulla cordis correctione superfluis,& magis ostẽtationi quàm emendationi seruientibus. Non ergo talibus magnam curam humilitatis ingero,in quibus superbia ipsa cõfunditur,& conscientiæ vulnere cruentatur. Nec ebriosis aut auaris, aut alio quolibet damnabilis morbi genere iacentibus, cùm habeant corporalis continẽtiæ professionem,moribúsq; peruersis à suo nomine dissonẽt,hanc magnam solicitudinem piæ humilitatis impono:nisi forte in his malis etiam ostẽtare se audebunt, quibus non sufficit quòd eorum supplicia differuntur. Nec de his ago,in quibus est quidam placendi appetitus,aut elegãtiore vestitu quàm tantæ professionis necessitas postulat, aut capitis ligamento notabili:siue pro tumidis vmbonibus capillorum,siue tegminibus ita teneris vtuntur, vt retiola subtus posita appareant:his nondum de humilitate,sed de ipsa castitate vel integritate pudicitiæ danda præcepta sunt. Da mihi profitentem perpetuam continẽtiam,atque his & eiusmodi carentem omnibus,& maculis & viciis morum, huic superbiam timeo,huic tam magno bono ex elationis tumore formido,quo magis[inest vnde sibi placeat,eo magis]vereor,ne sibi placendo illi displiceat,qui superbis resistit, humilibus autẽ dat gratiam. Certe præcipuum magisterium & virginalis integritatis exemplum in ipso Christo contuẽdum est. Quid ergo amplius continentibus de humilitate præcipiam, quàm quod ille qui omnibus dicit,Discite à me, quoniam mitis sum & humilis corde? cùm magnitudinem suam supra cõmemorasset. idipsum volens ostendere, quantus propter nos quãtillus effectus est:Cõfiteor,inquit,tibi pater domine cæli & terræ, quoniam abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea

Marginal notes: 1. Cor.7. — 1.Timo.3. — Iacobi 4. — Caput XXXV. — Matt.11.

sti ea paruulis, Ita pater, quoniam sic placitum est coram te, Omnia mihi tradita sunt à patre meo, & nemo cognoscit filium nisi pater, & nemo cognoscit patrem nisi filius, & cui voluerit filius reuelare: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos, & discite à me quoniam mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris. Ille ille cui omnia tradidit pater, & quem nemo agnoscit nisi pater, & qui patrem solus agnoscit, & cui voluerit reuelare: non dicit, Discite à me mundum fabricare, aut mortuos resuscitare: sed, quia mitis sum & humilis corde. O doctrinam salutarem, ô magistrum domininúmq; mortalium, quibus mors poculo superbiæ propinata atq; transfusa est. Noluit docere [quod ipse non esset, noluit iubere] quod ipse non faceret. Video te bone Iesu oculis fidei, quos aperuisti mihi, tanquam in cõcione generis humani clamantem atq; dicentem, Venite ad me & discite à me. Quid obsecro te, per quem facta sunt omnia fili Dei, & idem qui factus es inter omnia fili hominis? Quid vt discamus à te, venimus ad te? Quoniam mitis sum, inquit, & humilis corde. Huccíne redacti sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi in te, vt hoc pro magno discamus à te, quoniam mitis es & humilis corde? Itáne magnum est esse paruum, vt nisi à te qui tam magnus es fieret, disci omnino non posset? Ita planè. Non enim aliter inuenitur requies animæ, nisi inquieto tumore digesto, quo magna sibi erat, quando tibi sana non erat. Audiãt te, & veniant ad te, & mites atq; humiles esse discant à te, qui misericordiam & veritatem tuam requirunt, tibi viuẽdo, tibi non sibi. Audiat hoc laborans & oneratus, qui sarcina premitur, vt oculos ad cælum leuare non audeat, percutiens pectus ille peccator & propinquans de longinquo. Audiat centurio, non dignus cuius tectum subires. Audiat Zachæus maior publicanorum: quadrupla restituens lucra damnabilium peccatorum. Audiat mulier in ciuitate peccatrix, tãto lachrymosior pedibus tuis, quanto fuerat alienior à vestigiis tuis. Audiant meretrices & publicani, qui scribas & Pharisæos præcedunt in regnum cælorum. Audiat omne genus ægrorum, cum quibus tibi pro crimine sunt obiecta conuiuia, videlicet quasi à sanis qui medicum non quærebunt, cum non veneris vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. Hi omnes cum conuertuntur ad te, facile mitescunt & humiliantur coram te, memores ini-

Matt. 11. Ioan. 1. Coloss. 2. Caput XXXVI. Matt. 11. Luca 18. Matt. 8. Luca 19. Luca 7. Mat. 21. Matt. 9.

quissimæ vitæ suæ, & indulgentissimæ misericordiæ tuæ, quia
Roma. 5. vbi abundauit peccatum, superabundauit gratia. Sed respice
agmina virginum, puerorum, puellarúmq; sanctarum: in Ecclesia tua eruditum est hoc genus, illic tibi à maternis vberibus pullulauit, nomen tuum ad loquẽdum linguam soluit, nomen tuum velut lac infantiæ suæ suxit infusum. Non potest
1. Tim. 1. quisquam ex hoc numero dicere, Qui prius fui blasphemus & persecutor & iniuriosus sed misericordiam consecutus sum, quoniam ignorans feci in incredulitate: imò etiam quod non iussisti, sed tantummodo volentibus arripiendum proposuisti
Mat. 19. dicens, Quis potest capere capiat: arripuerũt, vouerunt, & propter regnum cælorum seipsos, non quia minatus es, sed quia
Caput XXXVII. hortatus es, castrauerunt. His inclama, hi te audiãt, quoniam tu mitis es, & humilis corde. Hi quantò magni sunt, tanto hu-
Mat. 12. miliant se in omnibus, vt coram te inueniant gratiam. Iusti
Eccle. 3. sunt, sed nunquid sicut tu iustificant impium? Casti sunt, sed
Roma. 4. eos in peccatis matres eorum in vteris aluerũt. Sancti sunt, sed
Psal. 5. tu etiam sanctus sanctorum. Virgines sunt, sed nati etiam ex virginibus non sunt. Et spiritu & carne integri sunt, sed ver-
Ioan. 1. bum caro factum non sunt. Et tamen discant non ab eis, quibus peccata dimittis, sed à teipso agno Dei, qui tollis peccata mundi, quoniam mitis es & humilis corde. Non ego te anima pie pudica, quæ appetitum carnalem nec vsq; ad concessum coniugium relaxasti, quæ discessurum corpus nec successori propagando indulsisti, quæ fluitãtia membra terrena in cæli consuetudinem suspendisti: non ego te vt discas humilitatem ad publicanos & peccatores mitto, qui tamen in regnũ cælorum præcedunt superbos, non ad hos mitto. Indigni sunt enim, qui ab immundiciæ voragine liberati sunt, vt ad eos imitandos mittaris illibata virginitas: ad regem cæli te mitto, ad eum per quem creati sunt homines, & qui creatus est inter homines propter homines, ad speciosum forma præ filiis hominum & contemptum à filiis hominũ, pro filiis hominum, ad eum qui
Psal. 44. dominans angelis immortalibus, non dedignatus est seruire mortalibus. Eum certe humilem nõ iniquitas sed charitas fe-
1. Cor. 13. cit: charitas quæ non æmulatur, non inflatur, non quærit quæ sua sunt: quia & Christus non sibi placuit, sed sicut scriptũ est
Psal. 68. de illo, Opprobria exprobantiũ tibi ceciderunt super me. Vade veni ad eum & disce, quoniã mitis est & humilis corde. Nõ
Mat. 11. ibis ad eum qui oculos ad cælum leuare non audebat onere

iniquit

iniquitatis,ſed ad eũ qui de cælo deſcendit pondere charita-
tis.Non ibis ad eam quæ Domini ſui pedes lacrymis rigauit, *Luca 18.*
quærens indulgentiã grauium peccatorum: ſed ibi ad eũ qui
cum daret indulgentiam omnium peccatorũ, lauit pedes ſer- *Luca 7.*
uorũ ſuorũ.Noui dignitatẽ virginitatis tuæ,non tibi propo-
no imitãdum publicanum humiliter accuſantem delicta ſua, *Ioan. 13.*
ſed timeo tibi phariſæum ſuperbe iactãtem merita ſua. Non
dico eſto qualis illa de qua dictum eſt,Dimittuntur ei pecca- *Luca.18.*
ta multa quoniam dilexi multum.Sed metuo ne cum tibi mo *Luca.7.*
dicum dimitti putas,modicũ diligas Metuo inquã tibi ve- *Cap.xxx-*
hementer,ne cum te agnum quocunq; ierit ſecuturã eſſe glo- *viii.*
riaris,eum præ tumore ſuperbiæ ſequi per anguſta nõ poſſis. *Luca 7.*
Bonũ eſt tibi ô anima virginalis,vt ſic quo modo virgo es,ſic *Apo.14.*
omnino ſeruãs in corde quòd renata es, ſeruãs in carne quòd
nata es,cõcipias tamẽ à timore †Domini & parturias ſpiritũ *†al.timo-*
ſalutis. Timor quidem non eſt in charitate,ſed perfecta, ſicut *rem*
ſcriptura dicit,charitas foras mittit timorem, ſed timorẽ ho- *Eſa. 26.*
minum,non Dei timore,tẽporalium malorum,non diuini in *1.Ioan. 4.*
fine iudicij.Noli altum ſapere,ſed time.Ama Dei bonitatem,
time ſeueritatem,vtrunq; te ſuperbam eſſe non ſinit. Aman-
do enim times,ne amatum & amãtem grauiter offendas. Nã *Roma.11.*
quæ grauior offenſio quàm vt ſuperbia illi diſpliceas,qui pro-
pter te ſuperbis diſplicuit?Et vbi magis eſſe debet timor ille
caſtus permanens in ſeculũ ſeculi quã in te, quæ non cogitas *Pſal.18.*
quæ ſunt mũdi,quo modo placeas cõiugi,ſed quę ſunt Domini *1.Cor.7.*
quomodo placeas Domino?Ille alius timor nõ eſt in charitate:
iſte autẽ caſtus,nõ recedit à charitate.Si nõ amas, time ne per-
eas:ſi amas, time ne diſpliceas.Illũ timorẽ charitas foras mit-
tit:cũ iſto intro currit.Dicit Apoſtolus Paulus etiã,Non enim *Roma.8.*
accepimus ſpiritũ ſeruitutis iterum in timore,ſed accepimus
ſpiritũ adoptionis filiorũ,in quo clamamus abba pater. Illum
eum timorem credo dicere,qui datus erat in veteri teſtamen
to,ne admitterentur temporalia bona,quæ Deus promiſerat,
nondũ ſub gratia filiis,ſed ſub lege adhuc ſeruis.Eſt etiam ti-
mor ignis æterni,propter quem deuitandũ Deo ſeruire, non-
dum eſt vtique perfectæ charitatis. Aliud eſt enim deſideriũ *Pſal.138.*
præmij,aliud formido ſupplicij.Aliæ voces ſunt, Quò abibo
à ſpiritu tuo,& quò à facie tua fugiam:& aliæ voces ſunt,Vnã *Pſal.26.*
petij à Domino hanc requiram, vt inhabitem in domo Do-
mini per omnes dies vitæ meæ,vt contempler delectationem

Domini, & protegat à templo eius. Et, Ne auertas faciẽ tuam
Psal. 83. à me. Et, Desiderat & deficit anima mea in atria domini. Illas
voces non habuerat, qui oculos non audebat leuare ad cælum,
Luca 18. & quæ rigabat lacrymis pedes ad impetrandam veniam gra-
Luca 7. uium peccatorum. Has autem tu habeto, quæ solicita es ea,
1. Cor. 7. quæ sunt Domini, vt sis sancta & corpore & spiritu. Illis voci-
bus comitatur timor, qui tormentum habet, quem perfecta
1. Ioan. 4. charitas foras mittit. His autẽ vocibus comitatur timor Do-
Psal. 18. mini castus permanẽs in seculum seculi. Et vtrique generi di-
cendum est, Noli altum sapere, sed time: vt homo nec de suo-
Roma. 11. rum peccatorũ defensione, nec de iustitiæ præsumptione se
extollat. Nam & ipse Paulus qui dixit, Non enim accepistis
Roma. 8. spiritum seruitutis iterum in timore: tamen timore comite
1. Corin. 2 charitatis ait, Cum timore & tremore multo fui apud vos.
Et ea sententia quam commemoraui, ne aduersus fractos
Roma. 11. oleæ ramos insertus superbiret oleaster, ipse vsus est dicens,
Noli altum sapere, sed time: ipse omnia membra Christi ge-
Philip. 2. neraliter admonẽs ait, Cum timore & tremore vestram ipso-
rum salutem operamini, Deus est enim qui operatur in vobis
Psalm. 2. & velle & operari pro bona voluntate: ne ad vetus testamen-
Ca. XXX- tum videatur pertinere quod scriptum est, Seruite domino in
IX. timore, exultate ei cum tremore. Et quæ magis membra
corporis sancti quod est ecclesia, curare debent vt super ea re-
quiescat spiritus sanctus, quàm illa quæ virginalem profiten-
tur sanctitatem? Quo modo autem requiescit vbi non inuenit
locum suũ? Quid autẽ aliud quã cor humiliatũ quod impleat,
Esai. 66. non vnde resiliat: quod erigat, non quod deprimat: cum aper-
tissime dictum sit, Super quem requiescit spiritus meus, nisi
super humile & quietum, & trementem verba mea? Iam iuste
viuis, iam pie viuis, pudice, sancte, virginali castitate viuis: ad-
Iob 7. huc tamen hic viuis, & non humiliaris audiendo, Nunquid nõ
tentatio est vita humana super terrã? Non te à præfidenti ela-
Mat. 18. tione reuerberat, Væ mundo ab scandalis? Non contremiscis
ne deputeris in multis, quarum refrigescit charitas, quoniam
Mat. 24. abundat iniquitas? Non percutis pectus cum audis, Quapro-
1. Cor. 10. pter qui se putat stare, videat ne cadat? Inter hæc diuina mo-
nita & humana pericula, itáne adhuc virginibus sanctis humi
Cap. 2. litatem persuadere laboramus? An vero propter aliud cre-
dendum est permittere Deum, vt misceantur numero profes-
sionis vestræ multi & multæ casuri & casuræ, nisi vt his caden

tibus

tibus timor vester augeatur, quo superbia cōprimatur, quam sic odit Deus, vt contra hanc vnam se tantum humiliarit altissimus? Nisi forte reuera ideo minus timebis magisq; inflaberis, vt modicum diligas eū, qui te tantum dilexit, vt traderet semetipsum pro te: quia modicū tibi dimisit, viuēti videlicet à pueritia religiose, pudice, pia castitate, illibata virginitate: quasi vero non tu multo ardentius diligere debeas eum, qui flagitiosis ad se conuersis quæcunque dimisit, in ea te cadere non permisit? Aut vero ille pharisæus, qui propterea modicum diligebat, quia modicum sibi dimitti existimabat: nūquid ob aliud hoc errore cæcabatur, nisi quia ignorans Dei iustitiā, & suā quærens constituere, iustitiæ Dei subiectus non erat? Vos autem genus electum, & in electis electius virginei chori sequentes agnum: etiā vos gratia salui facti estis per fidē: & hoc non ex vobis, sed Dei donū est, non ex operibus, ne forte quis extollatur: ipsius enim sumus figmentū, creati in Chisto Iesu in operibus bonis, quæ præparauit Deus vt in illis ambulemus. Ergóne hunc quanto eius donis ornatiores estis, tāto minus amabitis? Auerterit ipse tam horrendā demētiam. Proinde quoniam verū veritas dixit quod ille cui modicum dimittitur, modicū diligit: vos vt ardētissime diligatis, cui diligendo à coniugiorū nexibus liberi vacatis, deputate vobis tanquā omnino dimissum, quicquid mali à vobis nō est illo regēte cō missum. Oculi enim vestri semper ad Dominum, quoniā ipse euellet de laqueo pedes vestros. Et nisi Dominus custodierit ciuitatē, inuanū vigilat, qui custodit eā. Et de ipsa cōtinentia loquens Apostolus ait, Volo autem omnes homines esse sicut meipsum: sed vnusquisq; propriū donū habet à Deo, alius sic, alius autē sic. Quis ergo donat ista? Quis distribuit propria vnicuiq; sicut vult? Nēpe Deus apud quem nō est iniquitas. Ac per hoc qua æquitate ille faciat alios sic, alios autem sic: homini nosse aut impossibile, aut omnino difficile est, Quin tamen æquitate facit dubitare fas non est. Quid itaque habes quod nō accepisti? aut qua peruersitate minus diligis à quo amplius accepisti? Quapropter hæc prima sit induendæ humilitatis cogitatio, ne à se sibi putet esse Dei virgo quòd talis est, ac non potius hoc donum optimū desuper descendere à patre luminum, apud quem non est trāsmutatio, nec momenti obumbratio. Ita enim nō putabit modicum sibi dimissum vt modicum diligat: & ignorans Dei iustitiam, ac suam volens

Marginal references: Luca 7. / Gala. 2. / Luca 7. / Rom. 10. / 1. Petr. 2. / Apoc. 14. / Ephe. 2. / Psal. 24. / Psal. 126 / 1. Cor. 7. / Roma. 9. / 1. Cor. 4. / Cap. xi. 1. / Iacobi. 1. / Rom. 10.

lens constituere, iustitię Dei nō subiiciatur. In quo vicio erat Simon ille quem superauit mulier, cui dimissa sunt peccata
Lucæ 7. multa, quoniam dilexit multum. Sed cautius & verius cogitabit omnia peccata sic habenda tanquam dimittātur, à quibus Deus custodit ne committātur. Testes sunt voces piarum deprecationum in scripturis sanctis, quibus ostenditur, ea ipsa quæ præcipiuntur à Deo, nō fieri nisi dante atque adiuuante qui præcipit. Mendaciter enim petuntur, si ea non adiuuante eius gratia facere possumus. Quid tam generaliter maximéq; præcipitur, quàm obediētia, qua custodiuntur mādata Dei? Et
Psal. 118 tamen hāc inuenimus optari, Tu, inquit, pręcepisti mādata tua custodiri nimis. Deinde quid sequitur? Vtinam dirigātur viæ meæ, ad custodiēdas iustificationes tuas: Tunc non confundar dum inspicio in omnia mandata tua. Quod Deum præcepisse suprà posuit: hoc vt in se impleretur optauit: hoc fit vtique ne peccetur. Quod si peccatū fuerit, præcipitur vt pœniteat: ne defensione & excusatione peccati pereat superbiēdo, qui fecit, dum non vult pœnitendo perire quod fecit. Etiam hoc à Deo petitur vt intelligatur non fieri, nisi eo præstante à quo petitur, Pone, inquit, Domine custodiam ori meo, & ostium
Psa. 140. continentiæ circum labia mea, Ne declines cor meum in verba maligna, ad excusandas excusationes in peccatis, cum hominibus operantibus iniquitatem. Si ergo & obedientia, qua eius mandata seruamus, & pœnitentia, qua peccata nostra non excusamus sed accusamus, optatur & petitur: manifestum est,
Psal. 36. quia cum fit, illo dante habetur, illo adiuuante completur. Apertius etiam dicitur propter obedientiā, A Domino gres-
2. Tim. 2. sus hominis diriguntur, & viam eius volet. Et de pœnitentia
Sapien. 8. dicit Apostolus, Ne forte det illis Deus pœnitentiam. De ipsa etiam continentia nónne apertissime dictum est, Et cum scirem quia nemo potest esse continens nisi Deus det: & hoc
Ca. XLII. ipsum erat sapientiæ scire cuius esset hoc donum. Sed forte continentia donum Dei est, sapientiam verò sibi ipse homo præstat, qua illud donum non suum, sed Dei esse cognoscat.
Psal. 18. Imò Deus sapiētes facit cæcos, & testimoniū Dei fidele sapiē-
Iacobi 1. tiam præstat paruulis. Et si quis indiget sapientia, postulet à
Mat. 25. Domino, qui dat omnibus affluenter, & nō improperat, & da
Rom. 12. bitur ei. Sapientes autē esse virgines decet, ne lampades earum extinguantur. Quo modo sapientes, nisi non alta sapientes, sed humilibus consentientes? Dixit enim homini ipsa sapientiạ

pientiạ

pientia, Ecce pietas est sapiētia. Si ergo nihil habes, quod non accepisti, noli altum sapere, sed time. Et noli modicum dilige re, quasi à quo tibi modicū dimissum est: sed potius multum dilige, à quo multum tibi tributū est. Si enim diligit, cui donatum est ne redderet: quanto magis debet diligere, cui donatū est vt haberet: Nā quisquis ex impudico pudicus permanet, ab illo regitur: Et quisquis ex impudico pudicus fit, ab illo corrigitur: Et quisquis vsque in finem impudicus est, ab illo deseritur. Hoc autē ille occulto iudicio facere potest, iniquo non potest. Et fortasse ideo latet, vt plus timeatur, & minus superbiatur. Deinde iā sciēs homo, gratia Dei se esse quod est, non incidat in aliū superbiæ laqueū, vt de ipsa Dei gratia se extollendo spernat cæteros. Quo vitio alius ille Pharisæus, & de bonis quæ habebat Deo gratias agebat, & tamen se super publcanū peccata cōfitentem extollebat. Quid igitur faciat virgo, quid cogitet, ne se extollat super eos vel eas qui hoc tam magno dono carēt? Neq; enim simulare debet humilitatē, sed exhibere: nā simulatio humilitatis maior superbia est, Idcirco scriptura volens ostendere veracem humilitatem esse oportere, cum dixisset, Quanto magnus es, tāto humilia te in omnibus. Mox quoq; subdidit, Et coram Deo inuenies gratiam: vtique vbi se fallaciter humiliare non posset. Proinde quid dicemus? Est ne aliquid quod virgo Dei veraciter cogitet vnde se fideli mulieri, non tantum viduæ, verum etiam coniugatæ præferre non audeat? Non ergo reprobam dico: nam quis nesciat obedientem mulierem inobedienti virgini præponēdam? Sed cū ambæ sint obedientes præceptis Dei, itáne trepidabit sanctam virginitatē etiam castis nuptiis, & continentiam præferre connubio, fructum centenum præire triceno? Imò verò non dubitet, hanc rem illi rei præponere. Hic tamen vel hæc virgo obediens & Deum timens, illi vel illi mulieri obedienti & Deum timēti se anteferre non audeat, alioquin non erit humilis, & Deus superbis resistit. Quid ergo cogitabit? Occulta scilicet dona Dei, quæ non nisi interrogatione tētationis, etiā semetipsum vnicuique declarāt, Vt enim cætera taceam, vnde scit virgo: quāuis solicita quæ sunt Domini, quo modo placeat Domino: ne forte propter aliquā sibi incognitam mentis infirmitatem, nondum sit matura martyrio: illa verò mulier cui se præferre gestiebat, iam possit bibere calicem Dominicæ humilitatis, quem prius bibendum

Iob 28. 1. Cor. 4. Rom. 11. Luca 7. Ca. XLIII Luca 18. Eccle. 3. Caput. XLIIII. Mat. 13. Iacobi 4. 1. Cor. 7. Mat. 20

discipulis, amatoribus sublimitatis opposuit? Vnde inquam scit, ne forte ipsa nondum sit Thecla, iam sit illa Crispina?
Cap. XLV. Certe nisi assit tẽtatio, nulla doni huius fit demõstratio. Hoc autem tam magnum est, vt eum fructũ centenũ quidam intelligant. Perhibet enim præclarissimũ testimonium ecclesiastica authoritas, in qua fidelibus notũ est, quo loco martyres, & quo defunctæ sanctimoniales ad altaris sacramẽta recitentur. Sed quicquid significet fœcũditatis illa diuersitas, viderint qui hæc melius quàm nos intelligunt: siue virginalis vita in centeno fructu sit, in sexageno vidualis, in triceno autem coniugalis: siue centena fertilitas martyrio potius imputetur, sexagena continentiæ, & tricena connubio: siue virginitas accedente martyrio centenum fructum impleat, sola vero in sexageno sit, coniugati autem tricenum ferentes, ad sexagenum perueniant si martyres fuerint: siue quod probabilius mihi videtur, quoniam diuinæ gratiæ multa sunt munera, & est aliud alio maius ac melius: vnde dicit Apostolus, Aemulamini autem dona meliora: intelligendum est plura esse quàm vt in tres differentias distribui possint. Primum ne continentiam vidualem aut in nullo fructu constituamus, aut ad coniugalis pudicitiæ meritum deponamus, aut virginali gloriæ coæquemus: aut coronam mrtyrij vel in habitu animi, etiam si desit tentationis examen, vel in ipsa passionis experientia constitutam, cuilibet illarum trium castitati sine vllo incremento fertilitatis accedere existimemus. Deinde vbi ponimus, quòd multi ac multæ ita custodiunt continentiam virginalem, vt tamen non faciant quę dominus ait, Si vis esse perfectus, vade vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælis, & veni sequere me. Nec audeant eorum cohabitationi sociari, in quibus nemo dicit aliquid propriũ, sed sunt eis omnia cõmunia. Nihilne putamus fructificationis accedere virginibus Dei cũ hoc faciũt? Aut sine vllo fructu esse virgines Dei, etiã si hoc nõ faciunt? Multa ergo sunt dona, & aliis alia clariora ac superiora singulis singula. Et aliquãdo alter fructuosus est donis paucioribus, sed potioribus: alter inferioribus: sed pluribus. Et quẽadmodũ inter se vel coæquentur vel distinguantur in accipiẽdis æternis honoribus, quis hominum audeat iudicare, dum tamen constet & multa esse ista diuersa, & non ad præsens tempus, sed in æternum prodesse meliora? Sed dominum tres arbitror voluisse

Marginal notes: Mat. 13. (beside "ca authoritas"); 1. Cor. 12. (beside "esse quàm"); Mat. 19. (beside "esse perfectus"); Act. 4. (beside "quid propriũ"); Ca. XLVI. (beside "ne vllo fructu"); Mat. 13. (beside "æternum prodesse")

luisse fructificationis commemorare differentias, cæteras intelligentibus reliquisse. Nam & alius Euangelista solum com- *Luce. 8.* memorauit centuplum, nunquid ideo putandus est alia duo, vel improbasse vel ignorasse, ac non potius intelligenda reliquisse? Sed vt dicere cœperam, siue centenus fructus sit Deo deuota virginitas, siue alio aliquo modo, vel quem commemorauimus, vel quem non commemorauimus, sit illa fertilitatis intelligenda distantia: nemo tamen, quantum puto, ausus fuerit virginitatem præferre martyrio, ac nemo dubitauerit hoc donum occultum esse, si examinatrix desit tentatio. Habet *Caput XLVII.* itaque virgo quod cogitet, quod ei prosit ad seruandam humilitatẽ, ne violet illam, quæ supereminet donis omnibus charitatem, *1. Cor. 13.* sine qua vtiq; quæcunq; alia vel pauca vel plura vel magna vel parua habuerit, nihil est. Habet, inquam, quod cogitet vt nõ infletur, nõ æmuletur: ita se scilicet bonũ virginale coniugali bono multo amplius & melius profiteri, vt tamen nesciat vtrum illa vel illa coniugata iam pati pro Christo possit, adhuc verò ipsa nõ possit, & in hoc ei parcatur, quia infirmitas eius tentatione non interrogatur. Fidelis enim Deus, ait Apo- *1. Cor. 10.* stolus, qui non vos permittit tẽtari super id quod potestis, sed faciet cũ tentatione etiam exitũ vt possitis sustinere. Fortassis illi vel illæ coniugalis vitæ retinentes in suo genere laudabilẽ modũ, iam possint contra inimicum ad iniquitatẽ cogentem etiam laniatu viscerũ & effusione sanguinis dimicare: illi autẽ vel illæ à pueritia continentes, séq; castrãtes propter regnum cælorum: nondũ tamen valent talia vel pro iustitia vel pro ipsa pudicitia sustinere: Aliud est enim pro veritate ac proposito sancto nõ consentire suadenti atq; blãdienti, aliud nõ cedere etiã torquenti atq; ferienti. Latẽt ista in facultatibus & viribus animorũ, tentatione pãduntur, experientia propalantur. Vt ergo quisq; non infletur, ex eo ꝙ videt se posse, humiliter cogitet ꝙ ignorat aliquid præstantius se fortasse nõ posse: aliquos autẽ illud quo sibi gloriose notus est, nec habẽt nec profitentur, hoc quod ipse nõ potest posse. Ita seruabitur nõ fallaci sed veraci humilitate, honore mutuo præuenientes, & alterutrum existimantes superiores sibi. Quid iam dicam de ipsa *Rom. 12.* cautela & vigilantia non peccandi? Quis gloriabitur castum *Caput XLVIII.* se habere cor: Aut quis gloriabitur mundum se esse à pecca- *Prou. 20.* to? Integra est quidem ab vtero matris sancta virginitas: sed nemo, inquit, mundus in conspectu tuo, nec infans cuius est

Iob 25. vnius diei vita super terram. Seruatur & in fide inuiolata quædam
2. Cor. 11. dam castitas virginalis, qua ecclesia vni viro virgo casta coaptatur: sed ille vnus vir, non tantum fideles mente & corpore virgines, sed omnes omnino Christianos ab spiritalibus vsque ad carnales, ab Apostolis vsq; ad vltimos pœnitentes, tanquam à summis cælorum vsque ad terminos eorum docuit orare, &
Mat. 6. in ipsa oratione dicere admonuit, Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris: vbi per hoc quod petimus, quid etiam nos esse meminerimus ostendit. Neque enim pro eis debitis, quæ totius præteritę vitæ, in baptismo per eius pacem nobis dimissa esse confidimus, nos pręcepit orare dicentes, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris, Alioquin hanc orationem catechumeni potius vsque ad baptismum orare deberent. Cum vero eam baptizati orant, præpositi & plebes, pastores & greges, satis ostenditur in hac vita, quæ tota tentatio est, neminem se tanquam ab omnibus peccatis immunem de-
Iob. 7. bere gloriari. Proinde etiam virgines Dei irreprehensibiles
Ca. XLIX. quidem sequuntur agnum quocunque ierit, & peccatorũ purgatione perfecta & virginitate seruata, quæ nõ rediret amissa: sed qui eadẽ ipsa Apocalypsis, vbi tales tali reuelati sunt, etiã hinc eos laudat, ꝙ in ore eorum nõ sit inuentum mendacium: meminerint etiã in hoc esse veraces, ne se audeant dicere non
Apo. 14. habere peccatum. Idem quippe Ioannes qui illud vidit hoc dixit, Si dixerimus quia peccatum non habemus, nosipsos deci-
1. Ioan. 1. pimus, & veritas in nobis non est. Quòd si confessi fuerimus delicta nostra, fidelis est & iustus, vt dimittat nobis peccata nostra, & purget nos ab omni iniquitate. Quod si dixerimus quoniam non peccauimus, mendacem faciemus eum, & verbum eius non erit in nobis. Hoc certe nõ illis aut illis, sed Christianis omnibus dicitur, vbi & virgines se debent agnoscere. Sic
Apo. 14 enim erunt sine mendacio, quales in Apocalypsi apparuerunt. Ac per hoc quandiu nondum est in cælesti sublimitate perfectio, inuituperabiles facit in humilitate confessio. Sed rursus ne per occasionem huius sententię, quisquam cũ mortifera securitate peccaret, séq; trahendum permitteret tanquam mox delendis facili confessione peccatis, continuo subiecit, Filioli
1. Ioan. 2. mei, hæc scripsi vobis vt nõ peccetis, Et si quis peccauerit, aduocatum habemus ad patrem Iesum Christum iustũ, & ipse propiciator est peccatorum nostrorum, Nemo itaq; à peccato

tanquam

tanquam rediturus abscedat, nec se huiusmodi quasi societatis pacto cum iniquitate constringat, vt eã confiteri magis quàm cauere delectet. Sed quoniam etiam satagentibus vigilantibúsque ne peccent, subrepunt quodam modo ex humana fragilitate peccata, quanuis parua, quanuis pauca, non tamen nulla: & eadẽ ipsa fiunt magna & grauia, si eis superbia incrementum & pondus adiecerit: à sacerdote quem habemus in cælis, si pia humilitate perimantur, tota facilitate purgantur. Sed nõ contendo cũ eis, qui asserunt hominẽ posse in hac vita sine vllo peccato viuere: non contendo, nõ contradico. Fortasse enim ex nostra miseria magnos metimur, & comparantes nosmetipsos nobismetipsis, non intelligimus. Vnum scio, ꝙ isti magni, quales non sumus, quales nondum experti sumus: quanto magni sunt, tanto humiliant se in omnibus vt coram Deo inueniant gratiam. Quamlibet enim magni sint, nõ maior est seruus domino suo, vel discipulus magistro suo. Et vtique ille est dominus, qui dicit, Omnia mihi tradita sunt à patre meo. Et ille est magister, qui dicit, Venite ad me omnes, qui laboratis, & discite à me. Et tamẽ quid discimus? Quoniam mitis sum, inquit, & humilis corde. Hic dicet aliquis, Non est hoc iam de virginitate sed de humilitate scribere, quasi vero quæcunque virginitas, ac non illa quæ secundũ Deum est, à nobis prędicanda suscepta sit. Quod bonum quanto magnũ video, tãto ei ne pereat futuram superbiam pertimesco. Non ergo custodit bonum virginale, nisi Deus ipse qui dedit, & Deus charitas est. Custos ergo virginitatis charitas, locus autem huius custodis humilitas. Ibi quippe habitat, qui dixit, super humilem & quietum & trementem verba sua, requiescere spiritũ suum. Quid itaq; alienũ feci, si bonum quod laudaui, volẽs tutius custodiri, curaui etiam locũ præparare custodi? Fidẽter enim dico, nec mihi ne irascantur timeo: quos vt mecum sibi timeant solicitus moneo: facilius sequuntur agnum, & si nõ quocunq; ierit, certe quousq; potuerint, coniugati humiles, quàm superbientes virgines. Quo modo enim sequitur ad quẽ non vult accedere? Aut quo modo accedit ad quem non venit vt discat, quoniam mitis est & humilis corde? Illos proinde sequentes agnum† quocunque ierit dicit, † in quibus prius ipse vbi caput inclinet inuenerit. Nã quidã superbus & dolosus hoc ei dixerat, Domine sequor te quocunq; ieris: Cui respõdit, Vulpes foueas habent, & volatilia cæli nidos, filius autẽ hominis nõ habet

Cap. 1. *2 Cor. 10.* *Eccle. 3.* *Ioan. 13.* *Mat. 11.* *Cap. 11.* *1. Ioan. 4.* *Esa. 66.* *Apo. 14* *Mat. 11.* †*aliàs, agnus.* †*al. ducit* *Matt. 8.*

bet vbi caput suum reclinet. Arguebat nomine vulpium astutam dolositatē, & nomine volucrum ventosam elationem, in quo vbi requiesceret piam non inueniebat humilitatē. Ac per hoc nusquam omnino secutus est dominū, qui se promiserat, non vsque ad quendam profectū, sed omnino quocūque ierit
Cap. LII. secuturum. Quapropter hoc agite virgines Dei, hoc agite, sequimini agnū quocunq; ierit. Sed prius ad eū quàm sequami-
Mat. 11. ni, venite & discite, quoniā mitis est & humilis corde: humiliter ad humilē venite si amatis, & ne discedatis ab illo nec ca
Psal. 38. datis. Qui enim timet ab illo discedere, rogat & dicit, Nō veniat mihi pes superbiæ, Pergite viā sublimitatis, pede humili-
Psal. 58. tatis. Ipse exaltat humiliter sequentes, quem descendere non piguit ad iacentes. Dona eius illi seruāda cōmittite, fortitudinem vestrā ad illū custodite. Quicquid mali ipso custodiente non committitis, tanquā remissum ab illo deputate: ne mo-
Luce 7. dicū vobis existimātes dimissum, modicū diligatis, & tundentes pectora publicanos ruinosa iactantia contemnatis. De viribus vestris expertis cauete, ne quia ferre aliquid potuistis in
1. Cor. 10. flemini: de inexpertis autē orate, ne supra quàm potestis ferre tentemini. Existimate aliquos in occulto superiores, quibus estis in manifesto meliores, Cum aliorū bona, forte ignota vobis, benigne creduntur à vobis, vestra vobis nota non comparatione minuuntur, sed dilectione firmantur. Et quæ forte adhuc desunt, tanto dantur facilius, quanto desiderantur humilius. Perseuerantes in numero vestro præbeāt vobis exemplū, cadentes autem augeant timorē vestrum. Illud amate vt imi-
Roma. 10 temini: hoc lugete ne inflemini. Iustitiam vestrā nolite statuere, Deo vos iustificāti subdite: veniam peccatis donate alienis, orate pro vestris: futura vigilando vitate, pręterita confitendo
Cap LIII. delete. Ecce iam tales estis, vt professæ atque seruatę virginitati, cæteris etiā moribus congruatis. Ecce iam nō solū homicidiis, sacrificiis diabolicis & abominationibus, furtis, rapinis, fraudibus, periuriis, ebriositatibus, omníq; luxuria & auaritia, simulationibus, æmulationibus, impietatibus, crudelitatibus abstinetis: verum etiam illa quæ leuiora vel sunt vel putantur, nō inueniuntur nec oriuntur in vobis, non improbus vultus, non vagi oculi, non infrænis lingua, non petulans risus, non scurrilis iocus, nō indecēs habitus, nō tumidus aut fluxus
1. Petri 3 incessus. Iam non redditis malum pro malo, nec maledictum pro maledicto. Iam postremò illam mensuram dilectionis
impletis

impletis, vt ponatis animas pro fratribus vestris. Ecce iam tales estis, quia & tales esse debetis. Hæc addita virginitati, angelicam vitam hominibus, & cæli mores exhibent terris. Sed quanto magni estis, quicunque ita magni estis, tanto humiliate vos in omnibus, vt coram Deo inueniatis gratiam, ne superbis resistat, ne se exultantes humiliet, ne inflatos per angusta in portam non traiiciat: quanquã superflua sit solicitudo ne vbi feruet charitas, desit humilitas. Si ergo nuptias contempsistis filiorum hominum, ex quibus gigneretis filios hominum, toto corde amate speciosum forma prę filiis hominũ: vacat vobis, liberum est cor à coniugalibus vinculis, inspicite pulchritudinem amatoris vestri: cogitate æqualem patri, subditum & matri: etiam in cælis dominantẽ: & in terris seruientem creantem, omnia creatum inter omnia. Illud ipsum quod in eo derident superbi, inspicite quàm pulchrum sit: internis luminibus inspicite vulnera pendentis, cicatrices resurgentis, sanguinem morientis, precium credẽtis, commercium redimentis. Hæc quanti valeant cogitate, hæc in statera charitatis appendite, & quicquid amoris nuptiis vestris impendendum habebatis, illi rependite. Bene quod interiorem vestram pulchritudinem quærit, vbi vobis dedit potestatem filias Dei fieri: non quærit à vobis pulchram carnem, sed pulchros mores, quibus fręnatis & carnem. Non est cui de vobis quisquam mentiatur, & faciat se iure zelantem. Videte cum quanta securitate ametis, cui displicere falsis suspicionibus non timetis. Vir & vxor amant se, quoniam vident se, & quod non vident, timent in se. Nec certi gaudent ex eo quod in manifesto est, dum in occulto suspicantur plerunque quod non est. Vos in isto quem oculis non videtis, & fide conspicitis, nec habetis verum quod reprehendatis, nec eum metuitis, ne de falso forsitan offendatis. Si ergo magnum amorem coniugibus deberetis, eum propter quem coniuges habere noluistis, quantum amare debetis? Toto vobis figatur in corde, qui pro vobis fixus est in cruce: totum teneat in animo vestro, quicquid noluistis occupari connubio. Parũ vobis amare non licet, propter quem non amastis & quod liceret. Sic amantibus mitem & humilem corde, nullam vobis superbiam pertimesco. Pro modulo itaque nostro & de sanctitate qua sanctimoniales proprie dicimini, & de humilitate qua conseruatur quicquid ma-

Marginal notes: 1. Ioan. 3. — Eccl. 3. — Ca. LIIII. — Psal. 44. — Cap. LV. — Ioan. 1. — Matt. 11. — Cap. LVI.

gnum dicimini, satis locuti sumus. Dignius autẽ illi tres pue-
Danie. 3. ri, quibus refrigerium in igne præbebat, quem corde feruentissimo diligebant, vos de hoc opusculo nostro, verborum quidem numero longe breuius, sed pondere authoritatis multo grandius, in hymno, quo ab eis Deus honoratur, admoneant. Nam sanctitati humilitatem in Dei laudatoribus coniungentes, apertissimè docuerunt, vt tanto quisque caueat ne superbia decipiatur, quãto sanctius aliquid profitetur. Proinde vos quoque laudate eum, qui vobis præstat, vt in ardore medio seculi huius, quamuis coniugio non copulemini, non tamẽ vramini: & orantes etiam pro nobis, benedicite sancti & humiles corde dominũ, hymnũ dicite & superexaltate eum in secula, Amen.

FINIS.

DIVI AVRELII AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, DE ADVLTERINIS coniugiis ad Pollentium, Liber Primus.

Caput 1. PRima quæstio est frater dilectissime Pollenti, earum quas ad me scribens literarum, tãquam consulendo tractasti, quod ait Apostolus, Iis autem
1. Cor. 7. qui sunt in coniungio, præcipio non ego, sed dominus, mulierem à viro non discedere: quòd si recesserit, manere innuptam, aut viro suo recõciliari, & vir vxorem non dimittat: vtrum ita sit accipiẽdum, vt eam prohibuisse nubere intelligatur, quæ sine causa fornicationis discessit à viro: id enim sentis, An sicut ego sensi in eis libris quos ante plurimos annos de sermone Euangelico scripsi, quem secun-
Matt. 5. dum Matthæum habuit Saluator in monte, illas innuptas manere præceperit, quæ à viris suis ea causa recesserint quæ sola permissa est, id est, fornicationis. Videtur enim tibi tunc à viro discedentem fœminam nubere non debere, si nulla viri fornicatione compulsa discesserit. Nec attendis, si nullam vir

eius causam fornicationis habuerit, non eam discedẽtem manere innuptam, sed omnino discedere non debere. Nam vtiq; cui præcipitur, vt si à viro discesserit, innupta permaneat, non discedendi aufertur licentia, sed nubendi. Quod si ita est, datur ergo licentia fœminis quæ continentes esse voluerint, nullum maritorũ expectare consensum, Vt quod dictum est, mulierem à viro non discedere, eis præceptum esse videatur, quæ possunt eligere, non continentiam, sed tale diuortium, quo liceret eis in aliorum nuptias cõuenire. Proinde quæ dilexerint nullum desiderare concubitum, nullum ferre connubium, licebit eis viros suos etiam sine vlla fornicationis causa relinquere, & innuptas secundum Apostolum permanere. Et viri similiter, quoniam par forma est in vtrisque, si continentes esse voluerint, etiã vxoribus non consentientibus deserent eas, & sine vllis nuptiis permanebunt. Tunc enim eis vt putas, alia coniugia liceret inquirere, si causa fornicationis diuortium nasceretur. Cum vero ista causa non est, superest secundum id quod existimas, vt aut coniunx non discedat à coniuge, aut si discesserit sine coniugio maneat, aut ad pristinum cõiugium reuertatur. Nulla ergo existente causa fornicationis, cuilibet coniugi licebit vnum de tribus eligere: aut non discedere à coniuge: aut si discesserit, sic manere: aut si non sic manserit, non alterum quærere, sed priori se reddere. Et vbi est quod idem *Cap. II.* Apostolus, nec ad tempus vt vacetur orationi, nisi ex consensu, voluit coniuges carnali fraudare debito inuicem? Quo modo saluum erit quod ait, Propter fornicationes autem vnusquisq; vxorem suam habeat, vnaquæq; suum virum habeat, vxori vir *1. Cor. 7.* debitum reddat, similiter autem & vxor viro. Vxor non habet potestatem corporis sui, sed vir: similiter & vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier? Hoc quo modo verũ erit, nisi quia nolente coniuge, non licet coniugi cõtinere? Nam si licet mulieri sic dimittere virum vt maneat innupta, nõ vir habet, sed ipsa sui corporis potestatem. Quod etiam de viro intelli- *Matt. 5.* gitur. Deinde cum dictum est, Quicunque dimiserit vxorem suam, excepta causa fornicationis, facit eam mœchari: quo modo dictum intellecturi sumus, nisi prohibitum esse hominem dimittere vxorem, si nulla causa fornicationis extiterit? Et dictum est quare, ne scilicet faciat eã mœchari. Vtiq; ideo, quia etiam si non ipsa dimiserit, sed dimissa fuerit, erit mœcha si nupserit. Propter hoc ergo tam magnum malum non licet *Cap. III.*

homini dimittere vxorem, nisi ex causa fornicationis. Tunc enim non ipse dimittendo facit adulteram, sed dimittit adulteram. Quid si ergo dicat, dimitto quidem vxorẽ meam sine vlla causa fornicationis, sed continens permanebo, ideóne dicemus eum impune fecisse quod fecit? Quis hoc dicere audebit, qui voluntatem domini hæc dicentis intelligit, quoniã nec continentiæ causa dimitti coniugem voluit, qui solam causam

1. Cor. 7. fornicationis excepit? Redeamus ergo ad ipsa Apostoli verba dicentis, Iis autem qui sunt in coniugio præcipio, non ego, sed dominus, vxorem à viro non discedere: quòd si discesserit, manere innuptã. Et eum velut interrogemus, & tanquam præsentem quodam modo consulamus. Cur dixisti Apostole, quòd si discesserit, manere innuptam? Licétne discedere, an non licet? Si non licet, cur præcipis discedenti vt maneat innupta? Si autem licet, profecto est aliqua causa qua liceat. Hæc autem inquisita nõ inuenitur, nisi quam solam Saluator excepit, id est, causa fornicationis. Ac per hoc non præcepit Apostolus mulierem si discesserit manere innuptã, nisi quæ illa causa discedit à viro, qua sola ei licitum est discedere à viro. Vbi enim dicitur, præcipio non discedere, quòd si discesserit, manere innuptam, absit vt contra hoc præceptum faciat, quæ sic discedit vt innupta permaneat. Nisi ergo intelligatur cui licet discedere: non autem licet nisi viro fornicante: quo modo iubetur innupta si discesserit permanere? Quis est qui dicat, si discesserit mulier à viro non fornicante, innupta permaneat, cùm ei nisi à viro fornicante discedere omnino non liceat? Sensus itaq; iste tuus quantum aduersetur vinculo coniugali, vbi dominus nec continentiam voluit suscipi, nisi pari concordíq; consensu, puto quòd iam intelligas.

Cap. IIII. Sed rem ipsam paulo apertius proloquamur, & quasi constituamus ante oculos. Ecce placuit cõtinentia mulieri, viro non placuit. Discessit ab eo mulier, & cœpit viuere continẽter, ipsa scilicet casta mansura, sed factura, quod dominus non vult, adulterum virum: qui cum se non cõtinuerit, alteram quæret. Quid sumus dicturi mulieri, nisi quod dicit Ecclesia, sana doctrina, Redde debitũ viro: ne dum tu quæris vnde amplius honoreris, ille vnde damnetur inueniat? Hoc enim & illi diceremus, si te nolente continere voluisset. Non enim habes potestatem corporis tui, sed ille: sicut nec ille habet potestatem corporis sui, sed tu. Nolite inuicem fraudare, nisi ex consensu. Cùm hæc atque huiusmodi quæ ad hoc pertineant

1. Cor. 7.

neant dixerimus, placétne tibi vt nobis mulier ex ista tua ratione respondeat, ego Apostolum audio dicentem, Præcipio mulierem à viro non discedere: quòd si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari? Ecce, inquis, discessi, nolo reconciliari viro, sed innupta permaneo. Non enim ait, si discesserit, manere innuptam, donec viro suo reconcilietur: sed manere, inquit, innuptam, aut viro suo reconciliari: & hoc, inquit, faciat aut illud. Vnum è duobus eligendum permisit: non autem in horum alterum compulit. Manere innupta eligo, ac sic præceptum impleo. Corripe, argue, increpa, vtere qua volueris seueritate si nupsero. Quid huic contradicam, nisi, Apostolum non bene intelligis? Neq; enim ille præcepisset, si à viro discesserit, innuptam manere mulierem, nisi eam cui discedere licuisset, illa, vna videlicet causa, quæ ibi propterea tacita est, quia notissima est: hoc est, fornicationis. Hanc enim solam Deus magister excepit, cum de dimittenda loqueretur vxore: dedítq; intelligi talem formam etiam in viro esse seruandam: quoniam non solùm mulier non habet potestatem corporis sui, sed vir: sed similiter & vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier. Cum ergo tuum maritum arguere de fornicatione non possis, quo modo te putas quòd ab eo discedis non nubẽdo excusare, à quo tibi non licet omnino discedere? Cùm hæc à nobis mulier audierit, puto nobis eam † sic respondere, vt dicat propterea se manere innuptam, quia sine vlla viri fornicatione discessit. Nam si ille fornicatus esset, non solùm sibi discedere, verumetiam nubere licuisset. Nequaquam hoc illa diceret, † cum & ipse sis verecundatus istam mulieribus dare licẽtiam. Dixisti enim, Si vir vxorem adulteram dimiserit, & aliam duxerit, mulier tantum opprobriũ habebit. Si autem mulier supradicta causa virum dimiserit, & alij nupserit, non vir tantum, sed & mulier opprobrium habebit. Cuius sententiæ tuæ rationem reddens, dicent enim, inquis, eam ideo discessisse, vt alium virum sibi coniungeret, etsi talis fortè fuerit, qualis à quo discessit: perquam facile enim viris est in hoc morbi vicium irruere. Si autem & ipsum dimiserit, & alij nupserit, magis magísq; dicent eam numerositatem virorum appetisse. Hac reddita ratione concludis & dicis, His ergo pertractis vel etiam discussis, oportet mulierem virum tolerare, aut innuptam manere. Bonum planè dedisti consilium mulieribus, vt cùm sciant sibi esse permissum, si adulteros viros di-

Vbi suprà · *Cap. v.* · *† al. puto quòd nolis eam.* · *Cap. vi.* · *† al. Et nequaquam hoc illi liceret.*

miserint, aliis coniugari: non tamen faciant propter opprobrium, sed potius tolerent etiam adulteros viros, ne videantur hac occasione multis velle miscere, eo quòd difficile sit, vt non talem inueniat mulier cui nubat, qualis fuerit quem dimisit, quoniam valde in hũc morbum sunt procliues viri. Cum ergo nos dicimus etiam illi mulieri, quæ virum fornicantem dimiserit, alteri nubere non licere: tu autem dicis licere quidem, sed non expedire, vtrique proculdubio dicimus eam, quæ fornicantem virum dimittit, nubere non debere. Verum hoc interest, quòd nos quando coniuges ambo Christiani sunt, mulieri si à viro fornicante discesserit, dicimus non licere alteri nubere, à viro autem non fornicante non licere omnino discedere. Tu vero dicis, si mulier à viro non fornicante discesserit, non ei licere alteri nubere, propter præceptum: si autem à fornicante discesserit, non ei expedire nubere propter opprobriũ. Mulierem itaq; non nupturam discedere à viro, siue fornicante, siue non fornicante permittis. Porrò beatus Apostolus, imò per Apostolum dominus, quia mulierem non permittit à viro non fornicãte discedere: restat vt eam prohibeat si discesserit nubere, quam permittit à fornicante discedere. De qua enim dicitur, si à viro discesserit, nõ nubat: ea cõditione discedere permittitur vt nõ nubat. Si ergo elegerit non nubere, non est cur prohibeatur discedere: sicut illa de qua dicitur, Si se nõ continet, nubat: hac vtiq; conditione non continere permittitur, vt tamen nubat. Si ergo elegerit nubere, cogi non potest continere. Sicut ergo ista incontinens compellitur nubere, vt possit quod non continet non esse damnabile: sic à viro illa discedens, innupta compellitur permanere, vt possit quòd discedit non esse culpabile. Culpabiliter autem à viro non fornicante discedit, etiam si innupta permanserit. Illa ergo innupta manere præcipitur si discesserit, quæ à fornicante discedit. Quæ cùm ita se habeant, si eo modo intellexerimus Apostolum vt mulieribus dicamus: ita nolite discedere à viris vestris etiã pudicis, vt si discedere volueritis, innuptæ maneatis: omnes quibus placuerit continentia, etiam non consentientibus viris, existimabunt sibi licere discedere. Quod cum proculdubio permittere non debemus, restat vt quod dictum est, si discesserit manere innuptam, de illa dictum docere debeamus, cui licere discedere non vtique nisi à fornicãte didicimus. Ne si aliter docuerimus, obtentu continentiæ perturbemus Christiana

Cap. VII. *1. Cor. 7.*

stiana

ſtiana coniugia,& contra miſericordiſſimum Domini præceptum dimiſſos à continentibus mulieribus incontinentes viros,vel à continentibus viris incõtinentes mulieres in adulteria compellamus. Illud ergo quod Dominus,non quidem *Ca. VIII.*
in ſermone ipſo qui exponebatur à nobis,ſed tamen alibi ait, Quicunque dimiſerit vxorem ſuam niſi ex cauſa fornicatio- *Mat. 19.*
nis,& aliam duxerit,mœchatur: ſi hoc modo intelligendum *Luca 16.*
eſt,vt quicunque cauſa fornicationis dimiſerit, & aliam duxerit,non mœchetur:non videtur in hac cauſa par forma eſſe mariti & vxoris quandoquidem mulier etiam ſi cauſa fornicationis diſceſſerit à viro & alij nupſerit, mœchatur:vir autem ſi eadem cauſa vxorem dimiſerit & aliam duxerit, non mœchatur. At ſi par forma eſt in vtroque, vterque mœchatur,ſi ſe alteri iunxerit:etiam cum ſe à fornicante diſiunxerit.Parem verò eſſe formam in hac cauſa viri atque mulieris: ibi oſtendit Apoſtolus, quod ſæpe commemorandum eſt,vbi cum dixiſſet, Vxor non habet poteſtatem corporis ſui, ſed vir: adiecit atque ait, Similiter & vir non habet poteſtatem *1. Cor. 7.*
corporis ſui, ſed mulier. Cur ergo, inquis,interpoſuit Dominus cauſam fornicationis, & non potius generaliter ait, *Cap. IX.*
Quicunque dimiſerit vxorem ſuam & aliam duxerit, mœchatur: ſi & ille mœchatus eſt,qui dimiſſa fornicante mulie- *Mat. 19.*
re alteram ducit?Credo,quia illud quod maius eſt, hoc Dominus commemorare voluit. Maius enim adulterium eſſe quis negat, vxore non fornicante dimiſſa alteram ducere, quàm ſi fornicantem quis dimiſerit, & tunc alteram duxerit: non quia & hoc adulterium non eſt, ſed quia minus eſt vbi fornicante dimiſſa, altera ducitur. Nam ſimili locutione vſus etiam Apoſtolus Iacobus ait, Scienti igitur bonum facere & non facienti,peccatum eſt illi. Nunquid ideo non peccatum *Iaco. 4.*
eſt illi,qui neſcit bonũ facere,& ideo nõ facit?Vtiq; peccatũ eſt,ſed hoc grauius,ſi etiam ſciat & non faciat.Nec illud ideo nullũ quia minus.Vt ergo eodẽ modo vtrũque dicamus,ſicut quicunq; dimiſerit vxorẽ,excepta cauſa fornicationis,& aliã duxerit,mœchatur:ita quicunque ſcit bonum [facere] & non facit,peccat. Sed quemadmodum hic recte dici non poteſt: ergo ſi neſcit,non peccat. Sunt enim etiam peccata ignorantium,quamuis minora quàm ſcientium: ita nec illi recte dici poteſt,ergo ſi cauſa fornicationis dimiſerit, & aliam duxerit,non mœchatur.Eſt enim mœchatio etiam eorum, qui

alias

alias ducũt, relictis propter fornicationem prioribus: sed vtique minor quàm eorum qui non propter fornicationem dimittunt, & alteras ducunt. Potest quippe sicut dictũ est, scienti bonum facere & non facienti peccatum est illi, eo modo & illud dici, dimittẽti vxorem sine causa fornicationis, & aliam ducẽti mœchatio est illi. Quemadmodũ igitur si dixerimus, Quicunque mulierẽ à marito præter causam fornicationis dimissam duxerit, mœchatur, proculdubio verum dicimus: nec tamẽ ideo illum qui propter causam fornicationis dimissam duxerit, ab hoc crimine absoluimus, sed vtrosq; mœchos esse minime dubitamus. Ita eũ qui præter causam fornicationis vxorẽ dimiserit, & aliã duxerit, mœchũ pronunciamus: nec ideo tamẽ eũ qui propter causam fornicationis dimiserit & alteram duxerit, ab huius peccati labe defendimus. Ambos enim, licet alterũ altero grauius, mœchos tamen esse cognoscimus. Neque enim quisquã ita est absurdus, vt mœchum neget esse qui duxerit eam, quã maritus propter causam fornicationis abiecit: cùm mœchum dicat eum qui duxerit eam quæ præter causam fornicationis abiecta est: Sic ergo isti ambo sunt mœchi. Vnde cũ dicimus, Quicunque mulierẽ præter causam fornicationis à virò dimissam duxerit, mœchatur: de vno quidẽ ipsorum dicimus, nec tamen ideo mœchari negamus qui eã duxerit, quã propter causam fornicationis maritus dimiserit. Ita cum ambo sint mœchi, & ille scilicet qui dimiserit vxorẽ suã præter causam fornicationis, & aliã duxerit, & ille qui propter causam fornicationis vxore dimissa se alteri copulauerit: profecto quando de vno eorũ legimus, non ita intelligere debemus, quasi ex hoc alter mœchus negatus sit, quòd alter expressus sit. Sed si hoc Euangelista Matthæus, qui expressa vna specie alteram tacuit, facit ad intelligẽdum difficile, nunquid non alij generaliter idipsum ita complexi
Mar. 10. sunt, vt de vtroq; posset intelligi? Nam secundũ Marcum sic scriptum est, Quicũque dimiserit vxorem suã & alterã duxerit, adulterium cõmittit super eam: & si vxor dimiserit virum
Luca 16 suum & alij nupserit, mœchatur. Secũdum Lucam sic, Omnis qui dimittit vxorem suam & alteram ducit, mœchatur: & qui dimissam à viro ducit, mœchatur. Qui ergo nos sumus vt dicamus, Est qui mœchatur, vxore sua dimissa alteram ducens: est qui hoc faciens non mœchatur, cum Euangelium dicat omnem mœchari qui hoc facit. Proinde si quicunque hoc fecerit

serit, vt vxore sua dimissa alteram ducat, mœchatur: sine dubio ibi sunt ambo, & qui præter, & qui propter causam fornicationis dimittit vxorem, Hoc est enim quicunque dimiserit: hoc est, omnis qui dimittit. Non autem sicut nescio qua- *Caput x.*
re tibi visum est, cum Euangelij secundum Matthæum verba proferrem, prætermisi quod scriptum est, & aliam duxerit, & sic dixi mœchatur: sed verba posui quæ in sermone illo prolixo leguntur, quem Dominus in monte habuit. Hũc enim tractãdum susceperã, quæ verba illic ita legũtur vt posui, id est, Quicunque dimiserit vxorem suam, excepta causa fornica- *Matt. 5.*
tionis, facit eam mœchari, & qui solutã à viro duxerit mœchatur. Vbi etsi nonnulla exemplaria verbis diuersis eundem sensum habent interpretatum, non tamen ab eo quod intelligitur discrepant. Alia quippe habent, quicunque dimiserit: alia, omnis qui dimiserit. Itémque alia, excepta causa fornicationis: alia, præter causam fornicationis, alia nisi ob causam fornicationis. Itẽ alia, qui solutã à viro duxerit, mœchatur: alia, qui dimissam à viro duxerit, mœchatur. Vbi puto quòd videas, nihil interesse ad vnã eandémque sententiam. Quanuis illud vltimũ, id est, qui dimissam à viro duxerit, mœchatur: in eo sermone quẽ Dominus fecit in monte, nõnulli codices & Græci & Latini non habeant. Credo propterea quia & ibi explicatus hic sensus putari potuit, in eo quod superius dictũ est facit eam mœchari. Quo modo enim dimissa sit mœcha, nisi fiat qui eam duxerit mœchus? Verba verò quæ ipse posui- *Cap. xi.*
sti, vnde tibi visum est, nõ mœchari eum qui propter causam fornicationis vxorem dimiserit & aliam duxerit, obscurè quidem posita sunt. Vnde non miror in eis intelligendis laborare lectorem: sed non sunt [diffiiclia] in eo sermone Domini, qui tunc à me tractabatur quando illa conscripsi, quæ cũ legeres te mouerũt. Alibi quippe idẽ Matthæus ea Domi- *Matt. 5.*
num dixisse narrauit, non cum illũ prolixum faceret in monte sermonem, sed cum interrogatus esset à Pharisæis, vtrum liceret ex quacunque causa dimittere vxorem. Sed quod minus intelligitur apud Matthæum, apud alios Euangelistas intelligi potest. Quapropter cum legerimus in Euangelio secundum Matthæũ, Quicunque dimiserit vxorem nisi ob for- *Mat. 19.*
nicationem: vel hoc quod magis in Græco legitur, præter causam fornicationis, & aliam duxerit, mœchatur: non debemus continuo putare illum non mœchari, qui propter causam for

ſam fornicationis dimiſerit , & aliam duxerit : ſed adhuc ambigere,donec Euangelium ſecundum alios Euangeliſtas, à quibus hoc narratum eſt,conſulamus. Quid ſi enim ſecundum Matthæum non quidẽ quod ad hãc rem pertinet dictum eſt totum, ſed ita pars dicta eſt, vt intelligeretur à parte totum, quod tanquam explanantes Marcus & Lucas, vt clareret plena ſententia,totum dicere maluerunt ? Cum itaque primum non dubitantes,verum eſſe quod apud Matthęum legitur,Quicunque dimiſerit vxorem ſuã præter cauſam fornicationis,& aliam duxerit,mœchatur : quæſierimus, vtrũ tantum iſte mœchetur ducendo alteram vxorẽ,qui præter cauſam fornicationis priorẽ dimiſerit:an omnis qui dimiſſa vxore alteram duxerit,vt ibi ſit etiam ille qui fornicantem dimi

Mar.10. ſerit:Nõne ſecundũ Marcum reſpõdebitur nobis,Quid quæritis,vtrum ille ſit mœchus,& ille non ſit?Quicunq; dimiſe-

Lucæ 16. rit vxorem ſuam & aliã duxerit,adulterium cõmittit.Nónne etiã ſecundum Lucã dicetur nobis, Quid ambigitis vtrũ ille qui propter cauſam fornicationis vxorẽ dimiſerit & aliã duxerit,nõ mœchetur?Omnis qui dimittit vxorẽ ſuam & ducit alteram,mœchatur.Ac per hoc quoniam fas non eſt vt Euangeliſtas,quanuis diuerſis verbis de vna re loquẽtes,ab vno ſen ſu eadémque ſententia diſſentire dicamus,reſtat vt Matthæũ intelligamus à parte totum ſignificare voluiſſe:eãdem tamen tenuiſſe ſententiam,vt dimittens vxorem & alteram ducens, non quidam mœchetur,id eſt, qui præter fornicationem dimiſerit:quidam verò non mœchetur,id eſt,qui propter for-

Cap. XII. nicationẽ dimiſerit : ſed omnis qui dimittit vxorem ſuam &

Lucæ 16. ducit alteram,mœchari minime dubitetur. Nam & illud quod etiam ſecundum Lucam ſequitur,Qui dimiſſam à viro ducit,mœchatur,quo modo eſt verum ? Quo modo mœchatur,niſi quia illa quam duxit,eo viuente à quo dimiſſa eſt,adhuc vxor aliena eſt?Si enim iam ſuæ non alienæ miſcetur vxori,vtique non mœchatur.Mœchatur autem , Aliena eſt ergo, cui miſcetur.Porrò ſi aliena eſt,hoc eſt,eius à quo dimiſſa eſt, etiam ſi propter fornicationis cauſam dimiſſa eſt,nondum dimittentis vxor eſſe ceſſauit.Si autem illius eſſe ceſſauit:iam huius eſt cui alteri nupſit. Et ſi huius eſt,nõ mœchus iudicandus eſt,ſed maritus. Sed quia non eum maritum dicit ſcriptura,ſed mœchum , adhuc illa illius eſt à quo etiã cauſa fornicationis abiecta eſt.Et ideo quãcunq; etiã ipſe illa dimiſſa

ducit

ducit vxorem, quia cum alieno marito concumbit, adultera est. Vnde autem fieri potest, vt adulter etiam ipse non sit, cum constet adulterare quã duxit † ? Iam nunc videamus quod ait Apostolus, Cæteris autem ego dico, nõ Dominus, ad impa ria scilicet. hoc est, vbi non ambo Christiani fuerant, cõiugia locuturus, Quod mihi visum est eum monendo dixisse, Quia enim coniunx fidelis relinquere coniugem licite potuit infidelem: ideo fieri hoc non Dominus, sed Apostolus prohibet. Quod enim Dominus prohibet, fieri omnino nõ licet. Monet ergo Apostolus quo possit esse multorũ occasio lucrandorum vt fideles coniuges in relinquendis infidelibus permissa licentia non vtantur. Tibi autem videtur, infideles quoque dimitti à fidelibus non licere, quia hoc vetat Apostolus: cum ego dicam licere, quia hoc non vetat Dominus, non tamen expedire, quia hoc vt non fiat, monet Apostolus, Qui reddit etiã rationem cur fieri non expediat, quãuis liceat. Quid enim scis, inquit, mulier, si virum saluum facies: aut vnde scis vir si vxorem saluam facies? Cum etiam superius dixisset, Sanctificatus est enim vir infidelis in vxore, & sanctificata est mulier infidelis in fratre: hoc est, in Christiano. Alioquin filij vestri, inquit, immundi essent, nunc autem sancti sunt, Sic ad lucrandos coniuges & filios Christo, etiam exemplis quæ iam prouenerant, videtur hortatus. Cur ergo non expediat infideles coniuges dimitti à fidelibus, causa euidenter expressa est. Nõ enim propter vinculum cum talibus coniugale seruandum, sed vt acquirantur Christo, recedi ab infidelibus coniugibus Apostolus vetat. Multa sunt autem facienda non iubente lege, sed libera charitate: & ea sunt in nostris officiis gratiora, quæ cum licerent nobis etiam non impendere, tamen causa dilectionis impendimus. Vnde prior ipse Dominus cum se tributum non debere monstrasset, soluit tamen, ne scandalizaret eos quibus ad æternam salutem gerens hominem consulebat. Iam verò Apostolus quemadmodum ista commẽdet, eius verba testantur, vbi dicit, Cum enim liber sim ex omnibus, omnium seruum me feci vt plures lucrifacerem. Cum paulò superius dixisset, Nunquid non habemus potestatem manducandi & bibendi? Nunquid non habemus licentiam sororem mulierem circunducendi, sicut & cæteri Apostoli & fratres Domini & Cephas? An ego solus & Bernabas nõ habemus potestatẽ hoc † operandi? Qui militat suis stipendiis vnquam

Ca. XIII.
† *al. quẽ constat adulterare cũ dixit, Qui dimissã duxerit, mœchatur?*
1. *Cor.* 7.
Ibidem.
Ca. XIIII.
Mat. 17.
1. *Cor.* 9.
Ibidem.
† *non.*

quam? Quis plantauit vineam, & de fructu eius nó edit? Quis pascit, & de lacte gregis non percipit? Et paulopòst, Si alij, inquit, potestatis vestræ participant, non magis nos? Sed nó sumus vsi hac potestate, sed omnia toleramus, ne quod impedimentum demus Euangelio Christi. Deinde post pauca, Quæ ergo inquit, mihi merces erit? Vt euangelizans sine sumptu ponam Euangelium, vt non abutar potestate mea in Euangelio. Continuóque subiungit quod pauloantè commemoraui, Cum enim liber sim ex omnibus, omnium me seruum feci, vt plures lucrifacerem. Item alio loco de quibusdam quæ ad
1. Cor. 6. escam pertinent. Omnia, inquit, mihi licita sunt, [sed nó omnia expediunt: Omnia mihi licita sunt,] sed ego sub nullius redigar potestate. Esca ventri, & vẽter escis, Deus autẽ & hũc
1. Cor. 10. & has euacuabit. Itẽ alibi de hoc ipso, Omnia licita sunt, sed non omnia expediunt. Omnia licita sunt, sed non omnia ædificant, Nemo quod suum est quærat, sed id quod alterius est. Atque vt ostenderet vnde loqueretur. Omne, inquit, quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes propter con-
1. Cor. 8. scientiam. Et tamen alibi dicit, Non manducabo carnem in
Rom. 14. æternum, ne fratrem meũ scãdalizem, Itémque alibi. Omnia quidẽ munda, sed malũ est homini qui per offensionem manducat. Quid est, omnia licita sunt: ipsum est, omnia quidem munda. Et quid est, sed non omnia expediunt: ipsum est, sed malum est homini qui per offensionẽ manducat. Ita ostendit ea quæ licita sunt: id est, nullo pręcepto Domini prohibentur, sicut expedit potius esse tractanda, non præscripto legis, sed consilio charitatis. Hæc sunt quæ amplius erogantur saucio,
Lucæ 10. qui curandus ad stabulũ Samaritani illius miseratione perductus est. Et ideo dicuntur non à Domino præcipi, quãuis à Domino moneantur auferri, vt tanto intelligantur esse gratiora,
Cap. xv. quãto magis ostenduntur indebita. Sed ea quæ in his talia sunt, vt quãuis sint licita non expediant, non in eis dici potest,
1. Cor. 7. bonum est hoc, sed illud melius: sicut dictum est, Qui dat nuptum, bene facit: & qui non dat nuptũ, melius facit. Ibi enim vtrunque licet, & hoc aliquando, aliquando illud expedit. Nã illis qui se non continent, vtique expedit nubere, & quod licet expedit. Quæ autem vouerint continentiam, nec licet nec expedit. Porrò discedere ab infideli cõiuge licet, sed non expedit: manere autem cũ illo si cohabitare consentit, & licet & expedit: quia si nó liceret, expedire non posset. Potest ergo aliq

aliquid licere & non expedire, expedire autem quod non licet non potest. Ac per hoc non omnia licita expediunt, omnia vero illicita non expediunt. Sicut enim omnis qui Christi sanguine redẽptus est, homo est: non tamen omnis qui homo est, etiam sanguine Christi redemptus est: ita omne quod non licet non expedit, nec tamen omne quod non expedit, etiam non licet. Sunt quippe licita quæ non expediunt: sicut & Apostolo teste didicimus. Sed inter id quod illicitum est, & ideo non expedit, atque id quod licitum est, nec tamen expedit, quid intersit, aliqua vniuersali regula definire difficile est. Citius enim quis dixerit, Omne quod fieri non expedit, peccatum est. Omne autem peccatum illicitum est, Omne ergo quod nõ expedit illicitum est. Et vbi erunt illa quæ licita esse, sed non expedire Apostolus dicit: si omne quod non expedit, licitum non est? Quapropter quia verum dixisse Apostolum dubitare nõ possumus, & aliqua peccata esse licita dicere non audemus, restat vt dicamus, fieri aliquid quod non expediat: & tamen si licitum est, non esse peccatum, quanuis quoniam non expedit, non sit vtique faciendum. Quod si absurdum videtur, vt aliquid fiat quod non expedit, & dicatur non peccasse qui fecerit, intelligendum est hoc ex consuetudine sermonis absurdum: quæ ita late patet, vt etiam iumenta, quanuis sint rationis expertia, tamen plerunque dicamus debere vapulare cum peccant. Peccare autem proprie non est nisi eius qui vtitur rationali voluntatis arbitrio, quod in omnibus mortalibus animantibus non nisi homini est diuinitus attributum. Sed aliud est cum proprie loquimur, aliud cũ verba ex aliis rebus transferendo vel abutendo mutuamur. Vt igitur si possumus enitamur, inter id quod licet & non expedit, & id quod non licet atque ideo non expedit, aliquo certo fine distinguere: ea mihi videntur licere, & non expedire, quæ per iustitiam quidem, quæ coram Deo est, permittuntur, sed propter offensionem hominum, ne ob hoc impediantur à salute, vitanda sunt. Ea vero non licere, & ideo nec expedire, quæ sic ipsa iustitia vetantur, vt facienda non sint, etiam si ab eis quibus in notitiam fuerint perlata, laudentur. Quod si ita est, ideo non nisi illicita prohibentur à domino, vt ea quæ licita sunt, & non expediunt, non legis vinculo, sed libera discretionis † beneficentia caueantur. Quocirca si dimittere infidelem coniugem nõ liceret, hoc fieri dominus prohiberet, neque

Ca. XVI. *Ca. XVII.* *† dilectioni.*

1. *Cor.* 7. id Apostolus prohibens diceret, Ego dico non dominus. Nam
†*al. forni cationem carnis.* si propter causam fornicationis† permittitur homo à coniuge separari; quanto magis in coniuge mentis fornicatio detestanda est: id est infidelitas, de qua scriptum est, Quoniam ecce
Psal. 72. qui longe se faciunt à te, peribunt, perdidisti omnes qui fornicantur abs te.
Caput XVIII. Sed quia ita licitum est vt non expediat: ne propter coniugum separationes offensi homines, ipsam doctrinam salutis, qua illicita prohibentur exhorreant: ac sic peiores atque perituri in eadem infidelitate remaneant: intercedit Apostolus: & monendo fieri vetat, quod ita licitum est vt non expediat. Sic enim recedere ab infidelibus vxoribus vel maritis, fideles viri vel fœminæ non prohibentur à domino, vt neq; iubeantur: Nam si dimittere tales coniuges iuberentur, nullus esset locus consilio monẽtis Apostoli ne hoc fieret. Nullo modo enim quod dominus iubet, seruus bonus fieri prohiberet. Namque hoc dominus aliquando per Esdram Prophetã fieri
1. *Esd.* 10. iussit, & factum est, Dimiserunt Israëlitæ vxores alienigenas, quicunque tunc habere potuerunt, per quas fiebat vt & ipsi ad alienos seducerentur deos: non vt illæ per maritos vero acquirerentur Deo. Nondũ enim tanta gratia Saluatoris illuxerat, & promissis temporalibus veteris testamenti, adhuc inhiabat illius populi multitudo. Et propterea cum bona terrena quæ pro magno expectabant à domino, viderent etiã his abundare qui multos falsos colebant deos, blandiciis vxorũ prius eos reuerebantur offendere, deinde inducebantur & colere. Vnde
Deut. 7. iusserat dominus per sanctum Moysem, ne quis vxorem alienigenam duceret. Merito ergo quas duxerant domino prohibente, domino iubente dimiserunt. Cum vero cœpisset gentibus Euangelium prædicari, iam coniunctos gentiles gentilibus comperit coniuges. Ex quibus si non ambo crederent, sed vnus aut vna infidelis cum fideli consentiret habitare, nec probiberi à domino debuit fidelis infidelem dimittere, nec iuberi. Ideo scilicet non prohiberi, quia iustitia permittit à fornicante discedere, & infidelis hominis fornicatio est maior in corde: nec vera eius pudicitia cũ con-
Rom. 14. iuge dici potest, quia omne quod non est ex fide peccatum est: quanuis veram fidelis habeat pudicitiam, etiam cum infideli coniuge, quæ non habet veram. Ideo autem nec iuberi debuerunt fideles ab infidelibus separari, quia non contra iussionem domini gentiles fuerant ambo coniũcti. Quoniam

ergo

ergo ab infideli fidelem discedere nec prohibet, nec iubet dominus, ideo vt non discedat, Apostolus dicit, non dominus, habens vtique spiritum sanctum in quo dare posset vtile & fidele consilium. Vnde cum dixisset de muliere cuius vir mortuus fuerit, Beatior autem erit si sic permanserit, secundum consilium meum: ne quis hoc consilium tanquam humanum, non diuinum contemnendum putaret, adiecit, Puto autem quòd & ego spiritum Dei habeam. Proinde intelligendum est, etiam ipsa quæ non à domino iubentur, sed à sancto eius famulo vtiliter suadentur, eodem domino inspirante, suaderi. Absit enim vt quisquam catholicus dixerit, quando suadet spiritus sanctus, non dominum suadere, cum & ipse dominus sit, & inseparabilia sint opera trinitatis. Dicit tamen, De virginibus autem præceptum domini non habeo, consilium autem do. Non vt hoc consilium alienum existimemus à domino, cum continuo sequatur & dicat, tanquam misericordiam consecutus à domino vt fidelis essem. Secundum Deum ergo dat fidele consilium in eo [spiritu dei] quo ait, Puto autē quòd & ego spiritum Dei habeam. Verumtamen aliud est domini iubentis imperium, aliud conserui secundum misericordiam charitatis, quæ est illi à domino inspirata atque donata, fidele consilium. Ibi aliud facere non licet, hic autem licet: ita sanè vt ipsum licitum partim quidem expediat, partim vero non expediat. Expedit tunc, quando non solum per iustitiam, quæ coram domino est permittitur, sed etiam hominibus nullum ex hoc impedimentum [salutis infertur: velut cum dat consilium non nubendi Apostolus virginibus, vnde præceptum] domini se [non] habere testatur: licet aliud facere, id est, nubere, & minus quàm continentiæ, bonum tamen tenere nuptiarum, †ipsumq; licitum etiam expedit: quoniam in vetita & illicita ruituram carnis infirmitatem sic excipit honestate nubendi, vt neminē impediat ad salutem: quanuis† magis expediret, magisq; honestum esset, si virgo consilium quo præceptum eā non compellit arriperet. Tunc autem non expedit id quod licitū est quando permittitur quidē, sed vsus ipsius potestatis, aliis affert impedimentum salutis. Sicut est vnde iam diu loquimur, discessio fidelis coniugis ab infideli: quam nō prohibet dominus pręcepto legis; quia corā illo iniusta nō est: sed prohibet Apostolus cōsilio charitatis, quia infidelibus affert impedimētū salutis: non solū quia perniciosissimè

1. Cor. 7.

Ibidem.

† al. & minus cōtinentiæ bonū tenere in nuptiis.

† al. neminem cogat quāuis.

scandalizantur offensi, verumetiam quia in alia coniugia cum ceciderint viuentibus eis quibus dimittũtur, adulterinis nexibus colligati, difficillime resoluũtur. Ideo hic, vbi id quod licet non expedit, non potest dici, si dimiserit infidelem, bene facit: si non dimiserit, melius facit: sicut dictum est, Qui dat nuptum, bene facit: & qui non dat nuptum: melius facit. Quoniam illud non solum vtrunque pariter licet, vnde ad nihil horum præcepto domini quisquam compellitur: sed etiã vtrunque expedit, aliud minus, aliud amplius, vnde ad id quod amplius expedit, consilio Apostoli quicunq; potest capere prouocatur. Hoc autem vbi de dimittendo vel non dimittendo infideli coniugio quæritur, vtrunque quidem pariter licitum est per iustitiam quæ coram domino est, & ideo nihil horum dominus prohibet; sed non vtrunq; expedit, propter infirmitates hominum, & ideo id quod non expedit, Apostolus prohibet: dante sibi domino liberum prohibendi locum, quia neque id quod monet Apostolus, prohibet dominus: neq; id quod prohibet Apostolus, iubet dominus, Quod nisi ita esset, neq; contra prohibitionem domini Apostolus aliquid moneret, neque contra iussionem eius aliquid prohiberet. Proinde in his duabus causis, vna de nubendo vel non nubendo, altera de infidele coniuge dimittendo vel non dimittendo, aliquid simile est in verbis Apostoli, aliquid dissimile. Simile quidem quod & ibi dicit, Præceptum domini non habeo, consilium autem do: & hic dicit, Ego dico, non dominus. Quale est enim, præceptum domini non habeo: tale est, non dicit dominus. Et quale est, consilium do: tale est ego dico. Illud autem dissimile est, quia de nubendo & non nubendo potest dici, hoc bene fieri, illud melius, quoniam vtrunque expedit, minus aliud, magis aliud. At vero de coniuge infideli dimittendo vel non dimittendo, quoniam vnum horum non expedit, aliud expedit, dici non oportet, Qui dimittit, benefacit: & qui non dimittit, melius facit: Sed dici oportet, non dimittat; quia & si licet, non expedit. Sic ergo possumus dicere melius esse infidelem coniugem non dimittere, quanuis liceat & dimittere: quemadmodum recte dicimus, melius esse quod & licet & expedit, quàm id quod licet, & non expedit. His de causis factum est, vt exponens domini sermonem, quem prolixum in monte habuit, vbi ventum est ad quæstionem de coniugibus dimittendis, vel non dimittendis, adhibitis etiam Apostolicis testim

Marginalia: Cap. XIX. — 1. Cor. 7. — 1. Cor. 7. — Cap. XX. — li. 1. de ser. domini in monte, cap. 14.

testimoniis, dicerem consilium esse Apostoli, non præceptum domini, vbi ait, Cæteris autem ego dico non dominus, monẽs 1. *Cor.* 7.
eos qui haberent coniuges infideles, vt consentientes habitare secum non dimitterent. Quod vtique ideo monendum non iubendum fuit, quia non tanto pondere prohibendi sunt homines facere licita, quanuis non expediant, quanto pondere prohibentur illicita. Si autem alicubi Apostolus etiã illa quæ iubenda sunt, monere dignatus est, hoc fecit parcẽdo infirmitati, non præiudicando iussioni. Vnde ipse dixit, Non vt confundam vos hæc scribo, sed vt filios meos charissimos moneo. Quid habet quæstionis vbi ait, ego dico, non dominus? Item 1. *Cor.* 4.
vbi ait, Ecce ego Paulus dico vobis, quia si circuncidamini: *Galat.* 5.
Christus vobis nihil proderit: nunquid etiã hic dicit, ego dico, non dominus? Non sunt itaque ista similia, quia etiã illa quæ iubet dominus, non est indignum neque contrarium, si eadem monet Apostolus. Monemus enim quos charos habemus: vt faciant domini præcepta, vel iussa. Cum vero ait, Ego dico, nõ dominus: satis ostendit dominum non prohibere quod ipse prohibebat. Prohibuisset autem dominus si esset illicitum. Ergo secundum ea quæ supra diu diximus, multúmque versauimus, licitum erat per iustitiam, sed etiam licitum non erat faciendum propter liberam beneuolentiam. Tu autem cui *Cap.* XXI.
placet ita non licere quod non vetat dominus, sed Apostolus, quemadmodum non licet quod vetat dominus, cũ exponere voluisses quid sibi vellet quod ait, Ego dico nõ dominus: cum 1. *Cor.* 7.
alloqueretur fideles, quibus essent cõiuges infideles, dixisti, quia dominus iussit ne coniugia sibimet diuersę religionis copularentur, & ipsum adhibuisti testimonium domini dicẽtis, Non accipies vxorẽ filio tuo à filiabus alienigenarum, ne tra- *Deut.* 7.
ducat eũ post deos suos, & pereat anima eius. Addidisti etiam verba Apostoli vbi dixit, Mulier alligata est quãdiu vir eius viuit. Quod si mortuus fuerit vir eius, liberata est, cui vult 1. *Cor.* 7.
nubat, tantum in domino. Quod ita exposuisti vt adiungeres, id est, Christiano. Deinde secutus es & aisti, Hoc est ergo domini præceptum tam in veteri quàm in nouo testamento, vt non nisi vnius religionis & fidei coniugia sibi maneant copulata. Si hoc ergo est domini præceptum tam in veteri testamento quàm in nouo, & hoc iubet dominus, hoc docet Apostolus, vt non nisi vnius religionis & fidei maneant copulata coniugia, quare contra hoc domini iussum,

contra doctrinam suam, contra præceptum testamenti veteris & noui, iubet Apostolus[vt diuersæ fidei cõiugia maneant copulata? Quia Paulus, inquis, gẽtium prædicator & Apostolus] iam in coniugio positos, non solùm monet, sed etiam iubet, vt si vnus aut vna è coniugibus credidisset, alterum vel alteram non credentem, secum tamen habitare consentientem non dimitteret. His verbis tuis aliud hoc, aliud esse illud satis euidenter ostendis. Illud enim de his cõiugiis agitur, quæ sibi primitus copulantur; ne nubat fœmina nõ suæ religionis viro, vel ne vir talem ducat vxorem. Id enim vt dicis iubet Deus, docet Apostolus, vtrunq; præcipit testamentum. Hoc autem diuersum esse quis abnuat, vbi agitur non de coniungendis, sed de coniunctis? Ambo quippe vnius eiusdémq; infidelitatis fuerũt quando cõiuncti sunt: sed Euangelium cùm venisset, alter sine altera, vel altera sine altero credidit. Si ergo aliud est hoc, quod sine scrupulo vllius dubitationis apparet, cur fidelẽ cùm
2. Cor. 13. infideli in coniugio permanere, non & dominus sicut Apostolus iubet, nisi forte isto loco vacat quod tam fidenter ipse ait, An vultis experimentum accipere eius qui in me loquitur Christus? Et vtiq; dominus est Christus. Intelligísne quid dicam? An in hoc explanando aliquando diligentius immorabor? Attende vtrum rem ipsam tanquam in conspectu considerandam planiore sermone ponamus. Ecce coniuges duo, vnius infidelitatis, ita fuerunt quando coniuncti sunt: nulla de his quæstio est quæ pertineat ad illam domini iussionem doctrinámq; Apostolicam, & præceptum testamenti veteris & noui, quo prohibetur fidelis cum infideli copulare coniugium: Iam sunt coniuges, & adhuc ambo sunt infideles, adhuc tales sunt quales fuerunt antequam iungerentur, qualésq; cõiuncti sunt. Venit Euãgelij prædicator, Credidit eorum aut vnus, aut vna, sed ita vt infidelis cùm fideli habitare consentiat. Iubet fideli dominus, ne infidelem dimittat, an non iubet? Si dixeris iubet, reclamat Apostolus, Ego dico non dominus. Si dixeris, non iubet, causam requiro. Neque illam mihi responsurus es, quam tuis literis indidisti, quia dominus prohibet fideles infidelibus iungi: hic enim nullo modo est ista causa, de iam iũctis loquimur, non de iungendis. Si ergo tu causam non inuenisti, cur non vetet dominus, quod vetat Apostolus: cernis enim iam, vt existimo, non esse ipsam quam esse putaueras: vide an forte illa sit quæ mihi visa est, & tunc proferenda, & nunc defendenda

da: vt scilicet illud intelligamus dicere dominum quod habet coram illo nullo modo transgredienda iustitia, id est, quod ita iubet aut vetat, vt aliud facere omnino non liceat. Quod autem volentis potestati permittit, vt nec agatur nec prætermittatur illicite, ibi seruorum suorum consilio locum dare videtur, vt id potius suadeant quod viderint expedire. Teneatur hic ergo primitus ac maxime, ne committantur illicita. Vbi autem aliquid ita licitum est, vt aliud facere omnino nō sit illicitum, fiat quod expedit, vel quod magis expedit. Illa igitur quæ dominus ita dicit vt dominus, id est, non monentis consilio, sed dominantis imperio, facere non licet, & ideo nec expedit. Dominus itaq; præcipit mulierem à viro nō discere: quòd si discesserit, ea vtique causa qua discedere licitum est, manere innuptam, aut viro suo recōciliari. Mulier enim sub viro viuo marito iuncta est legi, & viuente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro, quoniam mulier alligata est quandiu vir eius viuit. Vnde si vxor dimiserit virum suum & alij nupserit, mœchatur: & qui dimissam à viro duxerit, mœchatur. Ideóq; ex eodem præcepto domini & vir vxorem non dimittat, quoniam qui dimiserit vxorem suam præter causam fornicationis, facit eam mœchari: sed si propter hanc causam dimiserit, etiam ipse sic maneat. Omnis enim qui dimittit vxorem suam & ducit alteram, mœchatur. Hæc constituta domini sine vlla retractatione seruanda sunt. Habet enim hæc iustitia quæ coram illo est, siue approbent, siue improbent homines: & ideo dici non oportet, propter offensiones hominum, aut ne impediantur homines ab ea salute, quæ in Christo est, hanc dixerim non esse seruandam. Quis enim Christianus audeat dicere, ne homines offendam, aut vt homines Christo acquiram, faciam mœchari vxorem meam, aut ego ipse mœchus fiam? Potest enim fieri, vt cùm adulteram vxorem quis dimiserit Christianus, ita tentetur, vt aliqua fœmina quæ nondum credidit, cupiens in eius nuptias conuenire, promittat se futuram esse Christianam, & hoc non fallaciter, sed si ei nupserit, hoc omnino factura. Huic itaque hoc connubium recusanti, poterit suggerere ille tentator, Dominus dixit, Quicunque dimiserit vxorem suam præter causam fornicationis, & aliam duxerit, mœchatur: tu autem qui dimisisti propter causam fornicationis vxorem, si aliam duxeris, non mœchaberis. Huic talia suggerenti, erudito corde respon- *Ca. xxII.* *Lucæ 16.*

contra doctrinam suam, contra præceptum testamenti veteris & noui, iubet Apostolus [vt diuersæ fidei cõiugia maneant copulata? Quia Paulus, inquis, gẽtium prædicator & Apostolus] iam in coniugio positos, non solùm monet, sed etiam iubet, vt si vnus aut vna è coniugibus credidisset, alterum vel alteram non credentem, secum tamen habitare consentientem non dimitteret. His verbis tuis aliud hoc, aliud esse illud satis euidenter ostendis. Illud enim de his cõiugiis agitur, quæ sibi primitus copulantur; ne nubat fœmina nõ suæ religionis viro, vel ne vir talem ducat vxorem. Id enim vt dicis iubet Deus, docet Apostolus, vtrunq; præcipit testamentum. Hoc autem diuersum esse quis abnuat, vbi agitur non de coniungendis, sed de coniunctis? Ambo quippe vnius eiusdémq; infidelitatis fuerũt quando cõiuncti sunt: sed Euangelium cùm venisset, alter sine altera, vel altera sine altero credidit. Si ergo aliud est hoc, quod sine scrupulo vllius dubitationis apparet, cur fidelẽ cùm
1. Cor. 13. infideli in coniugio permanere, non & dominus sicut Apostolus iubet, nisi forte isto loco vacat quod tam fidenter ipse ait, An vultis experimentum accipere eius qui in me loquitur Christus? Et vtiq; dominus est Christus. Intelligísne quid dicam? An in hoc explanando aliquando diligentius immorabor? Attende vtrum rem ipsam tanquam in conspectu considerandam planiore sermone ponamus. Ecce coniuges duo, vnius infidelitatis, ita fuerunt quando coniuncti sunt: nulla de his quæstio est quæ pertineat ad illam domini iussionem doctrinámq; Apostolicam, & præceptum testamenti veteris & noui, quo prohibetur fidelis cum infideli copulare coniugium: Iam sunt coniuges, & adhuc ambo sunt infideles, adhuc tales sunt quales fuerunt antequam iungerentur, qualésq; cõiuncti sunt. Venit Euãgelij prædicator, Credidit eorum aut vnus, aut vna, sed ita vt infidelis cùm fideli habitare consentiat. Iubet fideli dominus, ne infidelem dimittat, an non iubet? Si dixeris iubet, reclamat Apostolus, Ego dico non dominus. Si dixeris, non iubet, causam requiro. Neque illam mihi responsurus es, quam tuis literis indidisti, quia dominus prohibet fideles infidelibus iungi: hic enim nullo modo est ista causa, de iam iũctis loquimur, non de iungendis. Si ergo tu causam non inuenisti, cur non vetet dominus, quod vetat Apostolus: cernis enim iam, vt existimo, non esse ipsam quam esse putaueras: vide an forte illa sit quæ mihi visa est, & tunc proferenda, & nunc defendenda

da: vt scilicet illud intelligamus dicere dominum quod habet coram illo nullo modo transgredienda iustitia, id est, quod ita iubet aut vetat, vt aliud facere omnino non liceat. Quod autem volentis potestati permittit, vt nec agatur nec prætermittatur illicite, ibi seruorum suorum consilio locum dare videtur, vt id potius suadeant quod viderint expedire. Teneatur hic ergo primitus ac maxime, ne committantur illicita. Vbi autem aliquid ita licitum est, vt aliud facere omnino nō sit illicitum, fiat quod expedit, vel quod magis expedit. Illa igitur quæ dominus ita dicit vt dominus, id est, non monentis consilio, sed dominantis imperio, facere non licet, & ideo nec expedit. Dominus itaq; præcipit mulierem à viro nō discere: quòd si discesserit, ea vtique causa qua discedere licitum est, manere innuptam, aut viro suo recōciliari. Mulier enim sub viro viuo marito iuncta est legi, & viuente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro, quoniam mulier alligata est quandiu vir eius viuit. Vnde si vxor dimiserit virum suum & alij nupserit, mœchatur: & qui dimissam à viro duxerit, mœchatur. Ideóq; ex eodem præcepto domini & vir vxorem non dimittat, quoniam qui dimiserit vxorem suam præter causam fornicationis, facit eam mœchari: sed si propter hanc causam dimiserit, etiam ipse sic maneat. Omnis enim qui dimittit vxorem suam & ducit alteram, mœchatur. Hæc constituta domini sine vlla retractatione seruanda sunt. Habet enim hæc iustitia quæ coram illo est, siue approbent, siue improbent homines: & ideo dici non oportet, propter offensiones hominum, aut ne impediantur homines ab ea salute, quæ in Christo est, hanc dixerim non esse seruandam. Quis enim Christianus audeat dicere, ne homines offendam, aut vt homines Christo acquiram, faciam mœchari vxorem meam, aut ego ipse mœchus fiam? Potest enim fieri, vt cùm adulteram vxorem quis dimiserit Christianus, ita tentetur, vt aliqua fœmina quæ nondum credidit, cupiens in eius nuptias conuenire, promittat se futuram esse Christianam, & hoc non fallaciter, sed si ei nupserit, hoc omnino factura. Huic itaque hoc connubium recusanti, poterit suggerere ille tentator, Dominus dixit, Quicunque dimiserit vxorem suam præter causam fornicationis, & aliam duxerit, mœchatur: tu autem qui dimisisti propter causam fornicationis vxorem, si aliam duxeris, non mœchaberis. Huic talia suggerenti, erudito corde respon-

Ca. XXII.
Lucæ 16.

deat, mœchari quidam illum grauius qui præter causam fornicationis vxore dimissa alteram duxerit: sed etiam illum qui vxore fornicante dimissa sibi aliam copulauit, non ideo non mœchari quia fornicantem reliquit: sicut mœchatur qui eam quæ præter causam fornicationis dimittitur, duxerit: nec ideo non mœchatur qui eam duxit, quã dimissam propter causam fornicationis inuenerit. Et propterea quod subobscure apud Matthæum positum est, quo modo totum à parte significatum est, expositum est apud alios, qui totum generaliter expresserunt, sicut legitur apud Marcum; Quicunque dimiserit vxorem suam & aliam duxerit, adulterium committit. Et apud Lucam, Omnis qui dimittit vxorem suam & ducit alteram, mœchatur. Non enim alios dixerunt mœchari, alios non mœchari, qui dimissis vxoribus suis duxerint alteras, sed quicunq; dimiserit: omnem prorsus qui dimiserit vxorẽ suam & aliam duxerit, mœchari eum sine vlla exceptione dixerunt. Sed si hæc ille Christianus responderit tentatori, intelligens licuisse quidem sibi dimittere adulteram, sed aliam ducere non licere: quid si dicat ille tentator, Comitte hoc peccatum vt acquiras animam Christo in morte infidelitatis positæ fœminæ, quæ parata est, si tibi nupserit, fieri Christiana: quid aliud Christianus respondere ad ista debet & dicere, nisi se non posse si hoc fecerit euadere iudicium, quod commemorauit Apostolus vbi ait, & sicut dicunt quidam nos dicere, Faciamus mala vt veniãt bona, quorum iudicium iustum est? Quo modo autem poterit esse salubriter Christiana, quæ cùm illo à quo ducitur erit adultera? Non solùm autem mœchandum non est quod facit non quidam, sed omnis qui dimittit vxorem suam & ducit alteram, & si propterea duxerit vt faciat Christianam: sed etiam quisquis non alligatus vxori cõtinentiam Deo vouerit, nullo modo debet ista compensatione peccare, vt ideo credat vxorem sibi esse ducẽdam, quia promisit quæ nuptias eius appetit, futuram se esse Christianam. Quod enim cuiquam antequam vouisset licebat, cùm id se nunquam facturum vouerit, non licebit: si tamen id vouerit quod vouendum fuit, sicut est perpetua virginitas, vel continentia post experta connubia solutis à vinculo coniugali, vel ex consensu viuentibus†, & carnalia debita sibiinuicem relaxantibus, fidelibus castísq; coniugibus: quod alterum sine altera, vel alteram sine altero vouere fas non est. Hæc ergo, & si qua alia sunt quæ rectissime vo-

uentur

Mar. 10. *Luca 16.* *Caput XXIII.* *Roma. 3.* *Caput XXIIII.* *† vouentibus.*

uentur, cùm homines vouerint, nulla conditione rumpenda sunt, quæ sine vlla cõditione vouerunt. Quia & hoc dominum præcepisse intelligendum est vbi legitur, Vouete & reddite domino Deo vestro. Vnde Apostolus de quibusdam quæ continentiam vouent, & postea nubere volunt, quod eis antequam vouissent vtique licebat, Habẽtes, inquit, damnationem, quoniam primam fidem irritam fecerũt. Nihil ergo expedit quod illicitum est, & nihil quod prohibet dominus licitum est. *Psal. 75.* *1. Time. 5.*

Quæ autem nullo domini constringente præcepto in potestate dimissa sunt, in his audiatur Apostolus in spiritu sancto monens & consulens, vt vel meliora capiantur, vel ea quæ non expediunt caueantur. Ibi audiatur dicens, Præceptum domini non habeo, consilium autem do, Et ego dico non dominus. Ibi si meliora elegerit qui audit, Solutus est ab vxore non quærat vxorem, qui & si acceperit vxorem non peccat. Ibi virgo non nubat, Qui enim non dat nuptum, melius facit: & qui dat nuptum, bene facit. Ibi beatior sit mulier sic permanendo, quæ mortuo viro suo in potestate habet, cui vult nubat, tantum in domino. Quod duobus modis accipi potest, aut Christiana permanens, aut Christiano nubens. Non enim tempore reuelati testamenti noui, in Euangelio vel vllis Apostolicis literis sine ambiguitate declaratum esse recolo, vtrum dominus prohibuerit fideles infidelibus iungi. Quamuis beatissimus Cyprianus inde non dubitet, nec in leuibus peccatis cõstituat, iungere cum infidelibus vinculum matrimonij, atq; id esse dicat prostituere gentilibus mẽbra Christi. Sed quia de iis qui iam coniuncti sunt, alia quæstio est: audiatur & hic Apostolus dicens. Si quis frater habet vxorem infidelem, & hæc consentiat habitare cum illo, non dimittat illam: & si qua mulier habet virum infidelem, & hic cõsentit habitare cum illa, non dimittat virum. Et sic audiatur, vt quamuis fieri licitum sit, quia hoc non dicit dominus: non tamẽ fiat, quia non expedit. Non enim omnia expedire quæ licita sunt, apertissimè docet Apostolus, sicut supra iam ostendimus. Propter quodlibet tamen fornicationis genus, siue carnis, siue spiritus, vbi & infidelitas intelligitur, & dimisso viro non licet alteri nubere, & dimissa vxore non licet alteram ducere: quoniam dominus nulla exceptione facta dicit, Si vxor dimiserit virum suum, & alij nupserit, mœchatur. Et omnis qui dimittit vxorem suam & ducit alteram, mœchatur. His ita pro meo modulo pertractatis atq; discus- *Cap. xxv.* *1. Cor. 7.* *Impar cõiugium.* *1. Cor. 10.* *Luce 16.*

sis, quæstionem tamen de coniugiis obscurissimam & implicatissimam esse non nescio. Nec audeo profiteri omnes sinus eius, vel in hoc opere, vel in alio me adhuc explicasse, vel iam posse si vrgeat explicare. Illud autem vnde me itidem in alia scheda consulendum existimasti, seorsum etiam ego enodare curarem, si mihi aliud quàm tibi visum est videretur. Cùm vero eadem sit etiam nostra sentẽtia, non hinc opus est diutius disputare. Catechumenis ergo in huius vitæ vltimo constitutis, si morbo seu casu aliquo sic oppressi sint, vt quamuis adhuc viuant, petere sibi tamen baptismũ vel ad interrogata respondere non possint: prosit eis quorum in fide Christiana iam nota voluntas est, vt eo modo baptizentur quo modo baptizantur infantes, quorum voluntas nulla adhuc patuit. Non tamen propterea damnare debemus eos qui timidius agunt, quàm nobis videtur agi oportere, ne de pecunia cõseruo credita improbius quàm cautius iudicare voluisse iudicemur. Satis quippe in talibus respiciendum est illud Apostoli vbi dicit, Vnusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo. Non ergo amplius inuicem iudicemus. Sunt enim qui vel in his, vel etiam in aliis obseruandum putant, quod dixisse dominum legimus; Nolite sanctum dare canibus, neque proieceritis margaritas vestras ante porcos. Et ista Saluatoris verba referentes † baptizare non audent eos qui pro se respondere nequiuerint, ne forte contrarium gerant voluntatis arbitrium. Quod de paruulis dici non potest, in quibus adhuc rationis nullus est vsus. Sed non solùm incredibile est, nec in fine vitæ huius baptizari catechumenum velle, verumetiam si voluntas eius incerta est, multo satius est nolenti dare quàm volẽti negare: vbi velit, an nolit sic non apparet, vt tamen credibilius sit eum si posset, velle se potius fuisse dicturum ea sacramenta percipere, sine quibus iam credidit non se oportere de corpore exire. Si autem dominus vbi ait, Nolite dare sanctum canibus: hoc quod isti cauendum putant vellet intelligi, non ipse suo traditori dedisset, quod in suam ille perniciem sine culpa dantis, cùm dignis indignus accepit. Vnde cùm diceret dominus, credendum est significare voluisse, quòd lucem intelligentiæ spiritalis immunda corda non portant. Et si portanda doctor ingesserit, quæ non rectè accipiunt, quia non capiunt, vel reprehensionis morsibus lacerant, vel contemnendo conculcant. Si enim beatus Apostolus, quamuis in Christo iam renatis, tamen adhuc

Marginal notes: *Quæstio de coniugiis difficillima.* — *Ca. XXVI.* — *Rom. 14.* — *Matt. 7.* — *† al. reuerentes.* — *Caput XXVII.* — *1. Cor. 3.*

huc paruulis lac dicit se dedisse, non escam, Necdum enim poteratis, inquit, sed nec adhuc quidem potestis. Si denique ipse Dominus electis Apostolis dixit, Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis illa portare modo, quanto minus possunt facere quæcunque de incorporea luce dicuntur immundæ mentes impiorum. *Ioan. 16.*

Cap. xxviii. Sed vt sermo noster ad hoc potius claudatur vnde sumpsit exordium, ego nō solum alios catechumenos, verūetiam ipsos qui viuentium coniugiis copulati retinent adulterina consortia, cum saluos corpore in his permanentes non admittamus ad baptismum, tamen si desperati & intra se pœnitentes iacuerint, nec pro se respondere potuerint, baptizandos puto, vt etiam hoc peccatum cum cæteris lauacro regenerationis abluatur. Quis enim nouit vtrū fortassis adulterinæ carnis illecebra vsque ad baptismum statuerāt detineri? Si autem ab illa desperatione recreati potuerint viuere, aut facient quod statuerant: aut edocti obtemperabunt, aut de contemptoribus fiet quod fieri etiam de baptizatis talibus debet. Quæ autem baptismatis, eadem reconciliationis est causa, si forte pœnitentem finiedæ vitæ periculū præoccupauerit. Nec ipsos enim ex hac vita sine arrha suæ pacis exire velle debet mater Ecclesia.

Libri primi finis.

DIVI AVRELII AVGVSTINI, HIPPONENSIS EPISCOPI, DE ADVLterinis coniugiis ad Pollentium, Liber secundus.

Caput 1. AD ea quæ mihi scripseras frater religiose Pollenti iam rescripseram non paruum volumen, de iis qui viuentibus coniugibus suis aliis copulātur. Quod cū innotuisset dilectioni tuæ, addidisti aliqua ad libellū tuū, etiam his me respōdere desiderans. Sed cum facere disponerem, addendo & ego ad meū, ita vt vnus liber esset responsionis meæ, repente illud editū est vt absoluerā, prius flagitanti

gitātibus fratribus nostris & nesciētibus, quòd adhuc aliquid esset addendū. Hinc factū est, vt altero seorsum opusculo ad ea quæ addidisti, respondere compellerer. Non autē quæ addidisti, adiūcta sunt fini opusculi tui, sed vbi visum est eius in-
Caput II. tericcta sunt corpori. Horū primū illud est, cui quidem ar-
1. Cor. 7. bitror me respōdere debere, quod in his Apostoli verbis vbi ait, Cæteris autē ego dico, nō Dominus, mulierē à viro nō discedere, quòd si discesserit, manere innuptā, aut viro suo recōciliari: nō putas ita dictū esse si discesserit, vt à viro fornicāte, discessisse intelligatur, qua sola causa discedere licitū est: sed potius existimas [à pudico,] & ideo iussam manere innuptam vt posset ei reconciliari, si continere ille noluisset, ne virum ad fornicādum, id est, ad aliam se viuente ducendam, ipsa non recōciliata cōpelleret. Cæterum si à viro fornicante discesserit, putas ei non præcipi vt innupta permaneat, sed hoc eā facere, si cōtinēs esse voluerit, nō vt præcepti violatrix inueniatur esse si nupserit. Quæ tibi videtur forma & à viro esse seruanda, vt vxorem non dimittat, excepta causa fornicationis: si autem dimiserit, maneat sine cōiugio, vt pudicæ recōciliari possit vxori, nisi forte continentiam illa delegerit, ne vxoris castæ reconciliationē refugiens, ipse illā cogat mœchari, si sese nō continens viuēte illo nupserit alteri. Si autē fuerit ab vxore fornicante disiunctus, iam eū nullo præcepto vt se contineat detineri nec omnino mœchari, si viua illa alteram du-
1. Cor. 7. xerit, quoniam id quod ait idem Apostolus, Mulier alligata est quādiu vir eius viuit: quòd si mortuus fuerit vir eius, liberata est, cui vult nubat: sic intelligēdū existimas, vt si vir fuerit fornicatus pro mortuo deputetur, & vxor pro mortua, & ideo liceat cuilibet illorum tanquam post mortem, ita post for-
Cap. III. nicationem coniugis alteri copulari. Quibus tuis sensibus consideratis, abs te quęro, verum quicūque duxerit mulierem, quæ viro alligata esse destiterit, adulter habendus sit? Quod tibi existimo non videri. Ideo enim mulier viuente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro, quoniam alligata est quandiu vir eius viuit. Hoc autem vinculum si ei cum viro viuente non esset, sine vllo adulterij crimine alteri nuberet. Proinde si alligata est quandiu vir eius viuit, nullo modo nisi viro mortuo soluta dicenda est, ab hoc vinculo. Porrò si morte cuiuslibet eorum inter maritum & vxorem hoc vinculū soluitur, & pro morte habēda est, sicut dicis, etiā forni

fornicatio, proculdubio erit ob* hoc & mulier soluta quando *ab.
fuerit fornicata. Neque enim dici poterit hæc alligata viro esse, [quando ab illa fuerit vir solutus. Ac per hoc posteaquã fornicando alligata viro esse destiterit,] quisquis eã duxerit, adulter nõ erit. Cap. IIII. Et vide quàm sit absurdum, vt ideo non sit adulter quia ducit adulteram. Imò vero quod est monstruosius, nec ipsa mulier erit adultera, quoniam non erit posteriori viro vxor aliena, sed sua. Soluto enim per adulterium priore coniugali vinculo, cuique iam nupserit coniugem non habenti, non adultera cum adultero, sed vxor erit potius cum marito. Quo modo ergo erit verum, Mulier alligata est quandiu 1. Cor. 7.
vir eius viuit? Ecce vir eius viuit, quia nec de corpore excessit, nec fornicatus est, quod pro morte vis deputari, & tamen ei mulier alligata iam non est. Nónne attendis quàm sit hoc contra Apostolum dicentem, Mulier alligata est quandiu vir eius viuit? An forte dicturus es, viuit quidem, sed vir eius iam non est: quoniam tunc esse destitit, quando illa per adulterium coniugale vinculum soluit. Quo modo igitur viuente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro, quando quidem vir eius ille iam non est, coniugali vinculo per mulieris adulterium iam soluto? Quo enim viuente viro nisi suo vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro? At si vir eius esse ille iam destitit, non vtique viuẽte viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro: sed nullum habens virum, nubẽdo erit cum suo viro. Hoc qui sentit, nónne cernis quàm contra Apostolum sentiat? Quod quidem non ipse sentis, sed hoc sequitur illa quæ sentis. Muta ergo antecedentia, si vis cauere sequentia. Et noli dicere, mortuum virum vel mortuam vxorem, hoc loco debere intelligi, etiam fornicantem. Quamobrem secundũ doctrinã sanã mulier alligata est, quandiu vir eius viuit: id est, nondum è corpore abscessit. Mulier enim sub viro viuo marito iuncta est legi, hoc est, in corpore constituto. Si autem mortuus fuerit: hoc est, de corpore exierit, euacuata est à lege viri. Igitur viuente viro, vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro. Si autem mortuus fuerit vir eius, liberata est à lege viri, vt non sit adultera si fuerit cum alio viro. Hæc verba Apostoli totiens repetita, totiens inculcata, vera sunt, viua sunt, sana sunt, plana sunt. Nullius viri posterioris mulier vxor esse incipit, nisi prioris esse desierit. Esse autem desinet vxor prioris, si moriatur vir eius, non si fornicetur

tur. Licitè itaque dimittitur coniunx ob causam fornicationis, sed monet vinculum prioris, propter quod fit reus adulterij, qui dimissam duxerit, etiam ob causam fornicationis.

Caput v. Sicut enim manente in se sacramento regenerationis, excommunicatur quis* reus criminis, nec illo sacramento caret, etiam si nunquam reconcilietur Deo: ita manēte in se vinculo fœderis cōiugalis, vxor dimittitur ob causam fornicationis, nec carebit illo vinculo, etiam si nunquam reconcilietur viro, carebit autem si mortuus fuerit vir eius. Reus vero excommunicatus ideo nunquam carebit regenerationis sacramento, etiam non reconciliatus, quoniam nunquam moritur Deus. Remanet itaque, vt si sapere secundum Apostolum volumus, non dicamus virum adulterum pro mortuo deputandum, & ideo licere vxori eius alteri nubere. Quanuis enim sit mors adulterium, nō corporis, sed quod peius est, animæ: non tamen de ista morte loquebatur Apostolus, cū dicebat, Quòd si mortuus fuerit vir eius, cui vult nubat: sed de illa sola qua de corpore exitur. Quoniam si per coniugis adulterium coniugale soluitur vinculum, sequitur illa peruersitas quam cauendam esse mōstraui, vt & mulier per impudicitiam soluatur hoc vinculo: quæ si soluitur, libera erit à lege viri. Et ideo quod insipientissime dicitur, non erit adultera si fuerit cum altero viro, quia per adulteriū liberata est à priori viro. Quod si ita est à veritate deuium, vt nullus id, non dico Christianus, sed humanus sensus admittat, profectò mulier alligata est quandiu vir eius viuit. Quod vt apertius dicam, quandiu vir eius in corpore est. Pari ergo forma & vir alligatus est, quandiu mulier eius in corpore est. Vnde si vult dimittere adulteram, non ducat alterā, ne quod in illa culpat, ipse committat. Similiter & mulier si dimittit [adulterum,] non sibi copulet alterum: alligata est enim quandiu vir eius viuit, nec à lege viri nisi mortui liberatur, vt non sit adultera si fuerit cum alio viro.

Cap. vi. Quod autem tibi durum videtur, vt post adulterium reconcilietur coniugi coniunx, si fides assit, non erit durū. Cur enim adhuc deputamus adulteros, quos vel baptismate ablutos vel pœnitentia credimus esse sanatos? Hæc crimina in vetere Dei lege nullius sacrificiis mundabantur, quæ noui testamenti in sanguine Christi sine dubitatione mūdantur, & ideo tunc omnimodo prohibitum est ab alia contaminatam viro recipere vxorem: quanuis Dauid Saülis filiā, quam pater

Margin notes: *aliàs cuiusquam,* (beside "quis*") — *1. Cor. 7.* (beside "mors adulterium") — *32. q. 1. c. quòd autem.* (beside "Quod autem tibi durum") — *1. Reg. 18* (beside "natam viro recipere")

pater eiusdem mulieris ab eo separatam dederat alteri, tanquam noui testamenti præfigurator sine cunctatione receperit: Nunc autem post quam Christus ait adulteræ, Nec ego te condemnabo, vade, deinceps noli peccare: quis non intelligat debere ignoscere maritum, quod videt ignouisse Dominum amborũ, nec iam se debere adulteram dicere, cuius pœnitentis crimen diuina credit miseratione deletum. Sed hoc videlicet infidelium sensus exhorret, ita vt nonnulli modicæ, vel potius inimici veræ fidei, credo metuentes peccandi impunitatem dari mulieribus suis, illud quod de adulteræ indulgentia Dominus fecit, auferrent de codicibus suis quasi permissionem peccandi tribuerit qui dixit, deinceps noli peccare: aut ideo nõ debuerit mulier à medico Deo illius peccati remissione sanari, ne offenderentur insani. Neque enim quibus illud factum Domini displicet, ipsi perfecte pudici sunt: nec eos seueros castitas facit, sed potius ex illo sunt hominum numero, quibus Dominus ait, Qui sine peccato est vestrum, prior in eam lapidem iaciat. Nisi quod illi conscientia territi recesserunt, & tentare Christum, atque adulteram persequi destiterunt: isti autem & ægroti medicum reprehendũt, & in adulteras adulteri sæuiunt: quibus si diceretur, non quod illi audierunt, qui sine peccato est, quis enim sine peccato? sed qui sine isto peccato est, prior in illam lapidem mittat: tunc forsitam cogitarent qui indignabãtur quòd adulteram nõ occiderent, quanta illis Dei misericordia parceretur vt adulteri viuerent. Sed cum hæc eis dicimus, non solum nihil volunt detrahere seueritati, sed irascũtur insuper veritati, & loquuntur atque respondent: sed nos viri sumus. An vero sexus nostri dignitas hanc sustinebit iniuriam, vt cum aliis fœminis præter vxores nostras si quid admittimus, in luẽdis pœnis mulieribus comparemur? Quasi non propterea magis debeant illicitas concupiscentias viriliter frænare, quia viri sunt: quasi non propterea magis debeant mulieribus suis ad virtutis huius exemplũ se præbere, quia viri sunt: quasi nõ propterea minus debeãt libidine superari, quia viri sunt: quasi non propterea minus debeant lasciuienti carni seruire, quia viri sunt? Et tamen indignantur si audiant adulteros viros pendere similes adulteris fœminis pœnas, cum tanto grauius eos puniri oportuerit, quãto magis ad eos pertinet & virtute vincere, & exemplo regere fœminas, Christianis equidem loquor, qui fideliter

Ioan. 8.
σκληρὸν
Cap. VII.
Cap. VIII.
Philip. 5.

1. Cor. 11. fideliter adiunt, Caput mulieris vir, vbi se agnoscunt duces, illas autem comites esse debere. Et ideo cauendum viro illac ire viuendo, qua timet ne vxor sequatur imitando. Sed isti quibus
† vxorem. displicet, vt inter virum & mulierem † par pudicitiæ forma seruetur, & potius eligunt, maximéq; in hac causa, mundi legibus subditi esse quàm Christi, quoniam iura forensia non eisdem quibus fœminas pudicitiæ nexibus viros videntur ob-
Lex Cæsaris. stringere: legant quid Imperator Antonius, non vtique Christianus, de hac re constituerit, vbi maritus vxorem de adulterij crimine accusare non sinitur, cui moribus suis non præbuit castitatis exemplum: ita vt ambo damnentur, si ambos pariter impudicos conflictus ipse conuicerit Nam supradicti imperatoris hæc verba sunt, quæ apud Grægorianum leguntur: Sanè, inquit, meæ literæ nulla parte causæ præiudicabunt. Neque enim si penes te culpa fuit vt matrimonium solueretur: & secundum legem Iuliam Eupasia vxor tua nuberet: propter hoc rescriptum meum adulterij dãnata erit, nisi constet esse commissum. Habebunt autem ante oculos inquirere, an cum tu pudice viueres, illi quoq; bonos mores colendi author fuisti.
" Periniquum enim mihi videtur esse, vt pudicitiam vir ab vxo-
" re exigat, quam ipse non exhibet: quæ res potest & virũ damnare, non ob compensationẽ mutui criminis rem inter vtrunque componere, vel causam facti tollere. Si hæc obseruanda sunt propter decus terrenæ ciuitatis, quanto castiores quærit cælestis patria & societas angelorum? Quæ cùm ita sint, nunquid ideo minor est, ac non potius maior & peior virorũ impudicitia, quia inest illis superba & licentiosa iactantia? Non
Ioan. 8. igitur exhorreant viri, quòd adulteræ Christus ignouit, sed potius cognoscant etiam periculũ suum, & simili morbo laborantes, ad eundem saluatorem supplici pietate confugiant: & quod in illa factum legunt, etiam sibi necessàrium esse fateantur, adulteriorum suorum medicinam suscipiant, adulterare iam desinant, laudent in se Dei patientiam, agant pœnitentiam, sumant indulgentiam, mutent de pœna fœminarum &
Cap. IX. de sua impunitate sententiam. Quibus consideratis atque tractatis, si communis conditio, commune malum, commune periculum, commune vulnus, communis salus, fideliter & humiliter cogitetur, non erit turpis neque difficilis, etiam post
23. q. 1. c. non erit. perpetrata atque purgata adulteria reconciliatio coniugum, vbi per claues regni cęlorum non dubitatur fieri remissio peccatorum

catorum: non vt post viri diuortium adultera reuocetur, sed vt post Christi consortium adultera non vocetur. Verum ecce non † fiat, nemo compellit, quia forte lex aliqua huius seculi hoc vetat secundum terrenæ ciuitatis modum, vbi cogitata non est abolitio criminum per sanguinem sanctum. Suscipiatur ergo continentia, quam nulla lex prohibet, in alia non eatur adulteria. Et quid ad nos, si nec saltem diuina miseratione mundata marito reconcilietur à Deo adultera, dum tamen non reconciliatis adulteris, non alia fiant quasi connubia, quæ conuincuntur esse adulteria? Mulier enim alligata est quandiu vir eius viuit: Ergo consequenter & vir alligatus est, quandiu mulier eius viuit. Hæc alligatio facit, vt aliis coniungi sine adulterina copulatione non possint. † Vnde necesse est ex duobus coniugibus quatuor adulteros fieri, si & illa alteri † nupserit, & ille alteram † duxerit. Quanuis enim sceleratius mœchetur, qui non causa fornicationis vxore dimissa alteram duxerit: quid genus adulterij commemorauit Matthæus: tamen non solum ipse mœchatur, [sed sicuti est apud Marcum, Quicunque dimiserit vxorem suam, & aliam duxerit, adulterium committit super eam: & si vxor dimiserit virum suum, & alij nupserit, mœchatur:] & sicuti est apud Lucam: Omnis qui dimittit vxorem suam, & ducit alteram, mœchatur: [& qui dimissam à viro duxerit, mœchatur.] De quibus testimoniis iã satis in libro superiore disserui. Sed respondes mihi, Continẽter viuere paucorum est. Et ideo qui fornicantes coniuges dimiserunt, quoniam non possunt reconciliari, tantum se vidẽt periclitari, vt legem Christi non humanam, sed feralem pronuncient. O frater, quantum ad incontinentes pertinet, multas querelas habere possunt, quibus, vt dicis, legem Christi feralem pronuncient non humanam. Et tamen non propter illos Euangelium Christi peruertere, vel mutare debemus. Te quippe sola eorum querela permouet, qui coniuges causa fornicationis intercedente dimittunt, si alias ducere non sinantur: quoniam continere paucorum est, atque ad id debent laude exhortari, non lege compelli. Itaque si dimissa adultera non ducitur altera, iustam querelam, sicut putas, habebit hominum incontinentia. Sed attende quàm plura sunt, vbi si quereles incontinentium velimus admittere, necesse nobis erit adulteria fienda permittere. Quid si enim aliquo diuturno & insanabili mor-

Margin notes: † aliàs, vt — 1. Cor. 7. — † aliàs, neuter possit. — † adultero — † adulterã — Marci. 19. — Lucæ 16. — Cap. x.

bo corporis teneatur coniunx, quo concubitus impediatur? Quid si captiuitas, vel vis aliqua separet, ita vt sciat viuere maritus vxorem, cuius sibi copia denegatur, cencésne admittenda incontinentium murmura, & permittenda adulteria? Quid in hoc ipso vnde interrogatus est dominus, respondítque fieri non debere, sed ad duritiam cordis illorum, Moysem permisisse dari libellum repudij, & quacunque causa dimittere coniugem? Nónne lex Christi incontinentibus displicet, qui vxores litigiosas, iniuriosas, imperiosas, fastidiosas, & ad reddendum debitum coniugale difficillimas, repudio interposito abiicere volunt, & alteras dicere? Iam ergo quia istorum incontinentia legem Christi horruit: ad eorum lex Christi arbitrium commutanda est? Iam porrò si maritũ relinquat vxor vel maritus vxorem, non causa fornicationis, sed potius continentiæ, sítq; incontinens, cui repudiũ propter hoc datur, quęro vtrũ non erit adulter vel adultera si alteri copuletur? Si non erit dicitur, domino contradicitur, cuius hæc verba sunt, Dictum est autẽ, Quicunq; dimiserit vxorem suã, det illi libellum repudij, Ego autem dico, quia omnis qui dimiserit vxorẽ suam excepta causa fornicationis, facit eam mœchari: & qui dimissam duxerit, adulterat. Ecce dimissa est, non dimisit: & quia continere paucorum est, incontinentiæ cessit & nupsit, & tamen adulter adulteram duxit. Ambo rei, ambo damnandi sunt: & quæ nupsit viuo marito, & qui duxit eam cuius viuit maritus. Nunquid hic legem Christi dicimus inhumanam, qua constituitur rea tanti criminis atque punitur, quam vir nulla eius præcedente fornicatione dimisit: & quia paucorum est continere, dimittendo compulit nubere? Cur non hic dicimus habendum esse pro mortuo, qui male dimittendo, prior coniugale vinculum rupit? Nam qua ratione dicturus es eum rupisse vinculum coniugale, qui licet sit mœchus, non dimisit vxorem, & eum non rupisse, qui etiam castam dimisit vxorem? Ego autem dico in vtroque manere hoc vinculum, quo mulier alligata est, quandiu vir eius viuit, siue continens, siue mœchus. Et ideo mœchari eam quæ dimissa nupserit: & mœchari eũ qui dimissam duxerit, siue à mœcho, siue à continente dimissa sit, quoniã mulier alligata est quandiu vir eius viuit. Sed nunc de querelis incontinentium disputamus. Quid enim videtur iustius, huius mulieris querela quæ dicit, Dimissa sum, non dimisi, & quoniam continere paucorum est,

Matt. 5.

1. Cor. 7.

est, non me continui, ne fornicarer nupsi, & dicor mœchata quia nupsi? Nunquid propter huius quasi iustam querelam, legem censebimus immutandam esse diuinam, vt istam non iudicemus adulteram? Absit. Sed respondebis non eam debuisse dimitti, quia fornicationis nulla causa præcesserat. Verum dicis: nam peccatum mariti eius dominus expressit, vbi ait, Qui dimiserit vxorem suam, excepta causa fornicationis, *Mat. 5.* facit eam mœchari. Sed nunquid ista ideo nubendo postea non peccauit, quia prius dimittendo ille peccauit? Quid ergo ei prodest, quòd de lege Christi mulier incontinens quæritur, nisi vt murmurans puniatur? Iam nunc etiam illa videamus *Cap. XI.* quæ alio loco interponens addidisti, méque ad ea respondere voluisti. Vbi te mouet, & miseraris hominem qui cubare cum adultera, etiam si non incontinentia, certe filiorum procreandorum necessitate compellitur, si non ei licet sic eam dimittere, vt ea viuente alteram ducat. Vnde recte moueretis, si adulterium non esset, quanuis adultera viua vxore, alteram ducere. Si autem adulterium est, vt ea quæ sunt disputata docuerunt, quid obtenditur procreandorum causa filiorũ? Non enim propterea flagitiorum est permittẽda licentia, aut vero tam cauendum est sine posteris mori, quàm eligendum [pudice] in posterũ viuere. Quid non sinentur adulteri, quos necesse est post primam mortem secundæ mortis æternitate damnari. Nã procreandorum filiorum ista causatio, etiam non adulteras, sed castissimas fœminas, si forte sint steriles, cogit dimitti, & alteras duci, quod tibi existimo non placere: Quapropter si causa incontinentiæ non sunt excusanda adulteria, quanto minus excusantur procreãdorũ causa filiorũ? Illi quippe infirmitati, hoc est, incõtinẽtiæ voluit Apostolus subueniri *Cap. XII.* *1. Cor. 7.* honestate nuptiarũ. Nõ enim ait, Si filios nõ habet, nubat: sed si se non continet, nubat. Filiorũ quidẽ propagatione cõpensatur, quod incontinentiæ nubendo ceditur. Nã vtiq; incontinẽtia vitiũ est, coniugiũ autem non est vitiũ. Et ideo fit per hoc bonum, vt illud veniale sit malũ. Cum sint ergo nuptiæ causa generandi institutę, ea causa fiebant à patribus, qui tantum officio generandi fœminis, sed non illicitè miscebantur. Erat enim tunc quædam propagandi necessitas quæ nunc non est: quoniam tẽpus amplectendi sicut scriptum est, quod vtique *Eccle. 3.* tunc fuit, & tempus continendi ab amplexu, quod nunc est. De quo tẽpore Apostolus loquens ait, De cętero fratres tẽpus *1. Cor. 19.*

breue est, reliquum est vt & qui habent vxores, tanquam non habentes sint. Vnde nũc rectissimè dicitur, Qui potest capere, capiat: qui autem se non continet, nubat. Tunc ergo etiã continentia propter propagationem filiorum in nuptiarũ descendebat officio: nunc autem vinculũ nuptiale incontinentiæ subuenit vitio: vt ab eis qui se non continent: non per turpitudinem stuprorum, sed per honestatem coniugiorũ, fiat propagatio filiorum. Cur ergo non dicit Apostolus, si filios non habet, nubat? Quia scilicet hoc tempore continẽdi ab amplexu, non est necesse filios propagare. Et quare dicit, si se non continet, nubat? Vtique propterea, ne per eam incontinentiam cogatur adulterare. Si ergo se continet, nec nubat, nec generet. Si autẽ se nõ continet, licite nubat, ne turpiter generet, aut turpius cõcumbendo non generet. Quanquam hoc quod vltimum dixi, nonnulli faciunt etiam licite cõiugati. Illicitè nanq; & turpiter etiam cũ legitima vxore concũbitur, vbi prolis conceptio

Genes.38. deuitatur. Quod faciebat Onan filius Iudę, & occidit illũ propter hoc Deus. Propagatio itaque filiorũ, ipsa est prima & naturalis [& legitima] causa nuptiarum. Ac per hoc qui propter incontinentiã coniunguntur, non sic debẽt temperare malum suum, vt bonũ exterminent nuptiarum. id est, propaginem fi-

1. Tim.5. liorum. De incontinentibus quippe loquebatur Apostolus vbi ait, Volo igitur iuniores nubere, filios propagare, matresfamiliâs esse, nullam occasionem dare aduersario maledicti gratia. Iam enim conuersę quædã sunt retro post satanam. Cum itaq; dicebat, volo iuniores nubere: hoc vtiq; monebat propter ruinam incontinentiæ fulciendã: Sed ne forte ab eis sola carnalis concupiscentiæ cogitaretur infirmitas, cui tantummodo esset opere connubij seruiendũ: nuptiarum autẽ vel cõtemneretur, vel negligeretur bonum continuo subiunxit, filios procreare, matresfamiliâs esse. Qui verò eligunt continere, aliquid vtiq; melius eligunt quàm est nuptiarum bonũ, hoc est generatio filiorum. Vnde si eligitur continentia, vt bono nuptiarũ melius aliquid capessatur, quanto potius custodienda est vt adul-

1.Cor.7. terium caueatur. Cum enim dixisset Apostolus, Quòd si se nõ continet, nubat: melius est enim, inquit, nubere quàm vri. Nõ

Cap.XIII. dixit melius est mœchari quàm vri. Non est ergo ad quod exhortemur eos qui reconciliari timent coniugibus adulteris pænitendo sanatis, nisi ad custodiendam continentiam. Quoniam mulier alligata, quandiu, siue mœchus siue castus vir

eius

eius viuit,mœchatur si alteri nupserit:& vir alligatus,quãdiu, siue mœcha: siue casta vxor eius viuit,mœchatur si alterã duxerit. Hæc nanque alligatio quandoquidem non soluitur,etiã si per repudium coniunx casto corpore separetur:* multo minus soluitur, si non separata mœchetur: Ac per hoc non eam soluit,nisi mors coniugis,non in adulterium corruentis, sed de corpore exeuntis. Quapropter si recesserit mulier ab adultero viro, & ei reconciliari non vult, maneat innupta: & si dimiserit vir adulteram mulierem,& eam non vult recipere nec post pœnitentiam, custodiat continentiam: & si non ex voluntate eligendi potioris boni, certe ex necessitate vitandi perniciosi mali. Ac per hoc ad hoc exhortarer etiam si vxor esset in languore insanabili atque diuturno, aut etiam si alicubi esset corpore separata,quò maritus non posset accedere. Postremo ad hoc exhortarer etiam si mulier volens viuere continenter, quanuis contra disciplinam,quia non ex consensu, tamen pudicum pudica dimitteret. Puto enim Christianum neminem reluctari,illum adulterum esse,qui vel diu languente, vel diu absente, vel continenter viuere cupiente sua vxore,alteri commixtus est fœminæ. Sic ergo & dimissa adultera,adulter est cum adultera,quoniam non ille, aut ille, sed omnis qui dimittit vxorem suam & ducit alteram, mœchatur. Quapropter si à coniugali vinculo immunis minus appetitur vita sanctorum,exhorreatur pœna mœchorũ. Et timore saltem frænetur concupiscentia, si amore non eligitur continentia. Si enim vbi est timor operetur labor, vbi erat labor, erit & amor. Non enim confitendũ est de nostris viribus, sed oratio adiungenda conatibus, vt impleat bonis, qui deterret à malis. Respondeamus etiam ad illud, vbi putas maritos ad puniendas adulteras sine vlla miseratione compelli, cum volunt eas mori,si eis viuentibus non licet eis alteras ducere. Quam crudelitatem volens exaggerare dixisti, Non mihi videtur amantissime pater hic diuinus esse sensus, vbi benignitas & pietas excluditur. Ita ista dicis, quasi propterea mariti parcere debeant adulteris fœminis,quia licet eis alteras ducere: aut si non licet, non parcant vt liceat. Quinimò propterea debent peccatricibus præbere misericordiam, vt & ipsi pro suis peccatis misericordiam consequantur. Et multo magis hoc eis faciendũ est,qui dimissis vxoribus adulteris cupiunt viuere continenter. Tanto quippe debẽt esse miseri-

Marginal notes: * aliàs cõiux à casta cõiuge separetur. — 32.q.5.c puto. — Ca. XIIII.

cordiores,quanto volunt esse sanctiores,vt ad castitatem in se-
ipsis seruandam diuinitus adiuuentur,dum castitatem ab vxo-
ribus violatam,nec ipsis humanitus vlciscũtur:& maxime vox
Ioan. 8. illa dominica est eis in memoriam reuocanda,Qui sine pecca
to est,prior in illam lapidem iaciat. Non qui sine ipso peccato
est,quo modo loquimur de pudicis viris, sed qui sine peccato
est:quod si esse se dixerint,seipsos seducũt,& veritas in eis non
1. Ioan. 1. est.Porrò si non se seducunt,& est in eis veritas,non erit in eis
cruenta seueritas.Scičtes enim se non esse sine peccato,dimit-
tunt vt dimittatur eis: ne ab eis benignitas & pietas exclude-
tur,Magis enim hæc excluduntur,si peccatis coniugum ab eis
impetret veniam licentia libidinis,non cura pietatis:id est,vt
propterea parcant, quia licet eis alteras ducere, & non potius
propterea,quia volunt & sibi dominum parcere.Quanto itaq;
melius,& honestius,Christiana deniq; professione dignius,vt
parcant adulterarum sanguini vxorum,quod scriptum est, eis
Eccle. 28. dicimus,Dimitte iniustitiam proximo tuo,& tunc precanti *
* al. peccanti. tibi peccata soluentur.Homo homini seruat iram, & à domi-
no quærit medelam. Super hominem similem sibi non habet
misericordiam,& de peccatis suis deprecatur. Cùm ipse caro
sit seruat iracundiam,quis propiciabitur peccatis illius? Et de
Luca 6. Euangelio,Dimittite & dimittetur vobis, vt possimus dicere,
Matt. 6. Dimitte nobis debita nostra sicut &nos dimittimus debitori-
Rom. 12. bus nostris:Et de Apostolo,Nulli malum pro malo reddentes:
Cap. xv. & si qua sunt huiusmodi in scripturis sanctis, quibus ad vlci-
scendum quando humanus animus excitatur,quia christianus
est,mitigatur. Quanto,inquam, melius ista dicimus, quàm
vt dicamus,Tantum adulteras istas dimittite,& earum nolite
sanguinem quærere:quicquid doloris ex earum flagitiis habe-
tis,consolabuntur vos aliæ quas duxeritis:merito enim velle-
tis istas de viuentium numero auferre, si earum vita impedi-
mento esset,quo minus alias duceretis.Nunc vero, etiam istis
viuentibus,cùm liceat alia vobis matrimonia prouidere,quid
eas tantopere vultis occidere?Hæc si dicimus, nónne attendis
quàm nostra suasio lõgè sit à charactere Christiano:quia & fal
sum dicimus,eis licere quod non licet,hoc est istis viuentibus,
vt aliis copulentur:& si propterea illis pepercerint,non parcẽt
propter pietatem,sed propter aliarum nuptiarum liberam po-
testatem.Postremo quæro abs te,vtrum marito Christiano li-
ceat,vel secundum veterem Dei legem, vel Romanas, adulte-
ram

ram abiicere? † Si licet, melius est vt ab vtroque se temperet, id est, & à licito illa peccante supplicio, & ab illicito illa viuente coniugio. Quòd si alterutrum eligere perseuerat, satius est ei facere quod licet, vt adultera puniatur, quàm id quod non licet, vt ipsa viua ille mœchetur. Si autem quod verius dicitur, non licet homini Christiano adulteram coniugem occidere, sed tantum dimittere, quis est tam demens qui ei dicat, fac quod non licet, vt tibi liceat quod non licet? Cùm enim vtrunque secundum legem Christi illicitum sit, siue adulteram occidere, siue illa viuente alteram ducere, ab vtroque abstinendum est, non illicitum pro illicito faciendum. Si enim facturus est quod non licet, iam faciat adulterium, & non faciat homicidium, vt viuente vxore sua alteram ducat, & non humanum sanguinem fundat. Quod si est vtrunque nefarium, non debet alterum pro altero perpetrare, sed vtrunque vitare.

† occidere.

32. q. 2. c. Si quod.

Caput XVI.

Hic video quid dici ab incontinentibus possit. Quod videlicet qui dimittit, & viuere permittit adulteram, si alteram duxerit, quandiu prior illa viuat, perpetuus adulter est, nec agit pœnitentiam fructuosam à flagitio non recedens. Nec si catechumenus est, ad baptismum admittitur, quoniam ab eo quod impedit non mutatur: nec reconciliari penitus † potest in eadem nequitia perseuerans. Si autem accusando adulteram occiderit, hoc peccatum quoniam transactum est, & in eo non permanetur, & si à catechumeno factum est, baptismate abluitur, & si à baptizato, pœnitentia & reconciliatione sanatur. Sed nunquid propterea dicturi sumus adulterium non esse adulterium, quod sine dubio committitur, si coniuge adultera viuente, altera ducitur? Sed hoc adulterij genere excepto, nempe non dubitas esse adulterium, si quisquam ducat viuentis vxorem, à viro suo per libellum repudij sine vlla mulieris fornicatione dimissam. Quid ergo, cùm viderit se nec ad baptismum admitti si catechumenus est, nec vtiliter agere pœnitentiam si baptizatus hoc fecerit, non corrigendo & relinquendo quod fecit: si eum voluerit & potuerit occidere cuius duxerit vxorem, vt hoc scelus vel baptismate diluatur, vel pœnitendo soluatur, atque ita etiam illud adulterium non permaneat, euacuata muliere à lege viri post mortem viri, sed de transacto quod factum est per pœnitentiam satisfiat, vel regeneratione deleatur? Nunquid propterea est accusanda lex Christi, tanquam compulerit fieri homicid

† aliàs pœnitens.

micidium, cum sine crimine fornicationis, repudiatam ducere, dicit esse adulterium? Hic enim, si parum quid loquamur attendimus, multo grauiora dici possunt quàm ipse dixisti. Nam tu dum non vis esse adulteria, si aliæ ducantur dimissis adulteris, hoc inuenisti, quoniam si hæc adulteria dixerimus, cogentur mariti occidere adulteras, quarum vita impediūtur alteras ducere. Atq; vt hoc exaggerares, dixisti, Non mihi videtur amātissime pater hic diuinus esse sensus, vbi benignitas & pietas excluditur. Si ergo quispiā nolens credere esse adulterium, quando à marito sine fornicationis crimine repudiata ab altero ducitur, & hoc contra te inueniat, quia ista ratione suadetur hominibus homicidia perpetrare, & earum maritos, quas eo modo repudiatas duxerint, vel insidiis quibus potuerint, vel calumniis appetere, vel aliquibus veris criminibus accusare & occidere, vt eis mortuis possint esse coniugia, quæ viuis fuerant adulteria: nónne id exaggerando tibi dicturus est, non mihi videtur amantissime frater, hic diuinus esse sensus, vbi non solùm benignitas & pietas excluditur, sed etiam ingens malignitas & impietas excitatur? Quandoquidem multo est leuius & tolerabilius, vt adulteras mariti, quàm vt maritos adulteri occidant. Placétne tibi vt propter vanissimā inuidiam, dominicæ defensionem sententiæ deseramus, vel etiam insuper accusemus dicentes: non debere adulteriū vindicari, etiam si præter causam fornicationis repudiata à viro alteri coniungatur, ne maritum eius à quo dimissa est compellatur occidere, dum adulterium in connubium cupit viri prioris morte conuertere? Scio hoc tibi non placere, vt propter hanc vanissimam inuidiam lex Christi cum vera inueniatur & sana, dura & inhumana dicatur. Sic itaque non tibi debet videri ideo negandum esse adulterium, quando vxore adultera viuente altera ducitur, quia potest maritus per hoc cogi adulteram occidere dum cupit sibi licere illa extincta alteram ducere, si hoc ea viuente non licet facere. Quid si enim & illud dicant Christianæ fidei detractores, cogi homines occidere vxores suas insidiarum sceleribus, quas molestas ferre non possunt, siue diuturno languore laborantes, & pati concubitum non valentes, siue pauperes, [siue steriles, siue deformes, aliarum spe ducendarum, sanarum, opulentarum, fœcundarum,] pulcherrimarum amore: quia eas quas perpeti nolunt præter causam fornicationis repudiare non licet, & alteras ducere, ne perpetuo de-
uincti

uincti adulterio, nec baptizari possint, nec pœnitendo sanari. Nunquid propterea ne ista homicidiorum scelera perpetrentur, dicturi sumus non esse adulteria, si repudiatis præter causam fornicationis vxoribus, sibi alteras copulauerint? Iam vero ex hoc quòd sapis non esse adulterium, si vir vxorem causa fornicationis abiecerit & alteram duxerit, nónne arbitraris cauendum, ne discant viri vxores quas propter alias innumerabiles causas ferre nõ possunt, mœchari cogere, vt ab eis vinculo coniugali per fornicationem, sicut putas soluto, liceat eis alteras ducere: & ex eo quòd illas mœchari coëgerunt, aut baptismate ablui, aut pœnitendo sanari, quoniam illis & gratia & medicina negabitur quãdiu cùm adulteris viuent, si prioribus præter causam fornicationis repudiatis, alteras duxerint? Nisi forte quis dicat, neminem posse vxorem suam mœchari facere si pudica est: & tamen dominus, Omnis qui dimiserit, inquit, vxorem suam, præter causam fornicationis, facit eam mœchari. Vtique propterea, quia cùm esset pudica cum viro, tamen dimissa cogitur per incontinentiam viuo priore alteri copulari, & hoc est mœchari. Quòd si hoc ista non fecerit, tamen ille quantum in ipso est facere compulit, & hoc ei Deus peccatum etiam si illa casta permaneat, imputabit. Sed quis ne sciat quàm sint rarissimæ quæ ita pudice viuant cum viris, vt etiam si ab eis dimittantur, alios non requirant? Incomparabiliter quippe numerus est amplior fœminarum, quæ cùm pudice adhæreant maritis, tamen si dimissæ fuerint à maritis, non differunt nubere. Cùm ergo crediderint homines domino dicenti, Omnis qui dimiserit vxorem suam, præter causam fornicationis, facit eam mœchari: si crediderint & tibi dicenti, muliere fornicante licere viro eius alteram ducere: quisquis voluerit propter alias quaslibet molestias carere vxore cui cõiunctus est, prius eam mœchari faciat sine fornicatione dimittendo, vt tunc ducat alteram, cùm fuerit illa mœcha nubendo: ac sic à priore peccato quo eam mœchari fecit, siue per baptismum, siue per pœnitentiam liberatus, sine suo adulterio eam sibi habere videatur, quam post prioris adulterium, tanquam hinc soluto matrimonij vinculo, alteram duxerit. Quod quidem si fuerit machinatus, & vxorem suam mœcham faciet, & ipse quamuis post adulteriũ coniugis aliam ducendo mœchus erit, nihílq; illi proderit quòd tibi credidit, & non ei potius qui nullo excepto ait, Omnis qui reliquerit vxorem suam &

Ca. xvii.

Matt. 5.

Lucæ 16. aliam duxerit, mœchatur. Quibus omnibus consideratis atq;
Caput xviii. tractatis, restat vt ab eis qui hæc fideliter audiunt, dicatur nobis quod domino dictum est, Si talis est causa cum vxore, non
Mat. 19. expedit nubere. Quibus & nos quid respondeamus, nisi quod ipse respondit, Non omnes capiunt verbũ hoc, sed quibus datum est? Sũt enim eunuchi qui de matris vtero sic nati sunt, & sunt enuuchi qui facti sunt ab hominibus, & sunt eunuchi qui seipsos castrauerunt propter regnum cælorum. Qui potest capere, capiat. Ergo qui potest capiat, quod non omnes capiunt. Possunt autem capere quibus hoc præstat Dei misericordia occulta, sed non iniusta. Sed in his omnibus qui seipsos castrauerunt propter regnum cælorũ, alij sunt qui in vtroq; sexu concubitũ nesciunt, alij qui experti & auersi sunt partim quidem illicite, partim vero licite experti. Porrò in his qui licite experti sunt, quidam sunt qui non nisi licite, quidam & illicite & licite. Sunt quippe in eis qui coniugia sua tãtum sciunt: sunt autem qui & alias fœminas ac stupra quælibet. Sed qui post concubitum coniugum seipsos castrant propter regnum cælorum aut morte amittunt coniuges, aut ex consensu cum eis continentiam profitẽtur, aut necessitate diuortiorum, ne viuis coniugibus se aliis copulando adulteria perpetrẽt, castrant seipsos propter regnum cælorum, non vt clariores ibi esse possint, sed quòd aliter ibi esse non possunt: nam qui nõ ista necessitate se continẽt, sed boni appetitione melioris, possent ibi esse, etiam seruata pudicia coniugali, quamuis in præmiis minoribus, tamen intus erunt. Qui vero propter se continẽt, quia prioribus coniugibus viuis timent aliis coniugari, maiorem curam debent gerere pro salute, quàm gesserunt illi à quibus continentia pro munere dilecta est ampliore. Tunc quippe ibi erunt, si adulteri non erunt. Si autẽ non continent, adulteri erunt, quia
*propriis. viuentibus coniugibus pristinis, non coniugibus alteris, * sed adulteris adhærebunt. Et si à regno cælorũ aberunt, vbi erunt,
Cap. xix. nisi vbi salui non erunt? Hos igitur alloquor, vt quod facere deberent si haberent coniuges diuturno languore marcescentes, vel loco sibi inaccessibili absentes, vel animositate illicita continentes: hoc faciant si habuerint coniuges adulterina inquinatione sordentes, & propter hoc à suo cõsortio diuortiantes, non alia quærant coniugia, quia non erunt coniugia, sed adulteria. Cùm enim par forma sit in hoc vinculo viri & vxoris, sicut vxor viuente viro vocabitur adultera, si fuerit cum

alio

alio viro: ita & vir viuente vxore vocabitur adulter, si fuerit cum adultera* muliere. Etsi enim grauius qui præter causam fornicationis, omnis tamẽ qui dimiserit vxorem suã & aliam duxerit, mœchatur. Nõ eos terreat sarcina continentiæ: leuis erit, si Christi erit: Christi erit, si fides aderit, quæ impetrat à iubente quod iusserit. Non eos frangat, quòd videtur eorum continentia necessitatis esse, non voluntatis, quia & illi qui eam voluntate delegerunt, fecerũt eam esse necessitatis, quoniam vani sine damnatione ab illa deuiare nõ possunt, & qui in eam necessitate contrusi sunt, faciunt eam esse voluntatis, si nõ de se ipsis, sed de illo à quo est bonũ omne cõfidunt. Illi ad eam conscenderunt causa maioris gloriæ, vt aliquid amplius inuenirent: isti ad eam cõfugerunt cura salutis nouissimæ, ne perirent: vtrique permaneant, vtrique in quod peruenerunt ambulent vsque in finem, feruẽãt studiis, supplicẽt votis: quia & illis salus cogitanda est, vt ab eo quod volũtas arripuit cadere timeant: & istis gloria desperanda non est, si in eo quod necessitas intulit, persistere diligãt. Fieri enim potest, vt Deo terrente & hortante, conuertente & implẽte, humanus in melius mutetur affectus: atque ita voueãt sine coniugiis, & sine vllo concubitu, atq; immũda libidinis attrectatione perseuerãtissime viuere: vt etiam si separata coniugia, locum ducẽdi alias moriendo aperuerint, claudatur ex voto quod patebat ex licito, & quod erat necessitate cœptum, fiat charitate perfectum. Talibus profecto retribuetur quod illis, qui vel pari consensu cum coniugibus hoc vouerũt, vel nullis coniugiis alligati, propter maius bonum continentiam delegerunt. Si autem ita se continent, vt si moriantur quarũ vita coniugari impediuntur, alias ducere cogitent: profecto etiam si prius ipsi in tali continentia de corpore abscedant, nõ eis imputatur nisi ad pudiciciam coniugalem, propter quam non faciunt quod facerent si liceret. Hac quippe intẽtione continẽter viuere, parum est ad accipienda illius quæ liberius eligitur continentiæ præmia, sed sufficit ad cauenda adulteria. Hæc autem me de vtroque sexu memineris dicere, sed maxime propter viros: qui propterea se fœminis superiores esse arbitrantur, ne pudicitia pares esse dignentur: in qua etiam præire debuerunt, vt eos illæ tanquam sua capita sequerentur. Quando autem lex prohibet adulteria, si obtentu incõtinentiæ carnalis infirmitatis admittatur excusatio, multis sub nomine falsæ impunita

*alia. — Lucæ 16. — Cap. xx.

nitatis, pereundi aperitur occasio. Neque enim carnem non habent fœminæ, quibus viri aliquid tale nolunt licere, quasi eis quia viri sunt liceat. Sed absit hoc à meliori sexu vt tanquam honori debeatur, quod pudori detrahitur, cum honor iustus virtuti, non vicio debeatur. Quinimò cum à fœminis vtique habentibus carnem, tantam flagitant castitatem, vt quando ab vxoribus diutissime peregrinantur, velint eas ab adulterino concubitu intaminatas feruorem trāsigere iuuentutis: & plurimæ pudicissime trāsigunt, & maxime Syræ, quarum mariti negociandi quæstibus occupati, iuuenes adolescentulas deserunt, & vix aliquando senes ad aniculas reuertuntur: *eoipso euidentius conuincunt non esse impossibile, quod se non posse causantur. Si enim hoc nō posset infirmitas hominum, *multo minus id posset sexus infirmior fœminarum. Vnde istos qui virilem excellentiam, non putant nisi peccandi licentiam, quando terremus ne adulterinis cōiugiis hærendo pereant in æternum, solemus eis proponere etiam continentiam clericorum: qui plerunque ad eādem sarcinam subeundam capiuntur inuiti, eámque susceptam vsque ad debitum finem, Domino adiuuante perducunt. Dicimus ergo eis, Quid si & vos ad hoc subeundum populorum violentia caperemini, nónne susceptum caste custodiretis officium, repente conuersi ad impetrandas vires à Domino, de quibus nunquam antea cogitastis? Sed illos inquiunt, honor plurimum consolatur. Respondemus, & vobis timor amplius moderetur. Si enim hoc multi Dei ministri repente atque inopinanter impositum susceperunt, sperātes se illustrius in Christi hæreditate fulgere: quanto magis vos adulteria cauendo viuere continenter debetis, metuentes non in regno Dei minus lucere, sed in gehennæ ignibus ardere. Hæc atque huiusmodi eis vt possumus dicimus, qui quoquomodo à se discedentibus, vel propter adulterium dimissis coniugibus suis, alias volunt ducere, & quum prohibentur, infirmitatem nobis carnis opponunt. Sed iam liber etiam iste claudendus est, & rogandus Deus, vt aut eos tentari non sinat separationibus coniugum, aut ita sinat, vt timor periclitantis salutis, fiat illis amplioris siue probatioris occasio castitatis.

Syri mariti.

At nimis eos desipere dixerī, qui id in fœminis putant possibile, quòd se &c.

al. virorum.

Libri secundi finis.

TRACTA

TRACTATVS DE EPICVREIS & Stoicis.

Non omnium malus, sed nihil aut quàm minimum habens Augustini.

ADuertit nobiscum charitas vestra cum legeretur liber Actuum Apostolorũ, Paulum locutum esse Athenienſibus, & ab eis qui prædicationẽ veritatis irridebant dictum fuisse verborum seminatorem. Dictum est quidem ab irridẽtibus, sed non respuendum est à credentibus, Erat enim reuera ille seminator verborum, sed messor morum. Et nos licet tantilli & nequaquam illius excellentiæ comparandi, in agro Dei, quod est cor vestrum, verba Dei seminamus, & vberem messem de vestris moribus expectamus. Veruntamen vnde admonemur loqui charitati vestræ, quod ipsa locutione continetur, hortamur attentius aduertatis, si quo modo adiuuante Domino Deo nostro dicimus aliquid, quod nec facile nisi dicatur, ab omnibus possit intelligi: neque cum intellectum fuerit, debeat ab vllo contemni. Apud Athenas loquebatur. Athenienses in omni literatura atque doctrina per alios populos magna fama pollebant, ipsa erat patria magnorum Philosophorum. Inde se per cæteras Græciæ atque alias orbis terras varia & multiplex doctrina diffuderat. Ibi Apostolus loquebatur, ibi annunciabat Christum crucifixum, Iudæis quidem scãdalum, gentibus autem stultitiam, ipsis verò vocatis Iudæis & Græcis Christum Dei virtutem & Dei sapientiam. Hoc annunciare inter superbos & doctos quanti periculi fuerit, vestrum est cogitare. Denique sermone finito, audita illa resurrectione mortuorum, quæ præcipue fides est Christianorum, alij irridebant, dicebant autem alij, Audiemus te de hoc iterum. Nec defuerunt qui crediderunt, atque in eis nominatur quidam Dionysius Areopagites: id est, Atheniẽsium principalis. Areopagos enim Atheniensium curia vocabatur. Et mulier quædam nobilis, & alij. Facta est ergo loquente Apostolo tripartita illa multitudo, per quosdam gradus mira distinctione disposita, irridentium, dubitantium, credentium. Quidã enim, vt scriptum esse audiuimus, irridebant. Quidam dicebant, Audie

Caput 1.

Act. 17.

1. Cor. 1.

Audiemus te de hoc iterum, isti dubitantes erant. Aliqui crediderunt. Inter irridentes & credentes, medij sunt dubitantes. Qui irridet, cadit: qui credit, stat: qui dubitat, fluctuat. Audiemus te de hoc iterum, inquiunt, incertũ an casuri essent cum irridentibus, an staturi cum credentibus.

Cap. II. Nunquid tamen inaniter laborauit seminator ille verborum? Ille verò si formidaret irridentes, non perueniret ad credentes, quomodo seminator ille Euangelicus quem commemorat Dominus.

Mat. 13. Nam vtique hoc erat Paulus, si trepidaret mittere semina, ne aliud caderet in via, aliud inter spinas, aliud in loca petrosa, nunquam semen posset etiam ad terram optimam peruenire. Et nos seminemus, spergamus, corda præparate, fructum date. Hoc quoque si meminit charitas vestra cum legeretur audiuimus, quòd quidam ex Philosophis Epicureis & Stoicis conferebant cum Apostolo. Qui sint vel fuerint Philosophi Epicurei & Stoici, id est, quid senserint, quid verum esse putauerint, quid philosophando sectati sint, proculdubio multi vestrum nesciunt: sed quoniam Carthagini loquimur, multi sciunt. Adiuuent ergo modo nos dicturos vobis, Ad rem quippe valde pertinet, quod puto esse dicendum. Audiant nos, & nescientes instruantur, scientes commoneantur: illi cognoscant, illi recognoscant.

Cap. III. Primo generaliter audite omnium Philosophorum commune studium, in quo studio communi habuerunt quinque diuisiones & differentias sententiarum propriarum. Communiter omnes Philosophi studendo, quærendo, disputando, viuendo appetiuerunt apprehendere vitam beatam. Hæc vna fuit causa philosophãdi, sed puto quòd etiam hoc Philosophi nobiscum commune habent. Si enim à vobis quæram quare in Christum credideritis, quare Christiani facti fueritis: veraciter mihi omnis homo respondet, propter vitam beatam. Appetitio igitur beatæ vitæ Philosophis Christianísq; cõmunis est. Sed res tam consona vbi inueniri possit, inde quęstio est, deinde discretio. Nã vitam beatam appetere, vitam beatam concupiscere, desiderare, sectari, omniũ hominum esse arbitror, Vnde me video parum dixisse hunc appetitum beatæ vitæ Philosophis Christianísque communem: debui enim dicere, omniũ hominum, prorsus omnium bonorũ & malorum. Nam & qui bonus est, ideo bonus est vt beatus sit: & qui malus est, malus non esset, nisi inde se beatũ esse posse speraret. De bonis facilis quæstio

est

est,quòd beatam vitã quærant,ideo boni sint. De malis verò aliqui dubitant, vtrum & ipsi beatam vitã quærant. Sed si separatos malos & à bonis discretos interrogare possem & dicere, Vultis beati esse? nemo diceret, nolo. Verbi gratia, pone aliquẽ furem, quæro ab illo, Quare furtum facis? Vt habeam, inquit, quod nõ habebam. Quare vis habere quod non habebas? Quia miserũ est non habere. Si ergo miserum est non habere, beatum putat habere. Sed in eo impudens est & errat, quia de malo vult beatus fieri, Bonum est enim beatum esse. Vnde ergo ille peruersus? quia bonũ quærit & malũ fecit. Quid quærit ergo? Quid aspirat cupiditas malorum? ad mercedẽ bonorum. Beata vita merces bonorũ est, bonitas opus est: beatitudo merces est. Deus opus iubet, mercedẽ proponit. Dicit, hoc fac, & hoc accipies. Ille autem malus respõdet nobis, Nisi male fecero, beatus non ero. Tanquam dicat aliquis, ad bonum non peruenio, nisi malus fuero. Nõ vides, quia bonum & malum contraria sunt? Bonum quæris, & malum facis? In contrarium curris, quando peruenis? Relinquamus ergo istos, forte optimũ erit vt ad eos redeamus, cum de Philosophis quod instituimus peregerimus. Non enim arbitror sine causa per nesciẽtes actum esse aliquid magnũ dispensante diuina ipsa prouidẽtia, vt cum essent plurimæ Philosophorũ sectæ in ciuitate Atheniensi, nõ contulerint cum Apostolo Paulo nisi Stoici & Epicurei. Cũ enim audieritis quid sentiãt in sectis suis, videbitis quàm nõ frustra factum sit, vt ex omnibus Philosophis soli cũ Paulo conferrẽt. Neque enim eligere sibi potuit, quibus altercãtibus respõderet, sed diuina sapiẽtia omnia gubernans hos ei apposuit, in quibus dissensionis Philosophorum tota propè causa consisteret. Breuiter ego dico, Indocti credant nobis, docti iudicent de nobis. Puto quia mentiri non audeo indoctis, iudicibus doctis, maximè quia dico aliquid vbi pariter & docti & indocti possint veraciter iudicare. Hoc ergo prius dico, hominem constare ex anima & corpore. Hic non peto vt credatis, sed & vos peto vt iudicetis. Non enim timeo, ne in hoc dicto male quisquam iudicet de me, qui agnoscit se. Homo ergo, quod nemo ambigit, constat ex anima & corpore. Substãtia ista, res ista, persona ista homo dicitur. Beatam vitam quærit, & hoc nostis: nec insto vt credatis, sed admoneo vt agnoscatis. Homo, inquam, id est, res ista non parua, præcedens omnia pecora, omnia volatilia, omnia

Cap. XIII.

omnia & natalitia, & quicquid carnem gerit & homo non est. Homo ergo constans ex anima & corpore, sed non qualicunque anima, nam & pecus cõstat ex anima & corpore. Homo ergo constans ex anima rationali & carne mortali, quærit beatam vitam. Quæ res faciat beatam vitam cum cognouerit homo, nisi hanc teneat, hanc sequatur, hanc sibi vendicet, assumat si potestas est, petat si difficultas est, beatus esse non potest. Tota igitur quæstio est, quid faciat beatam vitã. Constituite nunc ante oculos vestros Epicureos, Stoicos, & Apostolum, quod etiam sic dicere potui, Epicureos, Stoicos, Christianos. Interrogemus prius Epicureos, quæ res faciat vitam beatam? Respondent, Voluptas corporis. Hic iam credatis peto, quia iudices habeo: vtrum enim hoc dicant, hoc sentiant Epicurei nescitis, quia illas literas non legistis, sed sunt hic qui legerunt. Redeamus ad interrogandos. Quid dicitis Epicurei, quæ res faciat beatam vitam? Respondẽt, Voluptas corporis. Quid dicitis Stoici, quæ res facit vitam beatã? Respondent, Virtus animi. Intendat mecũ charitas vestra, Christiani sumus, inter Philosophos disceptamus. Videte quare illę duæ sectæ tantum procuratæ sunt cum Apostolo collaturæ. Nihil est in homine quod ad eius substãtiã pertineat atq; naturam, præter corpus & animam. Horum duorum in vno, hoc est, in corpore Epicurei posuerunt beatã vitam: in alio, id est, anima, Stoici posuerunt beatam vitam. Quantum ad hominem pertinet, si ab illo sibi est vita beata: nihil restat præter corpus & animam. Aut corpus est causa beatæ vitę, aut anima est causa beatæ vitæ: si plus quæris, ab homine recedis. Hi ergo qui beatam vitã hominis in homine posuerunt, alibi ponere omnino non potuerunt, nisi aut in corpore, aut in anima. Horũ qui in

Cap. v. corpore posuerunt, principatum Epicurei tenuerunt. Horum qui in anima posuerunt, principatum Stoici tenuerunt. Ecce sunt, conferunt cum Apostolo: aliquid ne plus habebat Apostolus? An vero vni harum duarum sectæ necessariò consentire deberet, vt etiam ipse causam beatæ vitæ, aut in corpore, aut in anima poneret? Nunquam poneret Paulus in corpore: hoc enim magnum non est, cum ipsi minime ponant causam beatitudinis in corpore, qui melius sentiunt de corpore. Nã Epicurei & de corpore & de anima hoc idẽ sentiunt, quòd vtrunque mortale est, Et quod est grauius & detestabilius, prius dicunt animam post mortem dissolui quàm corpus. Adhuc

inquiunt

inquiunt post efflatum spiritum manere cadauere, & integris membrorum liniamentis aliquantum durātibus, anima mox vt exierit veluti fumus vento diuerberata dissoluitur. Non ergo miremur, quód summum bonum, id est, beatitudinis causam in corpore posuerunt, quod se melius quàm animam habere senserunt. Nunquid hoc faceret Apostolus? Absit vt poneret in corpore summum bonum. Summum enim bonum est causa beatitudinis: imò vero doluit Apostolus quosdam è numero Christianorum elegisse sententiam Epicureorum: non hominum, sed porcorum. Ex hoc enim numero erant illi corrumpentes mores bonos colloquiis malis, & dicentes, Manducemus & bibamus, cras enim moriemur. Epicurei contulerunt cum Paulo Apostolo: sunt & Christiani Epicurei. Quid enim sunt aliud dicentes quotidie, Manducemus & bibamus, cras enim moriemur? Quò pertinet, Nihil erit post mortem, vmbræ enim transitus est vita nostra. Dixerunt enim apud se cogitantes non rectè inter cætera, coronemus nos rosis antequam marcescant: nullum pratum sit quod non pertranseat luxuria nostra: vbique relinquamus signa lætitiæ, quoniam hæc est pars nostra, & hæc est sors. Hoc si atrocius obiurgemus, si his cupiditatibus vehementius resistamus, dicent & quod sequitur: Opprimamus pauperem iustum. Et tamen dicere vel in hoc loco positi non timemus: nolite esse Epicurei. Cogitate quidem illud, quod dictum est ab his non rectè loquentibus, Cras enim moriemur: sed non omnimodo moriemur: manet enim post mortem quod sequitur mortē. Comes morienti, aut vita erit, aut pœna. Nemo dicat, Quis huc inde reuersus est? Diues ille purpuratus sero redire voluit, & permitti non potuit. Stillam sitiens inquisiuit, qui esurientem pauperē fastidiuit. Nemo ergo dicat, Manducemus & bibamus, cras enim moriemur. Si vultis dicere, cras enim moriemur: non prohibeo, sed aliud ante dicite. Epicurei quippe velut non victuri post mortem, quasi aliud nihil habentes nisi quod delectat carnem dicunt, Manducemus: & cætera. Sed tenete quod dicitur, cras enim moriemur. Christiani vero post mortem victuri & fœlices potius futuri vel victuri post mortem, non dicant, Manducemus & bibamus, cras enim moriemur: sed dicant, Ieiunemus & oremus, cras enim moriemur: Addo planè aliud, addo tertium. Nec quod præcipuè obseruandum est prætermitto, vt de ieiunio tuo fames pauperis sa-

1. Cor. 15. *Sapien. 2.* *Cap. vj.* *Sapien. 2.* *Luca 16.*

tietur. Aut si ieiunare non potes, magis pascas, cuius saturitate tibi venia concedatur. Dicant ergo Christiani, Ieiunemus & oremus, & donemus, cras enim moriemur. Aut si duas res volunt dicere, ego eligo vt dicant, Donemus & oremus, quàm ieiunemus & non donemus. Absit ergo vt Apostolus in corpore poneret summum bonum hominis: id est, beatitudinis causam. Sed cum Stoicis non indecens fortasse luctamen est. Ecce enim interroganti vbi ponant efficiens beatæ vitæ: id est, quod facit in homine beatam vitam: respondent, non corporis voluptatē, sed animi esse virtutē. Quid Apostolus? annuit? Si annuit, annuamus. Sed non annuit: reuocat enim scriptura eos qui confidunt in virtute sua. Epicureus itaque in corpore ponēs summum hominis bonum, in se spem posuit. Sed enim Stoicus in animo ponēs summum hominis bonum, in re quidem meliori hominis posuit, sed etiam ipse in se spem posuit. Homo est autem & Epicureus & Stoicus. Maledictus igitur omnis qui spem suam ponit in homine. Quid ergo iam constitutis ante oculos nostros tribus, Epicureo, Stoico, Christiano? Interrogemus singulos. Dic Epicuree, quæ res faciat beatum. Respondet, Voluptas corporis. Dic Stoice, Virtus animi. Dic Christiane, Donum Dei. Itaque fratres velut ante oculos vestros Epicurei & Stoici cum Apostolo contulerunt, & collatione sua nos qui reiicere & quid deberemus eligere docuerunt. Est virtus animi res laudabilis, prudentia, mala & bona discernens, iustitia sua cuique distribuens, temperantia libidines, fortitudo, molestias æquanimiter sustinens. Magna res, laudabilis res: lauda Stoice quantum potes, sed dic vnde habes? Vnde virtus animi tui te facit beatum, sed qui tibi virtutem dedit, qui tibi velle inspirauit & posse donauit. Scio quia fortassis irrisurus es me, & eris in eis, de quibus scriptum est, quia Paulum irridebant. Si tu via es, ego semino: seminator enim verborum sum pro modulo meo. Quod fuit conuicium tuum, officium est meum. Ego semino quod cadit in te, tanquam in terram duram. Ego non sum piger & inuenio terram bonam. Quid tibi faciam? Reprehensus es, & oraculo diuino reprehensus es. Inter illos es, qui confidunt in virtute sua: inter illos es qui spem ponunt in homine: virtus te delectat, scio, sitis: sed virtutem tibi manare non potes. Si curę sit tibi ostendere fontem vitæ, forte deridebis. Dicis enim apud te, de ista rupe bibiturus sum? Accedit vir

Cap. vij.
Psal. 48.
Hiere. 17
Cap. viij.
Philip. 2.
Act. 17
1. Cor. 1.

dit virga & manauit aqua. Iudæi enim signa petunt, sed tu Stoice non es Iudæus. Scio Græcus es, & Græci sapientiā quærunt. Nos autem prædicamus Christum crucifixum. Scandalizatur Iudæus: subsannat Græcus. Iudæis enim scādalum, gētibus autem stultitiā: sed ipsis vocatis Iudæis & Græcis, hoc est, ipsi Paulo ex Saulo, & Dionysio Areopagitæ, & talibus his, talibus & illis Christum Dei virtutem & Dei sapiētiam. Iam non irrides rupem, agnosce virgam crucem, Christum fontem: & si sitis, bibe virtutem. Esto fonte saginatus, gratiarum actiones fortasse ructabis: & quod ab illo habes iam non tibi dabis, sed in ructatione exclamabis, Diligam te Domine virtus mea. Iam non dices animus meus facit beatum, nō eris inter illos qui cognoscentes Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerūt, sed euanuerūt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor ipsorū: dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Quid est enim, dicentes se esse sapientes, nisi à sese habere sibi sufficere, stulti facti sunt? Merito stulti, Stultitia vera est falsa sapientia. Sed eris inter illos de quibus dicitur, Domine in lumine vultus tui ambulabunt, & in nomine tuo exultabunt tota die, & in iustitia tua exultabuntur, quoniam gloria virtutis eorum tu es. Virtutē quærebas: dic, Domine virtus mea. Beatam vitam quærebas: dic, Beatus homo quem tu erudieris Domine. Beatus enim populus cuius non voluptas carnis, cuius nō virtus propria, sed beatus populus cuius est Dominus Deus ipsius. Hæc est patria beatitudinis quam omnes volunt, sed non recte quærunt. Nos autem ad talem patriā non nobis viam quasi corde nostro machinemur, & erraticas semitas moliamur: venit inde & via. Quid vult enim beatus, quid vult, nisi non falli, non mori, non dolere? Et quid quærit plus esurire, & plus manducare? Quid si melius est nō esurire? Nemo beatus est nisi qui viuit in æternum, sine vllo timore, sine vlla fallacia. Nam falli odit anima. Quantū falli oderit anima naturaliter, hinc intelligi potest, quoniam qui mente alienata rident, plorantur à sanis: & eligit homo vtiq; ridere quàm flere. Si duo ista proponantur, ridere vis an flere? quis est qui respondeat nisi ridere? Iterum si proponantur ista duo, Falli si vis, an verum tenere? Omnis homo respondet, verum tenere. Et ridere eligit & verum tenere: de duobus illis risu & fletu, ridere: de duobus istis fallacia & veritate, verum tenere, Sed tantum præualet inuictissi-

Psal. 17.
Roma. 1.
Psal. 88
Psa. 93.
Psal. 143

ma veritas, vt eligat homo sana mente flere, quàm mente alienata ridere. Ibi ergo in illa patria veritas erit, fallacia & error nusquam. Sed & veritas erit, & flere non erit. Erit enim & verum ridere, & de veritate gaudere, quia ibi vita erit. Nam si dolor erit vita non erit: neque enim vita dicenda est sempiternus immortalísque cruciatus. Ideo Dominus non appellans vitam quam habituri sunt impij, quanuis in igne victuri sunt, vitam non finiunt, ne pœnam finiant. Vermis enim eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur: tamen eam noluit appellare vitam, sed hanc appellauit vitam, quæ beata & ęterna est. Vnde interrogante illo diuite Dominum, Quid boni faciam, vt vitam æternam consequar? & ipse quidem vitam æternam non nominabat, nisi beatam: nam habebunt impij æternam, sed non beatam vitam, quia cruciatibus plenam. Ergo ille ait, Domine, quid boni faciam vt vitam æternam consequar? Respondit illi Dominus de mandatis. Ait ille, hæc omnia fieri. Sed quando respondit de mandatis, quid ait, Si vis venire ad vitam: non ei dixit beatam, quia misera, nec vita dicenda est: non ei dixi æternam, quia vbi mortis timor est, nec vita dicenda. Ergo vita, quæ hoc nomine digna est vt vita dicatur, non est nisi beata: & beata non est, nisi æterna. Hanc volunt omnes, hanc volumus omnes, veritatem & vitam: sed ad tam magnam possessionem, ad tam grandem fœlicitatē qua itur, instruxerunt sibi vias erroris philosophi. Alij dixerunt, hàc: alij non hàc, sed hàc. Latuit eos via qua Deus superbis resistit. Lateret & nos, nisi venisset ad nos. Ideo Dominus, Ego, inquit, sum via. Piger viator, venire nolebas ad viam, Ad te venit via. Quærebas, quò ires, Ego sum veritas & vita. Non errabis quando is ad illum, per illum. Hæc est doctrina Christianorum, non planè conferenda, sed incomparabiliter præferenda doctrinis Philosophorum, immundiciæ Epicureorum, superbiæ Stoicorum.

Mat. 25. Esaia. 66. Mat. 19. Ioan. 4. Ioan. 14.

***

FINIS.

TRACTAVS DE EO QVOD Dictum est à Deo ad Moysem, Ego sum qui sum: incerti authoris.

Vm diuina lectio legeretur, magnum miraculum quod Moysem famulũ Dei intentissimum fecerat, etiam nos corde expectauimus, quia intenti etiam ipsi facti sumus, quo modo in rubo apparebat ignis, & rubus non cremabatur. Deinde aduertimus sacram scripturam prius dixisse, quòd angelus Domini apparuerit Moysi in rubo. Deinde Moyses non iam quasi cum angelo, sed tanquam cum Domino loquebatur. Tertio aduertimus, quòd cũ Moyses nomẽ Dei quæreret vt haberet quid diceret filiis Israël interrogantibus, quod nomen Dei esset, qui illum ad eos misisset: respondit, Ego sum qui sum, Neque hoc transeunter, sed repetitione commẽdans adiecit, Dices itaque filiis Israël, Qui est, misit me ad vos. Postremo iam enunciato nomine suo adhuc adiiixit, Hæc dices eis, Dominus Deus patrum nostrorum, Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob, misit me ad vos. Et hoc mihi nomen est in æternum. De his quod Dominus donat audite. Magna quidem sunt tanquam inuolucra mysteriorum Dei. Quæ si congruenter & sufficienter conemur euoluere, nec vires, nec tempus sufficient. Quod ergo breuiter possumus dicere, non frustra, non inaniter, non sine alicuius significatione secreti in rubo flamma erat & rubus non cremabatur. Rubus enim spinarum est quoddam genus: nec in laude aliqua poni potuit, quod peccatori terra produxit. Nam primitus peccanti homini dictum est, Terra spinas & tribulos pariet tibi, Neque idipsum quod rubus non cremabatur, id est, flamma non comprehendebatur, bonum aliquid putare debemus. Si enim flamma significat aliquid boni in qua angelus apparebat vel Dominus: vnde etiam cum venit spiritus sanctus, visæ sunt illis linguæ diuisæ velut ignis: cõprehendi debemus hoc igne, non autem propter duriciam nõ cremari. Rubus quem nõ cremabat, populus qui Deo reluctabatur. Spinosum igitur populum Iudæorum significabat rubus, quo

Exod. 3. *Gene. 3.* *Actu. 2.*

Moyses mittebatur. Et ideo rubus non cremabatur, quia duricia Iudæorum, sicut dixi, legi Dei reluctabatur. Nam si ille populus spinis non significaretur, non ab eo spinis Christus coronaretur. Quod autem de ipso qui loquebatur Moysi, & angelus domini, & dominus dicitur, magna quæstio est, nec temerarium debet habere affirmatorem, sed cautum inquisitorem. Duæ autem sententiæ quæ hinc proferri possunt, quarum quælibet vera sit, ambæ secundum fidem sint. Quod dixi, quæ nam earum vera sit: hoc dixi, quid nam eorum senserit qui scripsit. Nam quando nos inquirentes scripturas sentimus aliquid quod scriptor forte non sensit, non tamen hoc sentire debemus, quod abhorret à regula fidei, à regula veritatis. Ergo ambas sententias propono, sit fortassis & tertia, quæ me latet. Ex his autem duabus propositis eligatis quam volueritis. Aliqui dicunt ideo & angelum domini dictum, & dominum, quia Christus erat de quo apertè Propheta dicit, quòd sit magni consilij angelus. Angelus enim officij nomen est, non naturæ. Nam angelus Græcè, qui Latinè nuncius appellatur. Nuncius ergo actionis nomen est; agendo, id est, aliquid nunciando, nuncius appellatur. Quis neget Christum nunciasse nobis regnum cælorum? Deinde angelus, id est, nuncius mittitur ab eo, qui per eum aliquid nunciat. Et quis neget Christum missum? qui totiens dicit, Non veni facere voluntatem meam, sed voluntatem eius qui me misit: ipse proprie missus. Nam Siloë illa piscina interpretatur missus. Ideo cui oculos luto inunxit, inde lauare faciem iussit. Nullius enim visus aperitur nisi eius qui à Christo mundatur: ergo idem angelus, idem dominus. Sed hìc occurrit aliquid præcauendum. Non enim desunt hæretici qui dicant, patris & filij distare & dissonare naturas, & non eos esse vnius eiusdémque substantiæ. Catholica autem fides credit patrem & filium & spiritum sanctum vnum Deum, vnius substantiæ Trinitatem, inseparabiliter, æqualiter, non commixtione confusam, non distinctione separatam. Illi ergo qui persuadere moliuntur filium non esse eiusdem substantiæ cuius est pater, argumentantur ex hoc, quòd filius visus est patribus, Pater, inquiunt, non est visus. Inuisibilis autem & visibilis diuersa natura est. Et ideo, inquiunt, de patre dictum est, Quem nemo hominum vidit, nec videre potest: vt ille qui visus est, non solùm Moysi, sed etiam Abrahæ, nec solum Abrahæ, sed etiam ipsi Adam & cæteris patribus, non

Mat. 27. Esa. 9. Ioan. 5. Ioan. 9. 1. Tim. 6.

non Deus pater, sed filius potius, vt intelligatur creatura. Catholica nō hoc dicit. Sed quid dicit? Deus pater, Deus filius: incommutabilis pater, incommutabilis filius: æternus pater, coæternus filius. Nam si dixeris patrem inuisibilem, filium visibilem: distinxisti, imò vero separasti substantias. Quo modo gratiam inuenisti, qui fidē perdidisti? Soluitur ergo ista quæstio sic. Deus pater & filius & spiritus sanctus, natura propria inuisibilis est. Apparuit autem quando voluit, cui voluit: non vt est, sed vt voluit, cui seruiūt omnia. Si enim anima tua cùm sit inuisibilis in corpore tuo per quod appareat profert vocē, & vox in qua apparet anima tua cum loqueris non est substantia animæ tuæ, aliud est illa, aliud est vox, & tamen apparet, & in ea re quæ ipsa non est: sic & Deus, si in igne apparuit, non est ignis: si in fumo apparuit, nō est fumus: si in sono apparuit, non est sonus. Non sunt hæc Deus, sed indicant Deum. Hoc retento securi credimus potuisse dici filiū, qui apparuit Moysi, & dominum, & angelum domini. Qui verò existimant vere eum angelum domini fuisse, non Christum, sed angelum missum: necesse est vt exigatur ab eis ratio quare dictus sit dominus. Quo modo enim ab eis qui Christum fuisse dicunt, exigitur, quare dictus sit angelus: sic ab eis qui angelum dicunt exigitur quare dictus sit dominus. Sed illi qui Christum dicunt fuisse, iam commemoraui, quo modo inde exeāt quare dictus sit angelus, quia Propheta apertè dixit dominum Christum magni consilij angelum. Illi ergo qui dicunt angelum, respōdere debent quare appellatus sit dominus. Respondēt & ipsi. Sicut in scripturis Propheta loquitur, non quia dominus est Propheta, sed quia dominus est in Propheta: sic & cum per angelum dignatur dominus loqui, quo modo per Apostolū, quo modo per Prophetam, rectè dicitur & angelus propter seipsum, & dominus propter habitātē Deum. Certè enim Paulus homo erat & Christus Deus, & ait tamen ipse Paulus, An vultis experimentū eius accipere qui in me loquitur Christus? Dixit & Propheta, Audiā quid loquetur in me dominus Deus. Qui loquitur in homine, loquitur in angelo. Ideo apparuit Moysi angelus domini & dixit, Ego sum qui sum. Habitatoris vox est, non tēpli. Nam si propterea Christus erat cùm angelus dictus sit, quia vnus erat, quid facimus quādo Abrahæ tres apparuerūt? Quid hic dicimus? Tres apparuerunt, & Abraham tanquam ad vnum loquēs dixit, Domine. Quid dicimus? Quare tres? An ipsa Tri-

Esaia 9. *1. Cor. 13.* *Psal. 84.* *Gene. 18.*

nitas erat? Quare ergo dominus? Quia Trinitas vnus dominus non sunt tres domini. Et trinitas vnus Deus, non tres: vna substantia, tres personæ. Neq; enim pater filius est, aut filius pater est: aut spiritus sanctus vel pater vel filius est. Sed pater non est nisi filij: filius non est nisi patris: spiritus & patris & filij. Quanuis in illis tribus aliqui dicunt, quòd vnus ibi excellebat, quem dominum appellabat Abraham quando apparuerat cum duobus, tãquam Christus cum angelis suis. Sed quid agimus, quia
Gene. 19. cum duo mitterentur ad Sodomam apparentes fratri Abrahæ Loth, & ipse agnoscit in eis diuinitatem: & cùm duos videat, dominum appellat: & ille in tribus dominum, & in duobus ille dominum? Ne separemus ergo Trinitatem, faciamus in Sodoma dualitatem. Puto quòd melius intelligimus, quia patres nostri dominum in angelis agnoscebant, habitantem in habitatione intelligebant, non portantibus, sed insidenti gloriam dabant. Quam sententiam confirmat non solùm Epistola quæ scribitur ad Hebræos, vbi dicitur, Si enim qui per angelos di-
Hebr. 2. ctus est sermo, factus est firmus: loquebatur enim de veteri testamento, cõmendauit quòd ibi angeli loquebantur, sed Deus in angelis suis honorabatur, & per angelos interior habitator audiebatur: sed etiam in Actibus Apostolorum Stephanus dicit, arguens & increpans Iudæos, dura ceruice, & non circuncisi corde & auribus. Dura ceruice, spinæ non crematæ. Vos au-
Acto. 7. tem resistitis spiritui sancto: ideo rubus non cremabatur, quia flammæ spiritus ab spinis peccatorum resistebatur, vos semper resistitis spiritui sancto: quem Prophetarum non occiderunt patres vestri? Et vnde agitur, Qui accepistis legem in edictis angelorum, & non custodistis. Si diceret angeli, & non angelorum, non deerant illi qui dicerent, Christus est, quia dictus est magni consilij angelus. Angelus Christus, nunquid an-
Esaie 9. geli Christus? Dicit & Apostolus Paulus, Quoniam semen
Galat. 3. Abrahæ dispensatum est, dispositum, inquit, per angelos in manu mediatoris. Iam ergo angelus, & in angelo Dominus, dicebat Moysi quærenti nomen suum, Ego sum qui sum. Di-
Exod. 3. ces filiis Israël, Qui est, misit me ad vos. Esse, nomẽ est incommutabilitatis. Omnia enim quæ mutantur, desinunt esse quod erant, & incipiunt esse quod non erant. Esse verum, esse syncerum, esse germanum, non habet nisi qui non mutatur. Ille habet esse cui dicitur, Mutabis ea & mutabuntur, tu autem idem
Psa. 101. ipse es. Quid est, Ego sum qui sum: nisi æternus sum? Quid

est.

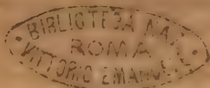
est, Ego sum qui sum, nisi mutari non possum? Nulla creatura, non cælum, non terra, non angelus, non virtus, non sedes, non dominationes, non potestates. Cùm ergo sit hoc nomen æternitatis, plus est quod dignatus est habere nomen misericordiæ. Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob: illud in se, hoc ad nos. Si enim hoc solum esse vellet quod est in se, quid essemus nos? Si intellexit, imò quia intellexit Moyses cum ei diceretur, Ego sum qui sum: Qui est, misit me: multũ hoc credidit esse ad homines, multum hoc vidit distare ab hominibus. Qui enim hoc quod est & vere est intellexerit digne, & qualitercunque lumine veracissimæ essentiæ, vel strictè sicut coruscatione afflatus fuerit, longè se videt infra, longè remotissimum, longè dissimillimum, sicut ille ait, Ego dixi in ecstasi mea. Assumpta enim mẽte vidit nescio quid, quod plus ad illum erat, hoc erat quod verum erat. Dixi, inquit, in ecstasi mea. Quid? Proiectus sum à facie oculorum tuorum. Cum ergo ad id quod dicebatur, non ad id quod videbatur longè se imparem videret Moyses & quasi minus capacem, vnde inflammatus ipso desiderio videndi quod est, dicebat Deo cum quo loquebatur, Ostende mihi temetipsum: quasi vero ab illa excellentia essentiæ longè dissimilis desperaret, erigit desperantem, quoniam vidit timentem, tanquam diceret, Quoniam dixi, Ego sum qui sum: &, qui est misit me: intellexisti quid sit esse, & desperasti te capere, erige spem, Ego sum Deus Abraham Isaac & Iacob: sic sum quod sum, sic sum ipsum esse, sic sum cum ipso esse, vt nolim hominibus deesse. Si quo modo possumus dominum quærere & inuestigare eum qui est, & quidem non longè positum ab vno quoque nostrum: in illo enim viuimus & mouemur & sumus: Laudemus ergo ineffabiliter eius essentiam & amemus misericordiam, Amen.

Psal. 30.

Exod. 33.

Act. 17.

TOMI SEXTI FINIS.

INDEX EORVM, QVAE IN HOC DIVI AVRELII AVGVSTINI, HIPPONENSIS EPISCOPI, Tomo sexto continentur.

Adim

Angeli

D

Lap

Man

gis

& Par

Spiri

T

do Ter

FINIS

IHS